КОРПОРАТИВЕН МЕЃУНАРОДЕН СЛАВЈАНСКИ УНИВЕРЗИТЕТ
"Г.Р.Державин" - Свети Николе - Р.Македонија

ЗБОРНИК
на научни трудови

ЧЕТВРТА МЕЃУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА

«МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК - ЗАПАД»
(КУЛТУРА, СЛАВЈАНСТВО И ЕКОНОМИЈА)

СВЕТИ НИКОЛЕ, Р.МАКЕДОНИЈА - ТАМБОВ, РУСКА ФЕДЕРАЦИЈА
- 2013 -

Организационен одбор:
претседател: Јордан Ѓорчев - Р. Македонија
заменик претседател: Владислав М. Јурјев - Русија
член: Бранимир Чович - Босна и Херцеговина
член: Здравко Гаргаров - Бугарија
член: Душан Николовски - Р. Македонија
член: Нина Коваљ - Русија
член: Лариса Чович - Србија
член: Борче Серафимовски - Р. Македонија

Уредувачки одбор:
доц. д-р. Јордан Михајловски - Р. Македонија
проф.д-р Наталија Сафонова - Русија
проф.д-р Стојан Пржовски - Р. Македонија

Технички секретар на конференцијата: Сања Стојанова
Компјутерска обработка и дизајн: Бојан Спасев

Адреса на комисијата: ул.Маршал Тито 77, Свети Николе, Р.Македонија
Контакт телефон: 00389 (0)32 440 330

Организациониот одбор им се заблагодарува на сите учесници за соработката!

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

082

МЕЃУНАРОДНА научна конференција (4 ; 2013 ; Свети Николе)
Меѓународен дијалог : исток-запад : (култура, славјанство и економија) : зборник на научни трудови / Четврта меѓународна научна конференција ; [уредувачки одбор Јордан Михајловски, Наталија Сафонова, Стојан Пржовски]. - Свети Николе : Меѓународен центар за славјанска просвета, 2013. - 739 стр. : илустр. ; 25 см

Текст на повеќе јазици. - Библиографија кон одделни трудови

ISBN 978-608-4689-04-1

а) Меѓународна научна конференција (4 ; 2013 ; Свети Николе)
COBISS.MK-ID 93694474

Напомена:
Организациониот одбор на Четвртата меѓународна научна конференција «МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ: ИСТОК-ЗАПАД» не одговара за можните повреди на авторските права на научните трудови објавени во зборникот. Целосната одговорност за оригиналноста, автентичноста и лекторирањето на научните трудови објавени во зборникот е на самите автори на трудовите.

МЕЃУНАРОДЕН ДИЈАЛОГ

ИСТОК - ЗАПАД

(КУЛТУРА, СЛАВЈАНСТВО И ЕКОНОМИЈА)

Содржина

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, ИСТОРИЈА, ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЈА

ЯЗЫК ИНТЕРНЕТ ОБЩЕСТВА
И.С. Арсенова 21

НАРУШЕНИЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ - ЯЗЫКОВАЯ ВЕХА ЭПОХИ
И.Л. Масленникова 25

РУСКИТЕ УЧЕНИ ЗА МАКЕДОНИЈА
Јордан Михајловски 29

ЯЗЫКОВОЙ КОД МОЛОДЕЖНОГО ДИСКУРСА
Милена Иванова Стойкова 33

ИНТЕРФЕРЕНЦИЈАТА НА КУЛТУРНИТЕ СЕМИОСФЕРИ ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ НИЗ ЛИКОТ-ЗНАК АЛЕКСАНДАР МАКЕДОНСКИ
Ранко Младеноски 38

ГЕСТОВИТЕ ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК
Надица Маркоска, Ева Велинова 43

НАЦИОНАЛНОТО, ЕВРОПЕЙСКОТО И ГЛОБАЛНОТО В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Надя Маринова 47

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ЭВРИСТИКА В ПРЕПОДАВАНИИ РКИ
Ж.А. Нуршаихова 50

ДЕФИНИРАЊЕ НА МУЛТИЛАТЕРАЛИЗМОТ
Горан Илиќ, Нина Несторовска 56

СИНХРОНИСКА И ДИЈАХРОНИСКА АНАЛИЗА НА ПРАВНИТЕ ТЕРМИНИ ВО ФРАНЦУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК
Светлана Јакимовска 60

СТАЛИНГРАД И ПРЕСВРТОТ ВО СВЕТСКАТА ИСТОРИЈА
Петар Солаковски 65

О ЈЕДНОМ НЕПОЗНАТОМ ДЕЛУ НИКОЛЕ МАРТИНОСКОГ
Kamenko M. Markovic, Blagoje V. Nesic 68

МЕЃУЕТНИЧКИ КОНФЛИКТИ -ВЧЕРА ДЕНЕС И УТРЕ
Кети А.Несторовска 74

КУЛТУРНИОТ И ОПШТЕСТВЕНИОТ ЖИВОТ НА ЕВРЕИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА ДО ДЕПОРТАЦИЈАТА НА 11 МАРТ 1943 ГОДИНА
Кире Филов 77

СПЕЦИФИКИ НА КОМПЛЕКСНАТА ПОСТАПКА ЗА ОБРАБОТКА НА БУКВА
Ирена Китанова 81

ВИЗИЈАТА НА КРСТЕ МИСИРКОВ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО ЈАДРО НА СЛОВЕНСКАТА ПИСМЕНОСТ
В.Ј. Лозановски, М.Р. Солунчевски 86

УСТНАЯ РЕЧЬ РОССИЙСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ: ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННОСТ
Л.А. Баландина, Е.В. Ганина 91

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА ВО ФУНКЦИЈА НА ЗАЧУВУВАЊЕ НА МИРОТ И ПРЕВЕНЦИЈА НА КОНФЛИКТИТЕ
Кенков Ванчо, Зенделовски Горан 95

ВАРИЈАБИЛНОСТ НА ГОВОРОТ НА МЛАДИТЕ ВО ИТАЛИЈА
Весна Коцева, Марија Тодорова 100

КУЛЬТУРА БОЛГАР В ПРИДНЕСТРОВЬЕ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ
Мария Стефанова Николова 104

МИР В РУКАХ ПОЛИТИКОВ ИЛИ НАРОДОВ?
Д.Э. Пятахин 108

УПОТРЕБАТА НА СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
Александра Пандилоска Танеска 112

СТРАТЕШКИ ПЕРСПЕКТИВИ: РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЈА И НОВИОТ СВЕТСКИ ПОРЕДОК
Нина Несторовска, Горан Илиќ 115

БЪЛГАРИЯ В ГЛОБАЛИЗИРАЩИЯ СЕ СВЯТ
Тодор Коджейков 119

ПАНОРАМСКИ ПОГЛЕД ВРЗ ПОЕМАТА „ДЕНИЦИЈА“
Милена Ристова-Михајловска 122

ПРОБЛЕМЪТ - ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА
Здравко Гъргаров 127

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИИ
А.А. Богдан, И.Ю. Никулина 130

NEGATION IN LINGUISTICS: ITS PLACE AND IMPORTANCE
Marjana Vaneva 135

ЈАЗИКОТ КАКО ОБЕЛЕЖЈЕ НА ФРАНЦУСКАТА КУЛТУРА ВО КНИЖЕВНОТО ТВОРЕШТВО НА МАРСЕЛ ПРУСТ
Ева Велинова, Надица Маркоска 139

КОММУНИКАТИВНОЕ ЧЛЕНЕНИЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ-ВЫСКАЗЫВАНИЯ КАК УСЛОВИЕ ЭФФЕКТИВНОГО ВЕРБАЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ
С.Г. Виноградова 143

ЯЗЫКОВАЯ СТРАТЕГИЯ САЙТА: КУЛЬТУРА ПРЕЗЕНТАЦИИ
Л.В. Екшембеева 146

РУССКАЯ МОДЕЛЬ ЕВРОПЕЙСКОГО ГРАФИЧЕСКОГО РОМАНА
Ирина Антанасиевич 150

РАЗВОЈ НА МЕЃУКУЛТУРНАТА КОМУНИКАЦИЈА КАКО НАУКА
Ј.Јованов, К. Голаков, Д. Маролова 158

ИТАЛИЈАНСКАТА КНИЖЕВНОСТ НА МИГРАЦИЈА КАКО МОДЕЛ ЗА МЕЃУКУЛТУРНО УЧЕЊЕ
Ј.Караникиќ 161

РЕФЛЕКСИВНО-ДИАЛОГИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ПЕРЕГОВОРАХ КАК ОСНОВА УСПЕШНОЙ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ
М.В. Коваль, И. В. Сахно 165

ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЯВЛЕНИЯ В ОТРАЖЕНИИ ПРАВА: СУДЕБНЫЙ ПРЕЦЕДЕНТ («СЛУЧАЙ СОЕДИНЕННОГО КОРОЛЕВСТВА»)
Лобкова М.В. 170

РУССКИЕ ПАРЕМИИ КАК АДАПТИРУЮЩАЯСЯ СИСТЕМА ЯЗЫКОВЫХ ЗНАКОВ
Л.Б. Савенкова 173

ТОПОНИМИКА КАК ТУРИСТИЧЕСКИЙ ФАКТОР (ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ ТОПОНИМА «КУМАНОВО»)
Юлия Атанасовска 177

ПРОБЛЕМА ЯЗЫКА ЛИТЕРАТУРЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АЛЬФРЕДА ДЕБЛИНА
О. А. Дронова 182

ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК: РЕФОРМИРОВАТЬ ИЛИ ИЗУЧАТЬ?
Л.В. Табаченко 185

АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ РАЗРЫВ КАК ОСНОВА КОНФЛИКТА ПОКОЛЕНИЙ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ
Ю.Д. Тацитова 189

МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ И МНОГУЈАЗИЧНОСТ КАКО ДЕЛ ОД ЕВРОПСКАТА ЈАЗИЧНА ПОЛИТИКА
Марија Тодорова, Весна Коцева 192

ПРЕЦЕДЕНТНОСТЬ И ИСТОРИЯ
Н. П. Чернева 196

РОЛЬ НАРОДНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТВОРЧЕСТВА В ПОЗИЦИОНИРОВАНИИ РЕГИОНА
С.А. Харитонова, Л.П. Савельева 201

БИБЛЕИЗМЫ ГЛАЗАМИ ПЕРЕВОДЧИКА
П.А. Димитрова 206

РОЛЬ АНТИЦИПИРУЮЩЕЙ МОТИВАЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ СРЕДНЕГО ЗВЕНА В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ
И.Н . Шурыгин 211

ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ФОРМИРОВАНИЕ РЕЛИГИОЗНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ
Светла Шапкалова 216

КУЛТУРАТА И ПРОСВЕТАТА ВО ШТИП ВО ВРЕМЕ НА БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ
Верица Јосимовска, Оливер Цацков 221

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ИДИОЛЕКТЕ А.П. ЧЕХОВА
Н.В.Изотова.....224

ТРАГЕДИЯ КАЗАЧЕСТВА В «ДОНСКИХ РАССКАЗАХ» М.А. ШОЛОХОВА И В СБОРНИКЕ «СТЕПЬ» П.Н. КРАСНОВА
К.О. Кузнецова.....228

МОДЕРНИЗЪМ, ПОСТМОДЕРНИЗЪМ И ХИПЕРМОДЕРНИЗЪМ
Анна Янева 231

ПСИХОЛОГИЈА И ПЕДАГОГИЈА

НАРОДНАТА ТРАДИЦИЈА ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА
Ј.Денкова 241

ОБРАЗОВАНИЕТО КАКО РЕСУРС ВО РАЗВОЈОТ НА ОПШТЕСТВОТО
Ѓорѓи Илиевски 245

ОСНОВНИ ПРЕДУСЛОВИ ЗА КОМПАТИБИЛНОСТ НА ОБРАЗОВАНИЕТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА СО ЕВРОПСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ
Светлана Пандилоска Грнчаровска, Гордана Станковска, Фадби Османи 254

ДЕТСТВОТО КАКО ОБЈЕКТ ВО ПСИХОЛОГИЈАТА
Мартин Ѓорѓиев, Катерина Дојчинова 257

ПСИХОЛОШКИТЕ, ФИЛОСОФСКИТЕ И ЕТИЧКИТЕ АСПЕКТИ НА ЈОГАТА ЗА САМОРЕАЛИЗАЦИЈА НА ЛИЧНОСТА
Стојан Пржовски, Психолог Нада Пржовска 261

КОНЦЕПТОТ НА СОЦИЈАЛНАТА ИСКЛУЧЕНОСТ И РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
Марјан Младеновски 266

ПОЈАМ СПРЕМНОСТИ ЗА ОБУЧАВАЊЕ И УБРЗАНИ РАЗВОЈ
Благоје Нешић, Каменко Марковић 270

УЧЕНИЦИ СО НАРУШУВАЊЕ НА ВНИМАНИЕТО ПРОСОЛЕДЕНО СО ХИПЕРАКТИВНОСТ (ADHD)
Анита Ристеска 282

КРОССКУЛЬТУРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: МЕЖКУЛЬТУРНАЯ И ВНУТРИКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ
Т.А. Бугренкова 288

ПРИМЕНА НА ИКТ ВО НАСТАВАТА
С. Георгиевска, Ф. Денкова-Зафировска 293

МЕТОДИ ЗА РАЗВИВАЊЕ НА ЕМОЦИОНАЛНАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА ВО ВИСОКО ОБРАЗОВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ
Марија Котевска Димовска, Николче Д. Талевски, Спиро Мавровски 301

КОНФЛИКТИТЕ ВО ПОРАНЕШНА СФРЈ НА КРАЈОТ НА 20 - ТИ И ПОЧЕТОКОТ НА 21 ВЕК
Г.Елена 305

ПРОФЕСИОНАЛЕН РАЗВОЈ НА НАСТАВНИЦИ
Ф. Денкова-Зафировска, С. Георгиевска 310

МОРАЛНОТО ВОСПИТАНИЕ НИЗ ПРИЗМА НА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ВО ОСНОВНОТО ДЕВЕТГОДИШНО ОБРАЗОВАНИЕ
Ѓ. Т. Ќимова 318

ПСИХОЛОГИЈА НА ЗАЕДНИЦАТА-ПСИХОЛОГОТ: ПИОНЕР И ПРОФЕСИОНАЛЕЦ
И.П.Трајков 323

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ В ОЦЕНКЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ РОССИЙСКОЙ МОЛОДЕЖЬЮ
О. И. Коврикова, С.В. Кулаков 329

СОВРЕМЕН ОБРАЗОВЕН СИСТЕМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА - МОЖНОСТИ И ПОТРЕБА ОД ПРОМЕНИ ЗА КВАЛИТЕТНО МЕНАЏИРАЊЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО
Мимоза Давчева , Радмила Манчевска, Снежана Андреева 334

"ИДЕНТИФИКАЦИЈА И ПРЕВЕНЦИЈА НА СЕКСУАЛНАТА ЗЛОУПОТРЕБА КАЈ ДЕЦАТА СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА"
Арсе Петрески 341

СОЦИЈАЛНАТА СТИГМА И УЛОГАТА НА СОЦИЈАЛНАТА ПОДДРШКА ВО НАДМИНУВАЊЕ НА ХРОНИЧНИТЕ БОЛЕСТИ
Ф. Ристовска, , Е. Стоименова-Цаневска, М. Симоновска, ...344

ПСИХОЛОШКО СОВЕТУВАЊЕ-МОДЕЛ НА ПРАКТИЧНА ПРИМЕНА НА СОВЕТУВАЊЕТО ЗА ЖИВОТНИ ВЕШТИНИ
В.С.Трајкова 348

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛИЧНОСТИ КОМАНДИРОВ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В СТРЕССОГЕННЫХ СИТУАЦИЯХ
Ахтямов В. С. 353

ПОДГОТВЕНОСТ ЗА ТРАНСВЕРНИ ПРОМЕНИ-МЕТОДОЛОШКИ НАЦРТИ НА ИСПИТУВАЊАТА
Б. Нешић, В.Трајкова 356

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ АДЕКВАТНОЙ САМООЦЕНКИ СЛАБОУСПЕВАЮЩИХ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
Т. И. Жданова, И.А. Шурыгина 362

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ СУБЪЕКТНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
И. А. Шурыгина 365

АКТИВИЗМОТ И КОНФОРМИЗМОТ НА ЛИЧНОСТА ВО ЗАЕДНИЦАТА
Ѓ. Пулевски, Л. Стојковиќ Трајкоска 371

ПОИМИТЕ НА ТРАНСФЕР, КОНТРАТРАНСФЕР И ПРОЕКТИВНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА ВО ПСИХОТЕРАПИСКИОТ ПРОЦЕС
Е. Стоименова - Цаневска, Ф. Ристовска, М. Симоновска 375

МЛАДИТЕ ВО ФЕЈСБУК КОМУНИКАЦИЈАТА
Сузана Џамтоска-Здравковска 380

СОВРЕМЕН ОБРАЗОВНО-СОЦИЈАЛЕН ПРИСТАП НА ДЕЦА СО WILLIAMS SYNDROME НИЗ МУЗИКОТЕРАПИЈА
М-р Томислав Таневски 384

ВЛИЈАНИЕ НА АФЕКТИВНАТА ВРСКА ВРЗ РАНИОТ И КАСНИОТ РАЗВОЈ НА ДЕТЕТО
Станковска Гордана, Грнчаровска П. Светлана, Руси Муќереме 389

ПСИХОЛОШКИ ПОГЛЕДИ КОН РЕЛИГИЈАТА СО АКЦЕНТ НА ПСИХОЛАНАЛИТИЧКАТА ПЕРЦЕПЦИЈА
В.П. Гаврилова 394

ИНВЕКТИВНАЯ ЛЕКСИКА: МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ АСПЕКТ
Р.С.Черкасова (Апенок), Б.И.Тенюшев 398

УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК ОСНОВА ПРИНЯТИЯ ЭФФЕКТИВНЫХ РЕШЕНИЙ В ОРГАНИЗАЦИИ
Д.А. Барченков 401

ПРОФЕССИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ БАКАЛАВРОВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ (БИЛИНГВАЛЬНЫЙ БИКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ)
И.Е.Брыксина 404

НРАВСТВЕННОСТЬ КАК КАТЕГОРИЯ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЙ ТЕМПОРОЛОГИИ
С.В. Гузенина, И.А. Фёдоров, О.А. Запорожченко 408

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГО-АКМЕОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ СРЕДНЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
Т.Н. Ефимова 411

ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ, КАК ЯВЛЕНИЕ ДУХОВНОЙ ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА
А. В. Золотухин 415

ОСНОВНЫЕ ПАРАДИГМЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛА В СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ
Е. Калинина 418

АДДИТИВНЫЙ МЕХАНИЗМ БЕСКРИЗИСНОГО РАЗВИТИЯ ВНУТРИГРУППОВЫХ ОТНОШЕНИЙ
Н.А. Коваль, А.В. Кидинов 422

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ РИСКА КАК ФЕНОМЕНА
С.А. Масалов 426

WEBQUEST – AN EFFECTIVE ONLINE TOOL FOR LANGUAGE LEARNING AND DEVELOPMENT
N. Daskalovska 430

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СУБЪЕКТИВНОГО ПРЕДСТАВЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ О ТРУДНЫХ ЖИЗНЕННЫХ СИТУАЦИЯХ
С.В. Лысенко, О.В. Нефедова 435

НРАВСТВЕННАЯ КУЛЬТУРА КАК МЕХАНИЗМ ДУХОВНОГО РОСТА СТУДЕНТОВ ПЕДВУЗА
Н.Б. Трофимова 439

МОТИВАЦИЈАТА И НАЈВИСОКО НИВО НА ДОСТИГНУВАЊЕ КАЈ ВОЗРАСНИТЕ ВО УСЛОВИ НА СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ
Трумпеска Снежана 443

ИНДИВИДУАЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ ВО ВЛИЯНИИ РОДИТЕЛЬСКИХ ДИРЕКТИВ НА УСПЕШНОСТЬ СОЦИАЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СТУДЕНТОВ
Черкасова Р.С. (Апенок) 449

ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА БОЛОЊСКИОТ ПРОЦЕС НА КРСТОПАТ
Никола Петров 452

ЕВАЛУАЦИЈА НА НАСТАВНИОТ КАДАР КАКО ЕДЕН ОД НАЧИНИТЕ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА КВАЛИТЕТ ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ
Даниела Велкова 457

УСОГЛАСУВАЊЕ НА ОБРАЗОВНИТЕ ПОЛИТИКИ СО ПОТРЕБИТЕ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ КАКО ПРЕДИЗВИК ЗА СОВРЕМЕНОТО ВИСОКО ОБРАЗОВАНИЕ
Гордана Тасевска, Тони Соклевски 462

ПРОСЕЧНО ОЧЕКУВАНО ТРАЕЊЕ НА ЖИВОТОТ ВО Р. МАКЕДОНИЈА И ЗЕМЈИ НА ЕУ
Т. Мицески 466

"PLAY THERAPY" – КАКО СИНОНИМ ЗА ПРЕДИЗВИЦИТЕ И ПРОБЛЕМИТЕ ВО ДЕТСКАТА КЛИНИЧКА ПСИХОЛОГИЈА
Д.Белевска, М.Л.Ристеска 472

УЛОГАТА НА ПСИХОЕДУКАТИВНИТЕ ИНТЕРВЕНЦИИ ВО ПОДРШКАТА И УСПЕШНОСТА НА ИНВИТРО ФЕРТИЛИЗАЦИЈАТА
Јана Белевска 476

ЖЕШКИ ТОЧКИ НА ПЛАНЕТАТА И ПАТИШТА ЗА РЕГУЛИРАЊЕ ,А КОНФЛИКТИТЕ
Ванѓа Н.Радевска 481

ПСИХОЛОГИЈА НА РЕЛИГИОЗНИТЕ ГРУПИ
Ванѓа Н.Радевска 485

SOME FACTORS OF VALUE ORIENTATIONS OF STUDENTS FROM KRAGUJEVAC AND KOSOVSKA MITROVICA
O. Radovićm M. Krstić, D. Stanojević 487

КОМПЕТЕНЦИИ ОД ЗНАЧЕЊЕ ЗА ОБРАЗОВНИОТ ПРОФИЛ ПСИХОЛОГ
Игор Михајловски 490

ТРЕТМАНОТ НА НАДАРЕНИТЕ ДЕЦА ОД ПРЕДУЧИЛИШНА И РАНОУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ ВО САД И РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЈА
Владимир Михајловски 493

ПРИМЕНА НА ТЕОРИЈАТА ЗА УПРАВУВАЊЕ НА ИДЕНТИТЕТОТ ВО СОЦИЈАЛНАТА ИНТЕРАКЦИЈА
Катица Стоименовска 496

ЕКОНОМИЈА

THE APPLICATION OF THE GRI GUIDELINES IN THE PUBLIC SECTOR
Daniel Blab, Maja Stojanovic 505

СВЕТСКИТЕ ФИНАНСИСКИ ПРОЦЕСИ И НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ КОН ПРЕТПРИЈАТИЈАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
Стојан Дукоски 510

МЕНАЏИРАЊЕ НА ЛОКАЛНИОТ ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ВО УСЛОВИ НА ЕКОНОМСКА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА И ПРЕНЕСУВАЊЕ НА ИНГЕРЕНЦИИТЕ ОД ЦЕНТРАЛНО НА ЛОКАЛНО НИВО
Катерина Дукоска 515

КРЕИРАЊЕ НА СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА ФИРМА
Душан Николовски 521

СТРАТЕГИСКОТО ЛИДЕРСТВО КАКО РЕЛЕВАНТНА КОМПОНЕНТА НА СОВРЕМЕНИОТ ПРЕТПРИЕМНИЧКИ МЕНАЏМЕНТ
А.П. Гаврилова 527

IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE NATIONAL ECONOMY THROUGH THE PRISM OF LOGISTICS OPERATORS
Ljupco Sotiroski, Borka Tushevska 532

МАРКЕНТИШКА ЕТИКА
И.М.Станковић.....537

ГРАНИЦИ НА СТОПАНСКИЯ РИСК И МЕТОДИ ЗА НЕГОВАТА ОЦЕНКА
Лидия Коцева 541

УПРАВУВАЊЕ СО ДИМЕНЗИИТЕ НА ОДРЖЛИВОСТА КАКО ДЕТЕРМИНАНТИ НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ
М.М.Матлиевска, С.А. Џамтоска-Здравковска 544

ОТСУСТВОТО НА ГЛОБАЛНА ВАЛУТА ПРИДОНЕСЕ ЗА ПОЈАВА НА КРИЗАТА И ГО СОПИРА ПРОЦЕСОТ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА
Крсте Шајноски, Влатко Пачешкоски 550

МЕНАЏИРАЊЕ НА НАЦИОНАЛНАТА ЕКОНОМИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ПОСЛЕ СВЕТСКАТА ЕКОНОМСКА КРИЗА
Sejdi Xhemaili 554

ИКОНОМИЧЕСКА ПОЛИТИКА И ЕКОЛОГИЯ
Орлин Алексиев 559

МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА: МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ
Слободан Ђ. Анђелковић, Данијела М. Ивков, Милорад Н. Перовић 562

РАЧУНОВОДСТВО У ФУНКЦИЈИ ИЗРАДЕ ФИНАНСИЈКИХ ИЗВЕШТАЈА
Danijela M. Ivkov.....565

ЗАДОЛЖЕНОСТА И НЕЛИКВИДНОСТА – НАЈГОРЛИВ ПРОБЛЕМ ЗА МАКЕДОНСКИТЕ КОМПАНИИ
Јанка Димитрова, Оливера Ѓорѓиева Трајковска, Александар Костадиновски 568

УЛОГАТА НА ИНФОРМАЦИЈАТА ВО СТРАТЕГИСКИОТ МЕНАЏМЕНТ ПРОЦЕС ВО УСЛОВИ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА
М.Р. Солунчевски, Л. Стефановска 574

DOPRINOS DIREKTNE STRANE INVESTICIJE ODRŽIVOM RAZVOJU TVORNICE CEMENTA KAKANJ
Muhamed Softić, Nisveta Softić 578

РАЗВОЈ НА ГЛОБАЛНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕКУ ИНВЕСТИЦИИ ВО МЛАДИТЕ
Шекеринка Ивановска 582

MANAGEMENT – PROCESS TO QUALITY EDUCATION
Sladjana T Stamenkova 588

ПРОБЛЕМИ НА СЕЗОННО НАЕТИТЕ В ХОТЕЛИЕРСТВОТО
Д. Янева 591

ЗНАЧЕЊЕТО НА ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО ЗА СЕКТОРОТ НА МСП ВО МЕЃУНАРОДНИ РАМКИ
Ј.Д. Босилкова 594

ИНВЕСТИЦИОННИЯТ ПРОЦЕС В МАЛКИЯ И СРЕДНИЯ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОД НА КРИЗА
Зинаида Стоилова.....597

СИСТЕМОТ НА МЕЃУНАРОДНИ ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ И ЗЕМЈИТЕ ВО РАЗВОЈ ВО ЕРА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА
Крсте Шајноски, Влатко Пачешкоски 606

НЕКОИ АСПЕКТИ И ДИЛЕМИ КАЈ ОДАНОЧУВАЊЕТО НА УДЕЛИ ИЗДАДЕНИ ОД ИНВЕСТИЦКИТЕ ФОНДОВИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
К. Мишева, М. Андонов 609

МАРКЕТИНГ-КОНЦЕПЦИИ ДЛЯ РЕШЕНИЯ КРИЗИСОВ
Пивовар Евгения 614

ЕДИНСТВЕН ПАЗАР ЗА ЕВРОПСКИ ИДЕНТИТЕТ
Томе Неновски 618

STRENGTHENING INSTITUTIONAL ARCHITECTURE TO SUPPORT THE SMALL-MEDIUM ENTERPRISES TO MAKE MACEDONIAN ECONOMY MORE COMPETITIVE IN GLOBAL CHALLENGES
Riste Temjanovski, Vesna Georgieva Svrtinov 623

ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА КВАЛИТЕТ НА ПОНУДАТА НА ПРЕТПРИЈАТИЕТО, КАКО ОСНОВЕН ФАКТОР ЗА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ПАЗАРНОТО УЧЕСТВО НА ГЛОБАЛНИОТ ПАЗАР
Т.Мицески, С.Пасовска 628

СОСТОЯНИЕ И ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В РОССИИ
А.А. Бурмистрова, Н.К. Родионова, И.С. Кондрашова 633

ПРОМЫШЛЕННАЯ ПОЛИТИКА СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ
Коломейцева Марина Александровна 637

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ РОССИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ФИНАНАНСОВЫХ РЫНКОВ
Н.В. Коротаева, Е.В. Зобова, О.Н. Чернышова 646

КРАТКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Ю.Ю. Косенкова, И.Н. Махонина, Е.Ю. Меркулова, Н.М. Турбина 650

РЫНОК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ – КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СИСТЕМА
О.И. Ланина, О.Н. Бочарова, С.А. Потокина 654

ПРОБЛЕМА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫБОРА В УСЛОВИЯХ РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУ
Е.В.Лисова 660

ВЛИЈАНИЕТО НА ФИНАНСИСКАТА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ВРЗ ЕКОНОМСКИОТ РАСТ
В. Маџова, Љ. Давчев 665

УЛОГАТА НА МОНЕТАРНАТА ПОЛИТИКА ВО ВРЕМЕ НА ЕКОНОМСКА КРИЗА
Виолета Маџова, Љупчо Давчев 669

ЭКОНОМИКА РОССИИ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ
Н. А. Попова 673

МОНИТОРИНГЪТ НА МАРКЕТИНГА – ИЗТОЧНИК НА ОБЕКТИВНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЕТО
Р. Димитрова, В. Кюрова 677

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА ФИНАНСИСКАТА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА
Георгиева Свртинов Весна Богољуб, Темјановски Ристе 682

БИЗНЕС-КАРТА КАК ОДИН ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНА
Т.М. Кожевникова, А.В. Саяпин, В.Н. Рябых 686

СТОИМОСТНОЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ СЛИЯНИЙ И ПОГЛОЩЕНИЙ
В. Ю. Сутягин, Р.Ю. Черкашнев 692

ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ
Т.М.Кожевникова, Я.Ю Радюкова 697

БАНКАРСКИТЕ РЕГУЛАТОРИ ВЕРСУС ИМПЛИКАЦИИТЕ ОД ФИНАНСИСКИТЕ ИНОВАЦИИ
Стевчо Димески 702

МЕЃУНАРОДНИОТ МАРКЕТИНГ И ИДНИНАТА
Борче Серафимовски 705

КАКО И ШТО ДА СЕ МЕРИ ВО ЕКОНОМИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА?
Марјан Николов 712

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ РИСКОВ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕГОСЯ МИРА
О.Ю. Тарасова 716

РОССИЙСКАЯ ЭКОНОМИКА СЕГОДНЯ: НЕОБХОДИМОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ
Мамонтов В.Д 721

ПСИХОЛОГИЈА И ПЕДАГОГИЈА 2

СОЦИЈАЛНАТА СТИГМА И УЛОГАТА НА СОЦИЈАЛНАТА ПОДДРШКА ВО НАДМИНУВАЊЕ НА ХРОНИЧНИТЕ БОЛЕСТИ
Ф. Ристовска, Е. Стоименова-Цаневска, М. Симоновска.....728

ПРОЕКЦИЈАТА КАКО КРЕАТИВНА АДАПТАЦИЈА ВО СОЦИЈАЛНАТА МРЕЖА FACEBOOK
Симоновска Стојан Маја, Стоименова-Цаневска Асен Емилија, Ристовска Ласте Фросина 731

ПОИМИТЕ НА ТРАНСФЕР, КОНТРАТРАНСФЕР И ПРОЕКТИВНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА ВО ПСИХОТЕРАПИСКИОТ ПРОЦЕС
Стоименова-Цаневска Асен Емилија, Ристовска Ласте Фросина, Симоновска Стојан Маја 735

СЕКЦИЈА 1

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, ИСТОРИЈА, ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЈА

И.С. Арсенова
Университет библиотековедения и информационных технологих,
isarsenova@gmail.com

316.772.5

ЯЗЫК ИНТЕРНЕТ ОБЩЕСТВА
LANGUAGE OF THE INTERNET SOCIETY

Turn your DVD down low.
Выклю4и наконец этот телефон.
Пусть, побудем немножко одни!
Я послала сыну e-mail.
Ты тоже л\бишь мена,
Abort, Retry, Fail?

Не будет преувеличением, если сказать, что с появлением Интернета изменилась жизнь всего человечества. Изменился во многом наш образ жизни, манера общения, язык, а почему бы и нет культура. Интернет представляет собой не только технологический феномен, не только феномен языковой — лингвистический, но и феномен культурный. Будучи пространством глобальной коммуникации, он влияет на язык, на лексику, на словоупотребление. Его реакция на новые языковые явления почти мгновенна, он отзывчив и неразборчив.

Раньше мы старательно писали друг другу письма и шли на почту, чтобы отправить, теперь мы заходим в Интернет, иногда завтракая или обедая и пишем письмо. Сегодня мы благодаря глобальной сети общаемся с друзьями, знакомыми, начальниками, ищем и иногда находим возможность для реализации наших творческих потенциалов.

Язык Интернета постепенно выходит за рамки глобальной сети и вторгается в нашу личную жизнь. Хорошо это или же плохо? Ответ на этот вопрос и трудный и спорный. Я просто хочу поделиться некоторыми размышлениями. Интернет-язык, несомненно, уже входит в состав всех языков и обладает уникальными свойствами, которых нет в другом виде общения – скажем, в почтовой переписке или повседневном разговоре. В Интернет коммуникации экономия усилий говорящего ярко выражена в разрешенном пренебрежении правилами орфографии и даже грамматики - например, отсутствии заглавных букв, пропуске артиклей в артиклевых языках. Ясно, что это не облегчает, а затрудняет чтение и понимание. По моему своеобразие интернет-общения можно обосновать тремя факторами: анонимность, стремление к элитарности, необходимость максимально понятно выражать свои мысли. Первый фактор приводит к распространению ругательств, нецензурных выражений. Одна из причин массового распространения Интернет заключена в отсутствии контроля и ответственности за опубликованную в Глобальной сети информацию. Этот принцип дал возможность размещать практически любые высказывания, в том числе вызывающие у молодых людей агрессивное, необъективное восприятие информации и даже наносящие ущерб здоровью личности. То есть, не чувствуя какой-либо ответственности, люди-авторы сайтов перестают ограничивать себя в использовании не принятых в привычном общении выражений.

Интернет дает нам большие возможности для всего этого, но задумывались ли мы о том, что происходит с языком в Интернете?

Интернет родил новый жаргон.

При личном общении нам помогают мимика и жесты, при общении по телефону – интонации. В ICQ – «аське» – мы лишены невербальных средств передачи эмоций, но здесь на помощь приходят смайлики.

«Смайлики» выполняют роль компенсаторных механизмов, способствующих пониманию и экономии усилий получателя.

- :) улыбка
- :D большая улыбка
- :-(- выражение неодобрения или печали;
- ;-) - означает подмигивание;
- 8-(- изумление в сочетании с печалью;
- :*) - поцелуй
- :-0 - крик.
- :(печаль
- :> ирония
- :'(плач
- { } обнимание
- {{**}} поцелуй и обнимание .

Смайлики –это новая форма синтаксиса? Большинство из них представляют собой стилизованное изображение человеческого лица. Они призваны передать эмоциональное состояние участников общения. Во время разговора по ICQ даже люди с богатой культурой сетевого общения почти не пользуются знаками препинания в конце предложения, а в начале предложения не пишут прописные буквы. Дело далеко не в том, что они неграмотны. Подобная форма правописания продиктована необходимостью как можно быстрее и нагляднее выражать свои мысли. Именно поэтому на смену «точек» приходят «красные строки». Каждая новая мысль начинается с новой строки; часто даже применяется градация -схожие суждения пишутся подряд через строчку, а между принципиально различными строчка пропускается. Действительно, проще нажать «enter» и пропустить строку, чем искать сочетания клавиш для выбора знака препинания. У подобного вида письменного выражения мыслей есть плюс перед привычной письменной речью. В обычных текстах при «горизонтальном» расположении предложений не так очевидно, где заканчивается одно суждение и начинается другое. А если пользоваться негласными нормами правописания в ICQ, то суждения выстраиваются в иерархическом порядке. Я ни в коем случае не призываю пересмотреть нормы письменной речи, сформировавшиеся за более чем тысячелетнюю историю языка. Перемены в ней лишь показывают, насколько гибкой системой является язык, как он может подстраиваться под изменяющиеся условия, трансформироваться, становясь более приспособленным для достижения разнообразных целей.

Другой способ передаь языковой смысл и смысловую важност, сообщения это графический способ посредством заглавных букв или повторения одной и той же графемы. Здесь работает иконический принцип «чем больше места в текущем сознании отправителя занимает данная информация, тем больше зрительного пространства получателя занимает языковая форма, передающая эту информацию - см. (2). 2, 3.

Например: Ты САМАААААААААЯ ХОРОШАЯ!

Я понял, Б**Ы**СТРО отправ мне текст.

Благодаря новому жаргону речь, в ИНТЕРНЕТЕ выглядит живее и понятнее чем речь языковедов.

- zdr? (Здравствуй)
- zn (знаю)
- 10x, brato4ka- спасибо брать
- F2F Face to face глаза в глазах
- FAQ Frequently asked questions Часто задаваемые вопросы
- F Female женский пол (женщина)
- FYI For your information Для вашей информации
- FR friend Друг
- G2G Got to go Мне пора идти
- GR8 Great Супер
- HI Здраствуй
- IAC In any case в каждом случая
- ILU I love you Я люблю тебя
- ILU2 I love you too Я тоже
- J/C Just checking Только проверяю
- JAM Just a minute минуточку
- JJ Just joking Шучу
- K OK Хорошо, Ладно
- L8R Later Позже
- LOL Laughing out loud Бурный смех
- WTF (what the fuck), к черту
- BB Buy buy – досвидания

Достаточно широкое распространение в сети получило использование акронимов — своеобразных символьных сокращений целых фраз и предложений. Можно заметить, что многие акронимы записываются без использования гласных букв: bb — bye bye, BRB — Be right back (сейчас вернусь), BTW — By the way (кстати), pls — please (спасибо), L8R — Later (позже) и т. д. Это также напоминает некоторые древние формы письменности, в частности древнееврейское письмо, в котором записывались только согласные буквы, а гласные пропускались.

Иными словами, письменность современных пользователей компьютерных сетей, в силу определенных причин, приобрела атавистические особенности, некогда характерные для всей письменной культуры. Этот эффект наблюдается в обычных условиях либо у детей, как следствие их синкретичного и паралогического мышления, либо при заболевании и нарушении процесса мышления.

Глобальная сеть показывает неграмотность, но бывает и так, что пользователи специально пишут с ошибками. Специальные ошибки - это форма привлечения внимания к себе и к своей мысли (любофф, превед, аффтар). Лексика компьютерного жаргона неоднородна в функционально-стилистическом плане. Мы разграничиваем три функциональных класса слов: нейтральные единицы, эмоционально окрашенные слова и экспрессивы. Отличительной особенностью ИНТЕРНЕТ жаргонного словообразования является высокая образность, нацеленность на передачу грубовато-фамильярного отношения к действительности. Это приводит к доминированию экспрессивной функции над номинативной.

Чат - один из жанров компьютерного дискурса, коммуникативная социо-

культурная среда. Он является гибридным жанром между устной и письменной речью, совершенно новым видом речевой деятельности, для которой характерен компьютерно-опосредованный синтетический тип устно-письменной коммуникации, дополненный особенностями электронного канала передачи сообщений. Чат - коммуникативная питательная среда, побуждающая пользователей к экспериментированию со словом.

Мы провели опрос с 145 студентами нескольких университетов в Болгарии. При анализе эмпирических данных выявлены общие тенденции, характерные для респондентов: 1) невысокий уровень грамотности студентов, являющийся следствием деструктивного воздействия средства массовой информации на формирование познавательных структур индивидов; 2) взаимодействие и взаимопроникновение электронной и традиционной форм общения; 3) не особенно положительное отношение к книгам.

Чат — зеркало, в котором отражаются негативные процессы, произошедшие в культуре нашего общества за последнее время: падение интереса к чтению литературы, засилие низкопробных журналов, так называемой «желтой прессы», отсутствие цензуры в СМИ, разрушение классической системы преподавания в школе, насаждение «лоскутного» мышления и др.

И так - Что такое язык Интернета? Это язык, на котором мы общаемся с другими пользователями, выражаем свои мысли на форумах, чатах, журналах... Каждый пользователь вносит свой вклад в формирование языка Интернета. И в этом нет ничего страшного!:)

Больше писать не могу,
А и модем уже сдаеть,
Ждешь важный message?
Safe to turn my PC down low or reboot.
Yes, OK shut down.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мира Б. Бергельсон. ЯЗЫКОВЫЕ АСПЕКТЫ ВИРТУАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ
2. Block D. Globalization, Transnational Communication and the Internet // International Journal on Multicultural Societies (IJMS). — 2004. — Vol. 6, No. 1// [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: www.unesco.org/shs/ijms/vol6/issue1/art2(дата обращения — 12.12.2011).
3. Kelly-Holmes H. An analysis of the language repertoires of students in higher education and their language choices on the internet (Ukraine, Poland, Macedonia, Italy, France, Tanzania, Oman and Indonesia) // IJMS. — 2004. — Vol. 6, No. 1// [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: www.unesco.org/shs/ijms/vol6/issue1/art3(дата обращения — 12.12.2011).

И.Л. Масленникова 811.161.1`373
« Финансовый университет при Правительстве РФ», in.Maslennikowa@yanlex.ru

НАРУШЕНИЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ - ЯЗЫКОВАЯ ВЕХА ЭПОХИ
DISTORTION OF LEXICAL STABILITY – A LANGUAGE BENCHMARK OF THE EPOCH

В настоящее время наступают кардинальные изменения во всех областях жизни общества. Процессы глобализации, охватившие конец второго – начало третьего тысячелетия, вызвали революцию в области информационно- коммуникативных технологий, « введя мир в какое- то качественно новое состояние, изменяя условия социального бытия людей».

«Язык – высшая власть», по словам писателя А.Битова, поэтому языковая политика любого государства является частью как национальной политики, так и политики государства в целом. В настоящее время комплекс проблем, связанных с изучением современной языковой ситуации в мире, приобретает все большее значение и является предметом изучения и анализа для языковедов, философов, социологов и политиков более чем из 140 стран мира. Разные страны выбирают свой путь проведения языковой политики, сохранения родного языка и защиты его от негативных влияний.

Нужно отметить, что уже сейчас все громче раздаются голоса, выражающие опасения о состоянии русского литературного языка.

Уместно вспомнить слова великого А.С. Пушкина «словесность русская больна». Для такой болезни на рубеже веков появилось две причины: глобализация и одновременно вторая «болезнь», связанная с внутренними изменениями в стране.

В связи с возникновением в России новой экономической ситуации - переход экономики страны в режим рыночных отношений – начинаются кардинальные изменения во всех областях жизни общества, и язык остро реагирует на происходящее.

Состав и жизненность лексических единиц зависит от условий жизни общества, государственного устройства, от степени развития экономики, науки, культуры.

В деловом русском языке происходит мучительная ломка. «Исчезают из лексикона железобетонные термины планово-централизованной модели экономики. В профессиональный язык активно внедряется новый лексикон. Между тем лексикон цивилизованного бизнесмена, в том числе и банкира, подобен своеобразному иностранному языку».

«Язык банкира, страховщика, бизнесмена интернационален, и должно быть взаимопонимание на переговорах с иностранным контрагентом. К тому же часто отсутствуют достойные эквиваленты спецтерминов на русском языке. Поэтому и используются термины «спот», « форвард», «фьючерс» и т.п.».

Такой «иностранный язык», вторгшийся в пределы русского языка, вызывает особый интерес и требует специального изучения.

В последние 20 лет, в результате глобализации , появляется еще один пласт лексики с терминами, обслуживающими область политики и техники и несвойственными русскому языку доперестроечного периода.

Действительно, без терминов, обслуживающих новые технологии, таких, как

«сканер», « *компьютер*», «*ксерокс*», « скайп» и др., не обойтись даже ребенку: они прочно укрепились в нашей жизни. Неназойливо звучат сейчас и политические слова: «инаугурация», «электорат», «популизм».

Отмечают лингвисты и такое явление, когда замену одного термина другим возможно было бы и избежать, например, слова «рынок» и « маркет», но производное «маркетинг» несвойственно было советской экономике.

Интересно сопоставление нового заимствования «спонсор» и употребляющегося ранее слова «меценат». Зачастую замена слова «спонсор» словом «меценат» невозможна: «Иран - самый опасный спонсор (не меценат же!) международного терроризма».

Важным представляется и наблюдение Л.Н.Красавиной, которая пишет о том, что русский язык с обилием в нем приставок и окончаний подходит для «восприятия словесного импорта» и тем самым создает «словообразовательное гнездо: «аваль», «авалировать», « авалированный», «авалис».

Необходимо дифференцировать заимствованную лексику, т.к. процессы глобализации в области техники, электроники, экономики, новых технологий обслуживаются новой терминологией. Такие заимствования В.Г. Костомаров считает «полезными», не имеющими «серьезной конкуренции», и напоминает слова В.Г.Белинского о том, что в русский язык входит «множество иностранных слов, потому что в русскую жизнь вошло множество иностранных понятий».

Одновременно с этими позитивными процессами происходит по разным причинам «неоправданное» проникновение иностранной лексики, перенасыщение русского языка английскими словами.

В возникающем « иноязычном потопе, очень важно не сваливать в одну кучу разные пласты заимствованных слов».

Особая тревога связана с обилием неоправданных заимствований, прежде всего американизмов» - таково общее мнение ученых-лингвистов.

«В речь, однако, льются, наряду с терминами экономики свободного рынка и новой техники такие слова, которым при самом сильном желании вряд ли мыслимо найти смысловое или какое-либо иное оправдание».

Эпидемия моды захватывает любителей выделиться. Это они несут «засоризмы» в русский язык, желая быть непонятными и стараясь таким способом привлечь к себе внимание.

В «иноязычном потопе» американизмы проникают во все сферы жизни, охватывая всё новых и новых пользователей языка из разных кругов сегодняшнего общества от политиков и представителей науки и интеллигенции до бизнесменов и молодежи.

С сожалением следует отметить, что иногда даже в выступления или письменные образцы научного стиля речи проникают американские слова, употребление которых не вызвано необходимостью использования нового термина: они появляются случайно, без дальнейшего «внедрения» в лексикон, чтобы произвести впечатление на слушателя, «показать свою ученость» и «превосходство».

Перенасыщение речи « засоризмами» приводит к нарушению коммуникативных норм. Ярким примером этого может служить использование в речи деловых молодых людей англо-американских заимствований. Например : аппликуха (от англ. Application) – прикладное программное обеспечение; икспенсы (от expense)- затраты; канцелировать (от cancel) – отменить.

Должен быть разумный предел использованию иностранных слов, иначе это может вести к бесконечному (почти ежедневному) «пополнению» русского языка. Приятно вспомнить великолепное послание Петра 1: «В реляциях твоих употребляешь ты зело много польские и другие иностранные слова и термины, за которыми самого дела вразуметь невозможно».

Чрезвычайно нелепым представляется использование иностранных слов в обыденной жизни без всяких к тому оснований. Это определенный «шик», бравада людей, не владеющих родным языком в достаточной мере. Чаще всего это слова и словосочетания из бытовой сферы (мейкап, бутик, шузы, сникерсни, ноу проблем), используемые наравне со словами- паразитами (как бы, на самом деле и другие).

« Голопирующая американизация нашей жизни очевидна повсюду- на университетских лекциях и магазинах, в научных трудах и по радио и телевидению, в культуре и быту, в русском языке… Этот дух сильнее всего в молодежных словах».

Из сказанного «болезнь языка» очевидна, но повернуть вспять языковую ситуацию невозможно, как и весь процесс глобализации в мире «нельзя отменить по желанию кого- либо». Помочь в этой ситуации может только поднятие общего культурного уровня людей, укрепление позиций образования начиная с раннего возраста, увеличение ответственности работников СМИ.

«Надо понимать, что помимо становящейся всемирной массовой поверхностной культуры существуют высокая культура и цивилизационные отличия, которые сохраняют свою специфику в разных обществах. Это язык, обычаи, традиции, религия, произведения мифологии, искусства, философии данного народа».

Современное глобализирующееся общество не может существовать без диалога культур. Диалог культур - это расширение деловых контактов, понимание народного образа жизни, его обычаев, традиций, идеалов и устремлений. В этой связи мы можем говорить о славянской культуре, объединенной в большинстве стран общей религией - православием, которое исповедует 182 млн. человек с приходами в 40 странах мира.

Славянская культура имеет многовековую историю. Она оставила огромное наследство, которое является достоянием всех славянских народов.

Такой диалог культур приобретает особую значимость в условиях, когда Президент и правительство России систематически проводят целенаправленную языковую политику. Один из разделов Федеральной целевой программы «Русский язык» посвящен разработке комплекса мер, направленных на изучение русского языка в зарубежных странах. Значительным шагом в этом направлении является подписание Президентом России В.В.Путиным указа о создании фонда « Русский мир», Ассамблея которого крайне успешно прошла 3 – 4 ноября 2012 года.

При решении столь объемных и сложных задач, носящих гуманистический характер, государство все активнее делегирует часть своих полномочий общественным организациям, которые « подставляют свое плечо» при выполнении программ языковой политики.

Хочется напомнить об одной из таких организаций – «Женщины нашего города» - Региональная общественная организация содействия женщинам, основная цель которой – сохранение культурно – нравственных и патриотических традиций и развитие международных культурных связей. Под руководством Президента организации госпожи Горчаковой Л.Ф. в течение ряда лет были проведены многочисленные мероприятия международного масштаба.

В уникальном Мегународен Славйански институт Г.Р.Державин – Свети Николе,

ректору которого Председателю Союза обществ Македонско – российской дружбы господину Йордану Горчеву принадлежит особая роль в распространении русского языка в Македонии, 19 – 20 апреля 2013 г. прошла Международная конференция « Женщины - 21 век – Диалог без границ».

Конференция дала возможность обсудить проблемы преподавания русского языка. Был заслушан доклад « Сохранение русского языка и традиций славянской культуры», а также проведено несколько «круглых столов», где в особенно теплой и непринужденной атмосфере, созданной блестящими организаторами института , обсуждались проблемы **высшего образования** в обеих странах, а также были намечены наиблее эффективные пути для дальнейшей совместной работы. Близость македонского и русского языков показала, что мы можем понимать друг друга даже без переводчика. Можно сказать, что на этой конференции состоялся реальный « диалог культур», имеющий практический выход: был подготовлен совместный проект и подписано соглашение о создании Культурно-просветительского центра, работа которого по изучению русского языка поможет облегчить общение и будет способствовать дальнейшему сближению между нашими народами.

Литература

1. Вебер А.Б. « Век глобализации» , 2009,№ 1
2. Красавина Л.Н. «Особенности лингвистической подготовки кадров в области предпринимательства»,1997.
3. Костомаров В.Г. «Языковой вкус эпохи», «Златоуст»,1999.
4. Горелов А.А. « Глобализация как объективная тенденция мирового развития»,2009.

Д-р Јордан Михајловски
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

323.1(497.7):316.344.32(47)

РУСКИТЕ УЧЕНИ ЗА МАКЕДОНИЈА

Македонофилството (макеоднољубието) е благородно и возвижено откривање на една своевидна љубов кон Макеоднија, од страна на културни дејци, патописци и писатели од повеќе земји. Овој интерес за Македонија особено е изразен од крајот на 19 век, век на македонската преродба, и почетокот на 20 век.

Тој интерес пројавен низ љубов за Македонија се изразува низ неколку аспекти: преродбата и културните достигања, актуелизирање на македонското прашање во широкото европско пространство, со поттикнување на процесот на самодефинирање на Македонија.

Посебен и значаен придонес кон македонољубието е изразен кај руските учени и публицисти, кои односот кон своите собраќа го искажуват во белетристиката, есеистиката и политиката.

На таков начин оформено, македонољубието ќе помогне објективно да се соопшти и шири вистината за Македонија, да се прикаже преродбата како дел од македонското национално самочувство, и да се зголеми интересот и подршката кај повеќе народи на Европа.

Не секогаш историјата е праведна кон малите народи. И ден денес многу ракописи особено за Македонија лежат непроучени. Затоа проучувањето на нашиот академик Гане Тодоровски, кој беше и амбасадор во Русија, од почетокот на деведесетите години на XX век, треба да се согледа како прв научен обид вистината за многу дејци македонофили да биде достапна на пошироката јавност.

Една од тие маркантни личности значајни за македонската литературна и воопшто културна историја и лингвистика, чие дело до седумдесетите години на 20 век сеуште не беше расветлено, е рускиот научник од бугарско потекло Петар Данаилович Драганов. Кон него бугарската, српската и неговата матична историографија - руската беа неправедни. Него можеме да го наречеме прв руски афирматор на идејата за етничка посебност на македонскиот народ, од втората половина на XIX век. Овој сестран литературен историчар, етнограф, лингвист и публицист, по дипломирањето на Историско-филолошкот факултет во Петровград во 1884 година, ќе работи како професор во бугарската егзархиска гимназија во Солун помеѓу 1884/5 и 1887/8, каде лично се запознава со дејците Кузман Шапкарев, Ѓорче Петров и др. Лично ќе го почувствува угнетувањето на македонскиот народ. Прва задача покрај едукацијата ќе му биде собирањето на макеоднските народни песни. Драганов ќе ги поттикне на творештво Дамјан Груев и Ефтим Спространов уште во ученичките клупи. Со задоволство ќе го проучи мијачко-брсјачкиот речник што ќе му го предаде Марко Мушевиќ од Крушево. Ќе ја поттикнува младата книжевна македонска дружина и списанието "Лоза".Ќе развие мрежа на соработноци кои се способни да ја истражуваат традицијата,меѓу кои свештеникот Иван Ангелов од Солунско,свештеникот Јона Маџаров од Серско,браќата Хаџи Мишеви,итн. Ќе ги има на дофат најзначајните македонски книги, „Огледало" од Кирил Пејчиновиќ, Евангелиските чтенија на Кузнам Шапкарев, Тријазичникот на Пулевски и неговата граматика. Подоцна ова низ научни трудови ќе го соопшти на руската јавност за познавањето на постоењето на 19 мошне

значајни книги за Македонија напишани на говорен македонски јазик. Во текот на својот престој во Македонија добивал драгоцени податоци и од руските дипломатски службеници А.А.Јакобсон и И.А.Зиновјев.Сумирајки ги овие животни податоци за Драганов ,може да заклучиме дека овој млад руски учен во тригодишниот престој во Македонија сето свое љубопитство и научен интерес и натамошна кариера ги ориентира кон Македонија.

Првиот свој труд побуден од престојот во Македонија ќе го публикува во 1887 одина, бр. 11-12, во Известија на Санкт-Петербургското славјанско благотворителн општество, а во редакција на В. И. Ламански трудот "Општ етнографски оглед на македонската провинција". Следната 1888 година, Драганов ќе напише неколку историски, етнографски и филолошки трудови на тема Македонија и ќе ги објави во познати публикации во Петровград, Варшава, Москва и во Цариградската бугарска периодика. Во сите овие прилози се брани гледиштето за етничката посебност на македонските Словени. Со ова ни оддалеку не е изразен неговиот интерес за Македонија. За жал сеуште не е јасно каде се наоѓаат околу 16 ракописи главно на тема Македонија. Ова е предизвик за нашата научна мисла, да се направи систематско истражување во архивите на Санкт-Петерзбург, дотолку повеќе што и досегашните сознанија Драганов го профилираат во една од најмаркантните и најзаслужните објективни толкувачи на вистината за еден мал народ.Во 1887 и 1888 година и бугарската и српската страна ке ангажираат значајни имиња за да ги минимизираат сфаќањата на Драганов за МакедонијаВаква кампања ке се води на страниците на Известија на Санкт-Петербургското славјанско благотворително општество.Во ова ке предничи особено Бугаринот Марин Дринов,долгогодишен професор на Харковскиот универзитет како и Србинот П.Среќковиќ,професор по историја на Белградскиот лицеј. Кон бугарско-српската симптоматична етнографска расправија за Македонија која ќе продолжи до наши дни,како смирувачки фактор делува коментарот на уредникот на Известија,професорот на Петроградскиот универзитет Ламански,кој меѓу другото пишува:"Сосема друга е работата дали македонските говори се поднаречје на бугарскиот јазик или пак одделно наречје(западно),што се наоѓа во таков однос кон источното бугарско наречје,во каков што се великоруското и малоруското(украинскот о),српското и хрватското(чакавското),чешкото и словачкото,и постојат ли македонски говори што би биле одделно наречје од од српскиот јазик?Тоа прашање е чисто научно и трба да се разгледува и разрешува со строго научни од науката изработени и критички проверени доводи. Има и трето прашање кое е од педагошки карактер но не е лишено и од политичкото значење.Тоа прашање е дали во македонските школи,јужни или северни,да се предава на српски или бугарски јазик,ако населението на Македонија и припаѓа не на една туку на две народности, или пак на македонското наречје или наречја.Понатаму трба да се одбележи дека при прашањето на дијалектолошките и етнолошките прашања не треба да им се придава особена тежина на сегашните стремежи кон Србите или Бугарите искажувани од една страна на еден или друг дел Македонци"Ламански сакал да се издигне над конструираниот и политизиран спор на Дринов и Среќков,третирајќи го прашањето за националната припадност на Македонците како процес што трае и најверојатно ќе се искристализира.Во овој свој приод Ламански гледа да не се замери со српската ниту бугарската страна,ама со ништо не ги доведува под знак на сомнение ставовите на Драганов.

Во биографијата на еден од најголемите луѓе во историјата на човештвото - Лав Николаевич Толстој, постои едно мало поглавие врзано за Македонија. Тоа е

разговорот што тој го води во доцните часови на 21.12.1898 година со Димитар Ризов во јасна Полјана. Покрај ова според едно соопштение на весникот "Словенец" од 1903 година во Љубљана, Лав Толстој заедно со максим Горки подготвуваат некаков албум за Македонија.

Сеуште за жал останува непроучена преписката помеѓу група студенти од македонската емиграција во Швајцарија со генијалниот уметник на зборот.

Целата на посетата на Димитар Ризов со Толстој во Русија, е да издејствува да ги земе во заштита пред светската јавност Македонците. Инаку Ризов се пријавува како македонски емигрант во Бугарија. Во периодот 1897-1899 е назначен акко бугарски дипломат во Скопје. Иако постојат несогласувања со Внатрешната македонска револуционерна организација и разидување на Ризов со Ѓорче Петров по некои прашања, по добиената препорака од рускиот професор Миљуков, Ризов ќе дојде кај Толстој да го моли за помош "современиот апостол, да го крене својот моќен глас во полза на своите поробени браќа во Македонија". Вечерта на 21 декември 1989 година, се случува впечатлива средба. Во долг и интересен разговор биле опфатени повеќе теми околу општественото уредување на светот и судбината на потиснатите луѓе. Толстој подвлекол "чувството за справедливост е вродено кај луѓето и колку општествениот строј да го осакатува, сепак тоа лежи во дното на човековата душа и не може да не заговори кај повеќемина луѓе". Толстој во своите етички погледи на светот, веќе ја имал изградено тезата за апсолутно ненасилство која во ниеден случај во животот не ја сменил па ни сега и покрај силното сочуство кон поробената Македонија. Ризов по втор пат ќе го замоли својот авторитет да го вложи за Македонија, и тоа само еден напишан апел од него што би имало силен одек во поширокото психолошко европско пространство. Толстој не ја прифаќа таа молба, како што ќе подвлече неговата позиција е етичака а не политичка. Тој не е за тоа со војна и насилство една власт да се замени со друга.

"Работата во вашата Македонија е друго нешто. Таму се работи да се заменат турските власти со христијански или кое е повистинито со бугарски. Таа промена според мене ќе ја измени само надворшната страна на положбата, но не и нејзината внатрешна содржина". Ова кажување дословно ќе го запише Ризов.

Гласовитиот руски славист Александар Николаевич Пипин (1833-1904) во своето дело ќе изгради автентични погледи за македонското пршање .Пипин прв ја воведува за Македонија фигуративната метафора "јаболко на раздорот". Како ревносен славист ја потенцира славјанската патриотска солидарност кон Македонија и дава неизмерна подршка. како реалист што ја несетил опасноста која доаѓа од соседите. Според Пипин и Бугарите и Србите, и двете овие племиња, според древниот и жилав словенески обичај кон себе се расположени како мачката и кучето. Главниот мотив што ги движи се состои во желбата да си ја присоединат Македонија, и да си ја зголемат својата територија. Тоа што самата Македонија мечтае за ослободување или автономија Пипин го подржува како сосема разбирливо и праведно.

Павел Николаевич Милјуков (1859-1943) е познат руски историчар, социолог, публицист и државен деец. Престојувал во Софија, (1897/98), како редовен професор по општа и словенска историја на Софиското вишо училиште. Најверојатно таму се посветува на проучувањето на македонското прашање. Во 1898 година ја издава книгата "Европската дипломатија и македонското прашање".

Подоцна Милјуков ќе објави серија натписи во Петроградскиот весник "Реч" и "Саратовски листок", во текот на 1912 и 1913 година во продолженија, под заеднички

наслов "Балакните" (писма) и "Балкански ужаси". Во тие натписи ќе потенцира ... Балакнските победители можат сега да започнат своја трговија со Турција ... Да се завојува било полесно одошто да се дели ... (алудирајќи на поделбата на Македонија). Тој е првиот странски (немакедонски) публицист и историчар кој про-македонски ќе ја употреби формулацијата: македонска гледна точка. Таа точка несомнено постои но заинтересираните страни се грижат да ја заобиколат или пречекорат освен, се разбира самите Македонци.

И други руски учени и писатели, како на пример, писателот Леонид Андреев, остро ќе протестираат за поделбата на Македонија во својата статија "Трговија со храмот". За жал руската политика и дипломатија водена од сопствените интереси на Балканот честопати ќе се става на бугарска или српска страна во зависност од сопствената стратегија или констелација на односите во регионот или во Европа.Во времето на Балканските војни и по нив и мировните договори во кои арбитрирала и Русија македонското прашање се решавало на боиштето и на диполоматските средби на големите сили.Македонската колонија во Петроград вложила усилби да се заложи пред руската влада за решавањето на прашањето на малите балкански народи зашто од тоа зависело и решавањето на прашањето на територијалната и народносната целост на Македонија.Деецот од Македонската колонија во Петроград Чуповски во"Македонски глас" ќе изрази надеж дека Русија нема да дозволи Македонија да стане вечно јаболко на раздор.На заседание на руските правници на 24 и 27 јуни и 2 јули 1913 година,на судот на руското општествено мислење, срдечно била прифатена изјавата на Македонската колонија дека македонскиот народ е измамен од Бугарите и Србите.Во декларацијата што била донесена се потенцира дека во Балканските војни балканските влади работеле против слободата на широките народни маси.Декларацијата ќе ја осуди и политиката на руската дипломатија која поради егоистички интереси врши неправда кон Македонија.По завршувањето на Првата светска војна интересот на руските учени и руската дипломатија за Македонија ќе стивне. Видовитоста на Ленин по македонското прашање ќе затаи.

Сите овие прилози на руски научници и публицисти од крајот на 19 и почетокот на 20 век, придонесуваат вистината за Македонија да добие поширока и помериторна гласност и што е многу битно во сето тоа се гледа благонаклоноста и вистинољубивоста на руската наука ,публицистика и општествена свест .

Литература:

1. Академик Гане Тодоровски, Странци за македонофилството, Скопје, 1994.
2. Л. В. Черепин, Исторические взгляды класиков руско литературы, Москва, 1968.
3. Димитар Ризов, на гости у графа Л. Н. Толсто, Мисъл, София, 1990.
4. Павел Николаевич Милјуков и македонската траума во Балканските војни 1912-1913.(текстот е преобјавен во Книгата нашинска сиреч славјанска,Скопје,199 0,стр338-352.

Милена Иванова Стойкова 81`42
ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ, milenalub@abv.bg

ЯЗЫКОВОЙ КОД МОЛОДЕЖНОГО ДИСКУРСА

Молодежь является социальной группой культурного характера, сущность особенностей которой „не в возрасте, а в социализационной неподготовленности, неполной готовности к культурной, общественной практике" (Русанова 2008). Развитие молодежи имеет целью принятие социального опыта, его обновление и подготовку передачи обновленного опыта последующему поколению. Ученые, разделяющие такое мнение, не сходятся в возрастных рамках представителей этой группы : у Русановой (Русанова 2008) это „индивиды в возрасте от 16 до 29 лет", у К.Агузаровой (Агузарова 2004) вообще не отмечается возраст, у Л.Кировой тоже, в материалах Википедии – это „люди в возрасте 12-22 лет". Конечно, „фокус" здесь не в возрасте, а в характеристике молодежного сленга или молодежного жаргона (по-разному у разных исследователей). В настоящей работе будем употреблять оба названия как синонимические. По Агузаровой русский молодежный сленг представляет собой интереснейший лингвистический феномен, бытование которого ограничено не только и не столько определенными возрастными рамками, как это ясно из самой номинации, но и социальными, временными, пространственными рамками. Большинство авторов сходятся на том, что как все социальные диалекты , и молодежный сленг представляет собой только лексикон, который питается соками общенационального языка, живет на его фонетической и грамматической почве, и отличается разговорной, а иногда грубо-фамильярной окраской. Агузарова и Кирова, однако, не разделяют мнение Русановой о непротивопоставлении, наоборот, : „Молодежный сленг – социолект, возникший из противопоставления себя не столько старшему поколению, сколько официальной системе. Бытует в среде городской учащейся молодежи и отдельных замкнутых референтных группах. Характерной особенностью, отличающей молодежный сленг от других видов, является его быстрая изменчивость, объяснимая сменой поколений" (Агузарова 2004) . Л.Кирова идет дальше :„ Функционирование современного молодежного сленга градировало от ситуативного выбора регистра в рамках разговорной речи к маркеру речи новых поколений болгарской молодежи 90-х годов прошлого века и первого десятилетия настоящего" (Кирова 2004). В отличие от русских исследований , в болгарских не находит более пространного места анализ молодежной речи, лишь только в некоторых работах (Армянов 1995), – основное внимание на чат-общении.

Мониторинг живой речи, сделанный исследователями-специалистами, показывает, что игровые формы речевого поведения молодых людей можно рассматривать в трех основных аспектах: 1. социальном – речевое антиповедение, коммуникативная оппозиционность, 2.рекреативном – речевые шутки, забавы 3.собственно-лингвистическом – лексико-фразеологические эксперименты, изучение возможностей языка.

Все это в целом можно квалифицировать, вслед за Химиком, как существование и развитие самостоятельного молодежного дискурса – конгломерата собственно лингвистических, социолингвистических, лингвокультурологических факторов, дающих представление об единой когнитивной концептосфере – речи молодых людей

(Химик 2004: 11). Разделяем мнение ученых (Карасик 2006), что изучение молодежного дискурса является перспективным для прогнозирования тенденций развития языка, ибо на базе социолекта происходит расширение социолектно – релевантных тем общения.

Классическое лингвистическое определение дискурса дает исследователь Н.Д.Арутюнова: „Дискурс – это связный текст в совокупности с экстралингвистическими, прагматическими, социокультурными, психологическими и др. факторами, текст, взятый в событийном аспекте, речь, рассматриваемая как целенаправленное социальное действие, как компонент, участвующий во взаимодействии людей и механизмах их сознания / когнитивных процессах /. Дискурс – это речь, „погруженная в жизнь" (Арутюнова 1998:136).

Соответственно, молодежный дискурс – это социально обусловленная организация системы получения, восприятия, дифференциации информации, а также обмена информацией и реализации коммуникативного взаимодействия индивидов, как членов определенного социума, проходящих социализацию.В целях настоящих изысканий, вслед за Н.Д.Арутюновой и Л.Кировой, будем анализировать молодежный дискурс именно как„ речь, погруженную в жизнь".

Цель настоящей работы была расставить флажки дальнейшего пути – анализа молодежного дискурса. Формирование фактологической базы исследования будет проводиться на основе приема наблюдения и сплошной выборки языкового материала из специализированных словарей – как официальных, так и „собственно-групповых" – последние в интернете, включает опрос молодых людей (в основном студентов и старшеклассников), анализ чат-общения т.наз. поколения NEXT, которое ловко оперирует ПАдонковским языГом (Кронгауз 2009).

Как было сказано уже, молодежь идентифицируется как социальное общество языковой игрой, карнавализацией общения, стебом (Стойкова 2010: 518), логоэпистемизацией языковых новшеств и употреблением прецедентных феноменов (Чернева 2012: 33) или их трансвестированием. Главную роль в языке сленга играют специальные слова или словосочетания – маркеры, имеющие социолингвистическую функцию. Эти слова являются своего рода универсальными сообщениями, заменявшими длинную последовательность предложений, которые, наверное, просто лень произносить. Кроме того , они выполняют функцию кодировок, скрывавших смысл бесед от непосвященных . Молодежный сленг – это пароль всех членов референтной группы, это **языковой код**, без которого невозможно общение внутри замкнутой общности. Можно говорить еще о „зацикленности" молодежного сленга на реалиях мира молодых. Рассматриваемые сленговые названия относятся только к этому миру, таким образом, сознательно отделяя его от всего остального . Отдельным **субкод**ом выступают жаргон школьников, студенческий жаргон, жаргон наркоманов, интернет жаргон и т.д., которые, помимо собственного „словарного запаса" пользуются ресурсами общего молодежного сленга. Ключевые слова и выражения превращаются в языковой код только после того, как отъякорятся / термин Бурвиковой и Костомарова/, т.е. превратятся в логоэпистему – „ возникновение логоэпистемы никакой необходимостью не мотивировано. Сказал – написал. Услышал – прочитали. Понравилось – повторили. Вот логоэпистема и возникла. А то, что за ней стоит,- дело десятое. Главное – ее запомнили." (Костомаров, Бурвикова 2007:36). Пример тому „устоявшиеся", отъякорившиеся слова и выражения – маркеры, превратившиеся со временем в языковой код : *Без лоха жизнь плоха, хуже только без бабл*а , *Свобода и беспредел- не одно и то же* , или „круче" *: Круче*

тебя только яйца, выше тебя только звезды // Кой сега е номер едно, Като стрида в маршрутка, По-малко Пижо – повече Пендо, Къртя мивки и т.д. В болгарском языке пародируются западное и восточное диалектные изречения : *Чекай малко, Много мъ йе срам, Амчи къ*к. Сегодня, однако, на „своих" сайтах молодые предоставляют „чужим, непосвященным" толкование языкового кода своего общения, без которого невозможно понимание. На наш взгляд – это часть развлечения. Речь идет о *Толковом словаре для бестолковых взрослых* с пометой *Полезный словарь для тех, кто не может понять, о чем разговаривают его дети*(http: kentuha.chat.ru). Ожидаемый вызов и недоумение постигаются еще в заголовке : *Фильтруй базар, когда шнурки в стакане* . В этом собрании ключевых слов молодежного общения наряду с единицами, заимствованными из интержаргона, толкование и употребление которых одинаково в любой ситуации(*тускняк, фигня*), наблюдаются расхождения в толковании : напр. : *Крутой – авторитетный/ только/* , *Лох – рядовой член тусовки, паинька,* в то время как в СОЖ 1999 можно отметить множество разных употреблений. В русском интернет пространстве можно еще пользоваться авторским словарем „Жаргон наркоманов и молодежный сленг" (http: // sleng.info/slovarik/html), в котором Анна Бабина – „редактор в журнале и аспирант на кафедре Стилистики русского языка МГУ им. М.В.Ломоносова" грамотно, по всем лексикографическим правилам систематизировала в параллелях слова - маркеры обоих социолектов, отмечая связь и различие в появлении или заимствовании. „Серьезность" словаря снимается наличием рубрик *Слабо помочь, Гостевая* , даже желающему можно заполнить тест и проверить себя на „свой - чужой". Возможности для языковой игры предоставляются всем, кто захочет привести „ свое", различное от словарного, толкование, напр. *Тащиться – оргазм, , колбаситься – то же* . Другое мнение : *колбаситься – танцевать, проявление повышенного мышечного и эмоционального тонуса*. Сам сайт предлагает полную информацию в рубриках „Статьи и книги", и „Пресса о сленге", и чтобы не выглядеть совсем уж скучным, заканчивает: "При чтении этого сайта ни одно животное не пострадало. Проект испытывается на людях с конца ноября 2000."

Болгарская молодежь поленилась составить подобного рода справочник, поэтому за языковым кодом надо наблюдать как за письменно зафиксированной, чаще всего в интернет пространстве, так и за устной речью. Наблюдения за „модными в этом сезоне" маркерами молодежного общения показали, что это емкие по содержанию, доходящие до универсального, и неожиданные по семантике и форме слова. Пример тому – слова *кифла, рулирам, йо*. Первое употребляется как оценка отрицательного регистра самых разных значений, что выявилось при ознакомлении с жизнью и поведением слова в сети, но не только в чате, и при опросе студентов и студенток: *Кифла(Капризничещ Индивид с Фрапиращи Лицеви Аномалии) е тинейджърка във възраст 14-20, обаче понякога кифлите варират от млади девойки до зрели жени, които основно се различават по провокативен, кичовски, клонящ към курвенски стил на обличане и се гримират в цветовете на дъгата. Кифлата е самовлюбена , надута и напълно еднаква с всички други момичета, водещи се по модата. Винаги всичко е еднакво като на другите – дрехи, прическа, стил на снимане*(http// bg oxipedia.net/wiki/). В сети можно углубить свои изыскания на сайте kifla.bg – *Электронный журнал для женщин : советы о любви и сексе, секреты успеха, которыми поделились самые состоявшиеся женщины*. Как видно еще и в речи тийнеджеров – героев болгарского современного телесериала „Революция Z", смысл самого модного на сегодняшний день слова в субъективной оценке говорящего полюсный, варьирующий от неприятия всего „несвоего" до одо-

брения всего „гламурного". Наблюдения за живой речью студентов подтвердили вышесказанное : при употреблении *„кифла"* выражается неприятие, неодобрение , что является результатом общего впечатления , т.е. *„кифла"* – это девушка или женщина, у которой почти все не то, не „свое". Как было уже сказано, уже намечается сдвиг к нейтрализации семантики ,напр. : *Аз съм кифла, но със шоколад* / вроде русс. *булка с изюминкой/.* . Другие самые модные слова сезона – *рулирам* в значении „ мне нравится" или „ *Е тва рулира*" со значением похвалы или выражения радости. ЙО – употребляется при встрече, и по мнению опрошенных, обозначает „Привет, как жизнь".

Обобщение вышесказанного позволяет подвести следующие итоги:

- Молодежный сленг – это та лаборатория, в которой все свойственные естественному языку процессы, не сдерживаемые давлением нормы, происходят во много раз быстрее и доступны непосредственному наблюдению. Молодежное ключевое слово – пароль всех членов референтной группы, отъякорившиеся слова приобретают статус языкового кода.

- Вычленить молодежный сленг как замкнутую подсистему, как объект наблюдения можно только условно, ему свойствена некая размытость границ. Доказательство - переход слов из молодежного сленга в разряд „нормальных", слово при этом теряет свою эксцентрическую окраску – *кайф, круто*.

Следовательно, сегодня, как никогда, востребована живая, красочная, образная речь, изюминкой которой являются ключевые слова молодежного общения. Живая речь не боится новых сочетаний слов, предпочитает обогащаться, так как расширение значения слов и есть закономерность развития языка. Язык, по мнению проф. д.ф.н.С.Брезинского, и есть саморегулирующаяся система, - он сам разделается с непрошеными и напросившимися.

Литература:

1. Агузарова 2004 : Агузарова К. Молодежный сленг // 8 июня 2004 (02 ноември 2012) <http://www.darial - online.ru/2004_6/aguzar.shtml>
2. Армянов 1995 : Армянов Г. Българският жаргон.С, 1995.
3. Арутюнова 1998 : Арутюнова Н.Д. Дискурс // Языкознание. Большой энциклопедический словарь. М., Большая Российская энциклопедия.,1998, 136.
4. Жаргон наркоманов и молодежный сленг 2000 : Жаргон наркоманов и молодежный сленг // ноябрь 2000г (24 октомври 2012) <http://sleng.info/slovarik/html>
5. Карасик 2006 : Карасик В.И. О категориях дискурса // 15.06.2006. (30 октомври 2012) <http://homepages.tversu.ru/~ips/ JubKaras.html>
6. Кирова 2004: Кирова Л. Изисквания за компетентност в съвременната комуникация. // LiterNet, № 5 (54), 06 май 2004. (30 октомври 2012) <http://liternet.bg/publish3/lkirova/ competence.htm>.
7. Костомаров, Бурвикова 2007: Костомаров В.Г, Бурвикова Н. Д., Логоэпистемическая составляющаясовременного языкового вкуса // XI Конгресс МАПРЯЛ, том 4,С., 36.
8. Кронгауз 2009: Кронгауз М. Русский язык на грани нервного срыва. Москва, 2009.
9. Русанова 2008 : Русанова А.Г. Молодежный дискурс в свете тезаурусного подхода // сентябрь 2009г. (24 октомври 2012) <http://www.zpu-journal.ru/e-

zpu/2008/9/Rusanova>
10. СОЖ 1999: Словарь общего жаргона. Под ред. Р.И.Розиной, О.П.Ермаковой, Е.А.Земской.М., 1999.
11. Стойкова 2010: Стойкова М. Молодежный дискурс на грани нервного срыва (к вопросу о культуре речи русского и болгарского языков) // X Международный симпозиум МАПРЯЛ. Велико-Тырново, 2010, 518.
12. Химик 2004: Химик В.В. Язык современной молодежи // Современная русская речь: Состояние и функционирование. СПб., 2004.
13. Чернева 2012 : Чернева Н.П. Прецедентность в методике преподавания РКИ // Сборник материалов IV Международной летней квалификационной школы „Современные технологии в обучениИРКИ", Варна, 6-10 августа 2012, 33.

Источники:

1. http: // sleng.info/slovarik/html
2. http: // www.yazyk.h17.ru/1_linguistics/article2html
3. http://vnore.net/main/anekdoti/1459-molodezhnyj-sleng.html
4. http : kentuha.chat.ru
5. http : bgoxipedia.net/wiki
6. kifla.bg

Ранко Младеноски 821.163.3:316.723

ИНТЕРФЕРЕНЦИЈАТА НА КУЛТУРНИТЕ СЕМИОСФЕРИ ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ НИЗ ЛИКОТ-ЗНАК АЛЕКСАНДАР МАКЕДОНСКИ

Во македонската книжевност многубројни се делата во кои фигурира историската личност Александар III Македонски како лик со доминантна улога на интерактивен код на културите. Имено, ние успеавме да дојдеме до податокот за постоење на приближно 180 македонски книжевни дела во кои се споменува најславниот македонски крал (романи, раскази, есеи, песни, епови, поеми, драми). Тоа покажува дека присуството на Александар Македонски во македонската книжевност има свој континуитет, почнувајќи од фолклорот па сè до современата македонска литература во првата деценија од 21 век. Во врска со нашата тема, само во мал број од овие книжевни дела (13 песни) не успеавме да најдеме елементи што го интегрираат Александар Македонски како интеркултурен код.

Со ликот на Александар Македонски во македонската литература се поврзани два вида интеркултурна комуникација: а) расистичка интеркултурна комуникација; б) толерантна интеркултурна комуникација. Првиот вид се однесува на поставувањето на релацијата *супериорност – инфериорност* меѓу културите, а вториот на почитувањето на дистинктивните сегменти од културата на Другиот.

Во македонската книжевност интеркултурната комуникација со расистички признаци е тесно поврзана со аспектот на гледање на субјектот, односно со фокализантната точка. На пример, според Македонците, Персијците се пониска, инфериорна раса во секој поглед: и во војувањето, и во облекувањето, и во традиционалните азиски обичаи; според Персијците, пак, Македонците се обични разбојници кои пљачкосуваат на азиско тло на чело со безумното момче, синот на кралот Филип II Македонски. Сосема идентичен е односот меѓу Македонците и Индијците. Во таа смисла, релацијата *супериорност – инфериорност* е книжевно елаборирана и од аспект на односот меѓу македонскиот крал Александар Македонски и персискиот крал Дариј III. Во книжевно-историските наративни слоеви тоа најчесто се структурира со историскиот податок за преписката меѓу двајцата кралеви, додека во рамките на чистата книжевна фикција се изнаоѓаат разни соодветни форми како што е, на пример, симболичната размена на дарови меѓу македонскиот и персискиот крал во фолклорот.

Она општопознато правило според кое книжевноста ја ползува, ја надградува и ја превреднува историјата го среќаваме и во македонските книжевни дела за Александар Македонски. Имено, во нив функционира една симбиоза меѓу научно-историската факција и книжевно-уметничката фикција. Автентичните историски настани од 4 век пр.н.е. ја претставуваат основата врз која натаму се гради книжевната имагинација. Таа книжевна имагинација, пак, најчесто се креира врз принципите на аналогијата при што не се нарушува начелото за неопходната елементарна логика на нарацијата.

Таквата симбиоза на историската факција и книжевната фикција е мошне илустративна во средновековниот *Роман за Александар Македонски*. Независно за која

верзија станува збор, присутни се автентичните историски интеркултурни врски (Александар, односно Македонците, во однос на Персијците, Индијците и други културни идентитети). Од друга страна, во фантастичните наративни сегменти на овој роман (средбата на Александар со разни чудовишта и „диви луѓе" на Исток) очигледна е доминацијата на описите во кои на преден план ја гледаме расистичката интеркултурна комуникација која ги подразбира релациите на супериорното „Јас" (Европејците) и инфериорниот „Друг" (Персијците) како показатели за идеологијата на европоцентризмот. Токму затоа и е извршена онаа пренагласена христијанизација на сета нарација, но и на ликот на Александар Македонски. Ваквите елементи на сижето од средновековната „Александрида" се мошне солидна илустрација за тезата на Едвард Саид дека Европеецот можел да стане човек само на тој начин што на другата страна (меѓу колонизираните) создавал робови и чудовишта.

Се разбира, историската факција и книжевната фикција ги среќаваме и во други македонски книжевни дела во кои со помош на ваквата симбиоза ликот на Александар се интегрира како интерактивен код на културите – во романите на Петре Бакевски, Александар Донски, Владан Велков, Рената Матеска; во расказите на Венко Андоновски и Блаже Миневски; во поезијата на Анте Поповски, Радован Павловски, Петар Башески итн.

Од друга страна, една од честите теми на книжевната обработка е трансформацијата на супериорните Македонци како победници во инфериорни победени поради т.н. космополитска политика на Александар. Всушност, при воениот поход на Исток владее атмосфера во која колонизаторите се чувствуваат како колонизирани. Имено, македонските воини негодуваат поради тоа што Александар сè почесто поставува Персијци на раководни позиции, па тие (Македонците) се доведени во ситуација да бараат дозвола од Персијците за да дојдат до нивниот крал. Мошне умешно се обработени овие прашања, на пример, во драмата „Александар на Исток" од Петар Т. Бошковски. На ваков начин =во книжевните дела се обработуваат прашањата поврзани со оној т.н. толерантен и коректен однос на македонскиот крал кон туѓите (Персијците), од една страна, и навредливиот и игнорантен однос кон своите (Македонците), од друга страна. Оттаму доаѓа и тезата дека Александар Македонски ја запоставил Македонија и ги запоставил Македонците поради својот космополитизам, поради својата идеја за создавање на светско царство и обединување на сите народи и култури, што, се разбира, нема допирни точки со автентичните историски настани.

Толеранцијата кон другите култури (толерантната интеркултурна комуникација) во македонските книжевни дела за Александар Македонски најчесто се поврзува со ликот на македонскиот крал, односно со неговата т.н. „источна политика", со неговиот т.н. космополитизам. Овој сегмент од ликот на Александар најчесто се интегрира со комбинираната македонско-персиска кралска облека, со организирањето на масовната свадба во Суса со хиперболизираната бројка на склучени бракови меѓу Македонците и Персијците, воведувањето на проскинезата, персиските војници обучени на македонски начин на војување, подигањето на бројни градови при што најчесто се споменува Александрија во Египет како мултикултурно економско и трговско собиралиште итн.

Покрај ова, во македонската книжевност доминантни се и наративните сегменти во кои ликот на македонскиот крал се поставува во опозиција со други ликови и тоа во врска со неговата функција на интеркултурен код. Тука, пред сè, мислиме на односот на Александар кон заробените членови на кралското семејство на Дариј III, но и односот

на Македонецот кон мртвиот персиски крал кога ќе нареди Дариј III да биде погребан со сите почести според персиските обичаи, а убијците на кралот да бидат најстрого казнети. Идентичен е односот на Александар и кон индискиот крал Пор.

Сакрализирањето, односно идеализирањето, од една страна, и десакрализацијата, демитологизацијата, демистификацијата на Александар Македонски, од друга страна, се исто така две суштински наративни постапки во македонската литература којашто е поврзана со улогата на најславниот античко-македонски крал како лик-знак (семема) низ кој се пресекуваат бројни култури. Во книжевните дела во кои се сакрализира Александар Македонски забележливо е интегрирањето на овој лик со атрибути што ја нагласуваат неговата космополитска политика. Александар е претставен како обединител на сите народи од светот, како војсководец кој со својот освојувачки поход на Исток ја создал светската заедница на рамноправни народи и култури. Во таа смисла, космополитизмот на Александар Македонски се претставува дури и како модел што треба да се следи во актуелните глобализациски процеси. Такви се, на пример, делата на Аполон Гилевски, Рената Матевска, Александар Донски, Радован Павловски, Анте Поповски итн.

Од друга страна, во неколку дела се врши десакрализација на ликот на Александар Македонски. Во тие дела на преден план е тезата за илузорноста на идејата на Македонецот за обединување на сите народи и култури од светот, а како основен аргумент се посочува фактот дека таа идеја умира заедно со смртта на Александар. За ваквата слика за македонскиот крал типични примери се романот на Слободан Мицковиќ, како и расказите на Венко Андоновски и на Блаже Миневски. Во романот „Александар и смртта“ од Мицковиќ, на пример, се нагласуваат несогласувањата на дијадосите за определувањето на наследникот за македонскиот престол по смртта на Александар и нивните бескрајни расправии, додека во два раскази на Андоновски од „Фрески и гротески“ е потенцирана илузорноста на идејата на македонскиот крал да направи нешто што е невозможно да се направи (да реши нерешлива загатка) со што се алудира на залудноста на неговите напори да ги обедини сите културни ентитети во светот. Миневски, пак, во расказите ја користи иронијата за да ја нагласи бесмисленоста на сите тие натчовечки напори што ги вложил Александар за безнадежната идеја да ги неутрализира културните разлики меѓу далечните народи.

Се разбира, постојат и други (и тоа многубројни) книжевни сегменти од македонската литература со кои се засега прашањето за интегрирањето на ликот-знак Александар Македонски како интерактивен код на западните (европските) и источните (азиските) културни идентитети. Во табелата што е дадена подолу ги сублимираме најдоминантните суштински карактеристики од македонските книжевни дела кои го интегрираат семантичкото поле на Александар Македонски како лик-знак низ кој се пресекуваат бројни култури.

АЛЕКСАНДАР МАКЕДОНСКИ КАКО ИНТЕРАКТИВЕН КОД НА КУЛТУРИТЕ ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ				
ФОЛКЛОР	СРЕДЕН ВЕК	19 ВЕК	20 ВЕК	21 ВЕК
христијанизација (Исус, св. Петар, рајот, Александар е божествен човек, со крст)	христијанизација на Александар Македонски (Јудејците, рајот, еден Бог)	христијанизација на Александар/ во „Историјата“ на Пулевски vs. „Александрида“	комбинација на македонски и персиски погребни обичаи	илузијата на Александар за светска заедница, за обединување на сите култури

Масовна свадба vs. Свадбата во Суса	Александар vs. западноевропски земји	Александар vs. Азијци	десакрализација демитологизација	Македонците против т.н. космополитизам на Александар
Александар vs. персиската култура	Александар во ненаселениот свет/ диви народи	Александар vs. персиски обичаи	илузијата на Александар за светско царство	Александар: бог, обединител
Александар vs. Дариј III	Александар vs. Дариј III	Александар vs. Дариј III	Александар vs. Дариј III	Александар vs. Дариј III
Александар во брак со Илена, ќерка на персискиот крал Дариј	Александар во брак со Роксана, ќерка на персискиот крал Дариј	Александар во брак со Роксандра, ќерка на персискиот крал	Александар во брак со Роксана, ќерка на Оксијарт (историски рефлексии)	Александар во брак со Роксана, со Статејра (ќерка на Дариј) и со Парисатида (ќерка на Охос) (истор. рефл.)
Александар vs. османлискиот цар Мурат	Александар: толерантна и расистичка интеркултурна комуникација	Александар: толерантна и расистичка интеркултурна комуникација	Колонизаторите се колонизирани; колонизираните стануваат колонизатори	Супериорност на Македонците vs. Персијците
Александар vs. Персија, Индија	Александар vs. Персија, Индија	Александар vs. Персија, Индија	Александар vs. Персија, Индија	Александар vs. Персија, Индија

И во историската наука и во книжевноста воопшто се потенцира идејата за неопходноста од заемните врски меѓу различните и далечни култури, односно за она што денес го нарекуваме дијалот или интерференција меѓу културните семиосфери. Така е тоа и во македонската книжевност посветена на Александар Македонски, што е илустрирано и со приложената табела. Индивидуите и колективите се упатени еден кон друг. Разликите навистина ги оддалечуваат културите една од друга, но само доколку носителите на тие различни култури не научиле да ја респектираат различноста на Другиот како категорија што води кон првиот чекор во интеркултурниот дијалог. Македонската книжевно-уметничка елаборација на историската личност Александар III Македонски ја манифестира отвореноста на македонскиот културен дух за разговор, комуникација, дијалог со истоста, но и со различноста во културните семиосфери од другата страна. Тоа е, всушност, и перспективата на современиот глобализиран свет испреплетен со многубројни модерни комуникациски мрежи и упатен на дијалог, што се чува како наследство од изминатите векови и милениуми. Наша обврска е да ги осознаеме и да ги негуваме тие вредности наследени од традицијата. И, бездруго, да ги практикуваме.

Селективна библиографија

I. Теориска

1. Лотман, Јуриј М. (2006). Семиосфера: во световите на мислењето. Превод Марија Ѓорѓиева. Скопје: Три.
2. Саид, Едвард (2003). Ориентализам: западни концепции за Ориентот. Превод Зоран Анчевски. Скопје: Магор.
3. Србиновска, Славица (2003). Низ призмата на другиот. Скопје: Сигмапрес.

4. Тодоров, Цветан (2005). Должности и наслади. Превод од француски јазик, предговор и белешки Атанас Вангелов. Скопје: Фондација „Небрегово".
5. Џепароски, И. (ур.) (2007). Аспекти на другоста: зборник по културологија. Скопје: Евро-Балкан Пресс, Менора.

II. Апликативна

6. Андоновски Венко (2001). Фрески и гротески. Скопје: Култура.
7. Бакевски Петре (2009). Фати го ветрот. Скопје: Тера магика.
8. Бошковски Петар Т. (1994). Александар на Исток. Скопје: Матица македонска.
9. Матеска Рената (2010). Враќање во минатото. Гостивар: Центар за култура АСНОМ.
10. Миневски Блаже (1994). Ледно око. Скопје: Култура.
11. Мицковиќ Слободан (1992). Александар и смртта. Скопје: Култура.

м-р Надица Маркоска 811.131.1`221
Универзитет „Гоце Делчев"– Штип, Филолошки факултет, nadica.markoska@ugd.edu.mk
м-р Ева Велинова
Универзитет „Гоце Делчев" – Штип, Филолошки факултет, eva.velinova@ugd.edu.mk

ГЕСТОВИТЕ ВО ИТАЛИЈАНСКИОТ ЈАЗИК

Вовед

Гестовите се основа на невербалната комуникација и се предмет на интерес за време на целиот антички период. Уште во варварството се појавуваат првите гестови со чија помош се обавувала примитивна, но сепак рационална комуникација. Тоа е таканаречен *рачен говор*, кога луѓето со помош на бројни гестови комуницирале меѓу себе, координирајќи ја севкупната своја активност, како во секојдневниот живот, така и во процесот на трудот и воопшто во процесот на општествениот живот. Паралелно со воспоставувањето и усовршувањето на гестовите луѓето го граделе и социјалното битие.

Се смета дека гестовите во Европа потекнуваат од античка Грција, а оттаму биле пренесени во јужна Италија и на Сицилија. Употребата и значењето на гестовите со векови било предмет на интерес на многу филозофи и лингвисти.

Гестикулациите се културно релативни и немаат исто значење во сите општества. Сите луѓе не гестикулираат на ист начин за да означат нешто. Значи, гестовите можат да бидат сфатени само од луѓе кои имаат сличен културен бекграунд кој на гестовите им дава исто симболичко значење. Постојат повеќе видови на гестови:

- Симболички - овие гестови се под влијание на културните традиции и навики и пренесуваат одредено значење кое најчесто е неразбирливо за луѓе кои припаѓаат на различна култура од онаа каде што се употребува гестот. Секоја култура создала свои симболички гестови, но често постои истоветност во симболиката на гестовите што се применуваат во разни општествени средини.
- Технички **-** со нив се служат разни стручњаци при извршување на дејности од нивната струка. Тие се применуваат кога не е можно вербално комуницирање.
- Шифрирани - претставуваат утврден и пропишан систем на знаци кој претставува една поврзана целина. Во шифрирани гестови спаѓаат еднорачните и дворачните знаци на јазикот со кој се служат глувонемите, или семафорскиот јазик со знаменца, со кој се служат морнарите итн.
-

Гестовите во италијанскиот јазик

Гестовите се раѓаат од секојдневната реалност на животот, културата и навиките на луѓето во една заедница. Тие не се совпаѓаат во целост со националниот јазик. Ова особено се однесува на италијанскиот јазик кој станал стандарден и национален јазик релативно доцна, односно по обединувањето на Италија во 1861 година. Дијалектите кои се зборувале на територијата на Италија имаат огромно влијание врз италијанскиот стандарден јазик и во денешно време, особено на ниво на интонацијата, изговорот, како и на ниво на невербалните форми на комуницирање. Гестовите со рацете биле користени многу за комуникација помеѓу разни лингвистички групи. Оваа невербална комуникација станала прв начин на интеракција помеѓу луѓето кои зборувале различни

дијалекти на италијанскиот јазик. Со воведувањето на италијанскиот национален јазик гестовите биле синоним за пониската класа луѓе. Сепак, гестовите се дел од развојот на италијанскиот јазик и затоа се сметаат за важен дел од комуникацијата помеѓу Италијанците, а познавањето на гестовите кои се типични за еден народ значи и познавање на неговата култура.

Гестовите во Италија се најзастапени во Неапол и на Сицилија и се синоним за имињата на познатите актери како што се *Тото, Марчело Мастројани, Виторио Газман, Ана Мањани, Нино Манфреди* и многу други кои оставиле значаен белег во италијанската култура и кинематографија.

Гестови кои се типични за Италија

Во овој дел направивме избор од некои симболички гестови кои се актуелни и типични за Италија и кои се употребуваат на целата нејзина територија. Секој од овие гестови има соодветна замена во вербалната комуникација.

	Објаснување: Поминување со дланката под брадата **Значење:** изразува незаинтересираност **Контекст**: неформална употреба	**Вербална комуникација:** Многу ми е гајле. Не ме интересира
	Објаснување: Вртење со показалецот по образот **Значење:** вкусно јадење **Контекст:** неформална употреба	**Вербална комуникација:** Одлично! Прсти да излижеш!
	Објаснување: движење на дланките со споени палци и показалци **Значење:** изразува досада **Контекст:** неформална употреба	**Вербална комуникација:** Ќе пукнам од досада.
	Објаснување: отворање и затворање на дланката **Значење:** изразува страв **Контекст:** неформална употреба	**Вербална комуникација:** Страв ми е. Умрев од страв.
	Објаснување: удирање со раката по половината **Значење:** изразува глад **Контекст:** неформална употреба	**Вербална комуникација:** Мртов гладен сум. Умирам за јадење.

	Објаснување: движење на дланката собрана во грозд **Значење:** го засилува прашувањето **Контекст:** неформална употреба	**Вербална комуникација:** Што сакаш?
	Објаснување: движење на дланките кои се споени **Значење:** го засилува прашувањето **Контекст:** формална и неформална употреба	**Вербална комуникација:** Што да правам? Што да се прави?

Гестови кои имаат различна употреба во одделни региони на Италија

Во јужните региони на Италија, особено во Кампанија и на Сицилија, се гестикулира многу повеќе отколку во северните италијански региони. Еден ист гест може различно да се толкува во зависност од регионот каде што се употребува. За Наполетанците, на пример, подигнувањето на веѓите означува предупредување на некој кој се наоѓа во опасност, додека во другите италијански региони овој гест означува некоја итра или злобна личност. Во Рим и во Неапол, допирањето на носот со прстот означува искрено предупредување за некаква опасност, додека на Сардинија овој гест се употребува со значење на откривање или ширење на некоја тајна.

Гестовите како причина за појава на недоразбирања помеѓу припадници на различни култури

Голем број гестови можат да создадат недоразбирања во зависност од средината во која се употребени. Можноста за појава на недоразбирање е особено честа појава кај странците кога ќе дојдат во контакт со нативните говорители. Мајчиниот јазик има силно влијание врз странскиот јазик којшто се изучува и тоа влијание се пренесува и на ниво на невербалната комуникација, а тоа значи дека странците ги толкуваат гестовите со исто значење како и во својот мајчин јазик и на тој начин може да се најдат во доста непријатна, па дури и навредувачка ситуација. Еве неколку примери:

Гестови	Значење во разни култури	
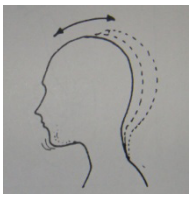	Потврден одговор	Речиси во сите држави
	Одречен одговор	Бугарија, Грција, Турција
	Физичка сила	Скандинавија
	Шега	Португалија
	Пцовка од сексуалната сфера	Италија и
	Франција	
	Гестот е забранет	Малта

	Добро.	
	Во ред.	Италија, САД и Велика Британија
	Нула	Франција и Русија
	Пцовка	Тунис и Бразил
	Пари	Јапонија
	Хомосексуалност	Италија
	Добрина	Португалија
Гестикулација при зборување	Нормална појава	Италија
	Не е културно	Јапонија

Заклучок

Системот на гестови во италијанскиот јазик е еден посебен културен аспект кој ги разликува Италијанците од останатите народи. Сите оние кои се занимаваат со проучување на италијанскиот јазик треба да ги продлабочат своите знаења и од областа на италијанската култура како и италијанскиот начин на живеење, а гестовите се составен дел од секојдневието на Италијанците. Познавањето на значењето на гестовите карактеристични за една земја чиј јазик се изучува помага при интеракцијата со нативните говорители, како и во надминување на разни недоразбирања кои може да се јават.

Гестикулацијата има особено големо влијае врз откривањето на географската припадност на поединецот поради тоа што еден гест потешко се контролира отколку кој било вербален израз.

Библиографија:

1. DIADORI, PIERANGELA: Senza Parole, Bonacci editore, Roma, 1990.
2. ЧОКРЕВСКИ, ТОМИСЛАВ: Социологија на комуникации, НИП „Студентски збор", Скопје, 2000.
3. ТОНОВСКИ, ЃОРЃИ: Светот на комуникацијата (Општествени аспекти), Институт за истражување на туризмот, Охрид, 1999.
4. http://www.benessere.com/psicologia/comunicazione/linguaggio_non_verbale.htm
5. http://solima.media.unisi.it/i_gesti_delle_mani.htm
6. www.ccsf.edu/Departments/Language.../gesti/00Gesti.htm
7. http://www.dissacration.com/2008/03/05/come-non-insegnare-la-gestualita-italiana/
8. www.linguaggiodelcorpo.it

Д-р Надя Маринова

32-027.511(4-672ЕУ)
33-027.511(4-672ЕУ)

НАЦИОНАЛНОТО, ЕВРОПЕЙСКОТО И ГЛОБАЛНОТО В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Политическата и икономическата дейност на много европейски компании и организации протича на три взаимно свързани и зависими нива – национално, европейско и глобално. Често е много трудно да се прокара граница между тях. Това се обуславя от факта, че дейността на предприятията на различните пазари зависи от търговската и социално-икономическата конюнктура в Европа като цяло.

Намаляването на значението на националните граници по въпросите на формулирането на политиката и стратегията на европейския бизнес предизвика както сред гражданите, така и сред парламентаристите на страните от ЕС въпроси за това – нужна ли е въобще национална политика и влияе ли тя на бизнеса? Тези съмнения се увеличиха още повече с въвеждането на еврото. Независимо от това в договорите, върху които се основава ЕС, присъстват конкретни положения за значението на националните аспекти.

Първо. В Маастрихтския и Амстердамския договор е посочено (приложимо към разделянето на сферите на отговорности между общоевропейските и националните органи и организации), че само въпросите, които изискват решение на европейско ниво, ще се поставят на това ниво за решаване, а останалите остават подвластни на правителствата на конкретните страни.

Второ. По много въпроси (например, данъците) се изисква единодушно решение на Съвета на министрите. Всяка страна, която не е съгласна с определен закон, може да изкаже своето несъгласие. Често това води до внасяне на поправки в законите.

Трето. Страните имат пълното право да решават дали да се присъединят или да не се присъединят към конкретно споразумение, сключено в рамките на ЕС. Известно е, че някои страни не участват в еврозоната и Шенгенското споразумение.

Четвърто. Всички общоевропейски директиви се въплъщават чрез националните законодателства. Те се ръководят от конкретните условия и традициите на всяка страна. Това е особено важно за социалната област и опазването на околната среда.

Пето. Макар общоевропейските решения да имат определяща сила в областите, в които те са фиксирани от съответните договори, има области, в които общоевропейските решения въобще не се приемат или имат ограничено значение (здравеопазването, образованието, социалното осигуряване).

Независимо от мерките за защита на националния суверенитет на отделните страни, икономическата интеграция обективно засилва присъщата на пазарната икономика тенденция към сближаване и конвергенция на отделните икономики.

На европейско ниво са характерни два типа мерки и решения – мащабни решения (например, въвеждането на единната валута) и всекидневни бизнес-решения в процеса на интеграцията. Много често всекидневната практика на интеграцията води до необходимостта от приемането на мащабни решения на ниво ЕС. В такива случаи общоевропейските решения са реакция на вече оформена потребност от координиране на действията на отделни страни по един или друг въпрос. Освен подобен род решения, съществуват и решения, приемани на базата на прогнози за

развитието на бизнеса. Общоевропейски решения се вземат, когато е необходимо да се опростят деловите операции и да се получат конкурентни предимства, т.е. там и тогава, където интеграцията преминава националните граници и се изискват решения на общоевропейско ниво.

Историята на развитието на ЕС е показала доколко ефективни могат да бъдат съвместните решения на европейските проблеми, било проблемите със заетостта, било либерализацията на търговията или създаването на система за европейска безопасност. Представителите на отделните страни, обединени в Европейския парламент или Съвета на министрите, в много случаи действат по-ефективно, отколкото специално създаденият национален орган Европейската комисия.

Възниква въпросът: До какво може да доведе такова задълбочаване на интеграцията? Няма ли да завърши с конфедерация на европейските държави, в която националният суверенитет на нейните членове ще се запази само теоретически, а на практика той не би могъл да се реализира? Това едва ли е възможно в обозримото бъдеще. Все още прекалено много са различията между отделните държави – езикови, исторически, практиката в организацията и воденето на бизнеса и т.н. Въпреки това Европа трябва да отстоява своето икономическо единство, за да може европейският бизнес успешно да се конкурира с транснационалните гиганти на САЩ, Япония и другите бурно развиващи се региони в света. Това е особено важно в тези области, в които Европа се стреми да утвърждава своята конкурентна способност.

В процеса на преодоляването на социално-икономическата раздробеност на европейския пазар и създаването на единен икономически фронт по отношение на останалия свят, расте потребността и от единен политически фронт на европейските страни. Засега ръководните кръгове в редица европейски страни се съпротивляват на идеята за политическо единство и недоволстват от растящата роля на наднационалните органи на ЕС.

Европейската интеграция се наложи като най-интензивното отражение на всеобщия процес на глобализацията. На ЕС все по-често му се налага да се занимава с проблеми, излизащи извън рамките на Общността. Основният от тях е глобализацията. В последното десетилетие на миналия век глобалните икономически процеси се превърнаха в доминиращи, измествайки националните икономики и като че ли ги разтвориха в световния стопански организъм. Рамките на националните стопанства станаха тесни за бързо развиващите се производителни сили и пазарните отношения излязоха извън пределите на националните граници. Ярък пример за това са световните финансови пазари. Интензивното движение на капитала свързва националните парично-кредитни системи една с друга, превръщайки финансовия пазар в система от скачени съдове.

Материални прояви на глобализацията са световната търговия, чуждестранните инвестиции, многонационалните компании, а също така Интернет, аеродромите, туризма, обмена на студенти и появата на глобални неправителствени организации. Отрицателното или положителното отношение към глобализацията в повечето случаи зависи от това, доколко даден човек или организация може да се възползва от нейните изгоди, доколко ефективно функционира бизнеса в процеса на глобализацията на дадена конкретна област.

Успехът на европейските компании не ще зависи само от тяхната дейност в пределите на Европа. Затова ЕС се стреми да действа от името на европейския бизнес като цяло, обсъждайки, например, договори за създаване на стратегически съюзи от

името на всички европейски авиокомпании.

Глобално ниво за приемане на решения е и областта на енергетиката. ЕС ще внася все повече от необходимите му енергоресурси. Затова, развивайки енергийната дипломация, установявайки добри отношения със страните, богати на енергийни ресурси, помагайки на тези страни да решават и проблема си с ефективността на използването на енергията, ЕС в дадения случай действа от името на всички страни в региона.

Пазарът и неговата глобализация са само един от аспектите на проблема. Вторият аспект е свързан с бурното развитие на новите технологии. Революционното развитието на телекомуникациите ускори глобализацията. Технологията не само опрости отделни функции на бизнеса, но тя му позволи да върши това, което преди беше немислимо. В същото време използването на най-новите технологии изисква съгласуваност в действията, спазване на определени правила на играта, тъй като пропуски, допуснати в един регион, могат незабавно да повлияят на икономическата активност в други региони и целия свят. Например, простотата на преместването на финансовите потоци в света не само облекчава бизнеса, но го прави и по-уязвим и по-зависим от кризисните явления.

Като цяло за ефективно участие в глобалните икономически и политически процеси е необходимо европейските страни, обединени в ЕС, да съгласуват своите позиции, действайки от името на целия Съюз, защитавайки едновременно интересите на всеки от неговите членове. Затова е важно да се знаят и разбират причините и източниците на съществуващите разногласия между страните от ЕС.

Ж.А. Нуршаихова
Казахский национальный университет им. аль-Фараби, zhanara26n@ mail.ru

316.772.4-021.463

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ЭВРИСТИКА В ПРЕПОДАВАНИИ РКИ

Изучение иностранных языков и их использование как средства международного общения сегодня невозможно без глубокого и разностороннего знания культуры носителей этих языков, их менталитета, национального характера, образа жизни, видения мира, обычаев, традиций. Только сочетание этих двух видов знания – языка и культуры – обеспечивает эффективное и плодотворное общение [1].

В основе взаимопонимания двух участников коммуникативного акта, принадлежащих к разным национальным культурам, лежат языковая и межкультурная компетенция. Межкультурная коммуникация является также важным фактором регуляции отношений народов в такой поликультурной среде, как Казахстан, и взаимоотношений народов вне Казахстана.

Интернационализация всех сфер общественной, политической, экономической деятельности, расширение международных связей вызывает серьезный интерес к Казахстану во всем мире. В такой ситуации, когда смешение народов, языков, культур достигло невиданного размаха, и как никогда остро встала проблема воспитания толерантности к чужим культурам, пробуждения интереса и уважения к ним, необходимо обратить всеобщее внимание к вопросам межкультурной, международной коммуникации и способствовать стремлению и готовности к межкультурному полилогу.

Потребность в исследовании проблем международной коммуникации в условиях трансформации казахстанского общества, ищущего свою социокультурную идентичность и стремящегося создать эффективную систему социальной организации, возрастает.

Взаимопонимание как основа межкультурной коммуникации при восприятии другого мировоззрения является одним из условий межкультурной трансформации. Культурная и языковая картины мира тесно взаимосвязаны, находятся в состоянии непрерывного взаимодействия и восходят к реальному миру, окружающему человека.

Однако в действительности путь от реальности к слову (через понятие) сложен, многопланов. Усваивая чужой, новый язык, человек одновременно усваивает чужой, новый мир. С новым иностранным словом обучаемый как бы транспонирует в свое сознание, в свой мир понятие из другой культуры. Таким образом, изучение иностранного языка (особенно на начальном этапе) сопровождается своеобразным раздвоением личности. Необходимость перестройки мышления, перекраивания собственной, привычной, родной картины мира по чужому, непривычному образцу представляет собой одну из главных трудностей (в том числе и психологическую) овладения иностранным языком.

Интерференция родной культуры осложняет коммуникацию ничуть не меньше родного языка. Изучающий иностранный язык проникает в культуру носителей этого языка и подвергается воздействию заложенной в нем культуры. На первичную картину мира родного языка и родной культуры накладывается вторичная картина мира изучаемого языка. Становится очевидной необходимость соизучения нового языка и культуры, выработка не только языковой, но и коммуникативно-культурологической

компетенции личности [2].

Происходящие в настоящее время интеграционные процессы, активно проявляющиеся и усиливающиеся во всех сферах человеческой деятельности, отражаются и в практике преподавания языков как иностранных. Интернационализация различных сфер деятельности Казахстана в свою очередь отразилось и на контингенте подготовительного факультета для иностранных граждан КазНУ им. аль-Фараби. Выросло не только количество студентов, изменились и страны, откуда они приезжают. Конечно, соседи - Китай, Турция, Южная Корея по-прежнему на первом месте. Но качественно изменились сами студенты: это студенты, заинтересованные в обучении. И наше преподавание, раньше державшееся лишь на горстке энтузиастов-практиков, из года в год становится все более осознанным, коммуникативным, более полагающимся на новейшие научные наработки.

А все потому, что языки преподавания (казахский и русский как иностранные) стали реально востребованными. Стремление государств к использованию единого информационного пространства усиливает роль и значение казахского и русского языков как иностранных. Эти языки становятся необходимым инструментом для коммуникации, для получения профессии, для получения знаний о сильной стране, имеющей политический и экономический вес в мире.

Отсюда возникает необходимость усиления основ преподавания изучаемых языков как иностранных, использования новейших технологий обучения, разработанных на международном уровне и активно используемых в образовательных системах различных стран.

Рассматривая тенденции развития современного языкового образования, важно отметить, что главной целью усвоения иностранного языка является сегодня не только языковая компетенция, связанная с овладением четырьмя видами деятельности, но и способность инофонов к коммуникативному общению на межкультурном уровне, усвоение навыков практического применения полученных знаний, знакомство со страноведческими и культурными реалиями.

Сегодня много говорят о применении новых технологий в преподавании языков. В этом случае имеются в виду не только технические средства, но и новые формы, методы, подходы и технологии, используемые в процессе обучения. Знания и квалификация становятся приоритетными ценностями в жизни человека в условиях информационного общества. Для того чтобы находится в курсе развития своей области в мировой практике, необходимо владеть информацией не только на родном языке, но и на иностранном. Для того чтобы создать условия практического овладения языком каждым обучающимся, необходимо выбрать такие методы обучения, которые позволили бы каждому проявить активность и индивидуальный творческий подход.

Термин *дидактическая эвристика* или теория эвристического обучения, обозначает педагогическую разновидность эвристики – науки об открытии нового. *Дидактическая эвристика* является педагогической теорией, согласно которой образование строится на основе творческой самореализации учащихся и педагогов в процессе создания ими образовательных продуктов в изучаемых областях знаний и деятельности. Под *эвристическим обучением* понимается обучение, ставящее целью конструирование учащимися собственного смысла, целей и содержания образования, а также процесса его организации, диагностики и осознания [3].

Прообразом эвристического обучения является метод Сократа, который вместе с собеседником путем особых вопросов и рассуждений приходил к рождению

знаний. Извлечение скрытых в человеке знаний может быть не только методом, но и методологией всего образования.

Переходя к описанию прагматического использования одного из педагогических методов – эвристического подхода в преподавании русского языка как иностранного, мы отсылаем вас к следующему адресу:

http://khutorskoy.ru/science/concepts/theories/didactic_heuristics.htm, по которому можно подробнее ознакомиться с положениями и принципами теории эвристического обучения, автором которой является А.В. Хуторской.

Опираясь на теорию эвристического обучения А.В. Хуторского, мы предлагаем студенту выстраивать траекторию своего образования в изучаемом предмете, создавая не только знания, но и личностные цели занятий, программу своего обучения, способы освоения изучаемых тем, формы представления и оценки образовательных результатов. Личностный опыт студента становится компонентом его образования, а содержание образования создается в процессе деятельности студента.

Примером использования *эвристического обучения* в нашей практике является работа над созданием учебных пособий «Люди мира» [4] и «Этнокультурная коммуникация в монологах и диалогах» [5].

В самом начале 2000-х на подготовительном факультете для иностранцев впервые появилась группа порогового продвинутого уровня владения языком. Учебников для работы с такой группой не было, поэтому мы со студентами решили вместе начать сбор материалов для новой книги. Книга должна была стать такой, чтобы она нравилась нам всем и по тематике и по грамматическому наполнению. Так, стихийно, наши студенты стали участниками инновационного проекта по созданию учебника нового типа и участниками эвристического обучения. То есть наша группа невольно оказалась в *эвристической образовательной ситуации* – в ситуации активизирующего незнания, целью которой явилось создание студентами личного *образовательного продукта* (идей, проблем, гипотез, версий, текстов), из которого, в конце концов, было составлено учебное пособие.

Из определенных А.В. Хуторским семи принципов эвристического обучения в нашем инновационном эвристическом проекте были реализованы 5 из них.

1. *Принцип личностного целеполагания* студента. Образование каждого обучаемого происходит на основе и с учётом его личных учебных целей.
2. *Принцип выбора индивидуальной образовательной траектории.* Студент имеет право на осознанный и согласованный с преподавателем выбор основных компонентов своего образования: смысла, целей, задач, темпа, форм и методов обучения, личностного содержания образования, системы контроля и оценки результатов.
3. *Принцип продуктивности обучения.* Главным ориентиром обучения является личное образовательное приращение студента, складывающееся из его внутренних продуктов учебной деятельности (умения, способности, способы деятельности и т.п.) и внешних (версия, текст и т.п.).
4. *Принцип ситуативности обучения.* Образовательный процесс строится на организуемых ситуациях, предполагающих самоопределение студента и эвристический поиск решений им этих ситуаций. Преподаватель сопровождает студента в его образовательном движении.
5. *Принцип образовательной рефлексии.* Образовательный процесс включает непрерывное осознание студентом и преподавателем собственной

деятельности: анализ и усвоение способов этой деятельности, получаемых результатов, конструирование на данной основе последующих действий и планов обучения [6].

Методика эвристического обучения имеет свои особенности. Традиционно содержание образования передаётся студенту в виде учебного материала с целью его усвоения, то есть информация транслируется преподавателем, а студент является в этом случае только пассивно принимающей стороной. *В эвристическом обучении учебный материал играет роль среды*, которая используется для другой цели – создания студентом собственного содержания образования в виде его личных продуктов творчества.

Что мы делали со студентами в нашем стихийно возникшем эвристическом проекте обучения?

Мы вместе разрабатывали тематику будущей книги, вместе искали необходимые тексты, выписывали незнакомую лексику. Мы записывали на диктофон диалоги обсуждения текстов. Студенты сами подсказывали, какие грамматические темы им хотелось бы повторить.

Следует уточнить, что работа была проведена в 2 этапа. Результатом первого пилотного проекта, в котором работала группа 2004-2005 года обучения, явилось учебное пособие «Люди мира». Затем книга апробировалась в течение 5 лет на факультете. Второй этап работы над пособием углубил его тематически, расширил грамматически. В эвристическом обучении участвовала другая группа 2011-2012 года обучения, которая, апробируя, предлагала свои пожелания и дополнения, внесенные нами в книгу. В связи со значительными изменениями как объема пособия, так и содержания, особенно это касается его грамматической части, по смысловому и формальному признакам оно получило новое название «Этнокультурная коммуникация в монологах и диалогах».

Наиболее интересные творческие проекты студентов, не выходящие за рамки нашего проекта, мы вынесли на Международную студенческую конференцию 2005 года, за что студенты получили призовые места и были награждены похвальными грамотами Министерства образования Республики Казахстан. Работавшая в том же русле вторая группа студентов также участвовала в конкурсе, организованном уже акиматом города Алматы в рамках Международной студенческой конференции 2012 года, и получила призовые места.

Поскольку Казахстан является полиэтническим государством, то носителями русского языка являются представители многих народов. В пособии представлены к изучению тексты, развивающие межкультурную компетенцию иностранных студентов и знакомящие их с традициями разных народов нашей страны, то есть все, что интересовало самих студентов. На факультете учатся студенты из разных стран, поэтому мы постарались собрать материал и о людях из этих стран, об их традициях, обычаях. Предложены к изучению тексты о том, как научиться доброму отношению к чужой культуре, языку, обычаям. Есть тексты и о том, почему у людей возникает негативное отношение к другим народам, и о том, что толерантность приходит только со знанием, пониманием и невысокомерным отношением к другой культуре.

Конечно, книга написана профессором Ж.А. Нуршаиховой и доцентом У.К. Валеевой, но некоторые диалоги и авторские студенческие тексты сохранены. Поэтому на титульном листе книги написано: *при участии*

1. 2004-2005 учебный год - Тё Ын Джон, Им Чин И, Чо Хе Ран (Южная Корея) и

Анхела Хосе Терранова (Аргентина).

2. 2011-2012 учебный год – Рэндолл Скотт Райт (США), Назик Гулер (Турция), Амангуль Алихан (КНР), Давлет Чарыев (Туркменистан).

Такой вид работы с результативным выходом демонстрирует участие студентов в эвристическом обучении.

Во втором издании мы сохранили посвящение студентам, с которыми нам приходилось работать на подготовительном факультете для иностранцев. Идея посвящения принадлежит студенту из Аргентины Анхелу Хосе Терранова:

Всем нашим студентам *из Алжира, Аргентины, Афганистана, Бельгии, Буркина-Фасо, Великобритании, Венесуэлы, Вьетнама, Германии, Ирака, Ирана, Испании, Йемена, Камбоджи, Китая, Колумбии, Конго, Кот-дИвуара, Лаоса, Марокко, Мексики, Монголии, Нигерии, Нидерландов, Пакистана, Палестины, Перу, Польши, Сирии, Сомали, США, Таиланда, Туниса, Турции, Филиппин, Франции, Эфиопии, Южной Кореи, Японии, которые дарили нам радость общения с ними в течение прошедших 28 лет.*

Оба издания – «Люди мира» и «Этнокультурная коммуникация в монологах и диалогах» – предназначены студентам-иностранцам порогового продвинутого уровня – B_2 в соответствии с выделяемыми в Европейской шкале уровнями владения иностранными языками (2001).

Сама идея эвристического обучения предложила разделить материал на 2 блока.

В первый блок «Монологи и диалоги» вошли 4 цикла: *1. Языки и страны; 2. Странные они – эти… (казахи, русские, корейцы, американцы); 3. Дружба начинается с улыбки; 4. Люди и взаимопонимание*, – каждый из которых содержит монологи и диалоги с заданиями по всем видам речевой деятельности, способствующими развитию у инофона умения свободного и эффективного общения с носителями русского языка, умения составлять аннотации, писать рефераты различного типа и эссе на заданную тему. Во второй блок вошли грамматические задания, основанные на сложной лексике, представленной в пособии текстов, тексты для СРС и таблицы самоконтроля.

Издание «Люди мира» проходило апробацию на подготовительном факультете для иностранных граждан Казахского национального университета им. аль-Фараби в течение 5 лет. Затем оно, как уже говорилось выше, в связи с расширением формы и углублением содержания трансформировалось в новое учебное пособие «Этнокультурная коммуникация в монологах и диалогах». До настоящего времени книга «Люди мира» являлась учебным пособием для студентов подготовительного факультета порогового продвинутого уровня обучения русскому языку. С нового учебного года (2012-2013) на смену пришло учебное пособие «Этнокультурная коммуникация в монологах и диалогах».

Цель издания книг подобного рода – развитие монологической и диалогической устной и письменной речи с использованием текстов, выводящих на первый план межкультурную коммуникативную компетенцию инофона. Описанный в статье эвристический подход в обучении русскому языку как иностранному являет собой один из инновационных методов в преподавании иностранных языков с его результативной реализацией.

Очевидным и положительным результатом процесса глобализации считается общение представителей различных этносов, и нам дана реальная возможность помочь этому общению. В этом мы не отстаем от мировых тенденций, стремясь в своих научных и методических работах, в учебных пособиях помочь инофонам не только ус-

воить изучаемые языки, но и самим сделать шаг навстречу другой культуре, принять непосредственное участие в межкультурном полилоге.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Садохин А.П. Теория и практика межкультурной коммуникации. – Москва: Юнити, 2004. – 271 с.
2. Тер-Минасова С. г. Межкультурная коммуникация. – М: Слово, 2000.
3. Хуторской А.В. Педагогическая инноватика - рычаг образования // Интернет-журнал "Эйдос", 2005. - [http://www.eidos.ru/journal/2005/0910-19.htm].
4. Нуршаихова Ж.А., Валеева У.К. Люди мира. – Алматы: КазНУ, 2007. – 156 с.
5. Нуршаихова Ж.А., Валеева У.К. Этнокультурная коммуникация в монологах и диалогах. – Алматы: КазНУ, 2012. – 260 с.
6. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика – теория и технология развития одаренности учащихся [http://khutorskoy.ru].

Доц. Д-р Горан Илиќ
Правен факултет, Универзитет "Св. Климент Охридски" – Битола
Нина Несторовска
СОУ "Таки Даскало" – Битола

327.3-027.21

ДЕФИНИРАЊЕ НА МУЛТИЛАТЕРАЛИЗМОТ

Епистемолошки гледано, мултилатерализмот значи *поливалентно и повеќенасочно дејствување* од страна на три или повеќе меѓународни субјекти во правец на реализација на предвидените цели. Во насока на едно попрецизно дефинирање на мултилатерализмот како поим, ние би можеле да се послужиме со дефинициите на авторите: Кеохан, Руги, Морган и Капорасо, кои се признаваат како исклучително релевантни теоретичари во оваа област. Кеохан, својот мултилатералистички теоретски опус, го трансцендентира преку *практиката за координација на националните политики, а во групи од три или повеќе држави*. Додека, Руги овој поим го дефинира како:

> *институционална форма*, која го координира однесувањето помеѓу три или повеќе држави врз основа на *"општи" водечки принципи* – односно, принципи кои специфицираат соодветен правец на конкретна група од акции, без оглед на партикуларните интереси на страните или пак *стратешката облигаторност* (...).[1]

Од овие две формулации или операционализации на мултилатерализмот како поим, се констатира дека, тој во себе подразбира и длабоко инкорпорира принципи на взаемно водство, здоговореност, контрактуелност, формалност или институционализираност на групите и нивните акции, и тоа врз основа на координацијата како нивна премиса. Елементите на овој поим, тесно се врзуваат за страните, односно нивниот минимален број, како технички предуслов за креирање на една мултилатерална атмосфера, неопходна за практикување на мултилатерализмот како метода за решавање на конкретни прашања, а со тоа и координирано и здоговорено остварување на предвидените цели.

Тргнувајќи од тоа, првата од овие дефиниции во теоријата се третира како *номинална дефиниција* (според Кеохан), а посебно ја аспектира *меѓузависноста* како предуслов за координација на субјектите. Додека, втората дефиниција, онаа на Руги, се третира како *квалитативна*, бидејќи истата се однесува на есенцијата на она што претставува мултилатерализмот, бидејќи: "она што е дистинктивно за [него], не подразбира само проста координација на националните политики во групи од по три или повеќе држави, што впрочем е карактеристично за другите организациони форми, туку тој се заснова врз *конкретни принципи за уредување на односите помеѓу тие држави*".[2]

Додека Морган, ова прашање го дефинира преку призмата на неговата реална апликативност, наместо на простата апликација на нормите како доминантен критериум,

1 Guoguang Wu and Helen Lansdowne, China Turns to Multilateralism: Foreign policy and regional security, Routledge 270 Madison Ave, New York, 2007, стр. 52 – 55.

2 Gjovalin Macaj, Imperative Multilateralism: Why the European Union's attachment to multilateralism is inevitable, (Paper prepared for the Fourth Pan-European Conference on EU Politics, section "Foreign Policy and External Relations", organized by the ECPR Standing Group on the European Union, University of Latvia, Riga, Latvia, September 25 – 27, 2008), стр. 19.

потенцирајќи на *активноста на инволвираните страни* во интензивирањето на взаемната соработка на едно повисоко ниво, а преку проширување на соработката во оние сфери на нивната интеракција, каде таа скоро и да не постои[3]. Што значи, според овој автор, мултилатерализмот се подигнува на едно ниво на водечки, мотивирачки и ориентационен принцип, за што поголемо активирање на страните / субјектите (државните и недржавните субјекти), во *пронаоѓањето на взаемно преференцијални позиции* за *експандирање и интензивирање на взаемната соработка*, отворено прифаќајќи ја *меѓузависноста* како утилитарно добро, а насочена кон реализација на *взаемната цел*. Инаку, во интерес на понатамошното дефинирање на овој комплексен поим, свој значаен удел дава и Џејмс Капорасо. Имено, Капорасо овој поим го издигнува на повисоко рамниште, третирајќи го дури и како идеологија, односно: "[мултилатерализмот] сугерира на определено верување или идеологија, наместо на една праволиниска состојба на [меѓународни] односи", бидејќи како поим, повеќе од очигледно е дека ја содржи терминолошката, идеологизаторска наставка "- изам"[4]. Понатаму, тој конституира и една *субстантивна* дефиниција за мултилатерализмот, која тргнува од позицијата дека мултилатерализмот, се однесува на *координираните активности* помеѓу најмалку три држави, а во согласност со *конкретно утврдените принципи* (идентична позиција со онаа на Руги), односно:

> Како *организационен принцип*, институтот мултилатерализам, се разликува од другите форми [на организација] преку три принципи: *неделивост, општи водечки принципи и дифузен реципроцитет*. Неделивоста би можела да се третира низ призмата (во исто време и географска и функционална) низ која [*користа* односно] трошоците и добивките (*costs and benefits*) се прошируваат (...) Општите водечки принципи, обично се наоѓаат во форма на *норми*, поттикнувајќи ако не универзални, туку едни генерални модалитети, кои се однесуваат на другите држави, наместо диференцијација на односите од случај до случај, засновани врз индивидуалните преференци, ситуативните обврски или пак приоритетните партикуларистички позиции. Дифузниот реципроцитет, ги регулира *утилитарните леќи* на еден подолг рок, нагласувајќи дека актерите очекуваат да стекнат корист на еден долг рок, а во поглед на мноштвото од прашања, наместо секогаш на секое прашање, поединечно да се посветува внимание.[5]

Од оваа исцрпна и системска дефиниција, барем што се однесува до маркирањето на клучните аспекти и принципи на мултилатерализмот како поим, истовремено се констатира и неговата исклучителна комплексност, а воедно и предизвик за истражување. Покрај клучните принципи, кои во себе опфаќаат институционализација на односот помеѓу потребниот број на субјекти, односно нормирање на нивниот однос (интерно) и нивниот однос кон светот (екстерно), постои и реципроцитетната дифузија, која произлегува од *споделувањето* како бенефит на афирмативната меѓузависност помеѓу тие субјекти, и секако општите водечки принципи, како своевидни ориентири и водилки на конкретните активности на државите.

3 Ibid. стр. 20.

4 Lindsey Powell, In Defense of Multilateralism, Yale Center for Environmental Law and Policy New Haven, CT, 23-25 October 2003, http://www.yale.edu/gegdialogue/docs/dialogue/oct03/papers/Powell.pdf [2010], стр. 5.

5 Ibid.

Покрај овие дефиниции, како еднитеоретски ориентири во операционализацијата на овој термин, исто така, неопходно е да го споменеме и значењето на ООН, како имплицитно глобален и *a priori* мултилатерален гигант, кој тргнувајќи од својот бит, суштински го афирмира овој поим, како своевиден алгоритам за менаџирање на меѓународните односи, и тоа најповеќе, преку афирмирањето и реалното практицирање на мултилатералната дипломатија. Во таа насока, Шаси Тарур (инаку потсекретар на ООН за комуникација и јавно информирање), позицијата и улогата на ООН во креирањето на мултилатералната клима, ја нагласува со тоа што истата ја нарекува *истакната институција на мултилатерализмот*, а потоа вели дека ООН како таква, обезбедува (или се труди да обезбеди) форум, каде што суверените државите од светот, ќе можат да се состанат заедно, и на таков начин, заеднички да го споделат бремето и одговорноста на проблемите, со кои тие тековно или инцидентно се судираат,[6] и на таков начин, заеднички да го иницираат глобалниот дијалог насочен во интерес на доброто глобално владеење, економскиот просперитет и мирот во светот.

ЗАКЛУЧОК

Врз основа на презентираното, недвосмислено можеме да заклучиме дека мултилатерализмот како таков, претставува екстраординарно комплексен поим за дефинирање. Но затоа пак, во трудот се обидовме да ги дефинираме и претставиме базичните операционални компоненти на овој поим, со цел да ја извлечеме неговата епистемолошка конструкција. Во една минималистичка конотација, него би можеле да го дефинираме како активност на најмалку три (меѓународни) субјекти во креирањето на меѓународните односи. Или како што за него се мислеше во периодот на Студената војна, дека тој претставува своевидна меѓународна власт, практикувана од страна на неколку меѓународни субјекти. Аналогно на тоа, може да заклучиме дека мултилатерализмот имплицира на *бројот на субјектите и нивната активност*, наместо на формата на нивната организација. Но во исто време, тој алудира и на соодветната инстиуционална поврзаност на меѓународните субјекти. Според тоа, овој поим недвосмислено можеме да го дефинираме како поливалентен дијалог, секако тргнувајќи од фактот дека, поливалентноста се состои во интерактивноста и активноста на збирот од меѓународни субјекти, а дијалогот пак, произлегува од постоењето на потреба за размена или споделување на заедничките вредности, интереси и цели помеѓу тие субјекти.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Guoguang Wu and Helen Lansdowne, *China Turns to Multilateralism: Foreign policy and regional security*, Routledge 270 Madison Ave, New York, 2007.
2. Gjovalin Macaj, *Imperative Multilateralism*: Why the European Union's attachment to multilateralism is inevitable, (Paper prepared for the *Fourth Pan-European Conference on EU Politics*, section "Foreign Policy and External Relations", organized by the ECPR Standing Group on the European Union, University of Latvia, Riga, Latvia, September 25 – 27, 2008).
3. Lindsey Powell, *In Defense of Multilateralism,* Yale Center for Environmental Law and Policy New Haven, October 2003, http://www.yale.edu/gegdialogue/docs/dialogue/

6 Џејмс Малдун јуниор, Џоен Фагот Авиел, Ричард Рејтано и Ерл Саливен, Мултилатералната дипломатија и Обединетите нации денес, Второ издание, Просветно дело АД, 2009 година, стр. 19.

oct03/papers/Powell.pdf [2013]

4. Luk Van Langenhove, *The EU as a Global Actor in a Multipolar World an Multilateral 2.0 Enviroment*, Royal Institute for International Realtions, Academia Press, Brussels – Belgium, March 2010.

5. Manuel Lafont Rapnouil, *a European View on the Future of Multilateralism*, Center for Strategic and International Studies, the Washington Quarterly, July 2009.

6. Mingjiang Li (Edited by), *Soft Power: China's Emerging Strategy in International Politics,* United Kingdom, Lexington Books, 2009.

7. Michael C. Williams*, Realist Tradition and the Limits of International Relations*, Cambridge University Press, the Edinburgh Building, 2005.

8. Џејмс Малдун јуниор, Џоен Фагот Авиел, Ричард Рејтано и Ерл Саливен, *ултилатералната дипломатија и Обединетите нации денес*, Второ издание, Просветно дело АД, 2009 година.

доц. д-р Светлана Јакимовска
Универзитет „Гоце Делчев„ - Штип

811.133.1`276.6:34]:811.163.3`255.2
811.163.3`276.6:34]:811.133.1`255.2

СИНХРОНИСКА И ДИЈАХРОНИСКА АНАЛИЗА НА ПРАВНИТЕ ТЕРМИНИ ВО ФРАНЦУСКИОТ И ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Поим за синхронија и дијахронија

Термините *синхронија* и *дијахронија* се воведени во лингвистиката од страна на Фердинан де Сосир и за прв пат се сретнуваат во делото *Курс по општа лингвистика* (SAUSSURE: 1992). Под терминот *синхронија*, како што и покажува грчкиот корен на терминот (συν- со, χρόνος - време) Сосир подразбира состојба во која се наоѓа јазикот во определен момент. Од друга страна под терминот *дијахронија* (исто така од грчко потекло: δια- низ, χρόνος -време) тој подразбира еволуција, историски развој на јазикот. Денес во лингвистиката овие термини се користат за да означат два вида јазична анализа: синхрониска, која го проучува јазикот во даден момент, најчесто во сегашноста; и дијахрониска која го проучува историскиот развој на јазикот.

Предмет на овој труд е да се разгледа придонесот на овие два начина на анализа во терминологијата и преведувањето. Притоа, ваквата анализа ќе покаже дека развојот на еден јазик, но и неговата сегашна форма се силно поврзани и условени со развојот на општествениот контекст, од каде се јавува потребата терминологот и преведувачот да бидат не само билингвални, туку и бикултурални.

Синхронијата и дијахронијата во терминологијата

Улогата на синхронијата и дијахронијата во терминолошките проучувања и терминолошката работа може да се види од карактерот на терминолошката дејност. Основна задача на терминолозите е изработката на терминолошки листи, кои можат да бидат во форма на речници, глосари, бази на податоци итн., а од друга страна ако за одредени поими не постојат називи во некој јазик терминолозите се оние кои пристапуваат кон неолошка креација. Оттука јасно се гледа дека она кон што се насочени терминолозите не е историскиот развој на јазикот туку напротив јазикот онаков каков што е во дадениот момент, односно синхронискиот пристап доминира во терминолошката анализа. Сепак, иако терминолозите најчесто вршат синхрониска анализа, понекогаш како дел од нивната работа се наметнува и потребата од дијахрониска анализа, а тоа особено се случува во процесот на неонимиско создавање. Во потрагата по нови називи терминологот мора добро да го проучи историскиот развој и начинот на образување на другите термини од таа област, односно да направи дијахрониска анализа.

Дијахрониската анализа може да се наметне како неопходна и кога се проучува стручниот јазик на правото. Имено, забележително е дека дел од него се и форми со историски карактер, како што се латинските термини или термини од старофранцускиот јазик. Терминологот кој го проучува овој стручен домен ќе биде приморан понекогаш да направи дијахрониска анализа, за да го открие значењето на овие термини и да увиди зошто се тие сè уште дел од овој стручен јазик и каква е нивната улога.

Синхронијата и дијахронијата од традуктолошки аспект

Како во терминологијата така и во процесот на преведување се користат и синхронискиот и дијахронискиот пристап. Кој од овие два пристапа ќе се користи најмногу зависи од карактерот на текстот што се преведува. Се разбира дека е голема веројатноста преведувачот што преведува текстови од областа на правната проблематика најчесто да го користи синхронискиот пристап. Но правните текстови можат да се однесуваат на правни системи од минатото или на настани кои ја опфаќаат правната проблематика, но во некои други временски периоди. Во тој случај преведувачот ќе биде исправен пред задачата не само да најде соодветни еквиваленти туку во преводот да го пренесе белегот на архаичност, на ниво на термини, но и на рамниште на севкупниот текст.

Пред да се премине кон преведување на архаизмите или пак на термините кои означуваат поими кои не се дел од современите правни системи, преведувачот мора да се запраша каква е нивната улога во севкупниот текст. Така во францускиот јазик се сретнуваат термини кои потекнуваат од старофранцускиот или од латинскиот јазик. Ваквите термини се користат за да му дадат свечен тон на текстот. Сепак, треба да се нагласи дека старофранцуските термини се сретнуваат ретко, додека пак за латинските термини се препорачува да се заменуваат со термини од современиот француски јаазик. Од друга страна, македонскиот јазик не користи архаизми за да му даде свечен тон на текстот туку за таа цел се користат зборови од современиот стандарден јазик. Значи при преведувањето на ваквите термини од француските текстови треба да се внимава да не се користат преводни еквиваленти кои се дел од секојдневниот јазик ниту пак архаизми. Што се однесува до старофранцуските термини како *icelui, nonobstant* тие се преведуваат со македонските термини *оној,* односно *иако, и покрај* при што се забележува губење на архаичната нота во преводот. За латинските термини пак, се препорачува нивно одбегнување и во францускиот и во македонскиот јазик па во јазикот цел, ќе постои тенденција тие да се преведуваат со термини од современиот јазик. Така на пример *ex officio* се преведува со македонскиот еквивален *по службена должност,* или пак *prima facio - првично, претходно*. Во овој случај нема да се употребат преводни решенија како *најпрво* или *прво*, бидејќи претходно понудените решенија се во согласност со нормите на стандардниот јазик, а и носат посвечен белег. Одбегнувањето на латинизмите во правниот јазик се должи на фактот што правните текстови ги засегнуваат сите граѓани, а тоа значи дека тие треба да бидат разбирливи и јасни за сите.

Постојат исто така термини кои се дел од некои поранешни правни системи, за кои денес се користат поинакви називи, но кои се сè уште дел од правната култура во таа земја. Така, на пример, според Уставот на Француската Република од 1958 година првиот човек на Владата се нарекува *premier ministre* додека со претходниот од 1946 тој се нарекува *président du conseil.* Преведувачот кога ќе се сретне со терминот *président du conseil* мора според карактерот на текстот да донесе одлука дали ќе го преведе со македонскиот еквивалент *премиер/претседател на владата,* или пак со функционалниот еквивалент *претседател на Советот*. Изборот ќе зависи најмногу од тоа дали преведениот текст е насочен кон широка читателска публика или пак кон затворен круг на стручни лица за кои се мошне значајни сите детали од уставните промени. Ако е значајно текстот да ги изнесе дури и ваквите промени во однос на називите (кои се однесуваат на еден ист поим), а сепак да остане разбирлив, тогаш преведувачот може називот да го дополни со кусо објаснување.

Се разбира дека постојат и македонски текстови од областа на правото кои

можат да содржат архаизми или пак називи на институции кои не се дел од актуелниот правен систем. Во таа смисла можат да се сретнат на пример термини од турско потекло како: *кадија, бег, ага, ефендија, султан* итн. Интересно е да се спомене дека некои од нив како такви биле преземени и во францускиот јазик па денес можат да се сретнат термините *effendi, sultan*. Дел од нив сепак не се сретнуваат во францускиот јазик и тие можат да се преведат описно или пак директно да се преземат термините. Бидејќи текстовите кои располагаат со ваков тип на архазими носат силен белег на дамнешните времиња препорачливо е тие директно да се заемаат. Односно терминот *кадија* на пример ќе се преземе како таков, а во фуснота ќе се дополни со објаснување дека станува збор за судија од времето на Отоманската Империја. Се разбира дека овој термин е еквивалент на францускиот термин *juge* но употребата на овој еквивалент би значела и губење на архаичниот призвук кој го носи со себе текстот.

Дијахронискиот пристап при преведувањето правни текстови се наметнува и кога е потребно да се преведат називи на институции кои биле дел од поранешни системи. Ова особено се однесува на републичките органи во Македонија во периодот по Втората светска војна па сè до осамостојувањето, иако и во периодот по осамостојувањето дојде до промена на називите на одредени институции и до востановување нови институции, а со тоа и нови називи. Во овој случај препорачливо е тие да се преведуваат со функционални еквиваленти кои потоа, по потреба, ќе бидат дополнети со објаснувања. На пример, во СРМ функциите што денес ги извршува владата ги извршувало тело кое се нарекувало *Извршен совет*, а со него управувал, не премиерот, туку *претседателот на Извршниот совет*. Во овој случај препорачлив е преводот со француските еквиваленти *Conseil exécutif, président du Conseil exécutif*. Слично и термините *Централен комитет, организација на здружен труд* би можеле да бидат преведени на француски со термините *Comité central* и *Organisation de travail associé,* а потоа ако се почувствува потреба да се дополнат со објаснувања.

Што се однесува до синхрониските аспекти на преведувањето правни текстови, треба да се нагласи дека тие се бројни, и за нивна анализа би требало да се отстапи поголем простор. Бидејќи наша цел е да ги прикажеме културните аспекти на преведувањето правни текстови, интересно е да се напомене дека Република Македонија и Република Франција го споделуваат европското т.н. континентално право, додека Канада, која е исто така франкофонска земја го практикува англо-саксонското право. Во таа смисла најголемите предизвици во однос на преведувањето правна терминологија би се однесувале на преведуваање термини кои се дел од канадскиот систем. Но во овој случај станува збор за проблематика со која и генерално се соочуваат франкофоните во оваа земја, кои се постојано во потрага по еквиваленти за бројни англиски термини. Таков е на пример терминот *Common law* за кој нема соодветен еквивалент ниту во францускиот ниту во македонскиот јазик.

Културниот јаз кој остава свои траги и во јазикот, а кои потоа го измачуваат и терминологот и преведувачот се чувствуваат особено при преведувањето називи на судски институции или постапки кои се карактеристични за еден од двата судски системи. За терминот *le conseil des prud`hommes* во Француско-македонскиот речник (Попоски:1992) е понуден како еквивалент терминот *мировен суд*. Понудата на вакво преводно решение може да се објасни повторно со дијахрониска анализа, односно ваков суд кој разрешувал спорови меѓу работодавци и вработени постоел во минатиот систем и го носел токму овој назив.

Сличен е и примерот на францускиот термин *juridiction de proximité*. Во овој случај

како еквивалент би можеле да го употребиме македонскиот назив *првично судство,* со што упатуваме на позицијата на ова судство во севкупниот судски систем, но за да се понуди преводно решение потребно е повторно да се познава не само јазикот туку и севкупниот судски систем.

Од друга страна, терминот *Врховен суд* се преведува на француски со еквивалентот C*our Suprême.* Ваква институција не е дел од судскиот систем на Франција, но употребата на терминот може да се оправда од неколку аспекти. Прво, придавката *suprême* упатува на фактот дека станува збор за повисока судска инстанца, а потоа ваква судска институтуција постои и во други франкофонски земји како на пример Канада, па може да се претпостави дека станува збор за општо познат термин.

Заклучок

И на полето на синхронијата и на полето на дијахронијата терминологијата ја олеснува и воедно збогатува преведувачката дејност. Од синхронски аспект терминологијата нуди преводни еквиваленти кои се употребуваат во современиот јазик, но нуди и неолошки решенија со кои се пополнуваат евентуалните празнини во преводот. Од друга страна терминологијата помага и при дијахрониската анализа укажувајќи му на преведувачот дека станува збор за застарен термин, за кој ако станува збор за двојазично терминолошко дело, може да му понуди различни, современи или архаични преводни решенија, и да го дополни со дефиниција или контекст, па преведувачот единствено да мора да се определи за едно од понудените решенија. Но и еднојазичните терминолошки дела можат да бидат мошне корисни во дијахрониската анализа и да му укажат на преведувачот дали и како треба да користи извесен термин. Така на пример во правниот речник *Juridictionnaire* терминот *dirimer* е претставен на следниот начин:

> *Contrairement au substantif dont il dérive, le verbe dirimer est vieilli dans le langage du droit. Avec un sujet de chose, on disait anciennement dirimer un contrat, on dit de nos jours vicier un contrat ou l'annuler; de même, le sujet étant cette fois une personne, il est préférable de dire casser une décision plutôt que dirimer une décision.* (PICOTTE :2008)

Ваквата дефиниција овозможува правилна употреба на овој глагол при преводот, односно употреба на термините *vicier, casser* ако станува збор за современ текст, и употреба на овој термин кога во преведениот текст треба да се пренесе извесна архаичност.

Од ваквата анализа може да се донесат неколку заклучоци. Пред сè, дека правната терминологија силно го одразува моделот на општествено уредување односно дека носи силно културно обележје. Притоа таа неретко го отсликува правниот систем не само во дадениот миг туку и во минатото, па дури задира и во иднината, преку потребата терминолошките дупки да се пополнат со неоними. Затоа и терминологот, кој ги подготвува терминолошките ресурси за да му помогне на преведувачот, а се разбира и самиот преведувач, не е доволно само добро да го владеат јазикот-цел туку и добро да ги познаваат појдовната и целната култура.

Библиографија:

1. Le Robert, Maury-Eurolivres, France, 2000.
2. PENFORNIS, J.-L.: Le français du droit, Clé International, 1998.
3. PICOTTE, Jacques: Juridictionnaire, Université de Moncton, 2008.
4. ПОПОВСКИ, А. & АТАНАСОВ, П. Македонско-француски речник, Скопје, 2007.
5. ПОПОВСКИ, А. & АТАНАСОВ, П.: Француско-Македонски речник, Скопје, 1992.
6. RONDEAU, Guy: Introduction à la terminologie, Gaëtan Morin Editeur, Québec, Canada, 1984.
7. SOIGNET, Michel: Le français juridique, Hachette, Paris, 2003.
8. SAUSSURE, Ferdinand de : Cours de linguistique générale, Payot, Paris, 1982.

Проф. Д-р Д-р Петар Солаковски
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

УДК: 355.48(470.45)"1942/43"

СТАЛИНГРАД И ПРЕСВРТОТ ВО СВЕТСКАТА ИСТОРИЈА

Сталинград и пресвртот во светската историја. На 2 февруари годинава (2013) Русија ја одбележа 70-годишнината од победата на Црвената армија во битката кај Сталинград . На 2 февруари 1943 година во Сталинград, благодарение на големата и скапо платената победа на Црвената армија,дојде до целосен пресврт во светската историја.

Сталинградската битка е една од најстрашните и најкрвави битки во историјата на човештвото и пресвртна точка не само во Втората светска војна туку и во светската историја.

Црвената армија во Втората светска војна имала повеќе победи, кои според стратешките резултати биле мошне успешни. Но од сите нив посебно се издвојува победата кај Салинград.Токму затоа, по повод 70-годишнината од Сталинградската битка не би било лошо малку да се размисли на ова многу важно воено ,историско и политичко прашање.

Но, сепак ова многу важно прашање на Запад, во западната литература можат да се видат обиди за фалсификување на оваа војна, според кои решавачкиот пресврт не се случил на Волга, туку во Северна Африка. Во интерес на историската наука и развојот на меѓународните односиби требало историјата,а посебно воената исорија да се ослободи од духот на конфронтациите и научните истражувања да се подредат на интересите на правилното и објективно толкување на Втората светска војна, особено на Сталинградската битка. Се појавуваат поединци кои би сакале да ја фалсификуваат кога станува збор за Втората светска војна и да го „преправат" текот на војната на хартија.

Пред 70 години, на 19 декември 1942 година, со артилериски оган започна контраофанзивата на советските војски под Сталинград. Сооднос на силите на 19 ноември 1942 година :СССР располагал со1000 500 војници, а Германија и сојузниците со 1011 500 или во битката кај Сталинград во определени фази од обете страни учествувале над 2,1 милион луѓе. Со над 23.831 топови (СССР со 13.541, Германија и сојузниците со 10.290), 2.100 тенкови и над 2.500 борбени авиони, а СССР со 1.414 а, Германија 1.2160

Ако се споредат двете битки-битката кај Салинград и битката кај Ел Аламејн, има голема разлика во учеството на жива сила како и во воена техника. Ромеловиот африкански корпус имал се на се 80.000 илјади војници, 540 тенкови, 1200 топови и 350 авиони.

Хронологија на најважните настани (борби) на Сталинградската битка. Во јули 1942 година: 6-та пешадија, 4-та и 1-та тенковска армија тргнале кон Сталинград. Задача на 6-та армија била да го освои Сталинград. Од 13 септември: засилени борби во предградијта и во самиот Салинград.

Есен: Советските сили добиваат засилување, почнува правењето план за контра офанзива.

19-20 ноември: ударни групи на Црвената армија тргнале во контра офанзива

23 ноември: војските на Сталинградскиот и Јго-Западниот фронт се соединиле, правеќи круг околу Германците.

23 декември: уништени се групи на германската група армии „Дон" кои се обидувале да ја ослободат 6-та армија.

8-ми јануари 1943 година: командата на опкружената германска армија го одбива ултиматумот за прекин на борбите.

25 јануари 1943 година: делови од Донскиот фронт се соединија кај Мамаев Курган со војските на 62-та армија на Сталинградскиот фронт, разделувајки ја германската армија на два дела.

31 јануари: во јужниот дел на градот е заробен командантот на 6-та армија, Фелдмаршал Паулус.

2 февруари: советските војски ја ликвидирале последната група во градот која давала отпор.

Така после шест ипол месеци заврши битката на Сталинград, една од најголемите битки во Втората светска војна. Победата кај Сталинград го означи почетокот на крајот на Втората светска војна.

Веднаш по завршувањето на војната во западната литература се појавија тврдења дека најзначаен пресврт во Втората светска војна не била Сталинградската битка ,туку победата на сојузничката војска кај Ел Аламејн. Навистина, треба да се каже дека сојузниците кај Ел Аламејн однесоа голема победа, која во голема мера придонесе за конечното кршење на заедничкиот непријател.

Кога ке се направи споредба помеѓу двете битки која има поголемо военополитичко значење, уочливо е дека Сталинградската битка е водена на главното военo жариште во Европа, каде што се решавал исходот од војната. Операцијата кај Ел Аламејн се одвивала во Северна Африка, односно на споредно борбено поле, така што таа има само посредно влијание на текот на војната.

За тоа време целиот свет со внимание ги следел токму настаните во Сталинград, а не во Ел Аламејн.Битката кај Сталинград траела 200дена (од 17 јули 1942 година до 2 февруари 1943 година), а борбата кај Ел Аламејн 11 дена (од 23 октомври до 4 ноември 1942 година).

Не можат да се споредат овие две битки и по интензитетот и по жестокоста. Фашистичкиот блок кај Ел Аламејн загуби 55.000 луѓе, 320 тенкови и околу 1000 топови, додека кај Сталинград загубите на Германија и нејзините сојузници биле 10-15 пати поголеми , а заробени се окулу 145.000 луѓе. Само кај Сталинградската битка Германија загуби 800.000 илјади војници, 7 пати повеќе отколку на целиот африкански фронт за време на целата војна. 74 отсто од загубите германската војска ги претрпе во борбата со СССР, три пати повеќе отколку во борбата против сите други 25 земји заедно. За битката биле ангажирани околу 85отсто од противничките дивизии. Ненадоместливи се и загубите на советската армија-загинале 478.741 војник.

Кога се прави споредба во военo стратешка смисла, треба да се има во предвид дека Салинградската битка се водела на голема територија, окулу 100.000 квадратни километри, додека воената операција кај Ел Аламејн на релативно мал појас од северно африканското крајбрежје.

Битката на Волга е најголем и најблескав успех на Црвената армија во Втората светска војна. Црвената армија му ја даде најголемата можна помош на своите сојузници, па така тие можеле во 1943 година да преземат и успешни завршни операции воТунис

и Италија.

Катастрофалниот пораз и големата загуба на Вермахтот кај Сталинград во многу ја влошиле економската и военo –политичката положба во Германија. Во Германија настана голема криза. За да се надоместат големите загуби во воена техника и оружје на германските фабрики им било потребно повеќе месечно производство. Германската воена индустрија морала да работи на работ на можностите,а се почуствувал и голем недостиг од работна сила.

Кај Сталинград дефинитивно била поткопана германската доктрина на секавична војна.Црвената армија ја презела иницијативата, која освен со мали прекини не ја испуштила до конечниот крај на војната. Успесите на Црвената армија од крајот на 1942 и почетокот на 1943 година ги надминале сите дотогашни воени судири(збивања), па така нивното влијание за понатамошниот тек и конечниот исход на војната било одлучувачко.

По катастрофата кај Сталинград, во Германија се зголемил бројот на дезертери и војници кои им откажувале послушност на командирите, зачестиле и воените злостворства. Сето тоа влијаело и на моралната состојба на Вермахтот.

Германскиот воен суд на своите војници им изрекувл значително повеќе смртни казни.Во дел од военио и политичкиот врв се појавило и опозициско расположение кон Хитлер. Хитлеровите војници почнале да попуштат во истрајноста и храброста во борбените дејствија, почнале да се плашат во напади и од опсади.

Херојската борба на советскиот народ и Црвената армија во битката на Волга,им давала сила на сите потчинети народи и ги повикала на уште посилна и пожестока борба против фашизмот ,давајки им верба во сопствените сили и во победа. После победата на Волга во сите окупирани зејми во Европа и Азија се зајакнале дејствијата на силите на отпор.

Сојузниците на Германија, Италија, Романија, Унгарија и Финска, со желба да се спасат од престојната катастрофа,почнале да барат повод за излегување од војната и ги игнорирале наредбите на Хитлер за упатување трупи на совветско-германскиот фронт. Се заострува односите меѓу Вермахтот и сојузничките трупи. По Сталинградската битка почнале да се предаваат на Црвената армија не само одделни војници и офицери, туку и цели одреди и единици на италијанската,унгарската и романската војска.

Победата на Волга значително го подигна угледот на СССР и на Црвената армија. Успесите на Црвената армија од крајот на1942 и почетокот на 1943 година влијаеја врз се поголемата меѓународна изолација на Германија. Највисоките раководители на сојузничките држави им одале посебно признание на Црвената армија и бранителите на Сталинград.

Советските власти уште во времето на зимските операции 1942-1943 година воспоставија дипломатски односи со Австрија, Канада, Холандија, Куба, Египет, Колумбија и со Етиопија. Повторно биле воспоставени предходно прекинатите дипломатски врски со Луксембург, Мексико и Уругвај.

Битката на Сталинград била одлучувачка (одлучна) пресвртница не само во советско-германската и целата Втора светска војна,туку и во светската историја. Со други зборови битката кај Сталинград му го скршила рбетот на Вермахтот и го означила почетокот на целосниот пресврт во Втората светска војна, во полза на антихитлеровската коалиција. Подобро речено, Сталинград овозможил да дојде до тој пресврт.

проф. д-р. Каменко М.Марковић
Универзитет у Приштини са привременим седиштему Косовској Митровици
Филозофски факултет, Катедра за историју уметности, kamenkom@ sbb.rs
проф.д-р. Благоје В. Нешић
Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за психологију, blagojenesic@yahoo.com

УДК: 75.036.7(437.7)

О ЈЕДНОМ НЕПОЗНАТОМ ДЕЛУ НИКОЛЕ МАРТИНОСКОГ

Сажетак. У овом раду говори се о уопштено о сликарству Николе Мартиноског (1903-1973), а сва пажња је посвећена једном његовом делу, непознатом широј јавности. Реч је о Жени која доји из приватне збирке у Нишу. Платно није сигнирано ни датирано. Стилске карактеристике указују да је настало у периоду 1965-1973. година.

Има у овом часу више разлога да се говори о Мартиноском једном од најзначајнијих сликара македонске модерне уметности. Његова карактеристична, по много чему необична и снажна уметност предствља синтезу различитих утицаја (школовао се у Букурешту, усавршавао у Паризу) али она је, пре свега, продукт средине из које је уметник потекао и у којој је живео.

Никола Мартиноски се родио на почетку XX века, раздобља које је био једно од најдраматичнијих у људској историји. Његова распевана кичица бележила је, на известан начин, ту „драму човековог опстајања."

О Николи Мартиноском треба говорити између осталог и због тога што се ове године навршава четири деценије од његове смрти. О њему ће се сасвим извесно говорти и наредне године, када Румуни буду обележавали 150 година постојања Школе лепих уметности (основана 1864) коју је као један од најбољих у класи окончао овај знаменити Македонац.

Кључне речи: Никола Мартиноски, Крушево, Скопље, Букурешт, Париз, експресионизам, портрет, пејзаж, акт, цртеж, Жена која доји, Ниш.

ПОРЕКЛО И ЖИВОТ

Никола Мартиноски рођен је 1903. године у Крушеву. Основну школу и гимназију завршио је у Скопљу, а Школу лепих уметности у Букурешту. Школовање у Букурешту започео је 1920. а окончао га 1927. године, што значи да је завршио основни курс, који је трајао четири године, и специјални који је трајао три године. Школа лепих уметности основана 1864. године, у Букурешту у време док је Мартиновски учио била је бастион академизма. Незадовољан начином на који се настава одвијала, Мартиноски је често одсуствовао са предавања. На почетку школске 1920/21. године, Букурешт је био преплављен студнетским штрајковима. Незадовољни студенти тражили су да се Школа лепих уметности реформише. Мартиноски је већ на почетку свог школовања у Букурешту одлазио на курсеве тзв. Слободне академије.[1] Ова установа имала је специфичан карактер- била је нека врста реакције на академизмом оковани наставни план и програм у Школи лепих уметности. Слободна академија, чија се школарина

1 Слодобну академију у Букурешту основали су 1918. године сликари Жан Стеријади (1880-1956), Георге Петрашку (1873-1932) и Артур Верона (1868-1946).

плаћала, имала је професоре који су допуштали својим студентима много већу слободу у раду.

Специјални курс који је похађао од 1924. до 1927. године, довео је је Мартиноског у додир са најзначајнијим румунским сликарима. Од 1924. до кра 1926. године, сликарство му је предавао Георги Деметреску-Мирea[2] (1852-1934), а у последњој наставној години 1926/27, Камил Ресу [3](1880-1962).

Три професора Димитрие Пађуреа[4] (предавао скулптуру на основном курсу), Георги Мирea и Камил Ресу, пресудно су утицали сваки на свој начин, на професионално формирање Николе Мартиноског.[5]

Колико је снажан утицај на Николу Мартиноског оставио Димитрие Пађуреа, види се и по томе што је Мартиноски по повратку из Париза 1928. и сам почео да се бави скулптуром. (Погледати:Jon Frunzetti, *Paciurea*, Bucuresti 1971).

Мартиноски у домену скулптуре није имао амбицију да прати савремене тенденције у тој уметности; то су пре свега биле сликарске замисли преточене у другу врсту материјала.

Мартиноски је током последње године школовања у Букурешту, стекао репутацију, једног од најбољих студената. На крају студија, јуна 1927.године добио је прву награду за сликарство.[6]

По одласку из Букурешта Мартиноски је краће време боравио у Скопљу, где се одмах укључио у уметнички живот града. Учествовао је на изложби коју је организовао часопис „Јужни преглед." Изложба је била отворена 26. октобра 1927, и на њој су још учествовали Лазар Личеноски (1904-1964) и Димитрие Аврамовски-Пандилов (1899-1963).

Крајем 1927. Никола Мартиноски је отпутовао на студијско усавршавање у Париз. У то време у уметничкој престоници света, најзначајније фазе фовизма и кубизма већ су биле окончане, а дах живота апстрактне уметности једва да се осећао у уметничком животу града. То је била деценија у којој се појавио Манифест надреализма (1924), који је попримио обележја интернационалног покрета. Започети процес доласка великог броја уметника у Париз, уочи Првог светског рата, настављен је још снажнијим интензитетом по окончању рата. Под небом Париза, сањали су и стварали своје

2 Сликао је пејзаже, историјске и алегоријске композиције, људе из народа, званичнике и историјске личности. Ти радови су вешто насликани у духу идеализованог реализма. Погледати: Vasilie Dragut, Dan Grigorescu, Vasilie Florea, Marin Mihalache, La peinture roumaine en images, Bucuresti 1971.

3 Сликао је сцене из живота румунског сељака, портрете и пејзаже. Студијски боравак у Паризу благотворно је утицао на његов колорит. Студентима је дозвољавао, у односу на друге професоре, много већу слободу у раду.

4 Димитрие Пађуреа (1873-1932), најзначајнији румунски скулптор пре појаве Константина Бранкушија. Скулптура Димитриа Пађурее веома је блиска Бурделовој. Дела: Химера, Химера простора, Национални музеј уметности, Букурешт, Див, Парк Слободе, Букурешт.

5 Током 1926, Мартиноски је насликао Портрет Румунског циганина (Ђорђи Настев, Скопље), Портрет Ене Корнеа (Е.Корнеа, Букурешт) и Главу детета (породица Мартиноски, Скопље). То су брижљиво моделовани портрети на којима су зналачки истакнуте битне физичке карактеристике модела и њихова психологија, под утицајем Герорги Мирее. Наредне, 1927, Мартиноски је насликао два женска акта:Стамболску ружу и Женски акт у природној величини, под утицајем Камила Ресуа. Стамболска ружа, акт који приказује младо и нежно женско тело, насликан је монденски, са пуно детаља (турбан на глави, дуга цигара у чибуку, ноншалантна поза, безбрижно пребачена драперија преко бедара). Много боље је насликан Женски акт у природној величини (др Борислав Берић, Нови Сад), рађен као дипломски рад, а награђен првом наградом за сликарство у Школи лепих уметности у Букурешту, јуна 1927. Ови радови показују колико је Мартиноски напредовао током последње године школовања у Румунији, под непосредним утицајем Камила Ресуа. Погледати: Rada Teodoru, Camil Resu, Bucuresti 1962.

6 У Дирекцији Школе лепих уметности у Букурешту постоји уредно заведен документ бр.15.од 13.јуна 1927, који сведочи да је "Мартинеану Николае у потпуности окончао Школу- специјални курс и да је био први на завршном конкурсу из секције сликарства".

уметничке светове Пикасо, Шагал, Сутин, Кислиг, Модиљани, Бранкуши...

У сложеној, уметничкој клими Париза, Мартиноски је нашао своје узоре у делима неких од најзначајнијих представника Париске школе. Један од њих био је и Хаим Сутин (1894-1943), син сиромашног кројача из Смиловича близу Минска, који је стигао у Париз 1911. године, после студија сликарства у Вилну. Као и његов земљак Шагал, донео је космополитској париској школи нову жицу изазвану снажним животом у јеврејском селу и визионарску поезију која је израсла из фрустрације и сиромаштва.

У стваралаштву Николе Мартиноског по повратку из Париза у Скопље, видљив је снажан утицај Сутина. Узнемирену и драматичну уметност Сутина, Мартиноски комбинује у својој свести са делима других уметника: Пикаса, Модиљанија, Сезана... Никако не треба занемарити ни утицај који је на стваралаштво Мартиноског, за време његовог боравка у Паризу, извршила Академија Рансон, посебно професор Жорж Бисијер.

Неколико месеци по његовом доласку у Скопље свет је био суочен са великом економском кризом. Прилике у Македонији додатно су се погоршале увођењем шестојануарске диктатуре 1929. године. Па ипак, трећа деценија XX века донела је Македонији значајне резултате на пољу науке, културе и уметности.[7]

СТВАРАЛАШТВО

Стваралаштво Николе Мартиноског може се, условно казано, поделити на неколико фаза. Први скопски период трајао је од 1929. до 1933. године, и он је за Мартиноског представљао значајну прекретницу у његовој уметничкој оријентацији. Он је већ био формиран као стваралац који је имао посебну улогу у македонској ликовној уметности, чиме је учињен одлучан напор да прерасте ограничења која му је наметало време и средина у којој је живео. Да би на стваралачки начин изразио ову сложену ситуацију, Мартиноски је бирао најбоља решења. Формирана у клими европског експресионизма, његова естетска свест асимиловала је не само ликовни језик његових узора већ и све оно што је у њему било необично, изазовно и болно. Карактеристични су у том смислу цртежи Мартиноског из његовог париског периода на којима је нервозном линијом приказан бизарни полусвет француске метрополе.[8]

У Македонији је Мартиноски спонтано нашао еквивалент за ове мотиве у сиротињским призорима скопских циганских махала, у сиромашним ентеријерима, у дну њене друштвене средине: у јавним крчмама и крчмама Скопља и Солуна. Карактеристична његова дела из овог периода су: Порок 1929, Госпођица Арети 1931, На дну 1931-1932, На црвеном миндерлуку 1931-1932, Циганска слава 1933, У кавани 1936, као и у великом броју цртежа са сличним мотивима, провлачи се уметниково непосредно интересовање за људско, за наличја друштвеног живота.[9]

7 Године 1921.основан је Филозофски факултет у Скопљу, нешто касније Скопско учено друштво и Историјски музеј (касније: Музеј Јужне Србије). На самом крају треће деценије, светлост дана угледало је неколико часописа, међу којима и „Јужни преглед". Што се ликовног живота тиче, пре повратка Николе Мартиноског и Лазара Личеноског из Париза крајем 1928, односно почетком 1929. године, он је био крајње ограничен и неорганизован. Једна од ретких изложби у то време била је она хрватског сликара и графичара Томислава Кризмана (1882-1955), на Филозофском факултету 1924. Године 1929, основано је Друштво југословенских уметника Вардарске бановине, а његови оснивачи били су Никола Мартиноски, Михајло Шолев и први председник Никола Михајловић. Исте (1929) године основано је и Друштво пријатељаа уметности „Јефимија," састављено од већег броја скопских интелектуалаца, међу којима су били професори Филозофског факултета П. Слијепчевић, и Д. Недељковић, као и градоначелник Скопља Ј. Михајловић.

8 Каменко М.Марковић, О стваралаштву Николе Мартиноског, Зборник радова Филозофског факултета у Косовској Митровици, бр. XLII (1) /2012, стр.37-66.

9 Борис Петковски, Социјална уметност у Македонији 1930-1950, у: „Југословенска уметност XX

До 1936. године Никола Мартиноски је коначно формирао своју уметничку личност. Његови радови су већ тада носили обележја која ће бити карактеристична за један дужи временски период. Експресионизам је и даље био присутан као основна унутрашња и формална оријентација. Међутим, она никада више неће досегнути смелости, неконвенционалности и експресионистички обликовану стратегију испољену у његовим делима насталим насталим до 1935. године.

Самостална изложба Николе Мартиноског у Скопљу, отворена 6. децембра 1936, у Окружном уреду за осигурање радника показала је једног новог Николу Мартиноског. Тако је почео други скопски период у стваралаштву Мартиноског, који ће трајати све до 1941. године.

Текстови написани поводом ове изложбе откривају димензије једне нове стваралачке оријентације уметника.

Франце Месеснел је ову фазу Мартиноског назвао експресионистичком, и она се одликује рафинираним артизмом. Његов нов колористички напредак је „основно средство за стварање нових, реалистичких и декоративних дела."[10]

Мали је број слика које могу са сигурношћу да се повежу са овом изложбом. Па ипак, два платна: Мустафина симпатија (др Мита Костић, Београд) и Девојчица са петлом (Богиња Ристић, Београд), гравитирају ка том кругу. То су дела која припадају једној врсти реалистичког сликарства, и која су оплемењена једном деликатном „лирском" интервенцијом, потеклом из дубине уметникове душе.

Из овог периода потичу и три слике које се чувају у Нишу (Циганчица, Туркиња и Џанам *III)* о којима до скора македонска јавност није ништа знала.[11]

Од 1941. до уметникове смрти, 1973, у његовом стваралаштву јасно се могу издвојити још најмање три периода: ратни период (1941-1944), социјалистички реализам(1945-1950), раздобље од 1951-1955.у којем слика сцене из живота народа, и последњи период у његовом стваралаштву- трагање за континуитетом (1961-1973).

За време рата Мартиноски је стварао у Скопљу и Крушеву, а једно краће време и као припадник народноослободилачке војске. Стваралаштво Мартиноског у тим годинама, у Скопљу, у суштини је наставак оне стилске оријентације изражене у делима насталим током 1939.и 1940. године. Из 1941. потиче један број цртежа начињених оловком.

Радови који су настали у Крушеву, пре свега су портрети његових блиских пријатеља. На њима Мартиноски наставља линију оних стремљења виђеним на портретима насталим нешто раније, као на пример, Портрет Зице Боздове[12] и Портрет Јосифа Христова.[13]

Поратно стваралаштво Николе Мартиноског било је условљено историјским околностима али и условима у којима је уметник живео и стварао.

У периоду од 1951. до 1955. године, Мартиноски је наставио да слика сцене из живота народа. Поред тема из народног живота, он је насликао и један број радова са тзв. „крушевским мотивима". Слике са темама из живота, обичаја и амбијента крушевске средине насликане су на реалистичан начин.

Последња етапа у стваралаштву Николе Мартиноског трајала је од 1961. до 1973.

века", Музеј савремене уметности, Београд, 1969, стр.61-62.

10 Франце Месеснел, Изложба Николе Мартиноског,"Јужни преглед, бр.12, Скопље 1936,стр. 432-433.

11 Каменко М.Марковић, О делима македонских сликара у Нишу, у: „Патримониум. мк, бр. 10, „Каламус", Скопље 2012, стр. 359-366.

12 Власништво др Стојана Боздова, Куманово.

13 Власништво Вере Николић, Скопље.

године. У том периоду Мартиноски је обрађивао разнородне „сцене из свакодневног живота". Међу тим су темама: свадба, мајка са дететом, портрети и актови, портрети и фигуре, мртва природа.

Тема Мајка са дететом у стваралаштву Мартиноског, доживела је у периоду између 1961. и 1973. године, специфичан стилски развој. Том низу припадају: Мајка са дететом (Киро Георгиевски, Скопље), Жена која доји (Музеј 25 мај, Београд), Мајка са дететом (Душко Поповски, Скопље), Жена која доји (Никола Манчев, Скопље), Мајка са дететом (Рада Угринова, Скопље), Мајка са дететом (Уметничка галерија, Скопље), Мајка са дететом (породица Мартиноски, Скопље) и Жена која доји (власништво једног нишлије, који нам није допустио да му поменемо име, ни да фотографишемо слику. Јавност ће упознати Жену која доји захваљујући копији коју је начинио Каменко М. Марковић).

Платно величине 95 x 72 cm, није сигнирано ни датирано. Снажан као колориста, слабији као цртач, Мартиноски је остварио ванредно дело. Он је себи допуштао да се наслађује раскошним богатством црвеног, златним, светло плавим и тамно зеленим бојама. Потез је тако жив, тако чио, распеван, потпуно потчињен, ритму сликаревог расположења. Занео је Македонију женом на чијим се уснама отвара осмех. Носи свет на дојци, витка, лаког хода, пред грозним временом у којем живи.

Никола Мартиноски схвата живот озбиљно, и зато тежи уметничком истраживању људског бића. Дуже од једне деценије без престанка га је привлачила тема о дојиљи, па је овде употребио позу која показује жену свесну своје улоге.

На основу анализа начињених код слика са истом темом, имамо разлога да верујемо да је ово платно настало 1967. године, или коју годину касније.

ЛИТЕРАТУРА

1. Хаџи- Васиљевић, Ј. (1930). Скопље и његова околина. Београд.
2. Rada Teodoru, *Camil Resu*, Bucuresti 1962.
3. Frunzetti, J.(1971). *Paciurea*. Bucuresti.
4. Dragut, V., Grigorescu, D., Florea, V., Mihalache, M. (1971). *La peinture roumaine en images*. Bucuresti.
5. Петковски, Б. (1997).Никола Мартиноски. Скопље: Уметничка галерија - Скопје.
6. Петковски, Б. (1969). „Социјална уметност у Македонији 1930-1950." У: Југословенска уметност *XX* века (стр. 61-62). Београд: Музеј савремене уметности.
7. Месеснел, Ф. (1936). "Изложбе Николе Мартиноског." У:Јужни преглед (бр.12. стр.432- 433). Скопље.
8. Марковић, К. М. (2012). „О стваралаштву Николе Мартиноског". У: Зборник Филозофског факултета (бр.XLII(1), стр. 37-66). Косовска Митровица.
9. Марковић, К. М. (2012).„О делима македонских сликара у Нишу". У: Патримониум. мк (бр. 10, стр. 359-366).Скопље.

Kamenko M. Markovic
Blagoje V. Nesic

ABOUT AN UNKNOWN WORK OF NICHOLAS MARTINOSKI

SUMMARY

This paper generally discusses a painter Nikola Martinoski (1903-1973), the founder of modern Macedonian art, however, it pays special attention to one piece(A Woman Who is Breastfeeding), the one who the general public has no knowledge of.

The canvas size 95x72cm neither signed nor dated belongs to a private collection in Nis. The stylistic features suggest it was created in 1967 or a year later.

The owner of the painting wanted to stay annonimous.

Keywords: Nikola Martinoski, Krusevo, Skopje, Bucharest, the Academy of Fine Arts, Paris, expressionism, portrait, A Woman Breastfeeding, Nis.

Д-р Кети А.Несторовска
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

316.48:323.1(497)

МЕЃУЕТНИЧКИ КОНФЛИКТИ -ВЧЕРА ДЕНЕС И УТРЕ

Етничките конфликти директно се поврзуваат со етничките малцинства, а овие пак според територијало-етничкиот клуч се третираат како социјални целини, внатре во една држава просторно ситуирани на следниот начин:

- како група која е смастена во пограничен простор во државата;
- друга варијанта е кога се наоѓа во внатрешноста на државниот простор или пак кога малцинска група е дисперзирана на цела територија или само во некои нејзини делови. При тоа многу е важно да се разликуваат етнички малцинства кои имаат држава- матица, при што се означуваат како национални етнички малцинства со своја држава, за разлика од оние кои ја немаат ваквата матична држава.

Создавањето на етничките малцинства и конфликтите кои се водат помеѓу нив не случајно велиме дека се дел од минатото, дел од современата историја, и тоа ги прави да се крајно актуели и честа тема на расправа.

Историски гледано, се до Француската револуција, малцинствата биле сфатени пред се од аспект на категоријата на религиска припадност. Дури откако се јавуваат принципите на националната сувереност, содржани во Декларацијата за правата на човекот и граѓаните (1789), директно се создава концептот за национална држава, а со него се отвара и прашањето за поголемите и помалите национални, односно етнички категории. Ваквиот етнонационален принцип станал доминантен не само во европските општества, која всушност ја создава категоријата нација и која според Benedict Anderson цивилизацики гледано е најзначајниот производ.

Да проследиме што се случува на подрачјето на Балканот со малцинските групи по етничка основа и од кога се оперира помасовно со терминот балканицазија. Имено, поимот балканицазија настанал во втората половина на XX век со што се настојувало да се означи настанувањето на поголем број на помали држави кои настанале на рушевините на Турското царство. Очигледно е дека, централна теза на поборниците на етничките групи за реализирање на идејата на нивното осамостојување, за што најчесто и се водат етничките конфликти е важноста на територијата и воспоставувањето на границите на кој ќе делува еден етникум. Етимолошкото истражување на зачењето на цивилизациските токови покажува, дека без граници нема општество и дека тие се општествена универзалија – категорија без која не може да се обликува човечкиот свет. Границите го раздвојуваат природниот од општествениот свет го означуваат она што е допуштено а што недопуштено, го оделува своето од туѓото.

Впрочем научниците кои се занимаваат со етологија (наука која го проучува општественото однесување на животните) докажуваат дека таканаречените високо социјални типови на животни- од мравите и пчечите до мајмуните(приматите) изразуваат облици на меѓугрупно изразување кои се аналогни на однесувањето на **хомо сапиенсот.** Дури кај одредени видови на мајмуни (павијани) има нагласено чување на територијата посебно од страна на мажјаците во улога на вистински

граничари.

Историјата на овие простори еднаш си поиграла обединувајќи ги малите држави во федерација до крајот на 80-те години на 20 бек, а со почетокот на 90-те години балканизацијата како да се врати на балканот да ја доврши својата задача која во почетокот на минатиот век започната. И како уште еднаш да се обистинува значењето на терминот Балкан кој според семантичкото значење на зборот доаѓа од два турски термини во значење бал-мед, и кан крв. Ваквиот процес на територијална поделба и расцепканост на етничките групи која се реализира со крајно висока цена на просторот на бивша Југославија се прошири и на делови на Европскиот континент. Следеше распадот- поделувањето на Чехословачка како повеќе национална творевина, а распаѓањето на Совтскиот сојуз со завршетокот на блоковската поделба на светот значеше и распаѓање на последните федерализирани држави составени од припадници на различни- етнички малцинства.

Ако се анализира балканскиот простор во било која димензија: археолошки, етногравски, религиски, лингвистички и т.н. може да се согледа дека зад секоја граница на секоја балканаска држава како да постои засебна балканста држава. Навистина, очигледни се имногу сличности на етничките групации кои живеат овде, но и големи разлики во етничкото потекло, а тоа е она што ги конфронтира овие етнички групи во минатото и денес, или како што некој своеверемено рекол дека најголениот проблем на Балканот е тоа што на овој простор има премногу историја на премалку географија. Историјата покажува како всушност и кај другите држави дека постоеле експанзионистички групи најчесто на големите етникуми и аспирации за зголемување на територијата и владеење над помалите етнички групи. Така да аналитичарите констатираат дека на овие простори се одвивале многу повеќе воени години, а многу помалку мирен период со фокус на економски раст и развој. За ова сведочат промените на границите кои се одвивале во последните 150 години; Балканските војни, Прва светека војна, Втора светска војна, па војната во 90-тите со распаѓањето на СФРЈ. Така доколку некој политички географ би ги цртал границите една по една на Балканските држави низ историјата би добиле еден густ пресек на линии кој постојано се испреплетуваат едната со другата менувајки ја визурата на просторот, истакнува проф. Воин Димитриевич.

За жал, еклатантен пример на најотворени меѓуетничките судири во периодот од крајот на 20 век, се случи со распаѓањето на СФРЈ и се создадоа општествено политички системи во кој завладеа економска, културна и морална криза. Се создаде вакум во кој почна да се креира нов колективен идентитет кај нациите, кај повеќе или помалку на принцип на конфликт. Така зголемениот национализам во Србија и Хрватска доведе до силен меѓуетнички и меѓудржавен конфликт. Хрватска како да се гордееше со концептот за чиста етничка држава, Босна го разви концептот на градење на чисти етнички конклави како вештачки творевини. Таа стана плен на територијален план во смисла кој ќе присвои повеќе од истата територија. Во оваа смисла поимот територија покажува дека иако терминот е толку очигледен тој не потекнува од именката terra (lat. земја,тло) туку од глаголот terrere кој значи застрашување, тероризирање (Conolly, 1994). Србија пак, меѓу многуте загуби кои ги претрпи во војната со соседните народи, не знаеше како да се справи со бројот на бегалци кој од налетот на војната од Хрватска и Бесна се прелееја на нејзино тло. Бранот на бегалци слегуваше надолу, во Р. Македонија, со што Албанци од Косово ги преплавија бегалските кампови во пограничните зони на републиката, што изроди многу нови проблеми кои ја променија демогравската карта

на структура на населението во Македонија, што до ден денес создава дополнителни проблеми во смисла на разрешување на егистенцијални проблеми на истите.

Како ксенофобичноста комплетно да завладеа на овие простори и покрај полувековното развивање на идеата за братство и живеењето во интеркултурна заедница. Најизразит сегмент, на народите како да стана религиската припадност и традиционалноста, во смисла на нивно предимензионирање, со цел што поразлично да се изгледа од соседните народи.

Од друга страна етничката војна во Македонија под знамето на зголемување на правата на најголемиот етникум, имаше за цел зголемување на етничка чиста територија, што резултираше во пракса со присилно иселување на припадници од македонското население на делови од територија каде тие беа етничко малцинство . Во оваа смисла поимот малцинство социолошки може да го дефинираме како "група која ја карактеризира недостаток на моќ" во однос на мнозинството без обзир на тоа по која основа е конституирана. Збиднувањата покажуваат како се релативизира поимот малцинска група, и како истата во одреден временски период од малцинска може да премини во мнозинска група и обратно. Како клучно прашање да постанало на балканот кој прв се населил на една територоја т.е. дали тоа ни дава за право да имаме примат и доминација на нашиот етникум.

Последиците од овие етнички конфликти до ден денес не се потполно надминати бидејки прифатните центри за бегалците од македонско потекло, сеуште постојат, и оваа категорија на луге во еден дел како да остана препуштена на самата себе како знае и умее да ги решава егистенцијалните проблеми. Статистиката оперира со податоци за чоечки и материјални жртви предизвикани од ваквите етнички конфликти.

За разлика од Балканот каде историскиот саат на создавање на нациите и етникумите касни повеќе од век и половина, политиката на насилна етничка хомогенизација во Европа одавна е надмината.Ова сепак не значи дека Европа комплетно ги надмнала овее проблеми. Имено таа се соочува со перманентно емигрирање на население од Африка, Азија како и од послабо развиените европски држави, како што се Романија Бугарија и сл со што од време на време се будат ксенофобичните духови и рестриктивната политика према етничките малцинства. Исто така не се непознати меѓуетничките конфликти низ европските држави како во Белгија, Шпанија и сл.

Значи, национализмот и ксенофобијата како културни обрасци кои не трпат одстапување, не признаваат различност и водат кон нетолетантноста према етничите групи станаа за жал чест мотив во политиката на многу современи општества како во Европа така и пошироко. Ваквата пак тенденција води до застој на политички,е кономси и културен план.

Да резимирам, останува само да се надеваме дека професионалните политички елтите во Европа и пошироко, ќе престанат да ги повторуваат политичките грешки кои се случувале многу често и го правеле посебно Балканот простор на воени судири и дека мутикултурализмот и интракултурализмот ќе се реализираат како визија која ќе обезбеди подобра перспектива и реални можности за живот на идните генерации на овој простор, односно преку културна толеренција и мултикултурна свест, конфликтот ке се третира како модел на решавање на најразлични проблеми.

м-р Кире Филов
Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев" - Штип, kire.filov@ugd.edu.mk

304(497.7:=411.16)"1943-"

КУЛТУРНИОТ И ОПШТЕСТВЕНИОТ ЖИВОТ НА ЕВРЕИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА ДО ДЕПОРТАЦИЈАТА НА 11 МАРТ 1943 ГОДИНА

(по повод 70 годишнината од депортацијата на Евреите од Македонија)

Депортацијата на Македонските Евреи од 11 март 1943 година секако е најжестокиот криминал против човештвото во помодерната македонска историја. На 11 март 2013 се навршија 70 години од мрачното мартовско утро, кога во смрт беа одведени 7.215[1] Македонски Евреи, од Скопје, Битола и Штип.

Македонските Евреи за прв пат се споменуваат за време на Римската Империја. Најстариот доказ за нивната присутност на овие простори е синагогата во Скупи, откриена во 1930 година од страна на Зоси Петровиќ[2], која датира од III век п.н.е. Подоцна, мали еврејски заедници се споменуваат во XI век. За главен рабин во Охрид се споменува Меир Костурски, па дури и Охридскиот архиепископ, од 1107-1120 година, бил покрстениот евреин Леон (Лав) Мунг. Најголем број Евреи на Балканскиот полуостров се населиле во средниот век, поточно во 1492 година кога папата Климент VI со наредба ја овластил озлогласената Инквизиција да ги прогонува евреите.[3] Се проценува дека во тој период од Шпанија и Португалија (каде и инквизицијата била најбрутална), се иселиле околу 300.000 евреи. Најголем дел од нив се населиле во европска Турција, бидејќи султанот Бајазит II, сметал дека со нивното населување ќе ги придонесат за развитокот на трговијата и банкарството во Турција. Се проценува дека од овој бран во Европска Турција се населиле приближно 100.000 евреи, од кој 90% се населиле на Балканскиот полуостров. Најголем дел од овие Евреи се населиле во Солун и Цариград. Новите емигранти со себе го носеле своето знаење за трговијата, манифактурата, особено текстилната обработка и печатарството, а многу од нив и своето богатство. Со своето доаѓање Евреите во Македонија го развиле внатрешниот промет и зналително придонеле за заживување на балканскиот пазар. Извезувале кожи, волна, восок, памук... Увезувале метали, занаетчиски производи, луксузни ткаенини, стакло и други предмети. Се смета дека Евреите биле први во Македонија кои во трговијата ја вовеле примената на меници, чекови, осигурувања и слично.[4] Како занаетчии, Евреите се вклучиле во изработката на барут, оружје, кожа, чоја, свила итн. Еден од четирите фактори кои придонеле за тоа градовите во Македонија во XV и XVI век да станат вистински економски центри, се наведува масовното доселување на Евреите, кои биле искусни занаетчии и трговци, поседувале голем капитал, што секако придонело за стопански развој на поголемите центри во Македонија.[5] Меѓутоа, како и сите други и Евреите имале свои падови и успеси. Така, XVI и првата половина на XVII, бил период на расцут на еврејската култура во Македонија. До средината на XIX век еврејските и грчките трговци доминирале во македонската трговија, а во втората

1 Различна е бројката на депортираните Евреи од Македонија, подолу во текстот се запишани сите извори.

2 The Jews of Monastir Macedonia, The Life and Times of the Departed Jewish Community of Bitola, Shlomo Alboher, Jerusalem, Israel, стр. 18

3 Штипските евреи, Зборник на трудови и сеќавања, Еврејска заедница во Македонија, Скопје, 1999 година, стр. 44

4 Цитиран труд, Штипските евреи..., стр. 46

5 ТЦитиран труд, Штипските евреи..., стр. 47

половина на XIX век оваа предност преминала во рацете на македонската буржоазија. Но, и покрај тоа, Евреите имале огормен удел во трговијата на македонските но и на балканските пазари.

Во втората половина на XIX век, во Македонија се појавиле еврејските индустриски претпријатија. Овие, меѓу првите во Македонија започнале да се организираат во работнички синдикати. Еден од главните социјалистички центри во Османлиската држава станал Солун. Меѓу првите пропагатори во Солун биле Аврам Бенарое, Јосиф Нехама, Васил Главинов, Димитар Влахов, Ангел Томов и други.[6]

Балканските војни, како и Првата светска војна биле погубувачки за Македонија. Според Версајскиот мировен договор, била создадена нова држава, Кралството на Србите, Хрватите и Словенците. Македонија станала Јужна Србија. Новиот режим како се однесувал со Македонците, така се однесувал и со нивните сограѓани Евреите. Тие веќе долго време живееле во Македонија и било нормално да се чувствуваат како Македонски евреи. Започнала масовна асимилација на населението во Македонија. Започнала дискриминација и масовно посрбување на населението. Благодарение на агитатори во Битола се случил настан кој го пишувале сите весници во Македонија. Имено, евреин бил обвинет за убиство на христијанско момче, со цел неговата крв да ја искористи за печење на некои колачиња за еврејскиот празник Песах.[7] Поради овој настан Евреите биле напаѓани низ улиците на Битола, биле тепани и затворани.[8] Во 1922 година солунскиот весник "Ел Pueblo" објави дека на 17 март Шмуел Песах од Битола бил обвинет за киднапирање и убиство на едно христијанско момче. Населението бесно на Евреите, па демонстранти го нападнале еврејското маало во Битола. Се вклучил и полицискиот командир, биле уапсени пет демонстранти и мирот повторно бил вратен во таа област. Во 1926 година, повторно имало случај на крвна одмазда. Повторно заслужни биле српските агитатори. Две христијански деца биле донесени во подрумот на една еврејска куќа и им било кажано да викаат за помош. Кога командантот на полицијата дошол на местото на настанот слушнал викање „Евреите ја сакаат нашата крв." Еврејскиот доктор Моше Гераси застанал помеѓу двете групи и започнал да ги испрашува малдинците. Во текот на истрагата децата признале дека биле принудени од страна на агитатори да го направат она што го направиле. Подоцна тие агитатори биле уапсени.[9]

Во периодот помеѓу двете светски војни и до почетокот на Втората светска војна, Евреите живееле во еврејски заедници, односно во еврејски маала. Имале свои еврејски клубови, каде им биле дадени на располагање весници, списанија и други еврејски публикации. Еден од весниците што се дистрибуирал во еврејските заедници бил „Жидовска свијест" од 1920 година. Интересно е да се напомене дека евреите организирани во разни организации и здруженија им помагале на најсиромашните членови на заедницата. Во Штип била организирана аматерска драмска секција, која успеала да подготви и на единствената сцена во тоа време во Штип, во зградата на хотелот „Гранд" да изведе драмски претстави на јазикот кој го зборувале евреите во Македонија.[10] Според сеќавањата се одиграле две претстави и тоа едната со содржина од животот на Евреите во Русија, а втората од животот на кралицата Естер од најстарата

6 Цитиран труд, Штипските евреи..., стр. 48
7 Еврејски празник на ослободувањето од египетското ропство
8 Цитиран труд, The Jews of Monastir Macedonia..., стр. 53
9 Цитиран труд, The Jews of Monastir Macedonia..., стр. 53
10 Македонските евреи го зборувале „Ладино" јазикот. Тоа е јазикот на евреите доселени од Шпанија.

еврејска историја.[11] Освен драмската секција, во Штип функционирал и младински хор. Постојал и младински фудбалски клуб под името „Хакоах". Капитен на тимот бил Исак Барух Леви.[12] Во периодот пред почетокот на Втората светска војна, Евреите во Македонија имале свои училишта, хуманитарни организации кои активно учествувале во општествениот и културниот живот во Македонија. Еврејските заедници биле главно во централните градски подрачја.

Со почетокот на Втората светска војна, започнал хоророт за Евреите, како во Македонија, така и низ цела Европа. До почетокот на Втората светска војна во Македонија живееле околу 8.000 Евреи во Битола, околу 3.000 во Скопје и околу 500 во Штип. По 6 април 1941 година, мал дел од младите Евреите се вклучиле во Народноослободителното движење во Македонија. Еден од најактивните во НОД бил Исак Сион, кој бил член на КПЈ и бил тесно поврзан со партискта ќелија во Штип. Како што напоменавме, мал бил бројот на Евреи кои се вклучиле во НОД, но активно го помагале движењето. Во Штип во 1942 година била покрената акција за собирање прилози во злато за потребите на НОД. Од штипските Евреи бил собран значаен прилог за потребите на НОД.

Во јануари 1941 година Бугарија го донела „Законот за заштита на нацијата", работен по урнак на германските антисемитски закони. При спроведување на „Законот за заштита на нацијата" посебно се водело сметка за четвртата глава која се однесувала „За имотот на лица со еврејско потекло", како и на петтата глава „За професионалната и економската активност на лицата со еврејско потекло". Во овој закон биле наведени сите можни занимања со кои не смееле да се занимаваат Евреите со што им била намалена можноста да се заработи за пристоен живот. Со одземање на основните граѓански права всушност почнала бездушната и систематска ликвидација на Евреите во границата на тогашното трето бугарско царство. Уште од самиот почеток бугарските окупаторски војски започнале со спроведување на Законот. Биле обележани куќите на Евреите, им било забрането движењето, односно, имале полициски час, им биле ограничени дејностите со кои можеле да се занимаваат итн.

На 11 март 1943 година, во раните утрински часови, во Битола, Скопје и Штип, била спроведена акцијата за апсење и депортирање на Евреите од Македонија. По потишувањето на договорот од 22 февруари 1943 година, Бугарија се обврзала да исели околу 20.000 Евреи од окупираните територии, т.е. од Македонија и Тракија. Договорот бил потпишан од Александар Белев[13] и Теодор Данекер.[14]

Улиците биле блокирани, еврејските населби биле опколени со бугарска војска и полиција. Се влегувало во секоја еврејска куќа, населението насилно било истерувано на улица, а пљачкосувањето на покуќнината се одвивала на лице место. Се проценува дека имотот и средствата на депортираните Евреи од Македонија изнесувал 16 милиони американски долари.[15] Сите Евреи од Македонија биле однесени во Монополот во Скопје, од каде, биле пренесени во озлогласениот логор Треблинка во Полска.

За бројот на депортираните Евреи постојат различни податоци во бугарските официјални списоци. Постојат две групи оригинални списоци за македонските Евреи направени во самиот логор непосредно пред депортацијата; бугарски, според кој во

11 Цитиран труд, Штипските евреи..., стр. 56

12 Цитиран труд, Штипските евреи..., стр. 56

13 Комесар на Комесарството за еврејски прашања при Министерството за внатрешни работи и народно здравје во Софија

14 Германски капетан на заштитните одреди (СС-дивизии)

15 Димитар Чулев, Треба да добиеме морална сатисфакција од Бугарија, Интервју-Виктор Мизрахи, Претседател на Еврејската заедница на Македонија, Утрински весни, бр. 1115, 16 октомври 2006 година

логорот во Скопје се наоѓале 1702 семејства со 7056 членови, и германски, според кои во логорот се наоѓале 1828 семејства со 7162 членови – со основни податоци. Во тајното писмо од 18 март 1943 година од А. Вите, германски конзул во Скопје, испратено до Министерството за надворешни работи во Берлин, се наведува дека се иселени 7240 Евреи. Во извештајот на Германската легација во Софија до Главната царска управа за безбедност и работи за иселувањето на Евреите од Бугарија се наведува дека се иселени 7122 лица македонски Евреи. Вкупниот број на депортирани Евреи од страна на бугарските власти изнесувал 11.400 лица. Тука се вбројуваат Евреите од Егејска Македонија, Вардарска Македонија и Тракија.

Депортацијата за Евреите од Македонија завршила катастрофално. 95% од македонските Евреи ги загубиле своите животи во логорот Треблинка.

Еве што вели Шела Сион, преживеана Еврејка од Штип за депортацијата: „ Тој ден, на 1*1 март, рано наутро, во 4,5 часот, ни затропаа на вратата војниците и ни рекоа брзо да слегнеме долу. Јас живеев во еврејското маало. Се создаде голема колона Евреи. Пеш заминавме кон железничката станица во Штип, а потоа не качија во вагоните. Не претресоа од глава до петици, ни зедоа се што имавме, од злато до сите драгоцени раноти. Беше страшно. Не однесоа во скопскиоот монопол, каде останавме 3 недели. Моја среќа е што имав сестра во Приштина, која таму беше мажена и која знаеше да зборува германски јазик. Та*а дојде на станицата да не види. Мојата мајка ме турна кон мојата сестра, таа ме прифати и никој од војниците не забележа дека мајка ми имаше претчувство што ќе се случи и ме фрли во прегратката на сестрами. Така јас се спасив, останав жива.”[16]

Живеејќи во Македонија Евреите својата култура и традиција ја споделиле со своите соседи, Македонци, Тирци, Роми, Власи и др. Кога бил запрашан Мориц Романо како живееја Евреите, одговорил:„Башка” – затоа што ги следеа своите традиции, култура, религија, јазик и своите обичајни и религиски норми и „Барабар” со сите други делејќи ја заедничката историја, судбина, соживот, празнувајќи, славејќи и тагувајќи со своите соседи, пријатели, познаници, неевреи.”[17]

16 Интервју на Шела Сион за Радио Штип, дадено на 11 март 2013 година во Штип.

17 Сеќавање на соседот Евреин, Македонска ризница, електронско списание, 8 март 2013, стр. 43, ISSN 1857-8314

Асс.м-р Ирена Китанова
Факултет за образовни науки, Универзитет "Гоце Делчев", Штип,
irena.kitanova@ugd.edu.mk

37.091.31

СПЕЦИФИКИ НА КОМПЛЕКСНАТА ПОСТАПКА ЗА ОБРАБОТКА НА БУКВА

Учењето со примена на комплексна постапка има, пред сè, одлики на современо организиран наставен процес, кој во потполност е свртен кон ученикот и го става во активен однос за усвојување на почетната писменост, што е претпоставка за успешно реализирање на сите воспитно-образовни задачи.

Посебните вредности на оваа постапка се огледаат во следново:

- во голем степен е изразена рационализацијата и индивидуализацијата на наставата;
- се обезбедува напредување на ученикот со индивидуално темпо, зависно од сопствените способности и претходните знаења на ученикот;
- го оспособува ученикот за самостојна работа, самостојно учење, собирање, средување и наоѓање нов материјал на адекватно поставените барања;
- придонесува за подготовка на учениците за перманентно образование и самообразование и стекнување на култура на работа;
- со негова примена се поттикнува побрз развој на интелектуалните способности на ученикот, посебно на логичкото мислење.

Основната форма на работа по комплексната постапка е индивидуална работа во рамките на фронталната работа. Со овој начин на работа се овозможува развој на секој ученик и усвојување на знаењата со индивидуално темпо. Секој ученик во рамките на барањата на часот ќе избере и направи онолку колку што може (на пример, еден ученик ќе состави само збор на индивидуалната букварка, втор ќе состави проста реченица, трет ќе состави проширена реченица, а некој и повеќе реченици, а притоа никој од нив да не почувствува фрустрација што не напредуваат паралелно).

Комплексната постапка претпоставува максимално ангажирање на психичката активност на ученикот, посебно на неговите мисловни процеси. Ученикот постојано е во ситуација самостојно да ја одбира понудената содржина, јазично да ја обликува, потоа самостојно да ја реализира во букварка, па да ја провери со читање, со што се овозможува побрз развој на интелектуалните способности на ученикот, посебно на логичкото мислење.

Целокупната работа по комплексната постапка претставува таква организација на наставата при што креативноста на ученикот и наставникот доаѓаат до полн израз.

Со комплексната постапка брзо се збогатува речникот на ученикот, бидејќи учениците во наставниот процес постојано комуницираат со нови различни содржини, кои ги составуваат и читаат, за кои разговараат, за кои дознаваат од наставните ливчиња, при што многу зборови од нивниот пасивен речник стануваат дел од активниот речник. Постојано се бараат и преносните значења на зборовите, и тн.

Со ова не само што се збогатува речникот на ученикот, туку се збогатува и култивира нивниот говорен израз.

Слободата на изразување е посебна вредност на комплексната постапка.

Мотивираноста на ученикот, односно позитивниот поттик е постојано присутен во ваквиот начин на работа. Пофалбата како поттик по повратната информација, мерењето на успехот на ученикот, не според успехот на друг, туку според самиот себе, е силно мотивирачко средство - со што постојано се потсилуваат интересите и напредувањата на учениците.

Специфичноста на комплексната постапка се манифестира во користење на методско-дидактички материјал. Во примената на комплексната постапка не се употребува буквар како основно средство за учење на читањето, туку за да се научи читањето се организираат одделенски и илустрирани букварки на кои учениците составуваат текстови, на пораки, реклами и пишуван текст кој се наоѓа во природната средина на ученикот, а подоцна на разновидните текстови во наставни ливчиња.

Во примената на комплексната постапка многу е важно правилно да се изврши подготовката за почетно читање и пишување. Во подготовката за почетно читање и пишување се предвидени:

- вежби за набљудување, забележување и опишување (луѓе, предмети, животни, слики);
- вежби на слушање (говорот на учителот, другарот, актерот, спикерот, звуци, шумови);
- вежби во писмено изразување (слободно разговарање, прераскажување на отслушаното, разговарање врз основа на набљудување на предмети, слики, настани, филмови);
- правилна артикулацијата – чист и јасен изговор на сите гласови, збогатување на речникот;
- вежби на движење на рацете, дланките, прстите и нивна координација.

Подготовката за почетно читање, која може да трае од 10 до 15 часови, мора да се тргне од фактот дека учениците треба да се воведат во законите на јазикот, и читањето. Со гласовите на нашиот јазик учениците се запознаваат преку воведувањето во стуктурата на читањето, а во исто време се воведуваат и во стуктурата на говорот. Тоа значи дека гласовите не се обработуваат одвоено, туку се запишуваат различни содржини на таблата, така што наставникот за време на пишувањето на буквите ги изговара соодветните гласови и гласовите се поврзуваат во целината на зборот.

Со ова учениците се воведуваат во сознајниот процес на читање и истовремено постепено ги сфаќаат основните составни елементи на јазикот - поим за глас, поим за графичка слика на буквите и функционална врска меѓу изговорените и напишаните зборови во реченицата.

Во почетокот учениците го поддржуваат изговарањето на гласовите на учителот, континуирано дадени во зборот и реченицата, со правилна артикулација, а потоа кај нив се јавува интерес да го нацртаат и запишаат зборот под својот цртеж, што е многу корисно за да се сфати суштината на читањето.

При подготовката сите ученици се вклучуваат во работата без оглед на степенот на претходно знаење. Учениците кои дошле во училиште без претходно да ги познаваат буквите (и читањето) ги усвојуваат гласовите и буквите, ги сфаќаат помите збор и реченица, а истовремено ја сфаќаат врската меѓу усниот и писмениот говор. Учениците кои ги знаат буквите се вклучуваат во читање, додека учениците кои дома стекнале навика за считување, треба во подготовката за читање да коригираат, односно да

упатат како треба правилно да се чита.[1]

На учениците кои дошле на училиште со предзнаење за буквите и читањето, учителот им дава диференцирани задачи во рамките на наставните единици, така што најчесто содржината ќе се илустрира со писмен коментар под илустрацијата, кој ја одразува нивната способност за комуницирање со пишуваниот јазик.

Појдовна постапка при учење на читање е јазичната и говорната целина (приказна, песна, дијалог, известување). Во почетокот најчесто се употребува дијалог и тоа во воведниот дел на часот, во фронталната работа со учениците, врз основа на кој се организираат понатамошните индивидуални аналитичко-синтетички вежби (составување и читање на зборови и реченици, анализа, одредување на местата на секој глас во зборот и др.). По секоја решена задача, ученикот добива повратна информација и потребна помош и поттик од наставникот, Во фазата на работа со букварка, учениците напредуваат индивидуално, а нивното напредување се евидентира во еднакви временски растојанија (десетдневно).

Учениците кои дошле без претходно познавање на буквите ги учат буквите, останатите кои знаеле одреден број на букви ги усвојуваат преостанатите, а тие кои усвоиле преку 20 букви преоѓаат постепено на усвојување на читање на содржините кои се тематски и рамковно дадени.

Специфичноста на ваквиот начин на работа е во тоа што наставникот често е во ситуација индивидуално да ја организира планираната настава. Користејќи многу дидактички материјал, наставникот е во можност на секој ученик посебно да му одреди задача, според степенот на неговиот развој во тој момент.

Изградбата на правилната техника на читање е посебна одлика на комплексната постапка. Тоа се врши, пред сè, на текстовите од ливчињата и секогаш на непознат текст, што има посебна убавина за ученикот, бидејќи кај него се будат љубопитноста и интересот за читање. Секој час тие очекуваат нешто ново. Текстовите со својата содржина, големина, слог, должина на реченицата се исто така приспособени на постепено напредување на ученикот. Тие многу често служат како основа за работа на часот, за развивање на говорниот израз кај ученикот, за збогатување на речникот, илустрирање и запишување на сите свои содржини во однос на содржината на текстот.

Текстот од ливчето првин го чита секој ученик за себе, со цел да ја сфати содржината, потоа се разговара за содржината на текстот, а потоа се вежба читањето.

Исто така, учениците многу често однапред се насочуваат на поставените прашања испишани на таблата, врз основа на одредена содржина на текстот. Така се одбегнува можноста за механичко читање и читање напамет.

Наставата за почетно пишување по комплексна постапка се организира така што во потполност ги задоволува барањата поставени со планот и програмата.

Графичката подготовка се изведува од првите денови, со цел учениците да се подготват за усвојување на напишаните букви. Повеќето содржини се илустрираат, што кај учениците предизвикува снаодливост при ракувањето со приборот за пишување, се развива чувство за простор и негово користење. Запишувањето со печатни букви го развива чувството за ред во пишувањето, бидејќи печатните букви кои ги пишуваат учениците треба да бидат со еднаква големина и во редови. Тоа придонесува подоцна да не им претставува проблем при усвојувањето на пишаните зборови.

Во последната фаза на графичка подготовка елементите на буквите се вежбаат така што некои букви се пишуваат поврзани во една низа од почетокот до крајот на

1 Јелена Миоч: Приручник за наставу почетног читања и писања по комплексном постопку, Завод за уџбенике и наставна средства, Белград, 1996 год.

редот. На овој начин учениците се обучуваат за правилно поврзување на буквите во зборовите, прецизноста и уредноста во работата. Учителот ќе ги одбере оние букви кои учениците најтешко ги поврзуваат, кои често ги пишуваат непотполно, изоставувајќи некои елементи (цртички, точки).

Траењето на овие предвежби наставникот ги одредува според потребата и за нив често користи само дел од часот.

Во графичката подготовка спаѓаат и вежбите во читање и пишување на буквите, односно реченици и кратките текстови. Со овие вежби се почнува отприлика во ноември, кога учениците го совладале пишувањето на печатните букви. Од голема помош е ѕидната букварка со ракописни букви, на која учениците ги препознаат буквите кои им се потребни, бидејќи се навикнати на таков начин на самостојна работа.

Пишувањето на буквите се вежба во составот на зборовите. Се пишуваат зборови кои во себе содржат мали букви кои како елементи се пишувани во подготовка, а потоа во понатамошните вежби се опфаќаат и други мали и големи букви. Наставникот прави група и редослед на напишани зборови, земајќи ја предвид конкретната ситуација во одделението.

На учениците при пишување им се даваат диференцирани задачи. На оние кои пишуваат брзо и убаво треба да им се даде задача да ги употребат зборовите во реченицата, да смислат и напишат слични зборови по значење или да напишат нови зборови кои ќе имаат во својот состав букви напишани на тој час.

Учителот во оваа фаза на работа посебно инсистира на уредност и точност во пишувањето и поврзувањето на буквите, најчесто користејќи ја пофалбата како поттик.

Во фазата кога се учи пишувањето се организираат адекватни писмени вежби: препишувани од напишан или отпечатен текст, диктати, самостојно осмислување и пишување на зборовите во реченицата, во обем на изучените букви. Учениците истовремено се служат со печатните букви во одговорите на прашањата, запишувањето на зборовите во реченицата, кратките состави, бидејќи на поинаков начин би биле ограничени во писменото изразување, заради тоа што не го усвоиле пишувањето на сите букви. Дури тогаш потполно владеат со ракописните букви и престануваат да ги пишуваат печатните.

Корелацијата со другите предмети, посебно со математика и природа и општество е видно изразена. Содржината на овие предмети е често и содржина низ која се учат читањето и пишувањето. Така на пример, на часовите по Природа и општество повеќето содржини се илустрирани, запишани, а потоа во писмена форма се поставуваат прашања и барања. Кај предметот Математиката, исто така се запишуваат називите и задачите. На тој начин низ наставата на споменатите предмети се остварува и задачи на наставата за почетно читање и пишување.

За да биде комплексната постапка во потополност ефикасна, треба да се нагласи дека наставникот е многу важен фактор во неговата примена. Пред сè, тој мора да биде добро запознат со можностите на комплексната постапка која бара негово креативно ангажирање. Исто така, треба добро да се проучат претходните знаења на ученикот за да може правилно да се планира работата. Покрај дидактичкиот материјал во **Букварот** кој е одлична база за работа, наставникот треба да подготви многу слики, печатени зборови, текстови, плакати, да избере дијафилмови, да планира ТВ емисии, што ќе му биде посебно потребно во фазата на подготовка и во фазата на учење на буквите.

Комплексната постапка ги уважува индивидуалните особини на секој ученик. Ученикот е во центарот на наставната работа, сè е подредено на неговите можности. Во

работата според оваа постапка, како што велат теоретичарите на книжевноста, формата е подредена на содржината - наставникот не им робува на одредените методски парадигми. Неговата работа не е формалистичка. Напротив, наставникот е креатор кој со добро организирани активности влијае на развивањето на способностите на ученикот, со помош на инвентивноста и творештвото.

81.163.3.09 Мисирков, К.П.
323.1(=163.3)

В.Ј. Лозановски
Здружение-Љубители на литература, кулктура и наука./Л. К.Висарион, izvor@yahoo.com
М.Р. Солунчевски
Министерство за одбрана/Меѓународен славјански универзитет, mendesolun@yahoo.com

ВИЗИЈАТА НА КРСТЕ МИСИРКОВ ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК КАКО ЈАДРО НА СЛОВЕНСКАТА ПИСМЕНОСТ

MISIRKOV VISION OF THE MACEDONIAN LANGUAGE AS THE CORE OF THE SLAVIC LITERACY

ВОВЕД

Крсте Мисирков има свое посебно место во македонската национална историја и светската лингвистика. Тој отвора нова епоха во полето на историското и научното разоткривање на македонскиот јазик и македонската лингвистика.

Постојат малку земји во светот со славно историско минато, кои го носат името свето, од античко време до денес. Затоа нагласуваме Македонија не е само древна, туку и света и библиска земја. Низ вековите Македонија дала свои синови за подем на светската култура и просвета. Во античката кралска школа- Пела, се поставија темелите на низа науки, во времето на Аристотел и Александар Македонски. Како плод на античкиот научен континуитет Македонија во деветиот век ги даде светските мисионери св. Кирил и св. Методиј, кои ја организираа Солунската школа, а од нејзините плодови се образува и просвети Македонија и целиот словенскиот свет, со јазикот македонски и писмото македонско.

По Моравската мисија Св. Климент и Св. Наум се вратија на Балканот. Св. Наум, успешно ја заврши својата христијанска и просветителска мисија во Бугарија и со македонскиот јазик од Солунската школа ги постави темелите на Преславската школа и помогна во организацијата на бугарската црква. Св. Климент го основа Македонски универзитет во Охрид, во кој се вклучи и св. Наум. Потоа низ вековите се редат долга низа просветители, културни дејци за развојот на македонскиот јазик, писмо култура, уметност и наука. Во таа долга низа посебно место зазема Крсте Петков Мисирков-осново положник на македонскиот современ јазик.

ЕПОХАЛНО ДЕЛО

Крсте Мисирков се појави во клучно-виорно време кога требаше да се брани и одбрани македонскиот код, во време кога нашите соседи негираа се што е поврзано со континуитететот на Македонците и Македонија. Тие не одбираа средства за присвојување на славната македонска историја. Мисирков на негаторите на македонизмот им одговори со историското, литературно и јазично научно дело „За Македонцките работи„[1]. Мисирков се наврати на славната борбена и културна македонската историја. Во родната Пела зборуваше на мајчиниот македонски јазик, но учеше на грчки, бугарски, српски и руски јазик. Тоа му овозможи да познава повеќе јазици и развие афинитет кон јазиците. Во текот на своите студии прерасна во еден

1 Таа се појави во востаничката година 25 12. 1903 година по Илинденското востание, како продолужување на борбената револуција на духовната и јазична македонска револуција..

од најголемите лингвисти во 19 век, кој ги познавал сите словенски јазици, исто така ги познавал неколку јазици од индо-европското семејство на јазици, а бројката е своевидна реткост 27 јазици.

За македонскиот јазик посебно Мисирков во самата книга „За Македонските работи„ се задржа на статијата „Неколку зборови за македонцкиот литературен јазик. „, каде конкретно ги одреди централните македонски говори, како главна основа за основањето на македонскиот литературен јазик. Тие говори се подеднакво одадалечени од српскиот и бугарскиот јазик и го даваат главното јадро на македонскиот јазик. Мисирков не го заборави ни Охрид, како македонска царска престолнина и духовна престолнина на Охридската патријаршија и архиепископија, градот на универзитетот на Свети Климент и Наум.[2]

Мисирков имаше знаење, мудрост и храброст за да на научна основа ги постави темелите на современиот македонски јазик и да ја открие структурата на македонскиот јазик, како засебен јазик во групата на словенски јазици. Она што беа Гоце Делчев и Даме Груев за македонското ослободително дело, тоа беа Ѓорѓи Пулевски и Крсте Мисирков за македонската лингвистика и научната мисла. Ако Илинденската епопеја е врв на македонското ослободително дело во деветнаесеттиот век и почетокот на дваесеттиот век и претставува столбот на македонското револуционерно дело, книгата „За македонцките работи„ е круна на македонската јазична, писмена и образовна традиција. Тогаш во Македонија се сплотија македонската борбена и духовна револуција.

Но како и Даме Груев што не се израдува на Илинденското востание и Крсте Мисирков не успеа да се израдува на книгата „За Македонцките работи„. Напротив беше прогонуван од Бугарската власт.

Крсте Мисирков, високо образован и познавач на многу јазици на научна основа ја бранеше самостојната и оргиналната структура на македонскиот јазик во однос со другите словенски јазици. Го бранеше македонскиот јазик како знаеше и умееше со наука, мудрост и храброст. За Мисирков, македонскиот јазик беш прв книжевен јзик за сите Словени, како корен за сите словенски јазици. Тоа беше јазикот на светите браќа солунци Св. Кирил и Методиј, на кој гласовен систем беше основана глаголицата, а Солунската школа беше прва школа, од која се развија сите словенски школи, од кадарот македонски, од писмото, јазикот и книгите македонски.

РЕАКЦИИ НА ДЕЛОТО ЗА МАКЕДОНСКИТЕ РАБОТИ

Издадената книга во Софија на 25 декември 1903 година "За македонцките работи",[3] во Софија, на Мисирков му донесла големи тешкотии и невидени маки. Покрај Турската власт него го гонела и Бугарската власт и според извештајот на Симиќ, српски пратеник во Софија е набележан ставот на врховистите спрема Мисирков и неговите идеи и самата книга. "Тие ги сметаат Мисирковите идеи за еретички и опасни" и неговата книга "За Македонцките работи", ја осудуваат со тоа што сите примероци ги откупуваат и ги спалуваат за да не може да се најде во ниедна книжарница, а самиот автор го изнатепале толку многу што, сиромашкиот, морал да бега од Бугарија и си нашол место во Русија, како учител во прогимназијата во Бердјанкс.[4]

2 Македонскиот Охридски Свети Климентов универзитет, со својот кадар дал придонес за зачувување на македонскиот јазик во средновековните книжевни споменици., Лозановски, В., Македонски Св.Климентов Орхидски универзиитет, Л.К. Висарион, Битола, 1997 , стр.17

3 За Македонцките работи „Вардар, Македонска книга Скопје – 1969 предговор и забелешки Д-р Блаже Ристовски -За Македонцките работи стр. 30

4 Извештај од 30.06.1905 година.

Бугарите сепак не успеале да ги уништат сите примероци на книгата " За македонцките работи ". Извесен број промероци од оваа историска книга за Македонците биле спасени и чувани како завет. Таа била главна лектира за македонските книжевни и научни дејци од Македонија и за оние словенски и светски лингвисти кои биле приврзаници и подржувачи на македонистиката и македонскиот јазик.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ЈАДРО НА ОСТАНАТИТЕ СЛОВЕНСКИ ЈАЗИЦИ

Крсте Мисирков, со својата дарба и љубов кон јазиците е линвгвист од светски размери, кој познавал низа на јазици од словенската, германската и романската група на јазици. Напишал научни трудови за македонските јужни говори, за Моравскиот говор, за говорите во Полска, Чешка, Словачка итн. Како по некоја интуција по врвицата на Кирил и Методиј, низ научна мисла го открива континуитетот на древниот, античкиот, средновековниот и современиот македонски јазик. Во тоа му помогна енциклопедијата Британика, во која е зацртано дека македонскиот јазик е корен основа за сите словенски јазици. Во оваа енциклопдија во графата за словенски јазици во древни јазици е зацртан само македонскиот јазик.

Учителската дејност во Битола му овозможи да проникне во тајните на централните македонски говори, а ги посетил библиотеките во конаците на манастирите Слепче-Демир Хисар, Трскавец Прилеп во библиотеката на Буковскиот манастир и др. Сето ова му овозможува успешно да ја постави кодификација на македонскиот современ јазик. Мисирков љубопитно ја следел низ книгите просветителската дејност на светите Кирил и Методиј, синовите на Солун. Тие македонски синови од егејската сончевина со глаголицата со зборот македонски ја просветуваа Европа. Со големо внимание навлегувал во големите успеси за светите Охридски синови Климент и Наум и плодовите на школата во Кутмичевица и Климентовиот универзитет во Охрид.

Мисирков горчината на суровиот живот ја почуствува кога немаше можност да учи на македонски јазик, а мораше да се образува на грчки јазок. Огнените немири го поведоа низ светот да учи и образува низ светот и далечна Русија. За своето знаење да го втемели во кодификацијата на македонскиот литературен јазик на научна основа. Научно е докажано во статијата „Неколку зборови за македонцкиот јазик, делото на Мисирков ,,За Македонцките работи,, македонскиот јазик го вклучи во рамките на светските современи јазици.[5]

МАКЕДОНСКА ДУХОВНА РЕВОЛУЦИЈА

Мисирков веруваше во духовната македонска револуција. Ако кон борбата со оружје се додаде и борбата преку независна македонска научна мисла-Македонија не е загубена и Македонците ќе успеат во својот историски позив. Време е да се разбере во целиот свет дека во Македонија живее македонски народ, а не српски, ни бугарски ниту пак грчки, дека тој народ си има своја историја, свои национални достоинства, свој посебен јазик, свои крупни историски заслуги за културната историја. Ликовите на светите Кирил и Методиј, на светите Климент и Наум Охридски им служат како порака на синовите на Македонија, дека ќе настапи и за Македонија светла иднина. Македонска самобитна култура имало и има и таа била најсилно оружје Македонците да си го зачуваат денешниот културен облик и да ги преживеат сите превратности во историјата на нивната татковина.

Оваа верба во Мисирков влијаеше тој со македонската интелегенција во Русија,

5 За Македонцките работи „Вардар, Македонска книга Скопје – 1969 предговор и забелешки Д-р Блаже Ристовски -За Македонцките работи стр. 175

да започнат со основање на македоско научно друштво Свети Климент. Неговата визија ја образложи во неговите статии и говори пред македонската интелегенција и тие кои ја сакаа Македонија. Мисирков ќе потенцира „ Идејата за образуањето на нашето другарство беше - полно оддељуајње на нашите интереси од бугарцките. Со него није сакафме да покажиме на Русите, оти у нас во Македонија немаат национален антагонизам и јет возможно задружно работејње од сите македонцки народности на културна почва,,.[6]

Со Формирањето на научното македонско другрство Св. Климент, Мисирков со своите истомисленици Македонци ја започна македонската духовна револуција и го објави своето списание Вардар,[7] каде ја објави и неговата песна Патник[8] на македонски современ јазик. Мисирков, за време на неговите ученички и студенски години беше творец на македонски литературни и научни институции, кои ја будеја македонската научна мисла.

Мисирков низ неговиот животен век беше свесен и ја ширеше визијата дека само со обединувањето на сите Македонци и комуникациско поврзување преку македонскиот јазик е иднината на Македонија.

ЗАКЛУЧОК

Крсте Петков Мисирков е еден од најистакнатите и најдоследни организатори и афирматори на македонската национална мисла, општественик, револуционер, политичар, дипломат, публицист, научник, издавач, историчар, картограф и филолог. Тој целокупното свое знаење го врами во македонизмот за осветлување и остварување на идеалите на македонскиот народ.

Во раните ученички години Мисирков пред себе си ја зацрта својата визија за македонскиот јазик и патеката по која достоинствено чекореше. Посака да се стекне со образование и само како образован Македонец да се врати во татковината за да му помогне на својот народ.

Со своето епохално дело ,,За Македонцките ра боти,, неопобитни успеа да ја докажи посебноста на македонскиот јазик во групата на словенски јазици, уште повеќе ја постави и разви визијата за македонскиот јазик како јадро од кој се емитираат останатите словенски јазици прекиу сесловенските просветители светите Кирил и Методиј.

Воспитуван со љубов од неговите родители, во заветот на славните македонски претци, прерасна во водечка просветителска и научна личност во македонската и светската научна мисла.

Ретки се личностите во светската научна мисла, кои со голема љубов навлегувале во тајните на светските јазици и недвосмислено го дефинирале местото на мајчиниот јазик во светската лингвистика како Крсте Мисирков.

Мисирков низ неговиот животен век беше свесен и ја ширеше визијата за македоинскиот јазик дека само со обединувањето на сите Македонци и комуникациско поврзување преку македонскиот јазик е иднината на Македонија.

6 Прочитано на II-та седница на Петроградското Македонцко Научно-литературно Другарство „Св. Климент“ на 28-ми Септ. 1903 г.

7 Ристовски, Б., Прилози од списанието „Вардар“стр. 189

8 Исто, стр. 195

ЛИТЕРАТУРА

1. Лозановски, В., Македонски Св.Климентов Орхидски универзиитет, Л.К. Висарион, Битола, 1997 г.
2. Лозаноски, В., Пехар за воинот на мислата и зборот-Охрид, 2003
3. Крсте Мисирков ,За Македонцките работи- Софија 1903
4. Вардар, Списание број 1, -Одеса-1905 год
5. Ристовски ,Б., Осврт на книгата За Македонцките работи„ списание Вардар Македонска книга Скопје, 1969
6. Списанието „Мир“ на 12.3.1925, статија „Македонски национализам“ на Крсте Петков-Мисирков

Л.А. Баландина
канд. филол. наук, доцент, доцент кафедры «Русский язык» Финуниверситета
Е.В. Ганина
доцент, зав. кафедрой «Русский язык» Финуниверситета

811.161.1`373

УСТНАЯ РЕЧЬ РОССИЙСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ: ТРАДИЦИИ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Речь российской интеллигенции в настоящее время представляет большой научный интерес и, по мнению современных ученых, «может дать объективное представление об интеллигенции, ее месте и роли в истории России и мира»[1]. Исследуя особенности устной, (а также письменной) речи интеллигенции, лингвисты могут внести большой вклад в изучение проблем развития российской культуры на современном этапе.

Интересна история появления слова *интеллигентность* в русском языке. Термин *интеллигенция* был введен П.Д. Боборыкиным. До 60-х годов XIX в. данное слово употреблялось в значении «разумность, сознание, деятельность рассудка». (Слово *разумность* для перевода лат. *intelligentia* было предложено В.К. Тредьяковским еще в 30-е годы XVIII в.).

Слово *интеллигенция* в значении, близком к современному, появилось и укрепилось в русском литературном языке в 60-е годы XIX столетия. В.И. Даль включил это слово во второе издание «Толкового словаря», объясняя его значение таким образом: «…разумная, образованная, умственно развитая часть жителей»[2].

Слово *интеллигенция* неоднократно упоминается и в работах В.В. Виноградова.

Толковый словарь современного русского языка так определяет значение слова *интеллигенция* (от лат. *intelligens* «понимающий, мыслящий, разумный»): общественный слой людей, профессионально занимающихся умственным, преимущественно сложным, творческим трудом, развитием и распространением культуры.

Сегодня понятию *интеллигенция* придают дополнительный смысл: «воплощение высокой нравственности и морали».

К настоящему времени предприняты многие попытки описания речевого портрета интеллигенции как представителей разных социальных слоев языковых личностей, выявлена взаимосвязь между речевыми и профессиональными характеристиками[3].

Одним из первых в отечественном языкознании проблему изучения особенностей речи российской интеллигенции поднял Е.Д. Поливанов[4].

В 70–80-е годы XX в. значимые исследования в этой области велись под руководством Л.П. Крысина. В 2001 г. была опубликована одна из наиболее ярких статей ученого, в которой автор определяет особенности речи интеллигенции на

1 Интеллигенция: вопросы теории и методологии / под ред. В.С. Меметова. Иваново, 2010. С. 186.
2 Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. 1881. Т. 2. С. 46.
3 См., напр.: Куликова Г.С. О влиянии профессии на речь актеров // Вопросы стилистики: межвуз. сб. науч. тр. Вып. 27. Саратов, 1998; Тобурокова В.М. Социальные (профессиональные) роли говорящих (на материале речи медицинских работников) // Вопросы стилистики. Вып. 24. Саратов, 1992.
4 Поливанов Е.Д. Фонетика интеллигентского языка // Статьи по общему языкознанию. М., 1968. С. 231–233.

различных языковых уровнях: фонетическом и лексико-семантическом, – а также описывает специфические черты ее речевого поведения[5].

Согласно Л.П. Крысину, для речи интеллигенции характерно неупотребление просторечных, жаргонных и диалектных слов. Особое внимание он обращает на тот факт, что интеллигенция избегает в речи нововведений средств массовой информации. Подобную осторожность ученый объясняет консерватизмом российской культурной речевой традиции.

А какими же особенностями обладает устная речь современного российского интеллигента?

Во-первых, следует выделить традиционные коммуникативные признаки: хорошо развитая речь, большой словарный запас, широкая эрудиция. Во-вторых, любовь к цитациям и аллюзиям, запрет на использование вульгаризмов[6].

Яркой особенностью речевого поведения современных представителей интеллигенции является частое использование высказываний и имен, составляющих культурный фон нашего социума: *И ты, Брут..?; Он настоящий Плюшкин; Ты просто Ломоносов; Быть или не быть?; Сижу, никого не трогаю, починяю примус…* и многие другие.

В качестве еще одной особенности речевого поведения интеллигентов можно назвать *языковую игру* – обыгрывание звукового состава слова и его намеренное искажение: *конкре**к**тно*, *марм**о**лад*, ***зря**плата* (зарплата).

Одним из самых известных видов языковой игры являются шутки, в основу которых положены искажение или распространение известных фразеологизмов и литературных цитат: *работать не прикладая рук; В этом деле он съел не одну собаку; Что-то я не в шутку занемог* и т.п.

Если говорить о других лексических особенностях устной речи российской интеллигенции, то можно отметить следующее:

1. употребление так называемой ситуативной лексики: вещь, карусель, дело, пироги:

- Ох, как нравится мне эта вещь.

Слово *вещь* в этой фразе может означать и пианино, и карандаш, и статую, и чемодан, и кинофильм, и что угодно – предмет, явление, обстоятельство, изделие и т.п.;

2. широкое использование существительных, образованных по моделям «смыслового стяжения»: *вечерняя газета – вечерка; подсобное помещение – подсобка; тушеное мясо – тушенка: сгущенное молоко – сгущенка; морозильная камера – морозилка*.

3. широкое употребление так называемых слов-губок, которые словно «впитывают» в себя самые разнообразные смыслы. Например, возьмем слово *забегаловка*. *Забегаловка* – это какое-либо учреждение, куда можно легко забежать. Таково общее значение слова. В конкретной же речи это может быть и столовая, и кафе, и закусочная, и парикмахерская, и кинотеатр и т.д. Например:

– *У нас прекрасная забегаловка тут на углу была. Жаль, закрыли.* (Речь идет о кинотеатре).

5 Крысин Л.П. Современный русский интеллигент: попытка речевого портрета [Текст] / Л.П. Крысин // Русский язык в научном освещении. 2001. № 1. С. 90–106.

6 Карасик В.И. Лингвокультурный типаж «русской интеллигент» [Текст] / В.И. Карасик // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажи: Сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика. Волгоград, 2005. С. 25–61.

Говоря о фонетических особенностях речевого поведения современной интеллигенции, О.А. Ярошенко отмечает: «Отличительным признаком речевого поведения интеллигентов является их особая самопрезентация – модуляции голоса (тихий, спокойный, мягкий), интонация и тембр, а также четкая артикуляция и хорошая дикция»[7].

Ни для кого не секрет, что устная речь современного русского интеллигента сегодня, к сожалению, подвержена изменениям негативного характера. Одно из них – жаргонизация речи. Основной причиной этого стало изменение экономико-политической ситуации в России в 80–90-е годы: перестройка и криминализация отдельных слоев общества, рост культурных и экономических связей с Западом, снятие многих цензурных запретов, развитие массовой поп-культуры и – как следствие – оживление жаргона в живой русской речи вообще и в речи интеллигенции – в частности (в советскую эпоху находившегося под строгим запретом). В настоящее время существует даже определенная мода на употребление жаргонов в элитных (в том числе интеллигентных) кругах, например: *баксы, штука, лимон, кинуть (обуть), дать на лапу, драйв, тусовка, сольник, раскрутить, петь под фанеру; беспредел, замочить, разборки, врубаться*.

Подобные слова больше свойственны речи молодого и среднего поколения технической интеллигенции. (В речи же гуманитарной интеллигенции, особенно старшего поколения, такая лексика почти не употребляется).

Одна из характерных примет нашего времени – чрезмерные, неоправданные заимствования.

Известно, что в 80-е годы XX в. с развитием экономики нового типа в Россию пришло огромное количество иностранных слов, в основном англо-американского происхождения, в их числе: экономические термины (*маркетинг, менеджмент, брокер, дилер, бартер*); политические термины (*рейтинг, импичмент, электорат, консенсус*); названия понятий из бытовой сферы (*спикерс, херши, кола, бермуды, гетры, лосины*); речевые формулы (*о'кей, ноу-проблем, вау! фифти-фифти*) и многое другое.

Прошло около тридцати лет, а мода на заимствования не уходит из нашей жизни. Общеупотребительными стали, например, такие слова, как *эксклюзивный, прайс-лист, кастинг, бренд, сок-фрэш*; популярны названия наших магазинов: *шоп, бутик, литтл-бар, супермаркет, мини-маркет, кофе-хаус*; по-иностранному звучат также названия многих TV-программ: *«Телемикс», «Шоу», «Аншлаг»*. Мы привыкаем к новым наименованиям видов спорта: *сноубординг, фристайл, паркур* и др.

Проблема заимствований не решается однозначно. Убрать все иностранные слова из русского языка сегодня, конечно же, невозможно. В заимствованиях есть много и положительного. Но плохо, когда иностранные слова употребляют ради моды, как это нередко происходит в наше время. «Употреблять иностранное слово, когда есть равносильное ему русское слово, – значит оскорблять и здравый смысл, и здравый вкус» (В.Г. Белинский).

Одна из проблем речи современного интеллигента – неточность словоупотребления и грамматические ошибки. В их числе: * *я извиняюсь* (правильно: *извините*); * *надо акцентировать внимание на то*… (правильно: *на том*); * *обращать внимание о том* (правильно: *на то*); * *более тысячи двести слушателей* (правильно: *более тысячи двухсот*); * *в двух тысяч первом году* (правильно: *в две тысячи первом году*).

7 Ярошенко О.А. Штрихи к речевому портрету русского интеллигента // Вестник ИГЛУ. 2010. С. 73.

Подобные ошибки разрушают имидж современной российской интеллигенции, свидетельствуют о недостаточной речевой культуре говорящего или небрежном отношении к ней.

На современном этапе развития российского общества, пережившего болезненную смену идеалов и духовных приоритетов, миссией интеллигенции, на наш взгляд, должны стать сохранение культурных и духовных ценностей и передача их последующим поколениям, а также активное участие в формировании культурной среды.

Кенков Ванчо
Зенделовски Горан

327.57:339.91-027.511

ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА ВО ФУНКЦИЈА НА ЗАЧУВУВАЊЕ НА МИРОТ И ПРЕВЕНЦИЈА НА КОНФЛИКТИТЕ

Апстракт

Процесите на глобализацијата го добија приматот на регулатор на светските случувања. Мултидимензионалноста и динамиката на процесите доведоа до интензивирање на нивоата на интеракција и меѓусебната поврзаност во рамките на националните граници и надвор од нив. Но, глобализацијата преку економските аспекти ја промени и фундаментална слика како извор на мир и напредок и донесе редица контроверзи и поголем степен на недоверба и несигурност помеѓу земјите и народите а кои честопатти резултираа со појава на судири и вооружени конфликти во критичните региони.

Клучни зборови: глобализација, економски развој, мир, конфликти.

Глобализацијата преставува амбивалентен и асиметричен процес кој не носи подеднаква корист за сите на планетава. Постојат народи, држави и групи кои се задоволни и оние кои се засегнати од начинот на нејзиното манифестирање, што кај едните придонесе за благосостојба и просперитет а кај другите стагнација и редица на политички, економско-социјални и безбедносни проблеми. Многумина констатираат дека најистакнатите економските аспекти на глобализацијата се главен виновник за безпоредокот, социјалната поларизација и глобалната дезинтеграција кои водат кон конфликтност и го загрозуваат светскиот мир и стабилност.

Во тој контекст мирот во услови на современата глобализација ќе се остварува низ три радикално различни концепти, а тие се :

1. мир преку отвореност, транснационална соработка и интеграција;
2. мир наметнат со присила и
3. остварување на мирот низ призма на политичка, економска, воена, културна, идеолошка и религиска спротивставеност и напнатост, (меѓу демократските и недемократските земји, капиталистичките наспроти антикапиталистичките земји, Север - Југ и Исток - Запад).

Најмногу актуелни се оние мислења и теории кои се градат врз база на пазарната економија и слободната трговија, односно градење и чување на мирот преку економската глобализација. Едни се согласуваат дека економската меѓузависност и слободата на пазарот се единствениот пат кој води кон мир и просперитет, додека други велат дека конкурентноста помеѓу државите и помеѓу регионите ќе доведе до конфликти и судири. Тоа го потврдува и податокот дека земјите членки на *Организацијата за економска соработка и развој* (OECD) никогаш не војувале помеѓу себе дури од 1945 година или воопшто немало вооружени конфликти помеѓу високоразвиените земји од Северот. Всушност, тоа се размислувањата на либералите кои сметаат дека отворената и слободна економија води кон повисоко ниво на економски развој и непосредно продонесуваат за мирот и промоцијата на демократските вредности. Како индикатори

кои се поврзани за економскиот развој, мирот и безбедноста се земени предвид: бруто домашниот производ, странските инвестиции, невработеноста, економскиот раст, почитување на човековите права, религиозните и етнички права и слободи. Тие засега се на многу високо ниво во земјите од Првиот свет[1], отколку во останатите земји. Оттука последиците од процесите на глобализацијата, развиените земји ги решаваат исклучиво по пат на кооперација а не низ конфронтација, што им носи огромна предност во однос на неразвиените земји. Во таа насока ќе укажеме на либералниот и структуралниот модел, кои пред сè се поврзани за економската глобализација и нејзиното влијание врз мирот.

Шема бр.1 - *Либерален модел*[2]

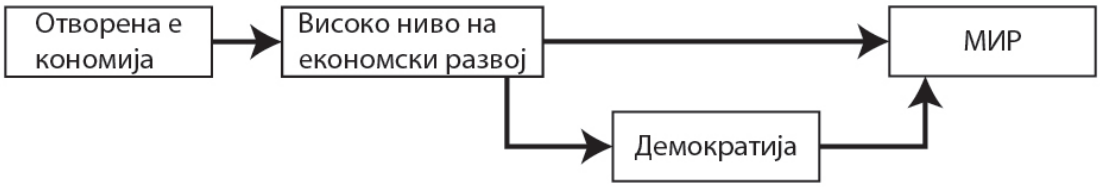

Корелацијата на глобализацијата со мирот ја истакнуваат и новите актери на меѓународната сцена. Тие промовираат разни иницијативи за супранационално управување, што овозможува поголема контрола над државите и организациите во повеќе аспекти. Оттука конекцијата на глобализацијата со мирот се огледа во неколку сегменти, а тие се:

- глобализацијата преку ширењето на капиталот ја зголемува глобалната меѓузависност и поврзаност меѓу земјите;
- супранационалното управување ја зголемува можноста за поголема контрола над државите во вооружувањето, пролиферацијата на оружје, трговија со оружје, тестирање и разместување на нуклеарни боеви глави и решавање на конфликтите;[3] зголемениот број на институции, тела, организации, (недржавни актери), придонесуваат за воспоставување на мирот и стабилноста во светот;
- се повеќе се зголемува улогата и подобруваат капацитетите на мултинационалните меѓународни сили за делување при појава на конфликти и кризи на далечни растојанија.

За разлика од претходната теза на либералите, структуралистите кои вообичаено се нарекуваат антиглобалисти, констатираат дека трговијата и странските инвестиции се форма на капиталистичка експлоатација на земјите во развој и трансфер на профитот во империјалните центри. Тие сметаат дека процесите на економската глобализација, кои имаат нееднаквата трговска размена и распределба, промовираат сиромаштија, нееднаквост, социјални немири и конфликти во рамките на земјите во развој. Според нив, доколку продолжи и понатаму оваа диспропорција во економијата, тогаш не може да се донесе мир и развој во неразвиените или конфликтните зони како што се

1 Општествата од Првиот свет постојат од 18 век до денес и ги опфаќаат земјите од Западот, Јапонија, Австралија и Нов Зеланд. Всушност тоа се земјите од капиталистичкиот свет со највисок степен на економски развој. Види во: Gidens E., Sociologija (cetvrto izdanie), Ekonomski fakultet, Beograd, 2007, str.45.

2 Hegre H. et al., Globalization and Internal Conflict in: Schneider G.et al. Globalization and Armed Conflict, Rowman &Littlefield Publishers, Inc.,USA, 2003, pp.251-275.

3 Solte A.J., Globalizacija :kriticki uvod, (drugo izdanje), CID, 2009.

Авганистан, Сиера Леоне, Колумбија, ДР Конго, Сомалија и др.(*види шема бр.2*).

Неоспорена е тезата за причинско-последичниот однос меѓу економскиот развој и зачувувањето на мирот, односно нарушувањето на мирот и безбедноста се поврзани токму со регионите и земјите во кои живее повеќе од половината од светското население а кои имаат ниско ниво на економска развиеност и низок доход по глава на жител.[4]

Шема бр.2 - *Структурален (антиглобалистички) модел*[5]

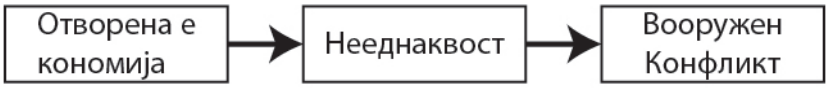

Во тој контекст, негативните ефекти од глобализацијата врз мирот се однесуваат на следново :

- процесите на глобализацијата продуцираат редица на нееднаквости, притоа создаваат категории на победници и поразени, превилегирани и угнетени ;
- се поизразено е мешањето на земјите од Северот во внатрешните работи на земјите од Југот;
- се повеќе растат трошоците за одбрана при што се појавува процес на глобална милитаризација, а во пораст се и глобалните пазари на оружје и воена технологија;
- информатичко-технолошкиот и комуникациски напредок во голема мера доведоа до поголема напнатост и несигурност во светот;
- зголемената нееднаквост, финансиска нестабилност и кризи, доведоа до миграциони движења насекаде низ светот, при што ја влошија социоекономската и безбедносната состојба во повеќе земји и региони и
- незадоволството од глобализацијата продуцира нови облици на насилство и терор а во пораст се и недржавните групи кои ја застапуваат ултранационалистичката, расистичката, религиозната и друг вид на радикална политика.

Редуцирањето на негативните консеквенци од глобализацијата за некои е залудно, затоа што мирот асоцира на апстрактна именка, а во некои земји дури и го маргинализираат мирот или го толкуваат само во поединечни ситуации од кои би имале политички, економски и воени интереси.[6] Парадоксално е тоа што развиените, моќните и глобализираните земји се помалку се придржуваат до принципите на меѓународните организации и тела.

Прашањата за мирот и безбедноста, низ призма на улогата на ООН и на другите меѓународни организации, имаат доста осетлив карактер а содржат и контрадикторности. Имено, после завршувањето на Студената војна се проширија агендите за мир и безбедност, набрзина се зголемија активностите поврзани за превентивна дипломатија, миротворење, одржување и чување на мирот и

4 Гоцевски Т., Економскиот развој и мирот, Филозофски факултет, Скопје, 2011.

5 Hegre H. et al., Globalization and Internal Conflict in: Schneider G.et al. Globalization and Armed Conflict, Rowman &Littlefield Publishers, Inc.,USA, 2003, p.255.

6 „A decade after the 9/11 attacks americans live in an era of endless war", The Washington Post with Foreign Policy, 01.09.2011. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/ a -decade –after- the- 911-attacks- americans- live- in- an- era- of- endless- war/2011/09/01_story.html.(10.09.2011)

постконфликтно градење на мирот, со цел да се спречат етничките и религиозните судири, граѓанските војни, конфликтите за територии и природни ресурси. Следниве податоци потврдуваат дека состојбата во светот во изминативе години била хаотична и нестабилна:

- само во 2010 година се спроведени 52 мултилатерални мировни операции на 32 локации во светот. Од нив 20 операции биле под ингеренции на ООН, 12 операции под Европската унија, 3 под НАТО, 7 под ОБСЕ, 6 под ингеренции на *ad hoc* коалиции, додека останатите мировни операции им припаѓале на други организации;[7]
- од 2000 до 2010 год. постојано расте бројот на мировниците под ингеренции на ООН,[8] а вклучувајќи ги и останатите меѓународни регионални организации - НАТО, Африканска унија, Европската унија, ОБСЕ, бројот на чуварите на мирот за период од една година (од 2009 до 2010 год.) се зголемил за 32%. За истиот период, бројот на трупите на НАТО се зголемил за 57%;[9]
- одобрениот буџет на ООН за период од две години (2012-2013) изнесува 5.15 милијарди долари што е помалку од 0.5% од светските трошоци за одбрана и воени операции.[10] Од друга страна, програмите на ООН, (економските, хуманитарните, социјалните и др.), наменети за помош на најсиромашните земји во светот имаат вредност од 10.5 милијарди долари на годишно ниво, а операциите на ООН за една година за чување на мирот изнесуваат околу 5 милијарди долари.[11]

Во изминатите две децении, најрелевантните меѓународни организации мисиите за чување и одржување на мирот ги реализирале претежно во земјите и регионите од јужната хемисфера, како што се Босна и Херцеговина, Косово, Авганистан, Ирак, Судан, ДР Конго, Грузија, Сомалија, Чад, Либија и др. Тоа се земји обременети со висок степен на сиромаштија и се наоѓаат на дното во светската хиерархија. Тоа ја покажува реалната состојба во светот, односно колку овие земји заостануваат зад другите држави во развојот, при што воопшто не можат да ги почувствуваат бенефитите од економската глобализација. Оттука тие се лесно ранливи одвнатре, бидејќи постои спротивставеност помеѓу групите или заедниците, голема нетрпеливост и опасност од фрагментација на општествата по разни основи што ги прави да бидат потенцијална мета или предмет на расправа за воени интервенции, превенција или чување на мирот од страна на меѓународните авторитети.

Литература:

1. „A decade after the 9/11 attacks americans live in an era of endless war", The Washington Post with Foreign Policy, 01.09.2011. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/ a -decade –after- the- 911- attacks- americans- live- in- an- era-

7 SIPRI Yearbook 2011:Armaments, Disarmaments and International Security, Stockholm International Peace Research Institute, pp.6 -7. Dostapno na: http://www.sipri.org/yearbook/2011/files/SIPRIYB11summary.pdf.

8 Annual Review of Global Peace Operations, 2011, Center on International Cooperation, Lynne Rienner, 2011,p.5.

9 SIPRI Yearbook 2011 Armaments, Disarmaments and International Security, Stockholm International Peace Research Institute, p.7.

10 "Ban welcomes approval of UN budget for next two years", dostapno na: http://www.un.org/apps/news/story.asp.

11 UN Financial Crisis, Global Policy Forum (accessed February 25, 2007)

of- endless- war/2011/09/01_story.html.
2. Abbott C.,Rogers P. and Sloboda J., Global Responses to Global Threats: Sustainable security for the 21-st Century , Oxford Research Group, June 2006.
3. Annual Review of Global Peace Operations, 2011, Center on International Cooperation, Lynne Rienner, 2011.
4. Bagvati J., U odbranu globalizacije, Sluzbeni glasnik, 2008.
5. "Ban welcomes approval of UN budget for next two years", http://www.un.org/apps/ news/story.asp.
6. Beck U., Moc protiv moci u doba globalizacije:Nova svjetskopoliticka ekonomija, Skolska knjiga, Zagreb, 2004.
7. Гоцевски Т., Економскиот развој и мирот, Филозофски факултет, Скопје, 2011.
8. Hegre H. et al., Globalization and Internal Conflict in: Schneider G.et al. Globalization and Armed Conflict, Rowman &Littlefield Publishers, Inc.,USA, 2003.
9. Хелд Д. и Мекгру Е., Управување со глобализацијата: Моќ, власт и глобално управување, Академски печат, Скопје, 2010.
10. SIPRI Yearbook 2011:Armaments, Disarmaments and International Security, Stockholm International Peace Research Institute, 2011.
11. Solte A.J., Globalizacija :kriticki uvod, (drugo izdanje), CID, 2009.

Весна Коцева
Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев"-Штип
Марија Тодорова
Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев"-Штип

811.131.1`276-053.6

ВАРИЈАБИЛНОСТ НА ГОВОРОТ НА МЛАДИТЕ ВО ИТАЛИЈА

Вовед

Сите јазици постојано се менувааат и не постојат стабилни јазици. Говорот на младите се карактеризира со брза јазична динамика во однос на стандардниот јазик. Најочигледна карактеристика на говорот на младите е силната варијабилност, односно променливоста. Таа се однесува на повеќе димензии: време, простор, општествена скала, урбана структура, тип на здружување итн. Кога станува збор за говорот на младите, разликуваме четири типа јазични вариетети и тоа: дијахрониски (според времето), дијатописки (според местото), дијастратиски (според општествените класи) и дијафазички (според комуникациските ситуации).

Дијахрониска варијација

Промената на јазикот низ времето ја нарекуваме дијахрониска варијација. Во Италија прв типичен јазик на младите може да се смета јазикот кој се користел во касарната, кога многу млади кои потекнуваат од сите региони во Италија морале задолжително да пристапат во војска. Зборови како *imbranato* (глуп) или *pezzo grosso* (голема sверка), доаѓаат токму од тој амбиент. Во педесеттите години на минатиот век, буржоазијата од Милано користи посебен начин на зборување, т.н. „снобовско зборување". Во тој период говорот на младите се совпаѓа со студентскиот жаргон кој е мошне статичен и ограничен. Станува збор за говорот на политички мотивирани студенти кои се изразуваат со графити, летоци и слогани. Седумдесеттите години се карактеризираат со потребата за независност и идентификација, односно со употреба на говор кој има политичка цел и се користи во најголем дел во синдикатите. Зборови како *prendere coscienza* (сфаќа), *nella misura in cui* (во мерка), *a livello di* (од гледна точка на), *cioè* (значи), започнуваат да се користат и во секојдневниот говор. Во осумдесеттите години се појавуваат говори на групи кои благодарение на лексиката се препознаваат како панк, металци, хипици, панинари итн. Во 80-тите години младите одбиваат секаква форма на социополитичка обврска, а забележителна е зголемената автономија на младите кои сè повеќе учествуваат во културниот живот. Не можеме да продолжиме без да ги споменеме панинарите. Во осумдесеттите години на минатиот век, во Милано се забележува посебен профил на младите на возраст од 14 до 18 години, од социоекономски слој кој припаѓа на средната буржоазија, со десничарска идеолошка ориентација, пред сè расисти и маскилисти, адолесценти кои секогаш се во конфликт со некоја институција, со родителите, со професорите и со сите кои не се адолесценти. Нивниот говор е повеќе код за идентификација и за разликување отколку средство за комуникација. Од 90-тите години до денес, има мноштво на модели, вкусови и тенденции. Можеби треба да се забележи развојот на новата лексика со социополитички карактер, поврзан со пацифистичките и антиглобалните движења, и раѓање на едно ново движење, т.н. сајбергрупи или хакери кои го сметаат јазикот

како најважен елемент за кохезија и идентитет. Тие користат еден тип на „жаргон" под силно влијание на англискиот јазик и термините од информатиката. Тој тип на јазик го гради примарното средство за интра и интер групна комуникација. Тој е средство за идентификација помеѓу непознати членови.

Историјата на јазикот на младите не е долга. Според Собреро (Sobrero, 1993), разликуваме три периоди кои се поврзани со значајни моменти од историјата во кои биле вклучени младите. Секој период се карактеризира со посебни јазични карактеристики.

Првата фаза е пред 1968 година и се карактеризира со студентските движења. Тоа е фаза на политичко будење. Се нарекува уште и голиардиска фаза, а тоа се однесува на универзитетските студенти, т.н. голиарди, но позната е и како претполитичка или студентска фаза.

Втората фаза е 1968 година. Овој период се карактеризира со идеолошко, политичко и синдикатско интересирање и тогаш се создадени многу политички изрази поврзани со италијанската политичка левица.

Третата фаза е по 1968 година сè до крајот на седумдесеттите години и се карактеризира со враќање кон приватното. Можеме да ја наречеме и постмодерна фаза, со многу нови феномени, нови навики на групирање, на пример дискотеки, дарк, панк и шоу бизнис.

Ова е дискутабилна периодизација, како и секоја периодизација, но го рефлектира постоењето на извесно жаргонско здружување во извесни периоди, т.е. врската на вариететите на говорот на младите со значајни моменти во историјата (пред сè моменти во кои се вмешани широки маси на млади луѓе). На секоја промена на периодот, во хармонија со надворешните мутации (идеологија, обичаи), одговара некаква промена на говорот на младите.

Секоја периодизација останува секогаш парцијална, но треба да се признае дека говорот на младите еволуира со брз ритам во споредба со стандардниот јазик. Зборови и изрази кои се користеле во еден период и по неколку месеци може да се покажат како несоодветни, иако остануваат сè уште разбирливи.

Дијатописка варијација

Вториот тип на вариетет е географски вариетет, односно разлики помеѓу јазиците во зависност од географските места. Во потесна смисла се подразбираат разлики во говорот во град и во село, а во поширока смисла се подразбираат разликите помеѓу нациите.

Што се однесува до говорот на младите во Италија разликите се видливи ако го споредиме говорот на младите во јужна Италија и говорот на младите во северниот дел на Италија како и говорот на младите од град и оние од село. Во јужна Италија говорот на младите е под силно влијание на дијалектите кои го забавуваат неговиот развој, додека во северниот дел на Италија дијалектите имаат послабо влијание и таму говорот на младите е побогат и позастапен. Што се однесува до разликите помеѓу град и село можеме да кажеме дека помеѓу младите кои живеат во големите градови постојат повеќе вариетети во говорот отколку кај младите кои живеат во село, чијшто говор се збогатува со дијалектите. Исто така, потребно е да се прави разлика помеѓу големи и средни градови, мали центри и села. Еден говор на младите има многу повеќе можности да биде побогат, пораширен и јасно изразен во една метропола на север отколку во некое село во јужна Италија (Sobrero, 1992).

Дијастратиска варијација

Дијастратиската или општествена варијација се однесува на социокултуролошката позиција и потекло на говорителот. Неколку фактори, како што се возраста, полот, општествениот слој и општествената група, влијаат врз дијастратиската варијација. Се забележуваат разлики во говорот на момчињата и говорот на девојчињата, како и разлики во говорот на преадолесцентите и постадолесцентите. Понатаму разлики се согледуваат и во зависност од типот на групирање, т.е. од големината на групата како и од местата каде што се среќаваат младите. Не можеме да го третираме на ист начин и говорот на младите од средна општествена класа и говорот на младите кои се маргинализирани во општеството. Релевантни последици врз структурата на јазикот имаат и степенот на образование, стилот на живот или очекувањата од иднината. Младите кои се образовани имаат различни цели во животот од младите со ниско образование, на пример посетување на престижно училиште наспроти живот во квартовите и криминал. Поради овие причини наместо за единствен говор на младите би требало да се зборува за вариетети на говорот на младите, бидејќи младите не формираат хомогена група со еден единствен јазик.

Дијафазична варијација

Под дијафазична варијација се подразбира зависност на говорот на младите од факторот ситуација и околност и во споредба со другите оваа варијација влијае најмногу. Уште од првите проучувања на говорот на младите, Лоренцо Ковери зборува за дијафазична конотација на говорот на младите, т.е. младите го користат овој говор во зависност од лицата кои се вклучени во конверзацијата, од регистарот и од ситуацијата.

Според Собреро (Sobrero, 1993), друг интересен аспект е комуникативната ситуација која може да биде поважна и од самата тема на разговор. Ова значи дека понекогаш не е толку важна темата за која се разговара туку начинот на кој се аргументира. На пример, во неформалните разговори се користат младешките вариетети придружени со слободна употреба на италијанскиот јазик. Во формалните ситуации задолжително е да се користи стандардниот јазик. На пример, кога се зборува за политика, неприфатлива е употребата на жаргон.

За да се сфати што се подразбира под дијафазија, Албрехт (Albrecht, 1993) ја воведува терминолошката диференцијација која е вообичаена за англосаксонската социолингвистика, т.е. зборува за дистинкција помеѓу дијалект и стил. Според него, оваа дистинкција е неопходна за да се сфати дијафазичната варијација на говорот на младите. Дијалектот ја означува вкупноста на експресивните средства кои ги користи еден говорител, бидејќи ги научил така, бидејќи е роден и живеел во одредена група и средина. Говорителот не може лесно да ги сокрие карактеристиките на дијалектот во својот говор, го издава неговото потекло и неговата припадност кон одредена група. Речиси секој дијалект поседува повеќе од еден стил. Сите карактеристики на стилот зависат од комуникациската цел која говорителот сака да ја постигне и нормално од околностите во кои зборува. Овој избор се реализира автоматски и не секогаш на свесен начин. Карактеристиките на стилот, значи не се индикатори, туку маркери. Не ја покажуваат социјалната провиниенција на говорителот, туку играат улога на белег, карактеризирајќи го избраниот регистар на говорителот, без да покажат на неговата општествена провиниенција.

Повикувајќи се на шемата за структурата на современиот италијански јазик,

предложена од Беруто, јазикот на младите се сместува на оската на дијафазија. Така, јазикот на младите наместо како вистински јазик, повеќе се сфаќа како начин на комуникација „кој претставува пред сè стил кој навлегува во модалитетите на конверзација" (Sobrero, 1992). Со други зборови, употребата на јазичниот вариетет зависи од личностите кои се вклучени во конверзацијата и од ситуациите во кои се смета за соодветен таков тип на јазик. На овој начин се раѓа една вистинска традиција на говор која не се однесува само на усното изразување, туку карактеризира и различни пишани текстови меѓу кои, пред сè, списанијата наменети за младите. Според Лоренцо Ковери (Coveri, 1992), намерата за кохезија и шегување го определуваат говорот на младите како дијафазичен вариетет, односно функционално-ситуациски вариетет од италијанскиот јазичен репертоар. Самите млади го користат говорот зборувајќи само со соговорници кои припаѓаат на групата и зборувајќи за определени аргументи.

Заклучок

Можеме да заклучиме дека не постои еден единствен жаргон кој го користат сите млади и дека истиот постојано се менува и обновува. Најочигледна карактеристика на говорот на младите е варијабилноста и утврдивме четири типа на вариетети: дијахрониска, дијатописка, дијастратиска и дијафазична варијација. Промените во говорот на младите се поврзани со значајни моменти од историјата во кои биле вклучени младите и на секоја промена на периодот во хармонија со надворешните мутации одговара некаква промена во говорот на младите. Утврдивме разлики во говорот на младите во зависност од провиниенцијата и заклучивме дека зборовите варираат од место до место и се случува и младите да се сретнат со термини кои не ги разбираат, а кои се создадени од нивни врсници. Дијастратиската или општествена варијација се однесува на социокултуролошката позиција на говорителот, а дијафазична конотација на говорот на младите се однесува на користење на говорот во зависност од ситуацијата и од лицата кои се вклучени во конверзацијата.

Библиографија

1. Albrech, Jörn (1993), "Esistono delle caratteristiche generali del linguaggio giovanile?" in *La lingua dei giovani,* Edgar Radtke, Tübinger Beiträge zur Linguistik 374. Tübingen
2. Banfi, Emanuele e Sobrero Alberto (1992), *Il linguaggio giovanile degli anni Novanta. Regole, invenzioni, gioco*. Bari: Laterza
3. Cortelazzo, Michele A. (1994), "Il parlato giovanile." in *Storia della lingua italiana, Il, Scritto e parlato*, a cura di Luca Serianni e Pietro Trifone. Torino: Einaudi. стр. 291-317.
4. Coveri, Lorenzo (1992), "Gli studi in Italia" in *Il linguaggio giovanile degli anni Novanta. Regole, invenzioni, gioco*, a cura di Emanuele Banfi e Alberto A. Sobrero, Bari: Laterza
5. Sobrero, Alberto A. (1992), "Varietà giovanili: come sono, come cambiano." in *Il linguaggio giovanile degli anni Novanta. Regole, invenzioni, gioco*, a cura di Emanuele Banfi e Alberto A. Sobrero. Bari: Laterza. стр. 45-58.
6. Sobrero, Alberto (1993), "Costanza e innovazione nelle varietà linguistiche giovanili" in *La lingua dei giovani,* Edgar Radtke, Tübinger Beiträge zur Linguistik 374. Tübingen: Narr.

Доц- д-р Мария Стефанова Николова
Университет по библиотекознание и информационни технологии - София,
nikolovam@mail.bg

930.85(497.2)

КУЛТУРА БОЛГАР В ПРИДНЕСТРОВЬЕ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Два месяца назад была в командировке в Кишиневе с задачей встретиться с потомственными болгарами, проживающими на территории Республики Молдова и познакомить их с образовательными возможностями, которые предлагает наш университет. В программе моего пребывания была и поездка в самую большую болгарскую деревню в Молдове – Парканы. Она находится на берегу Днестра, на территории Приднестровской республики.

Название села происходит от украинского слова „паркан" – забор. Парканы болгарское село и его жители с гордостью называют себя болгарами. 9000 из его 10500 жителей – болгары. В деревне работают три болгарские школы, в которых, по учебникам, высланным Министерством образования Болгарии, дети изучают болгарский язык и литературу. Жители села хорошо знают историю и чтят память известных исторических личностей. В центре села, на площади, рядом с храмом Св. Арахангела Михаила высится памятник Василу Левскому.[1]

Деревня возникла как русская колония в начале XIX в., точнее в 1807 г., когда первые семьи болгарских беженцев поселились здесь. Малочисленное местное население из украинских казаков было ассимилировано ими.

Русская колонизация Новороссийского края является следствием ряда русско-турецких войн, в результате которых Россия овладела северные берега Черного моря и стала называть новую территорию „Новороссией". Сюда, в новые земли, в поиске лучшей жизни устремляются десятки тысяч крестян, купцов, ремесленников. В своем стремлении быстрее овладеть этими территориями, царское правительство стало приглашать сюда и иностранцев – шведов, французов, итальянцев, сербов, болгар, обещая им защиту и материальную помощь. Колонизация новороссийского края совпадает с ослаблением туруцкой империии и с репрессиями над порабощенным населением. По этим причинам тысячи болгар стали покидать свои родные края и направляться в Россию. Часть из них сделали это морем и нашли свою вторую родину на территории нынешних Румынии и Украины. Они основали болгарские колонии Ольшанка, Малый и Большой Буялык (ныне это Благоево и Петровка) Тырновка, Кубанка и др. Другая часть из болгар добрались до Молдовы и Влахии по суше и их потомки теперь живут на территории Республики Молдовы и Румынии[2].

Сначала беженцы надеялись, что они здесь временно и скоро вернутся в Болгарию, даже некоторые из них не разобрали свои пожитки. Но очень скоро угасла надежда на возвращение. Затяжная русско-турецкая война 1806-1812 гг. показала, что им не вернуться, а и все новые и новые волны беженцев стали присоединяться к ним. Таким образом на левом берегу Днестра, напротив крепости Бендера появилась маленькая болгарская колония, вдохнувшая новую жизнь умирающему селу Парканы.

История села тесно связана с деятельностью и личностью герцога Арман-

1 http://parcani.at.ua/news/parkany_bolgarskoe_selo/2009-11-10-204

2 Грек, Иван и Николай Червенков. Българите в Украйна и Молдова. Минало и настояще, София 1993

ЭммануэльДюплессидеРишелье.[3] Потомокдревнегофранцузскогоаристократического рода, он был вынужден бежать из революционной Франции и найти убежище в России. Здесь он поступает в армию и в сражениях проявляет невиданную смелость. Император Александр I заметил его и назначил сначала губернатором Одессы, а потом генерел-губернатором Новороссийской области. В России его называли Эммануил Осипович де Ришелье.

Как губернатор Ришелье отвечал и за интеграцию колонистов. Ему приходит идея развить шелководство в этом краю и для этого приглашает мастеров-шелководов из разных краев Европы. В Парканах до сих пор чтят бабочку как патрон деревни.

Идея Ришелье поселить в этих местах болгар была продиктована и тем, что он не один раз выражал свои симпатии к ним. И был убежден, что их присутствие изменит парканскую колонию к лучшему. После длительных процедур и переговоров в 1805 г. было выделено место для будущей колонии. Но местным украинцам это не понравилось и стали покидать Парканы – из 29 дворов осталось 20 и продолжали уменьшаться. В начале 1807 г. в Парканы приезжают первые болгары и к 1.XII.1807 г. там уже есть 64 двора, из которых болгарских 47. В основном это болгары из Анхиало (Поморие) и Оряхово.[4]

Приезжая в Парканы, болгары принесли с собой и свой язык, обычаи, быт и культуру и ревностно их сохраняли даже в самом незначительном. Например они называли своих детей по болгарскому обычаю – записывали их не с постоянной фамилией, как принято у русских, а вместо фамилии –имя отца. Нейко и Коста Градинарови постоянно называли себя Ангеловы, по имени своего отца, братья Обручковы - Гинковы и т.д. И в наши дни в Парканах большинство из фамилий – это имена отцов первых колонистов – Ангеловы, Апостоловы, Братоевые, Велев, Волков (Вълков), Владов, Стоянов, Сталев и т.д.

Свои традиции болгарское население сохранет не только в именах. Об этом говорят многие факты. И в наши дни в Парканах строят дома как два века назад их предки строили их в Болгарии. У парканского дома своя архитектура, которая очень точно соблюдается. Дом строится в конце двора, огороженного каменным или досчаным забором – „дуваром", а во двор заходят через „вратник". За домом находится хлев с „кочина" и „курник".Между домом и вратником находится „градинката", в която цъфтят различни красиви цветя. Особое внимание уделяется подвалу, в котором сохраняется вино и „зимнина".

Болгарская традиционная кухня не сохранилась полностью в Парканах, но некоторые традиционные болгарские блюда все еще популярны: баница, козунак, тиквеник. Их готовят не только по традиционному рецепту, но и по определенному поводу: козунак во время Пасхи, баница когда есть торжественный повод или дорогие гости, тиквеник – в Сочельник и т.д.

В Парканах торжественно отмечают праздники: Коледа (Рождество), Великден (Пасха), Гергьовден (День Святого Георгия).

Гергьовден в Парканах не только праздник, это целое событие для маленьких и больших. Все дарят деньги и на эти средства покупают животных (ягнят), из которых готовят курбан (вид супа). В центре деревни, на площади все жители празднуют за общим столом.

Подобным образом отмечается и храмовый праздник - день Св. Арахангела Михаила, 21 ноября. Храм был разрушен во времена советской власти, но лет

3 http://persona.rin.ru/view/f/0/26435/

4 http://приднестровец.рф/pridnestrovie/goroda-i-sela/parkanyi/

пятнадцать назад жители на свои деньги построили его заново и очень богато украсили его. Храм расположен на невысокой горке в центре деревни и виден издалека. После торжественной службы на площади, на специальной сцене, каждый может порадовать своих односельчан своим искусством, а для настроения вокруг площади есть множество столов, на которых возвышаются горы кулинарных искушений. Праздник продолжается до темна.

В Парканах жив болгарский обычай коледуване. Мальчики и молодые мужчины во время Рождества, доставляют из сундуков своих бабушек специальные торбы и обхаживают дома, исполняя коледные песни. С пожеланием быть здоровыми, они бьют хозяев по спине специально украшенными дреновыми ветками – „суровачки", выкрикивая бодрящее „Сурва, сурва година! Да сме живи здрави до година, до амина!"

Подобным торжественным образом отмечается и 1 марта – Баба Марта. Все в деревне собственноручно делают мартеницы и дарят близким с пожеланиями быть здоровыми и счастливыми.

Интересно отметить, что болгары принесли в Парканы и сохранили не только свой язык, обычаи, культуру, но и хранили их ревностно от чужого влияния. Даже больше, они ассимилировали другие культуры, причем в рамках одного поколения. Эта ассимиляция была очень сильна не только здесь, в Парканах, но и во всех болгарских колониях, и не только в языке, но и в традициях и в культуре. Может быть этим будет возможно объяснить как такая малочисленная национальная общность так далеко от Болгарии сумела сохранить свою национальную, болгарскую идентичность.

В Парканах поют. Поют все и поют очень много. Песни разные, но основная часть из них – это болгарские народные песни. В деревне в данный момент есть три певческих ансамбля, в которых изучают и исполняют болгарские народные песни. С целью сохранить местный фольклор в 2012 г. в Тирасполе издан сборник болгарских народных песен „Угрялу ми й ясну слънци": „Болгарские народные песни села Парканы". Составила сборник Надежда Алексеевна Николаева, потомственная болгарка из Паркан, профессиональный музыкант, заслуженный деятель культуры, зав. лабораторией фольклористики при Приднестровском высшем музыкальном колледже им. А.Г. Рубинщейна. Она же создала и руководит болгарским фольклорным ансамблем „Извор".

Надежда Алексеевна специально изучила и записала уникальный парканский свадебный обряд. Она поставила спектакль по нему „Парканская свадьба", чья премьера была в 2011 г. в Приднестровском университете им. Тараса Шевченко в Центре болгарского языка.

Надежда Николаева десять лет собирает болгарские народные песни, 40 из которых вошли в сборник

Название сборника специально выбрано. „Угрялу ми й ясну слънци" – это самая известная и ревностно хранимая песня в Праканах. Она исполняется на каждой свадьбе, соблюдая определенный обряд. В субботу перед свадьбой, две группы девушек одновременно очень рано утром приходят в дом невесты и в дом жениха, обычно они поднимаются на крышу и одновременно начинают петь эту песню, этим самым приглашая солнце на свадьбу:.

Угрялу ми й ясну слънци – (2)
То й угрялу небо й земя,
Небо й земя, гуръ и вудъ,
Гуръ и вудъ и Рай Божи.
И в Рай Божи едно дарво.
На дарвоту Аня сиди, (2)
Аня сиди, сърмян дръжи, (2)
Сърмян дръжи, сълзи руни, (2)
Сълзи руни, прах прибива.

Сборник является своеобразной антологией болгарской народной песни, сохраненной живой в этом далеком от Болгарии селе Парканы. Он выполнен очень профессионально –текст песни отпечатан полностью, одновременно с этим есть нотная запись музыки и каждый, который желает, может выучить и запеть песню.

Я лично не музыковед, фольклором тоже не занимаюсь и не хочу высказываться насколько песни из Паркан уникальны, исполняют ли их в других местах и т.д. В данном случае это не важно. Важно другое: традиции и культура этой части болгарского народа живы и сохраняются. Сохраняют их учителя, преподающие болгарский язык в болгарских школах, сохраняют их энтузиасты, открывшие и презентирующие музей истории села Парканы в Школе №1, сохраняют и обогащают их преподаватели и студенты в болгарском центре при Приднестровском университете.

Язык парканских болгар отличается от современного болгарского языка. Слушая их речь, ты невольно уходишь в прошлое, во времена Каравелова и Вазова и на душе становится радостно и светло. Потому что на берегу Днестра поют любимую болгарскую народную песню, угощают болгарской баницей, звучит напевная болгарская речь. И это передается от поколения поколению. Фольклорные ансамбли „Глас", „Червена китка", „Извор" живы, потому что непрерывно в них приходят молодые люди, руководимые желанием знать и хранить песни, обычаи и традиции своих предков. Их желание и усилия дают плоды, потому что власть, школа и люди работают вместе.

Это правда, что болгарский язык в Парканах различен. Но ъ это не имеет никакого значения. Здесь важно, что жители этой болгарской деревни в тысаче километрах от Болгарии уже двести лет сохраняют свои традиции, язык и культура и с гордостью называют себя болгарами.

Д.Э. Пятахин 321.01:316

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина», dima199318@mail.ru

МИР В РУКАХ ПОЛИТИКОВ ИЛИ НАРОДОВ?

Вопрос о том, кому принадлежит власть – политикам или народу неизменно актуален во все времена. На протяжении истории человечества существовали те, кто правил и те, кто подчинялся. При этом даже при существовании единоличного правления, были приближенные, те, кто фактически правил вместе с монархом или вместо него – политическая элита.

Существующая теория элит объединяет в себе научные изыскания многие видных ученых и представляет собой концепцию, предполагающую, что народ в целом не может управлять государством и эту функцию берёт на себя элита общества [5]. В разных эпохах она отбиралась по самым разным признакам - сила, происхождение, образование, опыт, способности, богатство и т.д.

Платон - первый, кто дал обоснование политической элите. Он объяснял данное явление тем, что все общество разделено на три сословия – мудрецов, воинов и низших людей. С точки зрения Платона, именно мудрецы вправе управлять другими людьми, в силу того, что они лучше понимают и осознают, что нужно людям, могут повести за собой. При этом ремесленник или земледелец ни при каких условиях не мог стать государственным деятелем, ввиду своей сословной принадлежности. Сейчас подобная система кажется нам слишком упрощенной, но тогда Платон очень точно сумел описать причины, по которым небольшая группа людей может и должна стоять у власти. В дальнейшем теория элит все более развивалась и дополнялась. Но, по сути, все обоснования деления на элиту и остальных людей строились на различного рода религиозных, моральных и нравственных воззрениях. Людей устраивало, что ими управляют те, кто имеет на это право просто в силу каких-то общих убеждений.

Основоположниками концепции элит на опыте наблюдения за реальными политическими событиями, были представители итальянской школы политической социологии: Н. Макиавелли, Г. Моска, В. Парето, Ж. Сорель, Р. Михельс, Э. Дженнинг [6].

Н. Макиавелли являлся наиболее ярким сторонником нового взгляда на политические элиты. Он известен своими работами, где описывал правителя, говорил о наиболее важных его качествах. Основной тезис, выведенный Макиавелли: «Цель оправдывает средства». Настоящий государь должен идти вопреки моральным и нравственным нормам ради блага всего народа. В свою очередь никто из простых людей не способен это осознать и принимать целесообразные решения [3]. При этом отмечалось, что власть в обществе не могут осуществлять ни один человек, ни все люди сразу. Как следствие, появляется организованное меньшинство и оно управляет, потому что оно организованно. «…Авторитет или власть лидера, коренится в поддержке сторонников…», — пишет Н. Макиавелли. По его мнению, все основные конфликты в обществе разворачиваются именно между элитами: меньшинством, удерживающим власть, и меньшинством, идущим к власти. Ориентация на власть, стремление ее достичь таит потенциальную опасность для социального порядка,

гарантом которого выступает тот, кто эту власть уже имеет. При этом Макиавелли отмечает: «…отличительное качество народа — неспособность к быстрым решениям и движениям и ограниченность желаний». Именно малая группа лиц может развивать государство, вести людей. Сам же народ этого не может, он стремится к поддержанию собственной безопасности и защите своего имущества. Кроме того, в толпе преобладает охлократия, а значит, нет свежих идей и самореализации, что наоборот возможно в малой группе единомышленников [1].

Таким образом, мы видим, что Макиавелли отходит от концепции Платона, хотя и не в полной мере. У него сохраняется разделение людей на способных принимать сложные решения – управленцы и людей, рожденных подчиняться. В целом для своего времени подобные суждения нормальны и закономерны.

Более поздним представителем теории элит был Гаэтано Моска. Он анализировал политическое господство на основе организационного подхода - «…согласованно и единообразно действующие люди победят тысячу человек, между которыми нет согласия…» [6]. Доступ в политический класс предполагает наличие особых качеств и способностей, в этом Моска един с Платоном. В каждый период времени такие особые качества были различны, при этом большое значение имело происхождение человека. Моска сформулировал мысль, что самым важным критерием для отбора в элиту является способность управлять, наличие знаний о ментальности народа, его национального характера. Хотя Макиавелли и высказывал подобные идеи, Моска развил их, отойдя от принципа врожденности к просто наличию этих качеств у человека. Иными словами, обозначенные качества соответствия элите могли проявиться у человека любого слоя и сословия, при этом большинство таких людей являлись как и раньше знатными и богатыми от рождения, но акцент, несомненно, сместился к важности этих качеств как таковых. Моска приводил три способа обновления элиты: наследование, выборы или кооптация (пополнение состава какого-либо органа недостающими работниками без проведения новых выборов, волевое введение новых членов). Таким образом научный деятель определял важное условие политической элиты – она изменяема. Существование несменяемого меньшинства, сосредоточившего в своих руках всю полноту власти неизменно приводит к стагнации и регрессу управляемого общества.

Вильфредо Парето придерживался несколько других взглядов в вопросе формирования и обоснования теории элит. Он говорит о круговороте элит, об их постоянной смене. В. Парето называет историю кладбищем элит, то есть привилегированных меньшинств, которые борются, приходят к власти, пользуются этой властью, приходят в упадок и заменяются другими меньшинствами. Элиты имеют тенденцию к упадку, а «неэлиты» в свою очередь способны создать достойных преемников элитарным элементам. Ведь зачастую дети элиты могут не обладать всеми выдающимися качествами родителей. Необходимость постоянной замены и циркуляции элит обуславливается тем, что прежние элиты теряют энергию, ту, которая помогла им когда-то завоевать власть. Обоснованием роли элиты он считал стремление общества к социальному равновесию, а это состояние обеспечивается взаимодействием множества сил, названных В. Парето элементами. Он выделял четыре главных: политический, экономический, социальный и интеллектуальный. Особое внимание Парето уделял мотивации человеческих поступков, поэтому для него политика в значительной мере функция психологии. Таким образом, используя психологический подход в анализе общества и политики, В. Парето объяснял многообразие социальных институтов психологическим неравенством индивидов.

«Человеческое общество неоднородно, — писал Парето, — и индивиды различаются интеллектуально, физически и морально». Можно сделать вывод, что В. Парето определял элиту по её врожденным психологическим свойствам, а главная идея термина «элита» — превосходство [4].

Теория элит сформирована многими учеными из разных временных эпох. Это показывает, насколько людей интересовал данный вопрос и насколько они пытались понять природу такого явления как политическая элита.

Однако политические элиты играют существенную роль не только в сфере управления государством. Если вспомнить учение К. Маркса, то он также говорил о правящем классе, сосредоточившим в своих руках всю власть в стране, и регулирующим пути развития экономики. Их всегда меньшинство, именно поэтому народ способен массой уничтожить правящую элиту, однако после окончания революции рано или поздно всегда выделяется новая управляющая группа. Политическая элита не только руководит страной, она руководит государством в целом, всеми его сферами и направлениями развития. Приведенная концепция Маркса наглядно показывает неизменность существования элиты. Однако ее смена революционным путем губительна для государства. Любые потрясения сказываются на экономике, на благосостоянии народа. Поэтому наибольшей пользы и прогресса можно достичь только при спокойных сменах элит, а значит определенном равновесии между политиками и народом.

С точки зрения теории элит в так называемых демократических государствах тоже управляет не весь народ, а несколько групп, которые ведут борьбу за власть [2]. В настоящее время можно уверенно говорить о нахождении власти у политиков. Как и раньше это обусловлено многими факторами. Кто-то приходит в управляющее меньшинство благодаря своим деньгам, кто-то благодаря таланту, а кто-то благодаря своим лидерским качествам, умению принимать сложные решения. Именно для взаимодействия различных групп, стоящих у власти организуются саммиты и деловые встречи. Основное отличие нынешних элит от древних в том, что сейчас это, как правило, в высшей степени прогрессивные люди. Практически все из них прекрасно образованы, у них есть средства и власть для развития и реализации собственных идей. Несмотря на заявленную демократию, государство активно вмешивается в экономическую сферу, осуществляет социальную поддержку, организовывает работу предприятий. Многие политические деятели являются акционерами крупнейших компаний, что позволяет элите не только руководить страной, но и определенным образом регулировать мировые тенденции.

При этом роль народа нельзя приуменьшать. Народ – основа любой сильной и развитой страны, то, без чего невозможно само понятие власти. Люди могут быть недовольны политикой элиты, в любой момент может подняться волнение. В истории есть масса примеров того, как народ воздействовал на политические элиты. Всем известная французская революция была вызвана недовольством народа политикой короля. Тогда пролились реки крови, политическая элита, игнорировавшая проблемы простых людей, жестоко за это поплатилась. Эта революция имела знаковый характер для всего мира, стала основой подобных выступлений во многих других странах. Сегодня мы также живем в эпоху волнений. Практически во всех арабских странах либо прошли революции, либо до сих пор идут гражданские войны. Характерным примером можно назвать революцию в Египте. Она была по-настоящему народной, а причины коренились в тридцатилетнем застое политической элиты, что, конечно же,

вызвало недовольство граждан. Именно поэтому элите любого государства и в любую эпоху важно удовлетворять требования людей, обеспечивать им достойный уровень жизни. Все это приводит к тесной взаимосвязи между политиками и народом. С одной стороны элите нужен народ, чтобы осуществлять свою власть, с другой народу нужна определенная группа людей, избранников, кто ими управляет, иначе наступит хаос и анархия. Таким образом, власть в мире находится у политиков, но народ способен оказать на них существенное воздействие. Этим характеризуется расстановка сил в современном мире. Как видно из теорий различных ученых подобная картина в той или иной степени существовала всегда, но именно сейчас развитие общества достигло того уровня, чтобы обеспечить наилучшее равновесие.

Список используемых источников

1. Алексеев А.С. Макиавелли как политический мыслитель./А.С. Алексеев. - Москва, Издание книгопродавца А. Л. Васильева, - 389 с. - репринтная копия.
2. Ашин Г.К. Современные теории элиты: Критический очерк. / Г. К. Ашин. - М.: Междунар. отношения, 1985.- 256 с.
3. Макиавелли Н. Избранные произведения. / Н. Макиавелли. - М.: Худож. лит., 1982. - 307 с.
4. Консерватизм - Социология господства [Электронный ресурс] / МГУ им. М. В. Ломоносова, 2009. - Режим доступа: http://konservatizm.org, свободный. – Загл. с экрана. - Яз. рус.
5. Словари и энциклопедии [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://dic.academic.ru, свободный. - Загл. с экрана. - Яз. рус.
6. Элитариум - центр дистанционного образования [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.elitarium.ru, свободный. - Загл. с экрана. - Яз. рус.

Виш лектор Александра Пандилоска Танеска 811.163.3`27

УПОТРЕБАТА НА СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Клучни зборови: развојот на јазикот, лингвистички влијанија, јазично позајмување, јазикот на медиумите, повеќејазичност, борба меѓу јазиците, јазична политика.

Јазикот е чиста и неинстиктивна метода за комуницирање и општење идеи и емоции. Елементите на говорот се зборовите. Тие се актуелни формални елементи на говорот, додека реченици се функционални делови на говорот. Во однос на развојот на јазикот, не само на морфолошко ниво, туку и на фонетско ниво, може да истакнеме дека јазикот е променлив. Општиот развој, општото движење на јазикот низ времето по свој тек има своја длабочина. Постојат причини за меѓусебно влијание на јазиците, а исто така постои и врска меѓу јазикот, културата и расата. Не постојот големи и мали јазици, или богати и сиромашни јазици.

Постојат разновидни лингвистички влијанија кога станува збор за премин на елементи од еден јазик во друг јазик на пр: 1. Префрлување, кога билингвалниот говорител алтернативно употребува два јазика, потполно неадаптирани зборови преку менување на кодот. 2. Интерференција се јавува кога доаѓа до преклопување на два јазика и 3. Интеграција кога туѓите елементи се вклопуваат во составот на јазикот-примач како адаптирани, позајмени зборови. Постои и посредно и непосредно позајмување, допирот помеѓу британскиот англиски и американскиот англиски и европските јазици во Европа, се реализира преку посредник (П)-јазик посредник, или преку пишан збор, или весници, или говорен јазик, телевизија, радио, медиуми, односно индиректно, посредно позајмување (ПП). Додека пак, контактот меѓу американскиот англиски и јазикот на европските доселеници во САД се спроведува без посредник т.е. преку директен контакт, тоа значи дека се јавува непосредно позајмување (НП). Јазикот кој дава е подоминантен од оној кој прима. ПП делува на зборови, а НП не само на зборови и фрази, туку и на реченици. НП имаме кај доселениците во САД. Првата генерација со себе ги носи и локалните говори или дијалекти. Втората генерација ја претставуваат луѓето родени во САД и главно сите се билингвални затоа што се образувале таму. Третата генерација е ретко билингвална затоа што ниту од родители, ниту од баби и дедовци не го научила говорот на нивниот крај, но има и исклучоци[1].

Македонскиот литературен јазик е јазик на целото наше општество, со многу широки функции и во неговата писмена и во неговата говорна форма. Историјата на јазикот претставува лингвистичка страна на историјата на општеството. Со оглед на тоа што историјата на општеството е во добар дел историја на насилства, насилството ја прати историјата на јазикот.

Во однос на употребата на современиот македонски јазик, или јазикот во медиумите, вистина е дека е оптоварен со сложеност, бидејќи мора да ја следи динамиката на времето, а со тоа и динамиката на развојот на јазикот и тоа во сите негови сфери. Но, новинарот треба многу добро да го познава литературниот јазик (неговата граматика, правопис и лексика). Радијата и телевизиите нудат најразновидна говорна практика (од најобична, секојдневна до таа со највисоки уметнички дострели).

1 Филиповиќ, Р. (1986). Теорија јазика у контакту, Загреб: ЈАЗУ, Школска књига.

Тие се медиум со најголема публика и, со самото тоа, со најголема улога и моќ да придонесат за правилна употреба на македонскиот литературен јазик. По се изгледа дека најлоша е состојбата со јазикот во администрацијата: во кореспонденцијата што ја водат нашите установи, стопанските организации, судството, правните служби и сл. Да не ги споменуваме проспектите, етикетите и другиот пропаганден материјал. Со јасна свест за значењето на јазикот и со постојаната нега, ќе имаме и правилен развој на нашиот јазик и негова сигурна иднина[2].

Сосема е во ред тврдењето дека јазикот нема апсолутно статички карактер. Сепак, промените што ги носи современото време на живеење и преголемата употреба на современа техника и интернет, не смеат да го нарушуваат системот на македонскиот литературен јазик. Во ерата на масовна компјутеризација, преголемата употреба на странските зборови кај некои поединци често води кон недоразбирања и непријатни, а понекогаш и смешни ситуации. За да не се наоѓаме во вакви ситуации, потребно е континуирано да ја развиваме нашата свест за значењето на јазикот.

Разбирливо е дека секое време носи нови специфични и дотогаш непознати поими и мисловни категории за кои се потребни нови лексеми. Но, за жал многу често се нудат несоодветни решенија, или без размислување се преземаат од други јазици, не водејќи сметка за правилата и за духот на македонскиот јазик. Тука треба да се истакнат англицизмите. Јазикот постојано се развива, се збогатува и во таа насока природни се неговите промени. Многупати е кажувано дека нашата лексика треба да се збогатува со зборови пред се од народниот јазик, да ги оживотворува убавите зборови од нашите дијалекти, да се богати со неологизми, но секогаш водејќи сметка за системот на јазикот и за неговите правила. Промените се секогаш присутни, нив ги носи животот и од нив не треба да се бега. Меѓутоа, не смее стихијата да надвладее и да доведе до суштински промени што штетно ќе делуваат во понатамошниот развој на јазикот[3].

Можеме да ги споредиме нашите модерни европски јазици, можеби со латинскиот и грчкиот јазик. Сите овие се индоевропски дијалекти, делат еден ист основен план, бидејќи потекнуваат од нешто што било една говорна заедница. Модерните дијалекти долго учествуваат во градење на заедничка култура. Ако постои борба меѓу јазиците, тоа е затоа што постои повеќејазичност. Кога светот би имал само еден јазик не би постоел таков конфликт. И покрај тоа што народите и јазиците биле во постојана борба, луѓето секогаш настојувале да интервенираат директно, или лабораториски, да создаваат вештачки јазици, како што е примерот со есперанто и др. Значи светот е повеќејазичен од самиот почеток на комуникацијата. Комуникацијата овизможила да се создаде се она што не може да се создаде без јазик. Ембрионалната комуникација ги поставила луѓето во ситуација на траен семеен конфликт, повеќејазичност и презир меѓу групите. Луѓето секојдневно се среќаваат со други јазици кои ги разбираат или не, ги сакаат или не, владеат со нив или се потчинети. Децата што се раѓаат во други земји најчесто се билингвални, но некои не го учат јазикот на родителите и во тој случај се наоѓаат во фамилијарна битка. Кога децата не го прифаќаат јазикот на родителите тој полесно се губи. Се поставува прашањето како може да исчезне јазикот на колективен план?

Во контекст на ова интересен е социолингвистичкиот пристап според кој можеме да се запрашаме дали е во состојба да живее еден јазик кој нема своја територија на која е создаден? Според ова размислување, есперантистичкиот проект на теоретски

2 Белчева, К. М. (1999). Стихија од неразбирливи зборови, Дневник, 22 февруари.

3 Исто, стр. 2.

план се чини неостварлив, или не одговара на ништо што би ни било познато, но тоа не е доволно за да го дисквалификуваме. Светот е повеќејазичен од самиот почеток, со постојана тензија или притисок. Овој притисок ја движи историјата, а јазиците се менуваат како што се менува светот. Еволуцијата на нивните односи сведочи за еволуција на општеството. Борбата на јазиците секогаш е државна работа. Јазичното планирање претставува техника што ја создале социолингвистите. Секое планирање претставува политика на одредена власт. Во борбата меѓу јазиците се насира друга борба, а таа е економска, културна и др[4].

Лингвистите со управувањето на јазичниот проблем се на страната на власта, но тие проблеми не треба да им се препуштаат на властите. Ако се ослободат лингвистите од пацифистичката илузија, треба да се однесуваат како граѓани и над таа политика во секој момент да спроведуваат демократски надзор.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Хавранек, Г. (2003). Застапеноста на именката во општествено-политичката јазична сфера, Скопје: XXIX Научна конференција на XXXV Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура.
2. Белчева, К. М. (1999). Стихија од неразбирливи зборови, Дневник: 22 февруари.
3. Мунен, Ж. (1996). Историја лингвистике од почетка до XX век, Београд: Библиотека
4. XX век.
5. Калве, Ж. Л. (1995). Рат меѓу језицима, Београд: Библиотека XX век.
6. Fasold, R. (1990). The Sociolinguistics of Language, Oxford: Blackwell.
7. Филиповиќ, Р. (1986). Теорија јазика у контакту, Загреб: ЈАЗУ, Школска књига.

4 Калве, Ж. Л. (1995). Рат меѓу језицима, Београд: Библиотека XX век

Нина Несторовска
СОУ "Таки Даскало" – Битола
Доц. Д-р Горан Илиќ
Правен факултет, Универзитет "Св. Климент Охридски" – Битола

327(100:47)

СТРАТЕШКИ ПЕРСПЕКТИВИ: РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЈА И НОВИОТ СВЕТСКИ ПОРЕДОК

НОВ СВЕТСКИ ПОРЕДОК

Кога зборуваме за новиот светски поредок (понатаму во текстот: НСП), всушност ние ги артикулираме светогледните промислувања и комплекси на надворешно – политичките активности на бројни автори, теоретичари и политичари, кои својот идеополитички видокруг, го насочуваат во правец на создавање или пак организирање на еден глобален / интернационален политички систем. Кога зборуваме за глобален систем, тогаш мислиме на онаа теза, која го застапува формирањето на една светска влада (иако некои, кога зборуваат за создавањето на таквата светска влада, најпрво имплицитно помислуваат на системот на ООН и неговите понатамошни развојни перспективи). Додека, кога зборуваме за интернационален систем, тогаш ние ги артикулираме идеополитичките перспективи на оние кои ја застапуваат тезата за етаблирање на еден светски систем, во кој нациите - држави (тргнувајќи од вестфалскиот дискурс на суверенитетот, и неговата илустрација преку "билјардските топки" на Хедли Бул), преку нивната волја за учество во меѓународните односи, прифаќаат да партиципираат во креирањето на меѓународната клима на рамноправни основи со другите (во рамките на оваа теза, покрај нациите - држави влегуваат и другите организации од меѓународен ранг).

Инаку фразата "нов светски поредок", за прв пат се пласира во 1940 година, кога британскиот автор Херберт Џорџ Велс, го создава неговото дело со истоимениот наслов. Во тоа дело, се пишува за создавањето на една глобална, светска влада (од федерален тип), со социјалистичка (несоветска) идеолошка конструкција. Потоа, таа иста фраза, се врзува и за името на американскиот Претседател Вудро Вилсон, односно идејниот конструктор на Лигата на народите, врз чии темели подоцна, се изгради нејзиниот успешен глобален сукцесор - ООН. А исто така, НСП како концепт, повторно е промулгиран и од страна на американскиот Претседател Џорџ Херберт Вокер Буш, во говорот од далечната 1990 година, во ерата на колапсот на комунистичкиот лагер, крајот на Студената војна и потенцијалното реорганизирање на светот. Во својот говор, Џ. Х. Буш ќе рече:

> *Започнува едно ново партнерство на народите, а ние денес стоиме пред еден единствен и посебен момент. Кризата во Персискиот залив, покрај нејзините ужаси, нам ни нуди една ретка можност да продолжиме напред во историското време на соработка. Надвор од овие проблематични времиња, петтата цел – новиот светски поредок – може да се оствари: Како нова ера – ослободена од заканите на теророт, посилна во потрагата по правда и посигурна во потрагата по мир. Ера во која народите во светот, од истокот и западот, северот и југот, ќе можат да просперираат и да живеат во мир (...)*

Свет во кој владеењето на правото, ќе го замени законот на џунглата. Свет, во кој народите ја прифаќаат поделбата на одговорноста за остварување на слободата и правдата. Свет во кој посилниот, ги почитува правата на послабиот.[1]

На таков начин, поранешниот американски Претседател, го промулгираше новиот светски поредок. Според него, како поредок на рамноправните и одговорни нации и држави, а според понатамошното искуство на САД, како поредок на бескруполозниот американски униполаризам и арогантниот и деградирачки унилатерализам. Но она што во контекст на трудот е битно, тоа е токму формулацијата на новиот светски поредок, како термин кој соопштува, и секогаш манифестира една глобална реорганизација на статусот на силите односно реорганизација на глобалната политичка моќ. Според тоа, иницирањето на еден нов светски поредок, секогаш е пропратено со реалокација на планетарната политичка моќ, а со тоа, и со промена на титуларите на истата таа моќ. Од една историска перспектива, настапувањето на новиот светски поредок, всушност секогаш е различно иницирано од претходното, но сепак исто по својата суштина. Бидејќи моќта, никогаш не се "одлева" надвор од рацете на доминантните нации – држави. Додека денес, настапува времето на пост – американскиот светски поредок, карактеризиран со редукција на американската надворешно – политичка моќ и нејзина реалокација во други, растечки глобално политички сили – каде Руската федерација е една од нив.

Врз основа на тоа, главната интенција на овој труд е да ги расветли глобално – политичките погледи на Руската федерација кон новиот (пост - американски) светски поредок и во исто време да ги лоцира контурите на нејзините стратешки перспективи.

СТРАТЕШКИ ПЕРСПЕКТИВИ ЗА XXI ВЕК

Веднаш да кажеме дека, Руската Федерација во 2000 година, за прв пат ја издава својата глобално - политичка стратегија насловена како: "*Концептот за светот во XXI век*". Во овој концепт, на еден декларативен / политички, но истовремено и систематски начин (концептот поседува 12 точки), Руската федерација ги соопштува и своите погледи за новите глобални случувања. Како прво, таа инсистира на презервацијата и консолидацијата на универзалните и регионални организации, посебно ООН, како предуслов за обезбедување на глобалниот мир, безбедност и стабилност. Потоа, во концептот се потенцира и на потребата за формирање на нова пацифистичка култура, развивање на систем на вредности (овој момент коинцидира со идеолошката определба на ЕУ) во меѓународната политика, модел на однесување (компатибилно со европската егземпларност) и начин на живот, ослободен од војни и конфликти. Притоа, афирмирајќи ја тезата за развивање на "*кооперативен механизам*"[2] способен да ги менаџира глобалните процеси, а покрај тоа, повикува и на создавање на една "*координирана идеологија*" (точка 2), како предуслов за остварување на горенаведеното, како и формирање на релевантна база за одржлив развој.

Исто така, во концептот, се дискутира и за јакнењето на нормативната база на светскиот поредок и засилената употреба на *правото наспроти силата*

1 A Speech by George H. W. Bush, President of the U.S.A. Given to a joint session of the United States Congress, Washington D.C. on 11 September 1990, http://en.wikisource.org/wiki/Toward_a_New_World_Order [2013]

2 Russian Federation - Concept of the World in the 21st Century, 2000 Permanent Representation of the Russian Federation to the Council of Europe, http://www.bits.de/EURA/concept21.pdf [2013]

во разрешувањето на глобалните проблеми, и воопшто во функционирањето на меѓународните односи. Потоа, се наведува потребата од демократизација, демилитаризација, цивилизирање и хуманизација на меѓународните односи, потенцирајќи на значењето на човековите права (иако Русија перманентно нив ги повредува), како и неопходноста за примарна употреба на *превентивната дипломатија* (?!) во спречувањето на конфлитките. Функционирањето пак на меѓународните односи, се пропишува дека треба да се засновува врз "*водечки принципи*" (точка 8), како предуслови за *рационална корелација* помеѓу принципите на меѓународното право и механизмите за нивното имплементирање. Она што е интересно да се спомене, а во контекст на понатамошната содржина на концептот, е признавањето на правото на самоопределување на народите, но во ексклузивна и ограничена форма, односно се настојува да се оневозможи остварувањето на ова право по аналогија, со цел да се спречат внатре – руските сепаратистички тенденции, за кои постои опасност да се пресликаат на руска територија, по примерот на некои други случаи во светот. Како релативно свеж пример за тоа, може да се наведе и чинот на (само)прогласување на Косово за држава, и реакциите проследени по тој повод, како манифестни изблици на стравување кај државите од светот, за идентична разрешница на нивните внатрешни сепаратистички и иредентистички движења (на пример: Чеченија во Русија, Курдите во Турција и сл.).

ЗАКЛУЧОК

Врз основа на презентираното, може да се заклучи дека стратешките перспективи за XXI век, односно концептот на Руската федерација за светот во новиот милениум, подразбира етаблирање на новиот (пост-американски) светски поредок, како поредок карактеристичен по својата правна, наспроти милитантна легитимација и уважување на правото на партиципација на сите држави (големи и мали) во неговото креирање и функционирање. Што се однесува до форматот на новиот светски поредок, Русија во точка 4 од "*Концептот за светот во XXI век*", стипулира дека: "Светскиот поредок на XXI век, подразбира *мултиполарност* базирана врз интегративните капацитети на регионите и нивните интеракции во интерес на стабилноста и безбедноста. Движењето кон мултиполарноста, ја одразува волјата на мнозинството од меѓународната заедница, и нејзините реални и и потенцијални центри на моќ".[3] Имплицитно гледано, кога Руската федерација зборува за форматот на новиот светски поредок, таа мисли на мултитполарноста, која може да се третира како политичко – философски дискурс на меѓународните субјекти (државите), за зачувување на својата централна позиција во новиот (пост-американски) светски поредок, каде глобално – политичката моќ е сразмерно алоцирана во повеќе центри, односно полови на моќ.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. A Speech by George H. W. Bush, President of the U.S.A. Given to a joint session of the United States Congress, Washington D.C. on 11 September 1990, http://en.wikisource.org/wiki/Toward_a_New_World_Order [2013]
2. Concept of the World in the 21st Century, 2000 Permanent Representation of the Russian Federation to the Council of Europe, http://www.bits.de/EURA/concept21.pdf [2013]

3 Ibid.

3. Francis Fukuyama, the End of History? The National Interest, 1989,
4. http://www.wesjones.com/eoh.htm [2013]
5. Fareed Zakaria, The Post-American World, W. W. Norton & Company, New York, 2008.
6. Guoguang Wu & Helen Lansdowne, China Turns to Multilateralism, Routledge, 2008.
7. Guoguang Wu and Helen Lansdowne, China Turns to Multilateralism: Foreign policy and regional security, Routledge 270 Madison Ave, New York, 2007.
8. Mark Leonard & Nicu Popescu, a Power Audit of EU-Russia Relations, London, ECFR November 2007.
9. Rolf Schuette, EU - Russia relations: Interests and Values - A European Perspective, Carnegie Endowment for International Peace, Number 54, December 2004.

Тодор Коджейков 339.91-027.511(497.2)

БЪЛГАРИЯ В ГЛОБАЛИЗИРАЩИЯ СЕ СВЯТ

Глобализацията като обективен процес е съпроводен с разчупване на статуквото, разместване на пластовете и съответно отваряне на нови позиции на съюзяване и противопоставяне, процес, разкриващ бели петна в световното устройство, включително в международното право и международните институции. Съвременната глобализация ще продължи да либерализира достъпа до информация, както и да облекчава мобилността на хора, стоки и услуги.

Географското местоположение на България я прави страна с ключово значение както в икономически, така и в политически план в югоизточната част на Европа. Важните геостратегически позиции могат да се изразят както в определени предимства, така и в блокиране на социално-икономическото развитие на страната.

Икономическите измерения на пространствените фактори се свързват с движението на капитали, включването на страната в европейските, регионалните и глобалните мрежи, обмена на стоки, услуги и работна сила в нашия регион, в регионалните инфраструктурни инвестиции.

Пред България стоят сложни проблеми с ефективността на функционирането на пазарните институции (25 – 33% от брутния вътрешен продукт се генерира от сивия сектор на икономиката), а също със способността на българските производители да издържат на конкурентния натиск, характерен за всяка отворена икономика и възможностите на страната да поеме интеграционните ангажименти пред Европейския съюз. Пред страната стои и задачата да поддържа устойчив и експортно ориентиран растеж. Това предполага не просто номинално нарастване на износа, а такова развитие на икономиката, при което инвестициите и технологичният трансфер да се насочват към експортните отрасли и това да предопределя тяхното изпреварващо разширяване. Тези задачи са изключително трудни в условия, когато доходите на основната част от населението са на границата на покриването на първичните потребности. Като част от основните потребности се покриват чрез нарастваща задлъжнялост към банковия сектор, а около 30% от населението практически е извън пазара и още толкова работи в сивата икономика.

Основната цел на икономическата политика в краткосрочна перспектива се свързва с преодоляване на тенденциите към относително изоставане на доходите и качеството на живота на хората в България, в сравнение с Европейския съюз. Най-важно практическо условие за това е да се търсят възможности да се гарантира използването на всички налични ресурси, необходими за икономическото, политическото и социално интегриране на България в обединена Европа. Това предполага либерален подход на управление на страната по отношение на насърчаването на частната инициатива и едновременно с това социален подход от гледна точка на макроикономическото регулиране и преследване на националните приоритети. Значителни резерви за икономически растеж и повишаване на реалните доходи се крият именно в по-нататъшната либерализация на икономиката и насърчаване на конкуренцията. В същото време се наблюдава необосновано оттегляне на държавата от изпълнение на своите стратегически регулативни функции. Това засяга макроикономическата политика, инфраструктурата, иновациите, информационно-комуникационните технологии, образованието, здравеопазването, енергетиката, селското стопанство,

регионалната политика и редица други сектори. Това е може би и главната причина за сравнителната изостаналост на българското общество и ниската конкурентна способност на българската икономика.

Присъединяването на България към Европейския съюз придоби стратегическо значение за вписването на България в глобалните икономически процеси. От макроикономическа гледна точка това означава включване в една мощна валутна зона. Но интегрирането на страната в единния пазар на ЕС е сложен процес, предполагащ, определено технологично и инфраструктурно развитие, прилагане на единни стандарти и политики, засилено присъствие на европейските транснационални банки и корпорации на българския пазар, повишаване на доходите и социалната защита на труда и т.н. Това означава, че модернизацията на реалния сектор следва да изпревари формалното включване в еврозоната, тъй като развитието на икономическия обмен между държавите от ЕС предшестваше въвеждането на еврото.

В процеса на глобализация усилията на страната следва да са ориентирани към формирането на рационална отраслова и географска структура на вноса и износа, като се отчита нарастващата конкуренция на световните пазари и такива фактори като членството в Световната търговска организация и благоприятните перспективи, които идват от членството в НАТО и ЕС.

В условията на член на ЕС България е изправена пред сериозни предизвикателства. В новия век съвременните общества са изправени пред един нов феномен – знанието. Потребността страната да изгради своята икономика и общество на основата на най-новите постижения на интелектуалните и информационните технологии поставят сериозни изисквания пред образователната система. Появи се необходимост от значителни промени в парадигмата на инвестициите в образованието – от държавни разходи към инвестиции в знанието. В средното образование усилията са насочени към решаване на проблемите свързани с неговото управление и инвестиране, с обучението и развитието на образователните кадри, с ограничаване на отпадането на деца от образователната система и високо качество на образователните услуги във всички училища. Висшето образование все повече се ориентира към тясно сътрудничество между държавата, академичната общност и работодателите при създаването на системите за управление и оценка на качеството. Активно се включват и студентите в процеса на контрола и оценката на качеството с реални възможности за влияние върху развитието. Финансирането на висшето образование е ориентирано към достигане на средното ниво от 2% от БВП каквото е за страните от ЕС, а в по-дългосрочна перспектива и до нива от 3% от БВП. Създава се и система за кредитиране на студентите с подходящи финансови инструменти, предполагащи диференциран механизъм за погасяване.

Икономиката на знанието идва да замени традиционните представи, че трудът и капиталът са основните фактори на икономическия растеж. Падането на физическите бариери пред разпространението на информацията и все по-глобализиращия се свят придават вече и качествено нови характеристики на постиндустриалните общества – те се превръщат в информационни общества, в общества с качествено нова структура и организация, основана на глобалния достъп и използване на информационни и комуникационни мрежи и услуги без национални, географски, политически или други ограничения.

В условията на глобализирането на световните процеси за България все по-ясно се очертава геополитическата и геоикономическата роля, която е призвана да играе. В

геополитически контекст ролята, която България може да изпълни и отговорностите, които следва да поеме предвид актуалните си съюзнически задължения са големи и с тенденция към нарастване. В геоикономически аспект трансформациите в страната намират израз в нарастването на пряката чуждестранна инвестиционна активност в България, както и на появата и на засилването на присъствието на големи транснационални компании във финансовата, търговската и частично в промишлената сфера.

Геополитическата роля на България би могла да се разглежда като конструктивна и превантивна. Конструктивното направление предполага осигуряването на безрисково функциониране на фундаментални европейски и евроатлантически инфраструктури – пътища, въздушни връзки, нефто- и газопроводи, телекомуникации, електропроводи и др. Изграждането и поддържането на транзитните инфраструктури през страната е въпрос не само национален, но преди всичко от общоевропейски геостратегически интерес.

Превантивното измерение на новата геополитическа функция, която страната ни следва да поеме, означава на първо място предотвратяването на възникването у нас на така наричаните "паралелни общества", разделени по религия, манталитет и главното – разделение по отношение на демократичните ценности, като ново социално явление в Европа. Това предполага комплекс от мерки и действия от страна на България с цел пресичане на трафика на наркотици, на контрабандата, на незаконния трафик на хора, както и на функционирането на престъпни групировки. Въпросният кръг от задачи и проблеми притежава и чисто европейски измерения, във връзка със статуквото на България като външна граница на Европейския съюз.

Стратегическият външнополитически избор засилва позициите на България в глобалните процеси. Членството в НАТО гарантира подобаващо място на страната в европейската и международната политика и сигурност и създава нови възможности за по-ефективно защитаване на националните интереси. В тази връзка предстои да се решават редица приоритетни външнополитически задачи, свързани с провеждането на балансирана, активна и отворена политика за укрепване сигурността на България – координирана борба с международния тероризъм, подкрепяне на усилията за разоръжаване и ограничаване разпространението на оръжията за масово поразяване, укрепване ролята на ООН, международните институции и международното право.

Милена Ристова-Михајловска
ristova_milena@yahoo.com

821.163.3-1.09

ПАНОРАМСКИ ПОГЛЕД ВРЗ ПОЕМАТА „ДЕНИЦИЈА“

Во оваа наша работа преку панорамски интерпретативен поглед ќе се потрудиме:

- синтетизирано да ја претставиме цикличната микро-структура на големата поетска целина, наречена „Деницијa“ и
- да го протолкуваме името Деницијa.

„Деницијa“, третата поетска книга на Петре М. Андреевски, е градена како поема, составена од 23 песни, посветени на љубовта. И во првите две книги авторот пее со мотивот на љубовта, особено во циклусот „Друг човек во љубовта“ од „И на небо и на земја“.

Во „Деницијa“ љубовта е изградена до ниво на смисла на постоење, до ниво на поетски принцип, кој својот свет го започнува и завршува во неа - во љубовта, затоа што таа е подвижник и смисла, почеток и цел на сето постоење. Драмата на постоењето тука се згуснува во универзализацијата на љубовта, како суштина на човековото постоење, поради нејзината сеприсутност и сеопфатност:

„Ништо не е повидливо
и ништо не е поприсутно од твоето отсуство...“

и

„Деницијa ме опчекуваше од сегде и од секаде
како дневна светлина што ми ја враќаше сенката...“
(„Уште едни податоци за Деницијa“)

и

„Ти ме присираш и од небото и од земјата,
а мене никако не ми успева да ти кажам
дека и мојата смрт започна по твојата
и дека блажено е да се живее, а поблажено е да се умира
мислејќи само на тебе, Деницијa“.
(„На гробот од Деницијa“)

Не случајно, главниот лик, во оваа уметнички најдострелна поетска работа на Петре М. Андреевски, е именуван како Деницијa. Поетот, вешто користејќи симболи, метафори и техники за семантичко спротивставување во стиховите преку контрирање на асоцијации, за именување на главниот лик во поетскиот циклус, искористил семантички полно име. Деницијa, може да биде изведенка, од една страна - од Деница (ѕвезда) и од друга страна - од ден (прв дел од деноноќието).

Деницијa	Деница ден

Имајќи ја предвид контрадикторната значенска игра со која во својата поезија се служи Петре М. Андреевски, констатираме дека и Деницијa-та, без разлика дали претставува изведенка од лексемата Деница или од лексемата ден, значенски се одликува со одредени спротивставености, но и цикличности во своето битисување.

Одредувајќи ги атрибутите на Деницата, го истакнуваме следново:

- Деницата најсилно *свети во темната ноќ*;
- *Најрано блеснува* во *темнината на ноќта*;
- Рано *се раѓа*, но за период долг колку и денот! *умира*;
- Додека живее и *блескоти на тегетната небесна завеса*, битисува буквално *со полн сјај*.

Погоре со вербално двојство, поетската работа „Деницијa" ја нарековме и поема и поетски циклус. Кога надвор од литературата, ќе ги земеме предвид циклусите во секојдневието, во природата, во животниот биоритам, само потврдуваме дека цикличноста е постојана одлика на циклусот, воопшто. Аналогно на тоа се јавува и цикличноста на поетскиот циклус „Деницијa", што може да се воочи од структурата на поемата, во која ги определивме следниве составни елементи, кои кореспондираат со стадиумите низ кои минува денот:

ред. бр.	структура на поемата Деницијa	стадиуми низ кои минува денот, според „Речник на симболите"[7]
1	почеток или иницијација	раѓање
2	централна активност или кулминација	растење и зрелост
3	крај или завршеток	старост и умирање

Во контекст на погоренаведените структурни елементи на поемава, мораме да истакнеме како се толкува симболот на денот според „Речник-от на симболите":

„Основната астролошка аналогија на денот е животот: раѓањето, растењето, зрелоста и староста"1 и умирањето. Така е и со цикличниот тек на дејството во циклусот „Деницијa", чии 23 песни мајсторски се подредени според еден запазен хронолошки ред, адекватен на стадиумите низ кои минува денот:

ДЕН	**Раѓање**	*Песна за мојата песна*
		Првите податоци за Деницијa
	Растење	*Умилкување*
		Прва исповед
		Летување
		Песна за нејзината песна
		Во собата на Деницијa
		Кога ја љубев Деницијa
		Спиењето на Деницијa
		Ако не си ти
	Зрелост	*Втора исповед*
		Ти и јас
		Уште едни податоци за Деницијa
		Првата разделба
		Прво писмо
		Второ писмо
		Трето писмо
		Четврто писмо
		Петто писмо
	Старост	*Болеста на Деницијa*
	умирање	*Откако те нема*
		На гробот од Деницијa

Консултирајќи го „Речник-от на симболите“2 и трагајќи по симболиката на денот, дојдовме до расчитување на симболите на „долгоденицата“ и „краткоденицата“. Дојдовме до мнение дека не е исклучена можноста името Деницијa да има основа и во лексемите „*долгоденица*“ и „кратко*деница* “.

ден	долго**деница** кратко**деница**

- *Симболиката на долгоденицата и на краткоденицата се истакнува по тоа што таа не се совпаѓа со општото значење на годишното време на кое му припаѓа;*
- *Краткоденицата ја отвора искачувачката фаза на годишниот циклус, а долгоденицата ја отвора симнувачката фаза;*

- *Краткоденицата кога одговара на земјата на мртвите е знак за нивно повторно раѓање; таа се поврзува со бременоста и породувањето; тоа е време погодно за зачнување;*
- *Во хиндуистичкото предание, краткоденицата го отвора патот на боговите, а долгоденицата го отвора патот на предците;*
- *Во христијанската иконографија краткоденицата и долгоденицата имаат своја улога. Долгоденицата (24 јули) ја означува највисоката точка на сончевото движење - сонцето е во зенитот, на највисоката точка на небото. Овој ден е определен за празнување на сонцето. Кога Христос се споредува со сонцето, се прикажува во долгоденичниот знак Рак. Оттука во римската уметност потекнува и симболиката на Христос како хронократор – оној што управува со времето.*

Тоа несовпаѓање, можеби, намерно или случајно е основа за контрадикторноста во стиховите на Петре М. Андреевски. Бидејќи станува збор за умешен поетски мајстор, кој во оваа своја поема сосем приметливо, па дури и наметливо, спојува далечни асоцијации и чини и реални и нереални спротивставености, сè повеќе се потврдува тезата дека поетот својот централен лик, со чие име си ја титлува и поемата, го крстил наменски и намерно со ова семантички полно име. Расчитувањето и раслојувањето на името низ секој нов слој нè води кон нови контрадикторности.

Негов основен инспирациски поттик е опевањето на жената, на нејзината телесна и духовна убавина и воопшто на чудесната моќ на љубовта да ги преобразува нештата.

Поради можноста да се интерпретираат уште од еден интересен аспект, ги повторуваме штотуку цитираните стихови од песната „Втора исповед“:

„Во тебе бев заљубен пред првиот мој збор...“
„Во тебе бев заљубен уште пред моето и пред твоето создавање...“

Што значи тоа? Значи ли дека е Деницијa е севременска и сеприсутна и живеела уште пред да се роди, а лирскиот субјект бил вљубен во неа уште пред неговото создавање? Каков парадокс е ова? Поради предизвикот се зафативме со кратко објаснување на сето тоа, служејќи се со тезите и теориите на Карл Густав Јунг и Мартин Хајдегер. И покрај тоа што споменатово отвора едно широко поле за анализа, сепак, накратко и резимирано, ги користиме објаснувањата на Јунг и Хајдегер за постоењето и пренесувањето на колективното несвесно. Според тоа Деницијa ја поистоветуваме со архетип кој се пренесува преку тоа колективно несвесно.

Ова е уште еден факт дека Деницијa не е една и единствена жена, туку олицетворение на сè женско и женствено што битисува во нас, со нас и околу нас. Како што нагласува д-р Јунг,„човечкиот дух има своја историја и душата (психата) чува многу траги од раната фаза на својот развој. Освен тоа, тие содржини на несвесното одлично влијаат на психата. Ние тие содржини можеме свесно да ги занемариме, но несвесно одговараме на нив и на симболичките одлики, вклучувајќи ги и соништа низ кои се изразуваат. Поединец може да чувствува дека сништата му се спонтани и неповрзани, но во текот на долгата временска оска, аналитичар може набљудувајќи го следот на сликите од соновите, да воочи дека нивните основни црти, сепак, имаат смисла“.3

По некој симбол во таквите сонови потекнува од што д-р Јунг го нарекува „колективно несвесно“, т.е од оној дел од психата што го задржува и пренесува

заедничкото психолошко наследство во човештвото. Оттука, ја откриваме и пренесувачката моќ (од колено на колено, од генерации на генерации) на она што лирскиот субјект го нарекол Деницијa – архетипот кој го споредува со предците и со нивното живеење, архетипот кој постоел пред да биде создаден поетот, архетипот кој живее во секоја суштинска клетка од овоземското и сегашно живеење, архетипот кој и кога „умира", продолжува вечно да живее во битието на лирскиот субјект и во сè околу него...

Деницијa уште на самиот почеток е аттибутирана како сеприсутна, а ниту во еден момент визуелно вилива. Според Хајдегер, „ствар се означува и нешто што не се појавува. Една таква ствар која не се појавува, имено, според Кант е целината на светот, па дури една таква ствар е и самиот Бог".[4]

Користена литература:

1. 2. Шевалие, Ж. и Гербран, А. 2005. Речник на симболите. Скопје: Табернакул.
2. Јунг, К. Г. 1987. Човјек и његови симболи. Љубљана: Младост. (стр. 106-109)
3. Хајдегер, М. 2006. Праизбликот на уметничкото дело. Скопје: Магор.

Здравко Гъргаров
Меѓународно Бизнос Училиште - Софија

327.51:911.3(4-12)

ПРОБЛЕМЪТ - ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА

На практика географията е единствената постоянна величина в политиката. Никой не може да избяга от географското си положение. А нашият регион е свързан завинаги с Югоизточна Европа - регион със стратегическо значение за континенталната и глобалната сигурност; с потенциални огнища на конфликти. Регион, в който се възраждат стари похвати на великите сили от времето на Версай – да сблъскват своите интереси; да говорят едно, а да вършат друго; да разсичат хладнокръвно територии, народи и съдби; да насъскват държавите помежду им; да им внушават нецивилизованост, ограниченост, вечно чувство за непълноценност и вина.

Югоизточна Европа е място, където си дават среща миналият и настоящият век. В него се противопоставят и си взаимодействат различни култури; различни икономически системи и социални проекти, различни стандарти на живот и дух; различни възгледи за бъдещите функции на Държава, Войник, Политик и Религиозен водач; различни подходи към сигурността. От сближаването или отдалечаването на тези цивилизационни различия зависи дали развитието тук ще тръгне в посоката на черните пророчества на Самюъл Хънтингтън за сблъсъка на цивилизациите или регионът ще се интегрира (с възможно най-малка жертва на ценности, идентичност и вяра) в света на новите технологии, комуникациите и информационните общества, на добрата стара демокрация, на хуманизиращите се социални отношения,.

Много често името, като знак, с който се назовава нещо, за да се обективизира неговата същност, заживява свой самостоятелен живот и по някаква обратна връзка започва да влие на обозначеното чрез него нещо, да го моделира, да предопределя развитието му. Затова, произнасяйки «**Югоизточна Европа**» трябва да се замисляме дали това название няма като зъл дух, изпуснат от бутилката, изведнъж да получи власт над пространството, чието название носи и може да тласне събитията в него в някаква неочаквана и неизгодна посока.

Какво всъщност е «**Югоизточна Европа**»? **Южната** част на **Източна** Европа, която бе отдадена доброволно в сферата на влияние на СССР, за да служи като санитарен кордон, отделящ Запада от комунизма; или **Източната** част на **Южна** Европа - зоната на стратегически интереси за Запада, заради която възникна Доктрината Труман. Зоната, чието присъствие в НАТО изобщо не се подлагаше на съмнение независимо от характера на режимите и нивото на демокрацията в нея.

Да погледнем основните противоречия: Север - Юг (богати и бедни държави) и Запад - Изток (демократични и недемократични държави). Не означава ли «Югоизточна» Европа, че и при двете противоречия тя е отдясно на тирето, т.е. в тяхното сечение, в най-уязвимата им зона, като част от Юга (бедните) и от Изтока (недемократичните) едновременно?

В нашия регион протича стремително процес на настаняване на САЩ, на изтласкване на Русия и маргинализиране на ролята на Европа. Геополитиката не си е отивала от Югоизточна Европа. В Европа външните граници стават вътрешни (*de jure* в Германия, *de facto* в Европейския съюз), а на Балканите и в бившия СССР вътрешните граници стават външни. Това се съпровожда винаги с тежки сблъсъци, от които някой винаги има интерес. Дори беглият поглед към многобройните инициативи за нашия

регион, последна сред които е Пактът за стабилност, показват, че главното са думите, а не да се направи нещо значимо и трайно. С една стотна от парите, хвърлени за бомбардировки над Югославия, можеше да се постигне сто пъти по-добър ефект за сигурността и мира на Балканите. Отчасти, но само отчасти, можем да се разбере Западна Европа, когато тя се притеснява от налагащото се разделение на поведението и отговорностите: САЩ да отговарят за войната, а ЕС – за мира. По време на битката за Косово, поне 70% от усилията на НАТО бяха американски; американските разузнавателни средства откриха почти всички цели за бомбардиране, американските самолети и вертолети извършиха от бойните полети на НАТО, практически всяка ракета с точно насочване се изстрелваше от американски самолет. А на регионалната конференция за Югоизточна Европа, 29-30.03.2000 г., в Брюксел, бяха заделени 2.3 млрд. дол. за проектите "Бърз Старт" за подобряване на инфраструктурата (вкл. вторият мост на Дунав) и за укрепване върховенството на закона в региона. От тях делът на ЕС е 66%, на САЩ – 3%. ЕС даде 63% от военнослужещите в KFOR, САЩ – 15%. ЕС осигури 75% от финансирането на мисията на ООН в Косово UNMIK, САЩ – 13%. При двете конференции на донорите за Косово, проведени под егидата на Световната банка, ЕС се нае да поеме 60% от разходите за възстановяване на провинцията, САЩ – 20%.

България заема изключително място от геополитическа гледна точка. Тя е в ядрото на Балканския полуостров и Югоизточна Европа. През нея минават или ще минат енергийни, суровинни, транспортни, информационни и финансови магистрали. Това я прави средище на важни инфраструктурни проекти. България има силни шансове в укрепването на регионалната сигурност. Тя може да докаже, че и на Балканите са приложими европейските стандарти в областта на човешките права и свободи, в гражданския контрол над военните, в регулирането на споровете и ранното сигнализиране на конфликтите. Най-голямата грешка, която интегрираща се Европа може да направи е да започне да се отделя с изкуствени стени и бариери - икономически, военни, политически, културни - от своята Югоизточна част. Така могат да възникнат концентратори на напрежение, които ще придобият енергия, способна да взриви европейската сигурност. Добрата политика, която Европа трябва да води тук е на протегнатата ръка, на инвестиции в просперитета и човешкия фактор.

Необходими са не повече и по-големи организации за сигурност, а повече и по-голяма сигурност. Нужни са промени във философията на разширяването. Засега то се осъществява бавно, същноста на структурите се мени още по-бавно или не се променя въобще – нито дневният им ред, нито посоката на тяхното развитие. Важно е не просто механично разширяване на институциите (с подозрения за друг геостратегически подтекст - преместване на Желязната завеса на изток, на границата между католико-протестантска и православна Европа), а разширяването на пространството на сигурността. В това е смисълът на европейската интеграция и само така тя ще бъде ефективна.

Сигурността на Балканите е ключов елемент от сигурността на Европа. Без пълноценното им интегриране, европейската сигурност не би могла да бъде нито пълноценна, нито неделима. Този извод, който за хората от региона е очевиден, трябва да бъде осмислен от западноевропейските държави и превърнат в нормална демократична практика. Но той може да се окаже и игнориран, оставен на волята на събитията, на метода на пробите и грешките. По този начин все някога той отново ще бъде направен от същинска Европа - но на далеч по-висока цена и за сметка на изоставането ù от други, много по-динамично и рационално развиващи се региони

на света. Отказът на Европа да надрасне историческите заблуди; да наруши своето спокойствие, да спомогне за регулирането на проблемите в задния си двор е равносилен на отказ да се участва в надпреварата за водеща роля в света през новия век. Подобен отказ води до ескалиране на събитията, до милиони човешки драми, до угроза за европейската сигурност.

В заключение може да се подчертае, че за всяка малка държава възниква предизвикателството – към колко по-голяма общност тя да се присъедини без да подложи на непоносим риск своята сигурност. Това е така, защото малките държави все по-трудно могат сами да решават своите проблеми на сигурността. А това неизбежно изисква да се определи в каква по-голяма общност всяка по-малка държава да търси реализацията на своите приоритети и защитата на своята сигурност, т.е. съхраняването на интегритета, жизнеспособността и целостта си.

А.А. Богдан
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина
И.Ю. Никулина
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

316.74:27-522(47)

СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИИ

Самым настоящим украшением русской земли являются православные храмы. В их строительстве проявились светлый талант народа, его вера, его понятие о высшей красоте, в этом заключатся взаимосвязь с религией. Не случайно самым первым шагом на пути возрождения Россия в наше время стало восстановление порушенных церквей, соборов, монастырей, которые поражают наше воображение своим разнообразием и величием. 350 лет стоит на земле моршанской величественный храм во имя Пресвятой Троицы Свято-Троицкий собор. Его история началась 5 декабря 1830 года, когда был утвержден проект строительства храма императором Николаем I, который сделал приписку «Выше Исакия не строить» [1]. Автор проекта Моршанского Свято-Троицкого собора неизвестен до сих пор, но подобный храм находиться в Петербурге – это Преображенский собор, который входит в состав экскурсионных маршрутов для туристов, приезжающих в северную столицу.

Спасо-Преображенский собор города Санкт- Петербург и Свято-Троицкий Собор города Моршанска являются творением великого строителя, который смог воздвигнуть два, подобных друг другу собора на разных концах страны. К работе над проектом Спасо-Преображенского собора в Санкт-Петербурге приступил зрелый и опытный мастер, член столичного комитета по наблюдению за строениями, действительный член Российской Академии искусств. «У меня нет других художников, опричь Стасова», – с восхищением отзывался о нем Александр I [2].

Василий Петрович Стасов – следовал, часто вопреки моде, неожиданно и смело. Отсюда, из древности, предельный лаконизм и своеобразие его архитектурного языка, суровая красота простых и ясных форм, мужественная величавость, которую он не только проповедовал, но и воплощал в северной столице. С особой любовью относился мастер к древнерусскому храмозданию и, сохраняя единство, представляет в малом разительную огромность». И даже столь любимое им пятиглавие, размышлял зодчий, оказывается, не только привычный для всех символ церковной архитектуры, но «служит также для освещения церковных сводов» [3].

Строительство велось необычайно быстро (к нему привлечены были и солдаты Преображенского полка). Немногим больше года понадобилось коллективу под руководством Стасова - архитектору А. П. Брюллову, каменных дел мастерам Лукини и Франчини, генерал-майору Микулину чтобы справиться с работой. Уже зимой 1828 года строительство было завершено.

Возобновленный после пожара храм был освящен 5 августа 1829 года, в престольный праздник, ровно через 75 лет после первого освящения, митрополитом С.-Петербургским и Новгородским Серафимом. К этому дню Николай I подарил храму ковчег и потир из яшмы и украшенные драгоценными камнями ризы. Величественный каменный пятиглавый собор, стоящий в центре одноименной храму площади, стал

одним из самых замечательных храмов города и в неизменном виде сохранился до наших дней. Интерьер его решен в стиле позднего классицизма, строго и вместе с тем торжественно [4].

При восстановлении Стасов умело использовал старые стены и сохранил внутреннюю планировку. Во время пожара сгорели деревянные купола, в то время как кирпичные пилоны уцелели, потому и были полностью использованы зодчим. При проектировании Спасо-Преображенского собора Стасов был ограничен размерами. Несмотря на это, он создал превосходный образ соборного храма, мощного, торжественного, монументального, отмеченного яркими национальными чертами при всей изысканной простоте. Гладь белых стен, скупо украшенных лепными декоративными изображениями на библейские темы и военными символами, прорезают высокие окна с полуциркульными завершениями. Окна красиво «утопают» в нишах с декоративными балюстрадами. К западной стороне собора примыкает монументальный портик из четырех ионических колонн. Окружность центрального купольного барабана украшена барельефами: гирляндами с головками херувимов.

План собора имеет вид двадцатичетырехгранного креста. Большая продольная ось креста от востока к западу составляет 40 метров, а большая поперечная с севера на юг - 34 метра. Главный купол венчает восьмиметровый крест. Площадь, занимаемая собором, составляет 1200 квадратных метров и вмещает до 3000 молящихся. Величественный купол опирается на четыре массивных пилона толщиной около трех метров каждый. Малые пилоны поддерживают малые угловые купола. Полная высота собора составляет 42,5 метра, площадь его - 1180 квадратных метров. По проекту предполагалось золотить купола, но не хватило денег, и архитектор изобрел уникальный состав красок: они стали отсвечивать вороненым металлом. За это простое и неожиданное решение Император Николай I наградил Стасова бриллиантовым перстнем. К сожалению, позднее чудо-рецепт был утрачен [1].

В левой, западной башне собора находятся куранты (механические часы), привезенные из Англии в 1854 году и действующие поныне, другая служит колокольней. К настоящему времени сохранилось шесть колоколов из тринадцати. Собор отличается замечательным благолепием и богатством своего убранства. В парусах главного купола академиком живописи Д. Н. Мартыновым написаны масляными красками четыре евангелиста. Над парусами в кольце купола надпись золотыми буквами вязью: «Господи Боже Израилев, несть Бог якоже Ты на небеси горе и на земли долу. Да будут очи Твои отверсты на дом сей день и нощь, еже услышати молитву людей Твоих, елико аще помолятся на месте сем и Ты услышиши на небеси и сотвориши и милостив будеши ИМ» (3-я Книга Царств, 8, 23, 29-30) [6].

В 1827 году, представители Тамбовской епархии присутствовали на освящении Преображенского собора в Санкт-Петербурге, который был возведен по проекту известного русского зодчего В.П.Стасова. Храм поразил святых отцов своим величием и великолепием, поэтому они единодушно решили построить такой же и на Тамбовщине.

Выбор их пал на Моршанск, и когда об этом стало известно, городские купцы «замахнулись» на собор красоты невиданной, и чтоб непременно был выше «Исаакия» (Исаакиевского собора в Петербурге). Однако их планам было суждено осуществиться только наполовину — 5 декабря 1830 года император Николай I проект утвердил, но сделал приписку: «Выше Исаакия не строить» [2].

Это был крестово-купольный собор, основой которого служил массивный куб, оформленный с трех сторон шестиколонными портиками с треугольными фронтонами.

Сначала постройка храма шла под усмотрением особо на то утвержденного комитета, а потом под наблюдением выбираемых из граждан попечителей под непосредственным надзором местного протоиерея А. Я. Воскресенского и губернского архитектора Шубина. Здание воздвигалось быстро. За короткий период было уложено 7200000 штук кирпича и 11934 штук белого камня плитами, а между тем, надо отметить, собор не возвышался и на половину высоты, предусмотренной по проекту. Громадность здания, не доведенного и до половины, поражала всех. Так было до 1841 года. Однако собранные на строительство храма средства истощились, а новых поступлений не было. Работы на соборе прекратились. В 1842 году на постройке храма было занято всего 45 человек. В следующем году утверждается новый добровольный сбор - торговая пошлина: с хлеба, сала и гречихи. После 1841 года работы на соборе растянулись на целых 15 лет. В процессе стройки возникало немало проблем, но самой существенной, пожалуй, стала задача по приданию надежности внутренним подкупольным столбам. Под тяжестью массивного барабана они стали проседать, что могло привести к разрушению здания. Строительство храма временно приостановили. Решить задачу, не подвергая собор разборке, помогла смекалка крестьянина Степана Люлина. Он предложил единственно верное техническое решение. Оно заключалось в следующем: по совету С. Люлина столбы и своды храма были закреплены металлической обвязкой, конструкция удалась на славу. Приостановленные на соборе работы продолжились [6]. Наконец, когда строительство храма было близко к завершению, начались отделочные работы и устройство собора изнутри. После штукатурки стен и покраски деревянных и металлических деталей здания были установлены иконостасы. Главный иконостас представлял пятиярусное сооружение. Придельные иконостасы были трехъярусными. Их изготовление было доверено московским мастерам. 24 ноября 1857 года храм был отстроен и освящен Преосвященнейшим Епископом Тамбовским и Шацким Макарием. Средний – главный престол Собора был освящен во имя Святой Нераздельной и Животворящей Троицы. Правый в честь иконы Казанской Божией Матери. Его освящение состоялось на следующий день, т. е. 25 ноября. Днем позже – 26 ноября, был освящен левый придел храма в честь святого благоверного князя Александра Невского. Освещение создавало великолепное паникадило в 60 пудов весом, с 52-мя серебряными подвесками, работы московского мастера Манарухина. Вокруг главного купола были устроены хоры с высокою чугунною бронзированною балюстрадой. Пол храма был сначала выложен белыми каменными плитами, окрашен масляною краскою, а потом харьковской метлахской плиткой. Храм был теплый – отопление было калориферное из подвала, где находились три печи (амосовских), построенные усердием бывшего старосты и председателя попечительного комитета Емельяна Захаровича Платицына. Солея пред иконостасом возвышена на 1 аршин 1 четверть с выдающимся амвоном, клиросы помещаются на солее. Они окружены чугунными бронзированными балюстрадами. Есть клиросы и отдельно от солеи около передних сторон задних столбов, поддерживающих свод собора. Внутренние стены всего храма, кроме алтаря внизу по окна и вверху между 1-м и 2-м карнизами отделаны под синий мрамор, а средняя часть - под белый, усердием бывшего старосты церковного Николая Афанасьевича Юсова. В куполах и алтаре до 1879 г. стены были выбелены, а в следующем году расписаны священными изображениями (масляными красками) и картинами под руководством Московского художника Потапова. В главной части главного алтаря была помещена громадная икона «Снятие со креста» с деревянной золоченой и украшенной резьбой раме. Все три иконостаса были нового

устройства с колоннами, фон их позлащенный. Особо следует отметить Святой крест Троицкого собора, который был поистине уникален, в нем находился огромный мощевик, в котором были собраны 83 частицы Святых мощей (святого Пророка Даниила, святых Евангелистов Матфея, Марка, Луки, святого Иакова брата Господня, святого Андрея Первозванного, святого архидиакона Стефана, святых Апостолов Фомы, Тимофея, Варнавы, Анисима, Карпа, святого царя Константина, святого князя Александра Невского, святых святителей Григория Богослова, Иоанна Златоуста и др).

8 августа 1916 года собор посетил государь-император Николай Александрович, его брат, великий князь Михаил Александрович, князь А.С.Долгоруков и многочисленная свита. По окончании службы император высказал духовенству и мирянам свое всемилостивейшее одобрение и восхищение и добавил: «Не ожидал я в российской глубинке встретить такой чудесный столичный храм. Если бы мог, то забрал бы его с собой в Петербург» [8].

Богослужение в соборе продолжалось регулярно до 1931 г. С 1931 года богослужения совершались только по праздникам. В 1937 году собор был закрыт под нажимом власти. В 1939 году «Союз воинствующих безбожников» подвергает храм разрушению и осквернению. Были уничтожены или проданы бесследно бесценные иконы, книги, утварь.

12 декабря 1971 года в областной газете «Комсомольское знамя» была опубликована статья доктора архитектуры В. И. Пилявского о необходимости сохранения этого редкого храма. В 1971 г. в Тамбовский облисполком поступила просьба выделить средства на восстановление собора. Реставрация храма началась городским отделом культуры в 1978 году. Троицкий собор частично восстановили. Работы велись реставрационным участком под руководством Л. Н. Фролова. Пожар 1987 года уничтожил плоды десятой по счету реставрации собора.

После пожара реставрационные работы в Свято-Троицком соборе продолжались отделом культуры Моршанского горисполкома до 1 мая 1990 года. 21 февраля 1990 года Тамбовским областным Советом народных депутатов было принято решение: «О передаче религиозной общине Русской Православной церкви г. Моршанска здания Троицкого собора, памятника истории и культуры республиканского значения». В 1995 году архиепископу Тамбовскому и Мичуринскому Евгению, было направлено прошение от православных верующих Троицкого собора с просьбой на утверждение и благословение религиозной Общины Русской Православной церкви. Регулярные богослужения возобновились 7 апреля 1996 года. 9 августа 1998 года в Свято – Троицком соборе города Моршанска Божественную литургию совершал Святейший Патриарх Московский и всея Руси Алексий II. Святейшему Владыке сослужили митрополит Новгородский Николай, архиепископ Ульяновский Прокл, архиепископ Владимирский Евгений, архиепископ Истринский Арсений, архиепископ Тамбовский и Мичуринский Евгений. Его Святейшество Алексий II подарил Свято-Троицкому собору икону Святителя Питирима – первого епископа земли Тамбовской, с частицей его мощей [7].

При утверждении проекта очень легко могло быть замечено сходство с прообразом — Преображенским, однако это не создало никаких препятствий для его утверждения. Судя по тому, что проект вполне удовлетворил высшие инстанции, он был выполнен со всей степенью грамотности.

Таким образом, уездному городу Российской провинции, ныне районному центру, весьма лестно иметь в своей летописи имя такого человека как В. П. Стасов. Весьма

лестно было бы прикрепить на стене Троицкого собора табличку с датой постройки и с именем знаменитого архитектора, но, увы. Впрочем, не так уж все и огорчительно. Так как Стасов корректировал чертежи проекта, и внеся изменения в них, как бы санкционировал со свой стороны их реализацию. То внимание, которое столичный зодчий оказал в виде различных технических указаний и исправлений, тем самым внеся свою лепту в моршанскую грандиозную стройку, вполне можно расценивать как соавторство, к тому же если учесть, что прообразом моршанской святыни послужили творения столичного архитектора. В решении плана, композиции, объема, пропорций и декоративного оформления Моршанский Троицкий собор явился промежуточным между двумя столичными постройками В.П. Стасова. Традиционное пятиглавие древне-русского классицизма оказалось соединенным с античными формами. Древне-русский классицизм характерен изяществом строгих линий наружной архитектуры, отсутствием пышности экстерьера, относительной простотой каменного убранства с применением всего лишь нескольких декоративных элементов. При внешней достаточно простой красоте соответствует богатейшее внутреннее содержание: золоченые иконостасы и росписи стен, изысканные паникадила, золоченые лампады и прочая церковная утварь. В этом как бы отражается стремление православной души к глубокому и внутреннему своему содержанию при простой внешней красоте.

Таким образом, в настоящее время назначение многих религиозных объектов приобретает свой изначальный смысл, они становятся частью культуры, наследием народа. Сегодня храм является украшением, значимым социокультурным объектом, который мог бы служить полноценным брендом Тамбовского региона для формирования инвестиционной, культурной и туристской привлекательности области и города.

Список использованной литературы:

1. Архив Моршанского Краеведческого музея // Материалы Всероссийского добровольного общества охраны памятников истории и культуры за 1967 го. Ар.49а оп.№1. С. 125
2. Архив Моршанского Краеведческого музея. Дело №4 Памятник архитектуры XIXвека (1981 год). С. 278
3. Тыжненко Т. Е. Василий Стасов. – Л: Лениздат, 1990. – 192 с
4. Архив Моршанского Краеведческого музея. Дело №2 Троицкий собор (переписки) 1974 год. С. 259.
5. В публикации использованы документы Моршанского историко-художественного музея, очерк И. Озарнова «Торжествуй же, истина, над беспамятством».
6. http://russian-church.ru/viewpage.php?cat=tambov&page=20.
7. http://morshansk.ucoz.ru/news/2008-12-11-254.

Marjana Vaneva, PhD
University American College Skopje, School of Foreign Languages, vaneva@uacs.edu.mk

81`367.6

NEGATION IN LINGUISTICS: ITS PLACE AND IMPORTANCE

The linguists' treatment of negation as a linguistic universal implies its existence in any language structure, because negation is a component of thinking and is a member of the binary category *assertion - denial* in which the members have relative independence because they form an ontological unity. Yet, this paper is not limited only to assertion or denial because they are only the two primary forms of expression, where suspicion, difficulty, and non-explicitness deserve to be placed - an opinion given by Jespersen and certain representatives of the psychological stream in linguistics.

It is necessary to recognize the triple opposition, i.e. the existence of a third member between these two extremes because the world, as well as the language, is not built only in symmetrical patterns of plus and minus. With this inclusion of the negation in triple opposition (along with suspicion and assertion), the question arises whether denial and claim should be included in modal categories, and in the same class of modal meanings, such as doubt and difficulty.

Many grammars that treat modality as complex and versatile category treat both extremes as a category of modality, while some authors include them even in the basic modal meanings that are expressed with the confirmative or negative form of the sentence. Linguists who regard negation as a modal category base their views on the fact that negation expresses absence of links among the processes from reality, which is unreality, while reality and unreality are modal categories, thus leading to conclusion that the negative meaning is justly understood as a modal meaning of unreality. Some language researchers believe that the modal character of negation lies in the negative particles that carry subjective meanings in themselves. However, there are some contemporary authors, like Bondarenko (Бондаренко 1983), who set the modal meanings at another, different level of negation and insist that modality and negation should be treated as separate language categories.[1]

Many Russian linguists accept negation as an independent language category: some consider it to be grammatical, others think it is syntactic, a third group treats it as semantic-syntactic, a fourth - only semantic, which is in line with the real world. Shendels (Шендельс 1959, p.125 cited in Bondarenko 1983, p.56) is the author who best explained the nature of negation as a grammatical category, describing it as a language category that is an expression of negative relations among concepts through use of specific language means.

Such determination of the negative category is not satisfactory given that in terms of language (grammar), while negating we do not have concepts that would be a subject of study of logic, but we have members of the sentence and its grammatical meaning. In addition, he points out that the basic content of the grammatical categories of assertion and denial creates expression of affirmative and negative statement, which in turn expresses affirmative and negative links to the actual reality. Shendels's opinion is that the negation corresponds with appropriate affirmation: «The negative statement denies the capacity ascribed to the subject in the affirmative statement», so it is a language expression of the negative relation among the notions of the negative statement, manifesting the negative

1 Цветковски (1990: 47)

relation of reality. Ozerova (Озерова 1978, p.10 cited in Bondarenko 1983, p.60) argues that the grammatical category of negation expresses logical negation, but according to Paducheva (Падучева 1979, p.186 cited in Bondarenko 1983, p.58) negation is an element of meaning of a sentence which refers to the absence of a link among individual events that are being discussed in the sentence. In reality, negation implies absence, non-existence not only of the relations, but also of the objects, phenomena and their signs. By absence of objective connection, many authors understand certain disunity or unreality that is the basis of the linguistic concept.

By giving accurate determination of negation, Ayzenshtadt (Айзенштадт 1959, p.137-139 cited in Bondarenko 1983, p.59) says that this category of language is an expression of systemic language means with which division of phenomena in the reality is shown. Galkina-Fedoruk (Галкина-Федорук 1956, p.73 cited in Bondarenko, 1983, p.59) supports the explication of disunity by showing that the example «*He does **not** read*" means that the person and action are separated at a given moment in reality. In the concept of negation, Vasileva (Василева 1958, p.138 cited in Bondarenko 1983, p.59-60) reviews the assertion and denial as equal forms reflecting reality: they adequately express unity, united being, and disunity and disunited being, in which case the latter belongs to the negative form. Just as affirmative statements speak of properties and relations that exist in a particular subject at a particular point, in the same way negative statements show absence of certain properties and relations in a particular subject; or absence of signs and properties of the subject that would otherwise exist when we make an affirmative statement.

N.A. Bulah (Н.А. Булах 1962, p.7 cited in Bondarenko 1983, p.61) gives his own definition stating the opinion that the grammatical category is such a syntactic category of negation which is expressed with the help of special grammatical means regardless of the presence of syntactic connection between the two members of the sentence and meaningfully selected disunity between those members with its own place in reality. By this, Bulah admits that the grammatical negation expresses meaningful disunity which indicates absence of action, signs and meaningful relation between the members of the sentence.[2]

Linguists have also related negation to the feature of predicates, explaining that as a capacity of each sentence it is completely unjustifiably limited to the predicate or to the predicate terms, i.e. the predicate relations.

Sprnchak (Спрьнчак 1960, p.7 cited in Bondarenko 1983, p.73) explains that the feature of the predicate is contained in what is announced, claimed or denied with the sentence.

In the linguistic literature it is considered that the basic content of the grammatical category of negation occurs in logical negation. At the core of negation as a language form, there are two forms of reason: concept and statement, which is why it is considered to be a formal universal, common for all languages.

In continuation, there is a brief overview of the treatment of negation by representatives of psycholinguistics, pragmatics and text grammar, in the framework of linguistic science.

The psycholinguistic view of negation is quite specific, whose representatives, as well as psychologists, attribute negation a purely subjective character. The psycholinguists base this attitude on the explanation that negation is a manifestation of the human psyche, an expression of different psychical reactions or emotions, and not reflection of the reality. In the notion of negation, the representatives of this orientation include the feeling of reluc-

2 Цветковски (1990: 61)

tance, distraction and denial, and consequently, Jespersen and Wierzbicka state that negative sentences serve to express contradiction and opposition, and the particle **not** is a primitive exponent of refusal.

Potebnja (Потебня 1958, cited in Bondarenko 1983, p.50) says that in order to replace the pure non-A with a real size, i.e. with incomplete negation, it is necessary to add a notion to it which can only be an affirmative concept, of the same kind but incomparable with non-A. Wierzbicka (1970, p.91 cited in Bondarenko 1983, p.50) interprets negation as a real affirmative element of the deep structure of the sentence associated with the expression of a subjectively–wishful, modal primitive.

However, despite the many positive aspects, the psycholinguistic concept has been criticized for its interpretation of negation as its meaning may not always be ascribed to unwillingness, rejection and opposition, and that such meanings can be expressed by affirmative judgments, indicating that the negative implication is contained only in the negative forms.

Certain representatives of pragmatics consider negation not as a grammatical, but as a pragmatic or functional category that expresses a denying or refuting relation. This perception can be explained by the presupposition of the negative sentence, and it is its confirmed correlative with which the marker of misconception is present, which needs to be removed together with the negative sentence from where this refuting element of negation actually originates.[3] Namely, the communicative function of the negative declarative and interrogative sentences consists of the fact whether to reject or to correct the opinion that the participants in the communication have regarding the acceptance of the affirmative form as disbelief, while the participants in the speech act that have developed opinion reversal to their own, now with the negative form itself are forced to revisit or completely reject that opinion.

R. Ibanes (Ibañez 1972, p.2 cited in Bondarenko 1983, p.53) explains that negation is wrongly considered to be a syntactic category because, as indicated by the distribution analysis of the negative elements, the means of expression of negation cannot be represented as a syntactic class, but as a closed number of elements, and similar to the attitude of the psycholinguists, not always can negation be realized only with a negative form: it can also be presented with other language tools, or implicitly. Because of this characteristic, negation is listed among the semantic categories that are manifested with different morphological and syntactic means. According to Ibanes, assertion and denial are two poles, or two alternatives of one dimension.

Considering that in pragmatics there are no alternatives such as "assertion or denial", the affirmative and negative forms can be used in the same sentence.

According to many authors, denying is not a separate operation whose content is fixed in the language for the implementation of the communicative purpose or illocutionary acts such as greetings, orders, complaints, but it is more a general communicative operation, which designates such other operations with which it can be combined. The pragmatic view in linguistics is inherently determined by the introduction and explanation of linguistic phenomena that arise from the linguistic communicative function and language scope of action. The attitude of these proponents is that negation is a purely linguistic category that says nothing about the situation in reality, but therefore expresses the speaker's attitude towards a given situation, showing disbelief. Thereby, the depth operator with its clear sense synonymously determines the scope of action of the negation which is syntactically

3 Цветковски (1990: 47)

subordinate to the sentence, so that the logical content of negative sentences does not depend on which member of the sentence the negative element refers to.[4]

The proponents of the text grammar, of which one is Schmid (Schmidt 1973, p.181 cited in Bondarenko 1983, p.53), observe negation not as a grammatical category, but as a complex communicative operation that helps the speaker communicate to the hearer their attitude towards certain facts of communication. Negation as part of language universals is regarded as a depth operator whose role is to correct or refute the opinion of the addressee.

The overview until now shows that the issue of negation has been raised and discussed in several non-linguistic sciences, and when it enters the field of linguistics, the situation becomes more complicated. Practically, the grammarians overcome this complexity with the fact that everything that is illustrated with positive examples, and that the language laws allow, can be expressed negatively.

In any case, this is a very important phenomenon in which a number of authors show interest because of its not being defined as a category and its variability in terms of the manner of expression. The latter stems from the claim that there are several kinds of negation, and thus there are opportunities for expressing negation on a variety of levels. In literature, logical negation is the basic content of grammatical negation, but we ought not to equate these two types of negation because in many cases they do not match and are not identical. There are languages in which the negative forms do not express negation from a logical aspect, but there are affirmative forms that represent logical negation. This implies that each sentence with negation does not necessarily correspond with the negative judgment; it may be a means for expressing threat or questions, or just a stylistic device.

References

1. Бондаренко, В.Н. 1983. Отрианиe как логико-граматическая категория. Москва: Издатељство.
2. Ванева, М. 2005. Средства за изразување негација во англискиот и македонскиот јазик. Необјавена магистерска дисертација. Скопје: Универзитет „Св.Кирил и Методиј",Филолошки факултет „Блаже Конески".
3. Цветковски, Ж. 1990. „За негацијата од категоријален аспект". *XVI* Научна дискусија; Универзитет „Кирил и Методиј" - Скопје; Семинар за македонски јазик, литература и култура; Скопје: 45-62.

4 Бондаренко (1983: 54-78)

м-р Ева Велинова 821.133.1:811.133.1
Универзитет „Гоце Делчев" – Штип, Филолошки факултет, eva.velinova@ugd.edu.mk
м-р Надица Маркоска
Универзитет „Гоце Делчев" – Штип, Филолошки факултет, nadica.markoska@ugd.edu.mk

ЈАЗИКОТ КАКО ОБЕЛЕЖЈЕ НА ФРАНЦУСКАТА КУЛТУРА ВО КНИЖЕВНОТО ТВОРЕШТВО НА МАРСЕЛ ПРУСТ

Промислувањето за јазикот како обележје на културата претставува феномен кој за лингвистите не е новина, земајќи го предвид фактот што уште во антички времиња стадиумот на културите бил проценуван според интелигибилноста и симболичката еволуција на нивниот јазичен знаковен систем кој бил предуслов за нивно разликување од „варварските култури". Европскиот Среден век ја правел дистинкцијата помеѓу употребата на латинскиот јазик во пишани цели и *волгаре* во усмената комуникација за да ги разликува општествените групи според степенот на нивна писмена едуцираност. Бројни антрополози го сметале за незамисливо изучувањето на културите без да го засегнат прашањето за јазикот на тие култури како создател на една обединувачка социјална група чиј што говор е предуслов за издградба на етничкиот идентитет. Синтагмата „јазикот како обележје на култура" од своја страна подразбира амбивалентност која може да биде толкувана двојно: ако јазикот биде сфатен како јазик на високата култура и обележје на едукацијата на говорителот, но и ако јазикот е одраз на одредена етничка, старосна или општествена група. Оваа статија ќе ја разгледа културолошката вредност која ја има францускиот јазик во делото на Марсел Пруст од двата споменати аспекти.

Во потрага по загубеното време на Марсел Пруст претставува ремек дело на француската литература од дваесеттиот век, а она што останува како генерален впечаток стекнат од средбата со делото, е извонредното лингвистичко богатство кое е не само белег на индивидуалниот талент, туку како да има за цел, третирајќи го прашањето на француската нација, да го засегне во непосредна врска со неа и прашањето на францускиот јазик. Сепфатноста на состојбите кои ги проживува главниот лик и наратор (љубомората, порокот, болеста, критиката на општеството,...) се рефлектираат во неговиот наизменично елоквентен, суптилен, вознемирен, девијантен говор. Богатството и експресивноста на јазикот учествува во доловувањето на варијациите на егзистенцијата во која на прониклив начин се декодираат белезите на француската култура.

Јазикот како обележје на индивидуалната култура

Историјата на модерниот роман, на која ѝ припаѓа и прустовиот роман, ја промени класичната перцепција на раскажувањето и портретирањето на ликовите. Доминацијата на интересот за јазикот во творештвото на Пруст направи случувањата во нарацијата да бидат подредени на говорот и несомнено конверзацијата меѓу ликовите зазема толку голем дел, што придонесува ликовите да бидат изградени не преку дескрипцијата на нараторот, туку преку изобилството на реплики кои на апстрактен начин учествуваат во формирањето на нивниот хабитус. Наместо преку вообичаеното портретирање, стекнуваме претстава за ликот и го ситуираме преку начинот на кој што

тој лик говори.

Третирајќи го прашањето на јазикот во релација со културата, Пруст го насочува своето внимание врз *социолектите* како јазични средства својствени за одреден етнос или општествена група, а посебно кон *идиолектите* како нивна подгрупа која се однесува на јазичните обележја на поединецот, но и кон различните стилови на говорот кои го третираат јазикот како обележје на светоглед, идеологија и култура сфатена во индивидуална, но и колективна смисла. Во романот среќаваме разноличје на идиолектите кои произлегуваат од функционалните стилови: говор на медицината преку ликот на Котард, говор на дипломатијата преку ликот на Норпоа, говор на војската преку ликот на Сан Лу, архаизми, неологизми, дијалекти, арго, етнолекти, жаргон. Употребата на различните идиолекти кои ги говорат ликовите ги отсликуваат различните социјални класи во периодот кога во Франција е во подем буржоазијата со нејзината потреба за афирмација, употребата на анахронизми го презентира историското минато на кое инсистираат различните претставници на аристократијата, употребата на различни стилови формира општествени кругови кои врз јазичната основа ќе ја базираат сопствената доминација. Но, преку имитацијата на говорот на одредени групи авторот ја сугерира и својата критика насочена кон нив, за што говорат бројните примери: говорот на Норпоа (политичар и поранешен амбасадор) е преоптоварен со пастиши кои го имитираат стилот на дипломатијата и кој е неадекватен на контекстот во кој е изречен; свештениците изнесуваат одвишни етимологии на имињата на градовите и селата; Бришо (професор од Сорбона) употребува ретко користени зборови извлечени од речник само за да фасцинира во разговорот, но чии што излагања се перципирани како педантерија; „коконите“ како Одета користат англицизми за да го декорираат својот јазик со ново стекнати елементи кои ги придодаваат на говорот како да се дел од модниот тренд; кога нараторот го следи постепениот развој на ликот на хероината Албертина во која е заљубен и кога сеуште не може да ја долови вистинската приказна за нејзината припадност, различните лица кои ги манифестира таа и кои ја прават недостижна и неподложна на интерпретација, се одвива преку сите зачудувања кои можат да се забележат на нивото на анализа на промените во нејзиниот говор. Од француски арго кој ја ситуира во групата на спортистки, преку финеси на говорот кои укажуваат на влијанието на Марсел врз неа и нејзината едукација; говорот на евреинот Блох е обременет со хеленизми и со премногу афектирани елементи кои го изразуваат неговиот стремеж да биде прифатен во високите кругови, но кој на невкусен начин претендира ученост; Легранден, кој исто така аспирира кон промена на својата општествена положба користи поетски говор при конверзацијата, кој наместо да го класира во аристократијата, го претставува како субјект на јазичен снобизам; во момент на бес, музичарот Морел употребува акцент кој го открива неговото вистинско потекло; неискуството на лекарот Котард се манифестира преку несоодветната употреба да фразеолошките изрази.

Во есеистичките записи на Марсел Пруст можеме да го согледаме и вреднувањето кое тој им го придодава на книжевните дела заради јазикот кој е употребен во нив. Во делото *Sur la lecture*, тој ја назначува својата инклинација кон „старите книги“ „бидејќи тие ги содржат сите убави форми на јазикот кои го чуваат споменот на употребата и на начините на чувствување кои повеќе не постојат, трајни траги на минатото на кое не наликува сегашноста и чие што време, минувајќи покрај нив, може единствено да ја разубаваат нивната боја“, додека пак во *À la recherche du temps perdu* го искажува неговиот интерес за „старите начини на говор каде што ја гледаме метафората, избришана од

нашиот современ јазик, преку говорната употреба на која сме навикнале (...) изразите кои повеќе не се употребуваат и станале сликовити, кои ги среќаваме само во селскиот живот".

Јазикот како обележје на националната култура

Но, јазикот претставува и обележје на културата сфатена како национала категорија, а самиот начин на говорење не само што учествува во идентификацијата на потеклото на ликовите, туку говори и за одредени културолошки белези на народот кој е репрезентиран преку тој говор. При влезот на принцот Faffenheim-Munsterburg-Weinigen, Марсел е воодушевен од неговото име бидејќи тој „ги имаше сочувани, во искреноста со која првите слогови беа – како што се вели во музиката – нападнати, и во пелтечавото повторување кое ги извикуваше, еланот, наивната маниеристичност, тешките германски „деликатеси" кои се појавуваа како зеленикави гранчиња на *Heim* врз темно синиот емајл кој ја прикажуваше мистичноста на еден рајски витраж зад бледите и фино стокмени позлати од 18-тиот век во Германија " (II, 256).

Посебна приказна се слоговите како оние во семејното име на Германтови во чиј што изговор нараторот го чувствува вкусот на портокал кој одговара на сокот кој што го послужуваат во нивниот салон, но кој во споменатото уживање треба да го вклучи и моментот на престижот кој за Марсел се крие во името на споменатата аристократска раса. Војвотката Германтова која го говори извонредно францускиот јазик треба да го претставува идеализираното ниво на културата кон кое претендира аристократијата. Учтивоста изразена преку говоротна Германтов, иако е артифициелна, во себе ја содржи историјата на неговата лоза."Таа учтивост на господин Германтов, која што ќе ми ја искаже во текот на целата вечер, ме шармираше како оставина на световни навики, посебно од 17-тиот век ». (II, 404)

Употребата на *пастишите* на други писатели, како на пример оние на Сен Симон или на браќата Гонкур, е исто така значајна бидејќи Пруст се обидува не само да направи стилистичка имитација, туку да долови одреден степен на свест или да презентира менталитет кој говори за припадност на различна култура и на заземање на определено место во рамките на таа култура. Исто така се остварува имитација на познатите книжевни дела од минатата литературна историја на Франција со што се реактуелизира интелектуалната оставина на нацијата и нивното влијание врз понатамошното книжевно творештво.

Девијацијата пак од францускиот јазик, без разлика дали станува збор за употреба на еврејскиот (*Dis donc, Apraham, chai fu Chakop*) или за други локални говори како бретонскиот кој е имитиран од Германтова сведочат за извесна идеолошка свест за постоење на дистанца и презир, за бележење на другоста преку варијациите на говорот. Францускиот идентитет се дефинира преку презирот кој се искажува кон варијациите на јазикот употребени во текстот преку саркастична имитација од страна на ликовите. Во говорот на Франсоаза кој го евоцира животот на селото, нараторот го препознава „лингвистичкиот гениј во жива состојба, иднината и минатото на францускиот јазик". Таа ги отсликува остатоците од минатото во францускиот јазик кои му придодаваат митолошка димензија и континуитет на јазичното богатство.

Заклучок

Исклучителното лингвистичко богатство на јазикот изразен преку кратки и испресечени реченици, но исто така и преку претерано долги искажувања со парантези и дигресии, изобилство на предлози и сврзници, како да ја претставува еволутивната лоза на францускиот јазик и на француската култура. Како што наведува Силви Пјерон: „ Се се одвива како еден термин да генерира структура на конструкција: еден вид семантичко дрво со гранки од дефиниции, гранки од метонимии, гранки со аналогии, гранки интертекстуалност, кои ги следел писателот отелотворувајќи различни патишта, преку принцип на комбинаторика“ (Pierron, 2005: 261)

Користена литература:

1. Ghavimi, Mahvash. *Proust et le langage révélateur*, Pazhuhesh-e Zabanha-ye Khareji, No. 36, Special Issue, French, 2007, pp. 79-99.
2. Pierron, Sylvie. *Ce beau français un peu individuel. Proust et la langue*, Presses Universitaires de Vincennes, Saint-Denis 2005.
3. Proust, Marcel. *Sur la lecture*, Actes Sud, 2006.
4. Proust, Marcel. *A la Recherche du temps perdu*, Gallimard, 1999.

С.Г. Виноградова 004:007
«Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина», vinogradova.sg@yandex.ru

КОММУНИКАТИВНОЕ ЧЛЕНЕНИЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ-ВЫСКАЗЫВАНИЯ КАК УСЛОВИЕ ЭФФЕКТИВНОГО ВЕРБАЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Современное человеческое общество характеризуется стремительным увеличением роли информации, знаний и информационных технологий в экономике, политике, культуре и других сферах жизни. Человек, находясь в центре информационных потоков, будучи наделенным знанием языка, способностью познавать окружающий мир и передавать свои знания другим, является как источником информации, так и объектом ее воздействия. Рекламное объявление, телефонный разговор, статья в газете, электронное письмо, сайт в Интернете, рецепт приготовления пирога, резюме, бизнес-план, политическая речь, поэтическое произведение – все эти и многие другие формы передачи информации могут представлять собой и продукт, и объект языковой и мыслительной деятельности человека. При этом качество сообщаемой и получаемой информации в ходе межличностного, межгруппового общения, а в макромасштабах качественное развитие общества, обусловлено эффективностью вербального взаимодействия людей, которое в значительной степени предопределено результатами языковой и мыслительной деятельности членов данного общества.

Как пишет Г.В. Колшанский, «языковое общение человека есть, прежде всего, сообщение некоторой мысли, отражающее в своей самобытной плоти реальные предметы, их отношения и процессы, как бы воссоздающие при этом материальный мир в его вторичном проявлении, а именно в идеальном воплощении на уровне «язык – мышление» [Колшанский 1984: 7]. В процессе вербального взаимодействия «сообщение некоторой мысли» осуществляется посредством предложения-высказывания, которое выступает в качестве базовой единицы трансляции информации и знаний. Согласно апперцептивному принципу усвоения знаний, сформулированному Дж. Миллером [Миллер 1990], информационные потоки развертываются от известного (старого) к новому знанию. Нарушение этого принципа ведет к коммуникативным ошибкам, конфликтам и даже провалам. Членение предложения-высказывания на отправную точку сообщения, тему, передающую ранее известную, старую информацию, и ядро сообщения, рему, вносящую новую информацию, т.е. коммуникативное (актуальное) членение предложения-высказывания, таким образом, является естественным и обязательным условием эффективного вербального взаимодействия. В лингвистике, как известно, наряду с терминами «тема / рема» используются близкие по содержанию «топик / комментарий», «топик / фокус» и др. Однако не стоит сопоставлять коммуникативное членение с элементарным бинарным явлением. Неслучаен выбор Я. Фирбасом понятия «коммуникативный динамизм» для описания процесса вышеназванного членения, ведь непосредственно каждый элемент предложения-высказывания, обладающий тем или иным смыслом, в разной степени способствует продвижению процесса коммуникации [Фирбас 1972].

Коммуникативное членение предложения-высказывания было и остается предметом изучения исследователей, представляющих разные научные школы и

направления. Например, только в отечественной лингвистике коммуникативное членение рассматривалось в психологическом аспекте [Фортунатов 1957: 458], в качестве логико-смыслового явления [Панфилов 1971], как синтактико-стилистическое словорасположение [Ковтунова 1976], в разрезе функционально-семантического описания акцентного выделения слова в коммуникативном синтаксисе и лингвистике текста [Николаева 1982], с точки зрения нетождественности коммуникативной и «информативной» структур предложения [Селиверстова 1984], в рамках пропозиционального семиозиса [Худяков 2000] и т.д.

Развитие современного общества, особенно в части его информационной составляющей, развитие лингвистической науки вызывают необходимость, не без учета сложившихся подходов, исследования коммуникативного членения предложения-высказывания как условия эффективного вербального взаимодействия с позиций новой когнитивно-дискурсивной парадигмы в лингвистике, а именно, принимая во внимание:

- многоуровневую организацию системы познания человеком окружающего мира;
- процессы концептуализации и категоризации как ведущие составляющие познавательной деятельности человека в целом, и способы накопления и передачи информации в частности;
- стратегии построения высказывания, восприятия, понимания речи;
- факторы концептуального взаимодействия коммуникантов, включающие степень владения коллективным знанием и опытом;
- когнитивные принципы выделенности/ выдвижения/ фокусирования при распределении внимания на уровне предложения-высказывания и текста/ дискурса, частью которого это предложение-высказывание является;
- индивидуальную оценку отправителем и получателем знания, передаваемого предложением-высказыванием, как данного или нового в результате интерпретационной деятельности участников коммуникации.

С одной стороны, поскольку все стороны существования современного общества охватывают процессы глобализации, это исследование должно быть направлено на типологический анализ коммуникативного членения простого и сложного предложений-высказываний в разных группах языков с целью когнитивного моделирования структур знаний, стоящих за процессом такого членения, категоризации языковых средств, отражающих данные структуры, а также поиска когнитивных закономерностей и концептуальных универсалий коммуникативного членения указанных синтаксических единиц.

С другой стороны, поскольку в современном обществе обмен информацией в ходе вербального взаимодействия преимущественно протекает на английском, китайском и испанском языках, особое внимание необходимо уделить изучению коммуникативного членения простых и сложных предложений-высказываний в когнитивном аспекте именно в этих языках наряду с языком родным. В частности, следует выявить когнитивные принципы и механизмы моделирования процессов коммуникативного членения простого и сложного предложений-высказываний в данном языке, а также описать категории, вербализующих эти процессы средств.

При этом и простое, и сложное предложения-высказывания важно рассматривать не столько в качестве структурно-семантических образований,

сколько как способы объективации события и гиперсобытия, на концептуальном уровне структурируемых синтаксическими концептами в виде простой пропозиции и пропозиционального комплекса соответственно. Вместе с тем, следует учитывать, что в когнитивном ракурсе коммуникативное членение предложения-высказывания – это, прежде всего, протекающий в ходе порождения и обработки языкового сообщения процесс наращивания концептуального содержания, который состоит в сортировке и упорядочивании так называемых тематических и ситуативных концептов [Болдырев 2011] и допускает целостное/ структурированное, прогрессивное/ регрессивное осмысление данного сообщения.

Как представляется, результаты исследования позволят оптимизировать технологии устной и письменной коммуникации на тех или иных языках, с разными объектами направленности информационных потоков и задачами общения (в том числе связанными с обучением языкам, переводом, прикладной лингвистикой) на уровне просодического облика речи, ее синтаксической и морфологической структурированности, отчасти содержательной наполненности, стилистики, риторики, культуры речи, что непременно будет способствовать эффективному вербальному взаимодействию в современном обществе.

Литература

1. Болдырев Н.Н. О метаязыке когнитивной лингвистики: концепт как единица знания // Когнитивные исследования языка. Вып. IX.: Взаимодействие когнитивных и языковых структур: сб. науч. тр. М.: Институт языкознания РАН, Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2011. С.23-32.
2. Ковтунова И.И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения. М., 1976.
3. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. М.: Наука, 1984.
4. Миллер Дж.А. Образы и модели, уподобления и метафоры // Теория метафоры. М., 1990. С. 236-283.
5. Николаева Т.М. Семантика акцентного выделения. М.: Наука, 1982.
6. Панфилов В.З. Взаимоотношение языка и мышления. М.: Наука, 1971.
7. Селиверстова О. Н. К вопросу о коммуникативной структуре предложения // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. Т. 43. М.: Наука, 1984. С. 443-454.
8. Фирбас Я. Функции вопроса в процессе коммуникации // Вопросы языкознания. 1972. № 2. С. 55-65.
9. Фортунатов Ф.Ф. Избранные труды, т. 2. М., 1957.
10. Худяков А.А. Семиозис простого предложения. Архангельск: Поморский государственный университет, 2000.

Л.В. Екшембеева
«Казахский национальный университет им. аль-Фараби», lvek@inbox.ru

81:007

ЯЗЫКОВАЯ СТРАТЕГИЯ САЙТА: КУЛЬТУРА ПРЕЗЕНТАЦИИ

Аннотация: В статье через анализ языковых средств выражения содержания сайта компании определяется уровень культуры текстовой презентации и делается вывод и необходимости модификации сайта.

Ключевые слова: языковая стратегия, культура, языковые средства, текст, сайт, успешность, социальная идентификация.

Каждая компания, любой человек, становясь субъектом социально-экономической реальности, вступает в те или иные отношения с другими субъектами социума. От того, как наш субъект будет воспринят в обществе, зависит успешность или неуспешность его деятельности. Успех в обществе часто определяется уровнем культуры презентации, тем, как человек или компания позиционируют себя. Под влиянием презентации их социальная роль и профессиональная деятельность оценивается общественностью. Эта оценка и формирует общественное мнение.

Одной из стратегий социального позиционирования является социальная идентификация субъекта, которая обеспечивается презентацией компании, в том числе, и на сайте. Инструментами социальной идентификации субъекта являются язык и дискурс. Именно они способны создать образ надежного партнера и социально успешного члена социума. Для отдельно взятой личности средствами языка и текста формируется имидж. Для компании или организации – социальная и профессиональная репутация. В данной статье мы рассмотрим вопрос, как средствами языка и речи осуществляется социальная идентификация компании и какую при этом роль играет текстовая культура сайта.

Стратегии создания привлекательного образа компании, как правило, специально разрабатываются и реализуются через создание идеологического портрета компании. Идеологический портрет компании выполняет функцию её идентификации на рынке и в социуме.

Как создается идеологический портрет казахстанской компании? Термин идеологический портрет компании выведен нами через осознание понятия «идеологическая социализация», под которой понимаются абстрактные идеологические установки и верования: «свойства текста и речи позволяют нам формулировать и выражать абстрактные идеологические верования самым непосредственным образом. … Идеологическая социализация, таким образом, осуществляется в дискурсе.» [1]

Е. Краснова под идеологической социализацией понимает «двусторонний, взаимообусловленный процесс взаимодействия индивида с идеосферой общества, результатом которого является избирательное усвоение индивидом идеологических ценностей, формирование собственной ценностной иерархии» [2, с.6]

Содержанием идеологического портрета становятся: система ценностей группы людей, объединенных в компанию; их коренные интересы; место в обществе

и бизнесе; отношения внутри компании; внешние связи с властью, другими компаниями и группами компаний; цели и программы деятельности. Средством создания идеологического портрета определяется идеологический дискурс. Вслед за Т. ван Дейком мы соотносим толкование понятия *дискурс* с его абстрактным смыслом, что позволяет говорить о идеологическом дискурсе: «… наиболее абстрактный смысл понятия дискурс – когда оно относится к специфическому историческому периоду, социальной общности или к целой культуре. Тогда говорят, например, "коммунистический дискурс", "буржуазный дискурс" или "организационный дискурс". В этих же случаях – по аналогии с социологическими понятиями "социальная формация" или "социальный порядок" - говорят "дискурсивная формация" или "дискурсивный порядок". Как раз в этом смысле мы говорим, например, об идеологическом дискурсе.» [Т. ван Дейк 1998]

В процессе идеологической социализации посредством дискурса и создается идеологический портрет компании, который обеспечивает её социальную идентификацию. Сайт компании является одной из современных форм идеологического дискурса.

Базовой составляющей сайта компании как идеологического дискурса является система фонового (социального) знания о компании. Создавая дискурс, компания презентует себя системой параметров, характеристик, сущностей и отношений между ними с целью создания идеологического портрета как средства идентификации компании в социуме. Вместилищем знаний и основным транслятором их является язык.

Языковые средства репрезентируют совокупность знания о компании в упорядоченной системе утверждений. Для каждого утверждения дискурса, как считает Ф. Джонсон-Лэрд, [3] строится своя ментальная модель. Утверждение способно стать основой ментальной модели дискурса при условии экспликации базовых сущностей. Каждое новое утверждение добавляет к этой модели новые сущности, свойства или отношения. Все сущности, упомянутые в утверждениях, должны сохранять в ментальной модели дискурса свои свойства или отношения; если устанавливается ложность утверждения относительно имеющейся модели, то требуется модифицировать модель.

Таким образом, основным инструментом социальной идентификации компании становятся фоновые знания о её деятельности, выстроенные как ментальная модель идеологического дискурса сайта и переданные языковыми средствами. А это значит, что через конструирование и анализ ментальной модели дискурса сайта, а также через выявление стратегии языкового выражения можно определить уровень культуры презентации компании и её результативность – успешность / неуспешность идеологической социализации компании.

Объектом для исследования нами был избран идеологический дискурс сайта казахстанской компании «Казахмыс». Цель исследования – определить, насколько успешно сайт осуществляет идеологическую социализацию компании и необходима ли его модификация.

Материал сайта компании, как и ожидалось, представлен системой утверждений, которые и формируют ментальную модель фонового знания о компании. Основными стратегиями презентации являются стратегии номинации, целеполагания, указания на рейтинг компании. Выбор языковых средств для презентации информации анализируется нами как языковая стратегия.

Важной стратегией презентации является номинация компании. Анализ

материалов сайта компании «Казахмыс» (www.kazakhmys.com) позволил выявить систему номинации, которую заявляет сама компания: *группа, компания «Казахмыс»; ведущая компания, крупная международная компания, интегрированная группа*. Расширение номинации осуществляется а) за счет позиционирования себя по отношению к другим компаниям - *крупнейшая казахстанская компания, крупнейший производитель, одна из крупнейших казахстанских компаний, один из крупнейших производителей*; б) за счет включения в номинацию информации о сфере деятельности - *крупнейший отечественный поставщик электроэнергии в Казахстане, крупнейший производитель электроэнергии в Казахстане, крупная международная компания по добыче и переработке природных ресурсов, наиболее гибкий низкозатратный производитель меди, полностью интегрированный производитель меди, один из низкозатратных производителей меди в мире, одна из немногих в мире полностью интегрированных производителей меди в мире*.

Через вариативную систему номинации, использованную в презентации компании на сайте, формируется фоновое знание о компании – *очень крупная (крупнейшая), казахстанская, поставляющая электроэнергию внутри страны, вышедшая на международный уровень (международная, одна из … в мире) по добыче и переработке природных ресурсов и, прежде всего, производству меди*. Это позволяет представить компанию как сильную, дееспособную, успешную, создающую конкуренцию на мировом рынке в области добычи и переработки природных ресурсов.

На фоне этого знания формулировка цели – *стать ведущей компанией по добыче и переработке природных ресурсов в Центральной Азии* - рассматривается как некорректно сформулированная: более низкая оценочность прилагательного *ведущий* по сравнению с *крупнейший*; сужение сферы деятельности с *мира* до *Центральной Азии*. Это может быть рассмотрено как ложное утверждение, которое требует модификации ментальной модели дискурса.

Стратегия указания на рейтинг компании (*входит в список компаний FTSC100*) и её регистрацию на Лондонской и Гонко нгской фондовых биржах расширяет фоновое знание. Истинность утверждения формируется через ментальную модель позитивной оценки компании.

Своеобразным средством социальной идентификации компании является лексический фон дискурса. К сожалению, глагольная лексика, используемая в предложениях дискурса сайта при агенсе «Казахмыс» - *привлек, участвует, представила, удовлетворяет, планирует увеличить, стремится увеличить, добивается, располагает, управляет, владеет, входит, имеет* – не поддерживает свойства и отношения положительного образа компании, сформированного при реализации стратегий номинации и указания на рейтинг. Система утверждений, сформулированных с использованием указанных предикатов, не моделирует образ сильного и самодостаточного субъекта мировой экономики и не может выстроить идеологическую модель, с которой компании следует отождествлять себя. Нарушается одна из процедур, указанных Ф. Джонсом-Лэрдом: *Все сущности, упомянутые в утверждении, должны сохранять в этой модели свои свойства или отношения*.

Таким образом, результаты когнитивного (ментального) моделирования содержания сайта компании как идеологического дискурса и анализ языковых средств выражения его утверждений позволяют заявить о том, что базовые инструменты социальной идентификации компании использованы неэффективно.

Нарушено логическое единство моделеобразующих утверждений дискурса сайта. Для обеспечения высокого уровня культуры презентации компании на сайте требуется модификация всего сайта компании.

Список использованной литературы

1. Teun Van Dijk. Ideology: A Multidisciplinary Approach. London: Sage, 1998. /http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm/
2. Краснова Е. Идеологическая социализация современной российской студенческой молодежи. Автореферат дисс…канд.соц.наук. Екатеринбург, 2009. – 16 с.
3. Джонсон-Лэрд Ф. Процедурная семантика и психология значения // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXIII. Когнитивные аспекты языка. М.: Прогресс, 1988. – 320с.

Ирина Антанасиевич 741.5

РУССКАЯ МОДЕЛЬ ЕВРОПЕЙСКОГО ГРАФИЧЕСКОГО РОМАНА

Ключевые слова: графический роман, графороман, комикс, рисованная сюжетная история, европейский графический роман, авторский графический роман

История рисованного романа в королевстве Югославия начинается одновременно с появлением подобной традиции в Европе[1]: первый комикс-журнал во Франции вышел из печати 21 октября 1934 года- это журнал "Le journal de Mickey" издатель Поль Винклер, а в тот же день в Югославии на страницах газеты «Политика» был опубликован первый комикс под названием «Тайный агент Икс -9»[2] (для сравнения: итальянский же журнал подобного профиля вышел на три дня позже французского и сербского – 24 октября и назывался "L'avventuroso", издатель "Mondadori".[3]) Т.е, мы видим, что королевская Югославия вполне уверенно чувствовала себя в рамках европейской традиции рисованного романа, которая представляет не только ныне популярную частью книжной индустрии, но и является особой культурой со сложившимися традициями.[4] Сегодня современные исследователи спорят о термине графической/рисованой литературы, о внутривидовых разграничениях и о самой природе этого явления, которое рассматривается то как возвращение к прошлому[5], то как рывок в будущее[6].

Появляются серьезные исследования по истории комикса, которые все как один сетуют, что в России он появился довольно поздно, а и в истории европейского

1 Хотя нужно отметить, что рисованые истории появлялись и ранее на страницах европейской печати, как например абсурдистская история Антонио Рубино «Квадратино», рассказывающая о «геометрических людях», которая печаталась в газете "Il Corriere dei Piccoli" еще в 1910 году, но подобные явления скорее представялют прецедент и сложно говорить о возникновении явления на основании этого отдельного феномена.

2 Авторские права газета «Политика» выкупила у известного и по сегодняшний день издательства "King Features Syndicate ", автором комикса был популярнейший в то время рисовальщик комиксов Алекс Реймонд совместно с сценарист никто иной как основатель жанра «крутого детектива» Дэшилл Хэммет.

3 См. Slobodan Ivkov, Mala istorija srpskog stripa, 1999.

4 Бытует мнение, что нынешний графический роман опирается на одну из самих популярных идей в европейской литературной критике и художественной теории XVI — начала XVII вв., идеи, основаной на представлении о родстве поэзии и живописи. Представление это опиралось на по-новому истолкованные античные представления «ut pictura poesis» (поэзия как живопись) и «ut rhetorica pictura» (живопись как риторика), высказанные Плутархом и Горацием.

5 «Наша культура как бы возвращается от «гуттенберговской» цивилизации, основанной на книге, к «цивилизации картинки», где ведущую роль начинает играть визуальное восприятие», Сапунов Б. М. Религия и телевидение (Их взаимодействие в культуре) // Культурология. 1996. №1. М.: Изд-во МГАП «Мир книги». с. 50-57.

6 «По ряду многих причин сегодня бытие делогоцентрируется, происходит визуализация мира. Текст заполняется изображением. Это не ново для культуры, но современные технологии во многом фатализируют этот процесс /./ Наступает эпоха нового перцептуального вызова, обновление существующих категорий во имя грядущей визуальной революции» . Родькин П. Новое визуальное восприятие. М.: Юность, 2003. -с.68

комикса[7] «…никогда не было заметных русских имен»[8]. Хотя если мы обратимся к истории рисованных романов в Югославии, то убедимся, что данное высказываное ошибочно и у истоков европейской графической литературы легко найти русские имена.

Стрип – так называется комикс по-сербски. Именно так сократил американское название comics strip человек, который совместно с одним из редакторов газеты «Политика»[9], считается одним из отцов-основателей рисованой литературы в Югославии. Более того, даже прозвище этого человека было – Стрип, Джоле или Джордже Стрип, а звали его Юрий Лобачев и был он русским эмигрантом[10].

Нужно сказать, что свое почетное прозвище Лобачев носил с правом, поскольку он не только выдумал название тому, что лишь возникало на территории Балкан, но и был создателем первого в королевстве авторского рисованого романа - «Кровавое наследство». Роман который увидел свет в 1935 году (сюжет для него написал также русский эмигрант Вадим Курганский- друг и кум Лобачева, который подписан как В. Чилич[11]). В анонсе он так и именовался – роман: «Современный детективно-авантюрный роман из нашей жизни», а все события происходили на территории Югославии.

Роман выходит в свет 23 марта 1935 года, а уже 10 апреля 1935 года в начинает выходить и первый специализированный журнал под названием «Стрип». Как мы видим популярность рисованых историй Лобачева была довольно высока и привела к тому, что за неполных шесть месяцев новое слово, введенное им не только прижилось, но стало популярным и узнаваемым.

Интересно то, история югославского рисованого романа стремилась всегда опираться на собственный сценарий и хотя первый рисованый роман был переводным[12],то в дальнейшем журналы, печатющие рисованые истории старались (по разным причинам, в том числе и экономическим, связанным с приобретением авторских прав) создавать свои истории.

Вообще-то русский мальчик Юра, сын петербургского дипломата и до эмиграции в Югославию имел с ней тесную связь, такую тесную, что даже при крещении он поучил имя Джордже, а случилось это в то время когда Волга впадала в Саву...Конечно это шутка, но именно так сам Юрий Павлович Лобачев назвал свою автобиографию - «Када се Волга уливала у Саву».

Русский мальчик Юра Лобачев родился.. в Албании в 1909 году. Впрочем, никакой такой Албании тогда и в помине не было, а был черногорский Скадр. У русского консула Павла Лобачева родился сын, которого он повез крестить в Цетине- древнюю (и нынешнюю) столицу Черногории и ребенок при крещении получил имя имя – Джорже. "Юрий" – записал чиновник русского посольства в метрике (а мог и Георгий, но матери имя показалась грубым). В детстве ребенок поездил по пыльным и неспокойным

7 Многие исследователи считают, что именно европейская традиция рисованой истории не дала ей сползти на уровнь литературы для детей (в чем упрекают американский комикс, считая , что его популярность затормозила развитие европейских традиций и собственно жанра графической истории). Ныне, в пагубном влиянии на европейскую традицию упрекают японскую манга. См.Е.Харитонов, Девятое искусство, (Историко-критический обзор фантастического комикса), http://academia-f.narod.ru/comixxx.html

8 Василий Кондратьев, Бумажная опера, Русский журнал, 1998, http://old.russ.ru/journal/ist_sovr/98-06-19/kondrat.htm

9 Имеется ввиду рекатор Дуда Тимотиевич

10 Джордже так звучит по-сербски русское имя Юрий, а его сокращенный вариант – Джоле

11 Позже тандем Курганский и Лобачев создадут и очень популярный графический роман «Луч смерти» ("Zrak smrti") по мотивам известного романа А. Толстого «Гиперболоид инженера Гарина» .

12 Перепечатка уже упомянутого популярного американского комикса «Тайный агент Икс-9»

Балканам- в Косовской Митровице он научился сидеть, в Салониках- ходить, на Кипре –говорить. Время было такое – балканские войны. Потом семья вернулась в спокойный Петербург и.. оказалось, что и там спокойствия нет. И собравшись семья бывшего консула, ставшего буржуазным элементом вернулась 1920 году на знакомые и близкие им Балканы. Сначала живут в Дубровнике, а после смерти отца переезжают в Воеводину, в город Нови-Сад. В 1922 году умирает и мать[13], которая перед смертью взяла с сына слово: закончить факультет и обязательно в своей жизни рано или поздно вернуться в Россию. Забегая вперед скажем, что сын выполнил оба обещания.

Хотя выполнить их было нелегко. Для того, чтобы закончить гимназию и факультет (а он после окончания гимназии поступил на Факультет истории искусств в класс профессора В.Петковича) Юре пришлось работать: разрисовывать рекламные плакаты. Причем женился он очень рано, а содержание семьи опять же требует доходов, которые невозможно заработать случайным рекламны заработком. Поэтому молодой муж устроился работать в строительное предприятие «Батиноль». Которое (да что ж это за невезение такое!) почти сразу же после его приема на работу с треском банктотирует и молодой муж остается без работы. И опять в руки – карандаш и вперед- рисовать рекламы. Именно реклама ему и помогла- его заметили в редакции самой крупной сербский газеты «Политика» предложили рисовать рекламу для них.[14]

В 1934 году, он увидел новшество под названием – рисованый роман и влюбился:

« Должен сказать, что я даже не знал, что такое комис, когда начинал. Я был студентом и был страстно влюблен в свою будущую жену[15]. Она в это время жила в городке Кикинда и мои письма – или их большинство- были по сути- комиксы. Но думаю, что главной датой для меня будет 21 октября 1934 года, тогда на одном листе «Политики» вышел комикс Алекса Реймонда и Дэшилла Хэммета «Тайного агента Икс-9» и..это была любовь с первого взгляда. Я понял, что то, что я рисовал Лизе называется комикс и я это могу делать. Мой друг Вадим Курганский был хорошим «литератором» и мы ударили по рукам. Будем рисовать комикс, нет даже не просто комикс, а свой роман. Детективный, полный невероятных событий. А место действия его – вся Югославия. Так родилось «Кровавое наследство»[16].

Создавая свои рисованые истории Лобачев черпает сюжеты из разных источников: перерабатывет русскую классику – «Дубровский», создает рисованые романы по сказкам – «Золушка»[17], использует современную литературу (причем не боится брать советские тексты) – «Луч смерти» создан по роману А.Толстого

13 Отец Павел Анатольевич умер в 1921 году в Дубровнике, вдова с детьми переехала в город Нови-Сад, куда и перенесла прах мужа(он покоится на Успенском кладбище города), а сама Зинаида Владимировна умирает в 1922 году от туберкулеза и где находится ее могила – неизвестно. Детей после ее смерти определяют в детский дом. Позже Юрий переезжает в Белград , где учится в русско-сербской белградской гимназии и потом поступает в университет.

14 Ныне в Сербии мало кто знает, что Калодонт- зубная паста, название которой стала для сербов синонимом зубной пасты своим логотипом обязана Лобачеву.

15 Дочь генерала К.В.Апухтина Елизавете (часто ошибочно ее отчество пишут как Елизавета Валерьяновна, на самом деле, это отчество ее отца и имя ее брата, выпускника кадетского корпуса).

16 «Морам да признам да нисам ни знао да је реч о стрипу кад сам почео. Био сам студент, јако заљубљен у своју будућу жену. Она је живела у Кикинди. Моја писма – већина њих – су заправо били стрипови. Ипак, мислим да је кључни датум 21. октобар 1934. године. Тада се на целој страни Политике појавио стрип Алекса Рејмонда и Дешијела Хемета: "Детектив Х – 9". То је била љубав на први поглед. Тада сам и схватио да је оно што сам тридесетих цртао Лизи заправо стрип и да ја то могу да радим. Мој пријатељ Вадим Курганског био је добар "литерата", и договор је пао. Биће детективски стрип, пун узбудљивих заплета. Радња ће се одвијати широм Југославије. Тако је настало "Крваво наследство"...» http://www.rastko.rs/strip/inmemoriam-djlobacev_c.html

17 Стихотворный текст Живорада Вукадиновича

«Гиперболоид инженера Гарина»[18] и «Крокодил» Корнея Чуковского превратился в прекрасный комикс под названием «Крокодил Крокодилович».

Он переводит почти всю сербскую историю в графическую форму: «Гайдук Станко[19]», «Баш-Челик», «Царский курьер», «Женитьба царя Душана», «Чардак ни на небе, ни на земле", "Конец града Пирлитора"- лишь небольшая часть названий из творческого наследия Лобачева.

Он всю литературу своего петербургского детства (некоторые книги еще даже не переведены были на сербский) он переносит на бумагу и превращает с серию рисунков: «Дети капитана Гранта[20]», «Барон Мюнхаузен[21]», «Волшебник из Оза[22]», «Царский курьер»[23] и т.д

Он создает свои авторские романы – «Принцесса Ру», «Светлокосая авантюристка»[24], «Белый призрак"[25], «Сын шейха»[26], «Властелин смерти»[27]

Он рисует и в «Политике» и в журнале «Политикин забавник», и в журналах А. Ивковича –« Мика-Миш»[28] и «Микиево царство».

Во время войны- воевал в белградском подполье, но успевал и рисовать: для журнала «Коло» он переработал сказку «Мальчик-с-пальчик»[29]. После войны в журнале «Дуга»[30] публикует историю на новую тему - «Пионир Ика и его ленивый друг Жика», но в социалистической Югославии в то время несмотря на правильное идеологическое содержание комикс становится, а в 1949- из Югославии, которую трясла лихорадка Информбюро Лобачев вынужден был бежать (он никак не желал отказаться от советского гражданства, которое получил после войн). Поселился с семьей в Румынии[31], а после смерти Сталина из Румынии переехал в Россию, как и обещал маме. Правда, не в Петербург- не было тогда такого города, а в Ленинград, где пытался рисовать .. первый советский комикс. И нарисовал. В 1966 нарисовал комикс – «Ураган идет на помощь». Но «оттепель» уже закончилась и первый советский комикс, который должен был выйти в "Мурзилке" так и не вышел[32]. Но идея понравилась и журнал «Мурзилка» начал время от времени обращаться к маленьким рисованым историям.

В Советском Союзе Лобачев занимается иллюстрацией[33] и рисует комиксы для французов. Для агенции «Бонарт» передавая (через югославские связи) свои комиксы : так познакомились французы с Данило-мастером и каменным цветком, с аленьким

18 Впрочем, тексты А. Толстого пользовались в Югосалвии особой популярностью(например, по мотивам его романа «Аэлита» художник Андрия Маурович создает графический роман «Любовница с Марса»

19 По роману Янко Веселиновича

20 По роману Жюла Верна

21 По историям Рапэ

22 По серии Ф.Баума

23 По роману Жюль Верна «Михаил Строгов. Москва — Иркутск».В оригинале название звучит как « Царев гласник»

24 В оригинале-«Плава пустоловка»

25 В оригинале – «Бели дух»

26 оригинале – «Шеиков син»

27 В оригинале – «Господар смрти»

28 Так назывался в Югославии тогда Микки-Маус

29 В оригинале –«Биберче»

30 Именно он становится художественным редактором нового журнала

31 В Румынии под псевдонимами Ю. Новак, Ж. Пауло, Jurascu рисовал для газет карикатуры, которые потом вошли в книгу «Горячие рисунки холодной войны», иллюстрировал книги.

32 В несколько измененном виде его печатает пионерский журнал «Костер». В Югославии в 1967 году появится полная версия этого романа под названием «Сатурн идет на помощь».

33 Иллюстрацией он занимался и в Югославии (например, долго сотрудничал с самым известным в королевстве Югославия издательством «Геца Кон»- пятнадцать книг за серию «Синяя птица» иллюстрировал именно Лобачев), а в Советском Союзе иллюстрирует многочисленные переводы югославских книг.

цветочком, с царевной Несмеяной. Впрочем, он еще до войны и возрвращения в Советский Союз публиковал во Франции свои романы: его «Принцесса Ру» вышла в Париже в журнале «Aventures» в 1939 году под названием «Princess Thanit».О популярности этого романа свидетельствует то, что Пьер Купри (Pierre Couperie)- крупнейший теоретик комикса и сотрудник ведущего журнала «Phoenix», считал этот роман одним из тех произведений, которые создали французский рисованый роман, называя его « самым надреалистским из всех комиксов, когда-либо созданных». Долгое время, правда во Франции не знали ни имя автора, ни место, где создано это произведение и лишь через двадцать лет после выхода романа во Франции, благодаря исследованиям сербского исследователя истории комиска в Югославии Ж. Богдановича в сорок третьем номере журнала «Phoenix» было напечатно имя автора, а номер сорок пятый посвящен Лобачеву и открывается статьей «Đorđe Lobačev ou l'enfance qui ne finit jamais»

После возвращения на родину, Лобачев на некоторе время прерывает сотрудничество с югославскими журналами (тем более, что югославский комикс тоже переживает нелегкие времена), но начиная со средины 60-х годов он опять активно работает: в период с 1965 по 1967 в журнале «Политикин забавник» выходит пять его новых романов, включаяя и самый известный- «Гайдук Велько»[34]. До конца своих дней сотрудничает он и с комис-журналом «Детские новости»[35] и в журналом «Пегас». И его не забывают: он получает Гран-при 2-го Салона югославского комикса в Винковци[36] в 1985 и премию Максим 1-го салона комиксов в Заечаре (1996).

И продолжает рисовать – в 1991 заканчивает большую работу «Сказки Пушкина». Жаль, что она не вышла в России, но Лобачев успел все же и на родине опубликовать две свои рисованые истории- в 1989 «Сказку о попе и о работнике его Балде» и «Золушку» публикует журнал «Веселые картинки».

Умер в двадцать первом веке, в 2002 году в возрасте 94 лет (последний комикс нарисовал в 93 года!) в Петербурге. Уже - в Петербурге. В том городе, где Нева впадает в Дунай.

На Дунае его, впрочем тоже не забыли[37]: сейчас в Белграде работает школа комикса, которая носит имя –«Джордже Лобачев» (открылась еще при жизни Лобачева в 1996 году).

Но история югославского рисованого романа, хоть и тесно связана с именем Юрия Лобачева, все же началась несколько раньше, и первые графические истории появились еще в иллюстрированом журнале для детей „Невен"[38]. Вслед за этим журналом некое подобие комиксов появляется и в приложении к журналу„Фрушка Гора", который выходил в городке Сремска-Митровица. Приложение это под название «Оса» было сатирико-юмористического направления, что сразу определило место рисованых историй – сфере детской литературы и в функции развлекательно-сатирической[39]. И хоть историки югославского комикса начинают отсчет с журнала

34 Кроме этого еще романы «Таинственная пещера», «Сатурн идет на помощь» «История в горах»(в оригинале» Doživljaji u brdima) -все с оригинальным авторским сюжетом и «Берегись сенийских рук (в оригинале: Čuvaj se senjske ruke)-по роману Августа Шеноа.

35 "Dečje novine".

36 В городе Винковци, который сейчас входит в состав Хорватии

37 В 2011 был снят документальный фильм "Юрий Лобачев. Отец русского комикса" (реж. П. Фетисов).

38 Журнал начал выходить в 1880 году в городе Нови-Сада, а его основателем и редактором был известный сербский писатель Йован Йованович Змай.

39 Такого же плана были и остальные журналы, которые время от времени публиковали на своих страницах небольшие рисованые истории- юмористические журналы разного уровня сатиры и юмора,

«Невен» и его последователей[40], вряд ли стоит появляющиеся спорадично и очень разные по форме, идее, исполнению рисунки включать в категорию рисованой литературы.

Первый шаг к появляению графических историй югославская периодика делает в 1924, когда в загребском журнале «Крапива»(«Коприва»)[41] начинает публиковаться знаменитая рисованя история Вильгельма Буша «Макс и Мориц». Югославия, как мы видим открывает для себя эту хулиганистую парочку достаточно поздно, почти через пол-века после их рождения, но популярность их была так велика, что журнал, когда исчерпал истории Буша, решил самостоятельно продолжить серию. И главная роль в этом досталась русскому эмигранту, в то время главного иллюстратору журнала «Крапива» - Сергею Головченко, которого югославские читатели знали и по фамилии Миронович (так они его отчество переделали в фамилию)[42] . Но поскольку продолжать рисовать от имени Буша было невозможно, редакция создает свою парочку шалунов и называет их Макс и Максич и в апреле 1925 года запускает серию так называемых «гег-историй» (первая называлась «Макс и Максич рыбаки»[43]. Но эти истории сложно назвать рисованой литературой и авторского в них очень мало, хотя Головченко-русский эмигрант, рожденный в Иркутске и учившейся на Академии художеств в Одессе все же останется в истории Югославии прежде всего как прекрасный иллюстратор и великолепный карикатурист.

Но, когда речь идет о югославском рисованом романе несоменно нельзя не упомянуть Константина Кузнецова(он же печатался под псевдонимами К. Кулидж и Steav Doop)- человека, который активно будет формировать жнар рисованой литературы (и не только в Югославии, но и Европе[44].

Родился Кузнецов в Питербурге в семье директора гимназии. Отца убили в 1920 году[45]. Сам Костя в это время находится на юге России в армии барона Врангеля. Дальше все предсказуемо – Крым, Константинополь, Королевство СХС. Учился в тихом городке Панчево в художественной школе, а на работу поступил в самый известный универмаг в предвоенном Белграде – «Митич». Уже первый его комикс принес ему успех и деньги. И дальше Кузнецов, забросив все – рисовал. Комикс для него было все: семья (жена Зина помогала мужу в составлении диалогов), работа, хобби.

Темы для своих комиксов он чаще всего брал из русской литературы и истории: так появились «Конек-горбунок», «Сказка о золотом петушке», «Сказка о царе Салтане», «Петр Первый», «Пиковая дама» и др. Хотя и сербская история и сербские предания ему также не были чужды. Многие рисованые романы он придумывал сам: «Барон Вампир», «Стена смерти», «Три жизни».

Все романы - а их 25 полноценных романов- были популярны не только

разной степени популярности, разной журнальной судьбы (многие не насчитывают и десятка номеров до полного исчезновения в журнальной Лете). Это журналы из Воеводины:«Забияка» («Враголан»), «Зоца», «Дар мар», «Чертенок»(«Ђаволан»); белградские журналы: «Лысый»(«Ћоса»), «Усач»(«Брка»), «Ера», «Бич», «Деревенщина»(«Геца»), «Рабош» и «Зануда» («Чепркало»); люблянский журнал «Шкрат» «Еж»; загребский журналы «Оса», «Филин»(«Ћук»), «Бич», «Брицо» и «Терновник («Трн») «Чауш» и т.д. и пр... Список можно продолжать и он будет довольно долгим

40 Zdravko ZUPAN "Istorija jugoslovenskog stripa", "Forum-Marketprint", Novi Sad, 1982

41 Начал выходить в 1906 году, а главным редактором журнала был Милан Грачанин

42 На Балканах не принято использовать отчество, а поскольку часто фамилии балканские заканчиваются на – -ич, то русские отчества иногда воспринимаются(и используются) как фамилии.

43 Макс и Максић као рибари

44 А в России и нем знают очень мало, хотя и 1988 в Москве и был напечатана его серия Крещение Руси (репринт канадского издания из 1970).

45 (скорее всего убийство носило криминальный характер, но во всех энциклопедиях пишут – убили большевики).

в Сербии. Во Франции еще до войны на последней странице журнала «Гаврош» выходила «Королева Марго». Французский критик и исследователь Клод Зийо в своей энцикопедии комикса, вышедшей во Франции восклицает: «Ах, что бы делал французский комикс без Кузнецова?!» Во Франции помнят его «Синбада-морехода», «Потомка Чингиз-Хана», «Восточный экспресс», «Али Бабу и сорок разбойников».

В 1944 он попадает в австрийский лагерь, а в 46 как перемещенное лицо оказывается в лагере возле Мюнхена. Потом – эмиграция в Америку, где он продолжает рисовать, но уже не комиксы, а иконы и картины. Умер в 1980.Ему было -85.

На Балканах особую популярность приобрели кузнецовские истории по мотивом сказок Пушкина, причем перевод и адаптация их – это работа еще одного русского эмигранта Павла Полякова. Популярность этих рисованых сказок была так велика, что в 1999 году Ненад Петрович и студия Janus компьютерски реставрировали комикс Кузнецова в переводе Полякова «Золотой петушок», а в 2000 журнал «Политикин забавник» публикует его.[46]

Но не только эти имена создавали югославский графический роман. Обязательно следует вспомнить и Николая Навоева- молодого и рано умершего очень талантливого художника, в творчестве которого преобладала балканская тема («Молодой Бартуло», «Смерть Смаил Аги Ченгича», «Женитьба Максима Чарноевича», «Комнен Байрактар»), хотя, конечно же обращает на себя внимание и рисованый авторский роман «Челюскинцы», именно потому, что используется редкая «советская» тематика; и Алексея Ранхнера- одессита, который создал эпические по стилю и идее романы адаптируя русскую классику _ «Ревизор», «Воскресенье», «Капетанская дочь». Как мы видим тематика выбрана совсем серьеная, а таким же серьезным было и воплощение, которое сложно назвать графической адаптацией классики для детей; и Сергея Соловьева- автора популярнейших в Югославии, но и во Франции и Бельгии «Трех мушкетеров», а создателя серьезнейшего роаман «Казаки» (по роману Л.Н. Толстого); и Ивана Шеншина- автор «Собора Парижской богоматери», «Старика Хоттабыча», «Храброго солдата Швейка» и др. Он же создал и очень популярный роман «Волга-Волга» по мотивам русских народных песен; и Владимира Жедринского- великолпного сценографа и автора чудеснейшей рисованой версии пушкинской поэмы «Руслан и Людмила»- все они создавали югославский и европейский графический роман

Русским по происхождению был и Александр Ивкович, крупнейший издатель комиксов, выпускавший диснеевского Микки-Мауса или «Мику Миша». А первым автором сербской версии Микки-Мауса был -Коля Рус или Николай Тищенко, погибший при бомбежке Белграда в 1941 году.

Как уже несколько раз подчеркивалось,повлияли русские авторы югославского графического романа и на развитие европейской графической традиции: Лобачев активно сотрудничал с момента ее возникновения с самой крупным французским комикс-издательством «Бонарт» и именно благодаря ему во Франции появились комиксы с русской тематикой: «Данила мастер», «Аленький цветочек» и «Царевна Несмеяна». «Тараса Бульбу» Николая Навоева публиковали во Франции и Бельгии. Соловьев, создатель таких известных комиксов как «Три мушкетера», «Черный атаман», «Царский щитоносец», «Сон в летнюю ночь», «Казаки», «Буффало Билл», «Робин Гуд», «Айвенго», «Наполеон», «Молодая сибирячка» внес большой вклад в развитие итальянского комикса, сотрудничая с самыми крупными итальянскими издательствами вплоть до 1975 года. Большой вклад в развитие европейской графики

46 К сожалению, работа по реставрации других сказок остановилась по причинам финансовго характера

внес и Кузнецов: его «Королеву Марго» с воодушевлением публикуют сами французы; роман печатается на страницах самого известного комикс журнала Gavroche, позже его роман «Синбад –мореход» перепечатывает журнал Jumbo, а роман «Али-баба»- журнал Les grandes aventures. А и в настоящее время один из известный мастеров европейской рисованной истории - Энки Билал, которого называют «Тарковским комикса» также по происхождению с территории бывшей СФРЮ и его творчество сложилось под влиянием традиций югославского(русского в традициях) рисованого романа[47].

Как мы видим, тема влияния русской эмиграции на формирование и развитие европейского графического романа обширна и требует серьезного исследования, касающегося как такого интересного явления как русский рисованый романа в 30-е году в Югославии, так и исследования такого аспекта как феномен эстетической природы художественного синтеза как воплощение визуального мышления в рамках художественной литературы.

Иллюстрации:

1. Джордже Лобачев, Властелин смерти, авторский роман
2. Константин Кузнецов, Сказка о золотом петушке (по сказке Пушкина), компьютерная реставрация Ненада Петровича и студии Janus
3. Николай Навоев, Челюскинцы, авторский роман
4. Иван Шеншин, Волга-Волга, авторский роман по мотивам русских народных песен
5. Сергей Соловьев, Царский щитоносец, авторский роман
6. Константин Кузнецов, Пиковая дама (по повести Пушкина)
7. Владимир Жедринский, Руслан и Людмил(по поэме Пушкина)

47 Одно из самых известных его произведений «Ярмарка бессмертных» имеет все характеристики графического романа, педставляя собой сочетание триллера, альтернативная история и социальной драмы.

Ј.Јованов, 316.723-021.463
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Филолошки факултет, jane.jovanov@ugd.edu.mk
К. Голаков,
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Филолошки факултет, kostadin.golakov@ugd.edu.mk
Д. Маролова
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Филолошки факултет, darinka.marolova@ugd.edu.mk

РАЗВОЈ НА МЕЃУКУЛТУРНАТА КОМУНИКАЦИЈА КАКО НАУКА

Приказот и изучувањето на национално-маркираните јазични единици - вербализатори на јазичната свест - е возможно само при двојна контрастивна анализа или опис на јазиците и културите, т.е. во рамките на теоријата на меѓукултурната комуникација (МКО).

Појавата на меѓукултурната комуникација како предмет на научно истражување било условено од определени историски и општествени фактори. Неопходноста од брза и ефективна комуникација со државите-сојузници, како и силниот емиграциски бран после Втората светска војна, ги принудиле САД да го отворат во 1946 година Институтот за Служба во странство (U.S. Foreign Service Institute), кој, меѓу другото, имал задача да подготви специјалисти за комуникација со претставниците од другите култури. На чело на Институтот се наоѓал Едвард Хол, кој во делото „Culture as Communication“, напишано заедно со Д. Трагер во 1954, за прв пат го употребиле терминот „меѓукултурна комуникација“.

Успешниот развој на меѓукултурната комуникација како самостојна дисциплина бил определен и од богатиот научен фундамент од претходните антрополошки истражувања во средината на XX век во САД, кои ги имале на централно место врските меѓу јазикот и културата, како и личноста и културата. Заемниот однос меѓу јазикот, културата и мислењето и до ден денес имаат огромно влијание преку хипотезата за лингвистичката релативност од Едвард Сепир и Бенџамин Ли Ворф. Во оваа хипотеза се прави обид да се објаснат односите меѓу, како што тогаш се чинело, на автономните појави - јазикот и мислењето, но истовремено се излагаат причините за појава и неразбирање при комуникацијата меѓу претставниците од различни јазици и култури. Едвард Сепир и Бенџамин Ворф сметале дека учесниците кои учествуваат во меѓукултурната комуникација имаат различни претстави за светот, условени од структурните разлики во јазичните системи, па, соодветно, за време на комуникацијата е возможна појава на случаи на неразбирање.

Изучувањето на јазикот, културата и животот на племињата на американските Индијанци го дало потребниот материјал врз основа на кој се појавила не само хипотезата за лингвистичката релативност, туку и се создале такви правци, како компаративната етнографија и етнопсихологија, благодарение на напорите на основачот на школата на „историската етнологија“ Ф. Боас, а исто така и на неговите ученици и следбеници. Меѓу постулатите на Ф. Боас, кои станале основа за антрополошките крос-културни истражувања, ќе го забележиме следново:

1. холизам - изучување на културата како едно цело, а не комплекс од различни факти;
2. плурализам - секоја култура има свој сопствен, уникатен развоен пат;

3. еволуционизам - секоја култура се наоѓа во постојано движење и нејзината современа состојба може да биде разбрана само тргнувајќи од нејзиниот историски развој;
4. партикуларизам - невозможност за примена на една теорија и шема при изучувањето на различни племиња и народи;
5. социјален детерминизам - условеност на јазикот, знаењата, верувањата, емоциите во општествениот живот на народот.

Новаторските идеи на Ф. Боас нашле свој континуитет во делата на А. Кардинер, Р. Бенедикт и Маргарет Мид. Маргарет Мид ги фокусира своите научни интереси на изучување на различностите и културниот карактер на етносот и неговата свест. Под „општествена свест на етносот" се подразбира севкупноста на психички законитости кои се условени од посебните норми, вредности за таа култура, рефлектирани во традициите и особеностите на вербалното и невербалното однесување. Овде ние не можеме, а да не подвлечеме еден важен факт за нас за тоа како научниците од различните страни на Атлантикот приоѓаат кон еден ист заклучок за поврзаноста на културата, јазикот и општествената свест на одредена етничка група.

Парадигматскиот аспект на развојот на меѓукултурната комуникација во САД како одделна научна дисциплина ги вклучува следниве моменти:

- определување на границите на концептуалните примени и создавање на теоретски основи (крајот на 40-те, средината на 50-те години на XX век). Во овој период за прв пат бил формулиран цел круг проблеми кои влегувале во доменот на новата дисциплина.
- прифаќање на разработените теоретски ставови за време на тренинзи, семинари и курсеви за дипломати, бизнисмени, студенти по размена и волонтери од Мировниот Корпус (60-те, 70-те години на XX век). Имено во овој период се појавуваат специјализирани курсеви во колеџите, универзитетите, започнува издавањето на специјализирани списанија, се издаваат голем број на наставни помагала за меѓукултурната комуникација. Во исто време се забележува криза на идентификацијата на основниот поим, се појавуваат „глобални" прашања од типот: „Каква дисциплина е меѓукултурната комуникација? Зошто треба да се изучува? Какви можат да бидат практичните резултати од нејзиното изучување?"
- прецизирање и доработка на концепциите на меѓукултурната комуникација, тргнувајќи од сферите на примена (80-те и 90-те години на XX век). Создавање на комуникативно-ориентирани теории за меѓукултурната комуникација, меѓу кои најзабележливи се концепциите на Вилијам Гудикунст.
- развој на меѓукултурната комуникација како самостојна дисциплина, која има сопствен предмет на истражување и методолошка база (средината на 90-те години на XX век до ден денес). Сепак, некои американски научници ја подвлекуваат меѓудисциплинарноста на меѓукултурната комуникација и доста скептично се однесуваат кон независниот карактер на законитостите, формулирани во рамките на оваа научна парадигма. Денес, како што е точно за студиите по комуникација во целина, меѓукултурната комуникација е вклучена во описот и дефинирањето на специфични случаи повеќе, отколку во развојот на општа теорија.

Користејќи ја парадигмата на Томас Кун, Вилијам Харт ги претставува основните

етапи на развитокот на меѓукултурната комуникација, од стадиумите на одделните предпарадигматски истражувања, па сè до стадиумите на создавање на меѓукултурната комуникација во посебен научен правец, притоа задржувајќи ја соодветноста на секоја етапа со одредена севкупност на настани [Hart, 1996: 20]:

Етапи во развојот на науката од предпарадигматско истражување до наука според Кун	**Главни особини во развојот на меѓукултурната комуникација**
- Воспоставување на концептуална рамка; - Артикулација на проблемот - Собирање факти - Организација на идеите	- 1950-ти: Создавање на поимот и изучување на меѓукултурната комуникација - 1951-1956: Истражувања на Хол во Институтот за служба во странство - 1959: Објавување на „The Silent Language“
- Прифаќање на парадигмата - Тестирање на хипотезата - Формулирања - Барања за поголема јасност	- 1960-те: „Декада на примена“ - Тренинг на дипломати, бизнисмени и членови на Мировниот Корпус - 1970-те: „Раѓањето на меѓукултурната комуникација“ - Воведување на специјализирани курсеви по меѓукултурна комуникација - 1970-те: „Проблеми со определбата“
Создавање на теорија	- 1980-те: Делата на Гудикунст и останатите научници за развојот на меѓукултурната комуникација
Создавање на зрела, „нормална“ наука	- Оваа етапа с уште не настапила за меѓукултурната комуникација

Литература:

1. Gudykunst W. B., Kim Y.Y. (1992) Communicating with Strangers: An Approach to Intercultural Communication. - 2nd ed. - N.Y.: McGraw Hill;
2. Sapir E. (1949) The Grammarian and His Language // Selected Writing of Edward Sapir in Language, Culture and Personality, (ed. D.Y. Mandelbaum). - Berkeley: University of California press;
3. Hart B. W. (1996) A Brief History of Intercultural Communication: A Paradigmatic Approach // Materials of the Speech Communication Association Conference. - San Diego
4. Hall E., Trager D. (1954) Culture as Communication. - N.Y;
5. Hall E. T. (1959) The Silent Language. - Garden City, N.Y.: Anchor Press;
6. Whorf B. L. Language, Thought and Reality (1956) Selected Writings of Benjamin Lee Whorf. (Ed. J. B. Carroll). - Cambridge: Technology press of Massachusetts Institute of Technology;

Ј.Караникиќ
Универзитет "Гоце Делчев" – Штип, jovana.karanikik@ugd.edu.mk

821.131.1:316.7

ИТАЛИЈАНСКАТА КНИЖЕВНОСТ НА МИГРАЦИЈА КАКО МОДЕЛ ЗА МЕЃУКУЛТУРНО УЧЕЊЕ

Италија можеби никогаш како во последните неколку децении не претставувала толку фрекфентен крстопат на народи и култури. Иако од една страна, емигрантските процеси на Италијаните кои заминуваат кон поразвиените западни земји е сè поинтензивен, од друга страна жителите на помалку развиените земји, пред сè од Африка, Азија и Источна Европа често ја бираат токму некогашната колевка на Ренесансата за своја дестинација на патот кон подобар живот.

Токму заради тоа, мигрантските процеси на Италија се многу плодна тема за социолошки и културолошки истражувања. Секојдневната интеракција на мигрантите со италијанците остава длабоки траги во сите општествени сфери: се донесуваат нови закони како превенција од можна злоупотреба на мигантскиот статус, се прилагодуваат училишните програми на паралелките составени од повеќе националности, се внесуваат нови егзотични производи на италијанскиот пазар, итн. Она што привлекува особено внимание од културна гледна точка се моментите на спој на двете култури - онаа на новодојдениот жител и италијанската.

Таков спој е евидентен во уметноста, во збогатениот јазик, но и во современата италијанска книжевност. Така, денес може слободно може да ја користиме синтагмата: италијанска книжевност на миграција, која станува сè повеќе употребена, но не и целосно прифатена од книжевната критика во Италија. Критичарот Армандо Њиши, професор по компаративна книжевност на Универзитетот „Сапиенца" во Рим е прв во редот на оние што се залагаат за промоција и вреднување на оваа книжевна појава во Италија и во неговото дело „Creolizzare l'Europa" го истражува феноменот и можностите за негова дефиниција.

Повикувајќи се на неговите истражувања терминот „книжевност на миграција" се користи за означување на „книжевноста чии автори пишуваат на различен национален јазик од сопствениот, практикувајќи дури и превод на сопствените дела во двете насоки". За разлика од англофонската и франкофонската литература, каде што појавите „migrant writing", „black writing" и "littréature beur" се врзани за јазикот на колонизаторите на земјите од кои потекнуваат овие писатели и со движења за остварување на права, во Италија среќаваме поинаков случај. Тоа се однесува и на периодот на појавата, рецепцијата помеѓу италијанската читателска публика како и темите што се врзани за спецификите на италијанското општество.

Што се однесува до периодизацијата, на почетокот на дваесетитот век Италија важеше за земја на емиграција и една од најчестите дестинации беа Америка, Германија и Швајцарија. За тоа сведочи популарната култура од тој период: музика, романи и поезија на познати автори од тој период како Едмондо Де Амичис, Леонардо Шаша, Карло Леви итн., но, и текстови напишани од самите емигранти во Америка: Џон Фанте, Паскал Д'Анџело и др. Пресвртот од „емигрантска" до „имигрантска"земја настанува во шеесетите години на минатиот век наваму. Зачетоците на мигрантската книжевност, пак датираат од осумдесетите години и се врзани за положбата и условите во кои се наоѓаат мигрантите во Италија, кои најчесто работат во земјоделскиот сектор.

Сепак и покрај придобивките од работната рака на мигрантите во производството, во останатите сфери на општеството присуството на „различните" се одразува и на негативен начин. Стереотипите и предрасудите со кои и ден денес се соочува Италија кога се во прашање „странците" се една и од пречките за полесно интегрирање на многу маргинализирани групи, меѓу кои и мигрантите. Токму еден непријатен настан ќе биде повод да се побуди емпатијата помеѓу мигрантите кои се наоѓаат во слична состојба. Убиството на јужноафриканскиот работник Џери Масло во местото Вила Литерно од 1989 ќе биде опишано во истоимениот разказ од 1991 година од Тахар Бен Џелун, веќе афирмиран автор со мароканско потекло на франкофонското подрачје. Во истиот период се појавуваат и други сведоштва за мигрантското искуство во Италија: авторот од Тунис, Салах Метнани го објавува текстот „Имигрант" („Immigrato"), а а Пап Кума истата година го објавува своето дело „Продавач на слонови" („Io, venditore di elefanti"). Во 1992 година професорот и истакнат книжевен критичар Армандо Њиши го објавува својот есеј „Пресврт на играта" ("Il rovescio del gioco") во кој анализира две дела од имигрантската продукција од овој период. Ова ќе биде само почеток на едно плодно творештво кое во изминатите две децении ќе се развива во повеќе форми и родови, и ќе опфати писатели од повеќе од 93 нации, и на големо изненадување обата пола се скоро еднакво застапени. Затоа некои критичари дури се фокусираат на женското писмо и зборуваат за „женска мигрантска книжевност" како посебна категорија. Професорот Њиши и неговите соработници се уредници на база на податоци под име BASILI на која може да се следи овој процес според статистички податоци. Последниот објавен број на писатели брои над 400 имиња, што доволно зборува за потребата да се сврти поголемо внимание кон оваа книжевна, но истовремено и многу важна општествена појава.

Сепак, за да ја поврземе оваа појава со поимот „интеркултура", треба да се фокусираме на двете важни компоненти на овие текстови: јазикот и темите.

Што се однесува до јазикот, важно е да се напомене дека особено првите текстови споменати погоре, но и многу други понатамошни се напишани од автори за кои што италијанскиот бил нов и странски јазик. Нивните дела го отсликуваат напорот што го вложуваат во обидите за интеграција и целосно прилагодување кон новата средина. Најважен катализатор во тој процес е секако јазикот. Еден добар дел од првите текстови се плод на соработка, односно дело на „четири раце". Тоа значи дека авторите ги опишуваат своите искуства и ги изнесуваат своите ставови и емоции преку текстови, но, потпомогнати од италијански говорители, најчесто лингвисти или новинари кои допринесуваат за поголемата разбирливост кај италијанските читатели.

И токму разбирливоста е еден од клучните моменти во процесот на интеркултурното учење. Затоа и самите автори ја оправдуваат оваа постапка затоа што нивните дела носат порака кон „домаќините" на земјата во која се чувствуваат често како несакани гости. Јазикот служи во овој случај како мост кој ги поврзува двата света кои честопати во секојдневниот живот наоѓаат малку допирни точки, а се оддалечени уште повеќе заради недоволното познавање. Тоа е впрочем, и една од целите на овие автори: да се доближат до италијанскиот народ и тој да ја слушне нивната приказна.

Заради тоа, доколку се фокусираме подобро на јазикот во некои од романите од 2000-та година па наваму, кои доживејаа голем успех дури некои беа и екранизирани, ќе забележиме дека текстовите изобилуваат со референци од домашните култури, непреводливи поими, поими кои упатуваат на некои религиозни обичаи и концепти, поими кои се однесуваат на храна, имиња на познати личности од средината од која

потекнуваат ликовите, наслови на песни итн. Од друга страна, балансот е воспоставен со многубројните референци на италијанската култура со која понекогаш авторите не се среќаваат само, туку и се судираат. Интересно е да се види како постапуваат авторите кога токму културната разлика би станала пречка за да разбере „другиот". Во текстовите на Амара Лакус, автор со алжрско потекло, среќаваме термини кои упатуваат на исламски обичаи. Термините обично се маркирани со коси букви и се следени од објаснување во склоп на нарацијата од страна на авторот. Наслови на египетски песни се придружени со парафразираниот текст, или удобно е вклопено во нарацијата сижето на омилените филмови на протагонистката – млада етипќанка која доаѓа да живее во Рим. Дури и насловот на еден од популарните романи „Развод на исламски начин на Виале Маркони" е еден сплет од културни референци. „Развод на италијански начин" е култен италијански филм кој е многу добро познат на италијанскиот читател, а на неколку познати сцени од филмот намерно упатуваат ситуациите во кои се наоѓа протагонистката на романот. Од друга страна, пак, раги-комичната ситуација низ која поминува протагонистката ги следи бракоразводните постапки според исламската традиција. Низ една шареноликост на раскажувањето, авторот прави една карикатура на типични и ликови од денешната Италија видена од очите на „странец", и на остроумен начин упатува критика на истата. Авторката со индијско потекло Лејла Вадја пишува на еден едноставен и свеж италијански јазик за Трст, не како центар на некогашната „mitelluropa" , туку како центар на еден мал свет – четирите станарки од Кина, Босна, Албанија и Индија кои се здружуваат заедно за да се изборат со италијанската бирократија, предрасудите на италијанците кон странците, но и нивните сопствени предрасуди кон земјата во кои веќе не се гости. Така, низ сплет од ситуации дознаваат дека имињата на улиците всушност се имиња на познати поети од периодот меѓу двете светски војни, иако се уште не можат да ја разберат нивната кратка и тешко сфатлива поезија. И овој текст е богат со именки кои не припаѓаат на основниот италијански вокабулар, но кои најчесто се разјаснети во самиот текст. Иако, одредени зборови кои припаѓаат на јазиците на протагонистките ги остава без превод и со тоа му дава посебен тон на италијанскиот текст. Дури и зад личните имиња кои ги даваат авторите на нивните ликови, најчесто се крие приказна или некој културен предизвик. Таке, Сафиа во Италија ненамерно ќе стане Софија, а сличноста ќе биде рефлектирана и врз нејзиниот изглед кој потсетува на големата Софија Лорен.

Сепак, не може да се каже дека ведрината која преовладува во овие текстови е типична за италијанската книжевност на миграција. Текстовите имаат најчесто автобиографски мотиви кои се поставени на рамката на фикцијата. Што се однесува до наративата, дејствието најчесто е сместено во денешно време, и ситуациите и дијалозите се претставени на реалистичен начин. Во функција на критика, авторите често имаат ироничен тон. Во основа, сепак, сите тие текстови се писмени сведоштва за еден тежок процес низ кој поминуваат самите автори, а преку нив се проектира цела една маргинализирана група на луѓе. Книжевноста во овој случај го осветлува оној дел од италијанското општество кој секојдневно е ставен во сенка. Уличниот продавач, кој дури и во секојдневната комуникација на италијански јазик, како да го губи својот идентитет и е перцепиран како типизиран лик, во делото на Кума Пап е протагонист. Станува личност со своја мотивација, со свои желби и надежи и со носталгија кон својата земја. Ликовите се фатени во еден момент на меѓу-простор и меѓу-време. Масимилијано Фјоручи во својот есеј посветен на на ова книжевно творештво зборува за „двојност" како една од клучните карактеристики: културна, јазична и двојност

на идентитетот. Збирките поезија честопати ги содржат истите песни на два јазика, а ликовите – мигранти во наративата осцилираат помеѓу две спротивни состојби: прифаќање или одбивање на културата на која припаѓаат или на средината во која доаѓаат, помеѓу отпорот кон новата средина и желбата целосно да се претопат во неа. Преку нивните размислувања и постапки може да се следат фазите на прилагодување кои започнуваат првин со воодушевување кон новата средината која ја доживуваат како нешто ново и егзотично, а потоа следи соочување со недостатоците и со реалните проблеми кои ги носи мигрантскиот живот. Фазата во која се посакува да заврши мигрантот е онаа на интеркултурно учење кога мигрантот наоѓа заеднички црти во сите култури и се учи да ги прифаќа и да живее и да придобива од разликите со кои се соочува. Сепак, тоа не се однесува само на мигрантите, туку и на италијанскиот народ, или во поширока смисла, на сите нас кои неизбежно сме во контакт со „другиот", „другите", „поинаквите", сфатено во било која општествено – културна категорија. Една од организациите и издавачките куќи кои во Италија го помага и поддржува развојот на мигрантската книжевност се нарекува "Il gioco degli specchi" – „Игра со огледала". Тоа значи дека колку што може да се гледа на ова специфично творештво како на исповед за мигрантското искуство, истовремено тоа може да служи и како слика, односно „огледало" на Италија во очите на другите.

И покрај тоа што местото на оваа литература во рамките на современата италијанска не е сеуште јасно одредено, а нејзината уметничката вредност не е едногласно прифатена од италијанската јавност, може многу да послужи како позитивен модел за меѓукултурно разбирање и учење.

Користена литература

1. Argento, Francesco "La letteratura della migrazione in Italia." *Atti del Primo Convegno Nazionale Culture della migrazione e scrittori migranti.* http://digilander.libero.it/vocidalsilenzio/laletteraturadellamigrazioneargento.htm
2. BASILI – Banca Dati degli Scrittori Immigrati in Lingua Italiana", accessed September 27th, 2012, http://www.disp.let.uniroma1.it/basili2001/Bollettino%20di%20sintesi%20Basili%20biennio%202010-2011.pdf
3. Fiorucci, Massimiliano, "Scritture in movimento. Letteratura e testimonianze della migrazione".
4. http://www.el-ghibli.provincia.bologna.it/id_1-issue_03_13-section_6-index_pos_1.html
5. Gnisci, Armando. *Creolizzare l'Europa. Letteratura e Migrazione.* Roma:Meltemi, 2003
6. Lakhous, Amara. *Divorzio all'islamica a viale Marconi*. Roma: E/0, 2010.
7. Lakhous, Amara. *Scontro di civiltà per un ascensore a Piazza Vittorio.* Roma: E/0, 2006.
8. Wadia, Laila. *Amiche per la pelle,* Roma: E/0, 2007.

М.В. Коваль
Международный славянский институт, kafspsy@mail.ru
И. В. Сахно
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина, Siv5555555@yandex.ru

316.647.5:316.723

РЕФЛЕКСИВНО-ДИАЛОГИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ В ПЕРЕГОВОРАХ КАК ОСНОВА УСПЕШНОЙ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Анализ научной литературы, проведенное эмпирическое исследование позволило охарактеризовать рефлексивно-диалогическое взаимодействие в переговорах. Данная социально-психологическая характеристика включала особенности взаимного познания участников переговоров, конкретизацию целей, идентификацию позиций, «зондирование» противоречий, поиск совпадающих оценок, прогнозирование перспективы переговорного процесса.

Выделенные типы и характеристика рефлексивно-диалогического взаимодействия в переговорном процессе стали основой для определения функции данного процесса - диалогичное.

Диалогичность как функция создает интегрированное и *сложноструктурированное рефлексивно-диалогическое пространство,* в котором формируется и действует *диалогический субъект,* обеспечивающий единый *аксиологический базис,* способствующий достижению целей переговорного процесса. В соответствии с данным определением диалог можно рассматривать не только как интерактивный дискурс, но и как процесс личностного единения участников диалогического общения через интеграцию ценностей на пути к искомому результату переговоров.

Прежде чем перейти к анализу диалогичности была предпринята попытка исследовать факторную структуру рефлексивности. Для этого были сгруппированы данные, которые подвергались корреляционному анализу и на этой основе были выделены значимые корреляции со шкалой рефлексивности. Отобранные переменные обрабатывались с помощью факторного анализа с применением статистического пакета SPSS. В результате были выделены следующие личностные факторы, влияющие на рефлексивность: социальная адаптация, межличностное взаимодействие, ценностная ориентация, саморегуляция в деятельности [2].

Существенное влияние на диалогическое взаимодействие оказывали факторы «ценностная ориентация» и «саморегуляция в деятельности». Отметим, что такие факторы, как «социальная адаптация» и «межличностное взаимодействие» имели отрицательную корреляцию с рефлексивностью, то есть рост рефлексивности личности мог со значимой вероятностью привести к социальной дезадаптации и нарушению межличностного взаимодействия. Поэтому в дальнейшем исследовании главное внимание уделялось не столько рефлексивности как личностному свойству личности, сколько рефлексивно-диалогическому взаимодействию в переговорном процессе.

Диалогичность как функция имеет свои специфические характеристики.

Сущностной особенностью диалогичности переговорного процесса является *сложно-структурированное рефлексивно-диалогическое пространство,* существующее как в синхронии, так и диахронии и имеющее соответствующие планы и уровни. *Синхрония* проявляется в том, что переговорный процесс осуществляется по гештальт-принципу «здесь и теперь». В нем наблюдаются непосредственно регистрируемые шаги, представляющие собой немедленную реакцию на воспринимаемые в реальном времени сигналы-стимулы. В этом смысле синхронизация рефлексивно-диалогического процесса объединяет его участников единым временем и формированием чувства «данного настоящего». Вместе с тем, объединяя прошлое, настоящее и будущее, рефлексивно-диалогическое пространство содержит значительный элемент диахронии, то есть многовременного содержания, включая предысторию, историю, вариативное настоящее, ближайшие и отдаленные перспективы, а также вероятностные альтернативы развития ситуации. Это означает, что помимо «здесь и теперь», рефлексивно-диалогическое пространство также включает «раньше и потом».

В рефлексивно-диалогическом пространстве еще выявляется *многоаспектностъ содержательного плана* переговорного процесса. Она заключается в том, что разрабатываемая тема ассоциируется с другими тематическими направлениями, без которых решение возникшей проблемы и достижение поставленной цели не представляется возможным. Сложность содержательного плана переговоров бывает обусловлена не простой ассоциативной связью тематических пластов, а именно целесообразностью проведения переговоров в политематическом плане. Содержательные планы переговоров можно описать как *абстрактные и конкретные, производственные и конфликтологические, экономические и политические, бытовые и академические, а также личностные и социальные.* Абстрактный содержательный план переговоров отличается обобщенной отвлеченностью, в то время как конкретность характеризуется ситуационной референтностью содержания переговорного процесса. Производственная тема связана с решением задач продуктивной деятельности, а конфликтологический план появляется в переговорах, посвященных поиску выхода из конфликтной ситуации. Если экономический план выводит переговоры в область финансовых отношений, то политический план предполагает обсуждение регуляции этих отношений в соответствии с корпоративными (государственными) интересами. Бытовая тема ограничена экзистенциональными рамками, в то время как академический план выводит переговоры на уровень научных закономерностей. Переговоры в личностном плане центрируются на индивидах, социальный же план переговоров переводит их в плоскость условий индивидуально-личностного и социального развития.

В отличие от многоаспектности *многоуровневостъ рефлексивно-диалогического пространства* означает, что одно и то же тематическое направление может разрабатываться участниками переговоров на разных дискурсивных уровнях, включая *констатирующий, критический, проблематизирующий, декларативный и конструктивный уровни* переговорного процесса. Наиболее высоким можно считать конструктивный уровень переговорного процесса, когда усилия его участников направлены на достижение поставленной цели через решение необходимых для этого задач.

Другой специфической характеристикой рефлексивно-диалогического пространства является его *диалогический субъект.* В традиционном дискурсивном

понимании диалога его субъекты - это участники общения, активно высказывающие свою личностную позицию, отстаивающие свое мнение, сотрудничающие друг другом и достигающие свои цели через собственную субъектность.

Введение диалогического субъекта как психологического конструкта в научный аппарат исследования рефлексивно-диалогического взаимодействия в переговорном процессе позволяет обнаружить следующие его свойства:

- диалогический субъект не просто объединяет позиции, усилия и возможности участников диалога, но обладает «эффектом структуры», когда целое не равно сумме его частей, но имеет существенный синергетический прирост диалогического потенциала;
- диалогический субъект обеспечивает развитие диалога за счет преодоления своих внутренних противоречий, отличие которых от противоречий между субъектами диалога заключается в том, что они всегда, изначально и безусловно направлены на поиск взаимоприемлемого решения в силу своей диалогичности через реконструкцию смысла;
- « диалогический субъект обладает своей онтологической сущностью, заключающейся в полном единении намерений участников, во взаимопроникновении идей, взаимопринятии позиций, во взаиморазделении ценностей и нераздельной экзистенциональности;
- диалогический субъект в отличие от субъектов диалога есть динамическое социально-психологическое образование, которое не дано изначально, а возникает и развивается по мере накопления опыта диалогического взаимодействия, а также формирования эмпатийных, интерактивных, когнитивных, прогностических и процедурных умений;
- диалогический субъект отличается специфической «хрупкостью», возникая из объединения разрозненных субъектов в коммуникативном пространстве, вырастая до единения их личностных позиций, достигая подлинной диалогичности с постоянным риском социально-психологической регрессии и обратного превращения диалогического субъекта в субъекты диалога.

Таким образом, диалогический субъект есть личностно единенные участники диалога, осуществляющие достижение разделяемой цели взаимоприемлемыми способами в ходе диалогического взаимодействия. Он обладает специфическими свойствами, включая «эффект структуры», преодоление внутренних противоречий, нераздельную экзистенциональность, эмпатийные и процедурные умения, вероятность социально-психологической регрессии.

Рефлексивно-диалогическое взаимодействие участников переговорного процесса характеризуется *аксиологическим базисом*. Он представляет собой ценностное основание диалогического субъекта, на котором держится диалогическое пространство. При этом выделяются следующие группы ценностей, существенных для участников переговорного процесса: цель/результат рефлексивно-диалогического взаимодействия как ценность, процесс рефлексивно-диалогического взаимодействия как ценность, принципы рефлексивно-диалогического взаимодействия как ценность.

Значение ценностей для переговорного процесса обусловлено тем, что они представлены такими видами, как ценностный смысл, ценностный конструкт,

ценностная установка, ценностная диспозиция, смыслообразующая ценность и личностная ценность [1]. Можно полагать, что названные виды личностного смысла образуют иерархию, на каждом уровне которой они приобретают качественно новое значение и все более сложную функцию. Так, ценностный смысл в его мотивационно-целевой отнесенности раскрывает движущую силу осуществляемой деятельности (переговорного процесса). В отличие от личностного смысла ценностный конструкт включает помимо мотива и цели необходимые действия, знания, умения для достижения цели, энергетические и иные затраты, отношения с партнером, а также личностную значимость результата. Если к ценностному конструкту добавить потребностно-ситуативную обусловленность, возникает ценностная установка как готовый к реализации ценностный конструкт при наличии адекватных ситуативных обстоятельств. Накопленный опыт реализации ценностных установок имеет своим результатом ценностную диспозицию как вероятностную обусловленность личности действовать определенным образом. Это означает, что в структуре личности возникают смыслообразующая ценность, определяющие репертуар ее действий, деятельностей и поступков. Значит, в структуре личности возникает, развивается и утверждается совокупность личностных ценностей, определяющих ее лицо в переговорном процессе. Следовательно, ценностный смысл, ценностный конструкт, ценностная установка, ценностная диспозиция, смыслообразующая ценность и личностная ценность представляют собой важные характеристики участников рефлексивно-диалогического взаимодействия в ходе переговоров [3].

Поскольку переговорный процесс предполагает личностное единение участников рефлексивно-диалогического взаимодействия, возникает необходимость рассмотреть *личностные ценности в их надындивидуальном (надперсоналъном)* проявлении, выходя за пределы индивидуально-личностного конструкта и поднимаясь на уровень диалогического субъекта. В этой связи важно четко разделять ценности и нормы как образования, принадлежащие личности и социальной группе. Традиционно ценности принадлежат индивидуальному личностному сознанию, а нормы формулируются в результате социальной договоренности. Если же рассматривать надындивидуальные образования, то диалогический субъект характеризуется именно ценностями, так как нормы определяются протоколом, профессиональной этикой и традициями переговорного процесса. Подчеркнем, что сами нормы также могут быть усвоены диалогическим субъектом переговорного процесса как ценности.

Таким образом, рефлексивно-диалогическое взаимодействие в переговорном процессе обусловлено такими видами ценностей, как ценностный смысл, ценностный конструкт, ценностная установка, ценностная диспозиция, смыслообразующая ценность и личностная ценность. Данные виды принадлежат диалогическому субъекту, для которого, в свою очередь, характерны следующие типы ценностей: процессуальный, целевой, избегающий, преодолевающий и реализующий. В соответствии с типами ценностей диалогического субъекта в исследовании выделяются следующие формы взаимодействия участников переговоров: экзистенциональная, деловая, состязательная, кооперирующая и прагматическая. Данные формы рефлексивно-диалогического взаимодействия имеют свою ценностную обусловленность, образуя ценностный базис переговорного процесса.

Литература

1. Коваль Н.А. Психология духовности личности / Н.А. Коваль. - Тамбов: Изд-во ТГУ имени Г.Р. Державина, 1996. – 152 с.
2. Коваль М.В. Рефлексия переговорного взаимодействия. Германия: Международный издательский Дом LAP Lambert Academic Publishing. 2012. – 458 с.
3. Семенов И.Н., Лаптева О.И, Куликова С.Г. Рефлексивно-организационная психология // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2011. №7. – С. 72-73.

Лобкова М.В.
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

340.143(410)(091)

ИСТОРИКО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ЯВЛЕНИЯ В ОТРАЖЕНИИ ПРАВА: СУДЕБНЫЙ ПРЕЦЕДЕНТ («СЛУЧАЙ СОЕДИНЕННОГО КОРОЛЕВСТВА»)

В последние годы правовая наука уделяет немало внимания такому источнику права как судебный прецедент. По сути своей, судебный прецедент, являясь правовой детерминантой, одновременно может рассматриваться и с общенаучных позиций. Дело в том, что у судебного прецедента есть политическая, историческая, психологическая, поведенческая основа. В рамках данной статьи рассмотрим тезисно содержание понятия «судебный прецедент» в логике историко-политического подхода.

Ныне нет единого и полного определения правового понятия «судебный прецедент». Во-первых, под ним понимают решение определенного суда по конкретному делу, имеющее силу источника права (то есть, устанавливающее, изменяющее или отменяющее правовые нормы). Во-вторых, прецедентом являются решения, вынесенные по аналогичному делу, разрешенному в рамках аналогичного судопроизводства. В-третьих, прецедент – случай или событие, которое имело место в прошлом и является примером или основанием для аналогичных действий в настоящем [1].

Судебный прецедент является древнейшим источником права. Исторически прецедентное право сложилось в Англии, заняв центральное место в англосаксонской правовой семье [2, С.29]. В английской практике можно увидеть примеры, когда судьи обращаются к прецедентам столетней давности. В связи с этим возникают вопросы. Как возник судебный прецедент? Какими были историко-политические предпосылки для его формирования?

Выделим три основных этапа в формировании прецедентного права. Сразу заметим, что они тесно связаны с собственно историей и политикой страны.

Первый этап проявил себя в формировании права судебными решениями. Дата его формирования недостаточно ясна, но многие ученые утверждают, что этот период начался с 1066 г. – рубежного события для Англии, да и всей Западной Европы. Впрочем, есть и другая точка зрения. М.Н. Марченко считает, что период возникновения общего права и его развитие предшествовали норманнскому завоеванию Англии в 1066 г.

Второй этап продолжался с XIV до середины XIX в., когда соперничали общее право и право справедливости. Именно тогда прецедентное право начало распространяться за пределы Англии.

Третий этап продолжается с XIX в. по сей день. Он характеризуется постепенным изменением правового положения судебного прецедента; причем, не только в англо-саксонской, но и других правовых системах современности.

Особый интерес представляет собой первый этап формирования прецедентного права – его зарождение. Началом послужило упомянутое нами выше историческое событие – вторжение Вильгельма Завоевателя в английские земли.

А.В. Хапов пишет: «Английское право в том виде, в котором мы его знаем на сегодняшний день, является продуктом многовекового развития, начиная с

завоевания Англии нормандцами в 1066 г. Такое общее право появилось путем наложения нормандских правовых обычаев на исконные обычаи и традиции местных народов, при адаптации этих обычаев к реалиям нового английского государства. Со временем юрисдикция нового права распространилась на всю Англию, отсюда происходит термин «общее право» (commonlaw – англ.), подразумевающий особую консолидирующую роль, которое сыграло новое английское право в процессе объединения прежде разрозненных частей страны в единое государство под властью нормандских королей» [3, С. 64]. Впоследствии, развиваясь, судебный прецедент, как часть общего права, стал отнюдь не редкостью в различных отраслях английского права.

Хотя прецедентное право в стране стало формироваться еще в период норманнского завоевания, ряд факторов развития, способствовавших данному процессу, сложился еще в англосаксонском периоде. В Англии действовало множество местных обычаев. Впоследствии именно к ним обращались королевские судьи для разрешения споров. Данные обычаи, претерпев определенные изменения, сформировали новую систему. Что касается королевского правосудия, то оно имело лишь исключительный характер.

С древних времен решения судов в Англии имели исключительный авторитет, приобретая законную силу там, где обнаруживался пробел в законодательстве. В создании прецедентного права главную роль играли королевские судьи. Можно с полной уверенностью сказать, что английское право постепенно развивалось судами. Наряду с такими Вестминстерскими судами, как Суд Казначейства, Суд общих тяжб, Суд королевской скамьи, широкое распространение в Великобритании в этот период получила система королевского разъездного судопроизводства.

Генри Брактон отмечал, что еще в XIII в. английские судьи, в отличие от римских, обращались к предшествующим решениям [4, С. 19]. Однако в средневековом общем праве концепта «прецедент» еще не существовало. Для того, чтобы судьи имели возможность анализировать сложившуюся практику, им в помощь с 1282 г. стали выпускаться ежегодники.

Стоит также добавить, что право Великобритании состоит не только из общего права, но и права справедливости, которое было присоединено к общему праву реформой 1873-1875 гг. Право справедливости являлось как бы серией дополнений к общему праву. В процессе создания таких дополнений в судах справедливости были выработаны некоторые новые принципы и институты, неизвестные общему праву. Сложившаяся в результате параллельной деятельности различных судов на протяжении ряда веков правовая система Англии не только приобрела, но и сохранила вплоть до наших дней двойственный характер [5, С.553]. Реформа 1873-1875 гг. повлияла на изменение судебного прецедента, как и остальные вышеперечисленные факторы.

Со временем в стране сформировалась полная система судебных прецедентов – со своей иерархией и процедурами нормотворчества. Сам концепт «судебный прецедент» стал использоваться только с XIX в. и даже на данный момент не может быть полностью сформулирован. По замечанию Т.В. Апаровой, «история английского прецедента в середине XIX в. таким образом логически завершилась периодом его наивысшей авторитетности. Принцип обязательности судебных прецедентов достигнет уровня абсолютной связанности судей решениями (притворами) своих предшественников в целях аутентичного применения права» [6]. Однако, начиная с

середины XIX в., постепенно происходит спад авторитетности судебного прецедента в связи с различными политическими изменениями и постепенным началом развития глобализации.

В результате этого юристы перенесли акценты с процессуального на материальное право. Была проведена также огромная работа по расчистке законодательства, освобождению его от архаичных дел, давно не действующих актов. В результате осуществленной судебной реформы все английские суды были уравнены в своих правах.

Вместе с тем, несмотря на исторические события, ныне в английском праве существует более 400 тыс. судебных прецедентов.

Итак, появление судебных прецедентов в Англии связано с процессом историко-политического развития страны. Англосаксонское обычное право, уже во многом усвоенное обществом, соединилось с обычным правом норманнов, создав симбиоз частных и общих представлений о праве. Они легли в основу формирования общего права. Общее право развивалось и трансформировалось, вместе с тем, сохраняя до поры его прецедентную основу. Политические и культурно-исторические события влияли на законодательство, унифицируя и глобализируя его, но судебные прецеденты выжили, что следует связывать с прочным фундаментом британской историко-политической традиции.

Библиографический список:

1. Марченко М.Н. Судебный прецедент: разнообразие понятий и многообразие форм проявления // Интернет-ресурс: http://www.twirpx.com/file/461710/
2. Садохина Н.Е. Источники российского права в советский и постсоветский период: Учебное пособие. Тамбов: Изд-во Першина Р.В., 2007. 157 с.
3. Хапов А.В. Источники английского общего права: судебные прецеденты // Российская юстиция. 2006. № 3. С.63-67.
4. Bracton H. On the Laws and Customs of England. London, 1968. Vol. 2.
5. Марченко М.Н. Источники права: Учебное пособие. М.: ТК Велби; Изд-во «Проспект», 2005. 760 с.
6. Апарова Т.В. Суды и судебный процесс Великобритании. М.: МПЭ, 1996.157 с.

Л.Б. Савенкова
Южный федеральный университет, savenkova@sfedu.ru

811.161.1

РУССКИЕ ПАРЕМИИ КАК АДАПТИРУЮЩАЯСЯ СИСТЕМА ЯЗЫКОВЫХ ЗНАКОВ

В настоящем исследовании под паремиями имеются в виду устойчивые в языке и воспроизводимые в речи анонимные изречения, пригодные для употребления в дидактических целях (подробнее см.: [Савенкова 2002; 2012]), ср.: *Цыплят по осени считают*; *Жизнь прожить – не поле перейти*; *Смелость города берёт*; и т.д. Не случайно в работах ряда современных лингвистов термин *паремия* употребляется как синоним термина *пословица* [Иванов, Мокиенко 2007; Селиверстова 2010; и др.].

Думается, что с позиций семиотики паремия может быть охарактеризована как особый тип знака – двуединая сущность, устойчивое материально-идеальное единство означаемого и означающего, соотносимое не с элементом, а с отдельным фрагментом внеязыковой реальности. Паремии сочетают в себе признаки языковых и речевых знаков. Вхождение в языковую систему обеспечивается их устойчивостью, воспроизводимостью и анонимностью. Параллельное восприятие их как микротекстов обусловлено их логической сущностью: чтобы выразить суждение, указать на определенные отношения между вещами, каждая такая единица должна обладать прозрачной внутренней формой, заключать в себе опору на более или менее понятный образ, ср.: *Сердилась баба на торг, а торг того и не ведал; Кобыла с волком тягалась – хвост да грива осталась*. В терминосистеме, используемой автором данной статьи, ядерными элементами провербиального (или паремиологического) пространства выступают пословицы и поговорки, которые, будучи логически однотипными единицами, различаются наличием или отсутствием переносного значения по сравнению с семантикой деривационной базы.

Значимость пословиц и поговорок заключается в их аксиологической направленности. Они отражают многоуровневую ценностную картину мира. Аксиологи говорят о существовании ценностей разной степени весомости: от абсолютных, имеющих «характер добра с любой точки зрения, в любом отношении и для любого субъекта», до относительных, ощущаемых как добро «лишь в каком-либо отношении или для каких-нибудь определённых субъектов» [Лосский 1931: 82]; от общечеловеческих до личностных. Следует отметить, что в провербиальном пространстве обычным явлением бывает закрепленность несовпадающих, а иногда и диаметрально противоположных точек зрения на одну и ту же сущность у носителей одной лингвокультуры, и все же паремии не могли бы существовать сколько-нибудь протяженное время, если бы не выражали оценочные мнения достаточно больших групп носителей языка и культуры. Как известно, система языковых знаков лексико-фразеологического уровня живо реагирует на изменения, происходящие в сознании общества. Думается, что, обслуживая изменяющееся сознание, к ним адаптируется и система паремий. Поэтому активное использование одних паремий, трансформирование других, неупоминание третьих в итоге дает основания судить о тенденциях в отношении лингвокультурного сообщества к определенным сущностям, о сохранении или смене их аксиологического статуса. Рассмотрим этот тезис на

примере такого объекта, как семья, сопоставляя материалы сборника В.И. Даля [1984], «Национального корпуса русского языка» (1985–2010 гг.) и сборника антипословиц Х. Вальтера и В.М. Мокиенко [2005]. Это сопоставление позволяет выяснить, изменяются ли акценты в оценке семьи, продолжает ли она быть ценностью, что нового в ее осмыслении притягивает к себе внимание носителей русской лингвокультуры.

Для начала стоит отметить, что безотносительно паремиологического материала в НКРЯ в подборке текстов 1985-2010 гг. 25 наименований родства/свойства суммарно употреблены 130953 раза и составляют 0,28% всех словоупотреблений, в то время как в сплошной выборке из текстов 1801–1849 гг. наименования тех же родственных связей составляют 0,43%. Видимо, семья стала реже попадать в поле зрения коммуникантов.

В сборнике В.И. Даля можно насчитать около полутора тысяч пословиц и поговорок, описывающих 1) создание семьи, 2) распределение ролей в ней, 3) взаимоотношения между членами «малой» семьи – мужем и женой, родителями и детьми, родными братьями и сестрами, 4) их поведение по отношению друг к другу и к чужим людям, 5) отношения между членами семьи в широком смысле – не только кровными родственниками, но и свойственниками. В художественных, публицистических, церковно-богословских, бытовых текстах и материалах электронной коммуникации последних лет, включенных в «Национальный корпус русского языка» (сплошной выборке были подвергнуты тексты 1985–2010 гг. общим объемом в 3 684 212 предложений / 47 040 505 слов), удалось обнаружить всего 48 пословиц рассматриваемой тематики в 105 употреблениях. С учетом того, что 8 пословиц попали в НКРЯ с сайтов, где они стали объектом лингвистического анализа (в 20 фрагментах двух научных статей такие пословицы привлекались как объект исследования), их количество еще меньше (40 единиц в 85 употреблениях). Выборка свидетельствует о том, что в последние годы носители русского языка редко ориентируются на устойчивые формулы, которые ранее излагали некий семейный кодекс или констатировали частотные отступления от него.

В середине XIX века, как показывает обзор материала из сборника В.И. Даля, центральными объектами оценки в паремиях были семья как совокупность лиц, связанных отношениями родства/свойства, отдельные члены «малой» семьи (муж, жена, отец, мать, сын, дочь, дети (без указания на пол), дедушка, бабушка, дядя, тетя), однако наряду с ними в поле зрения наблюдателя попадали и лица, не связанные кровными узами: мачеха, пасынок, падчерица, тесть, теща, свекор, свекровь, невестка/сноха, золовка, деверь, шурин, свояк, а также лицо, лишившееся мужа / жены (вдовец, вдова) или всех родственников (сирота). В составе пословиц, обнаруженных в подборке текстов 1985–2010 гг. из НКРЯ, встретились лексемы *семья, муж, батька, жена* (и перифрастическое метафорическое наименование *ночная кукушка), дети, брат, сестра, зять и теща*. Уже из этого можно заключить, что семья как объемное объединение родственников и свойственников не рассматривается: круг значимых родственных связей в сознании современного русского по большей части ограничивается малой семьей. Основных объектов характеристики и оценки в обнаруженных пословицах – три: 1) сама по себе семья (решение вопроса о том, стоит ли создавать семью: *Одна голова не бедна, а и бедна, так одна; Замуж выйти – не напасть, как бы выйти да не пропасть; Семейная каша погуще кипит*; является ли семья гарантом формирования достойных членов общества: *В семье не без урода; Уродила мама, что не принимает яма*), 2) супруги как основа семьи (оценка супруга как постоянного/ временного спутника жизни: Женитьба есть, а разженитьбы нет; *С кем венчаться, с т*

ем и кончаться; Муж – как чемодан: нести тяжело и бросить жалко; Жена не сапог, с н оги не скинешь; распределение ролей между мужем и женой; Муж – голова, жена – шея; ночная кукушка дневную перекукует; За мужа завалюсь – никого не боюсь; отношения между ними: Муж да жена – одна сатана; Птица крыльями сильна, жена мужем красна; Учи жену без людей), 3) дети (оценка детей как фактора прогрессирующего дискомфорта у родителей: Маленькие детки – маленькие бедки; большие детки – большие бедки).

Новые высказывания, фиксируемые лексикографическими источниками (так называемые антипословицы – трансформы известных пословиц либо единицы, внешне сходные с ними), еще не прошедшие проверку временем, конечно, не могут считаться полноценными паремиями. Однако их известность определенной части носителей языка говорит об их востребованности. Часть их претендует на формулирование моральных принципов и может квалифицироваться как неопаремии. Другие единицы носят игровой характер и перестают выполнять дидактическую функцию. Однако, отсылая к исходным паремиям, такие единицы также помогают выявить коррекцию или даже трансформацию ценностей в определенной лингвокультуре. Всего таких антипословиц в исследуемом материале 139. Центральных объектов внимания два: жена и муж (71 единица). В поле зрения авторов антипословиц попадают только отрицательные оценки. Однако нельзя утверждать, что они новы, меняется лишь форма, ср. пары антипословиц и пословиц из сборника В.И. Даля: *Красивая жена – чужая жена // Чужая жена – лебёдушка, а своя – полынь горькая; Не верь жене и … тормозам // Не верь жене в подворье, а коню в дороге; Сколько жену ни выбирай, все равно ошибешься // Много выбирать – женатым не бывать;* и др. Правда, следует отметить, что в антипословицах роли мужа и жены сужены: жена чаще всего выступает либо как объект сексуальной оценки, либо как фактор дискомфорта для мужа, либо как корыстное существо; муж – как субъект, стремящийся получить как можно больше удовольствий от жизни. Таким образом, на первый план в семейных отношениях выдвигается гендерный аспект. Именно поэтому на втором месте по количеству находится группа высказываний о процессе создания семьи (16 единиц), женитьба интерпретируется как событие с неприятными последствиями, ср.: *Семья заменяет все, поэтому прежде, чем ее завести, подумай, что дороже – все или семья; Если ты хочешь, чтобы жена тебе не изменяла, не женись; Женился сам, останови товарища. Отец и мать как члены семьи упоминаются почти исключительно в плане деторождения: С кем поведешься, тот и отец ребенка; На позиции – девушка, а с позиции – мать.* Антипаремии о детях (16 из 17) выступают как результат многократного обыгрывания крылатой фразы *Дети – цветы жизни* за счет ее продления, создающего парадокс. При этом все возникшие трансформы имеют налет ерничества: *…На могиле родителей; … дарите девушкам цветы; …пускай они растут на чужой клумбе*; и т.д. Развод не осуждается, а становится предметом шутки и сводит брачные отношения к физиологии: *Разводы тоже совершаются по любви… к другому; Брак в постели – частая причина разводов.* Предметом вышучивания становится даже вопрос материального обеспечения детей после распада семьи: *Что такое алименты? Покупка детей в кредит.*

Антипословицы не реализуют представления о семье как сообществе людей, имеющих общие обязанности, поддерживающих или не поддерживающих друг друга. Тем более в этом пространстве не формируется представление о «большой» семье, включающей свойственников. Лишь в четырех высказываниях упоминаются теща (3) и тесть (1), причем оценка их также отрицательна: *Любовь к теще измеряется километрами; Берегись тестя с молотом.* Справедливости ради заметим, что в

последнем трансформе образ тестя не может восприниматься как сознательно созданный: налицо паронимическая аттракция (*Береги честь смолоду*).

Обращение к проблемам существования института семьи в современном российском обществе показывает, что в настоящее время он переживает глубокий кризис. В газете «МК-Питер» 3 июля 2012 г. были опубликованы и прокомментированы данные Росстата: «Если в 50-е (годы – Л.С.) на 1000 человек населения условно приходилось 0,5 разводов, то в 2010 году – уже 4,5 расторжения брака. То есть можно говорить о том, что за 60 лет этот показатель вырос сразу в девять раз! При этом пик разводов пришелся на 2002 год, когда свои отношения разорвали 853 647 пар» [Терпинкот 2012: эл. ресурс]. На ряде Интернет-сайтов идет дискуссия о причинах непрочности семей, создающихся в последние десятилетия. Вряд ли автору настоящего исследования удастся самостоятельно разобраться в столь сложном явлении, очевидно, порожденном как экономическими, так и социально-психологическими причинами, а возможно, и глобализационными процессами. Однако в том, что паремии не являются раз и навсегда застывшей системой формул народной мудрости, а адаптируются к новым жизненным условиям, отражают изменения в мировоззрении носителей языка и культуры как своим составом, так и особенностями его функционирования, анализ материала сомнений не оставляет.

Литература

1. Вальтер Х., Мокиенко В.М. Антипословицы русского народа. – СПб.: «Нева», 2005.
2. Даль В.И. Пословицы русского народа: В 2 т. – М.: Изд-во «Худ. литература», 1984.
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. – Т. 3. – М., 1882.
4. Иванов Е.Е., Мокиенко В.М. Русско-белорусский паремиологический словарь = Руска-беларускі парэміялагічны слоўнік. – Могилев: МГУ им. А.А. Кулешова, 2007.
5. Лосский Н. Ценность и бытие. Бог и Царство Божие как основа ценностей. – Paris, 1931. – С. 20–96.
6. Национальный корпус русского языка – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.ruscorpora.ru/search-main.html.
7. Савенкова Л.Б. Паремия // Эффективное речевое общение (базовые компетенции). Словарь-справочник. – Красноярск: Изд-во СФУ, 2012. – С. 437–438.
8. Савенкова Л.Б. Русская паремиология: семантический и лингвокультурологический аспекты. – Ростов-на-Дону, 2002.
9. Селиверстова Е.И. Русская пословица в паремиологическом пространстве: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01. СПб, 2010.
10. Терпинкот М. Как изменилась статистика браков и разводов в России за 60 лет // МК-Питер. 03.07.2012 – [Эл. ресурс] – Режим доступа: http://www.online812.ru/2012/07/03/009/

Юлия Атанасовска
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

81`373.21

ТОПОНИМИКА КАК ТУРИСТИЧЕСКИЙ ФАКТОР (ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АНАЛИЗ ТОПОНИМА «КУМАНОВО»)

На карте многих стран Европы, Азии и даже Южной Америки есть названия

Албания	Куман
Болгария	Куманово, Куманите
Венесуэла	Кумана
Македония	Куманово
Россия	Куман-Кубан, Команы Реки: Кумандыш, Куманак
Румыния	Кумана, Куманешть
Украина	Куманов, Кумановцы, Кумановка

городов и сёл с корнем куман:

Топонимы – слова, обозначающие географические понятия. Термин пришёл из греческого **языка и в переводе означает «имя местности».**

Топонимы играют важную роль в отражении истории, культуры и менталитета народа. У топонимов с корнем куман одно историческое прошлое – одна этимология.

Куманы – тюркоязычный народ, который в X – XI веках жил в южных степях современной России – на территории южной Волги и ниже. В истории Руси их называли половцами. Арабский автор XII века аль-Идриси в своих сочинениях разделил южнорусские степи на Белую, Чёрную и Внешнюю Кумании и назвал их жителей куманами.

Военные походы куман (половцев) на славянские земли приносили много беды: сжигались города и деревни, население уводилось в плен.

Куманы (половцы) были очень успешными воинами. В начале XI века они двинулись на Запад и покорили территорию Дуная. Историю своего народа они оставили не только в исторических документах, но и географических названиях.

Куманы сами себя называли мадьярами, что подчёркивает принадлежность Венгрии к их общему историческому прошлому: в XII веке на Русь напали татаро-монголы. Часть куман вошло в Золотую Орду (войско татаро-монгол), а часть переселилась на территорию современной Венгрии. Отсюда и название жителей Венгрии – *мадьяры*.

В европейских документах XIII века упоминается государство «Кумания», населённое румынами и половцами. Историки считают, что оно было предшественником румынского княжества Валахии, возникшего в XIV столетии.

Роль *куман* в жизни венгерского общества того периода была очень велика, были часты браки венгерской аристократии с куманами-половцами. Так, от брака венгерского короля и дочери половецкого хана был рождён мальчик, которого назвали Владислав – будущий король Венгрии (1272-1290 г.г).

Происхождение Владислава и его воспитание матерью-куманкой повлияли на его имя: его стали звать Владислав IV Куман.

На Руси память о *куманах* передавалась из поколения в поколение, например, до XV – XVI веков непослушного, драчливого ребёнка русские родители давали имя *Куманин*. Позже оно стало фамилией потомков. И до сих пор в России живут Кумановы, Куманины, Куманёвы. Очевидно, что одним из таких потомков является известный голландский футболист Рональд Куман. Его называют самым результативным защитником за всю историю футбола: в 745 официальных матчах он забил 252 мяча.

Город Куманы в Венесуэле, в Южной Америке, с населением 270 тысячч человек расположен на берегу Карибского моря. Он основан в 1523 году и является первым испанским поселением в Южной Америке. Это значит, что *куманы-половцы* дошли до территории современной Испании и там стали местным населением, и позже (в XVI веке) отправились покорять Америку.

В настоящее время Куманы – крупный морской порт Венесуэлы. В нём развита

переработка кофе, сахарного тростника, табака и текстильная промышленность.

Македонский город Куманово – третий по численности населения. По результатам переписи 2002 года в нем проживает 70 842 жителя. Очевидно, что название восходит к слову куманы, тюркскому племени, которое поселилось там в XII – XIII веках. Город впервые упоминается в 1519 году в одном из турецких документов. Куманово было центром восстания Карпоша, и выполняло роль его «столицы».

Городами-побратимами македонского Куманово являются болгарские города Пловдив и Габрово. Этот ряд мог бы быть дополнен городом Куманы, что в Венесуэле.

Куманы, Венесуэла

Куманово, Македония

Современные потомки древних куман-половцев живут в Алтайском крае и Кемеровской области, то есть на своей исторической родине. Их официальное название кумандинцы, самоназвание куманды-кижи.

По данным переписи населения 2002 года численность кумандинцев составляла 3114 человек. Они сохранили свой язык до наших дней.

Алтайские кумандинцы в национальных костюмах

Куманы оставили свой след и в материальной культуре народов. Так, украинским национальным сосудом является куманец – кувшин особой формы. Украинцы имеют свою версию происхождения этого названия. Слова *куманец* и *кум* – однокоренные. В XVI – XVIII веках в стане казаков были строгие правила по поводу спиртного, вплоть до смертной казни. Однако казаки нарушали этот запрет и хранили горилку в сосудах особой формы. Нарушали запрет с самым близким человеком – с кумом, который, в случае гибели казака как крёстный-отец будет заботиться о его детях.

Так и появилось слово *куманец*.

Традиционно *куманцы* используют в особенно торжественных случаях: с ними встречают самых дорогих гостей.

Очевидно, что данная этимология слова является народной, ведь куман в значении *сосуд, кувшин* известно гораздо раньше. У тюркских народов Центральной Азии с незапамятных времён было поклонение Чаше. В погребениях археологи находили кувшины, чаши, казаны. Кипчакские изваяния обязательно были с сосудом в руках. Недаром кипчаки называли себя куманами, одно из значений – *сосуд для воды*, буквально кипучий.

Куман (кумган) у тюркских народов – кувшин для умывания. В русском языке слово впервые встречается в «Домострое».

Если сравнить восточные кувшины и украинский *куманец*, учесть более раннее

происхождение первого, то вывод очевиден: украинский *куманец* – прямой потомок азиатского кувшина:

Таким образом, топоним является свидетелем многовековой истории народа, его побед и поражений, кросс-культурных контактов. Топоним с корнем куман – яркий тому пример.

О. А. Дронова
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

821.112.2.09

ПРОБЛЕМА ЯЗЫКА ЛИТЕРАТУРЫ В ТВОРЧЕСТВЕ АЛЬФРЕДА ДЕБЛИНА

Немецкий писатель и философ Альфред Дёблин (1878-1957)– один из наиболее оригинальных мыслителей в немецкой культуре первой половины 20 века, автор знаменитого романа «Берлин Александерплац» («Berlin Alexanderplatz», 1929). Помимо многочисленных романов и новелл, а также нескольких сочинений по философии Дёблин оставил большое количество эссе, посвященных проблеме творчества. В мировоззрении Дёблина сочетались восхищение перед искусством, как особой формой познания мира с постоянными сомнениями в необходимости искусства и литературы в современном мире. Способность искусства и литературы отразить окружающий мир или создать свой, новый мир средствами языка – вот основные темы в эстетических размышлениях Дёблина. В определенном смысле эти задачи для художника противоположны, отражают два полюса бытования искусства – от подражания природе, мимезиса до эстетизма, экспериментов с формой. Деблин склонялся то к одному, то к другому полюсу и даже диалектически примирял их с помощью категории языка литературы.

В одном из своих ранних авангардистских эссе «Футуристическая техника слова» («Futuristische Worttechnik», 1913) Дёблин сравнивает жизнь, действительность с «шахтой», таящей несметные богатства, а художника с человеком, пытающимся проникнуть в неё. «Инструментом» проникновения в «шахту» действительности для писателя является язык. Правдоподобие Деблин понимает не как отражение определенных «острых» тем и явлений окружающей жизни, и не как «объективность» повествования (несколько позже этот вопрос займет важное место в размышлениях Деблина), а как проблему соединения языка и отражаемого мира в рамках произведения. Дёблин пишет о единстве языковых значений и объектов реального мира, единстве грамматических категорий, синтаксических конструкций и взаимоотношений объектов действительности. Именно с постижением языка, его разноуровневых единиц по мнению Деблина можно приблизиться к познанию реальности.

Аспекты проблемы «литература и реальность» рассматриваются и в известной программной статье Дёблина «Авторам романов и их критикам» («An Romanautoren und ihre Kritiker. Berliner Programm», 1919). Имплицитно в ней проявляются натуралистические категории: одно из основных требований Дёблина опираться в изображении психологии персонажей на психиатрию – т.е. научные данные, и заимствовать научный способ наблюдения за психической жизнью человека. Проблема языка в это статье не ставится как центральная, но она довольно важна. Дёблин критикует поэтику психологического романа, в котором словесно передается ход мыслей персонажа и вместо этого предлагает изображать внутреннюю жизнь через внешние проявления, движения. Слова «любовь», «ярость», «презрение», непосредственно называющие внутренние состояния человека, Дёблин называет «примитивными, безвкусными соединениями букв» [зд. и далее перевод Дроновой О.А. цит. по: Döblin 1989:121]. Критика традиционного психологического повествования в этой статье имплицирует мысль о разрыве, точнее о невозможности полностью совместить значение слова и отражаемого им явления, которое по своему семантическому содержанию шире.

«Киностиль», которого требует Дёблин, может быть понят как попытка отказа от слова, попытка обращения к другому – визуальному медиуму, непосредственно передающему зримую реальность. Особое место занимают в этой статье рассуждения о стиле. Дёблин отвергает экспериментирование со стилем, стиль художественного произведения должен быть предельно четким, экономичным, точным, без языковых излишеств: «краткость, экономность слове», «высочайшая точность в суггестивных оборотах», «отсутствие словесных украшений» [Там же: 122]. Автор должен стремиться к тому, чтобы «расколдовать» слово, то есть увидеть его изначальный смысл, и тем самым более глубоко проникнуть в реальный мир.

Размышления Деблина во многом предвосхитили становление стиля «новой деловитости» - литературного течения, доминировавшего в немецкой литературе с середины 1920х годов и частично продолжившегося и после катастрофы 1933 года в литературе немецкой эмиграции. Для «новой деловитости» характерен интерес к событиям современности, к социальным проблемам, требование простоты, объективности, т.е. «деловитости» изображения. О новом, точном и простом языке литературе размышляют многие авторы «новой деловитости». Они отвергают языковые и стилистические эксперименты, пытаясь добиться правдивости изображения. Рефлексия о языке в этот период во многом явилась ответом на использование языка в политических целях в пропаганде Первой мировой войны. Немецкий журналист и публицист Герман Кессер (1880-1952) пишет в статье «Немецкая литература показывает свое лицо» («Die deutsche Literatur zeigt ihr Gesicht», 1929): «Слова, формы выражения языка, поэзия - все это стало чем-то, «вещью», которую можно было сфабриковать, не обращая внимания на подлинность…. Язык стал товаром, плакатом, объявлением» [Kesser 1929: 789]. Кессер призывает в этой статье вернуться к немецкому языку, использовать его честно. Другой вопрос, постоянно звучащий у авторов этого времени – вопрос о том, что слово как способ изображения окружающего мира и способ воздействия на читателя-реципиента уступает визуальным искусствам – прежде всего, кино. Так, писатель Й.Р. Бехер в знаменитом эссе «Поэзия, помешанная на действительности» («Wirklichkeitsbesessene Dichtung», 1928) рассуждает об ограниченности возможностей языка в объяснении реальности: «Слова как средства больше недостаточно, чтобы справиться с массой материала» [Becher 1928: 493]. Бехер описывает сцену разговора двух рабочих во время дождя и констатирует, что эту сцену невозможно передать средствами слова. Бехер утверждает, что язык бессилен в передаче цветовых впечатлений, впечатлений от запаха, вкуса и звука – то есть, настаивает на неточности языковых значений в передаче реальности как таковой.

К тому моменту, когда литература «новой деловитости» достигает пика своего развития - в конце 1920гг в творческом сознании Дёблина наступает новый этап: если раньше основную задачу искусства он видел в отражении реальности, то теперь Дёблин провозглашает суверенность сферы искусства. В статье «Писательство и поэзия» («Schriftstellerei und Dichtung», 1928) Дёблин утверждает, что не существует «литературной «реальности» [Döblin 1989: 197], литература и окружающий мир не соприкасаются. Все больше внимания в своих статьях Деблин уделяет работе художника со словом, составляющей саму сущность творческого процесса. Наблюдение над фактами действительности становится менее важным, чем «служение слову» или обретение власти над словом. Слово в процессе творчества определенным образом преобразуется в зависимости от замысла художника. Искусство трактуется Дёблином не как отражение реальности средствами языка, а как удаление от неё. Слово, использованное как материал искусства, частично теряет свои функции средства общения и отражения объектов действительности и приобретает новые: оно участвует

в создании художественной реальности, существующей наравне с эмпирической, но являющейся не её частью, а дополнением к ней. В этих рассуждениях Деблин близок Роману Якобсону и его концепции особой эстетической функции языка, отличной от остальных функций – коммуникативной, фатической, аппелятивной.

Важнейшей работой Дёблина, отражающей его взгляд на литературу в конце 1920 годов, было эссе «Der Bau des epischen Werks» (1929). Оно начинается с рассуждений о своеобразии художественного текста в сравнении с репортажем. Художественный текст не передает реальные события, но, тем не менее, обладает убедительностью для читателя. Понятия «действительности» и «правды» в этом эссе не совпадают, искусство использует элементы реальности, чтобы выразить свою собственную правду. Художник должен проникнуть в реальность, чтобы затем духовно осмыслить её. «Правда» литературного текста - столь важная этическая категория в сознании Дёблина, как и любого писателя - заключается в воспроизведении в тексте неких основополагающих ситуаций человеческого бытия («Grundsituationen»).

Большое место в этом эссе отведено размышлениям Дёблина о процессе порождения литературного текста – и в них снова центральную роль играет язык. Дёблин ставит вопрос о взаимоотношении замысла автора и воплощения этого замысла в произведении. Изначально будущее произведение предстает перед художником как «видение» - «Vision», некая картина, намек, лишенный формы. Воплощение этого визуального образа средствами языка представлено Дёблином как сложнейший процесс. Своеобразным «ключом» к увиденной картине в воображении автора является предложение, задающее её ритм и подстегивающее к развитию дальнейший замысел. Образ фантазии – «идеальная концепция» и его языковое воплощение – «языковая концепция» – возникают не одновременно. Более того, в ходе претворения увиденного образа в языковой, замысел произведения и смысл картины может меняться. То есть, теперь Дёблин усматривает разрыв не только между словом и объектом изображения, но и между образом фантазии и их языковыми воплощениями. Важнейшей задачей писателя становится их воссоединение. Языку в этом эссе приписывается и некая автономная роль, сила воздействия, проявляющаяся в произведении помимо воли автора. Художественное произведение – не только продукт индивидуального использования языка художником, язык как система, язык сам по себе довлеет над его замыслом.

Взгляд на взаимоотношения искусства и реальности Дёблина меняется с развитием его концепции о том, что художник имеет дело, прежде всего, с языковой реальностью, не совпадающей полностью ни с той реальностью, которую он носит в своем сознании, ни с той, которая существует в качестве объектов окружающего его мира. Важнейшим фактором эволюции Дёблина-художника является становление его взглядов на взаимовлияние языка, реальности и творческой фантазии.

Литература

1. Becher, J.R. Wirklichkeitsbesessene Dichtung.- Die neue Bücherschau. Eine literarische Monatsschrift. – Berlin, 1928, Nr X. S 491-494.ю
2. Döblin, A. Schriften zu Ästhetik, Poetik und Literatur . – Olten, Freiburg: Walter-Verlag.
3. Kesser, H. Die deutsche Literatur zeigt ihr Gesicht. – Weltbühne, 1929, Jg. 25. – s. 789.
4. Якобсон, Р. Лингвистика и поэтика// Структурализм: «за» и «против». – М.; 1975.

Л.В. Табаченко
Южный федеральный университет, lyudmila-tabachenko@yandex.ru

811.163.1

ЦЕРКОВНОСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК: РЕФОРМИРОВАТЬ ИЛИ ИЗУЧАТЬ?

Современный русский литературный язык сформировался под сильным влиянием церковнославянского языка, он представляет собой «синтез церковнославянской и русской стихий» [Камчатнов 2005: 656]. Более того, исследователи истории русского литературного языка (Н.А. Мещерский, А.М. Камчатнов) сравнивают церковнославянский язык с корнем, лозой, к которой была привита ветвь восточнославянской народной речи. Однако в дальнейшем русский литературный язык значительно отдалился от церковнославянского, который с 1918 года перестал быть учебным предметом, что обусловило трудности в понимании церковнославянских богослужебных текстов.

16 июня 2011 года был опубликован проект «Церковнославянский язык в жизни Русской Православной Церкви XXI века» с целью дискуссии и для получения отзывов. В этом проекте предлагается ввести некоторые исправления в церковнославянский текст богослужебных книг для того, чтобы «прояснить те места, которые труднодоступны для понимания» [Проект 2011: электр. ресурс]. Например, *кратир* заменить на *сосуд*, фразу *напрасно судия приидет*, где слово *напрасно* имеет значение ‘внезапно’, заменить на *внезапу судия придет* и т.п. В проекте предлагается активизировать исследовательские работы, посвященные языку современного богослужения, а также проводить конференции и круглые столы соответствующей тематики. Все это, несомненно, определяет актуальность данного сообщения.

Проект вызвал многочисленные отклики и продолжает достаточно остро обсуждаться в православном интернет-пространстве. Мнения участников дискуссии разделились. Основные аргументы сторонников реформы следующие:

1. люди должны понимать то, что читают, поют и говорят в церкви, они должны молиться, осознавая, о чем идет речь, а не «отстаивать» службы и не «вычитывать» правила; непонятность церковнославянского языка – основная причина отдаления от церкви. Святые равноапостольные Кирилл и Мефодий в спорах с триязычниками отстаивали право славян вести богослужения на родном языке, для этого и был создан старославянский язык;
2. несовпадение церковнославянских и русских значений слов приводит к превратному пониманию церковнославянских текстов (напр., *Благословен еси Господи, научи мя оправданием Твоим* – научи меня установлениям, заповедям Твоим).

Противники любых изменений в церковнославянских текстах приводят следующие аргументы:

1. люди не ходят в церковь не потому, что не понимают языка богослужения, служба – это не лекция, которая должна быть понята на интеллектуальном уровне;
2. кто хочет понимать церковнославянские тексты, должен потрудиться, выучить язык; ведь тратят, например, много времени и сил, чтобы выучить юридическую, лингвистическую и проч. терминологию или иностранные языки;
3. непонятные или двусмысленные слова – толчок к размышлению, к тому, чтобы понять их, изучить язык;

4. перевод с церковнославянского языка на русский – это не перевод с одного языка на другой, это снижение высокого стиля и приближение его к стилю обыденному;
5. кто будет проводить эту реформу? Это должны делать люди духовные, есть ли сейчас такие?
6. церковнославянский язык – икона, национальное достояние, его нельзя трогать, менять, даже частично.

Для исследования степени понимания церковнославянских текстов и отношения к возможности их адаптации мы (вместе со студенткой отделения «Отечественная филология» ЮФУ Елизаветой Баденковой) провели анкетирование. Всего было собрано 115 анкет. Все респонденты были условно распределены по 3 группам: 1-я группа – филологи, в нее мы отнесли и студентов, и выпускников, работающих или не работающих по специальности (54); 2-я группа – учащиеся воскресной школы, из них три четверти взрослые и одна четверть школьники (35); третья группа – все остальные (26).

Анкета содержала слова и речения на церковнославянском языке, которые нужно было перевести на современный русский язык или описательно истолковать. Лингвистическую часть предваряли общие вопросы о возрасте, образовании, частоте посещения церковных богослужений. Был также вопрос, что делать с трудными местами: 1) оставить; 2) снабдить комментариями; 3) заменить русским или более понятным церковнославянским аналогом; 4) полностью перевести весь текст на русский язык.

Лингвистические вопросы анкеты были трех типов: 1) церковнославянские слова и выражения, которых нет в современном русском языке; 2) т.н. церковнославяно-русские омонимы (в другой терминологии – паронимы), т.е. слова, звучащие в церковнославянском так же, как и в современном русском языке, но имеющие другие значения; 3) фрагменты текстов с грамматическими трудностями (морфологическими и синтаксическими). Следует уточнить, что полученные данные не претендуют на отражение степени общего понимания церковнославянских текстов (это только проценты правильных ответов в анкете).

Ниже приведены основные результаты анализа и обобщения анкет. Правильных ответов – 44 %. По группам наибольший процент у учащихся воскресной школы – 58 %; дальше следуют филологи – 45 %; и на последнем месте группа «остальные» – 22 %.

В первой группе вопросов были даны достаточно распространенные слова, такие как *аминь, присно, паки* и др. Однако даже слово *аминь* понимают не все респонденты: правильно перевели это слово *(Истинно* или *Да будет так)* 72 % опрошенных (варианты неправильного перевода: *конец, прославление, верю, слава Отцу и Сыну*)**;** слово *присно* 'всегда', 'непрестанно' правильно перевели 79 % опрошенных, *паки* 'опять' – 69 %.

Вторая группа вопросов содержала слова и словоформы типа *страстный, прости, миром* и под. Отдельного внимания заслуживает те церковнославяно-русские омонимы, которые имеют противоположные значения, причем современный смысл может противоречить христианскому вероучению. Например, *в заповедех Твоих поглумлюся* (*глумитися* – 'обдумывать, размышлять'); *О всякой души христианстей… скорбящей же и озлобленней* (*озлобленный* 'угнетенный, стесненный, тот, на кого распространилось зло'). Это касается, например, и слова *непостоянный* в выражении *Яко непостоянно великолепие славы Твоея* (имеется в виду слава Бога). *Непостоянный* в церковнославянском – это тот, против которого невозможно устоять, нестерпимый. Однако 17 % респондентов, не сомневаясь, написали: *величие славы Бога непостоян-*

но, *т.е. невечно*. 31 % вообще это место не перевели, и только 10 % перевели правильно, а 42 %, понимая, что значение 'непостоянно' здесь не подходит, подбирали определения более или менее подходящие по контексту. К этой группе примыкают и неблагозвучные примеры (*отрыгнут устне мои пение; отъими от мене понос*).

К третьей группе относятся вопросы, связанные с церковнославянской грамматикой (морфологией и синтаксисом), например, с переводом действительных причастий, лично-указательных местоимений третьего лица и др. темами, обычно вызывающими наибольшее затруднение при понимании.

По результатам анкет можно сделать несколько выводов. Процент понимания самый высокий у учащихся воскресных школ, потому что там разбирают и переводят церковнославянские тексты. На втором месте – филологи. Во-первых, они изучают старославянский язык, во-вторых, у них профессиональное внимание к слову. На третьем месте общая группа, которая не обладает такими преимуществами. Также установлено, что чем чаще человек посещает богослужение, тем лучше он понимает церковнославянские тексты.

Что касается отношения к переводу, можно сказать, что среди филологов большинство за сноски с переводом трудных мест. Среди прихожан церкви большая часть отметила вариант «оставить то, что есть». Все остальные опрошенные либо затруднялись ответить, либо проголосовали за полный перевод с церковнославянского языка. Таким образом, самое большое количество опрошенных за введение сносок с переводом трудных мест – 29 %; 27 % за то, чтобы ничего не переводить и не заменять. За полный перевод церковнославянских текстов 20 % опрошенных, за частичный перевод или упрощение трудных мест – 15 %. Следует отметить, что ответы на анкету для многих послужили толчком к пробуждению интереса к таким знакомым, но до сих пор не познанным словам.

Отдельного внимания заслуживает вопрос о необходимости изучения церковнославянского языка на филологических факультетах классических и педагогических университетов. В Южном федеральном университете есть опыт десятилетнего преподавания спецкурсов «Церковнославянский язык» и «Лексика церковнославянского языка», которым мы вкратце поделимся. Эти спецкурсы читаются после курса старославянского языка и исторической грамматики (или параллельно с последним), что определяет ряд особенностей его преподавания.

Во-первых, нет необходимости заучивать парадигмы склонений и спряжений, поскольку студенты уже овладели грамматической и лексической базой старославянского языка и могут применять свои знания с небольшими поправками при анализе церковнославянских текстов.

Во-вторых, студенты имеют возможность сравнивать четыре языковые системы: старославянскую, церковнославянскую, древнерусскую и современную русскую. Эти сравнения помогают уяснить преемственность церковнославянского и старославянского, основные отличия древнерусского и церковнославянского языков, а также делать выводы о влиянии церковнославянского языка на развитие русского литературного языка. Таким образом спецкурсы по церковнославянскому языку скрепляют три основных лингвистических курса исторического цикла: старославянский язык, историческую грамматику русского языка и историю русского литературного языка.

Одна из основных задач спецкурса по церковнославянскому языку – дать возможность познакомиться с как можно более широким кругом прецедентных церковнославянских текстов (молитв, ветхозаветных, евангельских текстов, посланий

апостолов и т.д.). Это позволяет, с одной стороны, расширить общефилологические, культурные и, самое важное, духовные горизонты студентов, с другой – в процессе перевода и анализа церковнославянских текстов накопить материал для исследования истории и этимологии слов, направлений их семантического развития.

Аудиторная и индивидуальная работа по анализу церковнославянских текстов дает материал для научных исследований и докладов в рамках спецкурсов, на студенческих научных конференциях, эти доклады перерастают в курсовые, дипломные работы, а также в бакалаврские и магистерские диссертации. Научные изыскания студентов выполняются в двух направлениях:

1. Историческая лексикология и семасиология. Студентами была исследована история слов *прелесть* 'соблазн, греховное искушение, прельщение, обман; заблуждение, ошибка, грех', *мзда* – 'плата, вознаграждение'; *взыскание* 'спасение; поиски' и др.; причины улучшения значений у слов *очаровательный, манящий, обворожительный, обольстительный, волшебный, привлекательный, обаятельный*.
2. Роль церковнославянизмов в языке художественной литературы. Акцент делается на семантику церковнославянизмов, на те смыслы, которые будут понятны читателю, если он знает церковнославянские значения слов. Например, доклад одной из студенток дал начало теме магистерской диссертации «Роль церковнославянизмов в расширении семантической емкости слова и церковнославяно-русская омонимия в идиолекте М. Цветаевой». При анализе цветаевских текстов выяснилось, что в них часто совмещаются церковнославянские и русские значения слов, реализуемые одновременно, что создает определенную семантическую емкость слова и «мерцание» смыслов: *ревность* – цслав. 'усердие, рвение', русск. 'мучительное сомнение в чьей-н. верности, любви, преданности'; 'зависть к успеху другого, нежелание делить что-л. с кем-л.'; *уяснить* цслав. 'сделать светлым, прояснить, зажечь свет', русск. 'понять' и др.

На наш взгляд, в целом реформировать язык, на котором проводится богослужение, безусловно, не стоит. Церковнославянский – это единственный язык в мире, который был создан для богослужений, он по своему происхождению, по своей природе – язык сакральный. В особых случаях можно заменить некоторые слова на более понятные и адекватные церковнославянские аналоги, а в текстах для домашнего чтения (молитв, псалмов, Библии) в самых трудных местах ввести сноски с пояснениями или издавать их с русскими параллелями. Но самое главное – не стоит отказываться от такого богатого наследия, каким является церковнославянский язык как часть общенародного языка, чистый источник, хранитель зачастую утраченных в современном русском языке высоких слов и смыслов, его нужно сохранять и изучать.

Литература

1. Камчатнов А.М. История русского литературного языка: XI – первая половина XIX века. – М.: «Академия», 2005.
2. Проект документа «Церковнославянский язык в жизни Русской Православной Церкви XXI века» – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.bogoslov.ru/text/1762795.html.

Ю.Д. Тацитова
«Тамбовский государственный университет», tatsitowa2012@yandex.ru

316.42"19"

АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ РАЗРЫВ КАК ОСНОВА КОНФЛИКТА ПОКОЛЕНИЙ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

В XX веке заметно обострилась проблема взаимоотношений между поколениями. Данная проблематика в гуманитарной науке не нова и носит конкретно – исторический характер, но каждое время вносит в содержание проблемы свою остроту противоречий.

Историко – этнографические источники свидетельствуют, что в процессе становления человеческого общества возникает первая социально политическая иерархия, основанная на половозрастном принципе. Она проявлялась в различных нормах, регламентировавших поведение старших и младших. Нормы первых связывались с высоким социальным престижем, с властными позициями в социуме, нормы вторых - с подчинением. Со временем появился культ предков, обозначавший доминирование старших в обществе. [1,с.22].

Конфуций еще в VI в. до н. э. в своих изречениях утверждал, что злобу и заносчивость, а с ними и конфликты, порождают, в первую очередь, неравенство и несхожесть людей. Древнегреческий философ Гераклит считал, что в мире все рождается через вражду и распри. Конфликты представлялись ему как важное свойство, непременное условие общественной жизни. Конфликтам уделяли внимание и такие выдающиеся умы античности, как Платон и Аристотель. Древние греки ассоциировали старость с мудростью. Сократ ценил беседы со старыми людьми, из этих бесед можно было узнать о пройденном жизненном пути и полученном опыте.

В древней Элладе и античном мире долгое время была установлена геронтократия, ее выражением был возрастной ценз, необходимый для занятия должностей в руководящих органах государства. [2, с.56-60]

Технический прогресс обеспечил людям улучшение условий жизни. Долго сохранявшийся престиж старости начал рушиться с развитием индустрии. Старшее поколение осталось на обочине общественной жизни в силу возрастного консерватизма, не в силах адаптироваться к быстро меняющимся реалиям.

Начало современного этапа поколенческого анализа можно отнести к XIX веку. А. Конт и Дж. С. Милль говорят о смене поколений как о важнейшей динамике, заложенной в истории.

XX век – век драматического роста человеческой мобильности: социальной, профессиональной, экономической, географической – стал периодом меньшего осознания и снижения общественной важности генеологических связей.

За последние десятилетия произошло много событий, которые изменили отношение человека к человеку. Увеличение населения, открытия в научной деятельности – все это привело к резкому необратимому разрыву между поколениями. Бурное развитие науки и техники, когда качественные перевороты происходят в сроки, более короткие, чем жизнь одного поколения, неимоверное ускорение темпов всей социализации на первый план выдвигают такие качества личности, как восприимчивость к новому, энергичность, творческая мощь, физическая выносливость

и т. д., что более свойственно молодым. Успехом в современном мире считается финансовое благополучие, высокий социальный статус. Погоня за максимальной прибылью становится целью всех начинаний. [3, с.31].

Одновременное преобразование экономических, политических и культурных институтов под напором соответствующих потребностей и интересов означает, по сути, переконструирование общества, формирование новых социальных групп. Отсутствие возможности жить «по-старому» означает слом старых стереотипов культурного поведения и формирование новых «образцов», на которые ориентируется массовое сознание. Отсюда – практически любое общество, основанное на западном понимании прогресса – сталкивается с ценностным конфликтом между поколениями.

Ценностные конфликты – это конфликтные ситуации, в которых разногласия между участниками связаны с их противоречащими друг другу или несовместимыми представлениями, имеющими для них особенно значимый характер. Система ценностей человека отражает то, что является для него наиболее значимым, исполненным смысла.

В последнее время происходит трансформация отношения молодого поколения к старшему, из традиционно почтительного в нетрадиционное, осуждающее, отвергающее, в лучшем случае, абсолютно безразличное. Близкие отношения между старшим поколением и внуками теряют свою силу. Родители сегодня утратили свой приоритет в разработке стандартов поведения. Дети стоят перед лицом будущего, которое настолько неизвестно, что им нельзя управлять с помощью конфигурации в рамках устойчивой, контролируемой старшими культуры.

Для любого общества на всех этапах развития характерно так называемое противоречие «отцов и детей» и его смело можно отнести к «вечным».

В современной культуре присутствует ярко выраженный слой инноваций, которые постоянно перестраивают культурную традицию, затрудняя тем самым процессы социализации и адаптации человека к постоянно меняющимся условиям и требованиям жизни. Аксиологический разрыв выступает в современном мире основой конфликтов между поколениями. Молодое поколение отвергает ценностные идеалы прошлого и противопоставляет свою картину мира общепринятой. Дестабилизация социальной ситуации, направленность сознания людей на выживание, - все это влияет на то, как молодое поколение воспринимает пожилых людей.

Очень важное место в проблеме межпоколенных взаимоотношений занимает семья, в которой сегодня существует проблема снижения воспитательной функции. Причинами отсутствия взаимопонимания становиться объективная разница, связанная с новыми социальными условиями, к которым молодой человек вынужден приспосабливаться сам. Если раньше ценности обретались в семье, то сегодня они формируются обществом, поскольку будущее сегодня весьма непредсказуемо и опыт предыдущих поколений выступает не пригодным для современных реалий. Тем самым нарушается преемственность в ценностных ориентирах. Такое положение дел приводит к состоянию общественной аномии, при которой заметная часть членов социума, зная о существовании обязывающих их норм, относится к ним негативно или равнодушно.

Американский социолог Мертон полагал, что аномия — результат несогласованности, конфликта между разными элементами ценностно-нормативной системы общества, между культурно предписанными всеобщими целями и законными, институциональными средствами их достижения. Аномия возникает тогда, когда люди

не могут достичь навязанных обществом целей «нормальными», им же установленными средствами.

При аномии, даже если существует понимание общих целей, отсутствует общее признание правовых и моральных способов действия, которые ведут к этим общим целям.

Но в погоне за финансовым благополучием и высоким социальным статусом, современное общество не осознает всю трагичность отказа от сложившихся норм. В ситуации, когда нормативное поле размыто, стоит обратиться к опыту старшего поколения, которое не утратило традиционных ценностей. В состоянии аномичного общества необходимо пересмотреть отношение к старшему поколению.

Для эффективного взаимодействия поколений стоит сделать попытку изменить негативные представления о старости и о пожилых людях в лучшую сторону. Очевидно, что недостаток межпоколенных контактов воздействует на все возрастные группы. Отмечается, что частные контакты между поколениями стимулируют положительное отношение к старости и к социальным проблемам пожилых людей, что дает возможность обратить более пристальное внимание на духовный мир этой социальной группы и включить ценностные ориентиры старшего поколения в аксиологическое поле подрастающего. Более того, современные социальные проблемы обременительны не только для молодых и пожилых, но и для среднего поколения, часто ответственного за заботу и поддержку других возрастных групп.

Список литературы

1. Сарычева А.С. Конфликт поколений в современном мире / Дипломная работа. Тамбов, ТГУ имени Г.Р. Державина, 2010.
2. Анупцов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: теория, история, библиография. М., 1996.
3. Поколенческий анализ современной России / Сост. Ю. Левада, Т. Шанин. – М.: Новое литературное обозрение, 2005.

Марија Тодорова
Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев"-Штип
Весна Коцева
Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев"-Штип

37:316.723-021.463

МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ И МНОГУЈАЗИЧНОСТ КАКО ДЕЛ ОД ЕВРОПСКАТА ЈАЗИЧНА ПОЛИТИКА

Главен фактор при формирање на јазичната политика е потребата од познавање на странски јазици. Таа потреба се јавува во многу области од секојдневниот живот: развојот на меѓународните односи, дипломатијата, развојот на трговијата со странство, размена на научен кадар, превод на научна и уметничка литература, образовниот систем (размена на студенти) итн. Познавањето на странски јазици повеќе се смета како економски капитал отколку како културно богатство на една единка, затоа што тоа претставува една од најважните вештини, која се зема предвид при изборот на работната рака од страна на работодавците. Така, може да се каже дека инвестирањето во изучување на странски јазици е од голема полза како за човекот како единка така и за општеството.

Европа е континент кој се состои од различни култури во кои се зборуваат разновидни јазици. Европската унија сега има 23 официјални јазици и 27 држави членки. Поголемиот број на држави членки наспроти бројот на официјални јазици се должи на фактот дека некои држави делат еден ист официјален јазик. На пример, Германија и Австрија го делат германскиот јазик, Грција и Кипар го употребуваат грчкиот јазик итн. Мултикултурализмот и многујазичноста се основните карактеристики на Европа, а промовирањето и поддршката на повеќејазичноста се само дел од фундаменталните принципи при формирање на европската јазична политика. Европската унија практично реализира јазична политика која покрај другото, го дефинира и местото на јазиците во образовниот систем. Таа наложува да се направат промени во образовниот систем т.е. да се направат реформи во процесот на изучување на странските јазици. Овие промени би се однесувале како на промени во развојот на наставните програми, наставните планови, учебници, испити така и на промени во организацијата на наставниот процес т.е. на начинот на предавање на странските јазици. Станува збор за планирање и воведување на многујазична настава која всушност би ги подготвила учениците и студентите за повеќејазичниот свет. Како основа за тие реформи во наставата по странски јазик се употребува „Заедничката европска рамка" официјално издадена во 2001 год. Заедничката европска рамка се состои од 9 глави. Во глава 1 се определуваат целите, задачите и функциите на политиката на Советот на Европа и подетално и конкретно се објаснува поимот „многујазичност". Во глава 4, покрај краткото споменување на некои од важните аспекти на „многујазичноста" се претставуваат и компетенциите на оние кои што ги изучуваат јазиците. Во глава 6 подетално се разгледува концептот на многујазичноста во врска со мултикултурализмот, развојот на многујазична компетенција, но исто така се опишуваат и процесите на учење и предавање на јазиците. Во глава 8 се проучува примената на јазичната разновидност во процесот на разработување на наставните планови и програми.

Според ЗЕРР, Заедничката Европска Референтна Рамка за јазици (ОЕЕР 2006, цит.

од Стојчева) основните карактеристики на повеќејазичноста се:

- Повеќејазичноста е комплексна комуникативна способност, вклучувајќи ги сите јазици кои ги владее некоја личност (OEEP 2006: 15,163)
- Знаењето и искуството стекнати преку изучувањето на јазикот кој го владее некоја личност се раширува во неговата културна средина почнувајќи од јазикот во семејството, преку јазикот на целото општество па се до други јазици кои се изучуваат во училиште или се совладуваат кога сме во директен контакт со соговорници кои зборуваат различен јазик од нашиот. Овие јазици и култури не се „складираат" во одделни ментални сфери туку заемно се поврзани.
- Во повеќејазичната комуникативна компетенција јазиците се заемно поврзани и заемно си дејствуваат.
- Јазичните и културни компетенции за еден јазик ги модифицираат компетенциите за друг јазик.
- Повеќејазичната компетенција е дел од мултикултурната компетенција. Но развојот на комуникативната способност и развојот на културната компетенција не се секогаш заемно поврзани.
- Повеќејазичната и мултикултурната компетенција се променливи и нерамномерни затоа што единката се стекнува со различно ниво на компетенции за различните јазици што ги изучува и мултикултурниот профил се разликува од многујазичниот профил на личноста (OEEP 2006: 163)
- Повеќејазичната и мултикултурната компетенција дозволува комбинации и промени од различен вид. Тоа значи дека се овозможува "префрлање" од еден јазик на друг, употреба на мешани јазични форми и посредување помеѓу јазиците.

Заедничката Европска Референтна Рамка точно и прецизно ги определува и дефинира целите на наставата по странски јазици, насочена кон развој на многујазичноста. Тие се променети и целта на многујазичната настава по странски јазици веќе не е совладување на различни јазици, изучувани изолирано еден од друг, туку таа всушност е развој на спектар на јазици.

Учењето на јазици и развојот на многујазичната компетенција се разгледуваат како задача за цел живот. Образовните системи треба да го рашират спектарот на јазици, кои можат да се избираат од страна на заинтересираните и со тоа да осигурат можност за развој на многујазичната компетенција кај истите. Треба да се поттикнува мотивацијата, способноста, самодовербата кај младите пред новите предизвици надвор од училиштето. Одговорноста на образовните институции, на комисиите за проверка на знаењето, на наставниците и професорите не треба да се ограничува до постигнувањето на определено ниво на знаење туку треба да продолжи и понатаму, преку спроведување на процес за учење и усовршување во текот на целиот живот.

Покрај промените во наставните планови, програми, учебници, испити итн. исто така постои потреба да се разработи и многујазична методика како самостојна наука со цел полесно и поефикасно да се формира многујазичен профил на личноста и да се примени истиот во пракса. Методиката на наставата по странски јазик е дисциплина од областа на педагогијата и често пати многујазичната методика се разгледува како дел од методиката на наставата по странски јазик. Тие се разликуваат само по тоа што многујазичната методика се занимава со предавањето и учењето на неколку јазика

(Doye, цит. од Стојчева).

Виатер ја дефинира многујазичната методика како наука за комбинирана и координирана настава и изучување на неколку странски јазици во училиште и надвор од него. Основната цел е стимулирањето на многујазичноста преку развивање на концепти за оптимизација и зголемување на ефикасноста на процесот на изучување на странските јазици, а исто така и преку запознавање на јазичното и културното богатство (Wiater 2008, 58 цит. од Стојчева).

Според Виатер, многујазичната методика ги опфаќа следните аспекти (Wiater 2008, 58 цит. од Стојчева):

- Во центарот на наставниот процес се поставуваат учениците, студентите и сите заинтересирани за изучување на јазиците;
- Поголемо внимание се посветува на јазичната типологија, на јазичните семејства, и на сличностите и паралелите меѓу јазиците;
- Усогласување на наставните планови и програми за оделните јазици во однос на целите, наставната содржина, наставните средства и методи;
- Користење на врските меѓу различните јазици во наставниот процес (трансфер, интерференција);
- Користење на интерлингвални елементи (лексика, структури) и развивање на стратегии за разбирање на текстови на странски јазик и др.

Заклучок

Многујазичноста е природна човечка компетенција. Сите луѓе се потенцијално многујазични и поседуваат способност за владеење не само на еден јазик туку на повеќе и тоа во зависност од условите, потребите и мотивацијата на личноста. Современата методика на наставата по странски јазик има за задача да го поттикне развојот на многујазичната компетенција. Тоа значи дека образовниот систем треба да се посвети на многујазичноста, на предавање на различни јазици паралелно или еден по друг што всушност претставува и предмет на јазичната политика. Овој труд е со цел да се истакне важноста на многујазичноста, да се истакне потребата од поголемо внимание на многујазичната настава во нашите образовни институции, потребата од стекнување на многујазични компетенции и за крај како главна цел на овој труд е да се поттикне и да се испрати порака до наставниот кадар да се стреми кон спроведување на многујазичната настава во наставниот процес преку применување на нови наставни стратегии и техники.

Литература:

1. Веселинов, Д. (5/2006). Образование: Европейски измерения на съвременото
2. чуждоезиково обучение. София: Св. Климент Охридски.
3. Стойчева, Д. (2008): Многоезичността в чуждоезиковото обучение. В сп. Чуждоезиково обучение 5. 4-9.
4. Стойчева, М. (2006). Европейска Езикова Политика. София: Св. Климент Охридски.
5. Aronin, L., & Hufeisen, B. (2009). The Exploration of Multilingualism: Development of research on L3, multilingualism and multiple language acquisition. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
6. Cenoz, J., & Genesee, F. (1998). Beyond Bilingualism : Multilingualism and Multilingual

7. Education. Clevedon, Philadelphia, Toronto, Sydney, Johannesburg: Multilingual Matters LTD.
8. Edwards, J. (1994). Multilingualism. London & New York: Routledge.
9. Lasagabaster, D., & Huguet, Á. (2007). Multilingualism in European Bilingual Contexts: Language Use and Attitudes. Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters LTD.

Н. П. Чернева 81`42
Пловдивский университет имени Паисия Хилендарского, nadiacherneva@abv.bg

ПРЕЦЕДЕНТНОСТЬ И ИСТОРИЯ

В фокусе нашего внимания лингвокультурная интерпретация прецедентных единиц (ПЕ) русского и болгарского дискурса с источником происхождения национальная история.

Предметом исследования являются заголовки русско- и болгарскоязычных печатных и электронных средств массовой информации (СМИ), в которых представлены в каноническом или трансформированном виде прецедентные выражения в их связи с прецедентными историческими ситуациями, событиями и личностями русской и болгарской истории. Данные единицы представляют собой компрессированные тексты (в самом широком смысле понятия), исторический фон которых актуализируется применительно к конкретным реальностям современной жизни. В качестве источника отбора ПЕ послужила умеренная и демократическая пресса после 1989 года („Московский комсомолец" (МК), „Независимая газета"(НГ), „Литературная газета" (ЛГ), „Огонек" (Ог.), „Московские новости" (МН), „Известия" (Изв.), „Аргументы и Факты" (АиФ), „Комсомольская правда" (КП), „Наш современник" (НС), „Труд", „24 часа", „Капитал", "Новинар", "Дума"), а также интернет сайты и форумы того же периода (конкретизированы в скобках за соответствующей цитатой). В основу систематизации материала положен историко-хронологический принцип. Метод исследования: описательно-аналитический.

Отправным пунктом наблюдения и анализа исторически мотивированных прецедентных единиц обоих лингвокультурных дискурсов послужили следующие теоретические положения:

1. В настоящее время понятие дискурса рассматривается в рамках новой дискурсивно-когнитивной парадигмы. Представляется актуальным использовать понятие *масмедиальный дискурс*, который, опираясь на многочисленные исследования дискурса (Ю. И. Степанов, Н.Д. Арутюнова, Е. С. Кубрякова, Ю. А. Сорокин, В. И. Карасик, Е. И. Шейгал, И. А. Стернин, Ю. И. Чакыровой, М. И. Стойковой и др.) определим как „связный, вербальный или невербальный, устный или письменный текст в совокупности с прагматическими, социокультурными, психологическими и другими факторами, выраженный СМИ, взятый в событийном аспекте, представляющий собой действие, участвующий в социокультурном взаимодействии и отражающий механизм сознания коммуникантов" (Желтухина, 2003).
2. Обращение к массмедиальному дискурсу никак не случайно. Существующие в языке и культуре массмедиальные константы позволяют определять лингвокультурные временные и пространственные, национальные и интернациональные границы. Массовая культура, порождающая массмедиальный дискурс, и дискурс массмедиа, порождающий массовую культуру, представляют богатые перспективы для изучения феномена межкультурного взаимодействия в условиях массовой глобализации.
3. По наблюдениям исследователей, когнитивная база определенного линвокультурного сообщества содержит некоторый минимум знаний и представлений (в том числе и о своей истории). Она достаточно статичная и

инвариантная по своему характеру, а прецедентные феномены – ее ядерные элементы, к числу которых относятся прецедентые тексты (ПТ), прецедентные ситуации (ПС), прецедентные имена (ПИ) и прецедентные выражения/высказывания (ПВ), „хорошо известные всем представителям национально-лингвокультурного сообществам; актуальные в когнитивном (познавательном и эмоциональном) плане; обращение (апелляция) к которым постоянно возобновляется в речи представителей того или иного лингвокультурного сообщества (ЛКС)"; существующие в виде „общего, обязательного для всех носителей данного ментально-лингвального комплекса, национально-детерминированного, минимизированного инварианта его восприятия" (Красных 2003:170).

4. В соответствии с теорией языковой личности овладение прецедентными феноменами изучаемого языка и культуры – обязательное условие формирования стратегической и межкультурной компетенции филолога-профессионала. Это позволяет ставить вопрос об ее определении и изучении в интересах преподавания иностранному языку именно через наблюдаемые воспроизводимые единицы современного русского и болгарского массмедиального дискурса. Активное функционирование исторически мотивированных ПЕ маркирует массовый интерес современных россиян и болгар к оценке и/или переоценке своего прошлого и является основанием для включения этих текстов в ядро лингвокогнитивной базы носителей этих языков.

Анализ материала позволил следующим образом представить зафиксированную в заголовках, апеллирующих к прецедентным знакам культуры, информацию об истории России.

Среди самых частотных актулизаций ПЕ русскоязычного массмедиального дискурса: выражение киевского князя Святослава ***„Иду на вы"*** – в транформации *„Иду на „мы"* (МК, №28, 2005 – о посещении форума, посвященного российской истории); слова Александра Невского ***„Кто с мечом к нам придет, от меча и погибнет"***, ставшие универсальным словесным образом для характеристики многообразных отношений России и Запада [В либеральной прессе это пафосное выражение становится средством иронии и сатиры в критике экономических реформ: *„Кто с фондовым рынком к нам придет, от фондового рынка и погибнет"* (МК.8.03.2009), а по поводу проигрыша сборной России в адрес российских футболистов появились острокритические статьи типа *„Кто с мячом к нам придет, от мяча и погибнет"* (НГ.3.12.2009)]; мысль инока Филофея Псковского, относящаяся к базисным концептуальным историзмам России -некое завещание предков современному поколению россиян ***„Москва Третий Рим, четвертому не быти"***, смысловым центром которого в том, что России предназначена судьба спасителя нравственности и настоящих христианских ценностей [*„Москву – Третий Рим, вопреки нашей воле, хотят превратить в Вавилон менял"* (НС.2005. №11) выявляет негативную картину современной Москвы, русский дух которой необходимо защищать от спекулянтов и торгашей. Те же самые опасения и скептицизм отоносительно настоящего духа современной России чувствуется и в утверждении: *„Мы оказались на руинах Третьего Рима. Сейчас это другой народ* (ЛГ.2007.№44)]; ПС***„опричнина"*** и ***„опричники"*** [„Требуются опричники?" (КП, 12.08.05) – о коррупции в российских властных структурах]; ПС „смутного времени" и ПИ **(*Иван*) *Сусанин*** [*„Сусанин тур"* (Ог., №17,2005) до *„Сусанин атакует"* (МН, №46, 2004) и *„За Сусанина!"* (Изв., 29.09.2003) – о введении визового режима между Польшей и Россией]; самым часто встречаемым символом социальной ситуации в Московской Руси в проекции

на современную ситуацию является ПИ ***„крепостные"*** [*„Москвичей продают. Как крепостных*" (АиФ. 025. 2005) – о продаже домов с деревянными перекрытиями]; слова лозунга 1917 года ***„Вся власть советам"*** [послужили ироническим заголовком статьи, посвященной проводимым американским президентом консультациям, во время которых он требовал советов по выходу из иракского кризиса (НГ.11.12.2006)]; ПВ Сталина ***„Головокружение от успехов"*** периода коренных экономических реформ конца 20-х годов XX века, нанесших большой ущерб крестьянству и стране в целом, смысл которого - „критика всякой кампанийности" [*„Русский национализм – головокружение от успехов"* (МК.10.01.2007)]; ***Бресткая крепость*** - символ и эмблема героизма, проявленного в первые дни Второй мировой войны [статья *„Отстаивали свои ворота как Бресткую крепость"* (КП.22.02.2010) посвящена некоторым моментам хоккейного матча Россия-Чехия на XXI зимней олимпиаде, вызвавшие, по мнению журналиста, военные ассоциации]; ***„Дошли до Берлина!"*** [Военные годы и победа над Германией актуализируются в контексте победы российских ходоков на чемпионате мира по легкой атлетике в Берлине (КП.17.08.2009); аналогичная историческая картина понадобилась для информации об успехах российских кинематографистов – *„Русские снова взяли Берлин"* (КП.22.02.2010)]; ***„А ты записался в добровольцы?"*** [В постсоветские годы люди стали привыкать ко всякого рода „демократическим" выборам. *„А ты записался в президенты?"* (Ог..2007.№26) является трансформацией вопроса плаката времени Великой Отечественной войны]; средством для исторических сопоставлений стала ПС ***„семибоярщина"***, характеризовавшая ситуацию слабой центральной власти и самоуправства боярских кланов [*„Семибанкирщина при Ельцине*"(НС.2008.№1)].

Функционировавшие в качестве культовых выражений болгарские ПЕ употребляются, как правило, в пародийном контексте. Трансформируя эти выражения в своих текстах, журналисты имеют в виду историко-культурный контекст их появления. Среди наиболее часто возобновляемых обращений к прецедентным ситуациям и выражениям болгарской истории разных эпох: ставшие ПВ слова кана Крума 811 года ***„Като не щеш мира, на ти секира!"*** и ***„Наздраве, дружина, с Никифорова кратуна!"***- по поводу вынужденной битвы и победой над византийским императором Никифором [Станислав Стратиев. Българският диалог са всъщност два монолога, и завършва с прочутата фраза *„Като не щеш мира, на ти секира!"*. И със самата секира. (www.books.google.bg/books?isbn=95458353X)]; сакральное для болгарской исторической памяти выражение героя болгарского национально-освободительного движения середины XIX века Васила Левского ***„Ако загубя, губя само мене си, ако спечеля – печели цял народ"*** (актуализация Бойко Борисова *„Ако спечелим, печели Плевнелиев, ако загубим, губя аз"* 23.10.2011 на сайте **http://news.ibox.bg/material/id_1373926229/fpage_2/**); бессмертное «***Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира***» болгарского поэта-революционера Христо Ботева [оценка экономической ситуации, социальных проблем и горячих точек сегодняшней Болгарии в заголовке «*Орлов мост: Който падне в бой с монопола, той не умира*» (**www.novini.bg/.../122724**)]; культовое умозаключение председателя первого после демократических перемен болгарского парламента Александра Йорданова 1992 года ***„Днес е хубав ден за българската демокрация"*** [*„Прекрасен ден за българската демокрация"*- заголовок статьи о мирном гражданском протесте(**http://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/obshtestvo/2009/10/16/801034_prekrasen_den_za_bulgarskata_demokraciia/**-16.10.2009), *„Днес е хубав ден за българската демокрация, чакаме Менда да стане премиер до*

изборите" (**http://forum.clubpolitika.com/index.php?showtopic=20941&mode=threaded**-17.02.2013)]; излюбленная цитата бывшего премьер-министра Болгарии Димитра Попова ***„За бога, братя, не купувайте!"*** (Труд.13.03.2013) [Варианты интерпретации *„За бога, братя, не гледайте!"* (24 часа.29.12.2012); *„За бога, братя, не гласувайте"* (**www.frognews.bg**_10.12.12); *„За бога, братя, не ги гледайте"* (Новинар.13.08.09); *„За бога, братя, не яжте"*(forum.abv.bg)]; ***„Иване, кажи си!(Те ще те разберат)"*** [слова бывшего болгарского президента Стоянова, призывающего премьер-министра Ивана Костова рассказать правду о партийных группировках, о нерегламентированных связях некоторых политических кругов с мафиотскими структурами (Труд.19.02.2012)]; довольно часто актуализируется при обсуждении современной судьбы Болгарии ***„Вервайте ми!"*** [обращение к любимой фразе бывшего премьер-министра Симеона Сакскобурготского в заголовке *«Сириъс е положението. Вервайте ми! Ваш Сакскобурготски!»* (**www.dnes.bg** – 29.03.2012)]; ***„Ние ги хващаме, те ги пускат!"*** [слова бывшего главного секретаря МВД и премеьр-министра Болгарии - одна из самых живых болгарских прецедентных единиц в наше время с смысловым центром „критика судебной системы" актуализируется в заголовках *„Ние ги хващаме, те ги пускат!"* (www. duma.bg/node/2968-7.8.2010 бр. 180), *„Те ги пускат, ние ги хващаме, или операция МАКАРОН стана КРИВ МАКАРОН за Шенген"* (**www.skat.bg/news.php@action_7newsID_16961)**]; надпись плаката ***„Той е!"*** под фотографией Петра Стоянова во время его предвыборной кампании (www.bulgariautre.bg/2013/03/12/15717_toi_e_marin_raykov_premier_za_3_mesetsa – о выборе Райкова премьер-министром служебного правительства Болгарии).

Выводы:

1. Регулярное исследование современной прессы позволяет воспринимать нашу эпоху как неотделимую часть всей истории. Нами отобранные языковые исторические прецеденты отображают современные события фрагментарно. Этим самым подтверждается известный тезис о том, что многие языковые модели исторических событий регулярно повторяются.
2. Мотивированные историческими событиями прецедентные единицы составляют богатый фонд национально-специфических языковых средств современного лингвокультурного дискурса, посредством которого даются оценки конкретным реалиям современной действительности и нынешней власти (чаще всего негативные). Анализ указывает на игнорирование эстетической функции и желание усилить воздействие на эмоциональную сферу реципиента. В свете вышепредставленного анализа публицистические приемы использования исторической цитаты вводят ее в совершенно иное измерение.
3. В рамках лингвокультурологических исследований можно создать иерархию конкретных исторических прецедентных феноменов, представляющих собой лингвокультурный код нового семиотического пространства. Следует отметить, что нередко одна и та же цитата иллюстрирует разное содержание. Старые цитаты наполнены новым содержанием. ПЕ в заголовках СМИ выполняют различные функции – дескриптивные, референтные, оценочные. Но самыми частотными являются аттрактивная – в системе отношений „СМИ – читатель" и оценочно-ироническая – в системе отношений „журналист – текст".
4. Сопоставительное исследование прецедентных ситуаций и выражений двух

или нескольких языков предоставляет возможность обнаружить принципиальные этнокультурные отличия и духовные ценности отдельных народов. Данные таких исследований позволяют также расширить когнитивный потенциал текстов с повышенной этнокультурной коннотацией.

5. Лингвокультурологические исследования находят свое широкое применение в методике преподавания иностранных языков, базисной целью которой является формирование не только сугубо лингвистической, но и культурной компетенции.

Литература:

1. Желтухина М.Р., А.В.Омельченко. Диалог культур в условиях информационной глобализации и массовой коммуникации//Русский язык в центре Европы 13. Братислава, 2010, с.11-19.
2. КрасныхВ.В.„Свой"среди„чужих":мифилиреальность.М.:ИТДГК"Гнозис",2003,375 с.
3. Сипко Й. В поисках истинного смысла. ФФ ПУ Прешов, 2008.
4. Стойкова М. И. Ключевые слова молодежного общения (на материале русского и болгарского языков). НТ на ПУ, Пловдив, 2012.
5. Чакырова Ю. И. Местоимения и анафора в болгарском и русском текстах. Пловдив, УИ "Паисий Хилендарски", 2010, 206 с.
6. Чернева Н. П. Прецедентность в методике преподавания РКИ//Электронный сборник „Современные педагогические технологии в преподавании РКИ. Варна, ВСУ, 2012.

С.А. Харитонова 338.483.1(470.326)
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина, servis_td@mail.ru
Л.П. Савельева
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина, servis_td@mail.ru

РОЛЬ НАРОДНОГО ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТВОРЧЕСТВА В ПОЗИЦИОНИРОВАНИИ РЕГИОНА

Региональное развитие туризма тесно связано с внутренним потенциалом территории, историко-культурным наследием, имеющим особую ценность для общества.

Народные промысла Тамбовской области являются уникальной частью культуры региона, представляют собой одну из форм традиционного творчества жителей, населяющих область. Промыслом обычно называют занятие, с целью получения выгоды, каким-либо делом в объёме, который может обеспечить, полностью или частично, доход, необходимый для жизни занимающегося промыслом и его семьи. Ремёслом называется такой вид производства, при котором не требуется очень сложного и энергоёмкого оборудования, хотя набор инструментов, используемых в некоторых ремёслах, может быть довольно многочисленным и разнообразным, а сами инструменты бывают довольно сложными по своему устройству, и требуют большого мастерства в их применении [5].

Народное искусство является особым типом художественного творчества и включает в себя разнообразные художественные и социокультурные процессы, а произведения народного искусства на основе традиций и преемственности сохраняют связь с природой, историей и нравственными ценностями этноса и других народов.

На территории Тамбовского края имеются многочисленные следы ранних XII-XIII веков и поздних русских поселений XVI-XVII веков. Большое количество предметов домашнего и хозяйственного обихода, найденные в Тамбовском, Моршанском, Петровском и других районах области. Развитие многочисленных ремесел было связано с обработкой металла, кожи, кости, дерева. Прядение и ткачество, гончарные и ювелирные изделия говорят о специализации многих ремесленников.

Миграционные процессы XVII-XVIII веков оказали огромное влияние на развитие кустарно-ремесленной промышленности, из которой постепенно происходило выделение различных художественных ремесел, как связанных с крестьянским бытом, так и с бытом городского населения. У мордовских племен, населявших территорию Тамбовского края, существовали ранние формы религии: тотемизм, анимизм и магия, следы которых видны в могильниках. Обожествление медведя, лося, коня, бобра и водоплавающих птиц выражалось в создании тотемных изображений их голов, украшений из костей и зубов этих животных в виде амулетов, ожерелий. Кроме одежды, жилье человека тоже покрывалось защитными знаками. На самых «уязвимых» местах дома и во дворе обязательно размещали многочисленные охранные символы: изображение солнца, «громовые знаки», фигура богини на вершине строения, подковы и т. д.

Оказывали воздействие на художественные промыслы, ремесла и религиозные верования различных этнических групп. Несмотря на христианизацию мордовских и

других народов, на Тамбовщине существовало множество сектантских групп, таких как молокане, хлысты, поморы, калганы, и другие, которые имели свои культурные традиции и обряды. В одном только селе Текино Сампурского района Тамбовской области до сих пор существует два кладбища: для православных и поморов.

Мордовские могильники на территории Тамбовской, Пензенской, Саратовской и других областей, а также Мордовии позволяют представить основные особенности традиционной народной одежды и узнать о том, что в то время зарождались такие промыслы как вышивание, плетение. Женская одежда и мужские кафтаны шились из холста, шерстяных тканей и по вырезу или по краям украшались оловянными пуговицами, шнурками, сюлгамо. Вся одежда обязательно покрывалась магическим охранительным узором: и ворот, и рукава, и подол.

Кустарной промышленности уделялось большое внимание в период до 1917 года местными властями, и особенно велика роль в распространении ремесел губернских земских управ. Кустарное производство рассматривалось государством как одна из отраслей хозяйства. Материалы исследований кустарных промыслов Тамбовской губернии свидетельствуют о том, что наибольшее распространение имели те промыслы, которые были связаны с сельскохозяйственным трудом (производство сох, борон, колесно-экипажное, шорное, дужное) и обработкой сельхозпродукции (бондарное, корзиночное, кожевенное, шерстобитное, ткацкое).

Для Тамбовской губернии развитие народных промыслов и ремесел имеет социально-экономическое значение. Так, в С.А.Юрьевича «Дорожные письма во время путешествия по России наследника цесаревича Александра Николаевича в 1837 г.» подчеркивает: «….что 3 июля 1837 года была подготовлена торгово-промышленная выставка, приуроченная к посещению Тамбова наследником престола цесаревичем Александром Николаевичем (впоследствии Александр II), на которой были широко представлены промыслы края» [2 с.56-58]. Наряду с рожью, пшеницей, представленными в колосе, зерне, муке и хлебе, овсом, гречихой, просом, льном, коноплей, маком, ячменем, картофелем и табаком, а также крупными и мелкими рогатым скотом, лошадьми, наряду с рудами, торфом, глиной, камнем и даже слоем черноземной почвы, продуктами и товарами фабрично-заводского производства были выставлены портреты и разные картины учителей живописи Егора Куракина и Гуаниди и даже «пирамида из сахарных конфет художника Громова, замечательная по изящности отделки разных фигур» [2, с.5].

Важно отметить, что уже на этой выставке были представлены изделия кустарей. Вместе с сукнами, изготовленными на фабриках Лиона, Полторацкого, Тулинова и других промышленников, экспонировались крестьянские ткани и сукно, шитье и кружева, ковры и вязанные изделия крестьянского домашнего производства. Недаром обозреватель выставки отмечает, что в губернии есть «и хороший материал, и искусные ткачи, и довольно вкуса» [6 С.179].

Не только город Тамбов славился своими ремеслами, но и его область. На сельскохозяйственной выставке 1910 года в Моршанске экспонировались кружевные изделия Темниковской кружевной земско-городской школы. Ко времени работы выставки школа-мастерская получила известность в России, в ней работало 250 работниц из г. Темникова, 50 кружевниц из близлежащих деревень и обучалось около 20 учениц.

Вторая губернская сельскохозяйственная и кустарная выставка открыта была в Тамбове в 1912 году, и кустарный отдел занимал на ней почти десятую часть всех

экспонатов. Прежде всего, необходимо отметить, что из 86 номеров кустарного отдела выставки женские изделия занимают 42 номера [7, с.73].

Кроме женских ремесел на выставке экспонировались гончарные изделия из Козловского уезда, железные изделия из с. Рассказово (В.И. и В.П. Желтовы, Я.М. Лапин), изделия из кожи (И.И. Арясов и Ф.И. Орлов из с. Рассказово), из лыка (П.И. Житков из с. Никольское и Н.Ф. Уклеин из с. Горелое Тамбовского уезда). Тамбовский земский ремесленно-воспитательный приют с 1911 года начал производство корзин различных сортов и видов и экспонировал их на ряде выставок в губернии, в том числе и в 1012 году. Наряду с сельскохозяйственной продукцией, промышленными товарами фабричного производства пользовались спросом и изделия кустарей [1].

Сегодня наибольший интерес для исследования представляют работы так называемого «домашнего предметного творчества» или «бытового», которое можно сопоставить с домашним крестьянским производством для собственных нужд. Эти произведения отмечены печатью индивидуального жизненного уклада и находятся где-то посредине между профессиональным декоративным и современным искусством народных художественных промыслов.

Конечно, на сегодняшний день, уровень ремесла – снижен, но умения, навыки сохранились и отражаются в той или иной мере в любительском творчестве. Например, интересные выставки проводятся в последние несколько лет в различных детских внешкольных учреждениях; возрождается традиционная Покровская ярмарка, которая демонстрирует народно-художественные промысла. Она проходит в городе Тамбове уже второй год с бойкой торговлей, потешными рядами и народными гуляниями на улице Набережной.

В настоящее время на территории Тамбовской области распространены следующие направления ремесленной деятельности: береста, соломка, вышивка, бумагопластика, монастырское шитье, бисероплетение, кружевоплетение, роспись по дереву, художественная керамика, глиняная игрушка, резьба по дереву, лозоплетение. Открываются школы народно-художественного промысла, проводятся мастер-классы профессионалами этого дела.

В процессе изучения данного направления, проведенной исследовательской работы был разработан маршрут краеведческой направленности «Виртуозы народного промысла», который демонстрирует народно-художественные промыслы Тамбовского края, отражает значимые исторические события, раскрывает социально-экономические факторы развития дестинации.

В первый день, туристам предлагается посещение «Палаты ремесел» в городе Тамбове, в которой представлены ремесленные изделия по следующим направлениям: лозоплетение, резьба по дереву, глиняная игрушка, художественная керамика, роспись по дереву, кружевоплетение, монастырское шитье, бисероплетение, бумагопластика, вышивка, соломка, береста. Туристы примут участие в мастер-классе, где они смогут ознакомиться с техникой изготовления изделий лозоплетения, резьбы и росписи по дереву, а также смогут сами принять участие в изготовлении этих шедевров. После этого их ждет посещение тамбовского областного краеведческого музея, в частности, выставки «Сюжеты и символы. Декоративно-прикладное искусство России и Западной Европы XV–XIX веков» из коллекций Тамбовского областного краеведческого музея. На выставке экспонируются около двухсот предметов, которые представляют значительный историко-художественный, краеведческий и научный интерес.

Во второй день туристы побывают в Кривковском Доме культуры, который

располагается в поселке Сосновка. Здесь они смогут посетить кружки самодеятельного и прикладного творчества: бисероплетение «Кривковские самоцветы», вязание крючком «Бабушкины секреты», вышивка крестом «Русская старина», познакомятся с мастерами своего дела и задать им интересующие их вопросы. После этого их ждет посещение Сосновского Дома творчества, где для них выступят народный ансамбль «Лесная сказка», театр танца «Вдохновение» и народный театр «Турандот».

На третий день туристам предлагается отправиться в город Моршанск и посетить историко-художественный музей, который был основан в 1918 г. археологом-самоучкой П.П. Ивановым. В музее хранятся 32 тысячи экспонатов, представляющих немалую историческую и художественную ценность. Туристы смогут увидеть отделы современного общества, художественный, выставочный зал и зал древнерусского искусства. После этого их ждет посещение Новотомниковской школы искусств, где они смогут увидеть экспонаты выставок юных мастеров.

Разместиться туристам предлагается в гостинице «Державинская». Гостиница «Державинская» имеет статус 3 звезды. Она расположена в центральной части города Тамбова на пл.Льва Толстого. Шикарный вестибюль гостиницы «Державинская» с экзотическими растениями создает ощущение уюта и комфорта. Номерной фонд гостиницы насчитывает 109 номеров: от люкса до одноместного эконом класса. Что касается питания, то здесь предлагается Ресторан «Наместник». Он находится в здании гостиницы. Широкий ассортимент блюд из меню европейской и русской кухни, большой выбор традиционных слабоалкогольных напитков: французские, испанские, грузинские вина, а так же коктейли. В ресторане можно отведать изысканные блюда от шеф-повара, послушать живую музыку, насладиться уютной атмосферой. В ресторане достаточно низкие цены, имеется система скидок, оплата производится по наличному расчету и по кредитным картам.

Сравнив и проанализировав средства размещения, находящиеся в городе Тамбове, нами была выбрана гостиница «Державинская», так как расположена в центре города и обладает разнообразным номерным фондом. Размещение туристов данного маршрута предполагается в двухместных стандартных номерах (душ, туалет, кабельное TV). Цена за номер 2500 руб./сут. При разработке тура решено было использовать такой вид питания, как полупансион (завтрак и ужин). Комплексное питание в ресторане 800 руб/чел.

При разработке тура «Виртуозы народного творчества» был выбран такой вид транспортного обслуживания, как автобусный. Это связано с тем, что все туристские маршруты (кроме пешеходных) предполагают, наличие транспорта для доставки путешествующих к месту экскурсии и возвращения в гостиницу. Вследствие этого, рентабельность продаж составляет 57%, рентабельность турпродукта – 170%, а срок окупаемости тура – 3,5 месяца. Чтобы прибыль была нулевой при данном уровне цены фирма должна минимум реализовывать 4 групповых тура в год по 4 человек в каждом.

Данное исследование познакомит туристов с различными видам народного художественного творчества Тамбовской области, которые хранят культурные и исторические ценности территории. Таким образом, художественные промысла являются одновременно отраслью промышленности и областью народного творчества, в которых воплощен многовековой опыт эстетического восприятия мира, обращенный в будущее, отражающий самобытность культур, региональные традиции.

Список используемой литературы:

1. Лебедянь Б.А. Ярмарка и выставка // Тамб. правда. 1922. 26 авг.
2. Дорожные письма С.А.Юрьевича во время путешествия по России наследника цесаревича Александра Николаевича в 1837 г. кн.2. // Рус. арх. 1887. С.56-58.
3. Морева С.Н., Савельева Л.П. Использование историко-культурного потенциала в развитии регионального туризма // Сб. научных трудов молодых исследователей Института физической культуры и туристической индустрии. Вып.3. Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество, 2012.
4. Сафронов А. Выставка изделий Тамбовской губернии 3 июля 1837 г. // Сын отечества. С.179
5. Указатель второй Губернской сельскохозяйственной и кустарной выставки в г. Тамбове. Тамбов, 1912. 68 с.
6. URL http://palata.rcmc-tambov.ru/

П.А. Димитрова
Пловдивский университет им. «Паисия Хилендарского», polina1983_1983@abv.bg

2-23:81`255

БИБЛЕИЗМЫ ГЛАЗАМИ ПЕРЕВОДЧИКА

Цель наших изысканий - рассмотреть библейские фразеологизмы (БФ) глазами переводчика. Еще в самом начале нужно отметить следующее:

1. Настоящая работа является лишь основой будущих исследований и их детального описания в рамках более крупной работы;

2. Анализированное в границах этой научной разработки число БФ не претендирует на всеобхватность и исчерпательность. К настоящему моменту известны свыше двухсот БФ. Наше внимание остановится на небольшой части из них, а именно на тех, которые являются ценными как объект переводческого мастерства;

3. Иллюстративный материал эксцерпирован в сфере Средств массовой информации /СМИ/. Когда я использую термин СМИ, подразумеваю электронные форматы печати, радио и телевидения. Почему я выбрала СМИ? К четвертой власти существуют два требования: воздействовать на массового читателя и довести полученную информацию до своих реципиентов быстро и своевременно. Именно по этой причине способ их выражения – это единство, в основу которого положены две тенденции: к экспресивности и информированности. Единство этих двух тенденций Костомаров называет „конструктивным стилистическим приемом СМИ"(Костомаров 1971 : 146). Ни для кого из нас не секрет то, что именно журналисты демонстрируют насколько устойчивы действующие нормы языка, используя языковые игры, каламбуры, насмешливые, даже ироничные замены по звучанию, стремясь привлечь внимание своей потенциальной аудитории. Эта нестандартность выражения проявляется, да и не ошибочно сказать, преследуется на всех уровнях мышления журналистов и демонстрируется во всех возможных вариациях: как при осуществлении связи коммуникатор-реципиент, так и при ее графичном оформлении на страницах изданий. Журналистика, в частности публицистика – это отображение окружающего нас мира во всей его пестроте. Подтверждением этого нам послужит русский (р.)БФ **Козел отпущения (КО)**. Оказалось, что он присутствует в материалах из любых тематических секций каждого периодического издания: *Медведев делает из Путина козла отпущения* <http://rus.4post.com.ua/world/124397.html>, В итоге я – козел отпущения <http://2005.novayagazeta.ru/nomer/2005/02n/n02n-s03.shtml>, *Вместо козла отпущения* <http://gazeta.zn.ua/HEALTH/vmesto_kozla_otpuscheniya.html>, *Козел отпущения пошел на обгон США* <http://www.ng.ru/economics/2011-11-08/4_china.html>. Именно **р.КО** послужит исходный пунктом в настоящем исследовании. Прослеживая и сопоставляя присутствие **р.КО** и болгарские конструкции, передающие его значение в текстах из электронных источников, я попробую ответить на следующие вопросы:

- узнать фразеологические эквиваленты **р.КО**, которые присутствуют в фразеологических словарях болгарского языка;
- которые из этих признанных фразеологическими словарями эквивалентов-синонимов действительно функционируют в современных СМИ;
- изучить факторы, определяющие использование болгарских фразеологизмов-синонимов **р.КО** в области печати;
- раскрыть переводческий потенциал каждого из болгарских

фразеологизмов-синонимов;

Чтобы не ошибиться в поиске эквивалентного фразеологизма-синонима в переводимом языке, каждому переводчику еще в самом начале творческого процесса понадобится ознакомиться с литературным источником, являющимся фундаментом формирования БФ. С этой целью нами была осуществлена справка в Синодальном переводе Библии. Результаты показали, что словосочетание **КО** встречается 64 раза, а зародыш значения БФ – это текст Левита (Глава 16, стихи 20-28).

Обращение к библейскому тексту поможет нам раскрыть первообраз, который в той или иной степени становится мотивирующим фоном значения будущего БФ. О том, что фразеологизмы возникают и развиваются в языке путем переосмысления конкретных словосочетаний или конкретных предложений, свидетельствует наличие в СРЯ их прототипов, то есть таких словосочетаний, к которым они генетически восходят. Лексическое значение фразеологизма раскрывается практически, при лексикографическом описании, в различных типах толкования фразеологизма, по которым он может быть обследован (Молотков 1986 : 9).

С учетом доминантной цели настоящего изложения мы отведем ведущую роль Русско-болгарскому фразеологическому словарю. В нем в статье о **КО** написано : **„Козел отпущения; изкупителна жертва; жертва Аврамова (за човек, върху когото се стоварва чужда вина)**. Такой тип справочника поможет нам напрямую найти фразеологический эквивалент на переводящем языке. Фразеологический перевод и, в частности, адекватный фразеологический перевод обеспечивает оптимально качественное межъязыковое транслирование послания переводимой ФЕ, происходящее почти без утрат семантических нюансов значения. Авторы стремятся по возможности к максимально полному раскрытию всего семантико-стилистического и экспрессивно-эмоционального содержания переводимой единицы посредством болгарских соответствий-синонимов. (Влахов 1980 : 17). Логично возникает вопрос: В чем специфика каждого из болгарских соответствий? Пришлось в очередной раз заглянуть в словарь фразеологизмов библейского происхождения Вырбана Вытова. В словарной статье болгарского (б.) **КО** написано, что происхождение ФЕ связано с легендой об обычае у древних евреев (в день грехоотпущения первосвященник возлагал свои руки на голову живого козла в знак возложения на него всех грехов еврейского народа. Потом животное отпускали в пустыню, тем самым как бы избавляясь от грехов). В Библии на болгарском языке русское словосочетание **КО** представлено словосочетанием **козел за отпущане**. Но как в русской, так и в болгарской фразеологической системе эти свободные словосочетания подверглись семантическому переосмыслению на метафорической основе. Сам факт, что составители фразеологических словарей на болгарском языке указывают на такую исконно русскую конструкцию как на вполне равнопоставленный фразеологический эквивалент, мы можем воспринимать как результат достижения цели **адекватного фразеологического перевода** – это тот, при котором значение, образ, стиль, экспрессивность, даже грамматическая форма русской ФЕ передаются (полным, абсолютным) эквивалентом, т.е. болгарским фразеологизмом и идентичными показателями (Влахов 1980 : 16): *По същия начин Симеон постъпи и при скандала около въвеждането на ДДС за лекарствата – тогава "козел отпущения" стана заместник-министърът на финансите Атанас Кацарчев* <http://temanews.com/index.php?p=tema&iid=352&aid=8516>; *Все някой трябваше да бъде изкаран виновен, все някого той трябваше да превърне в «козел отпущения»* <http://www.kultura.bg/media/my_html/2335/tv.htm>.

Статья, посвященная второму фразеологическому эквиваленту „**жертва Авраамова"** содержит такие пометы: ведет свое начало к библейскому мифу о испытании, которому Господ подвергнул Авраама. Чтобы проверить силу веры Авраама, Господ востребовал от него принести своего единственного сына Исаака в жертву. БФ не имеет дословного словесного прототипа. Он мотивиран конкретной библейской историей. Его образное значение исследователи дефинируют как „изкупителна жертва" (Вытов 2002 : 140): *Обвиненият за Белнейски: „Изкупителна жертва съм"* <http://www.blitz.bg/news/article/85841>, *България станала изкупителна жертва на вътрешни процеси в ЕС*<http://www.vsekiden.com/35229/българия-станала-изкупителна-жертва/>, *КНСБ: Не превръщайте настоящата стачка в изкупителна жертва* <http://www.vesti.bg/index.phtml?tid=40&oid=4482951>;

Исследуя функционирование болгарских БФ, признанные РБФР фразеологическими синонимами **р.КО**, я наткнулась в поле СМИ на словосочетание **„жертвен агнец" (ЖА)**. Справка в фразеологических словарях болгарского языка показала, что библеизм в такой форме не зарегистрирован. Единственно в книге Вытова „Библията в езика ни" присутствует признанный автором **БФ „агнец Божий"**. Вытов прослеживает его бытие в текстах из Книги книг. По мнению исследователя в Ветхом завете так долгожданного Спасителя еврейского народа изображали как агнеца. Агнец (ягненок) являлся первообразом Христа, символическим именем, данным Иисусу Христу Священным Писанием. Имя символизирует невинную жертву за грехи всего мира. Сам Бог принес себя в жертву и этим уподобился Ветхозаветному агну: *Ин.1:29 „На другия ден Иоан вижда Иисуса, че отива към него , и казва: ето Агнецът Божий, Който взима върху си Греха на света".* Это образное переосмысление переходит и в тексты из Нового завета. Особенно сильно производит впечатление значение, которое приобрело свободное словосочетание после процесса фразеологизации в разговорной речи, а именно: „человек, который притворяется жертвой". Обратимся к печати : *„Атанасова: В «Пирогов» да не се чувстват като жертвен агнец* <http://www.vesti.bg/index.phtml?tid=40&oid=49433>, *Ето кой стана жертвен агнец в нападението над Доган* <http://www.chudesa.net/жертвен-агнец-нападение-доган/>, *Майката на Лазар Колев: избраха сина ми за жертвен агнец"* <http://podtepeto.com/article.php?id=3083>;Заголовки процитированных журналистических материалов затрагивают серьезные темы, связанные с ответственностями самых авторитетных и внушительных институций. Это парламент и суд. В отличие от разговорного стиля, в книжном - это устойчивое словосочетание/УС/ приобрело новое значение. Авторы статей настырно акцентируют на том, что тот, который выступил в роли„агнеца Божьего", является настоящим **КО**, настоящей **„искупительной жертвой"**, настоящей **„жертвой Аврамовой"**. Конечно, трудно поставить знак равенства между вышеупомянутыми БФ, придерживаясь к теории об отсутствии абсолютных фразеологизмов-синонимов. Сопоставление текстов, содержащих **б.изкупителна жертва** и **б.жертвен Агнец** иллюстрирует, что удачно говорить о свободной взаимозаменяемости именно между этими ФЕ. Иначе обстоит дело с **р. агнец Божий**. ФЕ представлена в Словаре русского литературного языка и в Словаре библейских фразеологизмов Артема. Описание устойчивого словосочетания *„робкий, кроткий, безобидный человек"* сопровождается двумя пометами: книжн. устар. или ирон. Таким образом обнаруженные расхождения на стилистическом и семантическом уровнях дает основание заключить : в болгарском языке **КО** и **агнец Божий** – фразеологические синонимы, но в русском языке – явления разного порядка.

Исходя из эксцерпированного в поле СМИ материала, я позволю себе высказать несколько предварительных выводов:

1. Болгарские БФ КО, **Изкупителна жертва, жертва Авраамова, агнец Божий** восходят к библейским текстам, в чьи основы положен образ жертвы искупления. Именно эта близость в этимологическом плане подсказывает сходство в семантике ФЕ. В электронных СМИ самую высокую степень фреквентности демонстрирует словосочетание **изкупителна жертва** – единица, которая не зарегистрирована в фразеологических словарях болгарского языка, но функционирующая в силу закрепленного речевой практикой употребления. Устойчивое словосочетание иллюстрирует „злобу дня" каждой сферы человеческой деятельности. Такое наблюдение приводит к выводу о безграничном переводческом потенциале БФ.

2. В роли **б.изкупителна жертва** вступают как одушевленные лица, так и элементы неживой природы. Преимущество за первыми.

3. Предпочитание **б.изкупителна жертва** остальным эквивалентам-синонимам обуславливается:

3.1. Черезвычайно мощным семантическим посланием составляющих ФЕ:

изкупителен – Жертва, с която се изкупват грехове, грешки, провинения.

жертва – 1. В религията – живо същество или предмет, принесени в дар на божество. **2.** Прен. Доброволно отказване от блага или лишаване от живот в полза на някого/нещо или в името на идеали или принципи; саможертва (Пехливанова 2009 : 63).

3.2. Возвращаясь к библейским источникам, видим, что и в двух сюжетах, на основе которых появились **КО** и **жертва Авраамова**, ключевым словом-символом становится слово *жертва*. В мифе о Господе и Аврааме в жертву превращается сын Авраама, т.е. самое ценное на свете для родителя, а в легенде об искуплении грехов евреев появляется животное, чье место мог бы занять любой представитель животного мира.

3.3. Употребление БФ, возникших на основе библейских текстов, всегда воспроизводит на подсознательном уровне в акте коммуникации и сам текст сюжета. Говоря **жертва Авраамова**, не каждый из нас мигом вспомнит , кто был Авраам, или встречая **КО**, вернется к послании легенд. Чтобы понять, что спрятано за БФ **изкупителна жертва**, не нужно знать библейские тексты, само УС и вне контекста возникновения раскрывает свой замысл.

3.4. Сравним эти две конструкции: **Козел отпущения** в русском языке (1) и **Изкупителна жертва** в болгарском языке (2). **Козел – жертва** Для евреев, а позже и для христиан ягненок становится основным животным жертвоприношения, олицетворением самого чистого и непорочного начала в живой природе и символом искупления нарушенной гармонии. По мнению Донки Петровой – составителя „Словаря терминов и редких слов" ягненок восходит к Ветхому завету, но с течением времени приобретает более общее значение – **жертва**, т.е. ягненок – дитя **козла (1) и жертва (2)** становятся синонимами в рамках библейского контекста. **Отпущение это искупление**. Толковый словарь Ушакова расшифровывает **отпущение** как „прощение грехов, вины". В годы язычества единственным способом получения опрощения грехов было искупление путем жертвоприношения, т.е. **отпущение (1) и жертва (2)** становятся синонимами в контексте библейского контекста. Соотнося элементы двух ФЕ получается, что **изкупителна жертва/жертва за изкупление** максимально точно и в структурном виде, и в семантичном плане мультиплицирует смысл русского **КО**.

3.5.Конечно, гипотеза, которая не нуждалась ни в каких анализах, – это та, которая утверждает идею об узуально наложенной фреквентности БФ **изкупителна жертва** в ареале СМИ.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Влахов 1980: Влахов, С. Русско-болгарский фразеологический словарь. Москва, Русский язык, 1980.
2. Вътов 2002: Вътов, В. Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход. Велико Търново, Слово, 2002.
3. Костомаров 1971: Костомаров, В. Некоторые особенности языка современной публицистики. Москва, МГУ, 1971.
4. Молотков 1986: Молотков, А. Фразеологический словарь русского языка. Москва, Русский язык, 1986.
5. Пехливанова, Буров 2009: Пехливанова, П., Буров, Ст. Малък тълковен речник на българския език. София, Слово, 2009.
6. Ушаков 1995: Ушаков, Д. Большой толковый словарь современного русского языка. Москва, Русский язык, 1995.

И.Н . Шурыгин
МЕЖДУНАРОДНЫЙ СЛАВЯНСКИЙ ИНСТИТУТ, Г. МОСКВА

005.32:331.101.3]:004

РОЛЬ АНТИЦИПИРУЮЩЕЙ МОТИВАЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ СРЕДНЕГО ЗВЕНА В ОБЛАСТИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Деятельность руководителей среднего звена в области информационных технологий имеет интегративный характер, что обусловливает многосторонность развития их профессионального потенциала. Это возможно при условии осознания специалистами необходимости постоянного саморазвития и самосовершенствования. Основы развития таких качеств разработаны в акмеологии [1, 3]. Применение акмеологических подходов и принципов к анализу управленческой деятельности в области информационных технологий и психологии субъектов этой деятельности позволит решить ряд практических задач, связанных с оптимизацией процесса формирования профессионализма руководителей среднего звена в области информационных технологий.

При этом особое значение в этом процессе имеют мотивы профессиональной деятельности, рефлексия, прогностичность и антиципация. Профессиональные, деятельностные мотивы формируются постепенно, начиная с опережающих представлений о своей предстоящей профессиональной деятельности [1, 4]. На начальном этапе вхождения в должность развитие антиципирующей мотивации является основополагающей в формировании специалиста-руководителя, определяя его последующую профессиональную реализацию и развитие наиболее значимых профессиональных качеств руководителя (таких, как прогностичность, рефлексию), которые взаимообразно влияют на внутренние стимулы развития потребности в самообразовании, саморазвитии и тесно связана с высоким уровнем творчества, с осознанием своих возможностей в профессиональной сфере управленческой деятельности [3].

Анализ литературы показал, что в настоящее время не существует единого понимания феномена мотивации. При анализе проблем мотивации в центре внимания исследователей находятся такие феномены как потребности, мотивы, цели, жизненные отношения (К.А.Абульханова-Славская, С.Б.Каверин, А.Н.Леонтьев, В.Н.Мясищев, Х.Хекхаузен, D.C.McClelland, J.W.Atkinson, R.A.Clark, E.L.Lowell и др.). Мотивацию рассматривают и как процесс формирования побуждения, и как его результат, и как совокупность детерминант, определяющих побуждение и регуляцию деятельности и поведения (В.Г.Асеев, Е.П. Ильин, М.Ш.Магомед-Эминов, R.C.Bolles, V.H.Vroom, H.D.Schmalt и др.).

Большинство современных моделей и теорий мотивации и мотива рассматривают их сложные и интегральные психологические образования. Обобщение подходов, позволяет выделить три компонента в структуре мотива: 1) потребности и долженствования; 2) цели; 3) оценка и переработка информации о побуждениях к действию. Именно эти три компонента обуславливают побуждение и регуляцию деятельности, то есть формирование мотива, как результата процесса мотивации и непосредственно связаны с антиципацией (Б.Ф.Ломов, Л.А.Регуш, Е.Н.Сурков и др.).

Ключевым элементом понятия антиципирующей мотивации является понятие предвосхищения, что непосредственно связано с проблемой ожиданий (П.К.Анохин, Н.А.Бернштейн, В.Вундт, Е.А.Сергиенко и др.). Именно ожидания результатов деятельности, ее условий и характеристик выступают детерминантами антиципирующей мотивации. Эти параметры активно используются и в классических теориях мотивации (В.Г.Асеев, В.К.Вилюнас, Е.П.Ильин, В.Э.Мильман, Х.Хекхаузен, J.W.Atkinson, R.A.Clark, E.L.Lowell, D.C.McClelland и др.).

Необходимость исследования антиципирующей мотивации при изучении процесса формирования профессионализма руководителей среднего звена в области информационных технологий определяется спецификой самой профессиональной сферы, в частности значимой ролью в ней прогностических процессов.

Профессиональная сфера руководителей среднего звена в области информационных технологий представляет собой комплексный феномен, отражающий разные грани взаимодействия личности и профессиональной среды и понимаемый как профессиональная деятельность субъекта в процессе поэтапного разрешения комплекса противоречий между социально-профессиональными требованиями, предъявляемыми к индивиду и его готовностью (и возможностью) к освоению современной интенсивно развивающейся областью информационных технологий; предполагающий непрерывный процесс формирования профессиональной мотивации, компетентности, профессионально важных качеств и развития личности.

В рамках нашего исследования рассматриваются такая категория профессиональной сферы руководителей среднего звена в области информационных технологий, как профессионально-личностное развитие, под которым подразумевается изменение личностных качеств в процессе освоения и выполнения профессионально-трудовой деятельности, ориентированное на высокий уровень профессиональных достижений, профессионализм – интегральное качество (новообразование) субъекта труда, характеризующее продуктивное выполнение профессиональных заданий, обусловленное творческой самодеятельностью и высоким уровнем профессиональной самоактуализации. Процесс формирования профессионализма руководителей среднего звена в области информационных технологий связан с развитием мотивационно-потребностной сферы, операционально-техническим обеспечением профессиональной деятельности, профессиональным самоопределением. На стадию профессионального мастерства переходят немногие, а лишь обладающие высоким творческим потенциалом и развитой потребностью в самореализации.

Обзор исследований по проблеме формирования профессионализма руководителей среднего звена в области информационных технологий показывает, что в исследованиях выделяются разнообразные цели и мотивы управленческой деятельности. В то же время в исследованиях отсутствует обобщающая категория, позволяющая интегрировать различные ценностные и мотивационные факторы в единую систему формирования профессионализма. С нашей точки зрения, такой обобщающей категорией, применительно к формированию профессионализма руководителей среднего звена в области информационных технологий, может стать антиципирующая мотивация, как системообразующий фактор акмеологической модели профессионально-личностного развития.

Проведенный анализ психолого-акмеологической литературы и эмпирические исследования позволили выделить структуру антиципирующей мотивации руководителей среднего звена в области информационных технологий, которую

можно определить как интегральную профессионально-личностную характеристику руководителя в совокупности предметного, информационного, аксиологического, организационного, процессуального, прогностического, ценностного, рефлексивного и социально-коммуникативного компонентов. Все компоненты структуры объединены в три блока: процессуально-технологический, ценностно-смысловой и личностно-поведенческий.

Процессуально-технологический блок включает *организационный компонент*, позволяющий объемно и полно представлять во всей совокупной деятельности картину управленческой деятельности; возможность эффективного управления производственным процессом; *процессуальный компонент*, предполагающий знание технологии и технической составляющей производственного процесса; определение факторов, влияющих на эффективность данного процесса, высокий уровень знания и понимания закономерностей и принципов управленческой деятельности в целом и глубокое владение профессионально-техническими знаниями; *прогностический компонент*, подразумевающий прогнозирование развития управленческой деятельности, предвидение действенности используемых методов и средств при достижении цели.

Ценностно-смысловой блок включает *информационный компонент*, проявляющийся в способности ориентироваться в изменяющейся информационной среде, выбирать необходимую техническую и экономическую информацию, владеть разнообразными способами интерпретации и оценки технических возможностей отдела, сотрудников; *ценностный компонент,* определяющий набор жизненных ценностей и смыслов, иерархию ценностей, представления о ценностной структуре управленческого труда; *аксиологический компонент*, подразумевающий готовность и способность руководителя к спонтанной регуляции своего поведения на основе системы ценностных ориентаций.

Личностно-поведенческий блок включает *содержательный компонент*, включающий определенные личностные качества, необходимые для эффективной управленческой деятельности; *рефлексивный компонент*, предполагающий готовность и стремление к саморазвитию, самообучению и самообразованию; *социально-коммуникативный компонент,* связанный с продуктивным деловым общением в процессе управления.

Реализация процесса формирования профессионализма руководителя среднего звена в области информационных технологий во многом зависит от условий и факторов (см. рис.1).

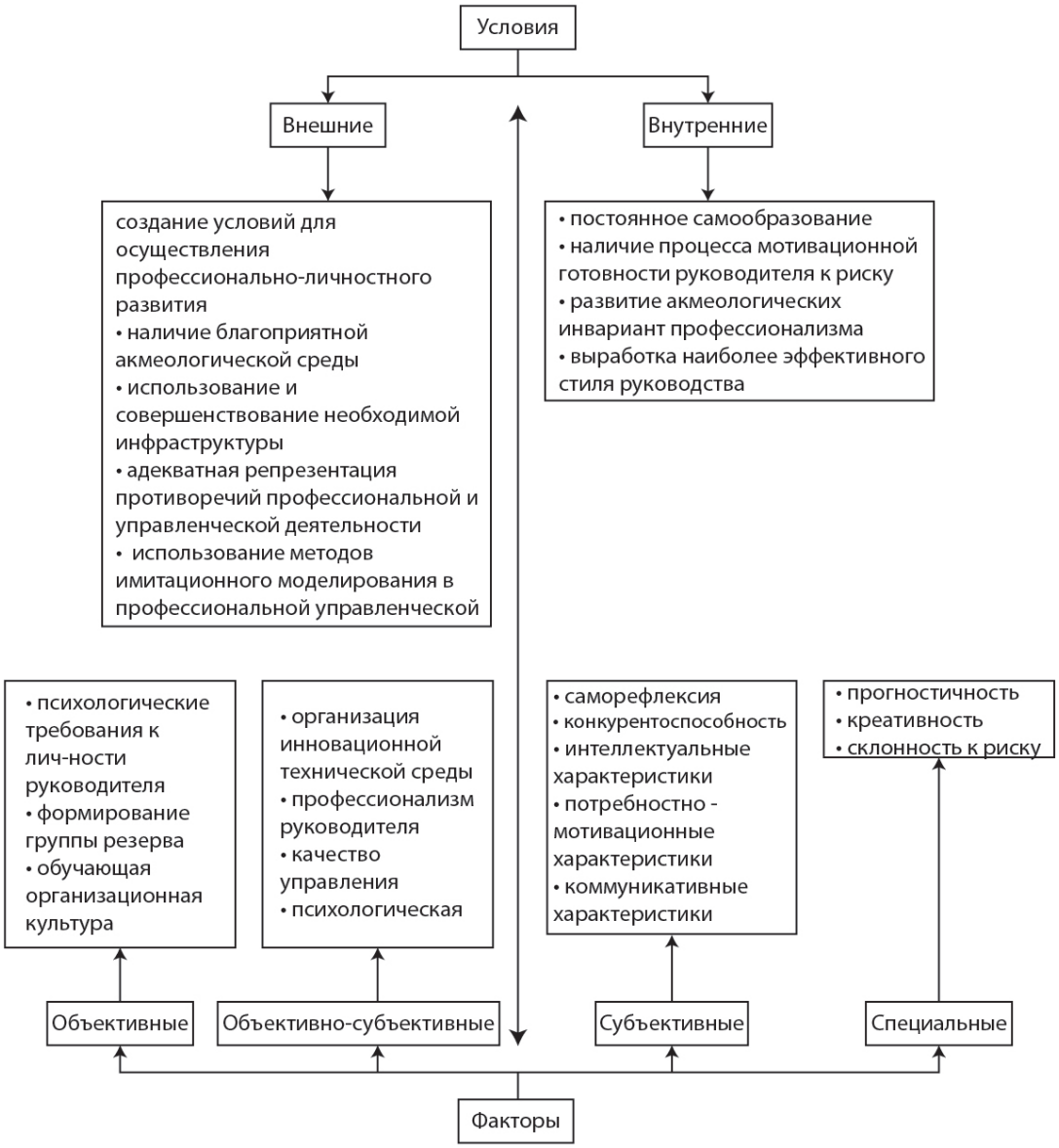

Рис.1. Психолого-акмеологические детерминанты антиципирующей мотивации руководителей среднего звена в области информационных технологий

Психолого-акмеологическая модель формирования профессионализма руководителей среднего звена в области информационных технологий состоит из трех блоков: в рамках **диагностического блока о**существляется проверка мотивационной готовности руководителей среднего звена в области информационных технологий к повышению профессионализма управленческой деятельности, производится оценка личностных, коммуникативных, управленческих характеристик руководителей среднего звена в области информационных технологий; **проективный блок** содержит разработку трех основных дидактических единиц - цели, задач и содержания управленческого процесса; **содержательный** блок определяет перечень компонентов, определение структурных компонентов процесса и стратегий их реализации;

технологический блок представляет тренинг развития антиципирующей мотивации и обеспечивает всю систему взаимосвязей между целями, содержанием, диагностикой и технологией формирования профессионализма руководителей среднего звена в области информационных технологий.

Развитие антиципирующей мотивации руководителей среднего звена в области информационных технологий формируется в процессе овладения руководителями **стратегий реализации**, представленных тремя основными группами: 1) «когнитивные» - стратегии, направленные на понимание технологичной среды и отбора информации: *определение технической проблемы, отбор средств и методов* для решения проблемы, *технический анализ ситуации, прогнозируемость управленческих действий, обеспечение материально-технической базы.* 2) «**ценностные**» - стратегии, направленные на формирование ценностно-смысловой сферы управленческой деятельности*: иерархия ценностей руководителя, способы и методы отбора мотивационно-ценностных предпочтений управленческой деятельности, определение целей и задач управленческой деятельности.* 3) «л**ичностные»** - стратегии, направленные на обеспечение процесса формирования профессионализма руководителя: *профессионально-личностное развитие, саморефлексия, развитие прогностичности, повышение квалификации* как вида профессионального обучения, *обучение кадрового резерва*.

Реализация данной модели позволила утверждать, что такая модель, на наш взгляд, наиболее эффективно способствует развитию профессионализма руководителей среднего звена в области информационных технологий.

Список литературы

1. Деркач А.А., Зазыкин В.Г. Психологические факторы эффективности профессиональной деятельности кадров государственной службы // Психология профессиональной деятельности кадров государственной службы. – М., 1996.
2. Журавлёв А.Л. Роль личности руководителя в организации совместной деятельности коллектива. // Совместная деятельность: Методология, теория, практика. - М.: Наука, 1988. - С. 109 -115.
3. Зазыкин В.Г. Основы акмеологической теории профессионализма в управлении. - М.: МААН, 2004.
4. Кузьмина Н.В., Деркач А.А. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма. М.: Изд-во РАУ, 1993. – 293с.

гл. ас. д-р Светла Шапкалова - теолог 37.014.52
Государственный университет библиотековедения и информационных технологий
Болгария

ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ФОРМИРОВАНИЕ РЕЛИГИОЗНОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ

Резюме: Тема ориентирована на представление религиозных взглядов, на основе преподаваемых знаний. Предметы, связанные с религией являются важными при подготовке будущих специалистов Государственного университета библиотековедения и информационных технологий в Болгарии. Целью доклада стало представить реально полученные христианские взгляды, на основе усвоения религиозных знаний. Задачи, которые будут решены можно сформулировать следующим образом: описание религиозной обстановки в Болгарии; описание существующей модели преподавания знаний в области религии в Государственном университете библиотековедения и информационных технологий; объяснение феномена религиозного мировоззрения; выявление конкретных возможностей для формирования христианских ценностей среди студентов, а также на основе исследования сформулировать заключительные выводы.

Ключевые слова: знания о религии, религиозное мировоззрение, формирование христианских ценностей.

Религиозная ситуация в Болгарии

В Конституции Болгарии традиционным вероисповеданием определено восточное православие [по 4]. Христианство (от гр. Χριστιανός) – монотеистическая религия, основанная на жизни и учении Господа Иисуса Христа, который говорит: *«Я есмь путь и истина и жизнь; никто не приходит к Отцу, как только через Меня» /Иоанн 14:6/* [1, стр. 1317]. Вся информация о возникновении христианского учения представления в библейских новозаветных книгах. Христианская церковь создается в Пятидесятницу от Третьего лица Светой Троицы – Святого Духа. Такими понятиями как: деноминация, исповедования или конфессии определяются различные христианские сообщества и анализируются богословские и исторические сходства и различия. Христианские церкви в Болгарии связаны с тремя деноминациями – православием, католицизмом и протестантством [по 5].

При последней переписи болгарского населения в 2011 году, на вопрос о вероисповедании преобладает пропущенный ответ – 21.8%. Болгария является религиозно толерантной страной и во все ее исторические периоды мирно, и совместно сосуществовали множество религиозных групп. Исследование религиозной обстановки в Болгарии предоставляет сведения об иноверцах и инославных исповеданиях на территории страны. В нижеследующей таблице и в виде графики представлено процентное соотношение измерений:

Таблица №. 1
Конфессиональный состав Болгарии

Религия	Проценты
Православие	76.0%
Римо-католицизм	0.8 %,
Протестантство	1.1%
Ислам	8%
Другие	0.2%
Люди без религии	11.8%

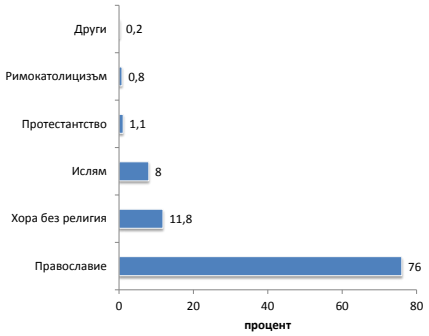

Графика № 1
Конфессиональный состав Болгарии

В Болгарии большая часть людей определяют себя как православные христиане, но это только по традиции, а не по вере. Христианская вера показывает принадлежность к конкретной церкви. Процент реально причащающихся православных очень низкий, что показывает и слабую приобщенность к православной вере. А людей, определивших себя католиками и протестантами принимают более активное участие в жизни их христианских церквей, имеют сознание о принадлежности к сообществу по вере и делам и являются религиозно грамотными.

Таблица 2.
Христианские деноминации в Болгарии

Христианские общества	К-во Человек	Проценты
Православные	4 374 135	76.0%
Католики	48 945	0.8 %,
Протестанты	64 476	1.1%

Графика № 1 Христианские деноминации в Болгарии

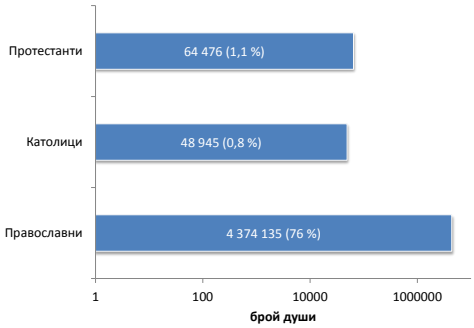

Исследование показало, что больше всего болгарских граждан, определяют себя христианами, но только 40% болгар верят в догматическое понимание о Боге, другие 40% определяют Господа как «некую духовную силу», а 13% воспринимают себя атеистами и не признают существование всевышней силы. Процент людей, без религии в Болгарии достаточно высокий – 11.8%. Причины низкой религиозности можно искать в нехватке методически представленных знаний о религии в болгарской образовательной системе [по 7].

Преподавание знаний о религии

Религиозное обучение представляет собой преподавание конкретной религии в ее различных аспектах – вероучение, нравоучение и богослужение. Существуют два способа преподавания религии в светском образовании – конфессиональное и неконфессиональное. При первом варианте в школе формируются сторонники определенной религии – молодые люди, которые знают не только догмы, но верят в них. Второй подход предполагает широкую информированность о ценностях различных религий, а во что верить подрастающему поколению является их заботой, их собственным выбором, их церкви и семьи [по 6].

В Болгарии есть ученики и студенты, которые заканчивают свое образование, не имея элементарного представления о традиционной христианской вере, что ведет и к существенным пробелам в их общей культуре [2, с. 7].

Государственный университет библиотековедения и информационных технологий (УниБИТ) – современное образовательное звено, которое обучает и воспитывает молодых людей в знаниях и духовности. Высшее учебное заведение хранит книгу, культуру и болгарскую идентичность. Студентам предоставлена возможность получить информацию в конкретных научных областях. О духовных ценностях идет речь в модуле учебных предметов: история религиозных деноминаций в Болгарии; информационные фонды религиозных центров; праздничный календарь; церкви и монастыри Болгарии; христианская археология и др. Десятилетний практический опыт показал, что эффективно религиозные знания в УниБИТ преподают с помощью интерактивных методов (дебаты, работа по группам, ролевые игры, симуляции); визуализация (видеофильмы, Интернет-ресурсы); текстовые и практические методы.

В общеобразовательной школе есть такие предметы как: «Религия» и «Религия-Ислам» для учеников с 1 по 12 класс во время уроков по свободно выбираемому предмету (СИП) и обязательно выбираемой подготовке (ЗИП), а его организация зависит от: **желания** родителей и возможностей учеников; **мотивации** учебного заведения и муниципальных служб обеспечить квалифицированных преподавателей; **утвержденных** Министерством образования программ для обучения по предметам «Религия» и «Религия-Ислам» [по 6].

Проблемы религиозного обучения в болгарском государстве связаны с пассивностью Православной церкви; отсутствует адекватно применяемая образовательная концепция; нет ясной и единой позиции по вопросам о религиозно-нравственном просвещении со стороны христианских церквей; не достаточно хорошо подготовлены и мотивированы преподаватели по богословию; общество не хочет предмета «Религия» в светской образовательной системе, государство не реагирует на необходимость в обучении по религиозной аксиологии и христианской культуре.

Религиозное мировоззрение

Религии являются частью культуры любого общества и являются сутью человеческой цивилизации. Через религию человек выражает свое отношение к миру, другим людям и к собственной жизни. Необходимым условием понять религиозное мировоззрение является признание, что Бог существует. *«А без веры угодить Богу невозможно; ибо надобно, чтобы приходящий к Богу веровал, что Он есть, и ищущим Его воздает» /Евр 11.6/* [1, с. 1480].

На религиозное мировоззрение человека оказывают влияние исторические обстоятельства, культурные и социальные факторы, но прежде всего личный опыт.

Теоретическими основными данными о религиозном мировоззрении являются: *богословие* – наука о Боге, создатель человека и мира; *космология* – учение о мире созданном Богом; *антропология* – учение о человеке в его отношении к Богу; *аксиология* – учение о высших ценностях (благо, истина, красота); *сотериология* – учение о человеческом спасении [3, с. 13].

Исследователи зачастую принимают религию как присущую человеческой сути и говорят о **homo religiosis** – врожденной религиозности, потому что в ней оглядывается идея о переходе конечного в бесконечное. Изначальная религиозность человека не является зависимой от того участвует он или нет в видимых формах культа определенной религии.

Формирование христианских ценностей

В последние несколько десятилетий большая часть болгарского народа является религиозно непросвещенной, потому что отсутствует духовно-нравственное образование. Религиозная культура без целенаправленного обучения со временем постепенно ослабевает, даже и в семьях с крепкими церковными традициями и высокой христианской моралью. Христианские знания воспитывают в молодых людях нравственность и раскрывают перед ними границы христианской свободы [по 4].

Студенты получают тематические знания во время лекции „Мир религии", а на семинарах показывают, что они усвоили в виде дидактической игры, которая называется „Происхождение религии". Студенты должны ответить на вопросы: 1. для меня религия это… 2. Что такое Бог? 3. Религия и вера – это две разные вещи? 4. Как се выражается религиозное чувство? 5. С чем вы связываете происхождение религии? 6. Какой у вас религиозный опыт? 7. Религии, которые вы знаете –… Обобщенные студенческие ответы имеют следующее смысловое выражение: Религия это высшая форма общественного сознания, совокупность и система взглядов. Бог – это любовь, тепло, надежда, энергия мира, вера в добро. Есть связь между верой и религией. Вера в основе каждой религиозной системы. Религиозные верования выражаются путем соблюдения различных праздников, исполнения ритуалов, отправления молитв и посещения святых мест. Происхождение религии связывается с необходимостью в вере и осуществления связи с Богом. Религиозный опыт связывается с почитанием христианского Бога, с участием в богослужении, поклонением святым местам и почитанию христианских праздников. Знакомые религии – буддизм, христианство и ислам.

Заключение

- Православная деноминация в Болгарии – это скорее по традиции, чем по вере;
- Проблемы религиозного образования связаны с отсутствием диалога и сотрудничества между церковью, государством и обществом;
- Взгляд на религию организует жизнь человека и раскрывает его отношение к самому себе и к окружающим;
- Христианские ценности формируются через знания о религии;
- Теологические знания абсолютно необходимы молодым людям для формирования их религиозного мировоззрения, повышения их общей культуры, улучшения профессиональной квалификации и ориентации в ситуации постмодерна.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ИСТОЧНИКИ

1. Библия, Издава Светия Синод на Българската Православна Църква. - София, 1998. - 1524 с.
2. Костов, Ивайло. Световни религии. – София: Аскони, 2000. - 300 с.
3. Сярова, Ели. Световни религии. – София: Просвета, 2002. - 236 с.
4. http://bg-patriarshia.bg/
5. http://www.pravoslavieto.com/
6. http://www.dveri.bg/
7. http://bg.wikipedia.org/

д-р Верица Јосимовска
м-р Оливер Цацков

37.014(497.731)"1912/13"

КУЛТУРАТА И ПРОСВЕТАТА ВО ШТИП ВО ВРЕМЕ НА БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ

Штип е град со изразито богата историја, традиција и култура. Во него се случувале настани кои имаат значење не само за жителите на овој град туку и за целиот регион и пошироко.

Кога зборуваме за Штип 1912-1913 година, или Штип во време на Балканските војни, зборуваме за Штип во три различни држави , за Штип со три различни управни власти. Тоа се трите " лица" или форми на Штип што се менувале во период малку поголем од едно полугодие.

Првото лице на градот било Штип во рамките на Турската империја,второто лице, Штип град во Царството Бугарија и третото лице град во Кралството Србија.

Овој историски момент навистина заслужува внимание во културно-просветен поглед ообено.

Штип во административната поделба на Османската империја 1912 година бил каза (окгуг) во Скопскиот вилает.[1]

Што се однесува до просветата во Штип до 1912 год. додека трело турското владеење, државна вера и јазик во наставата бил исламот и турскиот јазик. Постоеле неколку вида училишта : муслимански , христијански (каурски) , едно еврејско , и едно бошначко.

Државата се грижела единствено за образованието на турските деца, иако подеднакво собирала данок за просвета (меариф- параси) од сите граѓани.

Од муслимански училишта во Штип до 1912 год. постоеле 4 основни училишта, неполна гимназија (Руждија) и медреса (верско училиште).

За образованието на христијанките деца постоеле три основни егзархиски училишта (мешовити) и една трогодишна нижа гимназија. Исто така за Евреите и Бошнаците постоело едно еврејско и едно бошњачко училиште.

Сите цркви во Штип, без исклучок биле под егзархиска управа[2]. Во нив се одвивала целата национала, политичка и просветна работа.Се било дозволено што е во рамките на црквата.

Поради тоа што Портата била толерантна кон верските слободи и културата на христијаните била во рамките на црквата. Така во Штип долго време функционирало "театрото"[3] сместено во салата (изградена за таа намена) до Гранд хотел, во

1 Империјата административно била поделена на помали единици т.н вилаети или ајалети. Целата Европска Турција била поделна на шест вилаети и седмиот, како посебен Цариградски.
Вилаетите биле поделени на помали делови наречени санџаци, а пак тие на кази.
Со вилаетите управувал Валија, тој се сметал за царски преставник и ја има целокупната власт во вилаетот (врховна, надзорна и полициска- наредбодавна).
Со санџаците управувал- Мутесариф, како надзорна власт над кајмакамот и мудирот, а немал надлежност над војската и судовите.

2 Бугарската егзархија е бугарска црква создадена со ферман на султанот како ентитет на Цариградската патријаршија во 1870 година. До 1912 год. во нејзин состав биле вклучени Велешката, Охридската и Скопската епархија каде припаѓал и Штип.

3 Театро е стариот назив за театар како остаток од венецијанскиот дијалект. Во штипскиот говор се користат уште десетина италијанизми како што се: чинтезма, шпитале, паљачо, паланsa, фруто, бало, ширто, пјато, талер, манџа,чименто, миндало и др. пренесени преку контактите со венецијанските

самиот центар на Варош маало. Во истите простории било сместено и читалиштето „Дејателност„ со библиотека. Во читалиштето се добивале печатени весници од Бугарија , Србија, (Правда, Време, Македонија, Турција, Левант тајмс, Цариградски весник, Српске новине, и Новини, Вести- протестантски) .Во тоа време во Штип се печателе два локални весници " Македонија " и " Револуција " во редакција на Петко Пенчев, кои се умножувале на хектограф.

Уште пред изградбата на салата на штипскиот театар во 1870 година[4], кога практично започнала историјата на овој театар како институција, Штипјани многу порано ја негувале театарската уметност. Иако се работи за време со многу ограничени можности, кога не било безбедно и слободно движењето по штипските улици и сокаци, сепак во рамките на верата како покровител, постоеле извесни слободи. Така во црковните дворови, каде практично се одвививале сите животни активности на христијаните, гостувале разни патувачки театри па Штипјани имале можност да се забавуваат и одблизу да ги почувствуваат благодетите на театарските претстави. Исто така, училишните дворови на Петровден, кога се деле свидетелствата на учениците, биле првите „ штипски театарски сцени" со дијалози, рецитации драматизации, и музички точки изведувани од талентираните ученици.

Театарската дејност во Штип ја среќаваме и во семејниот живот низ традициите за верските празници, почнувајќи од новогодишните суровари (за Василица), паганските џамалари и најпознатите покладни народни и митолошки сценски игри како што е „мечка се жени" или „мечкини сватови" па до велигденските бденија и процесии кои личеле на драматизирани митови и легенди. Овде неизоставно треба да се споменат и „повечеринките" или вечерните седенки, каде се организирале хумористични сценски изведби за весело расположение на присутните.

И свадбените традиции не биле имуни, и во нив можеле да се препознаат сцени кои се многу блиску на театарската дејност, особено моментот на продавањето на невестата и понеделничките „погазејки" каде се случувале автентични и незаборавни комични сцени.

И музиката исто така имала почесно место во животот на штипјани. Во овој период училишните дворови и црквите биле места, каде музичките таленти доаѓале до израз. Но постоеле и музичички групи- чалгачиски тајфи ,како извор за егзистенција (свиреле на свадби, сунети и други прилики).Познат штипски дајречија бил Мише Владиков,чалгачија бил Тоде Чолаков, гарнетчија Нетков Донче, кларинетист Каракарез, лаут Мише Камбуро Владиков.

За одбележување е и музичката група- пеачко друштво со оркестар, на младиот учител Наунчо Османков[5], заедно со Јордан Ѓурков формирана во 1908 год, кои настапувале и во околните места.

Од есента на следната 1912 година и летото 1913, Штип се преполнил со разно национални војски, учеснички во Балканските војни. Но и во тие бурни воени години

трговци кои во Штип изградиле свој склад за чување на трговската стока.Тоа е зградата на Безистенот која сеуште постои, во него денес е сместена уметничката галерија. Наведените зборови во поголем број ги нема ни во српскиот ни во бугарскиот речник. И прочуените штипски мандолинисти најмногу го барале венецијанскиот тип на тамбура со полувалчест труп и краток „врат".

4 „Штипската сцена " била изградена 1870 год.во центарот на градот, до Гранд Хотел, со средства на црковно-школската општина и средства на нејзиниот претседател, штипскиот добродетел и филантроп Хаџи Костадин. Хотелот бил негова сопственост и во тоа време единствен хотел во градот. Подоцна откако го подарил на црквата, таа била сопственик се до формирањето на кралството СХС, кога ја менува сопственоста од црковна во државна, преименуван во Хотел Београд.

5 Наум-Наунчо Османков покрај тоа што бил учител, бил голем талент за музика, 1905 година го формирал првото музичко друштво-оркестар

кои негативно се одразиле на културен план,сепак се одржувала понекоја културна манифестација. Така во сеќавањата на некои од постарите штипјани се зачувани спомените за настапи на пеачки групи и хорови. Многу впечатливи биле настапите од 1913 и 1914 година на пеачката група со која раководел хороводителот Мирчиќ . Потоа музичката група на Коле Ќулумов кој во 1915 година веќе станал централна фигура на културните активности во Штип.

Пет месеци по крајот на Втората балканска војна 1913, со цел да го изучува јужнословенскиот мелос во Штип дошол чехот Карел Мор[6]. Веднаш бил назначен за наставник по музика и пеење во штипската гимназија, отворена на 29 октомври 1913 година. Тој во Штип основал ученички хор, формирал аматерска театарска група и наоѓајќи меѓу градските младинци музички таленти, му предложил на директорот Лазар Трипковиќ и професорот Драган Илиќ да се изведе една од неговите оперети. Овој предлог бил одобрен и од инспекторот Алекса Станојевиќ. Во првата година од Првата светска војна Карел Мор ја реализирал својата идеја. Но и овој обид за организирање на забавен живот во Штип траел многу кратко. Во почетокот на ноември 1916 година српските власти го напуштиле Штип а бугарските ја затвориле гимназијата во 1917 и 1918 година поради бројните австриски, германски и бугарски војски кои како резерва кантонирале во градот.

Старата вистина дека кога оружјето зборува музите молчат во целот го добила своето значење.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Ристе Стефановски, Театарот во Македонија, Мисла Скопје, 1990.
2. Љ.Лапе, Избрани текстови за историјата на македонскиот народ, Скопје 1965
3. Тодор Маневиќ, Културата и културните дејности во Штип меѓу двете светски војни, необјавен материјал.
4. Елена Јосимовска, „Сведоштва за театарска дејност во Штип низ сеќавања“Тетарски Гласник бр. 74-75, Кавадарци, 2010
5. Верица Јосимовска, Добродетелот Константин Анастасов (Хаџи-Костадин логотет), Годишен Зборник на УГД „Гоце Делчев“-Штип , 2010.
6. Оливер Цацков, Магистерски труд.....необјавен материјал
7. в. „Отечество“-Солун бр.53 од 22.VIII.1909 година

6 Карел Мор е роден 1873 година во чешкиот град Белохрад, композитор на две опери и неколку оперети,а некое време бил и диригент на прашката филхармонија, имал и своја оперска дружина, во Штип дошол со намера да го изучува јужнословенскиот мелос.

Н.В.Изотова
Южный федеральный университет, uat@donpac.ru

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ИДИОЛЕКТЕ А.П. ЧЕХОВА

А.П.Чехов, включая персонажей в большое разнообразие жизненных ситуаций, использует для представления и осмысления бытия в том числе и иноязычие как определенный вид деятельности человека. Знание или незнание других языков, вопросы изучения и применения иностранных языков и родного языка становятся частью характеристики персонажа и мира в целом.

В произведениях А.П. Чехова находят отражение вопросы языкового существования человека, проблемы владения языками, использование разных языков в определенных жизненных ситуациях, рассуждения об особенностях языков, их сравнительная характеристика.

1. Использование иностранных слов и выражений.

Латинский язык – язык, из которого встречается наибольшее количество выражений в произведениях А.П.Чехова, что А.П.Чехов сам в какой-то степени и объясняет в рассказе «Мои жены», поскольку во втором комментарии к латинскому выражению отсылает читателя к факту своей биографии – обучению в Таганрогской гимназии.

Я не люблю женщин. Я рад бы вовсе не знаться с ними, но виноват ли я, что homo sum et humani nihil a me alienum puto[1]?[2]

Латинские слова, словосочетания и выражения встречаются в авторской речи и речи персонажей в рассказах «Шведская спичка», «Утопленник», Контрабас и флейта», «Святая простота», «Циник», «Дочь коммерции советника», «Устрицы», «В аптеке» и др., в двух рассказах латинские выражения включены в названия: «Случаи mania grandiose», «Perpetum mobile». В рассказах, в которых затронута медицинская тема, что также имеет непосредственное отношение к биографии А.П.Чехова, латинские медицинские термины используются и для создания комического эффекта («Сельские эскулапы»). Кроме латинского, в произведениях писателя встречаются иноязычные слова из французского, немецкого, итальянского, греческого языков.

А.П.Чехов включает в произведения при характеристике персонажей не только выражения из разных языков, графически обозначенных как латиницей, так и кириллицей, но и представляет знание или незнание языков как компонент миросуществования и мироощущения персонажей, включенный в деятельностную парадигму.

2. Вопросы владения родным и иностранным языками.

Многие персонажи А.П.Чехова владеют несколькими иностранными языками или хотят овладеть ими, что свидетельствует об их уровне образования или желании стать образованным и положительно воспринимается другими персонажами. На такое

1 *я человек, и ничто человеческое мне не чуждо (лат.).*

2 *Замечу кстати, что, учась в гимназии, я имел по-латыни всегда пятерки. (Прим. А.П.Чехова)* «Мои жены» (С., 3, 308)

отношение к знанию иностранных языков обращается внимание в произведениях «Драма на охоте», «Рассказ старшего садовника», «Черный монах», «Цветы запоздалые», «Пари», «Рассказ неизвестного человека», «Архиерей» и др.

Это был умный, очень добрый, всеми уважаемый человек… Он знал по-русски, по-шведски и по-немецки, много читал на этих языках, и нельзя было доставить ему большего удовольствия, как дать почитать какую-нибудь новую книжку или поговорить с ним, например, об Ибсене «Рассказ старшего садовника» (С. VIII, 342).

- Что ни говори, а кровь много значит. Его мать была удивительная, благороднейшая, умнейшая женщина. Она прекрасно рисовала, писала стихи, говорила на пяти иностранных языках, пела… «Черный монах» (С. VIII, 246).

Отец Христофор в повести «Степь» в начале повести, везя Егорушку на обучение, вспоминает о своих знаниях, а в конце повести напутствует Егорушку. В этих размышлениях в его представление о необходимом для человека знании наряду с другими науками обязательно включено знание иностранных языков, причем это знание должно быть таким же совершенным, как и знание своего родного языка.

-…Я сам, брат, учился… Пятнадцати лет мне не было, а я уж говорил и стихи сочинял по-латынски всё равно, что по-русски…Ещё у меня усов не было, а я уж, брат, читал и по-латынски, и по-гречески, и по-французски, знал философию, математику, гражданскую историю и все науки… «Степь» (С. VII, 20- 21).

Персонажи А.П.Чехова, обладая знаниями иностранных языков, часто не находят им необходимого применения и чувствуют в том числе и поэтому свою ненужность. Героиня рассказа «В родном углу» Вера драматично осмысляет свое бытие во время пребывания дома.

Она молода, изящна, любит жизнь; она кончила в институте, выучилась говорить на трех иностранных языках, много читала, путешествовала с отцом, - но неужели все это только для того, чтобы в конце концов поселиться в глухой степной усадьбе и изо дня в день, от нечего делать, ходить из сада в поле, из поля в сад и потом сидеть дома и слушать, как дышит дедушка? Но что же делать? Куда деваться? «В родном углу» (С. IX, 316).

О ненужности этих знаний говорит и Маша в «Трех сестрах», однако Вершинин по-другому относится к сумме знаний человека.

Маша. - *В этом городе знать три языка ненужная роскошь. Даже и не роскошь, а какой-то ненужный придаток, вроде шестого пальца. Мы знаем много лишнего…*

Вершинин. - *Вот-те на! Знаете много лишнего! Мне кажется, нет и не может быть такого скучного и унылого города, в котором был бы не нужен умный, образованный человек….Через двести, триста лет жизнь на земле будет невообразимо прекрасной, изумительной. Человеку нужна такая жизнь, и если ее нет пока, то он должен предчувствовать ее, ждать, мечтать, готовиться к ней, он должен для этого видеть и знать больше, чем видели и знали его дед и отец. А вы жалуетесь, что знаете много лишнего* «Три сестры» (С. XIII, 131).

Профессор Николай Степанович из «Скучной истории», размышляя о недостатках своих учеников, включает в перечень претензий нежелание изучать языки и слабое владение русским языком.

Если бы меня спросили, что мне не нравится в теперешних моих учениках, то я ответил бы на это не сразу и не много, но с достаточной определенностью. Недостатки их я знаю и мне поэтому нет надобности прибегать к туману общих мест. Мне не нравится, что они курят табак, употребляют спиртные напитки

и поздно женятся; что они беспечны и часто равнодушны до такой степени, что терпят в своей среде голодающих и не платят долгов в общество вспомоществования студентам. Они не знают новых языков и неправильно выражаются по-русски… «Скучная история» (С. УП, 288).

Знание языка и характеристика разных языков, в том числе и русского, могут быть представлены А.П.Чеховым с точки зрения героя и связаны с его жизненными проблемами. Персонаж рассказа «Сонная одурь», защитник судебного заседания, видит в полудрёме картины своей несчастливой семейной жизни.

Теща и жена все время говорят по-французски, но когда речь заходит обо мне, то теща начинает говорить по-русски, ибо такой бесчувственный, бессердечный, бесстыдный, грубый человек, как я, недостоин, чтобы о нем говорили на нежном французском языке… «Сонная одурь» (С. IV, 183).

3. Рассуждения о языках.

Рассуждения о разных аспектах языка, представляют, как правило, персонажей в ироничном контексте.

В рассказе «Мыслитель» о грамматике русского языка рассуждают, выпивая в свободное время, тюремный смотритель Яшкин и штатный смотритель уездного училища Пимфов. Размышления характеризуют персонажей как не очень образованных и умных людей и не могут восприниматься читателями как серьезные рассуждения о правилах постановки разных знаков препинания (персонажи говорят о точке, точке с запятой, двоеточии, кавычках и букве «ять»).

- Да-с! – издает вдруг Яшкин, и так неожиданно, что собака, дремлющая недалеко от стола, вздрагивает и, поджав хвост, бежит в сторону. – Да-с! Что ни говори, Филипп Максимыч, а в русском языке очень много лишних знаков препинания!

- То есть, почему же-с? – скромно вопрошает Пимфов, вынимая из рюмки крылышко мухи. – Хотя и много знаков, но каждый из них имеет свое значение и место.

- Уж это вы оставьте! Никакого значения не имеют ваши знаки. Одно только мудрование… «Мыслители» (С. IУ, 71).

Количество букв в русском языке является предметом рассуждений старого педагога, что связывается в его записях с социальными вопросами бытия, и не может не вызывать улыбки у читателя.

Так как в русском языке почти уже не употребляются фита, ижица и звательный падеж, то, рассуждая по справедливости, следовало бы убавить жалованье учителям русского языка, ибо с уменьшением букв и падежей уменьшилась и их работа. «Из записной книжки старого педагога» (С. УШ, 41).

Сусанна Моисеевна, героиня рассказа «Тина», завлекая Сокольского, весело, экспрессивно и неожиданно рассуждает о многих жизненных проблемах, в том числе характеризует народы с точки зрения ее отношения к их языкам.

- Я долго жила за границей…нагляделась на публику и вынесла такое убеждение, что, кроме русских и французов, нет ни одного порядочного народа. Возьмите вы языки… Немецкий язык лошадиный, английский – глупее ничего себе нельзя представить: файть-фийть-фюйть! Итальянский приятен, только когда говоришь не нем медленно, если не послушать итальянских чечоток, то получается тот же еврейский жаргон. А поляки? Боже мой, господи! Нет противнее языка! «Не пепши, Петше, пепшем вепша, бо можешь пшепепшитсь вепша пепшем» Это значит: не перчи, Петр, перцем поросенка, а то можешь переперчить поросенка перцем. Ха-ха-ха!

«Тина» (С. V, 368).

Таким образом, А.П.Чехов довольно часто делает предметом внимания сферу знания или незнания иностранных языков, размышления и рассуждения о русском и других языках, что дает возможность расширить представления читателей о жизни персонажей, об их характерах, их внутреннем мире. Эта сфера позволяет более объемно охарактеризовать всю полноту и проблемность как изображаемой коммуникации, так и общества в целом и человека в нем.

Примеры приводятся: Чехов А.П. Полн. собр. соч. и писем: В 30 т. Соч.: В 18 т. М., 1974-1983. После названия произведения указаны том и страница.

К.О. Кузнецова 821.161.1.09

ТРАГЕДИЯ КАЗАЧЕСТВА В «ДОНСКИХ РАССКАЗАХ» М.А. ШОЛОХОВА И В СБОРНИКЕ «СТЕПЬ» П.Н. КРАСНОВА

Предметом художественного осмысления многих писателей XX века стала судьба казачества во время гражданской войны. Среди них были М.А. Шолохов и П.Н. Краснов. Они находились на разных «берегах», по разные стороны идеологических баррикад, но глубоко переживали трагедию собственного народа. Практически одновременно Шолохов и Краснов создают об этом свои книги: «Донские рассказы» (1918-1920) и сборник «Степь» (1918) соответственно. Они чрезвычайно схожи по тематике и проблематике.

В циклах рассказах Шолохова и Краснова по горячим следам затронута тема гражданской войны на примере трагедии донского казачества. Каждый художник индивидуален в своих оценках и художественных приемах. Но в произведениях присутствуют черты, позволяющие дать основания для их сопоставления. Общим было то, что и Шолохов, и Краснов были непосредственными свидетелями и участниками исторических событий. Поэтому они изображены весьма живо и реалистично. Кроме того, действие рассказов происходит именно на Донских просторах.

Шолохов чётко проводит границы между двумя противоборствующими армиями. Он постоянно подразделяет казаков на красных и белых, характеризует их идеологические воззрения. Краснов в рассказе «Степь» повествует о наступлении красных, стремительно разграбляющих зажиточных крестьян. Это уже не шолоховские бедные крестьяне, всю жизнь зарабатывающие на пропитание своим трудом. Писатель обращает внимание на процесс превращения труженика в классового врага: «Что из нужного и уважаемого в степи человека, из гордого хозяина степи он вдруг стал никто. Лишний, вредный человек-Буржуй...» [Краснов 2006]. Называя так зажиточных крестьян, художник даёт им определение «Буржуй», которое, однако, пишется с заглавной буквы. При этом Краснов сознательно дифференцирует именно эту часть крестьянства, которая никак не заинтересована в происходящих переменах.

Крестьяне Краснова не пытаются рьяно противостоять старому укладу жизни, как шолоховские это делают герои. В рассказе «Степь» столкновение крестьян с красными происходит чаще на моральном уровне. Казаки не понимают чужеродной им идеологии «новой, настоящей власти»: «Сорок лет в степи и степь назвала его презрительно грубой и непонятной кличкой...». К ним относится и герой рассказа Краснова, Семён Данилович. Предупрежденный заранее о своём наметившемся аресте, он уходит в степь, даже не пытаясь противостоять красным. В рассказе «Продкомиссар» Шолохова старик Бодягин, наоборот, идёт в бой, защищает свои владения и идеологию: «Меня за мое ж добро расстрелять надо, за то, что в свой амбар не пущаю, - я есть контра…» [Шолохов 1962:33].

Даже восьмилетний Мишка, младший герой «Донских рассказов», тоже упорно отстаивает своё мнение. Он не поддаётся на провокации Витьки, который говорит нелицеприятные вещи о его семье. Герои Шолохова сильны духом. За своё место в жизни они бьются до конца. Шолоховские герои – это люди действия, поступка. Свои решения они принимают без промедления, не сомневаясь и не колеблясь в

своей правоте. В отличие от «Степи» в «Донских рассказах» практически отсутствуют пространные спокойные размышления участников событий о разрушении великой России.

Вторжение в собственность было нормой военного времени. Но, покинув своё жильё, герои и Шолохова, и Краснова всё равно возвращаются к родному дому, даже зная, что там их подстерегает опасность или полное разорение имущества. Так, герой Краснова, Семён Данилович, возвращается на зимовник, на котором проработал сорок лет. Придя, он увидел полное опустошение своего хозяйства. Персонаж Шолохова Петро («Чужая кровь) по прибытии ему письма от товарищей с завода, возвращается на родной Урал. Ему приходится покинуть людей, подобравших его и вылечивших. Чувство родины оказалось сильнее чувства благодарности старикам за спасение жизни.

Пейзажные зарисовки, как у Шолохова, так и у Краснова, неотделимы от казацкой жизни. Здесь главным приемом является художественный параллелизм, имеющий фольклорную основу. Обоими писателями передается сопричастность персонажей из крестьянской среды к природным стихиям в их различных ипостасях. Часто с природными явлениями сопоставляются человеческие переживания, чувства, эмоции.

Рассказ Краснова имеет рамочную композицию, обрамление произведения составляют величественные описания степи. Но кульминации произведения, когда происходит разграбление домов, природа вместе с человеком приходит в движение и отражает трагедию человеческого бытия: «Вся степь загорелась мятежом, как пожаром. Тихая и безлюдная наружно, она пылала внутри, раздираемая страстями, жаждою грабежа и наживы, и никакие комитеты уже не могли остановить, утешить эту жажду, не дав ей утоления» [Краснов 2006]. Через увиденную во сне неприютную степь в качестве последнего пристанища внутренне предсказывает свою неизбежную гибель и двадцатилетний сельский комсомолец Степан («Червоточина»).

Борьба казаков в «Донских рассказах» против новой власти показана кровавой, ожесточенной. Шолохов, пытаясь понять причины национальной трагедии, показывает казачью психологию, нормы поведения, привычки, бытовой уклад. У Краснова «калмык смеет презирать русский народ и казаков». Калмык в рассказе – это хозяин степи, знающий её порядки и обычаи. Краснов не даёт конкретного описания казакам как воинам: «Теперь молодой-то казак иной — и креста не носит и в церковь заглянуть стыдится...» [Краснов 2006].

Анализируя «Донские рассказы», можно выявить ретроспективу в отношении рассказа Краснова «Степь». У Шолохова описание, наполнение и раскрытие образа степи происходят отдельными фрагментами на протяжении всего цикла. В то время как в цикле Краснова степь является главным героем и занимает центральное место. Судя по заглавиям циклов рассказов, Шолохов делает акцент на топосе Дона, предельно конкретизируя место действия, то Краснов останавливается на абстрактно-обобщенном образе степи, который является олицетворением духовной жизни людей: «Степь живая, как море. У ней свои законы, своя честность, своя любовь» [Краснов 2006]. У Краснова, степь носит следующие определения: «широкая», «тихая», «безлюдная». У Шолохова степь всегда имеет определенный цветовой оттенок: «бирюзовая», «лазоревая», «лиловая», что тоже передает особое душевное состояние героев. Степь у Шолохова часто имеет вертикальную перспективу, соприкасаясь с небом. Большинство событий в «Донских рассказах» происходят «над» степью («ночь висела над степью», «где-то за станицей, над степью, резвилась молния»), реже -

«внутри» неё («в степь правился один верховой», «смотрит в степь»).

В «Степи» же Краснова по большей части события происходят именно «внутри» («в степь на работы», «заблудит в эту снежную бурю в степи одинокий путник»). Однако оба художника часто характеризуют степь единым эпитетом - «голая», вкладывая в это сходную семантику одиночества, грусти. Шолохов показывает степь «голой», задавая минорный тон приближающимся событиям: «Выступаем как-то из хутора, степь голая кругом, как плешина, и жарынь неподобная» [Шолохов 1962:37]. Действительно, рассказ «Шибалково семя» насыщен трагическими событиями, в результате которых пулемётчик Шибалок, обретя ненадолго ребенка, все равно остается в конечном итоге один.

Краснов, именуя степь «голой», рассказывает уже о прошедших событиях: «Тут раньше была степь, голая, безлюдная, с пересыхающим ручьем, тихо текущем по солонцоватому дну» [Краснов 2006]. «Голая» степь выступает как пустыня, где до недавнего времени не существовало жизни. В конце рассказа степи сопутствует эпитет «богатая»: «Голодная смерть среди богатой степи на пустом разоренном зимовнике… Степь выручит» [Краснов 2006]. Природа оказывается милосерднее, ближе, чем человек.

И Шолохов, и Краснов показали трагизм русской жизни в результате братоубийственной войны, обозначили общие духовные основы русской жизни, но придали им разный идеологический вектор. Приверженность писателей к различным лагерям дает возможность восстановить общую картину событий в годы гражданской войны.

Литература

1. Краснов П.Н. Белая свитка. М., 2006.
2. Шолохов М.А. Донские рассказы. М. 1962.

Гл.ас. д-р Анна Янева
НОВ БЪЛГАРСКИ УНИВЕРСИТЕТ

УДК: 111.852
7.01

МОДЕРНИЗЪМ, ПОСТМОДЕРНИЗЪМ И ХИПЕРМОДЕРНИЗЪМ

Използването на "модерно", "постмодерно" и хипермодерно" изкуство е терминологичен проблем. Преди всичко у нас, тези термини не винаги са изолирани един от друг и не винаги представеното изкуство ги демонстрира в чист вид. Този феномен се наблюдава и на Запад, а у нас е още повече подсилен от желанието за бързо догонване, за компенсация на изпуснатото. В този смисъл избираме да използваме понякога, когато има признаци едновременно на няколко периода/стила от последните 100 години, по-обхващащия термин "Ново изкуство на XX - началото на XXI в.". Новите класификации на изкуствата на запад са пълни с възникнали неотдавна и доскоро съвсем неизвестни у нас видове и форми, при които един и същи вид или жанр, познат или съвсем нов, се включва в различни класификации. Критерият не е самият вид или жанр на изкуството, както по-рано, а мястото, топографията на селището, видът собственост на творбата или видът събитие, към който е съотнесена творбата. Например скулптурата може да бъде улично, частно и обществено изкуство. Използваме в по-голямата част тези нови класификации по простата причина, че съвременните форми, видове и жанрове са се появили най-напред на запад, след това на изток в държавите, развиващи мултимедийни продукти. Съответно включването им в подобни нови класификации е съвсем оправдано, защото изкуството отдавна не е това, което е било, и старите критерии не са валидни. Но у нас във ветрилото на класификацията не винаги присъстват всички видове, познати от западното изкуство. Ето защо проследяваме само тези, съответно и начините на излагането им, които се срещат у нас. Периодът, който, съвпада с постмодернизма и хипермодернизма на Запад, у нас в България, се изявява като преходен към пост- и хипермодернизма. В специализираната литература преобладава мнението, че модернизмът, възникнал в началото на миналия век, постепенно преминава в постмодернизъм от 50-60-те години насам. От 80-те години нататък и до началото на нашия век периодът се смята за хипермодернизъм (Липовецки и Шарл, 2005). Обикновено критиците говорят за модернизма и постмодернизма, представяйки ги като двойка бинарни явления, цитирани основно у И. Хасан и М. Фергюсън (Хасан 2000, Ferguson, 2005; Bell 2003; Cahoone 2003). Авторите се базират на много области (реторика, лингвистика, теория на литературата, философия, антропология, психоанализа, политология и теология) и на множество гледни точки. И все пак представените опозиции не са убедителни и постоянни според цитираните (а и редица други) автори, защото отличителните признаци се променят, отпадат, дори се разпадат; понятията не са равностойни; и в модернизма, и в постмодернизма е пълно с изключения и с примери, сочещи точно обратното. Обаче не всички изкуства, маркирани като съвременни, принадлежат на постмодернизма. От една страна, много творци както на изток, така и на запад предпочитат модернизма и специално късните му етапи на развитие. От друга, няма ясна формулировка за това какво е да си късен модернист и какво - постмодернист, въпросът е спорен. Съществуват мнения, че последните авангардизми трябва да се възприемат в качеството на модерно изкуство. Климент Грийнберг (Greenberg 1961),

както и някои радикални противници на модернизма, например Феликс Гутари, го нарича модернизъм на «последно издихание» (Guattari 1996,109-113) и възприемат постмодернизма като фаза в съвременното изкуство. Хилтън Крамър го описва като «създаване на модернизъм в края на своя обхват на знания". Според анализите на Жан-Франсоа Лиотар, подкрепен от Фредерик Джеймисън, е налице постмодерен етап, коренно различен от периода на високия модернизъм (Bennett 2001, p. 131, 244-245; Jameson 1991, p. XVI; Lyotard 1996, v. 21 (1), 2263-2764), когато става дума за постмодерното недоволство. Краят на постмодернизма не е строго датиран според критиците. С развитието на глобализацията новите медии и технологии предизвикват рязък спад с начало около 80-те години на XX век. От този момент нататък започват да се появяват, т.нар. „хиперистински арт производства". Както се казва, изкуството не „умря", а премина в нова орбита (Janaway., 2006, 186-197; Морган 2000, 54-55). Бодрияр също твърди, че историята е приключила или «изчезнала» с разпространението на глобализацията, но той изтъква, че тази цел не трябва да се разбира като кулминацията на прогреса в историята, а като рухването на самата идея за исторически прогрес. Оригиналът, изваден от контекста, се поставя под внимание като обект, пораждащ финансов, социален или исторически нов «знак» на стойност, насочен към съвременните общества, а не към автора, с първоначалното му предназначение за естетиката и красотата (Дийли, 2004). Бодрияр гледа на значението като близко и достатъчно самостоятелно: обекти, снимки на обекти, думи и знаци са разположени в една мрежа от значения; смисълът на един обект е разбираем само чрез неговата връзка със значението на други обекти. Поради това изображения на реалността, които са създадени от медиите, имат по-голямо значение за възприемането на реалността от тези, които се основават на действителен опит. Творецът Гала Вадим казва, че изкуството й няма прекомерните претенции на съвременните учени и философи, допринесли за възприемането на „модерността" като опит. Тя се интересува от идеята за проучване на сходна теория, изразена от Жан Бодрияр, в която той твърди, че пълно разбиране на дреболиите в човешкия живот е невъзможно. Когато хората са подмамени да мислят, те стават съставна част към една „симулирана" версия на реалността или използвайки един от неговите неологизми, в състояние на „hyperreality" (Baudrillard, J., essay, 2006). Историкът на изкуството Хол Фостър установява три различни аспекта на модерната художествена практика, свързана с художествения музей и историята на изкуството. Първият период според неговото наблюдение се базира на приносите на Бодлер и Мане в средата на XIX в., вторият – с Пруст и Валери, в средата на XIX и началото на XX в. и третият с Е. Пановски и Бенямин преди началото на Втората световна война. Авторът разглежда тези двойки като бинарни, застъпващи се и като сбор от фрагменти (Фостьр, семинар, с. 12; Il. Б. Foster,1982). Като разглежда това развитие Фостьр прави извода за „оголването на изкуството" и постепенното му лишаване от контекст и традиция на базата на възникналата нова "изложбената стойност" и производството му за пазара. Пиковият период за модернизма продължава от 1913 до 1948 г., когато Т. С. Елиът получава Нобелова награда за литература (The New York Armory Art Exhibit). Негова е крилатата фраза, че „мъртвите поети отстояват безсмъртието най-енергично" (Eliot 1999). Теодор Адорно изяснява: "Модерността е качествена, а не хронологична категория…" (Adorno, 2005). Това са някои от оценките, станали знаменити и водещи фрази на модернизма. В областта на литературата периодът започва от Флобер до Вирджиния Улф и Пруст. Джойс, американското „изгубено поколение", сюрреализмът и испанското Modernismo също спадат към

периода. Модернизмът е набор от културно-естетически практики, асоциирани с движенията на изкуството около началото на XX век, възникнали като опозиция на класическото/буржоазно, традиционно изкуство. Той е експеримент, търсене на скритата зад видимото истина, като се приема, че се отнася до изобразителното изкуство, архитектурата, музиката, философията, киното и литературата (Смит, 1996). Историята на възникването на термините "постмодерен" и "постмодернизъм" също показва както вложената в тях ирония, така и обозначението за следващия хронологически период като известно или пълно противопоставяне между модерно и постмодерно. Малко по-късно, „през август или около септември 1939 г.", Чарлс Олсън говори за постмодернизъм в едно повече общо, отколкото конкретно значение. След това терминът често се използва през 40-те години по отношение на архитектурата и поезията.ОщеД.Фитсподематерминав„Антологиянасъвременнаталатиноамериканска поезия" през 1942 г. (Fitts, 1942). По-конкретно и по-точно е предположението на Ихаб Хасан, че терминът postmodernismo е използван за пръв път от Федерико де Онис през 1934 г. в неговата «Antología de la poesía española e hispanoamericana» и още веднъж през 1947 г. (de Onís 1934). Появата на термина проследяваме и в резюмето на Д. Зомервел на първия том на «Изследване на историята» на Арнолд Тойнби (1947 г.). Според Зомервел постмодернизмът обозначава нов исторически цикъл в западната цивилизация с начало около 1875 г., който започваме да различаваме едва сега. Изследователят описва исторически период в Западната цивилизация, започнал още през 1875 г., но чието влияние осезаемо да се усеща чак след Втората световна война. Ихаб Хасан и Лесли Фидлър, оспорващи елитарността на високата модернистична традиция в името на поп културата употребяват термина за периода около 60-те години на миналия век срещу елитарността на модернистката литература. И двамата искат да посочат едно слабо противодействие на модернизма, вече заложено в него в началото на века. Постепенно понятието постмодернизъм става определящо за всичко, което идва след модернизма. В архитектурата постмодерен отразява опита да се модифицира, разшири традицията на модернизма на XX в. чрез някои заемки от класическата традиция, народни строителни похвати и комерсиални стилове. За първи път думата е употребена в контекста на архитектурата през 1949 г. от Джоузеф Хъдънт (Monogrammlexikon). За постмодернизма започва да се говори по-уверено от 1959 г. насам, но по-широко разпространение получава чрез Чарлз Дженкс. През 1975 г. терминът е прецизиран в неговата книга "Modern Movements in Architecture ". Малкълм Брадбъри смята, че първата систематична употреба на понятието в литературата е направена в есето на Ървинг Хау "Масовото общество и постмодерният роман" от 1959 г. Съответно през 1959 и 1960 г. Ървинг Хау и Levin, 2006 разглеждат постмодернизма като желание за отдалечаване от модернистичното движение. Джон Барт в "Литературата на изтощението" (1967 г). определя постмодернизма като епоха на изчерпаните литературни форми, които биват заменени от цитатите, пастиша и пародията. За Умберто Еко термините "модернизъм" и "постмодернизъм" могат да се използват в по-широк спектър (Еко, 1993). С тях той обозначава преместването назад във времето, като постепенно понятието се разширява и обхваща дори периода на Омир. Краят на периода на постмодерното изкуство е датиран към края на 80-те години на XX век, когато постмодернизмът загубва много от своя критичен резонанс при арт практиките и започва да обръща внимание на въздействието на глобализацията и новите медии. И все пак повечето художници и критици смятат, че ние сме все още в постмодерната епоха и че тя предопределя "плурализма и разнообразието" на

последната ера. Постмодернизмът променя терминологията в изкуствата, създавайки нови видове на базата на модерните, отхвърляйки ги и създавайки комбинация между значимите и ясни модернистки стилове. Навлизането на технологиите в изкуството оказва влияние за създаването на изцяло нови видове изкуства, включващи пространства и време (интернет, работата в различни времеви измерения едновременно). Хипермодернизмът продължава действията си на тези територии чрез подновено завръщане на образа, средата и плановете. Възражда се новият класицизъм. За ясно разграничение между това, което определя съвременното изкуство и неговото постоянно възобновяване, трябва да се погледне отново към класическата живопис и скулптура като централно движение в постмодернизма. Главен проповедник на този аспект от постмодерното изкуство е твърд център, занимаващ се с отхвърлянето на всичко в изкуството, възприемащо се за модерно. Това движение се развива като съвременен класически реализъм. Накрая достигаме до теорията и терминологията за хипермодернизма, познат и като супермодернизъм. Според речника на изкуството на XX век (Dictionary 1999), първоначално публикуван от Oxford University Press 1999, Hypermodernity (в някои случаи синоним на supermodernity) е вид готовност или етап на обществото, които отразяват задълбочаването и интензификацията на модерността. Супермодерността е крачка отвъд онтологичната празнина на постмодернизма и разчита на огледа на реалистични истини. "Докато модернизмът фокусира върху създаването на велики истини (или както ги нарича Лиотар "майсторски разкази" или "метанаративи"), постмодерността е предназначена за тяхното унищожаване (разграждане). В сравнение с това супермодерността не се занимава със създаването или идентифицирането на истинската стойност. Вместо това полезната информация е селектирана от супер изобилните източници на новите медии. Постмодернизмът и деконструкцията са направили така, че създаването на истини да изглежда като генерално невъзможно. Супермодерността действа в границите между бръщолевенето и прекаляването със значения, за да бъде избегната нихилистичната тавтология на постмодерността. Търсенето в Интернет и конструкцията на взаимосвързани блогове са превъзходни метафори за действието на супермодерния субект". Сред отделните артисти, групи и културолози, които се занимават с хипер / супермодернизма, са Крудо, Мартин Левит, Гала Вадим, Мартин Сярдиин, „Friends with You", архитекта Жак Херцог, скулптора Уилям Гибсън, уеб художника Рикардо Миранда Зунига. Традициите и миналото при хипермодернизма се използват също така за придобиването на индивидуална или партикуларна идентичност на общностите. Това не са абстрактни, а съвсем конкретни общности, със своите вековни традиции. Но докато в миналото личността няма значение и господства колективното съзнание, сега традицията помага да се изгради индивидуална или колективна идентичност главно на базата на личния суверенитет. Липовецки засяга и темата за положението и ролята на интелектуалците сега. Те не са богоизбраните, поставените на пиедестал творци от първата фаза на модернизма, а хора, равни на останалите, които нямат някакви политически ангажираности, а само социални. Интересът им в изкуството е концентриран върху това "как става" творбата, "как се случва" събитието. Като вземем предвид всичко това и ако погледнем на хипермодернизма като последната известна засега фаза на победилия модернизъм и на неговите основни принципи: светскост, свобода, равенство, демократичен плурализъм и детрадиционализация, то ни се струва вярна и възможността той да бъде същевременно и голямото начало с възможности за осъществяването на новата програма на мулти-и трансдисциплинарното

изкуство в бъдеще. В това отношение заедно с отдалечаването на „модерната", рационална ориентация в интелектуалния живот, носеща комплексите и неразрешените конфликти от Световните войни, започват нови институционални движения, съчетаващи общата лоялност за по-широки трансинтернационални функции и адаптивност на нациите (Тулмин, 1994, 219-254). Изкуството е прескочило вече тези граници, работейки върху всички проблеми на нашето време, в свободно сътрудничество между хората, премествайки „центъра на тежестта" в необратима последователност през последните 20- 25 години.

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Дийли, Д. " Какво значение има що е знак?" 2004, Сб. T.VIII, Изд. НБУ. С, 2004 с. 30
2. Еко У. Постмодернизмът като изкуство на развлечението.- "Кино", специален брой, 1993)
3. Липовецки, Ж., Себастиян Шарл. Хипермодерните времена.(прев. от фр.Лидия Денкова), Изд. „ Изток-запад", 2005
4. Морган, Р.. Краят на изкуството, 54-55, Изкуство /Art in Bulgaria, бр.71-72, 2000 г.
5. Смит, Е. Л. Илюстрован Речник на термини на изкуството., 1984г. Изд. П. Берон 1996г.
6. Тулмин, С. Скритата програма на модерността. Изд. Калъс. С., 1994
7. Фостър, Х. Архиви на модерното изкуство.(превод Татяна Димитрова, предстояща публикация на български език),(Из Докторски семинар „ Визуалният образ", НБУ, 2006/2007г., 1-25
8. Хасан, И. Към понятието за постмодернизъм. Послеслов към „Разчленяването на Орфей" (превод Милена Попова) - LiterNet, 09.04.2000; http://liternet.bg/publish1/ihassan/hassan.htm
9. Adorno, T. Minima Moralia. Verso 2005, p. 218
10. Bell, D. From Modernism to Postmodernism: an Anthology/ edited by Lawrence ahoon -2ed. . Blackwell Publishing Ltd, 2003 http://www.echeat.com/essay.php?t=28832
11. Bennett, O. Cultural Pessimism: Narratives of Decline in the Postmodern World, Edinburgh University Press, 2001, p131
12. Bourriaud, N., The Reversibility of the real. Nicolas Bourriaud on Pierre Huyghe Baudrillard, J., essay The Violence of the Global, in the journal Critical. Tate etc.Europes largest Art magazin. Issue 7 /Summer 2006 http://www.tate.org.uk/tateetc/issue7/pierrehuyghe.htm
13. Cahoone, L. E. From Modernism to Postmodernism – 2nd ed. p.cm. – Blackwell philosophy anthologies; 2 , Blackwell Publishing Ltd., Oxford, UK 2003
14. de Onís, F. Antología de la poesía española e hispanoamericana, 1882-1932. Madrid [Imp. de la Lib. y casa edit. Hernando (s.a.), 1934
15. Eliot T. S. Tradition and the individual talent" (1919), in Selected Essays. Paperback Edition. (Faber & Faber, 1999).
16. Ferguson, M , Feminism and Postmodernism - Ferguson,M, Wick,J Cardinal, A (1995) Feminism and Postmodernism - Ferguson,M, Wick,J.
17. Fitts, Dudley, Anthology of contemporary Latin-American poetry, edited by Dudley Fitts New Directions Norfolk, Conn., Printed by USA, 1942
18. Foster, H. The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture. Edited and with an introduction by Hal Foster. , Richard Prince, Untitled, 1982

19. Greenberg, C, Art and culture : critical essays. Boston : Beacon Press, 1961
20. Guattari, Felix. The Postmodern Impasse in The Guattari Reader, Blackwell Publishing, 1996, pp109-113. The Utterance of Panting, Art-Language. New Series N. 1. June, 1994
21. Jameson, F. Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism , Duke University Press. Durham : Duke University Press, 1991. http://prelectur.stanford.edu/lecturers/jameson/excerpts/postmod.html
22. Janaway,C. Reading aestetics and philosophy of art. Selected texts with interactive commentary. Blacwell publishing 9600 Garsington Road, Oxford OX4 2DQ, UK 2006,186-197
23. Lyotard, J. F. „L'anamnese". In: Doctor and Patient: Memory and Amnesia. Porin Taidemuseo,1996

СЕКЦИЈА 2

ПСИХОЛОГИЈА И ПЕДАГОГИЈА

Ј.Денкова 821.163.3-93-34
Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, jovanka.denkova@ugd.edu.mk

НАРОДНАТА ТРАДИЦИЈА ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА

Поголемиот број теоретичари на литературата се согласуваат со тврдењето дека корените на фантастиката во македонската литература „лежат“ во два извора, односно, на појавата на фантастиката од една страна влијаат писателите на фантастиката од западно-европската и светската литература, а од друга народното творештво и тоа,... сказната и преданието како засебни жанри“ (Георгиевска-Јаковлева 2001). Овие два фолклорни облика се сметаат за архетипови на книжевноста на имагинарното“- вели Лидија Капушевска-Дракулевска (Капушевска-Дракулевска: 1998:23).

Во овој труд авторот се осврнува на еден дел од фолклорната фантастика во кој има елементи од маѓиското и окултното. Во расказот „Приказна за трите мајки, тројцата синови, за царот и поетот“, Видое Подгорец ја употребил постапката „приказна во приказна“, а веродостојноста на приказната е засведочена со записот на поетот Хафиз, кој живеел на царскиот двор за време на владеењето на персискиот цар Сапор. Записот е оставен како трајно сведоштво во книгата која „Персијците ја викаат Книга на човечката судбина, уште и Библија на љубовта“(стр.68).[1] Применетата постапка „расказ во расказ“ овозможува вистината да се „релативизира“, а со тоа се одржува неизвесноста на слученото. Омнисцентниот раскажувач служи само да ги поврзе настаните што се случуваат, а како своевиден „верификатор“ на слученото“ (Георгиевска –Јаковлева 2001:136) се јавува поетот Хафиз. И оваа приказна која го носи називот „фантастична приказна“, но во неа има мноштво сказновидни елементи. Воведот во приказната го дава шеикот, кој го упатува читателот на приказната, раскажана од страна на познатиот поет Хафиз. Заплетот настапува со доаѓањето на трите мајки и нивните тројца синови во престолнината заради царското соопштение за бесплатно школување на децата на бранителите на татковината. Тројцата братучеди свират на три инструменти: на цитра, лира и на шупелка. Ноќта ги затекнува патниците пред градските ѕидини, а тие го поздравуваат раѓањето на утрото со својата чудесна свирка. Царот Сапор е затекнат од нивната чудесна свирка и ги поканува да останат да живеат на дворот како дворски свирачи. И покрај примамливата понуда, мајките и нивните синови остануваат доследни на желбата за школување, а пред се на желбата за слобода, бидејќи трите момчиња сакаат „по завршувањето на училиштето, да се вратат во својата слобода и да им свират и пејат на своите собраќа ширум земјата, да им ги ублажуваат болките и страдањата од тешкиот живот, да го воспеваат нивниот чесен труд, нивниот корав залак леб натопен со пот и крв, зашто само така може да се спечали славата на народни пејачи и слободни музичари“(стр.76). Нивната постојаност и доследност се покажува како трагична за мајките, бидејќи суровиот цар дал наредба „трите селанки да се исечат на парчиња и да се фрлат далеку во пустината, нишан да не остане од нив“(стр.77). И синовите го имаат непокорниот дух на своите мајки, заради што ги затвораат во зандана. По многу години, кога светот веќе заборавил на нив, тројцата свирачи се јавуваат со својата чудесна свирка: „Се занеме. Ниеден лист на дрвјата не трепнуваше; ниедна птица не пушти глас. Водата во водоскоците престана да клокоти...“(стр.81).

1 Приказна за трите мајки, тројцата синови, за царот и поетот, Изгубеното царство, Видое Подгорец, Наша книга, Скопје, 1993.

Импозантно е предадена појавата на тројцата надарени братучеди: „Некогашните млади момчиња, сега мажишта со посивени бради и со строги изрази на лицата, во чии очи гореше некој демонски оган, застанаа пред царот и пред поетот"(стр.81). Подвлечената наративна секвенца може да асоцира на преобразбата која ја доживеале некогашните момчиња во тек на долгогодишниот престој во затворот, но, сепак, таа преобразба повеќе се однесува на продорот на натприродното во секојдневниот амбиент. Теоретичарот на фантастиката Франсис Лакасен рекол: „Под секоја фантастична тема ѕирка демонското" (Капушевска-Дракулевска 1998:110). Во една друга прилика Лидија Капушевска-Дракулевска ќе рече: „Овде не станува збор за ѓаволот во буквална смисла на зборот, туку за своевиден демонизам што ја бои оностраната појава, а којшто е својствен на фантастиката воопшто" (Капушевска-Дракулевска 1998:110). Оваа изјава може да се однесува и на разгледуваниот текст. Демонскиот оган во нивните очи е предизвикан од сознанието за скорешната пропаст на царството на царот Сапор. Со тоа е создаден првиот впечаток за фантастичноста кој се засилува со кажувањето на братучедите, за пророчките зборови од нивните мртви мајки: „...месата на нашите несреќни мајки се распаднале, но останале коските, закопани длабоко во песокот. И нивната силна вера во синовите, нивната безгранична мајчина љубов, ги соединиле коските и од нив, среде песочното море на мртвата пустина, никнале три смоквини стебла. Тие се разграниле толку многу, што во нивната сенка набргу се создала плодна и питома оаза, со богати извори на ладна вода, со раскошни урмини и мангови палми, со трски и рогози по рабовите, со птици и секакви животни во околината. Многу камилски карвани и залутани патници, гладни и жедни при долгите и неизвесни патувања, наоѓале спас под стеблата на трите смокви. Тие ги нахранувале со слатки плодови, ги снабдувале со свежа вода и со нова надеж да го продолжат своето патување и да стигнат на својата крајна цел"(стр.83). Како што истакнува Лорета Георгиевска-Јаковлева, „бидејќи фантастичната литература бара анализа на фантастичниот свет, тој мора да биде поврзан со фантастичниот настан. Во фантастичната литература за (фантастичен-мое, Ј.Д.) настан ќе го определиме сето она што излегува од рамките на вообичаеното, рационалното, она што е вон рамките на човековото секојдневно искуство...Како настан се доживува секое дејство што ја минува границата на тој познат, вообичаен свет, односно секое дејство со кое се остварува премин преку границата на семантичкото поле на секојдневието" (Георгиевска-Јаковлева 2001:126). Оттука, за фантастичен настан во оваа фантастична приказна на Видое Подгорец ќе го определиме моментот кога синовите известуваат за пораката на мртвите мајки. Гласот на нивните мртви мајки не е човечки, како што обично е и во народната традиција, туку: „Над царската градина се разнесе некоја бескрајно мека и топла музика што може да се чуе само во најубав сон. Од неа човечката душа се исполнува со милина и блаженство"(стр.83). Оваа музика е поздрав до нивните синови и поетот кој „веруваше во нас и не крепеше да издржиме во пеколот на подземјето"(стр.84). Наспроти благопријатната божествена музика набргу: „...се разнесе некоја демонска музика. Земјата потреперуваше бавно и во бранови."(стр.84). „Од мигот кога смртта почна да се смета за граница која не може да се мине, темата на оживеаниот мртовец добива една нова и заканувачка трагика. Честата појава на раскази со сеништа, вампири и призраци сведочи за тоа. Тие го сочинуваат оттогаш најголемиот дел на фантастичната литература" (Кајоа 1972:749). Роже Кајоа при класификацијата на фантастичните мотиви, меѓу другите ја споменува и појавата на душа која се мачи и бара поради својот спокој да биде извршена некоја акција, или

призрак осуден на немирно и несконечно лутање (Кајоа 1972:746). И овојпат тоа е гласот на мртвите мајки, но сега тој се јавува како навестување за блиската пропаст, предизвиканата од монголската наезда: ...Низ пустината галопираат илјадници монголски коњаници, под чии копита и сабји не останува во живот ни тревка, ни животно, а камоли човек! Нивниот див ветар наскоро ќе довее и тука, па од овој богат и раскошен дворец, преполн со скапоцености, нема да остане ни камен под кој би се скрил и гуштер. Се ќе прибере пустината во своите мртви пазуви.(стр.84). Описот на самата пропаст е импресивен и делува како да е земен од „Пеколот" на Данте: „Најпрво почнаа да се уриваат цврстите камени ѕидишта со кои што беше опашан велелепниот царски дворец што блескаше во сребро и злато. Потоа, еден по еден, се уриваа и ѕидиштата на царската палата, која што изгледаше неуништлива и вечна... Небото потемне. Одвреме навреме одекнуваа суви громови и страшни светкавици-како криви монголски сабји- го сечеа црното тесто на Сапоровото царство, под кое како да немаше земја и над кое како да немаше небо.Тоа царство толку силно се тресеше, како да беше некаква картонска кутија изградена во воздухот: без темели и без покрив"(стр.85). Познато е дека на појавата на натприродниот настан можат да ѝ претходат низа на „знаци": споредби, фигуративен говор, хиперболизација и сл. Во случајов, се работи за реализирање на фигуративниот исказ во стварноста, што создава чувство на закана, сеопшта загрозеност, пропаст. Пораката на мртвите мајки, предадена преку гласот на еден од синовите предупредува на скорешното исполнување на бурните настани: „Луњата што надоаѓа откај исток, веќе ги има откорнато трите смоквини стебла, а плодната оаза ја покрива со пустошот на смртта"(стр.84). Притоа, блиската пропаст на царството е предадена преку низа на споредби: „Одвреме навреме одекнуваа суви громови и страшни светкавици-како криви монголски сабји- го сечеа црното тесто на Сапоровото царство, под кое како да немаше земја и над кое како да немаше небо. Тоа царство толку силно се тресеше, како да беше некаква картонска кутија изградена во воздухот: без темели и без покрив"(стр.85).

Централен проблем кој овде се разработува е борбата меѓу доброто и злото, кој понатаму се проширува и како опозиција: правда-неправда, правдина-сила... Во ликот на царот Сапор како да се прекршуваат доброто и злото. Тој е љубител на уметноста, на музиката: „Љубовта кон поезијата и музиката ти беа само маска за да го скриеш зад нив своето вистинско лице. Оној што ти го имаше качено на својот трон и чии заповеди ги исполнуваше со ропска понизност, не беше бог, туку демон!(стр.85)"; навидум се залага за образованието на својот народ: „Децата на сите војници паднати за татковината, можат да дојдат во престолнината и бесплатно да се учат во она училиште што најмногу им лежи на душата" (стр.71); со поетот Хафиз дискутира за многу области..., но од друга страна им ја ограничува слободата на изборот на тројцата братучеди-музичари, без причина брутално ги убива трите селанки, ги затвора нивните синови во зандана на долги години... Поетот Хафиз е гласот на совеста кој е тука за да го потсети на основните морални вредности, предадени преку мудри изреки: „Колку длабоко да се закопани во земјата, кога-тогај правдата и вистината ќе излезат на видело!"(стр.80), или: „Правда, цару, речиси и нема на овој свет!... Само ако веруваш во неа, ако се бориш за неа до последниот здив на животот, ако бидеш истраен и силен да ја бараш. Нејзината цена е многу висока: цел човечки живот!...А силата е непостојана, минлива, како ретките облаци на нашето небо, како ветрот..."(стр.81).

ЛИТЕРАТУРА

1. Георгиевска-Јаковлева, Лорета. (2001). Фантастиката и македонскиот роман, Институт за македонска литература, Скопје.
2. Кајоа, Роже. (1972). Од бајките до научната фантастика, Разгледи, Скопје, бр.7, 1972.
3. Капушевска-Дракулевска, Лидија. (1998). Во лавиринтите на фантастиката, Магор, Скопје.
4. Подгорец, Видое (1993). Приказна за трите мајки, тројцата синови, за царот и поетот, Изгубеното царство, Наша книга, Скопје.

Ѓорѓи Илиевски
Државен просветен инспектор во МОН

37.017:5/6

ОБРАЗОВАНИЕТО КАКО РЕСУРС ВО РАЗВОЈОТ НА ОПШТЕСТВОТО

Апстракт

Брзиот развој на науката, технологијата и информатиката современото општесво чекори во цивилизацијата во која знаењето и образованието имаат значајна улога во животот на поединецот и општеството. Во таа насока системот на образиованието има клучна улога во реализацијата на целите и задачите на воситанието и образованието , како и влијание врз општесвеното уредување, степенот на научно технолошкиот, економско и културно уметничкиот развој, традициите во образованието и развивањето на образовниот ресурс и меѓународното опкружување на функционирањето и развојот на образованието во општесвото кое побрзо се менува согласно напред изнесените аспекти и компоненти.

Клучни зборови: воспитание, образование, општесво, систем на образование, наука, технологија, култура.

Живееме во време на брзи општесвени промени кој тешко можат да се сватат не само за иднината туку и за денешницата. Брзите промени радикално ја менуваат позицијата и функцијата во образованието на општесвото. Образованието како општесвена појава и „ сегмент на општесвото“ како што истакнува E.Dirkem станува фундаментален општесвен процес кој создава продукција и репродукција на човекот и неговата култура, а и процесот кој е воедно детерминиран со многу други општесвени процеси и односи.Односите помеѓу функцијата и системот преставуваат поле на социјална динамика. Образовно училишниот систем е способен да се менува и мери и кој се неговите отворени граници према другите општесвени системи.

Многу компетентни истражувачи за промените и перспективите за развојот за современите општесва се согласни дека денес одредени проблеми кои се предизвик на човештвото создавање на образовен систем, систем кој ќе одговара на развојните потреби на граѓаните, младите генерации во општесвото. Образованието во денешни или современи услови се смета за главен носител или мотор на општесвените промени и среставта за подобрување квалитетот на животот на денешното секојдневно живеење.(Jovanovik 1995).

Во разгледувањето на функцијата и проективниот развој на образованието развиените земји поаѓаат од сознание дека главен развоен ресурс е човечкиоиот фактор кој условува вработување на индивидуално и колективно ниво на знаење, сопособности можности, поведение искуства и дека неговите основни компоненти се: компетенција, односи и вредности. И од тие прични човечкиот фактор во развиените земји и образовни системи се јавува како можност за квалитетно и ефикасно образование.

Системот на образованието припаѓа на организиационите системи во општесвото. Главни својства на тој систем се: целовитост - сите елементи во системот мора да се починат како на единствена целина во согласно со јасно поставените

цели, стабилност на системот кој се манифестира преку настојувањата да се остане во одредени граници без оглед на спротивностите на некои внатрешни и надворешни фактори и притисоци и адаптивност, за што се можни три начини на адаптација: пасивна адаптација, адаптација на избор и адаптација на преобразување промени на средината помеѓу системите под влијание на опкружувањето.(М.Вилотиевич 1992).

Слични сфаќања за системот на образиованието како дел од општесвениот систем или сегмент наведуваат и други мислители, меѓу кој и Н.Филиповиќ1995 г односно системот да е динамичен бидејќи покренува на развој, секој систем или подсистем во системот во целина има свој систем – цел, секој систем да е комплексен е систем кој може да управува, да поставува комуникација и како што истакнува да влегува во повисок степен.

Покрај наведеното системот на образование, анализирана како подсистем во социјалниот систем преставува и посебен систем со повеќе меѓусебно поврзани системи. Образовниот систем трпи значајни влијанија во општесвото и неговите подсистеми, како и неговите структурни и функционални проблеми секогаш преставуваат помалку или повеќе сложени општесвени проблеми со различни последици и импликации. Тоа потврдува дека системот на образование има големо влијание на општесвото и неговите подсистеми така да неговите проекции на развој содржат и образовни компоненти. Во анализирањето на претпоставките за ефикасното функционирање и понатамошниот развој на системот на образование се поставува прашање: **Кои се тоа чинители-фактори кој на постојниот систем на развој на општесвото и образованието преставуваат граница на настојувањата**. Тие чинители на развој различно се класифицираат: општесвен систем - општество, научно-технолошки развој, економска развиеност на земјата, културно-уметничкиот развој, традициите во образованието, постигнато ниво во развојот на педагошката наука и други релевантни науки за образованието и влијанието на меѓународниот фактор. Нивото на развој на овие чинители е нивната меѓусебна поврзаност и условенот објективно преставува општесвена граница на функционирањето и развојните промени во образованието. (М.Неделковиќ 2004).

Во прилог на напред изнесеното за системот за воспитанието и образованието во Република Македонија, согласно транзициско-реформските процеси, истотака превземени се конкретни мерки и активности за негово усогласување, редефинирање на системот во целина, согласно општесвено-демократските процеси на системот во целина како и неговите подситеми, односно од основното-базичното образование, средното, високото и образованието на возрасните. Во тој поглед посебно тело на ниво на републиката од компетентни тетретичари истакнати практичари од сите посдсистеми изработена е **Проекција за развојот трансформирањето и реформирањето на системот на образованието**.(Н.Петров со соработници 1994).

Поконкретно во Проекцијата дадени се нужностите и потребите за развој на образованието, односно современо модерно образоание кој ќе ги следи и забрзува општесвените и производните текови и потреби. Во таа насока е истакнато дека образованието: создава услови и можности за развивање за развивање сознајно-интелектуалните и креативните способности во образовниот процес, развивање на креативно критичко творечкото мислење, развивање на социјализациско, емоционално и волевите процеси за успешна работа, примена на соодветни форми и методи и техники за самостојна и колективна работа, за креативен творечки „импут“ и аутпут“ во светот на работата и светот на учењето за наизменично менување на

процесите на образованието, учењето и трудот.

Покрај глобалната проекција за трансформација и реформа на системот на образованието во Република Македонија, изготвени се и две други стратегии кои истотака го третираат општесвено - реформските процеси на образиованието, како и Националната стратегија за развој и реформирање на образованието 2005-2015 година. Наведените примери потврдуваат дека Република Македонија ги следи општесвено-демократските, транзициско-реформските процеси и ги усогласува согласно промените, потребите за интегративните процеси на образованието. Тие примери истотака ја потврдуваат взаемноста и поврзаноста на општесвото и образованието како дел од општесвениот систем кои имаат заемно влијание и делување за прогресивно општесвен интегративен процес, што наложува потреба од поведување сметка за водење на образовна политика која е нужна во реформските процеси и како таква треба да се дефинира од политиката и политичките процеси. Образовната политика се одредува како севкупност на идеи, мерки и начини со кој се осигурува спроведување на образованието во согласност со општата политика на општесвото, неговите економски, социјални, техничко-технолошки и културен развој , како и развојот на секој поединец (Педагошки лексикон 1996). Во документите на УНЕСКО се истакнува дека образовната политика мора да бара начини за специфичните општесвени, економски и културни цели да ги пренесе на образованието за доброто на општесвото граѓаните и младото поколение.

Образовниот ресурс нужност и потреба на современото живеење

Кога говориме за образованието во современи услови во повеќе земји и општесвени системи, како и во наши услови (Р.Македонија), треба да укажиме на тесната поврзаност на образованието со општесвениот развој. Имено, не само на тесната поврзаност на образованието и општесвениот развој, туку и на меѓузависноста на, што најчесто се истакнува и напоменува, дека образованието е еден од битните фактори чинители на општесвениот развој.

Во таквите сфаќања и одредување на односот на образованието и општесвениот развој како основа се земаат организираните институционални форми на образование (видови и нивоа на институции), образовните планови и програми, содржините и другите пропратни процеси го чинат образованието како развоен фактор и ресурс. Меѓутоа, таквата поврзаност помеѓу сфаќањата за образованието како фактор - ресурс на општествениот развој и формите на образовните институции и образовните содржини кој во истите се реализираат не секогаш се задоволувачки и не ги даваат саканите ефекти **(Н.Петров 2011)**.Таквата нивна неповрзаност произлегува од различните сфаќања под поимот развој (општесвениот развој), така и целите кој образовнието треба да ги постигне. Затоа во разгледувањето и анализирањето на односите на образованието и општесвениот развој потребно е да се знае од какви се сфаќања развојот поаѓа во тој контекст и во таа насока да се разгледуваат и вреднуваат, односно кои се институционализираните форми на образованието потребни и со какви образовни планови и програми и содржини тие треба да се реализираат. Во општествените науки вклучително и во педагогијата и социологијата постојат повеќе сфаќања за поимот развој, така и повеќе теории за општесвениот развој. Сите сфаќања-теории заслужуваат внимание да бидат анализирани. Кога се утврдуваат законитостите на општесвениот развој и развојот на поедините општесвени појави. Меѓутоа, кога се одредува односот на образованието и општесвениот развој,

значењето на образованието за општесвениот развој, образованието да се одреди како значаен чинител на општесвениот развој потребно е појмовно да се одреди развојот и општесвениот развој, со цел поцелисходно да се согледаат сите димнезии на образованието како чинител на општесвениот развој во современото живеење и делување.

Развојот, најчесто се дефинира како надминување на неповолностите и отклонување на препреките и аномалиите и ограничувањата кои пречат во реализирањто на одредените општесвени цели со кој настојуваме да создадаеме реални поволни и подобри услови за живот. **(Данило.Ж.Марковиќ 1993)**. Во прилог на изнесеното треба да сфатиме и знаеме, дека говорат и други теоретичари социолози како што е англискиот социолог **Ботомарк (Botomark)** кој исто така ја подржува тезата на општесвениот развој и образованието дека прогресивните промени преставуваат развој од едноставни кон повисоки форми на егзистенција и од ниски кон повисоки цели и услови на живеење и делување. Во смисла на ваквиот пристап во разгледување на образованието се истакнува потребата во одредувањето на развојот и сфаќањата за економскиот развој како значајна алка и фактор во развојот кои се искажуваат преку повеќе видови и нивоа на ефикасност на науката, економијата, технологијата и слично. Изнесениот факт, укажува дека економскиот развиток е важен чинител за развојот, но не е единствен и доволен.Тоа потвдрува дека развојот се сфаќа како сложен процес кој во себе содржи повеќе компоненти кои се однесуваат на повеќе аспекти на општесвениот развој.

Во одредувањето на односот на образованието и општесвениот развој треба општесвениот прогресивен развој појмновно да се одреди како поим во себе ги содржи развојот на производните сили и производните односи кои меѓусебно се надополнуваат така одреден или сфатен развојот треба да ги опфати развојните производни сили кој му овозможуваат на човекот на процесот на работата да постигне сакани ефекти, да се активира мисловно, вклучувајќи ги интелектуалните способности со кој човекот се изразува и манифестира како слободно суштесво во односите на взаемното почитување и уважување со луѓето и членовите во општесвото. Образованието како развоен фактор на општесвото треба да овозможи реализирање на компонентите на прогресивен развој на општесвото бидејќи тие меѓусебно се условени и во своето реализирање се надополнуваат. Ако имаме ваков пристап во одредувањето на општесвениот развој, тогаш развојниот ресурс треба да овозможи системот на образованието, плановите, програмите и содржините кој ги содржи треба да дојдат до израз неколку постулати или основи: развој на личноста, зачувување на човековата природа, стварање и развивање на свеста за глобалните промени, промените во науката, едукацијата и технологијата.

Во современи услови на живеење и делување на перманентен раст и развој на општесвените производно –економските, научните и технолошкиот развој, кога науката станува значаен ресурс на производните сили доаѓаме до сознание, дека **без образование нема и наука, па ни наука како ресурс за прогресивен развој**. Само образован човек може да се вклопи во процесот на работата и работните задачи и да даде можен придонес за раст и развој во процесот на работата, стекнување на работно искуство за понатамошен развој. Наведениот факт, укажува и потврдува и дава до знаење дека **без образование нема економски развој, а тоа ја потврдува поврзаноста на образованието и општесвениот развој и прогрес како и без образование нема нови пронајдоци и нов прогресивен раст и развој.** И од

тие причини се бара, од науката и научните истражувања, да се поврзуваат со образованието со научно технолошкиот развој и промените кои настануваат во светот, кај нас и општесвото во целина.

Образованието како фактор-ресурс од секогаш го привлекувало вниманието на теоретичарите, политичарите, практичарите и широката јавност, за што постоеле и различни сфаќања и третирања, согласно општесвените-економските и стручно научните сознанија. Од тие причини ќе се обидеме да укажеме на недоволното негово третирање како развоен фактор и ресурс во тој поглед ќе истакнеме некој од нив:

- образованието како развоен фактор – ресурс не доаѓало до потполно негово изразување и третирање заради неадекватните третирања и сфаќања, посебно од неблаговремените неадекватни-парцијални промени кои диктирале перманентно пратење и следење;
- не воспоставена организација на пратењето и следењето на надлежните тела органи, наставно-научните и практиката со предизвиците, потребите и демократско-хуманите односи ;
- водењето на несоодветна кадровска политика оневозможила образованието да се искаже како развоен фактор односно образованието се третирало како договорна кадровска политика која во основа ја имала договорната економија, и не реалното економско чинење на образованието;
- во ваков пристап во образованието како развоен ресурс во општеството се поставува прашање? За каков образовен систем сме? **Ние сме за образовен систем кој ќе обезбеди, образованието да биде третиран како образовен ресур односно образование за денес, утре и иднина.** И врз таа основа треба да се структуира и концепира нашиот образовен систем;**(Н:Петров 2006)**
- образованието како развоен ресурс треба да се разгледува и од гледиште на однос на образованието и културата, бидејќи нема култура без образование. Образованието е претпоставка за препознавање и развој на културата. Односот према образованието е однос и према културата;
- образованието, како што е познато е чинител за развој на степенот на цивилизацијата која **се** повеќе и повеќе доаѓа до израз. Посебно денес во третиот милениум, односот на човек –образование - општесво одреден е под развојот на производните сили чии интегрален и основен фактор е науката.Тоа потврдува дека производната работа се повеќе се интелектуализира, како и образованието останува постојано во текот на целиот работен век бидејќи тоа го бараат предизвиците и потребите;
- образованието мора да биде квалитетно, за да биде развоен фактор-ресурс на општесвото. Квалитетот на образованието не е одреден со наставните планови и програми и материјалните услови. Квалитетот на образованието е одреден со сите чинители, а пред се квалитетното образование према односот, према работата, спрема воспитно-образовниот процес тие кои ги реализираат наставните планови и програми;
- сваќањето за институционалното уредување и реализирање на образованието како развоен ресурс бара и промени во финасирањето на образованието односно образованието неможе да се третира како

потрошувачка, туку како средство за производство за интелектуален развој кое во одредени услови ќе ги даде саканите ефекти.

Демократските процеси и образованието

Промените на општеството, политичко-економско, како и на другите процеси во севкупното живеење, ја налага потребата нашата држава да чекори кон европските интеграции, а во тие рамки и кон промена на самото општетсво.

Денешното живеење е време на комјутеризација и брз напредок на технологијата, а да се применуваат сите светски научни достигнувања тие треба да се прифатат и да се применуваат, во тие рамки неопходно е тие достигнувања да ги применува нашата држава Република Македонија.

Образованието во Република Македонија, треба да има посебен третман и да се користат сите иновации, зашто колку повеќе се вложува за образованието, толку повеќе добива и Република Македонија.

Доколку, Република Македонија сака да се вклучи во економскиот тренд за развој и на човечките ресурси, таа мора да го направи преку системот на образованието. Неминовна е потребата за тоа и нешто треба да се работи што интензивно, бидејќи транзицијата не само што ни се заканува, туку таа веќе е присутна во Република Македонија и има натамошна негативна тенденција, според квантитативната анализа тоа ниво е повисоко од 30% во 2011 година**(Завод за статистика на РМ).**

Од тие причини, доколку сакаме да го намалиме сиромаштвото на населението и неможноста за квалитетно образование, мора да се преземат бројни активности преку образованието кое е ресурс и создава можности за вработувања. Во овие околности секако треба да се има во предвид и светската економска криза која веќе последниве години зема поголем замав, а во таа криза не е иземена и Република Македонија, која со преземање на пакет економски мерки од страна на Владата на Република Македонија, се ублажуваат економските тешкотии присутни во секој сегмент од општетсвеното живеење. Затоа, образованието треба да биде рационализирано во духот на промените кои се прават, треба да се заснова врз економска основа и новите генерации да се оспособуваат за понепосредно вклучување во процесот на трудот и доживотното образование. Општетсвото треба да планира издвојување на буџетски средства за образованието, посебно за основното и средното образование кое е задолжително, а во тие рамки и за високото образование.

За да имаме квалитетно образование, тоа подразбира да се има опремено наставно, научни помагала за теоретска и практична настава, комјутеризација, наставен кадар, добро обучен и стручно оспособен за ученичките знаења, да ги пренесуваат и да ги практикуваат. Наведеното треба да биде заложба за обезбедување квалитетно образование за сите партиципиенти во Република Македонија, односно рамномерен развој за сите региони, со стапувањето на децентрализацијата во образовниот систем.

Во Република Македонија, во еден подолг период, на планот на образованието, (се прават напори) недоволно и е обратено внимание на образовната инфраструктура, односно неминовна е потребата на хигиено-техничките стандарди во училиштата. Треба да се потенцира, дека Владата на Република Македонија, прави напори со финансиски средства обезбедени преку Буџетот на Република Македонија, да ги реализира проектите: бесплатни учебници за учениците од основните и средните училишта, комјутери за секое дете во основните и средните училишта, преку Агенцијата за млади и спорт, изградба на спорстски сали, игралишта и тениски терени низ целата

држава.

Општествено-плуралните процеси имаат свое влијание и на демократските процеси, односно на демократизацијата на образованието, бидејќи демократизацијата на образованието има свои димензии. Поконкретно надворешна(парцијална демократизација) која се согледува во обезбедување на права за образование, упис, посетување и другите пропратни елементи, како и потполна (внтарешна) демократизација која се однесува на образовниот квалитет на образованието. Изнесеното потврдува дека е право на сите за сите со еднакви шанси со еднакви права но во стварноста тие шанси и права не секојпат се искористуваат. Во демократските сфаќања и идеите за демократизација на образованието се поставува прашање: Како училиштата да ги промениме и да направиме во нив образованието да биде достапно и успешно за децата на сите социо-образовни средини**.(М.Братаниќ 1991).**

Новите видувања и сфаќања за демократизацијата за образованието ја вклучуваат во себе и комуникациска педагогија кои ја интегрира активностите на учениците и наставниците и современата дидактика која покрај содржинските аспекти се повеќе ја почитува и односите на интерперсоналните односи. Масовноста, со понисок степен на стандарди, без внатрешна и целосна демокартизација на образованието, произведува статистички концепт на школството и авторизирано воспитание, а тоа познато е како авторизирано воспитание, воспитание спрема постојаниот малолетник. Прашањето за еднаквоста во образованието зависи и од одговорот на предходното прашање дали еднаквоста ја земаме како појдовна точка или како цел? За првото доволно е формална еднаквост во пристапот во училиштето, но ако ние цел да ги смалиме разликите во успехот несметајќи на просечните, тогаш проблемот е далеку покомплициран и педагошки сложен. Секако, дека цел ни е да секој се развива до своите крајни можни граници во корист за себе и својата околина. Наведениот пример укажува и потврдува дека социјалните разлики во и по пат на образование треба да се остануваат во секој систем на образование. Кога станува збор за образованието и социјалните разлики во образованието треба да се залагаме за масовност, демократизација и институтизација на целокупниот образовен систем и богатење на образовните потреби понуди и организациони решенија.

Кога говориме за образовните потреби на секој поединец на сите социјални групи и разлики треба да споменеме дека во процесот на образованието доаѓа до социјализација и персонализација на индивидуите-личностите, но истовремено преку образованието доаѓа до израз еманципацијата и манипулацијата на образованието.

Најтежок решавајки проблем во современотото реформно образование е прашањето за усогласување на интересите на општеството - државата и поединците. Овој проблем се симплифицира во директна врска и противречност во време кога класната општесвена диференцијација, посебно во време на индустриското време. Затоа се доаѓа до биполаритет на индивидуалната (педоцентристичка) и социјална (социоцентричка педагогија). Индустриското општетсво кое се заснова на антагонизам на два социјални слоја создава образовен систем на дуалистички тип.

Разгледувајќи ги антагонизмите во педагошките концепции **полскиот филозоф и педагог Богдан Суходолски** во трудот: **Две педагогии, Педагогија на есенцијата и Педагогија на егзистенција истакнува и инсистира** на општост, унивезалност, трајност, рационалност, свртени кон иднината за тоа што воспитаникот треба да биде, а другото кон различностите, индивидуалностите, кон променливоста на појавите и таа е свртена кон непосредната сегашност на тоа што постои и на тоа што е воспитаникот.

Во општесвените постиндустриски општетсва во новите констелации на социјалните односи поставени се и образовните институции, децата и учениците како поединци во процесот на воспитанието и оразованието. Во такви односи и релации можеме да говориме за ученик-училиште, семејство, општесвена средина, општество-држава. Воспитно-образовните институции добиваат своја улога и значење и во повеќето случаи во високо развиените земји и системи стануваат независни од државата, а децата-учениците независни од наставниците и училиштето. Демократските процеси имаат свое влијание и кај нас и во тој поглед да воспитно – образовните институции не се под целосно влијание на политиката и државата. Што може да се потврди од законската регулатива преку учеството на родителите, родителските совети управните органи и учеството на преставниците од централната и локалната власт кој постепено треба да се дистанциараат и острануваат од раководните органи во воспитно-образовните институции како што е случај со Р.Словенија и Р.Хрватска.

Наведениот пример за демократизација на воспитно-образовните установи го актуализира и прашањето на автономија на образовните институции. Имено, автономијата на образовните институции неможе да се решава парцијално, надвор од општите процеси кои се менуваат во општетството. Автономноста и одредување на целите, задачите и моделите на образовните институции се согледуваат и во финасирањето, нивната организација и вклучување во системот за програмската автономија, автономијата на учесниците (учениците, наставниците, управата), автономија во барање на нови педагошко – дидактичко - методски решенија за наставно-воспитно-образовната работа и слично, кои се меѓусебно поврзани со односите со средината на делување. Без оглед колку тоа ни изгледа апсурдно сепак во очекување е проблемот на автономијата на образовните установи се реши во системот на државата, системот на воспитанието и образованието и другите општествени - демократски процеси на опкружување и делување, односно семејството, културните институции и локалната самоуправа. Согласно напред изнесените видувања за демократизација и реформи на образованието на централно ниво под покротвителсво на МОН, формирани се интердисиплинарни тимови од експерти, наставно - научни работници и истакнати практичари за изготвување на проекција, за иновирање на системот на воспитанието и образованието, две стратегии за реформа и промени во образованието, финасирање од Холанската и Чешката Влада и Националната програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 година, исто така финансирана од меѓународни фондации.

Изнесените сознанија и видувања за општесвено-демократските и транзициски реформски процеси ја потврдуваат тезата дека човечкиот фактор и образовниот ресурс се пресудни за развојот на општесвото, општесвените појави кои имаат големо влијание во образовните процеси и нивната вземна поврзаност и делување секогаш се наоѓаат во прогресивен **од** и го даваат саканиот ефект во согласност со потребите и национални вредности на секое општество.

Литература

1. Б.Суходолски, Три педагогије, НИП Дуга,Београд 1994 г.
2. Братаниќ,М,Интеграциско-комуникациск аспект одгоја,Едука, Загреб.1993.
3. Д.Марковиќ, Друштвене промене и образовања, Вук Караџиќ, Београд 1993
4. Ѓ.Илиевски, По стапките на реформските процеси на образованието во

Република Македонија,Алфа Медијапринт, Скопје 2012

5. Д-р Милан Неделковиќ, Друштвене границе функционисања и развоја система образовања, Часопис Педагогија Београд 2009 г.

6. Н.Петров со соработници Проекција за развојот трансформирањето и реформирањето на системот на воспитанието и образованието во РМ, Просветно дело Скопје 1994 г.

7. Н.Петров и Н.Петрова, Образовниот фактор-ресурс за денешнината и утрешнината, Просветно дело,Скопје 5/2011

8. Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015, МОН,2005

Светлана Пандилоска Грнчаровска
Гордана Станковска
Фадби Османи

37.014(497.7:4)

ОСНОВНИ ПРЕДУСЛОВИ ЗА КОМПАТИБИЛНОСТ НА ОБРАЗОВАНИЕТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА СО ЕВРОПСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Клучни зборови: компетенции, општи знаења, професионално релевантни знаења, професионално специфични знаења, ефективни училишта

Во денешни услови сè поголем број на луѓе подолго време се образуваат и се усовршуваат, при што се продлабочува јазот помеѓу оние кои се доволно квалификувани за да се одржат на површина и оние кои неповратно се оставени на страна.

Знаењата и вештините кои се стекнуваат во рамки на задолжителното образование во училиштето, а подоцна и на универзитет не траат доживотно. Употребливата вредност на знаењата во некои подрачја е само неколку години.

Главна задача на образовните системи во Европа е: подготовката на младите луѓе успешно да се справат со предизвиците на информатичкото општество и максимално да ги искористат можностите кои им се на располагање.[1]

Во овој контекст се наметнува и прашањето: По што нашите училишта се разликуваат од европските училишта?

Целта на европското училиште е ученикот да развива т.н. применливи знаења т.е. активни знаења.

Научно технолошкиот развој бара од училиштата побрзо и попотполно во себе да ги интегрираат содржините кои до неодамна се сметале за исклучиво стручни т.е стручните предмети во своите програмски содржини. А исто така стручните училишта да ги вклучуваат и знаењата кои се сметале за исклучиво општи.

Праксата покажува дека колку повеќе предметите се во оваа функција, тие за учениците се поинтересни, а самото општо образование и стручноста се поквалитетни. Значи и општообразовните и стручните училишта во Европа работат на професионализација на општите и депрофесионализација на стручните знаења.

Најдоцна до завршување на средното образование ученикот треба да стекне компетенции кои се неопходни за да остане активен во образовниот процес до крајот на својот живот. Се смета дека средното образование е оној долен лимит на образованост и квалификуваност што секој граѓанин треба да го поседува за да се вклучи во општествениот и работниот живот.[2]

Во наставната пракса од неодамна се утврдило дека учењето е поплодно и поефикасно доколку учениците се во можност резултатите од учењето да ги применуваат во што е можно повеќе нови и разновидни ситуации, а не само во една одредена ситуација.

Современите услови за живот сè повеќе ја истакнуваат потребата поединецот да биде подготвен така што ќе може да ги применува стекнатите знаења, постапки и

1 Европска Комисија. (2003). ИКТ во образованието и обуката. Образование и обука 2010, Брисел, стр.11. превземено од www.see-educoop.net/education_in/pdf/it-technologies_mkd.htm

2 Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука, стр. 34.

ставови во различни животни и работни ситуации.

Денес скоро секоја теорија на наставата го поставува и прашањето за релативно пренесување на резултатите од учењето.

При тоа најчесто се поаѓа од тоа дека увежбувањето на одредени форми на однесување и постигање во училиштата треба да придонесува за формалното образование и развивање на општите ментални способности, и она што се пренесува и што го усвојуваат учениците треба да се провери и потврди во различни животни ситуации.

Луѓето ги планираат активностите за учење во текот на целиот живот само доколку нивното искуство во процесот на учење било успешно и не го доживувале на негативен начин. Внатрешната мотивација за учење и разновидноста на можностите за образование се основен предуслов за успех на овој процес.

Во овие рамки негувањето на способностите на учениците самостојно да доаѓаат до знаења и да ги користат е суштината на наставната работа.

Новата улога која наставниците ја добиваат произлегува не само од изменетите структурни и институционални рамки, туку и од големите промени во методите за настава и учење кои произлегуваат од воведувањето на нови наставни планови и програми.[3] Нивната основна функција мора да биде остварувањето на единство помеѓу ученикот, општите знаења, професионално релевантните знаења и професионално специфичните знаења заокружени со стандардот на компетенциите за одредена професија или занимање.

Кај нас сеуште прилагодувањето кон новите барања се реализира со потешкотии и со чувство дека промените ги уништуваат веќе востановените концепти кои доведувале до резултати.

Градењето на ефективни училишта претставува сведување на целокупната работа под еден критериум, квалитет. За постигнување на оваа цел помеѓу другите активности се очекува и прецизирање на компетенциите и вештините кои се очекува ученикот да ги усвои во рамки на наставната програма кои ќе му помогнат за активно вклучување во процесите на доживотно учење.

Се очекува дека еден од клучните предизвици за креаторите на образовната политика и образовниот систем во целост во наредниов период треба да биде подигнувањето на нивото на образование на младите и возрасните со посебен акцент на нивните стручни/работни и социјални компетенции.[4]

Објективизацијата на концептот за доживотно учење и обука треба да помогне во воспоставувањето на димнамична врска на образованието со пазарот на трудот и општествените промени.

Целта на доживотното учење е да го зачува позитивниот и активен приод кон учењето на сите возрасти во текот на целиот живот.

При тоа не треба да се очекува целокупната одговорност за јакнење на интелектуалните капацитети на државата за ефикасна работна и социјална инклузија и партиципација во процесите на одлучување и управување да се препушти само на формалното образование. Во овој контекст значајно е да се засили соработката помеѓу институциите за формално образование и институциите и формите за неформално

3 Европска Комисија. (2003). Тековен извештај за активностите кои следат по резолуцијата на Советот на Европа за доживотно учење од 2002, Земјите на ЕУ и ЕЕА/ЕФТА, Примена на стратегиите за доживотно учење во Европа, Брисел, стр.27.

4 Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука, стр. 16.

образование. Во тој домен важна претпоставка ќе биде градење на ефикасна врска со невладиниот сектор и негово промовирање во клучен партнер во развојот на образованието и земјата во целост.[5]

Секој поединец треба да ја разбере важноста на учењето во текот на целиот живот. Доколку не успее да ја согледа вредноста од продолжување на учењето никогаш нема да го направи потребниот напор.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Ґорґевиќ, J. (2009). Настава и учење у савременој школи. Београд: Учитљски факултет.
2. Европска Комисија. (2003). ИКТ во образованието и обуката. Образование и обука 2010, Брисел, превземено од www.see-educoop.net/education_in/pdf/it-technologies_mkd.htm
3. Европска Комисија. (2003). Тековен извештај за активностите кои следат по резолуцијата на Советот на Европа за доживотно учење од 2002, Земјите на ЕУ и ЕЕА/ЕФТА, Примена на стратегиите за доживотно учење во Европа, Брисел.
4. Марковиќ, Д. (1999). Савременост и образовање. Београд: Учитљски факултет.
5. Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи, (2006). Скопје: Министерство за образование и наука.
6. Ратковиќ, М. (1997). Образовање и промене. Београд: Учитљски факултет.

5 Исто, стр.45.

Мартин Ѓорѓиев
Катерина Дојчинова

159.922.7

ДЕТСТВОТО КАКО ОБЈЕКТ ВО ПСИХОЛОГИЈАТА

Психологијата на детството е една од многуте гранки на психологијата која го проучува детството како посебен и особено чувствителен период од животот на човекот. Во историјата на науките психологијата на детството е релативно млада научна дисциплина, бидејќи детството долго време не се препознавало како посебен развоен период во животниот циклус на човекот. Имајќи го предвид фактот дека современите општества се толку многу ориентирани кон детето, зачудува податокот дека детството е скорашна творба. Денеска, сите современи култури му придаваат големо значење на детството, а детето се повеќе го поставуваат во "центарот на светот". Но, ваквиот став кон детето и детството е од релативно понов датум. Поради тоа што детството стана возрасен период кој по своите карактеристики значајно се разликува од останатите возрасни периоди, тешко е да се верува дека во минатото на него се гледало поинаку отколку во денешно време.

Развој на идејата за детството

Во културите на старата ера, кои модерните историчари ги сметаат за период на голема просветеност, децата немале никакви права. Рутинската практика на чедоморство, од која денес се згрозуваме, се сметала за најпогоден начин за решавање на проблемот со болните, нелегитимните и несаканите деца. Во овие култури дури и односот кон саканите деца бил суров во споредба со денешните стандарди. Ваквата положба на детето почнала да се подобрува во средниот век, но старите влијанија уште долго време останале силни. И покрај настојувањето на христијанската црква да промовира нова претстава за детето, сепак, неговото злоупотребување било вообичаена практика во текот на целиот среден век. Тоа произлегувало од сфаќањето дека детето во основа се раѓа лошо со вродена тенденција да прави зло. Целта на воспитувањето на децата била да се отстрани гревот од нивниот живот и да се обезбеди нивно спасение. Односот спрема децата почнал да се хуманизира со започнување на периодот на хуманизмот и ренесансата. Во тој период се зацврстил ставот дека општеството е одговорно за грижата и заштитата на неговите најмлади членови. Сепак, детството сеуште не се распознавало како посебен развоен период од животот на човекот, ниту пак детските потреби како различни од оние на возрасните. Децата се сметале за копија на возрасните, односно, за минијатурни возрасни. Во секојдневниот живот детството почнало да се возвишува во 17 век кога се појавил интерес за откривање на причините за детските поведенија, како и стремеж да се одгледа здраво, силно и успешно дете. Се појавувале мислители кои давале свои погледи за детската природа при што биографските студии на некои од нив (пр. Песталоци, Тидеман, Дарвин, Прејер, Балентајн) станале претходници на научниот приод во детската психологија. Големо значање за формирање на одредена слика за детето и детската природа имал англискиот филозоф Џон Лок, кој кон крајот на 17 век го промовирал своето гледиште според кое умот на новороденчето е како парче бела хартија, односно, tabula rasa. Според Лок, децата во својата основа не се ни добри ни лоши, туку тие се онакви какви што ќе ги направи

средината и нејзините влијанија. Лок верувал дека искуствата во детството ги одредуваат карактеристиките на возрасниот човек. Во 18 век швајцарскиот филозоф Жан-Жак Русо го изнел своето гледиште според кое децата во основа се добри и чисти, кое исто како и она Лок, имало голем придонес во развојот на идејата за детето. Според Русо, поради ваквата вродена добрина треба да се дозволи децата да растат и да се развиваат природно, со минимално ограничување и мониторинг од страна на родителите. Значајно влијание врз проучувањето на детето и развојот на психологијата на детето имал и американскиот психолог Стенли Хол, кој во 20 век ја направил првата систематска студија за деца и го основал движењето за проучување на детето. Истовремено со него, Сигмунд Фројд во Европа ја поставил сеопфатната теорија за човековата личност, позната како психоаналитичка теорија. Според оваа теорија, многу аспекти на возрасната личност се резултат на настаните кои се случуваат во фазите на психосексуалниот развој кој се одвива во првите пет години од животот. Психоанализата најголемо влијание извршила врз клиничката психологија и нејзиниот развој преку откривањето на областа на несвесното и неговата улога во развојот на психичките растројства. Во проучувањето на детето свој придонес дале и претставниците на менталното тестирање, Бине и Симон, преку конструирање на првата скала за мерење на детската интелигенција. Овие тестови биле применувани во бројни испитувања на нормалното и абнормалното интелектуално функционирање кај децата, при што добиените резултати овозможувале збогатување на сознанијата на развојната и на клиничката психологија. Џон Вотсон, основач на бихевиоризмот, застапувајќи ја идејата на Лок, укажува на значајната улога на средината во развојот на детето притоа негирајќи ја важноста на наследството. Во овој преглед на психолози кои дале значаен придонес во проучувањето на детството не може да не се споменат и Жан Пијаже, Арнолд Гезел, Лав Виготски.

Детството во современата психологија

Најголем интерес за проучување на детството најнапред покажала развојната психологија, но, денес, овој период од човечкиот живот добива се поголемо значење и во другите гранки на психологијата. Во повеќето приоди, во рамки на детството се идентификувани различни периоди (рано, средно и доцно детство), во кои децата совладуваат посебни вештини и се соочуваат со нови животни задачи. Постои согласност дека детството е уникатен период од животот на единката, исполнет со многу настани, кој ги поставува темелите за успешен развој во возрасните периоди кои следуваат.

Во современата психологија за одредување на поимите дете и детство се користат три универзални аспекти кои го карактеризираат детството како возрасен период. Првиот аспект на детството е *физичко-биолошкиот аспект*. Според овој аспект, она што го дефинира детството и го прави различно од другите возрасни периоди е тоа што однесувањето на децата е во целосна согласност со доминацијата на телесноста и на телесните сигнали. Колку е помала возраста на детето, толку е поизразена доминацијата на телесното. Начинот на кој е организирано современото општество не го почитува овој аспект на детството поради што кај децата многу често се јавуваат деформитети, нерамнотежа на невровегетативниот систем и биоенергетскиот баланс, како и нерамномерна употреба на детските капацитети.

Според вториот, *социјалноафективен*, аспект на детството, детето веќе не се сфаќа како затворена, изолирана индивидуа, туку како индивидуа одредена со афективните и социјалните двонасочни размени и интеракции со возрасните. Ако ја нема

потребата за социјална и афективна интеракција и поддршка од возрасните, тогаш нема дете и детство, туку постои патологија на детството. Современата структура на семејството, како и возрасно стратифицираните воспитни институции се во расчекор со оваа потреба на детето и доведуваат до социјална изолација и возрасна сегрегација на децата.

Третиот универзален аспект на детството е *интелектуалниот аспект*. Според овој аспект, детето не е смален возрасен, туку суштество кое на специфичен начин го разбира светот околу себе. Преку интеракцијата и соработката со возрасните, детето го конструира светот и повисоките нивоа на својот развој. Социјално-културно посредуваната реалност, односно, системите на знаења, верувања и вештини детето ги совладува низ секојдневната интеракција со возрасните.

Познато е дека психологијата е наука која ги проучува сите животни периоди, но се повеќе се забележува тенденција на зголемување на бројот на истражувањата насочени кон периодот на детство. Се поставува прашањето зошто се проучува детето? Еве некои од одговорите:

- **Детството е период на интензивен развој**, односно, период во кој се случуваат многу повеќе промени отколку во кој било друг возрасен период. Интензитетот на физичкиот развој кај човекот е најголем во периодот на детство. И промените во социјалните интеракции, во развојот на говорот, во помнењето, резонирањето и во сите други области на функционирање, се исто така најголеми во периодот на детство.
- **Детството има долгорочно влијание**, односно, настаните и раните искуства од перидот на детство имаат силно влијание врз подоцнежниот развој на единката. Скоро сите психолози ја прифатиле изреката дека "детето е татко на човекот". Ова значи дека кои сме ние денеска и какви ќе бидеме во подоцнежните животни периоди во најголема мера зависи од нашите искуства во текот на детството. Ваквото влијание на раните искуства има посебно значење за клиничката психологија при дијагностицирање на психичките растројства и одредување на соодветна психотерапија.
- **Детството овозможува увид во комплексниот психички живот на возрасната личност.** Познавањето на еден конкретен процес во периодот на детство, кога истиот бил многу поедноставен, им овозможува на психолозите негово подобро разбирање и согледување на механизмите на неговиот развој.
- **Практичната примена на резултатите од истражувањата на детството** е една од најважните причини за проучување на овој период од животот на човекот. Имено, истражувачките сознанија кои се однесуваат на детството предизвикуваат промени во семејното функционирање, во образованието, во социјалната политика и во сите други области на детскиот живот, што од своја страна доведува до подобрување на неговиот квалитет.

Ова се само дел од причините поради кои детството е предмет на интензивни психолошки истражувања. Бројот на истражувања е голем, но остануваат уште многу неодговорени прашања за детството, кои воедно се и еден од предизвиците на психологијата како наука.

Она што е сигурно е дека раѓањето на детето е еден од најсреќните животни настани. Денес, детството се вреднува како посебен период на раст и развој важен за нормално функционирање во подоцнежните животни периоди. Живееме во време кога се инвестираат големи ресурси во грижата и образованието на децата. Донесени се многу и закони кои ги штитат децата од експлоатација од секаков вид. Нема земја која не им пружа помош на децата кои потекнуваат од дисфункционални семејства кои не обезбедуваат оптимални услови за нормален развој на детето и кои сериозно интерферираат со детската благостојба. Сето ова има единствена цел на децата да им се обезбедат искуства важни за здрав развој кој ќе овозможи нивно успешно вклучување во општеството како социјално компетентни личности.

Литература:

1. Berger, K. S. (2007). *The developing person through the life span*. New York: Worth Publishers.
2. Berger, J., Biro, M. & Hrnjica, S. (1990). *Klinicka psihologija*. Beograd: Naucna knjiga.
3. Cicchetti, D. & Cohen, D. J. (2006). *Developmental psychopathology. Vol.3. Risk, disorder and adaptation*. New Jersey: John Wiley & Sons.
4. Lerner, R. M., Easterbrooks, M. A., Mistry, J. & Weiner, I. B. (2003). *Handbook of Psychology*. New Jersey: John Wiley & Sons.
5. Мурџева – Шкариќ, О. (2009). *Психологија на детството и на адолесценцијата*. Скопје: Филозофски факултет.
6. Николоска, М. (2002*). Развојна психологија (детство)*. Скопје: ПФ "Св. Климент Охридски ".
7. Simth, P. K., Cowie, H & Blades, M. (2003). *Understanding children's development*. London: Blackwell Publishers.

проф. Др. Стојан Пржовски
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија
дипл. Психолог Нада Пржовска

316.37:233-852.5Y

ПСИХОЛОШКИТЕ, ФИЛОСОФСКИТЕ И ЕТИЧКИТЕ АСПЕКТИ НА ЈОГАТА ЗА САМОРЕАЛИЗАЦИЈА НА ЛИЧНОСТА

Psychological, philosophical and ethic aspects represent essential and source of vision, for appropriation of road to self knowing, improvement and turning toward yourself, self actualization and self-efficiency, also and to sight human being and over psychophysical effort to reach self-realization of person.

This is most popular modern way for reaching of human self conciseness, for strengthen of ethical determinations, for reaching better health, physical balance and spiritual freedom.

Сите психолошки, философски и етички аспекти на патот кон самопознание, кон усовршување на личноста, на нејзините постапки и егзистенцијата водат преку јогата која што ги обединува сите елементи на човечкото суштествување како индивидуа.

Таа ја поттикнува силата и активноста на сите физички органи и психички функции, ги ангажира сите моќи што ги има личноста кои што можат да се развијат. Личноста пронаоѓа извор на визијата за свртување кон себе си и кон својата егзистенција со цел да се подобри нејзината психофизичка состојба, пат за согледба на човечката суштина и за унапредување на вкупните човечки разбирања и односи. Затоа, личноста се бара себеси, се пронаоѓа, поттикнува на само прегор, се охрабрува за активност и се самореализира.

Во тие рамки личноста може да прифати и да спроведува аскетска дисциплина и самоконтрола да се придржува на воздржаност и посветеност и може да ги извршува строгите етички норми на јогата и да биде вклучена во системот на особени педагошки односи. Целта на постигнувањето е насочена кон прочистување на духот и телото за подобрување на виталноста на личноста, како и облагородување на моралот и телото за постигнување на вистински етички дострели на тој начин се достигнува до хомеостаза, хармонија на личноста во себеси и нејзина хармонија со светот што ја опкружува. Бидејки целта на јогинот е достигнување на самореализација преку етички, психички и физички креативности води преку себе воздигнување и насоченост на духот преку соодветни постапки, вежби и техники.

Во ваквиот сооднос на визиите се целите и средствата, а за примарен може да се смета кој и да е од трите големи аспекти на јогата – психолошкиот, философскиот и етичкиот. Можеби се е подредено на реализирањето на философската концепција на јогата, можеби сите етички и креативни објаснувања морални норми и вредности се само духовна основа на долгиот и тежок пат на самореализацијата, но можеби и тие аспекти се само елементи за постигнување на доблесно човечко однесување и одлични односи меѓу луѓето. Последниот степен на јогата е самади, со него и во него се достигнува ослободување (мокша) – односно самореализација, највисока свест. Со самади јогинот го достигнува крајот на својот пат – тој станува единство со космосот. Така неговата индивидуална свест (атман) се поврзува со универзалната свест

(брахман), достигнувајки вечен мир, слобода и хармонија. Личноста е ослободена од се. Самади означува синтеза на јоги сознанијата и целокупното јоги искуство и практика. Таа е врвна сосредоточеност, кога предметот и субјектот на спознанието се остваруваат и бараните состоби на свеста и личноста како што е нирвана. Овие состојби се опишуваа како празна свест, мртвило на свеста, ништавило, иако се работи за состојба на мошне развиена интуитивна свест, односно крајно совршенство на духот, за трансценденција, или подобро и поточно кажано – интаза. Тоа не е хипнотички транс туку вид на инстатичко искуство.

Една од најинтересните книги за јогата е "Автобиографијата на јогинот" од Парамханса Јогананда (1893-1952). Во неа овој прочуен јогин, со мошне интересен животен пат и културна дејност, ги изнесува на широко и индуктивно своите настројувања како еден од водечките јоги на епохата. Највозбудливото и најважното е сконцентрирано во јогата на личноста, личноста на учителите, во личноста на учениците, во личноста на јогините кои со своите животи ја оживуваат смислата на јогата – бидејки таа е токму тоа : нивни живот, настојување за свое унапредување и измена, дејствување за кое тие се одговорни, резултати кои произлегуваат од нивната дејност. Личноста е централен и најзначаен ентитет на јогата. При сето тоа јогата е проникната со исклучителна етичка атмосфера на себепреиспитување, на правење правилни дела, на давање добри совети, на пофалба на етиката како составка на живеењето. Оние кои прават поинаку се исклучуваат од јогата, неуспеваат да допрат до нејзиниот врв каде што се наоѓа нејзината смисла – себереализацијата. Таквиот комплекс од ситен етички дух го дополнува и списокот на целите и идеите од здружението за себереализација, основано од Јогананда:

- Ослободување на човекот од неговите трајни страдања: физички маки, душевна дисхармонија и духовно незнаење
- Демонстирање на супериорноста на духот, над телото и на душата над духот.
- Совладување на злото со доброто, на жалоста со радоста, на окрутноста со милосрдноста, на незнаењето со знаењето.
- Борба за културно и духовно разбирање помеѓу истокот и западот и размена на нивните најзначајни добивки
- Служење на човештвото како широка самосвест

Тоа се основните карактеристики на јогата – индивидуалност на нејзините дејственици, личен напор како сопствен придонес кон себеразвитокот, суптилна и строга морална димензија на односот кон должностите, светот, луѓето и кон самите себе, самопрегор сложена активност, преданост и посветеност на јогиските цели и задачи.

Свами Вивекананда (1863-1902) ученик и наследник на бенгалскиот светител Рама Кришна (1836-1886) кого многу индуси го почитуваат како божествена инкарнација (аватара), како мисионер на индиската култура, влијаеше за поголемо разбирање на нејзиното значење и правеше напори за проникнување на целиот свет со индиските духовни дострели. Тој учеше дека вистинската сила лежи во давањето и дека суштествена манифестација на верата е служење на човекот. Тој сакаше да воспостави мир и братство меѓу сите луѓе кои се засновуваат врз духовната идеја на Веданта за едноста на постоењето. Особено се зафати да ги објасни главните правци и

принципи на јогата пишувајки книги за јогата Џнана, Карма Бахти и Раџа опфаќајки ги суштинските теми на хиндуистичката философија и етика – низ еден индивидуализам кој се застапува за универзалност.

Во последните три дела на Вивекананда за јогата е дадена одлична презентација на јогиската етика. Карма јога е посветена на влијанието на каузалниот етички принцип карма врз карактерот на личноста. Тој за разрешувањето на непрестаното раѓање тврди дека се остварува со воспоставување на вистинска слобода на личноста. Личноста може да дојде до идеалот на слободата по различни патишта од кои тој означува четири – дејтвувањето, љубовта, психологијата и спознанието. Во втората своја книга – "Бакти Јога" е посветено внимание на местото и значењето на љубовта во самореализацијата.

Вивекананда постојано зборува за квалитетите на гуру, за должностите на ученикот, за инкарнацијата, за јогиските техники Мантра и Јантра и др. Во вториот дел од книгата под наслов Парабакти ("обожавање") зборува за формите на манифестирање љубов, за универзалната љубов и за божествениот идеал на бакти, кон кој што се стремат и духот и срцето на личноста, слично на Спиноза, чија завршна етичка точка е интелектуалната љубов спрема бога, и за Вивекананда "непостои никаква разлика меѓу врвното спознание и врвната љубов ..... Како што маслото од еден сад во друг тече во непрекинат тек, истотака мислата на бога без никаков прекин преминува во врвна љубов (парабакти)" . Во последната книга насловена како "Раџа Јога" Вивекананда го гради историскиот мост кон новото доба. Тука се прикажани осумте степени на активноста на овој "кралски пат", кој што започнува со двата етички системи Јама и Нијама, за преку асаните и вежбите на дишење преку концентрацијата и медитацијата јогинот да стигне до врвот на духовноста како смисла на човечкото самоостварување.

Шри Ауробиндо (1892 – 1950) зборува за природата на светот, на животот и на човекот, дава многу поуки за душевниот развој на личноста и за нејзините задачи да работи на своето ослободување. Интегралната јога на Ауробиндо се стреми човек да стигне од незнаењето до знаење и тоа до она знаење со кое човек станува свесен – но не преку обмислувањето на целата реалност, туку преку менувањето на спознанието. Затоа се препорачува човекот да се сврти од надворешното кон едно непосредно и суштествено внатрешно спознание, да го рашири спознанието пошироко од границите на своето тело и своето его, со својата волја и стремеж него да го отвори за светлината, да се издигне над менталното , а со преданоста и отвореноста на душата да реализира спуштање на боженственото и преобразба на менталноста и телесното, т.е. на сиот живот. Ослободениот човек така се отвора кон се што е над таа точка на обичниот ум и го прима сето она што се спушта од височините оттука набљудувајки се што е под него .... тоа е настојување на вашата свест да се зацврстите себеси во таа слобода. Кога е некој на така висока скала, тој ја наоѓа слободата на атманот и бесконечната тишина и непоматено спокојство. Но, тоа спокојство треба да се спушти во телото и себеси за да се зацврстите како нешто што стои однадвор и восебе го содржи сето движење.

Со ваквата насоченост и отвореност на индиската мисла во втората половина на 20 век во светот, а и кај нас, се јави големо интересирање за практикувањето на системите на индиската философија и психологија, особено на јогиските вежби и медитации. Следејки ги принципите на јогата – како што се запирањето на талкањето на умот, зголемувањето на концентрацијата, ослободувањето на силите кои лежат во нас – следбениците на јогата постигнуваат пожива ментална активност и подобро здравје при што ја остваруваат и шансата вниманието да го насочат кон најдлабоките

извори на силите, да ги допрат најголемите длабочини на сопствената душа и да завладејат со неа, исто онака како што атлетот владее со своето тело. Јогата е настаната во индиската класична епоха пред илјадници години, но се оддржа до денешни дни. Во ситуација кога многу такви слични идејни и религиозни движења на Истокот исчезнале и се интересни само за специјализираните истражвачи – јогата е жива таа е еден од најмногу употребуваните системи на психосоматска практика, делотворни денес исто толку колку и во минатите времиња, со силно разгранета мрежа на учесници и школи, кои одгледуваат разни видови јога, со различна намена. Јогата е присутен и витален духовен елемент и на современиот свет. Тоа е делотворен систем за современата индивидуа затоа што се обраќа на личноста и зборува за нејзе. Психолошката и философската суштина на јогата е идентична со нејзината етичка суштина. Тоа и го покажуваат духовните парови, кои означуваат единство на метафизичка, етичка и психолошка согледба. Таков пар се системите Самкја и Јога.

Поради ваквата принципиелна универзалност философскиот систем на јогата го инкорпорира нејзиниот етички систем поточно кажано етичкиот систем на јогата јасно ги изразува и содржи нејзините философски основи и сознанија.

Низ етичката согледба како компарација на инспирацијата за однесувањето и за видовите морални принципи и норми кои ги следат и спроведуваат јогините – се збрува за смислата во целост, бидејки таа е таква активност, во која од намерата да и се пристапи и да се тргне по долгиот пат на јогиско себеиспитување и себевоздигнување се до постигнувањето на самореализацијата станува збор за една иста намера, иста душевна целот, за иста животна и дејствена целесообразност. Во јогата нејзината етика е највисока форма на нејзино себеоткривање и демонстирање, нејзина смисла, нејзина философија. Етиката на јогата ги опфака значајните и сложени проблеми за смислата на животот на личноста според јогата: прашање на кармата како етичка судбина ; смисла на животот и смртта во јогата; будење на енергијата и развивање на сознанието како етички став; јогиска етичка самосвест, вредности и норми; проблем на должноста, дарма како внатрешна димензија на моралот; етичко-пеедагошки односи во јогата; прашање на аскезата и вегетерјанството; потрага по чистота, се до достигнувањето тишина; постигнување совршенство како целина од животната, дејствената и психичката цел, достигнување нирвана, ... разбирање на суштината и местоположбата на личноста во визијата на јогата.

Литература

1. Vivekananda, Karma Yoga, cit – Nova Zagreb 1998
2. Swami Vivekananda, Les Yogas Pratiques,Conferences sur Bhakti yoga, Paris 1939
3. Radakrisnan Sarwepali, Indiska Filozofija, I-II Beograd 1964
4. Пржовски Др. Стојан, Философија на јогата, Епоха, Скопје 1998
5. Пржовски Др. Стојан, Јога и Етика – моралните вредности на индиската философија во системот на Јога, епоха, Скопје 2001
6. Paramhansa Yogananda, Аутобиографија једног јогија, Загреб 1991
7. Paramhansa Yogananda, Autobiographyc of a Yogi, Selt-Realization Followship, Los Angeles 1988
8. Shri Anrobindo, Osnovi joge, O kolektivnoj jogi, Beograd, Alter 1990
9. Veljacic Cedomil, Filozofija istocnih naroda, Knjiga I:indiska filozofija I odabrani tekstovi, Zagreb, Matica Hrvatska 1958

10. Veljacic Cedomil, Razmeda aziskih filozofija I-II Zagreb, Liber 1978
11. Stojanovic d-r Sinisa Dvanaest hramova – teorija I praksa joge, Zemun, Arion, 1989
12. Stojanovic d-r Sinisa, Umetnost meditacije joge I budizma, Zemun Arion 1998
13. Ossowskaja Marija, Psihologija Morala, zavod za izdavanje udzbenika, Sarajevo 1971
14. Темков д-р Кирил, етика за III година, Просветно дело АД Скопје. 2004

д-р Марјан Младеновски 364.662(497.7)

КОНЦЕПТОТ НА СОЦИЈАЛНАТА ИСКЛУЧЕНОСТ И РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. Поим и димензии на социјалната исклученост

Последниве децении во Европа се наметнува користење на еден поим кој во суштина настојува да ги потисне концептите на сиромаштија, маргиналност и поткласи. Се работи за популаризација на концептот "социјална исклученост" (social exclusion) во меѓународниот простор, за што најголем заслуга има Европската Унија која поимот го вклучи во 1989 год. во Европската социјална повелба, а од 1996 год. го подигна на ниво на право (право на заштита од сиромаштија и социјална исклученост). (Šućur 2004, 1)

Иако терминот социјална исклученост често се користи, сепак неговото терминолошко значење се уште се преплетува со поимите сиромаштија, маргинализација, дискриминација, што е во голем зависност од просторната интерпретација. Така на пример, поимот маргинализација е карактеристичен за земјите од „третиот свет", синтагмата поткласа за англосаксонските земји, додека земјите на ЕУ го преферираат терминот социјална исклученост. Концептуалната разлика во однос на сиромаштијата се однесува на податокот дека антипод на сиромаштијата е - богатството, додека во случајот на социјалната исклученост за антипод се определува социјалната инклузија или интеграција. Освен тоа, сиромаштијата се врзува со распределба (недостаток) на материјалните добра, додека социјалната исклученост е поширок концепт кој опфаќа повеќе области од општествениот живот. Она што е битно за социјалната исклученост како определба, односно како постмодерен концепт, е врската со пристапот до правата од граѓанскиот статус. Поголемиот број на научници се сложуваат дека социјална исклученост постои кога една група покажува неуспех во еден или повеќе социетални системи:

- демократско-правниот систем кој ја осигурува граѓанската интеграција (еднаквост и рамноправност)
- трудово-пазарниот систем кој ја осигурува економската интеграција (вработување и пристап кон економските добра)
- системот на социјалната заштита кој ја означува социјалната интеграција (социјални услуги или помош)
- семејниот и системот на локалната заедница кој ја означува интерперсоналната интеграција (морална подршка) (Šućur 2004, 2)

Депривација во едниот систем не значи и неуспех во останатите три системи, но ако тоа е случај тогаш за таквите групи говориме дека се целосно социјално ислучени. Особено е тоа сериозен проблем доколку таквата исклученост од сите 4 системи трае подолг временски интервал. Таквите граѓани не можат да партиципираат во секојдневните општествени настани, иако веројатно би сакале да бидат активни учесници во општествените процеси. Ваквите лица влегуваат во т.н. маѓепсан круг на сиромаштија - невработеност - исклученост - обесправеност со што се доведува во прашање граѓанскиот статус, човековите права, солидарноста, хуманизмот итн.

Обидот на операционализација на социјалната ислученост открива додатни

потешкотии и несогласувања помеѓу научниците кои ја истражувале оваа проблематика. Со оглед дека концептот не е доволно разработен, димензионирањето и проучувањето на социјалната исклученост е во зависност од самите автори, но сепак како најважна определба се смета исклученоста од пазарот на трудот.

Табелата подолу, ја открива плуралната природа на социјалната исклученост.

Табела 1. Димензии и индикатори на социјална исклученост

Димензии		Индикатори
Дистрибуциски/ материјални	- пазар на трудот - животни потреби - приход - образование - стамбени услови - - резиденцијално подрачје - здравје	- долготрајна невработеност - неадекватен животен стандард - под линија на сиромаштијата - без никакви квалификации - помалку од соба по лице/ без купатило или вц - лоши животни услови во квартот + чувство на несигурност - лоша здравствена состојба
Релациски/ партиципативни	- социјални врски - политичка партиципација - аномија - семејни мрежи	- нема блиски пријатели + ограничени шанси за контакт со луѓе - песимизам во поглед на политичко влијание + одсуство на интерес за политика - чувство на осаменост + прекомплициран живот - самечки живот/распаѓање на семсјтвото
Долгорочна перспектива	- развој на животни услови во одреден период	- постојано лоши животни услови во последните неколку години
Субјективна перспектива	- субјективна перцепција на исклученост	- (не)задоволство од можноста за партиципација во општествениот живот / чувство на исклученост од општеството

Извор: (Šućur 2004, 6-7)

Може да се констатира дека социјалната исклученост е манифестација на сиромаштија, но и причина за сиромаштија која ги нагласува меѓугенерациските циклуси на лишеност и условите кои овозможуваат опстојување на овие циклуси. Сепак, додека социјалната исклученост само уште повеќе ја потенцира сиромаштијата, сиромаштијата мора да се разбере како основна причина за исклученост, од причини што ограничениот пристап до услуги, можностите за образование и економското учество, придонесуваат за лишеност на маргинализирани индивидуи на цивилни, политички и културни права кои може да ја олеснат социјалната и институционалната дискриминација.

Луѓето кои се исклучени и сиромашни може да се чувствуваат социјално маргинализирани до тој степен што тие немаат желба за пристап до основните услуги (кога ги имаат на располагање) и, со тек на време можат да станат цинични во однос на подготвеноста на обезбедувачите на услуги да им помогнат. Тоа значи дека социјално исклучените може да почувствуваат дека е тешко да се дојде до услугите кои се на располагање, од причини што чувствуваат дека постои можност да бидат дискриминирани или третирани со потценување.

2. Социјалната исклученост во македонски рамки

Упатените сметаат дека државата и нејзините институции постојано лансираат т.н. модели и политики што треба да не убедат дека во Македонија, се води грижа за оние на маргините на општеството и дека остварувањето на нивните права, социјалната правда и состојбите се подобруваат. Во неефикасната транзиција опстојува и "грижливо се негува" митот за толерантниот, добронамерниот и секогаш подготвен да помогне *македонски граѓанин*. А сепак опстојуваат и маргините и лошиот квалитет на живот на оние кои се на маргините во демократска Македонија (Симоска и др. 2008, 7). Специфични општествени групи кои вообичаено се третираат и проучуваат во Македонија како социјално исклучени се: Ромите, хомосексуалците, зависниците од дрога и опојни супстанции, зависниците од алкохол, лицата со попреченост, бездомниците, децата на улица, сексуалните работници...

Сепак, се чини дека и државата го препознава проблемот на „социјална исклученост" и потребата од позасилени мерки во овој домен. Во „Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија (2010-2020)", под социјална исклученост се подразбира повеќедимензионален и сложен процес кој влијае на ослабувањето на врските на поединецот и заедницата (Министерство за труд и социјална политика 2010, 5). Стратегијата посочува дека политиката на социјална вклученост ќе се остварува низ мерки и можности за поуниверзален пристап до социјалните услуги и придобивки. Односно, наместо да биде ставен акцент само на одделни ранливи групи, политиката ќе биде насочена кон изградба на современ социјален модел, со фокус на личноста, а не кон причината за исклученоста или припадноста на граѓанинот.

Од друга страна, пак, „Програмата за справување со проблемите на социјално исклучените лица" на истото Министерство за труд и социјална политика, сепак лоцира 4 целни групи: корисници на дроги и членови на нивните семејства, деца на улица/улични деца и нивните родители,жртви на семејно насилство и бездомници.

Во едно од ретките истражувања на димензиите на социјалната исклученост во Република Македонија, реализирано низ компаративна призма на 6 држави од страна на UNDP, се посочува дека во вкупниот тоталитет на социјалната исклученост

во Македонија, најголем процент - 38% отпаѓа на исклученоста од социјалниот систем. Исклученоста од граѓанскиот систем во вкупната структура партиципира со 32%, а исклученоста од економскиот систем со 30%. Истражувањето, кое ја операционализира социјалната исклученост во 3 главни димензии и ја следи низ 24 посебни индикатори, нотира дека социјалната исклученост е присутна во сите облици и димензии во нашето општество. (UNDP 2011, 37)

Без разлика на потребата од усогласување на документите позврзани со социјалната исклученост, како и разграничување од поимот сиромаштија, суштинско е што државата го насочува вниманието кон овие општествени категории и, барем декларативно, се фокусира кон проблемот на социјалната исклученост. За конкретните резултати, сепак ќе почекаме.

Заклучок

Концептот или парадигмата "социјална исклученост" е релативно нов поим за чие етаблирање во меѓународниот простор голема улога (од)игра Европската Унија. Социјалната исклученост во основа е концепт кој опфаќа отсуство од партиципација во повеќе области од општествениот живот: демократско-правниот систем, трудово-пазарниот систем, системот на социјалната заштита и семејниот и системот на локалната заедница. Социјалната исклученост е присутна во сите облици и димензии и во нашето општество. Како социјално исклучени групи во Македонија вообичаено се третираат: Ромите, хомосексуалците, зависниците од дрога и алкохол, лицата со попреченост, бездомниците, децата на улица, сексуалните работници... Битно е да се нагласи дека државата во последниве години се повеќе се фокусира кон проблемот на социјалната исклученост, но видливи резултати - сеуште нема.

Референци

1. Министерство за труд и социјална политика (2010), Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија (2010-2020). Available at: www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/SocialExclusion%20Starategy%20MK%20final%20word.doc
2. Министерство за труд и социјална политика, Програма за социјална инклузија. Available at: http://www.mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/socijalna_inkluzija.pdf
3. Симоска Е. и др. (2008), Инклузивност на македонското општество, Скопје: Фондација Институт Отворено Општество Македонија
4. Šućur Z (2004), Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. Available at: http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CDEQFjAA&url=http%3A%2F%2Fhrcak.srce.hr%2Ffile%2F22120&ei=gsYoUaXYK4vKsgaCwoDoBw&usg=AFQjCNHSyQPRaApjmgTIbpUf3bVUguAq6g&bvm=bv.42768644,d.Yms
5. UNDP (2011), Beyond transition towards inclusive societies, Bratislava: UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States

Благоје Нешић
Филозофски факултет у Приштини са седиштем у Косовској Митровици, Катедра за Психологију
Каменко Марковић
Филозофски факултет у Приштини са седиштем у Косовској Митровици, Катедра за Историју уметности

37.015.3:159.922

ПОЈАМ СПРЕМНОСТИ ЗА ОБУЧАВАЊЕ И УБРЗАНИ РАЗВОЈ

Сажетак: Спремност или готовост индивидуе за обучавање и развојне промене може се уврстити у ред најзначајнијих, пре свега, практичних питања развојне и педагошке психологије. Вероватно нема значајнијег задатка развојног психолога од сталног трагања, артикулисања и дефинисања оних периода у развоју индивидуе у којима је она најпријемчивија за развојно напредовање. Наиме, када се објективно утврде такви периоди у развоју (мисли се на критичне периоде или сензитивне периоде или оптималне периоде) онда су ефекти учења, наставе и било које обуке успешнији. Спремност за обучавање се у новијој развојној психологији посматра не само као унутрашњи феномен (нешто што је смештено у индивидуи) већ и као спољашњи феномен (говори се и о спремности садржаја који се уче). У другом делу рада указује се на могућности утицања на развој и убрзавања развоја. Аутори сматрају да је за развојног психолога перманетан задатак да стално проналази начине како се може утицати на развој индивидуе и посебно је важно да те врсте утицаја буду у тзв. критичним периодима за развој. Што се тиче убрзавања развоја то је питање које има аргументе за и против па је ризик определити се за једно или друго већ у доношењу одлуке о томе да ли треба развој убрзавати или не, превасходно зависи од индивидуалних специфичности појединца.

Кључне речи: спремност за обучавање, критични периоди, оптимално време, убрзани развој

Дефинисање појма спремности (готовости) за обучавање

Питање спремности (готовости) индивидуе за обучавање је из домена психологије развоја, учења и наставе. То је питање које, по свему судећи, најчвршће повезује ове три значајне области психологије. Говорећи о спремности за учење знаменити амерички психолог Џером Брунер (Bruner, 1960) сматра да се сваком детету на сваком ступњу његовог развоја може ефикасно предавати било који предмет у одговарајућем интелектуално прихватљивом облику. Стога, основни задатак наставе је да деци било ког узраста, појмовну структуру одређеног предмета представи сходно дететовом начину сагледавања ствари. Отуда, спремност за обучавање подразумева две ствари: а) дете које треба да савлада одређено градиво и б) градиво чији се начин презентовања може мењати. Насупрот Брунеру, Роберт Гање (Gagne, према Clariciju,1977) сматра да је спремност детета да савлада одређено градиво „унутрашњи услов" и обухвата три компоненте: а) могућност детета да усредсреди пажњу и одржи је дуже време на учењу градива, б) мотивацију за учење одређеног градива и ц) ступањ интелектуалног

развоја на коме се дете налази.

Поред Брунера и Гањеа доста интересантно схватање појма спремности среће се у радовима Давида Осубела (Ausubel, 1978) и Харвеја Кларицијa (Claricio, 1977). Осубел разликује две врсте спремности: а) развојну спремност и б) предметну (тематску) спремност. Развојна спремност је одређена когнитивном и интелектуалном зрелошћу ученика, док предметна, степеном ученниковог знања у датој области. У ствари у оба случаја ради се о некој спремности за нова учења. Развојна спремност као функционална способност природно се повећава са узрастом и искуством (укључујући школско учење) и мора бити издвојена од специфичније спремности за предметне-тематске садржаје. Развојна спремност може бити описана терминима квалитативно различитих нивоа или стадијума когнитивног сазревања. Међутим, Осубел прави разлику између спремности и сазревања (матурације). Док је спремност кумулативни развојни продукт који одражава утицај свих генетских ефеката, свих раније изолованих случајних искустава, свих ранијих учења на когнитивни образац и раст когнитивних могућности, дотле, матурација обухвата оне приraштаје у способности који су својство генетских утицаја и/или случајног искуства. Стога, матурација јесте један од важних фактора учења, али није довољна сама по себи. Кларицио (Claricio,1977) говори о „природној спремности" која је слична "развојној спремности" и подразумева једну Пијежеову концепцију за схватање стадијума у когнитивном развоју и „изазваној спремности" која је резултат ефеката намерних и теоријски добро осмишљених експерименталних програма и других врста тренинга и, природно, подразумева погледе многих срединski оријентисаних психолога. Јасна разграничења појмова спремности и матурације срећемо у радовима Вере Смиљанић (Смиљанић, 1969) која истиче да зрелост или готовост за школско учење подразумева физичку, интелектуалну, социјалну и емоционалну зрелост, раније искуство и мотивацију за учење. Готовост и зрелост користе се као синоними, мада је појам готовости шири и адекватнији. Зрелост се више односи на ступањ развоја који зависи од унутрашњих фактора од физичког и физиолошког развоја. Готовост за учење укључује поред неуромускуларне зрелости, искуство и зрење као и мотивацију за учење. У том случају готовост је шири појам који у себи садржи и појам зрелости. Осим тога, зрелост значи достизање врхунца у развоју, а готовост значи спремност за нешто (примање нових знања, вештина). Дакле, готовост се не може свести на матурацију већ, поред матурације, укључује и друге факторе. Осим тога, за разлику од неких научника (на пример Гезела) који упорно тврде да их интересује само дете онакво какво оно јесте, али не и онакво какво би смо желели да буде, Смиљанић каже да је важно какво је дете, али важно је и како се може потпомоћи његов развој. Према томе, спремност, готовост и зрелост су појмови који се врло често користе као синоними у стручној психолошкој литератури и означавају степен у коме јединка може приступити учењу, усвајању неког садржаја. Благоје Нешић (Нешић, 2000) сматра да се између појмова спремности и готовости може ставити знак једнакости али појам зрелости може имати уже и шире значење. Према ужем значењу зрелост подразумева биолошку компоненту спремности индивидуе, односно показује у ком степену је индивидуа биолошки, анатомски и физиолошки зрела за учење, усвајање одређеног садржаја. У ширем смислу зрелост, осим биолошке, обухвата и друге компоненте као што су: психолошка, социјална, искуство и понашање индивидуе. Психолошка компонента показује на ком ступњу развоја треба да буду когнитивне, конативне и емоционалне карактеристике детета, затим карактеристике личности детета, пре свега, његове интелектуалне и друге способности, карактеристике

темперамента, карактера, да би индивидуа могла успешно да усваја, одговарајући садржај. Искуство као компонента односи се на степен информисаности и претходног знања који су неопходни за усвајање нових садржаја. Социјална спремност и спремност у понашању одређује ниво комуникације и односа јединке са другима као и степен прилагођеног понашања који су такође, неопходни за успешно учење и наставу. У овом значењу зрелост означава неко стање на почетку неког развоја, развоја који треба да уследи. Дакле, спремност је, с једне стране, кумулативни развојни продукт који одражава утицај свих генетских ефеката, свих раније изолованих случајних искустава и учења на раст когнитивних и других могућности јединке, а са друге стране, спремност може да садржи више посебних способности за учење уског сегмента, неког предмета или пак посебан метод који је примењен у стицању тог знања.

Оптимално време за обучавање и убрзани развој

Вера Смиљанић (Смиљанић, 1967) посебно истиче да код сваког детета постоји оптимално време за учење неке вештине. То је време када је оно зрело, поседује извесна искуства која чине основу за стицање те вештине и мотивисано је за то. Ако се детету ускрати прилика да вежба или учи у право време, постигнућа ће бити испод оних која би се нормално остварила. Психолози овај период називају критичким временом за учење. У описивању критичних и стабилних периода у развоју индивидуе веома значајне заслуге има Лав Виготски (Виготскиј, 1977). Ако се ово време пропусти, онда је дете трајно оштећено јер неће научити вештину онако како би је научило у оптималном времену. У прилог томе иду резултати лонгитудиналних студија које је извео Бенџамин Блум (Bloom, 1964), а на основу којих је закључио да дете од рођења до четврте године развије 50%, од четврте до осме године следећих 30% и од осме до седамнаесте године старости осталих 20% своје интелигенције. Луј Терстон (Thurstone, 1926) на основу испитивања великог броја деце од 5-19 година (табели 1) утврђује да развој појединих интелекталних способности се не завршава у раном детињству, већ се продужава у периоду средњег и касног детињства.

Табела1. Узраст и ниво развијености примарних менталних способности (преузето: Гајановић, Н :1978. «Психички развој детета и васпитање»)

Фактор (способност)	Ступањ интелектуалног развоја у години	
	50%	80%
P– брзина перципирања	7.3 год.	12 год.
R – логичко закључивање	7.1 год.	14 год
S – просторно представљање	9.1 год	14 год
N – нумерички фактор	9.5 год.	16 год
M – памћење	10.0 год	16 год
V – способност вербалног резоновања	10.0 год.	18 год.
W – говорна флуентност	13.3 год	после 20 год

Благоје Нешић (Нешић, 2006) у свом трансверзално-лонгитудиналном истраживању о развојним и трансферним променама у примарним менталним способностима и општој интелигенцији ученика од 9-15 године посебан простор посвећује питању спремности за трансферне промене код ученика од трећег до осмог разреда осмогодишње школе. После упоређивања разлика између промена и других анализа закључује следеће: ако се посматра само квантитативни раст (успешност на тестовима способности) онда су старији разреди (пре свега шести разред) бољи за трансферне промене, али ако се има у виду чињеница да су се на млађем узрасту (трећи разред) показали не само значајни ефекти програма у периоду када је програм трајао већ и у наредним периодима развоја (тзв. продужени трансферни ефекти) онда је млађи разред погоднији за трансферне промене зато што се изгледа ефекти програма не исказују само по квантитету већ и више од тога. Овај закључак је добио своју потврду у новом лонгитудиналном истраживању које је показало да се са узрастом разлике између трениране и нетрениране групе повећавају (Нешић, 2012).

Претходни радови допуштају да се постави питање да ли можемо помоћи детету да са нижег ступња интелектуалног развоја мисли слично детету на вишем ступњу развоја. Насупрот Пијажеу (Piaget 1978) који радо потврђује улогу експерименталног програма за интелектуални раст али тежи да минимизира тај утицај у процесу преласка са једног на следећи стадијум, други психолози, пре свега Брунер и Виготски, сматрају да су средина, искуство и учење веома значајни фактори за интелектуални развој. Према Кларицију, постоји извесна контроверза у погледу утицаја сазревања и учења као основних услова достизања спремности. Многи психолози и васпитачи сматрају да спремност треба „поучавати" тј. „изазивати" пре него чекати на њу. Кларицио наводи неколико аутора који јасно верују у могућност убрзавања развоја. Тако Џозеф Хант (Hunt, 1961) у својој књизи „Intelligence and experience" пише: „Са једном познатом научном психологијом раног искуства било би изводљиво подићи просечан ниво интелигенције сада мерене за један битан степен. Да би било јасније схваћено тај ниво може да буде око 30 JQ јединица". Слично тврди Давид Пејџ (Page,D. према Clariciju, 1977): „У настави од дечијег вртића до факултета био сам зачуђен у интелектуалој сличности која постоји код човека на свим узрастима, мада су деца можда нешто спонтанија, креативнија, енергичнија него одрасли. Што се мене тиче сматрам да млада деца могу учити нешто брже него одрасли ако то може бити дато у појмовима које они могу разумети".

Као аргументе који оправдавају могућности убрзавања развоја Кларицио (Claricio, 1977) наводи следеће: а) критични периоди постоје. За интелектуални развој то је време када деца наводно имају један оптимални степен спремности за постизање интелектуалних вештина. Блум (Bloom,1964) је истицао да ако дете живи у једној осиромашеној средини за прве четири године његовог живота оно ће можда изгубити више од 10 JQ јединица. Иако, његове касније изјаве (Bloom, 1968) дозвољавају простор за „надокнаду", он још верује да су искуства за време предшколских година погодна и имају специфичан значај, б) раније стечена знања и вештине олакшавају каснију асимилацију апстрактнијих, општијих и прецизнијих презентација истог или сличног предметног садржаја, ц) рана инструкција обезбеђује прецизност схватања појмова, д) рана инструкција код деце развија омиљене ставове према различитим предметима, е) рана инструкција повећава самопоузданост и већу зрелост личности, ф) рана инструкција чини омладину спремнијом за различите активности.

Насупрот овоме, Кларицио наводи и аргументе у прилог природној спремности.

Према овом схватању детету би требало дозволити да постане спремно за школу по сопственом темпу. Наводи Хумес-а, познатог дечијег психолога, који каже да „спремност обухвата дечији развој и сазревање. Време је одговор, а не специјалне вежбе или специјални дрилови". „Чекај и види" принцип раних матурациониста има своје признато појачање у Пијажеовој теорији когнитивног развоја. Иако Пијажеови следбеници дозвољавају интерактивне ефекте учења и сазревања, они не гаје оптимизам што се тиче могућности убрзавања когнитивног развоја. У прилог природној спремности матурационисти наводе следеће аргументе: 1) опасност убрзавања развоја. Прерана вежба је процењена са васпитне стране као нездрава, не само зато што расипа наставниково и учениково време и енергију, већ и због тога што ученик може изгубити интересовање и развити негативне ставове према учењу, 2) неефикасност експеримента акцелерације. Већина резултата показује да специфично вежбање не може убрзати ступњеве интелектуалног развоја које је идентификовао Пијаже, 3) ефикасност касније наставе. Настава је ефикаснија када се даје старијој деци у поређењу са млађом децом. Изгледа да рано учење нуди рани добитак, али не добитак на дуже стазе, 4) матурационе основе језика. Постоји један растући тип истраживања, оцењује Кларицио, која сугеришу да развој језика следи суштински исте фазе упркос постојећим културним разликама. Сваки језик у свету упркос варијацијама у родитељским тренинг- техникама и културном улазу, користи скоро исти број гласовних разлика, исте синтаксичке категорије (именичке фразе, глаголске фразе итд.) и исте основне граматичке односе (Mc Neil, 1970, према Clariciju 1977), 5) фактор коштања. Овде се мисли на трошкове око израде експерименталних програма за убрзавање, 6) коришћење бистријих ученика за процес акцелерације. Углавном, користе се бистри ученици, па је онда питање да ли би се добили исти резултати са просечним, односно, испод просечним ученицима, 7) приметно је да се докази за корисност убрзавања налазе првенствено у студијама перцепције, моторике код животиња. Питање је да ли се ти налази могу применити и на човека, 8) неефикасаност компензаторских програма. Првенствено се мисли на неуспешност оваквих програма код ментално ретардираних ученика, 9) у процесу акцелерације се најчешће полази од родитељских а не дететових потреба. 10) енвиронменталистичка мистика. Иако нико не занемарује утицај околине на когнитивни развој, чињеница је да се мало зна о променама интелекта код деце. „Бисери искуства" ако они заиста постоје, тек треба да буду откривени. Сувише је рано говорити о неким догађајима који производе интелигенцију. Истиче се значај игре и радозналости. Игра, на пример, пружа многобројније прилике за интелектуални развој. Међу интелектуалним процесима који се користе у игри су идентификовање, диференцирање, генерализовање, класификација, ређање и серијација, апстраховање, комбиновање и резоновање. Доста мало се зна о улози специфичних искустава за унапређење когнитивне спремности.

Према томе, после овакве листе исцрпно приказаних аргумената за и против убрзавања когнитивног и интелектуалног развоја тешко се можемо определити за једно или друго, али сасвим сигурно у томе пресудни моменти морају бити индивидуалне способности, мотиви, интересовања и друге особине личности детета. Аутори који превише истичу улогу раног искуства, инструкције или обуке нису у праву као и они који мисле да је развој индивидуе искључиво резултат наслеђа. Вероватно, најближи истини су аутори који указују на чињеницу да је когнитивни и интелектуални развој условљен квалитетом међусобне интеракције ових фактора. Уверени смо да акценат истраживача когнитивног и интелектуалног развоја треба да буде на трагању

за периодима када се у индивидуи дешавају матурационе промене или припреме за промене и онда посебно припремљеним програмима утицати на развој.

KORIŠĆENA LITERATURA:

1. Bloom, S. B. (1964) Stability and change in human characteristics, New York: Wiley
2. Гајановић, Н (1978) Психички развој детета и васпитање, Сарајево: „Свјетлост" Сарајево
3. Квашчев, Р. (1981). Могућности и границе развоја интелигенције. Београд: Нолит
4.
5. Lawson, B., Kirby, J. (1981). Training in information processing algorithms. Journal of Educational Psuchology, 51. 321-335.
6.
7. Нешић, Б. (1997а). Age and Transferal changes in inteligence of pupils. Facta Univerzitatis, No 5, Ниш: Унивезитет у Нишу, стр. 497-507
8.
9. Нешић, Б. (1998). Продужени трансферни ефекти - методолошки концепт и емпиријски докази. Психологија, 3, Београд: СДПС , 33-46.
10.
11. Нешић, Б. (2006). Развојне и трансферне промене у примарним менталним способностима ученика, Ниш: Филозофски факултет
12. Нешић, Б. (2012). Развојне promene u prostornim sposobnostima učenika osmogodišnje škole, Radovi filozofskog fakulteta, Filozofski fakultet Pale
13. Stankov, L. (1986). Kvashchev's Experiment: Can We Boost Intelligence?. Intelligence, 10, 209-230.
14. Sternberg, R.(2003), Cognitive Psuchology, Wadsworth, a division of Thomson Learning, Inc.3th edition. p.520-522
15. Smiljanić, V. (1969) Gotovost dece za polazak u školu, od čega zavisi i kako se utvrđuje,Psihologija 3, Beograd: SDPS, 63-72
16. Thurstone, L.L.(1938) Primary mental abilities, University of Chicago Press, Chicago
17. Hunt, J.M. (1961) Intelligence and Experience, New York:Ronald
18. Clarizio, H. F., Craig, R. C., Mehrens, W. A. (Eds.) (1977). Contemporary Issuses in Educational Psychology. Boston,London,Sidnay,Toronto: Alyn & Becon

READINESS FOR TRAINING AND ACCELERATED DEVELOPMENT

Abstract: The readiness of an individual for developmental changes can be considered as one of the most important practical questions of developmental and pedagogigal psychology. There is no probably more important task of a developmental psychologist than the one that requires constant searching, articulating and definining those periods in the development of an individual in which that person is the most susceptible to developmental progress. Namely, when such periods are objectively determined in development(critical periods, sensitive periods or optimal periods are taken into account), then the effects of learning, teaching or any other training are more successful. The readiness for training is observed not only as an internal phenomenon in modern developmental psychology(so-

mething that is inside an individual),but also as an external phenomenon (the readiness of the content that is learned is concerned). In the second part of this paper, the possibilities of influencing the development and accelerated development are pointed out. The authors believe that it is a permanent task of a developmental psychologyst to constantly search and find ways how to influence the development of an individual and it is of paramount importance that such influences are in the so-called critical periods. As far as the process of accelarated development is concerned, this is an issue that has arguments for and against it, and it is risky to choose one option when a decision is made of whether development should be accelerated or not; it primarily depends on the individual characteristics of a person.

Key words:readiness for training, critical periods, optimal time, accelerated development

Blagoje Nešić
Filozofski fakultet u Prištini sa sedištem Kosovskoj Mitrovici, Katedra za Psihologiju,
Kamenko Marković
Filozofski fakultet u Prištini sa sedištem Kosovskoj Mitrovici, Katedra za Istoriju umetnosti

POJAM SPREMNOSTI ZA OBUČAVANJE I UBRZANI RAZVOJ

Sažetak: Spremnost ili gotovost individue za razvojne promene može se uvrstiti u red najznačajnijih pre svega praktičnih pitanja razvojne i pedagoške psihologije. Verovatno nema značajnijeg zadatka razvojnog psihologa od stalnog traganja, artikulisanja i definisanja onih perioda u razvoju individue u kojima je ona najprijemčivija za razvojno napredovanje. Naime, kada se objektivno utvrde takvi periodi u razvoju (misli se na kritične periode ili senzitivne periode ili optimalne periode) onda su efekti učenja, nastave i bilo koje obuke uspešniji. Spremnostza obučavanje se u novijoj razvojnoj psihologiji posmatra ne samo kao unutražnji fenomen (nešto što je smešteno u individui)veće i kao spoljašnji fenomen (govori se i o spremnosti sadržaja koji se uče). U drugom delu rada ukazuje se na mogućnosti uticanja na razvoj i ubrzavanja razvoja. Autori smatraju da je za razvojnog psihologa permanetan zadatak da stalno pronalazi načine kako se može uticati na razvoj individue i posebno je važno da te vrste uticaja budu u tzv. kritičnim periodima za razvoj. Što se tiče ubrzavanja razvoja to je pitanje koje ima argumente za i protiv pa je rizik opredeliti se za jedno ili drugo već u donošenju odluke o tome da li treba razvoj ubrzavati ili ne, prevashodno zavisi od individualnih specifičnosti pojedinca.

Ključne reči: Spremnost za obučavanje, kritični periodi, optimalno vreme, ubrzani razvoj

Definisanje pojma spremnosti (gotovosti) za obučavanje

Pitanje spremnosti (gotovosti) individue za obučavanje je iz domena psihologije razvoja, učenja i nastave. To je pitanje koje, po svemu sudeći, najčvršće povezuje ove tri značajne oblasti psihologije. Govoreći o spremnosti za učenje znameniti američki psiholog Džerom Bruner (Bruner 1960) smatra da se svakom detetu na svakom stupnju njegovog razvoja može efikasno predavati bilo koji predmet u odgovarajućem intelektualno prihvatljivom obliku. Stoga, osnovni zadatak nastave je da deci bilo kog uzrasta, pojmovnu struk-

turu određenog predmeta predstavi shodno detetovom načinu sagledavanja stvari. Otuda, spremnost za obučavanje podrazumeva dve stvari: a) dete koje treba da savlada određeno gradivo i b) gradivo čiji se način prezentovanja može menjati. Nasuprot Bruneru, Robert Ganje (Gagne, prema Clariciju 1977) smatra da je spremnost deteta da savlada određeno gradivo „unutrašnji uslov" i obuhvata tri komponente: a) mogućnost deteta da usredsredi pažnju i održi je duže vreme na učenju gradiva, b) motivaciju za učenje određenog gradiva i c) stupanj intelektualnog razvoja na kome se dete nalazi.

Pored Brunera i Ganjea dosta interesantno shvatanje pojma spremnosti sreće se u radovima Davida Osubela (Ausubel 1978) i Harveja Klaricija (Claricio 1977). Osubel razlikuje dve vrste spremnosti:a) razvojnu spremnost i b) predmetnu (tematsku) spremnost. Razvojna spremnost je određena kognitivnom i intelektualnom zrelošću učenika, dok predmetna stepenom učenikovog znanja u datoj oblasti. U stvari u oba slučaja radi se o nekoj spremnosti za nova učenja. Razvojna spremnost kao funkcionalna sposobnost prirodno se povećava sa uzrastom i iskustvom (uključujući školsko učenje) i mora biti izdvojena od specifičnije spremnosti za predmetne-tematske sadržaje. Razvojna spremnost može biti opisana terminima kvalitativno različitih nivoa ili stadijuma kognitivnog sazrevanja, ali, Osubel pravi razliku između spremnosti i sazrevanja (maturacije). Dok je spremnost kumulativni razvojni produkt koji odražava uticaj svih genetskih efekata, svih ranije izolovanih slučajnih iskustava, svih ranijih učenja na kognitivni obrazac i rast kognitivnih mogućnosti dotle maturacija obuhvata one priraštaje u sposobnosti koji su svojstvo genetskih uticaja i/ili slučajnog iskustva. Stoga, maturacija jeste jedan od važnih faktora učenja, ali nije dovoljna sama po sebi. Klaricio (Claricio ,1977) govori o „prirodnoj spremnosti" koja je slična "razvojnoj spremnosti" i podrazumeva jednu Piježeovu koncepciju za shvatanje stadijuma u kognitivnom razvoju i „izazvanoj spremnosti" koja je rezultat efekata namernih i teorijski dobro osmišljenih eksperimentalnih programa I drugih vrsta treninga i, prirodno, podrazumeva poglede mnogih sredinski orijentisanih psihologa. Jasna razgraničenja pojmova spremnosti i maturacije srećemo u radovima Vere Smiljanić (Smiljanić, 1969) koja ističe da zrelost ili gotovost za školsko učenje podrazumeva fizičku, intelektualnu, socijalnu i emocionalnu zrelost, ranije iskustvo i motivaciju za učenje. Gotovost i zrelost koriste se kao sinonimi, mada je pojam gotovosti širi i adekvatniji. Zrelost se više odnosi na stupanj razvoja koji zavisi od unutrašnjih faktora od fizičkog i fiziološkog razvoja. Gotovost za učenje uključuje pored neuromuskularne zrelosti, iskustvo i zrenje kao i motivaciju za učenje. U tom slučaju gotovost je širi pojam koji u sebi sadrži i pojam zrelosti. Osim toga, zrelost znači dostizanje vrhunca u razvoju, a gotovost znači spremnost za nešto (primanje novih znanja, veština). Dakle, gotovost se ne može svesti na maturaciju već, pored maturacije, uključuje i druge faktore. Osim toga, za razliku od nekih naučnika (na primer Gezela) koji uporno tvrde da ih interesuje samo dete onakvo kakvo ono jeste, ali ne i onakvo kakvo bi smo želeli da bude, Smiljanić kaže da je važno kakvo je dete, ali važno je i kako se može potpomoći njegov razvoj. Prema tome, spremnost, gotovost i zrelost su pojmovi koji se vrlo često koriste kao sinonimi u stručnoj psihološkoj literaturi i označavaju stepen u kome jedinka može pristupiti učenju, usvajanju nekog sadržaja. Blagoje Nešić (Nešić, 2000) smatra da se između pojmova spremnosti i gotovosti može staviti znak jednakosti ali pojam zrelosti može imati uže i šire značenje. Prema užem značenju zrelost podrazumeva biološku komponentu spremnosti individue, odnosno pokazuje u kom stepenu je individua biološki, anatomski i fiziološki zrela za učenje, usvajanje određenog sadržaja. U širem smislu zrelost, osim biološke, obuhvata i druge komponente kao što su: psihološka, socijalna, iskustvo i ponašanje individue. Psihološka komponenta pokazuje na kom stupnju razvoja treba da budu kognitivne, konativne i emocionalne ka-

rakteristike deteta, zatim karakteristike ličnosti deteta, pre svega, njegove intelektualne i druge sposobnosti, karakteristike temperamenta, karaktera da bi individua mogla uspešno da usvaja, odgovarajući sadržaj. Iskustvo kao komponenta odnosi se na stepen informisanosti i prethodnog znanja koji su neophodni za usvajanje novih sadržaja. Socijalna spremnost i spremnost u ponašanju određuje nivo komunikacije i odnosa jedinke sa drugima kao i stepen prilagođenog ponašanja koji su takođe neophodni za uspešno učenje i nastavu. U ovom značenju zrelost označava neko stanje na početku nekog razvoja, razvoja koji treba da usledi. Dakle, spremnost je, s jedne strane, kumulativni razvojni produkt koji odražava uticaj svih genetskih efekata, svih ranije izolovanih slučajnih iskustava i učenja na rast kognitivnih i drugih mogućnosti jedinke, a sa druge strane, spremnost može da sadrži više posebnih sposobnosti za učenje uskog segmenta, nekog predmeta ili pak poseban metod koji je primenjen u sticanju tog znanja.

Optimalno vreme za obučavanje i ubrzani razvoj

Vera Smiljanić (Smiljanić, 1967) posebno ističe da kod svakog deteta postoji optimalno vreme za učenje neke veštine. To je vreme kada je ono zrelo, poseduje izvesna iskustva koja čine osnovu za sticanje te veštine i motivisano je za to. Ako se detetu uskrati prilika da vežba ili uči u pravo vreme, postignuća će biti ispod onih koja bi se normalno ostvarila. Psiholozi ovaj period nazivaju kritičkim vremenom za učenje. U opisivanju kritičnih i stabilnih perioda u razvoju individue veoma značajne zasluge ima Lav Vigotski (Vigotskij, 1977). Ako se ovo vreme propusti, onda je dete trajno oštećeno jer neće naučiti veštinu onako kako bi je naučilo u optimalnom vremenu. U prilog tome idu rezultati longitudinalnih studija koje je izveo Bendžamin Blum (Bloom, 1964), a na osnovu kojih je zaključio da dete od rođenja do četvrte godine razvije 50%, od četvrte do osme godine sledećih 30% i od osme do sedamnaeste godine starosti ostalih 20% svoje inteligencije. Luj Terston (Thurstone, 1926) na osnovu ispitivanja velikog broja dece od 5-19 godina (tabeli 1) utvrđuje da razvoj pojedinih intelektalnih sposobnosti se ne završava u ranom detinjstvu, već se produžava u periodu srednjeg i kasnog detinjstva.

Tabela 1. Uzrast i nivo razvijenosti primarnih mentalnih sposobnosti (preuzeto:Gajanović, N:198, "Psihički razvoj deteta i vaspitanje".)

faktor (sposobnost)	Stupanj intelektualnog razvoja u godini	
	50%	80%
P – brzina percipiranja	7.3 god.	12 god.
R – logičko zaključivanje	7.1 god.	14 god.
S – prostorno predstavljanje	9.1 god.	14 god.
N – numerički faktor	9.5 god.	16 god.
M – pamćenje	10.0 god.	16 god.
V – sposobnost verbalnog rezonovanja	10.0 god.	18 god.
W – govorna fluentnost	13.3 god.	posle 20 god.

Blagoje Nešić (Nešić, 2006) u svom višegodišnjem transverzalno-longitudinalnom istraživanju o razvojnim i transfernim promenama u primarnim mentalnim sposobnostima i opštoj inteligenciji učenika od 9-15 godine poseban prostor posvećuje pitanju spremnosti za transferne promene kod učenika od trećeg do osmog razreda osmogodišnje škole. Posle upoređivanja razlika između promena i drugih analiza zaključuje sledeće: ako se posmatra samo kvantitativni rast (uspešnost na testovima sposobnosti) onda su stariji razredi (pre svega šesti razred) bolji za transferne promene, ali ako se ima u vidu činjenica da su se na mlađem uzrastu (treći razred) pokazali ne samo značajni efekti programa u periodu kada je program trajao već i u narednim periodima razvoja (tzv. produženi transferni efekti) onda je mlađi razred pogodniji za transferne promene zato što se izgleda efekti programa ne iskazuju samo po kvantitetu već i više od toga.

Ovaj zaključak je dobio svoju potvrdu u novom longitudinalnom istraživanju koje je pokazalo da se sa uzrastom razlike između trenirane i netrenirane grupe povećavaju (Nešić, 2012).

Prethodni radovi dopuštaju da se postavi pitanje da li možemo pomoći detetu da sa nižeg stupnja intelektualnog razvoja misli slično detetu na višem stupnju razvoja. Nasuprot Pijažeu koji rado potvrđuje ulogu eksperimentalnog programa za intelektualni rast ali teži da minimizira taj uticaj u procesu prelaska sa jednog na sledeći stadijum, drugi psiholozi, pre svega Bruner i Vigotski, smatraju da su sredina, iskustvo i učenje veoma značajni faktori za intelektualni razvoj. Prema Klariciju, postoji izvesna kontroverza u pogledu uticaja sazrevanja i učenja kao osnovnih uslova dostizanja spremnosti. Mnogi psiholozi i vaspitači smatraju da spremnost treba „poučavati" tj. „izazivati" pre nego čekati na nju. Klaricio navodi nekoliko autora koji jasno veruju u mogućnost ubrzavanja razvoja. Tako Džozef Hant (Hunt, 1961) u svojoj knjizi „Inteligencija i iskustvo" piše: „Sa jednom poznatom naučnom psihologijom ranog iskustva bilo bi izvodljivo podići prosečan nivo inteligencije sada merene za jedan bitan stepen. Da bi bilo jasnije shvaćeno taj nivo može da bude oko 30 IQ jedinica". Slično tvrdi David Pejdž (Page, D. prema Clariciju, 1977):„U nastavi od dečijeg vrtića do fakulteta bio sam začuđen u intelektualoj sličnosti koja postoji kod čoveka na svim uzrastima, mada su deca možda nešto spontanija, kreativnija, energičnija nego odrasli. Što se mene tiče smatram da mlada deca mogu učiti nešto brže nego odrasli ako to može biti dato u pojmovima koje oni mogu razumeti".

Kao argumente koji opravdavaju mogućnosti ubrzavanja razvoja Klaricio (Claricio, 1977) navodi sledeće: a) kritični periodi postoje. Za intelektualni razvoj to je vreme kada deca navodno imaju jedan optimalni stepen spremnosti za postizanje intelektualnih veština. Blum (Blum,1964) je isticao da ako dete živi u jednoj osiromašenoj sredini za prve četiri godine njegovog života ono će možda izgubiti više od 10 IQ jedinica. Iako, njegove kasnije izjave (Blum, 1968) dozvoljavaju prostor za „nadoknadu", on još veruje da su iskustva za vreme predškolskih godina pogodna i imaju specifičan značaj, b) ranije stečena znanja i veštine olakšavaju kasniju asimilaciju apstraktnijih, opštijih i preciznijih prezentacija istog ili sličnog predmetnog sadržaja, c) rana instrukcija obezbeđuje preciznost shvatanja pojmova, d) rana instrukcija kod dece razvija omiljene stavove prema različitim predmetima, e) rana instrukcija povećava samopouzdanost i veću zrelost ličnosti, f) rana instrukcija čini omladinu spremnijom za različite aktivnosti,

Nasuprot ovome, Klaricio navodi i argumente u prilog prirodnoj spremnosti. Prema ovom shvatanju detetu bi trebalo dozvoliti da postane spremno za školu po sopstvenom tempu. Navodi Hymes-a, poznatog dečijeg psihologa, koji kaže da „spremnost obuhvata dečiji razvoj i sazrevanje. Vreme je odgovor, a ne specijalne vežbe ili specijalni drilovi".

„Čekaj i vidi" princip ranih maturacionista ima svoje priznato pojačanje u Pijažeovoj teoriji kognitivnog razvoja. Iako Pijažeovi sledbenici dozvoljavaju interaktivne efekte učenja i sazrevanja, oni ne gaje optimizam što se tiče mogućnosti ubrzavanja kognitivnog razvoja. U prilog prirodne spremnosti maturacionisti navode sledeće argumente: 1) opasnost ubrzavanja razvoja. Prerana vežba je procenjena sa vaspitne strane kao nezdrava, ne samo zato što rasipa nastavnikovo i učenikovo vreme i energiju, već i zbog toga što učenik može izgubiti interesovanje i razviti negativne stavove prema učenju, 2) neefikasnost eksperimenta akceleracije. Većina rezultata pokazuje da specifično vežbanje ne može ubrzati stupnjeve intelektualnog razvoja koje je identifikovao Pijaže, 3) efikasnost kasnije nastave. Nastava je efikasnija kada se daje starijoj deci u poređenju sa mlađom decom. Izgleda da rano učenje nudi rani dobitak, ali ne dobitak na duže staze, 4) maturacione osnove jezika. Postoji jedan rastući tip istraživanja, ocenjuje Klaricio, koja sugerišu da razvoj jezika sledi suštinski iste faze uprkos postojećim kulturnim razlikama. Svaki jezik u svetu uprkos varijacijama u roditeljskim trening- tehnikama i kulturnom ulazu, koristi skoro isti broj glasovnih razlika, iste sintaksičke kategorije (imeničke fraze, glagolske fraze itd.) i iste osnovne gramatičke odnose (Mc Neil, 1970, prema Clariciju 1977), 5) faktor koštanja. Ovde se misli na troškove oko izrade eksperimentalnih programa za ubrzavanje, 6) korišćenje bistrijih učenika za proces akceleracije. Uglavnom, koriste se bistri učenici, pa je onda pitanje da li bi se dobili isti rezultati sa prosečnim, odnosno, ispod prosečnim učenicima, 7) primetno je da se dokazi za korisnost ubrzavanja nalaze prvenstveno u studijama percepcije, motorike kod životinja. Pitanje je da li se ti nalazi mogu primeniti i na čoveka, 8) neefikasanost kompenzatorskih programa. Prvenstveno se misli na neuspešnost ovakvih programa kod mentalno retardiranih učenika, 9) u procesu akceleracije se najčešće polazi od roditeljskih a ne detetovih potreba. 10) environmentalistička mistika. Iako niko ne zanemaruje uticaj okoline na kognitivni razvoj, činjenica je da se malo zna o promenama intelekta kod dece. „Biseri iskustva" ako oni zaista postoje, tek treba da budu otkriveni. Suviše je rano govoriti o nekim događajima koji proizvode inteligenciju. Ističe se značaj igre i radoznalosti. Igra, na primer, pruža mnogobrojnije prilike za intelektualni razvoj. Među intelektualnim procesima koji se koriste u igri su identifikovanje, diferenciranje, generalizovanje, klasifikacija, ređanje i serijacija, apstrahovanje, kombinovanje i rezonovanje. Dosta malo se zna o ulozi specifičnih iskustava za unapređenje kognitivne spremnosti.

Prema tome, posle ovakve liste iscrpno prikazanih argumenata za i protiv ubrzavanja kognitivnog i intelektualnog razvoja teško se možemo opredeliti za jedno ili drugo, ali sasvim sigurno u tome presudni momenti moraju biti individualne sposobnosti, motivi, interesovanja i druge osobine ličnosti deteta. Autori koji previše ističu ulogu ranog iskustva, instrukcije ili obuke nisu u pravu kao i oni koji misle da je razvoj individue isključivo rezultat nasleđa. Verovatno, najbliži istini su autori koji ukazuju na činjenicu da je kognitivni i intelektualni razvoj uslovljen kvalitetom međusobne interakcije ovih faktora. Uvereni smo da akcenat istraživača kognitivnog i intelektualnog razvoja treba da bude na traganju za periodima kada se u individui dešavaju maturacione promene ili pripreme za promene i onda posebno organizovanim i teorijski osmišljenim programima uticati na njih.

KORIŠĆENA LITERATURA:

1. Bloom, S. B. (1964) Stability and change in human characteristics, New York: Wiley
2. Гајановић, Н (1978) Психички развој детета и васпитање, Сарајево: „Свјетлост" Сарајево
3. Квашчев, Р. (1981). Могућности и границе развоја интелигенције. Београд: Нолит
4. Lawson, B., Kirby, J. (1981). Training in information processing algorithms. Journal of Educational Psuchology, 51. 321-335.
5. Нешић, Б. (1994). Васпитљивост вербалних способности код ученика од девете до петнаесте године. Психологија, 3.Београд: СДПС, стр. 337-352.
6. Нешић, Б. (1997a). Age and Transferal changes in inteligence of pupils. Facta Univerzitatis, No 5, Ниш: Унивезитет у Нишу, стр. 497-507
7. Нешић, Б. (1998). Продужени трансферни ефекти - методолошки концепт и емпиријски докази. Психологија, 3, Београд: СДПС , 33-46.
8. Нешић, Б. (2006). Развојне и трансферне промене у примарним менталним способностима ученика, Ниш: Филозофски факултет
9. Нешић, Б. (2012). Развојне promene u prostornim sposobnostima učenika osmogodišnje škole, Radovi filozofskog fakulteta, Filozofski fakultet Pale.
10. Stankov, L. (1986). Kvashchev's Experiment: Can We Boost Intelligence?. Intelligence, 10, 209-230.
11. Sternberg, R.(2003), Cognitive Psuchology, Wadsworth, a division of Thomson Learning, Inc.3th edition. p.520-522
12. Smiljanić, V. (1969) Gotovost dece za polazak u školu, od čega zavisi i kako se utvrđuje,Psihologija 3, Beograd: SDPS, 63-72
13. Thurstone, L.L.(1938) Primary mental abilities, University of Chicago Press, Chicago
14. Hunt, J.M. (1961) Intelligence and Experience, New York:Ronald
15. Clarizio, H. F., Craig, R. C., Mehrens, W. A. (Eds.) (1977). Contemporary Issuses in Educational Psychology. Boston,London,Sidnay,Toronto: Alyn & Becon

Анита Ристеска
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

159.922.7-056.14

УЧЕНИЦИ СО НАРУШУВАЊЕ НА ВНИМАНИЕТО ПРОСОЛЕДЕНО СО ХИПЕРАКТИВНОСТ (ADHD)

Пореметување на вниманието со хиперактивност е невролошко пореметување кој ја погодува индивидуата во четири области:

Внимание – проболем во насоченоста на вниманието, тешко фокусирање на одредена активност или пак незавршување на конкретната задача ако истата не е интересна.

Импулсивност- недостаток на самоконтрола.

Досада – доколку задачата не е стимулативна лесно здосадува и никогаш не завршува.

Хиперактивност- секогаш се во "движење" и неуморни се.

Хиперактивноста може да се дефинира како:високо ниво на моторна активност која не е насочена кон некоја цел.

Пореметување на вниманието со хиперактивност често во литературата е познато како скратеница ADHD (Attension Dificet Hiperactivity Disorder) и тоа е едно од најчестите пореметувања во однесувањето во детството.

Правени се многу истражувања за откривањето на причините за појавата на ова пореметување. Некои истражувања покажуваат на дисбалансот на нервотрансмитерите (хемикалии кои го контролираат однесувањето) и абнормалниот метаболизам на гликозата. Испитувањата направени на мозокот на дете со ADHD откриле мал проток на крвта и на електричните активности во фронталните делови на мозокот(тоа се оние делови кои ги следат и контролираат однесувањето и вниманието).Сепак физиолошкиот механизам на создавање на дисфункцијата сеуште не е потполно разјаснет.

Она што е најкарактеристично за ова пореметување е дека ADHD е е поврзан со IQ. Некои деца со ADHD имаат натпросечна интелегенција, а некои се и генијалци но најчесто се со просечна интелегенција.

ADHD пореметувањето може да постои како:

- **ADHD- предоминантнон невнимателен тип**
- **ADHD-предоминантно хиперактивен-импулсивен тип**
- **ADHD-комбиниран тип.**

Ученици со ADHD пореметување

Првите потешкотии на децата со ADHD пореметување но и на неговите родители започнуваат тогаш кога тоа ќе тргне во училиште. *Хиперактивноста,проблемите со концентрацијата и импулсивноста* се пречка за правилно адаптирање и извршување на задачите кио ги наметнува самото училиште.

Наставникот бргу ќе согледа дека овие ученици не се однесуваат исто како нивните врсници: не можат долго време мирно да седат, постојано стануваат и

на тој начин им сметаат во работата на своите соученици како и на наставникот во текот на наставата. Често овие ученици од страна на нивните наставници се нарекуваат мрзливи,неодговорни, незаинтересирани, немирни. Успехот кој учениците со ADHD го постигнуваат на училиште е помал во однос на нивниот интелектуален капацитет,затоа што нивниот хендикеп им го отежнува учењето и искажувањето на знаењата. Учениците тешко се приспособуваат на распоредот на работа и не можат да издржат подолг престој на едно место. Училницата ги заморува, почнуваат да се досадуваат па затоа имаат потреба од активност и движење.

Поради овие причини учениците со ADHD тешко се прилагодуваат во училиштето, и доживуваат неуспех, често се критикувани, неприфатени, отфрлени и избегнувани од страна на своит е врсници. Затоа се несреќни, со слабо почитување а често имаат и лош однос со своите родители затоа што тие не ги сваќаат нивните проблеми.

Како најлесно да се препознае ученик со ADHD

- Често прави грешки при активност во училиште од невнимание;
- Се бори да го одржи вниманието при конкретна активност;
- Често ги губи работите кои му се неопходни;
- Често има проблем во организирање на активноста;
- Често изгледа како да не слуша кога директно му се обраќаат;
- Тешко му е да ги следи предавањата и често не ги извршува дадените задачи;
- Лесно му се отргнува вниманието од она што го работи;
- Често не може да ги држи мирни рацете и нозете додека седи на столица;
- Често го напушта местото каде што седи во училницвата;
- Често трча и скока наоколоу во ситуации кога тоа не се бара од него;
- Често претерано зборува;
- Често има потешкотии да си игра;
- Често е во движење или пак често се однесува како да го придвижува мотор;
- Често ги избрборува одговорите пред прашањето целосно да биде поставено.

Постапки кои наставникот може и треба да ги користи за да му помогне на хиперактивниот ученик со нарушување на вниманието

Секој наставник треба да го разбере и свати специфичниот начин на функционирање на ученикот со ADHD пореметување кое најчесто влијае на успехот како и на извршувањето на училишните обврски и одговорности. Хиперактивниот ученик може успешно да учи ако околината ги подржува индивидуалните разлики во флексибилност и структуиран пристап. Ако ученикот со вакво пореметување е поттикнуван од страна на својот наставник тој е мотивиран за позитивно реагирање и постигнување на добри резултати.

Наставникот на хиперактивниот ученик кој има пореметување на вниманието може да му помогне во учењето на тој начин што ќе му помогне во:

- *одредувањето на адекватен почеток и крајно време за извршување на конкретната задача;*
- *да го пофали и награди ако задачата ја заврши во предвидениот временски рок;*
- *постојано да ги нагласува интересите на ученикот, давајќи му можност да се покаже во најдобро светло.*

Ученикот со ADHD поремеметување е невнимателен и слуша само делови од комуникациските пораки, па затоа е важно наставникот да провери дали ученикот ја примил и ја сватил пораката во целост.

Исто така во текот на наставата наставникот треба да воспостави контакт со очи, односно ученикот со ADHD поремеметување да го гледа додека разговара со него.

Да говори разбирливо со нормална јачина на гласот и без наредби.

Секое барање и напатствие да се искажува на конкретен и едноставен начин, со истакнување на она што ученикот треба и сака да го направи.

Наставникот да провери дали ученикот ја слушнал информацијата така што ќе побара од ученикот да го повтори она што било кажано.

Како наставникот да се однесува кон ученикот со АДХД

- ***Доследноста*** е клуч во помошта на ADHD. Тие тешко се справуваат со промените дури и кога тие промени се позитивни.
- Учениците со ADHD ***имаат два вида на време – воопшто, и не многу***.Тие се лоши во *организирањето на своето време* па затоа наставникот им е потребен за да им помогне да ги раздели задачите на помали компоненти.
- Од помош е ако наставникот учениците со ADHD ги смести во предниот дел од училницата(поблиску до таблата).
- Избегнувајте учениците со ADHD да ги сместите во поголема група каде повеќе ученици изведуваат иста задача.
- Користете бои и облици за да им помогнете да се организираат.
- На хиперактивните ученици кои имаат ***потреба за постојани активности*** ќе им помогнете да го одржат вниманието ако им дадете постојано да држат во раката топка од пластелин.
- Исто така треба да им дозволите да прават ***куси контролирани паузи***
- Треба да работите во границите на детското внимание. Често треба ***да се менуваат видовите на активност*** за да може детето да работи продуктивно.
- Овие ученици повеќето се ***визуелни типови***. Пробајте работите да ги направите повеќе визуелни и тактилни.

Ако секој наставник подобро се запознае со проблемот кој го имаат овие ученици ќе го промени својот однос кон нив и нивното однесување нема да го толкува како нешто што е насочено против него туку ќе најде начин вистински да им пријде на овие ученици за да можат успешно да се вклопат во наставниот процес.

Користена литература:

1. Копатчев Д. Раниот третман како фундамент на успешна интеграција на деца со пречки во развојот во средини на своите врсници во предучилишна возраст,Дефектолошка теорија и практика, 1997.
2. Kinsbourne M.Attention Deficit Hiperactivity Disorder, Textbook of child Neurology, Wiliams and Wilkins, Baltimore,1995.
3. Kakar J.Ibach L. Rethinking the ADHD Dijagnosis, Psihology,2009.
4. Sofijanov N. Sindrom minimalne cerebralne disfunkcije, Klinicka pedijatrija, Medicinska kniga Beograd Zagreb,1987.
5. ADD&ADHD in Children:Recognizing the Signs symptoms.
6. http:/www.helpguide.org/mental/adhd add signs symptoms.

Anita Risteska

STUDENTS FOLLOWED WITH ATTENTION HYPERACTIVITY DISORDER (ADHD)

Attention hyperactivity disorder is a neurological disorder that affects individuals in four areas:

Attention - Directional problem attention, difficult focusing on a specific activity or incompletion particular task if it is not interesting.

Impulsiveness - lack of self-control.

Boredom - if the task is not stimulating easily it becomes boring and never ending.

Hyperactivity-always in the "movement" and tireless.

Hyperactivity can be defined as: a high level of motor activity that is not directed towards a goal.

Disorder attention with hyperactivity often in the literature is known as the abbreviation ADHD (Attention deficit Hyperactivity Disorder) and it is one of the most common behavioural disorders in childhood.

Done a lot of research discover causes of this disorder. Some studies show imbalance nervotransmiterite (chemicals that control the behaviours) and abnormal glucose metabolism. Studies of the brain of a child with ADHD found a small blood flow and electrical activity in the frontal parts of the brain (that is, those parts that follow and control behavioural attention). Yet physiological mechanism of creation of dysfunction has not yet been completely clarified.

What is most characteristic of this disorder is that ADHD is associated with IQ. Some children with ADHD have above-average intelligence, and some genius, but mostly with average IQ.

ADHD disorder can exist as:

ADHD-predominantly inattentive type

ADHD-predominantly hyperactive-impulsive type

ADHD-combined type.

Students with ADHD disorder

The first difficulties of children with ADHD disorder and his parents begin when

it goes in school. Hyperactivity, problems with concentration and impulsivity obstacle to proper adaptation and performance the tasks imposed by the school itself.

The teacher will quickly see that these students are not exactly like their peers: may not sit peacefully for long, constantly moving more and thus they are a problem in the work of their classmates and teacher during class. Often these students by their teachers are called lazy, irresponsible, careless, restless. Success that students with ADHD reach school is smaller in terms of their intellectual capacity, because their disability makes it difficult learning and expressing knowledge. Students work hard to adjust schedules and can not withstand a longer stay in one place. Classroom tired, starting to get bored so I need the activity and movement.

For these reasons, students with ADHD are difficult to adapt in school and fail, often criticized, unaccepted, rejected and ostracized by their peers. So unhappy, in poor compliance and often have bad relationship with their parents because they do not take their problem seriously .

The easiest way to recognize a student with ADHD

- • Often makes mistakes in activity in school by negligence;
- • Fights to maintain attention in a particular activity;
- • Often loses things that are necessary;
- • Often has trouble organizing activities;
- • Often does not seem to listen when directly addressed;
- • It is difficult to follow lectures and often do not carry out the given tasks;
- • Easy loses attention from what matters;
- • Often can not keep his hands and feet calm while sitting on the chair;
- • Often leaves the place where he is sitting in the classroom;
- • Often runs and jumps around in situations where it is not required of him;
- • Often exaggerated talk;
- • Often has difficulty playing;
- • It is often on the go or often acts as moves the engine;
- • Often says the answer before the question to be fully set.

Procedures that teachers can and should be used to help the hyperactive student with attention disorder

Every teacher should understand specific way of functioning student with ADHD disorders which usually affects the success and performance of school obligations and responsibilities. Hyperactive student can successfully learn if the environment supports individual differences in flexibility and structured approach. If a student with such a disorder is encouraged by his teacher he is motivated for a positive response and achieving good results.

Teacher hyperactive student who has a disorder of attention can help in learning in a way that will help:

- Allocation of adequate start and end time to perform the particular task;

Praises and rewards if the task completed within the prescribed time limit;

Continually emphasizes the interests of the student, giving him the opportunity to show in the best light.

Student with ADHD disorders is inconsiderate and hear only parts of the communication messages, so it is important to check that the student teacher has received

the message and realized in full.

Also during class the teacher should establish eye contact, or a child with ADHD disorder watch while conversing with him.

To speak understandable voice with normal strength and without orders.

Each application and guideline to express specific and simple way, with emphasis on what the student needs and wants to do.

Teacher to check the student heard the information so that you will ask the student to repeat what was said.

As a teacher to treat a child with ADHD

- Consistency is key in helping ADHD. They are difficult to deal with change even when these changes are positive.
- Students with ADHD have two kinds of time – no time or very little time. They are bad at organizing time so teachers need to help them to separate tasks into smaller components.
- It is helpful if the teacher, students with ADHD places them in front of the classroom (closer to the board).
- Teachers need to avoid placing students with ADHD in a larger group where more students perform the same task.
- Use colours and shapes to help them organize.
- The hyperactive students who need permanent activities will help to maintain attention, is useful if you give them to constantly hold in their hand a ball of plasticine.
- You also need to let them do short controlled breaks.
- You have to work within the children's attention. Often need to change the types of activity so that the child can work productively.
- These students are mostly visual types. Try making the activist with more visual and tactile.

If any teacher better acquainted with the difficulties that these students will change their attitude towards them and their behaviour will be interpreted as something that is directed against him, but to find a way to really approach these students can successfully fit into the teaching process.

Used literature

1. Копатчев Д. Раниот третман како фундамент на успешна интеграција на деца со пречки во развојот во средини на своите врсници во предучилишна возраст,Дефектолошка теорија и практика, 1997.
2. Kinsbourne M. Attention Deficit Hyperactivity Disorder, Textbook of child Neurology, Williams and Wilkins, Baltimore,1995.
3. Kakar J.Ibach L. Rethinking the ADHD Diagnosis, Psihology,2009.
4. Sofijanov N. Sindrom minimalne cerebralne disfunkcije, Klinicka pedijatrija, Medicinska kniga Beograd Zagreb,1987.
5. ADD&ADHD in Children: Recognizing the Signs symptoms.
6. http:/www.helpguide.org/mental/adhd add signs symptoms.

Т.А. Бугренкова
Международный славянский институт, г. Москва

316.772-021.463

КРОССКУЛЬТУРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: МЕЖКУЛЬТУРНАЯ И ВНУТРИКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

По мере того как мир становится все более культурно усложненным и плюралистическим, растет и важность тем, связанных с межкультурной коммуникацией. Способность общаться невзирая на культурные барьеры влияет на нашу жизнь не только на работе или в школе, но и дома, в кругу семьи и в игровой обстановке. Можем ли мы как-то усовершенствовать навыки такого общения?

Межкультурная и кросс-культурная коммуникация стали темой множества исследований.

Учеными предлагалось множество определений коммуникации, в том числе межкультурной. Портер и Самовар, к примеру, дают коммуникации следующее определение: «То, что имеет место всякий раз, когда кто-то реагирует на поведение или последствия поведения другого человека». В другой работе они определяют коммуникацию, как то, что происходит «всякий раз, когда поведению приписывается какой-то смысл». Мы определяем коммуникацию просто как *обмен знаниями, идеями, мыслями, понятиями (концептами) и эмоциями, происходящий между людьми*.

Коммуникация может быть намеренной или ненамеренной. Разумеется, коммуникация происходит всякий раз, когда двое или более людей сознательно пытаются передать друг другу смысловое (значимое) сообщение. Формами коммуникации будут разговор, написание письма или хотя бы этой книги. Однако коммуникация может происходить и непреднамеренно, мы передаем другим смысловые сообщения, даже когда не собираемся этого делать. Тем самым в коммуникации проявляется уже известный нам феномен: люди приписывают поведению какой-то смысл (значение), независимо от того, была передача этого смысла намеренной или нет.

В сфере социальной психологии и коммуникации термин *межличностная коммуникация* обычно относится к коммуникации, которая происходит между людьми, происходящими из одной и той же культурной среды; в этом смысле он синонимичен термину внутрикультурная коммуникация.

Термин **межкультурная коммуникация** относится к обмену знаниями, идеями, мыслями, концептами и эмоциями между людьми из разных культур.

По мере взросления мы усваиваем культурные правила адекватного коммуникативного кодирования вербального и невербального поведения. Пока мы еще дети, эти правила постоянно подкрепляют родители, друзья, учителя и другие люди, приобщающие нас к культуре. Многие правила также передаются и подкрепляются организациями и социальными институтами (как это происходит, когда мы изучаем язык в период школьного обучения). Когда мы становимся старше, то начинаем меньше нуждаться в напоминании об этих правилах, и их использование требует меньше сознательных усилий. Неизбежным результатом становятся уникальные культуро-специфические способы, какими осуществляется коммуникация - вербальная и невербальная.

По мере взросления мы также научаемся тому, как воспринимать сигналы и

интерпретировать сообщения – овладеваем культурными правилами адекватного декодирования. Поскольку мы разделяем набор правил кодирования и декодирования с представителями своей культуры, то у нас формируется ряд ожиданий в отношении коммуникации. Эти правила и ожидания образуют основу «молчаливого» понимания, которое нет необходимости проговаривать всякий раз, когда мы, взрослые представители одной и той же культуры, общаемся друг с другом.

Правила декодирования, а также связанные с ними эмоции и ценностные суждения, формируют основу «фильтров», которыми мы пользуемся, когда взираем на мир. Они становятся нормальной составляющей нашей психологической конституции благодаря тому способу, каким нас приобщали к культуре.

Мы не только имеем определенные ожидания относительно процесса коммуникации, но и усваиваем эмоциональные реакции, связанные с этими ожиданиями. Эти реакции могут простираться от одобрения и удовольствия до оскорбления, враждебности и фрустрации. Наши эмоции, в свою очередь, тесно связаны с ценностными суждениями, которые мы часто делаем, не задумываясь над ними лишний раз. Эти суждения кажутся вполне естественными, поскольку они укоренены в нашем воспитании; они - единственный вид суждений, которые мы научились делать. Эмоции и ценности служат в качестве указаний, помогающих нам формировать мнения относительно себя и других людей.

Тем самым правила декодирования, а также связанные с ними эмоции и ценностные суждения, формируют основу «фильтров», которыми мы пользуемся, когда взираем на мир. Все больше приобщаясь к культуре, мы добавляем к этим фильтрам новые «слои». Эти фильтры подобны линзам, которые позволяют нам воспринимать мир в определенном ключе. Когда мы становимся взрослыми, то пользуемся теми же фильтрами, что и другие представители нашей культурной группы. Они становятся частью нашего «Я» и составляющей нашей психологической конституции благодаря тому способу, каким нас приобщали к культуре.

Мы, как правило, делаем выводы относительно внутреннего состояния или настроения (диспозиции) других людей, которое предположительно лежит в основе их поведения или даже является его причиной. Эту предрасположенность в психологии называют *фундаментальной ошибкой атрибуции*. Кросс-культурные исследования показывают, что в других культурах подобная предрасположенность может отсутствовать. К примеру, Миллер, сравнивая объяснения американцев и индусов в отношении действий другого человека, обнаружил, что диспозиционные (касающиеся настроения) ожидания, были присущи американцам в гораздо большей степени, чем индусам. Индусы же давали объяснения с точки зрения обязанностей деятеля, социальных ролей и других специфических для ситуации характеристик. Другие атрибутивные тенденции - такие, как *искажение, служащее удовлетворению собственных интересов,* и защитные атрибуции, - также проявляются в разных культурах различным образом.

Одним словом, культура играет большую роль в декодировании сигналов: во-первых, из-за тесной связи между культурными правилами, определяющими кодирование и декодирование, и, во-вторых, из-за культурных влияний в формировании этноцентризма, стереотипов и социального познания. Культурные правила декодирования находятся в тесной связи с эмоциями и ценностными суждениями, которые сообща образуют нашу Я-концепцию. Поскольку коммуникация предполагает моментальный переход от кодирования к декодированию и обратно, понимание роли

культуры в этом процессе становится трудной задачей – будь эта коммуникация внутри- или межкультурной. Одним из способов высвечивания уникальных обстоятельств, при которых осуществляется межкультурная коммуникация, является сравнение этих двух типов коммуникации.

Во многих контекстах термин *кросс-культурная коммуникация* используется как синоним термина **межкультурная коммуникация.** В контексте коммуникации разницы между этими терминами нет; однако имеется важное различие между кросс-культурным и межкультурным *исследованием*. *Кросс-культурное* исследование относится к сравнению двух или более культур по некоторой интересующей переменной (например, выясняются различия между культурами *А* и *В* в выражении эмоций). *Межкультурное* исследование имеет отношение к изучению интеракции между представителями двух конкретных культур (например, выясняются различия в том, как представители культур *А* и *В* выражают эмоции, когда общаются соответственно с людьми из культур *В* и Л).

Большинство исследований в области межкультурной коммуникации являются кросс-культурными, а не межкультурными. Как таковые, они не всегда позволяют получить данные, которые непосредственно приложимы к межкультурному эпизоду. Многие из кросс-культурных исследований, рассмотренных в главах 12 и 13, касаются культурных различий в стилях коммуникации, но не обязательно того, как люди осуществляют коммуникацию с представителями какой-то другой культуры. Например, какое бы количество кросс-культурных исследований, сравнивающих американцев и японцев, мы ни проводили, они не дадут нам информации о том, как представители этих двух культур общаются друг с другом *во время интеракции*.

Чтобы исследование было межкультурным, оно должно сравнивать межкультурные данные с внутрикультурными; только подобные различия могут быть приписаны межкультурной коммуникации как таковой. Исследование, сравнивающее межкультурную коммуникацию американцев и японцев, должно оценить, каким образом американцы и японцы взаимодействуют как с американцами, *так и с* японцами. Только различие между внутрикультурными и межкультурными интеракциями говорит нам о том, что уникально именно для межкультурной интеракции.

При **внутрикультурной коммуникации** участники интеракции имплицитно используют одни и те же основные правила. Когда люди общаются внутри границ, определяемых принятыми основными правилами, то могут сосредоточиться на содержании сообщений, которыми обмениваются. Они кодируют и декодируют сообщения, используя одинаковый культурный код. Когда мы осуществляем коммуникацию внутри общих культурных границ, то имплицитно считаем, что другой человек является представителем нашей культуры или что он ведет себя социально приемлемым образом. Мы можем посчитать, что индивид «хорошо» социализировался в нашу культуру, и делаем ценностные суждения о процессе и способности человека участвовать в этом общепринятом процессе.

Когда мы общаемся с другими людьми внутри нашей культуры, этот процесс «работает», поскольку мы оперируем одними и теми же кодами и правилами кодирования и декодирования. Тем самым закодированные «посылки», которые мы отправляем, когда становимся кодирующими, и те, которые мы получаем и открываем, когда бываем декодирующими, оказываются нам знакомы, поскольку мы, как правило, используем одинаковую «упаковку» наших посылок.

Но даже во внутрикультурных ситуациях, когда мы взаимодействуем с людьми,

которые выходят за рамки того, что считается «нормальным» или «социально допустимым», мы часто демонстрируем негативные реакции. Мы испытываем трудности с интерпретацией сигналов, которые эти люди пытаются послать, поскольку они не соответствуют культурным правилам «упаковки», которые мы ожидаем от представителей своей культуры. Мы реагируем негативно, поскольку усвоили, что подобные действия недопустимы, и можем производить негативные диспозиционные атрибуции, считая человека «плохим», «глупым», «дурно воспитанным» или «лишенным здравого смысла».

Негативные стереотипы могут легко формироваться даже во внутрикультурных коммуникативных ситуациях. Поскольку наши культурные фильтры и этноцентризм порождают набор ожиданий относительно других людей, коммуникация с людьми, чье поведение не соответствует нашим ожиданиям, часто ведет к негативным атрибуциям. Подобные непредвиденные события требуют субстантивной обработки, на которую сильно влияет индуцированная эмоция. Если индуцированная эмоция негативна, то она будет способствовать атрибуциям относительно других людей, имеющим отрицательную валентность. Эти атрибуции образуют ядро стереотипа подобных людей, подкрепляя систему ценностей и ожиданий, которой мы изначально придерживались. Эти процессы распространены даже при эпизодах внутрикультурной коммуникации.

Одной из характеристик, которая отличает межкультурную коммуникацию от внутрикультурной, является неопределенность или двусмысленность в отношении основных правил, посредством которых будет осуществляться интеракция. Из-за широкого и глубокого влияния культуры на все аспекты коммуникативного процесса мы не можем быть уверены в том, что правила, которыми пользуются два представителя разных культур, идентичны. Эта неопределенность присуща и вербальному и невербальному поведению, как в модусе кодирования, так и декодирования: каким образом упаковать сообщения, превратив их в сигналы, которые будут проинтерпретированы в соответствии с нашими намерениями, и каким образом открыть посылки в соответствии с изначальными намерениями отправителя.

Участники межкультурной интеракции часто используют при общении вербальный язык, который не является родным по крайней мере для одного из них, а иногда и для обоих. Тем самым смыслу слов присуща неопределенность. Культурные различия в использовании невербальных каналов делают эту неопределенность еще большей. Декодирующие не могут быть уверены, в отличие от внутрикультурных ситуаций, в том, что они интерпретируют сигналы и сообщения в соответствии с изначальным намерением кодирующего.

В исследовании, проведенном среди русских и македонских студентов, было обнаружено, что студенты оценивали внутрикультурные эпизоды выше, чем межкультурные, по качеству коммуникации и позитивным ожиданиям, а межкультурные эпизоды выше по уровню тревоги, неопределенности и социальной идентичности. Аналогичным образом, студенты оценивали внутриэтнические встречи более высоко по качеству и удовлетворенности, а межэтнические более высоко по уровню тревоги и неопределенности. Эти данные подтверждают мысль, что эпизоды межкультурной коммуникации отмечены повышенной степенью неопределенности по сравнению с внутрикультурными встречами.

Уменьшение неопределенности – одна из основных задач начальных межкультурных встреч. Без уменьшения неопределенности участники интеракции

не могут приступить к должной обработке содержания сигналов и интерпретации сообщений, поскольку неопределенность делает сообщения двусмысленными по своей сущности. Если неопределенность снижена, тогда участники интеракции могут сфокусировать свое внимание на содержании сигналов и сообщений, которыми они обмениваются.

Еще одной характеристикой межкультурной коммуникации является неизбежность конфликта и непонимания. Во время межкультурных встреч велика вероятность того, что поведение людей не будет соответствовать нашим ожиданиям. Мы часто интерпретируем такое поведение как поползновение на нашу систему ценностей и мораль. Оно вызывает негативные эмоции, которые расшатывают нашу Я-концепцию. Эти конфликты возникают в межкультурном общении человека не только с людьми, но также с другими агентами культурной системы (такими, как общественный транспорт, почта, торговля, бизнес).

Конфликт при межкультурном общении неизбежен. Поскольку участники интеракции не могут послать или принять сигналы однозначным образом, как они привыкли это делать во внутрикультурных ситуациях, эпизод межкультурной коммуникации может вызывать у нас фрустрацию или испытывать наше терпение. В подобных ситуациях легко выйти из себя, и люди могут быстро расстроиться или потерять интерес к подобным интеракциям из-за тех дополнительных усилий, которых они требуют. Даже если участники интеракции добиваются определенного успеха в «распаковке» сигналов, интерпретация сообщений может оказаться частичной, двусмысленной или ошибочной. Возможно, сообщения не удастся расшифровать в соответствии с первоначальным намерением отправителя, что ведет к коммуникативным оплошностям и проблемам в последующем общении.

Конечно, этому конфликту способствует неопределенность. Люди могут потерять терпение из-за двусмысленности, а это ведет к гневу, фрустрации или раздражению. Однако даже после того как неопределенность уменьшена, конфликт все равно неизбежен из-за различий в смысле вербального языка и невербального поведения у разных культур, а также в сопутствующих эмоциях и ценностях, присущих культурной системе. Результатом часто становятся различные интерпретации скрытого намерения участниками интеракции – что может иногда иметь место и при внутрикультурной коммуникации. Способность разрешить этот неизбежный конфликт продуктивным и эффективным способом очень важна для выстраивания успешных межкультурных отношений через коммуникацию.

С. Георгиевска
Филозофски Факултет, sofijaarnaudova@gmail.com
Ф. Денкова-Зафировска
Македонски Телеком, frosinadenkova@gmail.com

37.091.33-028.27

ПРИМЕНА НА ИКТ ВО НАСТАВАТА
APPLICATION ON ICT IN TEACHING

Користењето на компјутерот во наставата и учењето овозможува да се создаде искуство за учење кое промовира мисловни вештини кај учениците. Постигањето на таквите цели имплицира друга организација на наставата во која наставниците преземаат одговорност за воспоставувањето атмосфера во училницата што ќе поттикнува отворена и одговорна интеракција, наставата да не се сведува на пренесување и повторување на знаењата, туку во наставниот процес да се создаваат услови за комуникација, при што наставниците ги поттикнуваат учениците да поставуваат прашања, да бараат одговори и да ги споделуваат своите мислења со другите ученици и со наставникот.

Спороведената евалуација по 8 обуки за ИКТ во средните училишта во Скопје покажа што сакаат наставниците да постигнат со примена на ИКТ-Информациско-комуникациската технологија во наставата. Односно да научат како да се движат низ интернетот, да ги откријат безбројните ресурси корисни за секојдневната настава (да ги бараат, складираат, организираат и евалуираат информациите што ги наоѓаат), да станат дел од глобалната заедница на едукатори кои комуницираат и соработуваат со помош на ИТ, да ја интегрираат технологијата во своите училници како и да направат веб сајтови-лични, за својот предмет, за проектите кои ги работат.

ПРИМЕНА НА ИКТ ВО НАСТАВАТА

Современиот човек живее во време на брз развој на компјутерската технологија. Компјутерската технологија навлегувајќи во сите сфери на човековото живеење го менува светот во кој живееме. Од овде се наметнува прашањето: Дали компјутерите го менуваат и начинот на кој учиме? Како се случува тоа најдобро можеме да разбереме доколку го насочиме вниманието кон компјутерските игри.

За почеток, важно е да се дефинираат и објаснат поимите: играње, игра, компјутерски игри и видео игри.

Играњето е активност која поединецот ја избира како извор на задоволство, кое интензивно и потполно се апсорбира и го поттикнува создавањето на социјални групации (Prensky, 2001). Забавата, во смисла на уживање и задоволство, не става во релаксирана рецептивна духовна состојба за учење. Играњето, преку задоволството кое го предизвикува, ја зголемува нашата ангажираност, која исто така помага во учењето (Prensky, 2001).

Играта може да се набљудува како постапка истовремено и на играње и на забава (Prensky, 2001). Таа претставува организирано играње кое ни овозможува уживање и задоволство (Prensky, 2001).

Според Prensky (2001), **компјутерските игри** се карактеризираат со шест клучни структурални елементи кои, кога ќе се комбинираат заедно, силно го активираат играчот. Овие елементи се:

- Правила
- Цели и објекти
- Исходи и повратни информации
- Конфликт, натпревар, предизвик, отпор
- Интеракција
- Приказна

Постојат различни видови на игри: акциони игри, авантуристички игри, борбени игри, платформни игри (каде ликовите во играта трчаат, скокаат преку и над некои платформи), игри на знаење, игри со симулации- моделирање и играње на улоги како што се стратегиските и менаџерските игри, практични игри, логички и математички игри (Kaptelinin and Cole 2001; Becta 2002, според Mitchell & Savill-Smith, 2004). Игрите може да се играат преку натпревар, соработка или индивидуалистички (Becta 2001, според Mitchell & Savill-Smith, 2004).

Влијанието на играњето на компјутерските игри врз младите личности

Несомнено е дека играњето на компјутерски игри има големо влијание врз младите личности. Тоа влијание можеме да го разгледуваме од два аспекти: негативен и позитивен. Овие два значајни аспекти, во наредните редови, ќе ги разгледаме и продискутираме посебно.

Негативното влијание на играњето на компјутерските игри врз младите личности

***Здравствени потешкотии*:** Постојат разни податоци кои упатуваат на влијанието на честото играње на компјутерски игри врз здравјето на младите луѓе. Корисниците на компјутерски игри често се жалат на главоболка, болка во градите, замор и променливо расположение .

Овие резултати се компатибилни со наодите дека играњето на компјутерски игри предизвикува депривација, спиење, а исто така е поврзана со црни кругови околу очите и вкочанетост на мускулите во рамениците. Медицинските стручњаци упатуваат на појава на метаболитички и срцеви падови, па дури дека честото играње може да предизвика епилептичен напад кај склони лица. Многу од спомнатите последици се јавуваат бидејќи корисникот седи близу до екранот, но исто така можат да бидат и резултат на фактори како што се: когнитивни, емоционално возбудување, движења на рацете и сл.

Како резултат на долготрајното седење, можни се негативни влијанија на видот поради оптеретување и напрегање на очите, а како резултат на општата телесна неактивност доаѓа до слабеење на тонусот на мускулите, намалување на кондицијата, искривување на кичмата.

Психо- социјални потешкотии: Постојат низа на психолошки и социјални потешкотии кои се асоцираат со играњето на компјутерски игри. Според Bosworth, веројатноста корисниците на компјутерски игри да бидат вклучени во ризични однесувања како што се алкохол и дрога. Но, оние кои ја имаат доживеано играта имаат поголема веројатност да развијат депресија (Bosworth, 1994, според Mitchell & Savill-Smith, 2004).

Ваквите причини за самодоверба можат да доведат до тоа интеракцијата со компјутерските игри да постане замена за социјални односи. Исто така, како резултат на

ниското ниво на самопочитување кај корисниците, компензациски ефекти кои ги има играњето на компјутерски игри можат да ја поткрепат тенденцијата за одбегнување и зависно однесување, што за возврат доведува до чувство на недораснатост и депресија.

Но, постојат истражувања кои не ја подржуваат идејата дека корисниците на компјутерски игри се помалку социјабилни од нивните врсници. Пример, Colwell и сор. (1995) сугерираат дека корисниците, особено момчињата, поминуваат многу повеќе време со своите врсници, бидејќи играњето на компјутерски игри е извор на активности исполнети со соработка како што се размена на информации и идеи околу игрите кои ги играат (според Mitchell & Savill-Smith, 2004).

Агресивност: Секако дека постои оправданост за загриженоста на возрасните во однос на можноста за негативно влијание на компјутерските игри исполнети со насилство врз младите личности. Главна грижа е тоа што, поради самата природа на ваквите игри, постои идентификација на корисникот со агресорот и активно учество на корисникот во агресивните активности .

Проблемите се зголемуваат со зголемувањето на бројот на вакви игри и со сè поголемото прикажување на реалистични и експлицитни насилства во нив.

Со оглед на тоа дека децата сеуште се неоформени личности, насилните содржини навистина можат да ја поттикнат нивната агресивност, бидејќи тие не можат да ги проценат ефектите од своето однесување. Гледајќи ги своите родители, врсници и опкружување децата преку социјалното учење усвојуваат одредени облици на учење. На овој начин и однесувањето на јунаците од компјутерските игри се пренесува и децата го усвојуваат како сопствено.

За жал, денешната култура е култура во која преовладува насилство од кое е невозможно да се побегне или да се изолира. Затоа неправедно е вината за насилството да се препише само на компјутерските игри и на нивните содржини и јунаци. Покрај тоа, постојат и такви игри чија содржина не е насилна, туку пред сè едукативна и забавна.

Неосетливост за реалноста: Агресивните содржини од различни медиуми можат да формираат неосетливост на детето за реално насилство или реалните настани од неговото секојдневие. Овој недостаток на компјутерските игри може да се надмине со активното учество на возрасните (родители или наставници) при изборот на игрите кои им ги нудат на децата.

Отсуство на фантазија: На корисниците не им е оставена никаква можност за креативно мислење. Во играта, тој има своја задача, боја на коса и облека, исто како што се одредени и неговите противници и посакуваните награди. Не е возможно да се направи никаков потег кој не е предвиден во самата игра.

Отсуство на реален соиграч: Децата кои освен компјутерот не бараат никакво дополнително друштво имаат само субјективно чувство дека тоа им е доволно. Игрите кои бараат повеќе играчи развиваат социјализација ан детето, го учат на тимска работа, постои неопходност од почитување на одредени правила, со елементи како што се стратегија, среќа и слично, а компјутерските игри тоа не го подразбираат.

***Отсуство на комуникација*:** За децата од предучилишна и училишна возраст многу е важно да стекнат основи на вербално изразување кои понатаму би се надоградувале. Со оглед на тоа дека играњето на една игра многу често упатува во следна, брзо децата стануваат вистински стручњаци во компјутерските термини, но невешти во обичната, секојдневна комуникација.

Зависност: Не постои никаков документ кој одредува кој стадиум на играње ан компјутерски игри се смета за претеран т.е. зависен. Сепак, кога едно дете ќе се „за-

фати" без оглед на тоа дали ги истражува сите нивоа на една игра или минува од игра во игра, тешко е да се одвои од компјутерот. Доколку не се гледа со пријателите, избегнува комуникација со пријателите и не прифаќа ниту еден начин на поминување на своето слободно време, постои основа за формирање на зависност, или таа веќе се развила.

Училишно постигнување: Во однос на влијанието на играњето на компјутерските игри врз училишното постигнување можеме да говориме за два вида на ефекти: позитивни и негативни. Познато е дека учениците кои играат често компјутерски игри имаат помалку позитивен однос кон училиштето. Оваа врска е во согласност со индикациите кои ги даваат наставниците во дефинирањето на „ризичната" група на ученици како што се: силна преференција на не- насочени долготрајни активности како што се гледањето на телевизија или играњето на компјутерски игри. Долготрајното играње на компјутерски игри го намалува времето за извршување на домашните задачи, што може негативно да влијае на училишниот успех. Истражувањата покажуваат дека момчињата со послаби училишни постигнувања поминуваат подолго време во играње на компјутерски игри (3 или повеќе часови), за разлика од нивните врсници со повисоки постигнувања (Benton, 1995; Colwell *и сор*., 1995, според Mitchell & Savill-Smith, 2004).

Надминување на негативното влијание на играњето на компјутерските игри врз младите личности

Голем дел од овие негативни влијанија кои ги имаат компјутерските игри врз младите личности се надминуваат со развојот на модерните компјутерски игри. Пред модерните видео и компјутерски игри, игрите најчесто се базирале на игри со карти или пак игри во кое што преовладувало насилството (со исклучок на монополот и некои други игри слични на него). Играњето игри не било со цел да се научи нешто, туку тие биле начин да се пополни слободното време. Денешните игри се карактеризираат со поголема комплексност која што не е единствената разлика помеѓу постарите и модерните игри. Разликата е исто така и во тоа што се разликува начинот на играње, информациите што ги добива детето и младата личност со играњето на играта, знаењата што ќе ги усвои низ играта.

Главно разликите помеѓу модерните и игрите кои се играле пред скоро две децении се:

- Општо постарите игрите се играле просечно околу 2 часа, за постигнување на целта на играта. За постигнување на целта на една модерна игра се потребни, во зависност на големината и комплексноста на играта од 8 до 100 часа;
- Постарите игри даваат едно решение и се одликуваат со проблем кој се повторува и по комплексноста и по начинот на решавање. Модерните игри бараат од играчот да научи голем број на нови вештини и стратегии, и да ги усоврши низ многуте нивоа на играта кои што се разликуваат по тежина;
- Постарите игри општо се играат еден на еден или само еден играч. Модерните игри поради сложеноста на проблемите бараат и активности надвор од играта и соработка со други играчи (било тоа да се однесува или не на on-line игра);
- Постарите игри ретко бараат да се води играчот од етичките дилеми.

Модерните игри често бараат од играчот да се води од своите етички гледишта и често да донесува одлуки од видот „живот и смрт";

- Како основа на старите игри се некои видови игри со карти како што се покер, бриџ, некои квиз игри како што е „сакате ли да бидете милионер", шах, монопол и сл. Модерните игри во себе вклучуваат разни симулации (од секојдневието, со голем степен на реалност), историски стратегии, воени стратегии, и спортски игри.

За да се осознае правилно влијанието на игрите врз детската и младата личност, неопходно е проблемот да се разгледа од повеќе аспекти. Ако како предмет на проучување, на една страна го ставиме влијанието на игрите врз развојот на младите и процесот на учење, од друга страна би го ставиле влијанието на книгите врз развојот на младите и процесот на учење. Не смееме да го отфрлиме фактот дека во историјата многу работи се случиле поради идеологијата која што ја негуваат некои автори и кои што ја актуелизираат во своите дела, било тоа да е идеологија која што сама по себе е штетна или пак е погрешно интерпретирана. Но, сепак влијанието на книгите е далеку повеќе позитивно отколку негативно и зависи од тоа како читателот би ја разбрал (протолкувал) нејзината суштина.

Позитивното влијание на играњето на компјутерските игри врз младите личности

Нов пристап кон учењето: Едукативните игри нудат голем избор на информации. Секое учење низ игра е полесно и побрзо, а она што ќе се научи подолго се помни бидејќи е дел од личното искуство за разлика од класичното учење од книга. Играјќи, детето не е ни свесно дека учи.

За жал, многу е мал бројот на активности кои овозможуваат ваков вид на учење. Детето кога ќе пејде на училиште, учењето низ игра станува речиси целосно заборавен начин на учење.

Совладување на основите на компјутерот: Игрите се основа на компјутерската писменост, а овој облик на писменост е јазик на иднината.

Нови, необични искуства: Компјутерските игри му овозможуваат на детето да влегува во различни улоги (принцови, волшебници, ѕверови, суперхерои итн.) и на тој начин многу детски желби можат лесно да бидат остварени. Овој вид на идентификација е далеку помоќна од онаа кога се чита книга (бидејќи компјутерот нуди визуелна слика), или кога се гледа филм (бидејќи детето во компјутерската игра активно учествува). Играта дава чувство на натприродна моќ и чувство на важност кои многу често им недостасуваат на децата.

Ослободување од напнатоста: На децата им се потребни исто колку и на возрасните вентили за исфрлање на потиснатите емоции, наталожените конфликтни искуства, или едноставно исфрлање на вишокот на енергија. Меѓутоа, додека возрасните, покрај игрите, познаваат и некои други облици на канализација на напнатоста и стресот (медитација, мали ритуали, разговори со пријатели, физички вежби и др.) често за детето играта е единствениот прифатлив вентил за превенција од овие состојби. Додека децата играат игри, тие учат да почитуваат правила и на тој начин ја зголемуваат способноста за самодисциплина и автономија.

Учење на англиски јазик: Детето со играњето на компјутерските игри ја користи компјутерската тастатура со што почнува да ги совладува основите на англискиот јазик

што претставува големо олеснување за понатамошното свесно учење на англискиот јазик.

Примена на компјутерските игри во воспитно- образовниот процес

Денес компјутерските игри се важен дел од животот на децата и важен дел од нашата култура на живеење како целина. Често возрасните со зачудување ги гледаат децата како посветуваат на некоја игра часови во која имаат улога на тренер на фудбалски тим, креатор на империја, менаџер, волшебник, император и др. Порано видео и компјутерските игри се сметале како пречка за извршување на „повредните" работи како пишување домашно, играње надвор извршување ан домашните обврски и слично.

Истражувачите, учителите и дизајнерите на извори и техники за учење почнуваат да го поставуваат прашањето: како би можело овој моќен медиум (видео и компјутерските игри) да се употреби за поддршка во учењето кај децата?

Училиштето, наместо да ги затвора вратите на видео и компјутерските игри, сè повеќе го интензивира прашањето за влијанието кое што го има овој вид на игри и дали тие би можеле да обезбедат нов моќен извор за доаѓање до знаења од разни области.

Како најсветла точка, од поглед на прашањето дали навистина има потреба од овој вид на игри во образованието, се фактите дека при играњето на видео и компјутерските игри постои: забава при учењето што овозможува зголемен интерес и задоволство при учењето, практично учење (денешните игри се карактеризираат со голем степен на реалност), учење со соработка, можност за изведување имагинативни експерименти со што се подобрува способноста на учениците да „научат како да учат", можност за осмислување и поврзување на поимите кои се учат (наспроти меморирањето на „голи" факти), ангажираност на мозокот за апсорбирање на сложени теми и проблеми, можност учениците да научат практични вештини кои би користеле во реалниот живот.

Сето ова претставува предизвик кој си го поставува воспитно- образовниот процес, а истовремено има многу пречки во неговото постигнување, што е доволна причина за имплементирање на видео и компјутерските игри во образованието, а со тоа и во воспитно - образовните институции.

Затоа, сосема оправдано е барањето да се има поголемо разбирање за користењето на компјутерските игри во воспитно- образовниот процес, а истражувачите и нивните дизајнери треба да бидат насочени кон креирање на компјутерски игри кои во основа ќе ги имаат принципите на учење, со што би се создавале вистински едукативни игри кои имаат силно и позитивно едукациско влијание врз младите личности.

Придобивки во учењето кои се препишуваат на компјутерските игри во образовната пракса

Когнитивни способности: Во оваа област компјутерските игри овозможуваат: пренесување на ново знаење, формирање и реконструирање на концептуални шеми, развивање на логичкото, аналитичкото, критичкото и креативното мислење, развивање на краткотрајна и долготрајна меморија, поткрепуваат различни стилови на мислење, препознавање на проблеми и нивно решавање на високо ниво, принципиелно донесување на одлуки, вклучување во употреба на метакогницијата и

менталните модели, подобрување во стратегиите на мислење и увидување.

Психо- моторни способности и вештини: Иако се регулирани со правила, компјутерските игри допуштаат манипулација со објекти, поддржувајќи го развојот низ различни нивоа на вештини. Посложените во овој домен, како што се симулациите на возење или летање, за основа го имаат учењето на психо- моторни вештини и се користат всушност за нивно учење и развивање. Играњето на компјутерски игри овозможува: подобри психо- моторни способности, развој на аналитичките и просторни способности, иконичките способности, визуелното селективно внимание, компјутерските вештини итн. Симулативните игри овозможуваат користење на технологијата во реалните рамки и на тој начин може да има мала но значајна улога во подготвувањето на учениците за светот на работата. Тие исто така можат да бидат користени во бизнис околности, на пример во подучувањето на административни способности.

Ставови и вредности: суштина на игрите е тоа што учениците низ ново искуство треба да стекнат нови, а понекогаш и да ги променат постоечките ставови или вредности. Учењето опфаќа развивање на вештини за самоконтрола, како на пример, во социјалните симулации, т.е. во симулирањето на стресните ситуации во разни професии.

Стекнување и усвојување на знаење: Симулативните игри овозможуваат пренесување на знаење по пат на откривање (истражување), усвојување на релевантно знаење и реорганизирање на постоечкото, за да се прифати нови и посложени идеи. Брзиот фидбек и околностите ослободени од опасност повикуваат на истражување, експериментирање и ја стимулираат љубопитноста. Често е застапено тврдењето дека компјутерските игри се значајни алатки за унапредување на учењето. На нив се гледа како на средство за поттикнување на учениците на кои им недостасува интерес или самодоверба и поттикнување на нивното самопочитување. Во обуката и образовните пракса се предлага дека тие можат да го намалат времето за обука и напорот на инструкторот, на пример овозможувањето на прилики за вежба и пракса (што е облик на инструкција каде учениците вежбаат дел од материјалот следејќи го истиот пример), со што го унапредуваат и усвојувањето и задржувањето на знаењето. Но, задржувањето на знаење може да биде помалку унапредено од игрите во однос на лекциите доколку игрите се тешки бидејќи имаат повеќе цели и збунувачки компоненти.

Интерактивен домен: симулациите се користат за развивање на перцепцијата на ученикот во врска со доживувањата и ставовите на другите, толкување на своите реакции и мотиви во однос на другите луѓе, се развива вештина за управување со другите луѓе во системот на раководење, продажба, убедување, мотивирање и друго. Тие ја прошируваат изложеноста на учениците на различни луѓе и различни перспективи, поттикнувајќи соработка, поддршка и смислени дискусии после играта. Компјутерските игри се поттикнувачи на развојот на тимски, социјални, комуникациски вештини.

ЗАКЛУЧОК

Компјутерските игри се нешто што е сè поприсутно во животот на децата и младите лица. Во традиционалното сфаќање, на компјутерските игри се гледа како нешто што има исклучиво негативно влијание на развојот на младата личност. Секако дека ваквото гледиште е еднострано. Особено со развојот на модерните компјутерски игри е овозможено тие да имаат и позитивно влијание врз детскиот развој. Од овде

се провлекува можноста да се дизајнираат специјални компјутерски игри наменети за учење, според потребите и побарувањата на училиштето, кои би можеле да се користат во училницата и да придонесат за поквалитетно и поефикасно образование. Ваквите компјутерски игри би требало да бидат дизајнирани според основните принципи на учење како што се: идентитет, интеракција, продукција, преземање на ризик, прилагодување, дејствување, добро- структурирани проблеми, предизвик и зацврстување, информирање „токму на време", ситуациски значења, пријатно фрустрирање, систем на мислење, откривање и преиспитување на целите, дистрибуираност на знаење, учество на крос- функционални тимови и слично. Значи, наместо да се критикува употребата на компјутерски игри и да се обидува да се спречи нејзината масовна употреба, потребно е да се дејствува во насока на користење на нејзините позитивни потенцијали во насока на развој на целокупната личност на младите што е воедно и крајна цел на воспитно- образовниот процес. Примената на компјутерските игри во воспитно- образовниот процес овозможуваат учениците да учат низ забава, поради што се исклучиво привлечни и мотивираат за учење, а истовремено овозможуваат индивидуализација на учењето, стекнување на сложени и осмислени знаења и симулација на автентично искуство.

Тоа не претпоставува дека компјутерските игри би требало да го заменат традиционалното туторство од страна на наставникот. Улогата на наставникот како медијатор е и понатаму важна, во објаснувањето или аргументирањето на играта, тој мора да ја познава содржината на играта, да знае кои вештини се развиваат на одредени нивоа од играта што секако дека го зголемува работниот напор на наставникот.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Asgari, M., & Kaufman, D. (2004). Relationships Among Computer Games, Fantasy, and Learning. Симнато од http://www.ierg.net/confs/2004/Proceedings/Asgari_Kaufman.pdf
2. Gee, P. J. (2007). Good video games and good learning. Симнато од: http://www.academiccolab.org/resources/documents/Good_Learning.pdf
3. Mitchell, A., & Savill-Smith, C. (2004). The use of computer and video games for learning.
4. Симнато од http://www.lsda.org.uk/files/PDF/1529.pdf
5. Prensky, M. (2002). What Kids Learn That's POSITIVE From Playing Video Games. Симнато од http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20%20What%20Kids%20Learn%20Thats%20POSITIVE%20From%20Playing%20Video%20Games.pdf
6. Prensky, M. (2006). Don't Bother Me Mom - I'm Learning ! St.Paul , Minnesota : Paragon House .
7. Prensky, M.(2001).Digital Game – Based Learning. Mc Grow-Hill.

D-r Marija Kotevska Dimovska
ELEM REK Bitola
M-r Nikolche D. Talevski
ELEM REK Bitola
M-r Spiro Mavrovski
ELEM REK Bitola

378:[005.322:316.46:{159.942

METHODS FOR DEVELOPMENT OF THE EMOTIONAL INTELLIGENCE AT THE UNIVERSITY EDUCATION

Abstract

The emotional intelligence as a form of social intelligence represents the highest level of practicing successfulness at each living sphere. The high educational institutions are places that create future, prosperity and constant improvement of the reality. The methods that are applied at the university education comprise wide range of activities from idea to realization .. therefore each segment deserves adequate approach. That includes development of the emotional and social capabilities, in function of improvement of the cognitive and technical capabilities.

The reason of the importance of the concept of emotional intelligence is because it offers contribution for practicing of quality. Therefore imperative of this paper is the application of great number of scientific methods that will justify and stimulate the need of serious, systematic approach in education and development of the same at the professor personnel and at the students. This research will allow to make it closer and make it available for education and development the emotional intelligence at each segment of the high educational institutions. The need of application of specially designed programs for development of the emotional and social skills in this paper are adjusted to our conditions and are part of the application of the same at high educational institutions in the contemporary countries. The importance of this paper is to stress the importance, usefulness and the need of implementation of the systematic education of the emotional intelligence at each high educational institutions in Republic of Macedonia.

Key words: Emotional intelligence, High educational institutions, Scientific methods, Development, Institutional functions.

Д-р Марија Котевска Димовска
ЕЛЕМ РЕК Битола
М-р Николче Д. Талевски
ЕЛЕМ РЕК Битола
М-р Спиро Мавровски
ЕЛЕМ РЕК Битола

МЕТОДИ ЗА РАЗВИВАЊЕ НА ЕМОЦИОНАЛНАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА ВО ВИСОКО ОБРАЗОВНИТЕ ИНСТИТУЦИИ

Апстракт

Емоционалната интелигенција како форма на социјална интелигенција претставува највисоко ниво на практикување успешност во секоја животна свера. Високо образовните институции се местата кои креираат иднина, напредок и постојано подобрување на реалноста. Методите кои се применуваат во високо образовните институции опфаќаат широк опсег на активности од замисла до реализација, но и пред замисла и после реализација. Затоа секоја појава заслужува соодветен третман пред, за, во и после процесот. Емоционалната интелигенција посебно.

Причината за важноста на концептот емоционална интелигенција е што нуди придонес за практицирање на квалитет. Затоа императив на овој труд е примената на голем број на научни методи кои ќе ја оправдаат и поттикнат потребата од сериозен, систематски присап во едуцирање и развој на истата. Ова истражување ќе овозможи да ја доближат и ќе ја направат достапна за едкација и развој емоционалната интелигенција во секој сегмент на високо образовните институции. Елементите од емоционалната интелигенција во овој труд се уникатни и се дел од примената на стилови во раководење со високо образовните институции. Примената на научните методи во трудот е на едно истражувачко ниво со елементи на јасност и примена на сите елементи од формата емоционалност. Со тоа овој труд е уникатен и заслужува имплементација во сите високо образовни институции.

Клучни заборови: Емоционална интелигенција, Високо образовни институции, Научни методи, Развој, Институционалност.

Вовед

Емоционлната интелигенција е од суштинско значење за успешноста во раководењето. Големан, еден од најголемите истражувачи на емоционалната интелигенција (ЕИ) истакнува: „Успешните лидери се луѓе кои обрнуваат внимание на емоционалната интеракција и користат емоционлната интелигенција emotional sensitivity when making decisions (Rybak, 1998)ЕИЕ при донесувањето на одлуки“ (Goleman, 1998). TojOtt, 283)Goleman (1998b) noted that an essential The purpose of the study was to examine the relationship between the emoti истакнува дека основна задача hathe leader was to understand “the powerful role of emotions in the workplace” (p. 4). лидерот е да ја разбере „моќната улога на емоциите на работното место, тоа is both the original and the most important task of leadership” (Goleman, Boyatzis, &е и оригиналната и најважната задача на раководството“ (Goleman, Boyatzis, McKee, 2002, p.McKee, 2002).

Во овај труд, водени од горенаведените научници лидерството како менаџерска функција, ја разгледуваме можноста за развој и усовршување на емоционалната компетентност на менаџерите со адекватна едукација и во образовните институции. Станува збор за воведување на програми кои веќе се користат во современите земји и ја наднинуваат когнитивната форма на учење. Можноста и потребата за имплементирање на современ пристап на едукација во високо образовните институции е предмет на истражување во овај труд.

Дефинирање на емоционалната интелигенција

Појавата на конструктот ЕИ во деведесеттите години на 20 век е револуционерно откритие бидејќи претставува спојување на два исклучиви психолошки поими - интелигенција и емоции. Мајер и Саловеј се авторите кои го вовеле концептот ЕИ во психолошката литература и го развиле своето теоретско гледиште, гледајќи на ЕИ како на збир од различни ментални способности и вештини кои се однесуваат на процесуирање на емоционално релевантни информации.

Кон средината на деведесеттите години Д. Големан го популаризирал концептот на ЕИ, ја истакнал важноста на способностите како на пример самосвесност, самоконтрола, мотивација, емпатија и социјални способности во професионалните достигнувања на секој човек и ја дефинирал ЕИ:„ЕИ ја сочинуваат некогнитивни способности, компетенции и вештини кои влијаат на способноста на личноста успешно да ги совладува предизвиците на секојдневието" (Големан, 1995).

ЕИ е важна не само за успех во работата туку и општо за реализирање на останатите животни цели кај секоја личност. Тоа не е заклучок само на научниците, секојдневие потврдува дека многу високиот коефициент на академска интелигенција може да биде од мала корист ако недостасува ЕИ. Многубројните истражувања укажуваат дека ЕИ зазема рамноправно место со другите психолошки варијабли кои се значаен предиктор за успешност во професионалниот, личниот и социјалниот живот на индивидуата.

Современи истражувачки наоди

Leaders who used emotions to bring out the best in others created an В о д а ч и кои користат емоции за да го извлечат најдоброто во другите создаваат effect called resonanceефект наречен емоционална резонанца. Emotional resonance allowed people to achieve their besЕмоционалната резонанца им овозможува на луѓето да ги постигнат своите најдобри performance (Goleman, Boyatzis, & McKee)перформанси (Goleman, Boyatzis, McKee, 2002). In addition, "emotions are contagious andПокрај тоа, „емоциите се заразни и positive emotions resonate throughout an organization…To get extraordinary thingпозитивните емоции се пренесуваат низ една организација. За да добијат одлични резултати на работа во вонредни времиња, менаџерите мора да ги инспирираат оптималните перформанси - а тоа може да се постигне only be fueled with positive emotions" (Kouzes & Posner, 2002a, p. 31). само со поттикнување на позитивнитете емоции» (Kouzes, Posner, 2002).

When theКога ќecomplexity of a job increased, the importance of emotional intelligence also increased се зголеми комплексноста на работата, важноста на ЕИ, исто така, се зголемува(Goleman, 1998c). (Goleman, 1998). Ascertaining the relationship of hall directors' emotional intelligence, Утврдување на ЕИ through assessment of their emotional competencies, to their leadership effectiveness wilпреку оценување на емоционалната компетентност за раководната ефикасност е во функција на способноста менаџерите да станат подобри водачи.

Истражувачки дел

Во истражувањето е испитувана поврзаноста помеѓу емоционалната интелигенција на менаџерите во образовните институции, претставена со емоционалните компетенции самосвесност, самопроцена и самовладеење и социјална свесност со лидерските стилови според современата Басова теорија. Со анализа на самопроцената на раководителите и процена од страна на независни процеувачи, утврдено е дека современиот лидерски стил се разликува од класичните по својата поврзаност со ЕИ. Додека трансформациското водство корелира со сите компетенции на ЕИ, истите со трансакцискиот стил на раководење корелираа многу пониско и најниска, статистички незначајна корелација се покажа со либералниот стил. Добиените резултати се во склад со Басовата теорија и ја поддржуваат претпоставката за ЕИ како значаен фактор на современото лидерство. Истите се во склад со истражувањата на Големан, Бојацис, ефективни стилови на лидерство, во кои се вбројува трансформацискиот стил.

Заклучок

Важноста на емоционалните вештини за справување со обврските и предизвиците на водењето, како и за воспоставување на здрави и продуктивни меѓучовечки односи е истакнувано од голем број значајни автори и истражувачи особено во последните триесеттина години (Burhard, Koll, Oth, Stoflet, 2005; Herdlein, 2004; Lovel, Kosten, 2000; Newton, Ridsharson, 1976; Ostroth, 1981). The researcResearch noted in Chapter Two outlined the belief that emotional intelligence caPurpose of the SThe purpose of the study was to examine the relationship between the emotionИстражувањата докажуваат дека ЕИ е вроден потенцијал кој го поседува секоја индивидуа и кој може да се развива по пат на разни видови на учење во тек на целиот живот. Всушност, научените емоционални вештини се реализираниот потенцијал на ЕИ кои ја сочинуваат емоционалната компетентност на личноста. Колку е повисока емоционална компетентност, толку менаџерите се поспособни за практикување на ефективни стилови на водство. Најважната карактеристика на овој психолошки концепт е што што станува збор за способност која може да be learned (Cooper, 1997; Goleman, 1998c; Lozar Glenn, 2002; and Maulding, 2002). се развива по пат на систематизирано и континуирано учење (Kuper, 2006; Goleman, 1998; Lozar, Glen, 2002; Maulding, 2002). If

One can see these skills have beenВаквите научни сознанија, како и податоците од резултатите од овој труд имплицираат потреба од воведување на систематска едукација за развој на ЕИ на сите нивоа во образовниот систем, преку подготовка на адекватни програми и обуки.

Користена литература

1. Goleman, D., Boyatzis, R., McKee, Primal Leadership. Reali-zing the power of emotional intelligence. Boston: Harvard Business Review Press, 2002
2. Mayer, J. D.; Salovey, P, Što je emocionalna inteligencija? U: P. Salovey i D. Sluyter (ured.). Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija: Pedagoške implikacije. EDUCA, Zagreb, 1999
3. М. Котевска Димовска.,„Поврзаноста на емоционалната интелигенција со стилот на раководење во образовните институции", Докторска дисертација, Универзитет Св. Климент Охридски – Битола, Педагошки факултет – Битола, Битола, 2012

Г.Елена
Министерство за труд и социјалан политика: elenagro@yahoo.com

316.48.063.6(497.1)"19/20"

КОНФЛИКТИТЕ ВО ПОРАНЕШНА СФРЈ НА КРАЈОТ НА 20 - ТИ И ПОЧЕТОКОТ НА 21 ВЕК

Вовед

Конфликтот - претставува постојана содржина на социјалното егзистирање на различни нивоа. Тој е феномен кон кој поединците но и различните социјални групи градат и заземаат соодветен став. Неговото значење во генерална смисла и во позитивна конотација може да се опише како феномен кој што низ раздвижување и акција предизвикува соодветни општествени промени.

Дефинирајќи го конфликтот со позитивен пристап, некои автори на пример сметаат дека " конфликтот е еден есенцијално креативен елемент во односите меѓу луѓето. Тој е средство на промени, средство со кое нашите општествени вредности за добросостојба, безбедност, правичност и можност за личен развој можат да се достигнат. Постоењето на наплив од конфликти е единствен гарант дека аспирациите на општеството ќе бидат постигнати. Всушност конфликтот е да се ужива ."[1] Наспроти овој позитивен пристап кон конфликтот, во негативна конотација на конфликтот се пристапува како на феномен кој што предизвикува деструкција, вклучува насилство и деструктивно однесување.

По своите карактеристики конфликтот преставува: динамичен конфликтен процес, составен од фази на иницирање, ескалација, контролирано одржување, стивнување и разрешување .[2]

Во текстот кој следи ќе се разработи еден современ конфликт на подрачјето на на Балканот.

Трите димензии на Југословенската криза

Почетокот на деветтата деценија на овој век на југословенската држава и најави немирни години, кој на еден или друг начин беа најавувани многу порано, во периодот по Тито, често нарекувани посттитовски, во кој иднината на т.н втора Југославија станува сосема неизвесна. Меѓутоа поради долгогодишното позитивно медиумско прикажување на состојбите и релативно добриот животен стандард на поголемиот број луѓе на поранешна Југославија, како да неможе да се сфати предизвикот на новото време, кое придонесе разврска на југословенската криза да биде крајно долга, без контрола со голем број, жртви, разурнувања, милионски раселувања, изолации, логори и уште многу слични нешта.

а) Специфичноста во ескалирањето на кризата, а особено нејзиното интерпретирање и начинот на разрешувањето се гледа во тоа што официјалните органи не ја признаваат кризата и нејзиното разорно дејствување.

б) По ескалацијата на економската и политичката криза во земјата се промовира партискиот плурализам во кој почетокот, речиси без правила на игра, на политичката сцена исфрлува партии со висок национален набој што неминовно отвора нова димензија во југословенските односи а тоа е национализмот и кризата во меѓунационалните односи помеѓу републиките кој се закануваат со нејзино демонтирање.

1 Butron J. World Society, Cambridge and New York: Cambridge University Press, page 137 - 138

2 Sandole D. (1993): Ethnik conflikt resolution in New Europe: A case for an integrated systems approach, in Balzs J. and Wiberg h. (ed): Peace Research for the 1990's, Akademiiai Kiado, Budapest, page 151

в) Општествено социјалните разлики во Југословенската федерација и постоење на повеќе ентитети кои имаат различна вера култура обичаи, и негативните спомени од претходните војни на тие простори кој ке бидат и пофторени при нејзиното распаѓање.

Трите димензии на југословенскта криза без разлика на редоследот на нивното настанување и интензитетот на манифестирањето, доведуваат до изразито негативно разорни последици за дотогашната федерација.

Конфликтот во Словенија

Причини за конфликтот:Постоењето на политичка криза и немање на дијалог помеѓу партиските тела на федерацијата и републичките партиски тела и нееднаквиот економски развој.

Стрни инволвирани во конфликтот:

- Од една страна СФР Југослвија од другата страна СР Словенија.

Манифестирање на конфликтот:

- Протести, насилство и влијание на медиумите како печатените така и електронските.

Фази на конфликтот:

- Почеток, ескалација и завршување.

Подготовките на Словенија за едностранo одвојување од Југославија се долги најмалку дваесет години. Последните пет, од 1985 до 1990 година се сконцентрирани на медиумски и разузнавачки напади врз југословенската народна армија (во понатамошниот текст ЈНА) како сила која би можела да го спречи реализирањето на планот.

Во војната која кратко трае на Словенечко тло ке има 47 жртви, по што прекинува и почнува процесот за осамостојување на Словенија.

Аспекти на словенечкиот конфликт:Подигнување на национализмот и силно влијание на јавното мислење преку медиумте партијата;Напад на институциите и воспоставување на сопствен поредок (самостојни институции);Искористување на настани кои влијаат на јавното мислење;Воспоставување на сопствена армија и полиција на матичната територија; и Користење на сопствената економска надмоќ над останатите републики.

Словенија успеа да се отцепи од федерацијата без притоа да има голем број жртви, да воспостави систем на национална одбрана и мегународно признат статус како суверена самостојна и независна држава надвор од федеративна Југославија.

Конфликтот во Хрватска

Причини за конфликтот:Постоењето на политичка криза и немање на дијалог помеѓу партиските тела на федерацијата и републичките партиски тела;Желбата за сопствена држава,целосно независна од СФР Југославија иНезадоволство од интересние свери во федерацијата.

Стрни инволвирани во конфликтот:Од една страна СФР Југослвија од другата страна СР Хрватска и Српското национално малцинство во Хрватска Краина.

Манифестирање на конфликтот:

- Насилство кое ке резултира со војна помеѓу сопственото население и
- Етничко чистење кое ке резултира со голем број на бегалци.

Фази на конфликтот:

- Почеток, ескалација и завршување.

На првите хрватски повеќепартиски избори во април 1990 година, убедливо победува Хрватската демократска заедница (ХДЗ) и самостојно формира влада. Во изборната

програма на ХДЗ стои дека партијата има намера да ги прошири границите на Република Хрватска кон Босна и Херцеговина. Национализмот расте на повеќе страни, покрај растечкиот национализам на страната на ХДЗ се јавува и национализам кај српско население кое живее на подрачјето на Краина. - област во Хрватска каде ќе почнат да се кршат копјата помеѓу Хрватите и Српското население на тоа подрачје.

Аспекти на кофликтот во Хрватска: Појава на растечки национализам; Формирање на паравојска;Голем број на цивилни и воени жртви;Големи цивилни и воени разурнувања иГолем број на протерани и раселени лица.

Меѓународни напори за решавање на конфликтот:Водење на прговори со државниот врв на федерацијата и самата Република Хрватска за окончување на кризата;Распоредување на меѓунардни сили на ООН иДонесување резолуции на ООН за спречувње на кризата.Според погоре наведеното може слободно да се констатира дека во фокусот на оваа криза проблем се територијални спорови, непризнавање на власт во државата, формирање на квази држави и др, што може да се карактеризира и како продолжен конфликт.

Босанско Херцеговскиот конфликт почеток, хуманитарна криза и потпишувањето на мировниот договор

Како и останатите конфликти така и Босанско Херцеговсиот е сплет на кризата која од Словенија зема замав кон посиромашните делови на Југославија така што после Словенија и Хрватска стигнува и на територија на Босна и Херцеговина.

Развојот на конфликтот можеме да го прикажеме низ неколку фази меѓу кои: Нестабилност во самата федерација и страв кај граѓаните на Босна;Прогласување на независност и вооружување на Босна;Навлегување на Хрватските сили во Херцеговина;Опсадата на Сараево и првите убиства;Вклучување на ЈНА во расплетот на кризата; Кулминација на конфликтот и претворање во граѓанска војана;Формирање и учество на странски платеници и неуспешност на меѓународната заедница да ја реши кризата;Дејтонски мировен договор и крај на војна. Нестабилноста во самата Босна и Херцеговина се јавува токму по прогласувањето на независноста на Словенија. Конфликтите продолжуваат. На 6 април Европската Заедница (ЕУ) ја признава независноста на Босна и Херцеговина а ден потоа српската заедница ја прогласува автономијата од Сараево и ја формира Република Српска. Се случуваат невидени злосторства на територијата на Босна и Херцеговина во Сребреница каде им се губи трагата, односно се убиени 10 000 муслимани од страна на војската на Република Српска под команда на генералот Ратко Младиќ.[3]

Аспекти на конфликтот во Босна и Херцеговина: Појава од растечки национализам;Формирање на паравојски;Голем број на цивилни и воени жртви; Големи цивилни и воени разурнувања иГолем број на протерани и раселени лица.

Нова консталација на Југославија и почеток на косовскиот конфлит и негов крај

После завршувањето на Босанскиот конфликт едно од многуте на Балканот се постави и прашањето на Косово.Проблемите почнуваат некаде по измените на Уставот на СФРЈ од 1975 година каде се ускратуваат одредени права на Албанците.

Аспекти и развојни фази на конфликтот на Косово:Дискриминацијата и игнорантскиот однос на властите на СФРЈ кон албанското население на Косово;Формирање на групи за дестабилизација од страна на албанската емиграција;Погодна почва за об-

3 Податоци добиени од меѓународниот комесаријат за исчезнати лица на ООН Podatoci

ука за начинот на водење на војна;Искористување на нестабилноста на Балканот за отпочнување на војна;Почеток на на војна.

Во 1998 година обучените албански терористи почнуваат со првите напади врз припадниците на безбедносните сили на СРЈ распоредени на територијата на Косово. Почнуваат авио напади, силите на НАТО бомбардираат по цела СРЈ и самото Косово каде покрај нападите и секојдневните масакри и жестоки борби кои ги водат безбедносните сили на СРЈ и албанските екстремисти организирани во структурата која се нарекува ОВК (Ослободителна Армија на Косово) при што се случува и хуманитарна криза и реки од бегалци кои бараат спас од војната кои одат кон Македонија и Албанија.

Ескалција на конфликтот во војна и последици:Голем број на жртви и воени разурнувања;Голем број на раселени и протерани лица и Продолжување со обратни улоги.

Вооруженио конфликт во Македонија

Непосредно пред почетокот на конфликтот, континуирано во светските печатени и електронски медиуми се лиферуваа изјави и коментари на воени аналитичари кои предвидуваа и потенцираа на тоа дека во Македонија ќе има пролетна офанзива на албанските терористи од Косово, дека кризата од Косово ќе се прелее кај нас. Македонија остро ги демантираа, и тоа го сместуваа во доменот на најдеструктивни шпекулации кои и штетат на македонската држава и со тоа на албанците во неа.Обидите за соживот паднаа во вода на 17 февруари 2001 год. кога во Танушеевци беше заробена неколку членатa екипа на една телевизиска куќа која се обиде да ги провери наводите за постоење на кампови и терористи. Македонија оаза на мирот набрзо влезе во конфликт.Политичарите и во овие моменти повторно се обидуваа да ни го пренесат сето ова како "изолиран инцидент".Овие како што се окфалифкува *изолирани инциденти* се состоеја од истрели од автоматска пушка за провокација, после снајперски оган па се до ракетирањето со рачни фрлачи. Безбедносните сили само возвраќаа, затоа што целта на политичарите беше да се избегне овој конфликт.На преговори инсистираше и меѓународната заедница која или не дозволуваше употреба на сила или таа требаше да биде "пропорционална ".

Дозвола за справување со провокациите и акциите кои наликуваа на терористички напади се доби откако тројца наши бранители (припадници на АРМ) кај месноста Рамно ги загубија своите животи.Државниот врв изјави: "...Македонија е суверена држава и самата одлучува кога и дали ќе нападне..."Одлуката беше погрешна, терористите се извлекоа живи и охрабрени од Танушевци кое го искористија како тест за реакцијата на државниот врв. Млитавоста на реакцијата на државниот врв само ги охрабри и им дозволи да се преструктуираат и да регрутираат нови членови. После мало затишје консолидираните и преструктуирани терористички формации ја разгореа Македонија на повеќе места.Тетовското Кале беше завземено од терористите. кои градот го гледаа како на дланка, истрелите зачестија а тетовското секојдневие беше војната.Војната почна да ги зема своите први жртви.Меѓународната заедница, а и македонските власти изјавуваа дека нема преговори со терористи, и дека Уставот и односот со малцинствата е внатрешен проблем на секоја дражава и дека сама треба да го реши. Пред да се потпише рамковниот договор кој имаше основна цел прекин на огнот, беше договорено меѓу македонските и албанските партии да се престане со огнот што ќе води кон смирување на ситуацијата, но терористите ова затишје од македонската страна го искористија за да ги направат и своите најголеми успеси преточени во невидени масакри што далеку излегу-

ваат од сите рамки на сваќањето дека се" борци за човекови права ". По потпишувањето на договорот повеќето обврски беа за македонската држава, меѓу кои и менување на Уставот на Р. Македонија, на нејзината преамбула како и обврски за обезбедување мирен соживот преку низа на закони.Главнината од раководството на ОНА се преструктуира во политичка партија

Развојна фаза на конфликтот во Македонија:Непостоење на доволно дијалог на Македонскиот и Албанскиот блок за прашања внатре во самата држава;Појава на изолирани инциденти и давање на голем медиумски значај:Ескалација на инцидентите во вооружени пресметки и првите жртви:Растечки национализам хуманитарна катастрофа како резултат на многуте бегалци.Кулминација на конфликтот со најголеми разурнувања и невидени злосторства:Дијалог со помош на меѓународната заедница:Постигнување на договор и потпишување.

Заклучок

Конфликтите на Балканот имаат определени заеднички појдовни основи во нивната појава и одредена меѓузависност. Пред се мислам на поврзаноста и нивното прелевање на конфликтите кои се одвиваат на просторите на Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина, појавата на растечкиот национализам и желбата за сопствени држави на федералните единки на поранешната СФРЈ. И една друга насока на конфликти, интервенцијата на НАТО на Косово и подоцнежната фаза од конфликтот во Македонија пред потписување на Охридскиот рамковен договор.

Новата деценија се надевам дека Баканот ќе ја помине во ерата на евроинтеграција и стабилизација сето тоа низ механизмите на меѓународната заедница.

Користена литература

1. Василески В. - *Меѓународно хуманитарно право во вооружените судири* - Воена академија " Генерал Михајло Апостолски " - Скопје 2002
2. Георгиева Л. **-** *Творења на мирот* **-** , ВИЛАДОРФ 2004, Скопје 2004
3. Гоцевски Т. - *Неутрална Македонија* - Универзитетска печатница Св."Кирил и Медодиј" - Скопје 1995.
4. Гоцевски Т. - *Одбранбеното Осамостојување од Македонија* - "МАКЕДОНСКА РИЗНИЦА " - Куманово 2001.
5. Котовчевски М. - *Македонија воена алка на светот-Македонска цивилизација* , Скопје
6. Котовчевски М. - *Национална безбедност на Република Македонија 3 дел* - Македонска Цивилизација, Скопје 2000
7. Марковиќ Д. и Кржавац С - *Зашто су смењивани , Политицке кризе у Југославији Књига 1* - Народна књига Београд 1985.
8. Павловиќ Л . и Србиновски А . - *КОС и УДБА - акциите и документите на тајните служби* - , ЦЕТИС ПРИНТ , Скопје 2008
9. Списанија :Современа македонска одбрана, *Управување со кризи во Р. Македонија* - Мај 2005:Одбрана бр од август до јуни :1998,1999;Извадоци од архивите на дневните весници:

Ф. Денкова-Зафировска
Македонски Телеком, frosinadenkova@gmail.com
С. Георгиевска
Филозофски Факултет, sofijaarnaudova@gmail.com

37.091.12:005.963

ПРОФЕСИОНАЛЕН РАЗВОЈ НА НАСТАВНИЦИ
PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS

Професионалниот развој на наставниците претставува процес на континуирано стекнување, проширување и продлабочување на знаењата и вештините кои се релевантни за унапредувањето на квалитетот на наставата, учењето и постигнувањата на учениците. Наставничката професија е специфична во однос на предавачите и наставниците на различниот степен на образование од аспект на тоа што наставникот во голем степен е самостоен во креирањето на наставата. Професионалниот развој на наставниците подразбира менување на севкупниот концепт на наставничката професија, менување на начинот на подготовка на наставниците, изгледот на наставничката професија и улогата на наставникот во образовниот процес. Наставникот е должен континурано да се усовршува заради успешно остварување и унапредување на воспитно-образовната работа и стекнувањето на компетенции неопходни за работа, кои се во согласност со општите принципи за постигнување на целите на образовниот процес.

Податоците од ова истражување ќе може да послужат како водач за унапредувањето на професионалниот развој на наставниците, доколку се земат во предвид наодите кои се добиени со обработката на резултатите.

ПРОФЕСИОНАЛЕН РАЗВОЈ НА НАСТАВНИЦИ

Почетокот на дваесет и првиот век претставува време на големи научно-технолошки и општествени промени кои се рефлектираат во сите сфери од човековото живеење. Современиот начин на живот носи нови барања и решенија кои во голем степен влијаат на промена на квалитетот на животот во сите области. Со сите можности и ризици што ги носи со себе, општествената транзиција го зафаќа и секторот на образование и воспитување, особено училиштето како негова најпромовирана институција.

Резултатите од компаративната анализа на образовните системи, особено на оние во транзиција, покажаа дека токму наставникот е еден од најважните фактори на успешното реформирање, иновирање и унапредување на образовниот систем (Kamenarac, 2010).

Во прилог на ова е и препораката на Меѓународната комисија за образование за XXI век во која се вели дека «предуслов за квалитетно образование е компетентен наставник». Исто така, и сите научно истражувачки дискусии кои во фокусот ја имаат професијата наставник[1], ја истакнуваат важноста и неопходноста на плански, систематски и континуиран развој на професионалните компетенции на наставникот заради успешна реализација на целите на образовниот систем, како дел од реформскиот потфат во оваа сфера.

Императив на времето во кое живееме претставува квалитетно и континуирано

1 Под поимот наставник се подразбираат наставници од основно и средно образование

образование за сите. Но, без оглед на тоа колку некоја промена во образованието е втемелена и теориски развиена, нејзината имплементација е невозможна без присуството и улогата на наставникот како клучен фактор во реализацијата на квалитетно образование, кој тие промени потребно е да ги разбира, прифаќа и применува во својата работа (Kostović, 2005). Оттука, кометентноста во професијата наставник е содржана во потребата но, и во предизвикот за континуирано усовршување, менување и професионален развој во форма на вистинска наставна револуција. На тој начин, квалитетното училиште се повеќе се поврзува со континуираниот развој на наставничките компетенции.

Како и во било која друга професија со изразена хуманистичка ориентација, професијата наставник се одликува со една специфичност- неможност за повлекување на остра граница меѓу она што е професионално и она што е лично. За наставникот не само како за професионалец, туку пред се како за личност која што извршува одредена професионална улога треба да се размислува во контекст на одредување на природата и основната функција на наставничката професија, но и да се земат во предвид потребните предуслови за успешно реализирање на професијата.

Во тој контекст, за да можеме да зборуваме за професионален развој неопходно да ги разгледаме предусловите за успешно реализирање на професионалната улога на наставникот. Имајќи го ова предвид, главна цел на овој труд е отварањето на прашањето и испитувањето на тие предуслови за успешно реализирање на професијата наставник. За да можеме да зборуваме за успешен наставник потребно е да видиме што сè опфаќа оваа категорија? Но, најнапред да одговориме на прашањето -каков е статусот на наставникот во наставниот процес?

Според Бјекич (Bjekić, 1999), на наставникот му се припишува различен статус кој пред сè е одреден од прифатениот модел на настава или прифатената стратегија на наставниот процес. Критериумите кои се применуваат во вреднувањето на наставниот модел бараат моделите на наставата да бидат дијагностички, прескриптивни и нормативни. Од моделот на настава, според овие критериуми, потребно е да се идентификуваат активности, да се предвидат насоки и резултати од наставната работа како и да се утврдат општи критериуми на наставниот процес. Достапните модели на настава според Бјекич (Bjekić, 1999), го одредуваат статусот на наставникот во наставата на различни начини:

- Во моделот на настава кој што го предлага Беркин (Westbury, Bellack, 1974:123, според Bjekić, 1999) наставникот и ученикот имаат вредност на основни ентитети во наставниот процес. Според овој модел карактеристиките на ученикот претставуваат производ од однесувањето и личноста на наставникот.
- Во Лембовиот модел на настава, наставникот претставува една од трите основни наставни компоненти покрај знаењето на структурата во предметната област и когнитивните предиспозиции на ученикот (Lembo,1991, според Bjekić, 1999).
- Во Маршовиот повеќедимензионален модел на настава и наставна успешност, различни аспекти на однесувањето на наставникот (ентузијазам, организираност, достапност) се основни показатели за квалитетот и успешноста на наставниот процес и според тоа претставуваат и основни конститутивни елементи на наставата (Marsh, 1991, според Bjekić, 1999).

Во сите претходно наведени наставни модели наставникот се издвојува како една од најзначајните алки за успешен наставен процес. Карактеристиките на наставникот, покрај мотивацијата, личноста на ученикот, групните и социјалните фактори, според Осубел и Робинсон (Ausubel и Robinson, 1969, според Bjekić, 1999) претставуваат педагошки варијабли кои се формативни фактори во педагошкиот и наставниот процес. Уважувајќи ги и другите наставни варијабли, одредени автори го апсолутизираат професионалното делување на наставникот, сметајќи го како најзначаен модификатор на наставата и најзначајна варијабла која влијае на резултатите од учењето, бидејќи наставникот ја организира наставата, го избира начинот на работа, одлучува за постигнувањето на учениците и го проценува истото, ги насочува кон одредени цели и слично (Ausubel и Robinson, 1969; Marsh, 1991, според Bjekić, 1999).

Современите концепции, под професионален развој на наставникот подразбираат избор на занимање како еден процес кој се одвива подолго време во животот на поединецот. Истражувањата за професионалниот развој се ретки и главно се однесуваат на испитување на мотивацијата за избор на наставничката професија и степенот на вреднување на наставничката професија. Бројни се емпириските пристапи кои ги испитуваат различните сегменти на мотивацијата на наставникот за наставна работа. Според Бјекич (Bjekić, 1999) сите тие пристапи се единствени во заклучокот дека наставниците ја сакаат својата професија, поголемиот број од нив не би ја менувале и најпрво ги издвојуваат елементите на задоволство од своите потреби пред елементите на фрустрација од незадоволените потреби.

Професионалниот развој на наставниците, според современите пристапи во психологијата на наставници, претставува процес на развој на свеста на наставникот за она што работи, зошто тоа го прави, како и идентификација на начините и средствата со помош на кои може да ја унапреди својата работа (Bjekić, 1999).

Резултатите од истражувањата за тоа каков профил на наставници остваруваат успешна настава односно, кои карактеристики на наставникот допринесуваат за подобро постигнување на учениците, не се усогласени. Одредени автори нагласуваат дека и самиот наставник мора да биде интегрирана и психички здрава личност, со висока мотивација и со развиени когнитивни карактеристики за да може да ги постигне тие карактеристики кај учениците и тие да имаат високо постигнување (Mouly, 1970; Lamke, Birkinshaw, во: Handley, 1973, според Bjekić, 1999).

Други автори пак, нагласуваат дека наставникот не мора и самиот да биде таков како учениците што треба да ги создаде, односно дека и наставниците кои се помалку интегрирани, помалку психички здрави, со пониски способности и когнитивни карактеристики можат да бидат успешни како наставници (Symonds, 1976, според Bjekić, 1999). Сепак, првата група автори која пред наставниците поставува барање за повисок степен на интеграција, поголема мотивација и повисоки способности е подоминанта и пораспространета (Bjekić, 1999).

Оттука се поставува како многу важно прашањето какви наставници работат во нашиот образовен систем? Колку нивните личности се интегрирани? Дали работат под стресни услови и колку се мотивирани во пренесувањето на знаења на идните генерации? Ако прифатиме дека образованието е клучна институција од која зависи развојот на нашето општество во иднина, дека тоа е институција која е клучна за одржливиот развој во сите негови три сегменти (економски, еколошки и социјален), тогаш ќе мораме да обрнеме особено внимание на наставниците како форматори на идните генерации или на луѓето кои во градењето на нашата иднина имаат

револуционерно влијание.

Во претходните две прашања е содржана инспирацијата за пишувањето на овој труд, во кој на дел од нив истиот ќе се обиде да даде одговор.

Успешност на наставникот во наставата

Во овој труд, накратко ќе биде разгледан и концептот за успешен наставник кој подолго време перзистира и е во истражувачкиот фокус на голем број автори од областа на педагошктата психологија. Впрочем, конструктот успешен наставник е неразделно поврзан со концептот на професионалниот развој на наставниците, или пак, би можело да се каже дека професионалниот развој на наставниците е во функција на обезбедување на што поефикасен и поуспешен наставен кадар во нашите училишта. Затоа е важно да се даде одговор на прашањето кој е успешен наставник?

Имено, наставата во училиштето е сложен интерактивен процес во кој учениците и наставниците остваруваат интеракциска размена заради реализирање на воспитно образовните цели и задачи. Прашањето за успешноста на наставникот е многупати поставувано и на него голем број автори се обиделе да дадат одговор. Во детерминирањето на концептот за успешност, различни автори различно му приоѓаат. Истовремено, се појавуваат голем број тешкотии во операционализирањето на конструктот "успешен наставник" заради неговото следење и мерење.

Врз основа на прегледот на истражувањата за успешноста на наставникот, може да се заклучи дека неговата успешност во наставата може да се евалуира на три основни начини (Bjekić, 1999):

- Оценување од страна на ученикот
- Оценување од страна на компетентни проценувачи
- Самооценување

Поголемиот број автори според Бјекич (Bjekić, 1999) се единствени и согласни во ставот дека евалуацијата на наставниот процес и евалуацијата на работата на наставникот се неразделни процеси. Сепак, дел од нив дефинирале критериуми за успешност кај наставниците, како на пример, Морс и Винго (Morse & Vingo, 1969) кои укажуваат дека при евалуирањето на наставниците треба да се има на ум критериумот колку тие им помагаат на учениците да постигнат зрелост. За процена на успешноста можат да бидат користени и показатели за следењето на часовите, импресии за наставниците надвор од класот, набљудување на однесувањето на наставникот во контактите со учениците надвор од класот и извештаи на родителите и другите наставници за наставникот кој се евалуира.

Рајанс (Ryans, 1970, според Bjekić, 1999) сеопфатно го одредува успешниот наставник, па според него успешен наставник е оној кој го поттикнува и фаворизира развојот на базичните способности на учениците, како и развојот на работните навики, пожелните ставови и вредности но, и учествува во воспоставувањето на нивна соодветна персонална прилагоденост.

Како детерминанти и предиктори на успешноста Осубел и Робинсон (Ausubel & Robinson, 1969) ги издвоиле следните когнитивни способности на наставникот кои се значајни за успех во наставата: општата интелигенција, знаењето за предметот (опфатност, уверливост, стабилност, прецизност, разбирање на поими, интегрираност на различни компоненти и области), обученоста и психолошката информираност (познавање на психолошките категории важни за работа со учениците).

Новак пак, го нагласува ставот дека од сите карактеристики на наставникот за неговата успешност во наставниот процес најважна е неговата мотивација за успех во наставата (Novak,1979). Мотивацијата за успех во наставата, мотивацијата за работа и наставната работа како посебна категорија, позитивно корелираат со самопроцената за успешноста на наставникот (Petrovic, 1993, 1997 според Bjekić 1999).

Истражувањата кои се однесуваат на успешниот наставник, обрнуваат внимание и на други карактеристики. Така на пример, Блер и соработниците (Blair et al., 1975 според Bjekić, 1999), издвојуваат девет аспекти на самоевалуацијата или самодијагнозата на наставниците, кои можат да се сметаат како општи критериуми за процена на успешноста во наставничката професија:

- Самозадоволство
- Поставени и остварени цели и стандарди
- Ниво на постигната одделенска контрола
- Начин на проценување
- Планирање на одделенските активности
- Реализација на одделенските активности
- Обрнување внимание на индивидуалните разлики
- Користени извори-литература
- Евалуација-оценување

Блер и придава особено значење на самоевалуацијата на работата на наставникот со цел да се подобри неговата ефикасност, нагласувајќи дека најголема одговорност за подобрување на сопствената работа има самиот наставник (Bjekić, 1999).

ПРЕПОРАКИ ЗА ПРОФЕСИОНАЛЕН РАЗВОЈ НА НАСТАВНИЦИТЕ

На современата настава како и на училиштата како отворени експертски организации потребни им се компетентни наставници кои успешно ќе ги подучуваат учениците, кои ќе ја организираат работата и ќе ги мотивираат и поттикнуваат учениците. Станува императив потребата од наставници кои успешно ќе се конфронтираат со секојдневните стресни ситуации користејќи стратегии насочени кон решавање на проблеми, проактивност и цврста верба во своите способности и потенцијали. Но, успешен и компетентен наставник не е можно да се стане без континуиран професионален развој. Професионалниот развој на наставниците претставува процес на континуирано стекнување, проширување и продлабочување на знаењата и вештините кои се релевантни за унапредувањето на квалитетот на наставата, учењето и постигнувањата на учениците. Наставничката професија е специфична во однос на предавачите и наставниците на различниот степен на образование од аспект на тоа што наставникот во голем степен е самостоен во креирањето на наставата. Во термините на Масловата теорија на потреби, тоа му овозможува широк простор за самоактуализација на наставникот, но од друга страна и висок степен на одговорност за квалитетот на подучувањето како и за исходите од учењето. Професионалниот развој на наставниците вклучува паралелно стекнување и развивање на вештините на наставникот, следење на развојот на знаењата на наставникот како и негов истражувачки ангажман. Визијатата за целоживотното учење и континуираниот професионален развој бара наставник кој ќе знае критички да размислува, кој е способен за рефлексија и евалуација, кој знае да ги поттикне и поддржи своите ученици во процесот на учење. Со оглед на фактот дека формалното

образование тешко може да ја следи динамиката на новите потреби и промени, како и со оглед на брзото застарување на сознанијата (стекнати за време на формалното школување) очигледна е потребата од нова архитектура на системот за иницијална обука и системот за професионално усовршување на научните кадри. Во таа смисла, се очекува квалитетот и успешноста на нивната работа се помалку да претставува израз на нивната системска квалификација, а сѐ повеќе да биде продукт на нивната вистинска оспособеност, т.е квалификуваност и подготвеност за перманентна образовна мобилност. Новите предизвици со кои се соочуваат воспитанието и образованието претпочитаат наставник професионално оспособен за творечко делување, кој ќе поттикнува, мотивира, ќе овозможува разновидни наставни, образовни и воспитни ситуации во кои ученикот ќе ја доживува сопствената реализација. Во таа смисла посебно внимание заслужува потребата од концепциско и програмско дидактичко осмислување не само на иницијалното туку и на континуираното образование (Национална програма за развој на образованието 2005-2015:319).

Доколку се обидеме да ги сумираме и категоризираме најчестите "нови" улоги на наставникот согласно анализата што ја направил Еуридис (Eurydice, 2003), првото место го завзема пренасочувањето на подучувањето кон учење, понатаму се нагласува важноста од употребата на современите информациски технологии, оспособеноста за работа со различни ученици (различни способности, потреби, мултикултурални разлики), интеграција на децата со посебни потреби нужност од соработка со другите наставници,стручни соработници и родителите, способност за рефлексија, истражување и евалуација на сопствената работа. За успешно превземање на сите тие улоги, наставникот мора да биде отворен и подготвен за промени односно мотивиран за доживотно учење и континуиран професионален развој.

Вистинскиот професионален развој на наставниците подразбира менување на севкупниот концепт на наставничката професија, менување на начинот на подготовка на наставниците, изгледот на наставничката професија и улогата на наставникот во образовниот процес. Сето тоа е директно поврзано со низа други аспекти на образовниот процес и нужно повлекува со себе многу промени: поинаква структура на работното време, поинаков начин на оценување на наставникот, нов начин на промоција и материјално наградување, нови барања во образованието на наставникот (поголемите барања подразбираат поквалитетен образован кадар,а досегашна тендеција е негативната селекција на кадарот во образованието, додека за да се задржи квалитетниот образовен кадар потребни се подобри материјални и работни услови за наставниците).

Затоа, концептот за професионален развој на наставникот бара и промени во базичната универзитетска обука на идните наставници, соработка со различни институции со цел да се осигура развој на наставниците во рамките на нивната кариера, промена и во селекцијата за наставничките занимања, бидејќи образованието на наставниците не може да биде супститут за квалитетот на луѓето кои влегуваат во наставничката професија и за базичните услови за добра настава во училиштата. Целата листа на проблеми ни укажува дека до квалитетно образование може да се стигне само со подигнување на квалитетот на луѓето и професиите кои се во тоа ангажирани.

Наставникот е должен континурано да се усовршува заради успешно остварување и унапредување на воспитно-образовната работа и стекнувањето на компетенции неопходни за работа, кои се во согласност со општите принципи за постигнување на целите на образовниот процес.

Ова истражување може да послужи како водач за унапредувањето на професионалниот развој на наставниците, доколку се земат во предвид наодите кои се добиени со обработката на резултатите. Така, во иднина наставниот кадар за да ја зголеми својата ефикасност и мотивираност за работа, а со цел да биде поотпорен на стресните настани кои го опкружуваат, ќе треба да обрне поголемо внимание на структурираноста на класните часови, на имплементацијата на програмите кои се однесуваат на развивање на животните вештини во своите предавања, но и на сопствената доедукација на континурано надградување кои се неизоставен дел од процесот на доживотно учење. Неретко, за наставниот кадар професионалното усовршување е нешто што е важно и неопходно само по себе кога станува збор за професионализација и модернизација на наставниот процес, па затоа тие често се склони самоиницијативно да вложуваат напор за да постигнат позитивен исход, занемарувајќи ги екстринзичните мотиватори во процесот на професионалниот развој.

И покрај недостатокот на истражувања во оваа област, можеме да заклучиме дека ова истражување упатува на низа логички и осмислени врски кои постојат помеѓу клучните конструкти на професионалниот развој на наставникот како што се проценката на самоефикасноста, мотивацијата за работа со ученици и перцепцијата на изворите на стрес (Woolfolk Hoy, 2008). Врз основа на добиените резултати оправдано е да претпоставиме дека наставниот кадар кој е помотивиран за работа со ученици, вложува повеќе труд за кавлитетно извршување на своите задачи, затоа и себе си се проценува како поефикасен, а со тоа помалку ги перцепира непримерното однесување на учениците, незадоволената потребата за професионално признание и работното оптоварување како стресни настани.

Користена литеаратура:

1. Ausubel, D. P. & Robinson, F. G. (1969). School Learning – An introduction to Educational Psychology, New York: Holt, Rinehart and Winston Inc.
2. Bjekić, D. (2000). Uspešnost u nastavi i empatija nastavnika. U: Psihologija, 2000, 3-4. Str. 499-520
3. Bjekić, D. (2007). Oblikovanje nastave na osnovu stilova učenja i motivacije za predmet, Vaspitanje i obrazovanje, 14(2), 31-47.
4. Bjekić, D., Papić, Z., Dabić, R., Zlatić, L. (2008) Teachers' work motivation and readiness to innovation. Comparative Education, Teacher Training, Education Policy and Social Inclusion, 6(1), str. 52-58
5. Eurydice (2003). Key Topics in Education in Europe. Volume 3. The teaching profession in Europe: profile, trends and concerns. Report III: Working conditions and pay. Brussels: Eurydice
6. Kostović, S. (2005). Didaktičke kompetencije nastavnika kao bitan segment kurikularne reforme, Novi Sad: Reforma školskog sistema u uslovima tranzicije, Filozofski Fakultet
7. Novak, J. (1979). The reception learning paradigm. In: Journal of Research in Science Teaching, 16 (6). pp. 481-488
8. Woolfolk Hoy, A. (2008). What motivates teachers? Important work on a complex question. Learning and Instruction, 18, 492–498
9. Бјекић, Д. (1999). Професионални развој наставника, Учитељски Факултет,

Ужице
10. Каменарац, О. (2010). Професионални развој наставника – процес активне конструкције знања у аутентичном школском контексту. У: Педагошка стварност LVI, 1-2 (2010), Нови Сад
11. Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 со придружни програмски документи (2005). Скопје: Кома Лаб

Ѓ. Т. Ќимова
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија,gorginakimova@slavinst.edu.mk

373.3.015.31:17.022.1

МОРАЛНОТО ВОСПИТАНИЕ НИЗ ПРИЗМА НА НАСТАВНИТЕ ПРОГРАМИ ПО МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК ВО ОСНОВНОТО ДЕВЕТГОДИШНО ОБРАЗОВАНИЕ

Апстракт: Моралниот развој е еден од главните фактори за изградување на **демократијата** како систем. За него особено значење има **воспитната функција** на училиштето, која во голема мера се рефлектира низ наставните програми на сите предмети, а посебно низ програмата по македонски јазик почнувајќи од прво одделение на основното деветгодишно образование за да младите од најмала возраст низ сите негови сегменти, покрај другите когнитивни аспекти го усвојат и моралот, да го регулираат своето однесување и да воспостават хумани односи меѓу луѓето.

Клучни зборови: воспитание, морал, морално воспитание, основно образование, наставни програми, македонски јазик.

Каков е духот на моралното формирање денес, такви морални вредности, и такво општество ќе имаме во иднина. Остварувањето на човековите идеали и иднината на човештвото, зависат од формирањето на човекот, од воспитната функција, а моралното воспитание кое се провејува низ сите формални, неформални и информални воспитни аспекти, низ сите наставни предмети, а посебно низ македонскиот јазик, завзема едно од централните места во тој процес.

Човекот е општествено суштество. За да опстои и да се развива неопходно најпрвин мора да се прилагоди на условите, општествените правила, норми, обичаи и општественото однесување. Според Вукасовиќ[1],,денешниот човек доколку сака неговата иднина да биде подобра и поубава, мора да знае дека на патот кон материјална корист и удобноста мора да има и етички граници.,, За формирање на личноста на ученикот пресудно значење имаат општествените односи од поблиското и подалечно окружување во која таа се инкорпорира, како и општествените вредности и општествената пракса, кои во најголема мера го оставаат својот траг врз наставните програми на формалното образование. Наставата е еден од најбитните фактори за моделирање на моралното воспитување, односно однесување.

Воспитанието е континуиран општествен процес од една страна насочен кон формирање и развој на личноста на поединецот, а од друга страна насочен на развој на општеството. Терминолошкото дефинирање на воспитанието е сложено, иако суштината на сите определувања е приближна. Според *Коцић* [2]педагошка наука се одредува како наука за воспитанието и образованието. Образованието претежно ја акцентира когнитивната сфера на личноста, усвојувањето знаења и развојот на способностите, додека воспитанието на конативната и афективната сфера на личноста, на формирањето на ставови, уверувања, вредносни ориентации, општествено-

1 Vukasovic, A. (1993). Etika, Moral, Osobnost, Zagreb: Skolska knjiga D. J., стр.10

2 Коцић, Љ. (2004). Проблеми дефинисања предмета педагогије и њеног разграничавања од других наука, стр.24

морални особини на личност, развој на чувства. Двата поими и воспитанието и образованието се поврзани со единствениот воспитно-образовен процес. Денешното турбулентно време на промени во сите сфери на општественото живеење, измешано со демократската слобода и мисла, често ја става во искушение младата личност за правилно детектирање и интернализирање на вистинските вредности. Според Фром[3], иднината зависи од човечноста. Таа почива на способноста човекот себе си, својот живот и својата среќа да ја сфати сериозно, на позитивната волја да се соочат со моралните проблеми, своите и на своето општество. Во контескт на тоа ќе се задржиме на моралното воспитание.

Моралното обликување е една од примарните задачи во сите воспитни установи. Најбитна и најразвиената воспитна установа е училиштето. Училиштето како фактор на моралното воспитание, дава можност на планско и организирано дејствување во правец на изградување морално сознание, морално уверување и моралното дејствување, во правец на развивање на позитивни морални особини, позитивни квалитети на личноста и карактерот. Моралното воспитание е составен и битен дел од многубројните аспекти на модификацијата на човекот во личност. Целта и задачите на моралното воспитание се всушност составен дел на широките цели и дидактичко-методички рамки на воспитанието воопшто, проткаени низ сите предмети кои се изучуваат во задолжителното образование. Моралното воспитание како едно од подрачјата на воспитанието неопходно е да обезбеди хармонично обликување на когнитивната, афективната, конативната и психо-моторната сфера на личноста, тоа е насочено кон усовршување на човекот во правилно суштество, изградување на морална личност. Наставата преку аспектите на моралното воспитување треба да го усклади однесувањето со знаењето и уверувањето и да се навикнува на т.н. практично морално делување на воспитаникот. Процесот на морален развој опфаќа формирање на *морална свест, морални уверувања и ставови, однесувања и делувања* т.е морална личност и карактер. За да се изгради тој потребни се знаења и умешност. „»Морал" не често се однесува на секој кодекс на однесување туку на оној одреден од страна на општеството.„[4]*Целта* на моралното воспитание треба да е насочена кон формирање на слободна, хумана и морална личност, која ќе ги усвои правилата, нормите, принципите на моралот, емотивно ќе ги прифати и практично оствари.

Во посовремените определувања на поимот наставна програма е определувањето според кое „програмата значи многу повеќе од целите и содржините, како социјални интеракции, наставни форми, стратегии, извори на знаења, организација, технички уреди...севкупност на сите случувања насочени кон поставените цели на наставата.[5] Ова определување е блиско до поимот курикулум „ кој се базира на дидактичкиот процес, кој ги интегрира: јасноста на дефинирање на целите; разработениот процес (содржина, техника, средства, извори...плус систем од активности на поучување и учење, насочување и регилирање на процесот); вреднувањето(евалуацијата) на постигнувањата.„[6]

Во однос на определувањето на *македонскиот јазик* формално за литературен јазик прогласен е на 2 август 1944 год. „Појавата на македонскиот јазик и идентитет елоквентно е сумирана од Блаже Конески кој е водечка фигура во кодификацијата

3 Fromm, E. (1991). Covjek za sebe. Zagreb: Naprijed, str.229
4 Jelavic, F., Didakticke osnove nastave, Naklada Slap, Zagreb, 1995, str:25
5 Jelavic, F., Didakticke osnove nastave, Naklada Slap, Zagreb, 1995, str:11
6 Jelavic, F., Didakticke osnove nastave, Naklada Slap, Zagreb, 1995, str:11

на современиот македонски јазик и водечка писателска и културна фигура.„[7] Основно образование во Уставот на Република Македонија член 44 одредено е дека е задолжително и бесплатно. Се уредува со Законот за основно образование и се изведува во основни училишта.„[8] „Во Уставот на Република Македонија и во Законот за основно образование постои основа за развивање на наставен план со наставни програми за деветгодишно основно воспитание и образование.„[9] Во контекст на ова се целите на основното воспитание и образование кои овозможуваат: „хармоничен развој на учениците (когнитивен, емоционален, социјален и психомоторен) во сообразност со нивните индивидуални способности и развојните законитости и развој на личноста на ученикот врз основа на принципите на почитување на основните човекови права и слободи; оспособување на учениците за усвојување на систем на знаења и вештини за независно, ефикасно и креативно делување во општествената и природната околина; развивање граѓанска свест кај учениците за припадност на Република Македонија и негување на нивниот национален и културен идентитет во духот на почитување на луѓето без разлика на нивната социјална, културна, родова и верска припадност и физичките или менталните способности; развивање на свест и грижа кај учениците за сопственото здравје и за значењето на здравта околина.„[10]

Задачите на моралниот развој се настојува да се остваруваат низ целокупната воспитна палета во училиштето. Конкретно во основното образование се има интенција најпрвин преку наставниот план со пропишаните предмети, низ сите наставни програми, а потоа преку наставните содржини, форми, методи. Колку всушност низ програмските структурни елементи на наставата по македонски јазик се дава можност за морално воспитно делување, е покажано низ спроведената анализа.

Со анализа на наставните програми по македонски јазик во деветгодишно основно образование единствена **цел** е да добиеме објективни податоци за тоа колку во наставните програми општите и конкретните цели се дефинирани и придонесуваат за морално воспитување, колку содржините се морално обоени, колку дидактичко-методичката рамка одговара за морален развој на учениците. *Предмет* на анализа се наставните програми по македонски јазик во деветгодишно основно образование заради утврдување на педагошките карактеристики на наставните програми по македонски јазик во основното деветгодишно образование од аспект од моралното воспитание на програмите. Поконкретно анализирани се наставните програми по Македонски јазик од прво до осмо (деветто) одделение во деветгодишно основно образование. Преку анализата на структурните елементи на наставните програми по македонски јазик од 1-во до 8-мо односно 9-то одделение се доаѓа до сознанијата :

- цели на програмите (општи цели за развојните периоди од 1-3одд, 4-6одд и 7-9одд одделение на деветгодишното основно образование). Од анализата следува дека преку основните цели на наставната програма по македонски јазик се настојува да се развие љубов кон јазикот и литературата, да се потикне јазичното творештво на учениците, да се шират духовните видици на учениците, да се изградува палета на морални особини и естетски чуства и ставови, да се развива љубовта спрема материјалните и духовните придобивки на државата, да се развива хуманост и готовност

7 Фридман, В. 2011. Македонистички студии. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, стр.165

8 Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование, (2007), Скопје: Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието, стр.8

9 Fromm, E. (1991). Covjek za sebe. Zagreb: Naprijed, str.229

10 Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование, (2007), Скопје: Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието, стр.67

со лична работа и пример да се придонесе во збогатувањето на татковината, да го развива патриотизмот, да се почитува културното наследство и готовност да се брани татковината. Овде јасно стои дека целта на наставата по македонски јазик на основното образование меѓу другото е изградување на вредносен систем кон сопствениот јазик, неговата моќ, а секако и почитување на другите јазици чие определување има нагласена морална вредност.

- конкретните цели низ наставите програми по македонски јазик на деветгодишното основно образование претставуваат операционализација на општите цели и понатамошно конкретизирање на општите цели во истиот дух кој го голема мера опфаќа аспекти на моралноста.

- наставните содржини во наставните програми по македонски јазик во основното деветгодишно образование се поделени на програмски подрачја. Посебно за моралниот развој се истакнуваат програмските подрачја: Јазик, Литература, Изразување и творење, Медумска култура. Како и сите други теми и содржини по програмските подрачја, конкретно содржините со морална вредност во секое програмско подрачје прогресивно се прошируваат во зависност од возраста на учениците. Програмските подрачја низ *програмските содражини* по македонски јазик во основното образование од 1-во одделение, па се до програмските подрачја низ темите и содржините на наставните програми до 8-мо т.е 9-то одделение сукцесивно ги нудат истите, придонесуваат за зацврстување за одредени ставови и мисли, развивање на нови морални квалитети и изградување на сопствени вредносни системи, преку кои ученикот се доживува како посебен ентитет, вредност и личност. Скоро сите програмски подрачје-содржини се во духот на воспитната функција, формирање позитивни морални особини како преку интерпретација на литературните творби, лектирни дела, содржинска и тематска анализа на филмови, јазикот и јазичните појави, како преку усното, така и преку писмено изразување со концизно искажана мисла, творечки дух и лексичка разнобразност, се разбира, со израз чист од локализми.

- дидактички препораки (активности и методи) односно методските упатства како ориентир за организација на наставниот процес во смисла на развој на морално однесување кај учениците се одразуваат преку разнообразноста и современиот приод на дидактичко-методско обликување на наставата. Сугестиите во смисла на примена на активните наставни методи, групната форма на настава се само неколку индикатори за запазувањето на моралната компонента на развој на личноста на учениците.

Резиме: Преку наставата на сите општествените групи на предмети, а посебно во наставата по макекдонски јазик, низ нејзините цели, содржини, дидактичко-методската организација, учениците директно или индиректно ги запознаваат општествените содржини, односи, моралните идеи, норми, категории, правила и усвојуваат морални знаења, завземат посебни ставови, ги обликуваат нивните морални чуства и изградуваат морални уверувања. Тие ги совладуваат критериумите, стекнуваат морални искуства, чувствуваат сигурност и способност морално да ги вреднуваат своите и туѓите постапки. Пресекот на струкурата на наставните програми и анализата на истите како есенција за реалниот процес на изведување на наставата, говори за современиот пристап при програмирањето на наставниот процес кој води грижа за целокупниот развој на учениковата личност. Изнесените сознанија и видувања за проблемот укажуваат дека проблемот е особено значаен и треба и понатаму да се проучува, истражува, вреднува со цел одржување на квалитетно и современо ниво во процесот на програмирање и реализиација на наставата.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Фридман, В., (2011). Македонистички студии. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
2. Fromm, E., (1991). Covjek za sebe. Zagreb: Naprijed
3. Gert, B., (2005), Morality: Its Nature and Justification, Revised Edition, New York: Oxford University Press.
4. Gert, B., "The Definition of Morality", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.),
5. Đorđević,J., (1990). Inelektualno vspitawe i savremena škola, Sarajevo: Svjetlost.
6. Хавелка, Н. (1985): Вредновање васпитног рада школе, у: Огледи и искуства, бр. 3, Ужице: Међуопштински завод за унапређивање васпитања и образовања
7. Hufnagel, E., (2002). Filozofija pedagogija, Zagreb: Demetra.
8. Концепција за деветгодишно основно воспитание и образование, (2007), Скопје: Министерство за образование и наука, Биро за развој на образованието.
9. Коцић, Љ. (2004): Проблеми дефинисања предмета педагогије и њеног разграничавања од других наука, у:Југословенска педагогија друге половине XX века, Институт за педагогију и андрагогију Филозофског факултета, Београд, Учитељски факултет, Ужице.
10. Наставни програми од прво до трето одделение во деветгодишно основно образование. (2007). Скопје: Биро за развој на образование.
11. Наставни програми од четврто до осмо одделение во деветгодишно основно образование. (2008). Скопје: Биро за развој на образование.
12. Pavlović, P.V., (1996). Filizogija odgoja, Zagreb: Sveučilišna naklada.
13. Педагошка енциклопедија, књ.2, (1993). ред. Поткоњака, Н.; Шимлеша, П., Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
14. Петрова-Ѓеорѓиева, Е., (2005). Современото училиште и моралното воспитание, Штип: Педагошки факултет
15. Трнавац, Н. (1996): Општа педагогија, Учитељски факултет, Београд.
16. Vukasovic, A., (1974). Moralni odgoj. Zagreb: Skolska knjiga
17. Vukasovic, A., (1993). Etika, Moral, Osobnost, Zagreb: Skolska knjiga D. J.
18. Vukasovic, A., (1990). Pedagogija. Samobor, Zagreb: IRO
19. Zafler, E. i P., (2001). Teorija znanosti o odgoju, Zagreb: Eduka.
20. http://pspasojevic.blogspot.com/2010/11/blog-post_7266.html
21. http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/morality-definition/>.
22. http://www.bro.gov.mk/?q=osnovno-obrazovanie
23. http://bro.gov.mk/docs/Koncepcija_po_javna_rasprava_so_izmeni_i_doplnuvanja.pdf

И.П.Трајков
Филозофски факултет-Скопје

159.9-05

ПСИХОЛОГИЈА НА ЗАЕДНИЦАТА-ПСИХОЛОГОТ: ПИОНЕР И ПРОФЕСИОНАЛЕЦ

Вовед

Психологијата на заедницата е поле за истражување и пракса. Основните прашања кои се во фокусот на истражувачите во оваа областа се: што психолозите во заедницата вистински работат, каде работат, во каква средина работат, колку самата средината влијае врз нивната работа, каков вид интервенции во заедницата тие избираат за да се вклучат во неа, како нивната пракса е поврзана со теоријата и истражувањето на терен и што всушност се случува со психологијата на заедница чиј професионален фокус е праксата и оддржливоста?

Во овој труд го анализираме искуството на истакнати психолози кои биле „пионери„ во полето на психологијата на заедницата, на кои што праксата им е примарна професија. Тие ја опишуват работата во центри за ментално здравје во заедницата, советодавни центри, бесплатните превентивни центри, судството, полицијата, владините институции, медиумите и различни агенции во заедницата.

Еден од пионерите, Carolyn Swift пишува за својата работа во две различни окружувања: судскиот систем и локално полициско одделение и приватна фирма за телекомуникации. Judy Meyers ја опишува работата на применета психологија на заедницата во политичко окружување, работејќи како помошник за човечки ресурси во канцеларијата на гувернерот. David L.Snows, пишува за тоа каде се се практицира психологијата на заедницата и истакнува дека доколку се анализираат објавените извештаи од истражувањата базирани на интервенции и превенции, ке најдеме дека тие се превземени во различни области, групи и системи во заедницата: од семејството, малите групи, или соседството, до области како училиштето, работното место, или црквата, до големите организации и системи на заедницата на општествени нивоа. Последните две дела од David M.Chavis и Tomas Wolff ги опишуваат интервенциите во развојот на заедницата лоцирани во нивните заедници.Chavis пишува за развојот на заедницата и за психологот во заедницата. Истакнува дека развојот на заедницата им нуди на психолозите можности за професионална имплементација на нивните заеднички вредности во средината, превенцијата, еколошката ориентација, социјалните промени.

Carolyn Swift, еден од пионерите во оваа област вели:„пионер„ е термин кој најдобро ја опишува улогата на психологот на заедницата чија што институционална база е самата заедница. Областа на психологијата на заедницата е нова. За нејзината мисија, методологија, и принципите продолжува да се дебатира. Со ова активност доаѓаат и сите возбуди на граница на - авантура, ризик и резултати кои се рефлектираат врз идеологијата, технологијата и амбиентот (2000, стр.757-758).

Овој автор себе се опишува како човек кој имал среќа да биде пионер во повеќе области во заедницата. Неговото прво работно место било во судскиот систем во еден средно голем град. Работејки со ресурсите во средината, бил одговорен за поставување на голем број програми: *програма за адолесценти згрижени во домови за престапни-*

ци, поставување на ментор на истите, советување за занимање, индивидуално, групно и семејно советување. Подготвил *неделна програма за алтернативна работа со алкохоличари престапници и за социјална и едукациска интервенција за престапниците и нивните семејства*.Водел и креирал *стандардизирани методи за скрининг на кандидатите за полицајци, за проблеми во понашањето и во иновирањето на тренинзите на полицијата, како и работа со семејни спорови, силувања и случаи на сексуално насилство над деца*.

Следното негово вработување било во областа на телекомуникациите на два превентивни проблеми: Првиот проблем бил за реакцијата на таргет популацијата- 90% од луѓето кои имале потреба од ментално здравени услуги кои никогаш не ги добиле. Втората активност се однесувала на превентивна интервенција на секоја возраст. Во почетокот, најраната возраст му била првата таргет популација. *Интерактивната телевизија била во центарот на неговиот интерес*. Се отвориле можности за активно учење, гледачите можеле да прашуваат но и да го изразат своето мислење, да дотакнат голем број различни проблеми. *Интерактивната телевизија му овозможила да работи на превентивна интервенција кај децата*. *Подготвил експериментален план за промоција на учење, за просоцијално однесување кај малите деца и младите со користење на интерактивна технологија*. Бидејки немал искуство со медиумите, во почетокот бил косултант на телевизијата на институционална основа од локалниот центар за ментално здравје, каде тој бил директор на превентивните програми, самостоен истражувач и менаџер за развој на интерактивниот тренинг. Во ова улога, една од неговата примарни функции била *развој на начини за мониторирање и интерпретирање на одговорите на публиката на интерактивни телевизиски емисии*.Буквално, тоа било анализа на зачестеноста и шемите на гледачите во емисијата „допри во„ за опциите или прашањата кои се појавуваат во нивната ТВ емсија. За време на неговиот мандат со вработените на Винер ТВ, интерактивните ТВ емисии се прошириле на националната мрежа во 6 големи градови во САД.

Целта на претходниот приказ на искуствата на овој психолог „пионер„ во областа, беше да се истакнат почетоците на применетата психологија во заедницата и да се резимират и идентификуваат заедничките принципи кои ја обликуваат пракса на психолозите во заедницата.

Подрачја на работа на психологот во заедницата

Искуствата на психолозите во заедницата се однесуваат на шест главни подрачја: средината (окружувањето), врската со заедницата, типовите на интервенција, водечките начела, врската со истражувањето и професионалниот и личен идентитет.

Средина

Не постои чисто окружување кое може да се декларира како непознато за психологот во областа на применета психологија. Всушност, секој од психолозите вработени во оваа областа може да воспостави окружување кое ќе му овозможи примена на психологијата на заедницата.

- Центрите за ментално здравје во заедницата често се гледаат како идеално средина за праксата на психологот во заедницата и, во суштина, искуството на Morgan i Schelkun сведочат за потенцијалните можности на овие институции .
- Полицијата (Swift),

- Владините институции (Meyers)
- Групите за акција во заедницата (Chavis), или со граѓаните (Berkowitz).

Всушност, секој психолог на заедницата треба да го најде сопствениот начин за воспоставување на врска со заедница во која ќе ги употреби неговите вештини како психолог. Креирањето на структури кои ќе послужат за практицирање на психологијата на заедницата, останува предизвик.

Врска со заедницата

Работата во областа на применетата психологија во заедницата е единствена врска со нивните заедници. Schelkun (2000) го илустрира реципроцитетот меѓу психологот на заедницата и средината во која што тој работи. Тоа значи, прилагодување на одредени приоритети при промените на политиката на заедницата.

Wolf (1992) како пример од неговата приватната пракса како психолог во заедницата, истакнува: моите «клиенти» се заедници кои се препорачани од страна на градоначалници, државни челници, директори на агенциите во заедницата, и сл. „Мојата одговорност кон заедницата е голема, нејзиното незадоволство ќе резултира со губење на мојата работа„(стр.560). Оваа директна поврзаност создава одговорност и води кон единствена врска меѓу психологот на заедницата и самата заедница.

Типови на интервенција

Од претходно изнесеното станува јасно дека обемот на активности и интервенции кои ги применуваат психолозите во заедницата е многу широк. Распоредувањето и разбирањето на вака широкиот обем на активности може да биде мошне тешко.

Morgan понудил типологија за вработените во областа на психологијата на заедницата, која вклучува: формирање на општи способности, обуки за совладување вештини, интервенции во системот за помош, јакнење на грижата, еколошки интервенции, стратегии за социо-психолошки промени и организирање на заедницата.

Последните интервенции на листата на Morgan го надминуваат нивото на интервенција, фокусирајќи се повеќе на општеството и на заедницата, а помалку на индивидуата.

Двајцата Chavis и Berkovitz дискутираат за значењето на одржувањето на капацитетот на членовите на заедницата потребен за вклучување во акција и за донесување на одлуки во нивните заедници, и тоа го сметаат како основен принцип во психологијата на заедницата.

Mayers (1981,2000) за својата улога како политички аналитичар во канцеларијата на управните органи, ја опишува круцијалната улога која психолозите во заедницата ја имаат во развојот на социјалната политика. Проблемите со кои се соочувал се однесувале на препреки, неправда или недоразбирање на кое наидувале граѓаните. Ги детектирал проблемите во заедницата и ресурсите со кои ќе се решаваат тие проблеми. Тоа се: Концептот за социјалните промени, примарната превенција, фокусирањето на големите системски проблеми со цел да се зголеми квалитетот на животот на индивидуите и семејствата, се во една политичка рамка и интердисциплинарен пристап биле дел од неговата секојдневна работа.

Водечки начела

Што е она што ја води работата на психолозите на применетата психологија во

заедницата, кои Morgan ги нарекува «пионери»? Morgan (1981) дефинира неколку јасни принципи кои ги насочуваат активностите: јасна мисија, добро дефинирани концепти, континуитет, ангажирање околу постепените промени и позитивна ориентација. Континуитетот се јавува постојано како критична варијабла. Во повеќе случаи психолозите во заедницата тековно одржуваат долготрајни советувања во нивните заедници, и на тој начин стекнуваат доверба во тие заедници. Ангажирањето околу постепените промени е камен-темелник на квалитет на работа во заедницата. Morgan (1983) ја прифаќа «позитивната ориентација»(конзистентен оптимизам, позитивен став, волонтирање, излегување од канцелариите), која има влијание на сите учесници.

Поврзаност со истражувањата

Со развојот на психологијата на заедницата, психолозите се обиделе да ги проверат нивните „докажани„ програми на терен. Поврзаноста на истражувањата со праксата најпрвин се реализирани во областа на превенцијата на менталното здравје. Тие ги истакнале следните три полиња на истражување: истражување на ефективноста на превентивните интервенции, студии за основно совладување на процесите на адаптирање и ризичните фактори на епидемиолошките студии.

Во развојот на програмите за акционите истражувања, значаен е придонесот на , Chavis (1990). Посебно е значаен моделот на евалуација на широкиот обем на заедницата на програмите за акција што тој ги оформил во соработка со локалните асоцијации. Интервенциите на ниво на заедницата често се проблематични за истражувачите, така што неговиот модел е од вистинска помош.

Професионален и индивидуален идентитет

Порастот и подемот на пионерството, јасно го оформил идентитетот на работата, кој се искристализирал во применетата психологија на заедницата. Wolff (1992), истакнал дека, да се биде психолог во заедницата или така наречен „платен творец на проблеми„ е работа која пружа задоволство и исполнува. Во работата во заедницата психолозите се среќаваат со индивидуи од различни заедници: свештенството, градска власт, деловни луѓе, социјални работници и граѓани. Да се помага на заедницата, мобилизирајки ги граѓаните околу одредени прашања, и да се развиваат специфични програми за психологот е предизвик и задоволство. Во поголем дел од оваа работа има јасна поврзаност и одговорност помеѓу заедницата и консултантот кој овозможува респектирани одговори и размена на мислења. Работејки во коалиција со одредени агенции во заедницата, работата на психологот води кон широко вклучување со законодавците и различни групи за застапување кои бараат општествени промени во државата, вклучувајќи и коалиции во кампањи за општа здравствена заштита и за промени во даночната структура. Развиен е и нов систем на застапување на граѓаните за подигање на нивниот глас за прашања во врска со човековите потреби, сиромаштијата и поздрави заедници. Голем број од психолозите се вклучуваат во политички активности и членуваат во различни политички тела во државата или во различни комисии.

Визијата на психологијата на заедницата, како сила за општествени промени, е строго ограничена од животната средина, каде што секој практичар мора да ја креира својата сопствена работа. Тоа покренува сериозни прашања во врска со влијанието на психологијата на заедницата на «промена на светот». Влијанието на психологијата на заедницата и основните познавања на областа е документирано во многу броеви на Американскиот часопис за психологија на заедницата и часописот Психологија на за-

едницата, но ретко се објавени информации за успесите и неуспесите на психолозите парктичари во заедницата.

Заклучок

Од сето претходно изнесено произлезе прашањето: Кое е местото што го завзема психлогијата во заедницата? Доколку ги разгледаме публикуваните извештаи од интервенциите на база на заедницата и истражувањата за превенцијата, ќе забележиме дека тие се направени во различни средини, групи и системи на заедницата. и тоа: семејството, помалите групи или соседството, преку средините како што се училиштето, работното место, црквата, па сé до поголемите организации или системи на заедницата, социјални нивои на застапување, социјалната политика и промените. Појаснување за тоа како и каде се имплеметираат интервенциите на психологијата во заедницата, во каква организациона форма е планирана, оформена и воспоставена психологијата во заедницата, не може да се даде потполн одговор на тие прашања, веројатно поради широката природа на различниот сет на улоги и активности кои се преземаат во рамките на психологијата на заедницата. На теренот недостасува организациона структура, неопходна за подготовка и одржување на програмите на психологијата на заедницата, исто така постојат ограничени можности за обука и вработување на нови психолози во заедницата.

Литература

1. Berkowitz,B.(2000).The Community Psychologist as Citizen,In: *Handbook of Community*
2. *Psychology*,Kluwer Academic,New York,764-767
3. Chavis,D.M.,&Florin,P.R.(1990). Community development,community participation. San Jose,CA:*Prevention*
4. *Office,Bureau of Drug Abuse Services*.
5. Meyer,J.C.(2000).A Community psychologist in the Publik Policy Arena.In: *Handbook of Community*
6. *Psychology*,Kluwer Academic,New York.761-764
7. Morgan,J.R.(1981). Giving psychology away:A four years evaluation of training groups of parents in child
8. management techniques. *Paper presented at the Annual meeting of management Southeastern*
9. *Psychological Asociation*,Atlanta
10. Morgan,J.R.Shoemaker,M.L.(1983). Giving psychology away:A three years evaluation of a child- rearing advice
11. program in pediatrics offices.*Paper presented at the Annual meeting of management*
12. *techniques*.Soutvestern Psychological Asociation,Atlanta
13. Morgan,J.R.(2000).Applied Community Psychology: A Ten-Year Field Trial. In: *Handbook of Community*
14. *Psychology*,Kluwer Academic,New York,748-748
15. Schelkun,R.(2000).Commynity Psychology in a Community Mental Health Setting. In: *Handbook of Community*
16. *Psychology*,Kluwer Academic,New York,753-757.
17. Snows&Swift, C.F.(1985).Consultation and education in community mental health:

A historicalanalysis.*Journal of*
18. *Primary Prevention*,6,3-30
19. Snow,.L.(2000). The Development of a Community Psychology Setting:Integration of service, research,and
20. Training.In: *Handbook of Community Psychology*,Kluwer Academic,New York,str
21. Swift,C.(2000).The Community Psychologist:Professional and pioneer.In: *Handbook of Community*
22. *Psychology*,Kluwer Academic,New York.757-761
23. Wolff,T.(1992).Coalition Bilding.One path to empovered communities.*University of Masachusetts Medical Center*
24. Wolff,T.(2000).Practicioners' Perspectives. In: *Handbook of Community Psychology*,Kluwer Academic,New York.741-748

О. И. Коврикова
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина
С.В. Кулаков
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

316.353-053.6:32

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ В ОЦЕНКЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ИНСТИТУТОВ РОССИЙСКОЙ МОЛОДЕЖЬЮ

Характер восприятия общественно-политических институтов является одной из базовых категорий политического мышления субъекта. Удовлетворенность деятельностью структур власти задаёт определённые нормы и стандарты политического поведения субъекта, определяет склонность к политическому радикализму, либо консерватизму. Поддержка либо неудовлетворённость действиями институтов власти всегда выражается в конкретных аспектах, являющихся ключевыми критериями политического выбора. С нашей позиции весьма значимым фактором в определении оценки работы общественно-политических структур является уровень финансовой обеспеченности населения в целом и целевых групп в частности. Говоря о материально-финансовом факторе закономерно предположить, что в максимальной степени его влияние на выработку оценки деятельности органов власти будет проявляться у тех групп населения, которые профессионально и финансово в основном состоялись, то есть в категориях людей среднего и старшего возрастов. Кроме того, к этому возрасту политическая социализация достигает стадии, при которой у гражданина формируется стиль его политического поведения, его политическая культура. На этом этапе происходят такие процессы как деперсонификация власти, когда власть начинает оцениваться не только через деятельность отдельных фигур, а через функционирование политических институтов, всей политической системы. За счёт данного процесса (абстрагирования) происходит понимание роли и функций в общественном менеджменте, управленческих органов в целом, а не отдельных их представителей.

Многие характеристики политического сознания молодого поколения отличаются от суждений, поведенческих реакций более зрелых групп, которые могут обуславливать и специфическое восприятие политической действительности. В рамках данной работы мы попытаемся дать ответы на следующие вопросы: каково отношение представителей молодёжи к существующим органам власти? Чем определено это отношение? Оказывает ли воздействие фактор принадлежности к молодёжи на восприятие общественно-политических структур?

Согласно предполагаемой концепции влияния экономической детерминанты среди представителей молодёжи, дифференцирующей отношение населения к институтам политической власти, данный аспект будет выражен значительно слабее, чем в группах средней и старшей возрастных категорий. В результате проводимых наблюдений было выявлено, что молодежная группа неоднородна в плане материальной обеспеченности, то есть представлена разными подгруппами (низкодоходная, среднедоходная, высокодоходная). Но в силу ряда социокультурных и психологических особенностей данной общности рассматриваемый факт дробления молодёжи на социально-экономические подгруппы не является доминирующим.

В первую очередь это связано с тем, что абсолютное большинство представителей молодого поколения полностью не сформировалось в профессиональном и экономическом планах. Поэтому мы говорим о наличии значимых оснований для того, чтобы свидетельствовать о невысокой роли финансового фактора в восприятии исследуемой аудиторией институтов власти всех уровней.

С психологической точки зрения молодому поколению присущи феномены максимализма и социального оптимизма, что формирует концепцию установок мировоззрения, заключённую в желании и уверенности достижения успеха при максимизации целей и при явном нежелании строить будущее на компромиссах в запросах. В рамках данной парадигмы мировосприятия психологически молодой человек прежде всего ориентирован на задачи самореализации, опираясь на личные качества, превалирующие над экономическими ресурсами (как собственными, так и родителей). К тому же с интеракционистской точки зрения период молодости можно охарактеризовать как наполненный спонтанностью и непосредственностью. Всё вышеперечисленное позволяет выдвинуть предположение о том, что по ключевым проблемам субъективного восприятия органов власти у различных по уровню доходов групп молодёжи не будет существовать принципиального различия.

Для выявления основных позиций отношения молодых к политическим институтам необходимо обратиться к возможностям вторичного анализа эмпирических данных политического исследования. Анализ проводится на базе данных Центра изучения общественного мнения г.Тамбова, полученного в ходе реализации проекта «Мониторинг деятельности администрации г.Тамбова – 2005 г.». Объём общей выборки составил 643 чел. Выборка репрезентирует рассматриваемую группу г.Тамбова по полу, возрасту, уровню образования и административному району города. Представленность в общей выборке социальной группы «молодёжь» составила 199 чел. Опрос проводился методом интервью по месту жительства. Обработка данных осуществлялась с помощью программного пакета SPSS.

Молодёжная группа в свою очередь была ранжирована по критерию самоидентификации на основе самоидентификационного критерия по уровню материальной обеспеченности. В результате чего было получено три подгруппы в общем массиве изучаемой аудитории различающихся по величине дохода.

Таблица 1 – Социально-экономическая дифференциация молодёжи, в процентах

Уровень доходов	Доля среди опрошенной молодёжи
Высокий	30
Средний	48
Низкий	22

Согласно приведённой таблице, мы видим чёткое разделение молодёжи на три подгруппы с явным доминированием среднедоходного слоя. Полученное распределение самоидентификационных оценок можно интерпретировать следующими объяснениями. Так, тот факт, что большая часть молодежи отнесла себя к срединной группе (48 %), может быть объяснено психологическим моментом – вполне нормальным стремлением «принадлежать к большинству». При дальнейшем анализе особенностей восприятия институтов власти в мировоззрении молодежи, т.е.

с методологических позиций это обстоятельство может повлиять на возникновении некой характеристики «унифицированности» в восприятии политических институтов в группе в целом.

Одним из ключевых инструментов понятийно аппарата рассматриваемого феномена служит аспект социального настроения представителей молодёжи. Переменная социального настроения является важной в данном научном континууме, в силу того, что оно представляет собой «неотложенное», актуализированное действительное сознание, управляющее поведением человека в конкретно наблюдаемый момент времени. Несмотря на то, что настроение зачастую имеет волнообразный характер выражения, и в нём на первый план может выходить влияние социальных проблем, феномен обладает в целом гораздо большей долгосрочностью своего действия, чем некоторые характеристики общественного мнения, являющееся часто преходящим суждением, а текущее социальное настроение выступает в качестве основной причины, способной трактовать политический выбор.

Таблица 2 – Уровень социального настроения трёх подгрупп молодёжи, в процентах

Ваше настроение в последние дни	Уровень жизни молодежи			Итого
	Высокий	Средний	Низкий	
Уверенное, прекрасное настроение	20	13	2	13
Смотрю с надеждой, настроение нормальное, ровное	63	46	20	45
Нет никакого настроения, всё безразлично	15	22	31	22
Испытываю чувство безнадёжности, раздражения	2	16	40	17
Испытываю страх, отчаяние, тоску	-	3	7	3
Доля подгрупп в общем массиве	30	48	22	100

Результаты этой части исследования показали, что существует значительная связь социального настроения и материального положения. Полученные результаты полностью доказывают поставленную гипотезу влияния экономической детерминанты на уровень социального настроения. Подгруппа с низкой материальной обеспеченностью оказалась наиболее депрессивно настроенной частью изучаемой аудитории. Молодые люди с высоким и средним доходом оказались весьма положительно настроены к общественной действительности, в сравнении с оставшейся подгруппой, что объясняется их более широкими возможностями достижения тех или иных благ и целей. Таким образом, мы можем заключить, что именно уровень материальной обеспеченности задаёт тон социального настроения, которое в свою очередь напрямую зависит от финансовых возможностей получения тех или иных материальных и духовных благ. Результат полученный при исследовании социального настроения не укладывается в рамки теории среднего класса Аристотеля, что говорит нам о слабом развитии в нашей стране этого социального слоя и о невозможности приравнивания среднедоходных групп населения к среднему классу. Кроме того,

выборка не достаточно широкая для отслеживания микротенденций во временном и других возможных для социологического анализа проявлениях.

Пожалуй, ключевым моментом исследования служит вопрос различий в оценивании деятельности федеральных, региональных и муниципальных органов политической власти, представителями трёх социально-экономических подгрупп молодёжи (низкодоходная, среднедоходная, высокодоходная). Сравнительный анализ восприятия органов власти был проведён с помощью расчёта парных сравнений критерия Стьюдента для независимых выборок.

Таблица 3 - Взаимосвязь уровня материального обеспечения молодёжи и оценки ситуации в стране/регионе/городе и отношения к ключевым политическим институтам

	Как Вы оцениваете свой уровень материальной обеспеченности
Как Вы оцениваете ситуацию в стране?	,220(**)
Как Вы оцениваете ситуацию в области?	,190(**)
Как Вы оцениваете ситуацию в городе?	,180(*)
Ваша оценка Президента России	-,219(**)
Ваша оценка ГД	-,221(**)
Ваша оценка Администрации Тамбовской. области	-,152(*)
Ваша оценка Администрации г. Тамбова	-,206(**)

Примечание: *- высокая степень достоверности; **- очень высокая степень достоверности.

В результате проведённого анализа, величина корреляционной взаимосвязи уровня материального благополучия, отношения к различным общественно-политическим институтам и оценкой ситуации в стране, регионе и городе оказался довольно низким при высокой степени достоверности. Кроме того, обнаружена обратная корреляционная взаимосвязь между материальным положением и отношением к некоторым политическим структурам, говорящая о том, что чем ниже уровень доходов, тем выше оценка конкретных институтов власти. Но данный факт может свидетельствовать лишь о тенденции, корреляционная связь очень слаба (в пределах от 0,221 до 0,152).

Всё это свидетельствует о том, что молодёжь, как несформировавшаяся в социально-экономическом плане группа, не выражает прямой зависимости собственного финансового положения от эффективности работы политических властных органов. Таким образом, результаты исследования свидетельствуют о подтверждении поставленной гипотезы. Молодому поколению в плане политических ориентаций свойственно воспринимать себя вне сугубо прагматичной экономической сферы, что подтверждается результатами исследования, где при сопоставлении

доходных подгрупп отсутствует зависимость между отношением к политическим институтам и уровнем материальной обеспеченности. При рассмотрении вопроса необходимо учесть стадии политической социализации, на которой находится молодое поколение. Говоря о механизме восприятия политических институтов молодёжью, необходимо отдавать себе отчёт в том, что это является многосторонней и сложной проблемой, поэтому его изучение не может ограничиваться исключительно фактором материального благополучия, вследствие чего данный вопрос по-прежнему остаётся открытым для будущих научных изысканий.

Д-р Мимоза Давчева
М-р Радмила Манчевска
М-р Снежана Андреева

37.07:005(497.7)

СОВРЕМЕН ОБРАЗОВЕН СИСТЕМ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА - МОЖНОСТИ И ПОТРЕБА ОД ПРОМЕНИ ЗА КВАЛИТЕТНО МЕНАЏИРАЊЕ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

Гледано историски, училиштата како институции, се мошне стари воспитно-образовни организации, кои имаат сопствен динамизам, се менуваат и трансформираат во зависност од општествените промени приспособувајќи се на новите барања на заедницата, но и приспособувајќи се на сопствените внатрешни барања и потреби. Во контекст на исклучителното значење што го има образованието во општеството, секоја држава настојува да го приспособи кон своите актуелни политички, идејни, општествени, стопански, културни и човекови потреби. Образованието е дел од една голема пресвртница. Сеуште не се видливи далечните перспективи, но се чувствува дека не изостануваат големи промени, кои што веќе допираат до основната функција на училиштата. Пресретнувајќи се и соочувајќи се со различни искуства, можности и предизвици во сферата на образованието во XXI-от век, пред него и неговите консументи стојат многу можности и избори кои можат ефективно да се искористат во функција на стремежот и визијата за образовано човештво. Погледите на образованието се повеќе се променуваат и на него не се гледа повеќе единствено како на пат за стекнување формално образование. Се поголеми и пошироки се очекувањата насочени кон воспитните и образовните системи, од кои се бара да поседуваат хумани димензии, да гајат социјална и емоционална чувствителност, да обезбедуваат еднакви едукативни и животни можности за сите децата од различни средини, независно од пол, религија и економска состојба и во контекст на тоа да бидат способни да овозможуваат постојано и непрекинато квалитетно образование и воспитание. Училиштата во Република Македонија имајќи ги во предвид општествените, но и сопствените интерни очекувања, континуирано работат на анализирање на училишните состојби преку самоевалуации, креирајќи сопствени индивидуални SWOT анализи и SWOT матрици, сакајќи спремно, моќно и визионерски да излезат во пресрет на таквите очекувања.

Неизбежни се промените кои што веќе се дел или му претстојат на образованието, а се однесуваат на суштински работи, меѓу кои се и начините на менаџирање и раководење со училиштата. Училиштата се третираат, се почесто, како организации кои мора да бидат управувани и раководени на осмислен, професионален и конзистентен начин. Директорите на училиштата како раководители се повеќе се обидуваат да чекорат по патеката на стручните тенденции конструирани од текот на општествените промени и од нив и од наставниот кадар се повеќе се бараат стручни знаења и од областа на менаџментот на училишната организација. Училиштето како институција има непроценлива општествена улога, а преку тоа во голем степен има влијание и врз видот на иднината.

Еден од централните услови за остварување на крупни општествени стратешки цели кои се наоѓаат пред хоризонтот на образовниот систем е нужната примена на

модерен училиштен менаџмент. Живеејќи и функционирајќи во време на транзиција и промени, во време на премин од постари кон понови парадигми, ја создаваме ерата на новите технологии, информатиката, роботиката, менаџментот. Кадрите во училиштата се повеќе и посестрано се едуцираат и се подготвуваат за да можат да се справат со новите предизвици. Имајќи во предвид дека училиштето е основна организациска клетка на која се темели образовниот систем на една држава, со промените во образованието треба да се започне од училиштата, што всушност преставува иницирање на промените оддолу нагоре и обратно. Клучен фактор во обединувањето на овие двострани процеси се директорите на училиштата и нивното менаџирање. Тие промени имаат за цел да ги сменат статичните, застоени и нефункционални состојби и преку тоа да се предизвикаат промени кои ќе значат надминување на досегашниот развој на училиштата. Тие промени ќе доведат и до воспоставување на поздрава училишна клима и култура, создавање попријатен и постимулативен амбиент, во кој се реализира наставниот и воспитниот процес со опфатени меѓусебни односи на сите директни или индиректни учесници во реализацијата. Но за да дојде до посакуваните промени во македонското образование, неопходно е потребно да се посвети сериозно внимание и на бариерите кои што се се поприсутни, се јавуваат во хоризонтала и вертикала и создаваат шареноликост од образовни препреки и закани на патот по кој што чекорат просветните работници. Виорот на образовните бариери опфаќа многу поголем број на субјекти кои на директен или индиректен начин имаат допир со образованието – било како непосредни учесници и даватели на услугите или како консументи и приматели на образовните услуги. Вложувањето на енергија усмерена во насока на будење свесност за постоењето и улогата на препреките и заканите, будење на свесност за определувањето на опасностите и нивно преточување во предизвици во вид на можности кои тие ги нудат, се очекува дека ќе резултира со унапредување и усовршување на образованието пред се преку постигнување на подобри меѓуколегијални односи, посилна мотивација за работа, поголема желба за личен и професионален напредок, поправилна комуникација, а сето тоа е чекор напред кон постигнување поуспешни образовни и поефективни воспитни резултати како интенција на македонскиот образовен систем.

Образовната организација претставува многу комплексен, динамичен, отворен и целесообразен организациски систем. Воспоставувањето на функционална училишна организација со соодветно организационо дизајнирана структура, има пред се за цел и задача да создава такви активности, кои ќе доведат до високи достигнувања и резултати на учениците. Нивото на овие резултати на учениците е определено пред се од квалитетот на образовната средина во која работи училиштето, од самата амбиентална средина која ја изградува и заживува училиштето, од функционирањето на училишниот и училничкиот менаџмент, од можностите кои ги нуди училиштето, од егзистирањето на различните видови бариери при реализацијата на зацртаната училишна мисија и визија и од начините на менаџирање за справување со истите, од верувањата, вредностите и очекувањата на интерните училишни субјекти и на субјектите од општествената средина.

Доста често се говори за парадигмата квалитетно образование, а потребите и можностите за квалитетно образование и тоа тргнувајќи од Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образованието, разновидните образовни институции, вработените во воспитно-образовните институции, па се до корисниците на образовните услуги. Што во суштина се подразбира под квалитетно образование?

Квалитетот е суштина и јадро на се она што луѓето постојано го посакуваат, со став дека квалитетот не може да се дефинира така што таа дефиниција ќе биде прифатлива за сите луѓе, но може да биде прифатлива во таа смисла што секој секогаш знае што е квалитет за него. Всушност, при одредување на квалитетот, силно влијание имаат очекувањата, верувањата, интересите, потребите на давателите и консументите на услугите. Процесот на обезбедување на квалитет во образованието, се развива на различни начини низ државите во Европа, во зависност од приоритетите и принципите на различните образовни системи. Тоа се однесува на имплементирање на принципи на транспарентност, споделена одговорност, поттикнување на промени, децентрализација во донесување одлуки и др. Од аспект на актуелните светски трендови, квалитетното образование се карактеризира со неколку значајни компоненти:

- глобален карактер – се фокусира на повеќе елементи гледано интегрално, какви што се резултатите, процесите и ресурсите;
- нормативен карактер – оценката за постигнатото на квалитетот во образованието треба да се темели на споредување на постигнатото во дадената ситуација, со претходно поставените цели и стандарди;
- содржина на концептот – воспоставена политика на образованието, актуелна култура на средината во која се одвива воспитно-образовниот процес и поставеноста на системот;
- комплексност – произлегува од нивоата на анализите што се спроведуваат во рамките на концептот, времето во кое тие се спроведуваат и од целта со која се спроведуваат;
- флуидност – постоење на некои параметри кои се поврзани со политичките, образовните и општествените аспекти.
- Современото образование има тенденција кон учење како да се живее и како да се работи во демократско и претприемничко општество. Овој пристап во третирањето на образованието ги вклучува следните негови особености:
- тоа е стекнато искуство за учење за цел живот;
- тоа вклучува почитување на права;
- тоа вклучува прифаќање на одговорности;
- тоа ги вреднува културните и социјалните разлики и почитувањето на различностите, овластувањата, партиципирањето, припадноста;
- тоа придонесува за кохезија на општеството, социјалната правда и доброто на сите;
- тоа го зајакнува граѓанското општество со тоа што им помага на граѓаните да бидат информирани и им дава потребни знаења и животни вештини.

Заложбите за подобрување на образовниот квалитет во нашата земја, во континуитет раснат и се повеќе се актуелизираат. Во Република Македонија, се реализираат мноштво конструктивни промени преку актуелизирање на конкретни развојни активности и проекти, чија цел е да обезбедат посериозен пристап, соодветни стандарди, поголеми можности за поуспешно менаџирање и постигнување подобар квалитет во воспитанието и образованието. Зголемениот интерес за подобрување на квалитетот и можностите во образованието се должи и на промените од стручен карактер во сферата на образованието, промените во улогата на ученикот и

наставникот и начините на интеракција помеѓу нив, промените од дидактички аспект, промените во образовната технологија и секако на промените постигнати поради сериозно прифатената имплементација на училиштниот менаџмент. Но и покрај тоа, сепак евидентно е дека во Р. Македонија како земја во транзиција постои сеуште недоволно приспособен систем на образование и обука, како еден од аспектите на човечките потенцијали, недостаток на флексибилност и адаптибилност во структурите на образовните институции и нивниот пристап кон промените. Како врвен приоритет на сето ова, потребно е поинтензивно да се афирмира и стимулира развојот на културата за доживотно учење, како на индивидуално ниво, така и во сите сфери на институционално ниво.

Од посебно значење за квалитетно функционирање на една образовна организација е менаџерот и менаџерскиот тим, кој е посветен и во континуитет работи на обезбедување и контрола на квалитетот на образовниот процес, постигнувања и придобивки. Концептот за квалитетно образование може да се реализира единствено во добро организирани училишта, кои можат јасно да ги видат предностите и можностите кои се пред нив, кои се спремни за менаџирање внесувајќи конструктивни и креативни промени. За да се обезбеди квалитетно образование, неопходно е потребно стручно и правовремено да се работи на процесот на надминување на разните видови на отпори кон промените, да се направат квалитетни промени во системот на образование и неговите конститутивни институции, квалитетни промени во работата на училиштата како воспитно-образовни институции, во училишниот менаџмент, во училничкиот менаџмент и пошироко.

Денес менаџментот како пристап во работењето и целосна насоченост кон постигнување на добри резултати, не е присутен само во бизнис сферата, туку и во општествената сфера. Тој денес станува се повеќе универзална активност. Менаџментот се однесува на извршување на работите или на овозможување работите да се случат и тоа се однесува на процес кој што луѓето го прифаќаат како начин или култура на функционирање во организациите. Менаџментот треба повеќе да се третира како процес и активност, а помалку како поим или настан. Со оглед на сеопфатноста на активностите на менаџментот, тој е составен дел и определба на универзитетите, факултетите, училиштата, образовните институции. Неговата улога во воспитно-образовните институции станува се поголема и поради следново:

- Менаџментот особено води сметка за меѓучовечките односи и тоа како внатре во системот, така и за оние со окружувањето;
- Менаџерот се јавува во улога на лидер кој ги канализира односите во институцијата;
- Менаџерот ги поврзува луѓето како во институцијата, така и оние кои се надвор од неа, а имаат врска со неа;
- Менаџерот се јавува во улога на претставник на институцијата и неа ја претставува пред пошироката јавност;
- Менаџментот овозможува прибирање информации и нивна дистрибуција за сите релевантни прашања за институцијата и за нејзиното работење;
- Менаџерот се јавува во улога на нервен центар на организацијата;
- Менаџментот ги обезбедува сите неопходни информации потребни за компетентно одлучување во организацијата;
- Менаџерот се јавува во улога на претприемач;
- Менаџерот се јавува во улога на решавач на проблемите со кои се соочува

организацијата или институцијата;
- Менаџерот одлучува за алокација на расположливите ресурси;
- Менаџерот се јавува во улога на партнер и преговарач со институциите со кои се развиваат деловните односи и сл.

Менаџментот како современ концепт за управување и раководење во воспитно-образовните институции се наметнува како императив на времето и воспитно-образовната практика, со барање за радикални промени и осовременување на функцијата менаџер. Искуства од развиените земји покажуваат дека е потребно да се форсира менаџерското работење, посебно во средните и основните образовни институции. За успешно функционирање потребно е менаџерите да бидат оспособени за современ менаџмент со цел да можат успешно да ја координираат и обликуваат работата на образовните институции, да влијаат на стабилноста и мотивираноста во институцијата, да иницираат конструктивни промени и навремен проток на информации, оспособени за медијаторство и интерно и екстерно преговарање и тн. Промените во образовниот систем се неминовни и нужни, бидејќи знаењето станува главен капитал врз кој се заснова стратегијата за современ развој во сите области и основен ресурс во современи услови. Во нашиот образовен систем се интензивира осовременувањето на раководењето и менаџирањето со воспитно-образовните институции. Менаџментот во образованието ја зголемува оштествената одговорност што треба да ја имаат образовните институции. Тој им ја дава потребната виталност преку адаптибилноста и флексибилноста, за да одговорат на нараснатите барања на општествената заедница и пазарот на трудот. Многу од менаџерските принципи се во тесна врска со педагошката практика. Во праксата не е можно да се примени целосно филозофијата за целоживотно учење доколку образовниот менаџмент доследно не биде применет. Менаџментот во образованието нужно бара поддршка и партиципирање од вработените и пошироката заедница. Посебен придонес во менаџирањето за целосно овладување со квалитетот во нашето образование, имаат менаџерите на сите нивоа, а посебно директорите на училиштата, членовите на менаџерските тимови, претседателите на стручните активи.

*М*акедонскиот менаџмент во основните и средните училишта: Образованието е сфера која е значајна за целото општество и затоа многу е важно прашањето околу демократското управување и раководење со училиштата, околу транспарентноста и прегледноста на сите процедури и донесувањето одлуки како составен дел од образовниот менаџмент. Македонското образование се наоѓа пред голема пресвртница со големи промени во основните функции во училиштата, кои се повеќе се адаптираат на децентрализацијата и локалната демократија. Реформите на образованието во Македонија, преставуваат континуиран процес. Тие се значајни подрачја на педагогијата, психологијата и другите општествени науки. Нивната функција е создавање на нов и модерен систем во кој традиционалните образовни обрасци и традиционалните доминантни вредности се заменуваат со современи. Но реформите мора да се менаџираат, во спротивно остануваат неуспешни. Тие се процес, чекори на создавање промени, воведување новини и артикулација на општествените промени согласно новите развојни трендови. Тоа како долгорочен процес не само што бара широка елаборација, туку и создавање став спрема нив, односно прво да се прифатат реформите и промените кои ќе следат и второ, самите носители на реформите да се менуваат согласно проектните очекувања. Токму тука е основата и

потребата за управување и менаџирање со реформите. Проблемите на реформите во образованието не лежат само во процесот на промените, туку, пред се во управувањето и менаџирање на промените и импликациите на реформите. Генерално, согледувањето и следењето на глобалните насоки на образовните проблеми и водењето на политиката на образованието, е во домен на Министерството за образование и наука и генерално, со реформите управува Министерството за образование и наука и Владата на РМ. Управувањето и ефикасноста на менаџирањето со реформата е сложено прашање, сложен процес и спрега на знаења, дисциплина и раководење и од носителите на овој процес се утврдува стратегијата, динамиката и правците на реформата. Затоа, менаџерите не треба да потпаѓаат под импровизираност и неорганизираност во оперативните функции на реформата. За менување на филозофијата на управување со образовните реформи, треба да се поседуваат добри знаења, визија и стратегии.

Надлежностите на централната власт, се повеќе се пренесуваат на локално ниво и локална самоуправа, со кој процес се повеќе се зголемуваат овластувањата за самостојно локално управување. Децентрализацијата на училиштата им создава услови и можности што подобро да се приспособат кон потребите на локалната средина, а тоа се обезбедува со вклучување на сите заинтересирани структури во органот на управување во училиштата. Училишните одбори се во проширен состав со преставници од деловната заедница и локалната власт. Присутни се и измените и дополнувањата на Законот за основно и средно образование, во делот на составот и надлежностите на училишниот одбор, кој дефинира една конструктивна, одговорна и професионална процедура на избор и именување на училишни директори менаџери и вклучувањето на другите управувачки субјекти во училиштата. Според Законот за изменување и дополнување на Законот за основно образование – Службен весник на Р. Македонија, бр.63/2004, составот на училишните одбори во основните и средните училишта во Р. Македонија се регулира на нов начин. Со донесување на Законот за средно образование, на нов начин се регулира составот на училишниот одбор, според кој училишниот состав е детерминиран од тоа кој е основачот на средното училиште – државата или локалната власт. Една од новите надлежности на училишниот одбор во средните училишта е водењето постапка и предлагање кандидат за директор на училиштето, која води кон деполитизација на образованието.

Органи на управување во основните и средните училишта се училишните одбори чиј број на членови зависи од големината на училиштето. Како орган на раководење со основното и средното училиште се именува директор на училиштето (менаџер), кој пред се е одговорен за законитоста во работењето и материјално-финансиското работење на училиштето. Директорот на основното/средното училиште ја организира и ја раководи воспитно-образовната и другата работа, самостојно донесува одлуки од делокругот на неговата надлежност, утврдена со законот и актите на училиштето и го застапува училиштето пред трети лица. Управувањето и раководењето во средните приватни училишта, ги утврдува основачот. Министерот, односно органот на локалната самоуправа, имајќи го во предвид мислењето на училишните одбори, а врз основа на извештаите на директорите на јавните училишта, ја оценува нивната работа. Други органи на раководење во основните и средните училишта се: стручните органи и тела - Наставнички совет (Совет на годината или Совет на струката во средните училишта), одделенски совет, одделенски раководители, стручни активи). Во основните и средните училишта можат да се формираат и други стручни тела, утврдени со статутот на училиштето - совет на родители, одбор на родители, совет на паралелка.

Релациите кои се воспоставени во процесот на менаџирање, управување и раководење, во која и да било институција и на кое и да е ниво, преставуваат еден многу комплексен сегмент. Правилното воспоставување и практикување на тие релации, се пресудни за успешност на воспитно-образовната организација. Сложеноста на овие односи произлегува од самата поставеност, од карактерот на менаџирањето и одговорноста на училишниот орган и на директорот. Училишниот одбор е колективен и тој има споделена заедничка одговорност. Директорот како менаџер е индивидуалец, кој одговорноста за успехот или неуспехот ги понесува индивидуално и сам. Квалитетен директор менаџер целокупното свое знаење, вештини, креативност и искуство ги посветува на квалитетно и успешно извршување на целите, мисијата и визијата на својата образовна институција.

Д-р Арсе Петрески
Универзитет "Свети Климент Охридски" Битола, Правен факултет

364.63-053.2-7(497.7)

"ИДЕНТИФИКАЦИЈА И ПРЕВЕНЦИЈА НА СЕКСУАЛНАТА ЗЛОУПОТРЕБА КАЈ ДЕЦАТА СО ПОСЕБЕН ОСВРТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА"

АПСТРАКТ

Сексуалната злоупотреба и на девојчиња и на момчиња се случува глобално, и алармантен е фактот дека поголемиот дел од ваквите случувања останува обвиткан со молк. Во поголемиот број случаи, жртвите трпат доживотни последици врз своето здравје, како и врз менталната и психо-социјалната состојба и развој. Затоа, злоупотребата останува едно од најголемите прекршувања на детските права и предизвикува сепоголема загриженост за државите и за општествата.

Клучни зборови: сексуална злоупотреба, деца, психо-социјална положба

ABSTRACT

Sexual abuse of girls and boys are going global, and alarming is the fact that most of these developments remain shrouded in silence. In most cases, victims suffer lifelong consequences on their health, as and the mental and psycho-social situation and development. Therefore, the abuse remains one of the greatest violations of children's rights and causing ever greater concern for states and societies.

Key words: sexual abuse, children, psiho-social status

ВОВЕД

Не постои доволен број истражувања за сексуалната злоупотреба на деца во земјата. Како и кај другите видови насилство, не постојат официјални податоци или проценки за сексуалната злоупотреба на деца. Состојбата е уште повеќе влошена и поради ограничените услуги за превенција и поддршка на децата-жртви на сексуална злоупотреба. Според студијата на УНИЦЕФ за реакциите на надлежните институции кон насилството врз децата, објавен во 2005 година, над 40% од клучните државни институции надлежни за откривање и препраќање на случаи на сексуална злоупотреба и насилство, како на пример, полицијата, центрите за социјална работа и училиштата, немаат систем за официјално регистрирање и препраќање на случаите на сексуална злоупотреба на деца.[1]

Се претпоставува дека случаите за кои известуваат центрите за социјална работа (ЦСР) и медиумите претставуваат само еден мал процент од вистинската бројка.

Во јуни 2008 година беше формирана меѓу министерска работна група да развие план за превенција и борба со сексуалната злоупотреба на децата и педофилијата. Акциониот план беше усвоен во декември 2008 година. Ова е прв државен документ кој ги потенцира приоритетните сфери за дејствување на државата во случаи на сексуална злоупотреба и педофилија во земјата.

1 Извештај: Проценување како реагираат институциите кои се надлежни за насилство врз децата, УНИЦЕФ 2005

Карактеристики на децата кои се злоупотребени

Анализата на податоците од случаите кои се евидентирани од страна на центрите за социјална работа (понатаму во текстот ЦСР), покажува дека во последните години има зголемување на бројот на регистрирани случаи на сексуална злоупотреба.[2] Бројките сеуште не се многу големи. Во текот на 2008 биле регистрирани 35 такви случаи во ЦСР.

Поголем дел од децата кои биле сексуално злоупотребувани се девојчиња. Во 78% од случаите биле вклучени девојчиња, додека, пак, 90% од судските пресуди вклучувале девојчиња. Досиејата од ЦСР покажуваат дека регистрираните деца од женски пол се жртви на повеќе типови сексуална злоупотреба во споредба со децата од машки пол.

Возраста на децата кои биле сексуално злоупотребувани, а кои се опфатени со ова истражување е помеѓу 4 и 18 години. И во досиејата од ЦСР и во судските пресуди, утврдено е дека во најголемиот број случаи се работи за деца на возраст од 10 до 13 години: во 52% од случаите во ЦСР и во 47% од судските пресуди.

Иако во вкупната бројка на деца-жртви на сексуална злоупотреба девојчињата се почесто застапени како жртви, момчиња на возраст до 6 години се почесто застапени како жртви на сексуална злоупотреба во споредба со девојчињата на нивна возраст: 24% момчиња наспроти околу 4% девојчиња. Понатаму, со зголемувањето на возраста (по 10 години) ризикот од сексуална злоупотреба се зголемува кај девојчињата. 77% од сите девојчиња-жртви се постари од 10 години, додека 57% од сите момчиња-жртви се на возраст до 10 години.

Иако најголемиот број од случаите на ЦСР вклучуваат деца од македонска етничка при-падност, најранлива етничка група се децата-Роми, додека најмалку се застапени случаи со деца од албанска етничка припадност.

Мнозинството од децата жртви се родени во брачна заедница (87%). Процентот на деца-жртви на кои двајцата родители им се живи е идентичен со претходно наведениот (87%).

69% од децата-жртви живеат со двајцата родители. Меѓутоа, за преостанатите 31% деца беше утврдено дека ризикот за сексуална злоупотреба значително се зголемува онаму каде што децата живеат само со мајка или со мајка и очув, за разлика од случаите каде што

децата живеат само со татко, или со татко и маќеа.

Децата-жртви живеат во поголеми семејства во споредба со општата популација. Неретко, тие потекнуваат од семејства кои се соочуваат со низа други проблеми: лоши услови за домување (31%); невработеност кај родителите (кај 25% двајцата родители се невработени); и зависност од редовното исплаќање на социјална помош (34%). Домашното насилство беше пријавено кај четвртина од овие семејства. 89% од регистрираните деца-жртви кои се на училишна возраст редовно посетуваат настава. Поведението на децата во училиштето не беше евидентирано како проблематично, така што 80,5% редовно посетуваа настава.

За поголемиот број од децата кои се злоупотребени (92%), беше пријавено дека се во добра здравствена состојба, но за 9% беше пријавено дека имаат одредени ментални нарушувања.[3]

2 Извори на податоци: досиеја од центрите за социјална работа и судски пресуди

3 Бачановиќ, О. (2008), "Кривичноправна заштита на малолетни лица – жртви на кривични дела", во Бачановиќ, О. Стојковска, В, Батиќ, Д, Мирчева, С. (уред), Малолетничка правда – од идеја до практика, стр. 265-298, Полициска Академија – Скопје

Карактеристики на сторителите

Најголемиот број сторители (93%) биле мажи. Од останатите случаи во кои осудените биле жени, тие жени поретко се осудени како директни сторители, а многу почесто како соучесници или како помагатели на мажите, најчесто во случаите на вонбрачен живот со

малолетник. Најголем дел од сторителите (32%) биле на возраст од 18 до 24 години кога го извршиле кривичното дело. Меѓутоа, 27% биле на возраст од 31 до 40 години, а 30% биле на возраст над 40 години кога го извршиле кривичното дело.

Во однос на сторителите кои биле на помлада возраст, 9 од нив и самите биле на возраст под 18 години.

Етничкиот состав на осудените сторители на сексуална злоупотреба покажува дека тие припаѓаат на сите етнички заедници кои живеат во земјата. Забележителна карактеристика беше релативно ниското образовно ниво на сторителите: 20% тврдеа дека се без образование; а 52% имаа завршено само основно образование.

Речиси половина од сторителите (45%) се во брак, биле во брак или во вонбрачна заедница.[4] Расположливите податоци исто така покажуваат дека најмалку половина од сторителите биле родители на едно или повеќе деца. Мнозинството од лицата осудени за сексуална злоупотреба на деца (83%) беа примарни престапници.

Заклучок

Кривично дело кое најчесто се среќава во случаите добиени од досиејата на ЦСР и од судските пресуди е „Полов напад врз малолетник кое не наполнило 14 години“: во 63% од случаите во ЦСР и во 43% од судските пресуди. Во досиејата на ЦСР немаше случаи на кривични дела за вонбрачен живот со малолетно лице, иако таквите случаи опфаќаа 42% од судските пресуди.

Најчестата категорија е составена од сторители кои еднокранто извршиле сексуална злоупотреба (59%), сепак, една четвртина од осудените (25%) ја имаа злоупотребено жртвата повеќе од пет пати.

Податоците од досиејата на ЦСР и од судските пресуди потврдија дека децата се изложени на најголем ризик од сексуална злоупотреба од луѓе во нивното најтесно опкружување. Во однос на случаите кои се евидентирани во ЦСР, 37% од случаите се однесуваат на деца кои биле злоупотребени од нивниот татко или близок роднина, честопати во нивниот дом, додека, пак, таквите случаи се застапени во 18% од судските пресуди. Во само 12,5% од случаите на ЦСР и 12% од осудените лица според судските пресуди, сторителот му бил непознат на детето.

Користена литература

1. Бачановиќ, О. (2008), “Кривичноправна заштита на малолетни лица – жртви на кривични дела”, во Бачановиќ, О. Стојковска, В, Батиќ, Д, Мирчева, С. (уред), Малолетничка правда – од идеја до практика, стр. 265-298, Полициска Академија – Скопје;
2. Извештај: Проценување како реагираат институциите кои се надлежни за насилство врз децата, УНИЦЕФ 2005.
3. Извори на податоци: досиеја од центрите за социјална работа и судски пресуди
4. Чачева, В. (2000), Затвореничко општество, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, Скопје.

4 Чачева, В. (2000), Затвореничко општество, Институт за социолошки и политичко-правни истражувања,
Скопје.

Ристовска, Ф.
Специјална болница Филип Втори, frosina.ristovska@filipvtori.com,
проф. д-р Е. Стоименова-Цаневска
Меѓународен Балкански Универзитет Скопје, emilijastoimenova@gmail.com,
м-р Симоновска, М.
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, m.simonovska@trenkwalder.com.mk

364-787:616.002.2

СОЦИЈАЛНАТА СТИГМА И УЛОГАТА НА СОЦИЈАЛНАТА ПОДДРШКА ВО НАДМИНУВАЊЕ НА ХРОНИЧНИТЕ БОЛЕСТИ

Вовед

Во речиси сите општества болестите негативно се вреднуваат, без оглед за каков тип на болест станува збор. Особено големи проблеми и потешкотии се јавуваат кога во прашање се болестите кои имаат хроничен тек. Хроничните болести според СЗО се дефинираат како болести со долго времетраење и генерално бавна прогресија. Меѓу најчестите се наведуваат коронарните заболувања, хроничните респираторни заболувања, реналната инсуфициенција, дијабетесот. Многу често кога се зборува за хроничните болести се добива слика како единствено со товарот од болеста да се справува оној кој е болен, но големата слика е многу поинаква. Стресот кој настанува како резултат на хроничната болест влијае и на партнерите, децата, целокупното семејство и сите останати членови кои припаѓаат на тој систем.

Ниту еден од нас не е доволен сам за себе. Потребата од контакт со другиот се огледа во нашето секојдневно живеење. За многу нешта ние се потпираме на другите и вклучително за мнозинството животот нема смисла кога ни недостасува контакт со другите. Ако се има во предвид ова тогаш повеќе од очигледно е дека процесот на справување и надминување на хроничните болести не се случува во изолација, односно справувањето со хроничните болести се одвива во поширокиот социјален контекст. Семејството, пријателите, соседите, колегите, работодавците, соучениците, партнерите, сите оние вклучени во процесот на рехабилитација имаат удел во надминувањето на хроничната болест.

Социјалната стигма, социјалната изолација и хроничните болести

Еден од најголемите предизвици кога станува збор за надминување на хроничните болести и справување со сите социјални аспекти кои болеста како таква ги носи, е всушност надминувањето на социјалната стигма. Притоа кога се зборува за социјалната стигма таа нема последици само по лицето со хронично заболување туку едновремено прави и дисбаланс во социјалниот систем. Парсонс смета дека болестите се дисфункционални за социјалниот систем затоа што ги попречуваат индивидуите и ја намалуваат нивната ефективна перформанса на социјалните улоги (Royer, 1998). Тој наведува дека општеството на болеста гледа како на форма на девијација која мора да биде контролирана затоа што носи проблеми и за лицето со хронично заболување и за заедницата. Фридсон од своја страна наведува дека доколку болеста се стигматизира,

стигмата ги оштетува и идентитетот на личноста и влијае на нормалните секојдневни интеракции (Royer, 1998). Кога другите стануваат свесни за состојбата на личноста, често реагираат негативно и интеракцијата или релацијата која дотогаш постоела се нарушува. Состојбата на стигматизација често води и до негативни интерференции во однос на способностите на лицето, неговите карактеристики, личност и посакуваност. Стигматизираните лица не само што се евалуираат непожелно, туку и односот кон нив станува поинаков.

Од перспектива на социјални стандарди таквите лица до одреден степен се со намалени капацитети. Но и покрај тоа од нив се бара да дефинираат нови капацитети на ниво кое ќе биде нормално за нив и да изнајдат начин да продолжат да ги исполнуваат нивните обврски зависно улогите кои ги имаат, затоа што нивната состојба е перманентна. Несигурноста и стравот од акутните епизоди прави дел од лицата доброволно да ги ограничат своите животи, да дадат отказ, да ги редуцираат своите социјални ангажирања и да избегнуваат многу активности.

Намалениот и оневозможен социјален контакт и чувството на социјална изолација се помеѓу најголемите последици од хроничните болести. Социјалната изолација се однесува на намалената партиципација во социјалните релации. Колку е полоша здравствената состојба толку е поголема веројатноста личноста која е болна да се чувствува или да стане изолирана. Оваа изолација може да се случи на два начина. Или болната личност заради симптомите, неочекуваната криза, потешкотиите со кои се соочува и губитокот на енергија ќе се повлече од повеќето социјални контакти или истата бива одбегнувана или дури и напуштена од страна на пријателите и семејството. Сите лица со долготрајни здравствени проблеми се под зголемен ризик за социјална изолација. Лицата со хронични заболувања како што го искусуваат ограничувањето кое нивната болест им го наметнува, стануваат свесни дека не се во можност да прават многу од работите кои ги вреднувале и во кои уживале во минатото. Дури и доколку се во можност до одреден степен ова да го реализираат, сепак тоа ниво е многу помало споредено со она во минатото. Со губењето на претходната слика за себе, не само што доаѓа до социјална изолација туку и до емоционална изолација. Заради долгиот и доживотен процес на лекување на хроничните заболувања дел од овие лица со себе го понесуваат и сознанието дека се зависни од нивните третмани или машини за да можат да живеат. Ова прави, себе си да се доживуваат како нецелосно личности. Ваквите размислувања заедно со нивната физичка неспособност и конкретните ограничувања оди понатаму во функција на изолација, како физичка така и психолошка, од нормалниот живот што им предизвикува дополнително стрес и фрустрации.

Социјалната поддршка во функција на надминување на хроничните болест

Улогата на социјалната поддршка во адаптирањето кон болестите и исходот на истите е нешто кое се почесто се споменува во здравствената психологија. Постои верување дека социјалната поддршка има потенцијал да го намали стресот и да го подобри надминувањето кое во многубројни истражувања се покажа како точно. Социјалната поддршка е неопходна во превенцијата и надминувањето на хроничните болести. Тоитс на социјалната поддршка гледа како на механизам на надминување (Martz & Livneh,2007). Тој наведува дека овие два концепта, социјалната поддршка и социјалното надминување, имаат многу заедничко. Први се инструменталните функции кои од аспект на социјална поддршка вклучуваат помош, а од аспект на надминување вклучуваат кон проблемот насочено надминување. Понатаму емоционалните

функции кои од аспект на социјална поддршка вклучуваат емоционална поддршка, а од аспект на надминување го вклучуваат емоционалното фокусирано надминување. И последното е перцепираната поддршка која од аспект на социјална поддршка вклучува информациона поддршка која влијае врз перцепирањето на значајни апсекти од стресните ситуации, а од аспект на надминување го вклучува когнитивното реструктурирање.

Надминувањето ретко кога се случува во социјален вакум. Барањата и стресот кои резултираат од хроничното заболување влијаат не само на индивидуата, туку и на сопружникот, децата, роднините, пријателите, колегите. Наместо самостојно да се справува со се ова, лицето со хронично заболување ќе има голем бенефит доколку во надминувањето има помош и од сите овие блиски луѓе. Членовите на семејството може да обезбедат когнитивна, емоционална и физичка поддршка во домашното опкружување, пријателите може да ги структурираат социјалните вклучувања со познати луѓе и опкружување, а колегите може да се адаптираат на начин на кој ќе му помогнат на својот колега полесно да ги завршува работните обврски и да ги совлада ограничувањата кои неговата болест му ги носи. Дополнително, и други индивидуи може да бидат вклучени во процесот на надминување – или како извор на информации, совет, поддршка, модели за функционално или дисфункционално надминување, или како соработници вклучени во взаемни или компензаторски напори на надминување.

Заклучок:

Бројни пречки на комуникациско ниво врзани за социјалното опкружување се посебно присутни кај лицата со хронични болести и тие потешкотии им оневозможуваат да ја добијат неопходната поддршка која им е животно значајна. Справувањето со социјалната стигма може да значи справувања со погледите на другите, физичкото избегнување и срамот кој се јавува заради ограничувањата кои болеста ги наметнува. Процесот на надминување на хроничните болести не се случува во изолација, туку во многу поширокі социјални контексти кои го вклучуваат семејството, пријателите, соседите, заедницата, работодавците итн. Оттука социјалната поддршка е и во функција на надминување на хроничните болести и подобрување на квалитетот на живеење на луѓето со хронични заболувања. На овој начин се помага и на заедницата во целост, затоа што се обезбедува поголема функционалност и на оние кои се стигматизирани.

Користена литература:

1. Carpenter, N.B. (1992). Personal coping-Theory, Research, and Application. Praeger Publishers, Westport
2. Chronic diseases. http://www.who.int/topics/chronic_diseases/en/ , 08.03.2013
3. Chronic Diseases and Conditions. http://www.health.ny.gov/diseases/chronic/ , 05.03.2013
4. Greenberg M. T. (2007). The Psychological Impact of Acute and Chronic Illness: A Practical Guide for Primary Care Physicians. Springer Science+Business Media, LLC
5. Martz, E. & Livneh, H.(2007). Coping with Chronic Illness and Disability - Theoretical, Empirical, and Clinical Aspects. Springer Science+Business Media, LLC
6. Royer, A. (1998). Life with Chronic Illness: Social and Psychological Dimensions. Praeger Publishers, Westport
7. Sharoff, K. (2004). Coping Skills Manual for Treating Chronicand Terminal Illness.

Springer Publishing Company, Inc.
8. Tseng, W. & Streltzer, J. (2008). Cultural Competence in Health Care. Springer Science + Business Media, LLC
9. Vollrath, E.M. (2006). Handbook of Personality and Health. John Wiley & Sons Ltd

В.С.Трајкова 364.622-784
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, vericatrajkova@gmail.com

ПСИХОЛОШКО СОВЕТУВАЊЕ- МОДЕЛ НА ПРАКТИЧНА ПРИМЕНА НА СОВЕТУВАЊЕТО ЗА ЖИВОТНИ ВЕШТИНИ

Вовед

Советувањето е метода која има широка примена во голем број подрачја од животот, пружајки помош на лица со различни психолошки, социјални, здравсвени, воспитно – образовани проблеми и потешкотии, економски проблеми, проблеми во односите со средината и проблеми во односот кон себеси. Оваа разновидност, бара и различни пристапи кон лицата и нивните проблеми. Некогаш е доволно клиентот само да го сослушаме и тој самиот во текот на изнесувањето на својот проблем или дилема и неодлучност, самиот да ги осознае причините на својот проблем и можностите на неговото решавање. Во друг случај, потребна е само емпатија и разбирање за тешкотиите и вознемирувачките емоции, и со подршка на стручњакот, клиентот да почувствува дека нее сам и да продолжи да се соочува со секојдневните потешкотии. Во трет случај, кога проблемот долго време бил присутен, потебно е да се навлезе подлабоко во проблемот, во минатото, на личноста, да се откријат потиснатите проблеми, непроработените травматски доживувања, лошите односи. Проблемите најчесто произлегуваат од недоволното поседување и користење на соодветни животни вештини или од оддржување и/или користењето на погрешни вештини во решавањето на проблемите и потешкотиите. Што се тоа животни вештини, како можат да се променат погрешните или нефункционалните вештини, кои се советниците за животни вештини, кои се основните фази на советувањето за животни вештини, како се користи моделот за практична примена на советувањето за животни вештини,се основните прашања кои се елаборираат во овој труд.

Одредување на поимот-советување

Поимот „советување„ се користи на различен начин и во различен контекст. Користејки го овој поим најчесто се мисли на луѓето кои пружат советување. Во обидот да се дефинира овој поим, најчесто се користат 3 димензии. Тоа се: *советувањето како однос; советувањето како репертоар на интервенции; советувањето како психолошки процес* (Nelson-Jones, 2003).

- **Советувањето како однос**

За ефективната работа со клиентот неоходен е добар *советодавен однос*. Всушност, еден од начините за дефинирање на советувањето вклучува утврдување на најважните карактеристики на добриот советодавен однос. Rogers (1957), и други кои се баваат со советување, сметаат дека воспоставувањето на добар советодавен однос е не само нужен туку и доволен за конструктивна промена кај клиентот. За воспоставување на ваков однос потребни се следните особини на советникот: *емпатиско разбирање, почитување на можностите на клиентот да управува со својот живот,автентичност*. Најважни вештини за воспоставување и одржување на добар помагачки однос се: *Активното слушање и подржувачко слушање*. Оние кои

советувањето го сваќаат како *помагачки однос* ја користат праксата на советувањето усмерено кон клиентот (Rogers.1961.,Raskin i Rogers, 1995).

- **Советувањето како репертоар на интервенции**

Голем број советници сметаат дека советодавниот однос нее доволен или доволно ефективен за појава на конструктивни промени кај клиентот,заради тоа предлагаат како додаток на овој однос, збир на интервенции, *советодавни методи или помагачки стратегии*. Советникот одлучува кои од нив ке ги користи со кој клиент, со каква вероватност со тие интервенции ке постигне успех**.** Интервенциите на советникот се одраз на неговата теоретска ориентација. Пример, бихевиорално-когнитивистички ориентираните советници користат когнитивно-бихевиорални интервенции. Според мислењето на Crosini (1995),важна е и личноста на советникот како и компатибилноста помеѓу советникот и клиентот.

- **Советувањето како психолошки процес**

Без оглед на тоа дали советувањето го одредуваме како однос кој се карактеризира со базични особини или како репертоар на интервенции, *советувањето секогаш е психолошки процес*. Целите и интервенциите кои се користат во процесот на советување произлегуваат од психолошките теории,смета Nelson-Jones (1995). Советувањето е психолошки процес кој нее статичен, туку вклучува движење внатре меѓу психата на советникот и клиентот. Сите советодавни постапки се насочени кон менување на чувствата, мислите и постапките на поединецот, како животот би му бил по ефикасен.

Советување во областа на животните вештини

Советувањето во подрачјето на животните вештини е насочено кон поединецот, со кое на клиентот му помагаме да научи вештини за самопомош. Се темели на теоретските сознанија на психолошката едукација. Прилагодено на потребите на обичните луѓе, советувањето за животните вештини подразбира: сите луѓе имаат снаги и слабости во ова подрачје и ги одржуваат како такви. Најважна цел на советувањето е јакнење на сопствената одговорност на клиентот за обликување и стварање на сопствениот живот и самопомош.

Дефиниција на поимот „животни вештини„

Неутрална дефиниција на поимот „животни вештини„ гласи: *животните вештини се низ на одлуки кои луѓето ги донесуваат во одредени подрачја на вештини.*Позитивна дефиниција на овој поим гласи: *животните вештини се низ на одлуки кои го подобруваат психичкиот шивот, а кои луѓето ги донесуваат во рамките на одредени подрачја на вештини.* Всушност, советување во подрачјето на животните вештини се дефинира како разбирање на тешкотиите на клиентот и разговор со него.

Што се животните вештини

Животните вештини можат да бидат моќ или слабост, зависно од тоа дали им помагаат или не им помагаат на луѓето да преживеат и да го одржат развојот на своите можности. Клучни одредници на пристапот-советување за животни вештини се:

- Поголем дел од тешкотиите со кои се соочуваат клиентите се последица од претходното учење;
- Иако постојат и надворешни фактори, клиентите сами ги одржуваат своите проблеми бидејки имаат недостатоци или слабости во тоа како мислат и

постапуваат, односно им недостасуваат вештини во размислувањето и постапувањето;

- Советниците се најефективни кога, внатре во добриот советодавен однос, го подучуваат клиентот на потребни животни вештини за размислување и постапување
- Крајна цел на советувањето во подрачјето на животните вештини е самопомошта, односно клиентите да ги одржуваат и развиваат јаките страни на своите вештини за размислување и постапување, и тоа не само да би ги совладале моменталните тешкотии, туку да би ги спречиле и решавале во иднина.
- Советувањето во подрачјето на животните вештини не е насочено не само кон помагање на луѓето да излезат од своите тешкотии, туку се бави и со остварување на нивните можности,

Клиенти во советувањето за животни вештини можат да бидат:поединци; групи или организации (Murgatrtroyd, 1993).Советниците се насочуваат најчесто кон сегашноста и иднината на клиентот. Интензивно соработуваат со клиентот во одредување на неговите специфични недостатоци во вештините кои ги подржуваат тешкотиите. Им помагаат во ублажување на слабостите и јакнење на снагите поврзани со животните вештини за самопомош.

Цели на советувањето за животни вештини

Советувањето во областа на животните вештини има 3 цели: *Решавање на моменталните тешкотии: учење вештини за решавање и спречување на сегашните и идните тешкотии; развој на умешни особини*. Целите можат да бидат општи или насочени, односно, суштински или помалку суштински со нив се настојува да се постигне развој на *умешна личност***.** Животните вештини кои му се потербни на умешно лице се групирани во пет начини на водење на психичкиот живот: *Реагирање* . Вештините на реагирање вклучуваат егзистенцијална свесност, свест за чувствата и внатрешната мотивација и осетливост за анксиозноста и вината. *Реализам*. Реализамот се однесува на порано наброените вештини на размислување како што се самохрабрување и визуализација.*Односи со другите луѓе*. Ова вештина вклучува: започнување на односот, разговарање, самооткривање, покажување дека ни значи односот со другиот, соработка, завземање за себе, управување со љутината и решавање на тешкотиите во односите со другите. Вештините за поврзување со *пријатни активности* се:откривање на интерес, работни вештини, вештини за учење, вештини за проведување на слободното време и вештини за грижа за телесното здравје. *Одредување на доброто и лошото.* Вештините на разграничување на доброто од лошото се однесуваат на општествениот интерес кој ја надминува непосредната средина на етичен начин.

Модел за практична примена на советувањето за животни вештини

Праксата во подрачјето на животните вештини е структуирана околу систематизиран петофазен модел. Петте фази на тој модел се: *Воспоставување на односи и појаснување на тешкотиите; Проценка на тешкотиите и нивното формулирање во облик на вештина; Поставување на цели и формирање план за интервенции; Интервенции наменети за усвојување на животни вештини; Истакнување на постигнатото и завршување*.

Првата фаза, започнува со контактот ан советникот со клиентот пред почетокот на процесот на советување, и се завршува во некој момент на почетен интервју или трае подолго. Има две функции: воспоставување на *подржувачки советодавен однос* и *работа со клиентот на препознавање* и што подобар *опис на неговите тешкотии*. Во првата фаза советникот и клиентот заедно работат на откривање на клиентовите вистински проблеми. Слушајќи, набљудувајки и поставувајки ефективни прашања, советникот почнува да ги открива корените на клиентовиот проблем во 5 различни подрачја: лоши односи со брачниот партнер;„тежок„ родител; недостаток на пријатели; малку активности кои носат благосостојба и малку задоволство од работата.

Во втората фаза целта е изградба на мост помеѓу *опишувањето* на тешкотиите и недостатокот на вештини кои ги оддржуваат тешкотиите и *активната работа на нив.*Во оваа фаза советникот, на основа на собраните податоци во првата фаза, истражува претпоставки за тоа како клиентовото размислување и постапување ги подржуваат тешкотиите. Во оваа фаза советникот е насочен на вештините и му помага на клиентот да ја свати својата приказна.

Третата фаза се темели на истакнување на клиентовите тешкотии со помош на вештини, и советникот се насочува на прашањето„ *Како најдобро можат да се научат потребните вештини за самопомош*„.Оваа фаза се состои од дав дела: поставување на недостатоците во форма на цели и планирање на интервенција.

Четвртата интервенциска фаза, има три цели:да им помогне на клиентите подобро да ги решат своите тешкотии; *да им помогне да работат на воспоставување вештини кои им недостасуваат и на јакнење на снагите во подрачјето на животните вештини, да би се спречиле одредени ситуацции и како би со нив подобро излегле на крај; Да им помогне на клиентите да постанат успешни луѓе. Индивидуалните средби во интервенциската фаза можат да се разгледуваат низ 4 фази кои се преклопуваат: подогтвителна;почетна;работна;завршна.*

Во петата фаза, советникот настојува да ги з*ајакне вештините на клиентот за самонабљудување и самопроценка.* Со преносот и оддржувањето на вештините се зајакнуваат клиентовите способности преку поставување на одредени барања на клиентот: работата во стварни животни ситуации во текот на советувањето и за продуктивно користење на времето помеѓу две средби и за увежбување и користење на вештините. Советниците често снимаат касети кои клиентот ги носи со себе, а содржината на снимките е усмерена на употреба специфични вештини во специфични ситуации на пр. употреба на самоохрабрување при ублажување на анксионоста додека клиентот чека да започне јавен говор. Советниците им помагаат на клиентите да ги предвидат тешкотиите и препреките во употребата и одржувањето на животните вештини.Потоа, заедно работат на усовршување или увежбување на стратегии за соочување наменети за спречување и совладување на погрешките.

Кои се советниците кои работат во подрачјето на животните вештини

Според Nelson-Jones(1988), советниците кои работат во областа на животните вештини се „развојни учители„.Овие советници поседуваат хуманистички вредности кои вклучуваат: почитување на секој поединец, почитување на грешките на клиентот, верување дека човекот може да научи да се менува, верување во човековиот разум и живот во општеството и желбата за подобар свет. Советниците кои работат во оваа област се практичари-истражувачи кои непрекидно поставуваат, применуваат и вреднуваат претпоставки за помагање на клиентите да се променат.

Заклучок

Советувањето за животни вештини е насочено кон индивидуата, што значи дека е насочено кон создавање на различни вештини и способности кои им се потребни на сите луѓе за преживување, одржување и подобрување на нивниот живот. Погодно е за разрешување на различни тешкотии и можности кои идат од темелни вештини за размислување и постапување, потребни во секоја животна доба, до развојни компетенции : учење на вештина за воспоставување на интимни сексуални односи во периодот на доцната адолесценција, учење на вештина за соочување со стареењето; вештини за оддржување на успешни партнерски односи, родителство, избор на занимање. Всушност, советувањето за животни вештини е насочено кон негување и оздравување на ранливите клиенти, помагање на клиентите во решавање на специфичните тешкотии и донесување одлуки, совладување на кризите и кон превентивно и развојно подучување за животни вештини.

Литература

1. Corsini,R.J.(1995) .Current Psychotherapies(5th.edn.).Itaskca ,Il: Peacock, pp.128-6
2. Murgatrtroyd,S (1993).Counselling anf helping.London:Metheun
3. Nelson-Jones,R. (1988).The Counselling psychologist as developmental educator. The Australian Counselling
4. Psychologist,4.55-66
5. Nelson-Jones,R.(1995).Theory and Practice Counselling.(2.edn.).London.Cassell
6. Nelson-Jones, R.(2003).Practical Counseling and Helping Skills.Zagreb.Naklada Slap,
7. Raskin,N.J. & Rogers, C. R. (1995).Person-centred therapy.In:R.J.Corsini, D.Wedding(eds.),Current
8. Psychotherapies(5th.edn.).Itaskca ,Il: Peacock, pp.128-61
9. Rogers,C.R.(1957),The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. Journal of
10. Consulting Psychology,21,95-103
11. Rogers.C.R.(1961).On becoming a Person: A Therapist's View of psychotherapy, Boston: Houghton Mifflin

Ахтямов В. С. 355.081/.084:159.944.4

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛИЧНОСТИ КОМАНДИРОВ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В СТРЕССОГЕННЫХ СИТУАЦИЯХ

Военно-космическая академия им. Можайского, г. Санкт-Петербург, Россия

Современная военно-профессиональная деятельность требует от командира подразделения систематического совершенствования управленческих навыков, так как в существующей практике управления значительно актуализировалась потребность в управленческих кадрах, обладающих не только высоким уровнем профессионализма, но и способных выполнять поставленные задачи в усложненных, стрессогенных ситуациях [3].

В отечественной психологии рядом исследователей изучаются кризисные, сложные, нестандартные, стрессовые ситуации (О.Н.Аллин, М.И.Дьяченко, СВ.Захарик, Г.Д.Луков, В.А.Пономаренко, Б.Я.Шведин и др.), которые определяются как совокупность факторов, влияющих на психическое состояние субъекта и затрудняющих выполнение им продуктивной деятельности в определенных условиях, вплоть до дезинтеграции деятельности. В психологической литературе под стрессогенными понимаются ситуации, связанные с дефицитом времени для ее изменения; дефицитом информации об экстремальном факторе; опасностями сбоя в работе технических средств; определенными ситуациями, предъявляющими повышенные требования к субъектам управленческой деятельности, выходящие за границы их функциональных возможностей [2].

В условиях обучения в военном вузе такие ситуации могут возникать постоянно в процессе учений и прохождения практики на полигоне, которые, помимо изменения состояния объекта и появления в связи с этим новых проблем, вызывают у субъекта управленческой деятельности негативные функциональные состояния, влияющие на регуляцию деятельности и снижающие ее эффективность, в результате чего деятельность командира становится сложно-совмещенной (то есть преследующей разные, хотя и скоординированные, цели). В результате такого управления, помимо решения основных управленческих задач, осуществляется компенсация или ликвидация действующих факторов, а также порожденных ими проблем, требующих оперативного разрешения.

Анализ литературы позволил выявить психолого-акмеологические условия [1] (общественный запрос на профессионализм управленческой деятельности, возможности развития профессионализма субъекта управления (командиров подразделений), наличие акмеологической управленческой среды, индивидуальное личностно-профессиональное саморазвитие) и факторы (наличие алгоритма и устойчивых критериев принятия управленческих решений, фрустрационная толерантность, стрессоустойчивость командиров подразделений), от которых зависит реализация процесса формирования и принятия управленческих решений командира подразделения в стрессогенных ситуациях.

В результате проведенного исследования были выделены следующие виды риска, свойственные командирам подразделений в стрессогенных ситуациях:

гедонистический - 8,9% (решение принимается на основе склонности к риску и направлено на выбор ситуации опасности и неопределенности и получение от этого новых сильных впечатлений; в этих ситуациях часто встречаются описания ненормативного поведения, чего-то социально наказуемого); целевой – 89,8% (риск направлен на прагматическую цель, субъект идет на него обдуманно. В основе принятия решения лежит когнитивная ориентировка в ситуации, стремление к рациональности и готовность действовать в ситуации неопределенности), необдуманный – 1,3% (решение принимается по первому побуждению, необдуманно, в основе таких решений лежит импульсивность, не сопоставляются ценность результата и вероятность неблагоприятных последствий).

На основе полученных результатов были выделены типы командиров подразделений в связи с особенностями принятия решений в стрессогенных ситуациях:

Тип 1 «Рациональные» (54,81 %), имеющие высокие показатели по шкале рациональности. Для них важен момент саморегуляции, самоконтроля действий; большое внимание уделяется информационному поиску при принятии решений. Внутри этого типа выделяются подтипы: 1) Рассудительные (60,64 % испытуемых), их рациональность может быть описана как хладнокровная рассудительность, т.к. высокие показатели рациональности сочетаются с низкими баллами по возбудимости, эмоциональной лабильности и депрессивностью. На первый план выходит взаимосвязь рациональности с высоким уровнем интеллекта. 2) Прогностичные (39,36%). Стремление когнитивно опосредовать решение сочетается с ярко выраженной прогностичностью и низкими баллами по склонности к риску. Такая рациональность близка нерешительности и связана с некоторыми колебаниями при принятии решения и эмоциональной лабильностью, т.е. высокая степень обдумывания своих решений часто соответствует и большей выраженности эмоциональности при принятии решений, что свидетельствует о большей осторожности командиров подразделений.

Тип 2 «Рискованные» (19,64 %), имеющие завышенные показатели по шкалам готовности к риску, склонности к риску или импульсивности. «Рискованность» предполагает разную причинную обусловленность сходных способов разрешения ситуаций неопределенности, поэтому дифференцируются подтипы: 1) Склонные к риску на основе стремления к острым ощущениям (8,32%). 2) Импульсивные или действующие по первому побуждению, на основе обстоятельств (11,07 %). 3) Готовые к риску в силу возложения на себя ответственности (35,44%). В остальных случаях (45,17%) сочетаются высокие показатели по двум, а иногда и по всем трем характеристикам. Выраженная эмоциональность или ориентированность на вышестоящее начальство при принятии решений в этом типе встречается редко.

Тип 3 «Ориентированные на мнение вышестоящих начальников» (25,55%), характеризующиеся высокими баллами по шкале ориентации при принятии решений на вышестоящих начальников. Для них характерно стремление переложить принятие решения на другого человека. Если же не получается избежать выбора, то они советуются с близкими, спрашивают их мнение, интересуются их опытом в схожих ситуациях. Многие решения принимаются по аналогии. Выбор рискованного или надежного варианта зависит не от самого человека, а от того, какой способ выхода из ситуации неопределенности предпочитают вышестоящее начальство.

В целом результаты исследования позволяют сделать следующие **выводы**:

Управленческие решения командиров подразделений в стрессогенных ситуациях является типологически-личностным образованием, понимаемым как

совокупность сформированных компонентов, позволяющих принимать решение в стрессогенных ситуациях, определять стратегические цели и последствия принятого решения, быть готовым к риску и нести личную ответственность за принятое решение. Психологическими особенностями управленческих решений командиров подразделений в стрессогенных ситуациях являются: способность работать в напряженном режиме; стрессоустойчивость; волевые качества; умения принимать быстрые решения; умения организовывать работу для компенсации напряженных ситуаций.

Литература:

1. Козелецкий Ю. Психологическая теория решений. - М, 1979.
2. Корнилова Т.В. О типах интеллектуальных стратегий принятия решений//Вестн. Моск. ун-та. Сер.14. Психология. 1985. №3. С. 11-24.
3. Тихомиров О.К. Принятие решения как психологическая проблема // Проблемы принятия решения. М., 1976. С.77-81.

Б. Нешић 159.922
Универзитет у Приштини, Филозофски факултет са седиштем у Косовској Митровици, blagojenesic@yahoo.com
В.Трајкова
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, vericatrajkova@gmail.com

ПОДГОТВЕНОСТ ЗА ТРАНСВЕРНИ ПРОМЕНИ-МЕТОДОЛОШКИ НАЦРТИ НА ИСПИТУВАЊАТА

Резиме

Комплексноста на проблемот подготвеност за обучуавње и посебно,за трансфер (трансферни промени) бара *и специфични методолошки нацрти на истражувањето. Несомнено е дека тоа се нацрти во кои се обавезни паралелни групи и зависи од стратеѓијата на испитувањето.Доколку истражувањето се планира како трансверзално испитување , во тој случај неопходни се две паралелни групи (експериментална и контролна), што дава можност најпрво да се утврди износот од трансферот на различни возрасти а потоа да се споредат така добиените износи и да се изведе заклучок за тоа кој од опфатените возрасти е најдобар за трансферните промени. Слично се постапува и во случај на стратегијата - трансверзално-лонгитудинално испитување , во тој случај можностите за споредување се пообјективни бидејки се споредуваат износите на тансверот на групите кои по завршувањето на програмот се набљудуваат. Се разбира, дека најпоуздани резултати се добиваат ако е истражувањето од лонгитудиален тип, бидејки за напредувањето на групата се заклучува во различни временски секвенци и потоа се споредуваат разликите помеѓу напредувањето што допушта можност за заклучување не само за тоа дали постојат трансферни промени, дали се од потрајна природа , отколку за тоа дали постојат така наречени продолжени трансферни промени, и се разбира каква е подготвеноста за трансферни промени кај истите ученици во различна календарска возраст.*

Клучни зборови: подготвеност, трансферни промени, методолошки нацрти, стратеѓии за истражување, возраст

Подготвеност за трансферни промени

Подготвеност за трансфер (трансферни промени) може да се одреди како комулативен развоен производ кој го одразува влијанието на сите генетски ефекти, сите порано изолирани случајни искуства и учења на растот на когнитивните и другите можности на поединецот. Освен тоа, подготвеноста опфаќаи повеќе посебни способноети за учење на тесни сегменти од некој предмет или пак, посебна (применета) метода за стекнување на знаења. Развојот на поединецот, посебно интелектуалниот, условен е од квалитетот на меѓусебната интеракција на наследните и срединските фактори за чии квалитет допринесува и активноста на поединецот.Затоа, акцентот на истражувачот на когнитивниот и интелектуалниот развој, треба да биде на дефинирањето на возрасните периоди кога кај индивидуата се случуваат матурациски промени (созревање), или подготовки за промени и тогаш да се влијае со посебно подготвени и теоретски

осмислени програми.

Трансферните промени се посебен вид развојни промени. Во овој труд станува збор за промени во различните ментални способности и општата интелигенција кои се предизвикани од ефектите на посебно подготвената и теоретски осмислената експериментална програма.

Трансферната промена е латентна и манифестна развојна промена. Тоа е специфична квантитативна и квалитативна промена.трансферните промени се интегративни развојни промени. Тоа се промени во кои се интегрираат различни структурални елементи на училишниот успех, воншколските искуства , случајните искуства, планираните и намерно организирани програми и сите останати елементи на социјализација и учење со таканаречената генетска програма во своја различност и индивидуалност. Трансферне промене су интегративне развојне промене. Тоа е интегративна промена бидејќи произлегува од своевидните и специфични интеракции од различни влијанија (генетски, сродински, искуствени, воспитни, образовни и експериментални). Од интеракцијата помеѓу развојните елементи израснува нов тип промена, трансферна промена-интегративна промена. Како таква, трансферната промена доведува до промена во развојот бидејки влијае не само на промена на постојните структури, туку и на постанок на нови структури. По сите индикатори трансферните промени се промени кои најдобро се остваруваат во рамките на интегративната настава. Во оваа настава се остваруваат смислени врски помеѓу сличните аспекти на различните дисциплини.„Тоа е пристап во кој се интегрираат, меѓусебно поврзуваат и синтетизират перспективите од неколку дисциплини во нова целина која е поголема и позначајна од простиот збир на составните елементи, во овој случај-поединачни предмети“ (Ђорђевић, 2007:76).

Комплексноста на трансферните промени определува и специфичен експериментален нацрт. Тоа е нацрт кој има повеќе експериментални групи, возрасти и повеќе финални (завршни) мерења. На основа на ваков експериментален нацрт може да се дојде до одговор на многу прашања од областа на трансферот, но за овој труд е посебно актуелно прашањето: на која возраст е порационално да се потикнува (со примена на е-програма) развојот на интелигенцијата и другите ментални способности, всушност, прашањето на подготвеноста на субјектот за трансфер (Claricio, 1977; Нешић, 1997, 2006). Патем, треба да се напоменат и низа останати прашања на кои може да се дојде до одговор со вака избран експериментален нацрт.Тоа се прашањата:а) дали ефектите од е-програмата зависат од видот на програмата (Нешић, 2000), б) дали ефектите од е-програмата зависат од иницијалниот ниво на развиеноста на менталните способности кои ги испитуваме (Вучић 1970, Нешић 2000), ц) дали се ефектите од е-програмата само моментални или се од трајна природа или пак, се случуваат и по престанокот на програмата таканаречен продолжен трансфер (Нешић 1998); д) дали ефектите од е-програмата имаат исто влијание на сите видови способности или тоа зависи и од природата на самите способности чии што развој се следи во експериментот (Вучић 1970; Квашчев 1980; Нешић 2000; Ferguson, 1956). е) што терба да поттикнува е-програмата како би се остариле значајни ефекти во интелигенцијата и другите ментални способности (Sternberg, 2003; Нешић: 1997, 2000, 2006). Одговорот на прашањата за подготвеноста на учениците за трансферни промени може да се добие со изведување на експериментот по посебни нацрти на истражувањето.

Методолошки нацрти за испитување на трансферните промени

Сложеноста на проблемот подготвеност за обучување и посебно за трансфер

(преносни промени) бара и специфични методолошки нацрти на истражувањето. Неспорно е дека се тоа нацрти во кои се обавезни паралелни групи иако тоа зависи од стратегија на истражувањето.

1.Нацрт на експериментот са паралелним групи во склоп на трансверзалното испитување

Нацртот (шема 1) има експериментална и контролна група, почетно мерење, прво и второ завршно мерење и мерење на повеќе возрасни нивоа. Ваков експериментален нацрт допушта одговор на многу прашања од областа на трансферот, но посебно е значајно прашањето за подготвеноста на учениците за трансфер. Одговорот може да се добие со споредување на разлките во напредувањето на контролната и експерименталната група од различнавозраст. Да би се дошло до одговор на претходното прашање, мора да се пејде од индивидуалнитенапредувања на секој субјект во експериментот и тие постигнувања мора ад се земат како пејдовни податоци за анализа (Гилфорд, 1986; Edwards, 1972). Една од битните забелешки на овој нацрт е што не ги регистрира меѓуѓенерациските разлики во менталните способности, кои секако постојат и кои се значајни за заклучокот во врска со тоа која возрасте најпогодна за трансферни промени.

Шема 1.

Трето возрасно ниво

	Прв период на следење			Втор период на следење	
К група	А1	-	А2	-	А3
Е1 група	А1	В	А2	-	А3

Второ возрасно ниво

	Прв период на следење			Втор период на следење	
К група	А1	-	А2	-	А3
Е1 група	А1	В	А2	-	А3

Прво возрасно ниво

	Прв период на следење			Втор период на следење	
К група	А1	-	А2	-	А3
Е1 група	А1	В	А2	-	А3

Легенда: почетно мерење (А1), завршно мерење I (А2), завршно мерење II (А3), В-вежбање

Нацрт на експериментот со паралелни групи во склопот на трансверзално - лонгитудиналното испитување

Експериментален нацрт (шема 2) има три паралелни групи, три сукцесивни мерења на зависната варијабла и повеќе возрасни нивои. И овај нацрт дозволува одговори на повеќе прашања од областа на трансферот, но за нас во ова прилика е битно прашањето за подготвеноста на поединецот за трансферни промени.

Тоа што овој овој нацрт има уште една експериментална група, тогаш одговорот на прашањето за подготвеноста за трансферни промени може да се добие со споредување на разликите во напредувањето на контролната и експерименталната група од различни возрасти и тоа на три начини: **Првиот**, веројатно најобјективниот, се состои во тоа што во рамките на првиот период на следење се утврдуваат разликоте во напредувањето помеѓу Е1 и К-групи кои се споредуваат со разликите во

напредувањето помеѓу Е2 и К-групите во рамките на вториот период на следење. Овие поредувања се прават и на останатите возрасни нивои.

Шема 2.

Трето возрасно ниво

	Прв период на следење			Втор период на следење	
К група	А1	-	А2	-	А3
Е1 група	А1	В	А2	-	А3
Е2 група	А1	-	А2	В	А3

Второ возрасно ниво

	Прв период на следење			Втор период на следење	
К група	А1	-	А2	-	А3
Е1 група	А1	В	А2	-	А3
Е2 група	А1	-	А2	В	А3

Прво возрано ниво

	Прв период на следење			Втор период на следење	
К група	А1	-	А2	-	А3
Е1 група	А1	В	А2	-	А3
Е2 група	А1	-	А2	В	А3

Легенда: почетно мерење (А1), завршно мерење I (А2), завршно мерење II (А3), В-вежбање

Вториот, нешто помалку објективен се состои во споредувањето на напредувањето на Е1 групата во првиот период на следење со напредувањето на Е2 групата во вториот период на следење. Овиа споредувања на напредувањата на експериемнталните групи се врши и на останатите возрасни нивои што овозможува донесување на заклучок за тоа кој период на следење има најмногу корист од применетата експериментална програма. **Третиот,** се состои во споредувањето на напредовањата на експерименталните групи за двата периода на следење. Ово споредување се врши и на останатите возрасни нивои, што овозможува да се утврди на која возраст експерименталниот програм бил најефикасен.

Нацрт на експериментот со паралелни групами у склоп на лонгитудиналното испитување

Експерименталниот план за лонгитудинално испитивање е прикажан на шема 3. На основа на ваковиот експериментален план може да се заклучува за:

Шема 3.

Група	Почетно мерње	Експерим. мрење	Завршно мерење I	Експерим. програм	Завршно мерење II	Експерим. програм	Завршно мерење III
К	А1	-	А2	-	А3	-	А4
Е2	А1	В	А2	В	А3	В	А4

Легенда : почетно мерење, завршно мерење I, завршно мерење II, завршно мерење III, В- е -програм

1. Возрасни промени во природни услови. Тоа се постигнува така што се споредуваат напредувањата на К-групите помеѓу две сукцесивни мерења. Така се заклучува за подготвеноста за природен развој.

2. Возрастни промени во експериментални услови. Тоа се постигнувасо споредување на напредувањето на Е-групите помеѓу две сукцесивни мерења.На овој начин се заклучува за „предизвиканата„ развојна подготвеност.
3. Возрасни трансферни промени. Тоа се постигнува така што се за секој период на следење се утврдуваат разликите помеѓу напредувањата на контролната и експерименталната група, а потоа се споредува разликата на разликите и тоа од различни периоди на следење. Разликите се всушност чист износ на трансферот и тоа не мора ад се тестира. Но, ако го сакаме и тој податок, тестирањето на разликата на разликите тогаш е неопходно како почетни податоци за анализа да се земат индивидуалните напредувања на секој испитаник. Потоа, се рачуна просек, стандардна девијација, стандардна грешка и стандарна грешка на разликите и потоа т-тест на значајност. Со ваква анализа вероватно најоблективно доаѓаме до одговор на прашањето: на која возраст е најпогодно да се поттикнува развојот на интелектуалните и другите ментални способности на субјектот.

Литература

1. Bloom, S. B. (1964). *Stability and change in human characteristics*, New York: Wiley
2. Gardner, H. (1993):*Multiple intelligences: The theory and practice*, New York: Basic Books.
3. Квашчев, Р. (1981). *Могућности и границе развоја интелигенције*. Београд: Нолит.
4. Lawson, B., Kirby, J. (1981). Training in information processing algorithms. *Journal of Educational Psuchology*, 51.
5. 321-335.
6. Нешић, Б. (1994). Васпитљивост вербалних способности код ученика од девете до петнаесте године.
7. *Психологија,* 3.Београд: СДПС, стр. 337-352.
8. Нешић, Б. (1997а). Age and Transferal changes in inteligence of pupils. *Facta Univerzitatis*, No 5, Ниш:
9. Унивезитет у Нишу, стр. 497-507
10. Нешић, Б. (1998). Продужени трансферни ефекти - методолошки концепт и емпиријски докази. *Психологија*,
11. 3, Београд: СДПС , 33-46.
12. Нешић, Б. (2006). *Развојне и трансферне промене у примарним менталним способностима ученика,* Ниш:
13. Филозофски факултет
14. Spearman, C. (1923). *The Nature of intelligence and Principles of Cognition*. London: Macmillan.
15. Stankov, L. (1986). Kvashchev' s Experiment: Can We Boost Intelligence?. *Intelligence*, 10, 209-230.
16. Spearman, Ch.(1923): *The Nature of intelligence and Principles of Cognition*, London:,Macmillan.
17. Sternberg, R.J. (1982). *Handbook of Human Intelligence*, Cambridge University Press, pp. 139-144.
18. Sternberg, R.(2003), *Cognitive Psuchology*, Wadsworth, a division of Thomson Learning, Inc.3th edition. p.520-522

19. Smiljanić, V. (1969) Gotovost dece za polazak u školu, od čega zavisi i kako se utvrđuje,*Psihologija* 3, Beograd:
20. SDPS, 63-72
21. Thurstone, L.L.(1938) *Primary mental abilities*, University of Chicago Press, Chicago
22. Ferguson, G. (1956). On transfer and the abilities of man. *Canadian Journal of Psuchology*, No. 10, 121-131.
23. Hunt, J.M. (1961*). Intelligence and Experience*, New York:Ronald
24. Clarizio, H. F., Craig, R. C., Mehrens, W. A. (Eds.) (1977). *Contemporary Issuses in Educational Psychology.*
25. Boston,London,Sidnay,Toronto: Alyn & Becon

Жданова Т. И.
Шурыгина И.А.

159.922.8

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ АДЕКВАТНОЙ САМООЦЕНКИ СЛАБОУСПЕВАЮЩИХ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Одна из центральных задач общеобразовательной школы – подготовка учащихся к активному самостоятельному совершенствованию себя – делает особо значимой проблему активной позиции школьника в учебно-воспитательном процессе. Это, в свою очередь, предполагает становление ученика в роли субъекта учебной деятельности, что невозможно без развития у него объективной, адекватной и содержательной самооценки, которая является частью фундамента для дальнейшего самопознания и самообразования (Е.П. Авдуевская, Л.В. Бороздина, А.В. Бояринцева, Н.И. Вьюнова, О.В.Дашкевич, И.С. Кон). Адекватная самооценка является важнейшим показателем развития личности, позволяя человеку делать активный выбор в самых разнообразных жизненных ситуациях, определяя уровень его стремлений и ценностей, характер его отношений с окружающими. Неадекватная самооценка существенным образом снижает эффективность любой деятельности, в том числе учебной (В.А. Миндарова, Н.Л. Табачникова, Г.А. Цукерман, С.И. Шияновская и др.), и, имплицитно присутствуя в отношениях с окружающей действительностью, вносит определенные изменения в структуре регуляции индивидуального поведения. Развитие адекватной самооценки в младшем школьном возрасте необходимо для формирования эффективно функционирующей личности, способной к успешному решению познавательных задач в учебной деятельности, а также в сопоставлении намеченного и достигнутого желаемого и возможного (А.И. Липкина, Л.Н. Рыбак и др.).

Особую актуальность проблема формирования самооценки приобретает в свете развития личности слабоуспевающих младших школьников, которые по разным причинам отличаются в психическом развитии от сверстников. В последние годы всё большее внимание в изучении механизмов снижения успеваемости у младших школьников обращается на недостаточную сформированность определённых психических функций, обеспечивающих процесс обучения (Е.Ю.Балашова, Н.К. Корсакова, Ю.В. Микадзе, Л.С. Цветкова, Ф.Н. Юдович и др.), и чаще всего – на произвольную активность (Т.В. Ахутина, Е.В. Крупская, А.В. Курганский, Р.И. Мачинская, И.А. Шурыгина) и особенности развития когнитивного компонента рефлексии (И.Н.Семенов, С.Ю. Степанов, Е.Р. Новикова, Л.В. Григоровская и др.).

В концепции федеральных государственных образовательных стандартов установлено, что в период обучения в начальной школе у школьника должна быть сформирована положительная адекватная дифференцированная самооценка. Психолого-педагогические исследования (М.В. Дубровина, С.С. Грецкая, А.В. Захарова, Л.П. Метелева) показывают, что у большинства первоклассников наблюдается неадекватная завышенная самооценка, у выпускников же начальной школы самооценка снижается, и эта тенденция сохраняется на всех этапах обучения. Проблема

методов и средств формирования адекватной дифференцированной самооценки младших школьников до настоящего времени не нашла своего эффективного решения. Организация учебной деятельности в условиях современной начальной школы не нацелена на формирование адекватной самооценки у слабоуспевающих школьников, родители не обладают необходимой информацией, чтобы помочь детям. Нужна соответствующая теоретическая, практическая, психологическая подготовка всех участников педагогического процесса: учащихся, учителей, родителей, – что свидетельствует о необходимости подробного изучения проблемы.

Теоретический анализ отечественной и зарубежной литературы позволяет выделить в составе самооценки младших школьников следующие элементы: а) единство рефлексии, самоотношения, уровня притязаний; б) социальная природа; в) деятельностная активность, развитие произвольности; г) когнитивный и эмоционально-ценностный аспекты. Факторами развития самооценки младших школьников являются внешние воздействия со стороны родителей, учителя, сверстников, а также учебная деятельность как ведущая в этом возрастном периоде (М.Н.Андреева, Т.Ю.Андрущенко, И.А.Борисова, М.В.Дубровина, П.В. Ересько, А.В.Захарова, Т.А.Каракулина, О.Л.Позднякова, И.А.Симоненко и др.).

Таким образом, развитие самооценки младшего школьника можно представить как динамический процесс, являющийся, на наш взгляд, совокупностью трех подсистем: 1) рефлексивной, которая реализует функцию познания мира, себя, окружающих; 2) регулятивной, обеспечивающей регуляцию деятельности и поведения, включающей установку или цель деятельности, характер и способ решения, самоконтроль; 3) эмоционально-оценочной, осуществляющей функционирование и регуляцию внутриличностных образований – мотивацию, самоотношение.

В ходе теоретического анализа были выделены необходимые и достаточные психолого-педагогические условия формирования самооценки слабоуспевающих младших школьников (правильно организованная учебная деятельность; особенности отношений детей со значимыми взрослыми и сверстниками; учет индивидуально-типологических особенностей школьников) и факторы (особенности самоотношения и самопринятия, произвольность психической деятельности, уровень развития рефлексии).

Анализ психолого-педагогической литературы по теме исследования позволил разработать структурно-содержательную модель адекватной самооценки слабоуспевающих младших школьников, включающую: 1) структуру, состоящую из трех блоков: рефлексивного, эмоционально-оценочного, регулятивного, каждый из которых содержит определенные компоненты: информационный и когнитивный; эмотивный и оценочный; ориентировочный и контролирующий; 2) детерминанты: факторы (особенности самоотношения и самопринятия, произвольной психической деятельности, уровень развития рефлексии); условия (правильно организованная учебная деятельность; особенности отношений детей со значимыми взрослыми и сверстниками; учет индивидуально-типологических особенностей школьников); 3) результат – формирование устойчивой личностной характеристики – адекватной самооценки, состоящий из двух блоков: аналитико-обобщающего (включающего когнитивную установку самовосприятия, активно-критическое восприятие внешней оценки, формирование оценивающих стереотипов) и целевого (соотнесение Я-реального и Я-идеального, характер самоотношения).

Теоретический анализ и эмпирическое исследование самооценки

слабоуспевающих школьников позволило сделать следующие **выводы**:

1. Адекватная самооценка слабоуспевающих младших школьников представляется как рефлексивное формирование имплицитных / эксплицитных знания о себе, регулирующие познавательную деятельность и активность субъекта в учебном процессе по мере перехода от самооценки результата к самооценке реализации себя в учении, что ассоциируется у слабоуспевающих младших школьников не столько с исчерпанием своего познавательного потенциала, сколько с демонстрацией положительного поведения в виде трудолюбия, исполнительности, воспитанности.

2. Выявленная связь самооценки слабоуспевающих младших школьников с рефлексией и особенностями регулятивной деятельности имеет следующий характер: самооценка характеризуются положительной динамикой уровня развития рефлексии, доминированием неадекватного неустойчивого уровня притязаний, низким уровнем развития устойчивой адекватной самооценки и устойчивого адекватного уровня притязаний, преобладанием отношения к себе отрицательной модальности, снижением произвольного контроля в процессе осознания своих возможностей, преобладанием конкретно-ситуативной самооценки над обобщенной.

3. Адекватная самооценка слабоуспевающих младших школьников представлена тремя типами: конкретно-рефлексивный – 63% (репрезентирует значимость для детей отношений близких взрослых, взаимоотношения в бытовых и привычных для ребенка ситуациях, характеризуется низкой дифференцированностью, отсутствием целостности, интегрированности. осознанности), ситуативно-практический – 28% (связан с ценностью для ребенка нормативного поведения, самопринятием, характеризуется средней степенью когнитивной сложности и целостности) и обобщенно-рефлексивный – 9% (связан с ценностью познания и самоопределения, характеризуется высоким уровнем когнитивной сложности, высокой степенью интегрированности, осознанностью на фоне положительного самоотношения).

4. Психолого-педагогическая технология формирования адекватной самооценки у слабоуспевающих младших школьников состоит из содержательного, процессуального, диагностического модулей; реализуется через целевую (ориентирована на высокий уровень притязаний и положительную самооценку, которая характеризуется как адекватная и устойчивая), содержательную (включает конкретизацию понимания отношений со сверстниками и взрослыми (учитель, семья)), формирующую (охватывает условия, методы, формы, средства обучения и развития) и результативную (конкретизация показателей самоотношения и самооценки) стратегии посредством развития дефицитных функций и появления рефлексивных новообразований; включает психолого-педагогические программы развития рефлексии и произвольной активности, методические рекомендации для учителей младших классов по коррекционному прогнозированию педагогических воздействий и родительских отношений.

И. А. Шурыгина
Международный славянский институт, г. Москва

159.922-057.874

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ СУБЪЕКТНОЙ АКТИВНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Учебная деятельность способствует развитию познавательных способностей ребенка. В детском саду деятельность ребенка ограничена ознакомлением с окружающим, ребенку не дается система научных понятий. В школе за относительно короткий промежуток времени ребенок должен овладеть системой научных понятий – основой наук. Система научных понятий создавалась в течение тысячелетий. То, что человечество создавало в течение многих столетий, ребенок должен усвоить за небольшое количество лет. Процесс усвоения системы понятий, системы наук, не может рассматриваться как дело лишь памяти. От ребенка требуется развитие мыслительных операций (анализ, синтез, рассуждение, сравнение и т.д.). В процессе школьного обучения происходит не только усвоение отдельных знаний и умений, но и их обобщение и вместе с тем формирование интеллектуальных операций. Л.С. Выготский выделил в качестве основной проблемы возрастной психологии проблему соотношения обучения и психического развития. Ей он придавал принципиальное значение. Хорошо известны слова Л.С. Выготского: «Осознанность и произвольность входят в сознание через ворота научных понятий».

Таким образом, младший школьный возраст – возраст интенсивного интеллектуального развития. Интеллект опосредует развитие всех остальных функций, происходят интеллектуализация всех психических процессов, их осознание и произвольность. По определению А.Н.Леонтьева (параллелограмм развития памяти) – чем выше ребенок поднимается по лестнице развития, тем более опосредованными становятся психические процессы. Возникает произвольное и намеренное запоминание, ставится задача произвольного воспроизведения. Дети сами начинают использовать средства для запоминания. Не только развитие памяти, но и развитие всех других психических процессов в этом возрасте стоит в прямой зависимости от развития интеллекта. Что же касается самого интеллекта, то в этом возрасте, по словам Л.С. Выготского, мы имеем дело с развитием интеллекта, который еще не знает самого себя.

В младшем школьном возрасте возникают следующие психологические новообразования:

- Произвольность и осознанность всех психических процессов и их интеллектуализация, их внутреннее опосредствование, которое происходит благодаря усвоению системы научных понятий. Всех, кроме интеллекта. Интеллект еще не знает самого себя.
- Осознание своих собственных изменений в результате развития учебной деятельности.

Анализ психологических достижений ребенка младшего школьного возраста особенно убедительно показывает зависимость психического развития ребенка от содержания и методов обучения.

Если обучение строится в соответствии с принципами деятельностной теории учения, то уже к концу младшего школьного возраста формируются:

1. Учебная деятельность и ее субъект.
2. Теоретическое мышление, которое, в соответствии с теорией В.В. Давыдова, включает в себя:

- содержательную рефлексию, т.е. поиск и рассмотрение значимых оснований собственных действий;
- содержательный анализ, т.е. выделение существенного отношения из частных особенностей;
- содержательную абстракцию, т.е. выделение частного из всеобщей основы;
- содержательное планирование, т.е. построение системы возможных действий и определение оптимальности действия, соответствующего условиям задачи;
- содержательное обобщение, т.е. открытие закономерности или взаимосвязи всеобщего с особенным и единичным.

Все эти достижения и, особенно, поворот ребенка на самого себя («Кем я был?» и «Кем я стал?») в результате учебной деятельности свидетельствуют о переходе ребенка к следующему возрастному периоду, который завершает детство.

В младшем школьном возрасте происходит перестройка всей системы отношений ребенка с действительностью, как подчеркивал Д.Б.Эльконин. У дошкольника имеется две сферы социальных отношений: «ребенок - взрослый» и «ребенок – дети». Эти системы связаны игровой деятельностью. Результаты игры не влияют на отношения ребенка с родителями, отношения внутри детского коллектива также не определяют взаимоотношения с родителями. Эти отношения существуют параллельно, они связаны иерархическими связями. Так или иначе, важно учитывать, что благополучие ребенка зависит от внутрисемейной гармонии.

В школе возникает новая структура этих отношений. Система «ребенок – взрослый» дифференцируется:

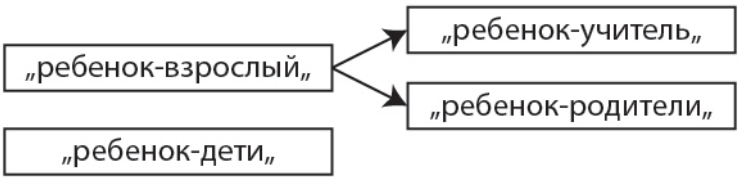

Система «ребенок – учитель» начинает определять отношения ребенка к родителям и отношения ребенка к детям. Б.Г.Ананьев, Л.И.Божович, И.С.Славина показали это экспериментально. Хорошее, «пятерочное» поведение и хорошие отметки – это то, что конструирует отношения ребенка с взрослыми и сверстниками. Система «ребенок – учитель» становится центром жизни ребенка, от нее зависит совокупность всех благоприятных для жизни условий:

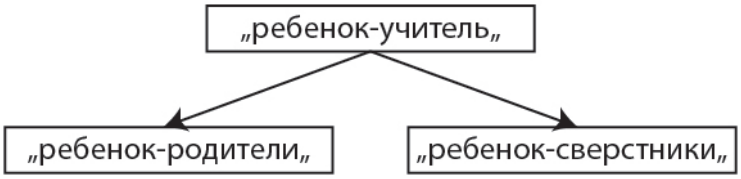

Ситуация «ребенок – учитель» пронизывает всю жизнь ребенка. Если в школе хорошо, значит, и дома хорошо, значит, и с детьми тоже хорошо.

Впервые отношение «ребенок – учитель» становится отношением «ребенок – общество». В пределах взаимоотношений в семье имеется неравенство отношений, в детском саду взрослый выступает как индивидуальность, а в школе действует принцип «все равны перед законом». В учителе воплощены требования общества, в школе существует система одинаковых эталонов, одинаковых мер для оценки. В дореволюционной школе учитель выступал как представитель государства не только по своей функции. Это подчеркивала и его форма (мундир). В школе с самого начала должна быть построена система четко определенных отношений, основанных на принятых правилах. Построить такую систему отношений очень трудно. По словам Гегеля, приход в школу – это приведение человека к общественной норме. В школе закон общий для всех. Д.Б. Эльконин отмечал, что ребенок очень чуток к тому, как учитель относится к детям: если ребенок замечает, что у учителя есть «любимчики», то ореол учителя тускнеет. В первое время дети стараются строго следовать указаниям учителя. Если учитель по отношению к правилу допускает лояльность, то правило разрушается изнутри. Ребенок начинает относиться к другому ребенку с позиции того, как этот ребенок относится к эталону, который вводит учитель.

Основное противоречие возраста (задача развития) – противоречие социальной ситуации развития в младшем школьном возрасте сходно с противоречием, уже имевшим место в раннем возрасте. И там и здесь знания и умения, социальные по содержанию, должны стать индивидуальным достоянием ребенка. Однако в младшем школьном возрасте ребенок непосредственно осваивает науку и культуру, которая накоплена человечеством на протяжении его истории и закреплена в различных формах общественного сознания. С ними уже нельзя действовать как с материальными предметами. Эти предметы не даны как кубики, с которыми можно манипулировать. Знания абстракты и теоретичны, с ними нужно научиться действовать.

Ведущий тип деятельности – учебная деятельность, которая возникает только в школьном возрасте, но полностью формируется не всегда и не у всех детей. Педагоги и психологи нередко отмечают неорганизованность детей, отсутствие у них продуктивных способов умственной работы и как следствие всего этого - неуспех, отсутствие мотивации и волевых усилий, низкая самооценка.

Деятельность, первоначально разделенная между участниками, выступает сначала как основа для формирования интеллектуальной активности, а затем становится формой существования новой психической функции. Высшие психические функции, согласно Л.С.Выготскому, происходят из совместной деятельности, из формы коллективных взаимоотношений и взаимодействий. «Психологическая природа человека представляет собой совокупность человеческих отношений, перенесенных внутрь и ставших функциями личности и формами ее структуры», – писал Л.С. Выготский. Таким образом, совместная деятельность – необходимый этап и внутренний механизм деятельности индивидуальной. Взаимные отношения при распределении деятельности

и взаимном обмене способами действий составляют психологическую основу и являются движущей силой развития собственной активности индивида.

В младшем школьном возрасте формируется чувство социальной и психологической компетентности, а также чувство дифференцированности своих возможностей как важное личностное образование. Оценка успеваемости в начале школьного обучения, по существу, является оценкой личности в целом и определяет социальный статус ребёнка. Школьная успеваемость является важным критерием оценки ребёнка как личности со стороны взрослых и сверстников. Статус отличника или неуспевающего отражается как на самооценке школьника, так и на его самоуважении и самопринятии. Дошкольник оценивается обычно по одному какому-то признаку, обеспечивающему ему постоянное место в определенной группе: сильный, умный, поет, рисует и т. д. Совсем иначе у школьника: он может быть первым по математике и последним по физкультуре, а, выдвинувшись по физкультуре, оказаться последним по чтению. Он все время перемещается из одной группы в другую, с одного места в группе на другое – он познает себя как средоточие многих и разных возможностей. Немедленное приобретение статуса лидера интереса не вызывает. Ребенок доволен тем положением, которое он занимает, и если его излишне не смущать, он вполне позитивно воспринимает свое существование.

В младшем школьном возрасте происходит развитие личности ребенка, что становится залогом возможности занять субъектную позицию в обучении и успешно продвигаться в образовательном пространстве школы. В этом возрасте ребенок начинает осознавать свою индивидуальность, которая подвергается социальным воздействиям. Он знает, что отличается от других и переживает свою уникальность, свою «самость», и стремится утвердить себя среди взрослых и сверстников. У ребенка появляются новые ценностные ориентации, возникающие под влиянием учебной деятельности и включения в педагогическое взаимодействие.

Вывод о том, что учебный материал дети лучше осваивают в совместной работе со сверстниками, чем с учителем, согласуется с мнением Ж.Пиаже, который в общении индивида выделял отношения со сверстниками и противопоставлял их отношениям «ребенок – взрослый». В группе сверстников отношения равноправные и симметричные, а между ребенком и взрослым (какими бы демократичными они ни были) - иерархические и несимметричные. Ж.Пиаже утверждал, что такие качества, как критичность, терпимость, умение встать на точку зрения другого, развиваются только при общении детей между собой. Только благодаря разделению точек зрения равных ребенку лиц – сначала других детей, а позднее, по мере взросления ребенка, и взрослых, подлинная логика и нравственность могут заменить эгоцентризм, логический и нравственный реализм.

Г.А. Цукерман выдвинула гипотезу, согласно которой сотрудничество со сверстниками качественно отличается от сотрудничества со взрослым, является необходимым условием психического развития ребенка. В отношениях ребенка и взрослого неизбежно разделение функций: взрослый ставит цели, контролирует и оценивает действия ребенка. Так, любое действие ребенок совершает сначала со взрослым, постепенно мера помощи взрослого уменьшается и сходит на нет, тогда действие интериоризируется и ребенок начинает выполнять его самостоятельно. Возникает замкнутый круг: без взрослого ребенок не может освоить новое действие, но при соучастии взрослого не может полностью освоить действие, поскольку некоторые компоненты действия (контроль и оценка) так и остаются за взрослым. Поэтому помощь

взрослого недостаточна для интериоризации всех аспектов предметных действий.

Замечено, что дети часто делают ошибки в действиях, вроде бы сформированных (содержательная помощь учителя им не нужна), легко могут найти и исправить эти ошибки, но только при побуждении со стороны взрослого. Это может объясняться тем, что учитель передает весь операциональный состав действия, но остается держателем смыслов и целей. Пока учитель – центр учебной ситуации, за ним остается контроль и «последнее слово», то есть учебные действия не интериоризуются учениками полностью.

Кооперация со сверстниками воздействует на процесс интериоризации иначе, чем кооперация со взрослым; разные способы кооперации «обслуживают» формирование разных типов действий. При кооперации со сверстниками ситуация равноправного общения дает опыт контрольно-оценочных действий и высказываний. При качественном анализе взаимодействий детей Г.А. Цукерман выделяла две характеристики этой деятельности.

1. **Независимость от взрослого.** Взрослый организует работу, «запускает», а затем дети работают самостоятельно (в отличие от фронтального обучения, при котором учитель побуждает, направляет, контролирует, оценивает и проч.). При этом дети обращаются к учителям очень редко – в крайних ситуациях. Таким образом, меняются отношения «ученик – учитель»: дети не стремятся к постоянному сотрудничеству с взрослым, работают самостоятельно. Можно отметить обращенность ребенка прежде всего к сверстнику. Это обеспечивает учет позиции сверстника, его точки зрения, способствует децентрации. Все это приводит к развитию рефлексивных действий.

2. **Обращенность детей не столько на результат, сколько на способ своих и партнера действий.** В этой работе взаимодействие детей строилось в форме «ситуации педсовета»: дети-учителя в разных классах, они обсуждают между собой, на какие правила дать задания тому или другому классу. Отмечается высокий мотивационный уровень участников кооперации. Особенно это видно по слабым ученикам – они становились все более активными и заинтересованными.

На ранних этапах освоения действия ребенку необходима помощь взрослого, по мере освоения действия ребенок начинает выполнять его частично самостоятельно, ибо такие компоненты действия, как функции контроля и оценки, остаются за взрослым и не передаются ребенку во всей полноте. Чтобы освоить эти действия, ребенок должен встать на позицию взрослого, а это возможно только при кооперации с другим ребенком, сверстником. Таким образом, взаимодействие детей – существенное условие интериоризации действий, их перехода от взрослого к ребенку. И все же проведенные исследования не дают ответа на вопрос, каково влияние кооперации со сверстниками на развитие мышления ребенка.

В.В. Рубцов на основе экспериментальных исследований заключает, что кооперация со сверстниками и координация точек зрения – основа происхождения интеллектуальных структур ребенка. Форма кооперации (тип распределения деятельности) выполняет функцию моделирования содержания интеллектуальной структуры в составе отношений участников деятельности. Основой для выделения и усвоения содержания интеллектуальной структуры является перераспределение деятельности. При этом ребенок обращается к организации самой совместной деятельности, раскрывает всеобщий характер предметных преобразований для участников общей работы. Необходимость перераспределения возникает при

появлении противоречия между способом организации совместной деятельности и продуктом этой деятельности, не соответствующим требованиям задачи. Перераспределение вынуждает искать новые способы совместной работы. Используемый метод обеспечивает выделение связи между кооперацией действий в совместной деятельности и содержанием мышления, благодаря чему можно исследовать формирование мышления.

Развитая форма учебной деятельности есть такая форма, в которой *субъект ставит перед собой задачи собственного изменения*. В этом и состоит цель обучения. Цель обучения – изменить ученика.

В ходе теоретического анализа и экспериментальной работы были проанализированы психолого-педагогические условия возникновения у ребенка умения учиться. Так, при научной организации учебной деятельности, при специальном конструировании учебных предметов ребенок в младшем школьном возрасте овладевает не только общими способами действий с понятиями, но и общими для всех участников совместной деятельности способами взаимодействия. Специфика учебного взаимодействия состоит в появлении учебной *инициативы* школьника, его *субъектной активности*, когда ребенок сам указывает взрослому на противоречия между условиями поставленной взрослым задачи и теми способами действия, которыми располагает ребенок.

Список литературы

1. Выготский Л.С. Психология развития человека. – М: Смысл; Эксмо. 2004. – 1136 с.
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М., 1996.
3. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. – М. , 1969. -659 с.
4. Рубцов В.В. Организация и развитие совместных действий у детей в процессе обучения. – М., 1987.
5. Цукерман Г.А. Виды общения в обучении. - Томск, 1993.
6. Эльконин Д.Б. Психическое развитие в детских возрастах. – М.- Воронеж, 1995. -416 с.

Ѓ. Пулевски
Л. Стојковиќ Трајкоска
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

316.37:159.923

АКТИВИЗМОТ И КОНФОРМИЗМОТ НА ЛИЧНОСТА ВО ЗАЕДНИЦАТА

Клучни зборови: заедница, индивидуа, активизам, конформизам, слобода, дисциплина.

Вовед

Индивидуата секогаш мора да се бори,
да не биде совладана од заедницата.
Кој ќе проба да се бори, ќе биде често сам и на моменти уплашен.
Но ниту една цена не е превисока, за да се задржиш како индивидуа".
Рудијард Киплинг(Rudyard Kipling)[1].

Низ историјата заедницата секогаш имала различен облик, но личноста секогаш била дел од таа заедница во која помалку или повеќе човекот е адаптиран во неа. Активноста е една од основите на човековото постоење која и овозможила да напредува до различни степени. Дали човекот преку својата активност ќе биди конформиран во заедницата или ќе има свој пат и истовремено ќе биди во паралела со заедницата, се зависи од него. Доколку си го пронајди својот пат со свесно критичко мислење – заедницатата направила многу добра работа а човекот ќе стане здрава душевна личност во комплетна смисла. Но често пати човекот се губи и е непродуктивен а понекогаш завршува порадикално со алиенација и самоубиство. Денес ќе разгледаме како активноста или пасивноста делува на индивидуата и на заедницата.

Дефинирање на поими

Поимот група означува организиран систем на два или повеќе членови кои се во меѓусебни односи за извршување на некоја функција на групата на секој нејзин член. Значи, таа се состои од две или повеќе индивидуи кои се во социјална интеракција со извесна стабилност; структуирани односи еден со друг кои се меѓузависни кои имаат заедничка цел и кои се перцепираат себеси дека навистина се дел од групата. (Baron And Byrne 1987)[2].

А поимот личност/индивидуа не може да се дефинира толку лесно, па така во различни епохи имаме различно толкување. Во антички Рим, зборот "persona" означуваше маски кои се носат од страна на актерите на сцена. А денес, поимот *личност* се дефинира како збир на карактеристики на човекот кои го одредуваат неговото однесување, односно интегрирано и усогласено функционирање на неговите поединечни специфичности.

Адлер во својата книга "Познавање на човекот" (Alfred Adler, Understanding Human

1 Rudyard Kipling http://www.johnradcliffe.pwp.blueyonder.co.uk/textfiles/KJ162.txt
2 Robert A. Baron, Donn Byrne. (1977). Social Psychology: Understanding Human Interaction

Nature 1927)[3] истакнал две работи од кој зависи правилниот индивидуален развој на душата, или душевниот орган како тој што миловал да кажи. Првата работа била задоволување на потребите на организмот, а втората е реализација и интеграција во општеството. Ние денес ќе се задржиме на втората работа и што се губи или добива кога една индивидуа, една своја личност ќе се втопи во некоја општествена група, независно од тоа дали е помала или поголема. Ќе видиме, какви се последиците кои произлегуваат од конфликтот помеѓу единствената човекова природа и заедницата. Фројд (Sigmund Freud), за кохезијата на личноста и групата го користи терминот *суперего*(над јас)[4], која е општествена компонента на човекот. Имено, суперегото се формира под влијание на заедниците т.е семејството и општеството, како најрепезентативни.

Дефиниравме што е група а што личност, па од гореспомнатите дефиниции можеме да кажеме дека ниту заедницата може без личноста ниту личноста без заедницата. Човекот е социјално битие и само како такво може да опстои, затоа е од витално значење да се истражи што подлабоко врската на човекот во социото. Позитивните придобивки помеѓу личноста и заедницата се неопходни и доста видливи; формирање на интимни групи, поголема ангажираност и мотивираност, зголемена социјализација и реализација, потврдување на самата личност итн, итн. Но од друга стреана, ја имаме и негативната страна на општеството кое врши репресија, експлотирање, војни, пропаганда, конформизам, кратење на креативноста на индивидуално ниво, едноличност и што уште не. Каква и да е личноста и какво уредување има заедницата, сепак луѓето во неа се активни. Но дали ќе бидат и слободни во нивното движење и до која мера општеството има норми за групен конформизам и тоа зависи од личноста и од заедницата во која тој припаѓа. Затоа заедницата уште од најмали нозе е многу значајна каква особа ќе создаде и дали личностите со изграден идентитет ќе доминираат во општествениот живот.

Активизмот, слободата и дисциплината на личноста во општеството

Мислиме дека сме слободни, но дали? Само делумно. Од самото раѓање сме условени со национална и религиозна припадност. Како што растеме, имаме "добар" образовен систем кој прави од младите еднострани личности. Тие личности може да се активираат групно кон некоја заедничка цел, која е реална и заслужна за поддршка, но често пати имаме отфрлање на тие групи, поради разно етикетирање.

Блез Паскал (Blaise Pascal) рекол, "да не бидеш луд значи да бидеш луд само на друг начин."[5] И ако луд на друг начин, значи активирање и гледање подалеку од ранење на своето его, тогаш вреди да сме луди. Исто така, дали е добро ако очекуваме и допуштаме само општеството, само заедницата да го постави стандардот и критериумот за што е вредно, а што не е? Затоа што секоја власт, сака повеќе моќ одколку стварно што им треба. Така да, за таа цел, по потреба, може да се видоизменуваат вредностите во едно општество, може да се менува моралот и етиката.

Па следствено со текот на работите, се поставуава реторичкото прашање - А кај е народот во сево ова? Која е неговата улога во сево ова? Сите млади индивидуи кои во заедницата се активни имаат моќ. Но дали секој поединец, без разлика на неговата улога, класен сталеж и општествена позиција, ја прифаќа ситуацијата која ја наметнува општественото уредување или секој од својата позиција и моќта што произлегува од таа позиција, може да придонесе со мал чекор како индивидуа до голема промена?

3 Alfred Adler. (1927). Understanding Human Nature. Fawcett Publications Incorporated
4 Freud, Sigmund. (1949). The Ego and the Id. The Hogarth Press Ltd. London.
5 Blaise Pascal. (1966). Pensées,. A.J. Krailsheimer, Penguin, Baltimore , no. 412, p. 148

Може, но не механички.

Заедницата често знае да произведува инструментализирани реакции. Механичкото дејствување не е случајно, како што не е случајна плунката на кучето кај Павлов. Извиткувањето т.е дисциплинирањето на една личност од страна на општеството е еден од најжалните и најсрамните чинови во постоењето на човештвото. Но од друга страна, „Човекот е суштество што ја сонува својата слобода, а од друга страна си го бара ропството. Затоа што ропството е лесно, а слободата тешка. Полесно е да си роб отколку да си слободен."[6]

Зошто? Затоа што слободата носи несигурност, мрдање од комфортот, носи одговороност. Монти Пајтон во нивниот брилјантен филм „Monty Python's Life of Brian", го објаснуваат феноменот на конформизам многу луцидно. Имено, случајниот спасител по име Брајан, му се обраќа со следниве зборови на следбениците негови: „Не мора да ме следите мене. Не мора да следите никој. Мора да мислите за себе. Сите сте индивидуи." На тоа толпата во еден заеднички глас возвраќа: „ДА, СИТЕ СМЕ ИНДИВИДУИ!"[7] Конфортно се нема време за да се мисли. А и така е средено времето, да се нема време. Денес секој нема време. Животната досадна рутина стана догма. А и малку време да се има, се чини се троши на најтривијалните работи, бар меѓу младите. Собирање "лајкови" на социјалните мрежи, гледање индиско-турски сапуници, фаќање на сеир во реални шоуа кој се исценирани од старт и карањето со часови за кој фудбалски тим бил. Ваквото трошење на време е легализирано лудило, по сите стандарди. Но не денешни. Стандарди во некое друго време. Прогресивно време. А во денешно време, каде што хуманизмот, солидарноста, алтруизмот, па и искрените врски(другарски, фамилијарни, љубовни) се ретка појава како пелистерски рис, човекот станува туѓ. А таа оддалеченост од сржтта на човечноста носи своја тежина. Така човекот се губи, го губи текот на неговиот живот, се е некако без смисла и вредност. Најчесто во такви навидум безизлезни ситуации депресијата преминува во скептичност, пасивност, алиенација и налошо од се – самоубиство. Депресијата котира високо на погубната листа. Таа во овие климави времиња, прави човекот да не се чуствува сигурен, да чуствува притисок, притисок кој начесто ќе го пасивизира, ќе го полни со стрес и ултимативно ќе го алиенира. Алиенацијата во големите супер-капиталистички земји е веќе добро позната норма. Алиенацијата и е роднина на самоубиството, и тоа блиска. Светската Здраствена Организација (WHO - World Health Organisation), обави податок дека секоја година се самоубиваат по еден милион луѓе. И исто така страшен податок - на секои 40 секунди има по еден обид за самоубиство[8]. Социологот Емил Диркем (Émile Durkheim) во својата книга Самоубиство (Le Suicide), зборува за „збирно движење" кое ја отсликува збирната склоноста, којашто потекува низ каналите на општественото уредување. Со претставувањето на психолошките промени (односно промени кај поединецот) како на пример депресија, (којашто може да се сфати како) независна (неопштествена) причина за самоубиство, се пропушта сфаќањето на Диркем дека овие промени се тие, коишто се најзафатени од поголемите општествени сили и без овие сили кај таквите поединци не може да се случи самоубиство[9]. Динамиката во едно општество е многу битен фактор за сите овие самоубиства. Економските катастрофи или бумови, степенот на репресија од општествените власти се во неразделна врска со самоубиствата.

6 Андоновски, В. http://star.utrinski.com.mk/?pbroj=853&pr=7&stID=9004
7 http://www.youtube.com/watch?v=jVygqjyS4CA
8 http://www.befrienders.org/suicide-statistics
9 Émile Durkheim, 1987. Le suicide: étude de sociologie, F. Alcan.

Заклучок

Од горенаведеното кратко излагање, можеме да ги видиме некои од дилемите со кој се соочува една личност во заедницата а воедни и многу значајни аспекти за тоа дали заедницата правилно ги обликува своите членови. Мерило за тоа какво е заемното дејство ќе биде успешноста на заедницата. Затоа што за да видиме колку се развил еден човек, односно да видиме колку го развил душевниот орган, не треба да му погледнеме само во материјалните достигнувања, туку во тоа колку ги има развиено социјалните и животните врски. Исто така да видеме како излегува на крај со внатрешните и надворешните притисоци, кој ни ги создава оваа општество. Потребно е правилно поставување на прашањето, пред засегнатите и одговорните. Потребно е да ги повториме, акутелизираме и адаптираме нормите на моралот за да можеме денес да определиме исти такви теми, што исто така ќе бидат применливи во денешно време и со нив човекот ќе може да го зачува својот интегритет. Потребно е да ги препознаеме, лажните морали, извртените норми кој не се тука за да останат долго. Норми кои го одредуваат модерниот човек со лажна насмевка како нормален. Норми кои го одредуваат успешниот бизнисмен што се однесува како робот нормален[10]. Калкулиран не само во своите потези туку и во своите емоции. Треба да ја отфрлиме нормата на вреднување на професиите по неолибералистички терк. Родителите не треба да ги тераат своите деца да завршат образование што ќе е "исплатливо" во овој капиталистички систем, туку треба да ги поттикнуваат на своја мисла и следење на својот сон. Треба свесно да се спротиставиме на репресијата на помоќната заедница со интелегенција, инцијатива и страст. Но, секогаш се оди чекор по чекор. Во стилот на Ганди, пред да сакаме да го промениме системот, треба да се промениме ние самите. Да се впуштиме во искрени блиски врски. Во интимен живот, во кој ќе имаме целосна слобода и ќе нема потреба да носиме маски. Ќе нема потреба да сме "persona" од антички Рим. Ќе сме слободни, да бидме тоа што сме. Да ги ослободиме нашите чувства и да ја зајакнеме нашата волја. Емпатијата и љубовта пред се.

„Најсигурен начин да го расипете младиот човек,
е да го научите да ги цени оние кои мислат исто,
од оние кои мислат различно".
Фридрих Ниче (Friedrich Nietzsche).

Користена литература

1. Robert A. Baron, Donn Byrne. (1977). Social Psychology: Understanding Human Interaction. Allyn and Bacon, California.
2. Alfred Adler. (1927). Understanding Human Nature. Fawcett Publications Incorporated, England
3. Freud, Sigmund. (1949). The Ego and the Id. The Hogarth Press Ltd. London.
4. Blaise Pascal. (1966). Pensées,. A.J. Krailsheimer, Penguin, Baltimore , no. 412, p. 148
5. http://www.befrienders.org/suicide-statistics
6. Émile Durkheim, 1987. Le suicide: étude de sociologie, F. Alcan, Paris.
7. Erich Fromm (1955). The Sane Society, Holt Rinehart and Winston, New York. p. 21.

10 Erich Fromm (1955). The Sane Society, Holt Rinehart and Winston, New York. p. 21.

проф. д-р Е. Стоименова - Цаневска
Меѓународен Балкански Универзитет Скопје, emilijastoimenova@gmail.com
Ристовска Ф.
Специјална болница Филип Втори /Гешталт Институт Скопје, frosina.ristovska@filipvtori.com
м-р Симоновска М.
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, m.simonovska@trenkwalder.com.mk

159.964.2:159.072.59

ПОИМИТЕ НА ТРАНСФЕР, КОНТРАТРАНСФЕР И ПРОЕКТИВНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА ВО ПСИХОТЕРАПИСКИОТ ПРОЦЕС

Денес кога психотераписката пракса во Република Македонија е веќе воспоставен образец на делување, а професијата психотерапевт чука на вратата на препознаените помагачки професии, многу е значајно што погласно и појасно да проговориме и да го демистифицираме самиот психотераписки процес, со сите концепти кои истиот го прават и уметност и истражување, и магија и наука.

Ако тргнеме по енциклопедистичкот пат во наведување и кусо објаснување на поимите кои го сочинуваат ткивото на овој процес, и една книга ќе ни биде малку. Затоа за овој труд, од морето на концепти, без идеа да ги одбираме според нивното значење, туку напротив според тоа колку биле експонирани во комплет, фокусот ќе го ставиме на релациските поими на трансфер, контратрансфер и проективна идентификација.

Поимите на трансфер, контратрансфер и проективна идентификација, се основните начела кои го прават психотерапискиот процес единствено и можен. Согледувајќи ги постојните дефиниции за психотерапија дадени од некои од најголемите дејци во областа, воочуваме многу спротиставености кои одат од тоа дека психотерапијата не може прецизно да се дефинира (Corsini & Wedding, 2000), преку психотерапијата е екстремно комплициран процес кој тешко се опфаќа во целост (Hersen & Sledge, 2002), се до психотерапијата е системска апликација на дефинирани методи на третман при психичко страдање и психосоматски нарушувања, како и кризи од различна природа, кои во основа на третманот го имаат релацискиот однос на пациентот и психотерапевтот. При тоа потребно е да се истакне дека психотерапијата е исто така наменета и за сите оние кои иако немаат емоционални проблеми, имаат потреба за проширување на своите способности, па така и психотерапијата е многу често употребувана во функција на превенција (A.Pritz, според C.Young, 2011). Соочени со ваква разноликост во поставеноста на поопфатниот поим во однос на оние кои ги ставаме во нашиот истражувачки фокус, првично истакнуваме дека и за нив постојат многу спротивставени согледувања.

Трансфер, контратрансфер и проективна идентификација - определба

Поимите на трансфер, контратрансфер и проективната идентификација се врзуваат за психоаналитичката, аналитичката мисла, како и теоријата на објектните односи. Погледнати во својата севкупност, јасно го определуваат, околчуваат, обојуваат и објаснуваат психотерапскиот процес.

Пристапувајќи кон нивното дефинирање, неопходно е да се истакне дека без нив терапискиот процес кој е релациски во основата нема да биде можен. Затоа велиме дека тие не се алатки, туку посебни феномени на терапискиот процес, кој истиот го креираат, но и попречуваат. Тоа што од друга страна, ние нив ги користиме во самиот тераписки процес, само говори за значењето што го имаат, важноста која треба да ја придадеме на нивното освестување и секако нивната употребна моќ, која понекогаш делува и како магија, со што потврдува дека психотерапискиот процес е на местото на кое магичното, станува наука, а научното мистично, од едноставна причина која се вика - Човек.

Можеби и токму поради тоа, во самиот процес на дефинирање, повторно се соочивме со дефиниции кои најчесто различно ги дефинираат овие поими.

Трансфер – поим, потекло, определба, развој и употребна вредност

Со поимот на трансферни релации за прв пат се среќаваме во психоаналитичката / аналитичката литература и го врзуваме за имињата на Фројд (транферот е амбивалентен и е составен од негативни и позитивни ставови кон аналитичарот, кој е ставен на местото на еден од родителите или некоја друга значајна фигура), Јунг (во трансферната дијада двајцата вклучени доживуваат различни спротиставености, кои во љубовта и психолошкиот развој претставуваат клуч за успехот врзан за состојбата на издржување на тензијата на поларностите, без при тоа да се прекине процесот, што овозможува развој и трансформација), и Адлер (тенденција за се пренесуваат несоодветни чувства позитивни или негативни, првично исксуени во релацијата со родителот, братот и/или сестрата, или некоја друга значајна фигура од детството - средство да се оправда и заштити барањето на скриена, замислена крајна цел).

Во секојдневниот живот трансферот е присутен, а за него иако не именуван на овој начин среќаваме описи и во делата на руските класици, како Толстој и Достоевски.

Во психотерапискиот процес, трансферот претставува несвесна и неволна емоционална реакција на пациентот/ клиентот кон терапевтот, каде мислите и чувствата од раните фази на развој се пренесуваат од родителите на терапевтот.

Свесноста за него, неговото препознавање, и следствено повикување на клиентот/ пациентот да го препознае, уважи и на крај прифати се што останало незавршено во релацијата со најблиските други, го овозможува започнувањето на тргнување по патот на простување и/или прифаќање. Како таков е најсилно и воочливо изразен секаде каде има релациски проблеми, посебно оние врзани на ниво на афектот и се среќава во сите невротските страдања, од обсесивност до хистрионичност. Затоа велиме, дека се она што останало на ниво на прототип кај детето, во возрасниот живот несвесно, се прелева како стари желби, конфликти, очекувања во новите и значајни врски.

Контратрансфер – поим, потекло, определба, развој и употребна вредност

Следствено на позиционираноста на клиентот/пациентот и терапевтот во психотерапискиот процес, ако трансферот условно му припаѓа на клиентот/пациентот, тогаш како одговор на истиот од страна на терапевтот кој има своја реакција се јавува контратрансферот, кој безусловно бара постојана проверка.

Се смета дека Фројд го има концептуализирано контратрансферот како трансфер на аналитичарот кон пациентот, што е спротиставено на самото поимање на улогата на аналитичарот во процесот, која подразбира неутралност и воздржаност. Сепак, некои од тогашните значајни психоаналитичари како Ференци и Балинт, не се согласуваат со

ова поимање на контратрансферот, и за него говорат повеќе како за "комплементарен став" при идентификацијата со трансферираните објекти.

Иако, неговото интерферирање со самиот процес не е спорно, контратрансферот има и свое конструктивно влијание на кое може да се гледа како на поддржувачки елемент на емпатичната одзивност, што понатаму во трудовите на аналитичарите кои за своја основа ги прифаќале објектните релации се вообличува како "корисна можност за избистрување и разјаснување, демистифицирање, на несвесниот ментален живот на пациентот" (Racker & Little, според Sledge,2002: 570).

Гледајќи го во поширок контекст, контратрансферот ни носи реалистични и предиктивни димензии за одговорот на терапевтот кон клиентот/пациентот, најчесто генерирани од личните незавршени работи, што од друга страна доколку се разрешени отвараат ширум врата за појасно согледување на самата состојба која ни ја носи клиентот, која за нас станува многу појасна и овозможува доколку ја артикулираме и секако постепено проверуваме со клиентот/пациентот, на крајот на денот да вроди со резултат, даде појасни и поцеловити информации за клиентот, што во терапискот процес се од круцијално значење, особено доколку станува збор за посериозни психички нарушувања. Харолд Сирлс е најзначаен за развој на идеата дека емоционалните реакции на терапевтот кон клиентот се во основата на успешното водење на терапискиот процес.

На контратрансферот и теориски, а секако и од практичен аспект може да се гледа од повеќе аспекти: содржински, според хронолошкиот след - каде се појавува во терапискиот процес, патологијата која ја носи клиентот, состојбата на терапевтот и тн. Кога го гледаме пак, како закана на терапискиот процес, неопходно е да бидеме свесни за тоа дека може да има влијание и да не оттргнува од процесот, да ни ги активира несвесните реакции кон клиентот (како што впрочем и првично е дефиниран) и секако да креира несвесни акции.

Изоставувањето на контратрансфертот од терапискиот процес, остава место за сомнеж дека нема интерес за клиентот/пациентот. Од друга страна кога се јавува и бива освестен како на пример досада, незаинтересираност, поспаност, заборавање и слично, може да говори како за незаинтересираноста на терапевтот за клиентот, така и за доживувањата на клиентот во поширокото опкружување, или за тенденцијата на клиентот да се претставува на тој начин, свесно или несвесно, што секако е неопходно да биде проверено, затоа што носи значајни информации на пример за агресивноста на клиентот кон терапевтот. Сумирано, вака гледано контратрансферот, ни ја дава и дијагностичката слика на емоционалната одзивност на терапевтот кон клиентот, и таа одзивност многу често ја претставува и сликата на одзивноста на "другиот" кон клиентот.

Од друга страна кога контратрансферот е активиран како на пример "еротски" контратрансфер, или контратрансфер кој и за терапевтот е несвесен, тогаш терапискиот процес трпи и на терапевтот му е неопходна супервизија и личен процес.

Проективна Идентификација – поим, потекло, определба, развој и употребна вредност

За прв пат Мелани Клајн говори за проективната идентификација, укажувајќи на тоа дека претставува несвесен фантазматски процес во кој аспекти на селфот или на интернализираниот објект се поделени и атрибуирани кон "другиот" надвор. Нејзиното согледување е нераскинливо врзано за параноидно-шизоидната позиција како и за

депресивната позиција, од каде и многу јасно ни станува дека кога селфот не може да прифати дел од себе истиот го проектира кон "другиот" надвор.

Иако до ден денес бројни следбеници на Мелани Клајн во Британија, ќе спорат дека проективната идентификација е само варијација на тема на проекцијата Фројдијански опишана, како одбрамбен механизам кој се користи за да се намали сопственото чувство на тензија или вина, што креира психолошка заштита, денес ние знаеме дека говориме за нешто сосема поинакво. Разликата е во тоа што проективната идентификација се доживува како изразито силовита, незапирлива, што креира преплаченост кај другиот, а дефинитивно говори за разорната моќ која ја имала кај лицето кое ја "исфрла".

Проектираните аспекти без разлика дали се доживеани како добри или лоши од страна на оној кој ги проектира оставаат простор за реакција на слободната волја на оној на кој се проектирани. При проекција пак на фантазмите се очекува другиот да се идентификува со нив без разлика што и да е проектирано, и следствено да делува во склад со тоа. Затоа велиме дека при проективната идентификација се јавуват два многу значајни процеси, едниот на проекција а другиот на интроекција.

Психодинамски гледано, проективната идентификација се јавува во ситуација кога терапевтот ги доживува чувствата на клиентот кој овој не умее да ги досегне и затоа ги проектира на терапевтот.

Така според Орфанос (Orfanos, 2002:507) проективната идентификација претставува процес со кој несварните чувства на пацентот се проектирани нанадвор кон терапевтот кој станува контејнер на дисоцираните облици на пациентово искуство, додека според Слиџ (Sledge, 2002:569), претставува процес во кој примарно несвесната фантазија е проектирана на замислен или постоечки "друг" што ќе резултира со прифаќање и реизведба која на крај ќе се финализиира.

Во секојдневната тераписка работа проективната идентификација се среќава кај посериозните психички нарушувања и во состојби на силна трауматизација.

Трансфер, контратрансфер и проективна идентификација - во гешталт терапискиот процес

Гешталт терапискиот процес, има свои особености кои овие три психоаналитички концепти навидум ги негира. Од друга страна она што денес го нарекуваме современ гешталт тераписки пристап, во себе го вклучува моментот на дијадните релации и објектните односи и креира клима за прифаќање на овие концепти и нивно максимално користење во сите етапи на самиот терапикси процес (Evans,2000;).

Во гешталт терапијата често укажуваме на тоа дека препознавањето и свесноста за поедини аспекти, претставува основниот чекор кој води до разрешување. Свесноста за појавувањето на овие релациски феномени во гешталт терапискиот процес, само укажува на застоите кои се пројавуваат во искуството на контакт – повлекувањето и како такви претставуваат значајна дијагностичка но и тераписка поддршка. На нив не се гледа како на феномени кои се несакани, лоши, кои треба да се одбегнуваат. Напротив. Знаејќи дека селфот се појавува само во релација, кога транферира клиентот на нас тој ни ги носи сите други значајни, со кои има незавршена работа. Кога терапевтот доживува контратрансфер и истиот го држи на свесно ниво како нешто што не е негово туку е од клиентот донесено, ја отвара вратата за проективната идентификација, секако имајќи ја во предвид нејзината силовитост која ја нема при контратрансферното доживување доколку се однесува на некој друг од околината. Битно е да напоменеме

дека од класичната проекција на која може да се гледа како на механизам за одбрана, но исто така и како на процес на креативна адаптација (Zinker,1978; Ginger,2008; Clarcson,1993; Polsters,1978, Yontef, 1993) проективната иднентикација преплавува и обзема и многу е значајно искуството на терапевтот, неговата свесност и големо лично искуство, разрешени лични незавршени работи и слично.

Заклучок

Трансферот, контратрансферот и проективната идентификација претствауваат релациски феномени кои се неизоставен дел на терапискиот процес. Иако, сите се врзани за психонализата, денес и хуманитички ориентираните модалитети ги уважуваат и користат, сметајќи ги за крајно корисни и со голема употребна моќ.

Литература

1. Clarcson Petruska (1993) Gestalt Counselling in Action . Sage Publications.London UK
2. Corsini, Raymonf & Wedding,Danny,Eds. (2000) Current Psychotherapies.(VIIIedition) Thomson Learning. Australia,Brasil.
3. Evans,R. Kenneth & Gilber,C.Maria (2000) Psychotherapy Supervision: An Integrative Relational Approach to Psychotherapy Supervision. Open University Press.UK
4. Jacobs, Michael (2006) Psychodynamic Counselling in Action.Sage Publications. London UK
5. Hersen & Sledge,Eds (2002) Encyclopedia of Psychotherapy- Vol 1-2. Elsevier Science US.
6. Жинжер,Серж(2008) Гешталт терапија Уметност на контактот..Кокиче прес. Скопје.
7. Mitchell, Juliet, Ed. (1986) The Selected Melanie Klein. Hogarth Press.UK.
8. Orfanos, D.Spyros (2002) Relational Psychoanalysis. во Hersen & Sledge,Eds (2002) Encyclopedia of Psychotherapy- Vol 2:507-513. Elsevier Science US.
9. Polster, Ervin & Polster Miriam (1978) Gestalt Therapy Integrated. Random House. US.
10. Sledge, H.William (2002) Countertransference. во Hersen & Sledge,Eds (2002) Encyclopedia of Psychotherapy- Vol 1:569-572. Elsevier Science US.
11. Stein, T.Henry & Edwards, E. Martha (2002) Adlerian Psychotherapy;; во Hersen & Sledge,Eds (2002) Encyclopedia of Psychotherapy- Vol 1:23-31. Elsevier Science US.
12. Young, Courtenay (2010) Twenty Different Definitions of European Psychotherapy. www.courtenay-young.com (01.03.2013)
13. Yontef, G. (1993)Awareness, Dialogue & Process . Highland , NY : The Gestalt Journal Press.US.
14. Zinker,Jospeh (1978) Creative process in gestalt therapy. Random House.US.

Доцент д-р Сузана Џамтоска-Здравковска
Правен факултет, Универзитет "Гоце Делчев", Штип

316.472.45-053.6

МЛАДИТЕ ВО ФЕЈСБУК КОМУНИКАЦИЈАТА

Апстракт

Интеракцијата на младите преку социјалните мрежи на интернет стана неминовен дел од нивниот секојдневен живот. Во процесот на комуницирање и размена на информации преку социјалните мрежи младите се истовремено и учесници и најверната публика. Како резултат на ова т.н. компјутерско дружење, директните контакти, разговори и средби се сведоа на минимум.

Интересот на трудот е насочен кон зависноста на младите од Фејсбук - една од најпосетуваните интернет страници, со осврт на влијанието на оваа интернет комуникација врз создавањето на нови јазични форми. Во направеното истражување беа вклучени 100 студенти од Факултетот за бизнис логистика при Универзитетот "Гоце Делчев", Штип.

Заклучоците ги потенцираат промените произлезени од овој вид комуникација, а кои ги опфаќаат сите области во општествено-социјалниот живот. Неминовно, како резултат на тоа се создаде "глобален интернет јазик" со кој комуницираат и можат да се разберат младите од целиот свет.

Клучни зборови: Интернет, Фејсбук, компјутерски посредувана комуникација, нови зборови.

Вовед

Интернетот и социјалните мрежи потполно го променија животот во 21-виот век, но сè уште постојат дилеми дали имаат повеќе позитивни или негативни влијанија. Социјалните мрежи, како што сè позачестено се нарекуваат, иако посоодветен термин е друштвени мрежи, се потпираат врз односите, врските и интеракциите на нивните корисници – индивидуалци или организации – коишто се засновани врз културни сличности или заеднички интереси. Имајќи предвид дека општеството се дефинира како систем составен од сите комуникациски доживувања и дејствувања, тогаш дел од тој систем во поново време станаа и друштвените мрежи, па согласно и за нив важи теоретското гледиште дека "еден општествен систем може да се изгради и одржи само тогаш, кога учесниците се заемно поврзани преку комуникацијата, бидејќи секое заедничко делување на индивидуите се базира врз споделени (преку комуникацијата) пренесени значења ("communicatio" не значи само "соопштување", туку значи и "заедница", "учество")", (Кунчик, Ципфел, 1998: 11). Оттука на друштвените мрежи може да се гледа како на виртуелна заедница составена од учесници кои меѓусебно се поврзани преку компјутерски посредувана комуникација.

На друштвените мрежи најчесто свои профили имаат луѓе кои сакаат да ги обноват, да ги прошират или да ги зацврстат своите познанства, да го кажат своето мислење, да се информираат, но и да информираат, да пронајдат луѓе со слични ставови, да се организираат итн. Страниците на Facebook, Linkedin, Twitter станаа неизбежен дел од секојдневниот живот, особено кога станува збор за младата генерација. Интересот на трудот е насочен кон Фејсбук, интернет страница која согласно направеното истражување меѓу 100 студенти на Факултетот за бизнис логистика при Универзитетот

"Гоце Делчев", Штип, е најпосетувана од страна на младите. Притоа, акцентот се става на новите јазични форми кои произлегуваат од Фејсбук комуникацијата.

Ера на компјутерски посредувана комуникација

Со појавата на интернетот и новите комуникациски можности што ги даваат социјалните мрежи се навлезе во ера на компјутерски посредувана комуникација во која директните контакти, разговори и средби очи во очи се сведоа на минимум.

Младите се најверната публика - активно ги следат случувањата, но истовремено се и активни учесници. Една од најпосетуваните страници на интернет од страна на младите е Фејсбук страницата, чие мото гласи: "Facebook ви помага да се поврзете и да споделувате со луѓето во вашиот живот". Со својот исклучителен пробив и влијание врз младите предизвика денот да им започнува со оваа друштвена мрежа и денот да им завршува со неа. Неопходна, неизбежна, им создаде зависност за којашто и самите се свесни. Во истражувањето меѓу студентите, беше поставено прашањето *Дали се чувствуваат зависни од Фејсбук и дали сметаат дека постојаното користење на оваа социјална мрежа ги одалечува од реалноста и од вистинското дружење?*. Одговорите речиси едногласно беа ДА – ја чувствуваат зависноста, а истовремено свесни се дека сè помалку вистински контактираат, се состануваат и се дружат.

"Сите сме на Фејсбук. Таму сè се случува, од таму сè дознаваме."

"Ако еден ден не се вклучам, мислам дека ќе пропуштам сè ново што се случува".

"Ми недостига вистинското дружење, средбите, седењето во некое кафуле и пиењето кафе, но во време кога финансиите не ни дозволуваат тоа почесто да го правиме, Фејсбукот е многу добра замена – ефтино, дружење од дома!"

Ова беа дел од добиените одговори. Не навлегувајќи во осамената интеракција, која претставува своевидна монадичка егзистенција во едно современо технолошки развиено општество, ќе се осврнеме на јазикот кој се создава во текот на компјутерската друштвена комуникација, поточно фејсбук комуникацијата.

Нови фрази и зборови

Страницата Facebook, е создадена главно за дружење, но и за комуницирање и запознавање на нови пријатели. Секој кој е дел од Facebook страницата има свој профил, каде што му се запишани името и презимето, датата и годината на раѓање, неговата професија. На профилот, секој се има претставено со своја слика и свои фотографии. Комуницирањето може да се одвива веднаш во времето на вклучувањето доколку и пријателот од другата страна истовремено е вклучен, а постои и можноста за испраќање порака која веднаш се регистрира кај реципиентот. И тоа не само на Фејсбук, туку и на личниот емаил. Можноста да не се добие испратената порака речиси не постои. Сигурна двонасочна комуникација во која и да не се добие повратна информација комуникаторот знае дека неговата пораката е пренесена.

Она што донесе оваа друштвена мрежа е појавата на нови изведени зборови кои потекнуваат од англискиот јазик и кои сè повеќе се прифаќаат и употребуваат во секојдневниот говор на младите.

Теоријата вели дека јазикот се остварува во усна (говорна), во (писмена) пишувана, како и во електронска форма. Во секоја од овие форми доаѓаат до израз различни особености на јазикот како систем од знаци. "Говорената форма на јазикот е обусловена од времето и е во тесна врска со општествената ситуација во која се одвива комуникацијата и со моменталната состојба на зборувачот (тоа подразбира употреба

на емотивно обоени јазични средства, како и придружна употреба на невербални средства, особено на парајазични), додека пишуваната форма е обусловена од просторот и е во тесна врска со начините и со средствата на пишување", (Пандев: 33). Притоа, во говорната форма доаѓа до израз процесот на јазичното создавање, а во пишуваната - резултатите од јазичното создавање.

Во случајов може да зборуваме за резултатите од јазичното создавање кое опфаќа создавање на нови зборови во текот на комуникацијата на младите на Фејсбук. Постоењето на оваа форма на пишана, компјутерски посредувана комуникација придонесе кон појава на нови зборови и фрази кои навлегуваат во македонскиот јазик и стануваат дел од комуникацијата на младите. Овие нови зборови произлегуваат од нивното денотативно значење во јазикот од кој доаѓаат (англискиот), како такви се прифаќаат, а притоа и во говорна и во пишана форма добиваат додавки кои го олеснуваат нивното одомаќинување во македонскиот јазик. Така, ако некој ни каже "не трипај" (од англиски trip – патување, турнеја, екскурзија, но и халуцинирање предизвикано од употреба на дрога – дрогираност), тоа значи "да не се занесуваме", "да не халуцинираме", "да не патуваме со умот". Конотацијата на зборовите секако дека е поврзана со компјутерскиот контекст во кој се одвива комуникацијата. Но, и надвор од него новиот интернет или "фејсбук жаргон" станува дел од речничкиот фонд на младата компјутерска генерација.

Започнаа да се користат нови збори, нови фрази кои многумина не ги знаат, а пак постарите не ни слушнале за нив. „Адни ме", „лајкни ме", „тагни го", „поукни го", „на чат сум" или *„си правиме муабет на чат", „оди на хоум пејџ", „испрати му френд рекуест", „прати во инбокс"*... се дел од новите зборови и зборовни фрази во новиот јазик на младите.

Дел од новите зборови кои најчесто се користат, во својата оригинална форма, на англиски јазик, се: add, poke, chat, home page, like, wall, tag, friend request, inbox итн. Нивниот буквален превод на македонски би бил: додавање, боцкање, муабетење, домашна страница, допаѓање, ѕид, додаток/додавање, барање пријателство, сандаче. Во нашиот македонски јазик постои соодветен превод за нив и истите може на македонски да се употребуваат, но кај младите тренд е нивната употреба во оригинална форма. Така сите се разбираат и комуницираат. Прашање е дали со ова се загрозува македонскиот литературен јазик или пак се збогатува со туѓи зборови кои се приспособуваат кон соодветниот јазик и со тек на време нема да ги чувствуваме како туѓи? Ова како уште една потврда на тоа дека речничкото ниво на еден јазик (лекисиката) го претставуваат огромен број зборови, како и на тоа дека бројот на зборовите во еден јазик никогаш точно не може да се определи затоа што тој е отворен и постојано менлив. Во конкретниот пример со друштвените мрежи забележливо е влијанието на англискиот јазик врз лексиката на македонскиот јазик. Младите ги препознаваат "уфрлените" зборови, лесно ги прифаќаат и ги вклопуваат во нивниот секојдневен говор, станувајќи на тој начин дел од глобалната интернет популација која користи синхронизирани и универзално разборливи термини.

Заклучок

Интернетот и друштвените мрежи предизвикаа низа промени во сите области во општествено-социјалниот живот. Се измени начинот на размислување, информирање, комуницирање. Брзината на комуникацијата предизвика промени во темпото на животот, начинот на однесување, севкупниот начин на живеење. Притоа, друштвените

мрежи, со популарниот Facebook како предводник, создадоа т.н. глобален интернет јазик со кој комуницираат и можат да се разберат младите од целиот свет.

Младите од Македонија станаа дел од тој глобален свет, но тоа не значи дека не треба да се грижат и да го чуваат својот јазик, како непресушен извор кој треба постојано да се следи, да се негува, да се надоградува, настојувајќи притоа да се зачува чистината на убавиот македонски збор. Пред сè, затоа што јазикот, како универзално средство за комуникација, и покрај сите трендови кои во современиот свет одат во насока на глобализација, со сите свои особености ја заслужува почитта на современиот човек, како елемент на националното обележје и како неопходен елемент за меѓусебно разбирање кој придонесува за општиот развој на човештвото.

Користена литература

1. Кунчик, М., Ципфел, А. (1998) Вовед во науката за публицистика и комуникации, Фондација "Фридрих Еберт", Скопје
2. Пандев, Д. Основни поими на науката за јазикот, воведни предавања по општа лингвистика, авторизирана скрипта (прв дел), Скопје
3. Шопар, В., 2010, Основи на комуникациите, УТМС, Скопје
4. On line: http://www.thefreedictionary.com

М-р Томислав Таневски, музикотерапевт
"Џунџуле" - Детски центар за уметничко изразување и музикотерапија, Скопје

37.091.33-027.22:78

СОВРЕМЕН ОБРАЗОВНО-СОЦИЈАЛЕН ПРИСТАП НА ДЕЦА СО WILLIAMS SYNDROME НИЗ МУЗИКОТЕРАПИЈА

CONTEMPORARY EDUCATIONAL AND SOCIAL APPROACH FOR CHILDREN WITH WILLIAMS SYNDROME THROUGH MUSIC THERAPY

Резиме: Научните истражувања од последните дваесетина години ја потврдуваат невробиолошката основа на музичките способности кај лицата со Williams syndrome. Од тие причини, практикувањето на музикотерапија е особено значајно во програмите за рехабилитација и во образовните курикулуми за децата со Williams Sy како алатка за полесно и поуспешно совладување на наставните содржини и зајакнување на потенцијалите на личноста:самодоверба, релаксираност, сосредоточеност на внимание (зголемување на коефициентот на емоционална интелигенција EQ). Лицата со Williams Sy имаат понизок коефициент на општа интелигенција (IQ) од просечниот, слаби визуелно-просторни и визуелно-моторни вештини, но мошне развиени експресивни, јазични и музички вештини. Педагошко методскиот пристап во работата со деца со Williams Sy треба да се базира на искористување на музичко-ритмичкиот стил на учење низ модел на активна музикотерапија.

Клучни зборови: Музикотерапија, деца со Williams syndrome, музичко-ритмички стил на учење, сосредоточување на внимание, педагошко-методски пристап, емоционална интелигенција.

Неколку факти за лицата со Williams syndrome

Williams syndrome е генетска состојба со карактеристично структурно пореметување на 7-миот хромозом, која се јавува подеднакво и кај двата пола со зачестеност од 1:10 000 луѓе.

Лицата со Williams Sy имаат карактеристичен ведар израз на лицето со експресија на топли чувства кон околината. Нивниот лицев изглед, присутен кај сите личности со Williams Sy се одликува со мал прчест нос, низок корен на носот, широка уста, големи усни, мала брада и т.н. "пуфни" околу очите. Се јавуваат развојни проблеми, намалена сосредоточеност на вниманието, анксиозност, вознемиреност, проблеми со спиењето пропратени со проблеми во исхраната, и различна лепеза на органски пречки: проблеми со забите, заболувања на бубрези, заболувања на срцето и крвните садови, лабави зглобови и слаб мускулен тонус.

Лицата со Williams Sy имаат понизок IQ од просечниот, слаби визуелно-просторни и визуелно-моторни вештини, но јаки страни им се јазичните и музичките вештини.

Која е поврзаноста на Williams Sy и музиката и зошто воопшто истражувачите се толку заинтересирани да ја проучуваат темата?

Постојат повеќе причини и предизвици. Една од нив е потребата да им се помогне на лицата со Williams Sy. Повеќето од нив имаат проблеми со моторната координација и значајни потешкотии во учењето. Може ли љубовта кон музиката да им помогне во нивното образование? Со други зборови, ако личноста со Williams Sy покажува чувство за ритам во музиката, кој вообичаено е отсутен во останатите области, може ли таа способност да се трансферира во останатите области од нејзиниот живот? Ќе може ли таа личност полесно да научи да ги врзе врвките од чевлите доколку го прави тоа во ритмот на музиката? Познатиот невроистражувач Даниел Левитин (Daniel Levitin) од Универзитетот Стенфорд САД се обидува да ги најде одговорите на овие прашања во последните дваесетина години.

Друга причина за да се истражува поврзаноста на Williams Sy и музиката е да се разбере повеќе за влијанието на гените врз мозочниот развој. Кај личностите со Williams Sy недостасуваат 25 гени на нивниот 7-ми хромозом.Тоа предизвикува атипичен мозочен развој кое вклучува абнормални сложувања и структурни аномалии. Личностите со Williams Sy покажуваат една мешавина на способности и неспособности поради што е многу тешко да се одреди нивниот коефициент на општа интелигенција (IQ). Нивните јаки и слаби страни на некој начин се во спротивност со класичниот аутизам - таму експресивните говорни и јазични вештини се развиваат многу бавно, а кај овие личности тоа е нивна јака страна, област во која, едноставно, "летаат" со развојот.

Мозочното скенирање открило дека личностите со Williams Sy ги процесуираат звучните дразби и останатите стимулуси во различни области од мозокот за разлика од останатата популација со нормален мозочен развој. Атипичното процесуирање на звуците доведува кон особена слушна сензитивност кај лицата, наречена хиперакузија. Многу деца со Williams Sy имаат невообичаен страв и фасцинираност асоцирана со одредени звуци - често пати почетниот страв понатаму се претвора во фасцинираност. Кај некои личности може да се појави страст за собирање на предмети или слики од предмети што создаваат звук.

Врз основа на погоре наведеното може да се констатира дека постои невробиолошка основа за практикување на музика низ музикотерапија кај личностите со Williams Sy во интерес на нивниот успешен развој и социјална и животна интеграција.

При извршено музичко тестирање на здрави деца и деца со Williams Sy користејќи пет различни музички подрачја: дискриминација на висина на тон, ритмичка дискриминација, музичка експресивност како мелодиска имагинативност и музички фрази и музичка интерпретација како способност за идентификување на емоционалната резонанца од музички мотив; се констатирани неколку состојби:

- децата со Williams Sy се помалку способни во областа на дискриминација на висина на тон и ритмичка дискриминација од своите здрави врсници, но се далеку подобри во ритмичка дискриминација,
- децата со Williams Sy покажуваат подеднакво ниво на музичка експресивност како и нивните здрави врсници,
- децата со Williams Sy се помалку способни во областа на аналитичките вештини за емоционална интерпретација на музиката од здравите врсници,

- музичките јаки страни кај децата со Williams Sy се во областа на музичката експресијата, свирењето музички инструменти, особено жичаните и ударните, како и музичката импровизација.

Музичка надареност кај лицата со Williams syndrome

Дали може да се зборува за музичка надареност кај лицата со Williams Sy, или всушност се работи за желба и афинитет кон музиката и музичките активности? За несреќа, досега лицата со Williams Sy беа разгледувани како лица со потешкотии и поранешните истражувања се фокусираа на нивниот здравствен и психолошки дефицит. Затоа и образовните програми беа фокусирани на обезбедување можности за надминување на потешкотиите, а не на обезбедување можности за развој на нивните уникални музички способности.

Научните истражувања од последните дваесетина години ја потврдуваат невробиолошката основа на нивните музички способности, кои доколку се развиваат од мали нозе во соодветно опкружување, може да се очекува експресија на одредена музичка надареност кај дел од нив. Покрај способноста за ритмички музички активности и импровизација, особено се способни за помнење на текстовите на песните и доколку се школува гласот, може да се очекуваат солидни резултати.

Музикотерапија и Williams syndrome

За лицата со Williams Sy, музиката е комфорно посакувано опкружување кое ги намалува нивните фрустрации од изучувањето на математички вештини, читање, физички активности.

Музичкиот ангажман им овозможува култивирање на пријателство и социјална интеграција, вклучувајќи можности за заедничко учество во хор, оркестар, бендови и сл.

Музикотерапијата, како научно клиничко искористување на музиката и музичките искуства базирано на докази, во една музичка интервенција за остварување на индивидуалните цели на личноста, се реализира низ целно поставена музикотерапевтска програма од страна на квалификуван музикотерапевт во двонасочна интеракција со индивидуата. Кај лицата со Williams Sy се реализира низ модел на активна индивидуална или групна музикотерапија кој вклучува интерактивна музичка игра и техники на музичка импровизација базирани на ритмичката компонента на музиката.

Практикувањето на музикотерапија е особено значајно во програмите за рехабилитација и во образовните курикулуми како алатка за полесно и поуспешно совладување на останатите наставни содржини и создавањето на топла емоционална клима за учење. Техниките на музикотерапија допринесуваат за развој на потенцијалите на личноста, искористувајќи ги јаките страни на личност со Williams Sy, со што го зголемуваат нивото на емоционалната интелигенција (EQ) како надополнување на подпросечното ниво на коефициентот на општа интелигенција (IQ).

Педагошко-методскиот пристап во работата со децата со Williams Sy треба да се базира на нивните посебни образовни потреби, како на слабите страни, така и на нивните јаки страни, подразбирајќи најсоодветен стил на учење. Според творецот на теоријата на мултипла интелигенција Хауард Гарднер (Howard Gardner), постојат осум стилови на учењеи тоа: *логичко-математички, телесно-кинестетички, интраперсонален, интер-персонален, музичко-ритмички, визуелно-просторен,*

вербално-јазичен и природен, базирани врз различните можности и способности на децата за учење. Како најсодветен за децата со Williams Sy се препорачува **музичко-ритмичкиот стил** поради нивната способност за восприемање на ритам, мелодија и воопшто музички звук.

Практикувањето на музикотерапија кај децата со Williams Sy овозможува позитивен трансфер во учењето.Тоа подразбира пренесување на дејството од поранешното учење врз подоцнежното учење, односно користење на порано стекнато позитивно искуство во нови ситуации.

Употребата на музиката во немузички цели - подобрување на процесот на учење и образовните резултати, претставува трансфер во учењето овозможен низ музички активности, особено применлив кај децата со Williams Sy. Музиката всушност се интегрира во образовниот процес и тоа за:

- стекнување образовни информации преку подобрување на помнењето,
- зголемување на сосредоточеноста на вниманието,
- создавање позитивна емоционална и социјална клима за учење преку овозможена експресивност на индивидуите.

Светските искуства од практикување на музикотерапија кај децата и лицата со Williams Sy укажуваат на постигнување на погоре наброените позитивни ефекти. Тие се потврдија и во моите скромни искуства од работата со деца со Williams Sy, кои се искористени за научни истражувања во области на примена на музикотерапија, особено за подобрување на сосредоточеноста на вниманието и зголемување на релаксираноста и мотивираноста за работа.

Музикотерапијата не само што се користи како алатка за подобрување на образовните и социјалните вештини на личноста, овозможува и проценка на јаките и слабите страни на една детска личност, без разлика дали поседува капацитет за тестирање или не, како и за подготовка на план со објективни цели за работа и следење на прогресот на постигнувањето на целите.

БИБЛИОГРАФИЈА:

1. Claussen,D./Hanser,S.(2000), *Music-elicited responses in individuals with Williams Sundrome. Symposium for the Society for Research in Psychology of Music and Music education University of Music and Music Education* University of Leicester,UK.
2. Deruelle, C., Schon, D., Rondan, C., & Mancini, J. (2005). *Global and local music perception in children with Williams syndrome*. Neuroreport*, 16*(6), 631–634.
3. Dykens, E. M., Rosner, B. A., Ly, T., & Sagun, J. (2005). *Music and anxiety in Williams syndrome: A harmonious or discordant relationship? American Journal of Mental Retardation, 110*(5), 346–358.
4. Levitin, D.J. at all (2004) *Characterizing the musical phenotype in individuals with Williams Sy,* Child Neuropsychology 10(4),223-247.
5. Levitin, D.J. *et al*. 2003. *Neural correlates of auditory perception in Williams Syndrome:* an fMRI study. NeuroImage 18: pp 74–82.
6. Levitin, D.J. & U. Bellugi 1998. *Musical abilities in individuals with Williams Syndrome.* Mus. Percept. 15: pp 357–389.
7. Slly,M.Reis/Schader,R./Shute,L. at all. (2000),*Williams Syndrome: A Study of musical Talents in Persons with Disabilities,* University of Connecticut, Storrs,CT.

8. S. L. Bengtsson, F. Ullen, H. H. Ehrson, et al., "*Listening to music activates motor and premotor cortices,*" Cortex 45 (2009): pp 62–71.
9. Hopyan, T., Dennis, M., Weksberg, R., & Cytrynbaum, C. (2001). *Music skills and the expressive interpretation of music in children with Williams-Beuren syndrome: pitch, rhythm, melodic imagery, phrasing, and musical affect*. Child Neuropsychology, *7*(1), 42–53.
10. Таневски,Т. (2011), Методологија на музикотерапија, Детски Центар Џунџуле, Скопје.
11. Таневски, Т**.** (2010), Музикотерапија за сосредоточено внимание, Детски Центар Џунџуле, Скопје.

Станковска Гордана 316.614.032:159.942.2]-053.5
Државен Универзитет во Тетово, Филозофски факултет, Институт за психологија, Тетово, gorstankovska@yahoo.com
Грнчаровска П. Светлана
Државен Универзитет во Тетово, Филозофски факултет, Институт за психологија, Тетово
Руси Муќереме
Државен Универзитет во Тетово, Филозофски факултет, Институт за психологија, Тетово

ВЛИЈАНИЕ НА АФЕКТИВНАТА ВРСКА ВРЗ РАНИОТ И КАСНИОТ РАЗВОЈ НА ДЕТЕТО

Абстракт: Поимот афективна врска можеме да го дефинираме на различни начини, но нешто што е идентично во сите дефиниции е дека оваа врска претставува значајна компонента за нормалниот развој на личноста. Спрема одредени психолошки теории афективната врска претставува постојан, реципрочен, траен однос меѓу детето и родителот, при што секој на свој начин допринесува за квалиетот на односите. Самата врска има адаптивна вредност за доенчето, што претставува предуслов за исполнување на неговите физиолошки и психосоцијални потреби. Воедно квалитетот и временскиот период на траење на врската го одредува и квалитетот на покасниот развој на личноста.

Неадекватната афективна врска доведува до несоодветни релации меѓу детето и родителот. Несигурната врска во било кој облик, поврзана е со проблеми во развојот, како што се: закаснет когнитивен развој, неспособност за изразување на емоциите, неадекватно однесување, нарушување на вниманието, хиперактивност и други сродни проблеми.

Затоа афективната врска во инфантилниот период со родителот претставува фундаментален принцип за развојот на личноста.

Клучни зборови: афективна врска, развој, дете, родител.

Првата љубов на детето е љубовта кон мајката. Нежната интимност на ова чувство е толку голема што понекогаш се смета за света или мистична сила, нагон кој не може да се анализира. Нема сомнение дека ваквото верување, заедно со постоечките препреки за организирање на објективни студии, делува негативно врз експерименталното набљудување на врската меѓу детето и мајката.

Иако нема доволно податоци на оваа тема, сепак теоретската литература е богата. Психолозите, социолозите и антрополозите сметаат дека детската љубов се учи преку поврзувањето со мајчиниот лик, тело и други физички карактеристики кои се следени со намалување на внатрешната биолошка напнатост, посебно поврзана со нагонот за исхрана и жед. Традиционалната психоанализа големо внимание обрнува на зголемената улога на грижата и доењето како основи на детскиот емоционален развој. Детските психолози и психијатри го доведуваат во прашање овој вид на објаснување. Некои тврдат дека е многу важна варијаблата нежна грижа за бебето во текот на процесот на доење, додека други сметаат дека љубовта на детето кон мајката

предизвикува потешкотии при доењето, држењето, па дури и гледањето и слушањето (Klaus and Kennell, 2009).

Затоа истражувањата поврзани со афективната врска претставуваат добар пример за тесната врска меѓу интересите на истражувачите и развојот на одредена методологија. Со набљудување на интеракциите меѓу детето и родителите(или друга фигури за кои детето е афективно поврзано) им овозможило на истражувачите подобро да се запознаат со карактеристиките на нормативниот развој и начинот на манифестирање на феноменот на афективната поврзаност кај децата. Прецизниот опис на јавување, манифестирање и јавување на индивидуални разлики во поглед на организација на однесувањето на афективната врска генерирал нови прашања. Истражувачите се повеќе се интересираат за возрасната специфичност и процесот на интернализација на односот на афективната врска од доенче до возрасна личност.

Теорија на афективната врска и карактеристики на односот мајка-дете

Теоријата на афективната врска е настаната како реакција на сфаќањето за потеклото на емотивните доживувања на личноста. Спрема неа секое доенче се раѓа како социјално суштество чија примарна потреба е и потребата за емотивно врзување со возрасна личност.

Афективната врска(attachment) ја означува специфичната емотивна врска меѓу личноста која се грижи за детето и самото дете. Поимот во науката прв го воведува англискиот психоаналитичар Џон Болби (Bowlby, 1980). Доенчето кое е физички целосно беспомошно, во текот на својот развој на возрасните, односно на мајката и праќа одредени сигнали. Спрема овие испратени сигнали мајката се ориентира како да се однесува кон своето дете. Спрема теоријата на афективната врска мајчината респонзивност за сигналите е клучна детерминанта на афективната поврзаност како развоен процес. Врз основа на начинот на одговор на сигналите, детето постепено го гради т.н. внатрешен работен модел. На ваков начин се формираат две важни ментални слики: модел на значење на другите-односно проценка на нивната достапност и респонсивност (врз основа на кои се формира негативен или позитивен модел за личноста која се грижи за него) и моделот себе-односно проценка на својата компетентност и вредност на одноот со другите луѓе (врз основа на кој се формира позитивен или негативен модел за себе). Централна теза на оваа теорија е дека еднаш формираните работни модели имаат тенденција да траат и релативно се тешко подложни на промени, се до касната адолесценција и возрасниот период.

Раните емоционални врски ги одредуваат касните емоционални стилови

Веќе видовме дека системот на воспоставување на афективна врска за првпат е забележана кај децата. Детето поврзувајќи се со мајката како примарен објект на љубов создава слика за неа врз основа на секојдневните, повторувачки искуства со неа. Во литературата се споменуваат четири стила на афективно врзување кај децата на возраст до 3 години: сигурен стил, несигурен-повлечен, несигурен-амбивалентен и дезорганизиран. Најголем број од децата развиваат или позитивен или негативен модел за себе.

Позитивниот модел кон себе подразбира перцепција на својата личност како личност која заслужува внимание и љубов од страна на другите, додека позитивниот модел кон другите подразбира перцепирање на другите личности на кои може да им се верува, односно да се потпре. Негативниот модел на сопствената личност подразбира

перцепирање на сопствената личност како помалку вредна за подршка и вредна за љубов од другите, а негативниот модел кон другите подразбира сфаќање дека на другите не може да им се верува, па затоа детето може да ги одфрли или напушти (Ainsworth, 1979; Waters and Cummings, 2000).

Најголемиот број од децата во текот на својот развој до возрасен период ги задржуваат истите модели на реагирање и однесување и во зрелиот период, па аналогно на детските стилови, присатни се следниве стилови во покасниот период од животот:

1. Деца со сигурен стил на афективна поврзаност (кој спрема истражувачите се среќава кај 55-65%), кои развивајќи се стануваат возрасни лица со сигурен стил на емотивно реагирање. Тие развиваат позитивна слика за себе и за другите, се чувствуваат пријатно при воспоставуване на интимни односи, се чувствуваат задоволни од својот живот, развиваат избалансирано ниво на блискост и автономија во врските во кои стапуваат, проблемите ги решаваат на конструктивен начин, истовремено учејќи и развивајќи се.
2. Деца со преокупиран стил кај кои е присатна негативна слика за себе, а позитивна слика за другите. Карактеристично е дека личноста со овој стил очекува постојана и целосна подршка од саканите, чувствуваат страв од одвојување и напуштање.
3. Деца со плашлив стил на однесување кои имаат негативен модел за себе и за другите. Многу тешко стапуваат во блиски емотивни врски, најчесто се интровертни, со ниско себепочитување, социјално изолирани (Crowel at all., 1999; Стевановиќ, 2005).
4. Последниот стил на афективно врзување е дезорганизираниот при кој личноста има позитивен модел за себе и негативен модел за другите. Карактеристично е дека личноста со овој стил нема желба за блискост и интимност, за нив емотивните искуства не претставуваат важна компонента во нивниот живот (Moss et all., 2002).

Воедно теоријата на афективната врска ја препознава топлата, флексибилна средина како најдобра за развој на сигурна афективна поврзаност, што секако влијае врз адекватниот развој на младата личност.

Значење на афективната врска во периодот на адолесценција

Развојот на афективната врска во периодот на адолесценција се заснива на малку поинакви критериуми во однос на помладата возраст. Во периодот на детството детето настојува својот родител да го задржи до себе, формира физичка и емотивна близина со него, додека во адолесценцијата младата личност тежнее кон индивидуализација и формирање на сопствената личност. Развојната психологија вели дека адолесценцијата е период на континуирани промени чија основна цел е формирање на единка како самостојно суштество, со оформен идентитет и јасно диференцирани односи со примарното семејство, при што настојува да ја одржи близината со него. Затоа и од аспект на афективната врска, адолесценцијата претставува период на транзиција. На почетокот од овој развоен период, личноста се уште е во блиски односи со примарниот објект од детството, а на крајот преминува во млада возрасна личност и при тоа самата може да стане примарна фигура на емотивно поврзување со своето дете. Сите развојни задачи на адолесценцијата, процесите на индивидуализација и сепарација, заедно со афективната врска имаат задача да ги подржат бројните трансформации во сферата на емотивниот, когнитивниот и бихевиоралниот систем, кои му овозможуваат на

адолесцентот од дете за кое се грижат, да стане личност која може да се грижи самата за детето.

Исто така до израз доаѓа улогата на интеракцијата со родителите, карактеристиките на родителското однесување и квалитетот на семејните односи. Се смета дека топлите семејни односи со родителите заедно со автономијата при донесување на одлуки и ставови допринесува за развој на млада личност со стабилен идентитет (Schore, 2001).

Воедно истажувачите и теоретичарите кои се занимаваат со проучување на дијадните односи родител-дете, сметаат дека семејствата кои се со повисок ризик, како што се: бедата, лошиот социо-економски статус, насилството во семејството, развод и слично влијаат врз развојот на младата личност. Ја прават конфузна, збунета, се јавува криза на идентитетот, што од своја страна го зголемува ризикот за појава на анксиозност и депресивност, нарушување на квалитетот на односите со родителите, потешкотии при учењето, па дури и до јавување на неадекватно и несакано однесување на младата личност (Goldberg, 2000).

Заклучок

Сите луѓе во секој момент не реагираат на доследен начин. Меѓутоа во момент кога ќе западнат во криза, секоја личност постапува во согласност со своите предиспозиции за емотивно реагирање кое во најголем степен е одредено од стекнатите искуства во детството. Сега станува јасно дека ефектите кои произлегуваат од примарната средина тешко може да се избришат, а примарно воспоставената афективна врска влијае врз начинот на однесување на личноста во текот на животот.

Библиографија

1. Ainsworth M.D., (1979), Infant-mother attachment, American Psychologist, 34, 932-937.
2. Bowlby J., (1980), Attachment and loss, Vol.2, Loss, New York.
3. Crowel J., Fraley R. and Shaver P., (1999), Measurement of individual differences in adolescents and adult attachment, Handbook of attachment theory, research and clinical applications, New York.
4. Goldberg S., (2000), Attachment and Development, London.
5. Klaus M.H. and Kennell J.H., (2009), Parent-infant bonding, Mosby College Press, St. Louis, Missouri, USA.
6. Moss E., St-Laurent D. and Parent S., (2002), Disorganized attachment and developmental risk at school age, New York,
7. Schore A.N., (2001), Effects of a secure attachment relationship on right development, affect regulation and infant mental health, Infant mental Health Journal, 22, 7-13.
8. Sroufe L.A., Fox N.E. and Pancake V.R., (1983), Attachment and dependency in a developmental perspective, Child Development, 54, 1615-1627.
9. Стевановиќ Т., (2005), Емоционални развој личности, Ниш, Просвета.
10. Waters E. and Cummings E.M., (2000), New directions for child development on the twenty-first century: A secure base from which to explore close relationships, Child Development, 71, 164-172.

Stankovska Gordana
State University of Tetovo, Faculty of Philosophy, Institute of psychology Tetovo, gorstankovska@yahoo.com
Grncarovska P. Svetlana
State University of Tetovo, Faculty of Philosophy, Institute of psychology Tetovo,
Rusi Myqereme
State University of Tetovo, Faculty of Philosophy, Institute of psychology Tetovo,

THE INFLUENCE OF AFFECTIVE ATTACHMENT ON EARLY AND LATER DEVELOPMENT OF CHILD

Abstract: The notion of attachment has been defined in different ways, but something is identical in all definitions is that attachment is an essential ingredient for normal human development. Some theory defines it as a reciprocal, enduring, relationship between infant and parents, each of whom contributes to the quality of relationship. Attachments have adaptive value for babies, ensuring that their psychosocial as well as physical needs will be met. Also the quality and timing of attachment could determine the quality of later development.

It is clear that failure to attain the goals of parent-child relationship will result in an inappropriate attachment. It is believed that insecure attachment as a result of inappropriate care giving places the child on a difficult developmental trajectory through life. Insecure attachment in any form, is associated with later developmental problems including delay in cognitive development, lack of confidence in self and others, problems in emotional regulation, that is inability to express emotions, disruptive behaviors in school instead of making use of education, behaviors disorders, attention deficit, hyperactivity disorder and other related problems.

So the affective attachment in infant period to his or her parent is a fundamental principal of human development.

Key words: affective attachment, development, child, parent.

В.П. Гаврилова
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, vangelicagavrilova@yahoo.com

37.013.77:2

ПСИХОЛОШКИ ПОГЛЕДИ КОН РЕЛИГИЈАТА СО АКЦЕНТ НА ПСИХОЛАНАЛИТИЧКАТА ПЕРЦЕПЦИЈА

Постојат повеќе различни перцепции кога се зборува за тоа што всушност претставува религијата. Некои ја опишуваат како верување во духовни суштества, други се обидуваат да ја одредат поразбирливо со изрази на верските вистини или со опишување на обичаите. Како и да е, факт е дека постои многу векови, период долг колку што е и човештвото.

Заради попрецизно објаснување на религијата се создава и наука за нејзино изучување, која го истражува процесот на појавувањето, функционирањето, но и нејзиното развивање, структура, компоненти, делувањето во историјата на општеството во целина, улогата во животот на поединецот и др. Науката за религијата е комплексна компонента на човековото знаење. Таа е контроверзен поим кој некогаш се користи како синоним за вера, се дефинира како верба во нешто натприродно, свето или божествено, како и моралните кодови, обичаи и институции поврзани со таа верба. Во најголем број на случаи некои го дефинираат поимот како тотален збир на одговори дадени како објаснување за врската на човештвото со вселената. Низ вековите се имаат создадено огромен број на религиозни форми, но денес во светот доминираат само неколку големи светски религии.

Религијата е збир на ставови, верувања, однесувања, обичаи и церемонии со чија помош поединците и заедниците се ставаат себеси во врска со Бог или надреалниот свет, често во однос едни со други. Научниот метод за нејзиното проучување е во склад со развојот на европската култура почнувајќи од 17-18 век, а како доминантен се јавува во 19 век. Науката ја изучува религијата како една од многуте појави на општеството и ја поврзува со другите сфери на животот: нејзиното формирање, како таа или другите религиозни системи го објаснуваат светот, какви вредности, норми и обрасци на поведение формираат кај луѓето, како дејствуваат тие или други верски организации и др. Научниот пристап кон религијата значи непристрасен начин кон нејзиното проучување што подразбира проучување на обликот на религијата при тоа не занимавајќи се со прашањето дали религијата значи и вистина.

Во толкувањето на религијата, егзистираат повеќе научни приоди: редукционистички, еволуционен, функционалистички, антрополошки, структуралистички, социолошки, историски, феноменолошки, психолошки и др.

Ако се опсервира од психолошки агол, таа се јавува како составен дел од внатрешно емоционалниот и духовен живот на религиозната личност. Психологијата на религијата, како посебен дел од науката за религијата, се појавува кон крајот на 19-от и почетокот на 20-от век, пред сé како резултат на трудот на В. Џејмс и З. Фројд. Според нив, изворот на религијата не се наоѓа во светот што не опкружува, туку во самата личност, во нејзиниот внатрешен свет и емоционалната сфера. Џејмс цени дека личниот однос кон религијата има значајно влијание, поради што таа има и терапевтско

дејство, зошто ги преобразува со својата моќ несреќните човекови страдања.

Според психоаналитичкото толкување, религијата е феномен, човеков продукт, една од најголемите зависност на човекот од светот што го опкружува. Фројд: "Јас се обидов да докажам дека религиозните доживувања произлегле од потребата како и сите други културни појави од неопходноста да се заштитиме себеси од суровостите на природата. Кон тоа се приклучува и вториот момент, стремежот да се исправат болестите на несовршенството на културата на постоењето".

Проблемот помеѓу психоанализата и религијата Фројд го обработил во едно од своите дела: „Иднината на една илузија". Коренот на религијата лежи во човековата беспомошност да се спротивстави на силите на природата над него и нагонските сили во него. Религијата се појавила во раниот стадиум на човековиот развој. Во тој период човекот го развива она што Фројд го нарекува „илузија", а која ја гради врз основа на сопственото искуство од детството. Религијата спрема Фројд е повторување на искуствата од детството. Тој ја споредува со опсесивната невроза која се сретнува кај децата. Религијата е колективна невроза предизвикана од условите слични на оние кои доведуваат до детската невроза.

Фројдовата анализа на психолошките корени на религијата настојува да покаже зошто луѓето ја имаат створено идејата за Бог и тврди дека нереалноста на теистичкиот концепт може да се докаже така што се разоткрива како илузија базирана на човековите желби. Освен тоа што религијата ја смета за илузија, Фројд тврди дека е и опасност, одговорна за опаѓање на интелигенцијата со тоа што ги учи луѓето да веруваат во илузијата и го забранува критичкото мислење. Таа ги загрозува неговите идеали: љубовта спрема блискиот, вистината, умот и слободата. Ако човекот ја напушти својата илузија за Бог, ако се соочи со својата осаменост во универзумот ќе се најде во положба на дете кое останало сираче. Но, целта на човековиот развој е надминување на таа инфантилност. Човекот мора да се соочи со реалноста. Ако научи дека сопствените сили се единственото нешто на кое може да се потпре, тој ќе научи правилно да ги употребува. Фројд тврди дека чувството на немоќ е спротивно на религиското.

И покрај големите придонеси на Фројд во психологијата, му се упатува критика поради непочитување на еден од основните принципи на психолошкиот пристап кон религиозноста (критичка неутралност на психологот). Освен непочитување на овој принцип, Фројд во теориите и истражувањата ги изразувал своите субјективни негативни гледишта спрема феноменот на религиозноста.

Основно обележување на религиозното искуство според Јунг, е потчинетост на некоја сила над нас. Несвесното не е дел од интелектуалниот ум, туку е внатрешна независна сила која се наметнува на умот, при што треба да се прави разлика помеѓу лично и колективно несвесно. Колективно несвесно според Јунг, е религиозното искуство, кое пак има особена важност и му дава подлабок смисол на неговиот живот, како и внатрешно исполнување и мир. Бог, од психолошкото гледиште на Јунг е најголема психичка сила која дејствува во човекот. Тоа е всушност, архетип, т.е. дел од колективното несвесно, дел од целосното искуство на човекот кој во еден момент спонтано се појавува во свеста на поединецот.

Човекот станува религиозен низ индивидуално, внатрешно искуство, т.е. кога Бог како архетип ќе се појави во свеста на поединецот. Тоа се случува спонтано без надворешно влијание или под надворешно влијание, т.е. запознавајќи се со религиозните учења, запознавање со религиозна личност итн. Овде можат да се појават проблеми доколку поединецот не ја развие својата внатрешна религиозност туку оста-

не само на надворешните симболи (Јунг, 1937, Психологија и религија). За разлика од Фројд, Јунг покажува позитивен став спрема религиозноста, а неговите толкувања на религиозност се поедноставени.

Анализите за религијата ја отежнуваат сериозни терминолошки проблеми. Иако е познато дека постоеле и постојат бројни религии кои не се монотеистички, сепак поимот религија се поврзува со Бог, т.е. монотеистичката религија се смета како основа за разбирање и проценка на сите други религии. Не постои ниедна култура без религија. Таа е состав на мисли и дејствувања, заеднички за некоја група, кој на личноста и дава темелна ориентација и објект за потчинување.

Психоаналитичарот го докажува тврдењето дека потребата за некоја основна ориентација и објект на верност е својствена за човекот. Проучувајќи ги невро-зите, тој открива дека всушност ја проучува религијата. Фројд е првиот кој ја воочил корелацијата помеѓу неврозата и религијата, но додека тој ја споредувал религијата со колективната невроза, може да се заклучи и спротивното, да ја разбереме неврозата како првобитен облик на религија или како враќање на примитивните облици на религија кои не се во согласност со службено признатите облици на религиозното мислење. Неврозата може да се набљудува од две различни точки на гледиште. Може да се сконцентрираме на самата невротска појава, на симптомите и други специфични проблеми кои неврозата ги предизвикува кај пациентот или може да воочиме друг аспект, не неврозата, туку она што недостасува, т.е. неуспехот на невротичната личност да досегне темелни цели на човековата егзистенција, независност и способност да биде продуктивна, да сака и да мисли. Личноста која не успева да стекне зрелост и интегритет заболува од некој вид на невроза.

Ако потемелно се испитаат убедувањата на модерниот човек, ќе се открие голем број на индивидуализирани примитивни облици на религија. Многу од нив се нарекуваат неврози но исто така може да се именуваат со религиски термини: тотемизам, обожување на предците, фетишизам, ритуализам, култ на чистота и др. Кај невротични пациенти со присилни мисли, се сретнуваат бројни облици на приватни ритуали. Личност, чиј живот е проследен со чувство на вина и потреба за покајание, може да ја мачат присилни мисли, постојано да чисти како доминантен ритуал во својот живот. Друга личност, чии присилни извршувања повеќе доаѓаат до израз во мислењето отколку во дејствувањето, изговара или мисли одредени зборови, за кои верува дека ќе ја спасат од вината или ќе и обезбедат успех. Дали ова ќе го сметаме за невротичен симптом или за ритуал зависи од нашиот став, но во основа овие симптоми се ритуали на приватна религија.

Со постоењето на норми кои одредуваат како треба човекот да живее се јавува постоење на поимите вина и грев. Не постои религија која на некој начин не се занимава со прашањето за гревот и начинот тој да се препознае и совлада. Во различни религии се сретнуваме со различни толкувања на гревот. Реакцијата на гревот зависи од индивидуалното доживување.

Проблемот на вина во психоанализата е сличен како во религијата. Доста често, пациентот чувството на вина го изнесува како еден од главните симптоми. Тие пациенти имаат чувство на помала вредност и често свесно или несвесно посакуваат казна. Ова чувство на вина, всушност претставува страв од казна или страв од губење на љубовта од авторитетот кој е изневерен. Во аналитичкиот процес, тој пациент полека ќе разбере дека зад авторитетното чувство на вина, постои друго чувство на вина кое произлегува од сопствената совест. Други пациенти, пак, чувството на вина воопшто не ги мачи. Тие се

жалат на психички симптоми: депресивно расположение, неспособност за работа или недостиг на среќа и задоволство. Меѓутоа и овде психоаналитичката постапка открива скриено чувство на вина. Пациентот постепено воочува како тие невротски симптоми не се изолирани појави кои може да ги реши независно од моралните проблеми. Тој ќе стане свесен за сопствената совест и ќе ја послуша. Улогата на аналитичарот е да му помогне во освестувањето.

Хуманистичката религија и психоанализата сметаат дека човековата способност да трага по вистината е тесно поврзана со постигнување на слобода и независност. Проучувањето на духот и развивањето на силата на љубовта и умот е највисока цел на човекот во учењата на основачите на сите големи источни и западни религии. Психоанализата воопшто не ја загрозува оваа цел, туку напротив, во голема мера може да придонесе за нејзино остварување. Оваа цел, не ја загрозува ниту една друга наука. Незамисливо е било кое откритие од областа на природните и општествените науки да може да стане закана за религиозните чувства. Напротив, проширената свест за природата во која живееме, може да помогне човекот да стекне поголема самодоверба, самопочит и скромност.

Референци:

1. James, W., (1956) The Will to Believe, Human Immortality, Dover Publications
2. Јунг, К. Г., (1987) Човјек и његови симболи, Загреб
3. Јунг, К. Г., (1963) Психолошке расправе, Космос, Београд
4. Манев, М., (2007) Религија, МСИ, Свети Николе
5. Rieff, P., (1959) Freud: The Mind of the Moralist, New York: The Viking Press
6. Siegel,L., (May 8, 2005), Freud and His Discontents,
7. Campolo, T. (2007) Religion After Freud,
8. Фром, Е., (1986) Бегство од слободе, Напријед, Загреб
9. Freud, S., (1950) Totem and Taboo, New York: W.W. Norton & Co.
10. Џејмс, Е.О. (1990) Упоредна религија, Београд
11. www.scribd.com/doc/2958690/Erich-Fromm-Psihoanaliza-i-religija
12. http://www.nytimes.com/2005/05/08/books/review/08SIEGELL.html?pagewanted=print&_r=0
13. http://www.nytimes.com/2005/05/08/books/review/08SIEGELL.html?pagewanted=print&_r=0

Р.С.Черкасова (Апенок)
ТГУ им. Г.Р.Державина
Б.И.Тенюшев
ТГУ им. Г.Р.Державина

316.35.023.4:81

ИНВЕКТИВНАЯ ЛЕКСИКА: МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ АСПЕКТ

Одним из факторов, влияющих на формирование личности, является малая группа, в которой находится человек,- семья, школьный класс, группа сверстников. Влияние малой группы на личность неодинакова в разном возрасте. *Подражание* традициям и формам поведения социального окружения является одним из *механизмов* формирования личности.

В постперестроечный период наблюдается рост правонарушений среди молодёжи, который сопровождается растущей популярностью *специфической лексики*. Это явление приобрело в последнее десятилетие массовый характер.

Общепринятые формы поведения становятся одним из вариантов нормы. Следовательно, эта лексика частью общества воспринимается как нормальная.

Стремясь «быть как все», подростки, в том числе из приличных семей, изменяют вербальные и невербальные маркеры поведения, которые облегчают узнавание их «своими», позволяют адаптироваться к подросковому социуму. Такими маркерами являются манера одеваться, позы и жесты, специфическая лексика. Они выполняют несколько *функций* и являются средством обратить на себя внимание, самоутвердиться в среде значимых людей. Они также являются средством принять свой новый образ и отмежеваться от взрослых. Особое значение, как нам кажется, следует обратить на лексический состав языка современной молодёжи. Подобное явление существовало всегда, но в последние 10-15 лет нарушение норм русского литературного языка пробрело массовый характер в связи с тем, что самая читающая в мире нация читать перестаёт. Таких слов немного, однако в силу своей эмоциональной насыщенности они привлекают к себе внимание, часто в ущерб содержанию речи (когда это содержание вообще имеется).

Актуальность проблемы заключается в том, что искажённая речь способствует усвоению образцов поведения, не соответствующих культурным традициям и нормам морали. Данное обстоятельство влияет на психологическое и физическое здоровье как отдельных людей, так и общества в целом. Эта речь усваивается взрослыми, которые общаются со своими детьми на их языке, чтобы быть понятыми ими и выглядеть «современными». Следовательно, такой язык формирует соответствующее сознание и своеобразные нормы поведения, которое никак нельзя назвать нормами поведения цивилизованного человека.

Источники этой специфически «молодёжной» лексики весьма сомнительны: у*головная лексика* (ништяк, перо, хавчик, в натуре, западло); *жаргонизмы и искажённые русские слова* (клёво, прикольно, достать, влом*); англо - американские в неправильной транскрипции* (герла, классно). Наконец, заслуживает особого внимания относящаяся к этой группе *инвективная (*непристойная, оскорбительная, ненормативная) лексика, сквернословие, или попросту мат, который есть в языке многих народов и который дошёл до нас из глубины веков. В прошлом он выполнял функцию запугивания

врагов или нечистой силы. В настояшее время он выполняет несколько *функций*: используется при выражении отрицательных эмоций, выражает намерение оскорбить, унизить, «опустить» другого человека и существует в речи как слова-«паразиты» у людей, которые затрудняются цивилизованным способом выразить слои эмоции. С правовой точки зрения матерные слова, используемые с целью оскорбления,– это правонарушение (статья 130 УК РФ). Но закон безмолвствует.

Стоит ли говорить об этом на страницах научных изданий? Не лучше ли не замечать этого негатива? Вопрос правомерный. Но…

По сути дела, это язык социальных низов, опустившихся лиц, преступников, пьяниц, проституток, который в наше время получает всё бльшее распространение среди обычных молодых людей. Сейчас инвективная лексика стала нормой для тех, кто употребляет и слушает эти слова. Этот, с позволения сказать, язык проник в литературу, кино и на телевидение. По данным Фонда общественного мнения, её употребляют 70 процентов жителей нашей страны [6].

Современный русский язык стремительно пополняется иноязычными словами и профессионализмами, техническими терминами, как правило, не столь благозвучными, как исконно русские слова. На этом фоне употребление «сорных» и непристойных слов дополняет картину языковой «компетентности» современного человека. Но ведь судьба любого языка зависит от отношения к нему его носителей. Будем ли мы беречь национальные традиции - русские, украинские, татарские, мордовские – или растеряем всё то ценное, что люди хранили для нас долгие века?

Ещё один аспект проблемы заключается в том, что употребление «лексики «телесного низа» свидетельствует о нравственной деградации общества, в котором оно бытует. И это не просто слова, а научно доказанный факт.

С точки зрения физики слова – это *акустические волны, механические колебания определённой частоты*. Они могут влиять на человека как позитивно, так и негативно.

С психологической точки зрения звуки речи несут в себе определённую *информацию*, выражают мысли и эмоции и вызывают ответную реакцию других людей. Каковы слова, таковы и мысли, сознание, таковы привычки и сам человек.

Давно стало общим местом выражение, что словом можно как убить, так и вылечить. Это отнюдь не образное выражение. Широко известны опыты японского исследователя Масару Эмото с замораживанием воды, над которой читали молитвы или произносили слова, несущие негативный смысл. Доказано, что вода воспринимает информацию и может её сохранять. Человеческий организм процентов на восемьдесят состоит из воды [5]. Имеет ли значение для психики человека, какую информацию хранят жидкости нашего организма? Оказывается, да, и это тоже доказано экспериментально.

Научно подтверждённым фактом является то, что «мат опасен для здоровья, он не только способствует снижению интеллекта, провоцирует преступления, создавая иллюзию вседозволенности, обворовывает нас духовно, унижает и оскорбляет, но и, впитывая в себя словесную грязь, калечит людские судьбы, приводит к раннему старению и преждевременной смерти» [5].

Мат ведёт к гормональным нарушениям, особенно у женщин. Известный психофизиолог, врач, член Всемирной экологической академии Леонид Китаев-Смык почти 40 лет занимается проблемой стресса и мата, который с ним связан. Он доказал, что мат снимает стресс у того, кто его использует. Однако он вызывает стресс у тех, кто его слышит. Он доказал также, что человек прибегает к мату, когда чувствует свою неполноценность[Цит. по: 5].

Эксперименты П.П. Гаряева и его коллег показывают, что с помощью словесных мыслеобразов человек созидает или разрушает свой генетический аппарат. Бранные слова вызывают мутации, которые с каждым поколением ведут к всё большему вырождению человека. «Генетическому аппарату далеко не безразлично, о чем вы думаете, говорите или читаете: любые слова могут впечататься в волновой геном. Любое произнесенное слово - это не что иное, как волновая генетическая программа, которая меняет вашу жизнь. Иногда слово срабатывает, вызывая рак или, наоборот, устраняя болезнь»[2].

Эксперименты, проводимые под руководством И.Б.Белявского, показали, что заядлые матерщинники живут намного меньше, чем те, кто не сквернословит [1].

К интересным выводам недавно пришел уральский ученый Геннадий Чеурин. Он утверждал, что ненормативная лексика очень активно воздействует на организм человека, со временем губя все живое. Его гипотезу проверяли несколько НИИ - столичный научный центр при Минздраве РФ, технические университеты Санкт-Петербурга, Екатеринбурга и Барнаула. Ученые поливали зерна пшеницы разной водой: одна вода слышала только ругательные слова, а другая вода – только молитвы. В результате семена, которые поливали первой водой, всходили лишь в 49 случаях из 100. Те же, что поливали водой, заговоренной молитвами, прорастали в 96 случаях[1, 4].

Давно стало общим местом выражение, что язык – это душа народа. Что же такое накопилось в этой душе, что оттуда вырывается зловоние? Какими средствами её лечить? Психологическими, социальными, а может, педагогическими? Что представляет собой данное явление – «болезнь века» или психологическую защиту от частых стрессовых ситуаций, чувства неполноценности и неуверенности в завтрашнем дне? Как это повлияет на психологический климат в обществе и на психическое здоровье людей? Ясно одно: если мы будем замалчивать проблему, мы её не решим.

Использованная литература:

1. Виноградов С. Сквернословие / Наука и жизнь, 1993, № 4.
2. Гаряев П.П. Сквернословие мутирует ДНК человека / Сельская новь, 1998,№4.
3. Горчаков Г.С. Психология тьмы. Томск: «Твердыня», 2005. - 373 с.
4. Смирнова Г. О сквернословии / Славянский дом, 2001, № 7.
5. Эмото М. Послания воды: Тайные коды кристаллов льда. — София, 2005. — 96 с/
6. Правда о сквернословии. Опубликовано 20.07.2011 - Евдокимовой И.А. [электронный ресурс]. http://www.otrok.ru/teach/agress/agress17.htm/

Д.А. Барченков 005.32
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина, mail@shelkovo.ru

УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ КАК ОСНОВА ПРИНЯТИЯ ЭФФЕКТИВНЫХ РЕШЕНИЙ В ОРГАНИЗАЦИИ

В современных условиях потребность в высококвалифицированных управленцах, обладающих соответствующим профессионализмом, все более возрастает. Социальные перемены диктуют требования к расширению их профессиональных умений, которые можно объединить категорией управленческая компетентность.

Сегодня «компетентность» чаще определяют как: 1) сумму способностей, умений и знаний достаточных и адекватных тому, что нужно сделать (выполнять определенные трудовые функции); 2) как сочетание психических свойств, как психическое состояние, позволяющее действовать самостоятельно и ответственно (действенная компетентность) (А.К. Маркова, 1996) [2].

Многочисленные исследования компетентности управленцев, проведенные рядом ученых в 90-х годах XX в., развивались в двух направлениях: *в области управления*, где компетентность специалиста связана с его профессиональной деятельностью, результативностью решения профессиональных задач и описывается в терминах профессиональной или управленческой компетентности; *в области социальной психологии*, где компетентность предстает как свойство личности, атрибутивная характеристика, т.е. совокупность способностей, позволяющая осуществиться самому процессу управления во всей его полноте и описывается в терминах социальной, личностной, коммуникативной, социально-психологической, конфликтологической и другой компетентности.

Большинство российских исследователей-психологов рассматривают компетентность как приобретенное человеком динамическое личностно-деятельностное образование. Оно характеризует способности человека как субъекта деятельности и отношений и позволяет ему квалифицированно осуществлять социальные функции. Компетентность исследуется как фактор эффективности профессиональной деятельности или как характеристика профессионализма.

Согласно современной теории управления, эффективность деятельности любого управленца определяется его умениями анализировать состояние коллектива; понимать мотивы поведения своих подчиненных; побуждать подчиненных к продуктивной работе; стимулировать их профессиональный рост; создавать отношения в коллективе, максимально благоприятные для продуктивной работы; строить деловое общение с подчиненными в соответствии с их индивидуальными особенностями и ситуацией; эффективно контролировать их работу; адекватно оценивать их возможности и интересы; предупреждать и разрешать конфликты в коллективе; гибко реагировать на изменения, происходящие в социально-экономической ситуации в обществе, предлагать идеи, вносить новации для оптимизации рабочего процесса или использовать новые возможности и инновационный опыт других. Таким образом, уровень владения управленцем научно-обоснованными средствами решения выделенных управленческих задач и стратегий и будет определять его управленческую компетентность.

Такое понимание управленческой компетентности совпадает с определением ее как «степени владения методами решения профессиональных задач». Также это определение согласуется с имеющимся в теории управления представлением о том, что наиболее важной задачей руководителя на современном этапе развития общества является увеличение способности выделять критические проблемы и постигать решения этих проблем, изменять в инновационном направлении существующее положение дел.

Управленческая компетентность – это еще и внутренний ресурс специалиста, обеспечивающий управленческую деятельность, влияющий на ее успешность и результативность и позволяющий осуществлять функции управления. Управленческая компетентность носит целостный, системный характер, что, несомненно, отражается на принятии управленческих решений. Так, системный подход при принятии и исполнении решений основывается на: всестороннем рассмотрении деятельности организации в конкретной области производства; раскрытии положительных и отрицательных ее результатов; принципе объективности, который исключает субъективные, непродуманные и неподкрепленные знанием реальной действительности решения; на принципе рассмотрения выявленных факторов, влияющих на деятельность организационной системы, в динамике их развития.

В процессе принятия и исполнения решений учитываются многие факторы. Один из них - закон экономии времени, суть которого заключается в правильном и планомерном распределении времени, чтобы достигнуть производства, соответствующего современным потребностям общества. Пренебрежение этим законом приводит к упущенной выгоде, исчисляемой, например, в масштабах организации, серьезными материальными потерями.

При решении практически любой проблемы присутствует так называемый «человеческий фактор». Как показывает практика, результаты работы важно ставить в зависимость от вклада в достижение целей организационной системы и заинтересованности каждого работника. Одним из важнейших элементов активизации «человеческого фактора» является правильный выбор факторов мотивации, определяющих поведение людей. В настоящее время на основе теории ожиданий и теории справедливости созданы различные модели мотивации, которые можно достаточно эффективно использовать в процессах принятия и исполнения решений.

Принятие и реализация решений неразрывно связаны с информацией. Для своевременного выявления возникающих проблем и принятия по ним необходимых компетентных решений к информации в организационных системах предъявляется ряд требований. Информация прежде всего должна активно отражать реальную жизнь, быть объективной, достоверной, а также оперативной, освещать процессы жизни организации во всей совокупности и взаимозависимости. Увеличение количества информации не обязательно повышает качество решения.

В ходе подготовки решений достаточно часто используют принцип коллективности. С этой целью для работы по изучению возникающих проблем и подготовки необходимых проектов решений привлекаются отдельные специалисты или из них создаются временные коллективы [3]. Коллективная работа над решением позволяет создать обстановку беспристрастности, выявить многообразие подходов в реализации определенных задач и целей, найти лучший из них.

Управленческая деятельность, прежде всего, проявляется в сложном процессе взаимодействий в системах «человек - человек», «человек - коллектив»,

«человек – большие социальные группы». Это определяет особенности выполнения управленческих функций, профессиональных и иных взаимодействий, поэтому управленческая компетентность является интегративным свойством и включает следующие специальные виды компетентности: экономическую, нормативно – правовую, профессиональную и входящие в нее психологическую, акмеологическую, конфликтологическую, коммуникативную компетентность и другие.

По мнению ряда исследователей, компетенции (как видение области успешной деятельности) при принятии решений являются чертой, отличающей профессионального руководителя от непрофессионала.

Принятие решений как научная проблема в целом привлекает пристальное внимание отечественных ученых. Так, начиная с 60-х годов XX столетия, появился целый ряд работ, посвященный проблемам выработки управленческих решений, научным методам обоснования решений, информационно-кибернетическим аспектам их принятия и связи с процессами прогнозирования, специфическим особенностям принятия решения в разных сферах, психологическим аспектам решения сложных проблем [1].

В самом общем виде принять решение – значит, произвести выбор между несколькими способами поведения, которым необходимо дать сравнительную оценку. Объективно существующее множество способов действий в различных ситуациях и многообразие возможностей их развития создает необходимость выбора. Объективный или субъективный выбор одной из возможных ситуаций развития событий в конкретном случае и есть процесс принятия решения. С.Л. Рубинштейн подчеркивал волевой характер выбора, полагая, что всякое подлинно волевое действие является избирательным актом, включающим сознательный выбор и решение. Таким образом, принятие решения - это волевой процесс, предполагающий определение цели, установление критериев и правил выбора способа поведения, определение факторов, влияющих на действенность принятого решения. Если намерения не встречают преград со стороны других внутренних побуждений, а осуществление цели - никаких трудностей, то достаточно представить себе цель и осознать ее желание, чтобы последовало действие. Принятие решения заключено в свернутом виде в признании цели. Однако принятию решений в большинстве случае предшествует борьба мотивов.

В целом, существует несколько моделей принятия решения: бюрократическая, социотехническая, конфликтная, интеракционистская и др., в каждой из которых отражены формализованные структуры, связи, система отношений, наличие сплоченной/несплоченной команды. Однако для любой организации важно, с одной стороны, достигать цели, решать задачи, а, с другой – обеспечивать устойчивое поступательное ее развитие.

ЛИТЕРАТУРА

1. Брушлинский А.В. Проблемы психологии субъекта.- М., 1994.
2. Маркова А.К. Психология профессионализма. М., 1996.
3. Розенберг Д.Н. Бизнес менеджмент: терминологический словарь. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 464 с.

И.Е.Брыксина
«Тамбовский государственный университет им. Г.Р.Державина», bryxina68@mail.ru

37:81`246.2

ПРОФЕССИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ БАКАЛАВРОВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ (БИЛИНГВАЛЬНЫЙ БИКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ)

Проблема иноязычной подготовки бакалавров психолого-педагогического образования обусловлена изменениями социально-политической и экономической обстановки в нашей стране и мире, возросшими социальными и личностными потребностями студента, ориентированными на свободное развитие личности, ее самостоятельность и конкурентоспособность. Современное иноязычное образование должно развивать способности личности адаптироваться к условиям интернационализации образования, науки и производства, когда иностранный язык (далее ИЯ) становится средством коммуникации в профессиональном контексте. Сохраняется потребность в исследовании проблемы иноязычной подготовки специалистов, способных обеспечить позитивные изменения в области своей профессиональной деятельности и, в конечном итоге, в экономике и социальной сфере России [4]. Это представляется возможным посредством формирования у студентов умений обогащать знания и опыт, получаемые на родном языке (далее РЯ) в процессе профессиональной подготовки и последующей профессиональной деятельности, знаниями и опытом зарубежных стран, получаемыми на ИЯ. Очевидно, что выходом из сложившейся ситуации может служить билингвальное/бикультурное обучение ИЯ, обеспечивающее синтез языкового, предметного и межкультурного компонентов в подготовке студентов к профессиональной деятельности и являющееся базой интернационализации высшего образования в русле Болонского процесса.

В современной методике обучения ИЯ студентов неязыковых специальностей понятие «билингвальное/бикультурное» включает в себя овладение обучаемыми академическими/ профессиональными знаниями в области изучаемой специальности на основе взаимосвязанного использования РЯ и ИЯ в качестве средства образовательной деятельности, а билингвизм определяется как «la capacité de s'exprimer de manière naturelle dans les deux langues, oralement et par écrit» [1]. Основные функции, которые выполняют современные РЯ и ИЯ в обществе, состоят: а) в установлении взаимопонимания между народами – носителями разных языков и культур; б) обеспечении доступа к многообразию мировой политики и культуры, в том числе с позиции средств новых информационных технологий. И, следовательно, языковое образование выступает в качестве важного инструмента успешной жизнедеятельности человека в полилингвальном и поликультурном сообществе людей. Билингвальное/ бикультурное языковое образование готовит студента (будущего специалиста) в качестве посредника между представителями 2-х языков и культур в профессиональной/ академической деятельности, формирует его сознание и способность быть социально мобильным в обществе и свободно «входить» в открытое информационное пространство. Инициированное Болонской декларацией реформирование высшего образования, неотъемлемой частью которого является и языковое образование, происходит по трем направлениям: 1) приведение его в

соответствие с требованиями современности; 2) интернационализация; 3) качество.

В данном аспекте билингвизм представляет собой сложное явление, которое оказывается в поле зрения многих наук, что позволяет выделить следующие подходы к его изучению: а) лингвистический (когнитивный, с точки зрения владения языками, и функциональный, с точки зрения функции языков); б) социологический (по использованию языка); в) психологический (по степени идентификации индивида с той или иной культурой). Эффективность преподавания ИЯ рассматривается как фактор, обеспечивающий интеграцию и глобализацию, помогающий студентам преодолеть рамки предметной монокультуры и позволяющий осуществить глубокое проникновение в культуру других стран и народов. Система билингвального/бикультурного языкового образования приобретает специфические характеристики: а) язык рассматривается не только как средство повседневной коммуникации, но и как инструмент приобщения к миру специальных знаний; б) при обучении достигается высокий интегративный уровень языковой и предметной компетенции; в) обучение используется как средство преодоления национальной монокультуры и расширения общеобразовательного кругозора студентов за счет сравнительного анализа иноязычных культур; г) обучение стимулирует дальнейшее самообразование и саморазвитие обучаемых, что является необходимым условием их профессиональной деятельности. Обучение основывается на психологии познания и развития, современных дидактических принципах и технологиях, на данных социолингвистики и прагматики, антропологии, этнографии и др. С точки зрения психологии восприятия определяются наиболее продуктивные рамки обучения ИЯ, в педагогике разрабатывается концепция образования как открытой системы, процесс обучения рассматривается как личностно-ориентированное взаимодействие преподавателя и обучаемого, изучаются возможности перехода от внешней мотивации к внутренней и т.д. В рамках прагматической лингвистики используются теории, обеспечивающие научный отбор учебного языкового материала. Функциональная грамматика рассматривает грамматические единицы и синтаксические конструкции с точки зрения их функциональной роли в речи.

Субъект, приступивший к изучению ИЯ, уже обладает сформированной картиной мира, которую он привык вербализировать с помощью РЯ с присущей ему системой значений и смыслов, и именно посредством этой осмысленной и "вербализованной" картины мира человек осваивает значения ИЯ. Однако важно отметить - то, что для носителей одного языка предстает как значение и снимается автоматически в силу общности социокультурного контекста, для изучающего этот язык должно раскрываться как смысл, т.е. отражение объектов и явлений действительности под углом зрения их роли и места в жизнедеятельности изучаемого лингвокультурного сообщества. Без специальных усилий со стороны преподавателя и обучаемого иноязычный материал будет вписываться в смыслообразующий контекст РЯ, а сообщения на нем интерпретироваться с точки зрения родной культуры. Чтобы внести в свой индивидуальный контекст новый смысловой мир, субъект должен сформировать общую семантическую (смысловую) структуру, которая выступит специализированным переводчиком (интерпретатором) с ИЯ на РЯ. Необходимо также обратить внимание, что "общее значение отдельной языковой формы составляет не "зеркальное отражение" объективной действительности, а своеобразное преломление этой действительности через интересы речевого общения народа, говорящего на этом языке <…>. В продуктах этого преломления – представлениях, закрепленных

формальными языковыми средствами коммуникации, - можно найти строгую логику, которая отсутствует в объектах сообщения внеязыковой действительности" [2]. Это указание на когнитивную сферу сознания, аргумент в пользу того, что языковым формам бессмысленно обучать, не обращаясь к сфере когнитивного сознания народа. Например, студенты должны уяснить, что слова в языке, способные обозначать в речи одни и те же элементы действительности, могут различаться по объему выражаемого ими понятия и по сфере их использования. В связи с этим различаются гиперонимы – слова с широким значением, выражающие родовые понятия или имеющие широкую сферу употребления, и гипонимы, выражающие более узкие, видовые понятия. Их соотношение является важным типологическим показателем языка и существенным аспектом организации речи, поскольку при обозначении одних и тех же объектов один язык может пользоваться гиперонимами, другой – чаще прибегать к гипонимам. Иногда это соотношение охватывает целые лексико-семантические группы слов.. Таким образом, при переходе от французского языка к РЯ мы сталкиваемся со специализацией (конкретизацией) значения слова, тогда как при переходе от РЯ к французскому мы встречаемся с обратным явлением – использованием более обобщенного способа выражения.

Когда языковое сознание студента, изучающего ИЯ, "дифференцируется систематически от языкового сознания РЯ, интерпретация сводится к минимуму, и РЯ из "конкурента <…> становится главной опорой его изучения"[2]. В противном случае формирование иноязычной речи без предварительного формирования соответствующего сознания сводится к простому «наложению» лексических/ грамматических форм ИЯ на лексические/грамматические формы РЯ. Поэтому необходимо представить обучающемуся систему ИЯ с точки зрения стоящей за ней иноязычной картины мира, которая есть единство языкового и когнитивного. При этом можно предположить, что новая знаковая система, внедряясь в языковое сознание индивида, изменяет все отношения и процессы, придавая им новые измерения. Выход обучающихся в область понятийного обобщения позволяет им осуществить операцию, имеющую большое значение во всей их учебной деятельности – систематизацию (или классификацию). "Понятия должны быть сформированы у обучающихся так, чтобы они смогли полноценно выполнять функцию "опознания", уметь выделять существенные признаки того или иного языкового/культурного явления, отличать существенные от несущественных, видеть "варьирование (изменения) несущественных признаков понятий, свойств и фактов при постоянстве существенных признаков" [3]. Усвоение новой знаковой системы приводит к изменению "угла зрения" субъекта на окружающий мир, его понятий, отношений и ценностей, к преодолению "монокультурности" и лингвоцентризма.

Языковое образование как процесс направлено на приобщение обучаемых к новому для них средству общения, на познание ими чужой культуры и освоение своей, привитие им готовности к диалогу и толерантности по отношению к иным языкам и культурам. Согласно антропоцентрическому принципу, который является одним из ведущих при подготовке бакалавров психолого-педагогического образования, обучаемые выдвигаются в ранг субъектов учебной деятельности и межкультурной коммуникации. Преподаватель развивает у студентов способность самостоятельно осуществлять коммуникативную деятельность, реализовывать коммуникативные намерения, а также умения бесконфликтно взаимодействовать в различных ситуациях общения. Обучаемые получают возможность сравнивать, анализировать, сопоставлять изучение одного и того же предметного содержания в различных учебных культурах,

что обогащает их восприятие, влияет на механизмы эмпатии и идентификации. Предполагается мягкое «скольжение» обучаемых от дублирующей, предъявляемой на РЯ и ИЯ информации, к аддитивной, предъявляемой на ИЯ дополнительной информации, обогащающей содержание, изучаемое на РЯ, к паритетной модели, где доминирующую роль играет ИЯ. Таким образом, билингвальное/бикультурное языковое образование представляет собой возможность получения таких знаний ИЯ, которые приблизили бы студента к его «идеалу», носителю языка, и помогли бы стать билингвом. Обучаемый овладевает не только коммуникативной компетенцией в области устного и письменного общения, но и предметно-когнитивной и социально-аффективной. Первый вид компетенции предполагает самые элементарные знания обучаемыми чужой культуры, общего и отличного в этой культуре и своей собственной. Под социально-аффективной компетенцией понимается система ценностей, воспитываемая на базе чужой культуры (терпимость, открытость), а также на базе собственного культурного пространства (развитие личностных качеств и социальной ответственности). Формирование предметно-когнитивной компетенции связано с развитием у обучаемого способности гибкого использования различных видов информации, умением эффективно конструировать ментальные представления даже в том случае, если интерпретируемая информация неполна.

Развитие билингвального /бикультурного обучения детерминировано внутренней языковой ситуацией, общей тенденцией к интеграции, стремлением к диалогу культур и межкультурной коммуникации, что позволяет охарактеризовать российскую модель билингвального обучения как открытую в социологическом плане, поскольку язык является образовательной ценностью, расширяющей спектр дальнейших образовательных и профессиональных шансов выпускника. Его целями являются: определение целевого назначения и содержания общеевропейского компонента в соответствии с основными направлениями деятельности Совета Европы в области стратегии обучения ИЯ; создание общеобразовательных учреждений с билингвальным обучением с учетом социокультурного компонента России; создание научно-методических и учебно-методических условий для включения общеевропейского компонента в учебные планы и программы; разработка научно-методической и экспериментальной баз для международного разноуровневого сотрудничества и обмена опытом в области билингвального обучения.

Библиографический список

1. Duverger J. Enseignement bilingue. Et en France ? Quel enseignement bilingue ? // Le Français dans le monde. P., 2005. № 338. С. 14.
2. Гальперин П.Я. Языковое сознание и некоторые вопросы взаимоотношения языка и мышления // Вопросы философии. 1977. № 4. С.77, 100.
3. Давыдов В.В. Виды обобщения в обучении. М., 1972. С. 17.
4. Поляков О.Г. Цели профильно-ориентированного обучения иностранному языку: теоретические аспекты// Иностранные языки в школе. 2007. № 5. С. 2-6.

Гузенина С.В.
Тамбовский государственный университет
Фёдоров И.А.
Тамбовский государственный университет
Запорожченко О.А.
Тамбовский государственный университет

УДК: 17:142.32
142.32:17

НРАВСТВЕННОСТЬ КАК КАТЕГОРИЯ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЙ ТЕМПОРОЛОГИИ

В истории гуманитарной науки довольно условно можно выделить три методологических подхода к изучению феномена нравственности:

- «утилитарный». В рамках такого, довольно устоявшегося подхода нравственность описывает просто меру индивидуального освоения морали и, соответственно, категория нравственности не имеет явного и суверенного денотата (Ф.Брентано, Д.Милль, вся философия американского прагматизма);
- «религиозный», согласно которому нравственность дана на уровне мотивации соблюдения религиозных норм даже вопреки моральным канонам (бл. А.Августин, Ф.Аквинский, св.С.Саровский и др.);
- «экзистенциальный», настаивающий на принципиальном разделении морали и нравственности; первая выражает апробированные групповые нормы (вплоть до ритуалов вежливости, отчужденного общежития и др.), вторая создается (или не создается) самим человеком, выражая глубинную топологию его идеалов, установок, принципов, норм и ценностей.

Авторам ближе именно третья трактовка природы нравственности. Выделим поэтому ещё лишь несколько особенностей такой интерпретации денотата категории нравственности:

- процессы формирования нравственности не могут быть включены, собственно, в социальное поведение, даже если сама нравственность естественным образом ведёт к формированию социально-политических взглядов. Эти процессы выражают движение именно индивидуального духовного мира личности;
- значимость нравственных норм является надежным (а часто и единственным) индикатором духовной свободы человека;
- нравственность, в отличие от морали, не может быть ярко императивной, она не «приказывает», но показывает меру гуманности отношения человека к другим, в том числе и на уровне интериоризированных символов;
- возникновение нравственности не обязательно, и она, таким образом, не является атрибутом любого разума. Более того, её нормы могут прямо препятствовать социальным целям и ценностям личности и, в этом случае, нравственность выбирается, а не осваивается.

Перечень таких характеристик можно, разумеется, продолжить, но и приведённых, видимо, достаточно для постулирования главного для авторов положения: *сравнительно небольшая доля людей, прямо ориентированных на*

ценности нравственности, представляет собой особый социальный кластер, постоянно воспроизводящий особую культуру («духовная культура общества», «духовность»).

По мысли И.Канта такой кластер может заметно минимизироваться в авторитарных или откровенно невежественных обществах, но ни при каких условиях он не исчезает (это немецкий мыслитель считал ещё одним доказательством бытия Бога).

Отметим, однако, ещё несколько любопытных аспектов такой теоретической модели нравственности. Их можно сформулировать так: добровольная и искренняя ориентация на нравственность непременно должна вести к изменению психического времени и необратимости духовной свободы для людей с такой ориентацией.

Заметим, что согласно философии Ж.-П. Сартра свобода является главным критерием бытия человека, освобождающим его от моральных (т.е. социальных) норм, однако вряд ли французский философ подразумевал жизнь как отрицание нравственности, а «стало быть человек - единственный источник, критерий и цель нравственности» [1]. Мужество человека при всей абсурдности его существования состоит не в декларации своей свободы, но в понимании ответственности за свое поведение и принимаемые в этой связи решения, причем отвественности не только за себя и за свою жизнь, но и за жизнь других, данную в будущем.

При этом *свобода дана человеку в совести, то есть в определении для себя меры такой свободы*. Совести неоткуда больше взяться, кроме как из Ничто, т.е. из самого сознания человека, а потому нравственность приравнена к элементу мировоззрения, ибо, как справедливо отмечает исследователь А.Г. Штенберг, «свобода не имеет ни причины, ни основания, она имеет место в любой обстановке и выражается в возможности выбирать не свое положение относительно внешего мира, а свое отношение к своему положению» [2,с.186].

Но именно свобода, как указывают мыслители экзистенциального направления, более всего предполагает ответственность. Как пишет А. Камю, «свободу не уподобишь награде или знаку отличия, в честь которых пьют шампанское. Это и не лакомый подарок вроде коробки дорогих конфет. О нет! Совсем наоборот - это повинность, изнурительный бег сколько хватит сил, и притом в одиночку. Ни шампанского, ни друзей, которые поднимают бокал, с нежностью глядя на тебя. Ты один в мрачном зале, один на скамье подсудимых перед судьями и один должен отвечать перед самим собой или перед судом людским» [3,с.406].

Духовная основа социального поведения проявляется через процесс духовного становления человека: от детского чувствования неограниченной свободы и надежды на биологическое бессмертие до мужества и мудрости зрелой личности, проживающей свою жизнь здесь и сейчас. Осознавая собственную смертность и одиночество, постигая нравственный закон совести, *человек ощущает и понимает всю полноту своей ответственности за свои поступки, жизнь близких людей, судьбу соотечественников, будущее страны,* поскольку и в собственном социальном (или асоциальном) поведении человек также обречён быть свободным, даже сознательно ограничивая собственную свободу. Именно в этом соотношении – свободы и ответственности, с точки зрения авторов, заключается главная мысль основателя экзистенциального философского направления Ж.-П. Сартра - «экзистенциализм-это гуманизм».

Представители экзистенциализма полагают, что человек является носителем одновременно трех временных состояний (экстазов) - прошлого, настоящего и

будущего, которые существуют только в связи с жизнью конкретного человека. Являясь неким «проводником» времени, соединяющим прошлое и будущее, находясь здесь и сейчас, среди этих людей, человек творит свою жизнь сам ежедневно в серии индивидуальных выборов. Как отмечает исследователь А.Г. Зарубин, «человек, по Хайдеггеру, сам оказывается создателем времени, ибо настоящее и будущее (а, следовательно, и прошлое) детерминированы его поведением и планами» [1].

Более того, возможно, видимо, и выделение особых темпорологических констант нравственности. Как представляется авторам, нравственное отношение к другим (или к экзистенциально понятому «Другому») подразумевает своеобразную борьбу с самим историческим временем, с обычным, устоявшимся соотношением прошлого, настоящего и будущего. По - Ж.-П. Сартру, мы все «носим» свое будущее, как и будущее других(!) людей, в себе: «будущее в-себе, которое обнаруживается моим будущим, существует в направлении прямо соединенном с реальностью, в которой я существую»[4], - отмечает французский мыслитель. Нравственность, таким образом, не основана на психодиагностике и стремлении понять такого «Другого», она подразумевает приоритет будущего, желаемого для носителя нравственности идеала для конкретного «Другого».

В этом смысле нравственность скрыто футуральна, поскольку она включает в себя некий образ «блага – для – всех» и потому играет роль какой-то «матрицы вечности» внутри событийных и межсобытийных периодов текучего и равнодушного к нравственности исторического времени.

Список литературы:

1. 1.Зарубин А.Г.Философия экзистенциализма (проблема времени) [Электронный ресурс] URL http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/zarubin_philos_eczisten.htm (дата входа 22.08. 2012).
2. 2.Штейнберг А.Г.Философия: учебное пособие/ А.Г.Штейнберг.- Хабаровск: Изд-во ДВГУПС,2010.
3. 3. Камю А. Падение // Камю А. Посторонний / Пер.с фр.Н.Галь; Чума / пер.с фр. Н. Жариковой; Падение / Пер.с фр. Н. Немчиновой.-М.: ТЕРРА,1997.
4. 4. Sartre J.P. Being and Nothingniss: An essay on phenomenological ontology. – London, 1969.

Т.Н. Ефимова 373.5.018.8-051
«Педагогический колледж г. Тамбова», соискатель кафедры социальной психологии Тамбовского государственного университета им. Г.Р. Державина, tall-rut@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГО-АКМЕОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННЫХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ СРЕДНЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В начале XXI века в отечественной психологической науке возникла необходимость всестороннего научного изучения и осмысления тех перемен, которые произошли в социальной и информационной средах существования человека, оказывающих действенное влияние на трансформацию личности.

Д.И. Фельдштейн отмечает, что именно сегодня «остро встает проблема осмысления современной среды, в которой находится человек, понимания, в каком мире, каком пространстве и в каком обществе он живет, и какие требования объективно предъявляет к нему новая ситуация его развития, какие требования формулирует и предъявляет общество» [10, с.13].

За последние годы во всех уровнях профессионального образования происходят серьезные стратегические изменения. Современное состояние экономики новой России, стратегия экономического и социального развития, ее диверсификация, процессы глобализации и прежде всего информационные технологии требуют дальнейшего обновления всего профессионального образования.

Среднее профессиональное образование занимает особое место в структуре образования и играет значительную роль в удовлетворении образовательных потребностей населения. Сегодня оно вновь востребовано нашим обществом и экономикой. Колледжи, техникумы и училища выступают мощным фактором социализации молодежи, экономической стабильности российского общества.

В настоящее время специалисты со средним профессиональным образованием составляют наибольший сегмент в сфере труда – 31% от общей численности работающих. Они осуществляют профессиональную деятельность по широкому спектру должностей инженерно-технических работников и рабочих профессий в промышленности, в строительстве, на транспорте и в связи (32–39%). Расширяется занятость специалистов со средним профессиональным образованием в области финансово-кредитной деятельности и страхования (28%), в торговле, общественном питании и бытовом обслуживании населения (34–35%). Специалисты со средним профессиональным образованием осуществляют разнообразную деятельность в социальной сфере: в области здравоохранения и физической культуры (44%), в области культуры и искусства (36%), в области образования (28%) [1, с.265].

Как показывает практика, в школе ощущается необходимость в учителе-профессионале, способном с учетом меняющихся социально-экономических условий и общей ситуации в системе образования выбирать наилучшие варианты организации педагогического процесса, прогнозировать их результаты, создавать собственную концепцию, основу которой составляет вера в себя, в реальную возможность развития личности каждого школьника, в преобразующую силу педагогического труда.

На современном этапе общество выдвигает новые требования к профессиональной подготовленности современного учителя, к уровню его профессиональной компетентности, а, следовательно, и к процессу профессиональной

подготовки будущих педагогов в системе среднего профессионального образования.

В связи с переходом средних профессиональных учреждений на обучение по федеральным государственным образовательным стандартам среднего профессионального образования третьего поколения меняются требования и к результатам обучения, представленным в виде общих и профессиональных компетенций, востребованных в профессиональной деятельности современного педагога. Тем самым обеспечивается соответствие подготовки запросам рынка труда, повышается конкурентноспособность выпускников, эффективность их профессионально-педагогической адаптации и деятельности.

В то же время, можно отметить, что в процессе решения профессионально-педагогических задач в рамках отдельно взятого учебного заведения у будущих учителей возникают различные психологические и дидактические затруднения.

По определению Н.В. Кузьминой профессиональное педагогическое затруднение – это субъективное состояние напряжения, тяжести, неудовлетворенности, вызываемое внешними факторами деятельности и зависимое от характера самих факторов, степени подготовленности к деятельности и отношения к ней [2].

На основании анализа научных работ отечественных психологов и педагогов, собственных наблюдений и практического опыта, мнений выпускников педагогического колледжа, студентов-практикантов установлено, что в процессе взаимодействия студентов колледжа с детьми возникают различные затруднения и психологические барьеры, препятствующие формированию профессионально-педагогической компетентности для осуществления в перспективе эффективной деятельности учителя. Отмечаем следующие особенности психолого-акмеологической подготовки будущих педагогов:

Во-первых, у выпускников наблюдаются противоречия между теоретическим и практическим характером реальной профессиональной деятельности, что проявляется в неспособности перенести в практическую психолого-педагогическую деятельность и использовать в ней приобретенные в колледже теоретические знания.

Во-вторых, у будущих специалистов недостаточно сформирована профессиональная мотивация, что, по мнению А.К. Марковой [4], выражается в избегании неприятностей, уходе от профессиональной самооценки, поиске причин неуспеха во внешних обстоятельствах, стремлении к доминированию, власти.

В-третьих, студенты недостаточно владеют современными психолого-педагогическими, дидактическими и методическими технологиями, что вызывает у обучающихся на занятиях апатию и скуку, приводит к снижению качества образования.

В-четвертых, у будущих учителей недостаточно развиты профессиональные качества, способствующие эффективной педагогической деятельности по общению с детьми, а именно, чувство личной и социальной ответственности, инициативность, эмпатия, уверенность в себе, педагогический оптимизм, настойчивость, саморегуляция поведения и т.п. Наблюдения показывают, что в практической деятельности у ряда студентов отмечается повышенная тревожность, недостаточная экспрессия, скованность в движениях, безответственность, несамостоятельность, неуверенность в себе как учителе, что затрудняет взаимодействие, взаимопонимание в отношениях субъектов образовательного процесса.

В-пятых, у студентов возникает противоречие между реальным уровнем развития педагогических способностей и потенциальными возможностями их развития.

Для молодых учителей, по утверждению Р.В. Овчаровой, «характерной проблемой

является формирование образа «Я» как учителя, что связано с приобретением нового социального статуса, новой роли. Им важно почувствовать уверенность в себе, в своих силах. Их неуверенность в себе может осложняться тем, что они используют неадекватные средства общения с учениками. Повышение уверенности в себе и оценки себя как профессионала поможет снять защитные формы поведения, такие как излишняя строгость, ориентация на поддержание дисциплины, концентрация на собственных речевых и поведенческих проявлениях, и позволит им обратиться более к взаимодействию с учащимися» [7, с. 58].

В системе современных требований к педагогу В.Д. Шадриков и И.Д. Кузнецова [5] разработали базовые личностные компетенции, к которым относятся следующие профессионально важные качества личности: вера в силы и возможности обучающихся, интерес к внутреннему миру обучающихся, открытость к принятию других позиций, точек зрения, общая культура, эмоциональная устойчивость, позитивная направленность, уверенность в себе, постановка целей и задач педагогической деятельности, мотивация учебной деятельности, компетентность в педагогическом оценивании.

По мнению ряда отечественных исследователей уверенность педагога как специалиста по работе с детьми лежит в основе профессионального становления и успешной самореализации, формирует стремление к достижению вершины (акме) в избранной для жизнедеятельности профессии.

В своих научных поисках мы придерживаемся взглядов ученых-психологов В.Г. Маралова [3], Л.М. Митиной [6], Н.В. Клюева [8], М.И. Старова [9], и др. об уверенности в себе как психологическом свойстве личности, которое выражается в позитивном эмоционально-ценностном самоотношении и представляет собой переживание собственной ценности. Оно является основой чувства самоуважения, чувства собственного достоинства. В тоже время считаем, что для повышения эффективности педагогической деятельности в ходе подготовки в колледже у студентов – будущих учителей необходимо развивать уверенность в себе для работы с детьми, которая проявляется в умении анализировать и корректировать свое поведение, объективно оценивать свои дидактические и методические способности, добиваться поставленных целей, смело преодолевать постоянно возникающие затруднения и психологические барьеры, свободно выражать свои мысли и чувства, владеть собой, проявлять настойчивость и инициативу.

Таким, образом, изменение социально-экономических условий обусловило реформирование в системе российского образования. Общество предъявляет новые требования к профессиональной деятельности и личности учителя. Учитывая выделенные нами психолого-акмеологические особенности подготовки современных педагогов, приоритетной задачей среднего профессионального образования становится формирование конкурентоспособных, уверенных в себе специалистов, свободно владеющих своей профессией, мобильных, готовых к эффективной работе по специальности на уровне мировых стандартов, способных жить и работать в условиях высокого динамизма социально-экономической системы.

Список литературы

1. Анисимов П.Ф. Начальное и среднее профессиональное образование. URL: http://federalbook.ru/files/FSO/soderganie/VI/Anisimov.pdf (дата обращения: 15.02.2013).
2. Кузьмина Н.В. Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования. М., 2001.
3. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. М., 2004.
4. Маркова А.К. Психология труда учителя. М., 1993.
5. Методика оценки уровня квалификации педагогических работников / под ред. В.Д. Шадрикова, И.В. Кузнецовой. М., 2010.
6. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М., 2004.
7. Овчарова Р.В. Технологии работы школьного психолога с педагогическим коллективом. Курган, 2006.
8. Педагогическая психология: учеб. для студ. высш учеб заведений / под ред. Н.В. Клюевой. М., 2010.
9. Старов М.И. Психология отношений: учеб. пособие. Тамбов, 2010.
10. Фельдштейн Д.И. Психолого-педагогические проблемы построения новой школы в условиях значимых изменений ребенка и ситуации его развития // Вестник практической психологии образования. 2010. № 2.

А. В. Золотухин
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина, zolotukhin@mail.ru

316.654:2-184

ОБЩЕСТВЕННОЕ МНЕНИЕ, КАК ЯВЛЕНИЕ ДУХОВНОЙ ЖИЗНИ ОБЩЕСТВА

Общественное мнение представляет собой своеобразное *явление духовной жизни* общества, отражающее те или иные *потребности* и *интересы* людей. Помимо этого общественное мнение как социально-психологический феномен является активным стимулятором социальных действий и поступков масс. Оно является не только духовным образованием. Существенно влияя на все процессы, происходящие в обществе, оно должно, прежде всего, рассматривается как *духовно-практическое явление*. В определенных условиях общественное мнение это значительная материальная сила, проявляющаяся, например, в поведении людей во время выборов. Оказывая существенное влияние на все процессы, происходящие в обществе, общественное мнение может быть как созидательной, так и разрушительной силой. В связи с этим возникает необходимость изучения и учета общественного мнения в повседневной практической работе, а также его формирования в общественно значимом направлении.

Рассматривая общественное мнение, как оценочное суждение больших масс людей по вопросам, затрагивающим их потребности и интересы, следует определить, какие из этих потребностей и интересов являются базовыми для образования общественное мнение. Общеизвестным является тот факт, что человек имеет не только биологические, но и социальные потребности, к числу которых относятся потребность в общении, самоутверждении, совместной деятельности и т.п. При выборе способа удовлетворения потребностей людей большую роль играют *социальные установки*, которые являются разными для разных социальных групп людей. Социальная установка «…это выражение *ценностной ориентации* в форме социально детерминированной предрасположенности личности (группы) к заранее определяемому отношению позиции к данной вещи (человеку, событию, явлению)» [4]. Таким образом, социальные установки определяют отношение человека к событиям, явлениям, фактам, выгодное какой-либо определенной группе.

Потребности связаны тесно не только с социальной установкой, но и с *социальной оценкой*. Оценка это определение соответствия какого-либо события (явления, факта) тем критериям, которые выдвигает сам человек. Оценка может быть положительной, отрицательной или нейтральной. Основанием оценки выступают те ценности, которые уже сложились у человека (группы).

На базе *потребностей, ценностных ориентации, установок и оценок* рождается интерес. *Социальные интересы* особый род интересов, характерный для социальных общностей.

Социальная общность определяется как «…реально существующая, эмпирически фиксируемая совокупность индивидов, отличающаяся относительной целостностью и выступающая самостоятельным субъектом исторического и социального действия, поведения» [5]. Социальную общность объединяет общность интересов. Она охватывает все возможные состояния и формы жизни людей. Общественное мнение отражает определенную позицию какой-либо социальной общности, и эта позиция

проявляется в поведении людей. Следовательно, общественное мнение не только отражает общественные процессы, но и способно оказывать на них существенное воздействие.

Исходя из вышесказанного, вполне целесообразным будет сознательное формирование в обществе потребностей в подлинных духовных ценностях – познавательных, художественных, нравственных и других.

Перед государством и общественными структурами стоит задача постоянного повышения уровня культуры духовного потребления. В данном случае потребителя нужно воспитывать путем приобщения к настоящей духовной культуре. Для этого надо развивать и обогащать духовную культуру общества, сделать ее доступной и интересной для каждого человека.

Анализ социально-психологической литературы [1], [2], [6], [7] и собственного опыта работы автора в различных общественных объединениях позволил сделать вывод о многообразии существующих форм участия населения в духовной жизни общества. Выявленные направления деятельности общественных объединений в стране достаточно полно отражают интересы и потребности населения, включая потребность в социально значимой деятельности. Вместе с тем, следует отметить причины, мешающие проявлению социальной активности населения в духовной жизни общества. К их числу относятся: преобладание у населения потребностей достижения материального благополучия над духовными потребностями, включая потребность в социальном участии; изменение менталитета большей части населения в сторону отхода от коллективистских ценностей; отсутствие возможности для карьерного роста лидеров общественного мнения и др.

Духовная сфера общественной жизни, представляет собой единство таких компонентов, как духовная деятельность, духовные потребности, духовное потребление, социальные институты, духовные отношения и общение.

Поэтому формирование общественное мнение должно включать морально-нравственное, экологическое и трудовое воспитание населения.

Одно из преимуществ системного подхода заключается в том, что он даёт возможность воздействовать в единстве и взаимосвязи на все компоненты духовной культуры, позволяя проанализировать процессы, обуславливающие формирование духовного мира населения государства, раскрыть закономерности становления гармонически развитой, общественно активной личности.

Изучение разнообразных направлений деятельности общественных объединений и непосредственное участие в их деятельности позволило выявить перспективные направления государственной политики, обеспечивающие реализацию духовного и гражданского потенциала населения страны. К их числу следует отнести:

- комплексное развитие местного самоуправления населения;
- повышение уровня политической и правовой культуры населения;
- разработка совместных социальных проектов государственных органов и общественных объединений населения страны;
- создание советов содействия общественным организациям с целью оказания им организационной, методической и финансовой поддержки;
- развитие лидерского потенциала населения и обеспечение карьерного роста будущих лидеров общественных объединений.
- пропаганда духовных ценностей и здорового образа жизни.

Литература

1. Коваль Н.А. Психология духовности личности / Н.А. Коваль. - Тамбов: Издательство ТГУ им. Г. Р. Державина, 1996 – 152 с.
2. Щербатых Ю.В. Понятие «духовности» в широком и узком смысле слова – Воронеж: ВГПУ, 2010. – С. 337-338.
3. Уледов А.К. Духовная жизнь общества. М.: Просвещение , 1986.
4. Социальная психология / Под ред. Т.П. Предвечного. М., 1975. С.98.
5. Краткий словарь по социологии. М., 1988. С.209.
6. Бачинин В.А. Духовная культура личности. М.: Политиздат.1986 .
7. Уледов А.К. Духовная жизнь общества. М.: Просвещение , 1986.

Е. Калинина 159.928.22
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина, e_kalinina@live.ru

ОСНОВНЫЕ ПАРАДИГМЫ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛА В СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИИ

Проблема профессионального роста личности на сегодняшний день занимает одно из ведущих мест. Сам термин «профессиональный рост» употребляется как в личностном, так и в профессиональном контекстах. С точки зрения личностного аспекта – это непрерывный целенаправленный процесс прогрессивного изменения (количественного и качественного) личности, это становление ее основных отношений с миром и обществом. Под профессиональным развитием понимается: становление и развитие субъекта профессиональной деятельности. С точки зрения профессионального контекста – это процесс поэтапного разрешения комплекса противоречий между социально-профессиональными требованиями, предъявляемыми к индивиду и его желаниями, возможностями; формирование профессиональной мотивации, компетентности, профессионально важных качеств.

С точки зрения личностно-деятельностного подхода, профессиональное развитие неотделимо от личностного. Профессиональное и личностное развитие – два теснейшим образом взаимосвязанных, взаимодополняющих друг друга процесса, которые неправомерно рассматривать по отдельности. В целом, профессиональное и личностное могут находиться для каждого конкретного человека в разных соотношениях: от параллельного, пересекающегося существования до полного включения одного в другое.

По мнению, В.Н. Маркина, личность - это социальное качество человека, и далее автор продолжает, что личность развивается через свою активность, субъектность: способность к жизненному выбору, социальному действию, ответственность за него [1].

В последние годы в отечественной психологии личность рассматривается как саморазвивающаяся система, что нередко достаточно затруднительно в исследовании и в изучении данной системы. Вместе с тем понять данное научное утверждение очевидно можно с точки зрения, как утверждают А.Г. Асмолов, М.С. Гусельцева, по меньшей мере трех подходов.

Первый подход – синергетический (теория самоорганизации) [2] связан с выявлением закономерности развития и функционирования личности как системы. Синергетика занимается анализом развивающихся систем, изучает состояние неустойчивости и неравновесности, а также пытается смоделировать дальнейшие пути развития системы [там же, с.19]. Основателями синергетики явились И. Р. Пригожий и Г. Хакен. Последний и ввел в обиход термин, буквально означающий «сотрудничество», «теория совместного действия». Синергетика — междисциплинарная, коммуникативная парадигма современной науки, отличающаяся повышенной методологической рефлексией. Объектом исследования в синергетике являются самоорганизующиеся системы. Синергетика занимается анализом развивающихся систем, изучает состояния неустойчивости и неравновесности и пытается смоделировать дальнейшие пути развития системы. В основе процесса самоорганизации лежит *синхронистичность* —

совместные действия всех элементов системы.

Второй поход – постнеклассический, который основывается на концепциях коммуникативной (Ю. Хабермас) и постнеклассической (В. С. Степин) рациональности,а также идеях эволюционного глобализма о размывании границ между естественным и гуманитарным знанием, междисциплинарном дискурсе и диалоге концепций. Основное положение постнеклассической парадигмы — признание равноправной реальности множества типов рациональности, которые не отрицают друг друга, а делят между собой сферы влияния. В постнеклассической парадигме отмечаются повышенная рефлексивность, субъективность, ситуативность и аксиологическая обусловленность знания. Постнеклассическая парадигма создает особые возможности для междисциплинарного синтеза.Постнеклассиче-ская парадигма в психологии проявляется также в методологической динамике перехода от систем — к судьбам, от систем — к сетям, от предметов — к проблемам, от однозначных текстов — к множественности интерпретаций и игре стилями. Постнеклассическая психология — это такое состояние знания, когда различные научные теории (понимаемые как модели, описывающие отдельные аспекты психической реальности) образуют взаимосогласованную сеть.

И, наконец, *постмодернистская парадигма* расставляет акценты на субъективности, ситуативности и относительности истины. В радикальной постмодернистской трактовке единая общенаучная картина мира в принципе невозможна. Методологические установки постмодернизма в целом связаны со смещением интереса от универсальных законов к уникальным событиям, от эмпирических фактов и правил к поиску смыслов и интерпретации фактов в изменяющихся ситуативных контекстах. В постмодернизме ориентация на физику сменяется ориентацией на герменевтику и гуманитарное знание. В контексте постмодернистской парадигмы получили развитие следующие положения и идеи: культурно-психологические «реальности социально конструируются», культурно-психологические «реальности конституируются через язык», культурно-психологические «реальности организуются и поддерживаются через нарратив», «не существует абсолютной истины» [3. С. 45]. Научные «сообщества конструируют «линзы», сквозь которые их члены интерпретируют мир» [Там же.С. 37].

Методологические подходы к изучению и развитию личности профессионала представляют собой совокупность фундаментальных исследований, в которых рассматриваются разные стороны процесса становления и развития профессионализма личности. Данные взгляды на проблему развития профессионализма личности можно условно объединить в следующие подходы: генетический, где изучается развитие структуры из ее исходного прообраза; аксиологический, исследующий преобразование ценностного содержания деятельности по мере роста профессионализма педагога; системно-структурный, выявляющий профессионально значимые компетенции педагога в составе профессиограммы; синергетический, объединяющей профессионально значимые компетенции с важными для успеха личностными качествами; личностный, позволяющий рассмотреть профессионализм сквозь призму целенаправленности, мотивации и нравственно-волевых качеств; деятельностный, в котором профессионализм представлен в форме эффективно организованного обучения, воспитания и развития; гуманистический, раскрывающий профессиональное развитие как процесс самореализации личности педагога и появление новых профессионально важных личностных образований; субъектный,

в котором профессионализм представлен как стабильно устойчивый уровень профессиональной активности индивида; акмеологический, описывающий профессионализм в динамике роста личности специалиста и профессиональных отношений.

Основные постулаты рассматриваемых подходов определи своеобразие, несводимость профессионализма ни к одному из них, обнаружив его многомерный характер, проявляющийся в многогранности, многоуровневости, многообусловленности, который отражает не статичный, а динамичный характер этого явления, проявляющийся в постоянном движении, изменении, преобразовании компонентов, составляющих его целостность и порождающих каждый раз новый, качественно иной уровень организации профессионализма - уровень владения профессиональной деятельностью.

Профессионализм личности предстает как системное образование, состоящее из множества согласованных компонентов, обладающих собственными характеристиками, раскрывающими его уровень как единое целое основание, интегрирующее не только их актуальные, но и потенциальные нереализованные возможности, усовершенствование и преобразование которых многовариантно и продуктивно при наличии психолого-акмеологических условий и факторов. Естественное состояние, способ существования компонентов профессионализма - развитие, движение его оснований, возникновение, становление и преобразование новых качеств и свойств, сменность детерминант, многообразие источников, движущих сил, путей разрешения противоречий между разными качествами, факторами, уровнями и т.п.

Развитие профессионализма личности предстает как активный саморегулируемый и в тоже время управляемый процесс, источником которого выступают многообразные противоречия, среди которых определяющую роль играют внутренние, которые характеризуются такими закономерностями, как многомерность и неравномерность, преемственность и необратимость, сензитивность; обеспечивается механизмами - овладения (деятельностный аспект), самосовершенствования (личностный аспект), самопреобразования (субъектный аспект).

В целях более глубокого психологического исследования необходимо рассмотреть составляющие профессионального потенциала личности, отражающие не только то, что дано человеку от природы, но и постоянно индивидуально-пополняемую, возобновляемую и совершенствуемую систему ценностей, знаний, умений, профессионально важных качеств, способностей, отношений личности. Потенциал как такой запас личностных возможностей, который может быть использован для решения задач преодоления трудностей и достижения цели, обладает активной, продуктивной, динамической природой, свойственной только субъекту деятельности, оптимальная реализация которого требует наличие у человека целеустремленности, ответственности, креативности, самоэффективности, коммуникативности, эмпатии и др.

Таким образом, анализ существующих подходов к изучению и развитию профессионализма личности показывает, что при всем их многообразии, полимодальности и многофункциональности наиболее емко данная проблема объединяющая деятельностный, личностный и межличностный аспекты профессионализма.

Литература

1. Маркина В.Н. Самость и «система Я» личности // Мир психологии, № 4. 2010. – С.25-40.
2. Гусельцева М.С., Асмолов А.Г. Парадигмы развития в психологии // Мир психологии, №2. 2007. – С.18-31.
3. Фридман Дж. Конструирование иных реальностей: Истории и рассказы как терапия / Дж. Фридмакн, Дж. Комбс. – М.: Класс, 2001.

Н.А. Коваль
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина, kafspsy@mail.ru
А.В. Кидинов
Институт права и экономики, kidinovaleks@lipetsk.ru

316.454.7

АДДИТИВНЫЙ МЕХАНИЗМ БЕСКРИЗИСНОГО РАЗВИТИЯ ВНУТРИГРУППОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Бескризисное развитие внутригрупповых отношений как социально-динамический процесс обеспечивается психологическим механизмом, который по своей сути является *аддитивным,* так как объединяет группу в единое целое, обусловливая и запуская характерные для аддитивных процессов явления и события. При этом аддитивность как свойство механизма означает не механическое соединение его звеньев в единую функциональную структуру, а их такое качественное преобразование, которое обеспечивает бесконфликтный путь развития взаимоотношений членов группы.

Само понятие «аддитивность» предполагает суммирующее объединение звеньев, каждое из которых вносит свой вклад в бескризисное развитие внутригрупповых отношений, поддерживая общую тенденцию к поступательному наращиванию потенциала внутригрупповой динамики. То, что это происходит не за счет простой суммы звеньев механизма, а представляет собой еще одно проявление «эффекта структуры», остается пока глубинным психологическим фактом и одновременно предметом исследования.

Аддитивный механизм бескризисного развития внутригрупповых отношений включает следующие звенья: *соединение групповых ресурсов, формирование группового лидерства, принятие групповых решений, поддержка групповых ценностей, присвоение групповых результатов. Рассмотрим некоторые из них.*

Соединение групповых ресурсов является частью аддитивного механизма безкрисизного развития внутригрупповых отношений. Именно индивидуальные личностные ресурсы в своем соединении способны породить приращение группового качества взаимодействия, необходимого для того, чтобы группа почувствовала себя единым целым и продемонстрировала свою способность бесконфликтного существования. Соединение ресурсов дает о себе знать не только в том, что повышается потенциал группы в эффективном принятии коллективных решений, а скорее в том, что сам способ коллективного принятия решений превращается в основной принцип внутригруппового существования. Именно в этом кроется основной источник бесконфликтного развития внутригрупповых отношений, построенных на основе коллективного бытия в выбранной сфере групповой деятельности.

Соединение внутригрупповых ресурсов во внутригрупповых отношениях неотделимо от процессов формирования группового лидерства. Этот вид лидерства можно рассматривать как часть групповой динамики, т.е. развития и преобразования внутригрупповой структуры в ходе функционирования группы и коллективного достижения поставленной цели. На достижение поставленной цели оказывает свое влияние эффективное внутригрупповое общение.

Внутригрупповое общение становится бесконфликтным, если:

- бесконфликтность поддерживается внутригрупповыми стереотипами - упрощенными суждениями о том, какой тип внутригрупповых отношений становится предпочтительным;
- групповое мнение отвергает конфликтность как способ построения внутригрупповых отношений;
- внутригрупповые убеждения поддерживают бесконфликтный сценарий построения внутригруппового взаимодействия членов группы;
- частью групповой субкультуры является внимание и интерес к другим членам группы;
- групповое решение принимается с учетом мнений, высказываемых членами группы;
- в групповом дискурсе присутствует обращение к членам группы как к равноправным членам групповой деятельности;
- стратегии внутригрупповых отношении построены на взаимодействии и сотрудничестве членов группы.

В рассмотренных условиях создается групповая динамика, специфическая для групп с неконфликтным паттерном развития внутригрупповых отношений.

Групповая динамика рассматривается в аспекте внутригрупповых отношений как взаимодействие членов групп между собой. Существует множество видов взаимоотношений и взаимодействий. К процессам групповой динамики относятся! руководство группой, индивидуальное и групповой лидерство, формирование группового мнения как конформного, так и неконформного типа, сплоченность членов группы между собой, возникающие конфликты, индивиудальное и групповое давление на членов группы, а также другие способы регуляции поведения членов группы. Группа может подчиняться как одному лидеру, так и особому сектору в своей структуре. В процесс управления могут включаться все ее члены, и такая форма группового самоуправления может содержать в себе как резервы развития группы, так и быть началом деструктивных процессов. Лидерство в группе бывает демократическим (групповым) или авторитарным (единоличным), кратковременным или длительным. Группа может сама стимулировать выполняемую деятельность или стремиться снизить активность с целью экономии ресурсов или в условиях бесперспективности существования. Атмосфера внутри группы бывает дружественной или враждебной. Сценарий развития группы может быть конфликтным и бесконфликтным. Эти и многие другие образцы поведения и составляют психологическую динамику группы. В плане нашего исследования особый интерес представляет групповое лидерство в группе как звено аддитивного механизма бесконфликтного развития внутригрупповых отношений.

Именно групповое лидерство, а не выдвижение отдельных индивидов в лидирующие позиции можно отнести к важному звену в аддитивном механизме бесконфликтного развития внутригрупповых отношений. Групповое лидерство представляет собой разделение лидирующих полномочий между наиболее активными членами группы, а это, в свою очередь означает, объединение, с одной стороны, управленческого потенциала участников внутригрупповых отношений, а с другой - соединение личностных ресурсов самих лидирующих субъектов групповой деятельности. Такое понимание функций группового лидерства в бесконфликтном развитии внутригрупповых отношений позволяет объяснить их роль как звена в аддитивном механизме этого процесса[1].

Групповое лидерство с необходимостью требует принятия групповых решений, и именно это звено можно считать центральным в аддитивном механизме бесконфликтного развития внутригрупповых отношений. Принятие групповых решений представляет собой достаточно противоречивый процесс, в котором безусловные достоинства коллективного мышления сопрягаются с явными недостатками поиска умозаключения, удовлетворяющего индивидуальным требованиям и ожиданиям всех участников, а также тех, кто делегировал их на эту сессию. Принятие групповых решений органично входит в состав аддитивного механизма бесконфликтного развития внутригрупповых отношений, поскольку распределение функций между участниками группового мыслительного поиска есть важнейшее условие объединения членов группы в единое целое через «социальную арматуру» мыслящих субъектов.

Процесс принятия групповых решений был бы невозможен, если бы его участники не поддерживали бы групповые ценности - идеальные объекты, представляющие особую индивидуально-личностную значимость для членов группы. Групповые ценности представляют собой психологический ориентир для членов группы, выбирая который они становятся не только членами группы, но и хранителями групповой субкультуры, а также носителями сложившегося стиля внутригрупповых отношений. Поскольку групповая субкультура всегда является стабилизирующим факторов существования любого социального субъекта, поддержка групповых ценностей есть необходимое звено и условие бесконфликтного развития внутригрупповых отношений. Именно поэтому поддержка групповых ценностей включается в качестве звена в аддитивный механизм бесконфликтного развития внутригрупповых отношений. Аддитивная сущность поддержки групповых ценностей выражается в том, что это звено органично связывается и с объединением групповых ресурсов, и с групповым лидерством, и с принятием групповых решений. Ни одно из звеньев аддитивного механизма бесконфликтного развития внутригрупповых отношений не может нормально функционировать без поддержки групповых ценностей членами группы. Сказанное в полной мере относится также к такому звену аддитивного механизма, как присвоение групповых результатов, которое можно рассматривать как одно из наиболее значимых для членов группы и одновременно как наиболее противоречивое звено в аддитивном механизме бесконфликтного развития внутригрупповых отношений. Значимость этого звена для членов группы объясняется тем, что оно соответствует смыслообразующему этапу участия индивидов в групповой деятельности и во внутригрупповых отношениях, т.е. наиболее значимой фазе удовлетворения индивидуальных потребностей членов коллектива, которое может быть только в форме присвоения себе своей доли идеального или материального продукта коллективного труда. Именно на этом этапе наиболее реальной становится потенциальная угроза конфликта, существенно осложняющая внутриколлективные отношения, именно поэтому присвоение результатов групповой деятельности рассматривается как необходимое звено в аддитивном механизме бесконфликтного развития внутригрупповых отношений. Аддитивная природа этого звена заключается в том, что его смыслообразующая функция питает функционирование всех остальных звеньев этого механизма, включая объединение групповых ресурсов, групповое лидерство, поддержку групповых ценностей и др.

Анализ показывает, что все звенья аддитивного механизма бесконфликтного развития внутригрупповых отношений не только взаимосвязаны между собой, но и оказывают друг на друга «добавочный» (аддитивный) эффект, обеспечивая тем самым

свое взаимосуществование.

Социально-динамическая сущность аддитивного механизма бескризисного развития внутригрупповых отношений проявляется в том, что «бескризисное» развитие не является синонимом «застойного» состояния внутригрупповой динамики. Напротив, соединение человеческих ресурсов внутри группы, формирование группового лидерства в коллективной деятельности и принятие решений с помощью объединенных внутри группы интеллектуальных усилий представляют собой процессы, наполненные содержательными противоречиями, межличностной конфронтацией и идеологическими коллизиями.

Не формулируя оценочных суждений о бесконфликтном способе развития внутригрупповых отношений, отметим, что в любом случае такая групповая динамика может считаться нормальной, поскольку бесконфликтность не исключает и даже не ослабляет внутреннего драматизма коллективного бытия индивидов, входящих в систему внутригрупповых межличностных связей. Попутно заметим, что с самого начала установления межличностных связей в группе, т.е., с момента зарождения внутригрупповых отношений, когда для конфликтных столкновений индивидуальных субъектов групповой деятельности еще нет оснований, в основе взаимоотношений между индивидами уже лежит осознаваемая обеими сторонами потенциальная возможность противостояния. Именно эта потенциальная угроза социального столкновения внутри группы стимулирует у членов группы процессы взаимного социального познания, что позволяет во многих случаях избежать столкновений и обойтись без конфликтного взаимодействия в межиндивидном взаимодействии субъектов групповой деятельности. В таком сближении членов группы открываются возможности для соединения индивидуальных личностных ресурсов в единое групповое целое.

Соединение человеческих ресурсов внутри группы есть объединение индивидуальных интеллектуальных возможностей каждого из членов коллектива, ценностных ориентации личности, мотивационной направленности членов группы, сформированных компетенций у каждого участника групповой деятельности, а также соединение накопленного каждым членом коллектива индивидуального опыта и знаний.

Литература

1. Кидинов А.В., Коваль Н.А. Внутригрупповые отношения: социально-динамический подход к исследованию / А.В. Кидинов, Н.А. Коваль. – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012. – 244 с.

С.А. Масалов
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

316.626:159.923

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ РИСКА КАК ФЕНОМЕНА

Чаще всего риск рассматривают как характеристику ситуации или действия, когда возможны многие исходы, когда существует неопределенность в отношении конкретного исхода и, по крайней мере, одна из возможностей нежелательна» [4, с. 104].

Анализ справочной литературы, а также словарей показало следующее. Так, у В.И. Даля [3] приведены слова: «*рисковать, рискнуть*: фрн. (risquer), пускаться наудачу, на неверное дело, наудалую, отважиться, идти на авось, делать что-либо без верного расчета, подвергаться случайности, действовать смело, предприимчиво, надеясь на счастье, ставить на кон (от игры); рисковать что или чем, подвергаться чему-либо, известной опасности, превратности, неудаче. Ближе к современному употреблению и пониманию риск определяется у С.И. Ожегова [1]. «*Риск: 1*. Возможная опасность. Идти на риск. Без риска. 2. Действие наудачу в надежде на счастливый исход. На свой риск или на свой страх и риск действовать (принимая на себя могущие произойти неприятности)».

Подчеркнем взаимосвязь приведенного выше определения риска по Ожегову с главными направлениями исследования риска, а именно: анализом риска и управлением риском. Первая трактовка риска по Ожегову (возможная опасность) задает риск как состояние или ситуацию, вторая (действие наудачу в надежде на счастливый исход) – определяет риск как действие. Поэтому подразделение исследований риска на анализ риска и управление риском во многом опирается на различия в приведенных двух трактовках риска: анализ риска – это изучение состояния, ситуации или ситуаций (сценариев) с присущими признаками опасности, неопределенности и случайности, управление риском – это действие в условиях опасности, неопределенности, случайности.

В этом определении заложены все основные элементы, которые входят в современные научные трактовки риска. Это: *опасность, неопределенность, случайность*.

Если нет опасности, то нет и риска. Для того, чтобы существовал риск, необходима

опасность или, по крайней мере, нежелательность возможного результата или развития ситуации. Но в последней заложена и неопределенность, связанная с недостатком нашего знания, имеющейся информации или предполагающая также другие, в том числе благоприятные исходы. На результат могут влиять многочисленные случайные факторы, которые приводят к случайности реализации возможных исходов.

Психологические аспекты поведения людей в ситуации риска стали более активно изучаться психологами в 20-е годы XX века. Склонность к риску рассматривалась как личностное свойство, которое выступало как профессионально важное качество в опасных профессиях, либо как нежелательное качество, противопоказание в профессиях, где необходимо проявлять осторожность, осмотрительность.

Так, в психологии труда и инженерной психологии центральным вопросом

является исследование надежности и продуктивности деятельности, особенно в таких профессиях, где высок уровень экстремальных ситуаций и цены ошибок человека. Понятие «риск» является одним из ключевых в описании деятельности человека как оператора сложных систем управления, в особенности процесса принятия решений. В данном контексте риск

понимается как действие, выполняемое в условиях выбора в ситуации неопределенности,

когда существует опасность в случае неудачи оказаться в худшем положении, чем до выбора.

Теоретические концепции, описывающие механизмы рискованного поведения, базируются на социально-когнитивном подходе. Поведение, с точки зрения данного подхода, взаимозависимо и взаимообусловлено внешними и внутренними факторами. К внутренним факторам исследователи относят: возрастные и личностные особенности, специфику протекания биологических, эмоциональных и когнитивных процессов, установки и убеждения, субъективные оценки рискованности того или иного поведения.

Жизнь современного общества сопряжена с разного рода рисками – геополитическими, политическими, социальными, экономическими, финансовыми, технологическими и другими. Феномен риска носит междисциплинарный характер и изучается не только психологами, но и специалистами в области научного управления, социологии, экономики и финансов.

По мнению А.И. Петимко, В.Я. Зверева существует объективное и субъективное понимание риска [2]. Так, объективное понимание риска, считают авторы, должно подразумевать наличие неопределённой возможности неблагоприятного исхода, не зависящей от воли и сознания лица, подверженного риску. Иными словами неопределённость является объективной характеристикой соответствующей ситуации. Такой подход к риску выводит его источники в окружающую человека среду. Реакция людей на такие ситуации и их субъективное отношение к неопределённости являются следствием проявления риска, а не его компонентом.

Подобная точка зрения совсем не означает, что лицо, подверженное риску, не может влиять на его проявление. Однако это влияние возможно лишь за счёт воздействия на окружающую среду как источник риска и не связано с изменением точки зрения на риск.

Поэтому, согласно данному подходу исследование рисковой ситуации представляет собой выявление и изучение источников риска и неопределённости, а также получение как можно более подробной информации о поведении изучаемой системы.

Субъективное понимание риска предполагает наличие отношения или оценки неопределённости. Иными словами, источник неопределённости лежит не в самой ситуации, а в субъективном отношении к ней. В частности, субъективные вероятности реализации неопределённой возможности неблагоприятного исхода не имеют прямого отношения к действительным шансам его реализации, а выражают то, что лицо, принимающее решения, думает о такой возможности. Таким образом, в данном контексте риск представляет собой оценку ситуации с точки зрения восприятия потенциальной осуществимости отрицательных последствий.

Отсюда следует, что риск, понимаемый субъективно, связан с поведением и мышлением человека, принимающего решения, то есть является его характеристикой,

а не окружающей среды. Следовательно, исследование рисковой ситуации необходимо лишь постольку, поскольку оно позволяет индивиду, принимающему решения, улучшить свою оценку риска.

При рассмотрении вопроса о влиянии различных факторов на выбор субъектом рискованных альтернатив существует несколько точек зрения. Так, выделяют ряд состояний, которые при влиянии на индивида формируют его специфическое поведение в опасных ситуациях. Они могут как способствовать решению сложных задач, так и мешать их успешному выполнению. Например, состояние тревоги обычно способствует более быстрому обнаружению опасности, состояние же утомления, наоборот, снижает возможности человека по обнаружению опасности и противодействию ей.

Под воздействием чрезвычайных ситуаций возникают состояния, нарушающие равновесие личности со средой. Среди них в первую очередь следует выделить утомление – комплекс физиологических сдвигов в организме, понижающих работоспособность и создающих конфликт между внешними требованиями и снизившимися возможностями человека. Для разрешения этого конфликта организм мобилизует внутренние ресурсы, переходит на более высокий энергетический уровень функционирования, что переживается в виде состояния усталости. Утомление развивается неравномерно и особенно сказывается в конце дня, недели. В периоды пика утомления частота несчастных случаев выше. Еще большую угрозу для безопасности деятельности представляет *состояние переутомления*. Если утомление является для человека нормальным, естественным состоянием, преодолеть которое помогает обычный отдых, то переутомление – патологическое состояние. Чтобы устранить его, требуется медицинское вмешательство.

Развитие состояния усталости в значительной мере обусловлено психологическими факторами – потребностью в работе, мотивацией, интересом. Увеличение внешней нагрузки приводит к *стрессу*. Стресс может возникать, когда интенсивная работа и ограничения во времени вынуждают человека предельно напрягать силы и мобилизовывать внутренние резервы. Экстремальность такой деятельности повышается из-за сильных внешних воздействий (шумы, сутолока), которые увеличивают информационную нагрузку, нарушают нормальные условия деятельности. Другие факторы, способствующие возникновению стресса, – это однородность поступающей информации, недостаток межличностных контактов, низкая двигательная активность. В таких условиях у человека появляется состояние монотонии, при котором необходимый уровень бодрствования, внимания приходится поддерживать за счет волевых усилий, что также приводит к истощению ресурсов.

Среда как фактор, способный вызвать чрезвычайные и экстремальные ситуации, опасные для человека, подразделяется на физическую и социальную.

Физическая среда – это совокупность условий, в которых живет и трудится человек (география местности, климат, условия труда и отдыха, режим дня и т. п.). Кроме того, она и сама может представлять опасность для жизни человека. Примером служит проживание в районах с повышенной сейсмической активностью, вблизи действующих вулканов, на территории, подверженной частым наводнениям, ураганам и т. д. Люди, живущие на территориях с высоким риском различного рода катаклизмов, в большей степени готовы действовать в экстремальной ситуации. Иногда опасная ситуация бывает спровоцирована психологическими состояниями, вызванными теснотой и духотой и др. В этих условиях снижается внимание, повышается эмоциональный

фон поведения личности. Фактор физической среды действует опосредованно, и различные люди ведут себя при одних и тех же условиях по-разному.

Социальная среда – это окружение человека, это те люди, с которыми он общается, взаимодействует. В контексте проблемы безопасности личности в чрезвычайных ситуациях социального характера определяющее значение, таким образом, имеет фактор социальной среды.

Литература

1. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / Российская АН. Ин-т рус. яз., Российский фонд культуры. М.: Азъ Ltd., 1992.
2. Зверев ВЛ., Петимко А.И. Основные направления и концепции исследований риска и современное состояние проблемы в психологии. // Психолого-педагогические проблемы безопасности человека и общества. - 2010. №3 (8) С. 32-38.
3. Словарь русского языка: в 4-х т. / АН СССР, Ин-т рус. яз., под ред. А.П. Евгеньевой.3-е изд., стереотип. М.: Русский язык, 1985–1988. Т. 3. П-Р. 1987. 752 с.
4. Covello V.T., Mumpower J. Risk Analysis and Risk Management: An Historical Perspective // Risk Analysis, 1985. Vol. 5. No. 2. PP. 103–120.

N. Daskalovska
Faculty of Philology, Goce Delcev University - Stip

004.78:159.953.5]:81-028.31

WEBQUEST – AN EFFECTIVE ONLINE TOOL FOR LANGUAGE LEARNING AND DEVELOPMENT

Abstract: Computers and the Internet have opened up many possibilities for language teaching and learning. There are many websites and software programmes which enable learners to improve their language knowledge and skills by communicating with other English speakers and engaging in various activities that provide more authentic learning experiences. This paper describes one of the numerous online tools for language learning and development - the WebQuest, which is an inquiry-oriented activity that requires the use of authentic materials and provides opportunities for authentic language use.

Keywords: WebQuest, language learning, technology, authentic learning experience

> *No language instructor, professor, applied linguist, graduate student, or department chair would deny the importance of using new technologies to enhance the learning environment—and the subject area of foreign languages is no exception.*
>
> (Blake, 2008: xiii)

Introduction

Today, when technology has become an indispensable part of every aspect of our lives, it is inevitable for teachers to incorporate the use of technology in their teaching programmes. Language teachers in particular need to become aware of the benefits of using technology in the classroom. When the use of computers and the Internet in teaching was not an option, Nuttall stated that 'the best way to improve your knowledge of a foreign language is to go and live among its speakers. The next best way is to read extensively in it' (1982: 168). Nowadays, language learners have a third option – computer-mediated communication which offers opportunities for communication with other English speakers from all over the world (Chapelle, 2003: 35). As formal L2 teaching cannot provide sufficient input in the target language, which is one of the conditions for successful language learning, the use of technology 'could play a major role in enhancing L2 learners' contact with the target language, especially in the absence of study abroad' (Blake, 2008: 2). Apart from providing access to authentic materials and opportunities for online discussions and conversations with other English speakers, the Internet also enables learners to engage in tasks and activities which provide comprehensible input and output, foster interaction, collaboration and negotiation of meaning as well as encourage learner autonomy and independence.

However, as Blake points out, "without a clear pedagogy for web-based language learning, the best applications of technology will be for naught…and abandons the student to nothing more than a series of navigable resources (URLs) accompanied by fill-in-the-blank exercises" (2008: 39). Even though computers can be used for grammar and vocabulary exercises which learners can do in the classroom or at home, their main advantage can be

seen in the implementation of tasks and activities that require learners to communicate and interact, to collect and share information, to solve problems and to reach a desired goal. Vallance et al. (2009) state that the tasks which use technology should fulfil the following criteria:

- • Encourage discussion, consultation and sharing
- • Focus upon process and product of task and learning objectives
- • Integrate multiple-media
- • Allow access to a wide range of information
- • Facilitate and/or negotiate students' periodic outcomes
- • Provide a channel for feedback and assessment
- • Be flexible in when and where learning occurs
- • Question whether the activities required in the task process can be done "without" IT

WebQuests

A WebQuest is one of the many online tools available to learners that provide opportunities for authentic learning experiences. Dodge (1995) defines the WebQuest as 'an inquiry-oriented activity in which some or all of the information that learners interact with comes from resources on the internet, optionally supplemented with videoconferencing'. He identifies two types of WebQuests: short-term and long-term. The aim of a short-term WebQuest is knowledge acquisition and integration and it can be completed in one to three class periods. A long-term WebQuest, on the other hand, can take between one week and a month and its aim is extending and refining knowledge. Some of the thinking skills that WebQuests require include: comparing, classifying, inducing, deducing and analysing. They can be created by both teachers and learners as they have a clear structure usually consisting of 5 steps: introduction, task, process, evaluation and conclusion. Optionally there is a *welcome* page which gives a short description of the project and information about the students and the teacher.

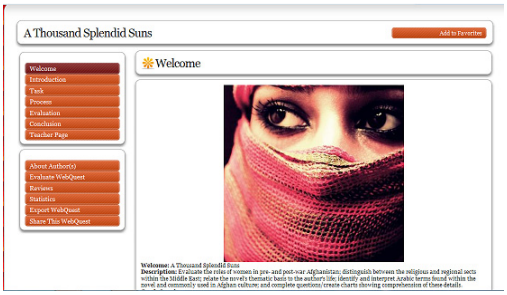

Figure 1. Welcome

The role of the *introduction* is to introduce the topic and to give some background information, and 'in the language learning context, often introduces key vocabulary and concepts which learners will need to understand in order to complete the tasks involved' (Dudeney and Hockly, 2007). The aim of this WebQuest created (by Judith Jackson) while the learners are reading the book "A Thousand Splendid Suns" by Khaled Hosseini is to explore several topics related to the book such as the roles of women in pre- and post- war Afghanistan as well as some other cultural and religious issues tackled in the book. One of

the language tasks is identifying and interpreting Arabic terms commonly used in Afghan culture.

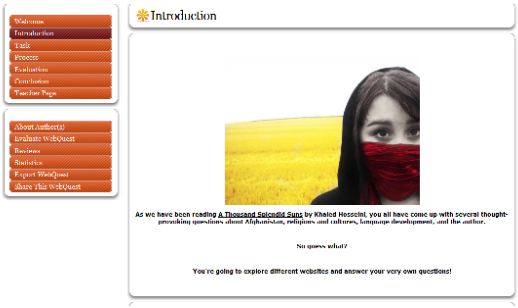

Figure 2. Introduction

The *task* section explains what the learners are expected to do and what their final goal is. As Dodge points out, it should be doable and interesting in order to motivate the learners so that besides helping them to gain new knowledge and skills it should also bring enjoyment and satisfaction. A final product of a WebQuest can be a searchable database, a microworld that represents a physical space, an interactive story, a case study, a document that presents a controversial situation, etc. The goal of this WebQuest is to create a tri-board which highlights the most important information the learners have collected during the WebQuest.

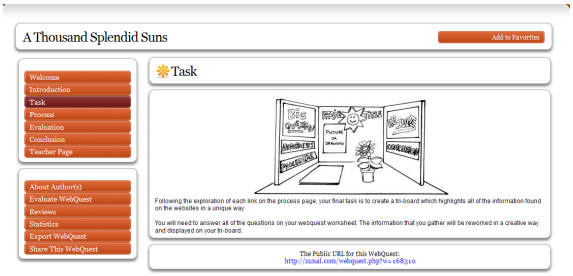

Figure 3. Task

The next stage is the *process* stage which includes the activities and the sources the learners will need in order to do the task such as "web documents, experts available via e-mail or realtime conferencing, searchable databases on the net, and books and other documents physically available in the learner's setting" (Dodge, 1995). Most of the sources are on the Internet and they are usually given as links to the required websites, so that learners have to follow the links and find the answers to the posed questions. In this WebQuest there are five tasks: a) expressing their feelings and reactions to photo essays referring to Taliban, Afghanistan, Afghanistan's Soviet Invasion, Kabul and Women in Afghanistan; b) reading two articles on the role of Afghan women and writing a response; c) finding information about one of the main ethnic groups in Afghanistan; d) finding information about the author, and e) interpreting several Arabic terms used in the book.

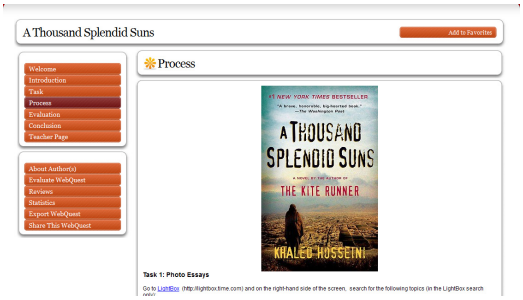

Figure 4. Process

The *evaluation* section contains questions or a rubric for self-evaluation and teacher-evaluation and feedback. Since learners can see all the sections before they start the WebQuest, knowing what is expected of them and how their work will be evaluated helps them understand what they need to do and what aspects of the tasks they need to focus on.

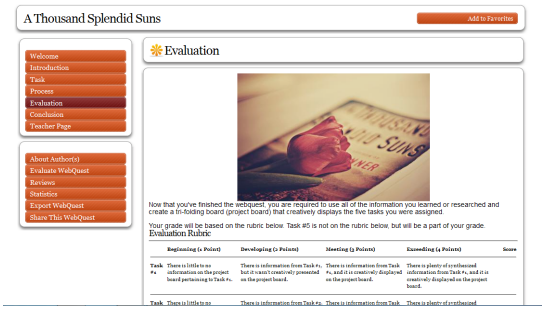

Figure 5. Evaluation

The last section is the *conclusion* where the teacher states what learners will have achieved by the end of the WebQuest. It brings closure to the tasks they have done and gives them a sense of satisfaction for reaching the goal.

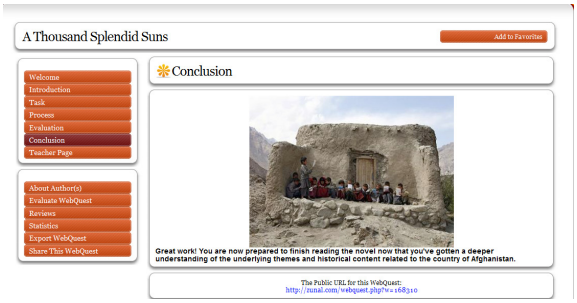

Figure 6. Conclusion

This example of a WebQuest shows that in order to complete it, learners have to read and analyse a number of authentic texts and to relate that information to the book they are reading. After they have collected the information, they need to collaborate and decide what information to include in the final product and how to present it to the class. Not only are the sources authentic, but the task and the processes involved in completing

the task are also authentic. Authenticity is considered an important factor for successful language acquisition. However, Rüschoff (2009: 44) states that authenticity cannot be limited to occasionally replacing the textbook with a sample of "real language," but that true authenticity necessitates the provision of learning experiences which include authenticity of language, authenticity of task, authenticity of learning situation, and authenticity of interaction in language learning.

Conclusion

Computers and the Internet offer numerous possibilities for language learners. They can communicate with other English speakers via email, chat programmes, discussion forums, social networks or videoconferencing. The can read and listen to authentic materials and engage in various activities that provide opportunities for expanding their knowledge, practicing the language, developing their communicative competence and learning strategies that would help them become more competent users of the target language. Moreover, web-based tasks help in strengthening not only language awareness, but cultural awareness as well. Bearing in mind the fact that today's generations have grown up with technology, it is wise to take advantage of their love of technology to enhance their language learning and provide authentic learning experiences.

References

1. Blake, R.J. (2008). Brave New Digital Classroom: Technology and Foreign Language Learning. Georgetown University Press: Washington, D.C.
2. Chapelle, A.C. (2003). English Language Learning and Technology. Amsterdam: John Benjamins.
3. Dudeney, G. & Hockly, N. (2007). How to teach English with technology. Essex, England: Pearson Education Limited
4. Nuttall, C. (1982). Teaching Reading Skills in a Foreign Language. Oxford: Heinemann International.
5. Rüschoff, B. (2009). Output-Oriented Language Learning With Digital Media. In M. Thomas, (Ed.), Handbook of Research on Web 2.0 and Second Language Learning. Hershey, London & New York: IGI Global Reference.
6. Vallance, M, Vallance K. & Matsui, M. (2009). Criteria for the Implementation of Learning Technologies. In M. Thomas (Ed.), Handbook of Research on Web 2.0 and Second Language Learning. Hershey, London & New York: IGI Global Reference.

С.В. Лысенко 159.922.8-057
«Тамбовский государственный университет имени Г.Р.Державина», rose_177@bk.ru
О.В. Нефедова
«Тамбовский государственный университет имени Г.Р.Державина», rose_177@bk.ru

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СУБЪЕКТИВНОГО ПРЕДСТАВЛЕНИЯ МОЛОДЕЖИ О ТРУДНЫХ ЖИЗНЕННЫХ СИТУАЦИЯХ

Модернизация системы современного высшего образования ставит главной задачей подготовку активного, конкурентоспособного и эмоционально стабильного специалиста. Положение молодёжи в обществе, как правило, характеризуется как нестабильное и противоречивое. С одной стороны молодёжь представляет собой самую энергичную и активную часть нашего общества; с другой стороны, в силу ограниченного характера её практической, созидательной деятельности, неполной включённости в систему общественных отношений – социально не достаточно подготовленную, а значит и уязвимую её часть [1]. Важным является знание условий и факторов, способствующих развитию психологического ресурса здоровья молодежи [3].

Психологической особенностью рассматриваемой нами социальной группы является то, что она находится в ситуации выбора своего будущего и самоопределения. Выбор будущего, его планирование – характерная черта молодого возраста; он не был бы таким заманчивым, если бы человек заблаговременно знал, что преподнесет ему завтрашний день. Молодость представляет собой период действенного образования устойчивой позиции, характеризующийся становлением определенной формы поведения в результате овладения полным комплексом социальных функций взрослого человека и формированием новой взрослой идентичности.

Выбор современной молодежи зависит от множества факторов как внутренних, так и внешних. Так, одна и та же ситуация может быть классифицирована разными субъектами неоднообразно, для одних лиц она будет являться трудной и непреодолимой, а другим покажется посильной и нетрудной. Н.Г. Осухова считает, что трудная жизненная ситуация это такая ситуация, в которой «в результате внешних воздействий или внутренних изменений происходит нарушение адаптации человека к жизни, в результате чего он не в состоянии удовлетворять свои основные жизненные потребности посредством моделей и способов поведения, выработанных в предыдущие периоды жизни» [2].

Поскольку жизненный путь человека представляет собой череду сменяющихся событий, как во внешних проявлениях различных сфер жизни, так и во внутреннем мире, то отдельно взятые события жизни могут выступать объективно в качестве экстремальных ситуаций, а также субъективно восприниматься и оцениваться как стрессовые или трудные, требующие совладания и изменений. Поэтому изучение субъективно трудных для молодежи ситуаций и отношения к ним и является актуальной задачей.

Целью настоящего исследования явилось изучение субъективного представления молодежи о трудных жизненных ситуациях и отношения к ним.

В исследовании приняли участие более 170 человек, в возрасте от 18 до 25 лет; в

данную выборку вошли студенты разных специальностей высших учебных заведений г. Тамбова. Для решения поставленной задачи и выявления сущности и специфики трудных жизненных ситуаций современного молодого поколения нами был использован метод «Незаконченные предложения». Данный метод является модификацией техники словесных ассоциаций. Метод «Незаконченные предложения» мы предпочли другим возможным методам, поскольку он имеет ряд преимуществ, важных для данного исследования, во-первых, предоставляет неограниченную свободу испытуемому и колоссальную вариативность ответов; во-вторых, он отражает большую площадь поведенческого мира респондента. Список незаконченных предложений нами был модифицирован применительно к задачам нашего исследования и направлен на выявление трудных, проблемных, эмоционально-значимых ситуаций для молодежи. Респондентам было предложено дописать фразы самостоятельно, дополнив каждую своим содержанием, характерным именно для него. Респондентам было предложено продолжить следующие высказывания: «В современном обществе труднее всего…», «Основная проблема для меня в настоящее время…», «Больше всего меня огорчает в современном мире…», «Самой большой проблемой молодежи …».

Интерпретация полученных результатов позволяет нам говорить о том, что наиболее частыми ответами на данные предложения явились следующие высказывания: предложение «В современном обществе труднее всего…» респонденты заканчивали так: «устроиться на хорошую работу», «дружить», «верить людям», «быть понятым», «найти гармонию и быть абсолютно счастливым».

Было обнаружено, что при ответе на предложение «Основная проблема для меня в настоящее время…» самым распространенным мнением среди испытуемых было: «нехватка времени», «деньги», «материальная зависимость», «учеба», «сдача экзаменов».

На вопрос «Больше всего меня огорчает в современном мире…» были даны следующие ответы: «цинизм и то, что мы теряем некоторые наши традиции», «злость и непонимание»; «проникновение не лучших традиций других культур», «что часто деньги решают все».

Предложение «Самой большой проблемой молодежи может быть…» респонденты закончили следующими высказываниями: «желание положиться на судьбу и бездействовать», «проблема устроиться на желаемую работу после окончания института», «разные зависимости (интернет-зависимость, наркотическая зависимость и др.)», «влияние Запада на нашу культуру».

Контент-анализ позволил систематизировать и обобщить все наиболее важные для молодежи трудности (рис.1). Третья часть респондентов (29%) считают, что молодежь не достаточно активна. С одной стороны, у молодежи много возможностей в современных социально-экономических условиях и доступных ресурсов для проявления себя, с другой очевидно нежелание активно их использовать, занимать более энергичную жизненную позицию. Эта часть респондентов отмечала, что желание плыть по течению это главная проблема общества. На втором месте по значимости для молодежи стоит проблема удачного трудоустройства (25%). Респонденты придерживаются такого мнения, что для работодателей более конкурентноспособны специалисты с опытом работы, а спрос на молодых специалистов, не имеющих стажа работы и дополнительных навыков невелик; также немаловажным фактором является состоятельность родителей, повышающая шансы получения хорошо оплачиваемой должности в серьезной организации. Было выявлено, что 22% респондентов отмечают,

что молодежь склонна к интернет - зависимости, которая, по их мнению, заключается в постоянном ожидании выхода в интернет, желании посетить социальные сети, проверить почту, непреодолимой тяге к поиску информации в интернет – ресурсах и т.д.

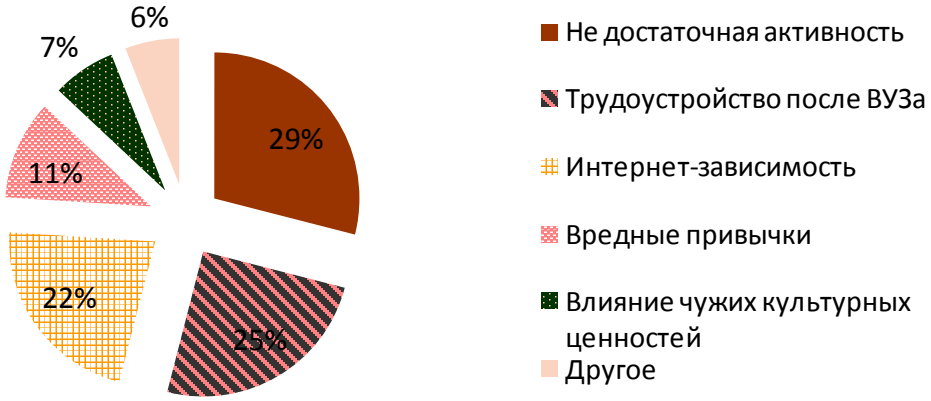

Рис.1. Распределение субъективного представления молодежи о проблемных жизненных ситуациях.

Важно отметить, что, характеризуя в целом субъективное отношение к положению молодежи и саму молодежь, респонденты не всегда относят эти утверждения, применительно к себе. Относительно лично себя респонденты единогласно отвечали: «конкретно я достаточно активный человек, я не плыву по течению, я стремлюсь ко многому… много хочу добиться в жизни и пытаюсь это сделать», а на вопросы, связанные с темой интернет, откровенно признавались, что много времени проводят в социальных сетях.

Проведенный анализ также показал, что молодежь волнует не только «нехватка материальных средств», но и моральные ценности общества, сохранность традиций; их беспокоят ситуации, в которых они встречаются с безразличием и равнодушием к окружающим людям со стороны общества; с утратой культурных традиций и ценностей. Важно, отмечают респонденты, сохранить в современном мире доверительные, эмпатийные, духовные отношения.

Кроме того, нами был проведен гендерный анализ результатов исследования. Так представительницы женского пола разделились на две группы по проблеме трудоустройства и бездействия (28%), на втором месте они отдают предпочтение интернет-зависимости (25%), а затем идут вредные привычки (8%) и влияние других культур (7%). Ответы молодых людей выглядят следующим образом: бездействие и желание плыть по течению (32%), проблема трудоустройства после ВУЗа (19%), вредные привычки (17%), интернет-зависимость (15%), влияние других культур (6%). Таким образом, общим для обоих полов является выделение проблемы низкой активности и трудоустройства, а ответы респондентов мужского и женского пола состоят в том, что юноши считают (кроме вышеперечисленных) наиболее значимой проблему вредных

привычек, а девушки интернет-зависимость.

Таким образом, проведенное исследование позволило провести психологический анализ субъективного представления молодежи о трудных, проблемных, эмоционально значимых ситуациях, что позволяет лучше понять специфику внутренних проблем молодежи и механизмы совладания с ними.

Список использованных источников:

1. Карпухин О.И. Молодёжь России: особенности социализации и самоопределения // Социологические исследования. 2000. № 3. С. 125
2. Осухова Н. Г. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях: учебное пособие. М., 2008 г.
3. Хватова М.В. Акмеологические ресурсы психологического здоровья: история и теория проблемы: монография. Тамбов, 2010. 164 с.

Н.Б. Трофимова 37.013.78-057.87
«Воронежский государственный педагогический университет», n_trofimova@mail.ru

НРАВСТВЕННАЯ КУЛЬТУРА КАК МЕХАНИЗМ ДУХОВНОГО РОСТА СТУДЕНТОВ ПЕДВУЗА

Важным показателем развития общества выступает *нравственная культура*, которая определяет личную культуру и культуру общества. Она обеспечивает продуктивность развития духовности личности за счет активного использования, как внутренних ресурсов, так и возможностей, определяемых условиями внешней среды. У личности, овладевшей основами нравственной культуры, формируются такие качества, как готовность к саморазвитию и самообновлению, постоянному порождению новых форм и способов удовлетворения потребности в самореализации. Эти личностные качества, с одной стороны, обусловлены, уровнем нравственной культуры, с другой стороны, сами выступают как детерминанты эффективности в развитии духовности личности.

Можно утверждать, что нравственная культура – это личностное новообразование юности, которое обусловливает духовно-нравственное становление человека. Высокий уровень нравственной культуры позволяет осмысливать процесс саморазвития как жизненную ценность, создавать условия для самосовершенствования и самореализации в процессе жизнедеятельности, познавать, анализировать, творчески проявлять свою самость. Развитие нравственной культуры как личностного образования приводит к постановке новых задач, открывающих возможности для новых жизненных выборов личности, для новых шагов в саморазвитии, самоактуализации и духовном росте.

Вместе с тем развитие нравственной культуры обусловливает интеграцию саморазвития человека как индивида, личности, субъекта и индивидуальности, и поэтому происходит создание новой целостности, где в качестве интегрирующего центра выступает духовность личности. Следовательно, по своей природе нравственная культура является духовным образованием. В этом случае духовность выступает как феномен, который определяет продвижение человека «вперед и вверх», является основанием для зарождения потребности в саморазвитии, а затем – в формировании и развитии нравственной культуры как механизма, обеспечивающего это саморазвитие и продвижение к акме.

Необходимо подчеркнуть, что нравственная зрелость наступает тогда, когда личность сама себе устанавливает правила и нормы образа жизни, сама выступает как законодатель своей нравственной жизни. Без свободы выбора, без собственного нравственного самоопределения личность не может быть готовой к анализу своего нравственного опыта, своих жизненных ценностей и ориентиров, избирательности отношений.

Нравственная культура студентов предполагает созидание своего внутреннего мира через принятие общественных норм. Однако как подчеркивает А.Н. Шимина «Маятник нравственной жизни в условиях рассогласования рекламируемой морали и реально действующих норм организации социальной жизни при всех колебательных движениях между полюсами может привести к точке затухания. Вместо предполагаемого возвышения личности может произойти ее нравственный надлом, в результате которого утвердится нравственный нигилизм» [2. С.102]. Появление такой особенности личности

характерно для юношеского возраста и периода студенческой жизни.

Также важно для студенческого возраста формирование «нравственной позиции». Причем, нравственная культура предопределяет формирование «нравственной позиции», которую целесообразно соотнести с возможностью личности разрешать противоречия, возникающие в ее жизнедеятельности, «изменяющих» ее сознание, самопознание, целеполагание. Нравственная позиция – это проявление меры тождества познания, самопознания, целеполагания и социального опыта человека.

Обучить нравственности нельзя, но образованность и нравственность между собой тесно взаимосвязаны: «образование хранит, воспроизводит и приумножает социальную значимость нравственности» [2.С.104]. В этой связи «образованность» и «нравственность» можно рассматривать как базовые характеристики личности студента.

Начало обучения в вузе – это период активного свободного поиска «Образа – Я», отношения к будущей профессиональной деятельности. Профессия «учитель» предполагает наличие соответствия принципов жизни и деятельности требованиям общественной жизни, высокой культуры нравственного самосознания, что отвечает требованиям социального прогресса. Будущий учитель, поступая в педагогический вуз, берет на себя ответственность за ту нравственную атмосферу, в которой будет расти, развиваться, формироваться новое поколение общества. Здоровая атмосфера в школе создается высоким уровнем нравственной культуры педагога. Однако осознание такой атмосферы, ее понимание происходит или не происходит в стенах специальных учебных заведений. В силу этого процесс обучения и воспитания приобретает характер нахождения правильного практического самоопределения индивида, отвечающего позитивным социальным потребностям, высшим образцам деятельности в конкретной сфере жизни. В период профессионального становления идет формирование и становление ответственности за Другого предполагающая высшей ценностью человеческую жизнь, бытие человека.

Нравственная позиция является регулятором поведения и деятельности студента. Отечественные исследователи нравственного воспитания человека считают, что действенное становление и развитие человека в обществе происходит в реальном отношении «человек-человек». Не материальные условия жизни или принципы сами по себе формируют нравственные позиции, а человеческие отношения, процесс общения, в котором происходит изменение человека и окружающих его людей. Человек формируется в реальном соотношении своего собственного поведения, своих поступков с поведением и поступками окружающих. В системе общения личность действует избирательно, стараясь приблизиться к одним индивидам как своему образцу, и отвергает других, берет на вооружение одни принципы и ценности культуры и отворачивается от других. В таком проявлении своей активности осуществляется ее самоформирование.

При анализе нравственной позиции студентов можно выделить такие доминантные отношения, как:

- отношение к Другому как к социально равному;
- отношение к своей будущей деятельности как социально значимой;
- отношение к себе как самостоятельной, свободной и справедливой личности;
- отношение к саморазвитию, как условию нравственного совершенствования и роста.

Названные отношения при условии их реализации и интеграции в нравственную позицию позволяют личности решать сложные проблемы своей жизнедеятельности, сохранения своего достоинства.

Необходимо отметить, что поведение человека всегда окрашивается способом разрешения противоречия между осознанием, представлением нравственного поступка и реальным поступком. Социальный опыт, накопленный в период школьной жизни, не всегда характеризуется устойчивой нравственной позицией. Это связано с тем, что школьная жизнь – особая социокультурная среда и нравственное воспитание довольно часто сводится к познанию нравственных норм, а не к способу организации школьной жизни. Поэтому в условиях свободного выбора линии своего поведения в условиях вузовской жизни личность ориентируется на внешний контроль, а он практически отсутствует. Исчезли механизмы наказания, угроз, а собственного устойчивого свободного выбора социальных форм поведения не сформировано.

Выготский Л.С. писал, что «нравственным поведением всегда будет такое, которое связано со свободным выбором социальных форм поведения». Он подчеркивал на основе анализа работ о воспитании: «надо исходить не из зла, а из добра», не следует превращать нравственность во «внутреннюю полицию» духа, избегать чего-либо из боязни еще не значит совершать нравственный поступок. Нравственное, в психологическом смысле, всегда свободно [1. С. 257].

Студентам педагогического университета необходимо переосмыслить накопленный в условиях школьной жизни свой социальный опыт и соотнести его с целями и условиями своей будущей профессиональной деятельности, осознать себя как субъекта особой деятельности, способного ориентироваться на проявление в себе позитивной свободы, и организовывать жизнь других, социальную среду, где вся эта жизнь будет пронизывать и опутывать жизнь ребенка тысячами социальных связей, которые помогли бы «выработке нравственного характера» (Л.С. Выготский).

В студенческие годы осуществляется активный поиск жизненных ориентаций. Взрослый, нравственно зрелый, образованный человек способен соизмерять свою практическую деятельность и свой образ жизни с основаниями жизни человеческого рода. Ему удается осознать и осмыслить, что собственная жизнь находится в зависимости от деятельности других людей.

Современные условия развития общества диктуют необходимость адекватного выбора содержания своей практической деятельности. В этом выборе человек приобретает свое реальное универсальное достоинство. Оценка объективных критериев этого достоинства становится объективной потребностью общества, т.к. человек живет не столько в сути вещей, сколько в сути самой жизни. Он приобретает подлинный смысл своей жизни и деятельности лишь в том случае, если видит в других свое продолжение, продолжение своего бытия, дела своей жизни. Однако это требует от личности предъявления к себе самых высоких профессиональных и нравственных требований.

Профессиональное и нравственное становление студента в педагогическом университете должно проявляться в общей педагогической культуре специалиста, в нравственной зрелости его личности, ибо такая личность может стать объектом для формирования и становления общей социальной нормы – гуманистического отношения к окружающему миру.

Итак, нравственная позиция – это сложное личностное образование, которое характеризуется ориентацией личности на позитивную свободу выбора,

направленностью на саморазвитие, устойчивой системой ценностных отношений и их регуляцией.

Анализ работ (Трещева А.М., Трофимовой Н.Б., Трофимовой Н.М. и др.) позволяет выделить несколько этапов формирования нравственной позиции студентов педагогического вуза, адекватные этапам задачи, стоящие перед системой образования в педвузе: I этап (довузовский) – состоит в создании условий для вхождения выпускников школы в педагогическую культуру; II этап (общекультурный) – в создании условий для формирования образа «Я-личность» и развитие высоких нравственных качеств личности, уважение этих качеств в себе; III этап (вузовский – нравственная культура) – в создании условий для построения собственной концепции взаимодействия и взаимоотношения со школьниками, обеспечивающей достижение высших позитивных результатов развития их личности.

Образовательный процесс в вузе – это и комплекс внешних условий, обеспечивающий воздействие на внутренние изменения личности, ее развитие, и особая субкультура, в которой находят свое место элементы культуры общества. Новые условия ставят личность перед необходимостью включаться не только в новый уровень деятельности, но и иные межличностные отношения. Студент оказывается в положении «реального» и «должного». Эти данности часто не совпадают, и больше того, бывают противоречивы. Поэтому способ сближения этих представлений требует нового уровня нравственного сознания, нравственной культуры личности. При этом нравственная культура противостоит разрушительному механизму личности и определяет возможности духовного роста студента, созидание своего внутреннего мира через преодоление своих побуждений путем свободного выбора нравственного действия.

Литература

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: «Педагогика». 1991. – 468 с.
2. Шимина А.Н. Философские основы образования. – Воронеж. 1999. – 118 с.

М-р. Трумпеска Снежана 37.013.83:005.32

МОТИВАЦИЈАТА И НАЈВИСОКО НИВО НА ДОСТИГНУВАЊЕ КАЈ ВОЗРАСНИТЕ ВО УСЛОВИ НА СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ

Abstract

Reasons for continuing professional development of man are the conditions where he lives and works, and everyday changes in his life. He is under constant enforcement to renew his knowledge, skills and competencies. Thus, developmental psychology, especially akmeology, deals with the issue of personal development and his highest level of achievement – acme. Toward his highest level of achievement – acme, man is climbing a ladder in his middle age. The presence of potential in the individual, in shape of motivation is very important prerequisite for complete self-achievement, self- realization in everyday life. Acme is different in different people and it depends on many elements. It is very important to emphasize that acme depends on the period when does the man achieve it, and for how long the man have been developing in order to achieve the acme. The human "I" constantly forces people to overlook and reexamine his relations in social society where he lives and works. Human capability for self- mobilization and surpassing the objective hinders Objective evaluation of personal strengths and weaknesses, and level of personal readiness for new, harder activities, gives him possibility to overcome the requirements of modern living.

Key words and phrases : adult education, acmeology, acme, acmeological potential of a person, motives in learning

Апстракт

Условите во кои што живее и работи човекот и промените што се случуваат во секојдневниот живот се причина тој континуирано да учи. Постојано му се наметнува потебата од нови знаења, вештини и компетенции. Во контекст на тоа развојната психологија а посебно акмеологијата се занимава со проблемот на развој на личноста и нејзиното највисоко ниво на достигнување-*акме*. Возрасниот со голема посветеност учи се додека не го достигне највисокото ниво-*акме*. Кон своето највисоко достигнување, врв-*акме*, во зрелата возраст човекот се издигнува како по скали. Присуството на потенцијал кај поединецот во форма на мотивација е важен предуслов во потполност да се само-исполнува, само-реализира во секојдневниот живот. Кај различните луѓе акмето е различно и тоа зависи од многу фактори. Важно е да се истакне и тоа дека акмето зависи од тоа во кој период се достигнува и колку долго време човекот учел за да го постигне тоа. "Јас" го тера човекот постојано да ги преразгледува, и преиспитува своите односи во социјалната средина во која што живее и работи. Способноста на човекот за сопствена мобилизација и надминување на препреките од објективен карактер,објективното оценување на сопствените силни и слаби страни и степенот на сопствена готовност за нови потешки, дејствија, му дава можност да ги совлада барањата на современото живеење.

Клучни зборови: образование за возрасни, акмеологија, акме, акмеолошки потенцијал на личноста, мотиви за учење

ВОВЕД

Брзиот техничко-технолошки развој, социо-економските промени, информатичката технологија, внесувањето на нови техники и технологии во производните процеси, развојот на нови начини на комуникација и иновации се една од причините поради кои лицата во зрела возраст постојано треба да се активни и да бидат секогаш во чекор со промените во современиот свет. Еднаш наученото не може да биде доволно за да може да се следат промените. Ова се причини образованието на возрасните, односно учењето во текот на целиот живот да стане потреба на секого. Во развојната психологија, особено акмеологијата основен објект на изучување е возрасниот човек. Промените, кои настануваат во овој период од живот на човекот како сложено природно суштество- индивидуа, како продукт на општествените односи-изградена личност, и како субјект на дејноста што ја обавува, пред се како професионалец, се проучуваат од страна на акмеологијата. Меѓу другите прашања кои ги третира акмеологијата е и прашањето за феноменот возрасна, зрела личност. Возрасниот со голема посветеност учи, работи за да достигне високо ниво на знаења, компетенции во специјалноста која ја одбрал, а потоа ја презема целата одговорност за резултатите од својата работа, работи како вистински професионалец, не се задоволува од постигнатото. Тој постојано се труди и сака да постигне ново, повисоко ниво во својата дејност. Промените во секојдневниот живот и условите во кои што живее и работи му го наметнуваат тоа. Оваа пак сведочи за негова зрелост како субјект во дејноста што ја обавува. Од погоре изнесеното може да се констатира еден од проблемите, со кој се занимава акмеологијата на теоретско и практично ниво. Проучувањето на соодносот меѓу развојот на мотивацијата за учење и возрасниот човек како сложено природно суштество (индивидуа), како продукт на општествените односи (личност) и како субјект на дејноста која ја обавува (пред се како професионалец).

Феноменот акме и развој на акмеолошки потенцијал

Акме (Acme)[1] е највисоката точка, во развојот на секој човек, фаза на највисоки достигнувања, кога кај личноста зрелоста се покажува во секоја сфера, а максималното ниво на способност и " талент" на развој е постигнат. Највисокото ниво-*акме* (Acme) кај една личност, како највисоко ниво на личен развој, се карактеризира со прогресивна ориентација (конструктивна намера), интензитет на развој (лавина, динамика), негова концептуална непотполнетост (отвореност кон уште една фаза на развој). При процесот на социјализација и воспитување човекот се формира како личност, граѓанин, професионалец, сопруг, родител. Секој човек на одредена етапа од својот живот се искачува до некое ниво кое претставува врв во неговиот развој. Притоа, врвот - *акме* што го постигнува секој човек, го чинат одредени содржински карактеристики. Комбинацијата на повеќе високи нивоа во еден врв во еден ист период од животот на човекот, најчесто претставува исклучок. Таквите луѓе се исклучително способни, активни, исполнети. Кон своето највисоко достигнување, врв-*акме*, во зрелата возраст човекот се издигнува како по скали. Секоја скала има свој придонес при подготвувањето на содржината и начинот на појавување на идното макро акме. Во тој период кај човекот се појавуваат најголемите постигнувања и тоа во однос на физичкото здравје, духовно-моралното богатство (со активности, дејствија, кои имаат големи позитивни и социјални последици и чиј што резултат е создавање на иновативни материјални добра, оригинални уметнички творби и други вредности). За да се појави *акмето* кај

1 Бодалев А.А. О феномене акме и некоторых закономерностях его формирования и развития // Мир психологии.-1995,- № 3.- С.3-17

една личност, напори се прават континуирано поттикнувајќи ја личноста. Почнувајќи уште од претшколскиот и школскиот период во детството, адолесцентниот и младиот период. Постигнувањето и достигнувањето на врв- *акме* кај личноста е проследено преку создавање на оригинални духовни и материјални вредности во зависност од карактерот на дејноста што ја обавува. Таквите достигнувања се одвиваат во нееднакви временски периоди на развој. На пр., во балетот, фудбалот или било кој друг спорт тие временски интервали се кратки, додека во научната дејност кај природните и општествените науки се долги, а уште подолги во филозофијата. Сепак, треба да се напомене и тоа дека кај една личност постои енергетски потенцијал, жестина, самоувереност, отпорност на надворешни влијанија, способност да ги бранат своите ставови, размислувања, независност и т.н. Таквите личности се луѓе со харизма и високи лични квалитети. Очигледно е дека присуството на потенцијал кај поединецот (во форма на мотивација, можности, квалитети, личните карактеристики на врвот на својот развој- *акме*) е важен предуслов во потполност да се само-исполнуааат, само - реализираат во нивниот секојдневен живот.

Општата идеја за акмеолошки потенцијал (acmeological)[2] на едно лице е формирана врз основа на научни гледишта на Acme-мотивацијата и Acme-способностите на едно лице тврди (A.A. Derkach, E.V. Selezneva)[3]. Acme-мотивацијата е вкупниот износ на сите видови на определби и услови (мотиви, потреби, интереси, цели, импулси, идеали, навики, стимулации и т.н.) кои ја одредуваат, активираат, водат и регулираат кон Acme-ориентиран развој на личноста.

Според научниците Acme-мотивација може да биде:

- мотивација на релативната автономија и независност на личноста во текот на нејзиниот индивидуален развој;
- мотивација на достигнување поврзано со висока подготвеност на ризик;
- мотивација на самореализација;
- мотивација на креативност.

Карактеристики на акмето кај различните луѓе

Кога говориме за тоа, како феноменот акме се појавува кај различни луѓе, се гледа дека акмето може да биде локално и да не излегува надвор од границите на една активност, една област на знаења, еден тип на социјални ситуации. Но феноменот акме може да биде и пошироко појавено и да опфаќа повеќе активности, повеќе области на знаења, вештини и достигнувања на повеќе полиња. Широчината на акмето може да биде претставена со животот и делата на многу врвни научници и гении како што се Платон, Аристотел, Леонардо Да Винчи, М.В.Ломоносов но и кај други луѓе кои според своите способности и афинитети достигнале највисоко ниво, врв - *акме*, секој во својата област. Разгледувајќи ги основните парамретри на акмето, треба да се споменат и неговите карактеристики, видови и типови. Важна карактеристика на акмето е времето, т.е. во кој период од својот живот човекот го постигнува врвот од својот развој како индивидуа, личност и субјект во одредена дејност. Друг непомалку важен параметар, кој се користи за споредување на акмето кај различни луѓе, е неговото времетраење односно за колку време го постигнал највисокото ниво на својот развој.

2 Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. М.: Наука, 1998, 168с.

3 Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Кн. 1-5. Кн.2: Акмеологические основы управленческой деятельности. М.: РАГС, 2000.-536 с.

Акмето кај човекот и фактори кои го определуваат

Во тек на целиот живот акмето кај возрасниот човек може да се јави не само на ниво на индивидуа, кога тој го постигнува врвот на своето физичко здравје, туку и како личност, како субјект во некоја дејност, кога го постигнува врвот како професионалец. Акмето може да биде лично, т.е. човекот извршува низа активности, кои го прикажуваат како високо развиена духовна и морална личност, која ги брани основните животни и културни вредности. Кај едни луѓе објективните и субјективните фактори, кои го определуваат нивниот личен развој, се комбинираат на таков начин, што на прво место се јавува човечноста. Кај други луѓе љубовта и длабоката посветеност во работата, кај трети несебична љубов кон татковината и готовност за самопожртвување за нејзиното добро. Во реалниот живот кај еден човек можат да доминираат неколку фактори кои си противречат. Кој од нив ќе заземе водечка позиција и ќе доминира, ќе зависи од конкретната ситуација, во која ќе се најде човекот. Во развојот и постигнувањето на акмето кај човекот влијаат повеќе социјални макрофактори и тоа:

- социјално-економски услови во општеството ;
- општествено-историските услови;
- неговата социјална припадност и статус во општеството и средината во која што живее и работи;
- одредена социјална ситуација;
- возраста на човекот;
- полова припадност.

За да не запре процесот на развој на човекот како индивидуа, личност, тој постојано треба да сака повеќе да знае и да може, повеќе и поквалитетно да работи и да не се плаши од работа. Во услови на забрзан развој и промени во сите сфери на глобално ниво ако кај човекот е развиен овој мотив може лесно да балансира и успешно да се снајдува во современиот свет.

Психолошки карактеристики на човек со највисоко ниво на достигнување-акме

Луѓето, кои постигнуваат акме, односно постигнуваат највисоко ниво на достигнување, поседуваат неколку особености во својата когнитивна сфера: активен одраз на реалноста и способност за добра ориентација во неа. Тие се потпираат на своето искуство, интелект и чувства. Критично се однесуваат кон туѓите мислења и авторитетните позиции. Поставуваат пред себе големи и остварливи цели. Ја преземаат целата одговорност врз себе, свесни се за последиците и не се плашат да дејствуваат. Тие имаат добро развиен социјален интелект и стремеж кон објективност. Се прифаќаат себе си и околината така, како што е во реалноста. Спонтани се во своите активности, искрени во своите мисли и чувства, отворени и чесни во своето однесување во било какви ситуации. Не го прифаќаат условувањето и не го игнорираат на груб начин туку изнајдуваат решенија.

Развој на највисоко достигнување врв- акме кај човекот

Во услови на современиот свет[4] во кои живее и работи човекот највисокото ниво на достигнување-акме настанува на следниот начин:

- промена на мотивационата сфера, во која посилно започнуваат да се одразуваат општочовечките вредности;

4 McClelland, D. C. (1961) The Achieving Society (New York: Van Nostrand Company Inc).

- подобрување на планирањето, а потоа и остварување во пракса;
- појава на поголема способност за сопствена мобилизација и надминување на препреките од објективен карактер;
- пообјективно оценување на сопствените силни и слаби страни и степенот на сопствена готовност за нови потешки дејствија.

Човекот после обработка на информацијата добиена од надворешната средина, е способен да ја прикаже својата уникатна суштина, и тоа на начин карактеристичен само за него, но истовремено земајќи учество во потребна доедукација, одредено однесување и работа заедно со другите луѓе. "Јас" го тера човекот постојано да ги преразгледува, и преиспитува своите односи во социјалната средина во која што живее и работи. Критично да го проценува постигнатото, да си поставува иновативни и се покомплицирани задачи за на крај да може да постигне резултат, кој е максимално близок со поставената задача и при тоа да не направи компромис со својата совест. Тоа фактички значи дека, кај човекот се развива стабилна тенденција кон високо морално однесување и исто толку стабилен позитивен професионален однос кон избраната дејност, како и создавање на субјективни услови за постигнување на врв-*акме*. Со постигнувањето на акме човекот прави истовремено неповторлив и значаен придонес кон општочовечките животни и културни вредности. Остварувањето на сопствената мисија значи, дека човекот треба да се издигне на највисоко можно за него ниво, живеејќи и дејствувајќи во сосема конкретни општествено-историски услови, место, време и на начин, кој е карактеристичен само за него. Според Кузмина личноста за да достигне врв-*акме*, значи да постигне највисоки можни резултати во нејзиниот развој како индивидуа и совршенство во дадена област. Важно е да се открие преку чија реализација, резерви или лични способности може да се направи тоа можно и зошто. Бодалев А.А и А.А.Деркач (A.A. Bodalev, A.A. Derkach)во својот труд говорат за структурата на личноста и потенцијалот кој се појавува како систем на посебно организирани обновливи внатрешни ресурси на поединецот, и обезбедува широк опсег на можни фактори на развој и трансформации во текот на неговиот живот, и кои исто така влијаат на остварувањето на општествено-признати резултати.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Бодалев А.А. Акмеология как учебная и научная дисциплина. М.: РАУ, 1993. 110с.
2. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. М.: Наука, 1998, 168с.
3. Бодалев А.А. О феномене акме и некоторых закономерностях его формирования и развития // Мир психологии.-1995,- № 3.- С.3-17.
4. Burnsttein, E. Fear of failure, achievement motivation, and aspiring to prestige occupations. J. abnorm. soc. Psychol., 1963. 106.
5. Деркач А.А. Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Кн. 1-5. Кн.2: Акмеологические основы управленческой деятельности. М.: РАГС, 2000.-536 с.
6. Kulic, Despotovic, *Uvod u andragogiju,* Svet knjige, Beograd,2001
7. Ковачевић, М., Шољан, Н.*Психологија знаности и едукација.* Загреб: Школска књига,1989
8. McClelland, D. C.*The Achieving Society* (New York: Van Nostrand Company Inc),1961

9. McClelland, D.C., Atcinson, J.W., Dark, R.A., Lowell, E.L. The achievement motive.- New York: Appleton-Century-Crofts, 1976,- 386 p.
10. McClelland, D. C.*The Achieving Society* (New York: Van Nostrand Company Inc),1961
11. http://rechnik.on.net.mk

Черкасова Р.С. (Апенок), 37.064-057.874
Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина

ИНДИВИДУАЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ ВО ВЛИЯНИИ РОДИТЕЛЬСКИХ ДИРЕКТИВ НА УСПЕШНОСТЬ СОЦИАЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СТУДЕНТОВ

В настоящее время многие исследователи соглашаются с тем, что семья может быть как источником благополучия, так и источником травматизации ребенка. Родители являются проводниками требований общества к ребенку, трансляторами средств взаимодействия с другими людьми, облегчая или затрудняя тем самым наработку им собственного жизненного опыта.

Это выражается в так называемых *родительских директивах* - интериоризированных ребенком ожиданиях родителей по отношению к нему, призванных упорядочить его активность и выполняющих поначалу позитивную функцию, помогая ребенку адаптироваться в мире взрослых.Впоследствии интериоризированные *родительские директивы* (РД) теряют свое адаптивное значение и становятся причиной многих проблем взрослого человека. При этом РД как причина жизненных проблем обычно не осознаются и поэтому освободиться от них без посторонней помощи человек не может, бездумно продолжая осуществлять навязанный когда-то сценарий. Тем не менее было бы ошибкой игнорировать активность формирующейся личности ребенка и его реакцию на отношение к нему родителей.

Мы исходили из *предположения*, что имеется влияние родительских предписаний на успешность социального взаимодействия. *Предполагалось также*, что это влияние опосредовано индивидуально-типологическими особенностями людей.

Испытуемыми являлись 84 студента 1 курса психологического института . Использовались следующие *психодиагностические методики*: опросник родительских директив В.И.Косырева и Р.С.Черкасовой, тест-опросник родительского отношения А.Я.Варги и В.В. Столина, тест К.Томаса, социометрический эксперимент, методика оценки типа темперамента Кейрси, позволяющая выделить 4 типа темперамента: «коммуникатор», «мыслитель», «ответственный исполнитель» и «художник». Все испытуемые разделены на группы «благополучных», в которой количество и выраженность РД ниже среднего, и «неблагополучных», у которых эти показатели выше среднего. Анализируются только значимые различия.

Результаы корреляционного анализа показывают, что в «благополучной» группе слабая директива «не будь лидером» обусловливает высокий социометрический статус во всех видах деятельности. Низкий социометрический статус в сфере практической деятельности обусловлен совокупным влиянием РД «не будь лидером», «не достигай успеха» и «не думай». Слабая РД «не чувствуй» положительно связана со стратегией «соперничество».Очевидно, привычка доверять своим ощущениям формирует уверенность в себе.

Найдено также, что слабая РД «не будь самим собой» положительно связана со стратегией «сотрудничество» и отрицательно - со стратегией «избегание». Вероятно, такие связи помогают приобретать социальный опыт.

В корреляционных связях группы «неблагополучных» появляются две новые директивы: самая жесткая «не живи» и самая противоречивая «не чувствуй себя хорошо». Последняя отрицательно связана со стратегией компромисс. Смысл связи в

том, что люди, не дающие поблажек в трудной ситуации себе, от других ожидают того же и не умеют идти на компромисс.

В группе «неблагополучных» наблюдается более тесная связь РД между собой, что мы расцениваем как неблагоприятный фактор. Все показатели, которые были в центре корреляционных связей у студентов «благополучной» группы, у »неблагополучной» находятся на периферии. В центре связей – РД «не принадлежи», которая отрицательно связана со стратегией избегания и с РД «не доверяй», «не достигай успеха», «не чувствуй себя хорошо». Социометрические показатели в группе «неблагополучных» менее связаны между собой, чем у «благополучных», что свидетельствует о трудностях во взаимодействии со сверстниками.

Таким образом, данные свидетельствуют о недоверии к людям студентов «неблагополучной» группы и о трудностях установления контактов.

Имеются *индивидуально-типологические различия* во влиянии РД на процесс социального взаимодействия. Так, «*коммуникаторы*» испытывают сильное влияние РД «не достигай успеха». У них высокие значения по шкале «социальная желательность поведения» и низкие – по шкале «маленький неудачник». Им в наибольшей степени свойственны стратегии «избегание» и «приспособление», они получили наибольшее количество выборов в сфере досуга. Испытуемые типа «*мыслитель*» имеют высокие значения по шкале «маленький неудачник», «авторитарная гиперсоциализация» и низкие – по шкале «социальная желательность поведения» и «не достигай успеха». Им в наименьшей степени свойственна стратегия «избегание», в наибольшей – приспособление, у них наименьшее количество выборов в сфере досуга. Т.о., испытуемые этих групп, различающиеся по компоненту «чувствующий» или «рациональный», испытывают противоположное влияние со стороны семьи и малой группы: подобные характеристики свидетельствуют, по всей вероятности, о гибкости и уверенности в себе «коммуникаторов» и о целеустремленности «мыслителей». Испытуемые типа «*ответственный исполнитель*» испытывают сильное влияние РД «не достигай успеха» и стиля «авторитарная гиперсоциализация», у них наименьшее число полученных выборов в сфере досуга. Подобные характеристики, очевидно, затрудняют развитие инициативности. Испытуемые типа «*художник*» в наименьшей степени подвержены стилю «авторитарная гиперсоциализация», чем другие группы; им меньше всего присуща стратегия «приспособление». Создается впечатление свободы поведения, нестандартности этих испытуемых. Последние две группы, различающиеся ориентацией на процесс или результат, также по некоторым характеристикам противоположны.

Полученные данные не позволяют ответить на вопрос, что является причиной, а что – следствием: особенности поведения ребенка обусловливают отношение к нему со стороны родителей или отношение родителей формирует определенный тип поведения. Скорее всего, эти факторы обусловливают и взаимоусиливают друг друга. Что же касается положения личности в группе, можно говорить о влиянии ее поведения на отношение к ней. Тип темперамента и социальные установки определяют также стратегию поведения в конфликтной ситуации.

Рассмотрение количества связей и анализ корреляционных плеяд у испытуемых разных темпераментов дает дополнительную информацию о каждом из типов. Так, у «*коммуникаторов*» нет связи показателей РД и социометрии, но у них наибольшее количество связей между показателями социометрии и стратегиями поведения в конфликте , социометрии и типами р.о. Им присуща чуткость к своему поведению и поведению других; они общительны и зависимы от опыта, полученного в семье.

РД не влияют на их межличностные контакты; вероятно, они создают проблемы во внутриличностной сфере. Для них характерно отсутствие в плеяде РД «не делай» и стиля р.о. «маленький неудачник». У типа «*мыслитель*» показатели РД связаны с социометрическими через РД «не доверяй». У них наибольшее число связей между показателями РД и р.о., между р.о. и стилями поведения в конфликте. Они малообщительны и меньше зависят в своем поведении от отношения к ним окружающих, в том числе родителей. Похоже, что отношение к ним родителей ими активно осмысливается; «мыслители» строят собственную стратегию поведения в отношении с ними. Характерным для них является связь РД «не думай» и стратегии «избегание», отсутствие в плеяде РД «не делай» и типа отношения «маленький неудачник». У представителей типа «*ответственный исполнитель*» достаточно жесткие связи между исследуемыми показателями. Совокупные данные могут быть проинтерпретированы так, что перед ними не стоит задача выбора стратегии в конфликтной ситуации, т.к. они не склонны к конфликтам. Жесткие связи внутри показателями РД и между РД и социометрией свидетельствуют о значительном влиянии родительских установок на поведение испытуемых. В центре этих связей – РД «не думай», «не расти», «не чувствуй себя хорошо». Показатель «сотрудничество» прямо связан с этими РД, с «социальной желательностью поведения», отрицательно - с «принятием-отвержением», что свидетельствует о несамостоятельности, поиске поддержки и вынужденном характере социальных контактов. Структура корреляционных связей соответствует, на наш взгляд, зависимости от интериоризированных родительских установок, с одной стороны, и от мнения группы, - с другой. «Исполнители» зависимы, негибки в поведении, не умеют идти на компромисс.

Представители типа «*художник* » имеют наименьшее число связей внутри показателей РД, стратегий поведения в конфликтной ситуации и социометрии, а также между разноименными показателями. Плеяды, построенные для них, разрозненны, что мы склонны считать свидетельством относительно большей независимости их поведения от влияния семейной и других групп. Наибольшее число связей наблюдается между РД и р.о. Вероятно, осмысливание родительского отношения занимает существенное место в их жизни, как и у «мыслителей». Положительно связаны показатели РД «не будь ребенком» и стиля «соперничество». Данная связь, совокупно с другими фактами, имеет, вероятно, компенсаторный характер: « свободные художники» активно противодействуют родительским предписаниям. Тем не менее включенность показателей РД и р.о. в состав плеяд с разноименными показателями можно интерпретировать как результат интеграции опыта родителей в собственный жизненный опыт.

Таким образом, в исследовании установлено влияние родительских предписаний на успешность социального взаимодействия. Доказано также опосредованность этого влияния индивидуально- типологическими особенностями студентов. Связи показателей у представителей разных типов темперамента имеют качественно своеобразный характер.

Литература:

1. Гулдинг М. Гулдинг Р. Психотерапия нового решения. М., 1997.- 288 с.
2. Лосева В.К., Луньков А.И. Психосексуальное развитие ребенка. – М.;1995.-52с.

Проф. д-р Никола Петров 378.4.014.24(4)

ПРЕДИЗВИЦИТЕ НА БОЛОЊСКИОТ ПРОЦЕС НА КРСТОПАТ

Резиме:

Високото образование во Република Македонија во последните години се наоѓа пред големи предизвици, посебно со воведувањето на Болоњскиот процес на студирање доведоа до значајни промени во универзитетското образование. Имено, промените во високото образование насочени се кон постигање на поголеми ефекти во високото образование, воведување на механизми за контрола на квалитетот на образовно-наставниот процес, модернизација на наставните планови и програми со потребите на општеството, вклучувањето на студентите како партнери во процесот на наставата и усогласување со пазарот на трудот. Меѓутоа, визијата за реализирање на единствениот Европски простор и модернизацијата на европските универзитети, како и универзитетите во Република Македонија се реализираат под различни услови и начини со што имаме и различни искуства за фектите на реализацијата на Болоњскиот процес. Од тие причини во Република Македонија сеуште не можеме да дадеме целосен приказ за примената на Болоњскиот модел, искуствата на наставниците и студентите, постигањата и потешкотиите укажуваат на потребата за понатамошно анализирање на клучните прашања поврзани со примената на високото образование.

Клучни зборови: глобализација, Болоњски процес, високо образование, наставни планови и програми, наставници, студенти, квалитет и евалуација.

Во современи услови на делување, образованието, науката и технолошкиот развој претставуваат моторна сила за движечките процеси на развојот на општеството, науката, културата, образованието и технологијата кои бараат образовани и способно високо стручни кадри кои ќе се вклучат во развојот на општеството, стопанството и нивните придружни сегменти. Наведените сознанија ја наметнуваат потребата за реформи на образовниот систем вклучително и високото образование-институции. Реформите не се едноставни, брзи и скоковити кои можат да се дефинираат и детерминираат на брзина, напротив реформите бараат смисленост, подготовки, акција на национални-интернационални размери. Реформите на образовниот систем се трајни и сеопфатни кои бараат знаења, напор, мобилност и активност за реализација на новите концепти во системот во согласност со поставените цели на општеството, образованието и со структуралните и функционалните промени (М.Ѓукиќ, 2004).

Процесот на транзиција во земјите на Европа се реализира различно под посебни услови и различни патишта на политички и економски прилики на реформи што имаат влијание и врз образованието. Транзицијата, промените и реформите предизвикаа дискусии за актуелни проблеми и прашања меѓу кои и за високото образование – институции за поголема потреба од високо образовни кадри со стручно-научни и технолошки знаења кои во последно време се вртоглави посебно во науката, технологијата и информатиката и како резултат на тоа се јавуваат нови научни дисциплини и други слични актуелни проблеми и прашања (Н.Петров, 2002).

Согласно реформите предизвикани од повеќето појави и процеси и тенденции

условија и реформирање на европското високо образование – универзитетите, односно Болоњската декларација за создавање на европски простор за високо образование и зголемување на компетентноста на меѓународен план на европските универзитети во однос на американските универзитети, истакнувајќи го квалитетот, плановите и програмите, учесниците во наставно-образовниот процес, постигањата (евалуацијата).

Високото образование како подсистем на системот за образование како што истакнавме се повеќе е предмет на актуелизирање, реформирање и валоризирање не само кај нас, туку и во европско-светски размери, за нови профили на кадри кои ќе го понесат развојот на творечко-прогресивниот развој во сите сфери на делување во општеството. Изнесеното потврдува дека реформирањето на универзитетите согласно предизвиците треба да се прифати како нужност и потреба. Меѓутоа, визијата за создавање на единствен европски модел на образование и модернизација на универзитетите, факултетите и институтите во пракса се реализира во различни услови и околности и начини за што се стекнуваат различни искуства во процесот на реализацијата на моделот (З.Станисављевиќ-Петровиќ, 2010).

Реформите, промените во високото образование во Република Македонија се во согласност со промените на системот на воспитанието и образованието во насока на воспоставување на современ интегративен систем на високото образование во согласност со Болоњската декларација за:

- зголемување на ефикасноста на системот за високо образование, смалување на борјот на студенти кои се откажуваат од студии и смалување на должината на студирање;
- структуирање на релевантни наставни планови и програми за почитување на националните потреби, карактеристики и барања на пазарот на трудот;
- воведување механизми за контрола на квалитетот и ефектите од наставно-образовната работа (програмите, знаењата,вештините и способностите за примена-апликација);
- студентите како партнери со наставниците во образовно наставниот процес. (Согласно Болоњската декларација, 1999)

Споменатите цели на Болоњскиот процес за реформа на високото образование имаат свој придонес за демократските процеси, односно за промовирање на европски интеграции што е и цел на нашето високо образование – универзитети. Како резултат на напред изнесените цели и определби за реформа и промени на факултетите и институтите ги прифатија барањата на Болоњската декларација за времетраењето на студиите, ограничувањето на 3-4 години студии зависно од профилот на факултетот, насочување на наставните планови и програми на интенциите на Болоњската декларација во поглед на квалифицираната структура на високо-образовните кадри, воспоставување на трицикличен модел на студии со цел секој студент да се најде, препознае во степените за поголема мобилност на студентите и наставниците.

Првиот циклус на студии се организира на академско ниво на јавни и приватни високо-школски институции на кои по завршувањето добиваат звање bachelor. Покрај дипломата за завршени студии воведен е додаток на диплома која содржи информации за структурата и реализацијата на наставната програма на студии за транспарентност и академско професионално препознавање на квалификацијата.

Вториот циклус на студии, исто така се организира на академско и струково ниво (јавни и приватни високошколски институции) со таа разлика што по завршувањето на

академските студии се добива звање master, односно специјалиста за одредена област.

Третиот циклус студии се докторските академски студии (јавни и приватни), а по завршување на истите се добива звање доктор на наука Ph.D. кој е прифатен во Европа. Наведените циклуси се разликуваат по времетраење не помалку од три години, а вториот не повеќе од две, а за третиот циклус – докторски, најмалку три години.

Целта на имплементацијата на Болоњскиот процес на Европските универзитети, како и во Република Македонија, обезбедување на еквиваленција на стекнатите квалификации за меѓусебно препознавање и од тие причини воведен е Европскиот систем на пренос на бодови – ECTS или ЕСПБ (Европски систем на пренос на бодови) во програмите на студирање на универзитетите во земјата по принцип на препознавање. Од изнесеното може да се согледа дека во првиот циклус, студентот стекнува теоретски и практични знаења кои му овозможуваат по завршувањето да се вработи. Додека пак во вториот циклус на академски студии се поврзани со претходниот циклус и претставуваат надградба и се стекнуваат со повисоко ниво на знаење, способност за користење на научна литература и самостојно донесување на заклучоци. Во овој циклус од посебно значење е улогата на наставниот кадар кој покрај знаења треба да поседува и умешност во методологијата на научно-истражувачка дејност.

Третиот циклус на студии претставува финална надградба на знаења во одредена област. По зваршување на овој циклус се стекнува звање доктор на наука што претставува потврда за способностите за стекнување на нови научни знаења и истражувања.

За успешно ефектуирање на трицикличниот систем на студии нужно е осовременување на наставните планови и програми и нивна адаптација на новиот систем на образование. Имено, трицикличниот систем на студирање има предност во поттикнување и мобилизирање на студентите и наставниците. Од тој аспект Болоњскиот процес претставува забрзување на развојот на Европската Унија за што се потребни знаења, способности и креативност на сите граѓани кои претставуваат движечка сила за понатамошен просперитет на интегративна Европа (З.Станисављевиќ-Петровиќ, 2010). Покрај наведеното Болоњскиот процес придонесува за унапредување на европската соработка и обезбедување квалитет помеѓу институциите за реализирање на институциите за што е потребно поттикнување на универзитетите и другите високошколски институции за взаемно делување и реализирање на програмите од теоријата и праксата и прифаќање на еквиваленцијата и другите механизми за акредитација.

За развој на европската димензија на високото образование во рамките на системот на воспитанието и образованието во Република Македонија, потребно е секторот за високо образование при МОН во соработка со универзитетите и факултетите да го зголеми бројот на модулите, курсевите и програмите со европски содржини, ориентација и организација на сите нивоа. Тоа посебно се однесува на моделите, курсевите и програмите кои заеднички нудат институциите од различни земји за доделување на заеднички звања. Во согласност со барањата на Болоњскиот процес повеќе европски земји меѓу кои и Република Македонија извршија промени во легислативата, односно Законот за високо образование со што е воведен Болњскиот модел на студирање. Во Законот за високо образование дефинирани се високошколски установи, структурата на студиските програми, времетраењето на студиите и европскиот систем на пренос на бодови – ЕСПБ, управувањето, надзорот, квалитетот на институциите, програмите и други придружни сегменти на профилот на високообразовните институции.

Изнесените определби, цели и очекувања за Болоњскиот процес во земјите потписнички на Болоњската декларација различно се реализира (имплементира) зависно од условите и можностите, ангажираноста на субјектите, националните карактеристики, искуствата на високообразовните институции и сл. Како резултат на наведеното се јавија одредени број теоретичари, универзитетски професори со критика за примената на Болоњскиот процес, меѓу кои и Лизман (Lissman) 2008 год. во трудот "Теорија на необразованост-заблуда на општеството за знаења". Во трудот авторот посебно ја анализира европската политика на образование и култура со посебен осврт на високото образование, односно Болоњскиот процес како што тој нагласува и "Болонизацијата" на високото образование. Во прилог на изнесеното други автори застапуваат мислење дека денешните високообразовни институции ориентирани се кон практичните компоненти на стекнување на знаења (H.Barnett,1999) со проблемите на глобализацијата и имплементацијата на Болоњскиот процес се соочуваат земјите во развој и економско развиените земји во време на интернационализација на високото образование. Слични сфаќања имаат и други теоретичари за Болоњската декларација како што е и рускиот теоретичар Халков 2004г. кој истакнува во услови на глобализација, високото образование станува помасовно и помалку квалитетно. Причина за ваквата појава се јавува од два фактора: зголемување на бројот на студентите и ограниченост на државните средства за високото образование. Во такви услови многу универзитети во повеќе земји стануваат претпријатија за бизнис и "пазарна пракса", ги поставува наставниците како предузимачи а не како истражувачи. Со други зборови, тој не го оспорува современиот високообразовен систем, но не наоѓа причини за следење на Болоњскиот процес, бидејќи Рускиот систем е еден од подобрите системи за образование, а државните универзитети во услови наглобализација треба да ги задоволуваат и изразуваат државните национални интереси. Додека пак други автори како академик Давидов и негови соработници, помалку се критични спрема Болоњскиот процес со што Европа ја предизвикува Русија и ѝ дава доследно место во светот на знаењата и дека образованието се сфаќа како приоритетна сфера во во развојот на економијата и знаењето.

Свои видувања за примената на имплементацијата на Болоњскиот процес дава и рускиот теоретичар Нечев. Имено, тој смета дека училиштето и образованието имаат значајно место во образованието, бидејќи ја афирмираат културата и својствено на Болоњскиот процес се создаваат можности за реконструирање на системот на образованието, иако ниедна земја во Европа не ги задоволува параметрите за доследна примена на Болоњскиот процес, за што е потребна трансформација и прилагодување на националниот високообразовен систем. Слични сфаќања имаат и други теоретичари од подрачјето на соседството како што тоа го истакнува Душко Савиќевиќ, 2007 год. кој укажува дека Болоњската декларација е "список на добри желби" за кои желби треба да се создадат поволни услови и можности за нејзина примена во спротивно не ќе ги добиеме очекуваните ефекти и резултати.

Свои видувања за имплементацијата на Болоњскиот процес има и Р.Кулиќ, кој во своите анализи за примената, односно имлементацијата на Болоњскиот процес во одредени универзитети на Република Србија, констатира дека сеуште Болоњскиот процес не ги дава саканите и очекувани ефекти за што е потребно поцелосно согледување и анализирање на ефектите од имплементацијата.

Никола Петров (2013), следејќи ја апликацијата на Болоњскиот процес во Република Македонија на јавните и приватните универзитети и факултети, учеството

на тематските расправи за практикувањето и имплементацијата на Болоњскиот процес, како и од делумичните согледани констатации на поедини универзитетски професори за примената на Болоњскиот процес, може да се согледа за ефектно и доследно практикување потребно е ангажирање на сите субјекти, а не формализирање на определбите и целите на Болоњскиот процес третирајќи ги студентите како рамноправни партнери во образовно-наставниот процес, анализирање на реализацијата на наставните програми-содржина. квалитетот на знаењата и постигањата во доменот на професијата-струката и врз таа основа да се согледуваат пропустите, слабостите, ефектите и позитивностите кои ќе послужат како правец за понатамошно делување и примена на Болоњскиот процес.

Литература

1. Петров, Н. at all. (1994), Проекција за развој и иновирање на системот на воспитанието и образованието во Република Македонија, Просветно дело, Скопје.
2. Петров,Н.(1996), Високошколските институции пред нов трансформационо - иновационен предизвик, Филозофски факултет, Скопје.
3. Петров, Н. at all. (1995), Елаборат за едукација за воспитувачки и наставнички кадри, Универзитет Св.Кирил и Методиј, Скопје.
4. Петров, Н. (2000), Образование за новиот милениум, Работнички Универзитет Кочо Рацин, Скопје.
5. Ѓукиќ,М. (2002), Стратегија развоја система васпитања и образовања у условима транзиција, Тампограф, Нови Сад.
6. Марковиќ, Д.Ж. (1993), Друштвене промене и образовање, Вук Караџиќ, Београд.
7. Куликѝ,Р. (2008), Глобализација и Болоњски процес, Педагогија, Београд.
8. Халков,Ц. (2004), Вклученост на Русија во глобалниот процес, Алфа, Москва.
9. Савичевиќ, Д. (2007), Социо-филозофски основи Болоњске декларација, Педагошка стварност бр.7 и 8, Нови Сад.
10. Нечев,Ј. (2004), Параметри на глобализацијата и факторите на Болоњскиот процес, Алфа , Москва.
11. Давидов,С. (2004), Болоњскиот процес и високото образование, Мир обрзаование бр.4, Москва.
12. Станисављевиќ - Петровиќ.З. (2010), Путеви и странпутице Болоњског модела у високом образовању Србије, Филозофски факултет, Ниш, департман за педагогију.

Пред.м-р Даниела Велкова 378.091.12-051
Бизнис академија Смилевски – БАС, Скопје, velkovadaniela@gmail.com

ЕВАЛУАЦИЈА НА НАСТАВНИОТ КАДАР КАКО ЕДЕН ОД НАЧИНИТЕ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА КВАЛИТЕТ ВО ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Апстракт

Обезбедувањето на квалитет во високото образование подразбира преземање на низа меѓусебно поврзани активности кои се насочени кон планирање, координирање, организирање на високообразовната дејност во високообразовните установи (ВОУ), согласно пропишаните стандарди и други нормативни акти, кои насочени кон создавање на услови за работа на ВОУ и кон конкретни активности кои имаат цел да обезбедат успешна реализација на студиските програми во воспитно-образовниот процес, се со цел задоволување на потребите и очекувањата на корисниците на овој процес, односно студентите.

Главен двигател на овој процес во ВОУ е наставниот кадар. Од ова произлегува дека од квалитетот на реализирањето на задачите, обврските и должностите на наставниците зависи и квалитетот на високото образование. За да може да се следи нивниот квалитет, потребно е тие континуирано да се следат, односно да се евалуираат.

Во овој труд ќе биде презентиран моделот на евалуација на наставниците како дел од системот обезбедување на квалитет во Бизнис академијата Смилевски – БАС.

Клучни зборови: евалуација, наставници, квалитет.

Вовед

Континуираната трансформација на високото образование во Република Македонија, која трае веќе неколку години, има за цел да воспостави квалитет соодветен на потребите на земјата, а кој истовремено ќе биде транспарентен и конкурентен во меѓународни рамки. За таа цел се преземаа голем број на мерки во повеќе полиња од високото образование. Дел од тие мерки се однесуваа на промена на начинот на раководење и предавање, како и промена на техниките кои се користат во наставата што ќе придонесе за подобрување на процесите на интеракција и активно учење на студентите за време на наставата. Ваквата промена го иницираше прашањето за подготвеноста и оспособеноста на наставниот кадар за примена на современи техники на настава и учење. За да може да се следат промените од преземените мерки за надминување на традиционалните модели на учење, а воедно за да се следи и поттикнува напредокот на наставниците и на наставниот процес, наставниците во високообразовните установи се изложени на евалуација, односно на оценување на нивните остварувања.

Врз основа на горенаведеното, наставниците како водачи на наставниот процес во високообразовните установи претставуваат еден од клучните фактори на влијание врз обезбедувањето на квалитетот на високообразовната установа. Нивното влијание се манифестира низ целиот процес (од влез до излез) и тоа преку најразлични наставни форми, методи и стратегии за учење. Од начинот на реализација на тој процес од страна на наставниците, од ефектите што тие ќе ги постигнат од истиот зависи и квалитетот на ВОУ.

Евалуација на наставниот кадар на БАС

Поаѓајќи од слабостите забележани во високото образование во Р. Македонија во однос на реализацијата на наставата и учењето, во однос на обученоста на наставниот кадар на планот на високошколската дидактика, во однос на потребата од осовременување на наставата, во однос на можноста за континуирано стручно и професионално усовршување на наставниот кадар, како и во однос на вработувањето на млад наставен кадар, Бизнис академијата Смилевски – БАС имплементираше многубројни промени кои резултираа со создавање на еден нов модел на настава, кој има многу поразлични барања од страна на наставниците како креатори на наставниот процес. Моделот е сеопфатен за целиот наставен процес (од влез до излез), слика 1. Успешноста на наставниот процес зависи од успешноста на наставникот да го изменаџира целиот процес. Врз основа на овој модел, Бизнис академијата Смилевски – БАС има изградено и систем за квалитет во кој спаѓа и евалуацијата на остварувањата на наставниците.

Евалуацијата на остварувањата на наставниците на БАС се прави низ целиот наставен процес. На влез на овој наставен процес наставниците се евалуираат од два аспекти, од аспект на наставниот материјал и од аспект на оперативната програма (план и програма за реализација на наставата со студентите) кои ги подготвуваат. Односно се прави евалуација на квалитетот на наставниот материјал (учебни помагала, компендиуми, хендаути, презентации, студии на случај и сл.) што го изработува наставникот за користење во текот на овој процес и се прави евалуација на квалитетот на оперативната програма која секој наставник ја изработува за секој наставен предмет одделно во согласност со предметните програми.

За време на процесот се прави увид во изведбата на наставникот. Се евалуира практикувањето на стилот на настава на БАС од страна на наставниците, умешноста за развивање на групна динамика, поставувањето и одговарањето на прашања, рефлектирањето, задавањето на брифинг при употребата на студии на случај, начинот на формирање на групите, супервизија и менторирање на групите, водењето на дискусии и сл.

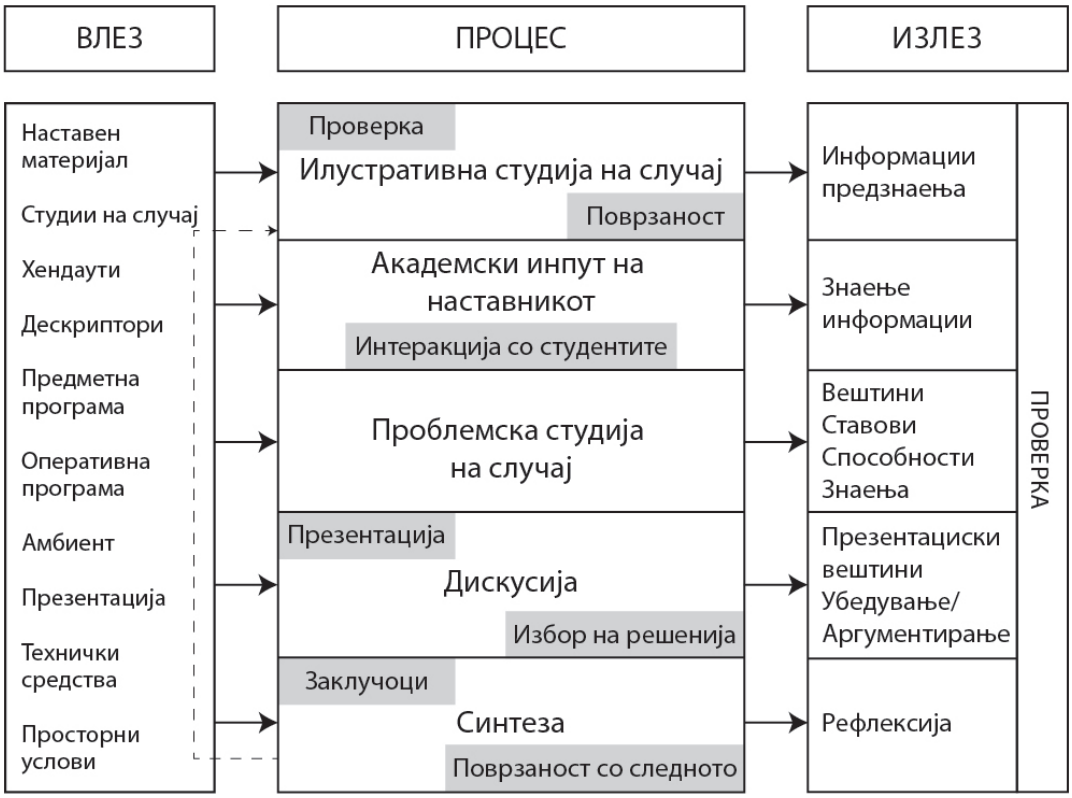

Слика 1. Стил на настава на БАС

На излез се мери колку наставниците преку наставниот процес им овозможиле на студентите да ги стекнат потребните информации, знаења, вештини, способности и сл. Ова евалуирање се прави преку споредување на дескрипторите што се зададени на влез со компетенциите што ги стекнале студентите на излез од тој процес. На излез се евалуира и квалитетот на поставените прашања од страна на наставниците кои ги користат за проверка на знаењата на студентите (испити, колоквиуми).

Со цел да се следат образовните потреби на наставниот кадар во високото образование, како дел од мерките за осовременување на високото образование (Национална програма за развој на образованието во Р. Македонија 2005-2015) , БАС развива и свој модел за следење на овие образовни потреби преку евалуација на остварувањата на наставниците од страна на повеќе различни извори на информации, односно преку моделот 360˚ фидбек кој обезбедува информации од четири различни извори (од страна на Директорот на Академијата, од страна на колегите, од страна на студентите и од страна на самиот наставник вклучен во процесот на евалуација - Слика 2) и има за цел да ги воочи образовните потреби на наставниците, да ја подобри изведбата на наставниците, како и да го подобри наставниот процес.

Слика 2. Модел 360˚ фидбек на евалуација на наставниот кадар на БАС

Директорот на Академијата го евалуира наставниот кадар при влез, за време и на излез од процесот. Евалуацијата на наставниот кадар на влез на процесот, директорот ја прави преку хабилитациона постапка за избор на наставници на Академијата, при што пријавените кандидати треба да демонстрираат клиентски ориентирана наставна и обучувачка работа на хабилитационите работилници. За време на наставниот процес директорот на Академијата прави увид во наставата со што ја следи и вреднува изведбата на наставникот. Како доказ од овој увид останува Протоколот за увид во наставата кој содржи информации за целиот наставен процес и изведбата на наставникот и е потпишан од двете страни. Овој документ служи за следење на напредокот на наставниците. На излез се вреднува квалитетот на инструментите што наставниците ги користат за вреднување на постигнувањата на студентите.

Евалуацијата на квалитетот на наставниот процес што се прави од страна на колегите има информативна и советодавна функција. Информативната функција се однесува на добивање на информации за начинот на подготовка, реализирање и вреднување на остварувањата на студентите од страна на наставникот. На овој начин се споделуваат искуства и се трансферира знаење. Советодавната функција се однесува на идентификување на потенцијални точки на подобрување од страна на колегите кои ја посетуваат наставата на одреден наставник. Оваа функција овозможува непосредно да се подобри наставниот процес, а со тоа да се влијае врз обезбедувањето на квалитет во наставата.

Во Академијата исто така и студентите имаа можност да направат евалуација на остварувањата на наставникот. По секој завршен семестар студентите пополнуваат евалуационен лист за вреднување на остварувањата на наставникот по конкретниот

предмет. Тие ја вреднуваат подготвеноста на наставникот за наставата, јасноста и разбирливоста во процесот на пренесување на знаења, степенот на заинтересираност што наставникот го иницира за предметот кој го предава, способноста на наставникот да ги издвои и презентира покомплексните содржини од наставниот материјал, исто така студентите го вреднуваат задоволството од работата што наставникот го покажува за време на наставата, можноста за задржување на интересот на студентите до крајот на наставата, поттикнувањето на дискусии, искористувањето на времето предвидено за настава, атмосферата што ја креира за време на наставните часови, достапноста за консултации, објективноста во оценувањето на постигнувањата на студентите, користењето на наставни материјали и сл. Евалуациите за секој наставник за секој наставен предмет кој тој го предава се чуваат во досието на наставникот со цел да се следи неговиот напредок со тек на време.

При процесот на евалуација на наставниците од страна на директорот на Академијата, наставникот прави и самоевалуација на своите остварувања. Самоевалуацијата делува врз самосвесноста на наставникот за неговите особени остварувања и за неговите потенцијални можности за подобрување, како и за одредени критични точки. Со самоевалуацијата наставникот има можност сам да го споредува неговиот напредок во однос на претходните негови самоевалуации како и во однос на евалуациите направени од страна на студентите и колегите.

Заклучок

Моделот за евалуација на наставниците, кој го има развиено Бизнис академијата Смилевски – БАС, тежнее кон конструктивни промени, унапредување на сопственото дејствување и градење на култура на квалитет. Презентирањето на овој модел има за цел да ја прикаже неговата функционалност и применливост и неговото влијание врз јакнењето на квалитетот на една високообразовна установа.

Користена литература

1. Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015, Министерство за образование и наука;
2. Tucker P.D., Stronge J.H., (2005), Linking teacher evaluation and student learning, ASCD, Virginia USA;
3. Ed. Sullivan T.A., Mackie C., Wiliam F.M., Sinha E., (2012), Improving Measurement of Productivity in Higher Education, The National Academies Press, Washington.

Гордана Тасевска
БАС- Институт за менаџмент, gorde.tasevska@yahoo.com
Тони Соклевски
Бизнис Академија Смилевски-БАС, sokle2000@yahoo.com

378.014:331.5

УСОГЛАСУВАЊЕ НА ОБРАЗОВНИТЕ ПОЛИТИКИ СО ПОТРЕБИТЕ НА ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ КАКО ПРЕДИЗВИК ЗА СОВРЕМЕНОТО ВИСОКО ОБРАЗОВАНИЕ

АПСТРАКТ

Во рамките на Болоњскиот процес се развиширока дебата околу суштината на високообразовните системи во Европа. Како основен резултат од тие напори се јавија болоњските препораки кои високото образование го поставуваат на пиедесталот на клучните општествено-економски, културни и политички приоритети. Во фокусот на овие заложби е централната улога на студентот, на исходите од учењето, т.е. неговите компетенции кои му овозможуваат тесни врски со барањата кои произлегуваат од пазарот на трудот и општественото живеење. Оттаму, завршниот профил треба да почива врз потреби кои се идентификувани и признаени од општеството, т.е. од академската заедница, како и од работодавците, дипломците и професионалните организации.

ВОВЕД

Светот во кој живееме се менува многу брзо, а тие промени лесно можеме да ги забележиме и во образованието. Како што поминува времето се искоренува стариот начин на едуцирање. Во поширок општествен контекст образованието во Република Македонија никогаш немало ефективни релации со другите сектори во државата, како што се: економијата, социјалната политика, здравството, земјоделството, културата итн. Причините за ваквата состојба треба да се во двете страни. Имено, образовните власти најчесто сами се занимаваат со образованието плашејќи се дека, ако во него почне да интервенира некој однадвор, ќе се наруши „континуитетот" и ќе се отстапи од веќе зацртаното. Тоа чувство дека другите се некомпетентни го направи образовниот систем еден своевиден остров на кој луѓето си се сами на себе доволни.

ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ПОТРЕБИТЕ НА 21 ВЕК

Процесот на глобализацијата има силно влијание врз образовните текови. Земјите кои подготвени влегоа во оваа беспоштедна конкуренција навремено го приспособија својот образовен систем. Тоа приспособување подразбира либерализација, флексибилност и обезбедување квалитет на образовните услуги. Во овие земји промените што настануваат во образованието се резултат на промените во општеството, особено во економијата. Во земјите во транзиција овие промени се случуваат многу побавно. Долго време образовниот систем се градеше согласно со потребите на планската економија. Во последниве десетина години оваа дубиоза е воочена и овие земји пристапуваат кон сериозни промени во образованието во контекст на пазарната економија и демократизацијата на општеството.

На пазарот на труд во Македонија постои голем јаз меѓу понудата и побарувачката. Работодавците не само што тешко наоѓаат човечки ресурси скроени по мерка (tailor made), туку кадрите кои ги наоѓаат не се доволно квалификувани за нивните потреби. Уште потешко оди спојувањето на она што го нуди пазарот на работна сила, со желбите и потребите на компаниите.

МОЖНОСТИ ЗА ИНТЕРВЕНЦИЈА ВО ОБРАЗОВНИТЕ ЦИКЛУСИ

Образованието и истражувањето за подобрување на истото во сите циклуси комуницира со променливите потреби во сферата на трудот. Овие потреби во голема мера ги детерминираат карактерот и содржината на образовната политика и планирањето на образованието. Образовниот систем воспоставува структура и организација која ќе овозможи негова функционална поврзаност со пазарот на трудот. Современата поставеност на образовниот систем ги почитува принципите на флексибилност, функционалност и отвореност. Негова грижа се редовните образовни партиципиенти, вработените, невработените и сите оние кои имаат потреба од образовна надградба. Динамиката на промените во образовниот систем ја следи динамиката на промените во потребните компетенции кои ќе ги диктира пазарот на трудот.

Образовните услуги мора да го напуштат светот на формализираните стандарди и нормативи, да излезат надвор од училишните клупи и да се поврзат со светот на кој му требаат тие образовни услуги. Социјалниот дијалог е фундамент за поврзување на потребите на пазарот на трудот и образованието.

БИЗНИС СЕКТОРОТ И ВИСОКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Разбирливо е дека образовниот систем не е во состојба да се менува со иста брзина како индустријата. Она што може да го направи е да ги обучи студентите со вештини, кои би им овозможиле брзо и лесно прилагодување кон новите услови на пазарот. Многу поважни од стручните знаења стануваат вештини како: критичко мислење (способност да се научи како да се учи, т.е. спремност за континуирано учење), креативност и храброст. (Militron, 2007:138)

Во услови на транзиција во образованието и висока невработеност, многу млади лица со завршен факултет сè уште го бараат своето место на пазарот на труд. Истовремено, голем број работодавци се жалат дека имаат потешкотии за да најдат соодветен кадар кој брзо би се вклопил во работата на компанијата. Два главни фактора влијаат на тоа, како младите високообразовани кадри ќе се вклопат на пазарот на труд. Тоа се: потребите на пазарот кои првенствено зависат од развојот на економијата и следствено потребите од вработување на високообразован кадар, струките кои се дефицитарни и суфицитарни, знаењата и вештините кои се бараат од високообразованиот кадар итн. и состојбите во високото образование, првенствено стручните профили кои се нудат, интересот за одредени профили од страна на студентите, флексибилноста на образовните институции, насоченоста кон развивање на одредени знаења и вештини и сл.

КРЕИРАЊЕ НА ОБРАЗОВНИТЕ ПОЛИТИКИ НУЖНОСТ ЗА УСОГЛАСУВАЊЕ НА ПОТРЕБИТЕ НА БИЗНИС ЗАЕДНИЦАТА

Да не се доживее среќа и лично задоволство од работењето на одредено занимање професија претставува и личен хендикеп во животот на човекот. Посебно

тоа негативно се одразува и врз личоста и врз нејзиниот карактер. Економската вредност на точно одбраниот профил, е и во тоа што придонесува за стабилизација на работењето во соодветното занимање – професија, за постигнување на поголем ефект и подобар квалитет во работата, што во основа и во поголем дел е условено и од правилното професионално определување. (Смилевски, Ц. ,2000)

Многустраноста на профилите во високообразовните организации, денес оди дури до екстремности и идните студенти не се во состојба , одблиску да ги запознаат и проучат, доколку во тоа не им се овозможи една системска помош на стручни лица кои се занимаваат со оваа проблематика. Планско насочување кон предподготовка и образование во оние области од животот што ќе бидат актуелни во идниот период, претставува економска нужност. Добро креираните образовни профили во високообразовните организации, ќе влијаат врз усогласувањето на потребите на општеството со можностите на човекот како фактор во производствените процеси. Ова дотолку повеќе што изборот на занимањето е една од мошне важните, ако не и пресудна одлука во животот на човекот.

КОМПАРАТИВНИ ИСКУСТВА : УСОГЛАСУВАЊЕ НА ОБРАЗОВНИТЕ ПОЛИТИКИ И ПАЗАРОТ НА ТРУДОТ

Истражувањето на Van Der Velden и Wolbers покажува дека најсигурен начин за интеграција на пазарот на труд е таканареченият „двоен систем", каде образованието се одвива паралелно со пракса, бидејќи тој им овозможува на студентите да станат „инсајдери" на пазарот на труд уште додека студираат. Во Германија, Данска и Швајцарија овој систем се составува и имплементира преку соработка на компаниите и соодветните факултети. Наспроти овој систем е системот на образование кој се смета за „генерален/академски" и е карактеристичен на пример за Велика Британија. (Handel,2003:20). Тој исто така може да биде успешен, бидејќи академските вештини (на пр. репродукција, анализа, синтеза, генерализација) и мотивациски вештини кои се стекнуваат преку него, можат да бидат значајно поврзани со последователните резултати на пазарот на труд.

Образовните системи по правило се помалку флексибилни во споредба со пазарот на труд и побавно се прилагодуваат кон новите пазарни услови. Па така, во Велика Британија се воспоставени Совети за вештини по сектори (Sector Skills Councils) кои вклучуваат работодавци, синдикати и професионални тела кои треба да ги одредат потребите на бизнисите. Агенцијата за развој на секторски вештини ја надгледува нивната работа и воспоставува врски со владата. На пример, откако анализата направена во 2006 укажала на недоволни вештини во секторот „сопственост и домување", биле спроведени активности за обука на вработените од овој сектор за сервисни услуги, развој на квалификациска процедура, обуки за ИКТ вештини и сл. Истовремено, најголем дел од студентите во Британија се вклучуваат во фри-ленс (lance free) работа, за специфични проекти и краткотрајни позиции.

Во Австралија во 2002 се поставени стандарди за системот на стручно образование со кои се дефинира системот на акредитација и регистрација на понудувачите на обуки. Како резултат на тоа, најголем дел од програмите за учење и оценување во Австралија се засновани на национално прифатени пакети на обуки кои се поврзани со потребите за обуки на индустријата или поединечни компании. Во Франција и 70% од студентите изведуваат ваков вид на работа во текот на последните две студиски години. Тие се најчесто студенти на бизнис, а поретко од хуманистички и општествени

науки. Во Холандија, практикантството на мнозинството факултети е задолжително и тоа може да трае од 6 до 12 месеци. Во зависност од тежината, практичната работа на студентот може да му донесе максимум 20 кредити и е задолжително надгледувана од страна на наставниците.

Друга специфика на дел од Холандските универзитети е т.н. проблемско ориентирано-учење („Problem Based Learning"), каде наместо да се започне со теоретска подготовка пред практичната работа, се започнува со реалниот проблем, кој се разработува во помали групи, постепено откривајќи ги теоретските основи за негово решавање. На овој начин, студентите стекнуваат реално искуство во соочување со проблемите и учат да им приоѓаат на критички начин.

Приватните и новоформираните државни универзитети во Полска, во текот на последните години, ги реформираат наставните програми и вклучуваат сè повеќе интердисциплинарни студии (на пр. хемија со маркетинг и односи со јавност), сметајќи дека познавањето на поголем број предмети, им носи на дипломците поголеми можности за вработување.

РЕЗИМЕ

Потребни се реформи во образованието за да излегуваат кадри од универзитетите што ќе одговорат на потребите во економскиот систем. Од факултетите, во одредени области, излегуваат кадри што треба да се доедуцираат, што многу ги чини работодавците. Компаниите мора да инвестираат многу додека еден млад човек, кој поминал четири години во некоја високо образовна институција, може да биде употреблив во рамките на производството што пред сè е грешка на неусогласените програми. Промената на наставните програми подолго време оди многу бавно во однос на она што го бара реалниот сектор, а компаниите се на повисоко ниво од она што произлегува од универзитетите како кадар. Потребна е поголема интерактивност на бизнис-секторот со факултетите, но и на поголем трансфер на знаења од бизнис-секторот кон факултетите. Тренд е да се постигне економија базирана на знаења и технолошки базиран економски пораст, што не е возможно ако нема ваков трансфер на знаење.

Сегашните реформи во високото образование со воведување практична и клиничка настава ќе произведат кадри што ќе бидат посоодветни на барањата на бизнис-секторот. Со тоа се овозможува и креирање на образовни насоки и нови профили кои треба да им помогнат во развојот на бизнисот, но и да овозможат креирање на нова работна сила која по едукацијата полесно ќе се вработи во фирмите. Користејќи го линкот меѓу бизнис секторот и факултетите, се овозможува спој меѓу обврските, теоријата и праксата и на тој начин се образуваат кадри кои подоцна би можеле полесно да се снајдат во професионалното живеење.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. H. Ehlert, H. Cordier. (2002). Germany in The Transition from Higher Education to the Labour Market: International Perspectives and Challenges.
2. Handel, M. J. (2003). Skills Mismatch in the Labor Market. Annual Review of Sociology 29.
3. Hassel, E. (1999). Professional development: learning from the best. Illinois: NCREL.

Т. Мицески 314.1-026.81(497.7:4-672ЕУ)„1980/2010“
Проф. д-р Трајко Мицески, Универзитет, Гоце Делчев, Економски факултет-Штип, trajko.miceski@ugd.edu.mk

ПРОСЕЧНО ОЧЕКУВАНО ТРАЕЊЕ НА ЖИВОТОТ ВО Р. МАКЕДОНИЈА И ЗЕМЈИ НА ЕУ

Апстракт

Очекуваното траење на живот во Р. Македонија, во 1995 година, просечно изнесува 72 години, во 2000 година, 73 години, а во 2010 година 75 години. Додека, во земјите на ЕУ во 1980 година, просечно изнесува 73 години, во 1995 година 76 години, во 2000 година, се движи околу 77 години, а во 2010 изнесува 80 години.

Обработката на податоци покажува дека во последните триесетина години просечното очекувано траење на животот во земјите на ЕУ од 1980 година до 1993 година на секои изминати шест години се зголемуваше за една година, а од 1993 година наваму па сè до 2011 година, на секои изминати четири години се золемува за една година, значи од 1993 година, па наваму, периодот за зголемување на очекуваното траење на животот за една година, се намалува од шест години на период од четири години.

Прогнозирањето упатува дека и во понатамошниот период просечното очекувано траење на животот ќе се зголемува.

Во трудот преку табеларен и графички приказ се изнесени обработени статистички податоци со нивни коментари.

Клучни зборови: очекувано траење на живот, податоци, обработка, прогнозирање, Бруто домашен производ, очекувано траење на живот, статистичка анализа.

T.Miceski

LIFE EXPECTANCY AND ITS CORRELATIVE DEPENDENCE WITH GDP PER CAPITA AND HEALTH

Life expectancy in the Republic Macedonia 1995, in on average is 72 years, in 2000, 73 years, and in 2010 was 75 years. While in the EU in 1980, the average was 73 years, in 1995, 76 years ago, in 2000, approximately 77 years, and in 2010 was 80 years.

The processing of the data shows that in the last thirty years the average life expectancy in the EU from 1980 to 1993 every past six years has grown for a year, and since 1993 until 2011, every past four years is increasing for one year, means from 1993 onwards, the period to increase the life expectancy of one year, changing from a six-year period of four years.

Forecast indicates that in the later period, the average life expectancy will increase.

The paper by tabular and graphical display indicated processed statistical data with their comments.

Key words: life expectancy, data processing, forecasting, Gross domestic product, life expectancy, statistical analysis.

Вовед

Обработените статистички податоци покажуваат дека Р. Македонија со просечниот животен век на населението од 75 години, заостанува зад земјите на ЕУ, каде тоа се движи околу 80 години.

Во последните триесетина години зголемувањето на просечното очекувано траење на животот во Република Македонија од 1980 година до 1986 година се зголемува за една година на секои изминати седум години, а од 1987 година па сè до 1996 година, на секои пет изминати години, а од 1997 до 2003 година, очекуваното трање на живтот се зголемил за една година, во период од 7 години, а од 2004 година наваму, очекуваното траење на животот, се зголемува за една година, во приод од 5 години.

Додека пак, во последните триесетина години просечното очекувано траење на животот во земјите на ЕУ од 1980 година до 1993 година на секои изминати шест години се зголемуваше за една година, а од 1993 година наваму па сè до 2011 година, на секои изминати четири години се золемува за една година, значи од 1993 година, па наваму, периодот за зголемување на очекуваното траење на животот за една година, се менува од период од шест години на период од четири години.

Во трудот се презентирани табеларни и графички прикази за обработените статистички податоци.

Просечно време на живеење во Р. Македонија и во земјите на ЕУ

Следењето на трендовите на животот, а со тоа и просечното очекувано траење на животот, дава посебни информации кои се потребни во сите општествени области[1].

Така на пример со следење на овие трендови може да се планираат состојбите поврзани со здравственото и социјалното осигурување, пензионирањето, грижата за старите лица и сл.

Просечно очекувано траење на животот во Р. Македонија, во последниве триесеттина години постепено се зголемува. Од 1980 до 1986 година, просечното живеење изнесувало 70 години, од 1987 до 1991 година, значи во период од пет години, просечното живеење се зголемува за една година и тоа изнесува 71, а во периодот од 1992 до крајот на 1996 година, пак повторно во рок од пет години тоа се зголемува за една година и изнесува 72 години, а додека во периодот од 1997 до крајот на 2003 година, за една година се зголемува во период од седум години, просечното живеење достигнува 73 години, а од 2004 година до 2008 година, значи во рок од пет години се зголемува на 74 години, а од 2009 година наваму просечното живеење достигна 75 години. (Слика 1, Табела 1.).

1 Мицески.Т. 2007, „Практикум по Статистика, УГД Економски Факултет, стр, 93

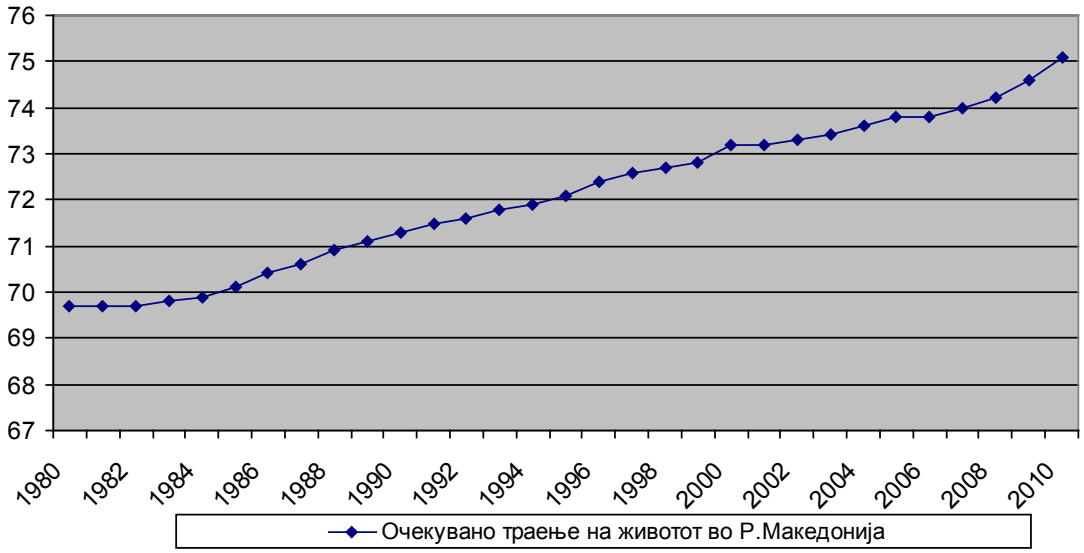

Слика 1. Просечно очекувано траење на животот во Р. Македонија[2]

Додека пак просечно очекувано траење на животот во земјите на ЕУ, во последниве триесеттина години постепено и рамномерно се зголемува. Од 1980 до 1993 година, зголемувањето на времето на живеење се зголемува за една година во период од 6 години,а од 1994 наваму тоа зголемување за една година се одвива на секои четири години, па така од 73 години на просечно живење во 1980 година, достигна на 80 години во 2010 година. (Табела 1., Слика 2.).

Табела 1. Просечно очекувано траење на животот во Р. Македонија и во земјите на ЕУ[3]

Години	Р.Македонија	Период на зголемување за 1 година	ЕУ	Период на зголемување за 1 година	Разлика во времето на живеење Р.М.-ЕУ
1980	69,7		72,9		-3,3
1981	69,7		73,3		-3,6
1982	69,7		73,5		-3,8
1983	69,8		73,6		-3,8
1984	69,9		73,9		-3,9
1985	70,1		73,9		-3,8
1986	70,4	7	74,2		-3,8
1987	70,6		74,4	6	-3,8
1988	70,9		74,6		-3,8
1989	71,1		74,8		-3,7

2 http://search.worldbank.org/data?qterm=expected%20life&language=EN
3 http://search.worldbank.org/data?qterm=expected%20life&language=EN

1990	71,3		74,9		-3,6
1991	71,5	5	75,0		-3,5
1992	71,6		75,3		-3,7
1993	71,8		75,4	6	-3,6
1994	71,9		75,7		-3,8
1995	72,1		75,8		-3,7
1996	72,4	5	76,1		-3,7
1997	72,6		76,4	4	-3,8
1998	72,7		76,6		-3,9
1999	72,8		76,8		-4,0
2000	73,2		77,2		-4,0
2001	73,2		77,5	4	-4,3
2002	73,3		77,6		-4,3
2003	73,4	7	77,7		-4,3
2004	73,6		78,2		-4,6
2005	73,8		78,4	4	-4,6
2006	73,8		78,7		-4,9
2007	74,0		78,9		-4,9
2008	74,2	5	79,1		-4,9
2009	74,6		79,4	4	-4,8
2010	75,1		79,6		-4,5

Од табелата 1 се гледа дека просечниот век на живеење во последните триесеттина години, постепено се зголемува од година на година, но порамномерно е во земјите на ЕУ, додека во Р. Македнија заради влијание на нередовните т.е. случајни фактори (конфликтот 2001 година), е нерамномерен.

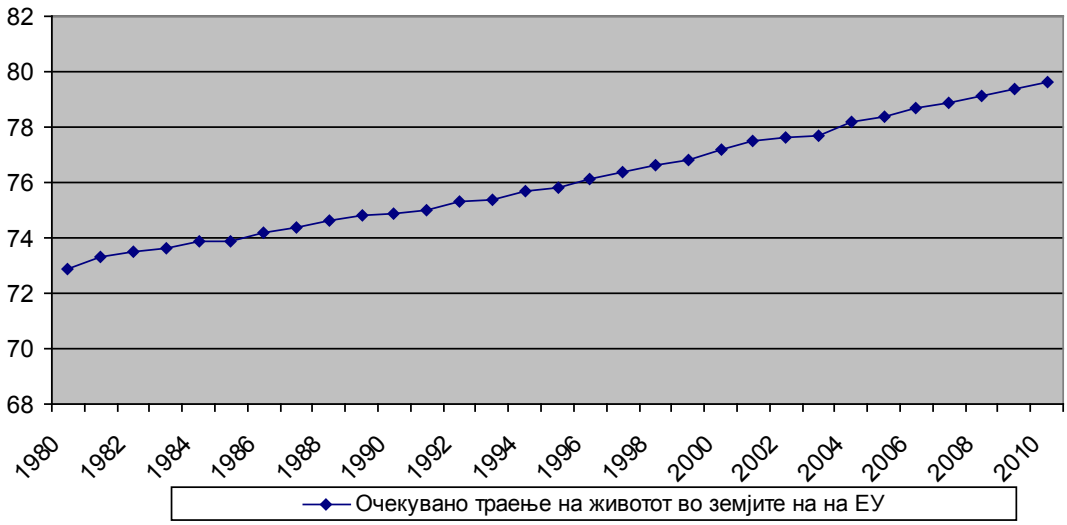

Слика 2. Просечно очекувано траење на животот во земјите на ЕУ

Заради поголема прегледност просечното траењ на населението во Р.Македонија и ЕУ ќе го прикажеме на слика 3.

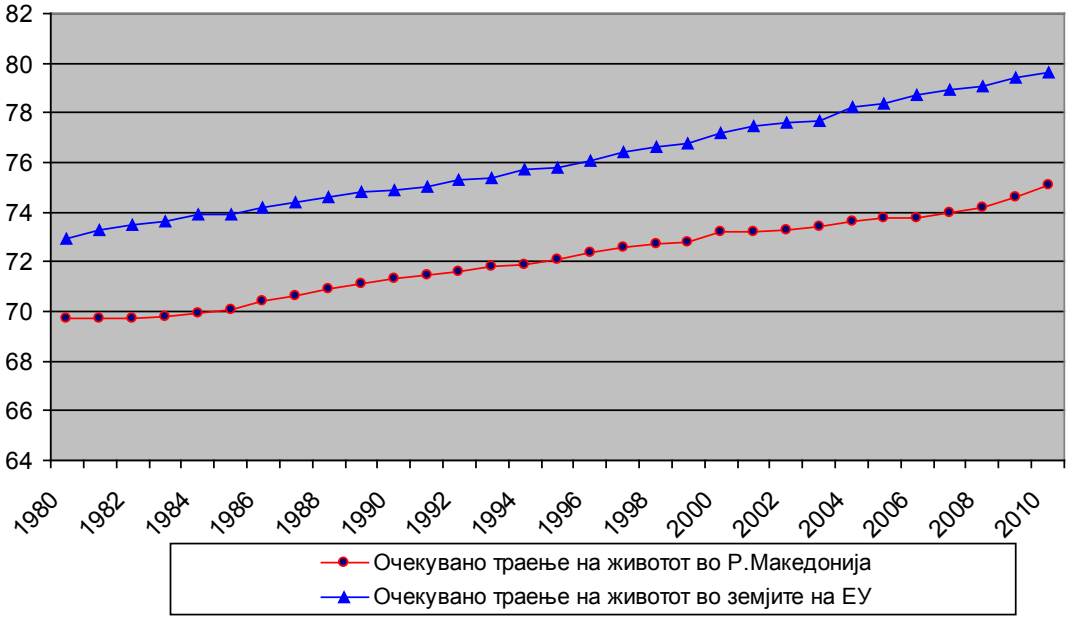

Слика 3. Просечно очекувано траење на животот во земјите на ЕУ и Р. Македонија.

Годишната разлика помеѓу годишното просечно живење на Р.Македонија и ЕУ изнесува од 3 до 5 години (Табела 1. Слика 3.).

Заклучок

Истражувањето покажува дека просечниот век на живеење во последните триесеттина години, постепено се зголемува од година на година, како во земјите на ЕУ, така и во Р.Македонија.

Во земјите на ЕУ, просечното живеење во последив триесеттина години, е подолго од три до пет години отколку во Р. Македнија, односно во 2010 година во земјите на ЕУ изнесува 80 години, а во Р.Македонија 75 години.

Во огласност со досегашниот развоен тренд и во идниот период се очекува постепено зголемување на животниот век на населението.

Литература

1. Мицески.Т. (2008) ,Статистика, УГД-Економски факултет-Штип,
2. Мицески.Т. (2009),. Здравствена Статистика, УГД-Економски факултет-Штип,
3. Пол Њуболд, Вилијам Л.Карлсон, Бети Торн., 2010., Статистика за бизнис и економија.,Магор Скопје,. Превод Влада Република Македоија.
4. Попоски Г., Попоска-Тренеска В., (2001), Статистика, , Киро Дандаро,,Битола
5. Ристевски С. (2008), Статистика за бизнис и економија, Универзитет "Св. Кирил и Методиј", Скопје
6. Статистички годишник на Република Македонија, Државен завод за статистика на Р.Македонија

7. Сотировски К., (2009), Статистика,. Универзитет ,,Св. Климент Охридски-Битола, Економски Факултет –Прилеп.
8. http://search.worldbank.org/data?qterm=expected%20life&language=EN
9. http://www.stat.gov.mk/

Д.Белевска, 159.922.7:616.89-085
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, diana.belevska@t-home.mk
М.Л.Ристеска

"PLAY THERAPY" – КАКО СИНОНИМ ЗА ПРЕДИЗВИЦИТЕ И ПРОБЛЕМИТЕ ВО ДЕТСКАТА КЛИНИЧКА ПСИХОЛОГИЈА

Клиничка психологија, како и секоја друга применета научна дисциплина, обврзана е да еволуира паралелно со оштествената "еволуција". Игнорирањето на природниот тек на моделирање и промена на моралните и вредносните семејни, па и општествени нормативи, е недозволиво. Таа мора да расте и да се развива согласно актуелните потреби на клиентите, да истражува, модифицира и генерира нови клинички стратегии, техники и практики на работа. Трансформацијата на семејството како концепт, на општеството како целина, технолошкиот напредок, олеснетата комуникација, достапноста на информациите и другите предизвици на модерното живеење, континуирано ја преиспитуваат флексибилноста на клиничките психолози во поглед на новите "модерни" проблеми на клиентите со кои работат.

Предизвик на клиничките психолози е да размислуваат во склад со се позастапениот интернационален идентитет, додека живеат и работат во една културна средина која има свои обележја, каде постојат специфични начини на комуникација, изразување на чувствата и културолошки прифатени начини на решавање на проблемите, поднесување на болката, радоста, тагата, загубата итн. Трансформацијата на идентитетот, разбран како начин на кој луѓето размислуваат за себе во релација со социјалното опкружување, несомено се должи на брзината на пренос на информации, интернетот, олеснетата комуникација, односно е последица на процесот на глобализација. Ефектот на глобализацијата се гледа низ процесот на формирање на бикултурен идентитет, каде дел од индентитет е вкоренет во локалната култура, додека другиот дел се темели на свсноста на поединецот за неговата поврзаност со глобалната култура. Последица на неадекватно снаоѓање во овој комплициран процес на потврдување на сопствениот иденитет е конфузија на идентитетот, особено честа кај младата популација. Тоа е предизвик за клиничките психолози, дали и колку истите се мултикултурно свесни, сензитивни и одговорни за да можат адекватно да одговорат на потребите на клиентот. А кога клиентот е дете, а основната алатка за работа играта, културолошката сензитивност е особено значајна.

Децата се разликуваат од возрасните во начинот на кој размислуваат, комуницираат и се однесуваат. Поради тоа и детската терапија се разликува од терапијата и работата со возрасни. Децата ги немаат вербалните способности на возрасните, па тешко вербално ги изразуваат сопствените мисли и чувства. Играта е најдобар медиум, игарчките се користат како зборови, а самата игра е нивниот јазик. Низ играта се манифестира нов начин на интеракција со имагинациите, реалните нешта, животните, другите луѓе па и со самите себе. Играта значи ослободување од актуелните рестрикции и прошиерено поле на акција, иницира палета на алтерантивни одговори и бара адаптивна флексибилност, во овој случај ригидноста е закана по ефективноста на терапевтскиот процес. Play терапијата значи ко-еволуција на терапевтот со клиентот

– детето. Низ процесот на деконструкција на постојниот нефункционален ситем на однесување во кој се нашло детето и формирање на нов преку реангажирање на неговите капацитети и идентитет, се реконструираат и способностите на терапевтот. Тоа е заеднички раст и издгнување на ново ниво на функционалност на дијадата терапевт-дете. Во "Најдобрите практики на терапијата со игра", терапевтите, врз основа на искуствата од сопствената работа нагалсуваат дека личните верувања, ставови, културни нормативи, влијанија и биаси, тешко се дистанцираат од еден терапевтски процес, па затоа најдобро е истите да се дискутираат и да се стават во функција на повисока ефикасност. Тоа значи свсност за сопствениот културен идентитет, но и континуирано запознавање со културните нормативи, влијанија и бисаи кои клиентот ги носи со себе. Се во интерес на мултикултурно сензитивен терапевтски процес.

Културната сензитивност е предизвик за детските клинички психолози, па и за play терапевтите, она што е особено важно во еден терапевтски процес во кој се почитува различноста и се цели кон ко-еволуција е:

1. *Разбирање на динамичката димензија на идентитетот.* Пред да се примени било која терапевтска техника, особено е битно терапевтот да ја разбере перцепцијата на актуелниот клиент, за неговиот личен културен, етнички идентитет. Во ситуации каде имаме припадност на различни култури на терапевтот и клиентот, игнорирањето на овој факт може да ги потврди претпоставките на клиентот дека дискусија поврзана со оваа тема е непожелна во тек на сесијата. Во play терапијата користењето на кутурно специфични играчки и материјали може да биде од помош.
2. *Манифестен интерес - прашања.* Секој има базична потреба да биде почитуван во целост, неговиот идентитет, култура, традиција, па интересот за запознавање на клиентовата кутура и начинот на кој тој ја доживува вообичаено има позитивна рефлексија. Тоа значи проширен интерес за него како индивидуа, подалеку од рамките на актуелниот проблем. Во play терапијата, на детето може да му се даде можност да го учи терапевтот на игрите на кои го научила баба му.
3. *Да се мисли надвор од кутијата.* Со цел да се промовир културно сензитивно опкружување потребно е да се модифицираат јазикот на играта и играчките согласно културата на детето. Често клиентите евалуираат дека успешноста на терапевтскиот процес не се должи на самата игра, туку на начинот на кој терапевтот ја фасцилира играта, па разбирливо е зошто културно сензитивниот пристап е важен.

Постојат поголем број на културно сензитивни техники. Една од ниве е и "Мулти – јас" техниката: Од клиентот се бара да препознае повеќе аспекти на личниот селф, и секој од нив го означува со пластелин во одредена боја. Пр.:

- Нешто кое главно го чувам за себе
- Нешто кое често го споделувам со дргите
- Нешто од мене кое сакам да исчезне и никогаш да не се врати назад
- Нешто од мене кое ме предизвикува, но можам да се носам со него
- Нешто од мене што ми се допаѓа

Од пластелините се прави форма која ја репрезентира комплексноста на личноста на клинетот, терапевтот ја фасцилира играта во насока на освестување на културолошкото влијание на избраните одговори. Техника е применлива и кај возрасни и кај деца. Го освестува гласот на традицијата и културното наследство кое го носиме во нас.

Културата секогаш интерферира со современиот начин на живот и брзиот технолошки напредок кој го окупира секојдневието. Изборот на игарчки е важен за ефикасноста на play терапијата, но и технологијата нуди игра – интерактивна, едукативна, логичка итн... Истражувањата покажуваат дека децата играат со комјутерот на ист начин како што играат и со другите играчки. Вклучувањето на технологијата во терапевтскиот процес е сериозен предизвик за терапевтот, тоа значи значајно проширување на терапевтската соба, од една внимателно конструирана физичка просторија за игра, во една монгу поширока виртуелна соба (компјутер, интернет) со многу повеќе закани и алтернативи по ефикасноста на самиот процес. Во 90-тите години на минатиот век е дефиниран концептот "терапевтски простор", каде детето се чувствува сигурно во играта и се истакнуваат начини на уредување, материјали и играчки кои ќе го зајакнат ова искуство. Во терапевтскиот простор на дигиталната терапевтска соба, користејќи ги предностите на интернетот, делуваат многу повеќе сродински фактори. Особено е битно терапевтот да е целосно свесен за бенефитите, но и за ограничувањата и заканите при употребата на технологијата во тек на терапевтската сесија. Ова проблематика се разгледува од страна на сите позначајни асоцијации на play терапевти во светот, при што како клучни аспекти на кои треба да се внимава при употреба на техниката во терапевтска соба се наведуваат:

1. Процена на способностите и развојаната зрелост на клиентот да бенефира од употребата на технологијата;
2. Технологијата ги задоволува потребите на клиентот и е културно сензитивна и адекватна;
3. Клиентот ја разбира целта поради која се користи технологијата;
4. Употребата на технологијата е конзистентна со целите на третманот;
5. Клиентот и неговиот старател ги разбираат бенефитите и ограничувањата на технологијата;
6. Содржината внимателно се прегледува и е во склад со целите, терапевтскиот интерес е на прво место;
7. Сите неадекватни содржини и pop up прозорци се блокирани.

Примената на технологијата најчесто се врзува со директивна терапија, каде терапевтскиот курс е одреден главо од страна на терапевтот. Можноста за интегрирање на технологијата во недирективните терапии, каде на клиентот му се дава можност да го води терапевтскиот процес сеуште е во фаза на истражување. Тоа е разбирливо имајќи во предвид дека е многу полесно да се програмира дисгитална апликација за активност која има однапред дефинирана цел. Во рамки на недирективната терапија алтернативите се бесконечни и зависни од актуелните потреби и интереси на клиентот. Користењето на вештачката интелигенција во недирективен терапевтски процес е предизвик на новото време.

Предностите и ограничувањата од дигитализација на еден терапевтски процес и се позастапено користење на вештачката интелигенција во клиничката психологија како применета дисциплина ќе се тестираат низ процест на клиничка примена. Во рамки на play терапијата оцената ќе ја дадат најдобрите супевизори – децата.

Литература:

1. Dale-Elizabeth P., Mary E. A Play Therapy: Overview and Implications for Counselors. American counseling association 2007
2. Eivir J.T. The use of digital media within Gestalt play therapy June 2011
3. Eliana G., Athena A.D., Cultural Issues in Play Therapy Guilford press 2005
4. Olga P. at all. Magic land: play therapy on interactive tabletops CHI 2012, 2012
5. Play therapy best practice. Association for play therapy 2009
6. Rebeca C. Cultural Diversity and Play Therapy. Association for play therapy USA 2011

Др. Јана Белевска 364-787.3:616.177-089.888.11

УЛОГАТА НА ПСИХОЕДУКАТИВНИТЕ ИНТЕРВЕНЦИИ ВО ПОДРШКАТА И УСПЕШНОСТА НА ИНВИТРО ФЕРТИЛИЗАЦИЈАТА

ПРЕДМЕТ И ЦЕЛИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО:

Предмет на истражувањето:

Имајќи ги во вид досегашните искуства на истражувачите во светот од практикувањето на психолошките интервенции за намалување на стресот и успехот на третманот со БПО, недоволниот број на истражувања кои покрај стресот, го испитуваат и влијанието на други емоционални реакции, како и недостатокот на ваков вид искуства во нашата земја, како предмет на нашето истражување го поставивме прашањето: ***Дали и колку, психоедукативните интервенции влијаат на намалување на стресот, анксиозноста и депресивноста кај партнерите пред почетокот на третманот со БПО, на успешноста на третманот и оддржување на процесот*** ? Конкретно, дали кај партнерите кои биле психолошки подржани пред почетокот на третманот со БПО, третманот бил поуспешен во однос на партнерите кои не биле психолошки подржани?

Цели на истражувањето :

Целта на истражувaето е да одговори на прашањата: за влијанието на психоедукативните интервенции врз намалување на стресот, анксиозноста и депреивнота кај кандидатите за третман со БПО и колку овие интервенции превземени пред почетокот на третманот влијаат на успешноста на овој третман.

1. Дали психоедукативните интервенции влијаат на намалување на стресот, анксиозноста и депресивноста кај пациентите кои заради неплодност се одлучиле на третман со БПО;
2. Дали третманот со БПО е поуспешен кај пациентите кои биле подржани со психоедукација во однос на пациентите кои го прифатиле овој третман без претходна психолошка подготовка.

Хипотези:

Резултатите од претходните истражувања укажаа на тоа дека сознанието за сопствената неплодност и/или неплодноста на партнерот, има негативно влијание врз самодовербата на личноста и е поврзано со појава на стрес и други негативни емоционелни реакции кои се честа причина за неуспехот на третманот со БПО, заради што партнерите имаат потребата од психолошка подршка. Не наидовме на доволно истражувања кои го истражуваат влијанието и на други емоционални реакции како што се анксиозноста и депресивноста на овој треман. Недостатокот на истражувања кои го испитуваат и влијанието на друѓи емоционални реакции како што се анксиозноста и депресивноста на неуспехот на третманот со БПО. Врз основа на резултатите од овие истражувања, и сознанието за недоволната истраженост на влијанието на анксиозноста и депресивноста на неуспехот на третманот со БПО, сакавме да провериме каква е улогата на психоедукативните интервенции на намалување на влијанието на негативните емоции и зголемување на успехот

на инвитро фертилизацијата. Оправданоста на нашиот интерес за ова прашање произлезе од сознанието за недоволната истраженост на влијанието на анксиозноста и депресивноста на третманот со БПО, потребата од истражување на истите, како и тоа дека кај нас, иако веќе одреден период се применува третманот со БПО, се уште нема сознанија за психолошката состојба на пациентите кандидати за инвитро фертилизација и нивната потреба од психолошка помош и подршка пред и во текот на овој третман. Одговор на овие прашање ќе побараме низ проверката на следните хипотези:

1. Психоедукативните интервенции применети пред почетокот на третманот со БПО, имаат позитивно влијание на намалување на стресот, анксиозноста и депресијата кај партнерите кои се одлучиле за овој третман и ја зголемуваат успешноста на треманот.

Анализата на резултатите од претходните истражувања укажаа и на тоа дека пациентите кои добиле психолошка помош имаат добри резултати во третманот со БПО. Дали постои разлика во успехот на третманот со БПО меѓу пациентите кои биле психолошки подржани и оние кои не биле, е прашање кое го проверува втората хипотеза која гласи:

2. Успешноста на третманот со БПО е почеста кај партнерите кои пред почетокот на третманот поминале низ процесот на психоедукација, во споредба со партнерите кои не поминале низ овој процес. Односно, дека третманот со БПО е поуспешен кај партнерите кои добиле психолошка подршка од колку кај оние кои не ја добиле оваа подршка.

Во исражувањата не наидовме на податоци за разликите меѓу жените или мажите во прифаќањето/неприфаќањето на сознанието за сопствената неплодност. Имајки ја во вид стереотипизацијата на половите улоги во нашето општество за мажите како „семоќни„, а жените како „виновни„ за репродуктивните проблеми, претпоставивме дека мажите потешко го прифаќаат сознанието за сопствената неплодност од жените и помалку користат стратеѓии за справување со неплодноста. Според тоа, мажите кои се неплодни имаат повисоко ниво на стрес, анксиозност и депресија, пред почетокот на третманот со биомедицински потпомогнато оплодување, во споредба со жените кои се неплодни. Поврзаност помеѓу плодноста, полот и нивото на стрес, анксиознот и депресија кај пациентите пред почетокот на третманот со биомедицински потпомогнато оплодување ја проверуваме во третата хипотеза која гласи:

3. Постојат разлики во нивото на стрес, анксиозност и депресивност меѓу испитаниците со различни карактеристики кои се кандидати за третманот со БПО.

3.1 Постојат разлики во нивото на стрес, анксиозност и депресивност меѓу жените и мажите кандидати за третманот со БПО.

3.2. Постојат разлики во нивото на стрес, анксиозност и депресивност меѓу испитанците со различен степен на образование.

3.3 Постојат разлики во нивото на стрес, анксиозност и депресивност меѓу жените и мажите со различен брачен статус кои се кандидати за третманот со БПО. Нивото на стрес, анксиозност и депресивност е значајно повисоко кај мажите и жените кои не се во брак.

3.4. Постојат разлики во нивото на стрес, анксиозност и депресивност меѓу жените и мажите со различна работна позиција за третманот со БПО.

4. Постои поврзаност во нивото на стрес, анксиозност и депресивност кај испитаниците кои се кандидати за третманот со БПО.

Варијабли на истражувањето:

Операционална дефиниција на варијаблите на истражувањето:

- Варијаблата ***плодност*** е квалитативна и организмена, се мери. Се дефинира како исход од претходно спроведено медицинско испитување за плодноста.
- Варијаблата ***пол*** е квалитативна, организмена, се мери. Се дефинира како биолошки даден пол.
- Варијаблата ***стрес*** е квантитативна, бихевиорална, се мери. Се дефинира како скор за стрес постигнат на скалата ДАС.
- Варијаблата ***анксиозност*** е квантитатива, бихевиорална, се мери. Се дефинира како скор за анксиозност постигнат на скалата ДАС.
- Варијаблата депресија е квантитативна, бихевиорална, се мери. Се дефинира како скор за депресија постигнат на скалата ДАС.

Контрола на релевантните варијабли:

- Релевантни варијабли во истражувањето се: особините на личноста, општата здравствена состојба, претходното искуство со третмани на неплодност, социјалната поддршка која ја има пациентот, видот на третман со биомедицински потпомогнато оплодување, потоа дали пациентот е во брак или не, поддршката од брачниот партнер и сложувањето кај оние кои се во брак.
- Релевантни варијабли би можеле да бидат и возраста, степенот на образование, како и тоа дали пациентот е иницијатор на третманот или не. Потоа, должината на времето во кое пациентот се обидувал да добие дете (со или без третман), дали неплодноста е примарна или секундарна, довербата во клиниката и лекарот кој го спроведува третманот, очекувањата од третманот, материјалната положба на пациентот.
- Потполна контрола на релевантните варијбли е невозможна, но делумна контрола ќе се обезбеди преку константност на ефектите на релевантните варијабли, на тој начин што ќе биде користен пригоден примерок во кој испитаниците ќе се разликуваат по однос на релевантните варијабли.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Основна метода на истражување е аналитичко-компаративната постапка.

Применети инструменти и техники:

Техники:

Полуструктурирано интервју

Скала ДАС

Податоците во врска со плодноста ќе се добијат со примена на полуструктуирано интервју со пациентите, а податоците за стрес, анксиозност и депресија ќе се добијат со примена на скалата ДАС. Двата инструмента ќе се применат пред почетокот на БПО третманот, од страна на пациентите, пред спроведување на интервјуто и психолошкото советување. Преку истата скала ќе се добијат демографски податоци за испитаниците (година на раѓање, место на раѓање, степен на образование, занимање, брачна состојба).

Популација и примерок

Предметна популација се сите пациенти во клиниките за плодност кои во договор со лекарот треба да започнат третман на биомедицински потпомогнато оплодување, а кои претходно ги направиле сите потребни медицински испитувања.

Достапна популација се сите пациенти во клиниките за плодност во Скопје, кои во договор со лекарот треба да започнат третман на биомедицински потпомогнато оплодување, а кои претходно ги направиле сите потребни медицински испитувања.

Примерокот е пригоден, го чинат 62 испитаници, и се состои од брачни парови и единки кои во периодот од март 2012 до октомври 2012 од клиниките за плодност по препорака од лекар, биле испратени на психолошко советување во Центарот за советување и психотерапија, пред почетокот на третманот со БПО.

Постои можност за генерализирање од примерокот на достапната популација, но ограничена е можноста за генерализирање од примерокот на педметната популација, поради можноста општествените разлики, како на пример табуизирањата околу неплодноста и третманите за неплодност, потоа стеротипизирањата и предрасудите врзани за неплодноста и прифатеноста на третманите на неплодност од јавноста да влијаат врз резултатите.

Статистичка обработка на податоците:

Истражувањето е спроведено со емпириска неексперименталн метода во која пациентите го проценуваа присуството на трите димензии (стрес, анксизоност и депресија) на DASS скалата.

Проблемот на истражување е проверен со квантитативна методологија, а статистичката обработка на податоците е направена со компјутерска обработка со примена на SPSS програмата и соодветните статистички постапки за пресметување на:

- Аритметичките средини и стандардните девијации
- Корелации –линеарна корелација
- Значајност на разлики на аритметичките средини
- Регресивна анализа

Советување при третман на неплодност

Клиниките за плодност треба да се стремат да обрнат внимание на психосоцијалните и емоционалните потреби на нивните пациенти. Оваа цел може да се постигне со осигурување дека психосоцијалната грижа е обезбедена преку искуството со третманот. Советувањето центрирано кон пациентот може да биде интергирано во секојдневните активности на медицинскиот тим, а професионалното советување може да се користи за задоволување на вонредните потреби на пациентот. Основната цел на секое советување (без оглед на тоа дали е центрирано кон пациентот или професионално) е да се осигура дека пациентите ги разбираат импликациите од нивниот избор на третман, добиваат доволно емоционална поддршка и можат да се справат на здрав начин со последиците од искуството со неплодност. Се верува дека похолистичкиот пристап кон грижата за пациентот ги подобрува здравствените резултати, го подобрува задоволството на пациентот и тимот, ги намалува негативните психосоцијални реакции и им помага на пациентите подобро да се помират со нивните искуства.

Официјалните резултати добиени од клиниките за плодност покажуваат дека од 64 испитаници 29 биле парови (58 испитаници) и 4 биле поединци. Од паровите (29) 16

останале позитивно бремено откако биле изложени на третман на БПО, а од поедниците две пацинетки останаче позитивно бремени. Односно процентот на бременост е поголем од 50 % после изложеноста на третманот со БПО што говори за огромна успешност на овој третман.

Резултатите од спроведеното истражување покажуваат дека успешноста на третманот со БПО е почеста кај партнерите кои пред почетокот на третманот поминале низ процесот на психоедукација, во споредба со партнерите кои не поминале низ овој процес. Имено, нивото на стрес, нивото на анскиозност и нивото на депресија, кај испитаниците кои поминале психоедукација покажуваат средни скорови кои се пониски од теориските средни скорови, што значи дека психоедукацијата во голема мера влијаеле врз намалување на стресот, анскизноста и депресијата, а нивното намалување е поврзано со успешноста на третманот со БПО.

д-р. Ванѓа Н.Радевска 159.922.76
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

ЖЕШКИ ТОЧКИ НА ПЛАНЕТАТА И ПАТИШТА ЗА РЕГУЛИРАЊЕ ,А КОНФЛИКТИТЕ

ВОВЕД

Во мегународниот дијалог—ИСТОК-ЗАПАД,,-треба да ги откриеме жешките точки на планетата-земја,пат за регулирање на конфликтите.

Мајката во чиј организам започнува физиолошко-клеточниот развој и раст на нов жив организам е распространета по цела планета-земја.Помегу нив ,на планетата има МАЈКА,кај,чиј физиолошко-клеточен развој и раст на човечки организам,се појавува пречка во нормалниот природен развој.

Пречката може да предизвика конфликти во најниската општествена структурална клетка-СЕМЕЈСТВОТО,каде МАЈКАТА е основна клетка.Со развојот – конфликтот се проширува и се движи низ сите општествени структури-фамилијата,сре дината,националната економија ,општеството и може да стане епидемија на планетата.

Ова е една жешка точка која на планетата-земја треба да се пронајде пат за регулирање ,намалување и остранување на конфликтите.

Еден од тие патишта за решавање на конфликтите ,кои се појавуваат од жешката точка ќе го објаснам во страниците што следат.

СОДРЖИНА

На планетата –каде постојат услови за развој и раст на жив оганизам постои и МАЈКАТА на ДЕТЕ _ЛИЧНОСТ СО ПРЕЧКИ ВО ПРИРОДНИОТ РАЗВОЈ(Д_ЛсоППР)-т.н.ХЕНДИКЕП.Хендикепот не бира место.боја .пол .вероисповест,етност,образование и материјално богаство.Може секаде да се појавиЗатоа барам трпеливост,внимание и разбирање на образложувањето на оваа многу жешка точка.точка која,доколку не се превземат општествено-законски мерки може да прерасне во разорна епидемија.

Од моето дведецениско ,видување ,кажување ,анализирање и запишување ќе се обидам на пет-те страници да ја кажам вистината.

Во анализата имам опфатено 100семејства кои имаат ДсоППРспоредбено 100 од други општествени структури.за оваа анализа ме мотивира предходната, согледајки ја состојбата на Д-Л соППР јас видов како живее МАЈКАТА на тоа Д-Л.

Иаку е тешко да се каже .болка-е.ќе се обидам да бидам подискретна.

МАЈКАТА НА ДсоППРе мајка како и на деца со правилен природен развој. Подеднакво ги сака своите деца ,Кога ќе ја дознае ,согледа пречката кај своето дете чувствува жештина во своето тело.Таа е силна,сака,може, да му помогне на ДсоППР Како се одвиваат развојните фази кај детето така потребите и обврските се зголемуваат.Бара помош,првично од медицината потоа секаде каде ќе стигне. Првично семејството(С) ,фамилијата(Фа), Средината(Ср).Националната економија(НЕ) Општеството(ОП),се загрижени.Мајката верува во тоа ,Д-Л-може да е прифатено во градинка ,но во школската возраст се појавуваат потешкотии и се зголемуваат.Мајката продолжува со обврските конДсо ПППРи покрај останатите-како-нечие дете,сопруга,с

наа,работник,домакинка,мајка на ДбезППР.

Како течат развојните фази така тешкотијата се вжештува.Жарот се пали мегу родителите.Таткото постепено се одалечува од мајката.Често наога причина да излезе надвор од атмосферата каде се наога Д-Лсо ППР.Оди на пазар,по пријатели,секаде,само да не е дома,а кога ќе се врати, уморен легнува да одмара,бара високо почитување, тишина.

Проблемите се зголемуваат.кога доага период за училиште ,во зависност од категоријата т.е.оштетувањето кое го има и каде ДсоППР ,секаде не го примаат,чес одговор е немама стручен кадар.Родителот сака Д-Л да е со генерацијата.Во самото дете гледа успех.Вистината ја потиснува во подсвеста.Повеке верува на лажни ветувања. надежи ,отколку на вистината.Доколку ДсоППР е инклузирано во училиште кај Д безППР,наидуваат на нови двојни проблеми.ДсоППР не може да ја следи и совлада програмата а Д без ППР следејки го него не внимаваат на наставата го имитираат добиваат негови особености.Како оди кон повиски одделенија,разликата е поголема. После неколку години Д-Л со ППР мора да ја напушти и бара друга установа ако ја има или дома.Нова проблематика.Каде?

. Д со ППР има потреба од придружба. Во семејството настанува проблем.Кој со него?Се знае таткото со сите обврски само со Д-Л со ППР не.Другите деца имаат свој развој,пат на движење.Затоа Мајката е тука.Го родила нека го чува.

Мајката на ДсоППР останува сама дури е принудена да ја откаже работата.Да седи дома со сите обврски кон сите,на сите да им направи пријатна атмосфера.Без егзистенција.

Кога ДсоППР навршува 11г.Период кога природните развојни фази се поминати,лажните надежи се соочени со вистината,жариштето се разгорува .
Најчесто за состојбата на Д-Л со ППР се префрла на Мајката,Таа е навредувана,омаловажу вана,дискриминирана,без разлика на нејзините квалитетни особености,психофизички малтретирана,напуштена или исфрлувана на улица со ДсоППР.

Мајката станува уличар со фендикеп на раце.Семејството се распага .таткото е со здравите деца,со егзистенција ,дом ,а Мајката без егзистенција ,на улица со хендикеп на раце.Оваа жариште се шири во повисоките општествени сртуктури-Во фамилијата-Фа-од кај таткото го штити него,ја обвинуваат мајката –мајка е нека го чува.Од кај Мајката –ја прифакаат ама детето не-,не го однела во чеиз.,каде се здравите деца ,мајката ги сака сите деца не ја прифака распределбата на таткото.Конфликтот се шири.мегу двете фамилии се зголемуваат конфликтите. Стануваат непријатели.

Мајката си ги сака децата,ги бира нив,не моше да ги остави,а назад не може.

Средината,каде се движи таткото нормално дека го слуша него,не се замерува,секој си го гледа својот пат.Средината каде се свижи мајката ја прифакаат,помагаат колку можат,ама имаат свои обврски си го гледаат патот,ја сожалуваат ,ама имаат свои обврски си го гледаат патот.Ја сожалуваат ама жештината од жарот ја трпи мајката Во овој случај на мајката на ДсоППР и треба егзистенција.Огнот од жарот зема замав. доколку има соодветни установи за згрижување на Д-Л со ППР ќе го носи ,врака дома. ако го има,со вкупните обврски.Како поминуваат годините Д-Л расне,физички може дасе развие природно нормално а психички останува на тоа детско ниво.Поголем проблем е кога навршува 18 г.Во установи нема каде,Д-Л не е способно само да остане дома.мајката старее издржливоста попушта ,мора да напушти работа или е прва на удар,без егзистенција Огнот е пламнат во друга општествена структура во национални економии.Мајката на Д-Л со ППР станува социјален случај .Од Д-Л добива минимален

паричен надоместок колку да купи леб, сол и шекер.потребите се зголемуваат сега за двајцата Детето физички –голем-неспособен за работа,мајката стара со намалена или изгубена способност.на крај мајката умира-Д-Л останува само.Доколку некој ја прибере живее бетер од домашно милениче. Во жариштето страдаат сите структури.

Таткото тргнува по свој пат, но постепено сите го игнорираат заради постапката

Здравите деца страдаат,се срамат од случајот,од мајката и хендикепот ,застануваат од страна на таткото ,има егзистенција.Кога ке се осамостојат бегаат од дома не сакаат да се кажат од кое семејство се Огнот го зафака општеството.Јас таа состојба ја нарекувам Трагедија .

Мајката наместо да биде полезно искористена со квалитативните особености-жива гори од жарот на ХЛ.Таткото индирекно страда.Семејството распаднато,фамилиите се во крвави конфликти,средината не се мокни да ги смират конфликтите.Конфликтите создаваат нереди во нервниот систем,Конфликти во повеке национални економии. конфликти секаде ,го загрозуваат општественото уредување.

Стануваат ОП проблеми .Може да се случи доколку ХЛ е прво, сопружниците да не помислат на друго дете.Доколку има брака или сестри ХЛ е втото или трето,одлучуваат да живеат сами,без понатамошно потомство.Наталиетот опага ви ОП.Ова проблематика е жешка точка на ланетата .

Оваа жешка точка може да се регулира,како и патот на конфликтите.Патот е кратот и едноставен.

Децата-личности ги имаат правата,психички не се во состојба сами да опстанат. имаат ниско ниво на мисловни операции,физиолошкиот состав не им дозволува нормално природно извршување на задачите им треба придружба-застапник,кој најчесто е мајката.Кога законски би била заштитена жариштето се намалува,жешката точка може да тлее,дури и да исчезне.

Заштита на мајката се состои во повеке профили-на прр.

За да се зајакнат стручни соодветни установи за згрижување на Д соППР за секоја возраст.

Вработување на родители во установите,кои ќе го пренесат домашното искуство а примаат од едукаторството,размена на искуства.и намалување на злоупотреба на деца со родителите.

Да им следи паричен надоместок на мајката како стимул да издржат во задоволувањето на посебните потреби на двајцата.

Да не се манипулира со нив и нивните деца.

Вработување по стручност-да може да ги искаже своите квалитети полезно за Оп.

ЗАКЛУЧОК

Почитувани читатели ,ова `ешка точка навидум е мала или можеби смешна,но но анализите покажуваат дека е една голема точка со голема жештина.бидејко таа природна состојба се појавува по целата планета.

Жештина која произлегува ос срцето на мајката Може многу лесно да пламне и да создаде конфликти низ целата планета.Можеда стане епидемија и разори цело ОП.Да предизвика агресивни конфликти кои се опасни за цела популација.Мајчината љубов заштитник на д со ППР може да прерасне во агресивна одбрана и да предизвика кулминациони конфликти.Конфликти кои може да прерасне во агресивна одбрана и

да предиџвика кулминациони конфликти.Конфликтот може да прерасне во Оп војна која ќе предизвика разорување на здравата популација.

Почитувани оваа лесно ќе се спречи доколку од почетокот,со воспоставување на пречката да се заштити МАЈКАТА.Иаку 10%од популацијата припага на оваа група ,помалку средства ќе се потрошат за заштита на МАЈКАТА на Д_Л соППРвоедно ќе се заштити планетата од жешки точки и регулирање на конфликтите.

Мајчината љубов,моќ е непобедлива.

д-р. Ванѓа Н.Радевска 2-78:159.9
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

ПСИХОЛОГИЈА НА РЕЛИГИОЗНИТЕ ГРУПИ

ВОВЕД

Религија е верба.Верба со што се победува.Секој човек има своја верба,со која се движи нанапред.Има луге кои својата верба ја нанесуваат на други.Тоа се луге влијателни,силно психолошки уверени во своето верување ,лесно го пренесуваат на другитака настанува религијата, no се појавуваат луге кои не се сложуваат со тоа верување има сосема друго верување,така се појавуваат повеќе религиозни групи.

Во движењето на природата,за секое религиозно верување има место.Најчесто за да едно движење се развие се спротиставува на другите,се појавуваат развој на негативните особености и кои може да предизвикаат конфликти.Конфликти во –самата личност,во повеке личности ,во групи,во национални економии дури во цело општество.

Психолозите не мируваат,создаваат методи за решавање на тие конфликти без разлика каде,од кој степен ,мегу кои групи и на кој говорен јазик се појавуваат.

Во следните страници ќе се обидам да објаснам еден многу ефикасен начин кој наога примена во психологијата,Дејствие на вербата во една религиозна група.

СОРЖИНА

Бидејки припагам на христијанската религиозна група,во случајот на овие ограничени страници ,ќе објаснам за психолошкото значење на иконата.

Во секоја религиозна група постојат симболи на верување кои имаат високо почитување,верување во нив и победа со нив.така христијанска религиозна група постои,,ИКОНАТА,,како симбол во кој многу се верува и почитува.,,ИКОНАТА има големо психолошко значење.Допринесува за развојот на особеностите кај човекот ,растот и корегирање.

Секој човек-личност си има свој лик во кој има силно верување.Таа личност со која верува во форма на ИКОНА ја чува и предава на поколенија.

Оваа следење и анализа ја правев неколку години и ги согледав резултатите.

Во што се состои психолошкото значење?

Тоа е многу едноставно,умешно,многу корисно за сите општествени структури.

Во овој психолошки случај се користи-МОЛЧЕЊЕТО.Поточно молчењето ,,РАЗГОВОР ВО МОЛЧЕЊЕТО,,.

Како се обавува тој психолошки процес?

Личноста припадник на христијанска група има верба во Мајка-БОГОРОДИЦА.Тој има своја иконана ,,БОГОРОДИЦА,,во различни форми и проифили.Релиѓиозните групи се состануваат во т.н. храмовит.е.ЦРКВИ,МАНАСТИРИ,воедно ги обавуваат разговорите во молчењето.Разговорот може да го обави во домашни услови или пак во патување.

Личнпста со својата определено-поставена цел,тргнува во остварување.Верува дека неговата ,,ИКОНА,,најмногу ќе му помогне.Тогаш тој застанува пред ИКОНАТА.Разговорот може да го обави во различит став и тоа- стоејки,клечејки,седејки,лежејки и наведнат.Во ставот молчи .Во молчењето почнува разговор со ИКОНАТА т.е. личноста нацртана на неја.

Со ставот,се смирува,од физичко движење и психички реакции.Почнува да формира

нови мисловни операции во мозокот,основен двигател на работењето на нервно-мускулатурниот систем. Се прекрстува со десна рака (двата мали прста ги собира,останатите три ги собира во една точка)почнува од челото до средината на стомакот,потоа од десното рамо до левото , се поклонува ,ја става раката отворена на гради изговарајки-АМИН-. Позитивно поставената цел ,се моли да ја оствари без препреки.разговорот трае се додека тој сака.Во тој временски период психички се ослободува од предходни размислувања,се концентрира само на поставената цел,добива нова движечка сила..Смирено целта ќе ја оствари. Ако има голем немир во себе од предходни движења,има развиено негативни особености кои му го пореметуваат однесувањето ,кон себе и кон останатите личности во разни општествени структури, проблематиката ќе ја реши, лесно . Застанува пред иконата.Разговара со неја.Гледајки во неја ,ја перцепира. Се срекава со нејзиниот поглед,го прифака .Самиот се преставува онаков каков е.За тој период неговиот раздразнетиот нервен систем се смирува.Потоа почнува разговорот.Личноста си ја кажува внатрешноста. се што му создава пореметено работење на нервниот систем.Кажувајки ја вистината тој се ослободува од сите негативности во организмот.Во кажувањето може да се појават други манифстации-плач.смеење,и слично.тоа се повторува повеке пати се додека не се ослободи .Во разговорот поставува прашања на кои сам си дава точни одговори. Откако ке се ослободи од негативоста што ја поседувал добиена од било кои причини преку рецепторите,започнува ново формирање на нови мисловни операции различити од предходните.Доколку предходно не бил задоволен од сам себе ,сакал да посегне по себе,сега сознава дека згрешил го менува мислењето,самиот почнува,задоволен е од своите капацитети,почнува со активности кои после вложениот труд му носи ефекти. Доколку не е задоволен од било која личност ,од било која општествена структура поради претрпено психофизичка штета,сака да се освети,со ист интензитет или поголема штета со разговорот ги менува мислите.Дознава дека на нанесената штета ако врати со штета ќе навлезе во поголема негативност,тој се смирува,препушта на ликот од иконата да му врати за зло дело.Психофизишки смирен ,со ново размислување,се откажува од злото што сака да го врати или ,нанесе,започува да верува дека иконата ќе го направи тоа,а тој да си започне со нормално природно функционирање ќе има поголем успех.Тоа го постигнува.

ЗАКЛУЧОК

Во краткиот опис за значењето на иконата во христијанската религиозна група може да кажам.

Имај своја верба,верувај во неја,ќе ја постигнеш целта.

Првично верувај во себе,во сопствените сили,Смири го работењето на сопствениот нервен систем,потоа делувај кај другите личности или групи

Негативните,растроени мисловни операции сконцентрирај ги,искажи ги пред вербата,избриши ги од функција,замени ги со нови,позитивни мисловни операции произведувај позитивни манифаестации,полезни за самиот себе,за сите структурални нивоа во општеството.

Не е битно на која религиозна група припагаш,ако имаш верување.верувањето позитивно искористи –го така ќе станеш позитивен,полезен како за природата,атмосферата и во човештвото.

Доколку направиш грешки во намера или не,направи си сам корекција.

Разговорот во молчењето,во вербата,психолошка-промена на работењето на нервниот систем,мисловните операции,манифестациите и во однесувањетоМолчи-разговарај-позитивно,создавај

O. Radović
M. Krstić
D. Stanojević

SOME FACTORS OF VALUE ORIENTATIONS OF STUDENTS FROM KRAGUJEVAC AND KOSOVSKA MITROVICA

Concepts of values and value orientations

Values and value orientations are the concepts which have always been among the most widely conceived and discussed in the Social sciences. They were studied by philosophers, anthropologists, political scientists, as well as psychologists, and therefore there are a large number of definitions of these terms, depending on who defines them. At the individual level, values refer to criteria or standards used by people in evaluation of their own activities and activities of other people (Rokeach, 1973, Schwartz, 1992). Schwartz argues that values are cognitive representations of three requirements to which every individual is coping with. These universal requirements, out of which motivational goals emerge and to which each individual or society must respond, are: a) needs of individuals as biological organism, b) requisites of coordinated social interaction, and c) and survival and welfare needs of groups. If these requirements are presented on cognitive level, they present values. Crucial aspect that distinguishes Schwartz's approach from other is that values differ according to goal which presents motivational basis of the value. According to the theory of universal content and structure of the value, values are desirable goals of different importance which act as guiding principles in life. There are ten motivational types of value: power, achievement, hedonism, stimulation, self-direction, universalism, benevolence, tradition, conformity and security, which are determined by the motivational goal and specific values they express (Schwartz, 1992).

At the social level, values correspond to principles which define rights and obligations among the citizens (Caprara, Cervone, 2003). Social values enlighten the history of society, which reflect social order partly by passing social values from generation to generation, which are adopted on the individual level. Merging these two levels of analysis, values reflect mutual social heritage, which transmits to each individual by different agents of socialization and which, at the individual level, makes its life philosophy.

Researches of students value of orientations

Subject and goals: Basic subject of this study was to determine the acceptance of certain value orientations, that is, motivational types of value, of students from University of Kosovska Mitrivica and students from University of Kragujevac, with the goal to determine possible differences in value systems of these two groups, and socio-psychological correlates (gender, type of faculty- the natural or social sciences, parents' education degree, degree of religiosity) of acceptance of certain values.

Basic hypothesis: Basic hypothesis was that there would be differences among the two groups of students, especially in terms of higher valuation of tradition values of students from University of Kosovska Mitrovica.

Sample: Research was applied on sample of 236 respondents, out of which 126 were from University of Kosovska Mitrovica and 110 were students from University of Kragujevac.

Instruments: We used questionnaire for surveying of value types (Schwartz, 1992). Respondents were asked to, on the scale from 1 to 7, rate the importance of 56 values as "guiding principles in MY life". Values are, as in Rokeach (1973), divided into two lists- list of instrumental and list of terminal values.

Results: According to analysis of value organization into the value orientations, we have discussed the acceptance of 8 value types among students from two regions: values of personal competence (capable, healthy, clean, choosing own goals, intelligent, independent), personal harmony (mature love, inner harmony, self-respect, meaning in life, sense of belonging), conformity-traditional values (honest, loyal, honor parents and elders, religious, responsible, obedient, politeness, respect for tradition), socio-political values (world at peace, social justice, equality, national security and social order), harmony with environment (to be broadminded, forgiving, wisdom, creativity, unity with nature, spiritual life, protect the environment), stimulation- hedonic values (varied life, exciting life, daring, true friendship, curious, enjoying life), self-transcendence (acceptance of own destiny, humble, forgiving, moderate, helpful) and achievement of social status and power (social power, authority, influential, wealth, preserving public image, social recognition, self-indulgent, successful and ambitious).

Although the value hierarchy for two groups of students is very similar (the most appreciated are values of personal competence and personal harmony, and lowest are self-transcendence, social status and power) comparing results of two groups of students we concluded that value system of young people from Kosovo and Metohija with regard to young people from Serbia proper is characterized by higher valuation of conformity-traditional values (t=2,872, p=0,004) and lower valuation of harmony with environment value (t=-3,485, p=0,001) and stimulation-hedonic values (t=-2,038, p=0,04) in regard to their peers from Kragujevac. This result is consistent with basic hypothesis and findings of previous researches which consistently speaks in favor of higher valuation of traditional culture among young people from Kosovo and Metohija. Close to this finding is that the degree of religiosity is scientifically more expressed in the sample of students from Kosovo and Metohija (t=3,3887, p=0,00). Religiosity in the previous researches of organization of values on samples of Serbian youth emerges as important constituent of tradition, as indicated by our data. Namely, religiosity significantly and the most correlates exactly with conformity-traditional orientation on both samples (r=0,62, p=0,00), and this information completes the image of our valuation of mentioned value orientation of young people from Kosovo and Metohija. This tendency of more substantial expressing of religiosity by young Serbs from Kosovo in regard to young people from Serbia was recorded by Pantic (Pantic, 1990) in his researches. Therefore, we can conclude that this tendency in longer time period is characteristic for young people from this region. Traditional-religious culture was "defense and protection of cultural identity of Serbian people in this area" (Avramovic, 2007) and as such presented (and still does) one of the most important cultural and national values. Except this connection, recorded in both subsamples, the degree of religiosity is associated to higher valuations and self-transcendence values (r=1,91, p=0,003), while on the sample from Kragujevac was associated with lower valuation of stimulation-hedonic values (r=-0,213, p=0,025). This association is logic and expected, having in mind that the values of well-being are woven into Christian philosophy, and that the stimulation-hedonic values are inconsistent with the same.

Regarding the type of faculty, in students from Kosovska Mitrovica, it was proved that students of social sciences significantly tend towards harmony with environment values

(=3,145, p=0,002) and personal harmony (t=2,354, p=0,02), while students from Kragujevac showed little respect towards stimulation-hedonic values (t=2,756, p=0,007). This information is in accordance with educational orientation of respondents: it is expected social sciences to develop and emphasize the importance of humanistic values, and therefore in this sense the obtained difference was understood.

Girls from Kosovska Mitrovica had higher rates for independence values (t=-2,906, p=0,007), personal harmony (t=-5,493, p=0,00) and stimulation-hedonic values (t=-2,247 p=,026) than it was the case with boys; regarding the students from Kragujevac, boys statistically significantly more valuated values aimed for gaining of social status and power (t=2,423, p=0,02). Such association present in the sample from Kosovo, which does not exists in the sample from Kragujevac, we can see in the light of previous findings as the reaction of girls on present traditional value system which places a woman into subordinate position, and as the reflection of female students' desire for emancipation. Higher rankings of social status and power by boys from Kragujevac are also understandable from the aspect of theory of gender roles, where basic role of a man is seen in success in public sphere.

Education of father is not in correlation to any value in both samples; while young people from Kragujevac whose mothers have only secondary school completed showed higher rankings for independence than young people whose mothers have high or higher education (t=2,709, p= 0,008).

Conclusion

Considering presented results of conducted research, we conclude that the value systems of students from two regions are similar, in the sense that the achievement in personal sphere is priority for both groups of young people, and gaining of power and social status is at the bottom of the list of value priorities. What the most differentiate two groups of young people is valuation of traditional values, including the degree of religiosity, which is more expressed at young people from Kosovo and Metohija. Valuation and survival of traditional culture we can see in the light of struggle for preservation of national identity in the conditions in which young people from this region live. In the light of these considerations, we see the information that girl-students in these regions tend to emphasize the values of personal achievement and stimulation, as response to patriarchal culture in which their growth and development take place.

Literature:

1. Avramović, Z. (2007). Kultura kosovskometohijskih Srba, Društvo i kultura Srba Kosova i Metohije, Filozofski fakultet, Kosovska Mitrovica
2. Kaprara, Đ.V., Ćervone, D (2003). Ličnost: determinante, dinamika i potencijali, Dereta, Beograd
3. Pantić, D. (1990). Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji, IDN, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje, Beograd
4. Rokeach, M. (1973). The nature of human values. New York: Free Press
5. Schwartz, S. (1992). A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations, The Hebrew University of Jerusalem

м-р Игор Михајловски 37.015.31-051
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

КОМПЕТЕНЦИИ ОД ЗНАЧЕЊЕ ЗА ОБРАЗОВНИОТ ПРОФИЛ ПСИХОЛОГ

Апстракт:

Во трудот авторот ги наведува општите и посебно-специфичните стручни компетенции од значење за едукациските науки, а особено и за образованиот профил психолог. Во тој контекст авторот ги наведува најзначајните генерички (општи) стручни компетенции и посебно-специфичните стручни компетенции од значење за образованиот профил психолог, како и најзначајните општи стручни компетенции од значење за студентите на Факултетот за Психологија на Меѓународниот Славјански Универзитет„Г.Р.Державин" и тоа: Когнитивните; Информатичката писменост во работата со компјутер; Организациско-меѓуперсоналните компетенции; Комуникациските вештини; Компетенциите за идниот професионален развој и Практичните компетенции за квалитетот на образовниот профил психолог во професионалната практика.

Клучни зборови и изрази: Компетенции, општи, специфични, образовен профил психолог.

Компетенции од значење за образовниот профил психолог

Општ пристап

Студиските достигнувања на секоја наука се изразени во компетенции. Компетенциите претставуваат динамична комбинација на знаења, вештини, способности и вредности. Компетенциите се стекнуваат во динамичниот процес на учење кој вклучува учество во наставни предмети и модули на студискиот програм. Компетенциите се способности т.е. можности кои се однесуваат на:

1. Да се знае и да се разбере;
2. Да се знае како да се постапува;
3. Да се знае како да се биде.

Компетенциите од значење за образовниот профил психолог се делат на:

1. општи (генерички)
2. посебни (специфични)

Клучни генерички (општи) стручни компетенции заеднички за едуцирање на наставниците и едукациските науки/студии и за образовниот профил психолог

- Способност за учење
- Комуникациски вештини
- Тимска работа
- ИКТ вештини
- Вештини за решавање на проблеми
- Автономност
- Рефлексивни карактеристики

- Интерперсонални вештини
- Планирање и управување со времето
- Одлучување
- Почитување на разликите и мултикултурата
- Однесување во согласност со етиката
- Критичност и самокритичност
- Можност за подобрување на сопственото учење
- Можност на студии и истражувања
- Способност на анализа, синтеза, учество при идентификација и решавање на проблемски ситуации
- Фиксно знаење од професијата во практиката.

Клучни посебно-специфични стручни компетенции заеднички за едуцирање на наставниците и едукациските науки/студии и за образовниот профил психолог

- Управување со знаењата, технологијата, информациите (солидно стручно познавање на предметната област и солидна употреба на ИКТ технологијата и нејзино ефикасно интегрирање во процесот на учењето и подучувањето).
- Работа со други лица (оспособеност за стручна работа со ученици, способни да развиваат чувство на заедништво и соработка кај учениците, и соработка со соработниците и другите партнери).
- Работа со општеството и во општеството (способности за мобилност, кооперативност, меѓукултурно почитување, свест за етичките димензии на општеството, способност за ефикасна соработка со локални и др. заедници на регионално и национално ниво, умешност во партнерството со наставниците, родителите, институциите за образование на наставниците).
- Способност за рефлексија (развој на сопствен систем на вредности и способност за рефлексија на вредностите на професијата).

Општи генерички компетенции заеднички за студентите на додипломските студии на Факултетот за психологија на МСУ

- Когнитивни (аналитичко, синтетичко, креативно мислење, решавање на проблеми, флексибилно користење на знаењата во практиката)
- ИКТ (Информатичка писменост во работа со компјутер)
- Меѓуперсонални (организациски и раководни способности за планирање, за тимска работа, самокритика и смисла за хармонија во меѓучовечките односи)
- Комуникациски вештини (способност за успешно комуницирање, тимска соработка, усмена и писмена комуникација на странски јазик)
- Компетенции за професионален развој (амбиција, иницијатива, вреднување на сопствениот напредок, перманентна обука, методолошки компетенции)
- Практични компетенции (самостојност, самокритичност, самопроцена, самоевалвација и придонес за квалитет на професијата во пракса).

Заклучок

Врз основа на компетенциите се определуваат и целите и студиските достигнувања на програмата, а на тој начин имплицитно се определуваат и методите на

настава и начините на проверка на знаењата и оценувањето. Стручните компетенции за едукативните додипломски студии, вклучувајќе го и образовниот профил психолог, и во светски рамки ги преферираат следниве пет поширокі подрачја:

- Знаење и разбирање на поширокото и потесното предметно подрачје;
- Практично знаење во употреба на знаењата и сфаќањата;
- Општо познати вештина во критичка анализа и евалвација;
- Комуникациски, и ИКТ вештини;
- Самостојност, одговорност и соработка со тимот и соработниците.

Користена литература

1. Greene, B. (1996.). Nove paradigme za stvaranje kvalitetne škole. Zagreb: Alinea.
2. Петров, Н. (2006), Образование за новиот милениум,Скопје: Работнички Универзитет.
3. Подкоњак, Н. (2003), Како до ефикаснијег и квалитетнијег студирања, Научни скуп са међународним учешчем „Образовање и усавршавање учитеља“, Ужице: Учитељски факултет.
4. Ругељ, Ј (2006), Кредитен систем на студирање, Љубљана: Педагошки факултет.
5. Стоименов, С. (2002), Потребен пристап кон нови концепции во едукативниот систем за високо образование во Европа, Скопје: Природно-математички факултет.
6. Стевановиќ, М. (2002), Педагогија, Тонимир: Вараждинске Топлице.

проф. д-р Владимир Михајловски
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

373.2/.3-056.45-057.87(73+470)

ТРЕТМАНОТ НА НАДАРЕНИТЕ ДЕЦА ОД ПРЕДУЧИЛИШНА И РАНОУЧИЛИШНА ВОЗРАСТ ВО САД И РУСКАТА ФЕДЕРАЦИЈА

Апстракт

Во трудот авторот се осврнува на тенденциите на образованието во современиот свет кои се повеќе го афирмираат феноменот на надареноста т.е. неопходноста од финансирање во човековите ресурси, како сериозен и единствен излез за надминување на постојните економски кризи во Европа и светот. Во тој контекст авторот презентира краток осврт за третманот со надарените деца од предучилишна и раноучилишна возраст во водечките светски земји во работата со надарените деца: САД и Руската федерација. Во заклучокот авторот пледира на неколку заклучоци кои јасно го афирмираат познатиот слоган: „Надарените деца се најголемото богатство за секоја земја".

Клучни зборови и изрази: Надарени деца, третман, програми за предучилишна, раноучилишна возраст.

Третманот на надарените деца од предучилишна и раноучилишна возраст во САД и Руската федерација

„Без постојана работа нема талент и нема големи дела"
А. С. Пушкин

Денес во овие две водечки земји во светски рамки, постојат мошне квалитетни државни и приватни програми за соверемена едукација со надарените деца од предучилишна и раноучилишна возраст. Во трудот ќе наведеме само дел од нив.

1.1 Третманот на надарените деца во САД

Во САД постои следнава организација во едукацијата на надарените ученици:

1. Надарените ученици остануваат во редовни одделенија со збогатен наставен програм преку индивидуализирана настава;
2. Во рамки на специјални одделенија при редовните училишта преку диференцирани наменски програми по интересните области;
3. Во рамки на специјални одделенија при училиштата во кои надарените ученици од редовните одделенија на поблиските училишта доаѓаат 1-2 пати во текот на неделата;
4. Во рамките на специјални одделенија во училиштата во кои надарените ученици на училиштето доаѓаат секој ден на посебна додатна работа по 1 час;
5. Во посебни специјални училишта за надарени ученици;
6. Во центри во кои доаѓаат групи на надарени ученици од различни одделенија според претходно утврден неделен распоред.

Во САД[1] постојат околу 60 програми за надарени деца од предучилишна и раноучилишна возраст. Ќе наведеме само дел од нив.

1.1.1. Astor Programot претставува државна програма во градот Њујорк и е наменета за децата од 4.5. до 5.5 години кои на тестовите на интелигенција постигнуваат коефициент на интелигенција над 130 и кои во текот на интервјуто покажуваат социјална зрелост, концентрирано внимание и способност за самоконтрола и брзо следење на упатствата. Оваа програма е орјентирана кон развој на мисловните вештини, логиката и способноста за проценување и вреднување на социјалните последици од различни постапки. Децата преку посебно планирани задачи креативно ги истражуваат содрѓините за кои се интересираат, додека воспитувачите ги поттикнуваат децата да поставуваат прашања, да претпоставуваат последици и да ги проверуваат добиените решенија.

1.1.2. Creative Learning Center, Dallas, Texas претставува програма наменета за деца на возраст од 3-8 години од сиромашни средини и од различни националности. Овде се работи по методот на Монтесори педагогијата т.е. им се овозможува на децата да напредуваат по сопствено темпо, а воспитувачот го поттикнува индивидуално секое дете да го развива чувството на независност и самостојност во заедничката едукативна работа.

1.1.3. The Seattle Project, The Child Development Project, University of Washington, Seattle, Washington претставува програма орјентирана за развој да деца со различни видови на развиени високи интелектуални способности. Самите проблемски ситуации во учењето ги осмислуваат воспитувачите и децата заедно, а се работи на говорните и социјалните вештини, уметноста, драмското изразување, читањето и математиката. Лекциите се поделени на помали делови, местото на работа за време на часот се менува, а активностите се извесуваат преку игра и со користење на наменски и привлечен материјал.

1.1.4 Програмот на сеучилиштето Џон Хопкинс во државите: Калифорнија и Мериленд со кое раководи психолог: Јулија Стенли. Овде се испитуваат од 10 – 20 000 деца од различни интересни научни области и математика преку интензивни и посебни програми преку летни и викенд курсеви.

Во САД како водечка земја која има постигното најголеми практични резултати во развојот на надарените деца, сепак мора да се наведат и следниве факти кои се објективна реалност во животот и секојдневието на САД[2]:

1.2 Руска федерација

" Талентот е вербата во себе, во сопствените снаги"

М. Горки

Во оваа земја вклучувајќи ги и сите поранешни републики од поранешниот Советски сојуз посебно внимание се посветува на раното идентификување, стимулирање и наградување на надарените деца во текот на целото нивно школување, што Руската федерација ја вклучува во водечките земји во светот. Во сите поранешни

1 Во публикацијата: Просветен годишник на Педагошкиот институт на Универзитетот Колумбија и Универзитетот во Њујорк (1981), стр. 148-149.

2 Во САД 60% од бистрите луѓе се дрогира; 19% од затворениците имаат IQ pogolem od 135; голем број на машки лица се обидува на самоубиства; а 78% од надарените деца имале тешкотии во учењето; Томас Ман – трипати го повторувал одделението; Џемс Ват бил оценуван како тежок и со бавни мисли; во свидетелството на А. Ајнштајн му пишувало дека мисли бавно, говори бавно.

републики на тогашниот СССР со образовната реформа во 1958 год. се формираат специјални училишта за надарени ученици во рамки на повеќе области како: математика, физика, хемија, биологија, уметност, балет, спортови.

Постојат и редовни хетерогени одделенија со продлабочени програми по предмети од математика, физика, хемија, биологија, и технички предмети.

Во сите специјални училишта за надарени деца, ученици, како и во хетерогените одделенија работат истакнати стручњаци и најдобри професори кои редовно ги следат и применуваат најновите научни достигнувања во науката.

Заклучок

"Работата за мене е најголемото богатство кое
со ништо не може да се спореди; инспирацијата се раѓа
само од работата и за време на работата. Дури ниту
генијалниот човек не ќе може да постигне ништо,
ако не се труди пеколно"

П.И. Чајковски

Денес истражувањата во врска со третманот на надареноста во повеќето европски земји и САД се насочени најчесто на следниве пунктови:

- Природата на проширениот програм и курикулум за надарените ученици;
- Причините за хроничниот неуспех на надарените ученици;
- Талентираните деца со низок социо-економски статус;
- Мултидимензионалната природа на надарените деца;
- Современа обука на квалификувани едукатори за работа со надарените.

Во САД секоја година се издвојуваат милијарди долари за тн. „купување на мозоци" најчесто од земјите во транзиција. Ова јасно укажува на неоспорниот факт дека дека во овој и наредниот милениум посебно ќе се вреднува количината на умот т.е. развиеноста на интелектуалниот потенцијал во светски рамки.

И во Р. Македонија постои МЕНСА-Македонија како дел од мрежата на интернационалната "МЕНСА" со седиште во Лондон. Зачленувањето во оваа асоцијација е бесплатно. Единствен услов е да се платат само околу 300 ден. за тестот кој содржи 36 логички прашања, се пополнува за 40 минути, а кандидатите треба да постигнат скорови на IQ над 148. И ова јасно укажува дека и во РМ. како и во целиот свет посебно внимание на апликативен план треба да се обрне да девизата:

„Nadarenite se najgolemoto nacionalno bogatstvo na секоја zemja".

Користена литература

1. Мандиќ, П. (1995), Индивидуална комплексност и образовање, Београд: Научна књига.
2. Михајловски, В. (2002), Методика на работа со надарени деца, Штип: Педагошки факултет Штип.
3. Пасер, В. (1995), Даровитост на претшколском и основношколском узрасту, Зборник бр.1, Вршац: Виша школа за васпитаче.
4. Полгар, Л. (199), Свако дете је гениј е, Нови Сад: Форум.
5. www.mensa.org.mk
6. www. vikipedia.org.mk

доц. д-р Катица Стоименовска 316.454.54
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, stoimenovska_k@yahoo.com

ПРИМЕНА НА ТЕОРИЈАТА ЗА УПРАВУВАЊЕ НА ИДЕНТИТЕТОТ ВО СОЦИЈАЛНАТА ИНТЕРАКЦИЈА

Апстракт

Во оваа статија се прави теоретски осврт кон Теоријата за Управување на Идентитетот притоа акцентирајќи ја важноста од познавањето на теоријата за индивидуата, нејзините компоненти, позитивните и негативните емоции кои можат да се појават и улогата на социјалната интеракција. Теоријата за Управување на Идентитетот ги објаснува начините на појава на идентитетите на индивидуите во социјалната средина и можните последици од тоа; ги посочува потенцијално- проблематичните сфери и предлага начини за нивно превенирање. Со сето ова се потврдува значењето, важноста и актуелност на Теоријата за Управување на Идентитетот во процесот на развојот на личноста.

Клучни зборови: идентитет, теорија, индивидуа, социјална интеракција, управување

Abstract

This article refers to the theoretical review of management theory of identity where a particular accent is put on the importance of knowing the theory for the individual, its components, positive and negative emotions that can arise from it and the role of social interaction. Management theory of identity explains the emergence of identities of individuals in the social environment and the possible consequences that can appear. Moreover, this theory identifies potential problem areas and suggests ways of their prevention which domains confirm even more the significance, importance and actuality of TUI in the process of personality development.

Key words: identity, theory, individual, social interaction, management

При проучувањето на литературата се сретнуваме со Теоријата за Управување на Идентитетот којашто на наједноставен и јасен начин ги објаснува начините на појава на идентитетите на индивидуите во социјалната средина и можните последици од тоа; ги посочува потенцијално проблематичните сфери и предлага начини за нивно превенирање. Токму заради посочените области на интерес, во понатамошниот текст ќе направам обид да ги резимирам основните погледи на оваа теорија.

Фокусот на вниманието во Теоријата за Управување на Идентитетот, ТУИ[1] е насочен кон природата на идентитетите на индивидуите, врските помеѓу нивните идентитети и нивното поведение во рамките на социјалната структура. Теоријата е создадена на „основа на традиционалното заемно дејствување помеѓу поведението (кое индивидуите го избрале за сопствено и како тоа поведение соодветствува на сознанието за нивниот идентитет)" и начинот на кој тоа поведение соодветствува со сознанието за нивниот идентитет. (Burke, Peter, 2007). Еден од главните аспекти на Теоријата за

1 Теорија на Управување на Идентитетот, во понатамошниот текст ТУИ.

Управување на Идентитетот се однесува на тоа како индивидуите го перципираат сопствениот идентитет и како средината одговара на реакциите на нивните идентитети. Според Брук, кој е и еден од создавачите на теоријата, при дејствувањето, начинот на кој другите го одобруваат или не го одобруват идентитет кој индивидуата го манифестира, се рефлектира на нејзиниот идентитет. Како последица, ако на индивидуата не и се допаѓа одговорот од другите, таа ќе побара начини како да го промени нивното гледиште за нејзиниот идентитет или пак ќе го промени својот идентитет за да добие позитивен исход.

Друг аспект и една од главните придобивки на таа теорија е што предлага начини како негативните чувства можат да бидат предвидени од индивидуите и од тие околу нив. Брук смета дека луѓето околу некој кој покажува определен идентитет, можат да бидат почувствителни и да ги предвидат негативните чуства само доколку ја разбираат теоријата за управување на идентитетот бидејќи тие тогаш тие ќе знаат што би предизикало негативен одговор. Дополнително, доколку индивидуата е запознаена со теоријата за управување на идентитетот, може да ги предвиди негативните чуства, т.е. да ја примени во сопствениот живот.

ТУИ компоненти

П. Брук предлага четири компоненти на теоријата за управување на идентитетот – стандарди на идентитетот, воведување, споредба и исход. Секој идентитет тој го разгледува „како контролен систем со тие четири компоненти“ (Burke, P. 2007).

Стандардите на идентитетот (се дефиниции, разбирања на индивидуата, за тоа што значи да бидеш тој кој се наоѓа во ситуацијата). Тие го содржат мислењето за себе (self-meanings) поврзано со социјалните улоги и членството во групите. Тоа всушност е комплет од значења за даден идентитет, кои ги претставуваат целите за дадена ситуација. Луѓето реагираат на таков начин со којшто го потврдуваат нивниот идентитет и притоа тие се доведуваат во ситуација во која релевантните значења се соодветни со нивните стандарди.

Следната посочена компонента е **влезот**, уште познат како перцепција. Влезот ги содржи значењата за тоа како личноста гледа на себе во дадена ситуација. Тие мислења за самата себе често се продукт од начинот, на кој другите гледаат на индивидуата. Тоа е разултат на обратната/повратната врска, која индивидуата ја добива од другите во однос на тоа како се однесувала во дадена ситуација.

Третата компонента – **споредбата** – ги споредува значењата од влезот со тие од стандардите и ги регистрира разликите помеѓу нив. Така се добива споредба на добиените значења со значењата во стандардите на идентитетот.

Последната компонента од ТУИ е **исходот**, нарекувана уште грешка или несоодветност. Таа ја претставува разликата како резултат од перцепцијата и стандардите на идентитетот. Како функција на исходот се јавува повеќезначното поведение во ситуација кога се изразува значењето за нашиот идентитет. Ако индивидуата добива од средината релевантни значења за својот идентитет а притоа тие значења се соодветни на значењата на стандардите на идентитетот, тогаш несоодветноста е нула, индивидуата продолжува да го прави она што претходно го правела. Ако несоодветноста не е нула, индивидуата го променува своето поведение на начин што ја неутрализира несоодветноста, ја сведува на нула (Burke, P. 2007).

Тие променети значења се перципирани и повторно споредени со значењата во стандардите на идентитетот. Така, секој идентитет е контролен систем, кој дејствува, за

да ги контролира перцепциите, доведувајќи ги во согласност со значењата во стандардите на идентитетот и на тој начин редуцирајќи ја до нула секоја несоодветност или грешка предизвикана од таа несоодветност (Burke, P., 2007).

Индивидуите дејствуваат за да ги потврдат своите идентитети. Правејќи го тоа, тие предизвикуваат ситуации во кои добиените значења се соодветни на нивните стандарди на идентитет. Ако идентитетот е ролев идентитет (идентитет на улога), тогаш поведението коешто ги предизвикува промените во значењата на ситуациите за да ги направи соодветни со стандардите на идентитетот, има исто така ролева улога. Ако станува збор за групен идентитет или категоријално основан идентитет, поведението коешто го потврдува идентитетот на индивидуата е и поведение кое ги потврдува границите на групата и нивното распределување во социјалната структура. Со верификација на идентитетите, индивидуите создаваат социјална структура и остануваат во социјалната структура во којашто идентитетите се воспоставени (Burke, P. J.,2007).

Гледајќи во огледалното Јас

Гледајќи во огледално Јас е термин, воведен од Ч. Кули (Charles Horton Cooley). Тој термин ја означува врската помеѓу реакциите на групата и реакциите на индивидуата. Ч. Кули смета дека *„мислењето на индивидуата за себе е определено од мислењата на тие околу неа"*. Групата околу индивидуата се однесува како огледало за неа и ја покажува рефлексијата на тоа како таа гледа на самата себе. Според тоа, ако групата мисли дека индивидуата е чудна, тогаш индивидуата ќе гледа на себеси како чудна. Во ТУИ тоа се разгледува на многу начини. Чувствата на индивидуата произлегуваат од реакциите на групата околу неа. Ако погледнеме на двете идеи дека индивидуата се гледа онака како што околината ја гледа, и дека околината ја гледа индивидуата онака како што таа се гледа, тогаш ги покажува нејзните чувства во околината без значење дали нејзиното сегашно гледање на себе се совпаѓа со нејзиното претходно гледање на себе. Според теоријата за управување на идентитетот, во ваков случај, влезот на индивидуата нема да се совпаѓа со исходот којшто има потенцијал да предизвика негативни чуства. Истото се случува и ако се гледа во обратна насока. Доколку принципот на *гледањето во огледално Јас* предизвика исходот на индивидуата да се совпадне со неговиот влез, тогаш ќе бидат предизвикани позитивни емоции. Резимирајќи го ова, идејата за *огледално Јас* ја има веројатноста да ги манипулира емоционалните одговори во однос на ТУИ.

Контрола на идентитетот и емоциите

Како што може да се претпостави, управувањето на идентитетот има директна корелација со емоциите на индивидуата. Тоа главно произлегува од прашањето дали идентитетот на личноста е целосно препознат од тие околу неа или не. Ако е целосно препознаен, или значително препознаен, ќе бидат предизвикани позитивни емоции. Од друга страна, мал степен на препознавање или недостаток ќе предизвика негативни емоции како што се гнев и депресија. Тие услови наведуваат на поврзаноста со трите услови за успешно изградување на идентитетот, посочен од Е. Ериксон, и објаснети во претходните поглавја.

Позитивни емоции

Во случаите кога луѓето кои ја опкружуват индивидуата, се способни точно да го

препознаат персоналниот идентитет којшто индивидуата се обидува да го изрази, самопочитувањето на индивидуата се зголемува. Нејзиното расположение исто така станува исполнето со позитивен емоционален набој. Дополнително, позитивните емоции ќе се зголемат доколку луѓето, најблиски до индивудуата, ја уверуваат индивидуата во нејзиниот идентитет. Таа увереност и дозволува на индивидуата да се чувствува сигурна во своето поведение и да биде способна во иднина да ги предвиди одговорите на другите. Тие чуства на сигурност и овозможуваат на индивидуата да се изрази самата себе на начин, на кој таа сака. На тој начин, позитивните емоции стануваат постојани за индивидуата, која ги преживува. Единствен друг начин за управување на идентитетот, а кој ги зголемува позитивните емоции, е оној кога идентитетот на индивидуата соодветствува со перцепциите за неговиот идентитет. Тоа создава хармонија за индивидуата и и дозволува да биде посреќна отколку случајот кога нејзината перцепција не се совпаѓа со актуелниот ицход од нејзиниот идентитет.

Негативни емоции

Создавачите на ТУИ тврдат дека при управување на идентитетот постои поголема веројатност за негативни отколку за позитивни емоции. Објаснувањата за тоа се наоѓаат во поголемата веројатност луѓето погрешно да разберат каков идентитет индивидуата се обидува да изрази. Всушност, создавачите на ТУИ определуваат четири главни начини на кои идентитетот на личноста може да биде погрешно интерпретиран и коишто може да предизвикаат емоции на гнев и други негативни аспекти. Тие четири начини се: *неусогласеност помеѓу исходот и влезот*, *недостиг на внимание кон идентитетот што индивидуата се обидува да го изрази*, *премногу контрола над специфичен идентитет и недостаток на применување на идентитетот*.

Влез vs Излез – неусогласеност помеѓу исход и влез е случај кога можноста за зголемување на негативните емоции е предизвикана од неприфаќањето на идентитетот од другите. Пример за тоа се честите случаи кога оние околу индивидуата различно го интерпретираат идентитетот што индивидуата се обидува да го изрази. Тоа предизвикува голема фрустрација за индивидуата и во повеќето случаии може да доведе до гнев. Друг пример за тоа несогласување е примерот кога околината комплексно го игнорира идентитетот. Комплексносто непризнавање ќе предизвика дури многу повеќе фрустрација и гнев отколку неправилното гледање на идентитетот.

Недостиг на внимание е случај кога индивидуата не го фокусира доволно своето внимание врз идентитетот, кој таа сака да го изрази. Тоа обично се случува, од причини што целото нејзино внимание е фокусирано врз само еден аспект од нејзиниот идентитет, а сите други аспекти се пренебрегнати. Тие пренебрегнати аспекти не се изразени добро од индивидуата и не се прифатени од другите како што индивидуата се надева. Тоа е сигурен начин индивидуата да се обезвреднува себеси или да биде екстремно гневна на себе заради немоќноста да ги развие другите аспекти на идентитетот како што се очекува од неа.

Премногу контрола се изразува во обидите да се контролираат преголем број аспекти од идентитетот што најверојатно ќе резултира со изразување на премногу негативни чуства. Тоа се случува затоа што сите аспекти на персоналноста на индивидуата се блиско поврзани и тие се многу контролирани. Затоа ако еден аспект од идентитетот на индивидуата не е прифатен, како што индивидуата се надева, сите други аспекти од неговиот идентитет ќе бидат неизразени. Таквиот случај има потенцијал да предизвика комплексна криза на идентитетот затоа што ниту еден дел од идентитетот

на личноста нема да биде потврден, а може да предизвка и паника кај индивидуата или невротичност.

Недостаток на искуство се јавува како начин за појава на негативни емоции, доколку индивидуата не го практикува идентитетот којшто сака да го изјави доволно. Тогаш, не само што нема да биде уверена во него а и тие околу неа ќе бидат несигурни како да одговорат. Всушност, оние околу индивидуата најверојатно ќе покажат големо неодобрување за индивидуата. Ако тоа не се случи, тогаш таа ќе добие многу несоодветни одговори. Неодобрувањето може значајно да го намали самопочитувањето на личноста или да ја поттикне да биде непријателски настроена, соодветно на нивните реакции. Од друга страна, неправилните одговори многукратно повторувани, можат да предизвикаат фрустрација кај индивидуата што може да доведе до голем гнев.

Важно нешто при создавањето на сите емоции преку управувањето на идентитетот е степенот на блискост на оние кои го потврдуваат идентитетот. Ако луѓето околу индивидуата се многу блиски до индивидуата и тие ја уверуваат во нејзиниот идентитет, индивидуата најверојатно ќе почувствува екстремно позитивни емоции. Како и да е, ако тие го критикуваат идентитетот, индивидуата ќе почувствува екстремно негативни емоции. Обратно на тоа, ако луѓето коишто го потврдуваат идентитетот, не се екстремно блиски до индивидуата, емоциите на индивидуата нема да бидат воопшто ектремни. Тоа се случува затоа што мислењата на луѓето, блиски до индивидуата, тежат повеќе од мислењета на оние кои не и се блиски.

Контрола на идентитетот и социјална интеракција

Еден од аспектите на новите истражувања во однос на ТУИ е сврзан со социјалната интеракција и идентитетите.

Согасно сфаќањата на социјалниот психолог Р. Џенкинкс (Jenkins, R., 1996), ако социјалните заемнодејствија не постојат, невозможно е главниот принцип во теоријата на П. Брук за управување на идентитетот да постои. Индентитетот на индивидуите не може да биде одобрен или неодобрен, ако нема интеракција со другите. Во обратна насока, ако луѓето не ги развиваат доволно нивните идентитети, тогаш ќе биде невозможно за нив заемно и целосно да влијаат со тие околу нив. Р Џекинкс вели дека тие две работи одат рака под рака и и дозволуваат на личноста да функционира во согласност со социјалните норми. За понатамошно разбирање на врските помеѓу социјалната интеракција и управувањето на идентитетот тој смета дека треба да се погледне врската помеѓу управувањето на идентитетот и тоа како индивидуата се однесува во социјалните заемни врски.

Значењето, кое мнозинството им го придава на индивидуите, е основата на интеракцијата со другите. Од тие причини, може да се каже дека при управувањето на идентитетот, индивидуата ги повторува социјалните интеракции и ги добива истите реакции, така што може да биде сигурна да чувствува позитивни емоции во однос на својот идентитет. Ако реакциите се противречни и непостојани, сигурноста потребна за позитивните емоции поврзана со идентитетот, ќе изостане. Тоа настанува затоа што социјалните интеракции ја збунуваат индивидуата наместо да ѝ дозволат да разбере што се случува. Без целосно разбирање на тоа што се случува околу неа, ќе биде невозможно целосно да се оформи и да биде уверена во својот идентитет.

Едни од најчестите социјални интеракции се конфликтните ситуации и ситуациите при кои индивидуата е под стрес и треба да избере соодветно поведение и начин на справување со таквите ситуации.

Користена литература

1. Adams, G. R., & Fitch, S. A. (1982). Ego stage and identity status development: A cross-sequential analysis.Journal of Personality and Social psychology, 43, 574-583.
2. Adams, G. R. & Marshall, S. (1996). A developmental social psychology of identity: Understanding the person in-context. Journal of Adolescence, 19, 1-14.
3. Adams, G. R., Ryan, J. H., Hoffman, F. F., Dobson, W. R., & Nielsen, E. C. (1985). Ego-identity status, conformity behavior and personality in late adolescence. Journal of Personality and Social Psychology, 47,1091-1104.
4. Burke, P. J. & Stets, J. E. (1999). Trust and commitment through self-verification. Social Psychology Quarterly, 62, 347-366
5. Burke, P. J. (1991) Identity processes and social stress. American Sociological Review, 56, 836-849
6. Burke, P. J. (1996) Social identities and psychological stress. In: H. B. Kaplan (Ed.), Psychological Stress: Perspectives on Structure, Theory, Life Course, and Methods (pp 141- Coser, L., "Continuities in the study of social conflict. NY: The Free Press1968 174). Orlando, FL: Academic Press
7. Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and Crisis. New York: Norton.
8. Ford, M. E. (1992). Motivating humans: Goals, emotions, and personal agency beliefs. Newbury Park, CA: Sage.

7. www.dnevnik.com.mk

СЕКЦИЈА 3

ЕКОНОМИЈА

Dipl.-WiWi Daniel Blab 35:005
Chair of Financial Accounting and Auditing, University of Regensburg, Germany,
daniel.blab@wiwi.uni-regensburg.de
MSc Maja Stojanovic
Faculty of Science and Mathematics, University of Nis, Republic of Serbia,
maja.stojanovic@hotmail.com

THE APPLICATION OF THE GRI GUIDELINES IN THE PUBLIC SECTOR[1]

Abstract: The introduction of the New Public Management (NPM) used the experiences gained in private companies as a reference frame for restructuring the administration culture and processes in the public sector (e.g. conversion from cash basis to accrual basis accounting, insertion of controlling instruments and performance-linked payments etc.) by considering the public sector's characteristics. The management of budget for future periods has a long-term perspective on financial position and is deeply connected and based on the reported figures of the previous year. Therefore the differentiation between management and financial accounting as known in private companies does not exist in public sector agencies. Additionally, in a democratic organized public sector sustainability is one of the basic principles in financial planning and budgeting and for that reason also connected to reporting. Over and above the financial view sustainability includes the environmental and social aspects of public services by creating public value for the society. The information which is given in sustainability reports assists public sector entities to fulfil the demand for accountability and supports the decision usefulness for users. Sustainability reporting and in a further step integrated reporting is also one of the most discussed topics in the current research for developing private companies' reporting. The Global Reporting Initiative (GRI) guidelines support private companies and public sector agencies in preparing sustainability reports. As a consequence the requirements for sustainability reporting in the public sector can also stimulate the further developments for private companies' sustainability reporting.

Key words: public sector; sustainability; reporting; 3E-model; Global Reporting Initiative; GRI

Introduction

At the beginning of the 1970s the reasons for installing the ideas of New Public Management (NPM) in the public sector are mainly based on the increasing public debt caused by the oil and economic crisis leading to higher unemployment rates, social spending and lesser tax revenues (Budäus & Grüning 1998, pp. 4-5; Thom & Ritz 2006, p. 12); globalization also forced to a competitive public sector. To reform the public sector the private sector was always seen as a reference model and NPM led to an implementation of business management tools in the public sector (e.g. conversion from cash basis to accrual basis accounting, insertion of controlling instruments and performance-linked payments etc.) and enhancement of a more competitive environment for public services (e.g. privatizations, public private partnerships). The change in accounting, reporting and controlling was needed for more transparency about and accountability for public financial resource management. Relating to accounting rules internationalization and transparency led to International Public

1 The paper was realized within the Project no. 179066, Ministry of Education, Science and Technological Development, Republic of Serbia.

Sector Reporting Standards (IPSAS), which are based on the International Financial Reporting Standards (IFRS) for the private sector, and e.g. the World Bank or the International Monetary Fund enjoin developing countries to implement IPSAS-based reporting to reach transparency and be able to receive financial support (Haller & Blab 2009, p. 445). To fulfil the accountability and the transparency of public sector performance the financial accounting and connected reporting is not sufficient, because a lot of public sector output and outcome cannot be shown in a proper way in the current created annual reports and needs extra regulation (e.g. IPSASB-Projects "Reporting Service Performance Information" and "Reporting on the Long-Term Sustainability of Public Finances"; Müller-Marqués Berger 2012, pp. S78-S79). For that reason – "accountability is concerned with the right to receive information and the duty to supply it" (Gray 1992, p. 413) – additional reporting instruments like sustainability reporting prepared under the guidelines of the Global Reporting Initiative (GRI) can be a solution.

Specifications of the public sector in general

For measuring public sector performance the so-called 3E-model with its objectives of economy, efficiency and effectiveness is used as a basic structure. The controlling cycle in a democratically organized public sector entity can be divided in different steps (Budäus & Buchholtz 1997, p. 332). To reach political goals the public administration has to fulfil specified activities with the given input (e.g. budget). The result of public service proceedings, which have to be economically, is the output of public goods and services, and efficiency is the ratio of inputs to outputs. Finally, outcome is the impact of the goods and services (e.g. feeling of safety, education and health level, protected environment) and the created public value for the citizens (comparable to shareholder or stakeholder value orientation in the private sector). Measuring public sector performance can be done in a direct and indirect way, but in the most cases key performance indicators (KPI) are needed (Budäus & Buchholtz 1997, p. 330; Hilgers 2008, p. 109). To judge the effectiveness of public sector service providing and the level of political goals achieved the outcome and the planned goals have to be compared. The public sector services are limited by conformity to laws and rules, budgets and common welfare. The sustainable character of public sector performance is shown on one side by budget balancing and on the other side by contributions to the common welfare and increasing of the public value. For that reason sustainable thinking and acting has a longer 'tradition' in the public sector compared to the private sector and it is maybe easier to introduce processes for sustainability reporting and in a further step for integrated reporting, because of the close connection between planning, controlling and reporting and the higher need for transparency and accountability. Motivations for public sector sustainability reporting are beside regulatory requirements the need for legitimacy and accountability because of the budget funding (Lodhia et al. 2012, p. 645) and to increase the trust in policy, image and reputation (Ates & Büttgen 2011, p. 358).

For reporting purposes the current annual reports cannot provide the required information, especially about the outcome, and additional reporting is needed and a whole process of sustainability reporting (e.g. collecting information for KPI) has to be implemented or improved.

GRI guidelines for the public sector

Sustainability reporting guidelines developed by the GRI are helping organisations worldwide to report on their economic, environmental and social performance. The three

dimensions economic, environment and social performance are the most recognizable elements of the theoretical sustainability disclosure (Greiwe & Schönbohm 2011, p. 6). GRI as the most relevant institution in the sustainability reporting context (Moneva et al. 2006, p. 126) has developed and disclosed three generations of sustainability reporting guidelines and now is working on the development of fourth-generation G4 guidelines. Currently organisations are using the third generation of guidelines known as G3, although GRI recommends the use of G3.1 guidelines that represent an updated version of the third generation of GRI guidelines. The developed guidelines are intended for organisations of all sizes and types and their use is on a voluntary basis.

The GRI reporting framework according to the sustainability reporting guidelines G3 consists of (GRI 2006, pp. 3-4):

- Principles and Guidance – define sustainability report content and ensure the quality of reported information;
- Standard Disclosures – includes performance indicators (in total 121 performance indicators) and other disclosure items, as well as guidance on specific technical topics in sustainability reporting;
- Protocols – Indicator Protocols provide definitions for each of the performance indicators, compilation guidance and other information relating to the performance indicators, while Technical Protocols provide guidance on issues in sustainability reporting, such as setting the report boundary; and
- Sector Supplements – include interpretations and guidance on how to apply the guidelines in a given sector and sector-specific performance indicators.

Therefore, this framework sets out the principles and indicators that organisations can use to measure and report their economic, environmental and social performance (Krstic & Stojanovic 2010, p. 445). For preparing sustainability reports public sector agencies should follow G3 or G3.1 guidelines and if beneficial they can use in addition the GRI Sector Supplement for Public Agencies that is based on the G2 version. This GRI supplement gives different reasons for sustainability reporting by public agencies such as: "Promote transparency and accountability; Reinforce organisational commitments and demonstrate progress; Serve as a role model for the private sector; Improve their internal governance; Highlight the significance of its role as a consumer and employer in various economies; and Meet disclosure expectations and make information available to facilitate dialogue and effective engagement with stakeholders" (GRI 2005, p. 8). Because of its size and importance and its role as a significant employer, service provider and resource consumer the public sector is expected to support sustainable development by leading as an example in public and transparent reporting and by promoting sustainability (GRI 2005, pp. 7-8).

In a lot of public sector entities sustainability instruments are already applied (e.g. triple bottom line, balanced score card) and the GRI reporting framework is used to reach an international reputation and standing and to increase the legitimacy of sustainability reporting. However the utility of this GRI supplement is restricted by its voluntary application (risk of cherry-picking and applying only indicators whose information are provided easily), basing on the G2 version and abstractness. The GRI supplement has to be more detailed, precise and not too much focused only on policy based public sector organisations to be practicable (Farneti & Guthrie 2009, pp. 96-97; Guthrie & Farneti 2008, p. 363). It should also consider difficulties in the existing sustainability reporting practice to derive implementation guidance given in the GRI supplement (Dumay et al. 2010, p. 539).

Conclusion

As suggested by the GRI the experiences in the sustainability reporting by public sector entities can be used as a think tank and example for private companies' sustainability reports. Nevertheless one should be aware that the public sector sustainability reporting can be standing under different influences, motivations and regulations as in the private sector and for that reason an one-to-one transfer can be difficult and not advisable in each circumstances (ACCA 2013, p. 20). The main difference is that the public sector and also the public sector enterprises should use the sustainability reporting to demonstrate the output and outcome and the created public value for the society rather than like private companies showing e.g. for production plants in developing countries the compliance to labour and human rights and environmental standards (Ates & Büttgen 2011, p. 358). To reach legitimacy, to be reliable for the users, to fulfil their information needs and accountability the sustainability reports by public sector entities have to be obligatory (Guthrie & Farneti 2008, p. 366) and audited. This is also one of the main suggestions for increasing the usefulness and reliability of private companies' sustainability reports.

References

1. ACCA (Association of Chartered Certified Accountants) (2013), Setting high professional standards for public services around the world, http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/public-sector/tech-tp-shps4.pdf, accessed 06.03.2013.
2. Ates, Z., & Büttgen, M. (2011), Corporate social responsibility in the public sector: Towards a sustainability balanced scorecard for local public enterprises, Zeitschrift für öffentliche und gemeinwirtschaftliche Unternehmen, 34(3), pp. 346-360.
3. Budäus, D., & Buchholtz, K. (1997), Konzeptionelle Grundlagen des Controlling in öffentlichen Verwaltungen, Die Betriebswirtschaft, 57(3), pp. 322-337.
4. Budäus, D., & Grüning, G. (1998), New Public Management – Entwicklung und Grundlage einer „Revolution" im öffentlichen Sektor, Zeitschrift Führung & Organisation, 67(1), pp. 4-9.
5. Dumay, J., Guthrie, J., & Farneti, F. (2010), GRI Sustainability Reporting Guidelines for Public and Third Sector Organizations, Public Management Review, 12(4), pp. 531-548.
6. Farneti, F., & Guthrie, J. (2009), Sustainability reporting by Australian public sector organizations: Why they report, Accounting Forum, 33(2), pp. 89-98.
7. Gray, R. (1992), Accounting and Environmentalism: An Exploration of the Challenge of Gently Accounting for Accountability, Transparency and Sustainability, Accounting, Organizations and Society, 17(5), pp. 399-425.
8. Greiwe, J., & Schönbohm, A. (2011), A KPI based study on the scope and quality of sustainability reporting by the DAX30 companies, Working Papers No. 64, Berlin: Institute of Management, Berlin School of Economics and Law.
9. GRI (Global Reporting Initiative) (2005), Sector supplement for public agencies. With an abridged version of the GRI 2002 Sustainability Reporting Guidelines, https://www.globalreporting.org/reporting/sector-guidance/pilot-versions/public-agency/Pages/default.aspx, accessed 06.03.2013.
10. GRI (2006), Sustainability Reporting Guidelines, version 3.0, http://www.globalreporting.org/resourcelibrary/G3-Guidelines-Incl-Technical-Protocol.pdf, accessed 06.03.2013.

11. Guthrie, J., & Farneti, F. (2008), GRI Sustainability Reporting by Australian Public Sector Organizations, Public Money & Management, 28(6), pp. 361-366.
12. Haller, A., & Blab, D. (2009), Internationale Rechnungslegungsgrundsätze für den öffentlichen Sektor, Zeitschrift für Planung & Unternehmenssteuerung, 19(4), pp. 441-465.
13. Hilgers, D. (2008), Performance Management, Wiesbaden: Gabler.
14. Krstic, J., & Stojanovic, M. (2010), Environmental Reporting – Regulation and Disclosure Practice, Proceedings of the International Scientific Conference „The Challenges of Economic Science and Practice in the 21th century", University of Nis, Faculty of Economics, Republic of Serbia, 14.-15.10.2010, pp. 443-458.
15. Lodhia, S., Jacobs, K., & Park, Y. J. (2012), Driving Public Sector Environmental Reporting, Public Management Review, 14(5), pp. 631-647.
16. Moneva, J. M., Archel, P., & Correa, C. (2006), GRI and the camouflaging of corporate unsustainability, Accounting Forum, 30(2), pp. 121-137.
17. Müller-Marqués Berger, T. (2012), Aktuelles Arbeitsprogramm des International Public Sector Accounting Standrads Boards (IPSASB), Die Wirtschaftsprüfung, 65(Sonderheft 2012), pp. S74-S79.
Thom, N., & Ritz, A. (2008), Public Management, 4. ed., Wiesbaden: Gabler.

Доц. Д-р Стојан Дукоски
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

339.564:658(497.7)

СВЕТСКИТЕ ФИНАНСИСКИ ПРОЦЕСИ И НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ КОН ПРЕТПРИЈАТИЈАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

АПСТРАКТ

Денес светот го карактеризира се поголема глобализација. Се создава единствен пазар на кој може да се настапува без поголеми бариери и ограничувања. Земјите се повеќе се отвараат една кон друга, пазарот се повеќе станува глобален. Во такви услови единствена опција за опстанок и развој на компаниите е тие да се интернационализираат, односно да започнат да работат на меѓународниот пазар. Работењето на меѓународниот пазар за многу кратко време ќе стане императив за сите компании, вклучувајки ги и оние од Република Македонија.

Во овој труд ќе презентираме резултати од спроведено апликативно истражување на македонски извозни компании и како тие се однесуваат спрема процесите на глобализација и интернационализација.

За успешен настап на странските пазари значајна е конкурентската способност на компаниите, а во таа конкурентска способност значајно влијание има и способноста на менаџерите да донесуваат соодветни одлуки при настап на странските пазари. За да се одржи компаниската конкурентност, а воедно и да се унапреди, пред менаџерите од македонските компании стои предизвикот за интернационализација на компаниите и работење на глобалните пазари. Пред нив стои цела лепеза на стратегии и форми за вклучување на глобалните пазари. Во трудот ке видиме колку тие ги познаваат и како се однесуваат спрема стратегиите и формите за настап на странските пазари.

Клучни зборови: Глобализација, интернационализација на компаниите, конкурентска способност.

ABSTRACT

Today's world is characterized by growing globalization. It creates a unique market that can be performed without major barriers and constraints. Countries are more open to each other, the market becomes increasingly global. In such circumstances the only option for survival and development companies is that they are internationalizing, and to begin work on the international market. Working in the international market for a short time will become imperative for all companies, including those from Macedonia.

In this paper we present results of application research conducted in Macedonian export companies and how they treat processes of globalization and internationalization. For successful performance in foreign markets is important concurrent ability of companies in the competitive ability significantly influenced the ability of managers to make appropriate decisions in the performance of foreign markets.

To maintain the company's competitiveness, as well as to advance, before the managers of Macedonian companies standing challenge to the internationalization of companies operating in global markets. Before them stands a whole range of strategies and forms

for inclusion in global markets. The paper will see how much they know and treat strategies and forms of participation in foreign markets.

Key words: globalization, internationalization of companies, competitive ability

ВОВЕД

Во глобализираната економија, регионите и компаниите се натпреваруваат на меѓународно ниво. Интернационализацијата допринесува за економски развој на националната индустрија, за подобрување на продуктивноста и за создавање на нови вработувања. Малите компании имаат значајна улога во овој процес. Извозната ориентираност на претпријатија допринесува повеќе за макроекономскиот развиток отколку претприемачката ориентираност на претпријатијата во целина.Македонското стопанство ги носи карактеристиките и на другите земји во транзиција, но има и свои специфични проблеми кои придонесуваат за отежнат настап на македонските компании на странските пазари. Ова се одразува врз работењето на македонските компании од кои многу малку успеаја да се приспособат на настанатите услови во македонското стопанство.Македонското стопанство, особено индустријата ги карактеризира техничко-технолошка заостанатост, нецелосно користење на капацитетите, ниска профитабилност и релативно мала застапеност на производи со повисок степен на обработка. Тоа е резултат на транзицијата. Имено, македонските работници се послабо платени, така што не се многу мотивирани да ги користат своите иновативни и креативни способности. Ова повлекува од своја страна компаниите да се ориентираат на производство на примарни производи или производи кои се во фаза на зрелост и опаѓање. Наместо производство на иновативни производи, македонските компании често се одлучуваат за производство на имитации на веќе постоечки производи. Република Македонија, иако е мала земја, не смее да остане пасивен набљудувач на случувањата околу неа. Таа треба што поактивно да се вклучи во меѓународните текови, а со тоа ќе обезбеди раст и развој.

МАКЕДОНСКИТЕ ПРЕТПРИЈАТИЈА И СВЕТСКИТЕ ФИНАНСИСКИ ПРОЦЕСИ

Единствено успешно истражување е можно само со директно анкетирање на носителите на одлуките во самите компании, како би добиле јасна претстава за нивните размислувања, начините за работа и проблемите со кои се среќаваат при реализација на своите активности.Со анкета беа опфатени 19 компании од повеќе гранки во југозападна Македонија. Во анкетираните компании имаше компании од прехранбената индустрија, текстилната индустрија, преработувачката индустрија, транспортот, трговијата и компјутерските услуги. Се работи за намерен избор на компании кои со својата структура одговараа на потребите на истражувањето. При истражувањето беа користени повеќе методи и тоа метод на дедукција , метод на индукција, метод на компаративна метода, метод на анкета, а по потреба и други методи.

Дел од компаниите се определуваа за повеке опции. Од 17 анкетирани компании 11 компании дадоа одговор дека на соработката со странство се гледа како можност за дополнителна заработка. Седум од нив кажаа дека имаат долгорочни мотиви, додека 5 од нив гледаат можност за набавка на ефтини суровини. Само три одговорија дека преку настап на странските пазари гледаат можност за остварување конкурентност во меѓународни рамки.

Анализирајки ги дадените одговори од компаниите може да се заклучи дека македонските компании се уште имаат пасивен приод кон настапот на меѓународниот пазар. Тие, главно, на настапот на меѓународниот пазар гледаат како на можност за остварување на дополнителен доход. Нивото на познавање на можните облици и форми за настап на странските пазари кај сопствениците на македонските компании е ниско и тоа треба да се подигне на повисоко ниво. Во анкетата беше понудена табела со можните облици и форми на настап на странските пазари. Како можни облици и форми за настап на странските пазари беа понудени :

1. Извоз (конзорцијален извоз, комплементарен извозен маркетинг – piggy back, лон работи во извозниот маркетинг, лизинг работи во извозниот маркетинг, бартер работи, извозен факторинг, свич работи, контракупување, компензациони работи)
2. Посредна интернационализација (лиценца, франшизинг)
3. Непосредна производна интернационализација (договорно производство, договорно раководење, долгорочна производна кооперација, деловно-техничка соработка)
4. Соработка на принцип на проекти (инжинеринг, коонсалтинг и техничка помош, Product sharing)
5. Странски дирекни инвестиции

Иако голем дел од компаниите на понудената табела за можни форми на интернационализација во работењето одговарија дека се запознати со скоро сите можности за настап на странските пазари, се увиде дека тие не се баш целосно запознати и дека само таксативно ги познаваат како можности, но не во склад со нивните реални перформанси.

Друга цел на ова истражување беше и тоа да се види како македонските компании ги донесуваат своите одлуки, на што ги темелат тие одлуки и зошто се одлучуваат да настапуваат на странските пазари.

Кога станува збор за одлучувањето, одлуките за настап на странските пазари главно се носат од сопствениците кои понекогаш се и управители на самите компании. Никоја од компаниите не изјави дека експертите во компанијата се надлежни за донесување одлуки за настап на странскиот пазар. Одлучувачите своите одлуки ги темелат на свои сопствени истражувања, а дел од компаниите користат и информации од интернет, стопански комори, меѓународни списанија и меѓународни бизнис собири. Главни одлучувачи во македонските компании се сопствениците, кои најчесто се и управители во самите компании. Ако се работи за акционерски друштва, како главни одлучувачи се јавуваат доминантните акционери. Проблем кај македонските компании е што не користат услуги од стручни лица и консултати. При донесување одлука за настап на странските пазари, сопствениците одлуките ги темелат на некои сопствени видувања, кои често може и да се погрешни. Тие не се консултираат со стручни лица за настап на странскиот пазар, а уште помалку постои можност одлуката да им ја препуштат на конултанти и експерти од таа област.

Од анализираните компании само три одговорија дека користат услуги од консултанти, и тоа само на домашни консултанти. Одлуките што ги донесуваат сопствениците се резултат на некои нивни истражувања. Тука се поставува прашањето колку тие сопственици се способни и обучени самостојно да направат соодветни анализи за успешно донесување одлука за настап на странскиот пазар, како и правилно осмислување на тој настап. Пред одлучувачите стои широка лепеза на информации кои можат да бидат обезбедени од повеке извори како што се интернетот,

стопанските комори, меѓународните стручни списанија, меѓународните бизнис собири, меѓународните бизнис форуми, странските заводи за статистика, консултантските бироа од земјата и странство и могу други. Меѓутоа, одлучувачите во македонските компании не ја користат целосно оваа лепеза на извори туку одлуките ги донесуваат врз основа на своите скромни знаења, со мали исклучоци на некои компаии. Тие во иднина своите одлуки треба повеке да ги темелат на овие извори, како одлуките би станале поквалитетни и шансите за успешен настап значајно би се зголемиле.

ЗАКЛУЧОК

Гледајки ги резултатите од истражувањето можеме да кажиме дека макдонските компании најчесто го користат извозот како можна форма за настап на странскиот пазар. Ова ни кажува дека македонските компании имаат ниско познавање на можните начини за настап на странските пазари. Од посложените форми на соработка со странските пазари, како посредна интернационализација (лиценца, франшизинг), непосредна производна интернационализација (договорно производство, договорно раководење, долгорочна производна кооперација, деловно-техничка соработка), соработка на принцип на проекти (инжинеринг, коонсалтинг и техничка помош, Product sharing), странски дирекни инвестиции, македонските компании, со исклучок на договорното производство, воопшто не ги користат. Кога станува збор за договорно производство, тоа обично однапред е договорено за некој странски партнер, што и многу наликува на лон производство.

Иако извозот како облик на соработка е најраспространет и нуди многу опции за компаниите, носи одредени приходи за македонските компании и овозможува настап надвор од домашните граници, мошне е значајно македонските компании да се едуцираат за можните посложени форми на соработка како би се подигнало нивото на соработка со странство на Република Македонија, со што компаниите би остварувале поголеми приходи, што идирекно би значело намалувалување на трговскиот дефицит.

Професионалните менаџери кои би раководеле со македонски компании кои реализираат активности во странство би требало да обратат внимание на следните области при настап на странските пазари :

- Меѓународно право и обичаи
- Политичката состојба во земјата во која се настапува

Професионалните менаџери не треба да се експерти по горенаведените области но треба да ги земаат во предвид горенаведените области и да ангажираат стручен кадар кој би им помогнал во полесно разрешување на конфликните ситуации кои би настанале при настап на странските пазари. На правните норми треба да се посвети доста големо значење за еден настап да биде успешен. Непознавањето на правните норми, може да предизвика проблеми кои можат да предизвикаат големи непредвидени трошоци и компанијата да западне во неповолна положба во поглед на јурисдикциската надлежност за решавање на споровите. Со цел навремено да се заштитат, компаниите треба да ангажираат или во најмала мера да се консултираат со правни експерти во земјата во која настапуваат. Изборот на боја, симбол, дизајн и сл. што не е во склад со локалните норми и обичаи може да предизвика негатвни реакции кај купувачите во странската земја и целиот настап на странскиот пазар да доживее неуспех. Затоа пред секој настап во странската земја потребно е детално да се проучат обичаите на таа земја. Мошне е значајно да се согледа политичката стабилност во земјата во која се настапува бидејки ако се работи за политичката нестабилна земја

може да се случи конфискација, експропријација, национализација или доместикација на имотот на странската компанија. Можно е да постојат разни даночни, трансферни, ценовни, пазарни ризици за настап во странската земја. Заради сето ова политичката стабилност е прашање на кое треба да му се посвети огромно значење.

Со едукација на македонските компании односно на нивните сопственици и со користење на професионални менаџери може да се подигне свеста кај македонските компании што би значело поуспешен настап на странските пазари и помал трговски дефицит за Република Македонија

КОНСУЛТИРАНА КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Д-р Биљаноска Јованка, „Надворешна трговија – теорија, политика, практика“ Факултет за туризам и организациони науки, Охрид 2005
2. Д-р. Тодоров Тодор, Д-р. Димков Димо „Меѓународен Менаџмент“, Економски факултет, Прилеп 2000
3. Д-р Миладиновски Софронија, „Меѓународен Маркетинг“, Факултет за угостителство и туризам, Охрид 2004
4. Академик Фити Таки , Д-р Верица Хаџивасилева Марковска, D-r Bateman Milford, „Претприемништво“, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје 2007
5. Czinkota, Michael R, Ronkainen Ilkka A. “International Marketing”, Chicago - The Dryden Press, 1990
6. Hansson Anders and Hedin Kim, Motives for internationalization - Department of business studies - Uppsala University, 2007
7. Kuada John, Internationalisation of firms in developing countres : Tovards san integrated conceptual framework, Alborg Denmark
8. D-r Rakita Branko, “Medzunarodni menadzment” Ekonomski fakultet, Beograd 2003
9. Wareen Keegan J.; “Global marketing Management”, Fourth Edition; Englevood Cliffs 1995

М-р Катерина Дукоска
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

352.073(497.7)

МЕНАЏИРАЊЕ НА ЛОКАЛНИОТ ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ВО УСЛОВИ НА ЕКОНОМСКА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА И ПРЕНЕСУВАЊЕ НА ИНГЕРЕНЦИИТЕ ОД ЦЕНТРАЛНО НА ЛОКАЛНО НИВО

АПСТРАКТ

Во трудот ,,Менаџирање на локалниот економски развој во услови на економска децентрализација и пренесување на ингеренциите од централно на локално ниво", основната замисла на авторот е претставувањето на менаџментот на локално ниво, во услови на децентрализација на Единиците на локалната самоуправа, односно општините. Воедно авторот во својот труд го потенцира трансферот на ингеренциите од државно на локално ниво кое влијае врз планирањето и проектирањето на идниот локален економски развој.

Менаџирањето со единиците на локалната самоуправа, односно менаџирањето на Локалниот економски развој (ЛЕР) како управување, планирање, организирање, анализирање, поттикнување и контролирање на извршувањето на поставените планови за развој и цели со помош на човекот и другите расположливи ресурси преку улогата и нивоата на менаџментот во општините. Во основа менаџментот во локалната самоуправа е согледан како збир на знаења и управувања, преку кое се извршува процес на планирање, организирање, насочување, координирање и контролирање на луѓето, методите и финансиите за да се обезбеди оптимално остварување на целите на единиците на локалната самоуправа. Основна цел на истражувањето е согледувањето на можностите за побрз економски локален развој на единиците на локалната самоуправа преку менаџирање на општините во услови на финансиска децентрализација. Искористувањето на современиот менаџмент во локалниот економски развој (ЛЕР) за завршување на започнатиот процес на децентрализација на власта, со посебен акцент на втората фаза од финансискадецентрализација.

Клучни зборови: Менаџмент, локален економски развој (ЛЕР) организирање, анализа.

ABSTRACT

The basic author's idea in the paper "Management of local economic development in terms of financial decentralization and transfer of jurisdiction from national to local level" is to present the management at the local level, in terms of decentralization of the local units of self governance that is the municipalities. At the same time, the author in his work emphasizes the transfer of jurisdiction from national to local level which affects the planning and the project making of the future local economic development.

The managing of the local units of self governance that is the managing of the Local Economic Development (LED) that includes management, planning, organizing, analyzing, instigation or encouraging and control of the realization of the established development plans and objectives using human resources and other available resources through the role and the levels of management in the municipalities. Basically, the management of the units

of self governance is perceived as a total of accomplishments and managing, through which the process of planning, organizing, directing, coordinating and controlling of people, methods and finance to ensure optimum achievement of the objectives of the local units of self governance.The primary goal of this research is the perception of the opportunities for faster economic development of the local units of self governance through the management of municipalities in terms of financial decentralization. The utilization of modern management in the Local Economic Development (LED) for completion of the process of decentralization, with special emphasis on the second phase of the financial decentralization.

Key words: Management, Local Economic Development (LED), organizing, analysis.

ВОВЕД

Во услови на транзиција во која што се наоѓа Република Македонија, еден од главните процеси на приближување кон земјите членки на Европската Унија, е процесот на децентрализација на власта од државно на локално ниво. Под децентрализација на власта се подразбира процес на префрлање на ингеренциите од државните институции кон единиците на локалната самоуправа, каде што општините добиваат поголеми буџети за побрз локален економски развој (ЛЕР).

Општината претставува единица на локалната самоуправа. Граѓаните имаат со устав загарантирано право на локална самоуправа. Преку единиците на локалната самоуправа граѓаните ги остварува со устав и закони загарантираните права. Локалниот економски развој (ЛЕР) претставува новитет на децентрализираните општини во Република Македонија. Преку локалниот економски развој (ЛЕР) се определуваат стратешките приоритети на локлната самоуправа, врз основа на краткорочните и долгорочните планови и програми на единиците на локалната самоуправа. Преку Локалниот економски развој (ЛЕР) ќе се согледа идниот посебен регионален развој од Преспанско –Пелагонискиот реон во кој што припаѓаат општините, Битола, Прилеп, Могила, Новаци и Ресен. Локалната самоуправа во Република Македонија територијално е организирана во 84 општини, од кои 10 во градот Скопје.

Сите општини во Република Македонија имаат еднакви надлежности, но различни можности. Во досегашното искуство на локалното управување во Република Македонија не постои посебно регионализирање на општините, од аспект на локален економски развој (ЛЕР). Преку заедничките цели и проблеми на општини од Преспанско Пелагонискиот реон претставуваат посебна можност за реализирање на заедничките приоритети во процесот на децентрализација на локалната самоуправа. Менаџирањето на локалниот економски развој (ЛЕР) пред се се однесува на менаџирање со краткорочните и долгорочните планови и програми кои ги донесуваат

Советот на општината, а ги реализира градоначалникот на општината. Локалниот економски развој (ЛЕР) како новитет во процесот на децентрализација многу малку се користи во децентрализираните единици на локалната самоуправа.

Во процесот на децентрализација согледани се и определени негативности и недостатоци со кои располага целокупниот процес на префрлање на ингеренциите од државно на локално ниво. Еден од основните проблеми и недостатоци во целокупниот процес на децентрализацијата на локалната самоуправа е тоа што дел од општините во Република Македонија сеуште не се спремни да ги прифатат под своја надлежност децентрализираните институции. Процесот на префрлање на ингеренциите од државно на локално ниво во повќето општини во Република Македонија е комплетно завршена,

но во одредени единици на локалната самоуправа сеуште се во тек трансферите на власта каде што општините не се во можност според сопствените човечки ресурси, можности и капацитети да ги превземат комплетно децентрализираните институции. Недостатоците и ризиците на процесот на децентрализацијата се однесуваат пред се на:

1. Недоволната екипираност и обученост на општинската администрација за превземање на трансверираните надлежности на делот на локалната власт,
2. Проблеми во управувањето како недостаток на соодветна координација на нискиот квалитет на справување со новата ситоација на трансферирана локална власт,
3. Непостоење на стратегија за финансиската децентрализација на локалната самоуправа,
4. Зголемување на ингеренциите на локално ниво без извршена финансиска децентрализација и сигурно буџетирање на општините и др.

Посебен акцент во процесот на децентрализација се однесува на начинот на префрлање на финансиските средства од државните институции до буџетите на единиците на локалната самоуправа. Од тој аспект во овој труд се разгледани теоретските аспекти на улогата на процесот на финансиската децентрализација, која што влијае врз големината на буџетите на единиците на локалната самоуправа. Стабилните буџети на единиците на локалната самоуправа подразбираат и побрз и постабилен локален економски развој (ЛЕР) чии темели би биле сигурни извори на финансирање на идната локална економија.

Јавното приватно партнерство, слобоните економски зони и претприемаштвото во локалната самоуправа се посебни фактори од кои зависи локалниот економски развој (ЛЕР). Основната цел на локалниот економски развој (ЛЕР) е изготвување на краткорочни и долгорочни планови и програми, како и привлекување на нови инвестиции за подобрување на економијата на локалната заедница.Финансиската децентрализација е една од основите врз основа на кои ќе се потпира локалниот економски развој на единиците на локланата самоуправа. Без финансиска децентрализација нема ни реализација на трансверот на ингеренциите од држано на локално ниво, како и осамостојување на локалната самоуправа во целина. Процесот на финансиско осамостојување пред се зависи од влијанието на Владата, односно влијанието на ресорното министерство за Локална самоуправа под чија надлежност влегуваат единицитена локалната самоуправа како и и Министерството за финансии во Владата на Р.Македонија.Подобрувањето на организацијата на буџетското работење, практично може да се спроведе со утврдување на буџетскиот циклус и процедурите потребни за буџетскиот циклус, со имиња на јасна агенда околу која може да се планираат годишните планови и програми на Единиците на локалната самоуправа. Програмата е збир на активности за постигнување на заедничка цел која треба да биде поврзана со улогата и со овластувањето на буџетските корисници.

МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Методи за работа и резултати што се очекуваат да се добијат. Преку дефинирањето на поимите и треминитe во методолошкото истражување на предметот, појавата и целта на трудот ќе се определи и динамиката на методологијата на истражувањето.

Методологијата на истражувањето на трудот „ Менаџментот на локалниот

економски развој во услови на финансиска децентрализација и трансфер на ингеренциите од државно на локално ниво,, ќе започне со дефинирање на истражуваната појава, предмет и цел. Предметот на истражувањето ќе се однесува на самиот процес на децентрализација, а целта на самото истражување претставува локланиот економски развој (ЛЕР) на општините во Република Македонија, со посебен аспект на Преспанско-Пелагонискиот регион.

Дефинирање на истражувањето.

1. Појавата на методолшкото истражување се однесува на децентрализацијата на локалната самоуправа . Тоа значи дека појавата ќе претставува самиот процес на децентрализација на власта, односно префрлање на ингеренциите од државно на локално ниво.
2. Предмет на истражувањето претставува самиот наслов на трудот кој ќе зависи пред се од влијанието на појавата и целите на самото методолошко истражување. Предметот на истражувањето претставува ,, Менаџментот на локалниот економски развој во услови на финансиска децентрализација и трансфер на ингеренциите од државно на локално ниво"
3. Цел на истражувањето претставува локалниот економски развој (ЛЕР) на општините во Република Македонија, односно на Преспанско –Пелагонискиот регион. Локалниот економски развој(ЛЕР) се воведува со новите законски регулативи на децентрализираното општество и претставува основата за идниот развој на локалната самуправа.

Методи на истражување

Одговорите во врска со предметот и проблемот на реализацијата на истражувањето ќе се бараат преку нормативно- дескриптивниот метод и каузалната дескрипција. Нормативно дескриптивниот метод се користи затоа што најнапред ќе се одреди теоретската рамка во чии граници се движат и појавата и процесите кои се предмет на истражувањето, односно локалниот економски развој (ЛЕР). Дескриптивниот дизајн претставува описно опишување на операционализацијата на самото истражување на локалниот економски развој (ЛЕР) на општините во Република Македонија, односно на целокупниот процес на децентрализација на локалната самуправа во Република Македонија.

Апликативното истражување ќе овозможи да се реализира целта на истражувањето, односно локалниот економски развој (ЛЕР) на општините во Република Македонија да го добијат приматот во процесот на децентрализација на локалната самоуправа како појава на истражувањето. Преку апликативното истражување ќе се опише самата појава, процесот на децентрализацијата на локалната самуправа (што, како и каде) настанува, а со тоа ќе се објасни и целокупниот предмет на зацртаното истражување.

Апликативното истражување го користам затоа што се вршат опишувачки истражувања на појавата децентрализацијата на локланата самоуправа во одредени кратки временски периоди на фискалната децентрализација. Методолошки Инструменти кои се користени во истражувањето се, анкетниот прашалник, протоколот за набљудување, скалата за ставовите на испитаниците и протоколот за анализа на податоците. Инструмент за истражување на појавата е изработка на посебен прашалник, односно анкетен лист преку кој ќе се добијат фит-бек информации од

самото истражување на појавата.

Преку изготвениот прашалник ќе се увидат сите предности, како и сите недостатоци на целокупниот процес на децентрализација на локалната самоуправа.

Прашалникот е наменет за оние што директно се вклучени во процесот на финансиската децентрализација; локалната администрација, градоначалниците, општинските сектори за финансирање и буџет, советниците во Советите на општините, Министерството за локална самоуправа и други.

Преку ,,сликање,, на состојбите при набљудувањето се добива реална слика за можностите на финасиската децентрализација во изготвувањето и реализирањето на буџетите на единиците на локалната самоуправа. Со анкетирањето и скалирањето на ставовите ќе се добие мислењето на интересентите околу буџетирањето на општините во услови на финансиска децентрализација.

РЕЗУЛТАТИ И АНАЛИЗА

Основната цел на истражувањето претставува изнаоѓање на заеднички модел на предвидување и изготвување на заеднички стратешки план за локланиот економски развој (ЛЕР) во услови на финасиска децентрализација. При истражувањето на единиците на локалната самоуправа се користи анализата на документацијата од добиените и користените материјали на локалното здружување и работење во општините во Република Македонија, со посебен аспект на регионалниот развој на Преспанско –Пелагонискиот реон во кој што припаѓаат општините, Битола, Прилеп, Могила, Новаци и Ресен. Преку Локалниот економски развој (ЛЕР) ќе се согледа идниот економски развој, односно посебниот регионален развој од Преспанско–Пелагонискиот реон.

При истражувањето на единиците на локалната самоуправа ќе се користи анализата на документацијата од добиените и користените материјали на локалното и регионалното здружување и работење. Исто така ќе се користи и посебен примерок на испитаници. Во ова истражување како примерок на испитаници би биле, самите општини од Преспанско Пелагонискиот регион, односно општините, Битола, Прилеп, Могила, Новаци и Ресен. Посебен акцент во истражувањето претставува организацијата и текот на истражувањето, преку истражувањето на потребите на единиците на локалната самоуправа. Колку подобро се предвиди локалниот економски развој (ЛЕР), толку подобро ќе биде извршувањето на финансиската децентрализација.Тоа би било едно од очекуваните резултати добиени од истражувањето.

ЗАКЛУЧОК

Децентрализацијата на локалната самоуправа во Република Македонија сеуште не е завршена. Посебно, не е завршена финансиската децентрализација преку која ќе се воспостави економското осамостојување на Единиците на локалната самоуправа во Република Македонија. Намалувањето на ризиците и недостатоците во процесот на децетрализацијата пред се зависи од менаџерските способности на актерите во процесот на преминување на ингеренциите од државно на локално ниво. Во процесот на децентрализацијата потребно е да се извршува преку континуирани консултации помеѓу претставници на Единиците на Локалната самоуправа и посебните министерства, во кои спаѓаат Министерсвото за локална самоуправа и министерството за финансии при Владата на Република Македонија. Менаџерските предизвици пред се се насочени кон финансиската децентрализација, како предуслов за развој

на Локалниот Економски развој (ЛЕР) во единиците на локалната самоуправа. Од менаџерските можности на луѓето од самите општини, во крајна линија зависи како се изведува процесот на децентрализација и како ќе се реализира Локалниот Економски развој на Единиците на Локаланта самоуправа.

Преку процесот на децентрализација се развиваат подбро и демократските односи во една држава. Затоа е важно овој процес да заврши што е можно побрзо и поефикасно, за да може за своите потреби да одлучува ЛОкалната самоуправа, наместо државната власт.

Во Република Македонија се планира децентрализацијата која е донесена со Закон, за да биди рамнотежа помеѓу централзното и локалното управување, односно рамнотежа помеѓу политичките и професионалните одговорности.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Blkelu, EJ., Bradshaw, T.K. (2002): Planning lokal ekonomic development, Theory and practice, SAGA Publication, USA
2. Gulija, B. (2004) Javno Privatno Partnerstvo, Bilten Evropskog dokumentacijskog centra, Zagreb
3. Министерство за Финансии на Република Македонија, Сектор за Буџет и Фондови бр.29742/2, Скопје, ноември (2007)
4. Cavrak, V. (2008); Lokalni ekonomski razvoj i problemi regionalnog razvitka
5. Службен весник на Македонија, Закон за финансирање на Локалната самоуправа, Скопје, 13 септември (2004)
6. Службен весник на Македонија, Закон за Локалната самоуправа, Скопје, 29 јануари, (2002)
7. Сотир Костов, Децентрализацијата наша цел, Македонски Центар за меѓународна соработка, Скопје (2006)
8. Сотир Костов, Нов јавен Менаџмент во Општините, Македонски Центар за меѓународна соработка, Скопје 2006
9. World Bank (2001), Lokalni ekonomski razvoj, kratki prirucnik, Washington, DS

Д-р. Душан Николовски
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

658:005.336

КРЕИРАЊЕ НА СТРАТЕГИЈА ЗА РАЗВОЈ НА ФИРМА

Апстракт

Процесот на динамика за остварување на основните цели, раст и развој, е постојана преокупација на организацијата, менаџментот и фирмата. Развојниот процес остварен со инвестициони потфати е единствен начин и средство, а воедно и неопходност за остварување на развојни цели на фирмата. Претпријатието како средство за опстанок користи развојна стратегија. Креирањето на стратегијата за развој се дефинира преку карактеристиката, методите и динамоката на растот, бидејќи преставува насока за движење на фирмата.

Развојот на секоја фирма (претпријатие) е поврзан за правилен избор на ефикасна реализација на инвестицијата, самата инвестиција пак е поврзана за достигнувањето на планираните развојни цели на претпријатието. Надгледувајќи го процесот на развојот од временски аспект, како постојан напредок на системот со постојано движење на напред се дефинира поимот развој. Развојот пак на претпријатието претставувајќи збир на промени во организациската структура и подрачјата во кои се извршуваат активностите, за остварување на својата развојна политика, како средство за опстанок, користи креирање на стратегиски развој.

Клучни зборови: фирма, раст, развој, стратегија, методи, методологија.

ВОВЕД

Пазарниот стопански систем од фирмите бара ефикасно и ефективно работење, а тоа пак бара оптимално користење на резервите во областа на техничките, организациските и економските способности. Фирмата во пазарниот модел на стопанисување е во фокусот на вниманието на менаџментот. Теоријата на фирмата опфаќајки ги различните мислења, стојалишта и сознанија за целите на фирмата (претпријатието), за ризикот и профитот на трошоците и приходите за сопственоста и управувањето за дистрибуција на моќта во фирмата и тн., го дефинира однесувањето на позицијата на фирмата на пазарот во неизвесни услови на стопанисаување.

Со набљудувањето на фирмата како систем, односно апстракноста на претпријатието како општа организациска единица и неговото однесување на пазарот се овозможува соодветно користење на ресурсните резерви. Примената на стимулативни услови преку дефинираната методологија за создавање на стратегиски позиции на фирмата во пазарот, односно опшествените токови претставува стратешка цел за секој стопански субјект. Стратегиските позиции за раст и развој на фирмата можат да бидат достигнувани преку максимизирање на добивката, зголемување на придонесот на инвестиции во краток или долг рок, максимизирање на прометот, создавање на позитивен имиџ преку одредена линија на производи или еден производ и сл. Во зависност од целта се пристапува кон креирање на стратегија за развој на фирмата.

Креирање на развојна стратегија

Развојната политика започнува со долгорочно предвидување а низ стратегијата на растот и низ конкретните развојни проекти добива своја реализација и примена. Развојната политика се манифестира во секоја фаза од развојот на фирмата обезбедувајќи при тоа рамнотежа помеѓу дејноста, потенцијалот и барањата на средината. Развојната политика мора да ги усогласи можностите и желбите на фирмата со очекуваните тенденции во движењето на екстерните фактори.

Формирањето на развојната политика на фирмата се врши преку добивање одговор на прашањата: каде се наоѓа фирмата, зошто е тука, каде би можела да биде утре, како да стигне до таму и сл. Добивање на одговор на овие прашања бара мошне опстојна анализа на голем број на фактори, а тоа се изведува во повеќе фази кои опфаќаат: анализа на ситуацијата, анализа на можностите, анализа на развојните цели , разгледување на стратегиските опции и глобално тестирање.

Стратегијата на развојот на фирмата се дефинира како начин за реализирање на целите и претставува насока на движење на претпријатието за во иднина заради достигнување на поставените развојни цели. Во стратегијата на развојот, фирмата го дефинира одговорот на прашањето како може да се стигне до посакуваните развојни цели. Стратегијата на развојот на фирмата преставува збир на правила за одлучување и водич за раководно водење на процесот за развој на организацијата (претпријатието). Збирот од правилата за одлучување и донесувањето на претпријатието во променетата средина во иднина се дефинира врз проценки, критериуми и законитости а сето тоа ја претставува и нарекува "стратегија за развој на фирмата".

Карактеристики на стратегискиот развој

Преку збирот на содржаните правила се утврдува стратегијата на развојот, се донесуваат плански одлуки и се дефинира односот на фирмата кон средините, односно се одредуваат подрачјата на деловните активности, се анализираат факторите на производството во избраните подрачја и се утврдува конкурентната предност на фирмата во задоволувањето на потребите на потрошувачите.

Неопходноста од утврдувањето на стратегијата произлегува од потребата на претпријатието рационално да реагира во променетата средина. Всушност промените во побарувачката, конкуренцијата, условите на стопанисување бараат донесување на стратешки планови за активности. Стратегијата на развојот ги содржи обележјата како што се : критериуми за оценка на сегашното и идното делување, правила за развивање на односи на фирмата со надворешното опкружување, правила и процеси за внатрешни односи и правила со кои фирмата секојдневно управува (оперативно управување).

Познавањето на збирот на правила кои што ја преставуваат деловната стратегија со израз на карактеристичните одбележја се од посебно значење за развој на секоја фирма. Покрај основните обележја содржани во деловната стратегија заради остварување на развојот на фирмата во процесот на истражувањето на нови пристапи, современите теории на системот на управувањето на развојот гледаат како на збир на различни стратешки подрачја кои што нудат разновидни можности за развој на претпријатието. Тоа се портфолио (фактор на географки раст, конкурентска предност, синергија, флексибилност) и компататива (конкурентна) стратегија. Портфолио

стратегија се однесува на избор на бизнис подрачје во кое фирмата е со намера да работи во иднина додека пак компетативната стратегија се однесува на патишта или начини кои фирмата ќе ги користи за деловност во избраните подрачја. Портфолио стратегија значи дава одговор на прашањата во кои подрачја фирмата ќе дејствува а компетативната како ќе работи фирмата во тие простори. Новите пристапи во современата економија од финансиите бара да се работи на развојот на фкусот и наклонетоста на купувачот по пат на ефикасна пропаганда и промоција на производите и услугите со што и се врши диференцијација на пазарот. Денес се мисли дека за успех на фирмите во различни деловни подрачја најзначајни се:

- стратегија на максимизација за учество на пазарот со нормални трошоци и со ниски цени на продажба,
- стратегија на раст на фирмата со што претпријатието се обидува (настојува) да го осигура својот иден раст,
- стратегија на диференцијација на пазарот со која се воспоставува специфичното име на производот на пазарот,
- стратегија на диференцијација на производи со кои се врши диференцијација на учинокот на сопствените производи во однос на конкурентните.

Поаѓајки од карактеристиките на пазарот и производите и услугите како основни извори на раст , можат да се издеференцираат алтернативни правци за раст на фирмата:

- зголемување на продажбата на постојаниот производ на постојаниот пазар (пенетрација)
- зголемување на продажбата на постојните производи на нови пазари (развој на пазарот)
- воведување на нови производи на постојните пазари (развој на производот)
- воведување на нови производи на нови пазари (диверзификација)

Споменатите алтернативни концепти формулираат две насоки на раст на фирмата: експанзија во рамките на постојната дејност која се базира на пенетрација на пазарот, развој на пазарот и развој на производите и ширење на производствените линии; идерзификација која може да биде хоризонтална, вертикална и конглуметарска стратегија. Алтернативите можат да се сретнуваат во основните стратегии на фирмата.

Методи на раст на фирмата

Методите на раст претставуваат начин на кој претпријатието ги реализира своите развојни активности. На изборот на пооделни методи на раст влијаат голем број интерни и екстерни фактори. Растот на претпријатието секогаш е поврзан со одредени материјални вложувања. Затоа, реализацијата на одделните правци на раст е условена како од финансиските способности на самото претпријатие, така и од подготвеноста на други претпријатија и институции да се вклучат во реализацијата на развојните проекти.

Како можни методи на раст на претпријатието се издвојуваат:

1. Методот на интерен раст
2. Методот на екстерен раст
3. Комбинираниот метод
4. Joint venture

Методот на интерен раст подразбира претпријатието да се определи да гради сопствени нови капацитети, како и да развива нови производи. Потреба за интерен раст најчесто се јавува како одговор на зголемената побарувачка. За реализација на овој метод на раст неопходно е претпријатието да располага со значителни финансиски средства, да има соодветен кадровски (истражувачко-развоен) потенцијал, и да е подготвено да преземе ризик на пазарот.

Методот на екстерен раст се сведува на интеграција (спојување) на претпријатието со други претпријатија кои веќе имаат одредени капацитети и произведуваат одредени производи. Овој метод на раст зависи пред се од заитересираноста на потенцијалните партнери да се здружат односно од постоењето на заеднички интерес кој би се постигнал со интеграцијата. Интеграцијата нуди многубројни позитивни ефекти како:

- користење на постојната продажна мрежа и постојните извори на снабдување,
- остварување на поголема добивка,
- заштеди во низа заеднички трошоци,
- ефекти на основа на постојниот имиџ на производите на пазарот,
- можност за користење патенти и др.

Комбинираниот метод на раст се остварува со комбинација на интерниот и екстерниот метод на раст. Тој претставува најефикасен начин да се оптимизира големината и структурата на претпријатието како и работењето на одредена гранка. Како посебен метод на раст може да се издвои и joint venture што во основа претставува соработка помеѓу претпријатијата од различни земји која се реализира со заеднички вложувања во одреден проект, односно основање на заедничко претпријатие, заедничко производство и настап на пазарот.

Joint venture денес го користат главно меѓународните корпорации. На тој начин тие вршат пробив на пазарите за кои се заинтересирани, обезбедуваат пристап на ретки природни ресурси, и сл. Исто така, тие ја користат ефтината работна сила на земјата во која вложуваат, како и нејзините пазари. Земјата во која се извршени вложуваат, на овој начин доаѓа до потребните средства за својот развој, го зголемува своето учество на странскиот пазар, обезбедува know-how и сл.

Темпо (ритам) на раст на фирмата

Темпото на растот претставува брзина со која претпријатието ја менува својата големина. Може да се измери по пат на стапката на раст на основните компоненти на големината на претпријатието: бројот на вработени, силата на инсталираниот капацитет, вкупниот приход и сл. Темпото на раст е условено од дејството на низа екстерни и интерни фактори (потикнувачки или ограничувачки) меѓу кои позначајна улога имаат: почетната позиција на претпријатието, состојбата со условите за стопанисување, оддалеченоста на целите кои претпријатието сака да ги постигне и др.

Темпото на раст треба да се одреди во зависност од методите и правецот на раст. Со примена на методот на екстерен раст, претпријатието е во можност побрзо да расте и да се развива додека кај интерниот раст тој процес е многу побавен.

Управувањето со темпото на раст е показател за способноста на менаџментот на претпријатието да ги искористи можностите од средината со цел да обезбеди што поуспешно работење на претпријатието во иднина.

Методологија за развоен проект на фирмата

Стратешките менаџерски одлуки за раст и развој на фирмата се во дирекна зависност со инвестиционата одлука. Клучните одлуки првенствено се однесуваат за нивото на стратешкото планирање а се дефинираат преку методологијата за инвестиционото одлучување како што следи на слика 1.

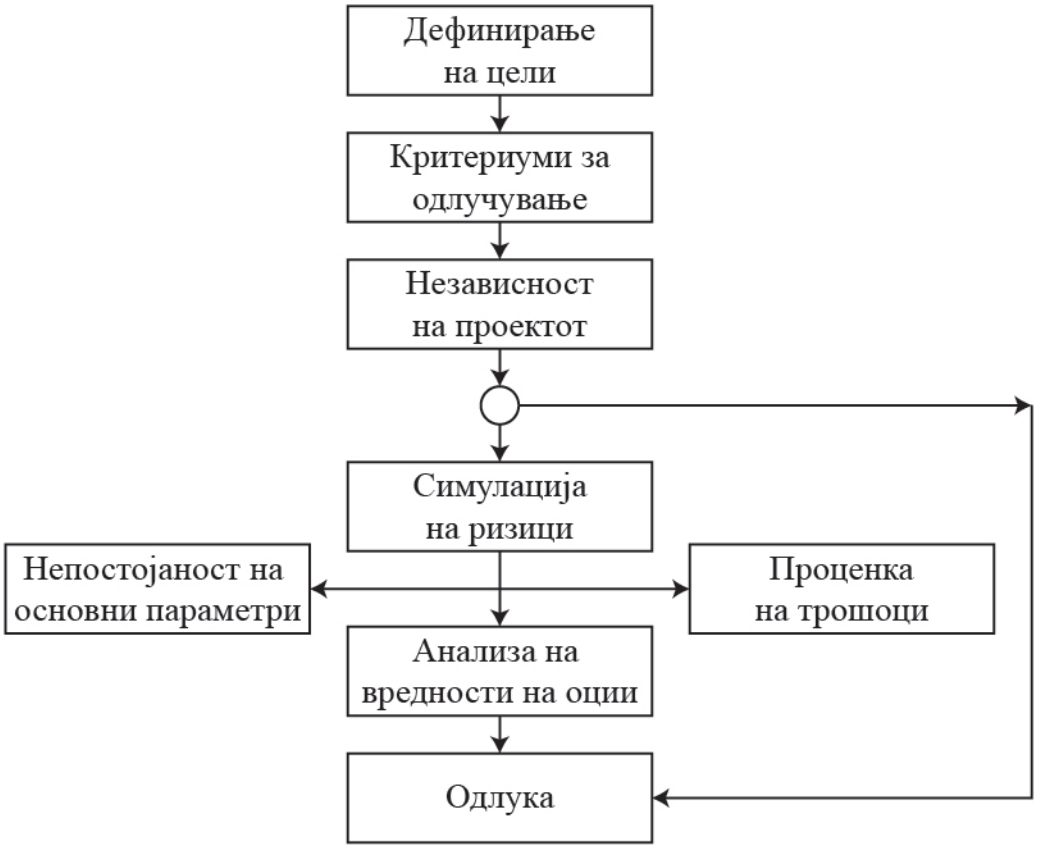

Слика 1. Методологија за донесување на инвестициона одлука

Овие чинители на менаџментот на рударската компанија му говорат дека мора да има јасна стратегија за развојот на рударското производство (капацитетот на рудникот), односно да има развиена процедура за донесување одлуки за работење во неизвесни услови на стопанисување.

ЗАКЛУЧОК

Развојната политика на фирмата се дефинира како дел од општата политика која се однесува на нејзино долгорочно работење. Стратегијата на развојната политика опфаќа дефинирање на основните развојни цели, раст и развој кои фирмата во одреден период на време посакува да ги достигне со одредување на политиката, средства и мерки за нивна реализација. За изработката на соодветна развојна политика "стратегија" на фирмата треба во основа да користи две глобални области за

истражување што претставуваат нераздвоена целина а тие се: истражување и анализа на досегашниот развој и истражување на можностите и утврдување на идниот развој.

Литература

1. Adizes I, Животен циклус предузећа, Политика Београд. 1991 година.
2. Бобић М. Менаџмент, концепт и процес МП "Центар " Београд. 1997 година.
3. Душан Николовски, Бенчмаркингот и конкурентноста на македонското стопанство, Економика и бизнис бр. 142 Скопје. 2010 година
4. Група автори, Економика предузећа, Економски факултет Београд. 1997 година.
5. Бојаџијовски Д. Економика на претпријатие, Економски факултет Скопје. 1999 година.

А.П. Гаврилова
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, anetagavrilova@yahoo.com

005.322:316.46

СТРАТЕГИСКОТО ЛИДЕРСТВО КАКО РЕЛЕВАНТНА КОМПОНЕНТА НА СОВРЕМЕНИОТ ПРЕТПРИЕМНИЧКИ МЕНАЏМЕНТ

Денес во современиот бизнис свет огромна е улогата на стратегиското лидерство. Стратегиските планови многу брзо застаруваат доколку не постојат активности што ги одржуваат во живот. Менаџерите понекогаш чувствуваат дека се ослободени од одговорноста за спроведување ако не се врши редовна ревизија. Неопходно е одржување на континуиран фокус на стратегијата. На крајот од формулирањето на стратегискиот план, менаџерите би требало да воспостават процес на стратегиско управување.

Менаџерите мора да знаат како да водат исто колку што знаат да управуваат за да работат ефективно. Функциите на лидерството и менаџментот во основа се слични, но можат да се посочат 3 позначајни разлики:

- Менаџментот е поформален и научен од лидерството. Се заснова на универзални способности, како што се планирање, буџетирање и контролирање. Тој е сет од експлицитни алатки и техники, основани на резонирање и тестирање коишто можат да се искористат во бројни случаи.
- Лидерството вклучува поседување на визија за иднината на организацијата. Бара поттик на соработка и тимска работа меѓу голема мрежа на луѓе и одржување на мотивацијата кај клучните личности користејќи го секој начин на убедување.
- Менаџментот вклучува завршување на работата преку други луѓе. Лидерството повеќе го истакнува помагањето на другите да се завршат работите за да се постигне заедничка визија.

Во модерните компании се бара ефективно лидерство и ефективно менаџерство, бидејќи да се биде ефективен лидер, мора да се биде ефективен менаџер. Менаџерите мора да бидат лидери, но и лидерите мора да бидат добри менаџери. Работниците мора да се инспирираат и убедат, а исто така им е потребна помош во развивањето на функционална работна средина. Kevin Johnson, претседателот на Windows платформата и одделот за услуги во Microsoft, кој се истакнува во областа на менаџментот и лидерството, вели: „Го сакам бизнисот, ја сакам технологијата, ги сакам потрошувачите, ги сакам луѓето" (Quotes by Kevin Johnson, http://www.spock.com/Kevin-R.-Johnson). За да постигнат продуктивност и морал, менаџерите прават две работи: прво, користат моќ, авторитет, влијание и лични карактеристики и особини; второ, практикуваат лидерско однесување и пракса.

Стратегиското лидерство функционира како дисциплина на донесување одлуки со помош на разбирање, уверување во стратегиите и нивна апликација.
Во однос на апликативниот дел, нивоата на стратегии во стратегиско лидерство мора да овозможуваат избор и да поттикнуваат дејства, дури и кога налагаат конфликтни

мерки и бараат донесување на тешки одлуки. На агендата на лидерите секогаш стои соочување со конфликти и промени. За да бидат ефективни, стратегиите мора да се засноваат на филозофијата, мисијата и визијата на компанијата како извори на инспирација и легитимност и мора да овозможуваат предвидување на предизвиците како би насочувале кон нивно спроведување. Во која фаза и да се навлезе во стратегискиот процес, различните аспекти се рефлектираат на начин што покажуваат дека се дел од интегриран труд. Визијата може да се насети од целите коишто пак и даваат на визијата остварувања. Заради тоа што визијата рефлектира и ограничувања и можности, таа посочува цели како индикатори за подлабоки и подолгорочни погледи. При функционирањето на стратегиското лидерство, визијата и целите се меѓусебно транспарентни преку моќта на разбирање и на објаснување на филозофијата во чии рамки спаѓаат.

Клучниот момент лежи во фактот што лидерите и менаџерите го диригираат менаџмент процесот, т.е. се обидуваат да ги насочат енергиите на луѓето кон остварување на целта. Што се однесува на лидерот, тој/таа е еден чекор понапред и им помага на другите членови да ги прифатат целите како дел од нивната сопствена вредност и оперативен систем, додека менаџерите користат организациска моќ за да постигнат соработка и усогласеност со зададените цели. Стратегиското лидерство е процес со кој се влијае на постигнувањето на посакуваната и јасно сфатена визија со помош на влијание на организациската култура, распределба на ресурси, управување со помош на насочување и упатување, градење на консензус во несигурна, моментална, променлива, комплексна глобална околина која е обележана со можности и закани. (Dr. Rod Magee, Dept. of Command, Leadership, and Management, United States Army War College, 1998).

Долгорочните прогнози и планови стануваат значително тешко остварливи и ризични дури и невозможни, наведувајќи на зголемена несигурност. Проблемите со кои се соочуваат компаниите се неодредени и отпорни на рутински решенија, расте двосмисленоста, нејасноста. Како резултат, компаниите често се наоѓаат во хаотична позиција на погрешно вложен труд да бидат такви итајќи кон дофат на овие навидум контрастни два епитета кои се состојат од внатрешни и надворешни барања, а тензијата меѓу нив расте. Парадоксот се состои во тоа што оваа ситуација бара повеќе луѓе да бидат ангажирани во стратегиското лидерство, некои имаат повеќе предиспозиции, некои помалку, но сите тие, на сите нивоа од компанијата препознаваат можности работејќи со цел да влијаат во насока и брзина на движење на целата компанија. Значи, организациската стратегија – визијата, насоките и тактиките кои носат успех – треба да бидат воспоставени во движечка формулација, имплементација, обновување и ревизија.

Поединци и тимови применуваат стратегиско лидерство кога размислуваат, дејствуваат и влијаат на начин што иницира одржлива конкурентна предност на компанијата. Оваа изјава е премногу генерална, но ги содржи сите критични елементи на стратегиско лидерство, така што може да се земе како дефиниција. Фокусот пак е токму одржливата конкурентна предност, траен процес на компанијата. Впрочем, тоа е работата на стратегиското лидерство: да ја движи компанијата во правец на долготраен развој. Тоа се однесува на профитни и на непрофитни организации, во зависност од тоа дали истата има тенденција и достигнува постојан сет од способности што даваат исклучителна вредност низ времето, во било кој сегмент на функционирање. Стратегиското лидерство се применува кога одлуките и дејствата на лидерите имаат

стратегиска импликација за компанијата.

За подлабинско истражување на специфичното значење на стратегиското лидерство, можат да се земат и следните лидерски показатели што не вклучуваат стратегиски знаци. Пример за ова претставува директното управување, придонесот на една личност се префрла на менаџирање и водење на други, добивајќи ги резултатите претежно преку нив, а не преку негов директен труд. Тоа лидерство може да вклучи структурални задачи, мотивација и поддршка во развојот на способностите на личноста, да биде предизвик за некој кој размислува на различен начин, може да има и долгорочен длабок импакт врз личноста, но не задолжително има стратегиска примена. Главната задача на стратегиското лидерство, односно создавање на одржлива конкурентна предност, не е лесна задача, бара интелигентни и способни луѓе, но само тоа не е доволно.

Често пречките за постигнување на успешна стратегија се: недостаток на фокус, компаниите и лидерите на тимовите се обидуваат да бидат се и на сите, така не успеваат да ги направат вистинските одлуки што овозможуваат стратегиски фокус; губење на тактика, дејствата што ги преземаат не се во согласност на тактиките на компанијата; лимитиран домет, лидерите се фокусираат на краткорочни успеси на сметка на долгорочните.

Стратегискиот план сам по себе е само план. Вистинската стратегија на компанијата лежи во одлуките и изборите што ги прават членовите во текот на нивното работење, успевајќи да го исполнат планот или да потфрлат. Не се изоставува ни краткорочниот успех, тој има значење, но кога една компанија постојано ги фаворизира краткорочните цели, на пример занемарувајќи ја потребата од инвестирање во ресурсите и во новите технологии, може да доживее фатални последици.

Многу луѓе ја поврзуваат визијата со стратегиското лидерство. Визионери се оние коишто можат да си претстават слика за посакуваната иднина, а за да ја остварат таа слика им помагаат живи зборови и искази, богати со имагинација. Сите знаеме повеќе отколку што можеме да се изразиме. Таканаречената интуиција, инстинкт или „да им веруваш на сетилата" е она што ефективните лидери знаат да го применат, т.е. научиле да им веруваат на своите судења дури и кога не можат рационално да ги објаснат. Оваа способност станува се поважна кога лидерите се движат кон позиции со стратегиско значење.

Една од најважните улоги кои ги имаат лидерите, особено од стратегиска гледна точка е да им помогнат на другите да го сфатат светот околу нив, предизвиците со кои заедно се соочуваат и нивното решавање. Се зголемува бројот на оние проблеми кои наложуваат други проблеми и се отпорни на рутински решенија. Во случаи на двосмислени или нејасни ситуации, многу лидери би настојувале на воспоставување на структура и би биле под влијание на лично гледање на истите како би влијаеле и на другите да го усвојат нивниот став. Но тоа е многу опасен пат, долгорочно гледано, да се добие заеднички став значи заеднички да се разбере ситуацијата, а не да се претпостави дека мислењето на една личност е она вистинското, што значи дека во тој процес би се тргнало од различните поединечни ставови за да се дојде до заедничко. Стратегиското лидерство му дава кохеренција на она што се чини збунувачко и контрадикторно. На пример, кога менаџерот според сопствени судови ќе донесе некоја одлука, а за другите истата не е логична или правилна, тие ќе ја извршуваат само од обврска, ќе делуваат технички. Нема да го сфатат и прифатат резултатот, дотолку повеќе што не ги разбираат ни причините од кои произлегува таа постапка. Нивните

дејства ќе бидат некоординирани, и ако во само еден момент се случи потреба од дополнително реагирање, нема да преземат правилен чекор.

Стратегија значи компромиси, размена, избори да се направи едно, а не друго, да се тргне по еден пат, а не кон друг. По природа, добрата стратегија е јасно насочена на клучни приоритети. Нивното одредување претставува предизвик, иронично, но вистинито, еден аспект од предизвикот е способноста да се препознаат многу различни фактори кои се чинат релевантни за добро решение.

Важно е за лидерите да ја потврдат теоријата во пракса. Се разбира, ретки се оние кои би рекле дека компанијата не функционира добро, повеќето бараат знаци и резултати што би покажале дека нивното лидерство е насочено кон вистинска насока. Но, постои скриена опасност во тоа како лидерите понекогаш трагаат по знаци. Луѓето генерално имаат тенденција да трагаат по информации кои би го потврдиле нивното уверување, а не она што би можело да ја разниша веродостојноста на истото. Опасноста во организациите се согледува од аспект на тоа што луѓето бараат докази дека се на вистинскиот пат (дека нивната бизнис теорија е валидна), често успеваат во тоа. Но, ако истовремено не бараат знаци што би покажале дека грешат, постои голема можност да ја пропуштат критичната информација. Од повеќе алтернативи кои се чинат релевантни решенија, лесно е да се најдат докази да се потврди преферираното решение. Но, ако се согледаат сите фактори и се земат предвид сите алтернативи кои би можеле да одговорат на одреден предизвик, може да се дојде до многу поконструктивно решение кое ќе вроди многу подобри резултати.

Вистинската умешност лежи во поврзувањето на стратегиското размислување со делувањето и влијаењето т.е. тестирање на теоријата. На пример, ако го земеме креирањето на заеднички став тргнувајќи од стратегиското размислување. Секако дека тој процес вклучува стратегиско размислување, но формирањето на заеднички став има општествен карактер. Се создава смисла за некоја работа во заедница, а не субјективно. Наместо да се укажува и да се поставуваат принципи и наредби, основата е во креирањето на вештина да се создаде начин на соработка помеѓу различни индивидуи да се сфатат различните гледишта и на тој начин да се дојде до јасна слика за тоа што се случува надвор и внатре во организацијата, т.е. да се создаде еден вид на „социјален софтвер“ во кој функционира дебатата и преговарањето, но преку соработка и креативност, а не соперништво (Bossidy & Charan, Execution: the discipline of getting things done, Crown Business, 2002, стр 96). Може да се каже дека имаме случај на интеракција на мислење и влијаење, последователно и дејствување коишто пак имаат силна меѓусебна врска. За повеќето компании претопувањето на стратегиското мислење во приоритети за дејствување претставува најпредизвикувачкиот аспект на стратегиското лидерство.

Што се однесува на природата на стратегиското делување, повеќе од јасно е дека наведува на акција. Едно е да имаш стратегиска идеја, а сосема друго е да преземеш дејство врз основа на таа идеја. Истото го мислел и Lee Iacocca кога рекол „ако морав да сумирам во еден збор што го прави еден менаџер добар, би рекол одлучност“ (Brainy quotes, http://www.brainyquote.com/quotes/quotes/l/leeiacocca165230.html). Потребата од креирање на бизнис стратегија и нејзино спроведување е еден од најголемите предизвици за лидерите во современиот бизнис свет. Причините се очигледни и се позастапени во една турбулентна средина во која егзистираат компаниите, а заради тие причини, мора да се биде во чекор со времето, па дури и чекор понапред.

Референци

1. Ivancevic, J., Konopaske, R., (2005) Organizational behavior and management. Boston: McGraw Hill, Irwin
2. Finkelstain, S., Cannella, A. A., (2008) Strategic Leadership, Oxford University Press US
3. Morrill, R. L., (2007) Strategic leadership: integrating strategy and leadership, Greenwood Publishing Group,
4. Hughes, R. L., Colarelli, K., (2005) Becoming a Strategic Leader, John Wiley and Sons
5. Patterson, K. (2011) Crucial Conversations Tools for Talking when Stakes are high, Second Edition, McGraw Hills, new York
6. Watzlawick, P. (2003) Menschliche Kommuniacation, Formen, Storungen, Paradoxien
7. http://www.brainyquote.com/quotes/quotes/l/leeiacocca165230.html
http://www.spock.com/Kevin-R.-Johnson

Ljupco Sotiroski 332.146.2
University "Goce Delchev" Stip, Republic of Macedonia, ljupco.sotiroski@ugd.edu.mk
Borka Tushevska
University "Goce Delchev" Stip, Republic of Macedonia, borka.tusevska@ugd.edu.mk

IMPACT OF GLOBALIZATION ON THE NATIONAL ECONOMY THROUGH THE PRISM OF LOGISTICS OPERATORS

Abstract

The phenomenon "globalization"and diversification of trade activities put the freight forwarders and transporters before a big challenge. At the same time this challenge was a test of their survival. The Companies from this area had to decide whether to invest in their transformation in logistic operator (3PL and 4PL services providers), to allow a friendly takeover by higher shipping (freight forwarders) companies, or finally to get lost in the ferocious competition, and gradually disappear from the shipping market.

The research done in this field point out that in terms of world crisis and globalization, logistics companies have nothing to do expect to focus on taking measures for sustainable development. This process inevitable reflect to the national economy.

Keywords: Sustainable development, national economy, organizational change, logistic operator, freight forwarder, 3PL, 4PL, service provider

Introduction

In terms of modern trade, traditional freight forwarders are increasingly losing their meaning. The process of globalization, diversification of trade activities and concentration of capital, contribute to moving the boundaries of freight forwarders, and their transformation into a logistic operators (Kumar, 1999, p. 4). Influenced by global trends mentioned above, freight forwarders became a companies for logistic in transport and productions. Gradually, logistics in transport and production have become essential components with severe impact on the implementation of trade deals on leading trade companies.

Trade liberalization and globalization contribute to the removal of trade barriers and strengthening of international (global) competition. Parallel with this, the process of transformation of the industrial network into a digital economics was in expansion. Advances in information technology and further expansion of internationalization and globalization, contribute to growth of world economy and the changing business environment.

To ensure its existence and position in ferocious competition, freight forwarders necessarily transform themselves into logistics providers – 3PL and 4PL service providers.

Development and promotion of logistic forwarders

The changes that affected industrial production largely reflected to the expansion of logistic services worldwide. Manufacturing and service sectors have become global centers for providing products and services. Under these operating conditions, companies have begun to delegate part (in segment and in whole) of its commitments towards third parties (outsourcing).

These new modes of production and distribution switch on transport facilities offering its customers integrated, fast and reliable deliveries.

Along with these changes, the need for global logistic services dramatically increased

These services could only be offered by multimodal transport operators:

- 3PL and
- 4PL providers.

The affirmation of logistic forwarders, naturally arise from the attractiveness of the logistics services, offered by freight forwarders to their customers.

Modern shipping companies, have taken into own hands the entire transportation process and logistics.

The surveys conducted in this area show that the attractiveness of the logistics forwarder growing in the direction of expansion of bundled services that are offered (Wong C.Y., Karia N., 2009, p. 1-17). Through the implementation of EDI system, training their own personnel and invest in other heterogeneous sectors, import-export companies transferring their goods around the world through electronic input of their code, and indicating the point of loading and unloading.

Factors that imply growth in the value of logistics services in economy

The process of globalization, the removal of trade barriers, strengthening the international competition and the spread of individual markets beyond national boundaries, imply a direct increase in the value of the logistics sector. Namely, by linking numerous heterogeneous entities in supply chain, inevitably imposes the need of logistical support services. Globalization has contributed to the creation of centers for providing logistics services. Under the influence of this phenomenon, most freight forwarders have expanded their business, merged to major shipping companies, finally they were taken friendly (friendly takeover) by larger forwarding companies who promptly invested into segments that came from the scope of work of the classical firm. All this contributed to the creation of global logistics centers (mobile operators) who took the bulk of the market.

To meet the needs of this broad category of subjects, freight forwarders must implement EDI system. It seems that the use of IT services is a condition sine qua non for development of logistics operators. The emergence of electronic disposal, electronic banking, electronic signature and electronic supply, electronic bill of lading and loading practically made possible the communication between multiple related entities that operate under the umbrella of one company (Kolaković, 2005, p. 207).

Parallel with the development of IT technology stand outsourcing services which also had implications on the logistics sector. Namely, by indulging in things that are beyond the basic scope of operations of companies, logistics operators such as specialists are increasingly coming to the fore and promote the field of transportation and manufacturing. Gradually the development of transport logistics are developed in the production and logistics. In this sense, the freight forwarders in the role of 3PL providers frequently takes actions that increase the value of goods: packaging, labeling, marketing of goods declarations accompanying acts as the basic responsibility for organizing and implementing the transfer of goods. Finally, series of factors affect the growth of the value of logistics services: containerization, just in time delivery, door to door delivery etc (Matopoulos, 2009, p. 301).

All the above factors imply growth in the value of the logistics sector. Specifically, each of these factors makes a kind of influence on appearance and development of logistics operators as specialists in transport and shipping. The lack of logistics providers in large

measure would impede the transfer of goods and would definitely reduce the volume of goods that can be transferred in a certain time interval, due to logistics arising from their actions.

The concept of 3PL and 4PL as a providers of national economy

Expansion of logistics as a process of planning, implementation and monitoring of cost-effective flow, storage of raw materials, semifinished products, finished products and transfer of information, marked the modern industrial production and global trade (Zelenika, Pupavac, 2008, p.16). Logistics providers are companies which often act as an intermediary who undertake execution of logistics activities. In business practice logistics providers often act in the form of carriers, forwarders, NVOCC (non-vessel operating common carrier) and finally as a 3PL and 4PL service providers.

3PL represent companies that provide logistics services for multiple needs of its customers (import-export sector). Contrary to conventional forwarders and carriers, 3PL offer a wider range of services participating in all phases of the transfer of goods. The expansion of these entities result from their participation in the transaction and the process of concentration of capital in one entity . This also result from the ability to realize all the necessary activities. As entities focused on organizing the transportation, storage, packaging, transportation, loading and unloading of goods, 3PL contribute to the reduction of distribution costs, greater security in the cattle operation, and finally, speed of transaction execution.

In business practice, the most important LPs are 3PL providers. In contrast, such providers exist in the advanced stage of 4PLs providers whose engagement means flexibility, efficiency and cost reduction in the supply chain of the maximum level. Despite 3PL that actually relate to storage and transportation of goods, 4PLs are usually part of complete outsourcing companies. The role of 4PL is to implement a production value of companies. In essence, the creation of added value service, is reflected in the overall operations (Mason G., 2005, London, p. 1-143).

The engagement of 4PL providers as an agent of integrating traditional 3PL providers is growing. Namely, in practice, more and more companies pretend to operate as a 4PL services providers. Specifically, there are companies that pretend to "full packet service", providing a reduction in cost and maximum efficiency in the operations of companies. These global trends are typical for Macedonia.

The position of freight forwarders in global supply chain and growth of national economy

In the field of domestic logistic, freight forwarders seriously joined the global trend of 3PL and 4PL. Regardless of the source of capital (domestic or foreign), freight forwarders in the Republic of Macedonia joined the world trend of transformation and diversification of trade activities. According to our research, there isn't a freight forwarder in the Republic of Macedonia, which doesn't pretend to act or act as a 3PL or 4PL services provider.

This situation contributed to the increasing need of research in this field. In this article, we focus on the analysis and elaboration of differences between the innovation of domestic and foreign companies in the Republic of Macedonia. Actually, we explore the new organizational change in the field of freight forwarders, and their impact on stability and sustainability of the Macedonian freight forwarder companies. Much attention is paid to the analysis of methods for building long-term development strategy, and the role of the management in that process.

The situation is different in foreign and domestic companies. To be clearer, the small domestic companies operate with low capacity. This is because they invest less in innovations, new technology, skilled labor and management. They don't have a strategy for development. Generally they focus on retaining existing customers. In contrast, foreign companies are oriented to the development of retaining existing ones, and conquest new markets

However, they have the opportunity to learn how to increase their profit. In any case, this is a great advantage for small freight forwarders.

That's how they build their capabilities to respond on global need of export-import sector. In this direction are the results of the survey.

Under the influence of globalization, diversification and global downturn, freight forwarders worldwide inevitably had to accede to organization, personnel, marketing and other changes. This was also the case in the Republic of Macedonia. Indisputable fact is that there are differences between companies, but the fact is that small companies have made move, which was inevitable for their existence on the market.

Figure 4. World trend transformation to a 3PL and 4PL services providers

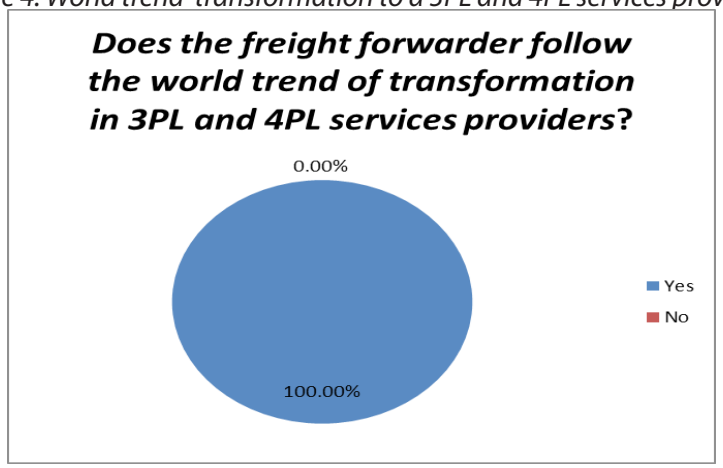

Business policy as a tool for economic growth of freight logistics provider

Business policy is an essential element for growth and development of each company. In essence, business strategy is a policy of the company that includes a set of activities undertaken for successful operation on the market. In the area of transport and shipping, building the right strategy is a fundamental prerequisite for successful action in ferocious (global) competition.

Creating a successful business policy is correlated with the question – how can a freight forwarder successfully and rationally achieve the set logistic goals? The latter is correlated with the intellectual capacities (human resources) and investments made by the freight forwarders. Within the shipping companies operate more heterogeneous departments responsible for different segments of shipping operations. Hence, essential for the operation of shipping is creating incremental business sub policy in each shipping service - commercial, tariff, customs, acquisition service etc.

The success of forwarding agents work is conventional from a proper strategy for development. Influenced by contemporary economic trends and the changes in industrial production, the process of globalization and development of IT technology, finally the impact of the global economic crisis, freight forwarders were in a position to create more sub

policies combining with staff available to, marketing, finance, production etc..

Finally, in the last decade, influenced by the global crisis, freight forwarders were forced to create and implement strategies to maintain their business. Influenced by the global economic crisis, work on shippers, transporters, logistics operators fell by 30 percent. This imposes the need for determination of new objectives to be achieved in a predetermined time interval through the use of new instruments, stocks and other assets that ensure growth and development.

CONCLUSIONS:

This new concept of transformation strongly influenced on the creation of a new strategy for market access and for all participants in the business community.

Research has shown that small and medium sized forwarders attempt to adapt to the new world trend. Theory pointed and practice confirms the fact that the small and medium sized forwarders that will not be able to transform into logistics providers, will disappear from the market.

Actually, in the terms of world crises, the biggest success of this sector is to secure balance in development, sustainability in the ferocious competition and saving qualified workforce. By reducing costs, investing in sectors that are profitable, freight forwarders must created a strategy aimed to secure the sustainability of their business.

These were the main segments on which the freight forwarders were aimed under the concept of sustainable development in the world economy.

The research point out the sustainability is the highest result that can be achieve in this conditions. In to achieve this, the organizational change in this sector is necessary. Any other behavior will bring them in unenviable position consequently they will disappear from the market. Finally, the choose remains to the freight forwarders.

References:

1. Anderson, E., 2009. The status and Associated Liability of Ocean Freight Forwarders, *Transport Law Journal*, (36), pp. 312-347.
2. Anonymous, 1967. Intermodal Transportation and the Freight Forwarder. *The Yale Law Journal*, 76(7), pp. 1360-1396.
3. Bowen, J., Leinbach, T., 2003. Market Concentration in the air freight forwarding industry, Transport Law Journal, (14), pp. 67-82.
4. Božić, V., Aćimović S., 2010. Marketing logistika, Beograd, pp.1-240.
5. Davies, G., 1981. The Role of export and Freight Forwarder in the United Kingdom, *Journal of International Business Studies*, (12), pp. 86-99.
6. Davies, G.J., 1981. The Role of export and Freight Forwarder in the United Kingdom, *Journal of International Business Studies*, (12) pp. 88-92.
7. Dominic, R., 2005. The changing face of freight forwarding, *(Logistics & Transport focus*), pp. 87-96.
8. Kolaković, M., 2005. Novi poslovni modeli u virtuelnoj ekonomiji i njihov utjecaj na promjene u transportnoj logistici i upravljanju lancem opskrbe, pp. 1-33.
9. Kumar, R., 1999. International logistic, pp.1-309.
10. Lemoine, W., Dagnaes, L., 2002. Globalization and networking organization of European Freight Forwarding and Logistic providers, Paper presented at the 2nd International Conference On Co-operation & Competition, pp. 1-15.

И.М.Станковић
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, psihoarti@gmail.com

658.8:174

МАРКЕНТИШКА ЕТИКА

Ради тако да третираш људе, како себе тако и друге, увек као циљ, а никада као средство!

Immanuel Kant

Резиме

Проблеми везани за етику у маркетингу стари су колико и сам маркетинг. Новина је разматрање улоге маркентишке етичности и неетичности у стварању и превазилажењу економске кризе. Подсећањем на етичке стандарде и области у којима се јављају етички проблеми у маркетингу, те улогу етичких кодекса, овај рад доприноси разрешењу дилеме којим путем кренути ка дугорочном профитабилном маркентишком пословању.

Кључне речи : маркетинг, етика, дилема, стандарди, кодекс, профитабилност, стратегија, пословање, криза.

Увод

Маркентишка етика подразумева све принципе, вредности и стандарде понашања које би маркентишки стручњаци морали следити (поштење, правичност,

професионалност, стручност, поверење, фер и коректност), јер их дрштво сматра пожељним и дефинише као стандарде маркентишке струке. Међутим, колико год то звучало једноставно, често смо сведоци проблема, непожељних ситуација и догађаја који нарушавају углед маркетинга. У јавности се, чак, поједностављује ситуација истицањем да је тренутна светска економска криза настала, између осталог, због неетичности појединаца и власничке структуре великих компанија које су функционисале на неетичким принципима,

Дилеме о маркентишкој етичности

Пословне ситуације често доводе до неизбежних питања : требамо ли примењивати тактике које врше притисак на купца или нарушавају његову приватност, требамо ли претерано хвалити или скренути пажњу на лоше стране наших највећих конкурената... Сва та питања на један крај стабљају морал, а на други крај лаку и брзу, што већу зараду. Крајност су популарни блогови о маркентингу који све чешће тврде да је свака врста маркентинга инхерентно зло. Ова размишљања се заснивају на аргументима да је маркентинг најчешће неетичан и нужно наноси макар једну од три неправде :

- оштећује личну аутономију и у том случају је жртва купац чије је право на самоопредељење повређено,
- изазива штету конкуренцији, где су претерано жестоке конкуренције и неетични маркетинг повезани са све засићенијим тржиштем,
- манипулише друштвеним вредностима, па је жртва друштво у целини.

Што се маркентишке праксе тиче, значај етике у пословању потврђује изјава бившег председника IBM-а, Johna F. Akersa, који је изјавио да компаније не могу

бити конкурентне ни на домаћем ни на међународном тржишту ако нису етичне : „бити етичан је пословни потез“ (Акерс, 2008). Савремену праксу карактерише важност корпорацијског здравља, које се дефинише пурем етичности пословања са запосленима, пословним партнерима, клијентима и јавношћу кроз производњу, услове на послу, стратешке одлуке. Стратегијска важност етичког управљања је вероватно најчешће спомоњани, али најслабије прихваћени концепт у оквиру менаџмента.

Међутим, постоје и супротна мишљења као што је мишљење познатог економисте Michaela Friedmana, који верује да постоји врста друштвене одговорности која има за циљ остварење профита акционара, занемарујући притом значај димензије етичности.

Подручја маркентишке етике

Последњих година двадесетог века значајна је улога медија који транспарентно преносе јавности информације о пословно неетичком и етичком понашању појединих компанија. Етички проблеми јављају се у подручју истраживања тришта и обликовању свих елемената маркетинг микса :

1. ***Истраживање тржишта*** када се може јавити сукоб између наручиоца и истраживача (истраживачке агенције) где је чест захтев наручиоца у погледу начина и спровођења истраживања да се за што мање пара добије што већи квалитет; истраживача и његових сарадника, јер је у питању тимски рад са расподелом права, одговорности и заслуга што носи предности, али и потешкоће; истраживача и испитаника где се због временског ограничења истраживачи често огреше о испитанике као најосетљивију карику истраживачког ланца занемарујући њихов физички, психички, морални, верски идентитет и интегритет, право да изаберу да ли ће учествовати у истраживању, право на информисаност о детаљима пројекта – о чему се спроводи истраживање, која је улога испитаника у томе, шта се од испитаника очекује и колико ће испитивање трајати, право на анонимност.
2. ***Производа*** где је често питање квалитета производа, недостатка означеног рока трајања или амбалаже која не одговара величини производа па се потрошачу изазива лажни утисак да предузеће нуди већу количину производа од конкуренције...
3. ***Цене*** – као што су тајни договори конкурената око формирања цена, дампинг цене, лажна снижења цена, давање истих банкарских услуга по различитим ценама за мале штедише и пословне клијенте и слично.
4. ***Продаја-дистрибуција*** где се етички проблем јавља везано за моћ и контролу коју предузећа партнери могу имати, односно вршити један над другим. На пример, када предузеће које уступа франшизу условљава да сву набавку сировина и помоћних материјала, корисник франшизе мора набављати од матичног предузећа.
5. ***Комуникација и оглашавање*** где је тешка етичка повреда свако претеривање у огласима и покушај уверавања потрошача у непостојећа обележја производа и/или услуга, коришћење деце у оглашавачке сврхе у промоцији производа који нису намењени деци, коришћење жене и женског тела као објекта комуникације, визуелно искривљивање истине, обмањујућа упоређења, непотпун опис производа само са позитивним својствима, упозорења и негативне карактеристике производа написана малим словима, коришћење апела страха или несигурности, негативна кампања базирана на „блаћењу“ конкуренције...

На медијима су, такође, запажене емисије о неуромаркетингу и његовој претходници неуроекономији. Они користе клиничке информације о можданим функцијама и механизмима да би расветлили дешавања унутар „црне кутије“ (људског

мозга) и објаснили понашање потрошача. Да би то урадили користе специјалне неуроимиџинг технике и бележе одговоре мозга на различите надражаје.

Европска расправа о пословној етици је тренутно у истој фази у којој је пре десет година била расправа о квалитету. Компаније које су се тада ставиле на чело борбе за квалитет стекле су значајну предност у односу на конкуренцију. Неки аналитичари пословања тврде да компаније које изврше децентрализацију и пренесу операције унутар компаније без јасно схваћених и примењених корпорацијских вредности само изазивају невољу. Пут ефикасног извршења и максималне профитабилности је преко давања овлашћења појединцима, спуштањем овлашћења одлучивања до најнижег могућег нивоа, истовремено инсистирајући на томе да етика компаније остане ненарушена. То значи да се неетично понашање појединца не награђује без обзира колико је његово извршење добро, што је најснажнија порука којом руководиоци компаније могу потврдити своје опредељење за етичке стандарде компаније.

Етички стандарди

Теоретичари маркетинга покушавали су анализом, компарацијом и синтезом обликовати етичке стандарде маркетинга који би били универзални. Најуспешнијим покушајем сматра се следећи који укључује пет темељних етичких стандарда маркетинга:

1. ***Златно правило или етички формализам*** – креће од Библијског става „све што желите да људи чине вама, чините ви њима“ (Матеј 7:2) или „понашајте се тако као што очекујете да се други понашају према вама„.
2. ***Утилитаристички принцип*** – „понашајте се тако да резултати вашег понашања буду највеће добро за највећи број људи (опште добро)“.
3. ***Кантов категорички императив*** – „ понашајте се тако, да акција коју сте предузели под одређеним условима буде универзални закон или правило понашања“ – или „наметните стандард исправним поступцима“.
4. ***Професионална етика*** – „предузимајте акције на такав начин да ће их правилним и прописним сматрати и група незаинтересованих професионалаца - колега„.
5. ***Телевизијски тест*** – Менаџер се увек треба питати : „Да ли бих се осећао пријатно објашњавајући јавности, путем националне телевизијске мреже, разлоге због којих сам предузео ову акцију?“

Да би се схватила важност етике у одлучивању у маркетингу, морају се најпре испитати чиниоци који утичу на процес етичког одлучивања. Лична морална филозофија, односи у организацији и прилике су три чиниоца који у узајамном деловању одређују етичке одлуке у маркетингу.

Етички кодекс

На нивоу предузећа или корпорација, увођењем формалних етичких кодекса, одређују се правила и стандарди понашања којих се њихови упошљеници морају придржавати. Тиме се помаже запосленима у сналажењу шта је прихватљиво, а шта неприхватљиво понашање и тако им се олакшава пословно одлучивање. Пожељно је у етичком кодексу описати могуће ситуације које изазивају етичку дилему, уз навођење општих упутстава како у таквим ситуацијама поступати, са циљем да коначно решење буде прихватљиво за све стране. Етички кодекс је сврсисходан само ако подједнако обавезује све – управу и запослене, без изузетка.

Асоцијација за бизнис и неуромаркетинг науку је покренула новембра 2012. године усвајање Етичког кодекса за неуромаркетинг. Ово је први корак ка усвајању међународних стандарда за коришћење и примену знања из области неурологије за проучавање ефикасности рекламних кампања , паковања и дизајна производа, као и комуникационих кампања непрофитних организација и државних институција.

Најпознатије маркентишко удружење АМА – Америчка Маркентишка Асоцијација усвојила је етички кодекс са моралним начелима којих се морају придржавати сви маркентишки стручњаци у вођењу и усмеравању маркентишких делатности. Такође је предложен и јединствен кодекс од стане Светске Трговинске Организације и Организације Уједињених Нација у решавању различитих културних разлика како би се дошло до ефективне корпоративне стратегије у међународном маркетингу.

Закључак

Процес природног економског самоизлечења назире се у чињеници да потрошачи, корисници, пословни субјекти и друштво у целини све више препознају, осуђују и избегавају неетичне појединце, предузећа или медије. Јавност очекује професионално и тачно изношење чињеница. Неетично понашање може резултирати само краткорочним успехом, али никако не може бити темељ дугорочно профитабилном маркентишком пословању. Дакле, можемо закључити да уважавање принципа етике свако пословање води ка дугорочној рентабилности и један је од услова за превазилажење економске кризе.

Коришћена литература

1. Бебек, Б, Колумбић, А, Пословна етика, 2. издање, Синергија накладништво д.о.о., Загреб, 2005.
2. Courtland L. Bovee, John, V. Thill, Marketing, McGraw-Hill; Inc, New York, 1992.
3. Чехок, И., Копрек, И., Балобан, С. (и други) – редактори, Етика – приручник једне дисциплине, Школска књига, Загреб, 1996.
4. Dibb, S., Simkin, L., Pride, W.M., Ferrell, O. C., Маркетинг, Мате, Загреб, 1995.
5. Кукић, С. – редактор, Маркетинг, Економски факултет Свеучилиште у Мостару, Мостар, 2007.
6. Gilman, S., Етика данас, билтен, 17.септембар 2003.
7. Marphi, Patrik, E., Dzin, M., Laczniak, Norman, E., Bouvi, Етички маркетинг, 2004.

Лидия Коцева 658:005.334

ГРАНИЦИ НА СТОПАНСКИЯ РИСК И МЕТОДИ ЗА НЕГОВАТА ОЦЕНКА

Житейското понятие "разумен риск" има своите икономически и юридически граници и според нас се нуждае от количествена оценка.

Икономическите граници на стопанския риск могат да се определят, от *една страна*, от това, в какви предели предприемачът е готов да рискува, ако ресурсите, с които той разполага, съответстват на целите, на задачите на конкретния план и позволяват той да се осъществи. Към такива параметри, влияещи върху границите на риска, могат да се отнесат: устойчивостта на производството и на реализацията на продукцията, доходността на бизнеса, платежоспособността, точният отчет. От друга страна, бизнесменът рискува, ако смята и е уверен, че надеждно управлява своите налични ресурси.

Освен икономическите, на практика съществуват и *юридически граници* на риска. Обаче, за прилагането на правилото "всичко, което не е забранено, е разрешено", по наше мнение, реално отсъстват много от необходимите ограничителни юридически норми. Поради това, в редица страни, безнаказано се създават и разрушават "пирамиди" и финансови компании, завличащи милиони излъгани вложители, а техните създатели не се подвеждат под отговорност нито от административното, нито от наказателното право. Банкери, обявяващи банкрут (или псевдо банкрут) поради превишаване нивото на риска, не само че не се привличат под отговорност, но след това им се позволява да участват в нови финансови проекти.

Рискът е вероятностна категория и разпределението на вероятността от загубите се явява изходна точка за неговата оценка. Приложено в икономическата дейност това е извънредно сложна задача. Затова практически се налага да се оценява риска по един или няколко показатели, даващи обобщена характеристика, но най-важната за приемането на проекта и за допустимостта на риска.

В зависимост от размера на загубите, според нас, е необходимо да се определят практически няколко основни *области* или *зони на риска*.

Област, в която не се очакват загуби, се определя като безрискова зона. В нея се очакват нулеви загуби или даже по-висока печалба от очакваната. Този вариант е най-благоприятен, но не винаги постижим.

Зона на *допустим риск* се отнася до област, в пределите на която даден вид предприемаческа дейност запазва своята икономическа целесъобразност, т.е. има място за загуби, но те са по-малки от очакваната печалба.

Следващата, по-опасната област е зоната на *критичния риск*. Тази област се характеризира с възможност за загуби, надхвърлящи величината на очакваната печалба и достигащи предела на величината на паричния обем на операцията, изчисляван като пълен разчетен доход от предприемаческата сделка, т.е. сумата от разходите и печалбата. По друг начин казано, зоната на критичния риск се характеризира с опасността от загуби, които предварително надвишават очакваната печалба и могат да доведат до невъзстановима загуба на всички средства, вложени в бизнеса

Още по-опасен е *катастрофалният риск*. Това е област на загуби, които по своя размер надхвърлят критичното ниво и могат да достигнат мащаби, равни на целия

собствен капитал – имущественото състояние на предприятието, предприемача или да го надхвърлят. Катастрофалният риск може да доведе до крах и банкрут, до закриване на предприемаческата дейност и разпродажба на имуществото. Към категорията на катастрофалния риск следва да се отнасят, освен имуществените и паричните загуби, и рискът, свързан с пряка опасност за живота на хората или за възникване на екологична катастрофа.

В тази връзка, предприемаческата дейност изисква непрекъснато да се оценява размера на риска, с който тя е свързана. При анализа на риска в практиката са се наложили два основни подхода – *теоретичен и емпиричен*.

Теоретичният подход разкрива изискванията към резултатите от приетите решения, свързани с риска. При него рискът се пресмята не на основата на минал опит, а с помощта на логични разсъждения.

Емпиричният подход разглежда очаквания риск, анализирайки го на базата на минали, вече изучени събития, обобщаване на информация за масови факти и явления.

В хода на количествената оценка на риска, по наше мнение, е необходимо да се знаят - величината на реалната цена на обекта, подложен на риск, и размера на очакваните печалба и загуби. Първият параметър, обикновено, става известен още в момента на вземането на решение за предприемаческа дейност, а размерите на печалбата или загубите могат да бъдат определени само с известна степен на неопределеност. А степента на неопределеност зависи от конкретните методи и начини за изследване на причините, предизвикващи рискова ситуация.

Като прагматични способи за определяне на риска се определят *статистическият, експертният и разчетно-аналитичният*.

Статистическият способ предполага изучаване статистиката на загубите, намерили място в аналогични видове предприемаческа дейност, при което се изследва честотата на появяващите се загуби.

Експерименталният способ, известен като метод на експертните оценки, може да бъде реализиран чрез обработване мненията на опитни предприемачи или специалисти

Разчетно-аналитичният способ се базира на теоретични представи. Приложната теория за рисковете е добре разработена и приложима само за риска при застрахованото и в теорията на игрите. Елементи от теорията на игрите по принцип са приложими за всички видове предприемачески риск, но приложните математически методи и модели за оценъчни разчети на производствения, търговския и финансовия риск, на тази основа, засега не се използват широко.

В тази връзка, икономическото поведение на по-голяма част от предприемачите при вземането на управленски решения, по наше мнение, може да се раздели на два характерни типа – *активна дейност*, с поемане на цялата отговорност за риска и *пасивна дейност* с елементи на риск. В първия случай се отива на стопански риск, за да се получи по-голяма печалба, а във втория – с надеждата да се избегнат загубите.

Различни са възгледите по отношение на тези два типа поведение. Обаче, страхът от загуби, произтичащи от риска, е много голям сред предприемачи, работещи в условията на развити пазарни отношения. Затова от възможните решения много често се избират такива, при които се отчитат „напълно надеждните“ варианти, като по този начин предприемачът се отказва от по-динамично развитие на своя бизнес.

Мнозинството от предприемачите, обаче, отчитат риска само по принуда, когато са в затруднено положение, под натиска на измененията в пазарната конюнктура,

конкуренцията на пазара, загуба на експортни възможности, т.е. тогава, когато продължаването на конкретния вид дейност се намира под въпрос и "на карта" е поставено самото съществуване на предприятието.

Налага се да подчертаем още веднъж, че даже опростеното разбиране на понятието "риск", а още повече умозрителната оценка за неговите размери, силно зависи от субективните възприятия на предприемача, от нивото на неговата подготовка, информираност, типа психика и даже от настроението в конкретния момент. Върху приемането на решения, по наше мнение, силно влияе базовата подготовка, образованието, предишният опит на предприемачите.

Не предизвиква съмнение фактът, че субективното възприятие се проявява в това, че едни и същи алтернативи на един човек се струват по-рискови, а на друг – по-малко или въобще лишени от риск. Кои са причините за това?

Първо, смята се, че хората надценяват опасността от такива явления, за които узнават от други източници, особено от средствата за масово осведомяване и от хора, на които традиционно се доверяват. По този начин, изкривената информация или прекаления поток от сведения водят до неточна оценка на риска.

Второ, възприемането на размера на риска в значителна степен зависи от начина на представянето на информацията. Сведения, представени по сложен начин или с множество статистически данни, могат да доведат до недооценяване на риска.

Трето, от съществено значение е практическият опит, стажът при изпълнение на конкретни работи. При професионалистите чувството за опасност се притъпява. Предприемачите с дълъг стаж в дадена дейност са склонни да недооценяват степента на риска.

Четвърто, за субективното възприемане на риска оказва влияние личната оценка за вероятността от неуспех, а също така и абсолютният размер на загубите.

От казаното следва, че отчитането на риска и умението да се отива на предприемачески риск трябва да кореспондират с мерките за намаляване на риска. Една от най-радикалните мерки от този род, по наше мнение, е застраховането на риска. Важен способ за намаляване на негативните последствия от риска е и създаването на запаси, резерви. В случаите на риск, обусловен от съмнения в надеждността на контрагентите, следва да се изучава икономическото състояние на лицата, с които се сключват договори, и поведението им при други сделки. В много случаи е възможно рискът да се намали, разделяйки го с гаранти, ако е възможно да бъдат намерени такива. За намаляването на риска от вероятност на не издължаване значително помага авансовото заплащане на сделката.

В заключение следва да подчертая, че всеки, който желае да провежда успешен бизнес, не може да не рискува, но следва винаги да отчита вероятността от риск. Да се игнорира рискът е толкова опасно, колкото и да се отлагат важни решения, пред страха от риск

М.М.Матлиевска 332.146.2
Економски факултет, Универзитет Гоце Делчев-Штип, margarita.matlievska@ugd.edu.mk
С.А. Џамтоска-Здравковска
Правен факултет, Универзитет Гоце Делчев-Штип, suzana.dzamtoska@ugd.edu.mk

УПРАВУВАЊЕ СО ДИМЕНЗИИТЕ НА ОДРЖЛИВОСТА КАКО ДЕТЕРМИНАНТИ НА ОДРЖЛИВИОТ РАЗВОЈ

Вовед

Одржливиот развој е глобално прифатена филозофија на развојот и напредокот и ги сублимира духовните идеали на целото човештво во единствена логична целина. Филозофијата на економскиот раст сфатена како кумулирање на материјално богатство потклекна и ја изгуби битката пред етичкиот концепт на одржливоста на развојот. Како врвни вредности, одржливиот развој на прв план ги става еднаквоста, праведноста, етичноста и одговорноста кон сегашните и идните генерации.

Во денешен современ контекст, одржливоста всушност значи одржливост на човековото општество кое е потполно зависно и временски нераскинливо поврзано со природните системи. Во динамички систем како што е човековото општество, одржливоста е прашање на рамнотежа, баланс одржан низ времето и просторот. Одржливоста е динамична; таа е повеќе квалитет на движење отколку фиксна точка. Во практиката, можеби е подобро одржливоста да се дефинира како недостиг на сили кои се стремат да го нарушат балансот со тек на времето, бидејќи повеќе сили можат симултано да дејствуваат и да го нарушат еквилибриумот. Кога сите сили кои ја нарушуваат рамнотежата во системот се отстранети, тогаш може да се достигне одржливост (Dahl, A.L., 1995).

Во обидот да се дефинира одржливиот развој, во литературата постојат повеќе дефиниции, кои имаат заедничка карактеристика: сите тие наложуваат светот да се гледа како систем - систем кој го поврзува просторот и систем кој го поврзува времето.

Кога размислуваме за светот како систем во просторот, тогаш треба да се сфати дека загадувањето на воздухот во Северна Америка влијае врз квалитетот на воздухот во Европа, а пестицидите користени во Јужна Америка можат да му наштетат на рибниот фонд во Австралија.

Кога го гледаме светот како систем низ времето, тогаш сфаќаме дека одлуките кои ги носеле нашите предци за обработка на почвата влијаат врз начинот на кој ние ја обработуваме денес; и дека економските политики кои денес ги воведуваме ќе имаат свој импакт врз нашите деца.

Правецот на глобална одржливост треба да е вкоренет во препознавањето на јасната поврзаност на заштитата на животната средина и развојот (Матлиевска, М., 2011).

Теории за димензиите на одржливоста

Во развојот, човекот има централна улога. Секако, постојат онолку потенцијални димензии на одржливоста колку што постојат димензии на секое човеково општество. Гледиштето на економистите за економската одржливост се сведува на одржување на средствата, на вредноста на капиталот и на продуктивноста преку инвестиции што, во најмала рака, е еднакво со амортизацијата. Но, за да се започне со одредување на она

што е фундаментално вклучено во развојот треба да ги одвоиме различните видови економска активност и богатството што тие го создаваат. Потребно е разграничување на она што може да се нарече вистински или "силен" развој споредено со едноставна економска активност или мерење на бруто националниот производ. Трансфери или ре-дистрибуција од една сметка на друга само по себе не е создавање на богатство. Одржувањето на капиталот исто така не е создавање на бруто богатство или вистински развој. Тоа е трчање во место. «Економијата нема ништо заедничко со сумата на потрошените пари, туку со мудроста употребена во нивното трошење"[1]. Затоа, може ли да се стави знак на еднаквост помеѓу економски растеж и развој? Секако дека економскиот растеж не означува и сеопфатен развој, туку само еден негов дел. Правото на развој е изедначено со принципот на праведност и таквото право е признато во Декларацијата на Обединетите нации за правото на развој, каде се вели дека "Правото на развој е неотуѓиво човеково право кое секој поединец и сите заедно доблесно ќе го уживаат, ќе придонесуваат и ќе уживаат економски, социјален, културен и политички развој, во кој сите човекови права и основни слободи ќе бидат остварени".[2] Очигледно, економското придвижување напред не е исто што и човеков напредок (Clapham, J., 1959), бидејќи економските показатели зборуваат дека ниедно стопанство не може да се смета за успешно доколку тој просперитет го остварува за сметка на идните генерации и го зголемува бројот на сиромашните во светот. Со право, 14-тиот Далај Лама[3] рекол: "Жителите на сиромашните земји страдаат поради претерувањето и неумереноста на богатите земји, како и поради загадувањето што го предизвикуваат нивните нечисти технологии. Ако не одбереме да го подобриме однесувањето кое ќе води кон почитување на туѓото право на среќа, нема долго да чекаме на воочување на штетните последици. Ова е една од причините за моето уверување дека културата на постојан пораст треба да се преиспита, бидејќи во фанатичната предаденост кон материјален развој, го занемаруваме влијанието врз пошироката општествена заедница". Неговите зборови најдобро се отсликани со следниов пример: Барем 50 % од вкупниот улов на риби во светот се користи за храна на свињите и кокошките во развиените земји. Доколку би се користела за исхрана на луѓето, оваа риба би ги обезбедила најпотребните протеини за децата во целиот свет по цена од само 8 американски долари годишно по дете. (Ward, B., Dubos, R., 1972).[4] Овој пример не е осамен; литературата изобилува со вакви фрапантни оценки. Тоа е и причината за гледиштето дека вистински развој е единствено кога е додадена нова вредност, преку иновација или креација, или кога квалитетот на живеењето е подобрен, или кога е произведена и одржана поголема бруто маса на добра и услуги (секако, откако трошоците на производството и амортизацијата се компензирани).

Бројни еколошки процеси се толку комплексни и толку малку разбрани, што понекогаш е многу тешко да се зборува за еколошка одржливост односно за

1 Henry Ford, достапно на http://www.freecoolarticles.com/quotes-economy.htm.

2 Член 1, став 1. Декларацијата за право на развој на Обединетите нации (Declaration on the Right to Development) е усвоена на 4 декември 1986, на 97-иот пленарен состанок на генералната асамблеа на Обединетите нации.

3 Далај Лама 14, политички лидер на Тибет и духовен водач на тибетанскиот народ. Добитник на Нобеловата Награда за мир во 1989.

4 Книгата "Земјата - нашата единствена планета, грижа и одржување на малите планети" претставува неофицијален извештај нарачан од Генералниот секретар на ОН за состојбата и заштита на животната средина, а за Конференцијата на ОН за човековата животна средина (UNCHE, Стокхолм, 1972). Извештајот е работен врз основа на прилогот на 152 консултанти од 58 земји. За него, Секретаријатот на Стокхолмската конференцијата изјави дека претставува контроверзен документ. Можеби причината за делумното оспорување на Извештајот може да се најде токму во оценките кои се наведуваат во него.

одржливост на екосистемите, природата, на животната средина, на ресурсите. Но, како и да е, секогаш треба да се има на ум дека "природните богатства се сиот наш капитал, а не наш приход." (Gruhl, H., 1975).

Иако досега многу се зборувало за човековиот развој, реално не е ниту допрено она што значи човекова одржливост, која не се сведува само на број на население. Човековата одржливост вклучува образовни и културни процеси што ја создаваат меморијата на човековото знаење и обезбедуваат негово пренесување од генерација на генерација. Знаењето во науката и технологијата може да биде зголемено, но други видови знаење или искуства можат да бидат изгубени. Човековата култура и знаењето се есенцијални, а сè уште остануваат како непроценета и неизмерена димензија на развојот, а со тоа и на одржливоста.

Овде спаѓа и димензијата која можеме да ја наречеме социјална одржливост, која е клучна за она што сакаме да го дефинираме како развој; на пример, каква е ефективноста на социјалните структури? Или пак, на процесот на донесување одлуки? Дали социјалната кохезија се зголемува или намалува?

Ова гледиште може да се прошири и на она што може да се нарече морална или етичка одржливост. Ефективното општество е зависно од споделените вредности или етичките принципи со кои се дефинира што е прифатливо однесување помеѓу индивидуите и кое ги мотивира луѓето да работат заедно во заеднички интерес. Ваквите вредности се основни правила за човековото дејствување и затоа се фундаментални како поддржувачи на развојот. Општество кое ги губи моралните норми изгледа материјално задоволено, но потоа ќе се сруши во анархија. Во теоријата, оваа димензија мора да биде вклучена во поширокиот концепт на одржливост на човековото општество.

Следно гледиште е дека одржливоста има две димензии (Decleris, M., 2000). Едната е еколошката димензија која ги вклучува поткомпонентите: биолошка, геолошка, физичка и хемиска, и која се одредува како еволутивна (не)рамнотежа. Втората димензија е економска/социјална. На ова место, социјалната се занемарува бидејќи во голема мера би ја отежнала анализата на одржливоста, а и поради фактот што таа е имплицирана во економската компонента. Експликацијата на овој став е од економски карактер[5]. Вака детерминирано, прашање кое се наметнува е: Како овие две димензии, еколошката и економската, да се усогласат во интегралниот концепт на развој?

Најверојатно, одговорот лежи во потребата од интеракција меѓу државата и пазарот која овозможува задоволување на човековите потреби без да ја загрозува животната средина и водејќи сметка за правото на идните генерации на живот во зачувана животната средина. Проблемите со заштита на животната средина се проблеми од екстерна природа кои ја оправдуваат интервенцијата на државата на пазарот на ресурси. Од овие причини, државата мора да инвестира во инфрастуктурата и да обезбеди здрава животна средина за населението. Пазарните механизми и интервенцијата на државата се комплементарни во смисол на обезбедување услови за развој. Ако му е овозможено на пазарот да се развива, економските ефекти ќе бидат позитивни. Ако механизмите на пазарот не ги даваат очекуваните резултати, преку интервенција на државата можат да се обезбедат слични ефекти. Но, само ако пазарот и државната политика чинат единствена интегрална целина, може да се очекува многу

5 Имено, реализацијата на економските цели овозможува реализација и на дополнителните социјални цели. Поинакво решение, кое имплицира примарно фокусирање врз социјалните цели би одело за сметка на економските, а со тоа реализацијата на првите би била доведена во прашање. Во економски смисла одржливоста има карактер на проблеми кои се решаваат со динамичка оптимизација.

позитивен ефект и забрзан и одржлив развој во согласност со принципите на заштита на животната средина. Новите достигнувања укажуваат дека е најдобро државата на оптимален начин да влијае врз стопанството[6]. Економската улога на државата не може да се сведе само на интервенција во ситуации кога пазарот не ги дава саканите ефекти[7]. Многу е поважна улогата на државата во воспоставувањето на ефикасен и рационален правен систем кој овозможува остварување на политиката за заштита на животната средина.

Сепак, развојот не е возможен единствено преку двојното единство држава - законодавство. Бидејќи е вклучена и културна промена, развојот бара и соработка на општеството и пазарот. Секако дека водечката улога ќе ја има државата и законодавството, односно "…власт која би ги штитела интересите на идните генерации. Механизмот на пазарот за тоа не е способен. Само јавната власт може да ја исполни таа задача доколку нејзините размислувања и делување доволно ја согледале иднината».[8] Самата идеја за развој, поточно за одржлив развој, како хумана, ветувачка, може да стане само илузија доколку не подлежи на критичка анализа и доколку не е пресликана во државните документи, во законодавството, доколку не се уреди цела низа на управувачки и други мерки за нејзино спроведување. На пример, преку вградување на систем за оценка на влијанието врз одржливоста (Sustainability Impact Assessment System), што претпоставува одржливоста да се направи интегрална компонента на процесот на развивање на политики. Овој систем може да се опише како систематски и итеративен процес кој го идентификува степенот до кој спроведувањето на политиката ќе ги постигне економските, социјалните и еколошките цели со кои може да се дефинира одржливиот развој (Matlievska, M., Denkova, J., 2012). Инаку, одржливиот развој нема да успее; и сега не е мал бројот на оние кои велат дека одржливиот развој е уште една утопија на човештвото (Decleris, M., 2000). Само под услов кога државата успева да ја оствари својата улога, таа може да претставува основен двигател за одржлив развој[9].

Политичките и личните слободи и права, наспроти мислењата во минатото, не се кочници на одржливиот развој туку се поттик за негово остварување. Политиката на одржливиот развој не ја запоставува потребата од започнување на развојни мерки веднаш, ниту претпоставува запирање на започнатите; таа означува почеток на нов општествен однос кон животната средина, просторот и природните ресурси, со полна свест за постоењето одговорност кон идните генерации, што го "…прави одржливиот развој тријумф на човековиот дух"[10].

Како и да е, одржливоста, како процес, е всушност систематичност и означува обновување на единството и кохезијата на светот и мора да ги вклучи нашите гледишта

6 На пример, дискриминаторското и неоправдано оданочување на земјоделството се претвори во директно оданочување на развојот. Контролата на претприемништвото и ограничувањето на конкуренцијата со директна или индиректна контрола на цените, по правило се покажа како контрапродуктивна политика.

7 Државата мора да интервенира тогаш кога ќе се покаже дека пазарот не може сам да ги разреши конфликтите. Такви ситуации најчесто се јавуваат во доменот на заштита на животната средина, образованието, инфраструктурните вложувања, на контрола на порастот на населението, на совладување на сиромаштијата итн.

8 Емил Хјум, 1972.

9 Државата и законот не би требало да ја пропуштат шансата да ја остварат својата многувековна мисија на чувари на општеството. Од своја страна пак, општеството мора да стане одржливо со преиспитување на своите основи.

10 Klaus Tepfer, извршен директор на United Nations Environment Programme (UNEP)), во своето обраќање на пленарната седница на Светскиот самит за одржлив развој (World Summit on Sustainable Development, WSSD, Јоханесбург, 2002). Авторот на овој труд беше член на македонската делегација на овој самит и присуствуваше на пленарната седница.

на светот, нашите политики и нашите активности. Затоа, доколку одржливоста е еквивалент на систематичноста, тогаш најопштите принципи на одржливиот развој се:

Свест за единството на светот.

Надмоќ на етичките и културните системи над другите човекови системи (особено над производниот систем). Најголемата одговорност за денешната еколошка криза лежи во неразумната амбиција на пазарот да биде водечки систем во општеството. Системски свет значи свет со коректна хиерархија во која поголемите системи логично се наоѓаат на повисоки позиции од оние кои, како помали, се нивни делови. Пазарот, дури и да се разгледува на глобално ниво, само е систем на активности кои се одвиваат во негови рамки и се предмет на контрола на поголеми системи, како што се етичкиот и културниот систем.

Управување на човекот со природата. Покомплексните системи се грижат за поедноставните, но грешката е во човекот кој арогантно се назначи себе си за апсолутен господар на природата. Да се управува значи да се обнови коректниот однос човек - природа, што целосно е во согласност со обновувањето на единството на светот.

Заклучни согледувања

Одржливоста на развојот има многу димензии: економска, "еколошка", социјална, временска, морална, културна и др. Нивното усогласување во концептот на одржливиот развој претставува најголем предизвик на современиот свет. Кога борбата за надмоќ на секој од принципите се одвива на сметка на еден од нив, балансот како неопходна компонента за постигнување на одржливост на системот е многу тешко да се постигне. Човекот, природата, свеста, етиката, културата, идентитетот, сопственото поимање и поимањето на другиот – се елементите чие синхронизирано дејствување водат кон прогрес на човекот и општеството. Хуманоста и етичноста, нивното негување и надградување со здрава економска и финансиска стабилност, во хармонија со природните ресурси како универзална лулка во која опстојува човекот и општеството, се основните постулати за заедничко дејствување во насока на одржливост која не ја нарушува рамнотежата на системот. Затоа, суштината на концептот на одржливиот развој е интеграција на економскиот, социјалниот и културен развој усогласени со потребите за заштита на животната средина, што обезбедува подобрување на квалитетот на живеење, сега и во иднина. Принципот на интегралност при одржливиот развој е заснован врз принципите за свест за единството на светот, надмоќ на етичките и културните системи над останатите човекови системи и управување на човекот со природата.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Clapham, John., 1959: "A Concise Economic History of Britain from the Earliest Times to 1750", публикувана постхумно во 1949 и ревидирана во 1959. Користено е џебно издание (1954) издадено од Cambridge University Press.
2. Dahl, Arthur., 1995: "Towards Indicators of Sustainability", United Nations Environment Programme, Geneva, Switzerland. Paper presented at Scope Scientific Workshop on Indicators of Sustainable Development (Wuppertal, 15-17 November 1995). Достапно на http://www.un.org/earthwatch/about/docs/inddahl.htm.
3. Decleris, Michael., 2000: "The law of Sustainable Development, General Principles". A Report produced by Former Vice President of Hellenic State Council for the European Commission), Environment Directorate-General, European Commission.

4. Gruhl, Herbert., 1975: "Једна планета је опљачкана", Просвета, Београд.
5. Матлиевска, Маргарита, 2011: "Одржлив развој – нова глобална парадигма", Скопје.
6. Matlievska M., Denkova, J., 2012: "Public Policies Management - Mission Impossible? The Case of the Republic of Macedonia", Third International Conference of the International Journal of Arts and Science (Harvard University campus, Cambridge, Massachusetts, USA, 27-31 May, 2012), Proceedings, Vol. 5, No. 2.
7. United Nations, A/RES/41/128, Declaration on the Right to Development,достапно на http://www.un.org/documents/ga/res/41/a41r128.htm.
8. Ward, Barbara., Dubos, René., 1972: "Only One Earth: The Care and Maintenance of a Small Planet", Earth (ISBN 039330129X).
9. http://www.freecoolarticles.com/quotes-economy.htm.

Доц. д-р Крсте Шајноски
Асс. М-р Влатко Пачешкоски

338.124.4:336.744

ОТСУСТВОТО НА ГЛОБАЛНА ВАЛУТА ПРИДОНЕСЕ ЗА ПОЈАВА НА КРИЗАТА И ГО СОПИРА ПРОЦЕСОТ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Апстракт

Процесот на глобализација кој се одвиваше мошне интензивно од 90-тите години на минатиот век доживеа забавување, па и застој, во периодот на глобалната криза и , особено, во напорите за одделните национални економии да ги надминат рецесивните и стагнантните текови. Наспроти слободното движење на стоките и услугите, на капиталот и на работната сила, форсирани и од меѓународните институции (ММФ, Светска банка и СТО), по избувнувањето на глобалната криза, дојде до појави на ограничувања на веќе либерализираната трговија меѓу одделни економии, до бегство на капитал од одделни економии во домицилните, до заострување на ограничувањата за движење на работната сила. Од повеќе страни се предупредува на опасноста од јакнее на протекционизмот во меѓународните економски односи, па дури и за можни валутни војни. Веќе неколку години повеќе се говори за опасности од„деглобализација" отколку за продолжување на процесот на глобализацијата. Опседнати со решавање на сопствените економски проблеми елитите во националните економии се плашат од засилувањето на појавите на деглобализација, но превидуваат дека продолжувањето на процесот на глобализацијата не е можно без темелно реформиање на глобалните институции и политики, пред се', без воспоставување на глобална валута, наспроти функционирањето на неколкуте национални во функција на светски пари.

Отсуството на глобална валута придонесе за појава на кризата и го сопира процесот на глобализација

Нема нешто што е толку неопходно потребно за унапредување на меѓународните економски односи во насока на продолжување на процесите на глобализација, а во истовреме да е толку запоставувано и заобиколувано како што е прашањето на глобалната валута. Земјите чии валути вршат функција на светски пари (долар. фунта, евро, јен), а од тоа остваруваат и определени привилегии (кредитирање без камата) немаат интерес да се зафатат со реформирање на меѓународниот монетарен систем, секојпат наоѓајќи изговор во потребата за итно решавање на тековните проблеми- излез од рецесијата, намалување на невработеноста, забрзување на растот, намалување на нееднаквоста, избегнување на валутни војни и зголемување на протекционистички мерки и тн. Притоа, секако свесно, се превидува дека трајно решавање на повеќето од овие проблеми не е можно без креирање на глобална валута и соодветни меѓународни институции.

Одржувањето на статус кво односите веројатно е можно уште извесен период, меѓутоа, таквото време ќе биде исполнето со неизвесности и конфронтации, слични на денешните но поостри, што никако не погодува на унапредувањето на објективниот процес на глобализација. Напротив, тие ќе го кочат и запираат, бидејќи без светско мерило на цените нема услови за рационална меѓународна поделба на трудот, а таа е мотивот за продолжување на процесот на глобализацијата. А светско мерило нема без

светска валута, која ќе го одразува светското производство на вредности.

Факт е дека фунтата и доларот во 19 и 20 век (респективно) успешно ја обавуваа и функцијата на светски пари, меѓутоа, само како претставници на златото, како стоковни пари. Националните економии на двете земји остваруваа определени привилегии, меѓутоа, имаа и одговорност (да не емитираат повеќе банкноти отколку што објективно можат, на барање на клиентите, да ги конвертираат во злато, во стоковни пари). Имателите на банкнотите секојпат можеа да сметаат дека наведената количина злато на банкнотата им е сигурна, со оглед на стабилноста на курсевите. Инвеститорите во сите национални економии (чии валути беа утврдувани во определена количина злато, а интервалутните курсеви ги одразуваа златните содржини на валутите) можеа долгорочно да ги планираат своите бизнис активности, барајќи од каде можат најефтино да купат, а најскапо да продадат. И не е случајно што во такви услови се бележи умерен, но континуиран раст на светското стопанство, заснован врз растот на продуктивноста на трудот. Тоа е затоа што, само во такви услови, секоја национална економија своја позиција во меѓународната поделба на трудот може да ја подобрува преку зголемување на својата конкурентност и искористување на компаративните предности.

Наспроти тоа, во современите книжни парични системи, без глобална валута, земјите чии валути вршат улога на светски пари, можат да спроведуваат монетарна политика која има за цел остварување, пред се', на националните интереси, не водејќи сметка за нејзините рефлекси врз другите земји, особено помалку развиените, кои се во позиција да трпат неповолни последици. Емитентите на долари, на пример, не се со ништо ограничени да печатат доларски банкноти колку им се потребни за спроведување на макроекономските цели, освен со обзирите да не ја изгубат целосно довербата на другите земји во нивната валута. Со оглед на тоа што водењето сметка за обзирите е помал влог од решавањето на националните економски проблеми, привилегираната позиција на доларот во меѓународните економски односи се користи се' подарежливо, преку манипулирање со парите во националните економии (релаксирана монетарна политика) и со интервалутните курсеви (слободно флуктуирачки курсеви) на штета на другите земји.

Ваквата практика, меѓутоа, ги заострува не само односите меѓу трудот и капиталот во одделни земји поради порастот на нееднаквоста, туку и меѓу одделни земји, предизвикувајќи, судири околу висината на девизните курсеви и порастот на заштитните мерки на националните стопанства, наспроти декларираните принципи за либерализација. А сето ова ја зголемува недоверба во националните валути во функција на резервна валута. Во такви услови попусти се укажувањата за потребата од координирање на националните политики за да се избегнат глобалните нерамнотежи. Тие не можат да се надминуваат само со приспособување на политиките во суфицитните земји за потребите на дефицитните. Одговорноста за нерамнотежите не е само на суфицитните туку и на дефицитните земји. Затоа цената за нивно елиминирање мора да ја платат и едните и другите, а не само суфицитните. Проблемот е комплексен и така треба да се решава. Но, како? Секако не билатерално, уште помалку со примена на „тврда" или „мека" сила спрема определени земји. Во тоа не помага ниту убедувањето дека инфлацијата е под контрола, кога движењата упатуваат на пораст на цените и на обезвреднување на резервните валути. Очигледно е дека практиката на билатерално решавање на мултилатералните проблеми западна во криза и ја наметна потребата за глобалните проблеми да се бараат глобални решенија.

На неуспехот на две децении форсираниот процес на „глобализација без глобална валута" укажува избувнувањето на најголемата економска криза по Втората светска војна, а долгиот период во нејзиното надминување во развиените економии само потсетува дека за тоа не се доволни ниту привилегиите од тоа што нивните национални валути вршат функции на светски пари. Општиот интерес за глобализација е во противречност со национлните интереси за зачувување на привилегиите, бидејќи станува контрапродуктивно кога глобалните цели треба да се остваруваат со национални мерила на цените. Глобалните проблеми не можат рационално да се решаваат без глобална валута, како што со националните валути кои вршат функции на светски пари не можат да се остварат глобалните цели. Со нестабилни резервни валути и со флуктуирачки курсеви во интервалутните односи се оневозможува остварувањето на рационална меѓународна поделба на трудот и, врз таа основа, воспоставувањето на глобална рамнотежа. Затоа, продолжувањето на процесите на глобализација зависи од воспоставувањето на глобална валута.

Нема сомнение дека е нереално да се бара враќање на системите на златно важење. Меѓутоа, исто така е неодржливо натамошното функционирање на националните споменати книжни валути како мерка на вредноста и мерило на цените и како меѓународни резервни валути, бидејќи се подложни на постојано губење на нивната внатрешна и надворешна вредност, со отворени можности за нивно обезвреднување кое ги загрозува интересите на другите земји и ги нарушува реалните калкулации при инвестирањето. Некој ќе рече дека тоа досега не се случило во загрозувачки размери. Тоа е точно. Меѓутоа, има сигнали кои укажуваат дека стравот од инфлација не е наивен. Беше дури помал во времето на системот на златно-доларски стандард кога курсевите осцилираа еден процентен поен под и над фиксниот девизен курс и кога доларот беше конвертибилен во злато. Тогаш францускиот претседател Де Гол побарал доларските побарувања на Франција Американците да ги конвертираат во злато. Не се работи за тоа дека на Франција и' требаше златото, туку да им покажат на Американците дека доларските побарувања не само што не се конвертибилни во злато (а врз таа поставка тие остварувaа огромни привилегии), туку и дека инфлацијата во САД ги обезвреднува доларите што другите земји ги чуваат како монетарна резерва. Денеска опасноста е уште поголема.

Со укинувањето на конвертибилноста во злато и со преминувањето на флуктуирачки курсеви (1971 година) се пристапи кон таргетирање на инфлацијата за да се влее сигурност во стабилната вредност на валутите. Системот функционираше и врз негови основи се остваруваше и процесот на глобализација. Меѓутоа, заврши со најголема криза по Големата депресија од триесеттите години на минатиот век. Настојувањата да се одржи постојниот систем само ги зголемуваат опасностите од нови кризи. Уште повеќе што се заговара наместо досегашната стапка на инфлација од 2% да се таргетира стапка од 4% , па и повеќе. Емисијата на национални пари во функција на светски доведе до зголемување на инфлацијата, до пораст на нееднаквоста во одделни земји и меѓу нив, до пораст на буџетски дефицити и огромни јавни долгови, до глобални неурамнотежености. На јавна сцена се присутни притисоци кон одделни земји да ги апресираат вредностите на нивните валути (порано јенот, денеска јуанот). Отворено се стравува од започнување на валутни војни преку изведување на конкурентски девалвации. А тоа е почеток на трговски војни.

Трајно избегнување на овие опасности е можно само со воспоставување на глобална валута во рамките на посеопфатна реформа на меѓународниот економски

поредок. Само на тој начин може да се избегне генерирањето на глобални нерамнотежи и да се надминат пречките во развојот на светската трговија; меѓународните резерви да не зависат од националните валути; волуменот на резервите да расте во однос на развојот на меѓународната размена; да се спречат анархичните текови на краткорочниот капитал кој постојано ги доведува во прашање паритетите меѓу одделни валути. И тн. Со неколку зборови речено, да се обезбеди светот да се ослободи од практиката проблемите на националните економии да се проицираат како светски, односно да се обезбеди секоја од нив да ја сноси одговорноста за (не)успешното решавање на сопствените проблеми.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Report of the Commission of Experts of the President of the United Nations General Assembly on Reforms of the International Monetary and Financial System, United Nations, New York, September 21, 2009.
2. Robert A. Mundell: The international Monetary system in 21st Century: Could Gold Make a Comeback?, Columbia University, 1997 (www.robertmundell.net /SantaColomba Conferences/SCConf.asp)
3. Joseph E. Stiglitz: New World monetary system inevitable (www.ajc.com/opinion).
4. Peter Isard: Globalization and the International Financial System, What's Wrong and What Can Be Done, Cambridge, 2004
5. Benjamin M. Anderson: Gold versus Bancor or Unitas, delivered before the Chamber of Commerce of the State of New York, February 3, 1944.
6. Robert Skidelsky: Keynes, Globalisation and the Bretton Woods Institutions in the Light of Changing Ideas about Markets, World Economics, Vol.6, No.1, 2005

Ph.D candidate Sejdi Xhemaili
Државен Тетовски Универезитет-Факултет за бизнис администрација,
sejdi_xh@hotmail.com

338.242.2(497.7)

МЕНАЏИРАЊЕ НА НАЦИОНАЛНАТА ЕКОНОМИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ПОСЛЕ СВЕТСКАТА ЕКОНОМСКА КРИЗА

Абстракт

Глобалната економска криза и нејзините последици упатуваат дека светот се соочува со изгледи за продолжено зголемување на невработеноста, продлабочување на сиромаштијата и нееднаквоста.

Глобалните економски промени имаат иницирано нови предизвици за националните влади, традиционалните институции и нивните процеси. Тие имаат големо влијание во промената на владините капацитети и социјалните партнери (невладиниот сектор), за да се обезбеди повисок квалитет на јавните услуги.

Со појавата на глобалната економија, напредокот на технологијата и зголемување на општествените барања, и потребата да се обезбедат повеќе социјални услуги со помалку ресурси стана предизвик за јавните менаџери во националната економија.

Секоја држава, без разлика на економскиот социјален систем и нивото на развојот, со определена развојна политика, имплементира и реализира програми за развој на економијата, социјалата и културата. Економскиот развој претставува основен проблем и многу комплексен во современиот свет.

Во секојдневниот живот и во професионалната економска литература се сретнеме со терминот национална економија (народна економија). Во економската литература значењето на националната економија се дефинира во различни основи. Оваа произлегува од фактот дека националната економија го сочинуваат многу економски субјекти и други институции кои со нивните дејства се поврзуваат во практичниот живот и имаат меѓусебна зависност и функционалност. Според Мирковиќ[1], националната економија претставува комбинација на целата економија во една територија која меѓусебно е поврзано со сите единици и истотака таа е основа на економијата, техниката и сите материјали за егзистирање на општеството.

Глобалната економска криза во 2008 година се карактеризира како најголема финансиска криза во светот. Оваа длабока криза предизвика голем број на отпуштање на работници и губење на работни места. Овој научен труд ќе одговара на прашањето која се употребува често во глобалната економија во 21 век: *Што треба да биде улогата на државата во национална економија после светската финансиска криза?*

Клучни зборови: менаџмент, јавниот сектор, националната економија и др.

Социјално-економски контекст

За време на втората половина на 1990-те години, Република Македонија постигна значаен напредок во полето на макроекономската стабилност и структурните реформи. Владата ја затегна монетарната и фискалната политика и хиперинфлацијата

1 Dujsin,U i dr.(1987),"Drustveno-ekonmski factor, narodna privreda": Ekonomska politika, Informator, Zagreb, str.140.

беше намалена од 122 проценти во 1994 на 1 процент во 1998 и фискалниот дефицит беше одржуван под 2 проценти2. Економскиот раст беше скромен се до крајот на декадата затоа што домашната побарувачка растеше бавно, а странските инвестиции и финансиската помош беа непредвидливи. Економијата достигна раст кон крајот на 1990-те, БДП порасна за 4,3 проценти во 1999 и 4,5 проценти во 2000, најбрза стапка на пораст од прогласувањето на независноста. Индустријата и услугите (особено трговијата, транспортот и телекомуникациите) претставуваа главни извори на економскиот раст.

Република Македонија е пред предизвик да се зголеми животниот стандард на граѓаните, да се подобрат условите за живот и работа во сите сфери. Во првите 16 години од независноста, Република Македонија постигна одреден напредок во правец на политички и економски стабилна суверена држава. И покрај бројните шокови, односно загубата на пазарот на СФРЈ во раните 1990-ти, економските санкции од страна на Организацијата на Обединетите Нации (ООН) кон СРЈугославија, нашиот најголем трговски партнер, во подолг период на таа декада, едностраното ембарго наметнато од Грција од февруари 1994 до септември 1995, бегалската криза поврзана со немирите во Косово во 1999 година и внатрешната безбедносна криза во 2001 година, Република Македонија успеа да ја одржи основната макроекономска стабилност.

По значителниот развој и надминувањето на планираниот буџетски приход во 2007 и 2008 година, при крајот на 2008 година, стопанството се соочи со влијанијата на глобалната економска криза. Иако финансискиот сектор не беше директно погоден од глобалната финансиска криза, реалната економија и производство почнаа да опаѓаат. Интензитетот на економската активност се намали во првите три тримесечја на 2009 година, со намалување на споредбениот резултат за 0,9%, 1,4%, односно 1,8%. Во последното тримесечје на 2009 година, економијата почна да излегува од рецесијата со стапка на пораст на БДП од 1,2%, при што 2009 година заврши со проценет пораст на БДП од – 0,7%[2]. Министерството за финансии прогнозира стапка на пораст на БДП за 2010 година од 2%. На Слика 1 се претставени реалните тримесечни стапки на пораст на БДП во Македонија, во периодот 2006-2010 г. Земјата бележи релативно брз развој во 2007 и 2008 г., кога се забележува највисока годишна стапка на пораст (6,1, односно 5 проценти). Периодот на висок пораст беше прекинат во четвртото тримесечје на 2008 г. кога се забележа забавување на порастот, за потоа да има негативни стапки три тримесечја по ред. Кумулативното намалување на БДП изнесуваше 6,2 проценти[3].

Слика 1 Реална стапка на пораст на БДП, (2006Т1-2010Т4)

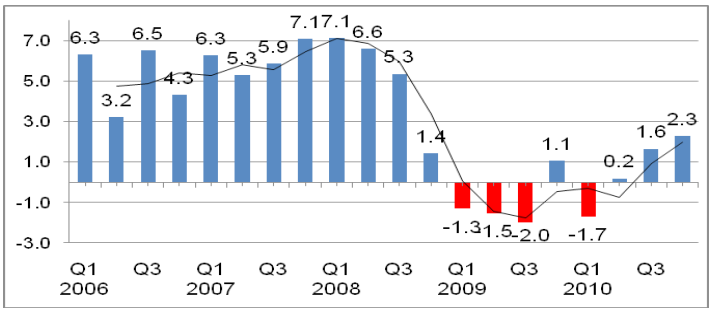

Извор: Пресметка на авторот врз основа на податоците на Државниот завод за статистика

2 www.stat.gov.mk

3 Никица, Б.М(2011),Стратегии за поддршка на заздравувањето од кризата во Југоисочна Европа: случајот на Македонија, ИЛО, стр.6-8.

Расчленувањето на БДП според производни сектори, покажува дека во индустријата (вклучувајќи го и градежништвото) може да се забележат најголеми варијации во периодот 2005-2010 г. Тоа се должи, пред сè, на големите варијации во градежништвото (Слика 2). Во периодот што е предмет на разгледување, кај услугите се бележи просечна стапка на пораст од 5 проценти годишно, додека кај земјоделството и индустријата, малку над 3 проценти. На крајот од 2010 г., производството во услужниот сектор беше за околу 30 проценти повисок отколку во 2005 г., додека додадената вредност на земјоделството и индустријата се зголеми за 13 проценти во истиот период.

Слика 2 Годишни реални стапки на пораст на додадената вредност, вкупно и по производен сектор, 2005-2010 г.

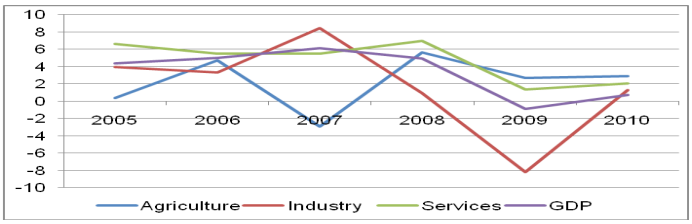

Извор: Пресметка на авторот врз основа на податоците на Државниот завод за статистика

Како и во повеќето земји од Југоисточна Европа (ЈИЕ)[4], домашниот пораст во Македонија, во текот на двете години пред кризата, се должеше на зголемениот извоз (главно поради поволните услови на работење) и подобрената домашна побарувачка поттикната од влезот на странските директни инвестиции (СДИ), дознаки и кредитни проширувања[5].

Економски политики за време на криза

Според Islam и Veick[6], земјите ширум светот применуваа различни интервенции за излез од рецесијата во различни области. Се наведуваат осум области на политичка интервенција во земјите со низок и среден приход: монетарна и финансиска политика, фискална политика, девизен курс/капитална сметка, заштита на приходот и вработеноста, социјална заштита, зголемена можност за вработување, иницијативи специфични за група и иницијативи специфични за сектор. Област каде што има најмногу интервенции е фискалната политика преку јавни инвестиции во инфраструктурата (речиси сите земји), следи монетарната политика (намалување на каматната стапка и шема за гаранција на депозити), коишто ги спроведуваат 75 проценти од земјите, поддршка за малите и средни претпријатија (70 проценти), дополнителни социјални расходи и севкупно ревидирање на даноците и расходите (60 проценти).

Владата на Република Македонија досега има активирано четири антикризни пакети:

- Првиот пакет беше насочен кон претпријатијата со проблеми во

4 Оваа група ги вклучува: Албанија, Бугарија, Босна, Хрватска, Македонија, Косово, Црна Гора, Романија, Србија и Турција.

5 Bartlett, W. and Monastiriotis, V. (eds) South Eastern Europe after the Crises: a New dawn or back to business as usual?. London: London School of Economics-Research on South Eastern Europe.

6 Islam, I. and Verick, S. (2011) The Great Recession of 2008-09: Causes, consequences and policy responses. . In: Islam, Iyanatul and Sher, Verick (eds) From the Great Recession to Labour Marker Recovery: Issues, Evidence and Policy Options. Hampshire: International Labour Organization and Palgrave Macmillan.

ликвидноста преку нивно даночно ослободување. Успешните фирми беа поддржани со намалување на тарифите за увоз и царинските давачки, намалување на стапките за социјално осигурување и промена на системот за оданочување на данокот на приход, при што данокот на добивка сега се плаќа само на распределената добивка. Проценетиот трошок за овој пакет изнесува 330 милиони евра.

- Вториот најавен стимулативен пакет е 8-годишен план за инвестирање во инфраструктурата, вреден 8 милијарди евра.
- Третиот пакет се состоеше од ребаланс на буџетот со намалување на приходите и расходите (врз основа на реалните податоци, како и намалена прогноза на БДП), кредитна поддршка на претпријатијата преку кредитната линија на ЕИБ и други мерки, како и олеснување на надворешната трговија.
- Четвртиот пакет на антикризни мерки се состоеше од 24 мерки, насочени кон различни области, како што се даночната политика, кредитите, политиката за земјиште, имотно-правните прашања, земјоделството, градежништвото, социјалната политика, како и мерки во областа на регулаторната гилотина.

Антикризните мерки сè уште не вклучуваат мерки за вработување, како што е споделување на работата. Република Македонија одговори на кризата со експанзионистичко фискално позиционирање и строга монетарна политика за да се заштити номиналниот курс. Владата значително ги зголеми трошоците кон крајот на 2008 година, трансформирајќи го акумулираниот фискален суфицит во дефицит (1%). Дефицитот се зголемуваше во текот на 2009 и 2010 година до приближно 2.5%. Целите во однос на приходите и расходите во средината на 2009 година беа изменети и усогласени со приближно 10%, во споредба со првичното планирање.

Приоритети, заклучоци и препораки на политиките за санација на економската состојба во Република Македонија

- Глобалната финансиска криза на XXI век, ги погоди поголемиот дел на државите ширум светот.
- Глобалната финансиска криза во различен степен влијаеше врз економиите на Република Македонија и поранешните земји во бившата Југословенска Федерација. Српската економија беше најпогодена, со негативен раст веќе во второто тримесечје на 2008 година; Хрватска следеше со забавување на растот на БДП во третото и четвртото тримесечје истата година. Кризата се засили во 2009 година, збришувајќи поголем дел од добивката во економскиот раст и намалувањето на стапката на невработеност што овие две земји ја бележеа во средината на деценијата. Во 2009 година, целокупната економска активност се намали за 5.9 проценти во Хрватска и 3 проценти во Србија, како последица од падот во потрошувачката, домашните инвестиции, влезот на странски капитал и намалување на извозот. Од друга страна пак, Република Македонија беше маргинално зафатена од кризата, со намалување на извозот и инвестициите на странски капитал. Во споредба со Хрватска и Србија, влијанието од кризата врз националните економски резултати

беше ограничено, со 0.9 проценти негативен раст забележан во 2009 година.

- Република Македонија одговори на кризата со експанзионистичко фискално позиционирање и строга монетарна политика за да се заштити номиналниот курс.
- Глобализацијата треба да се гледа како основен комплекс, бидејќи светот е повеќе изложен на кризите. Јавните добри и шоковите од глобализацијата треба да се видат како операционализирани во контекст на димензиите на економските актери.
- Треба да се реформира фискалната политика , царините, банките.
- Долгорочната економска политика треба да се ориентира на нов баланс, макроекономска стабилност, имплементација на воздржливи инвестиции и стабилни.
- Намалување на даноците на малиот и средниот бизнис.
- Рационална употреба на националните природни ресурси, како на енергетиката така и на минералите.
- Да се користат дознаките за отворање на нови работни места, особено во земјоделие и во преработувачка индустрија.

Литература

1. Krugman,P (1999), The return of Depresion on Economics, New York.
2. Bartlett, W. and Monastiriotis, V. (eds) South Eastern Europe after the Crises: a New dawn or back to business as usual?. London: London School of Economics-Research on South Eastern Europe.
3. Islam, I. and Verick, S. (2011) The Great Recession of 2008-09: Causes, consequences and policy responses. . In: Islam, Iyanatul and Sher, Verick (eds) From the Great Recession to Labour Marker Recovery: Issues, Evidence and Policy Options. Hampshire: International Labour Organization and Palgrave Macmillan.
4. Никица, Б.М(2011),Стратегии за поддршка на заздравувањето од кризата во Југоисочна Европа: случајот на Македонија, ИЛО, стр.6-8.
5. Beer,M(1984), Managing Human Assets, The Press, Ney York.
6. www.stat.gov.mk

Орлин Алексиев 338.22:502/504

ИКОНОМИЧЕСКА ПОЛИТИКА И ЕКОЛОГИЯ

За провеждането на ефективна икономическа политика е важно да се разбира нивото и съподчинеността на провежданите мероприятия и мащаба и границите на техните въздействия. Могат да бъдат разграничени две групи мероприятия: първо, *макроикономически мерки и второ, мероприятия, имащи собствено екологична насоченост.*

Към първата група се отнасят мерки, които се провеждат в рамките на цялата икономика или на равнището на отделни сектори, като те могат и да нямат в явен вид екологични цели. Сред тези мероприятия могат да се отделят: *структурното преустройство; промяната на обменния курс на националната валута; намаляване дефицита на държавния бюджет; адекватна финансово-кредитна политика; либерализиране на външната търговия; засилване ролята на частния сектор; институционални преобразувания (приватизация и демонополизация); реформиране на цените и програмите за данъчното облагане и субсидиите в основните сектори на икономиката (енергетиката, промишлеността, селското стопанство); създаване на условия за чуждестранни инвестиции и т.н.* Всички тези мероприятия, механизми и реформи неизбежно в една или друга степен са фактори за влияние върху екологичната ситуация.

Към *втората група мероприятия се отнасят мерките с ясно изразена екологична ориентация: въвеждане на „екологични" данъци, различни видове плащания и глоби за замърсяване на околната среда; приемане на природозащитни стандарти и нормативи; реализиране на отраслови или регионални екологични програми*. Тези мероприятия имат за свой обект опазване на околната среда и подобряване използването на природните ресурси.

В съвременната икономическа политика за субектите, приемащи решения, приоритетни са макроикономическите мероприятия, които са определящи за икономическото развитие като яло, за темповете на икономическия ръст, за ръста на благосъстоянието на населението. При това, екологичните последствия от провежданата макроикономическа политика или въобще не се взема под внимание, или им се придава минимално значение.

Например, съществени проблеми може да създаде такова необходимо и ефективно мероприятие за подобряване на макроикономическата стабилност на страната като намаляването на бюджетния дефицит. А в условията на максимално строга бюджетна политика много често една от първите жертви на такъв подход стават разходите за природозащитните мероприятия. Също така, промяната (намаляването) на обменния валутен курс обективно стимулира износа, което пряко рефлектира върху допълнителната експлоатация на природните ресурси.

За разлика от първата група мроприяти във втората група влизат мероприятия с ясна екологична насоченост и очакван екологичен ефект. Но следва да се отчита, че тези мероприятия имат, в повечето случаи, спомагателен, компенсиращ и локален ефект по отношение на макроикономическите мероприятия. Когато се появят негативни екологични ефекти от провежданата макроикономическа политика, държавата, в определени случаи, ще бъде принудена да реализира допълнителни екологични програми или мероприятия за стабилизиране на влошената екологична ситуация.

Между основните причини, пораждащи негативното екологично въздействие в резултат на редица макроикономически мероприятия, могат да бъдат отделени следните:

- *неефективност на държавната политика;*
- *сътресения на пазара;*
- *институционална неефективност.*

Например, при неефективна държавна политика в аграрния сектор се налагат специални мерки за екологична компенсация. Добрите намерения за облекчаване положението на селскостопанските производители и за увеличаване на производството чрез предоставяне на значителни субсидии за закупуване на химически препарати или чрез използване на ниски цени на водата в напояваните участъци водят до значително замърсяване на водните ресурси и до тяхното изчерпване. Това предизвиква разработването и прилагането на специални екологични програми, икономически и юридически мерки.

При икономически ръст, несъобразен с еколгичната целесъобразност, в повечето случаи, се наблюдава увеличаване на щетите на околната среда. Причините могат да бъдат и от сътресенията в пазарния механизъм. Например, ако биха били известни точните външни ефекти от дейността на предприятията-замърсители, тъй като реализирането на принципа „замърсителят плаща" би довело до допълнителни разходи на замърсителите, няма да са необходими много от природозащитните мероприятия,.

По отношение на екологичното влияние на институционалните реформи за опазване на околната среда голямо значение имат реформите в сферата на собствеността. Ясното определяне на правата на собственост има съществено значение за решаване на екологичните проблеми в пазарната икономика. Важността на този проблем в икономическата теория анализира американският икономист Р. Коузо. Той защитава предимствата на пазара над държавното регулиране за постигане на оптимално социално ниво на замърсяването. Но пазарната икономика може да постигне това, преди всичко, с помощта на съответна правна система, която гарантира собствеността на природните ресурси с помощта на силата на закона. Според Коузо замърсителят и жертвата на замърсяването могат да бъдат поставени в нерегулирана ситуация. В процеса на преговорите и сделките между тях, с плащането на компенсации, в зависимост от това на кого принадлежи собствеността, автоматично се стига до социален оптимум на замърсяването. Ако правата на собственост принадлежат на жертвата на замърсяването, то замърсителят е длъжен да му компенсира външните разходи, щети. Това води до намаляване на производството и замърсяването до ниво, при което пределната чиста печалба на производителя не превишава компенсираните от него пределни външни разходи. В противен случай съответстващите плащания се правят от жертвата на замърсяването, компенсирайки на производителя-собственик намаляването на нивото на неговото производство и съответното замърсяване до нивото на социалния оптимум.

Но възгледите на Коузо търпят сериозна критика, тъй като се смята, че е невъзможно да се отчита несъвършената конкуренция, високите разходи по самите сделки, сложността на идентификацията на замърсителите и жертвите на замърсяванията, а също така и невъзможността да се определят правата на собственост върху озоновия слой, долните слоеве на атмосферата и т.н.

Сложен проблем пред икономическото регулиране представлява монополизмът. Огромните монополи, в отсъствието на конкуренция, чрез лобиране в законодателните

и изпълнителните структури на властта могат да отделят на екологичните фактори минимално внимание. Ситуацията с монополизма е особено характерна за добиващите отрасли и преди всичко - газовите и нефтените. Екологичната деградация, огромните загуби на природни ресурси, поради остарели технологии и транспорт, и многобройните аварии слабо влияят върху положението на тези промишлени гиганти. Показателен в това отношение е примерът с разлива на нефт в Мексиканския залив през 2010г. Монополизмът води и до друг остър социално-икономически проблем – присвояване на природната рента от самия монопол, независимо че значителна част от рентата следва да принадлежи на цялото общество. Това става при добиване/купуване на природните ресурси при минимални разходи/цени и продажбата им по световни цени. Възникващата свръхпечалба се присвоява от определени кръгове, което съществено ги обогатява. В такива случаи се налага държавна намеса за защита на социалните, икономическите и екологичните интереси на обществото.

Пример за положително екологично въздействие на икономическата политика могат да служат ценовите реформи, т.е. отстраняването на техните деформирани структури, по-адекватното отчитане в тях на реалната ценност на природните ресурси.

Промяната на цените в един от секторите на икономиката води до общо изменение на относителната структура на цените и по този начин въздейства на цялото национално стопанство. Например, разумното повишаване на цените на енергийните ресурси спомага за тяхната икономия и рационално използване във всички отрасли на икономиката и от населението.

Съществуват „чисти" негативни или позитивни мероприятия за въздействие на икономическата политика върху околната среда. В икономическата действителност тези мероприятия, често дават смесен екологичен ефект. Мерките, насочени към икономическа стабилизация, носят и определена екологична изгода. Например, икономическата нестабилност, непредсказуемото развитие на икономическата ситуация, високите нива на инфлацията и на лихвените проценти способстват за неустойчиво развитие на икономиката, което води до засилване на експлоатацията на природни ресурси и икономия на природозащитни разходи. Стабилността спомага успешо да се реализират икономическите проекти, по-добре да се отчитат дългосрочните последствия от тях, в това число и екологичните. Заедно с това, механизмите за икономическата стабилизация могат да оказват и негативно екологично въздействие. Например, намаляването на държавните разходи с цел балансиране на бюджета много често става за сметка на съкращаване на финансирането на природозащитните мероприятия.

Идеален е случаят, при който провеждането на определени икономически мероприятия води до позитивен екологичен ефект или в крайна сметка да се търси неутрален ефект. Следователно, необходимо е да се провежда екологонепротиворечива икономическа политика, при която да се реализира, така наричаната „двойна изгода" – и икономическа, и екологична. На практика, обаче, това не се случва така често и провеждането на по-голямата част от еколого-икономическите мероприятия са принудителни и компенсационни по отношение на основните икономически мероприятия.

Затова, в заключение следва една от важните сфери на икономиката на природоползването да включва изследване на взаимовръзката между икономическата политика и нейното екологично въздействие, да се намирате и обосновават такива общо икономическите мероприятия, които постигат наред с икономическия ефект и екологични резултати.

Слободан Ђ. Анђелковић 006:657(100)
Проф. Ph. D., Универзитет „Унион – Никола Тесла“, Факултет за предузетнички бизнис, Београд
Данијела М. Ивков
Институт за рачуноводство, финансије и маркетинг, Београд
Милорад Н. Перовић
Привредно друштво „Хидроелектране Ђердап“

МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ ФИНАНСИЈСКОГ ИЗВЕШТАВАЊА: МОГУЋНОСТИ ПРИМЕНЕ

Увод

Међународни рачуноводствени стандарди представљају примарну основу на којој се базира веома изражен процес светске хармонизације финансијског извештавања, чији је главни циљ повећање упоредивости и транспарентности финансијских извештаја пословних субјекта различитих земаља. Савремене тенденције националних рачуноводствених регулатива показују да су Међународни стандарди финансијског извештавања, америчка општеприхваћена рачуноводствена начела и Директиве ЕУ три значајна сета стандарда. То произилази из чињенице да већина земаља које имају своју националну рачуноводствену регулативу, своја рачуноводствена правила управо у најзначајнијим питањима усклађују са овим стандардима. У вези с тим, поставља се питање које су предности таквог усаглашавања? У том контексту сврха рада је да укаже на одређене лимитирајуће факторе у примени сета међународних стандарда.

Кључне речи: рачуноводствени стандарди; финансијско извештавање; биланс стања; биланс успеха; рачуноводствена регулатива; пословне перформансе.

Предности и дилеме у примени међународних стандарда

Посматрано са једне стране, успешан исход таквог усаглашавања значајно би побољшао ефикасност глобалних тржишта капитала: трошкови би се смањивали, побољшала би се упоредивост извештаја и било би побољшано корпоративно управљање. Наиме, финансијски извештаји су најосновнији начин на који компанија извештава екстерне заинтересоване стране о резулататима свог пословања и финансијском стању. Уколико се такви финансијски извештаји буду састављали или објављивали искључиво у складу са националним рачуноводственим стандардима, потенцијалним инвеститорима ће бити тешко да их разумеју, тумаче и упоређују са другим приликама за инвестирање које такође разматрају.

Међутим, са друге стране постоје и одређени проблеми у примени Међунарадних стандарда финансијског извештавања. У том контексту посматраћемо случај Републике Србије која је прихватила Међународне стандарде финансијског извештавања као главни извор рачуноводствене регулативе, односно као једини оквир финансијског извештавања свих пословних субјеката. На тој основи национална рачуноводствена регулатива је искључиво резултат одређеног дела међународног окружења, односно приватних IFRS.[1]

1 IASB – International Accounting Standards Board, Framewok for the Preparation and Presentation

У Републици Србији се посебно јавља проблем примене Закона код обвезника који имају могућност да изаберу примену IFRS-а у целости, и оних обвезника који могу да одлуче да не примењују IFRS (у наведеном случају мали обвезници ако се њиховим хартијама не тргује на организованом тржишту хартија од вредности). Број таквих обвезника примене Закона је велики и они немају сазнање које ће посебне стандарде финансијског извештавања применити и објавити у случају да не примењују IFRS.

У том контексту, наша национална рачуноводствена регулатива мора уважавати поред међународног окружења, и специфичности своје земље која се огледају кроз своју уобичајену рачуноводствену праксу. Основни фактори окружења, пре свега, друштвени, политички, правни и економски, чине окружење под чијим утицајем се обликује рачуноводство једне земље – национални рачуноводствени систем. У рачуноводственој литератури се истиче да управо „фактори који условљавају развој рачуноводства на националном нивоу такође доприносе рачуноводственим различитостима на међународном нивоу."[2] То потврђује и општеприхваћена констатација Adhikari-a i Tondkar-a:„Стандарди и праксе рачуноводственог извештавања и објављивања не развијају се у вакууму, већ одражавају специфично окружење у коме се развијају."[3]

На то указују бројне чињенице. Једна од чињеница односи се на правни и порески систем земље. С обзиром да државни обрачунски системи сваке земље, а самим тим и Србије, зависе од пореских прописа, произилази да се ови прописи веома тешко могу у потпуности хармонизовати. То потврђују различите стопе пореза на додату вредност, пореза на добитак и других пореза по појединим земљама. Такође, порески прописи значајно утичу и на рачуноводствену евиденцију, а тиме и на финансијске извештаје.

Поред тога, различите земље имају различите структуре финансијских институција и традицију финансирања. У многим континенталним земљама, као што су Немачка, Француска или Италија, главни извор финансирања пословних субјеката је у облику кредита. У тим земљама, као и у случају Србије, постоји активнији банкарски сектор и анализа финансијских извештаја је усмерена у првом реду на заштиту интереса банака, тј. биланс стања и начело опрезности, у циљу провере кредитне способности клијената. Уз то, постоје и друге земље (англосаксонског подручја), у којима је тржиште вредносних папира веома развијено, па самим тим оно представља важан чинилац у одређивању правила финансијског извештавања. Посебно зато што постоји и најшири круг корисника таквих информација. Постојећи и потенцијални инвеститори само су неки од њих.

Из тога произилази констатација и чињеница да се поједине економске категорије могу приказивати на различити начин у различитим земљама што може утицати и на различиту висину и структуру биланса стања и биланса успеха. Управо стога, финансијски положај и успешност пословања посматраног предузећа једне земље неће имати исту основу упоређивања уколико је реч о предузећима других земаља. Стога, за потребе анализе предузећа из различитих земаља потребно је познавање њиховог окружења, правног и пореског система, главне изворе финансирања предузећа и стандарде, тј.

of Financial Statements. Међународни одбор за рачуноводствене стандарде је независно тело приватног сектора које развија и издаје Међународне стандарде финансијског извештавања (IFRS). Практична примена IFRS у Републици Србији (2008), Рачуноводство, д.о.о., Београд, стр.2-3.

2 Saudagaran, M. Sh. (2004), International Accounting: A User Perspektive, Second Edition, Thomson, p.3

3 Haskins, E. M., Ferris, R. K., Selling, I. Th. (2000), International Financial Reporting and Analysis: A Contextual Emphasis, Second Edition, McGraw-Hill, International Editions, p. 3. Наведено према, Стефановић, Р. (2003), Међународни стандарди финансијског извештавања:суштина и инцијална примена, Банкарство, бр. 11/12, Београд, стр. 3-8.

општеприхваћених начела којих се ова предузећа придржавају. У том смислу треба имати своју националну рачуноводствену регулативу, своја рачуноводствена правила која треба у најзначајнијим питањима ускладити са претходно наведена три значајна сета међународних стандарда, а пре свега, Међународним стандардима финансијског извештавања и Директивама ЕУ.

Из претходно наведених констатација следи даљи закључак који би се односио на актуелну потребу за формулисањем и издавањем посебних стандарда који би били створени за оне пословне субјекте чије се хартије од вредности не котирају на берзи, без обзира на њихову величину. На тој основи стандарди финансијског извештавања били би много краћи, и лакше би се читали у односу на потпуни IFRS. Неки цели стандарди би се брисали (на пример, извештавање по сегментима) и смањили би се захтеви објављивања, док други стандарди би садржали и нека поједностављења. Чини се вероватним да ће неке земље (на пример, Велика Британија) допустити приватни IFRS за пословне ентитете који се не котирају на берзи, док остали (на пример Француска) неће јер би то променило профит а тако и опорезиву добит.

Када је реч о процесу који се односи на усклађивање националних стандарда са IFRS, проблем је посебно изражен у оним земљама које су прихватила Међународне стандарде финансијског извештавања као једини оквир финансијског извештавања свих пословних субјеката (случај Србије). Као што наводе D. Alexander, D., Ch. Nobes, „Истакли смо да је IASB-ов Оквир издат 1989. године, и да није ревидиран. Од његовог издања дошло је до великих промена захтева одређених IFRS-јева и промена политика хармонизације финансијског извештавања.“[4]

Литература:

1. Alexander, D., Nobes, C. (2004), Financial Accounting - An International Introduction, Second Edition, Pearson Education Limited, England, 2004.
2. Saudagaran, M. Sh. (2004), International Accounting: A User Perspektive, Second Edition, Thomson.
3. Стефановић, Р. (2003), Међународни стандарди финансијског извештавања:суштина и инцијална примена, Банкарство, бр. 11/12, Београд.
4. Haskins, E. M., Ferris, R. K., Selling, I. Th. (2000), International Financial Reporting and Analysis: A Contextual Emphasis, Second Edition, McGraw-Hill, International Editions.
5. Практична примена IFRS.

4 Alexander, D., Nobes, C. (2004), Financial Accounting - An International Introduction, Second Edition, Pearson Education Limited, England, 2004, стр. 44.

Danijela M. Ivkov 657.37
Институт за рачуноводство, финансије и маркетинг, Београд, andjelkovic.dj@gmail.com

РАЧУНОВОДСТВО У ФУНКЦИЈИ ИЗРАДЕ ФИНАНСИЈКИХ ИЗВЕШТАЈА

Увод

За потребе ефикасног управљања конкуренцијом - креирања конкурентске предности, неопходно је располагати одговарајућим рачуноводственим информацијама. Систем организације рачуноводства данас мора бити креиран тако, да пружи за те потребе све релевантне податке. Исто тако, да би рачуноводство испунило постављене циљеве оно користи рачуноводствене инструменте који су међусобно повезани у систем који служи прикупљању, припреми, евидентирању и извештавању о последицама пословања по имовину и резултат предузећа. Сваки од инструмената који чини предмет излагања у овом делу рада има тачно одређено место и улогу у процедури обухватања и извештавања о економским променама. Основна сврха рада је да укаже на узрочно-последични однос обликовања финансијских извештаја за потребе евалуације пословних перформанси корпорација.

Кључне речи: рачуноводство, финансијски извештаји. биланс стања, биланс успеха, инструменти рачуноводства, пословне перформансе, информационе технологије.

Инструменти организације рачуноводства

Да би се разумеле информације које су садржане у финансијским извештајима потребно је у основној мери разумети и путеве и начине настајања тих информација. При томе, темељну улогу имају инструменти организације рачуноводства: контни оквир, рачуноводствена документација, пословне књиге и информациона технологија.

Примена контног оквира може допринети унапређењу рачуноводствене праксе, али под условом да се при његовој изради изаберу најбоља решења. Форма контног оквира је одређена начином обележавања рачуна, а садржина избором информација. На тај начин контним оквиром се одређује избор и распоред рачуна, што значи садржина књиговодства, однос између финансијског рачуноводства и управљачког рачуноводства и начин билансирања успеха.

Пословне књиге, основне и помоћне, представљају темељ доброг евидентирања пословања корпорације и на основу тога посебно значајан инструмент организације рачуноводства. Наиме, као што је познато, финансијски извештаји састављају се на основу евиденција записаних у пословним књигама применом методе двојног књиговодства. Књиговодство је најважнији евиденцијски део рачуноводства.

На основу података добијених преко рачуна главне књиге састављају се нови Биланс стања и Биланс успеха. Све рачуне главне књиге карактерише равнотежа збира њихових дуговних и потражних страна. Супротно, тј. присутна неравнотежа је сигуран знак да постоје пропусти у књиговодственом евидентирању, односно да је при обухватању пословних промена направљена аритметичка грешка. Може се закључити да је главна књига потпуни скуп рачуна, са својством равнотеже, за систематско обухватање стања и промена на имовини, обавезама, капиталу, приходима и расходима.

Као таква, она преставља темељну основу за састављање финансијских извештаја.

Амерички институт овлашћених јавних рачуновођа (AICPA)[1] указао је на два корисна кључна сегмента којима се рачуноводствена професија мора бавити у току првих неколико година 21 века. То су: заштита (безбедност) информација и контрола у оквиру информационих система, и 2) електронска трговина.[2] Нагло ширење електронске трговине је управо само један пример од многих других како информациона технологија мења начин пословања и како можемо рачуноводствено обрадити пословне догађаје. Овај пример нас враћа и на претходно цитирани став. Претходно наведена питања илуструју начин на који информациона технологија утиче на финансијско рачуноводство, управљачко рачуноводство и ревизију.

Данас рачуноводствени информациони систем требао би да буде у оквиру информационог система фокусиран на пословне процесе. Схватање рачуноводственог информационог система као ширег информационог система пословног субјекта претпоставља повезаност између менаџмент информационих система и рачуноводства. Peter Drucer наводи да се два система све више преклапају. Они се све више преклапају о оном што изгледа супротстављено или можда инкопатибилно – подаци о истом догађају. За исти пословни догађај постоје два различита мишљења. До сада, то је стварало малу конфузију. Компаније су углавном обраћале пажњу на оно што су им рачуновође говориле и занемаривали податке њиховог информационог система за потребе доношења менаџмент одлука на највишем нивоу. Али оваква схватања се мењају, са променама позиције доносиоца одлуке коришћењем савремене информационе технологије.[3] Посебан допринос мерењу пословних перформанси ентитета дали су Kaplan i Norton у свом концепту: избалансирана карта резултата (Balanced Scorecard – BSC).[4]

Најзначајнији део управљачког информационог система односи се на рачуноводствени информациони систем усмерен на обраду финансијских трансакција и података. У оквиру тога, кључну улогу заузима подсистем главне књиге и финансијског извештавања који „производи" традиционалне финансијске извештаје као што су биланс стања и биланс успеха, извештај о променама на капиталу, извештај о новчаним токовима и остале извештаје.

Финансијски извештаји као продукт рачуноводства

Јачање конкурентности пословног субјекта на тржишту данас је темељни циљ пословања и предуслов његовог раста и развоја. Конкурентност корпорације, а тиме и сигурност пословања лимитирана је перформансама пословања а пре свега перформансама које произилазе из структуре финансијских извештаја. Отуда, управљање њеним растом и развојем на темељу његове конкурентности није могуће замислити без информација које се заснивају на финансијским извештајима. Финансијски извештаји представљају завршну фазу рачуноводственог процесуирања податка и појављују се као носиоци рачуноводствених информација.

Основни циљ финансијских извештаја односи се на релевантно и поуздано

1 AICPA – American Institute of Certified Public Accountants

2 Rabinovich, I. (2001), The Top Tern Tech Issues for 2001, CPA Magazine, January-February, p.2. Наведено према, Moscove, A. S., Simkin, G. M., Bagranoff, A. N. (2003), Core Concepts of Accounitnig Information Systems, John Wilwy & Sons, Inc., str. 4.

3 Drucker, P. (1992), „Be data Literate – Know What to Know", Wall Street Jouranal, Decembar 1, p. C1. Navedeno prema Moscove, A. S., Simkin, G. M., Bagranoff, A. N. (2003), str. 8.

4 Kaplan, R. S., Norton, D. P.(1992), The Balanced Scorecard – Measures that Drive Performance, Harvard Business Review, Vol.70, No 1, str. 71-79.

информисање корисника о финансијском положају и успешности пословања пословног субјекта. Информисање корисника значи пружити им све релевантне, поуздане и упоредиве информације у облику и садржају препознатљивом и разумљивом појединцима или групама којима су намењене. Те су информације садржане у низу финансијских извештаја од којих сет основних извештаја чине:[5] 1) Биланс стања (извештај о финансијском положају); 2)Биланс успеха (извештај о успешности пословања); 3) Извештај о променама на капиталу; 4) Извештај о токовима готовине; и 5) Напомене. У оквиру наведене структуре главних финансијских извештаја уобичајено се разматрају и напомене уз финансијске извештаје. Њихова основна сврха је да детаљније објасне поједине позиције финансијских извештаја.

Потпуне информације о пословном субјекту, корисници финансијских извештаја једино могу добити на основу сета основних финансијских извештаја. Саставни делови финансијских извештаја међусобно су повезани и упућени једни на друге због тога што одражавају различите аспекте истих трансакција или других догађаја. Сваки од извештаја даје информацију о трансакцијама само са свог аспекта. Међутим, сет ових извештаја даје комплетну слику о пословању са различитих аспеката (истих трансакција). На пример, биланс успеха не обезбеђује потпуну слику о перформансама, осим ако се не користи заједно са билансом стања и осталим финансијским извештајима.

Велике материјалне импликације одлука које се доносе на основу информација садржаних у финансијским извештајима, пред финансијске аналитичаре постављају веома озбиљан изазов у вези са анализом укупних перформанси пословног субјекта. На бази рацио анализе финансијских извештаја, односно система финансијских индикатора или показатеља, ликвидности, leverage, покрића, активности и профитабилности, јединствено посматрано, пружа се увид у укупно „финансијско здравствено стање" пословног субјекта. То пружа основу за предузимање одговарајућих додатних или корективних мера за његово побољшање у будућности.

Литература:

1. Alexander, D., Nobes, C. (2010), Finansijsko računovodstvo - međunarodni uvod, prevod, četvrto izdanje, Mate, d.o.o., Zagreb.
2. Drucker, P. (1992), „Be data Literate – Know What to Know", Wall Street Jouranal, Decembar 1.
3. Dmitrović Šaponja, Lj., Petkovič, Đ., Jakšić, D. (2006), Računovodstvo, Ekonomski fakultet, Subotica.
4. Kaplan, R. S., Norton, D. P.(1992), The Balanced Scorecard – Measures that Drive Performance, Harvard Business Review, Vol.70, No 1.
5. Moscove, A. S., Simkin, G. M., Bagranoff, A. N. (2003), Core Concepts of Accounitnig Information Systems, John Wilwy & Sons, Inc.
6. Roberts, C., Weetman, P. and Gordon, P. (2005), International Financial Reporting, A Comparative Approach, Prentice- Hall England.
7. Žager, K., Mamić Sačer, I., Sever, S., Žager., L. (2008), Analiza finansijskih izveštaja, Masmedia, Zagreb.
8. Практична примена Међународних стандарда финансијског извештавања у Републици Србији (2008), Савез рачуновођа и ревизора Србије, Рачуноводство, Београд.

5 Практична примена Међународних стандарда финансијског извештавања у Републици Србији (2008), Савез рачуновођа и ревизора Србије, Рачуноводство, Београд, стр. 4.

Доцент д-р Јанка Димитрова 658.155.3(497.7)
Универзитет ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ Штип, Економски факултет Штип, janka.dimitrova@ugd.edu.mk
Доцент д-р Оливера Ѓорѓиева Трајковска
Универзитет ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ Штип, Економски факултет Штип, olivera.trajkovska@ugd.edu.mk
Доцент д-р Александар Костадиновски
Универзитет ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ Штип, Економски факултет Штип,
aleksandar.kostadinovski@ugd.edu.mk

ЗАДОЛЖЕНОСТА И НЕЛИКВИДНОСТА – НАЈГОРЛИВ ПРОБЛЕМ ЗА МАКЕДОНСКИТЕ КОМПАНИИ

АПСТРАКТ

Ограничената домашна потрошувачка, намалениот извоз и се поголемата увозна зависност на македонските компании, неминовно доведоа до пад на индустриското производство, намален извоз на стоки и услуги, намалена вработеност во реалниот сектор и намалување на бруто домашниот производ. Статистичките показатели претставени низ призмата на Народна банка на Република Македонија покажуваат дека континуирано расте бројот на правни лица кои се затвораат со стечајна постапка, а од година во година континуирано се намалува вкупниот број на правни лица. Посебно загрижува фактот дека последните 4 години значително се зголемува бројот на правни лица со блокирани сметки на крајот на годината, односно споредено 31,12,2011 во однос на 31,12,2008 година е забележано зголемување за 2,58 пати.

Ваквите поразителни бројки зборуваат дека кај македонските компании, сериозно е нарушена ликвидноста односно способноста навреме да си ги плаќаат достасаните обврски, што пак истовремено покажува дека континуирано се зголемува нивната задолженост.

Клучни зборови: нарушена ликвидност, зголемана задолженост, блокирани сметки , стечајни постапки, намалена вработеност, иновативни идеи

ВОВЕД

Обемот на активности, остварените финансиски резултати и финансискиот капацитет на претпријатијата, во мала и отворена економија како Македонија, во голема мера се детерминирани од движењата на глобално и регионално ниво. Главните ризици поврзани со реалниот сектор произлегуваат од можното продлабочување на турбуленциите во поширокото екстерно опкружување, последователните рецесиски притисоци со кои би се соочила домашната економија и ефектите што тоа ги носи врз обртот, ликвидноста и капацитетот за редовна отплата на преземените обврски од страна на домашните претпријатија.

Недоволната странска побарувачка е најголемиот ограничувачки фактор за нашите компании. Вообичаените годишни нарачки се намалени, а чести се појавите кога готова стока за испорака, согласно договорената динамика, се стопира од страна на странскиот купувач. Недоволната домашна потрошувачка е вториот ограничувачки фактор за пораст на домашното производство. Кризата ги мотивира граѓаните да штедат, со што се ограничени можностите за пораст на домашната потрошувачка, во услови на намалена странска побарувачка. Тоа се потврдува и со фактот дека депозитните штедни влогови континуирано бележат раст. Финансиските проблеми,

неизвесното економско опкружување, конкурентниот увоз, недостигот на суровини се другите ограничувачки фактори за остварување на позитивни деловни резултати.

ЗАДОЛЖЕНОСТА И НЕЛИКВИДНОСТА – НАЈГОРЛИВ ПРОБЛЕМ ЗА МАКЕДОНСКИТЕ КОМПАНИИ

Ликвидноста како хроничен проблем е присутна со години наназад во работењето на нашите компании, но посебно дојде до израз во периодот на глобалната економска криза од 2009 година наваму. Континуираната неликвидност неминовно придонесува за покренување на судски постапки (спорови) кои завршуваат со блокада на сметките. Согласно Законот за трговски друштва доколку сметката на правното лице е блокирана повеќе од 45 дена, менаџментот е должен да поднесе барање до надлежниот суд за отварање на стечајна постапка. Ваквата законска обврска ретко кои менаџерски структури ја почитуваат туку стечајните постапки најчесто ги иницираат доверителите на компаниите кои не успеале да си ги платат обврските или пак одговорните лица (кај малите правни лица) кои натрупале огромни обврски по основ на даноци (ДДВ, ПДД и ДД) и придонеси.

Според податоците на Народна банка на РМ, движењето на претпријатијата во стечај, новооснованите претпријатија, вкупниот број на претпријатија на крајот на годината, како и бројот на правни лица со блокирани сметки на крајот на годината е претставен во:

Табела 1. Движење на бројот на претпријатијата (правни лица) во Република Македонија

Опис	2008	2009	2010	2011
претпријатија во стечај, во текот на годината	1.737	2.270	1.445	1.823
новоосновани претпријатија, во текот на годината	13.534	10.729	11.685	8.620
вкупно претпријатија на крајот на годината	120.448	124.559	128.376	129.910
правни лица со блокирани сметки на крајот на годината	14.213	22.518	31.047	36.695

Извор: пресметки на Народната банка, врз основа на податоците од Централниот регистар на РМ.

Податок кој најмногу зборува за нарушената ликвидност е бројот на правни лица со блокирани сметки на крајот на годината. Во 2009 година во однос на 2008 година се забележува пораст за 58%, во 2010 година во однос на 2009 година се забележува пораст за 38%, и во 2011 година во однос на 2010 година се забележува пораст за 18%. Набљудувано од аспект на 2011 година во однос на 2008 година порастот изнесува 258%.

Проблемот со неликвидноста налагаше потреба од изнаоѓање решенија во функција на подобрување на платежната способност на компаниите. Во тој контекст беа обезбедени кредитните линии преку МБПР за трите производи – инвестициони кредити, кредити за трајни обртни средства и кредити за приоритетни проекти во рамките на Кредитната линија од ЕИБ во износ од EUR 100.000.000. Пролонгирањето на рокот за наплата на ДДВ од 15-ти на 25-ти во тековниот, за претходниот месец беше во насока на релаксирање на достасаните обврски на даночните обврзници, а и

пребивање на увозните давачки при увоз на инвестициона опрема со побарувањата на поврат на ДДВ кај даночните обврзници е во таа насока.

Показателите за работењето на корпоративниот сектор не забележаа поголеми промени. Показателите за ликвидноста се уште се на релативно ниско ниво, а показателите за задолженоста укажуваа на релативно умерен степен на задолженост на домашниот корпоративен сектор од 50%. Показателите за ефикасноста на користењето на средствата во 2011 година укажуваат на малку подобрено искористување на средствата од страна на домашниот корпоративен сектор, иако постојат изразени разлики меѓу одделните дејности. Показателите за профитабилноста се се уште позитивни, иако повеќе од една третина од домашните претпријатија работат со загуба. Детален приказ на сите релевантни показатели за работењето на правните лица во Република македонија за 2011 и 2010 година е даден во наредната:

Табела 2. Показатели за работењето на корпоративниот сектор во РМ

ВИДОВИ ПОКАЗАТЕЛИ	2011	2010
Показател за вкупната задолженост	50,1%	50,2%
Показател за левериџ - средства/капитал (пати)	2,0	2,0
Показател долг/капитал (пати)	1,0	1,0
Показател за долгорочната задолженост	20,0%	19,7%
Показател за покриеност на расходите за финансирање со добивката од редовни активности	2,84	2,98
Показател за тековната ликвидност	1,24	1,19
Показател за моментна ликвидност	0,89	0,83
Показател за парична ликвидност	0,21	0,20
Нето работен капитал (во милиони денари)	108,290	77,738
Денови на наплата на побарувањата	120	119
Денови на врзување на залихите (апроксимација)	61	66
Денови на плаќање на обврските (апроксимација)	171	186
Обрт на вкупните средства (пати)	0,80	0,75
Обрт на залихите (пати)	6,00	5,54
Обрт на побарувањата (пати)	3,03	3,06
Обрт на капиталот и резервите (пати)	1,59	1,50
Покриеност на оперативните нетековни средства со долгорочни извори на финансирање	133,2%	128,0%
Оперативни нетековни средства/Вкупна актива	46,8%	48,4%

Поврат на вкупните средства	3,78%	3,84%
Поврат на сопствениот капитал	7,58%	7,73%
Нето профитна маргина	4,76%	5,14%
Поврат на ангажираниот капитал	4,12%	4,29%
Оперативна профитна маргина	5,19%	5,73%
Приходи од редовната дејност по вработен, во милиони денари (показател за продуктивноста)	1.983	1.655
Нето-добивка по одаточување по вработен, во милиони денари (показател за продуктивноста)	213	167

Извор: пресметки на Народната банка, врз основа на податоците од Централниот регистар на РМ.

Во текот на 2011 година се забележува извесно подобрување на способноста на домашните претпријатија за редовна отплата на обврските кон банкарскиот систем, првенствено поради намалувањето на приближната пресметка на веројатноста за неисполнување на обврските на корпоративниот сектор кон банките. Но, од друга страна, во 2011 година значително се забрза годишниот раст на нефункционалните кредити на корпоративниот сектор и изложеноста на кредитен ризик со поголема ризичност, што упатува на заклучок дека позитивните придвижувања во способноста за отплата на обврските не е еднакво распределена кај сите претпријатија.

Главните проблеми произлегуваат од развлекувањето или можното продлабочување на турбуленциите во поширокото екстерно опкружување, последователните рецесиски притисоци со кои би се соочила домашната економија и ефектите што тоа ги носи врз обртот, ликвидноста и капацитетот за редовна отплата на преземените обврски од страна на домашните претпријатија. Сеуште многу е честа појавата на активирање на хипотеките за недвижниостите и подвижната опрема кои се биле обезбедување (гаранција) за позајмените средства од финансиските и нефинасиските институции.

Обемот на активности и остварувањата на корпоративниот сектор и неговата ефикасност во справувањето со ризиците на кои е изложен, во голема мера, го условуваат расположливиот доход и воопшто финансиската моќ на населението. Негативниот јаз меѓу расположливиот доход и личната потрошувачка во 2011 година предизвика раст на стапката на штедење на домаќинствата. Високата стапка на невработеност и ниската продуктивност и понатаму се главната причина за недоволниот раст на расположливиот доход и воедно оневозможуваат подинамичен раст на приливите на средства на вработените. Сепак, личната потрошувачка продолжи да расте и во 2011 година со позасилена динамика, како резултат на поволните поместувања на пазарот на труд, растот на постојаниот дел од расположливиот доход и позитивните согледувања во однос на макроекономскиот амбиент во првата половина од годината. Исто така, се подобри способноста на домаќинствата за отплата на целиот долг наеднаш поради побрзиот раст на финансиската актива во споредба со растот на долгот на домаќинствата

Олеснувањата на кредитните услови од страна на банките дадоа позитивни импулси на страната на понудата и побарувачката за кредити. Тоа доведе до побрзо

темпо на раст на кредитите одобрени од домашните банки на населението, што услови и негова зголемена задолженост. Сепак, повисоката годишна стапка на раст на финансиската актива, во споредба со стапката на раст на долгот на домаќинствата, доведе до подобрување на способноста на домаќинствата за отплата на вкупниот долг, но и можност за прекумерно задолжување, особено на слоевите од населението со пониско ниво на покриеност на кредитните обврски со месечни примања.

Показатели кои ја покажуваат финансиската стабилност на банкарскиот систем во Република Македонија се презентирани во наредната Табела 3.

Табела 3. Индикатори за финансиска стабилност на банкарскиот систем на Република Македонија, 2001 - 2012

Секторска структура на кредити	2011 Q1	2011 Q2	2011 Q3	2011 Q4	2012 Q1	2012 Q2	2012 Q3
Претпријатија (кредити на претпријатија / бруто кредити на нефинансиски субјекти)	59,0	58,6	58,4	58,2	58,4	58,2	57,8
Население (кредити на население / бруто кредити на нефинансиски субјекти)	36,6	36,5	36,9	36,5	36,0	36,1	36,6
Кредити со валутна компонента / бруто кредити на нефинансиски субјекти	58,3	58,2	59,2	59,2	58,3	57,0	55,7
Девизни кредити /бруто кредити на нефинансиски субјекти	26,2	26,5	27,7	28,2	28,0	27,1	26,0
Денарски кредити со валутна клаузула / бруто кредити на нефинансиски субјекти	32,1	31,7	31,5	31,0	30,3	29,8	29,7
Нефункционални кредити / бруто кредити	9,1	8,9	9,5	9,5	9,9	9,7	10,6
Нефункционални кредити (нето од издвоените резервации за вкупните кредити / сопствени средства)	-1,5	-2,1	-1,7	-0,9	-2,0	-2,3	-0,5
Вкупни издвоени резервации за кредити / Нефункционални кредити	103,3	104,5	103,6	101,9	104,2	104,7	100,9
Нефункционални кредити / бруто кредити	9,4	9,3	9,8	9,9	10,2	10,0	10,9
Нефункционални кредити (нето од издвоените резервации за вкупните кредити) / сопствени средства	-1,7	-2,2	-0,9	-1,1	-2,2	-2,4	-0,7
Вкупни издвоени резервации за кредити / Нефункционални кредити	103,7	104,8	101,9	102,2	104,7	105,1	101,3

Извор: Пресметки на Народната банка, врз основа на податоците од Централниот регистар на РМ.

ШТО ДА СЕ ПРЕВЗЕМА

Поради високата неликвидност и задолженост на македонското стопанство, потребно е превземање системски мерки за поттикнување на економските активности во насока на: поттикнување на производството; поттикнување на домашната потрошувачка и на извозот, како и мерки за подобрување на ликвидноста на компаниите. Треба да се превземе Директивата на Парламентот на ЕУ и Советот од 29 јуни 2000 година, за спречување на доцнењето во плаќањето на сите комерцијални трансакции.

Задолжницата, како нов инструмент за обезбедување и наплата на меѓусебните побарувањата на фирмите и подобрување на финансиската дисциплина и ликвидноста, делумно ќе ја релаксира задолженоста и ќе се подобри финансиската дисциплина. Но, во услови на намалена побарувачка од странство и ограничена побарувачка на домашниот пазар, потребно е да се донесе и закон со кој ќе се утврдат роковите за исполнување на паричните обврски и правните последици од неисполнување на истите кој би важел и за договорите меѓу приватните и јавните правни лица.

Странските инвестиции не се единственото решение за нашата економија, зашто инвеститорите профитот го носат надвор од државата. Добрата страна на овие инвестиции е тоа што дел од невработените ќе најдат егзистенција за себе, но на крај странскиот инвеститор профитот ќе го повлече од нашата држава. Направени се и многу олеснувања во однос на даноците во индустриски зони за странските инвеститори. Но, секогаш останува ризикот дека по искористувањето на законските бенефити, странските инвеститори ќе го повлечат капиталот заедно со добивките. Затоа треба да се стимулираат домашните инвестиции, но, за таа цел, потребни се инвеститори, потребно е окрупнување на капиталот за да се основаат мали и средни бизниси, кои се полесни за организација, раководење и контрола.

Значи, треба да се развиваат идеи, како да се постигне ист квалитет со пониска цена, или подобар квалитет по иста цена или како да им се доближите на потрошувачите. Треба да се измисли потреба и таа да се понуди, да се продава потреба на купувачите. Компјутерите, мобилните телефони, телевизорите се пример за вака пронајдена потреба. Токму затоа треба да се поттикнува иновативноста и свеста пред се кај помладите.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Филип Котлер, Хермаван Картаџаја, С.Дејвид Јанг, Привлекување на инвеститори, Издавачки центар ТРИ, 2009 година
2. Проф. Д-р Михаил Петковски, Финансиски пазари и институции, Економски факултет-Скопје,2009 година
3. Д-р Синиша Спасов и Д-р Сашо Арсов: Финансиски менаџмент, Економски факултет – Скопје, 2004 година
4. Проф Д-р Методија Нестровски, Економија на инвестиции, Економски факултет – Скопје, 2010 година
5. Стенли Б. Блок, Џефри А. Харт, Основи на финансиски менаџмент, MgGraw – Hill, 2008, Њу Јорк
6. http://en.wikipedia.org/wiki/Financial_analysis
7. www.moody's.com
8. www.standardandpoors.com
9. http://patokazmagazin.com.mk
10. www.nbrm.gov.mk

М.Р. Солунчевски 005.21:005.336
Министерство за одбрана/Меѓународен славјански универзитет, mendesolun@yahoo.com
Л. Стефановска
директор на БАС Институт за менаџнет Битола, Р. Македонија l_stefanovska@yahoo.com

УЛОГАТА НА ИНФОРМАЦИЈАТА ВО СТРАТЕГИСКИОТ МЕНАЏМЕНТ ПРОЦЕС ВО УСЛОВИ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

ROLE OF INFORMATION IN THE STRATEGIC MANAGEMENT PROCESS IN TERMS OF GLOBALIZATION

Апстракт

Во услови на високо конкурентна околина и глобализација на пазарот, да се биде конкурентен значи да се креира стратегија, која конкурентите тешко ќе можат да ја препознаат и имитираат. За да се создаде таква конкурентска предност, од големо значење е прибирањето на што поголем број информации, релевантни за поставување на организациската стратегија.

Сепак не е секоја информација вредна да се искористи во овој процес. Вредноста на информацијата зависи, пред се, од: нејзиниот квалитет, времето кога таа е добиена (навременоста), квантитетот и нејзината соодветност за потребата. Целта за собирањето на значајните информации ги оправдува средствата, бидејќи честопати даваат одговор за определен став или интерес што го имаат потрошувачите, конкуренцијата, групите или институциите за одделно прашање, при што се можни креативни и корективни чекори, за да се задоволат различните вкусови на пазарот, пред тоа да го стори конкуренцијата.

Во процесот на имплементација, пак многу побитен е ефикасниот проток на информации. Вработените мора да знаат што е одлучено и што се случува. Оттука, многу лесно се препознава информираноста на вработените. Ако постојано се слуша „никој ништо не ни рече“ или „нас никој не не праша“, тогаш видлива е неиформираноста на вработените. Затоа е потребно да постои сигурност во навремениот и секојдневен протек на информациите во којшто, значајно може да помогне и користењето на информациска комуникациска технологија (ИКТ).

Токму заради значајноста на информацијата и нејзиниот навремен проток, во овој труд ќе биде даден преглед на позитивните страни на навременото користење на информацијата во процесот на стратегиско планирање, но и бенефитот од навременото информирање на вработените за формулираната стратегија и тековното работење на организацијата во процесот на имплементација.

Клучни зборови: информација, стратегиски менаџмент процес, ИКТ.

Информацијата и одлучувањето

Стратегиските менаџери во процесот на поставување на стратегиската насока, се соочуваат со предизвикот за донесување одлуки коишто, пред се, мора да бидат

ефективни и ќе и овозможат на организацијата конкурентна предност на подолг временски период. Во тој процес, информацијата е основен предуслов за донесување квалитетни одлуки.

Информациите што им се потребни на стратегиските менаџери и нивните тимови може да се добијат на различни начини и преку различни техники (во рамките на етичките норми). Но, сепак појавата на интернетот (според бројот и видот на информации кои ни ги нуди), претставува веќе стандардна алатка не само во процесот на планирање, туку има и силно влијание врз целокупните активности на вработените. Користењето на интернетот за прибирање на информации доведува до намалување на економското значење на географските граници и овозможување меѓународна присутност, дури и на најмалите организации, овозможувајќи им комуникација, размена на податоци, поддршка на услугите, без дополнителни трошоци.[1]

Кои информации ги користат менаџерите при донесувањето на стратегиските одлуки

Истражувањето кое се спроведе меѓу 305 вработени од 19 организации во јавниот и приватен сектор во Пелагонискиот регион на Р. Македонија и со лидерите на организациите во кои се спроведе истражувањето, може да се констатира дека најголемиот дел од нив вршат анализа на надворешното окружување во процесот на стратегиски менаџмент, а во таа насока организациите од јавниот сектор најмногу ги користат податоците добиени од личен контакт со вработените, анализа на работни извештаи, личен контакт со граѓаните, инетрнетот како и непосредно набљудување. За разлика пак од нив организациите од приватниот сектор повеќе ги нагласуваат анализите за структурата на населението и нивните барања, анализа на конкуренцијата, можност за субтитутни производи/ услуги, внатрешна анализа на организацијата, следење на информации достапни од институциите на државата, медиумите, интернетот, новини од семинари, обуки и сл.[2]

Од останати иистражувања кои се спроведени во нашата држава, а „кога станува збор за информациите што се важни при донесувањето стратегиски одлуки, тогаш резултатите покажуваат дека потрошувачите се рангирани на највисоко ниво (26,31%), а потоа со исто учество се добавувачите (18,42%), претпоставените (18,42%), подредените, интернетот и базите на податоци (18,42%).[3]

Пренесувањето на информациите до вработените – важен предуслов во процесот на имплементација на организациската стратегија

Имплементацијата на организациската стратегија не може да се спроведе без нејзино преточување во повеќе оперативни планови. Оперативниот план идентификува работни активности што треба да се реализираат за остварување на организациските цели. Секој оперативен план ги содржи следниве елементи: цел, активности, носител на активноста, одговорен, временска рамка, начин на реализација, средства и начин евалвација. Аналзирајќи го оперативниот план, веднаш се наметнува прашањето за негова реализација, ако вработениот не е информиран. Според некои истражувања, се поголем е бројот на вработени (се проценува и до 50%) кои, заради

1 Cronin M., 1993, Doing Business on the internet, How the Electonic Highway in Transforming American Companies, Van Nostrand Reinhold, New York, стр.151

2 Стефановска Л., Креирање на организациска архитектура и модели на лидерство за спроведување на организациска стратегија, УКЛО, ФАМИС, 2011, стр.312.

3 Левков Н., Анализа на изворите на информации врз кои се потпира одлучувањето на менаџментот во Р. Македонија, УКИМ, ЕФ, Том 42 С. 2007, стр.404.

неинформираност и воопшто лоша организациска комуникација, се демотивираат, нивото на организациска посветеност зачнително им се намалува, а на работното место само сувопарно ги извршуваат разботните обврски.[4]

Голем дел од работните активности бараат и одлична интеракција меѓу одделните организациски единици. Лошата и несоодветна комуникација често доведува до слабо ширење на информациите и претставува потешкотија да се идентификуваат и да се вклучат вистинските вработени што можат најдобро да ја завршат поставената работна задача, на најефективен начин. Затоа една од најважните реалции што треба да се негува во организациите, е врската лидер - вработен, но не помалку важна е и врската вработен - граѓанин. За жал, ваквата врска честопати се занемарува, а организациите што не се фокусираат на важноста на овој однос, многу веројатно е дека цената ќе ја платат преку намалување на работната ефикасност, незадоволството кај вработените, а понекогаш и со губење на дел од квалитетните вработени.[5]

Од особена важност е да се нагласи дека големината на организацијата игра важна улога во степенот на информираност на вработените, но да не се западне во замка и да се очекува дека во организациите со помал број вработени информациите ќе се пренесуваат сами од себе. Правовремената и отворена информација е едно од најважните средства во рацете на претпоставените и неможе да се очекува активно учество на вработените ако тие ги немаат основните актуелни информации.

Промена на организациската структура

Денешното користење на ИКТ во организациското работење, доведува до зголемени организациски промени кои најмногу ја потресуваат организациската структура. Сепак може да се констатираат и позитивни, но и негативни консеквенци. Вмрежената организациска средина ги охрабрува вработените поактивно да учествуваат во процесот на прибирање или споделување на информациите, што од друга страна пак го намалува личниот контакт меѓу вработените (намалена комуникација). Како нус – производ, ова може да доведе до намалување на количината на неформалните информации, а тоа може да ја намали ефективноста во процесот на одлучување.[6]

Високо поставените хиерархиски структури веќе го губат своето значење и се повеќе плитката хиерархија се наметнува како идна определба за дизајнирање на организациите. Организациските единици поврзани со ИКТ технологија, меѓусебно се независни и нехиерархиски поставени и работат меѓусебно со надворешната околина со некоја зедничка цел. Меѓу единиците не постои однос на надреденост, туку единствено мерило за нивната различност е успешноста.[7] Дури и денешните тенденции во внатрешната архитектура на организациите (современи отворени простори) ја поддржуваат оваа парадигма на организации со неизразени хиерархиски граници. „Развивањето механизам за управување со таквите неизразени граници е предизвик за иднината на денешните организации“[8]

4 Gareth R. Jones., Jennifer M. George., Современ Менаџмент, (Превод), Скопје, 2010, стр.302.
5 Wall,J.,S., & Wall, R.,S, The New Strategists, New York, 1995, pp.63-80.
6 Curtis G., , Cobham D., Business information systems, fifth edition, Prentice Hall, 2005, pp.38.
7 Žugaj M., Schatten M., NEKOLIKO RIJECI O OTVORENOJ ORGANIZACIJI (A FEW WORDS ABOUT OPEN ORGANIZATION), Fakultet organizacije i informatike, Varaždin, Hrvatska ,The 5th International Scientific Conference of Producing Engineering development and modernization of production, pp..919.
8 Nadler D. A., Gerstein M. S., Shaw R. B. et al., Organizational Architecture, Designs for changing organizations, Jossey-Bass, San Francisco, 1992.

Заклучок

Користењето на информациите е тесно поврзано со користењето на информациските системи, со кои организациите добиваат квалитетно менаџирање со нивните работни процеси. Бизнис интелегенцијата претставува процес на прибирање на значајни интерни и екстерни податоци и нивно претворање во корисни информации кои им помагаат на стратегиските тимови при донесувањето на клучните одлуки за организацијата, кои се директно повразани со нејзината одржлива конкурентност на подолг временски период. Оваа конкурентска предност ќе биде одржлива, бидејќи организацијата создава специфична култура, која тешко може да биде имитирана од конкуренцијата, а во самата организација се зголемува степенот на организациско учење и надградување.

Што поскоро воведување на практика за обучување на експерти за бизнис набљудување како и развивање на бизнис интелегенцијата, се основен предуслов за вклопување на македонските организации во новите трендови на стратегиското менаџирање, затоа што од одлуките кои ќе се формулираат со стратегискиот план ќе зависи иднината и опстојувањето на организацијата.

Библиографија

1. Bilandžić, M. Poslovno-obavještajno djelovanje - Business Intelligence u praksi, Zagreb, 2008.
2. Gareth R. Jones., Jennifer M. George., Современ Менаџмент, (Превод), Скопје, 2010
3. Cronin M., Doing Business on the internet, How the Electonic Highway in Transforming American Companies, Van Nostrand Reinhold, New York, 1993.
4. Curtis G., , Cobham D., Business information systems, fifth edition, Prentice Hall, 2005.
5. Левков Н., Анализа на изворите на информации врз кои се потпира одлучувањето на менаџментот во Р. Македонија, УКЛО, ЕФ, Том 42, 2007,
6. Nadler D. A., Gerstein M. S., Shaw R. B. et al., Organizational Architecture, Designs for changing organizations, Jossey-Bass, San Francisco, 1992.
7. Žugaj M., Schatten M., NEKOLIKO RIJECI O OTVORENOJ ORGANIZACIJI (A FEW WORDS ABOUT OPEN ORGANIZATION), Fakultet organizacije i informatike, Varaždin, Hrvatska ,The 5th International Scientific Conference of Producing Engineering development and modernization of production,
8. Стефановска Л., Солунчевски М., Стратегиски менаџмент , Скрипта, БАС, Скопје, Битола, 2011.
9. Wall,J.,S., & Wall, R.,S, The New Strategists, New York, 1995,

Mr.sc. Muhamed Softić
Univerzitet „Vitez" Travnik, muhamed.softic@unvi.edu.ba
Mr.sc. Nisveta Softić
Univerzitet „Vitez" Travnik, nisveta.softic@unvi.edu.ba

339.727.22:666.94(497.6)

DOPRINOS DIREKTNE STRANE INVESTICIJE ODRŽIVOM RAZVOJU TVORNICE CEMENTA KAKANJ

THE CONTRIBUTION OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT TO THE TVORNICA CEMENTA KAKANJ

Sažetak

Tvornica cementa Kakanj od svoga osnivanja smatra se velikim zagađivačem jer proizvodi cement za potrebe privrede Bosne i Hercegovine i zemalja regiona takozvanom prljavom tehnologijom. Nakon privatizacije direktnom stranom investicijom HeidelbergCementa iz Njemačke povećana su ulaganja u ekologiju i održiv razvoj. Iako je bilo za očekivati da ulaganja u zaštitu okoline dovedu do smanjenja prihoda i neto dobiti, do toga nije došlo. Ukupna ulaganja u ekologiju iznose više od 50 miliona eura, a za isto vrijeme neto dobit Tvornice cementa Kakanj je konstantno rasla da bi u 2008. godini dostigla iznos od gotovo 40 miliona eura.

Ključne riječi: Tvornica cementa Kakanj, direktna strana investicija, ekologija, održiv razvoj, zaštita okoliša

Osnivanje i privatizacija

Izgradnja Tvornice cementa Kakanj d.d. Kakanj počela je davne 1974. godine[1]. Kraj radova na izgradnji cementare bio je 30. juna 1978. godine, a probni rad trajao je sve do 15. decembra iste godine kada je Cementara Kakanj svečano puštena u rad. Na referendumu 20. septembra 1990. godina većina radnika je donijela odluku o izdvajanju Tvornice cementa Kakanj iz GIK „Hidrogradnja" i već od 1991. godine otpočinje rad kao samostalno dioničko društvo.

Po završetku rata u Bosni i Hercegovini Tvornica cementa Kakanj počinje sa proizvodnjom u punom kapacitetu, i tokom 1996. i 1997. izvršena je rekonstrukcija pogona u vrijednosti od 300 miliona DEM (150 miliona eura). U 1998. i 1999. izvršena je revizija vlasničkih odnosa kao i priprema za privatizaciju.

Kroz pilot–projekat velike privatizacije u Federaciji Bosne i Hercegovine većinski dio Tvornice cementa Kakanj na međunarodnom tenderu kupila je njemačka kompanija "HeidelbergCement". Ugovor o kupoprodaji potpisan je 21. jula 2000. godine.

Vizija razvoja nakon privatizacije

Strategija razvoja Tvornice cementa Kakanj data je na njihovoj web stranici[2] kroz izjavu misije: „Kao vodeći svjetski proizvođač građevinskih materijala, djelujemo odgovorno

1 Podaci preuzeti sa: http://www.heidelbergcement.com/ba/bs-latn-ba/country/cement/Historija_TCK.htm

2 http://www.heidelbergcement.com/ba/bs-latn-ba/country/cement/index.htm

prema našim zaposlenicima, kupcima, dioničarima, društvu i okolišu".

Tako definisana misija ostvaruje se kroz projekat modernizacije Tvornice cementa Kakanj. Tokom prve faze modernizacije, koja je trajala 24 mjeseca, u tvornicu je investirano 12 miliona eura.

Nakon napornog rada na razvoju sistema upravljanja kvalitetom i zaštitom okoliša, Tvornica cementa Kakanj ispunila je i uskove za dobijanje certifikata ISO 9001:2000 za kvalitet proizvoda i ISO 14001:1996 za kvalitetno upravljanje zaštitom okoliša što je i ozvaničeno u decembru 2003. godine.

Ulaganje u ekologiju vrši se kroz nekoliko različitih projekata u zaštiti okoliša:

1. Smanjenje emisije prašine (Sistem otprašivanja peći i hladnjaka; Modernizacija sistema izuzimanja i otprašivanja silosa klinkera; Izgradnja novog silosa klinkera),
2. Zaštita od buke (Nabavka nove drobilice i zaštitnog zida; Zamjena motora i reduktora na mlinovima cementa; Zamjena motora i reduktora na mlinovima sirovine),
3. Zaštita vode (Ugradanja skupljača ulja; Zatvoreni sistem snabdijvanje tehnološkom vodom; Sistem za prikupljanje i tretman oborinskih voda),
4. Zaštita tla i

Alternativne sirovine.

Sistem otprašivanja bio je najveći pojedinačni projekat u koji je uloženo oko 9 miliona EUR-a, a realizovan je 2002. godine. Vrećasti otprašivač je najmodernija dostupna tehnologija i ima mnogo bolje rezultate otprašivanja od starog elektrofiltera. Instalacija novog vrećastog otprašivača i ventilatora na izmjenjivaču toplote također je rezultirala smanjenjem emisija čestica prašine. Najznačajnije je da je ovaj novi sistem otprašivanja dramatično smanjio emisije prašine za 96 % u poređenju sa nivoima prije modernizacije.

Na ovaj način sistem otprašivanja prošao je kroz kompleksan niz promjena. Otpadni vrući zrak iz hladnjaka sada se prenosi do izmjenjivača toplote gdje se miješa sa otpadnim vrućim zrakom koji dolazi direktno iz peći ili mlina sirovine. Druga opcija, koju ima ovaj sistem, je da se otpadni zrak iz hladnjaka šalje nazad u mlin sirovine. Sa tačke miješanja, pomiješani zrak se šalje u novi filter prije nego što se ispusti u atmosferu. Prednosti ovog sistema su trostruke. Izbjegnut je jedan izvor prašine, efikasnost sistema je veća, a recikliranjem vrućeg zraka smanjila se potrošnja tehnološkog goriva.

Grafikon br. 1: Emisija prašine sa glavnog dimnjaka[3]

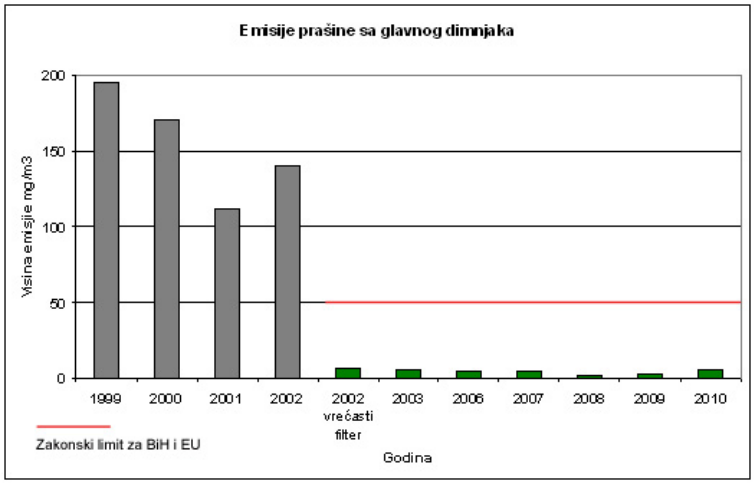

3 http://www.heidelbergcement.com/ba/bs-latn-ba/country/Sustainability/Environment_protection/dedusting.htm

Rezultati koji se vide na grafikonu br.1 su pokazatelji uspjeha projekta modernizacije sistema otprašivanja.

Finansijski rezultati poslovanja Tvornice cementa Kakanj

Da bi se bolje vidjeli rezultati poslovanja Tvornice cementa Kakanj, posmatrati ćemo finansijske rezultate tri godine prije direktne strane investicije, godinu u kojoj se desila direktna strana investicija i tri godine nakon tog događaja, odnosno ukupno sedam godina.

Uobičajena je pretpostavka na prostoru jugoistočne Evrope da ulaganje u ekologiju donosi samo trošak, međutim iz slijedeće tabele vidljivo je da Tvornica cementa Kakanj iskazuje sve bolje i bolje poslovanje.

Tabela 1: Bilansi uspjeha Tvornice cementa Kakanj u periodu 1997-2003[4] (u 000 BAM)

Opis	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Prihodi od prodaje	25.035	32.797	34.568	33.640	46.798	63.073	59.267
Troškovi prodaje	24.418	28.896	25.113	32.889	34.543	43.965	34.424
Usklađivanje vrijednosti zaliha				2.363	3.056	2.815	2.445
Bruto dobit/gubitak	**617**	**3.902**	**9.455**	**-1.612**	**9.199**	**16.293**	**22.398**
Troškovi distribucije			390	1.128	479	714	913
Troškovi administracije	628	2.594	7.399	1.950	4.674	6.389	7.062
Dobit/gubitak od aktivnosti	**-11**	**1.308**	**1.666**	**-4.690**	**4.046**	**9.190**	**14.423**
Prihodi od povezanih pravnih lica						34	75
Prihodi i rashodi od ulaganja (neto)						-224	-915
Finansijski prihodi i rashodi (neto)			73	91	90	-514	-1.280
Ostali prihodi i rashodi (neto)	112	171	-1.606	-2.122	486	607	1.288
Ukupno prihodi	**25.147**	**32.968**	**33.035**	**31.609**	**47.374**	**62.976**	**58.435**
Ukupno rashodi	**25.046**	**31.490**	**32.902**	**38.330**	**42.752**	**53.883**	**44.844**
Dobit/gubitak prije poreza	**101**	**1.478**	**133**	**-6.721**	**4.622**	**9.093**	**13.591**
Porez na dobit	30	60					
Dobit/gubitak nakon poreza	**71**	**1.418**	**133**	**-6.721**	**4.622**	**9.093**	**13.591**

U posmatranom periodu Tvornica cementa Kakanj ostvarila je pozitivno poslovanje u iznosu od preko 22 miliona BAM.

Jasno se vidi da su prihodi i rashodi 1997. godine bili gotovo izjednačeni. Nakon direktne strane investicije, došlo je do značajnijeg rasta ukupnih prihoda uz blagi rast ukupnih rashoda (zbog varijabilnih troškova), tako da je i neto dobit stabilno rasla od 2001. godine.

Strategija razvoja Tvornice cementa Kakanj d.d. Kakanj

Tvornica cementa Kakanj održiv razvoj vidi kroz ekonomiju, ekologiju i društvenu odgovornost. Cilj tvornice je da kontinuirano povećava zaradu kroz racionalizaciju troškova i dugoročni, profitu orijentirani rast. Tvornica nastoje održavati dugoročne odnose sa kupcima zasnovane na pouzdanju i integritetu. Za svoj uspjeh zasluge pridaju sposobnim i odanim zaposlenicima i izvrsnom rukovodnom timu.

Zaključak

Tvornica cementa Kakanj od svoga osnivanja 1978. godine nije pridavala veliki značaj ekologiji i održivom razvoju, međutim nakon što je privatizirana direktnom stranom investicijom HeidelbergCementa iz Njemačke počinje da posvećuje veliku pažnju ekologiji

4 Na osnovu finansijskih izvještaja Tvornice cementa Kakanj

i održivom razvoju. U periodu od 2000. do 2010. godine u ekološke programe uloženo je preko 50 miliona eura.

Ulaganje u ekologiju i održivi razvoj pokazalo se kao dobra poslovna orijentacija što se vidi iz bilansa uspjeha iz kojeg se jasno vidi da je Tvornica cementa Kakanj u istom periodu kada je vršila ulaganje u ekologiju ostvarivala i rast ukupnih prihoda kao i neto dobiti.

S pravom se može zaključiti da je Tvornica cementa Kakanj na pravilan način spojila ulaganje u ekologiju i održiv razvoj sa rastom prihoda i neto dobiti, te služi kao pozitivan primjer zagađivača kako se okreće ka održivom razvoju.

Izvori podataka:

1. Finansijski izvještaji Tvornice cementa Kakanj za godine 1997. do 2003. godine
2. Godišnji izvještaj o poslovanju Tvornice cementa Kakanj 2010. godine
3. Softić M., Saldum M., Analiza efekata direktne strane investicije na Tvornicu cementa Kakanj, Zbornik radova sa stručno-naučne rasprave „Poreska reforma u funkciji posticanja privrednog razvoja i novog zapošljavanja, Univerzitet Vitez, Vitez, juni 2012.
4. www.heidelbergcement.com

Д-р Шекеринка Ивановска
декан на Факултетот за економија и организација на претприемништво
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, s.ivanovska@slavinst.edu.mk

331.5-053.81
005.96

DEVELOPMENT GLOBAL ORGANIZATIONS ACROS INVESTMENT IN YOUTH

РАЗВОЈ НА ГЛОБАЛНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕКУ ИНВЕСТИЦИИ ВО МЛАДИТЕ

Апстракт

Континуираната тенденција на раст на невработеноста во глобални рамки во светот, особено раст на невработените млади луѓе наметнале потреба од детални истражувања за идентификување на клучните фактори кои ќе придонесат за намалување и ублажување на оваа појава во скора иднина. Професионалците за човечки ресурси и специјалисти во оваа област имале главна улога во селекција на најзначајните придобивки за работодавачите од анализата и потребата од континуирано учење и за организациите и за младите. Организациите пристапот до млади кадри може да го направат на повеќе начини. Регрутирањето на млади кадри им помага на организациите да создадат свои ,,извори,, за задоволување на потребата од таленти. Организацииите пред се имаат корист од специфичните вештини со кои располагаат младите: ентузијазам, енергија и флексибилност.

Според одредени истражувања направени во оваа област, Л&ТД (Learning and Talent development – L&TD) практиката во современите услови се идентификува според правилата и политиките како нова транзициска форма, проект или кампања за помош на невработените и на организациите. Исто така, преку овие истражувања се идентификува нов чекор и ново место во интеграција на учењето, талентот и промените во организацискиот развој. Тоа што не треба да се занемарува и потценува улогата на младите нагласува и Кофи Анан: ,,Општеството кое се оградува од спас на својата младина, осудено е да искрвари до смрт.,, (ОН, Кофи Анан, поранешен генерален секретар на ОН, на Светската конференција на министри за млади, 1998).

Клучни зборови: невработеност, глобални организации, менаџмент на човечки ресурси, млади.

Во услови на глобална финансиска криза и рецесија, општествата се соочуваат со растење на невработеноста, особено раст на процентот на невработени млади луѓе. Потребата од преземање кампањи и барање од организациите да направат поголеми вложувања во младиот потенцијал (18 – 25 години) ќе овозможи намалување на невработеност и намалување на перцепцијата за отпор на организациите кон првите вработувања на младите. За таа цел се организираат бизнис проекти кои се оправдани од повеќе причини: глобалниот пазар бара брзи технолошки промени, глобалниот пазар бара долгорочна продуктивност и конкурентност, а инвестирањето во младите

луѓе ќе ги оправда потребите и барањата на општеството кое старее во еден подолг период.

Поголем број истржувања направени во глобални компании во Велика Британија и други европски земји, спроведени во рамки на ЦИПД, Лондон (Chartered Institute of Personnel Development, London) покажуваат дека младите луѓе зафаќаат голем процент во пазарот на трудот пред се со недостаток на некакво искуство за работа и стекнати способности за определени работните професии и позиции. Во истражувањето учествувале организации од областа на производството (18%), од приватниот сектор (51%), јавен сектор (18%) и организации од непрофитен сектор (12%). Вкупно 522 испитаници директно учествувале во ова истражување.[1] Меѓу компаниите учесници во истражувањето биле: Nestle, O2-Telefonica, BCC, Marks and Spenser, BITC, City& Guilds, Deloitte и други.

Економијата во 2012 година доживува двојно зголемување на невработеноста во однос на истражувањата од 1992 год. Ова е пред се резултат на економското окружување во еврозоната што имплицира намалување на буџетот, намалување на вработувањата и редуцирање на активностите за менаџирање со таленти. Некои организации во намалување на трошоците за интервјуирање на потенцијалните кандидати за вработување веќе примениле најнови софтверски решенија како ,,онлајн видео интервју,,. Изнаоѓање решенија за поголем влез на младите организациите го спроведуваат преку повеќе начини: учество во стипендирање на студентите на универзитети (15%), учество во школарина во училиштата (23%), интерно помагање на младите за здобивање со практично искуство во текот на студирање (18%) и слично.

За младите луѓе важат одредени мислења кои ги наметнале искуствата во поголем број организациии: ,,Младите луѓе мислат поинаку, тие и работат поинаку бидејќи се израстени со технологијата, тоа е друга генерација,, (Karen Voker, Greggs). ,,Ние секогаш сакаме нови идеи, тоа е основа за развој на индустријата. На нашите млади приправници секогаш им велиме ако имаат нови идеи или подобри начини за работата, да ни кажат,, (Jo Fox, BSkyB).

Младите луѓе не се само работна сила која ќе допринесе во иднината, тие се носители на уникатни вештини и поседуваат карактеристични ставови и мотивација за развојот на организацијата. Нивниот недостаток на работно искуство може да претставува и предност на организацијата ако знае тоа правилно да го искористи. Тие поседуваат нешто поразлични и доста вредно што може да го донесат на работното место:[2]

- подготвеност да учат (47%),
- донесување на свежи идеи и нови пристапи (43%),
- мотивација, енергија и оптимизам (42%).

Во прилог на ова зборува и директорката на човечки ресурси во компанијата О2, Телефоника, Ен Пикеринг, која тврди дека нивната перцепција за младите претприемачи и вложувањата за ангажирање во бизнисот дале значителен придонес во развојот на оваа компанија. Ова им овозможило големи приходи и започнување нови проекти со идеи промовирани од младите, се вовеле огромен број на иновации и бил забележан значителен раст на приходите на ,,генерацијата на иднината,,.

1 Податоците се користени од истражување во компании спроведено од ЦИПД, извор: Resourcing and talent planning, Survey, CIPD, April 2012.

2 Наведените податоци искористени се од истражување во глобални компании В. Британија, извор: The business case for employer investment in young people, CIPD, September 2012.

Уникатноста на младите луѓе е детектирана преку нивното огромно знаење за дигиталната писменот, социјалното вмрежување и социјалните медиуми. Ова е генерација која пораснала со ИТ (информатичка технологија) и најчесто овие млади луѓе може да ја советуваат организацијата како да ги развиваат сопствените производи и брендови.

Предност во ангажирањето и вработувањето на младите е способноста да воведуваат свежи во идеите на организацијата, поседуваат огромна енергија и ентузијазам во работата, креативност и иновативност и се пофлексибилни во однос на останатите категории вработени. Способни се да се движат низ деловите во организацијата, најчесто не се спротивставуваат на промени на ново работно место и брзо се прилагодуваат и приспособуваат на новите барања во работата.

Најголемиот дел од работодавачите потврдуваат дека постои можност за подготовка на бизнис план со кој ќе се оправдаат вработувањата на младите луѓе. Скоро три четвртини од анкетираните компании сметаат дека постои голема можност за ангажирање на млади во нивните компании. На некои компании им недостига само добра волја идејата да ја претворат во акција. Компании кои ангажирале и вработиле млади луѓе најчесто се задоволни од резултатите и вложувањата во работата (91% од анкетираните компании). Тие тврдат дека првичните инвестиции брзо се враќаат доколку однапред прифатат дека:

1. Повеќето перцепции за младите луѓе се резултат на одредени ставови и не се одраз на реалноста. За да се добие вистинска слика организациите треба да се препуштат на директни контакти и соработка со нив за надминување на предрасудите.
2. Организациите кои вработуваат млади луќе во почетокот не очекуваат нивна висока работна подготвеност. Тие се свесни дека е потребна подолг период за подготовка и вложување напор.
3. На младите луѓе им е потребна поддршка. Ова им влева дополнителна сила која дава брзи резултати. Некои организации советуваат ангажирање на менаџер во рамки на менаџерите за човечки ресурси кој би се грижел за обука и вовед во работата на младите. Перспективата е во долгорочноста на резултатите, а не само во брзи и кратки победи и резултати.

Еден од клучните фактори за подготовка на младите луѓе во процесот на вработување е реализирање контакти со младите преку образовниот процес. Некои податоци говорат дека еден од најголемите недостатоци на образованието е создавање контакт на студентите во процесот на едукација и образование со деловниот свет. Во основа, 53-63% од работодавачите со сигурност тврдат дека недостокот на комуникација со организациите во текот на образованието на младите е еден од влијателните фактори за определување во изборот на професијата, кариерата и создавање услови за развој.

Затоа се наметнува барање за менување на системот на образование во подготовка на младите за работа. Системи на образование во земји кои се сметаат како подобри и поквалитетни имаат пониска стапка на невработеност. Негативната слика на односот кон стручното образование исто така придонесува во зголемување и раст на невработените млади.

Истражувањата посветени на вработувањето на младите луѓе во организациите диференцираат неколку значајни причини за нивно брзо ангажирање:

- Раст на талент менаџментот во последните деценииии и планирање на работната сила,
- Способностите со кои располагаат младите луѓе, остварувања и мотивација,
- Различностите кои ги носи со себе младиот потенцијал,
- Создавање бренд за вработување,
- Ефективноста во трошоците (пониски планирања и пониски плати).

Иако младите не располагаат со искуство неопходно за работните обврски, други параметри покажуваат дека инвестирањето во нивно вработување дава други дополнителни предности како: способност за градење и развивање на талент менаџмент стратегија која овозможува силен потенцијал за создавање врски со идниот талент да се вклопи во развивањето на организациската стратегиија; развој и трансфер на знаење кај веќе вработените и задржување на талентираните внатре во организацијата; растење на лојалноста на работната сила што помага во поврзување на организациските потреби со бизнис целите во иднина; организациските потреби како одговор за развој на организацикста култура; континуиран развој на способностите во иднина.

Спроведените анализи во истражувањата покажуваат дека тековно вработените се наоѓаат на просечна возраст над 50 години. Затоа, ова време се смета за вистинско инвестирање во младите со економска оправданост на трошоците кон создавање лојална и способен човечки потенцијал во иднина. Возраста, полот и културните различности овозможуваат поголема иновативност.

Реализирани поекти во овој домен во повеќе организации препорачуваат вработување на младите од 18 до 25 годишна возраст преку најразлични форми: се доделуваат грантови за школарина и обука на млади, грантови за охрабрување на работодавците за вработување на младите, давање поддршка на невработените млади за стекнување првични искуства во работата, стекнување и развивање нови способности и реализирање тренинзи и дополнителни обуки.

Стекнување првично работно искуство има огромна улога за влез во организациите. За ова искуство се вели дека е:[3] „Двонасочна улица во која се дава и во која се добива назад. Постојат одговорности и на двете страни за да се реализира таа работа. Ако тоа создава дела тогаш имаме многу позитивни искуства„.

Улогата на работното искуство во резултатите на работодавачите, младата личност и општеството е повеќекратно. Тоа имплицира повеќе квалитативни насоки:

Табела бр. 1: Придобивки од работното искуство

Ред. број	Квалитативни карактеристики на работното искуство
1	Поставување кон потребите на младиот човек, која вештина сака да ја развива, кои се неговите бариери и аспирациите кон остварување успешна кариера
2	Се определува јасна врска на потребата и улогата на младите: *како ќе бидат поддржани,* менторирани и надгледувани
3	Можност за грдење на биографија

3 Work experience placement that work, Guide, CIPD, April, 2012. p. 6

4	Младиот во организацијата се третира како активен и рамноправен член со останатите и можност за пополнување на слободно работно место
5	Се запознава со структурата на работниот живот, што придонесува кон развивање на работни навики
6	Ако е успешен стекнува сигурност и самодоверба
7	Добива фидбек за она што очекува, она што може да го направи и како може да биде подобар
8	Можност за покажување како добар домаќин, стекнување одговорност кон организацијата и почитувања на правилата во работата
9	Создава мрежа на контакти кои му помагаат во понатамошните определби и регрутирања
10	Можност за интегриран пристап кон младите, преку регрутирање, селекција, развој и напредување во организацијата.

Извор: приспособено според: Work experience placement that work, Guide, CIPD, April, 2012. p. 6.

Како непишано правило во стекнување на првичното искуство (волонтирање) во работата повеќе компании прифатиле дека ова ,,стажирање,, во компаниите треба да се движи во период од две до осум недели. Се поставува прашање кои би биле придобивките од ова работно искуство за работодавачите? Одговорот би бил: можност за регрутација на потенцијални и талентирани кадри, развој на персоналот, поголемо ангажирање на постоечките вработени, ангажирање во рамки на локалните чинители во општината, придобивки во економската сфера во локалната област и можност за вработување на младите.

Кои би биле придобивките на младите луѓе и општеството преку организирањето на волонтерско стекнување првично искуство во работата? Одговорот е: Се крши правилото дека младите не можат да најдат работа затоа што немаат никакво претходно искуство и спротивно, ја разбираат структурата на работниот живот, обезбедува тренинг за развивање на вештини, подобрување на нивните социјални и комуникациски вештини, можност за искуство во интервју и пишување биографија (CV), поддршка и мотивација на младите како и создавање на мрежи за развој на сопствената биографија, развој преку формални и неформални обуки и поддршка.

Заклучок:

Современите организации денес се соочуваат со голема дисперзија на транзициски промени и рецесија кои бараат дополнителни напори за надминување на истите. Клучен проблем во намалување на растечката невработеност на младите во глобални рамки претставува создавање бизнис стратегија која овозможува поврзување на инвестициите со целите на организациската стратегија. Истражувањата на менаџерите за човечки ресурси посветени на учење на организациите тврдат дека две третини (74%) од организациите расположени се за вработување на млади луѓе. Само едно од пет истражени организации сметаат дека тоа не би требало да премине во правило. Претходното искуство на младите во организациите овозможува заеднички придобивки, а организацијата ги имплицира придобивките на општествената заедница.

Во однос на секторите каде се чувствува најголема потреба од младиот потенцијал

претставуваат компаниите во информатичките технологии, потоа се транспорт и комуникации, финансии и осигурувањето, производство, јавна администрација, здравство и образование. Големи разлики се јавуваат во однос на приватниот и јавниот сектор, со тенденција за што поголемо вработување на јавниот во однос на приватниот сектор. Потребно е искористување на потенцијалот на генерациите на ИТ технологијата, нивниот ентузијазам, креативност, иновативност и флексибилност.

Литература:

1. Beevers, K. and Rea, A., Learning and development practice,. London: Chartered Institute of Personnel and Development, 2011.
2. Cannon,J.A. and Mc Gee,R., Talent Management and Successing Planning, CIPD, London, 2011.
3. Cheese.P, Thomas,R.J.,Grain,E. The Talent Powered Organization, Business & Economics, 2011.
4. Dowling,P. International Human Resource Management: Managing People in a Multinational Context, Paperback, 5 Ed. 2010.
5. Lance A.Berger, Dorothy J., Talent Management, Business & Economics, 2010.
6. The role of HR in corporate responsibility, Case study reports, CIPD, February 2013
7. The business case for employer investment in young people, CIPD, September 2012.
8. Work experience placements that work, CIPD, April 2012.
9. Resourcing and Talent planning, Survey, CIPD, April 2012.

Sladjana T Stamenkova 37.07:005.95

MANAGEMENT – PROCESS TO QUALITY EDUCATION

In time of drastic change, the future is inherited by those who learn. Those who think they learnt it all, are the ones trained to live in the world that no longer exists.
Eric Hoffer
The only constant since the begging of time is change

INTRODUCTION

Crossing the path with the management challenge of the 21st century, managers must be more innovative, more flexible and above all focused towards the success. Quality becomes more critical, the market factor, which distinguishes the school or a company from all others. Main characteristic of all modern societies is the management of schools/ company. In doing so, the best will be those who will manage to develop an innovative culture, in which the employees will enjoy the changes, but also to be the ones that will manage to develop those very changes. *James Houghton* from *Corning Inc.*, advocates for the continuous repetition of the following factors: "*Quality, quality, quality*…… *participation of employees".*

Management should take into account that all its activities are directed towards the work, to motivate, to synchronize all the factors working in the school, teachers, students, parents, administrative and technical personnel, and for all their activities should be controlled in this direction, to see the effects of that work.

With the work plan, in all schools, firstly performance targets are defined, which lead to development of all shareholders in given activities, project tasks, which is the starting point for changes at all levels of education.

Development plan for education can be a good basis on working with external partners and local municipality. Every member in any organization/ school is working more efficiently if certain conditions are met. It requires everyone to be more flexible in certain alterations, the formation of work teams, and this partnership brings to the ease of overcoming all the problems and their solutions, and changes are accepted better.

DEVELOPMENT PLANNING (MANAGEMENT) AT SCHOOL

Development planning in schools represents an organized, institutional process that is continuous and always in progress. It is based on research, analysis, and detection of all needs and devising ways to comply. The schools create and implement their own changes. It enters the plan of schools manager/director that can be grouped into two groups:

- Managers physical activity or communication activity
- Mental functions of managers or making various decisions

The ultimate goal of all management activities is to create a positive environment that will positively affect teachers, students and parents in order to achieve all the set goals. Managers / principals create a good atmosphere to work to encourage employees to be more involved for the good of all. In this way, greater degree of autonomy is provided, but at the same time means a higher degree of responsibility for the overall operation. It is essentially a process of decentralization of the educational process.

Managers are the most expensive resource in the most of the businesses, and if someone is aiming to lower their value, then there is need to constantly and continuously adding its complements. Many years are needed for a manager team to be built, but the timeline can be shortened if a government requires to.

STAGES OF DEVELOPMENT PLANNING IN SCHOOLS

Implementation of the development plan needs time, summoning all the parts in the process, and last, but not least, working teams in the school. Development plan in schools is composed of several phases and the character that managers / principals need to cross to reach the required target.

Development phases	Manager's quality
Phase Diagnoses - aims to identify through the SWOT analysis of all the points that mean something to managers, team work.	The manager should be able to think and meditate.
Phase Focusing - is where the priorities are approved in the development of the school, where teamwork is important.	Менаџер треба да буде способан да јасно каже шта је оно што жели да уради- важна је комуникација.
Phase Planning - this is the stage where you need to know what, who, why, how to do. It defines the objectives, policies and plans of the school, the time for which it should seek to realize the aim, criteria for success, and all manner of evaluation processes and results of that work.	Managers should have the technology - the ability to be able to manage themselves effectively in all work processes.
Phase Implementation - relates to the implementation of planned activities which engage all possible resources from which the school has, and its affiliates, which is a key role in the hands of school management i.e. team working on the school development plan.	The manager needs to think more than anyone else and can thus be seen that the ultimate effect of teamwork.
Phase Evaluation - aims to evaluate the results of all that is done, with a view to the whole process, analyzing the work, and then to make a plan for future school development plans. This is where the development cycle starts in the school.	The manager needs to know how to agree its aims and ideas with the ideas of the teams to work or to * sell * these ideas to the teams to work. This process is a vital part of communication and work motivation, and achievement of the objectives of this work.
	The manager should have the moral integrity. His subordinates and superiors should have confidence in him and all his * actions *.
	The manager should be emotionally stabile person. His personal feelings should be far from his professional work space.
	The manager should have the ability to relate with everyone that encourages, motivates, enables him to keep him humble towards his subordinates.
	The manager need to be dynamic. Managers need to change, to go forward, to make bigger and better things, and that is the main difference between passive managers and dynamic leadership and his team.

DEVELOPMENT PLAN OF SCHOOL AND MANAGERS

Development plan in schools should be specific, clear and realistic to achieve. It means to be relevant for a given school, and this is the most important part of the implementation of the development plan. It should also encourages, offer a challenge for something new. In that case the plan should be in line with the needs of all groups, to be based on the instantaneous state of a given school, to be based on existing resources, not only in a given school, but also the local environment and be supported by all stakeholders involved in the work plan.

Everything mentioned above can be realized if the development plan is transparent and if it is adopted in a democratic procedure.

Of all the factors, the most important is the managerial work and management of the school, which starts at school and work towards achieving the stated goals. There come to the fore all the functions of managers:

- Planning
- Organization
- Control

And the organizational functions:

- Marketing
- Bookkeeping

Reasons to be involved in school development planning process are following:

- Efficient and effective use of own resources
- Making important decisions
- Accepting the specifics of the school
- Adoption of initiatives and responsibility for the development itself
- The unification of all interested parties to the realization of the objectives of the development plan.

This is evident when you list the roles of managers/ principals of schools today:

- Bring effective decisions
- Anticipating the factors which will create major changes, that will happen and happen in the future.
- The quality of managers can come to the fore along with the school development plan which is reflected in:
- Bunch of ideas for future development plan of the school
- Development of teamwork
- Confidence development that leads to improvement of the climate to work
- Better communication
- Taking responsibility for school improvement
- Training school evaluation and self-evaluation

SUMMARY

Development planning in schools means introducing qualitative changes in the work. From one year to improve their school work, applying the latest advances in all forms of work, setting new goals for work and thus raising the level of their own aspirations.

The concept of development planning is composed of different conditions to achieve these goals for the work, and as a result of initiatives of all interested groups for their implementation.

In this sense, come to the fore all the functions of the manager (planning, organizing, controlling)

For the end:

MANAGERS are not born, they are created.

Д. Янева
Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград, България

331.312.82:640.4

ПРОБЛЕМИ НА СЕЗОННО НАЕТИТЕ В ХОТЕЛИЕРСТВОТО

Резюме: Преобладаваща част от човешките ресурси в хотелиерството са сезонно наети. Важно условие за развитието на хотелиерския бизнес в условията на криза, е разкриването на проблемите на тази категория персонал. Това налага необходимостта от задълбочен анализ на спецификите им с цел намаляване негативното влияние на сезонния фактор върху стабилността на заетостта, развитието и ефективното използване на кадрите в тази сфера на дейност. Установяването на проблемите на сезонно ангажираната работна сила ще даде възможност за намирането на конкретни решения за тяхното преодоляване.

Ключови думи: сезонно наети, хотелиерство, проблеми, криза

Увод

Динамичното развитие на туризма в условията на криза и непрекъснато нарастване на безработицата, налага необходимостта от изследването на един от основните елементи на туристическия продукт – персонала. Съществува взаимообвързаност между туристическите ресурси, количеството и качеството на туристическия продукт, и заетите в хотелиерството. Хотелиерският бизнес се характеризира със силно изразен сезонен характер намиращ израз в определена цикличност на туристическите посещения и съответно – ползването на туристически продукти. Това от своя страна предизвиква колебания в търсенето на работна сила. На тази основа можем да заключим, че сезонността се явява основен фактор влияещ върху заетостта в хотелиерството.

Целта на разработката е да се установят и анализират проблемите на сезонно наетите в хотелиерския бизнес като предпоставка за намирането на конкретни решения за тяхното преодоляване.

„Пълна в рамките на сезона, но непълна в рамките на годината“ [5, с. 360], заетостта в хотелиерството често се определя като временна, непостоянна работа, приключваща веднага след преминаването на сезонния пик. Сезонната работна ръка съставлява голяма част от наетите в сферата на туризма. Този тип кадри притежават своя отличителна структура и състав. Ето защо би следвало да се разглеждат като отделна категория персонал, към която да се прилагат специфични управленски методи и техники.

На база на гореизложеното сегментираме сезонно наетите по възрастова, полова, образователна и професионална структура. Според нас, временно наетите в хотелиерството могат да се обособят в три *възрастови категории* – юноши и младежи; зряла и средна възраст; предпенсионна и пенсионна възраст.

Младежите се определят като най-мобилната група на пазара на труда [1, с. 23]. Работещи при неблагоприятни условия на труд, с ниско трудово възнаграждение, те често сменят работното си място. Това е и причината работодателите да не им предлагат подходящи за тяхното образование и квалификация длъжности, свързани с допълнително професионално обучение [4, с. 619]. От друга страна, въпреки ниските

трудови възнаграждения, именно забавленията и запознанствата с нови хора са сред основните им мотиви за избор на работа в сферата на хотелиерството.

Наетите на зрялата и средна възраст в хотелиерската индустрия се характеризират с относителна стабилност на заетостта.

Към третия сегмент отнасяме кадрите в предпенсионна и пенсионна възраст. Въпреки че, тази възрастова група се определя като „ценна" за работодателите, предвид по-високото качество на трудовото им представяне, излизането им от пазара на труда е с траен характер, а завръщането им към заетостта се определя като проблематично[1, с. 23].

Изследвайки въпроса по отношение на *половата структура* на сезонно наетите, установяваме, че все повече жени избират като професионално поприще сферата на хотелиерството. Превесът на женския труд в тази икономическа дейност е свързан с преобладаващите професии от обслужващия сектор [2, с. 296]. Основни проблеми при жените се явяват връщането им на работа след отпуск по майчинство, трудно съвместяване на личния с професионалния живот и пр.

Етапите на семейния жизнен цикъл диктуват поведението на работната сила на пазара на труда, особено що се отнася до сезонната работа свързана с често отсъствие от дома, дълги часове работа и несигурност на доходите. На тази основа смятаме, че сезонно наетите в хотелиерството са представени предимно от млади несемейни хора; млади и по-възрастни семейства без или с големи деца; и пенсионери.

Образователното равнище и професионално-квалификационната структура на човешките ресурси са сред основните фактори определящи качеството на туристическия продукт, приоритетни за развитието на туризма. В тази сфера на дейност преобладават професиите, изискващи нискоквалифициран труд. Това е и причината наетите в хотелиерството да са представени предимно от нискообразовани кадри. Същевременно длъжности, изискващи нискоквалифициран труд, често се заемат от високообразовани кадри с богат трудов опит и широк кръг от компетенции. Ето защо на работата в туризма се гледа като на неперспективна и временна ангажираност, а не като на възможност за упражняването на постоянна професия.

Друг характерен аспект на извършваните дейности в хотелиерството е упражняването на дадена професия само от мъже или съответно жени. Примери за такива длъжности са камериерка и пиколо. Мнението ни е, че именно ниското квалификационно равнище на наетите обуславя и силно изразения сезоннен характер на тези длъжности.

Адаптирайки метода за сегментиране на туристическия пазар според *социалия статус* на JICNARS (Joint Industry Committee for National Readership Survey) [3, с. 101-102] към сезонно наетите, можем да направим извода, че те са представени предимно от квалифицирани и полуквалифицирани работници, както и от лица в т.нар. „най-низши равнища на съществуване". Чувството за непълноценност, формиращо се в следствие на временното наемане на работника, обезкуражава кадрите, което повлиява негативно върху трудовата им мотивация и ефективността на извършваните от тях дейности. В следствие се понижава качеството на предлагания хотелиерски продукт и желанието на хотелиерите да ангажират целогодишно тази категория работна сила.

Въз основа на гореизложеното можем да заключим, че сезонният фактор води до влошаване на качествените характеристики на човешките ресурси. Това от своя страна занижава и качествените стандарти на предлагания хотелиерски продукт. В крайна сметка сезонната заетост оказва негативно влияние не само върху наетите, но и върху

хотелиерския и туристическия бизнес.

Работните режими в сферата на хотелиерството се характеризират с работа на смени, при удължено работно време, с ограничен брой почивни дни през сезона и пр. Преумората, стресът, недостигът на свободно лично време неминуемо рефлектират както върху трудовата мотивация, така и върху семейния живот на работната сила. Така интензивността на трудовия процес през активния туристически сезон и липсата на ангажираност извън сезона, води до неравномерно физическо натоварване през годината и несигурност на заетостта при наетите в тази икономическа дейност.

Една от съществените отличителни черти на хотелиерството е наличието на зле платени работни места. Ниските равнища на работните заплати, нестабилността на доходите и неформалната заетост води до снижаване стандарта на живот на сезонно наетите, което ни дава основание да ги причислим към категорията на „работещите бедни".

Трябва да отбележим, че все по-малко работодатели виждат смисъл в това да влагат допълнителни средства в нискоквалифицирани кадри извършващи временни дейности. Недостигът на допълнителна професионална квалификация и обучение води до нерационално използване на трудовите ресурси и загуба на част от уменията и трудовите им навици извън сезона. От своя страна деквалификацията и липсата на възможности за кариерно развитие отслабва трудовата им мотивация, отчуждава ги от фирмените цели и интереси и формира негативни нагласи към работата в сферата на хотелиерството.

Изводи и препоръки

На база на гореизложеното можем да заключим, че сезонната заетост оказва негативно въздействие както върху човешките ресурси, така и върху ефективността и конкурентоспособността на хотелиерския бизнес и развитието на туристическия сектор като цяло. В условията на криза би трябвало да се обърне приоритетно внимание на проблемите на сезонно наетите като се вземат навременни и адекватни мерки за повишаване стабилността на заетостта им на трудовия пазар. По този начин ангажираността на държавата и обществото, както и хармонизирането на отношенията между социалните партньори ще допринесе за укрепването на сигурността на заетостта и доходите на сезонно наетите в хотелиерството.

Литература

1. Белева, И. Гъвкавост и сигурност на трудовите отношения (системи на трудово договаряне и организация на работното време) и рискови сегменти. Гъвкавост и сигурност на пазара на труда в България - състояние и перспективи /сборник с доклади/, С., 2008
2. Георгиев, Г., Р. Мадгерова. Въведение в туризма, Унив. изд. „Неофит Рилски", Благоевград, 2010
3. Грънчарова, Б. Сегментиране на пазара и икономически ползи за фирмите предлагащи туристически услуги, изд. „Славена", Варна, 2003
4. Фишър, С., Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. Икономика: Основи на микро и макроикономиката, изд. „Отворено общество", С., 1997
5. Шопов, Д., Л. Дулевски, Л. Стефанов, М. Паунов. Икономика на труда, изд. „Тракия-М", С., 2002

м-р Ј.Д. Босилкова
dimitrovskajasmina@yahoo.com

334.722.012.63/.64(100)

ЗНАЧЕЊЕТО НА ПРЕТПРИЕМНИШТВОТО ЗА СЕКТОРОТ НА МСП ВО МЕЃУНАРОДНИ РАМКИ

Абстракт:

Процесот на глобализација со себе носи многу промени. Како резултат на истиот земјите во светот се принудени постојано да се во чекор со новонастанатата состојба и да одговорат на предизвиците што ги носи глобализацијата. Клучен тренд за нивен развој е поттик и развој на претприемничкиот дух што подразбира и развој на стратегија со која компаниите, не само големите туку особено малите и средните да ја исполнат својата цел и мисија за своето постоење, а воедно и да одат во чекор со промените. Претприемништвото како процес нуди бројни можности за бизнисот, па од тие причини, како во светски рамки така и кај нас му се посветува посебно вниимание, а тоа подразбира и формирање на засебни институции за негова поддршка.

Клучни зборови: глобализација, претприемништво, сектор на мали и средни претпријатија

Некаде кон крајот на 80-тите години на 20 век, еден нов термин стана популарен во секојдневниот говор- терминот глобализација. Употребата на овој термин требаше да го објасни брзиот и експлозивен развој на економијата, политиката, формирањето на јавното мнение и демократијата во светски рамки. Но наместо да внесе јаснотија и полесно разбирање на новонастанатите состојби, овој термин внесе забуна и недоразбирање, како меѓу обичниот човек, така и меѓу многубројните експерти што се обидуваа да ги протолкуваат и предвидат последиците од она што го подразбираме под терминот глобализацијата. Меѓутоа кога станува збор за тоа како определена држава или регион ќе реагира на процесот на глобализација, не би требало да ја изгубиме од вид економската, општествената и географската положба на таа земја или регион, во светот. Имено, голем број држави мора да ја приспособат сопствената легислатива во однос на заштита на човековата средина, правата на работникот, квалитетот на производот и слично, со барањата што пред нив ги поставува глобализацијата. Сепак последните 20 години од XX век, фактот дека националните економии во процесот на глобализација се јавуваат како единици кои оперираат на светско ниво и во реално време, подразбира дека се доведуваат и во состојба на постојан проток на капитал, стока, суровини, информации. Притоа организациите во такви економии се длабоко интернационализирани и меѓусебно поврзани во светски рамки. Двигател во процесот на глобализацијата се големите мултинационални компании длабоко потпомогнати од интернационалните комапнии и банки, но честопати поради нивните неразумни одлуки и ограничувања ја поставуваат дилемата дали и колкава е потребата од актуелизација на секторот на малите и средните претпријатија. Воглавно од таму произлегуваат големиот број обвинувања упатени кон процесот на глобализација, за огромната можност што им ја дава на големите компании, а многу помалку на малите групи, компании и поединците. Решението мора да се бара во надминување

на односот кој го воспостави самиот процес на глобализација и да му се даде прилика на секторот на мали и средни претпријатија да стане водечки столб за економски раст и развој. Тоа е и поради фактот дека последните децении на развој носат обележје на крупни промени, кои се случуваат во економијата насекаде во светот, а носители на економскиот развој се токму оние претпријатија кои со својот квалитет и успешност манифестираат конкурентност и подобрување на пазарната позиција.[1] Новите можности за развој често се поврзуваат за иновации, каде малите фирми имаат доминантна улога. Во глобала земено корисноста од малите иновации е од големо значење за економијата. Маите фирми се склони да ги развиваат технологиите за помалите пазари. Претприемништвото може да се набљудува и анализира низ придонесот за економскиот раст, отворањето на нови работни места и зголемувањето на конкуренцијата, а истражувајќи во светот се повеќе се нагласува значењето на претприемништвото во малите бизниси.

Постојат многубројни причини за оживување на малите бизниси, пред се заради намалувањето на значењето и компаративните предности на големите фирми во голем број сектори. Исто така, дерегулацијата и приватизацијата во многу земји влијаеле на тоа малите фирми да станат доминантни во креирањето на нови работни задачи особено во САД и тоа во почетокот на 80-тите години. Исто така многу држави од ОЕЦД го промовираа значењето на малите фирми а развојот на истите. На основа на изстражувањата може да се заклучи дека многу бизниси настанале со експанзија на малите фирми. Растот на ваквите фирми ја зголемува конкуренцијата, специјализацијата и различноста, што е поттик поголем за економски раст. Претприемничките фирми имаат исклучително големо значење за економскиот раст што ги става во стратешка смисла во фокусот токму нив.[2]

Праксата во светски размери го користи претприемништвото како средство за постигнување на самостоен развој. Приватниот сектор низ малите и средните претпријатија ги поттикнува развојните можности вклучувајќи ги граѓаните во претприемништвото и ја намалува социјалната тензија што е составен дел во првите денови на транзициониот процес.[3]

Кај нас постои Агенција за поддршка на претприемнштво формирана како државна институција, основана токму за таа цел: реализација на програмата на мерки и активности за поддршка на претприемништвото и создавање конкурентност на малото стопанство во Република Македонија. Агенцијата е најрелевантната институција на национално ниво за импелементација и координација на домашната и меѓународната поддршка наменета за секторот на малото стопанство. Агенцијата за поддршка на претприемништвото во РМ преку својата програма за поддршка за 2011 година понуди уредување на намената на средствата за поддршка на претприемништвото, конкуренцијата и иновативноста на малите и средните претпријатија. Покрај останатите мерки, Агенцијата понуди и: организацијата на локални семинари за иновации и претприемништво (организирање на две регионални презентации за промоција на значењето на иновациите и организирање на 10 работилници за иновации и претприемништво со цел подигање на свеста на претприемачите и другите инволвирани страни за значењето на иновациите и претприемништвото и зголемена употреба на

1 Radoslav Avlijas, Preduzetnistvo, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010

2 Mirjana Radović Marković , Dušan Marković, Uticaj preduzetnistva na privredni razvoj i samozaposljavanje: Evropska unija, zemlje istocne i zapadne Evrope ,Institut ekonoskih nauka ,Beograd,Beogradska poslovna škola, Beograd

3 Ivan Stanisavljević , Vladimir Đorđević, Predrag Stanisavljević , Radmilo Nikolić, Preduzetnistvo- mala i srednja preduzeca, Centar za ekonomiku domaćinstva Leskovac,Tehnički fakultet Bor

иновативните и И&Р алатките во претпријатијата; организирање на глобална недела на претприемништвото и тематски настани во текот на ГНП во соработка со инкубатори, комори, деловни здруженија, факултети и средни училишта со цел зголемување на свеста на младите луѓе за отворање сопствен бизнис и подобрување на имиџот на претприемачите и многу други активности со кои би се развило претприемништвото и малото стопанство во Република Македонија преку реализација на приоритетните проекти.

Според ова, очигледно е дека дека создавањето на глобална мрежа од мали и средни прептријатија претставува фокус на интерес и истражувања за развој на претприемништвото.[4] Секторот на малите и средните претпријатија е важна компонента на производствениот систем, па нивниот развој не е тактички потег во сегашниот актуелен момент, туку важен услов за ефикасен економски развој и решавање на многу социјални прашања не само во светски рамки туку и за нашата присутност на меѓународниот пазар.

Користена литература:

1. Kokeza,Gordana, Menadzment strategije u uslovima globalizacije,Tehnološko-metalurški fakultet, Beograd, Jagodina, 2006
2. Dragana Živković, Djordje Nikolić, Marija Savić, Nevena Ristić, Živan Živković, Analiza preduzetnickih aktivnosti na podrucju Borskog Zajecarskog okruga u uslovima tranzicione ekonomije, Univerzitet u Beogradu, Tehnički fakultet u Boru, Odsek za menadžment,Zbornik radova, Zajecar, Srbija, 2009
3. Radoslav Avlijac, Preduzetnistvo i menadment malih i srednih preduzeca, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2008
4. Radoslav Avlijas, Preduzetnistvo, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010
5. Mirjana Radović Marković , Dušan Marković, Uticaj preduzetnistva na privredni razvoj i samozaposljavanje: Evropska unija, zemlje istocne i zapadne Evrope ,Institut ekonoskih nauka ,Beograd,Beogradska poslovna škola, Beograd
6. Ivan Stanisavljević , Vladimir Đorđević, Predrag Stanisavljević , Radmilo Nikolić, Preduzetnistvo- mala i srednja preduzeca, Centar za ekonomiku domaćinstva Leskovac,Tehnički fakultet Bor
7. Aleksandar Vasiljević, Milica Radović, Snežana Radukić, Konkurentnost kompanija kao odgovor na izazive globalnog okruzenja, Fakultet za pravne i poslovne studije Novi Sad, Ekonomski fakultet Niš, Zajecar, 2011

4 Dragana Živković, Djordje Nikolić, Marija Savić, Nevena Ristić, Živan Živković, Analiza preduzetnickih aktivnosti na podrucju Borskog Zajecarskog okruga u uslovima tranzicione ekonomije, Univerzitet u Beogradu, Tehnički fakultet u Boru, Odsek za menadžment,Zbornik radova, Zajecar, Srbija, 2009

Докторант Зинаида Стоилова
Югозападен университет „ Неофит Рилски“ Благоевград

334.722.012.63/.64:658.14/.17(497.2)

ИНВЕСТИЦИОННИЯТ ПРОЦЕС В МАЛКИЯ И СРЕДНИЯ БИЗНЕС В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОД НА КРИЗА

Ключови думи: инвестиции, инвестиционен процес, малък и среден бизнес, криза, конкурентоспособност.

PhD candidate Zinaida Stoilova
“Neofit Rilski” Southwest University of Blagoevgrad

INVESTMENT PROCESS IN THE SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN BULGARIA IN TIME OF CRISIS

Key words : investing, investment process, small and medium business, crisis, competitiveness.

Abstract: The problem of investing is of particularly great importance for the small and medium business. Investing appear to be a key prerequisite for the achievement of a competitive advantage. This work reveals the investment process of small and medium business investment activities on their competiveness. An analysis is made of the major issues and indicators of these enterprises with regard to their investment activities.

Постигнатата и поддържана макроикономическа стабилност в страната стимулира инвестиционната активност на бизнеса. Като цяло инвестиционните разходи в България, в това число и в малките и средни предприятия, нарастват след 1998г. Тази положителна тенденция обаче е значително по-силно изразена в други по-големи, предимно производствени и технологично развити корпорации.

Изоставането на малките и средни предприятия / МСП / , независимо от отрасъла, в технологичното и техническото обновление на производството спрямо страните от Европейския съюз продължава да е голямо. Последиците от него върху конкурентоспособността са известни. Активизирането на инвестициите и иновациите става възлов проблем в развитието на МСП предвид качеството им на основен конкурентообразуващ фактор.

Определено трябва да се подчертае, че водеща роля, място и отговорност в решаването на този проблем имат фирмите, респективно техните собственици, мениджмънт и персонал. Първостепенна задача на фирмено равнище е качественото усъвършенстване на мениджмънта на инвестициите и иновациите, разработването на иновационни стратегии, портфейли от иновационни проекти, механизми за партньорство между фирмите, както и между фирми и научни организации. Това обаче, при по-голяма част от МСП практически е невъзможно, тъй като всички тези дейности

и роли се изпълняват обикновено от собственика. С изключение на сравнително тесен кръг предимно фирми в хранително-вкусовата промишленост и някои печеливши производства, останалите фирми нямат "писани" иновационни стратегии. По-голямата част от фирмите не разполагат и с професионално подготвени специалисти в тази област, т.е. ресорът не е изграден професионално-кадрово на фирмено равнище.

Анализ и обсъждане

Протичането на инвестиционния процес е свързано с продължителното заделяне на значителни по своите обеми ресурси. Това оказва пряко и непосредствено влияние върху равнището и динамиката на икономическата ефективност, както на инвестициите, така и на производството като цяло. На практика основният параметър, посредством който инвестиционният процес влияе върху ефективността на една организация, е факторът време. Колкото по-дълъг е даден инвестиционен процес, през който се създават основни активи, толкова по-неблагоприятни ще бъдат последствията за ефективността.

Съществуват няколко определения за инвестиционен процес, Р.Кънчев приема, че "инвестиционният процес включва всички дейности по определянето и влагането на парични средства, материали (в общия смисъл) ресурси на жив труд за ново строителство, разширение, реконструкция и модернизация и предаването в редовна експлоатация на новите и усъвършенстваните действащи производствени непроизводствени основни активи"[1]. Други автори определят инвестиционния процес, като реализация на инвестициите с цел разширено възпроизводство на основните активи. Л. В. Брачинский дава разширено тълкуване на инвестиционния процес, който обхваща както възпроизводството на основните активи, така и производственото им използване, образуването на активите за възвръщане и натрупване и извършването на нови инвестиции.

На основата на цитираните определения можем да определим, че основни области на инвестиране в бизнеса и конкретно в малкия и средния бизнес са инвестиции в дълготрайни материални и нематериални активи, инвестиции в персонала, инвестиции в краткотрайни активи, инвестиции във финансови активи.

Най-ярко инвестиционният процес в малкия и средния бизнес в България се откроява по отношение на дълготрайните материални активи. Това е така, тъй като дълготрайните материални активи са особено важни за осъществяването на основната дейност на предприятията, за повишаването на производителността на труда, за производството на висококачествени изделия и не на последно място за повишаване на конкурентоспособността им. Инвестициите на малките и средните предприятия в дълготрайни материални активи по години за периода 2008-2011 г. са представени в таблица 1.

Целта на инвестиционния процес е поддържането, разширяването и усъвършенстването на материално-техническата база на производството. Той включва множество етапи и различни участници, осъществява се на основата на отделни икономически отношения.

Следователно инвестиционният процес обхваща икономическите взаимоотношения и всички дейности (проучване, проектиране, строителство, усвояване) на инвеститорите, проектантите, строителите и стопаните на основните активи по обновяването, разширяването и усъвършенстването на основните активи

1 Димитров Д., И. Георгиев. Инвестиционни решения в промишлените системи, Варна 1986 с. 10

с производствено и непроизводствено предназначение. Могат да се посочат няколко аргумента в подкрепа на становището за разширеното тълкуване на границите на инвестиционния процес:

а) възвръщането на инвестиционните средства е важно условие за следващо инвестиране в промишлените системи;

б) инвестициите, които използват стопанските организации, имат за източник преди всичко амортизационните отчисления и печалбата. Поради това съществува тясна връзка между резултатите от производствено-стопанската дейност и възможностите им за инвестиране;

в) нарастването на ролята на бизнес организацията като инвеститор изисква събиране и анализ на информацията за няколко последователни инвестиции;

г) в условията на ноу – хау времето между две инвестиции се скъсява, което налага задълбочен анализ на възвращаемостта на инвестираните ресурси;

д) сроковете и степента на възвращаемост на инвестициите действително характеризират по-пълно крайния резултат от дейността на всички участници в инвестиционния процес – инвеститори, проектанти, строители. Ориентацията към резултатите от функционирането на съответния промишлен обект е база за търсене на общ критерий за оценка и постигане на еднопосочност с интересите на колективите, които използват съответните основни активи[2]. Активите са тези обекти, в които предприятието е направило дългосрочни инвестиции за осъществяване на дейността си. Те характеризират стопанските възможности на предприятието, неговата производствена мощ и състояние.

По данни на НСИ разходите за придобиване на Дълготрайни материални активи / ДМА / са:

Таблица 1. – разходи за придобиване на ДМА

Икономически дейности (А10)	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
				Хил.лв.
Общо	29 424 189	21 274 280	16 218 269	17 913 925
Селско, горско и рибно стопанство	930 583	840 774	914 565	1 469 798
Добивна, преработваща и друга промишленост; доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	9 105 630	6 581 361	5 103 531	5 361 442
Строителство	3 921 707	2 174 458	1 369 398	1 146 482
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети; транспорт, складиране и пощи; хотелиерство и ресторантьорство	6 828 360	4 431 078	3 887 223	4 142 678
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	799 846	574 915	733 488	600 098
Финансови и застрахователни дейности	718 130	463 848	319 539	424 117

2 www.cet-vtu.com

Операции с недвижими имоти	3 788 817	3 458 665	1 592 460	2 497 378
Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности	1 260 356	1 290 566	775 105	833 228
Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална дейност	1 787 209	1 129 341	1 254 608	1 215 262
Други услуги	283 551	329 274	268 352	223 442

Източник: www. nsi.bg

Анализът на данните от таблицата показва тенденция на значително намаление на инвестиционните разходи на предприятията за разглеждания период, въпреки известното им нарастване в последната наблюдавана година. Това е период, в който е значително влиянието на световната икономическа криза, която особено силно се отрази върху малкия и средния бизнес в световен мащаб. Докато в началото на периода – 2008 г., общият обем на инвестиционните разходи за дълготрайни материални активи е 29424189 хил. лв., то в края на периода темпът на прираст е отрицателен (- 64%). Това говори за невъзможност на малките и средните предприятия да обновяват своите дълготрайни материални активи, което в бъдеще би затруднило тяхната цялостна дейност.

Важно значение за развитието на сектора на малкия и средния бизнес имат и преките чуждестранни инвестиции.

Привличането на чуждестранни инвестиции в страната е резултат от икономическото развитие на икономиката и наличието на рентабилни инвестиционни възможности. Фактор за икономически растеж не са паричните потоци от преки чуждестранни инвестиции , които счетоводно увеличават брутния вътрешен продукт / БВП / в страната, а натрупването и създаването на капитал – физически, човешки и институционален – който обуславя увеличението на производителността на труда. Техническото обновление и натрупването на капитал в икономиката се финансират чрез (1) спестявания в икономиката, т.е. отлагане на днешното потребление с цел инвестиране в рентабилни производства и бъдещо потребление и (2) привличане на спестявания от чужди икономики, т.е. привличане на чуждестранни инвестиции.[3]

Периодът 2005 год.-2008 год. се характеризира с непрекъснатото нарастване на чуждестранните преки инвестиции в България, докато през 2007 год. достигат рекордното ниво от 17,7 милярда лева или близо 30% от брутния вътрешен продукт. Една година по-късно, през 2008 в резултат на световната финансова криза инвестициите в страната намаляват до 13 милярда лева, но съгласно доклада на Конференцията на Обединените нации за търговия и развитие / УНКТАД / страната заемаше второ място по привлечени инвестиции в света, докато през 2005 год. е заемала 12-то място. През 2009 год. и 2010 год. нарастналият инвестиционен риск вследствие на настъпилата глобална криза води до силен спад на инвестициите в България. 2012 година мина под знака на задълбочаващата се европейска дългова криза. На този фон икономическият

3 Доклад на Делойт и Туш по поръчка на Министерство на икономиката, озаглавен "Анализ на международния инвестиционен климат и на възможностите на България за привличане на инвестиции ". / Относно инвестиционната среда в България и стратегиите за привличане на чуждестранни инвестиции - Адриана Младенова, Димитър Чобанов/

растеж в страната е минимален, но все пак българската икономика чисто формално все още не е в рецесия. Един от водещите индикатори за икономиката е притокът на чужди инвестиции в страната.

От една страна, преките инвестиции в страната продължават да бъдат на много ниски нива в сравнение с периода преди кризата – около 5 пъти по-малко. От друга страна, обаче вече трето поредно тримесечие има ръст на инвестициите, които достигат 1.6 млрд. евро за последните 12 месеца до март 2012 г. при 1.2 млрд. евро точно година по-рано.[4] През 2013 година Агенцията за чуждестранни инвестиции очаква 2,5 милиарда евро чуждестранни инвестиции, което ще е почти 20% повече от 2012 година, като не малка част от тези средства да бъдат пренасочени към основните двигатели на икономическо развитие – конкурентоспособност, икономика на знанието и иновации в сектора на МСП, които имат изключителен принос ра развитието на регионалната икономика и осигуряването на работни места.

Таблица 2. Чуждестранни преки инвестиции в предприятията от нефинансовия сектор по икономически региони.

Икономически дейности / А38 /	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
				Хил.евро.
ОБЩО ЗА СТРАНАТА	19185002,9	20441581,2	22114446,3	21644918,0
Селско, горско и рибно стопанство	107842,6	76126,6	84754,3	91479,6
Добивна промишленост	173119,6	411615,9	435955,5	512678,8
Производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия	712775,3	769314,4	905576,0	874257,1
Производство на текстил, облекло, обувки и други изделия от обработени кожи без косъм, обработка на кожи	835854,7	653921,4	637621,3	651649,6
Производство на дървен материал, хартия, картон и изделия от тях (без мебели); печатна дейност	281217,7	200761,2	268873,3	215140,8
Производство на кокс и рафинирани нефтопродукти	..	209338,1	..	..
Производство на химични продукти	509271,4	455644,5	488693,1	467517,9
Производство на лекарствени вещества и продукти	..	25506,4	..	..
Производство на изделия от каучук, пластмаси и други неметални минерални суровини	764755,6	848181,4	854737,3	846197,1

4 www.iwatchbulgaria.com

Производство на основни метали и метални изделия, без машини и оборудване	627777,4	452549,3	702924,3	1026150,0
Производство на компютърна и комуникационна техника, електронни и оптични продукти	62129,1	60923,1	68482,7	85651,9
Производство на електрически съоръжения	160178,8	186522,0	241182,3	219849,6
Производство на машини и оборудване , с общо и специално предназначение	279167,4	225594,5	263326,4	327281,5
Производство на превозни средства	90769,9	98563,8	92690,3	138851,3
Производство на мебели; производство, некласифицирано другаде; ремонт и инсталиране на машини и оборудване	70577,9	81570,4	74839,8	81753,3
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	1300726,3	1525985,2	1973864,9	1878572,3
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	132921,8	169654,0	164889,0	167855,4
Строителство	1121436,9	1234384,6	1291520,0	778273,7
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	3004269,7	2802913,8	3510073,5	3276625,8
Транспорт, складиране и пощи	175253,6	186281,5	216928,1	271043,6
Хотелиерство и ресторантьорство	360027,2	405378,5	484369,7	585567,9
Издателска дейност, създаване на аудио-визуални произведения, радио-и телевизионна дейност	257814,0	93186,9	102911,5	47424,5
Далекосъобщения	3465437,1	3378061,0	2756068,3	2406010,8
Дейности в областта на информационните технологии и информационни услуги	103850,8	104792,2	133400,7	169957,1
Операции с недвижими имоти	2903618,8	3960176,9	3680104,3	3476626,5

Юридически, счетоводни, архитектурни и инженерни дейности, технически изпитания и анализи; консултантски дейности по управление	939356,7	864587,8	923703,4	1071930,4
Научноизследователска и развойна дейност	842,2	15146,2	..	..
Рекламна и ветеринарномедицинска дейност; други професионални дейности	..	663694,4	..	..
Административни и спомагателни дейности	132838,6	163190,8	196643,6	236854,4
Образование	1475,0	3931,2	3205,3	4927,0
Хуманно здравеопазване	8201,2	..	..	..
Медико-социални грижи с настаняване и социална работа без настаняване	5,5	..	..	..
Култура, спорт и развлечения	84614,3	96450,6	83118,3	80612,5
Други дейности, некласифицирани другаде	5279,9	..	5072,6	6186,5

Източник НСИ (www.nsi.bg)

Забележка :, ..' – конфиденциални данни

Преките чуждестранни инвестиции в България са нараснали с 68% до 873 млн. евро за първите осем месеца на 2012 год., но това се дължи главно на отпуснати заеми от чуждестранни компании към дъщерните им дружества в България, показва статистиката на Българската народна банка (БНБ). Под формата на вътрешнофирмени заеми в страната до август 2012 са постъпили 324 млн. евро повече, отколкото за същия период на 2011 г., инвестициите в дялов капитал са се увеличили с 56 млн. евро, а от вече натрупаните печалби са изтеглени 19.1 млн. евро. Така нетното увеличение на инвестициите у нас е 356 млн. евро. Теоретично инвестицията в капитал представлява по-твърд ангажимент, докато при заемите има чувствително по-големи колебания и те могат да бъдат изтеглени много по-бързо. Това е така, тъй като трудно може от статистиката да се отсеят кредитите, предназначени за разширяване на дейността, от такива за оперативни цели.

Преките чуждестранни инвестиции са сред главните фактори за дългосрочен икономически растеж в България заедно с еврофондовете. Банковото кредитиране все още остава слабо, а при структурата на българската икономика потреблението не може да е двигател. Преките инвестиции са и своеобразна оценка и на икономическата политика и бизнес климата в страната. Конкретно за август 2012г. БНБ отчита приток от 21.6 млн. евро при 139.9 млн. евро през 2011 г. Новите данни обаче са предварителни и често търпят корекции при последващото им ревизиране (по-често нагоре). Така например през 2011 година обявените първоначални числа за инвестициите са били за 36.7 млн. евро, или след събраните през последните 12 месеца нови данни те са нараснали близо 4 пъти. За осемте месеца пък първоначално през 2011 г. са били

отчетени 225.6 млн. евро инвестиции, или над два пъти по-малко от актуалното число 516.5 млн. евро. В по-дългосрочен план за изминалите 12 месеца от миналия август до края на август тази година преките чуждестранни инвестиции в България са 2.1 млрд. лв., или двойно повече в сравнение с предходните 12 месеца.[5]

Заключение

За да постигне висок, устойчив и дългосрочен икономически растеж, България трябва да създаде условия за повишаване конкурентоспособността на малкия и среден бизнес и конкурентоспособността на икономиката като цяло. Технологичната изостаналост на България и необходимостта от внедряване на нови съвременни технологии в производството изискват привличане на нови капитали.

Бизнес средата в България все още не функционира достатъчно ефективно, за да насърчава предприемачеството, за да стимулира привличането на голям обем преки чуждестранни инвестиции (необходими за структурно и технологично преустройство на икономиката ни за преминаване от "инвестиционно-ориентиран" към "иновационно-ориентиран" тип) и за да насърчава ефективната конкуренция между икономическите субекти като цяло, което е съществена пречка пред повишаване конкурентоспособността на бизнеса и икономиката на страната. В този смисъл, провеждането на подходяща политика към малките и средни предприятия в нейните съвременни измерения с цел подобряване ефективността на функциониране на бизнес средата е ключов фактор за постигането на дългосрочен устойчив икономически и социален просперитет.[6]

Глобалната финансова криза и отражението й върху българската икономика сложиха край на един модел на развитие, който очевидно не беше устойчив в по-дългосрочен план. Основният проблем беше в структурата на чуждестранните инвестиции, която не беше насочена към търгуемия сектор, а преди всичко към недвижимите имоти и финансовия сектор. Такава структура на инвестициите насърчаваше предимно строителството, което е силно процикличен сектор, и негативните резултати не закъсняха. Размерът на дефицита по текущата сметка растеше, което само по себе си беше много тревожно, но още по-притеснително бе рязкото влошаване на международната инвестиционна позиция, чиито негативни стойности преминаха границата на 100% от БВП.[7] Малките и средни предприятия са ключово звено в икономиката, тъй като не само произвеждат значителна част от брутния вътрешен продукт в регионите, но и създават заетост, която в условията на финансова криза осигурява социална и финансова стабилност на населението.[8]

Кризата от 2009 година се отрази негативно върху цялата икономика. Особено силно отрицателно влияние оказа върху развитието на малкия и среден бизнес и неговите направления. Редица предприятия прекратиха своята дейност, други я свиха, стремейки се да реализират икономии, за да се съхранят. Ако могат да се извлекат някакви позитиви от кризата, то те са свързани с необходимостта от преосмисляне на цялостния модел на развитие, наложил се през последното десетилетие. Доколкото

5 www.capital.bg

6 Доклад - Насоки за икономическо развитие на България 2005-2010 г. - Център за икономическо развитие София 2005 г. с. 40-41

7 ГОДИШЕН ДОКЛАД - ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ И ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ: ОЦЕНКИ И ОЧАКВАНИЯ
Специален фокус: „Конкурентоспособност на българската икономика",ГорексПрес ,София, 2012 г.

8 Министерство на регионалното развитие и благоустройството, Национална стратегия за регионално развитие / НСРР / на Република България за периода 2012-2022, София 2012 година

българската икономика продължава да изпитва недостиг на капитали, финансирането отвън по необходимост ще продължи да играе важна роля. Въпросът следователно се свежда до формата на това финансиране – дали трябва да се залага на възстановяване на потоците от преки чуждестранни инвестиции, или да се форсира върху износа, който да осигури финансови ресурси за инвестиции в реални активи, които да доведат до устойчив икономически растеж.

Използвана литература

1. Димитров Д., И. Георгиев. Инвестиционни решения в промишлените системи, Варна 1986 с. 10
2. www.cet-vtu.com
3. Доклад на Делойт и Туш по поръчка на Министерство на икономиката, озаглавен "Анализ на международния инвестиционен климат и на възможностите на България за привличане на инвестиции ". / Относно инвестиционната среда в България и стратегиите за привличане на чуждестранни инвестиции - Адриана Младенова, Димитър Чобанов/
4. www.iwatchbulgaria.com
5. www.capital.bg
6. Доклад - Насоки за икономическо развитие на България 2005-2010 г. - Център за икономическо развитие София 2005 г. с. 40-41
7. ГОДИШЕН ДОКЛАД - ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ И ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ: ОЦЕНКИ И ОЧАКВАНИЯ
8. Специален фокус: „Конкурентоспособност на българската икономика",ГорексПрес ,София, 2012 г.,с.32
9. Министерство на регионалното развитие и благоустройството, Национална стратегия за регионално развитие / НСРР / на Република България за периода 2012-2022, София 2012 година

Д-р Крсте Шајноски
М-р Влатко Пачешкоски

339.9-027.511(100-773)

СИСТЕМОТ НА МЕЃУНАРОДНИ ЕКОНОМСКИ ОДНОСИ И ЗЕМЈИТЕ ВО РАЗВОЈ ВО ЕРА НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Апстракт

На денешното ниво на општествено економски развој националните граници се претесни и нужна е потребата од заедничко глобално сознавање, уважување и регулирање односно разрешувње на прашањата и проблемите кои ги тангираат сите земји и народи, независно од континентот каде припаѓаат и нивото на развиеноста. Оваа состојба се јавува како резултат на се поголемата и поразновидна меѓузависност помеѓу државите во светот и светската економија. Како фундаментални проблеми со кои се соочува човештвото денес во овој труд ќе ги истакнеме и анализираме следните проблеми :продлабочување на јазот помеѓу развиените и неразвиените земји; демографскиот раст и невработеноста; меѓународниот долг и должничката криза; системот на меѓународни економски односи.

Клучни зборови: систем, економски односи, земји во развој, развиени земји, глобализација.

Меѓународните економски односи и земјите во развој во услови на глобализација

Системот на меѓународни економски односи, се регулира на истиот начин како што е поставен уште пред 5 децении, според концептите и интересите на земјите кои во тоа време го имаа приматот во светското стопанство. Кога земјите во развој започнаа да се појавуваат на светската сцена, по Втората светска војна, тие се соочија со систем кој не им одговара и којшто систем ги промовира исклучиво интересите на развиените земји.

Денес, кога се во тек крупни промени во светот и во мултилатералната соработка, ЗВР, се маргинализирани на светската политичка и економска сцена. Всушност, тие се принудени тежиштето на своите активности да го пренесат на меѓународните организации кои се основни промотори на меѓународната економска соработка, како што се Светската трговска организација, Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка, кои исклучиво се во функција на развиените земји.

Иако формално сите земји членки, се согласуваат дека земјите во развој треба да обезбедат подобри услови за развој, конкретните акции во тој правец, се одвиваат многу тешко и со отпор од развиените земји. Всушност станува збор за прилично радикални ставови и длабоко всадени принципи и правила на постоечкиот систем.

Институционална рамка на системот на меѓународни економски односи во ера на глобализација

Да го истакнеме на пример принципот на недискриминација, што е темел на кој почива теоријата и праксата на меѓународната трговија. Кога земјите во развој ја изразија потребата, тој принцип да не се применува во меѓународната трговија за ЗВР

и да им се одобри преференцијален третман, тоа беше доживеано како вистински шок. Оценето беше, дека со таквата постапка ке биде нарушен темелот на системот за меѓународна трговија и дека тоа ќе доведе до дискриминација во меѓународната размена и сл. Исто така неразвиените држави никогаш немаат остварено право на пристап на пзарите на развиените земји. Тој проблем е присутен до денес. Субвенциите од развиените земји коишто им ги даваат на своите производители ги прават поконкурентни наспроти производите од земјите во развој.

Во претходно наведените состојби од меѓународната трговија најсилно се рефлектираат спротиставените интереси на земјите. Овие, и уште многу други трговски проблеми го потресуваат меѓународниот трговски систем и ја нарушуваат неговата стабилност. Истовремено со тоа се наметнува и потребата од негова реформа. Иницијалните напори за ново конципирање на меѓународниот трговски систем се направени од страна на институциите преку кои се регулирани меѓународните трговски односи. Тие реформи се однесуваат на : натамошна либерализација и ширење на светската трговија за зголемување на благосостојбата на сите земји особено на неразвиените земји; јакнење на улогата на СТО, подобрување на системот на мултилатерална трговија врз начелата и принципите на СТО, се со цел за засилена мултилатерална дисциплина.

Вака поставената институционална концепција и ориентација декларативно е многу попрогресивна. Меѓутоа, практиката предупредува дека доколку не се реализираат порадикални промени во вкупните општествено-економски односи, таа ќе остане нереализирана.

Трансформациите и прилагодувањата на СТО и другите меѓународни организации кои ги регулираат меѓународните економски односи се неопходни. СТО постојано се трансформира, оваа организација настанала од трансформацијата на претходно формираниот систем за регулирање на трговските односи –конференцијата за царини и трговија ГАТТ којашто заради прилагодување на кон економските односи во тоа време мораше да биде изменета. Ваквите промени се однесуваат и на политиките на Светката банка како и на Меѓународниот моетарен фонд. Самиот ММФ, врши наметнување на својата владеачка политика во земјите во развој, ветувајки им пристап до капитал, доколку тие ѓи прифатат неговите одлуки за монетарната, фискалната и трговската политика. Тоа не се само консултации, тоа се всушност ултиматиуми кои што мора да бидат прифатени за да се добие, пристап на пазарот на капитал како и за да се добијат развојни програми и финансирање од Светската банка во ЗВР. Овие прашања се испреплетуваат со социјалната политика во секоја од земјите поединечно. Поради таквото испреплетување настанувале и внатрешни конфликти во ЗВР, како и губење на власта на владите коишто своите избори ги добиле на демократски начин.

Затоа огромни се напорите за долгорочна консолидација помеѓу ЗВР и меѓународните институции, и тие напори се насочени кон акцентирање на потребата од конвергентност на економските перформанси, како приоритетен и нужен предуслов и пронаоѓање на начини што ќе обезбедат значаен степен на дисциплина и координација за спроведувањето на националните економски политики.

Оттука, поаѓајќи од комплексноста и условеноста на вкупните промени во меѓународните економски односи, може да се констатира дека решавањето на проблемите со кои се судираат тие, мора да се бара во поширок контекст, односно да се опфатат финансиските,монетарните, трговските и технолошко-развојните структури. Иако, денес, заради наведените неусогласености и конфликти, не постои

глобална развојна стратегија, сепак, долгорочно гледано, таа претставува неизбежна перспектива.

Свеста за основните цивилизациски вредности на новото глобално општество ќе го даде моделот на одржлив развој, според кој треба да има место за сите, доволно простор за развој и квалитетен живот на сите народи и земји со хуманизација на односите во светот.

Заклучок

Системот на меѓународни економски односи кој егзистира еден подолг временски период во прегратките на процесот на глобализација а чиии што консеквенции најмногу се чувствуваат денес, мора да се решаваат преку заедничка акција на сите земји во светот. И тоа пред се како резултат не се поголемиот степен, интензитет и динамика на меѓузависноста на националните економии во светската економија, а не од алтуристички побуди. Тргнувајќи од тука, земјите во развој треба да имаат порамноправно учество во меѓународните економски односи, а тоа истовремено би значело и порамноправен третман во меѓународните финансиски и трговски институции. Имено на тој начин би се иницирала и порамноправна распределба на ефектите од учеството во меѓународните финансиски и трговски текови.Истовремено тоа би значело и намалување на дискрепанцата помеѓу развиените земји и земјите во развој, намалување на надворешниот долг и невработеноста, и подобрување на функционирањето на системот на меѓународни економски односи.

Литература

1. "A Fair Globalization, Creating Opportunities for all" WORLD COMMISSION ON THE SOCIAL DIMENSION OF GLOBALIZATION Washington DC, 2011
2. Douglas D. Jr. Southgate, Douglas H. Graham, and Luther G. Tweeten "The World Food Economy", Malden, MA : Blackwell, 2008
3. Donald M. Snow, "Distant Thunder: Third World Conflict and the New International Order", New York, 2005
4. Felix Moses Edoho "Globalization and the New World Order: Promises, Problems, and Prospects for Africa in the Twenty-First Century", Population council NY, 2012
5. Jagdish Bhagwati "Lectures on International Trade", Columbia University, 2011
6. 0Wallerstein , I. World-Systems Analysis: An Introduction. Durham, North Carolina: Duke University, 2009

К. Мишева 336.226.13:336.763.268(497.7)
Правен факултет Универзитетот Гоце Делчев – Штип , kristina.miseva@ugd.edu.mk
М. Андонов
Факултетот за правни науки при Универзитетот Американ Колеџ Скопје,
andonov@uacs.edu.mk

НЕКОИ АСПЕКТИ И ДИЛЕМИ КАЈ ОДАНОЧУВАЊЕТО НА УДЕЛИ ИЗДАДЕНИ ОД ИНВЕСТИЦКИТЕ ФОНДОВИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Инвестициските фондови се важна алка во процесот на пазарот на капитал. Тоа се професионално управувани организации, кои иако вложуваат по принципот на диверзификација, сепак не се имуни на ризиците со кои се соочува секој институционален инвеститор на пазарот на капитал.

Законот за инвестициски фондови дефинира дека *отворениот фонд и приватниот фонд претставуваат посебен имот, без својство на правно лице, чии сопственици на документите за удел имаат право на сразмерен дел од добивката во фондот и право да бараат откуп на документите за удел.*[1] Од ова јасно се нагласува *правото* на инвеститорот во секој момент да купи удел и *обврската* на друштвото за управување со инвестициски фондови на секој сопственик во било кое време да му исплати дел или сите документи за удел, при што на клиентот му се признава цена во согласност со Проспектот и Статутот на фондот. Имено, сопствениците на уделите стекнуваат одредени права и обврски врз основа на документот за удел согласно Законот, Статутот и Проспектот на фондот[2]. Правата од уделите произведуваат правно дејство од моментот на запишувањето во регистарот на удели. Тоа се лични имотни права кои не можат слободно да се пренесуваат освен по основ на наследство или договор за поклон. Инвестирањето се врши со индивидуално вложување (уплата) исклучиво на парични средства со што вложувачите стануваат сопственици на документи за удел, а со тоа и сопственици на сразмерен дел на имотот на фондот. Документите за удел се издаваат во дематеријализирана форма и се запишуваат во регистарот на удели. Физичките и правните лица кои купуваат документи за удел од фондот се всушност сопственици.

Покрај потребата од јасно диференцирање кои се правата и обврските на сопствениците на документите за удел, она што посебно го засега сопственикот на уделот е оданочувањето на евентуално остварениот приход од продажбата на уделите. Всушност, крајната цел на било кој вложувач е *остварувањето на приход односно добивка*. При, повлекувањето на средствата од фондот, значи продажба на уделите од фондот, се соочуваме со резултат: добивка или загуба . Во принцип, фондовите водат политика на прилагодување на бројот на уделите со нивната вредноста, па затоа ретко може да се случи да повлекувањето на средствата од фондот биде неповолна за вложувачот, односно вложувачот да се соочи со загуба.

Прашањето за оданочувањето на приходот остварен од продажба на удели издадени од страна на инвестициските фондови, стана актуелно по основањето на

1 Види член 57 ст.1 ЗИФ и чл. 93 ст.1 од ЗИФ.
2 Подетално за права од удели види чл. 51 од ЗИФ.

првите вакви финансиски институции во Република Македонија во 2007 година. Како и да е, имајќи ја во предвид актуелната законска регулатива од оваа област кај нас, се чини дека постојат извесни недоречености, особено во делот на оданочувањето на евентуалниот приход кој би го остариле имателите на удели во инвестициските фондови, при нивна продажба.

За анализата на горе елаборираното, најсоодветно би било да се потенцираат неколку одредби од Законот за персонален данок на доход[3]. Согласно член 3, став 1, точка 7 од законот, **капиталните добивки** се наведени како доход што подлежи на оданочување. *Инаку, под капитална добивка се подразбира приход што даночниот обврзник го остварува од продажбата на хартии од вредност, учество на капиталот и недвижен имот.*[4] Воедно, согласно став 2 од истиот член, на оданочување подлежат сите приходи од став 1 на членот 3 *(лични примања, приходи од земјоделска дејност, приходи од самостојна вредност, приходи од имот и имотни права, приходи од авторски права и права од индустриска сопственост, приходи од капитал, капитални добивки, добивки од игри на среќа и други приходи),* што се остварени во пари, хартии од вредност, во натура, или во некој друг вид.

Имајќи го предвид наведеното, се наметнува прашањето дали предметниот член од Законот за персонален данок на доход, претставува коректна (односно соодветна) правна основа за оданочување на приходите остварени од продажба на уделите на инвестициските фондови. Зошто ја поставуваме оваа дилема?

Обидувајќи се да дојдеме до заклучок, најпрво, неопходно е да се даде појаснување за „статусот" на уделот издаден од инвестицискиот фонд. Во оваа насока, треба да се има во предвид дека документите за удел кај инвестицискиот фонд не преставуваат хартии од вредност и покрај тоа што Законот за хартии од вредност од 2005 година[5] ги вбројуваше како такви член 2 став 1 точка 43 *„ Хартии од вредност се следниве инструменти : ....., г) акции и удели во инвестиционите фондови кои работат според Законот за инвестициони фондови, ...".* Со законот за измени и дополнувањата на законот за хартии од вредност од 2008 година член 1 хартии од вредност се: ... , *г) „ акции во инвестициските фондови кои работат според Законот за инвестициски фондови",....* Консеквентно, уделите во инвестициските фондови не се хартии од вредност. Сметаме дека ова беше сосема правилно решение на законодавецот. Како што веќе нагласивме, овој труд е посветен на **уделите кои ги издаваат инвестициските фондови** и нивниот даночен третман. Основното прашање кое само по себе се наметнува е како треба да постапи лицето кое извршило продажба на уделите на инвестицискиот фонд (односно инвестицискиот фонд ги откупило уделите), при што лицето успеало да оствари извесен приход, односно ги продало по повисока цена, отколку што ги купило Со други зборови, дали во една ваква ситуација, ќе се смета дека лицето остварило капитална добивка, согласно одредбите од Законот за персонален данок на доход, па следствено на тоа, би имал обврска да поднесе даночна пријава до Управата за јавни приходи (УЈП) за да биде соодветно оданочен.

На мислење сме дека тоа би било така, доколку уделот издаден од страна на инвестицискиот фонд, би имал статус на хартија од вредност. Меѓутоа, имајќи го

3 Закон за персоналниот данок на доход „Службен весник на Република Македонија" број 80/93, 3/94, 70/94, 71/96, 28/97, 8/2001,50/2001, 52/2001,2/2002, 44/2002, 96/2004, 120/2005, 52/2006, 139/2006, 6/2007,160/2007,159/2008, 20/2009 ,139/2009, бр.171/2010, 135/2011, 166/2012.

4 Чл.65 точка а, Закон за персоналниот данок на доход (Пречистен текст) „Службен весник на Република Македонија" број 74/2006.

5 Закон за хартии од вредност, Службен весник на Република Македонија бр. 95/05, 25/07, 7/08, 57/10 и 135/11 и бр. 13/13 .

предвид она што беше понапред наведено, произлегува дека согласно домашното законодавство, уделите не се хартии од вредност. Оттука, со право се наметнува прашањето дали може да стане збор за остварување на капитална добивка (*гледано стриктно низ призма на споменатите законски одредби*), дотолку повеќе што под капитална добивка се подразбира приход што даночниот обврзник го остварува од продажбата на хартии од вредност, учество на капиталот и недвижен имот, при што Законот за персонален данок на доход таксативно набројува што се подразбира под приходи од капитал: 1.дивидендите од други приходи остварени со учество во добивката кај правните лица и физичките лица, 2. Заеми по кредитите дадени на физички лица и правни лица, 3. Каматите по обврзниците или други хартии од вредност и 4. Камати на орочени штедни и други депозити.[6]Од прецизната анализа на вака поставените одредби, произлегува дека приходите кои ги остваруваат имателите на удели издадени од страна на инвестициските фондови, не би требало да подлежи на оданочување, согласно Законот за персонален данок од доход. Од друга страна, доколку овој вид на приход се подведе како *други приходи*, согласно член 3, став 1, точка 9 од Законот за персонален данок од доход, во тој случај би бил подложен на оданочување.

Прашањето кое сосема нормално се наметнува после наведеното е каква е состојбата во пракса, кога станува збор за даночниот третман на уделите издадени од страна на инвестициските фондови. Се чини дека ставот на УЈП е дека приходите остварени од продажбата на удели издадени од страна на инвестициски фонд, секако подлежат на оданочување, согласно Законот за персонален данок на доход. Притоа, истата има третман на капитална добивка, и покрај фактот што уделот не претставува хартија од вредност, како што веќе беше нагласено. Евентуалната втора односно друга опција би била добивката од уделите да се подведе како *други приходи*, согласно Законот, па да се оданочува согласно овој правен основ. Тргнувајќи од погоренаведената законска дефиниција за капиталната добивка, се наметнува прашањето дали интенцијата е да се подведе и да се оданочи како капитална добивка, *приходот остварен од продажбата на учество во капитал, мислејќи притоа на уделот што се продава*. Во оваа насока, клучното прашање кое треба да се расчисти е дали кога се спомнува поимот *удел,* освен на уделот кои го издаваат друштвото со ограничена одговорност, јавното трговско друштво и командитното друштво, и кое што несомнено претставува *учество во капиталот* на наведените видови на трговски друштва, се мисли и на уделот кој го издаваат инвестициските фондови?

Што би требало да се направи (подобри, преземе)?

Сметаме дека актуелната законска поставеност создава извесна правна несигурност во оваа насока. Оттука, доколку постои волја за оданочување на добивката остварена од продажба на уделите издадени од страна на инвестициските фондови, сметаме дека законодавецот би требало да пристапи кон измени и дополнување на Законот за персонален данок од доход, во насока на експлицитно наведување на приходите остварени од уделите издадени од инвестициските фондови, како основа за оданочување. На овој начин, би се отстраниле сите нејаснотии и дилеми по ова прашање.

Во оваа насока, сметаме дека законодавецот би требало да има мошне внимателен пристап. Ова, од причина што најпрво мора да се има во предвид актуелната состојба

6 Член 145, ibidem.

со функционирањето и развојот на инвестициските фондови во Република Македонија. Имено, не треба посебно да се истакнува дека инвестициските фондови се релативно нови институционални инвеститори на македонскиот пазар на капитал и се уште недоволно етаблирани финансиски институции во нашата држава. Истите нудат одлични можности за алтернативни начини на алоцирање на слободните парични средства, како од страна на правните, така и од страна на физичките лица. Во крајна инстанца, инвестициските фондови може да играат значајна улога во динамизирањето на севкупниот економски развој на една држава. Оттука, за очекување е дека државата би требало да има интерес да го развива овој финансиски сектор, преку мотивирање на правните и физичките лица да ги инвестираат своите слободни парични средства во инвестициските фондови. Се разбира дека еден од најелегантните начини за такво нешто е преку *давање на даночни стимулации* на инвеститорите во инвестициските фондови, односно на остварените приходи од продажбата на уделите издадени од страна на инвестициските фондови. Впрочем, тоа не би било нешто непознато во домашната даночна регулатива.

Имено, Законот за персонален данок на доход предвидуваше даночно ослободување на остварените капитални добивки од тргувањето со хартии од вредност, кое што важеше до 31.12.2005 година[7], односно овој вид на капитални добивки почна да се оданочува од 1 јануари 2006 година. Во оваа насока, треба да се истакне и дека се уште е актуелно даночното ослободување за каматите на штедните влогови, тековните сметки и депозитите по видување[8]. Не треба посебно да се истакнува дека главната интенција на наведените даночни ослободувања беше/е да се стимулира тргувањето со хартии од вредност, а со самото тоа да се даде позитивен импулс на развојот на целокупниот пазар на капитал, односно да се стимулира штедењето, особено од страна на населението.

Праксата покажа дека ваквите даночни ослободувања во наведените области навистина придонесоа за заживување и развој на овие два сегмента. Сметаме дека ваквиот посакуван развој на настаните е доволен аргумент да се пристапи кон сериозно разгледување и анализа на предлогот за ослободување на плаќање на данок од доход, на приходите остварени од продажба на удели издадени од страна на инвестициските фондови. Се разбира дека ваквото нормативно решение би важело ограничен временски период, после што овој вид на приходи би се оданочувале согласно утврдените стапки во Законот. Ваквиот определен период за даночно ослободување, евентуално проследен со очекуваниот пораст, како на домашниот така и на глобалните пазари на капитал, секако дека би го направиле многу поатрактивно инвестирањето во инвестициските фондови, а тоа пак од своја страна би дало еден позитивен импулс во развојот на целокупната фондовска индустрија.

Даноците и постапката на оданочување секогаш предизвикуваат зголемен интерес, но и низа нејаснотии, прашања и дилеми кај сите засегнати страни, воопшто. Секако дека пасивните даночни субјекти (субјектите кои се должни да го платат данокот) се најповеќе засегнати и имаат интерес за разрешување на сите нејаснотии и недоречености во законската регулатива од даночната област. Во врска со ова, за очекување е дека научната и стручната јавност би требало да ја имаат клучната улога.

Анализата на релевантните одредби од регулативата од наша страна, несомнено покажа дека ќе биде неопходно да се направат извесни нормативни интервенции во однос на оданочувањето на уделите издадени од страна на инвестициските фондови,

7 Член 145, ibidem.

8 Чл.6 ст.1 т.24, ibidem.

што помеѓу другото, резултираше и со предлог за евентуално ослободување на оданочувањето на добивката од уделите, во извесен временски период.

На крајот, се надеваме дека предметниот труд ќе иницира интерес и внимание од стручната јавност и надлежните институции во Република Македонија, да се пристапи кон една посеопфатна анализа и разгледување на понапреднаведените прашања, дилеми и предлози, што пак во крајна инстанца би требало да доведе до севкупно подобрување на состојбите во овој, како што нагласивме, мошне значаен сегмент од финансискиот сектор на секоја современа држава.

Референци (користена литература)

1. Беличанец Т. (2010): Банки, инвестициски фондови, берзи; Правен факултет – Јустинијан I, Скопје, 2010 година
2. Мишева К.: Инвестициски фондови – правни аспекти; монографија, Алфа 94 , Скопје; 2010 година
3. Прирачник за подготвување и полагање на испит за работа со хартии од вредност; Комисија за хартии од вредност, Скопје, 2008 година
4. Закон за персоналниот данок на доход, Службен весник на Република Македонија бр. 80/93, 3/94, 70/94, 71/96, 28/97, 8/01, 50/01, 52/01, 2/02, 44/02, 96/04, 120/05, 52/06, 139/06, 6/07,160/07,159/08, 20/09,139/09, 171/10, 135/11, 166/12;
5. Закон за инвестициски фондови, Службен весник на Р. Македонија бр.12/09, 76/10, 24/11;
6. Закон за хартии од вредност, Службен весник на Република Македонија бр. 95/05, 25/07, 7/08, 57/10 и 135/11 и бр. 13/13.

Пивовар Е.В.
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

658.8

МАРКЕТИНГ-КОНЦЕПЦИИ ДЛЯ РЕШЕНИЯ КРИЗИСОВ

Кризисные ситуации – характерный атрибут современной деловой жизни. Для кризиса (с которым ассоциируются конфликт, нестабильная, чрезвычайная или экстремальная ситуация и т.п.) характерно: угроза цели компании; внезапность; острый дефицит времени для адекватного реагирования и принятия ответных мер.

Маркетинговыми причинами кризиса могут быть упущения руководства фирмы в любом из направлений маркетинга: выборе целевого рынка, позиционировании товара, прогнозе сбыта, маркетинговой информации, ценовой и товарной политики, оценке внутренних возможностей фирмы, выборе концепции маркетинга и его целей, качестве проведения маркетинговых исследований.

Отсюда задача маркетинга – выяснить причины кризисного процесса и предложить радикальные меры либо по его приостановке, либо, если фирма «вошла в кризис», т.е. речь идет о ее банкротстве, способствовать деятельности антикризисных управляющих по проведению маркетинговых мероприятий, обеспечивающих выход фирмы из кризиса.

Во избежание существенных финансовых потерь, в период кризиса необходимо применять специфичный маркетинг, суть которого состоит в оперативном изменении маркетинговой политики фирмы и всех составляющих маркетинга (ассортимент товара, цена, каналы распределения и методы стимулирования сбыта) в зависимости от изменений внешней и внутренней среды.

Во времена стабильного рынка маркетинговая политика любой компании практически не видоизменяется и не вносит каких-либо значительных корректив в деятельность уже налаженного производства. Однако с приходом кризиса все кардинальным образом меняется и на смену обычной маркетинговой деятельности приходит антикризисный маркетинг. При этом если в стабильной экономике необходим маркетинг, позволяющий победить в неценовой борьбе, то в кризисных экономических ситуациях чаще всего не обойтись без маркетинга, позволяющего одержать победу именно в ценовой конкуренции

Маркетинг является центральным блоком при проведении различных процедур антикризисного управления в качестве оценки перспективности рынка и предприятия. Наиболее ярким примером могут служить фиктивные банкротства целого ряда предприятий, решение о признании которых банкротами было принято на основе ложной оценки рынка сбыта предприятия. Именно заниженная оценка рыночной стоимости предприятий, основанная на некачественном (или сфальсифицированном) анализе определенного сегмента рынка, как правило, является важнейшей составной частью реализации данной схемы реструктуризации.

Применение маркетинга помогает предприятию выяснить свои возможности на рынке и выйти из кризисной ситуации с наименьшими затратами и потерями. Важнейшим пунктом, который послужил выводу пивоваренного завода «Балтика» из кризиса, стал имидж фирмы, принципиально отличающийся от всего, что продавалось в середине 1990-х гг. на российском рынке. Анализ рынка показал, что «нужен продукт, который был бы узнаваем», что привело к созданию четко узнаваемой торговой марки

и фирменного стиля. При этом в отличие от моды того времени на все иностранное, «Балтика» сохранила полностью российский имидж, рассчитанный на мотивы патриотизма. Грамотная маркетинговая коммуникационная политика позволила предприятию создать имидж и марку, которые отвечали потребностям покупателя и обеспечили значительный спрос на продукцию фирмы.

Таким образом, антикризисный маркетинг направлен, прежде всего, на то, чтобы дать четкий ответ на вопрос о будущем предприятия, его способности функционировать в нормальном режиме, а также определить стратегию, которая отныне станет основой деятельности компании.

К числу основных маркетинг-концепций для решения кризиса относятся:

1. Ранняя диагностика кризисных явлений в деятельности предприятия. Учитывая, что возникновение кризиса на предприятии несет угрозу самому существованию предприятия и связано с ощутимыми потерями капитала его собственников, возможность возникновения кризиса должна диагностироваться на самых ранних стадиях с целью своевременного использования возможностей ее нейтрализации.
2. Срочность реагирования на кризисные явления. Каждое появившееся кризисное явление не только имеет тенденцию к расширению с каждым новым хозяйственным циклом, но и порождает новые сопутствующие ему явления. Поэтому чем раньше будут применены антикризисные механизмы, тем большими возможностями к восстановлению будет располагать предприятие.
3. Адекватность реагирования предприятия на степень реальной угрозы его финансовому и рыночному положению. Система механизмов по нейтрализации угрозы банкротства в подавляющей своей части связана с затратами или потерями. При этом уровень этих затрат и потерь должен быть адекватен уровню угрозы банкротства предприятия. В противном случае или не будет достигнут ожидаемый эффект (если действие механизмов недостаточно), или предприятие будет нести неоправданно высокие расходы (если действие механизма избыточно).
4. Полная реализация внутренних возможностей выхода предприятия из кризисного состояния. В борьбе с угрозой банкротства предприятие должно рассчитывать исключительно на внутренние возможности.

- системность, глобальное мышление: взгляд на проблему с позиции системы более высокого уровня (большей системы), с определением цели и функций предприятия и способов его взаимодействия с окружающей средой;
- комплексность: мероприятия маркетинга должны охватывать все этапы функционирования предприятия. Антикризисным маркетингом, по сути, должны заниматься все работники предприятия;
- многовариантность: в результате осуществления антикризисного маркетинга должно предлагаться более одного варианта развития предприятия;
- перспективность: антикризисный маркетинг должен не только давать возможность краткосрочного улучшения ситуации, но и содержать в себе задел для будущего развития;
- стратегическое мышление: антикризисные меры должны учитывать стратегические цели и концепцию предприятия.

Процедура антикризисного маркетинга включает в себя следующие этапы:

1. Анализ положения предприятия, степени угрозы кризиса и возможных

последствий.

Понятно, что угроза кризиса может быть более или менее острой, а последствия кризиса - более или менее серьезными. Предприятие может находиться на грани банкротства или на стадии, когда только обнаружено снижение продаж продукции предприятия.

2. Анализ сильных и слабых сторон предприятия (SWOT-анализ).

Например, сильной стороной предприятия может выступать низкая цена или высокое качество продукции, высококвалифицированный персонал или современная технология, дешевый источник сырья и материалов или доступ к дешевому кредиту и т.п.

3. Определение «узких мест» в маркетинге.

Например, может выясниться, что продукт предприятия обладает значительным потенциальным рынком сбыта, но следует изменить аудиторию, на которую нацелена реклама; изменить каналы сбыта; кардинально изменить имидж фирмы или сменить ценовую политику.

Пример антикризисного маркетинга на основе изменения ценовой политики - фирма «Мерседес-Бенц», которая вышла из кризисной ситуации (низкие продажи и последовавшие убытки), повысив цену на свои автомобили и тем самым сумев перевести автомобили из категории среднего класса в категорию автомобилей высшего класса и класса люкс. Поскольку при более низких ценах эти автомобили не воспринимались покупателями как продукция высшего класса, то повышение цены в данном случае улучшило позиционирование товара и «гармонизировало» имидж фирмы и ее продукта.

Примером антикризисного маркетинга на основе изменения системы сбыта могут являться многие крупные российские промышленные предприятия, которые в результате перестройки оказались «в сетях» дистрибьюторских фирм, «зажавших» эти предприятия в тиски своих цен (предприятие заключало договор с фирмой об исключительном праве на продажу продукции предприятия, а фирма начинала диктовать свои условия, заставляя предприятие продавать продукцию по низкой цене, тем самым, фирма получала сверхприбыль, а предприятие ставилось на край гибели). Отказ от такой системы сбыта и создание собственной службы продаж спас, например, российское предприятие по производству алмазов.

4. Выявление способов употребления продукции предприятия.

Например, использование спичек на кухнях с газовыми плитами, для разжигания костров и пр. не было учтено при закрытии завода по производству спичек, поскольку руководство расценило спички как устаревший товар, который более не находит употребления у населения.

5. Выявление возможных покупателей продукции предприятия.

Например, известен случай практически полного сокращения деятельности предприятия, производящего деревянную мебель, поскольку его руководство не смогло использовать преимущества, возникшие после кризиса 1998 г., когда российская мебель стала значительно дешевле для зарубежных соседей (Финляндии, Норвегии, Германии и др.).

6. Выявление влияния имиджа на продажи.

Типичный пример - выход из кризиса уже упоминавшегося выше пивоваренного завода «Балтика», опирающийся на формирование марки, четко выделяющейся на рынке пива того времени - марки отечественного, российского пива высокого качества.

7. Оптимизация позиционирования продукции (фирмы, марки):

- оптимизация ассортимента (если необходимо);
- формирование (укрепление) оптимального имиджа;
- оптимизация каналов сбыта, ценовой политики.

8. Формирование программы бизнес-коммуникаций и оперативных планов их осуществления.

Например, для получения кредита или отсрочки по платежам необходимо общение с представителем финансово-кредитного или налогового учреждения. Необходимо выбрать человека, который сможет с наибольшим успехом выполнить эту задачу, определить сроки ее осуществления и «программу-максимум» и «программу-минимум» (т.е. оптимальный уровень кредита/отсрочки и минимальный объем, ниже которого не имеет смысла продолжать деятельность).

9. Контроль осуществления маркетинговых программ, стратегии. Корректировка на основе результатов.

Конкретные меры, принимаемые в рамках программы антикризисного маркетинга, зависят от конкретной ситуации, величины предприятия и специфики его деятельности.

Кризис обычно протекает в две фазы: после резкого ухудшения ситуации (шок и откат назад) наступает период постепенной стабилизации (адаптация и овладение обстановкой). К началу второй фазы маркетинг уже должен быть во всеоружии. Именно маркетинговый подход к решению основных проблем фирмы в период кризиса поможет ей не только смягчить удар, но и продолжать активную коммерческую деятельность.

В полном объеме владеть информацией о состоянии рынка и дел в фирме помогут регулярно проводимые маркетинговые наблюдения и исследования. Анализ этой информации будет способствовать прогнозированию вероятных изменений, вовремя заметить признаки надвигающегося кризиса и заранее принять необходимые меры. Стратегическое маркетинговое планирование поможет фирме сконцентрировать и направить свои усилия на деятельность в тех сегментах рынка, которые менее подвержены кризисным явлениям или более выгодны в данных условиях.

В заключение необходимо отметить, что кризис некоторых предприятий - это нормальное явление рыночной экономики, в которой по аналогии с дарвиновской теорией выживают сильнейшие. Предприятие, которое не соответствует «окружающей среде» должно либо приспособиться и использовать свои сильные стороны, либо исчезнуть. Лучший совет руководителям таких предприятий стар как этот мир – «не переставайте совершенствоваться», ведь динамичность - главное свойство конкуренции.

Список используемых источников:

1. Попов Е. Маркетинговые пути выхода из кризиса: по итогам 2-й Международной конференции «Маркетинг в России» // Маркетинг. – 1998. – № 6.
2. Перспективы развития маркетинга в условиях кризиса. На основе результатов экспертного интервью, проведенного компанией Profi Online Research //www.rosinvest.com/news/465777/.
3. Голубков Е.П. Антикризисный маркетинг // Маркетинг в России и за рубежом. – 2012. – № 4.

Д-р Томе Неновски
Универзитет Американ колеџ Скопје, nenovski@uacs.edu.mk

339.13(4-672ЕУ)
330.821.1

ЕДИНСТВЕН ПАЗАР ЗА ЕВРОПСКИ ИДЕНТИТЕТ

Вовед

Во меѓусебната трговија земјите треба да ги користат своите компаративни предности. Тие треба да се специјализираат за производство и за трговија со стоки кои имаат релативна компаративна предност, односно стоки кои се произведени со понизок релативен трошок во однос на другите земји и да ги споделат нив со други земји. Тоа е основа за слободна трговија или трговија без ограничувања за извоз и увоз од страна на владите на одделните земји. Освен тоа, поттикнувањето на слободната трговија зависи од економијата на обем, конкуренцијата, разновидноста и бројот на понудени производи, ефикасното распоредување на ресурсите и од меѓународна соработка.

Тоа е теоријата на Давид Рикардо, еден од основачите на класичната политичка економија. Кога Давид Рикардо ја поставил теоријата за компаративни предности, тој веројатно помислил дека еден ден светот ќе функционира како една економија без граници, од која сите земји ќе имаат продобивки.

Таа теорија, на некој начин, стана модел за создавање на заедничкиот европски пазар на кој земјите-членки на Унијата слободно ќе тргуваат. Од самите почетоци на нејзиното создавање, Европската унија (ЕУ) беше замислена како слободна трговска зона во која земјите ќе можат да ги користат своите компаративни предности. Идејата е дека една земја ќе се специјализира во производство на стоки кои имаат релативно пониски трошоци на производство и ќе ги разменува нив за стоки кои е поскапо да ги произведува дома. Тоа е теоријата на совршена конкуренција или модел на трговија без царински и други трговски бариери во кој цените постепено ќе станат еднакви, а трговијата меѓу земјите ќе се базира на компаративни предности.

Практиката, сепак, се противи на основните вредности на теоријата на Рикардо, бидејќи во ЕУ не постои модел на совршена конкуренција поради бројните царински и нецарински ограничувања, нерамномерните цени во трговијата меѓу земјите членки на ЕУ, различните вкусови на потрошувачите во различни земји, високите трошоци за превоз и поради другите трговски бариери. Ако ЕУ навистина сака да ја реализира визијата "Европа без граници", тогаш трговските бариери треба да се отстранат што е можно поскоро. Ако тоа се оствари, можеме да кажеме дека теоријата на Рикардо е навистина валидна во современите начини на тргување.

Услови на трговија

Макроекономските аспекти на меѓународната размена се однесуваат на условите под кои вкупната национална економија тргува со странство. Притоа тоа, секогаш се анализира дали земјата извезува повеќе отколку што увезува, која е структура на извозот и на увозот, каква е покриеноста на увозот со извоз и конечно, колкава е исплатливоста на трговската размена со странство за националната економија.

Одговор на тие прашања даваат условите под кои се врши меѓународната размена. Условите за размена со странство се определени со количеството узвозни

стоки што една земја може да го добие (да го плати) со единица извезена стока. Тие можат да се подобруваат или да се влошуваат во зависност од цените на стоките и услугите што се извезуваат и/или увезуваат. Ако цените на увозните стоки се зголемат, а цените на извозните стоки остануваат непроменети или, можеби, се намалуваат, условите на размена на конкретната економија се влошуваат. Во таква ситуација, потребно е земјата да извезува повеќе со цел да го купи истото количество увозни стоки, и обратно.

Компаративна предност во меѓународната трговија

За да може да ја искористи поволноста на условите на размената, земјата треба на светскиот пазар да му нуди стоки и услуги за кои таа е специјализирана или ако има корист од нивната размена за други стоки и услуги што се нудат на светскиот пазар. Со други зборови, за да може да биде конкурентен натпреварувач на светскиот пазар, земјата треба да нуди производи кои можат да се продадат по конкурентски цени на светските пазари.

Во меѓународни рамки постојат разлики во достапноста на суровините и на другите фактори на производството. Тоа доведува до постоење на разлики меѓу земјите во поглед на трошоците за производство на одделните стоки и услуги. Поради тоа, земјите треба да произведуваат стоки и услуги за кои на располагање имаат поголема количина евтини ресурси и на тој начин да можат готовите производи да ги продаваат поевтино (поконкурентно) на светските пазари. За да го остварат тоа, тие треба, барем привремено, да го жртвуваат производството на стоки и услуги за кои имаат услови да ги произведат, но за кои немаат конкурентски услови за натпреварување на светскиот пазар.

Специјализацијата на одредени стоки и услуги за конкретната земја значи добивање компаративна предност во меѓународната трговија (Закон за компаративни предности). Таа може да се појави во форма на апсолутна или во форма на релативна предност за произведување на одредени стоки и услуги. Двете пррдности биле констатирани и елаборирани од страна на основоположниците на класичната политичка економија Адам Смит и Давид Рикардо. Со текот на времето, двете теории еволуирале (се промениле) во некои делови, но остануваат (особено теоријата на Рикардо за релативните компаративни предности) да важат како економски закони според кои земјите треба да се однесуваат во меѓународната трговија за да можат оттаму да извлечат што е можно поголема корист. Впрочем, теоријата на Рикардо за компаративните предности е еден од основните постулати за основање на единствениот европски пазар - Европската унија (ЕУ).

Совршена конкуренција и слободна трговија

Теоријата на Давид Рикардо за компаративните предности претставува основа за објаснување на користите од меѓународната трговија, односно на поттикнувањата и мотивите на земјите меѓусебно да тргуваат. Во неговата основа лежи моделот на совршена конкуренција и слободна трговија (без царински и други ограничувања).

Крајниот резултат на моделот на Рикардо за компаративни предности води кон постепено изедначување на цените на стоките и услугите со кои економиите меѓусебно тргуваат врз основа на компаративните предности. Ако постои слободна трговија меѓу земјите, јасно е дека производите ќе се движат од подрачјата со пониски цени, кон подрачјата со повисоки цени (Неновски, 2010).

Таквите аргументи се основата на слободна надворешнотрговска размена од која корист би требало да имаат сите земји - членки на ЕУ. Впрочем, важноста на теоријата на Рикардо за компаративните предности и оценкатаа на повеќемина современи економисти дека сите земји кои учествуваат во надворешната трговија ќе имаат корист ако таа е слободна, се причини за интензивната размена на стоки и услуги меѓу земјите - членки на ЕУ. Меѓусебната зависност од економската соработка на одделните национални економии во рамки на економијата на ЕУ станува с'е поважна и поважна.

Трговијата меѓу земјите членки на ЕУ

Таквите заклучоци досега не се целосно реализирани во меѓусебната размена на земјите - членки на ЕУ. Анализите на статистичките показатели покажуваат дека помалку развиените "стари" членки на ЕУ (како што се Португалија и Грција) и повеќето од земјите кои се приклучија кон ЕУ во 2004 година (Бугарија, Чешка, Литванија, Унгарија, Полска, Португалија, Словенија, Словачка ...) (во натамошниот текст означени како "група земји"), с'е уште се далеку од реализација на предностите што се очекуваат од дејствувањето на единствениот европски пазар. Нискиот развој на некои "стари" членки на ЕУ и потребата да се задоволат определени критериуми како услов за членство на "новите" држави во ЕУ, водат кон отстранување на разлните царински и нецарински бариери во односите со другите земји-членки. Тоа значи дека, потребата за нивна интеграција во единствениот европски пазар е условена со нивната поголема отвореност кон ЕУ. Резултат на тоа е растечкото учество на нивната надворешна трговија во рамки на таа на ЕУ.

Меѓутоа, условите во меѓусебната размена на стоки и во меѓусебната размена на услуги меѓу групата земји и ЕУ се сосема различни.

Во размената на стоки не се забележува значајна нерамнотежа меѓу извозот и увозот. Според Замора (2009), земјите од ЕУ повеќе се отворени во тој дел, што укажува на фактот дека единствениот внатрешен пазар ја поттикнува интеграцијата на пазарите на стоки. Статистиката (Еуростат (2011) потврдува дека внатрешната трговија на стоки учествува со околу 18 проценти во БДП на ЕУ. Прутоа, групата земји, особено новопримените земји во ЕУ, покажуваат поголема отвореност (речиси двапати поголема или околу 35 проценти од БДП), отколку "старите" земји - членки на ЕУ, кои учествуваат со околу 17 проценти од БДП во размената на стоките на домашниот пазар.

Наспроти високата отвореност на трговијата со стоки, отвореноста на сите земји-членки на ЕУ во размената на услуги е многу мала (околу 6 проценти од БДП). Притоа, во развиениот дел од ЕУ постои изразена ориентација кон многу поголем увоз на услуги од земјите надвор од ЕУ. Тие особено бараат услуги од надворешниот свет во областа на финансиите, информациите и информациската технологија, како и градежни услуги. Можна причина за тоа е повисокиот квалитет на услугите што се добиваат надвор од ЕУ. Меѓутоа, во некои анализи (Замора, 2009) се наведува дека главна причина за таквите односи во размената на услуги се, с'е уште, присутните големи бариери кои земјите ги поставуваат за увоз на услуги од внатрешниот пазар на ЕУ. Знаејќи го тоа, Европската комисија во 2006 година ја донесе Директивата за услуги 2006/123/ЕЗ, која земјите-членки на ЕУ требаше да почнат да ја применуваат до крајот на 2009 година. Главна цел на таа Директива е да се отстранат пречките во разменувањето услуги меѓу членките на ЕУ, што ќе биде голема придобивка за бизнисот и за потрошувачите во сите земји на ЕУ.

Според тоа, во трговските односи меѓу земјите-членки на ЕУ, с'е уште, има голем

број ограничувања кои не дозволуваат значително подобрување во трговските услови и еднаква идентификација на сите земји-членки со единствениот пазар.

Ограничувања

Тие темелни вредности на теоријата на Рокардо за компаративни предности, во практиката, често, се соочуваат со предизвици. Тековните ограничувања и недостатоци можат да се сумираат во следното:

1. Модел на совршена конкуренција во рамки на ЕУ денес, практично, не постои. Постојните пазарни структури ја ограничуваат конкуренцијата;
2. Иако се прават напори за воспоставување послободна меѓународна трговија, во практиката таа и натаму останува оптоварена со бројни ограничувања. За да ја заштитат економијата, многу земји користат протекционистички мерки, како што се различните квантитативни ограничувања во трговијата со другите земји.

Истовремено, многу се застапени нецаринските бариери што некои земји ги воведуваат за заштита и за поттикнување на нивните производи во трговијата со другите земји-членки. Поразвиените земји-членки, често, бараат екстремно високи безбедносни стандарди за увезените стоки или воведуваат многу бирократија за да се намали обемот на стоки и услуги што влегуваат во земјата;

3. Теоријата на компаративни предности ги става во неповолна ситуација земјите во развој во рамки на ЕУ. Тие земји имаат компаративни предности во производството на суровини и производи со низок степен на индустриска обработка (финализација). Цените на тие производи се ниски во споредба со цените на производите со висок степен на финализација за чиешто производство компаративни предности се на страната на развиените земји - членки на ЕУ. Според тоа, постои неповолен однос меѓу цените на суровините и цените на производите со висок степен на обработка;
4. Моделот не објаснува како да се надминат различните вкусови на потрошувачите во одделните земји-членки на ЕУ;
5. Оригиналната теорија на Рикардо на компаративни предности не објаснува како да се намалат транспортните трошоци како бариери во надворешната трговија, итн.

Заклучоци:

Ако Рикардовата теорија инсистира надворешната трговија да се врши со строго почитување на релативните компаративни предности, тоа значи дека теоријата, всушност, бара зачувување на постојните односи или непроменливост на состојбите, која, очигледно, не им одговара на помалку развиените земји во рамки на ЕУ. Тоа значи дека компаративните предности кај суровините за производство се на страната на помалку развиените земји, а компаративните предности за производство на индустриски производи се на страната на развиените земји. Поради тоа, теоријата на Рикардо треба да се анализира и преку нејзиниот динамичен аспект, односно да се води сметка дека компаративните предности не се дадени еднаш за секогаш, туку дека секоја земја, со разумна и добро поставена развојна политика, треба да се избори за релативни компаративни предности во строго селектирани економски сектори.

Во реалноста тоа, се разбира, е можно. Типични примери се земјите од Југоисточна Азија, кои се стекнаа со компаративни предности во секторот на електрониката,

кои претходно ги немале. Или земјите-производители на земјоделско-прехранбени производи кои се изборија за повисоки цени на нивните производи на светските пазари, со што значително ги подобрија своите услови за тргување со останатиот свет.

Покрај тоа, за да биде еднакво поле за натпревар за сите свои членови, европскиот пазар треба да биде поотворен отколку кога било порано, а мерките што ќе се преземаат треба да доведат до поттикнување на конкуренцијата. Тоа е можно со поголема интеграција на одделните национални пазари во единствениот пазар и со елиминирање, колку што е можно повеќе, на бројните ограничувања коишто, с'е уште, се одржуваат. Всушност, не може да се зборува за целосно интегриран пазар ако "економските граници" помеѓу одделните земји-членки, с'е уште, не се елиминирани. Тоа особено се однесува на "старите" земји-членки кои со елиминирање на преостанатите надворешнотрговски бариери, ќе придонесат за подобрување на функционирањето на внатрешниот пазар во ЕУ.

Анализата потврдува дека групата земји покажува многу поголема подготвеност за трговија со стоки и услуги со другите земји-членки. Но, очигледно е дека, с'е уште, се присутни отпор и ограничувања што ги поставуваат поразвиените (постари) земји-членки, особено во размената на разни форми на услуги во рамки на ЕУ. Европската економија може да се смета за целосно интегрирана само под услов внатрешниот пазар да гарантира слобода на меѓусебната размена на услуги.

Елиминирањето на претходно спомнатите слабости ќе ја надополни теоријата на Рикардо и ќе ја направи валидна во сегашните економски услови на дејствување. Во рамки на ЕУ тоа е можно со натамошна либерализација на трговијата меѓу земјите-членки и со натамошно подобрување на нивната трговска интеграција, како предуслов за воспоставување и негување одржлив економски развој на интегрираната ЕУ како целина. Во тој случај, теоријата на Рикардо навистина може да биде ефективна во остварувањето на визијата за Европа без граници, што би значело зајакнување на единствениот пазар со кој подеднакво ќе се идентификуваат сите земји-членки.

Библиографија

1. Еуростат (2011). Земјоделска стоковна цена. Достапно на: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=prc_fsc_idx&lang=en
2. Неновски, Т. (2010). Макроекономија, второ издание, УАКС, Скопје, Република Македонија.
3. Замора, Р.А. (2009). Каква е состојбата на интеграцијата на внатрешниот пазар. Брисел: Европска комисија.
4. Генерален директорат на внатрешнот пазар и услугит; развој на хоризонтална политика –
5. оценување на импакт, евалуација и економски анализи, Одделение Б2.

Riste Temjanovski, Ph.D 334.722.012.63/.64:339.137.2(497.7)
Associate Prof. Riste Temjanovski, PhD, "Goce Delcev" University – Faculty of Economics – Stip, R.of Macedonia e-mail: riste.temjanovski@ugd.edu.mk
Vesna Georgieva Svrtinov, Ph.D
Ass. Prof. Vesna Georgieva Svrtinov, PhD, "Goce Delcev" University – Faculty of Economics – Stip, R.of Macedonia e-mail: vesna.svrtinov@ugd.edu.mk

STRENGTHENING INSTITUTIONAL ARCHITECTURE TO SUPPORT THE SMALL-MEDIUM ENTERPRISES TO MAKE MACEDONIAN ECONOMY MORE COMPETITIVE IN GLOBAL CHALLENGES

Abstract

The problem of low competitiveness is permanently present in the economy. The increase of the competitive ability in the economy, also in Macedonians enterprises is a very complex problem that requires more comprehensive and long-term measures for its solution. It needs certain engagement of state institutions, the enterprises and as well as the higher education and science. The institutional architecture for the support of the SME (small-medium enterprises) sector was implementing different strategies in a wide range of policies that define and create an environment for SME. The results are: Macedonia is top business reformer, ranking a 6th place in the ranking of 183 economies on ease of starting a business.

Key words: SMEs, entrepreneurship, institutional architecture, competitiveness

Introduction

In this era of globalization, wireless technology, innovations and increased competition, the reality calls for a new function of the state, which will, by implementing more active policies, foster the competitiveness of the economy, the creation of a favorable and interactive business environment, and attract foreign investments. This goal can only be achieved through nourishing an entrepreneurial spirit, innovation, various forms of interconnecting of the businesses inside the industry, and clustering. This means supporting the companies in the process of internationalization and approaches to new markets via export promotion and international marketing, as a contemporary approach to international trade that allows for streamlining and coordination of the business activities.

"The center of a modern society, economy and community is not technology. It is not information. It is not productivity. It is the managed institution as the organ of society to produce results … Management is the specific function, the specific instrument to make institutions capable of producing results" wrote Peter Drucker in Management Challenges of the 21st Century (Drucker P., 1999). Drucker's ideas were the panacea for institutional giants of his time, and the business climate of the 80s was ripe for adopting them. In this context, he treated both innovation and entrepreneurship in the "new entrepreneurial economy" as practices, decisive duties that could be controlled best in a systematic work environment.

Internationalization of small and medium enterprises (SMEs) in the form of export promotion has been an important element of the Macedonian government policies for a number of years. One of the strategic priorities of the Government of the Republic of Macedonia is the determination to increase the economic growth and the competitiveness on a

permanent basis. The creation of a proactive integrated economic policy is in line with the improvement of the policy to enhance the competitiveness of the corporative sector.

Macedonia is a relatively small economy in Europe but offers possibilities for investment in a diversified range of sectors. Areas that are suitable for investors considering doing business in Macedonia include the automotive sector, IT, healthcare, food processing and agribusiness. Other sectors in which there is potential for investment include tourism, real estate, chemicals and energy. A public investment program has increased investment in infrastructure and certain sectors such as transportation, energy, water, education and health. Serbia, Germany, Greece, Italy and Bulgaria are the main destinations for exports from Macedonia.

Macedonia has a long tradition in apparel manufacture, having supplied the former Yugoslavia as well as many major brands and retailers throughout Europe. The industry is an important source of employment for Macedonia with 102.474 employed in 2010 (State Statistical office of RM, 2011) in this sector. It is also a significant exporter with average annual exports exceeding $2,846 million, where the structure of exports in 2008 per types of products shows that the largest portion of the exported value has been realized by the following groups: "iron and steel", "clothing", "food", "other semi-finished products" and "fuels". As in previous years, this year we can draw the same conclusions - that the Macedonian economy is concentrated in several sectors. The share of aforementioned groups of products is 77.98% of the total exports of the Republic of Macedonia, which reaffirms the aforementioned conclusion. The remaining group of products, whose share in the total export of the Republic of Macedonia is 22.02%, are products that create high added value.

For the last decade, the industry has suffered a slow decline in both exports and employment, exacerbated recently as a result of economic recession in key export markets. Macedonia struggles to compete in its main type of production—cut make trim (CMT)—when compared to other production locations (e.g. Asia), except in market segments where quality and lead time are as essential as price. Many companies in the Macedonian apparel industry are looking to move upstream, into full package, private label or own design/brand manufacturing where companies can add more value to customers and/or capture higher margins by taking on new roles in the design and production process.

The small and medium sized enterprises are the carriers of the economic development. They generate over of 60% GDP and employ 75% of the total amount of employees. The Government of the Republic of Macedonia will continue with the financial support and improvement of the regulatory framework for the development of the small and medium sized enterprises.

During 2010, there were signals for post-crisis recovery in the labor market in the Macedonian economy, manifested by an increase in the number of employees by 1.3% compared to 2009. Similar paths of movement are registered in the other indicators on the condition of the labor market. The employment rate rose by 0.3 percentage points compared to 2009 and reached 38.7% for 2010. Favorable shifts in the labor market during the year indicate a gradual recovery in this segment of the economy, which is consistent with the improved economic situation and increased aggregate demand. However, a certain part of the growing employment may be a result of other factors such as increased transfer of employees from the informal to the formal sector of the economy under state stimulus policies, especially those aimed at supporting the rural development. Given the simultaneous rise in labor demand and supply, the average unemployment rate in 2010, declined by 0.1 percentage points and equaled 32.1%. However, unemployment is still high, despite its downward

trend and positive shifts in the labor force. Along with the low labor productivity, they are the main reason for the insufficient growth of disposable income, and also disable a more dynamic (than the achieved) growth of inflows based on funds of the employees. (NBRM, 2011)

Business climate and competitiveness

Enhancing the Competitiveness of the Macedonian Products and Services, the Program for Development of SME's Entrepreneurship, Competitiveness and Innovativeness, Program for Attracting Investments in the Republic of Macedonia, Program for Clustering Support and Development, as well as several sectorial strategies and programs are some of programs for better business climate of Macedonian Governement.

It is important to stress that there are also other government programs for stimulating competitiveness, but these are being implemented by other ministries and institutions such as: the Program for Scientific and Research Activity, Technological Development and Technical Culture, the Top Management Project, etc. Under the "Program for Enhancing the Competitiveness of the Macedonian Products and Services" several support activities are already being carried out for co-financing the introduction of quality standards by companies, promotion of their products and services, support for industrial design and patent application, participation on international fairs and other promotion events worldwide. Macedonia is a member of the World Trade Organization (WTO). The country also belongs to the United Nations and the Council of Europe. Macedonia has had candidate status for entry to the European Union since 2005. A Stabilization and Association Agreement with the EU signed in 2001 gives Macedonia access to EU markets. Bilateral trade agreements have been signed with Ukraine, Turkey and the European Free Trade Association (EFTA). Macedonia is also a member of the Central European Free Trade Agreement with some neighbouring countries. A number of bilateral investment protection and promotion agreements have been concluded, mainly with European countries.

Governments and businesses are interdependent, and when it comes to international business, this interdependence has grown even further by the globalization of economy.

Businesses are run on the basis of market forces, but that does not undermine the necessity of their facilitation by the governments. Market and government, both complement each other in this regard.

Tax Convention. A flat rate tax of 10% applies to corporate and personal income in Macedonia. Non-resident companies doing business in Macedonia are subject to tax on their income derived from sources in Macedonia. Business profits of a non-resident company are taxed if it is deemed to have a permanent establishment in Macedonia, this being an office or other fixed place of business generally as defined in the OECD Model. A permanent establishment may also exist if a non-resident provides services in Macedonia for more than 90 days in any twelve month period. If a non-resident company does not have a permanent establishment in Macedonia a 10% withholding tax applies to payments of dividends, interest or royalties from Macedonia.

The standard rate of value added tax (VAT) in Macedonia is 18%. A reduced 5% rate of VAT applies to food, drinking water and certain agricultural inputs including fertilizers. Exemptions from VAT include financial services, insurance, healthcare, education and international transport. Exports of goods and services and supplies made in free trade zones are zero rated. Non-residents do not normally have to account for VAT, and supplies from abroad are taxed using a reverse charge mechanism operating by the recipient of the supplies in

Macedonia.

The Republic of Macedonia has a number of really extraordinary advantages for investigation and country development:

- Favorable strategic and geographic location on the crossroad of the two main European transportation corridors;
- Highly liberalized foreign trade policy
- Implementation of various bilateral agreements which enable local producers to have free access to the European and other markets. This makes Macedonia a highly competitive production and export platform;
- Stabile monetary environment with the lowest inflation rate in the region and stable domestic currency;
- Favorable tax conditions for investors; income tax for companies was reduced from 15% to 10%;
- Technological industrial zones were established where investors are exempted from payment of income tax, VAT, customs duties and other fees for a period of 10 years;
- Highly qualified labor force, which is also among the most competitive in Europe;
- Implementation of high standards in the corporate governance;
- Implementation of EU standards for public procurement, competition, state aid, standards for products, and in many other areas;
- Promotional activities for potential investors in the tourism;
- E–Business – for the companies to complete procedures in a more convenient and less costly manner.

Macedonia has signed a number of bilateral double taxation agreements with countries in Europe and the Middle East region. These agreements allocate taxing rights between the signatories and provide maximum rates for withholding tax on income derived from the contracting states. They also include a dispute resolution mechanism where taxation arises that does not conform to the provisions of the agreement.

Conclusion

The center of a modern society, economy and community is not technology. It is not information. It is not productivity. It is the managed institution as the organ of society to produce results Management is the specific function, the specific instrument to make institutions capable of producing results. This goal can only be achieved through nourishing an entrepreneurial spirit, innovation, various forms of interconnecting of the businesses inside the industry, and clustering. This means supporting the companies in the process of internationalization and approaches to new markets via export promotion and international marketing, as a contemporary approach to international trade that allows for streamlining and coordination of the business activities.

By providing affordable financing to private sector SMEs in underserved markets, the Government in Republic of Macedonia seeks to build the capacity of SMEs to expand production, access new technology, improve competitiveness, reach wider markets, increase profits, and achieve long-term commercial sustainability. *The institutional architecture for the support of the SME (small-medium enterprises) sector has taken shape in the form of the Macedonian Government, The Chamber commerce, Department for Entrepreneurship and Competitiveness in the Ministry of Economy and the* Agency for Promotion of Entrepreneurship

of the Republic of Macedonia (APERM), *responsible respectively for defining SME policies and their implementation. The goal is to help and improve Macedonian SME, its competitive position within the global market place.* By supplementing investments with technical assistance, Small Enterprise Assistance Funds (SEAF) aims to help develop business and management skills, improve corporate governance and transparency, and formalize legal structures, business structures, and tax reporting. The development of a vibrant and sustainable SME sector will help to generate new employment, export revenues, and government tax revenues; stimulate economic growth; promote free markets; improve social welfare; and contribute to political stability in developing countries.

References

1. Drucker, P.F. (1999) "Management's New Paradigms", Management Challenges for the 21st Century, Harper Business, New York, pp. 1-41.
2. Josifovska A.,Ivanovska A. (2004): FYR of Macedonia - Research in the small and medium-sized enterprises development. Skopje: Western Balkans, 2004.pp 3-9
3. Stojanova D.B., Sahov A. (2009): Report on foreign trade of Macedonia:2009. Skopje: USAID.2009.
4. NBRM (2011): Financial Stability Report: for the Republic of Macedonia in 2010. Skopje: NBRM, 2011.
5. Cavusgil S.T., Knight G., Riesenberger J.R. (2008): International Business: Strategy, Management and New Realities. New Jersey: Pearson, 2008.
6. Casson M., [et all.] 2006): The Ohford handbook of entrepreneurship. Oxford: Ohford University Press, 2006. 106 p.
7. Cukier K (2006).: Innovative entrepreneurship and public policy: hero with a thousand faces.[Conference on information policy]. 2006.
8. Drucker, P.F. (1999) "Management's New Paradigms", Management Challenges for the 21st Century, Harper Business, New York, pp. 1-41.
9. Porter E.M: O konkurenciji. Beograd: Fakultet za ekonomiju, finansije I administraciju, 2008.
10. Темјановски Р.: Претприемнички маркетинг менаџмент. Скопје: ЕУРМ, 2008.

Т.Мицески
С.Пасовска

658.62:005.336.3-021.471

ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА КВАЛИТЕТ НА ПОНУДАТА НА ПРЕТПРИЈАТИЕТО, КАКО ОСНОВЕН ФАКТОР ЗА ЗГОЛЕМУВАЊЕ НА ПАЗАРНОТО УЧЕСТВО НА ГЛОБАЛНИОТ ПАЗАР

Апстракт

Обезбедувањето на квалитетот на понудата на претпријатието е непосредно поврзан со маркетингот.

Квалитетот, како збир на атрибути и карактеристики на производот или услугите кои што се однесуваат на неговата способност да ги задоволаат бараните потреби, вкусови и очекувањата на потрошувачите.

При тоа како неопходност, за да се дознае кои карактеристики на производите го чинат нивниот квалитетот, баран од потрошувачите, се наметнува, сеопфатното истражување на пазарот.

Клучни зборови: квалитет, призводи, услуги, понуда, маркетинг, истражување, пазар.

T. Miceski
S. Pashovska

THE PROVISION OF QUALITY OF ENTERPRISE'S SUPPLY AS A BASIC FACTOR FOR INCREASING OF THE MARKET SHARE ON THE GLOBAL MARKET

Abstract

The provision of the quality of the enterprise's supply is directly connected with the marketing.

The quality usually is defined as a sum of attributes and characteristics of the product or the services which refer to its ability to meet the asked needs, tastes and expectations of the consumers.

Thereby as a necessity, in purpose to be found which characteristics of the products make their quality, quality asked by the consumers, is imposed an comprehensive market research.

Key words: quality, products, services, supply, marketing research, market.

Вовед

Квалитетот на понудата од претпријатието е особено поврзан со маркетингот. При што, маркетингот игра важна улога во обезбедување на насока на претпријатието за испорачување на своите производи и услуги, со висок квалитет, до целните потрошувачи.

Кога ќе се утврди колку потрошувачите го ценат квалитетот, тогаш се утврдува

и односот на другите карактеристики на производот, како и колку се спремни тие да платат, за повисокиот квалитет.

Претпријатијата кои што успешно ги диференцираат своите производи врз основа на квалитетот, можат да бидат и конкурентни на пазарот и да нудат и повисоки цени од конкурентите.

Улогата на менаџментот за квалитетот на производите

Менаџментот на претпријатието мора да има согледување како потрошувачите ги гледаат и рангираат неговите производи во однос на конкурентските, а во исто време како тоа рангирање се менува во согласност со барањата и вкусовите на потрошувачите и понудите на конкурентите.

За да се искористи квалитетот како конкурентна предност, неопходно е добро да се познаваат барањата на поторшувачите. Тоа претпоставува разбирање на сè она што стои зад одлуката на потрошувачите за изборот на поголемиот број на понудни производи и/или услуги на пазарот. Затоа е неопходен директен контакт со потрошувачите.

Исто така, истражувањето на пазарните можности треба да биде насочено кон изнаоѓање на начин за подмирување на неподмирени потреби, на одредени производи. Претпријатието кое што сака да стекне или да одржува конкурентска предност, мора во континуитет да води сметка за тоа која испорачана вредност со квалитетот ја добиваат потрошувачите при купувањето на неговите производи и услуги.

Практиката покажува дека претпријатијата со висок квалитет и големо пазарно учество добиваат повисока стапка на профит отколку претпријатијата со низок квалитет и скромно пазарно учество[1]. Тоа се заснива на фактот што задоволните купувачи повторно се враќаат да ги купаат истите, сличните или други производи, од понудениот спектар на производи, на истото претпријатие

Фази на акцентирање на квалитетот

При користењето на квалитетот како стратешко средство во остварувањето на конкурентската предност се разликуваат четири фази на негово акцентирање и тоа: усогласување на квалитетот, сатисфакцијата на потрошувачите, согледаниот квалитет во однос на конкурентските претпријатија и квалитетот како постојано еволутивно стратегиско средство[2] (Слика 1).

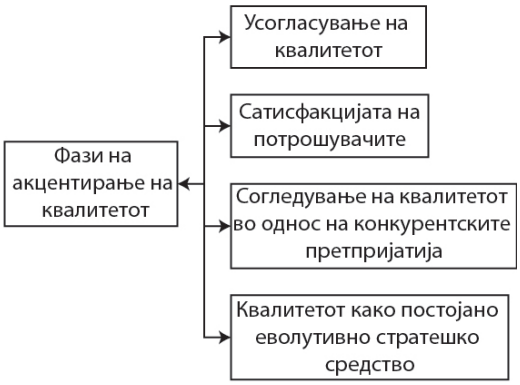

Слика 1. Фази на акцентирање на квалитетот

1 Gale B. T. and R. Klavans (1984), Formulating a Loyalty Improvemend Strategy, The Prinsletter, No. 31, Cambridge.p.9

2 Gale T. B. (1988), The Faces if Making Quality a Strategic Weapon, The Strategic Planning Institute, Cambridge Mass.

Квалитетот се сфаќа различно од различни луѓе. Некои смеат дека квалитетот се одразува во трајноста на производот, други пак дека квалитет го претставува доброто функционирање на производот, трети дека самиот квалитет го преферира производот во марката и слично.

Исто така, групи на потрошувачи квалитетот го гледаат исклучително преку дизајнот на производот. При изработката на производот, акцентот го ставаат на перформансите, естетиката, воочените особини, сигурноста, трајноста и можности за сервисирање.

Производите кои ги имаат навдените карактерисики и кои што најдобро ги задоволуваат потребите на потрошувачите во најширока смисла, се третирани како производи со посакуван квалитет.

Ориентација на претпријатието кон унапредување на квалитетот

Потрошувачите, го согледуваат квалитот на производите врз основа на претходното и сегашното искуство, како за време, така, и после купувањето и користењето на производите. Претпријатието кое што го препознава сето она што го дефинира квалитетот, има можности да обезбеди трајна сатисфакција на потрошувачите и да стекне конкурентската предност на пазарот.

Ориентацијата кон квалитет значи дека: квалитетот кој што се испорачува е квалитет кој што го сака целниот пазар, и додадениот квалитет мора да има позитивно влијание на добивката на претпријатијата[3].

Во тој поглед, управувањето (менаџментот) со целосниот квалитет (TQM) е клучот за креирање на вредноста и сатисфакцијата на поторшувачите.

Емпириско истражување

Со цел да согледаме што мислат менаџерите за квалитетот на своите производи и како потрошувачите го перцепираат квалитетот на производите, извршивме анкетно истражување во над 30 организациските субјекти, од текстилната и металопреработувачката индустрија Штип, Прилеп, Струмица и услугите во областа на летниот туризмот во Охрид и угустителството, во Штип и Прилеп. Прашањето гласеше:

Дали потрошувачите се задоволни од квалитетот на призводите (услугите) ?

Одговорите ке ги прикажеме преку табела 1.

Табела 1. Искази на испитаните менаџери и потрошувачи

Оценување од страна на:	Одговори на менаџерите на познати производи	Одговори на потрошувачите
1. Многу задоволни	9	36
2. Задоволни	18	124
3. Понекогаш задоволни е да, а понекогаш не	7	93
4. Не задоволни	3	72
5. Воопшто незадоволни	0	4
В к у п н о	37	325

Значи, од една страна беа анкетирани менаџерите со прашањето: дали Вие како менаџер сметате дека Вашите потрошувачи се задоволни со Вашите производи (услуги), а од друга страна потрошувачите со прашањето: дали Вие како потрошувачи сметате

3 McDaniel C. and R. Gates (2004), Marketing Research sixth edition, John Willey and Sons, New York. p.6.

сте задоволни со производите (услуги) кои ги купувате, значи со исти анкетни прашања. Добиените одговори ги компариравме и преку x^2

Добиената вредност на χ^2 - тестот, изнесува 10,47 што значи е поголема од табличната вредност за 4 степени на слобода и веројатност од 95 %, која изнесува 9,49.

Истите податоци прикажани можаат да се прикажт и графички преку Графикон 1.

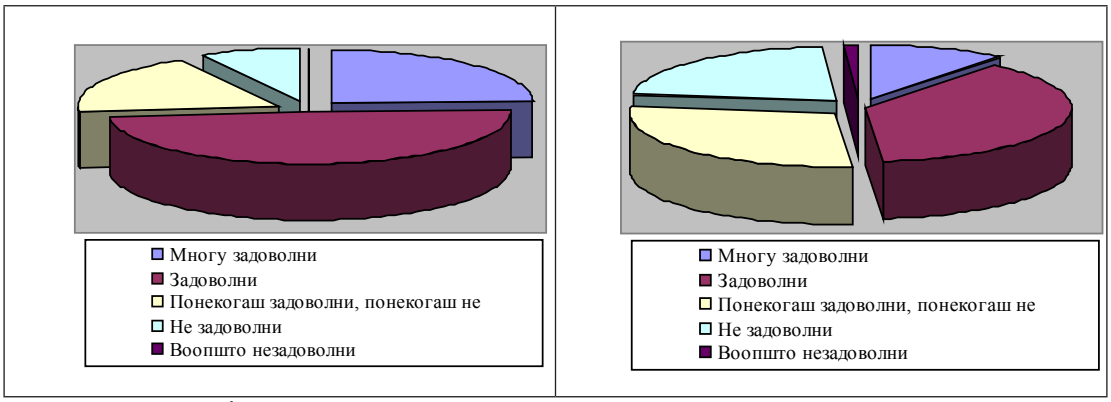

Графикон 1. Искази на испитаните мнаџери и потрошувачи

Значи, од табеларниот и графичкиот приказ, како и од пресметаната вредност на χ2 - тестот, се гледа дека исказите на менаџерите и потрошувачите се разликуват, што упатува на размисли дека, сепак менаџерите не ги осознаваат целосно барањата и вкусовите на потрошувачите.

Затоа е потребно, преку својата маркетинг стратегија да посветат поголемо влијание на осознавање на барањата на потрошуваите.

ЗАКЛУЧОК

Квалитетот, како збир на атрибути и карактеристики на производите или услугите кои предизвикуваат задоволство во исполнување на барања и очекувања на потрошувачите, секогаш треба да се негува и унапредува од страна на претпријатијата доколку сакаат да остваруваат конкурентска предност и долгорочен профит

Затоа е потребно да врши истражување на пазарот, за да се дознае кои карактеристики на производот го сочинуваат квалитетот спрема сфаќањата на потрошувачите.

Производите кои што најдобро ги задоволуваат потребите на потрошувачите често се третирани како посакувани производи кои што се користат со задоволство.

Предностите на таквите производи или услуги, потрошувачите, пред сè, ги гледаат преку: сигурноста, трајноста, удобноста, трендот и усогласеноста со целокупната спецификацијата на посакуваните производи или услуги. Доколку потрошувачите не ги согледуваат тие елементи нема, производите или услугите нема да обезбедат нивна сатисфакција, со што покажува и самото емпириско истражување

Литература

1. David A.Aker, V.Kumar, Gerge S. Day, (2007) Marketing Research, 9th edition, J ohn, Willey & Sons, Inc.
2. Gale B. T. and R. Klavans (1984), Formulating a Loyalty Improvemend Strategy, The

Prinsletter, No. 31, Cambridge.p.9

3. Gale T. B. (1988), The Faces if Making Quality a Strategic Weapon, The Strategic Planning Institute, Cambridge Mass.
4. McDaniel C. and R. Gates (2004), Marketing Research sixth edition, John Willey and Sons, New York.
5. Мицески.Т, Стратегиски марктинг, (2012) УГД, Економски факултет-Штип.

А.А. Бурмистрова
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина
Н.К. Родионова
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина
И.С. Кондрашова
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

334.734:911.373(470)

СОСТОЯНИЕ И ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В РОССИИ

В статье рассматриваются основные проблемы развития сельского хозяйства. Представлены основные подходы к решению данной проблемы. Анализируются пути агроэкономического роста в сельском хозяйстве на современном этапе развития.

Ключевые слова: сельское хозяйство, регион, модернизация, агропромышленный комплекс.

Сельское хозяйство – основа экономики любой страны. Даже самые развитые промышленные страны вкладывают очень большие средства в развитие отечественного сельского хозяйства. Оно дает жизненно необходимую человеку продукцию: основные продукты питания и сырье для выработки предметов потребления. Сельское хозяйство производит свыше 12% валового общественного продукта и более 15% национального дохода России, сосредоточивает 15,7% производственных основных фондов.

На сегодняшний день, мы можем наблюдать, как сельское хозяйство России постепенно выходит из затяжного экономического и финансового кризиса. За последние годы в аграрной политике России произошли серьезные изменения, благодаря тому, что сельское хозяйство отнесено к приоритетным отраслям.

Из-за недостаточной поддержки государства, а также сильного износа основных фондов сельское хозяйство России в течение долгого периода времени не могло обеспечить весь внутренний рынок продовольствием, но борьба с этим идет и идет успешно. Так, по словам министра сельского хозяйства России, в отрасли за последние 3 года произошли качественные изменения, которые обеспечили устойчивый производственный рост в основных видах сельскохозяйственной продукции, улучшили социальную ситуацию в сельской местности, увеличили доступность финансовых ресурсов для производителей, а также сделали отрасль наиболее привлекательной для инвестиций как зарубежных, так и отечественных. Также министр отметил, что одним из важных результатов стало повышение результативности использования средств. Выделенные из федерального бюджета средства на мероприятия Госпрограммы по модернизации сельского хозяйства обеспечили не большой, но все-таки рост сельхозпроизводства на 9,8 %, производительности труда на 15,6 % по сравнению с аналогичными показателями 2011 года [2].

Но, не смотря на некоторые положительные моменты развития сельского хозяйства, в стране все еще имеется ряд проблем по возрождению отрасли. Одной из таких проблем является техническая оснащенность сельского хозяйства. Меры по ее решению принимаются, но они малоэффективны. Большое количество сельскохозяйственных предприятий страны пользуется импортной техникой, а

это в свою очередь предполагает ряд проблем, связанных с тем, что не все люди, задействованные в сельском хозяйстве, обладают достаточными знаниями и навыками по работе с такой техникой [7]. Техническая и технологическая модернизация сельского хозяйства России предполагает наличие высококвалифицированных кадров. Недостаточный уровень развития человеческого капитала в АПК особенно наглядно проявляется в несоответствии качества и структуры кадрового потенциала инновационным потребностям:

- наряду с развитием техники и технологий необходимы существенные изменения в направленности подготовки, переподготовки и повышения квалификации кадров (для работы на 1000 га зерновых при современных технике и технологии достаточно всего двух, но высококвалифицированных работников; при беспривязном содержании коров один квалифицированный работник может обслуживать не менее 60 коров и т.п.);
- сельские кадры стареют, усиливается дефицит специалистов (менее 40 процентов хозяйств обеспечены высококвалифицированными агрономами, зооинженерами, механиками и экономистами с высшим образованием);
- не развита институциональная среда инновационного развития агропромышленного комплекса, что, например, проявляется в неразвитости консультационных и научно-внедренческих институтов. В то время как один высококвалифицированный консультант вполне может заместить по своей результативности труд соответствующих специалистов 10-12 средних хозяйств [4]. Решение задачи технического оснащения сельского хозяйства России также является приоритетным направлением модернизации как отрасли, так и всего агропромышленного комплекса страны в целом.

Вступление России в ВТО подвергает риску развитие АПК, так как открывается доступ для сильных конкурентов, для борьбы с которыми потребуются значительные силы. Низкая экономическая оценка состояния нынешнего АПК страны говорит о том, что он не в силах справляться с подобными конкурентами на современном этапе развития, но это можно исправить, если со стороны государства будет осуществляться весомая поддержка. Как известно, АПК России обеспечивает продовольственную и экономическую безопасность страны, поэтому отказ от этой отрасли как от неконкурентоспособной просто невозможен [5]. Модернизация АПК в целом напрямую зависит от модернизации его составных частей. Агропромышленный комплекс России состоит из 4 сфер:

1. отрасли, создающие средства производства для сельского хозяйства;
2. само сельское хозяйство;
3. отрасли, перерабатывающие продукцию сельского хозяйства;
4. инфраструктура вышеназванных отраслей.

Достижение эффективности каждой из этих сфер поспособствует росту эффективности всего сельского хозяйства, что в свою очередь выведет его на более высокий конкурентоспособный уровень. Исходя из этого, основной целью развития АПК России является достижение конкурентоспособного инновационного

самодостаточного экспортно-ориентированного агропромышленного комплекса, который в свою очередь сможет обеспечивать продовольственную безопасность страны. Но для достижения этой цели необходимо решить ряд задач, таких как:

1. создание институциональной и инфраструктурной среды;
2. создание инновационной среды, включающей также внедрение инноваций;
3. улучшение инвестиционного климата;
4. развитие науки и научного обеспечения;
5. уделение внимания подготовке высококвалифицированных кадров [9].

Улучшение нормативно – правового регулирования деятельности субъектов агропромышленного комплекса России в значительной мере поспособствует модернизации в области институционального развития, для этого нужно более подробно рассмотреть противоречия в законодательных актах и по возможности снять их, также необходимо обеспечить защиту прав частной собственности и обеспечить прозрачность в государственном управлении АПК. Тенденция на модернизацию АПК будет более стабильной и системной, если она будет подкреплена четко структурированными нормативно – правовыми актами, в числе которых можно выделить Доктрину продовольственной безопасности Российской Федерации и ряд других актов [1].

Немаловажную роль в модернизации АПК играет и создание современной инфраструктуры, которая подразумевает строительство дорог, жилья, открытие школ и учреждений культуры с целью привлечь молодежь в село и создания достойного образа жизни для нее. Главной задачей при улучшении инвестиционного климата является создание благоприятных для инвесторов нормативно – правовых условий, благодаря предоставлению различных льгот и преференций. Инновационная деятельность и обучение высококвалифицированных кадров тесно взаимосвязаны с развитием науки и научного обеспечения. Проблема привлекательности труда на предприятиях агропромышленного комплекса наряду с внедрением НИОКР непосредственно в производство, является наиболее значимой в данном направлении, для этого необходимо, безусловно, широкое привлечение инвестиций [6]. По словам профессора С. С. Ильина необходимо обеспечивать интенсивное ресурсосберегающее развитие сельского хозяйства, его материально – технической базы и инфраструктуры на основе эффективного использования инноваций и инвестиций, более пропорционального и устойчивого динамичного развития АПК. Решение поставленных задач возможно лишь при построении определенной стратегической модели развития АПК на федеральном, территориальном и отраслевом уровне. Понятно, что на федеральном уровне очень трудно учесть потребности конкретного региона и предприятия. Здесь возникает потребность в планировании бюджета на определенный период, а также возникает необходимость в стимулировании активного использования этого планирования. Доктор экономических наук В. М. Иванченко считает, что только такое планирование, которое способно выработать на макроуровне оптимальные решения по узловым вопросам научно – технического, экономического и социального развития общества и соединить их с реальными интересами владельца – хозяина средств производства в любых действенных формах в основном звене может стать базой целостной системы планового управления экономикой [3].

Подводя итог, можно сказать, что модернизация – сложный многоступенчатый и долгосрочный процесс перехода из текущего состояния на более качественный и

технологически более высокий уровень. Но, как и везде в этом процессе существует ряд препятствий:

1. люди, которым постоянно нужно развиваться для того чтобы отстаивать свои прогрессивные интересы;
2. плачевное состояние сельскохозяйственного машиностроения и сельского хозяйства;
3. достаточно низкий уровень эффективности государственного управления как в целом, так и комплекса в частности [8].

Дальнейшее развитие страны, а также достижение продовольственной безопасности и независимости государства во много зависят от преодоления подобных препятствий.

Настало время, когда нам нужно спасать не только сельхозпроизводителя, но и потребителя продовольствия от диких скачков цен, от некачественной продукции, разрушительной силы «саморегулирующейся экономики». Надо признать, что реформа 90-х годов привела к обезземеливанию крестьян, искорежила землепользование, уничтожила техническую оснащенность деревни, создала чудовищную продовольственную зависимость от иностранного капитала.

Село необходимо спасать от полного уничтожения. Судьба села будет зависеть от отношения власти к крестьянину, к его выживанию и спасению, а вместе с ним и всей страны.

Литература:

1. Бочарова О.Н., Потокина С.А., Ланина О. И. Концептуальные аспекты обеспечения многофункциональной конкурентоспособности агропромышленных систем // Социально – экономические явления и процессы. Тамбов.-2012.-№5-6.
2. Иванченко В. М. Планирование как исторический феномен жизнедеятельности человека и общества. – М.: Наука, 2009 г.
3. Ильин С. С. Государственное экономическое регулирование аграрной сферы АПК России: история, теория и практика: монография. – М.: Социум, 2009 г.
4. Кожевникова Т.М., Мамонтов В.Д. Институциональная составляющая модернизации аграрной сферы // Международный экономический журнал. Социально-экономические явления и процессы. Тамбов.-2012. -№1.
5. Кожевникова Т.М., Саяпин А.В. Проблемы модернизации структуры сельского хозяйства в условиях вступления России в ВТО / Т.М. Кожевникова, А.В. Саяпин // Международный журнал. Социально-экономические явления и процессы. – Тамбов. – 2011. - № 10.
6. Родионова Н.К., Кондрашова И.С., Бурмистрова А.А. Модернизация региональной инфраструктуры развития сельского хозяйства // Вестник Тамбовского университета. Сер. Гуманитарные науки. 2012. №9.
7. Рябых В.Н., Гладышев А.Б. Формирование и защита национально-государственных интересов России на международной арене в условиях глобализации мировой экономики // Международный экономический журнал. Социально-экономические явления и процессы. Тамбов.-2012. -№1.
8. Харитонова Е.В., Муравьева Н.А. Региональное инновационное развитие АПК в современных условиях // Социально – экономические явления и процессы. Тамбов.-2013.-№1.
9. http://www.vniitsh.ru

Коломейцева Марина Александровна
к.э.н, доцент кафедры политической экономии и мирового глобального хозяйства
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

338.23:338.45(470)

ПРОМЫШЛЕННАЯ ПОЛИТИКА СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПРИНЦИПЫ РАЗВИТИЯ

Kolomeitseva Marina Aleksandrovna
Candidate of Economic Sciences, associate professor of political economy and the world of the global economy Tambov State University named after GR Derzhavin

INDUSTRIAL POLICY IN MODERN RUSSIA: PROBLEMS AND PRINCIPLES OF DEVELOPMENT

Ключевые слова: промышленная политика, устойчивое экономическое развитие, экономический рост, информатизация промышленности, конкурентоспособность.

В данной статье рассмотрены проблемы развития промышленной политики современной России. Сформулированы основные принципы, на которых базируется устойчивое развитие России. Адекватная концепция промышленной политики в России должна основываться на признании и понимании нового места российского государства в меняющемся мире. Целевые ориентиры устойчивого развития определяются достигнутым уровнем экономического развития, показателями качества жизни и положения окружающей среды.

Сложившиеся в настоящее время экономические условия современной России требуют от государства новых механизмов реализации государственной промышленной политики, ориентированной на экономический рост как в государственном, так и в частном секторах; как на макро-, так и на микроуровнях экономики; как в масштабах всей страны, так и в рамках отдельных регионов.

Характерной чертой современной рыночной экономики является качественно новый характер ее промышленного сектора. Информатизация промышленности, необходимость адаптироваться к изменчивой глобальной ситуации в «новой экономике», нарастание доли и рост значимости интеллектуальных производств в структуре промышленности - все это качественно меняет ее современный облик. Основной инструмент, с помощью которого развитые страны изменили облик национальной промышленности прежде всего с позиции решения ее структурных проблем, - это проведение промышленной политики, так называемой industrial policy. На Западе этот термин чаще всего обозначает меры государства по поддержке или развитию конкретных секторов экономики. Однако в России остается дискуссионным и на сегодняшний день само понятие промышленной политики.

Государственная промышленная политика – это программа действий государства по развитию промышленности, а сегодня уже не столько промышленности, но и

реального сектора экономики в целом. Все развитые страны мира имеют свои традиции промышленной политики. Согласно разработанной Министерством экономики РФ Концепции промышленной политики, промышленная политика представляет собой комплекс мер, осуществляемых государством в целях повышения эффективности и конкурентоспособности отечественной промышленности и формирования её современной структуры, способствующей достижению этих целей [3].

Главная цель нашей промышленной политики – это достижение Россией высокого уровня национальной конкурентоспособности [1]. Основные направления и механизмы формирования активной, стимулирующей экономический рост промышленной политики разработаны пока недостаточно. В то же время в условиях существенного перераспределения полномочий между федеральным Центром и регионами, серьезной трансформации межбюджетных отношений анализ именно регионального аспекта государственной промышленной политики приобретает особую важность.

Наиболее важной долгосрочной тенденцией, которая будет влиять на разработку и проведение промышленной политики, является изменение места и роли государства в жизни общества на всех уровнях, от местного сообщества до человечества в целом. Государство современного типа постепенно теряет свой уникальный характер и уступает свои функции негосударственным, надгосударственным и суб-государственным организациям. Эти организации могут иметь, а могут и не иметь характера абстрактных корпораций. К их числу относятся международные организации и объединения, местные сообщества, производственные и финансовые корпорации, общественные движения, религиозные объединения, нелегальные силовые структуры разного рода и т.д.

Главные причины изменения характера государства (и, во многих случаях, его упадка) состоят в следующем [6]:

Отмирание войны между государствами как общественного института.

Государство современного типа возникло в Европе в первую очередь как инструмент ведения войн с другими государствами. Появление ядерного оружия сделало невозможной полномасштабную войну между государствами, обладающими ядерным оружием. Впоследствии, из-за опасения эскалации, этот процесс распространился и на большую часть остальных государств. В настоящее время война между государствами, которую ведут регулярные армии с использованием обычных видов вооружения, стала редким явлением и ограничено войнами, в которых с одной или с двух сторон участвуют слабые и относительно небольшие государства, имеющие мало влияния в мире.

Одновременно происходит процесс перехода социальной функции ведения войны к разного рода негосударственным структурам, которые с трудом можно отделить от гражданского населения. Такие войны ведутся не только на поле боя, но используют всю совокупность социально-психологических, политических, экономических и иных способов воздействия на противника. В войнах с участием таких структур традиционные государственные армии, вооруженные тяжелым оружием, становятся малоэффективными.

Кризис институтов социального государства.

Сложившийся в XX в. в развитых и во многих развивающихся странах институт

социального государства в настоящее время вступил в длительную полосу кризиса, который состоит в том, что государство не может справиться с тем бременем обязательств (прежде всего, социально-экономического характера), которые взяло на себя по отношению к своим гражданам. Это, в свою очередь, неизбежно ведет к хроническим бюджетным проблемам, росту налогов, инфляции и вытекающим из этого глубоким структурным проблемам в экономике.

О наступлении кризиса свидетельствуют данные исследований государственных финансов развитых стран методом «межпоколенческого учета» (generational accounting). Суть последнего состоит в оценке приведенной к настоящему времени (дисконтированной) оценки всей совокупности будущих обязательств государства (бюджета а внебюджетных фондов), определяемых действующим законодательством, и сравнении ее с оценкой дисконтированной величины всех будущих поступлений в государственный бюджет и внебюджетные фонды. Исследования показывают наличие огромного финансового разрыва (превышения обязательств над поступлениями), который в долгосрочном плане неизбежно ведет к бюджетному кризису.

Этот кризис объясняется целым рядом причин, из которых следует выделить демографические причины («старение населения», ведущее к перегрузке пенсионных систем) и особенности политической системы социального государства, которая создает тенденцию к неумеренному раздуванию социальных программ.

Экономическая и финансовая глобализация.

В последней четверти XX в. большинство развитых и особенно развивающихся стран, исходя их прагматических соображений стимулирования экономического роста и решения структурных проблем, стало постепенно отказываться от идеологии и практики централизованного планирования и активного вмешательство правительства в деятельность товарных и финансовых рынков. Непреднамеренным результатом такой политики стала глобализация рынков, начиная от потребительских товаров и заканчивая производственным оборудованием, услугами и финансовыми инструментами. Бурное развитие глобальных рынков резко снизило возможности каждого отдельного государства влиять на экономическое и финансовое положение в стране, т.к. это состояние оказывается в не меньшей степени зависимым от решений, принимаемых другими субъектами – как государствами, так и негосударственными структурами.

Развитие технологий.

Целый ряд важных и бурно развивающиеся технологий – в сфере телекоммуникаций, транспорта, инфраструктуры и т.д. – в силу своей природы могут быть наиболее эффективны только тогда, когда объединены в сети, никак не связанные ограничениями, накладываемыми государственными границами. Хотя такие технологии начали активно развиваться еще в XIX в., последние десятилетия засвидетельствовали их взрывной рост и все большую зависимость от них национальных экономик.

Неспособность государства обеспечить безопасность.

Государство современного типа, особенно в больших и разнородных странах, все в меньшей степени способны обеспечить безопасность жителей соответствующих территорий. Созданное в условиях относительно низкого уровня урбанизации и мобильности населения и опиравшееся во многом на традиционную мораль, оно плохо

приспособлено к выполнению этой функции в условиях урбанизации, глобализации, массовой миграции и растущей аномии. Общая тенденция состоит в том, что функции обеспечения безопасности все в большей степени переходят к негосударственным структурам (охранным компаниям, ассоциациям и т.д.), причем становится все труднее провести грань между ними и традиционной государственной полицией и службами безопасности.

Одним из следствий действия этих факторов является постепенная потеря доверия государству со стороны населения, веры в особую роль государства как института в жизни человека. Иными словами, происходит постепенная делегитимизация государства современного типа.

Государство-корпорация, там, где оно сохраняется, постепенно становится одной из многочисленных корпораций, причем часть традиционных государственных функций переходит к корпорациям других типов. На смену «миру государств» приходит «мир корпораций»[4].

В этих условиях традиционные подходы к промышленной политике и соответствующие меры – поддержка отдельных отраслей, предприятий и регионов с помощью бюджетных субсидий и кредитов; протекционизм; субсидирование экспорта; национализация и производство товаров и услуг на предприятиях государственного сектора; ценовое и тарифное регулирование; использование государственного заказа в целях поддержки тех или иных групп производителей и т.д. – становятся не просто неэффективными, а бессмысленными.

Адекватная концепция промышленной политики в России должна основываться на признании и понимании нового места российского государства в меняющемся мире.

Основные цели устойчивого развития могут воплотиться в практику путем структурной перестройки экономики; изменения моделей производства и потребления; создания предпосылок для социальной, экономической и экологической безопасности; установления жестких стандартов использования природно-ресурсного потенциала с учетом потребностей нынешнего и будущих поколений. Целевые ориентиры устойчивого развития определяются достигнутым уровнем экономического развития, показателями качества жизни и положения окружающей среды.

Сформулированы основные принципы, на которых базируется устойчивое развитие России [5]:

Принцип 1. Свобода производственной деятельности.

Свобода производственной деятельности является главным условием достижения сформулированной цели и задач промышленной политики.

Данный принцип подразумевает поэтапную отмену правовых норм, направленных на ограничение свободы экономической деятельности по тем или иным основаниям (в частности, на основании технико-экономических особенностей производственных процессов, как в случае правового закрепления понятия «естественная монополия»). В частности, целью промышленной политики является полный отказ от лицензирования, прямо нарушающего принцип свободы экономической деятельности, и переход к альтернативным методам регулирования. В соответствии с данным принципом также недопустимо введение государственной монополии на ту или иную деятельность, выделение специально уполномоченных компаний и т.д..

Принцип 2. Равноправие форм собственности.

Промышленная политика не должна предоставлять льготы и преференции на основе формы собственности на производственные предприятия.

В частности, промышленная политика должна полностью исключать предоставление государственных льгот и преференций тем или иным хозяйствующим субъектам на основании их формы собственности или иных особенностей, в ущерб остальным участникам рынка (как это имеет место, например, в случае государственных и муниципальных унитарных предприятий, получающих дотации из бюджетов различных уровней).

Законодательство не должно устанавливать перечни объектов, используемых в целях производства товаров и услуг, не могущих находится в частной или муниципальной собственности. Муниципалитеты, физические и юридические лица должны иметь право иметь в собственности недра и имущественные права на пользование ими, крупные водные объекты и иные виды природных ресурсов. Ограничения такого рода должны касаться только объектов, могущих быть использованы только для реализации властных полномочий государства.

Принцип 3. Снижение уровня обязательств государства, выходящих за пределы его роли в меняющемся мире, при сохранении исключительной ответственности государства за исполнение своих обязательств.

Промышленная политика не является частью социальной политики. Но она может внести свой вклад в преодоление кризиса социального государства. В частности, промышленная политика в целом должна вести к сокращению обязательств государства, выходящих за пределы его роли в целевом состоянии; она не должна вести к нарастанию нагрузки на государственный бюджет и бюджеты всех уровней, приводящему к выходу за пределы существующего объема обязательств.

В то же время социальная защита граждан, предусмотренная Конституцией в настоящее время и те ее аспекты, которые могут сохраниться в будущем, является обязанностью государства, а не частных лиц, акционерных компаний или иных негосударственных организаций. Целью промышленной политики является поэтапный отказ от обременения производителей товаров и услуг социальными обязательствами (в виде предоставления льгот или иным образом) и переход к адресной поддержке целевых групп населения за счет средств бюджетной системы. При этом в процессе перехода возможно временное обременение при приватизации объектов, выполняющих социальные функции.

Принцип 4. Защита интересов российских производителей на международной арене без ущемления интересов российских потребителей.

В долгосрочном плане государство современного типа, когда речь идет о его деятельности в сфере международных отношений, лучше всего приспособлено для взаимодействия (в том числе конфликтного взаимодействия) с корпоративными образованиями того же типа, т.е. с другими государствами. В рамках промышленной политики Российское государство должно вступать в игру на международной арене в тех случаях, когда действия других государств ущемляют или дискриминируют российских производителей.

Из этого вытекает, что вступление (или невступление) в двух- и многосторонние внешнеэкономические договоры и соглашения, а также в международные

организации должно рассматриваться как инструмент защиты интересов российских производителей товаров и услуг. Эта же цель должна играть существенную роль во внешней политике Российской Федерации в целом. Недопустимо проведение внешнеэкономической политики на основе исключительно идеологических мотивов, а также в ущерб интересам российских потребителей.

Принцип 5. Равноправие граждан России и иностранных государств.

Российское законодательство должно предоставлять гражданам России в России и за рубежом не меньше прав, чем имеют граждане иных стран. Если кому-то в России или за рубежом разрешено осуществление каких-либо видов хозяйственной деятельности, российское законодательство не должно препятствовать в этом российским предпринимателям. Этот принцип является наилучшей защитой национальных интересов в международной конкуренции и тесно связан с принципом защиты российского производителя. Одним из его следствий является свобода для граждан России осуществлять любые операции, связанные с перетоком капиталов через границу: инвестиции за рубежом, открытие счетов в иностранных банках, страхование и перестрахование.

Принцип 6. Приоритет актов прямого действия

При создании нового законодательства несомненный приоритет должен отдаваться актам прямого действия, не допускающим выпуска инструкций, разъяснений, методических материалов и иных ведомственных подзаконных актов. Законы и кодексы могут содержать подробные инструкции, учётные и отчётные формы, нормативы и пр. Такие объёмные документы при любых условиях предпочтительнее отсылочных норм, дающих исполнительной власти право самостоятельно вмешиваться в хозяйственную деятельность без контроля законодателя.

Принцип 7. Приоритет косвенных методов поддержки промышленности перед прямыми.

Прямые методы промышленной политики связаны с распределением или перераспределением ресурсов для производственной деятельности, осуществляемым непосредственного государством с целью стимулирования или дестимулирования тех или иных направлений деятельности. К числу прямых методов относится субсидирование отраслей, предприятий или регионов, прямые государственные инвестиции и создание государственных предприятий, субсидирование процентных ставок и т.д.

Косвенные методы, минимизируя перераспределение ресурсов как таковое, изменяют ожидания производителей и, в первую очередь, оценку ими рисков, связанных с теми или иными видами производственной деятельности.

Российский и международный опыт показывает, что в современной быстро меняющейся постиндустриальной экономической среде традиционные средства прямой финансовой поддержки отдельных отраслей или производственных комплексов оказываются неэффективными и расточительными.

Основными средствами современной промышленной политики должны быть косвенные методы, такие как:

- принятие нормативных актов, регулирующих деятельность отраслей либо промышленности в целом, но не предусматривающих прямой поддержки

конкретных отраслей (например, техническое регулирование, поддержка экспортеров, стимулирование инновационной деятельности и т.д.);
- принятие и реализация законодательных норм, изменяющих риски, связанные с тем или иным видом производственной деятельности (техническое регулирование, замена лицензирования альтернативным страхованием и т.д.);
- создание условий для развития финансовой инфраструктуры производственной и, в особенности, инновационной деятельности;
- снятие ограничений на производственную деятельности и снижение ее институциональных издержек;
- реализация совместных проектов с негосударственными хозяйствующими субъектами;
- введение в хозяйственный оборот ресурсов, ранее из него исключенных;
- политика закупок и т.д.

Принцип 8. Одновременное действие разных режимов регулирования

На протяжении переходного периода государство допускало существование альтернативных режимов регулирования с правом регулируемого хозяйствующего субъекта (субъектов) на выбор между различными режимами. Такой подход целесообразен в том случае, если дерегулирование или резкая смена режима регулирования какой-либо деятельности затруднены из-за предполагаемых социальных последствий, предположений о недостаточном уровне конкуренции или даже из-за противодействия отраслевого лобби. Налоговая система представляет пример успешного сосуществования двух режимов регулирования. Так малый бизнес имеет возможность выбора между стандартной процедурой уплатой всех налогов и переходом к упрощенной системе налогообложения, когда большинство налогов заменяется одним налогом. Формирование конкурентных типов регулирования на практике позволяет выявить тот тип, который связан с наименьшими издержками для потребителей, предпринимателей и государства.

В России промышленная политика имеет свою историю. В советское время она прошла этап жесткого централизованного директивного управления. Сегодня Россия – страна с рыночной экономикой, и это навсегда. Российский рынок – часть глобального рынка, мы все активнее и плотнее интегрируемся в глобальную экономику, и иной альтернативы нет [1].

Структура российской промышленности утяжелена, недостаточна для поддержки экспорта, решения региональных проблем, сопутствующих промышленных социальных проблем, механизмов гармонизации структурных отраслевых пропорций.

Несбалансированна с промышленной экономикой и тарифная политика естественных монополий. Российская промышленность все больше теряет инновационный характер, утрачивает научно-технический потенциал ее воспроизводства.

В начале трансформационного периода в России в сфере экономического реформирования приоритет отдавался финансовой стабилизации в надежде на то, что она будет способствовать массовому притоку иностранного и российского капитала в экономику. Это, в свою очередь, должно было дать толчок экономическому развитию. Реформаторы были охвачены идеей эффективного свободного рынка и либерализации экономики [4].

Государство несет гораздо большую ответственность, нежели рынок, а государственная федеральная промышленная политика имеет существенные отличия от корпоративной промышленной политики, миссия которой более узка, а целевой функцией может служить максимизация прибыли. Промышленная политика предполагает сочетание активной роли государства и эффективных рыночных механизмов.

Можно выделить три основных направления промышленной политики:

1. Инновационная политика, способствующая взаимодействию предпринимательских и научно-инновационных структур, формированию инновационных стимулов хозяйственной деятельности.
2. Структурная политика, стимулирующая межсекторный, межотраслевой и межрегиональный перелив капитала для финансового обеспечения перестройки отраслевой и территориальной структуры промышленности в соответствии с целями промышленной политики.
3. Инвестиционная политика, обеспечивающая и стимулирующая капиталовложения в развитие производства и производственной инфраструктуры.

Необходимо отметить, что проблема промышленной политики существенно шире, чем отраслевой маневр, чем просто федеральная бюджетная поддержка, чем просто административные меры.

Таким образом, промышленная политика – это согласованная система законодательных, административных, финансово-экономических государственных решений и мер, позволяющих управлять развитием промышленности в стране в соответствии с поставленными целями такого развития.

Чтобы промышленная политика развивалась по нужной колее, необходимо также создавать достойную нормативную базу, а не такую как в настоящее время. Что говорить, если в основополагающем документе, которым руководствуются денежные власти и финансово-экономический блок российского правительства, о стратегии развития Российской Федерации до 2010 года, промышленной политике было посвящено всего лишь 5 страниц из более чем 350, наверное, неслучайны те проблемы в экономическом развитии страны, с которыми она сейчас сталкивается [2].

При всех различиях в определении сути промышленной политики следует иметь в виду, что она не может обойтись без мер государственного регулирования в трех основных областях: обновление технологий, использование финансовых ресурсов и формирование нового поколения специалистов и промышленных рабочих. При выработке основных направлений промышленной политики должны быть увязаны интересы человека, промышленных предприятий и государства. Только тогда можно рассчитывать на развитие человеческого капитала и его эффективную отдачу. К тому же надо иметь в виду, что человеческий капитал основан не только на физическом состоянии здоровья, уровне образования, профессиональной подготовке, мобильности, культуре и других личностных качествах. Его отдача возрастает в благоприятной социальной среде, которая, помимо производственного комфорта, включает и климат доверия, уверенность во взаимной выгоде социального партнерства. Именно такая атмосфера благоприятна для мобилизации «морального ресурса». Недоучет социальной составляющей в модернизации производства, управлении и в трудовых отношениях может свести на нет все усилия по внедрению технических инноваций.

Литература:

1. Доклад Министра промышленности и энергетики РФ Виктора Христенко в Национальном пресс-клубе США: Главная цель нашей промышленной политики – это достижение Россией высокого уровня национальной конкурентоспособности. http://www.MOSTPP.ru/
2. Долгосрочный прогноз развития экономики России на 2007-2030 гг. (по вариантам). Под ред. академика РАН В.В. Ивантера и д.э.н. М.Н. Узякова. - М.: ИНХП, 2007. - С. 10, 11, 49.
3. Материалы IV межрегиональной конференции «Промышленная политика. Современные подходы». www.subcontract.ru.
4. Министерство экономического развития и торговли РФ. «Прогноз социально-экономического развития РФ на 2006 год и основные параметры прогноза до 2008 года», www.economy.gov.ru.
5. Торгово-промышленная палата РФ. «Государственная промышленная политика России. Проблемы формирования и реализации». http://www.ipr.nnov.ru/
6. http://www.prompolit.ru/90976.

Н.В. Коротаева 336.717.13(470)
Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина, kaf-finnal@yandex.ru
Е.В. Зобова
Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина
О.Н. Чернышова
Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПЛАТЕЖНОЙ СИСТЕМЫ РОССИИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ФИНАНАНСОВЫХ РЫНКОВ

Модернизация экономики России невозможна без адекватного финансового обеспечения. Масштабы российской банковской системы не соответствуют экономическим потребностям страны и значительно меньше масштабов банковских систем стран, с которыми России сопоставима по геополитическому значению. Необходимость эффективного развития национальной платежной системы России возрастает в настоящее время не только в связи с задачами социально-экономического развития страны, но и в связи с необходимостью обеспечения экономической безопасности России при вступлении в ВТО. Включение России в международное сотрудничество требует принятия энергичных мер по защите национальных интересов в финансовой сфере, и в первую очередь, ускоренного развития платежной системы.

Национальная платежная система является ключевым компонентом финансовой инфраструктуры экономики, на основе которого формируется общий денежный спрос, поддерживается общественное доверие к национальной валюте как средству платежа, и обеспечивается реализация денежно-кредитной политики. Однако в условиях глобализации финансовых рынков национальная платежная система, обеспечивая финансовым институтам, возможность переводить денежные средства, становится потенциальным каналом, через который финансовые риски могут распространяться не только от одной финансовой организации к другим, но и от одного рынка финансовых активов к другим. Поэтому ЦБ РФ рассматривает развитие национальной платежной системы как комплексный и сбалансированный процесс, охватывающий как инфраструктурные аспекты (платежные инструменты и операционные, клиринговые и расчетные центры, составляющие платежную инфраструктуру), так и институциональные аспекты (такие как правовая база, рыночное взаимодействие, механизмы консультаций заинтересованных сторон).

В 2006 году в документе Базельского комитета «Общее руководство по развитию национальной платежной системы» был впервые сформулирован термин «Национальная платежная система». Национальная платежная система определялась через совокупность своих элементов. К элементам национальной платежной системы были отнесены:

- *платежные инструменты*, которые используются для инициирования и направления перевода денежных средств со счетов плательщиков на счета получателей в финансовых учреждениях;
- *платежные инфраструктуры* необходимые для использования и клиринга платежных инструментов, обработки и передачи платежной информации, а также перевода денежных средств между учреждениями-

плательщиками и получателями;

- *финансовые учреждения*, которые предоставляют счета для осуществления платежей, платежные инструменты и услуги потребителям, а также предприятия и организации, являющиеся операторами сетей операционных, клиринговых и расчетных услуг по платежам для этих финансовых учреждений;
- *рыночные соглашения*, к ним следует отнести договоренности, обязательные предписания и договоры по созданию различных платежных инструментов и услуг, формированию цен на них, а также их предоставлению и приобретению;
- *законы, стандарты, правила и процедуры*, которые определяют и регулируют механизм перевода платежей и деятельность рынков платежных услуг, и устанавливаются законодательными, судебными и регулирующими органами.

Национальная платежная система в соответствии с российским законодательством - это совокупность операторов по переводу денежных средств (включая операторов электронных денежных средств), банковских платежных агентов (субагентов), платежных агентов, организаций федеральной почтовой связи при оказании ими платежных услуг в соответствии с законодательством Российской Федерации, операторов платежных систем, операторов услуг платежной инфраструктуры (субъекты национальной платежной системы) [1]

Для эффективного развития российской платежной системы важное значение имеет правовое обеспечение платежных инноваций, таких как электронные деньги, интернет-платежи и мобильные платежи. Впервые в Федеральном законе «О национальной платежной системе» юридически определено понятие "электронное средство платежа", как средство или способ, позволяющие клиенту оператора по переводу денежных средств составлять, удостоверять и передавать распоряжения в целях осуществления перевода денежных средств в рамках применяемых форм безналичных расчетов с использованием информационно-коммуникационных технологий, электронных носителей информации, в том числе платежных карт, а также иных технических устройств.

Электронные денежные средства, в соответствии с российским законодательством, представляют собой денежные средства, которые предварительно предоставлены одним лицом другому лицу, учитывающему информацию о размере предоставленных денежных средств без открытия банковского счета, для исполнения денежных обязательств лица, предоставившего денежные средства, перед третьими лицами и в отношении которых лицо, предоставившее денежные средства, имеет право передавать распоряжения исключительно с использованием электронных средств платежа.

Электронными денежными средствами не являются денежные средства, полученные организациями, осуществляющими профессиональную деятельность на рынке ценных бумаг, клиринговую деятельность и деятельность по управлению инвестиционными фондами, паевыми инвестиционными фондами и негосударственными пенсионными фондами и осуществляющими учет информации о размере предоставленных денежных средств без открытия банковского счета в соответствии с законодательством, регулирующим деятельность указанных

организаций.[1]

В России в сфере электронных денег сформировались три направления их устойчивого развития. Первым направлением являются платежи с использованием сети Интернет, представляемые компаниями “WebMoney”, “Яндекс.Деньги” и рядом мелких игроков. Вторым направлением являются мобильные платежи. Третьим направлением развития электронных денег являются электронные платежи на основе платежных терминалов.

В настоящее время в экономике страны активно развиваются и внедряются электронные средства платежа, расчеты на основе пластиковых карт, однако мы значительно отстаем от развитых стран по уровню использования безналичных платежей в розничной сфере. Одной из проблем более широкого использования безналичной розничной оплаты, является отсутствие необходимой инфраструктуры. Не все торгово-сервисные предприятия принимаются к оплате платежные карты. На 1000 жителей в России в начале 2012года приходилось всего 3,7 POS-терминала, во Франции, например, данный показатель составлял 22 единицы.

Банк России составил прогноз динамики доли розничных платежей с использованием платежных карт в розничном товарообороте на период до 2020 года с применением модели Гомперца, используемой для моделирования принятия и распространения новых технологий, влияющих на сокращение платежей наличными деньгами при расчетах за товары и услуги. (Рис.1)

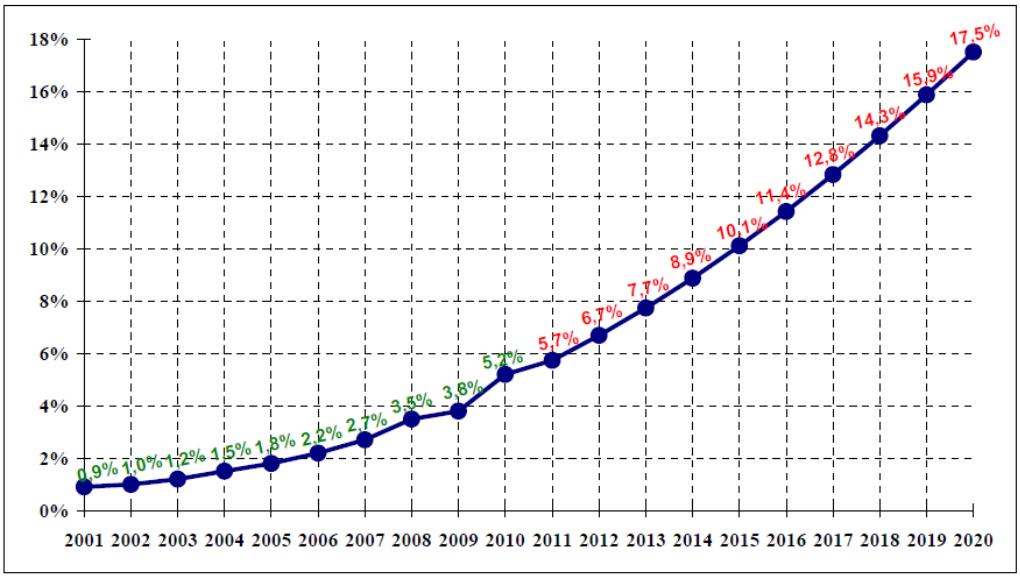

Рис.1 Прогноз доли розничных платежей с использованием пластиковых карт в розничном товарообороте до 2020 года [2]

Проведенный анализ и полученный на его основе прогноз (Рис. 1.) отражает существующие тенденции увеличения доли розничных платежей с использованием платежных карт в розничном товарообороте, которые могут быть скорректированы в случае принятия законов и нормативных актов в части стимулирования развития безналичных розничных платежей.

Вместе с тем следует отметить о сохранении в долгосрочной перспективе преобладающей доли наличных розничных платежей в розничном товарообороте. Высокая доля наличного денежного оборота в стране является в целом неблагоприятным фактором для экономики. Экономические расчеты показывают, что в странах с высокой долей безналичных расчетов существенно ниже затраты на содержание наличного денежного оборота. Поэтому снижение доли наличного оборота создает дополнительные стимулы для развития экономики. В настоящее время решается вопрос об ограничении платежей наличными денежными средствами, совершаемыми населением в торгово-сервисных предприятиях, суммой в 600 тыс. руб. Такие ограничения введены в ряде зарубежных стран. Например, в Италии максимальная сумма платежа наличными, который может совершить физическое лицо-резидент, составляет 1000 евро, во Франции – 3000 евро.

На наш взгляд, механизм стимулирования развития безналичных розничных платежей должен содержать два последовательных этапа:

1. этап – стимулирование формирования инфраструктуры розничных безналичных платежей, повышение уровня их использования и безопасности:
   - повышение обеспеченности предприятий торговли устройствами для осуществления покупок по платежным картам (POS-терминалы);
   - повышение уровня безопасности платежей на основе использования электронных денежных средств, платежных карт, интернет - банкинга, мобильных платежей;
   - создание налоговых, бонусных преференций для держателей карт, использующих их для оплаты товаров и услуг;
   - использование платежных карт государственными органами и бюджетными организациями для осуществления закупок;
   - стимулирование оплаты коммунальных, налоговых платежей при помощи платежных карт;
   - снижение тарифов по традиционным кредитовым банковским переводам физических лиц;
   - стимулирование использования кредитных карт при розничном кредитовании;
   - повышение общего уровня финансовой и технической грамотности потребителей;
2. этап- стимулирование использования безналичных платежей на основе мер административного характера:
   - постепенное введение ограничений на расчеты наличными по определенным сделкам и крупным платежам (продажа и покупка недвижимости, автомобилей и т. п.);
   - требования по установке POS-терминалов в торговых точках с объемом выручки или оборотом, превышающим определенную величину.

Литература

1. Федеральный закон от 27.06.2011 N 161-ФЗ «О национальной платежной системе» www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_115625/
2. Обзор сферы использования наличных денег в Российской Федерации и зарубежных странах. URL: http: //www.cbr.ru/publ/main.asp

Ю.Ю. Косенкова 364.35.071(470)
«Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина», kosenkova-@list.ru
И.Н. Махонина,
«Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина»
Е.Ю. Меркулова
«Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина»
Н.М. Турбина
«Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина»

КРАТКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕКУЩЕГО СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Система пенсионного обеспечения, сложившаяся в СССР, показала свою несостоятельность уже в 90-х годах XX века. В комплексе причин, приведших к дискредитации системы пенсионного обеспечения, лидировали: ухудшение демографической ситуации, развал хозяйственных связей, рост безработицы (и, как следствие, снижение поступлений страховых взносов), уклонение от уплаты налогов и страховых взносов, а также структурные недостатки, имманентные самой пенсионной системе. Система пенсионного обеспечения РФ находится в состоянии перманентного реформирования практически с момента возникновения самого государства. В течение первого десятилетия реформирование выражалось в принятии косметических мер, должных усовершенствовать пенсионную систему. Но этого оказалось недостаточно. С 1 января 2002 г. в России была введена принципиально новая система пенсионного страхования. На смену солидарно-распределительной системе пришла смешанная (распределительно-накопительная) система. Основой данной системы стал индивидуальный (персонифицированный) учет пенсионных прав застрахованных лиц. Все пенсионные права, накопленные гражданами до 1.01.2002 г., были конвертированы в расчетный пенсионный капитал, и должны быть учтены при расчете размера будущей пенсии. Работодатели в рамках данной системы уплачивают страховые взносы в Пенсионный фонд РФ (ПФР), направляемые: в солидарную часть пенсионной системы (для финансирования выплаты пенсии нынешним пенсионерам), на формирование страховой части пенсии застрахованных граждан, а также на формирование накопительной части пенсии.

Вновь сформированную пенсионную систему сопровождают практически те же негативные факторы: демографическая ситуация продолжает ухудшаться, уклонение от уплаты страховых взносов принимает глобальные масштабы (этому способствует рост тарифа страховых взносов, ставшего непосильным для бизнеса, особенно для малого предпринимательства). За последнее десятилетие размер пенсий, выплачиваемых пенсионерам, был существенно увеличен. Это была социально необходимая мера, но такое повышение не имело под собой никакой финансово-экономической основы. Размер трансферта из федерального бюджета в бюджет ПФР неуклонно увеличивается год от года. Ключевым индикатором, отражающим состояние пенсионной системы РФ, является сбалансированность бюджета ПФР. Дефицит бюджета Пенсионного фонда

России нарастает год от года [1]

Нарастание дефицита бюджета ПФР может привести к тому, что по оценкам Минфина России трансферт из федерального бюджета в пенсионную систему к 2030 году может составить до 3% ВВП [3]

Текущее состояние пенсионной системы России подтверждает, что пенсионная реформа 2002 года провалена. Цели, поставленные 10 лет назад, не достигнуты. Противоречия продолжают накапливаться. В настоящее время осуществляется поиск нового пути развития системы пенсионного страхования, проводится работа в недрах Министерства финансов и Министерства труда и социального развития России, вопросы пенсионной реформы активно дискутируются как в профессиональных сообществах, так и в обществе в целом.

В конце 2012 г. в России была принята Стратегия развития пенсионной системы Российской Федерации до 2030 года. Разработчики Стратегии подвели основные итоги функционирования системы пенсионного страхования, выделили ключевые проблемы, определили приоритеты и цели развития пенсионной системы, а также обозначили основные направления реализации Стратегии, которые должны привести к достижению поставленной цели.

Основными инструментами реформирования пенсионной системы должны, по замыслу авторов Стратегии, явиться [3]:

- тарифно-бюджетная политика, в т.ч. изменение показателей бюджета ПФР с учетом межбюджетных трансфертов из федерального бюджета;
- параметрические изменения условий пенсионного обеспечения (требования к пенсионному возрасту, размеру страхуемого заработка и продолжительности страхового стажа; к условиям реализации пенсионных выплат, и т.д.);
- формирование накопительной составляющей пенсионной системы, соотносимой с показателями развития финансового рынка и экономики страны в целом.

В рамках проведения тарифно-бюджетной политики планируется повышать уровень облагаемого заработка. С 1 января 2013 г. повышена в два раза облагаемая база по взносам в ПФР, уплачиваемым самозанятыми гражданами в фиксированном размере. В результате принятых мер доходы пенсионной системы должны увеличиться к 2020 году на 0,3% валового внутреннего продукта, а также должны возрасти пенсионные права застрахованных граждан. Пока же этот шаг привел к сокращению численности самозанятых граждан. Значительная часть самозанятых граждан сочли дальнейшую работу нерентабельной и предпочли прекратить предпринимательскую деятельность (или уйти в тень). По данным Федеральной налоговой службы за 2 месяца (декабрь 2012 г. и январь 2013 г.) с налогового учета снялись около 200 000 индивидуальных предпринимателей (данные представлены в таблице 1)

Таблица 1: Численность индивидуальных предпринимателей и крестьянских (фермерских) хозяйств, состоящих на налоговом учете (человек)

на 01.01.2007	на 01.01.2009	на 01.01.2010	на 01.01.2011	на 1.01.2012	на 01.01.2013	на 01.02.2013
3 017 794	3 774 525	3 985 350	4 112 314	4 104 059	4 030 309	3 912 158

По данным Федеральной налоговой службы [2]

Также в рамках совершенствования тарифно-бюджетной политики законодательно закреплены дополнительные тарифы взносов для работодателей в отношении рабочих мест с особыми условиями труда. В планах находится увеличение тарифа страховых взносов в отношении работников, получающих минимальный размер оплаты труда (МРОТ). Если сейчас работодатели платят страховые взносы в зависимости от фактически начисленной заработной платы (т.е. 22%), то в будущем в отношении сотрудников, заработная плата которых составляет 1 МРОТ, тариф отчислений планируется увеличить вдвое (т.е. фактически в бюджет ПФР необходимо будет отчислять 44% от минимального размера оплаты труда). Планируется, что эта мера позволит застрахованным лицам с минимальным заработком сформировать достойные пенсионные права. Кроме того, данный шаг призван вывести из тени серые зарплаты. По нашему мнению, эта мера приведет к обратному результату. Работодатель постарается уклониться от официального оформления трудовых отношений с низкооплачиваемым персоналом.

Реформирование накопительной составляющей пенсионной системы сводится к постепенному снижению ее роли в формировании трудовой пенсии. В частности, начиная с 1.01.2014 г. для большинства застрахованных лиц (за исключением тех, кто явно выскажется против) тариф отчислений на накопительную часть трудовой пенсии будет сокращен с 6%, действующих на настоящий момент, до 2%. Высвобожденные 4% будут направлены на формирование страховой части трудовой пенсии. По нашему мнению, данная мера вызвана не столько низкой эффективность инвестирования средств пенсионных накоплений (в таком случае проблема могла бы решаться без снижения роли накопительной составляющей), а желанием снизить дефицит бюджета Пенсионного фонда России. Принципиальная разница между отчислениями на страховую и накопительную части пенсии заключается в том, что средства пенсионных накоплений остаются на счетах застрахованных лиц в ПФР и инвестируются в финансовые инструменты, а средства страховой части пенсии остаются в виде записей на счетах застрахованного лица, а сами средства расходуются непосредственно на финансирование выплаты пенсии действующим пенсионерам. Таким образом, пенсионные накопления «отвлекаются» от сиюминутного использования на выплату пенсий, за счет этого растет трансферт из федерального бюджета.

В рамках параметрических изменений условий пенсионного обеспечения Министерство финансов РФ разрабатывает новую пенсионную формулу. Существующая на данный момент пенсионная формула подразумевает формирование у застрахованного лица пенсионного капитала, который и будет определять размер назначаемой гражданину трудовой пенсии (путем деления его на так называемый «период дожития», который в норме должен составлять 228 месяцев). Пенсионный капитал, в свою очередь, формируется за счет пенсионных прав, сформированных до 1.01.2002 г., отчислений, произведенных работодателями на индивидуальный лицевой счет застрахованного лица после 1.01.2002 г. и суммы валоризации. Пенсионные права, сформированные по состоянию на 1 января 2002 г. конвертируются в пенсионный капитал. В формуле конвертации учитываются стаж застрахованного лица и коэффициент, характеризующий отношение размера его заработной платы за определенный период к средней заработной плате по стране за аналогичный период.

Новая пенсионная формула в настоящий момент проходит обсуждение в профессиональных сообществах, обсуждается разработчиками со всеми заинтересованными сторонами. Предполагается ввести систему назначения и выплаты

гражданам трех видов пенсий, регулируемых разными федеральными законами:

1. базовой пенсии в рамках государственного пенсионного обеспечения, исчисление размеров которой будет идентично расчету фиксированного базового размера страховой части трудовой пенсии;
2. страховой пенсии с порядком расчета пенсионных прав застрахованных лиц и с применением индивидуального пенсионного коэффициента;
3. накопительной пенсии, исчисление размеров которой будет идентично расчету накопительной части трудовой пенсии.

При этом предполагается, что право на базовую и накопительную пенсии будут иметь граждане, приобретшие право на страховую пенсию.

Планируется, что новая пенсионная формула будет балльной, т.е. все факторы, влияющие на размер начисляемой пенсии, будут переводиться в баллы. В новой пенсионной формуле будет большее внимание уделяться страховому стажу застрахованного лица, будет стимулироваться его более поздний выход на пенсию при неизменном пенсионном возрасте (по актуарным расчетам ПФР страховой стаж, необходимый для достижения коэффициента замещения в размере 40%, должен составлять 35 лет). Условиями формирования права на страховую пенсию по старости будет являться уплата минимального размера взноса на ее финансирование, определяемого как произведение двукратного минимального размера оплаты труда и тарифа страховых взносов, увеличенное в 12 раз (сейчас по этой схеме страховые взносы уплачивают представители самозанятого населения). Размер страховой пенсии по старости в году ее назначения будет зависеть от индивидуального пенсионного коэффициента - параметра, оценивающего индивидуальный вклад гражданина в страховую пенсионную систему.

К числу исключительно позитивных изменений мы могли бы отнести, во-первых, увеличение минимально необходимого страхового стажа с 5 до 15 лет (которое должно проходить постепенно), во-вторых, увеличение порога заработной платы, с которой страховые взносы должны начисляться по основному (не пониженному) тарифу.

Новая пенсионная формула в окончательном варианте должна быть внесена в Правительство РФ до 1 апреля 2013 г. Официальное ее опубликование позволит получить материал для глубокого и всестороннего ее анализа и оценки ее влияния на состояние пенсионной системы России.

Литература:

1. Косенкова Ю.Ю., Зобова Е.В. Анализ основных проблем системы пенсионного страхования в Российской Федерации / Косенкова Ю.Ю., Зобова Е.В. // Социально-экономические явления и процессы. – 2012. №12.
2. Официальный сайт Федеральной налоговой службы РФ URL: http://www.nalog.ru/
3. Стратегия долгосрочного развития пенсионной системы Российской Федерации до 2030 года // Сайт Министерства труда и социальной защиты РФ. URL: http://www.rosmintrud.ru/pensions/razvitie/150

О.И. Ланина
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина
О.Н. Бочарова
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина
С.А. Потокина
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

33:37

РЫНОК ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ – КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СИСТЕМА

В данной статье рассматриваются особенности функционирования рынка образовательных услуг с использованием системного подхода. Дается характеристика рыночных отношений в сфере образования и взаимодействие субъектов рынка образовательных услуг. Проведен анализ конъюнктуры рынка труда на современном этапе.

Ключевые слова: образовательная услуга, рынок образовательных услуг, рыночные отношения, коммерциализация высшего образования, рынок труда, рынок рабочей силы, субъекты рынка образовательных услуг.

С переходом к рыночной экономике в сфере образования существенно изменяется система рыночных отношений. Вплоть до начала 80-х годов сфера образования была практически полностью изолирована от действия рыночных механизмов. С начала 80-х годов для развития сферы образования во многих странах стало характерным постепенное утверждение рыночных отношений. Под рыночными отношениями принято понимать определенное устройство экономики, наиболее полно теоретически и практически реализованное в Северной Америке, Западной Европе, Японии. Но за последнее время ситуация существенно изменилась.

Уже в начале 90-х годов ряд исследователей пришли к выводу о том, что рынок необходимо рассматривать как главный элемент, лежащий в основе европейской политики образования. Эта тенденция развития рынка в сфере образования усилилась и расширилась на новые страны.

В экономической теории рынок – одно из самых многозначимых понятий. Естественно понятие «рынок» расширяется. Если раньше речь шла только о рынке товаров, то сейчас к нему добавились услуги. Сейчас уже стало обыденным понятие «рынок труда» и «рынок рабочей силы». Сегодня мы говорим о политическом рынке, когда сравниваем стратегию продвижения товара к потребителю и стремление завоевания популярности и поддержки на выборах. Вторжение рыночных отношений в сферу образования и здравоохранения оказалось болезненным только для россиян (мы привыкли к «бесплатному сыру в мышеловке»). Пока мы еще не привыкли и личную жизнь рассматривать как категории предельной полезности, ценности, оптимального выбора. Хотя сейчас уже никого не удивляет термин «брачный рынок», а в новый «Семейный кодекс» введено понятие «брачный контракт».

Рыночные отношения в сфере образования являются подсистемой в системе рыночных отношений. Они предполагают учет экономической самостоятельности вузов и экономических интересов всех взаимодействующих субъектов [4, с. 8].

Еще в 1992 году американский ученый Гари Беккер получил Нобелевскую

премию за разработку таких тем, как: «человеческий капитал», «экономическая женитьба и развод», «экономические болезни». Поэтому изучение проявления и функционирования рыночных отношений в сфере образования – дело настоящего и будущего.

Одна из наиболее характерных черт системы рыночных отношений – глубокая, всепроникающая коммерциализация не только сферы товарообмена как таковой, но и всей общественной жизни.

Коммерциализация высшего образования представляет собой основное средство изменения функционирования вузов как субъектов рыночных отношений. Но коммерциализация – это средство, а не цель. Целью коммерциализации является адаптация высшего образования к складывающейся новой социально-экономической системе, так и его рационализация в духе рыночных принципов, включая достижение равновесия спроса и предложения, улучшение качества тех услуг, которые соответствуют запросам потребителя. Речь идет о том, что в рыночной экономике удовлетворяется не социальная потребность граждан в высшем образовании, а платежеспособный спрос на него, обеспечивается не подготовка специалистов вообще, а таких, на которые есть спрос на рынке труда и рабочей силы [3].

В современных рыночных отношениях важно определить к какому сектору рыночной экономики относится коммерциализация высшей школы. Рыночное пространство имеет сложную, многомерную конфигурацию. Его системообразующими полюсами, определяющими функционирование всех остальных секторов, выступают потребительский рынок и рынок капиталов. Эти два рынка представляют собой как бы сообщающиеся сосуды. В этой связи рынок образовательных услуг рассматривается только как сектор потребительского рынка. Но это не верно. Хотя образование в известном смысле и потребляется индивидом, но потребляется оно им не только для удовлетворения потребностей в образовании, а в первую очередь с целью увеличения и последующей реализации принадлежащих ему знаний [6, с. 61-67].

Следовательно, основное направление коммерциализации высшего образования, существенно меняющее функционирование вуза как субъекта рыночных отношений, - это создание рынка образовательных услуг. Этот рынок, в свою очередь, должен рассматриваться как особое подразделение рынка производительных сил, такое подразделение, где номенклатура услуг, спрос и предложение определяются конъюнктурой на рынке более высокого порядка – рынке рабочей силы.

Мы считаем, что для объяснения особенностей функционирования рынка образовательных услуг может быть использован системный подход. Анализируя принцип системности, исходим из того, что под системой понимается нечто целое (подобие организма), состоящее из частей, которые в этом целом взаимосвязаны, взаимообусловлены и взаимодействуют друг

с другом, как правило, обладающие пространственной или функциональной замкнутостью, причем, эта замкнутая система не обособлена, а является открытой, связанной с окружающей ее средой.

Принцип диалектического единства элементов системы прекрасно проиллюстрировал К. Маркс на примере единства производства и потребления. «... каждое из них выступает как средство для другого, одно опосредуется другим, что находит свое выражение в их взаимозависимости друг от друга. Это такое движение, благодаря которому они выступают как постоянно необходимые друг для друга, но в котором они остаются, тем не менее, еще внешними по отношению друг к другу. Производство создает материал как внешний предмет для потребления, потребление

создает потребность как внутренний предмет, как цель для производства. Без производства нет потребления, без потребления нет производства» [8, с.28-29].

Рынок и образование - это, с одной стороны, различные многосложные, а с другой стороны, органично взаимосвязанные системы. Их соотношение и взаимодействие можно рассматривать в различных аспектах. В то же время сама сфера образования является совокупным субъектом рынка, включающим в комплекс субъектов образовательных услуг.

Как всякая система, система образования несет в себе те тенденции и противоречия, которые свойственны рыночным отношениям.

Рыночные отношения в системе образования должны быть построены на простом принципе: образование - это воспроизводимое богатство.

Еще жива в памяти фраза-напутствие, с которой выпускали из школы людей старшего поколения: «Перед вами открыты все пути!». Она звучала красиво и несла в себе мысль о свободе выбора и равенстве возможностей, в том числе и образовательных. Иллюзия того и другого быстро рассеивалась с первым вступительным экзаменом в вуз. Но завораживающая красота напутствия прочно сохранялась в сознании.

Для сегодняшних выпускников школы вопрос о свободе выбора профессии можно сформулировать примерно так: «Образование - первоначальный капитал, подлежащий накоплению и выгодному вложению. Поэтому вначале нужно получить хорошее образование, а затем инвестировать его в ту сферу профессиональной деятельности, которая даст наибольшую прибыль на вложенный капитал». В настоящее время все больше возрастает роль высшего образования, которое станет «… социальным стандартом поколения, вступающего в активную жизнь в первой четверти 21 века. За счет этого будет обеспечена долгосрочная конкурентоспособность России в мировой экономике, постоянное порождение инноваций и готовность к восприятию и использованию нового во всех отраслях экономики» [7, с. 12].

С позиций классической теории рыночного равновесия цель рынка образовательных услуг как социально-экономической системы можно сформулировать как достижение рыночного равновесия, при котором объем и структура рыночного спроса на образовательные услуги соответствуют объему и структуре их рыночного предложения.

Достижение рыночного равновесия возможно лишь на основе баланса интересов основных участников рыночного взаимодействия (государственные органы, вузы, фирмы, население).

Рынок образовательных услуг, как и любой другой рынок, включает в себя три компонента: покупатель (потребитель), продавец (производитель), товар (образовательные услуги). Своеобразной особенностью рынка образовательных услуг является роль и место государства в сфере их купли-продажи. Здесь государство выступает не только как основной покупатель данного вида товара, именно оно определяет объем, виды и качество товара – образовательные услуги. Государственным органам образования дано право утверждать программы, учебные планы, стандарты образования. Кроме того, государство гарантирует и регулирует создание и предоставление благ образования (обязательное основное образование, право на бесплатное на конкурсной основе – высшее образование).

Также важно учитывать взаимозависимость различных частей общей социально-экономической системы региона, взаимодействия экономических интересов. Все это требует выработки механизмов координации между ними (например, между рынком образовательных услуг и рынком труда) [1].

Из этого следует, что рынок образовательных услуг выступает в качестве важнейшего сегмента национальной экономики, целью которого является создание условий для кардинального повышения качества человеческого капитала, обеспечивающего создание и развитие инновационной экономической системы в регионе (стране).

Одна из сложностей действия рынка образовательных услуг связана с тем, что спрос основного потребителя, каким является государство, и спрос индивидуальных потребителей, каким является отдельная личность, часто не совпадают. В этом случае учебное заведение как производитель образовательных услуг может оказаться в двойственном положении: с одной стороны, потребитель – отдельно взятый гражданин – требует определенного ассортимента услуг, с другой стороны, данный ассортимент может не отвечать требованиям государства в целом [9].

Удовлетворение нужд и запросов населения в образовательных услугах все более втягивает учебные заведения в систему рыночных отношений. Подтверждением вхождения системы образования в рынок становится развитие конкурентной борьбы внутри самой системы. При этом часто предложения нового вида образовательных услуг, предлагаемые потребителям, выдвигаются стихийно. В связи с этим рынок образовательных услуг носит во многом стихийный неорганизованный характер. Так, например, стихийно в рамках отдельно взятых учебных заведений появляются подготовительные курсы, открываются разнообразные филиалы негосударственных и государственных учебных заведений, вводятся дополнительные образовательные услуги.

Экономике известны последствия преобладания предложения над спросом в общественном производстве, в результате чего возникает кризис перепроизводства. В сфере образования перепроизводство, как таковое, не носит явный характер, так здесь в роли товара выступает специалист с определенными конкретными знаниями. Проблемы возникают тогда, когда производитель – учебное заведение – затратил силы и средства на производство определенных услуг, покупатель и потребитель – государство и гражданин – оплатили данные услуги (здесь мы имеем в виду не только денежные затраты, но и личностный труд потребителя), а приобретенный товар утратил свою потребительскую стоимость, в силу отсутствия рынка спроса на обладателя данным видом знаний, данной профильной подготовки [10].

В действительности развитие системы образования пошло по пути создания рынка образовательных услуг не на выходе системы (т.е. между вузом и предприятием), а на входе (между абитуриентом и его родителями - с одной стороны и вузом - с другой стороны). Иначе говоря, акты купли-продажи в данной сфере в реальности происходят не между вузом и предприятием по поводу приобретения молодого специалиста как товара, а между вузом и гражданином по поводу получения последним образовательной услуги как товара. В этой связи возникают структурные диспропорции между рынком труда и рынком образовательных услуг.

В решении ликвидации диспропорции на данных рынках должная роль отводится университетам. Как считает В.М. Юрьев, именно «университет должен не только учитывать потребности потенциальных работодателей, но и самому участвовать в трудоустройстве выпускников. Это будет способствовать как повышению престижа вуза, так и стабилизации рынка труда региона» [11, с. 15]

Если проанализировать конъюнктуру на рынке труда, то по-прежнему выпускники экономических специальностей остаются самыми популярными (свыше 40% спроса). Несмотря на то, что многие говорят о так называемом «перепроизводстве»

экономистов, востребованность данного рода специальностей объясняется растущим интересом к малому и среднему бизнесу, предпринимательской деятельности [2].

Второе место в связи с ростом технического прогресса занимают технические специальности, особенно в области информационных технологий (IT-специалисты).

Рост оптовой и розничной торговли в нашей стране требует подготовки по таким специальностям, как торговые представители и мерчендайзеры.

В последнее время в связи с быстрым темпом развития экономики, особенно сферы услуг, в частности активным ростом гостиничного и ресторанного бизнеса, все больше требуется специалистов в этой области. Это администраторы, управленцы узкой квалификации всех уровней.

Сегодня на рынке труда очень велик сегодня спрос на маркетологов, бренд-менеджеров и специалистов по связям с общественностью - количество рабочих мест для них увеличивается год от года. Также считается сейчас дефицитной профессия менеджера по продажам, но узкой направленности, например, по продуктам питания, спортивным товарам или определенному оборудованию.

Все больше увеличивается спрос на квалифицированные технические кадры. Такие специалисты теперь нужны везде, особенно на производстве. Интересно то, что предприятия готовы брать даже совсем молодых людей с минимальным опытом работы и даже без опыта вообще. Особенно высоко на сегодняшний день котируются представители инженерно-технических специальностей, такие как: инженеры-химики, технологи пищевой промышленности и инженеры-строители, так как на рынке товаров широкого потребления ожидается открытие ряда новых крупных предприятий. Кроме того, быстрыми темпами развивается рынок сырья, упаковки и оборудования для пищевого производства.

Интересно заметить, что снижается спрос на юристов, которые совсем недавно лидировали в рейтингах самых востребованных профессий. Эксперты видят причину этого явления в том, что рынок перенасыщен данными специалистами. Слишком много выпускников в 90-е годы выбрали эту популярную профессию. Тем не менее, многие и сегодня выбирают второе высшее образование по данной специальности (29%). Скорее всего, это связано с тем, что люди хотят получить недостающие юридические знания, но работать в дальнейшем собираются по-прежнему по своей специальности.

Здесь уместно предостеречь, чтобы вузы не превращались в организацию по производству дипломов о высшем образовании, содержание которых не соответствовало бы реальной подготовке тех, кто ими обладал. Увы, на практике это противоречие обнаруживается при устройстве на работу.

Развитые новые технологии не только расширяют доступ к образованию, но и способствуют достижению равенства этого доступа независимо от места жительства и возможности отказаться от заработков на время учебы (так называемые издержки). Они предоставляют людям как бы «второй путь» и «второй шанс» получения образования. В результате этого резко возрастает число потребителей образовательных услуг.

Таким образом, современные компьютерные телекоммуникационные технологии, по своей сути, способствуют расширению образовательного пространства, его глобализации, привлечению обучаемых независимо от территориальных делений и национальных границ, становлению мирового рынка образовательных услуг.

Следует заметить, что в результате применения новых образовательных технологий резко усиливается конкуренция между учебными заведениями, борьба за потребителя образовательных услуг, что является весьма необходимым для развития рыночных отношений в сфере образования.

Сфера образования одновременно входит и в экономическую, и в социальную системы, выполняя экономическую и социальную функции. Будучи важнейшим элементом формирования инфраструктуры современной экономики, образование вместе с тем является постоянно возрастающим по масштабам рынком услуг [5, с.18].

Таким образом, из вышесказанного можно сделать вывод, что рынок образовательных услуг является социально-экономической системой и выступает фактором формирования нового качества экономики и условием обеспечения благосостояния и построения будущего образа страны.

Литература:

1. Бочарова О.Н., Потокина С.А., Ланина О. И. Управление социально – экономической системой региона в контексте современной модернизации экономики // Социально – экономические явления и процессы. Тамбов.-2012.-№1.
2. Бурмистрова А.А., Родионова Н.К., Кондрашова И.С. Ресурсы модернизации экономики России: социально-демографический аспект // Социально-экономические явления и процессы. – 2012. – №5-6.
3. Кожевникова Т.М., Мамонтов В.Д. Институциональная составляющая модернизации аграрной сферы // Международный экономический журнал. Социально-экономические явления и процессы. Тамбов.-2012. -№1.
4. Ланина О.И. К вопросу о рыночных отношениях в системе подготовки специалистов высшей квалификации // Экономика образования. 2001. № 1. С. 4-8.
5. Ланина О.И. Новая модель образования – объективная необходимость существования новой экономики // Фундаментальные и прикладные исследования в системе образования: сб. науч. тр. X Междунар. науч.-практ. конф. (заочной). Тамбов, 2012. С. 18-22.
6. Ланина О.И. Сфера образования как особая зона взаимодействия экономических интересов: Монография /О.И. Ланина; Федеральное агентство по образованию. Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г.Р. Державина, 2005. 121 с.
7. Ланина О.И., Бочарова О.Н., Потокина С.А. Императивы интеграции российского образования в общеевропейскую систему образования //Научно-теоретической и прикладной журнал Российско-Македонский журнал «Культурно-исторические процессы и явления» Македония. – 2012. -№5. С. 9-12.
8. Маркс К., Энгельс Ф.- Соч.- 2-е изд.- Т.46 -41, с.28-29.
9. Рябых В.Н., Гладышев А.Б. Формирование и защита национально-государственных интересов России на международной арене в условиях глобализации мировой экономики // Международный экономический журнал. Социально-экономические явления и процессы. Тамбов.-2012. -№1.
10. Саяпин А.В. Инвестиционный климат как проявление экономической безопасности региона // Международный журнал. Социально-экономические явления и процессы. Тамбов. – 2011. - №3-4.
11. Юрьев В.М. Роль вузов на современном этапе развития общества // Научно-теоретической и прикладной журнал Российско-Македонский журнал «Культурно-исторические процессы и явления» Македония. – 2012. -№5. С. 13-16.

Е.В.Лисова 331.548:37.014
Финансовый университет при правительстве РФ Липецкий филиал, perepelka@inbox.ru

ПРОБЛЕМА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫБОРА В УСЛОВИЯХ РЫНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

E.V.Lisova

THE PROBLEM OF PROFESSIONAL CHOICE UNDER THE CONDITIONS OF THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES

Проблема профессионального выбора формируется по-разному. Иногда в трудовом возрасте личности, а иногда и раньше. Развитие рынка образовательных услуг протекает параллельно с процессами социализации того поколения молодежи, которое оказалось в условиях глобализации и информатизации мирового сообщества - новых форм получения образования. Формирующийся современный рынок образовательных услуг обладает рядом особенностей, среди которых профессиональный выбор для значительной части трудоспособного населения России связан с преодолением психологического барьера, заключающегося в переходе из позиции наемного государственного работника к позиции активного субъекта на рынке труда. Из этого следует:

- в условиях рыночной экономики профессиональный выбор связан не только с субъективными предпочтениями, но и с чрезвычайно высокой подвижностью конъюнктуры на рынке труда, человеку приходится не только часто менять место работы, но и неоднократно менять профессию;
- выбор профессии связан с процессом накопления знаний и умений как фактора «человеческого капитала»;
- возможность самому ориентироваться на рынке труда в поисках приемлемо оплачиваемой работы;
- возможность одновременно работать в нескольких местах;
- преодоление психологического стереотипа, когда хорошим работником считался человек, десятилетиями проработавший на одном рабочем месте;
- профессиональный выбор не детерминирован страхом потери работы по причине, не зависящей от субъекта, этот факт уже не расценивается как личная трагедия, как показали социологические исследования, в 95% случаев человек, потерявший работу, но активно ее ищущий и обладающий профессиональными данными, спустя какое-то время устраивается на новую более интересную работу с более высокой заработной платой.

В этих условиях профессиональный выбор связан с таким базовым образованием, которое будет позволять относительно легко осваивать новые профессии в

будущем — по образному определению А.М. Новикова, «образование должно стать конвертируемым»[1].

В условиях перехода к рынку труда знания стали рассматриваться как специфический товар, предлагаемый на рынке образовательных услуг. В отличие от материального продукта, сама по себе образовательная услуга имеет отличительные особенности, делающие ее особым товаром со своими законами спроса и предложения.

С.В. Жалован справедливо отмечает, что особенностью регионального рынка труда является то, что наряду с ростом незанятого населения наблюдается дефицит рабочей силы по рабочим профессиям. В связи с этим важное место в работе педагогических коллективов уделяется профессиональному информированию, которое должно отвечать следующим требованиям:

- достоверности (объективность, точность фактов, цифр, оценок, характеризующих профессиональное обучение и труд, включая адекватное отображение трудностей, опасностей и риска);
- актуальности (соответствие запросам рынка труда, физическим и духовным потребностям клиентов);
- перспективности (показ профессии в развитии, раскрытие возможностей профессионально-квалификационного и должностного роста работника, в том числе путем освоения смежных профессий);
- обновляемости (своевременная замена и уточнение данных об уровне спроса, содержании и условиях, режиме, оплате и организации труда, содержании и сроках профессионального обучения, перспективах трудоустройства);
- доходчивости (ясность, упорядоченность, простота и четкость изложения);
- привлекательности и доступности (рациональный подбор и сочетание текстовых и изобразительных материалов, размещение в удобном месте, благоприятные условия для восприятия).

Сложность организации профессиональной ориентации с подростками требует решения двойственной задачи: с одной стороны, она должна отвечать запросам рынка труда, с другой – соответствовать способностям, наклонностям, навыкам и личным качествам молодежи при выборе будущей профессии[2].

Но сложившаяся система образования не всегда готова отвечать тем требованиям, которые предъявляет современное общество к человеку. В связи с этим возникает необходимость в гибкой информационно-коммуникативной образовательной среде, которая ориентирована на обновление инфраструктуры производства товаров и услуг. Образование, и в особенности бизнес-образование, должно стать более гибким, более ориентированным на потребителя.

При удовлетворении запросов на рынке образовательных услуг иногда может быть довольно сложно сделать адекватное предложение, поскольку отсутствие экономической культуры приводит к тому, что «покупатель услуг» не может, а иногда и не хочет точно сформулировать, что ему нужно. Это приводит к возникновению ограничений в производстве и продвижении услуг на рынке труда. В связи с

1 Новиков А.М. Российское образование в новой эпохе / Парадоксы на¬следия, векторы развития. — М.: Эгвес, 2000.С. 12.

2 Жолован С.В. Эффективность форм профориентационной работы как фактор повышения качества профессионального образования //«Проблемы системной модернизации экономики России: социально-политический, финансово-экономический и экологический аспекты.» Сборник научных статей выпуск 9СПб.: НОУ ВПО Институт бизнеса и права, 2010. С. 233.

этим появилась и новая специальность «Специалист помогающей профессии», компетентность которой имеет, как минимум, три компонента: 1.Методический компонент – включает профессиональные умения, специальную компетентность, стремление к самосовершенствованию, профессиональное самосознание, широкий кругозор, творчество и образовательный уровень специалистов. 2. Организационный компонент – включает в себя организаторские способности, целенаправленность, уверенность в себе, оперативность, внимательность и толерантность. 3. Социальный компонент – включает в себя адаптивность, коммуникативность и самоэффективность, эмпатию и гуманность. Неоспоримым фактом является то, что успешность специалиста помогающей профессии зависит от равновысокой компетентности на всех трех уровнях[3]».

«Образовательные услуги», как самодостаточное понятие стало предметом научного анализа относительно недавно, однако проблемы его становления и развития, интеграция системы подготовки кадров и сферы занятости давно привлекает внимание как зарубежных так и отечественных исследователей. Они определяются как совокупность осуществляемых гражданами и образовательными организациями актов возмездного оказания услуг разных образовательных уровней, видов и форм; как систему отношений, формирующую предложение специфического интеллектуального товара и обеспечивающую воспроизводство квалифицированных трудовых ресурсов общества; как механизм социального воспроизводства и развития; как отношения между ВУЗами, осуществляющими подготовку и переподготовку молодых специалистов, предприятиями, являющимися потребителями молодых специалистов и самими молодыми специалистами как специфическим товаром и т.д. Образовательные услуги характеризуются целым рядом характеристик:

- высокой потребительной стоимостью, т.к. наращивают потенциал личности специалиста;
- отдаленностью момента приобретения образовательной услуги от получения результатов и, в тоже время, относительной длительностью получения этих результатов (например, карьерный рост);
- зависимостью приемлемости услуг от места их оказания и места проживания потенциальных обучающихся;
- необходимостью формализации наиболее значимых для покупателя параметров образовательной услуги для обеспечения осязаемости самой услуги (использование образовательных стандартов, учебных планов и программ, дипломы и т.д.);
- непостоянством критериев спроса на качества образовательных услуг.

Неосязаемость образовательной услуги проявляется в том, что в процессе обучения человек, приобретая некие знания и умения, не может передать эти знания идентичным образом другим людям. Во-первых, это связано с тем, что у производителя образовательных услуг есть право интеллектуальной собственности, а во-вторых, при передаче знаний всегда происходит искажение полученной информации в силу личностных различий и субъективного восприятия. Отсюда вытекает вторая характеристика образовательной услуги как услуги вообще, а именно неотделимость от источника. Действительно обучение может происходить только при непосредственном взаимодействии обучающего и обучаемого. С субъективным восприятием связана

3 Болучевская, В.В. Профессиональное самоопределение будущих специалистов помогающих профессий: Монография. – Волгоград: Изд-во ВолГМУ, 2010.С.66.

и такая характеристика образовательной услуги как непостоянство ее качества. Информация, полученная во время обучения, воспринимается субъективно с учетом жизненного опыта обучаемого. Сюда относится и устаревание знаний, к которому приводят научно-технический и социальный прогрессы. Образовательная услуга может привести к качественному изменению поведения потребителя, что говорит о ее специфичности и отличии от остальных услуг[4].

Профессиональное самоопределение сталкивается с отсутствием и ограничением возможности реализовать идеи свободы труда для каждого конкретного человека. Существует дисбаланс между потребностями национальной экономики и развитием самосознания профессионального самоопределения; стоимости (затрат) труда и цены на него. Система образования, в которой формируется профессиональное самоопределение для всех возрастных категорий, отражает указанный социальный дисбаланс. Тем не менее реальность происходящих процессов ставит задачи социально-экономической эффективности в общественном и профессиональном взаимодействии.

Перед системой образования, которая является институтом реализации политики государства и общества в формировании современного экономически-активного человека и решения вопросов взрослого населения, в том числе мигрантов возникает обоснованная задача создать условий реализации процесса профессионального ориентирования. К основным направлениям содержания процессов системы профессионального ориентирования следует отнести:

- отношение к труду, как источнику благ, необходимых для существования и развития;
- осознанному пониманию личных потребностей и предпочтений в выборе профессионального направления своей деятельности с учетом возможностей и тенденций национальной и региональной экономик;
- осознанной необходимости конкурентоспособного овладения выбранной профессиональной деятельности;
- возможности обучения при изменении направления и специализации своей профессиональной деятельности независимо от возраста;
- процессы частно-государственного партнерства с позиции социальной ответственности бизнеса;
- законодательно-нормативного обеспечение и регулирование экономических отношений субъектов взаимосвязанных процессов в системе профессионального ориентирования.

Отношение к труду, не только как фундаментальной категории среди факторов производства, но и обладание ремеслом, как основой успешности жизни во всех ее проявлениях: успех, карьера, жизненный достаток – является исходным условием в профессиональном самоопределении.

Используемая литература:

1. Болучевская, В.В. Профессиональное самоопределение будущих специалистов помогающих профессий: Монография. – Волгоград: Изд-во ВолГМУ, 2010.

4 Меркурьева Ю.В., Иванова И.А. Согласование интересов потребителей и производителей как основа развития образовательной услуги //Маркетинг в высшей школе: Материалы VI межрегиональной конференции.nauka-pedagogika.com

2. Жолован С.В. Эффективность форм профориентационной работы как фактор повышения качества профессионального образования //«Проблемы системной модернизации экономики России: социально-политический, финансово-экономический и экологический аспекты.» Сборник научных статей выпуск 9СПб.: НОУ ВПО Институт бизнеса и права, 2010.
3. Меркурьева Ю.В., Иванова И.А. Согласование интересов потребителей и производителей как основа развития образовательной услуги //Маркетинг в высшей школе: Материалы VI межрегиональной конференции.nauka-pedagogika.com
4. Наумова, Л.А. Психологические закономерности динамики профессионального самоопределения студентов: на примере инженерных специальностей: дис. канд. психол. наук / Наумова Л.А. – Ярославль, 2005.
5. Новиков А.М. Российское образование в новой эпохе / Парадоксы наследия, векторы развития. — М.: Эгвес, 2000.
6. Романова, Е.С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и пофессиограммы. – СПб.: Питер, 2007.

Доц. д-р В. Маџова 330.35:336-027.511
Универзитет " Гоце Делчев" –Економски факулетт-Штип, violeta.madzova@ugd.edu.mk
Асс. Д-р Љ. Давчев
Универзитет " Гоце Делчев" –Економски факулетт-Штип, ljupco.davcev@ugd.edu.mk

ВЛИЈАНИЕТО НА ФИНАНСИСКАТА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ВРЗ ЕКОНОМСКИОТ РАСТ

Вовед

Финансиската глобализација во својата суштина се однесува на интегрирање на финансиските пазари во еден глобален финансиски пазар, што подразбира слободно движење на паричните текови и слободен пристап до финансиски средства без одредени национални граници и институционални ограничувања .

Во економската теорија и пракса присутни се бројни дебати и тврдења за влијанието на финансиската глобализација врз економските перформанси на една земја , вклучувајќи го и долгорочниот економски раст и неговата динамика , која особено е присутна во време на нестабилност или економска и финансиска криза.

При оценка на придобивките и ризиците од финасиската глобализација , упатно е да се идентификуваат следните нејзини појавни форми[1]:

1. Глобализација на јавниот сектор по пат на задолжување на националните економии , што може да јави во две форми: задолжување во странска валута (дали под странски или домашен закон) и издавање на долговни хартии од вредност во локална валута која странските инвеститори можат да ги купат на домашниот пазар на издавачот.
2. Глобализација на корпоративниот сектор по пат на директни странски инвестиции, како и прекугранично задолжување и продажба на хартии од вредност на пазарите на другите земји.
3. Интеграцијата на банкарскиот сектор по пат на глобалниот меѓубанкарски пазар на кој тие можат да вршат кредитни работи или да позајмуваат.

Во таа смисла , финасиската глобализација има директни придобивки во следниве сфери:

- **Унапредување и развој на финансискиот сектор.**

Добро развиените национални финансиски пазари како резултат на финансиската глобализација , можат да претставуваат успешен иструмент на посредување и соодветно алоцирање на финансиските текови во форма на кредити или странски директни инвестиции , а со тоа и во унапредување на економскиот раст.

- **Унапредување на институционален квалитет.**

Јакнењето на домашните финансиски институции и нивно подобро поврзување со меѓународните , како и подобрување на квалитетот на нивното работење , во голема мера помага да се промени составот на финансиските текови во прилог на странските директни инвестиции и портфолио инвестиции, а со тоа ќе делува позитивно врз унапредување на економскиот раст и макроекономската стабилност.

- **Градење на здрави макроекономски политики.**

Во отсуство на цврста макроекономска рамка на политиката, меѓународните

1 Peter B. Kenen , 2007, 2стр.

финансиски интеграција може да доведе до прекумерно задолжување и акумулација на долгот, со што се зголемува ранливоста на земјата во услови на криза.Поради тоа националните економии имајќи ја во предвид финансиксата глобализација, се приморани да донесат соодветни макроекономски политики , со што ќе ги заштитат своите стопанства.

- **Трговската интеграција.**

На високиот степен на трговска отвореност, (карактеристичен за глобализацијата , а поддржан од страна на финансискиот сектор), му се својствени помалку ненадејни прекини во трговската размена и пресврти во трговскиот биланс. Трговската интеграција, исто така, може да го олесни закрепнувањето од финансиските кризи и да го намали ефектот на негативен раст во тие услови.

Емпиририски анализи за врската на економскиот раст и финансиската глобализација

Иако теоретските претпоставки упатуваат дека финансиската глобализација влијае врз економскиот раст , сепак искуствените показатели не упатуваат експлицитно на ваквиот однос и оставаат простор за понатамошна дебата и анализа.

Во таа смисла потребно е да се анализираат макроекономските податоци , а потоа да се анализираат и поедини показатели кои постојат во праксата и кои можат да се земат како доказ за постоењето на ваквата коралација меѓу глобализацијата на финансискиот сектор и економскиот раст или неговите директни причинители (како што се подобрување на домашната економската ефикасност или финансискиот развој).

Една студија реализирана од ММФ[2] која опфаќа повеќе од 40 емпириски анализи заклучува дека иако постојат докази за врската меѓу финансиска интеграција и економскиот раст , сепак таквата врка не се потврдува во сите случаи , а неколку студии, главно фокусирајќи се на либерализација на пазарот на капитал , најдоа позитивни ,но незначителни докази од ваквата корелација. Очигледниот недостаток на стабилна докази за врската помеѓу финансиската глобализација и економскиот раст не може да биде изненадувачки, со оглед на познатите проблеми кои се вклучени во наоѓање соодветни детерминанти за економскиот раст во анализираните земји. Сепак, тоа го нагласува прашањето за потребата од усогласување на теоретските премиси за ефектите од финансиската интеграција со различните, крефки емпириски докази за истите.

За да се одговори на ова прашање, треба да се разгледаат следните аспекти[3]:

- **Структура на финасиските текови**

Поделбата на финансиската глобализација по различни видови на финансиски текови помага да се открие врската помеѓу финансиска интеграција и економскиот раст.

Анализите по одделни земји укажуваат дека земјите со повисок процент на странски директни инвестиции во вкупните обврски имаат тенденција да се реализираат побрз економски раст. Конкретно, држејќи ги непроменети странските обврски, со зголемувањето на странските директни инвестиции за 10 процентни поени од БДП е предизвикува зголемување на просечен економски раст од 0,3 процентни поени. Овој доказ е во согласност со многу студии, кои имаат документирано позитивно влијание на странските директни инвестиции врз економскиот раст.

2 Johnson –IMF Research Dpt. 2007 , 30-31 стр.

3 M. A. Kose и други , 2009 , 11 стр.

- **Прагови**.

Иако резултатите не се особено доследни, се чини дека финансиската глобализација, особено оди во прилог на економскиот раст во земјите кои постигнале одредени прагови или ниво на финансиски развој, квалитет на финансиските институции , макроекономска политика и ниво на трговска отвореност, но може да има негативни ефекти во земји кои не постигнале соодветно ниво (праг) на развиеност на овие аспекти.

- **Индиректни придобивки.**

Бројни показатели од емприските анализи укажуваат дека либерализацијата на финасискиот сектор има позитивно влијание врз неколку варијабли кои се поврзани со економскиот раст, дури и ако нивните ефекти потешко се потврдуваат во анализите по поедини земји , и тоа:

Вкупен фактор на растот на продуктивноста

Анализите покажуваат дека вкупниот фактор на растот на продуктивност е позитивно и значително поврзан со финансиската отвореност. Овој резултат може да биде значаен , со оглед на недостигот на соодветни докази за врската помеѓу финансиската интеграција и економски раст, и малкуте докази за ефектите на трансферот на финасиската отвореност врз растот на продуктивноста .Една можна интерпретација на овие резултати е дека финансиската отвореност ја унапредува економската ефикасност, но има нестабилен и не многу значаен ефект врз акумулацијата.

Развој на домашниот финансиски сектор.

Финансиска интеграција може да го катализира развојот на домашниот финансиски пазар , преку поголема конкуренција врз финансиските посредници и прифаќањето на на најдобрите меѓународни практики во сметководство, финансиската регулација и супервизија. Странска сопственост на банките, исто така, може да го олесни трансферот на технологија и техниките на управување со ризик . Всушност помеѓу финансиската отвореност и развојот на домашниот финансиски сектор постои значителна корелација , секако дополнета од широк спектар на други детерминанти.

Макроекономски политики.

Финансиска интеграција може да ја подобри пазарната и финасиска дисциплина и воопшто претставува сигнал за посветеност на земјата кон изградба на здрави политики . Емпириските студии укажуваат на тоа дека земјите со повисоки нивоа на финансиски отвореност, бележат пониски стапки на инфлација, иако показателите повеќе се однесуваат на фискалната политика. Осврнувајќи се на микроекономските показатели , а особено оние на ниво на фирма, се забележува јасно позитивно влијание на финансиската глобализација врз пазарот на капитал, финансиски развој и цената на капиталот . Либерализацијата на пазарот на капитал исто така влијае кон намалување на цената на капиталот и кон зголемување на инвестициите.

Генерално при финасиската глобализација , земјите кои не ги исполнуваат соодветните нивоа на финасиска отвореност може да ги засили ризиците , но од друга страна, либерализацијата може да го забрза домашниот финансиски развој и ја унапреди макроекономската политика на истата.

ЗАКЛУЧОК

Односот помеѓу финансиски глобализацијата и економскиот раст е комплексно прашање –имајќи ги во предвид тешкотиите во економската литература да се изнајдат стабилна емпириски докази кои го поврзуваат економскиот раст и глобализацијата . Сепак постојат емпириски докази кои аргументираат дека странски директни инвестиции и други недолжнички форми кои се производ на финансиската глобализација се позитивно и значително поврзани со економскиот раст за сите земји, но сепак влијанието е многу по видливо во земји со релативно повисока развиенист на националните финансиски институциии и политики.

При тоа ,институционалното јакнење , подобрување на пазарната дисциплина, и збогатувањето на финансискиот сектор, се само од едни од придобивките кои се претпоставува дека ги постигнува една национална економија со нејзино активно вклучување во глобалните финансиски текови. Сепак за емпириско утврдување и кванифицирање на ваквите придобивки е потребно време, како што е потребно и време да се утврди можноста за влијанието врз економски раст на земјата преку овие канали. Ова може да објасни зошто, во релативно краток временски период , се чини е многу полесно да се детектираат трошоците и ризиците , отколку придобивките од финансиската глобализација.

И додека емпириската анализа врз основа на макроекономските податоци не успева да воспостави стабилна врска помеѓу економскиот раст и сите типови на финансиска интеграција, таа сепак дава примери на бројни "колатерални придобивки " како што се : развој на домашниот финансиски сектор, стабилна макроекономската политика подобра пазарна дисциплина, побрз раст на трговијата и унапредување на економската ефикасност, што сами по себе се во директна позитивна корелазија со економскиотв раст и развој на земјата.

Литература

1. Peter B. Kenen "The benefits and risks of financial globalization"-Cato Journal, Vol. 27, (Spring/Summer 2007). Copyright © Cato Institute.
2. S. Johnson "Reaping the Benefits of Financial Globalization" –IMF Research Dpt. 2007
3. M. A. Kose, E. Prasad, K. Rogoff, S.J. Wei " Financial Globalization and Economic Policies" Institute for the Study of Labor.February 2009

Д-р Виолета Маџова
Д-р Љупчо Давчев

338.23:336.74]:338.124.4

УЛОГАТА НА МОНЕТАРНАТА ПОЛИТИКА ВО ВРЕМЕ НА ЕКОНОМСКА КРИЗА

Вовед - Улогата на монетарната и фискалната политика

Анализирањето на традиционалната улога на монетарната и фискалната политика секако започнува со акцент на консензуалното гледишта на економистите и политичарите дека централните банки се одговорни за гарантирање на стабилноста на цените на среден рок. Додека инфлациските очекувања остануваат добро закотвени, монетарната политика може и веројатно треба да придонесе за стабилизација. Монетарната политика мора да работи навремено и ефикасно. Тоа е задача која е делегирана на технократите кои имаат право да дејствува на ограничен дискреционен начин, ослободени од политичко влијание, но со јасен правен или уставен мандат. Исто така, постои општа согласност дека монетарната политика има, или треба да има, само ограничен дистрибутивни ефекти. Прифатливо дистрибутивни ефекти на монетарната политика се оние кои произлегуваат од промена на каматните стапки, од кои имаат корист или негативно влијание на штедачите и инвеститорите. Спротивно на тоа, фискалната политика е регулирана со одлуки преземени од страна на избраните политичари. Фискалната политика превзема силни дистрибутивни ефекти преку одлуки во однос на даноците и јавните трошоци. Улогата на фискалната политика после финансиската криза се смета дека треба да биде ограничено само во рамките и во улога на автоматски стабилизатор. Причината за спротивставување на користењето на дискреционите фискални политики е загриженост поради упорно големите буџетски дефицити, неодржливи должнички нивоа, и сомнежите околу способноста на политичкиот систем да се справи со даночните проблеми и одлуките околу фискалната потрошувачка доволно брзо да се постигне саканата стабилизација.

Монетарната политика во текот на кризата

По неколку децении на отпор, фискалната политика уште еднаш остана нерешителна и немокна во преземањето на јасни чекори во многу земји во текот на неодамнешната финансиска криза, додека монетарната политика се префрли уште повеќе во центарот на макроекономската политика, движејќи се од ограничен до речиси неограничена дискреција. Во прилог на намалување на каматните стапки на историски ниски нивоа, голема група на централни банки во различни земји реагираше на кризата на три начини: тие спроведоа неконвенционални мерки на монетарната политика, како што се квантитативно олеснување и кредитно олеснување, се прошири листата на финансиски инструменти кои се сметаат прифатливо како колатерал преку намалување на барањата за квалитет, како и улогата на кредитор во крајна инстанца за да се спасат проблематичните банки. Како резултат на овие политики, централните банки дадоа предност на некои должници (индустриски компании, хипотекарни банки, влади) и сектори (извозните наспроти домашните). За возврат, дистрибутивните ефекти на монетарната политика беа многу посилни отколку во нормални некризни времиња. Овие мерки понекогаш се нарекуваат "квази-фискални политики".

Ова е, или може да се смета, погрешна употреба се додека исклучителни мерки на монетарната политика се компатибилни со мандатот што го има централната банка. Од друга страна, овие мерки имаат фискални елемент, со што се створи нејаснотија при традиционалната распределба на одговорностите меѓу креаторите на економската политика.

Врската помеѓу монетарната политика и финансиската стабилност

Една од клучните поуки од кризата е потребата да се создаде рамка за макрофинансиските цели и правци гледано на среден и долг рок. Од особена важност е создавање на т.н. макропрудентна политика, се со цел спречување на материјализација на системскиот ризик во финансискиот систем. Од аспект на монетарната политика, ова е добра вест, но тоа, исто така, повлекува и задава определени предизвици.

Добрата вест е дека макропрудентните политики ќе успеат во поставување на финансиските кризи помалку веројатни и помалку тешки, со што ќе се намали потребата за монетарната политика да прави "невидени» работи кои треба да го исчистат нередот кога кризата ќе еруптира. Предизвикот е дека новите институционални аранжмани со кои се регулира макропрудентната политика во која централните банки веројатно ќе играат важна улога во многу случаи, не треба да ја поткопа независноста на монетарната политика. Понатаму, макропрудентната политика треба да се смета како дополнување, а не замена, за монетарната политика.

Иако првенствено прекупрудентните политики треба да се имаза целобезбедување финансиска стабилност, кризата покажа дека монетарната политика, исто така, треба да земе најголема улога во обзервацијата и реакција на финансиските случувања. Прво, сегашните макроекономски модели кои се користат во монетарната креирање на политиката страдаат од прилично лоша разбирање на макрофинансиските врски и не вклучуваат можни финансиски диспропорции, како што се ризикот од пропагање и системскиот ликвиден ризик. Овие се области каде уште многу работа е потребно за да се дојде до степен кој би обезбедил финансиска стабилност.

Второ, додека во идеални услови прудентните политики треба да овозможат финансиска стабилност, во помалку идеални услови, во финансискиот светот во кој живееме финансиска стабилност треба да биде поддржана и од монетарната политика. Дали ова значи дека монетарната политика треба да ја зголеми листата на своите цели за да ја вклучи финансиската стабилност? Не, но сепак тоа значи дека во извршување на ценовната стабилност, монетарната политика треба поексплицитно да го земе во предвид зголемувањето на финансиските дисбаланси и со немеханички мерки и акции да се најде начин за решавање на овие дисбаланси. Значи, надвор од ценовните индикатори, треба да се обрне повеќе внимание при утврдувањето на политиката во однос на еволуцијата на кредитите и задолжувањето, особено кога тие се придружени со брз раст на цените на активата и дефицити на тековната сметка. Овие се најчесто значајни сигнали дека финансиската нерамнотежа се зголемува, што на крајот може да ја загрози финансиската и ценовната стабилност. Поволната последица на погоре кажаното е дека монетарната политика ќе стане повеќе симетрична во однос на текот на економскиот циклусот, со поголема застапеност во време на раст и помалку потребна за интервенција во текот на кризата и забавување на растот. Сепак, не треба да потценува проблематичност за емпириско откривање кога финансиските дисбаланси се натрупуваат.

Високо ниво на јавен долг

Клучното наследство од сегашната криза е дека земјите се оставени со огромни количини на јавен долг, достигнувајќи ниво во однос на БДП кое преовладувало по Втората светска војна. Обезбедувањето на одржливост на јавните финансии во многу напредни економии ќе бара значителни напори во долорочен временски период. Јасно е дека ова е политички многу предизвикувачки, но повеке од потребно е огромна посветеност за да се избегнат идни потреси од економската нестабилност.

А главната опасност да се заштитат е искушението да се врши суптилен притисок врз централната банка да ги задржи каматните стапки на ниско ниво, со што ќе се одржува ниска инфлација, се со цел да се намали оптоварувањето од јавниот долг. Ова е причината зошто тешко-изедјствуваната независност на централните банки останува неопходна за да се избегне нови епизоди на фискална доминација, која ќе имаат многу несакани макрофинансиски последици.

Глобализација

Средината во која монетарната политика опстојува донесува повеќе предизвици како резултат на промените што започнаа со глобализацијата во трговијата, но и на финансиското поле. Што се однесува до трговијата, во текот на годините што и претходеа на кризата, во многу напредни економии задачата на монетарната политика во одржување на ниската инфлацијата беше полесно преку глобалните дисинфлациони притисоци поврзани со поевтин увоз на производи. Анализирајки понатаму, работите најверојатно ќе бидат различни како што структурниот нагорен тренд во стоковите глобални цени станува доминантен фактор. Така, задачите што монетарната политика треба да ги исполни веројатно ке станат потешки преку овој канал. Што се однесува до финансиските текови, капиталните приливи во земјите во развој, најверојатно, ќе бидат на структурно повисоко ниво по кризата, со оглед на релативно подобрите изгледи за пораст, очекуваните стапки на поврат, и макро фундаментите. Големината и брзината на ваквите приливи, сепак, може да претставуваат значителен предизвик за земјите кориснички и да доведе до дилеми во однос на поставувањето на економските политики. Поточно, земји кои се соочуваат со големи приливи можат да изберат помеѓу препуштање на значителна апрецијација на девизниот курс, што може да го истроши на пример тргувањето, или интервенира во девизните пазари да се ограничи самата апрецијација. Сепак, во вториот случај, под совршена мобилност на капиталот, властите не ќе можат да ја стерилизираат интервенцијата, што доведува до поголема инфлација. За возврат, подигањето на стапките за да се борат против инфлацијата само ќе донесат повеќе капитални приливи и сето тоа може да биде самоуништувачко.

Појавата на овие дилеми сугерира дека се потребни нови начини и можности за земјите во развој да се справат со предизвиците со кои се соочуваат при големите капитални приливи. Прилагодување на макроекономската политика за да се овозможи одржлива стапка на експанзија на агрегатната побарувачка со пониски домашни каматни стапки може да помогне да се ограничи приливот на капитал. Макропрудентните мерки, исто така може да бидат распоредени за да се ублажат ризиците во однос на финансиската стабилност, а кои се поврзани со бранувањата кај капиталните текови. Сето ова веројатно ќе дозволи монетарната политика да продолжи да се фокусира на својата клучна цел на одржување на ценовната стабилност.

Заклучок

Сите дејствија преземени од страна на централните банки беа изнудени со сериозноста на кризата и беа неизбежни. Сепак, има пет главни поуки во врска со спроведувањето на монетарната политика кои можат да се научат од неодамнешната криза. Прво, не постои сомнеж дека централните банки треба да играат улога во економска криза на пазарно ниво, како и на ниво на поединечни системски важни банки. Со цел да се дејствува соодветно, тие имаат потреба од простор за маневрирање, што подразбира значен биланс на централната банка со доволно капитал. Во нормални времиња, дистрибуцијата на профитот на централната банка треба да се ограничи за да се постигне оваа цел. Со цел да бидат способни да дејствуваат во криза, централните банки треба да имаат биланси кои треба да бидат способни да се поврата на претходното ниво по потресите предизвикани од спроведувањето на неконвенционални мерки. Второ, важно е да се осигура дека одговорноста не е само пренесена на централната банка. Кога делуваат во име на друг орган, централните банки треба да бидат многу внимателни (дури и ако тие добиваат гаранција на нивните билансни ризици). Покрај тоа, кога тие ги прошируваат своите активности во време на криза, важно е дека тие и понатаму остануваат во рамките на нивниот мандат. Трето, централните банки мора да се заштитат од наоѓање во позиција каде што тие се принудени да преземат акција поради неактивноста на другите институции. Четврто, при донесувањето на неконвенционални монетарнати политики, важно е дека централните банки внимателно да ги оценат несаканите ефекти и ке постават јасна излезна стратегија од самиот почеток. Петто, во иднина, ќе треба да се преземат соодветни регулаторни мерки кои ќе го содржат моралениот хазард што произлегува од значајните интервенции за да се стабилизира финансискиот систем.

Користена литература

1. Bernanke, B., and M. Gertler. 1989. "Agency Costs, Net Worth, and Business Fluctuations." American Economic Review 79 (1): 14–31.
2. Bernanke, B. S., M. Gertler, and S. Gilchrist. 1999. "The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework." In Handbook of Macroeconomics, Vol. 1, ed. J. B. Taylor and M. Woodford, 1341–93 (chapter 21). Elsevier.
3. Bordo, M. D., O. Humpage, and A. Schwartz. 2010. "U.S. Foreign- Exchange-Market Intervention during the Volcker-Greenspan Era." NBER Working Paper No. 16345.
4. Goodfriend, M., and R. G. King. 1988. "Financial Deregulation, Monetary Policy, and Central Banking." Economic Quarterly (Federal Reserve Bank of Richmond) 74 (3): 3–22.
5. Humpage, O. F. 1999. "U.S. Intervention: Assessing the Probability of Success." Journal of Money, Credit, and Banking 31 (4): 731–47

Н. А. Попова
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

338.1-027.512(470)

ЭКОНОМИКА РОССИИ В ПРОЦЕССЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Под глобализацией понимается огромное увеличение масштабов мировой торговли и других процессов международного обмена в условиях все более открытой, интегрированной, не признающей границ мировой экономики. Речь идет, таким образом, не только о традиционной внешней торговле товарами и услугами, но и о валютных потоках, движении капитала, обмене технологиями, информацией и идеями, перемещении людей. [1]

Участие России в глобализации должно осуществляться на базе разработки и реализации продуманной стратегии. Россия должна в полной мере использовать свое уникальное геополитическое преимущество, выражающееся в возможности одновременного участия в процессах развития экономического партнерства и интеграционного взаимодействия, как с Евросоюзом, так и с государствами АТЭС - двумя важнейшими регионами мирового хозяйства.

При этом вовлечение России в глобализацию должно перестать идти по линии пассивной адаптации к последней. Необходимо на базе имеющихся для этого возможностей разработать механизм «интеграции в глобализацию», обеспечивающий активное влияние России на глобализационные процессы, прежде всего во взаимодействии ведущими государствами мира, на двусторонней основе и в рамках международных организаций. Можно выделить некоторые узловые проблемы, связанные с формированием такого механизма. Для активизации российского влияния на глобализацию экономики необходимо, прежде всего, принять меры внутриэкономического характера, направленные на повышение удельного веса РФ в мировом ВВП и промышленном производстве, что создало бы базу для укрепления ее позиций в торговле и по другим направлениям мирохозяйственных отношений.

По прогнозу известного российского специалиста в области международных экономических сопоставлений В.Кудрова, по ВВП и промышленному производству к 2015 г. Россия сможет лишь вернуться к тем соотношениям с США, Германией, Францией и Великобританией, которые сложились к 1992 г. Иными словами, ее удельный вес в мировой экономике к 2015 г. повысится по сравнению с 2011 г., но ненамного.[3]

Уточнение этого прогноза с учетом фактических данных Всемирного банка и ВТО за 2012 г. и предварительных оценок за 2013 г. подтверждает расчетный показатель на 2017 г. для ВВП и делает более оптимистичными прогнозные показатели на 2017 г. для экспорта товаров и услуг - соответственно 4,40% и 1,80% .[4]

Однако для весомого улучшения ситуации, которое выразилось бы в более высоких показателях 2017 года, необходимы радикализация реформ и существенное совершенствование государственного регулирования экономики, особенно в части формирования эффективной структурной политики (правительство РФ еще в начале 1992 г. поручило прежнему Министерству экономики разработать концепцию такой политики, и эта разработка продолжается по сей день). Между тем в последнее десятилетие заметного повышения своего удельного веса в мировой экономике добились как раз те страны (прежде всего НИС «первой волны» и КНР), которые как раз

и сумели разработать и реализовать эффективную структурную политику. Общим для этих стран было то, что они не подражали западным моделям постиндустриализации и сделали упор на целенаправленную модернизацию структуры с акцентом на ряд отраслей и подотраслей промышленности, которые должны были обеспечить им в перспективе прочные «ниши» на мировом рынке. В результате доля третичного сектора в их экономике (35-50% ВВП) была и остается ниже, чем в высокоразвитых странах.Россия же стихийно пошла по иному пути.

Российский "постиндустриализм" имеет весьма мало общего с постиндустриализмом стран Запада. Доминирование третичного сектора на Западе основывается на том, что первичный и вторичный сектора, достигнув весьма высокого уровня развития, целиком удовлетворяют потребности населения во всей номенклатуре товаров и полностью обеспечивают третичный сектор адекватной для высокоэффективного развития технической базой, и это при падающей доли промышленности и особенно сельского хозяйства в совокупной занятости.

В противоположность этому российская"постиндустриализация"в постсоветский период стала результатом не столько реального прогресса третичного сектора (хотя позитивные сдвиги здесь налицо по ряду направлений), сколько промышленного и аграрного кризисов прошлого десятилетия, т.е. деиндустриализации и деаграризации. При этом экспансия третичного сектора в РФ проходила главным образом за счет "разбухания"торгово-посреднического и банковского секторов. В то же время деловые (инжиниринг, консалтинг и др.), информационные и другие высокотехнологичные услуги развивались менее высокими темпами, хотя и показывали значительный прогресс. Недостаточно развиты также транспортные и туристические услуги. В результате Россия, из года в год показывая внушительный актив внешнеторгового баланса по товарам, одновременно сводит баланс по торговле коммерческими услугами с внушительным дефицитом (14,2 млрд. долл. США в 2012 г., по данным ВТО). [5]

Безусловно, Россия нуждается в ускорении экспансии третичного сектора, особенно в вышеуказанных проблемных секторах сферы услуг. В случае достижения весомых положительных результатов в этом направлении нашей стране вполне под силу превратить дефицит по внешней торговле коммерческими услугами в крупный профицит.Однако еще более важным для резкого укрепления позиций России в мировой экономике следует считать реиндустриализацию на новой технической основе с акцентом на машиностроительный комплекс и связанные с ним высокотехнологичные производства, что позволило бы также придать дополнительные стимулы роста третичному сектору, как и сельскому хозяйству. Для этого необходимо разработать четкую концепцию и механизм государственной структурной политики, нацеленной на оптимизацию как макроструктуры народного хозяйства, так и пропорций внутри трех секторов.

В завершении хотелось бы обратить внимание на проблему формирования российских ТНК первого эшелона. Поскольку главным субъектом глобализации выступают ведущие ТНК, Россия для равноправного участия в глобализации экономики и активного воздействия на нее должна располагать несколькими десятками первоклассных ТНК , по контролю над капиталом и местопребыванию материнской (головной) компании, имеющих филиалы во всех важнейших регионах мира и проводящих глобальную стратегию в области НИОКР, производства, маркетинга и реализации продукции (товаров в форме материального продукта и коммерческих

услуг) и ориентирующихся на российские национальные интересы, что способствовало бы наиболее полному удовлетворению и их собственных «меркантильных» интересов. [3]

На сегодняшний день в России не так много компаний, отвечающих даже самым общим критериям для причисления к ТНК, применяемым ООН. Российские ТНК действительно международного класса («Газпром», «Лукойл», «Русал» и некоторые другие) можно буквально-таки пересчитать по пальцам, но и они занимают в рейтинге 500 крупнейших корпораций мира по показателям транснациональности места далеко не в первой десятке. Все прочие российские ТНК вообще не сопоставимы по этому критерию с мировыми ТНК первого эшелона.[5]

Государство должно содействовать формированию мощных российских ТНК, причем, как правило, косвенно, т.е. при помощи организационно-правового и административного инструментария, а в ряде случаев, когда это диктуется национальными интересами, и напрямую. В этом смысле заслуживает одобрения деятельность государства по интеграции «Газпрома» и «Сибнефти» под эгидой первого в мощную нефтегазовую компанию действительно мирового класса. Если это объединение принесет положительные результаты, как на фирменном, так и народнохозяйственном уровне, - а иного нельзя допустить, - то с учетом данного опыта целесообразно предпринять усилия и в других секторах экономики. Особенно важно добиться появления мощных ТНК в машиностроении и связанных с ним высокотехнологичных отраслях, куда крупный отечественный частный капитал - в отличие от топливно-сырьевых секторов - до сих пор явно не «рвется», что в ряде случаев детерминирует формирование госкорпораций (объединенные авиастроительная и судостроительная корпорации, «Ростехнологии» и др.). По мере укрепления их позиций внутри страны и за рубежом, если они не будут подавлять рыночные силы, российскому и иностранному частному бизнесу целесообразно предоставить возможности активного участия в их капитале и хозяйственной деятельности, на что он вправе рассчитывать. Одновременно необходимо государственное содействие создание и развитию международных стратегических альянсов (МСА) с участием российских компаний. [2]

При этом государство должно пристально следить за тем, чтобы российские ТНК и МСА с их участием на внутреннем рынке не овладевали доминирующими, а тем более монопольными позициями в ущерб другим хозяйствующим субъектам и обществу в целом. Для этого должно постоянно совершенствоваться законодательство в области регулирования монополии и конкуренции внутри РФ, что будет побуждать российские ТНК проводить более эффективную стратегию и за рубежом, где вследствие наличия многих мощных конкурентов им определенно не уготована перспектива легкой добычи.

Для успешной адаптации РФ к процессам глобализации и ведущие российские банки должны войти в клуб первоклассных, лидирующих в мировых рейтингах транснациональных банков (ТНБ). Однако позиции РФ в мировой банковской сфере значительно слабее, чем в сфере промышленных ТНК. Правда, около дюжины российских банков значатся в рейтинге 1000 крупнейших по капиталу и активам коммерческих банков мира. Однако даже первый из них, Сбербанк, находится лишь во второй сотне авторитетного рейтинга британского журнала «TheBanker».Недостаток капитала у российских банков, в том числе для зарубежных операций, во многом обусловлен их отношением к консолидации их сил перед лицом международной конкуренции. До

сих пор в России не произошло ни одного слияния двух банков из числа действительно крупных (например, из первых 30, выделяемых в статистической информации, которая регулярно публикуется в официальном «Вестнике Банка России»), хотя это процесс еще в прошлом десятилетии «захлестнул» весь мир и активно продолжается. Слабость российской банковской системы вынуждает крупнейшие российские компании обращаться за получением нормальных коммерческих кредитов к зарубежным источникам (то же делают и отечественные банки), что привело к резкому увеличению внешней задолженности РФ на уровне хозяйствующих субъектов, о чем повествуют наши, а в ряде случаев и зарубежные СМИ.[5]

В заключении можно сделать вывод о том, что Россия, вполне осознанно, активно и целеустремленно движется по пути интеграции в мировую экономику. Поэтому анализ процесса глобализации имеет не только теоретическое, но и сугубо практическое, и, причем чрезвычайно важное, значение для России, для ее внешнеэкономической, а в более широком смысле - всей экономической политики.

Список используемых источников

1. Алябьева А.М. Мировая экономика/ А.М Алябьева - М.:Гардарика, 2010.
2. Интернационализация российской экономики: Инвестиционный аспект. / А.В Кузнецов. - М.:КомКнига, 2007.
3. Либман А, .Хейфец , Б. Мировые процессы транснационализации и российский бизнес / А.Либман, Б. Хейфец - 2006.
4. В.С. Паньков Эволюция международных экономических отношений: попытка прогноза до 2017 года /Паньков В.С.- М.: Экономист, 2011.
5. [Электронный ресурс]. – Режим доступа http://www.mevriz.ru/articles/

Р. Димитрова
Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград, България
В. Кюрова
Югозападен университет „Неофит Рилски“, Благоевград, България

658.8:005.963.2]:005.332.4(497.22)

МОНИТОРИНГЪТ НА МАРКЕТИНГА – ИЗТОЧНИК НА ОБЕКТИВНА ИНФОРМАЦИЯ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Резюме: В условията на криза управлението на конкурентоспособността на предприятието придобива изключително голямо значение. Мониторингът на маркетинга е основен източник на необходимата обективна информация за управление на конкурентоспособността на предприятието. Целта на настоящата разработка е анализ и оценка на резултатите от мониторинг на маркетинга на предприятия от различни сектори на икономиката на територията на Благоевградска област.

Ключови думи: конкурентоспособност, управление, маркетинг, мониторинг

Увод

В условията на настоящата финасова и икономическа криза малкият и средният бизнес в България работи при нови, сложни, динамично променящи се пазарни условия. В резултат от това и от протичащите процеси на глобализация, водещи до интензифициране и усложняване на конкуренцията между предприятията на национално и международно равнище, конкурентната среда е силно променена. Поради това изследването на конкурентните предимства и конкурентоспособността на предприятието, обуславящите ги фактори, засилването на съществуващите и придобиването на нови конкурентни предимства и възможностите за повишаване на конкурентоспособността придобиват изключително голямо значение. Очевидно е, че при наложилите се условия, високата конкурентоспособност е един от важните фактори за постигането на устойчиво развитие и просперитет на предприятието.

Комплексно и системно управление на конкурентоспособността на предприятието в най-висока степен може да се постигне въз основа на принципите на системния подход. Подсистемата маркетинг се разглежда като централна подсистема на системата за управление на конкурентоспособността на предприятието, чрез която се обезпечава единството и целенасочеността на функционирането на всички други подсистеми, ориентирани към крайния потребител. Обособяването на маркетинга в самостоятелна подсистема подчертава неговото значение в процеса на формиране на конкурентоспособността на предприятието и се основава на разглеждането на маркетинга от една страна като една от най-важните управленски функции, а от друга-като концепция за управление. Подсистемата на маркетинга включва следните агрегирани компоненти: маркетингови изследвания, разработка на маркетинг микса и управление на маркетинга.

Разглеждано като процес управлението на конкурентоспособността на предприятието се състои от последователни етапи [9, с. 72], първият от които е мониторинга на конкурентоспособността на предприятието. Мониторингът на маркетинга, който е важен елемент на мониторинга на вътрешната среда на предприятието е основен източник на необходимата обективна информация за управление на конкурентоспособността на

предприятието, особено в условията на криза. Мониторингът на маркетинга включва: анализ на системата за набиране и обработка на маркетингова информация; организация на маркетинговите проучвания; сегментация и избор на целеви пазари; формиране на маркетингов микс; управление на маркетинга на предприятието.

Целта на настоящата разработка е анализ и оценка на резултатите от мониторинг на маркетинга на предприятия от различни сектори на икономиката на територията на Благоевградска област. За постигане на целта е проведено анкетно проучване на ръководители и експерти от 75 микро, малки и средни предприятия, обхващащо периода 2010-2012 г. Анкетната карта е съставена от въпроси, в която респондентите дават мнение чрез поставяне на бални оценки за равнището на тяхното предприятие по всеки от показателите за мониторинг на маркетинга. Балната оценка по всеки от показателите се определя в интервала от 1 до 7. Най-ниската бална оценка 1 показва много лошо равнище, а най-високата 7 – отлично състояние.

Постановка на проблема

В научната литературата съществува голямо разнообразие от подходи при дефинирането на същността на конкурентоспособността на предприятието. Скот [16, с.115-121], Печенкин [8, с. 104] и Фомин считат, че конкурентоспособността се проявява при наличие на конкуренция и има относителен и динамичен характер и противоречивост. Посочените характеристики Еленева [5, с. 60] допълва със схващането, че конкурентоспособността е функция на свойствата на бизнес процесите и се отличава с конкретност на проявлението и многовариантност. Подобни са становищата и на Герчикова [4, с. 13] и Яшин [12]. Същевременно Ст. Маринов прави важния извод, че под конкурентоспособност се разбира фирмено явление, резултат на специфично фирмено поведение [7, с. 41]. Друго, заслужаващо внимание, схващане за конкурентоспособността на предприятието, я определя като способност на предприятието посредством непрекъснато обновяване и усъвършенстване да създава и устойчиво да поддържа конкурентни предимства, водещи до високи стопански резултати в дългосрочен план [3, с. 15-17]. Определение, което дава пълна и точна характеристика на конкурентоспособността на предприятието е становището на Савельева [9, с. 42]: „Конкурентоспособността на предприятието е многоаспектно понятие, характеризиращо динамично, управляемо свойство на предприятието, определяно от съвкупността от конкурентни предимства и слабости, в т. ч. формиращите фактори на външната икономическа среда и изразено в способността да се устоява на конкуренцията на вътрешните и външни пазари на продукти, капитал и труд в разглеждания период от време.

Конкурентоспособността се проявява чрез конкурентните предимства. Счита се, че връзката между тези категории е причинно-следствена [6, с. 100] и, че конкурентоспособността намира израз в проявлението на конкурентното предимство [11]. Конкурентоспособността се явява резултат отразяващ наличието на конкурентни предимствма, без които е невъзможна конкурентоспособността [1, с. 61]. Конкурентно предимство е конкретното положително качество, отличаващо дадения субект от неговите конкуренти. Според Савельева конкурентните предимства са динамични във времето характеристики (в т. ч. динамични способности) на субекта (обекта) или фактори на външната среда, които осигуряват на предприятието превъзходство над конкурентите на конкретния пазар в разглеждания период от време [9, с. 28]. Други автори разграничават конкурентните предимства като маркетингови и предимства по разходите [10, с. 6]. Същевременно източник на конкурентно предимство са факторите на вътрешната и

външна среда на сравняваните субекти и обекти, даващи реални или потенциални възможности за успех в конкурентната борба.

Факторите за конкурентоспособност са явления и процеси в дейността на предприятието и социално-икономическия живот на обществото, които предизвикват изменение на абсолютната и относителна величина на производстдвените разходи и реализацията на продукцията и като резултат-изменение на равнището на конкурентоспособност на самото предприятие [12, с. 72]. По отношение на факторите за конкурентоспособност на предприятието Велев дава общо определение, разглеждайки ги като комплекс от външни и вътрешни условия, определящи резултатите от дейността му и нивото на успехите му спрямо тези на конкурентите [3, с. 18].

При класификацията на вътрешните и външните фактори за конкурентоспособност и на базата на диаманта за конкурентните предимства на М. Портър Велев определя маркетинговата дейност; имиджа на предприятието и търговската марка като вътрешни фактори [3, с.32-35]. Група автори също включват маркетинга към вътрешните фактори за конкурентоспособност [13, с. 399-416; 14, с. 1241-1263; 15, с. 519-533; 3, с. 22]. Стоянов и Баръмов изследват факторите за конкурентоспособност на база елементите на маркетинговия микс [10, с. 5; 2].

Едно от най-важните свойства на конкурентоспособността на предприятието е възможността тя да бъде управлявана. Променяйки характера на проявление на факторите влияещи върху конкурентоспособността, предприятието може да управлява равнището на своята конкурентоспособност и да подобрява конкурентните си позиции на пазара. В този смисъл мониторингът на маркетинга осигурява необходимата маркетингова информация за вземането на редица стратегически и тактически управленски решения, свързани с управлението на конкурентоспособността.

Резултати и обсъждане

Анализът и оценката на получените от анкетното проучване резултати дава възможност да се очертаят основните моменти в няколко направления.

Балните оценки, които анкетираните дават на степента на ориентация на предприятията към потребителите са предимно добри, много добри и отлични. Отлична оценка по този показател дават между 33,3 % (2010 г.) и 50 % (2012 г.) от респондентите. Много лоши оценки липсват, делът на лошите и задоволителни е много нисък (от 3,3 % до 6,7 %).

По отношение на опита на предприятието в маркетинговата дейност се установява, че оценките на анкетираните варират в широки граници. Най-високи са относителните дялове в групите на средни (от 23,3 % до 33,3 %) и добри оценки (от 23,3 % до 26,7 %). Прави впечатление, че се наблюдават съществени отклонения в посочените оценки в отделните години на периода.

На въпроса в каква степен предприятията провеждат качествени маркетингови изследвания отговорите също се разпределят във всички степени на скалата. Ниска са относителните дялове на много лошите, лоши и много добри оценки, а по отношение на останалите се наблюдава приблизително равномерно разпределение на отговорите. Същевременно отклоненията на стойностите в отделните години са незначителни.

От гледна точка на оценката на качеството на маркетинговите стратегии на предприятията се установява, че относителният дял на определилите средна оценка е от 20% (2012 г.) до 30 % (2010 г.), а на тези дали добра оценка е от 16,7 % (2010 г. и 2011 г.) до 23,3 % (2012 г.). По-малък брой от респондентите дават много добри и отлични оценки, а

много лоши, лоши и задоволителни оценки определят незначителен брой от тях. Не се наблюдава съществена динамика на стойностите за периода.

Балните оценки, които анкетираните дават на равнището на организация на маркетинговата дейност са предимно средни, добри и много добри. Най-малко са много лошите и лоши оценки. Установява се липса на значителни колебания в оценките за отделните години.

На въпроса в каква степен предприятията използват средствата за маркетингово стимулиране на търсенето и продажбите добра оценка дават 30 % от анкетираните през 2011 г. и 33,3 % през 2010 г. и 2012 г. Съпоставими са стойностите на получените средни оценки - 30 % през 2010 г. и 26,7 % за 2011 г. и 2012 г. За останалите степени на оценка стойностите са сходни и приблизително равномерно разпределени. Не се констатират съществени отклонения в отделните години.

Оценките, които анкетираните дават на равнището на престижа/имиджа на предприятието почти изцяло добри, много добри и отлични – сумарно относителните дялове на тези оценки са 83,3 % (2010 г.), 93,3 % (2011 г.) и 90 % (2012 г.). Липсват много лоши и лоши оценки.

По отношение на оценката на равнището на имиджа на търговската марка се констатира, че най-високи са относителните дялове на определилите добра и отлична оценка, следвани от тези дали средна и много добра оценка. Няма определени много лоши оценки, а лоша и задоволителна оценка дава един от респондентите.

От гледна точка на оценката на степента на потребителска лоялност към предприятията и техните продукти се установява, че относителният дял на анкетираните дали много добра оценка е 30 % през 2010 г., 40 % през 2012 г. и 43,3 % през 2011 г. Относителните дялове на определилите добра и отлична оценка са приблизително еднакви, а много нисък е делът на останалите степени на оценка.

Балните оценки, които респондентите определят на наличието на благоприятни взаимоотношения на предприятията с клиентите показват, че много голяма част от тях считат, че имат добри, много добри и отлични устойчиви ваимоизгодни отношения и договорености с техните клиенти.

Интерес представлява оценката на степента, в която са налице дългосрочни договорености на предприятията с търговски посредници и дистрибутор, водещи до повишаване на конкурентното им състояние. Прави впечатление, че най-висок е относителният дял на респондентите дали добра оценка, следвани от определилите средна, много добра и отлична оценка (със съпоставими относителни дялове). Пренебрежимо малък е делът на много лошите, лоши и задоволителни оценки.

Заключение

Представените обобщени резултати от проучването показват, че преобладаващата част от анкетираните ръководители и експерти от предприятията, включени в изследването, дават оценки в по-високите степени на приложената седемстепенна скала за оценяване по отделните маркетингови показатели. Констатира се, че по отношение на изключително важните индикатори „опит в маркетинговата дейност“ и „качество на маркетинговите проучвания“ получените оценки се разпределят във всички степени на скалата, като делът на негативните оценки е съществен. Това налага важният извод, че предприятията в лицето на техния мениджмънт следва да вземат управленски решения и да предприемат адекватни мерки за подобряване на маркетинговата дейност и за повишаване на качеството на маркетинговите проучвания. Друг основен резултат от

проучването е, че почти по всички показатели не се наблюдават значими отклпнения в получените оценки по отделните показатели в рамките на изследвания период 2010-2012г.

В заключение може да се каже, че получаваната при мониторинга на маркетинга обективна информация е добра основа за повишаване на конкурентоспособността на предприятието, особено в условията на настоящата тежка финансова и икономическа криза.

Литература

1. Азоев Г. Л. Конкуренция:анализ, стратегия и практика. Москва, Центр экономики и маркетинга, 1996
2. Баръмов, Ив. Маркетингов подход за оценка на конкурентната позиция на предприятието, С., 1995
3. Велев, Мл. Оценка и анализ на фирмената конкурентоспособност, изд.„Софттрейд", С., 2004
4. Герчикова И. Методика проведения маркетинговых исследований, Маркетинг, № 3, 1995
5. Еленева Ю. Я. Обеспечение конкурентоспособности промышленных предприятий. Москва, Янус-к, 2001
6. Йорданова-Динова, П., Е. Андреева. Развитие и конкурентоспособност на малките и средните предприятия (МСП) от ХВП след приемането на България в Европейския съюз, Пета научна конференция „Мениджмънт и предприемачество", 30-31 октомври 2008, Пловдив, 2008
7. Маринов, Ст. Маркетингово управление на конкурентоспособността на туристическа дестинация, изд.„ Славена", Варна, 2006
8. Печенкин А., В. Фомин. Об оценке конкурентоспособности товаров и товаропроизводителей. Москва, Центр маркетинговых исследование и менеджмента, 2002
9. Савельева Н. А. Управление конкурентоспособностью фирмы. Ростов на Дон, Феникс, 2009
10. Стоянов, Д. Конкуренция и стратегии – анализ и избор, Унив. изд.„Стопанство", С., 1995
11. Феърбанкс, М., Ст. Линдзи. Да разореш морето: насърчаване на скритите източници на растеж в развиващия се свят, глава 8, НК„Български туристически форум", С., 2001
12. Яшин Н. С. Исследование конкурентоспособности промышленного предприятия. Методология и опыш, дисс., Саратов, 1997
13. O'Farrell, P. N., D. M. Hitchens. Then Relative Competitiveness and Performance of Small Manufacturing Firms in Scotland and the Mid – West of Ireland: an Analysis of Matched Pairs, Regional Studies, 25 (5), 1988
14. O'Farrell, P. N., D. M. Hitchens. The Competitiveness and Performance of Small Manufacturing Firms: an Analysis of Matched Pairs in Scotland and England, Environment and Planning, 21 (9), 1989
15. O'Farrell, P. N., D. M. Hitchens, L. A. Moffat The Competitiveness of Business Services Firms: a Matched Comparison between Scotland and the Sought East of England, Regional Studies, 26 (6), 1992
16. Scott B. Competitiveness: Self-help for a Worsening Problem. Harvard Business Review, № 6, 1989

Георгиева Свртинов Весна Богољуб
Универзитет „Гоце Делчев„ -Економски факултет - Штип
Темјановски Ристе
Универзитет „Гоце Делчев„ -Економски факултет - Штип

336-027.511(100)(091)

ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА ФИНАНСИСКАТА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Апстракт

Глобализацијата е процес кој се однесува на постојан пораст на транснационалните и на светските, економски, социјални и културни интеракции, кои ги надминуваат границите на државите, а кои се помогнати од развојот на технологијата. Економската глобализацијата е степен до кој некоја економија е отворена кон надворешните влијанија. Крајната цел на економската глобализација е претворање на целата земјина топка во единствен економски простор. Во овој труд, се прави анализа на историскиот развој на финансиската глобализација и на нејзиното влијание на националните држави. Во трудот, процесот на финансиска глобализација се анализира преку мобилноста на капиталните текови во модерната историја. При тоа, се истакнува дека висока мобилност на капиталот имало уште пред 1914 година, т.е. во времето на Златниот стандард. Сепак, од 1971 година наваму, процесот на финансиска глобализација го достигна својот врв, што пред се се должи на интензивниот напредок во технологијата на комуникациите, во последниве години.

Клучни зборови: финансиска глобализација, национални држави, мобилност на капиталот, технологија

Историски развој на финансиската глобализација.

Глобализацијата е збир на прекугранични процеси, кои се поттикнати од енормниот развој на модерната технологија, а која се отсликува во економската, социјалната, политичката, културната и во другите сфери на севкупното живеење. Во идеално глобализираниот свет, луѓето, стоките, услугите и капиталот, можат да се движат слободно, брзо и ефикасно, без никакви ограничувања. Значењето на глобализацијата често се споредува со значењето на индустриската револуција во 19-от век (Cecuk, 2002).

Глобализацијата предизвикува многу противречности и сериозни проблеми во националните економии, меѓутоа, во најново време најчесто се потврдува како позитивен економски феномен.

Независно од тоа што глобализацијата во изминативе неколку децении не одмина речиси никого и ниту едно место на земјината топка не остана недопрено од нејзиното влијание, сепак таа не ги опфати со ист степен сите луѓе и сите држави во светот. Најголем број на глобални трансакции се случија помеѓу земјите од развиениот свет (Dunning, 2002).

Глобализацијата, во економска смисла е процес, со кој се намалуваат или потполно се отстрануваат пречките во меѓународната размена, а економската интеграција меѓу земјите се зголемува. Крајната цел на економската глобализација е претворање на целата земјина топка во единствен економски простор (Solimano, 1998).

Поддржувачите на современата економска глобализација, обично го дефинираат ваквиот процес како долгорочна еволуција кон едно глобално општество. Во блиската историја, навистина бевме сведоци на големо отворање на границите во светската економија. На пример, серијата на меѓудржавни спогодби во рамките на Општиот договор за царини и трговија (ГАТТ), од 1948 година наваму, резултираше со големи смалувања на царинските давачки, на квотите и на другите мерки, кои претходно го оптоварувaа прекуграничното движење на стокиѝ. По 1950 година се отворија границите и за финансиските текови. Со посредство на ММФ, стандардот злато-долар во 1959 година, стана целосно оперативен. Паралелно со либерализацијата на трговијата, и на движењето на пари меѓу државите, во изминативе децении сведоци сме и на широко отворање на границите за инвестициските текови, за директните инвестиции и за портфолио инвестициите. Со ваквата либерализација, нивоата на прекугранично банкарство и на трговија со хартии од вредност од шеесеттите години на минатиот век наваму, енормно се зголеми.

Сепак, внимателните аналитичари сметаат дека современата глобална економија не претставува нов феномен. Според нив, во последниве неколку децении, сведоци сме на еден обичен пораст на прекуграничната трговија и на финансиите, фази какви што имало и пред стотици години. Згора на тоа, тие тврдат дека денешната економска глобализација може да се покаже како привремена, исто како што по 1914 година настапил еден нов бран на протекционизам, кој ја заменил меѓузависноста, која била во пораст во 19-тиот век. Според нив, владите можат да ги спречат прекуграничните текови, доколку тоа го налага националниот интерес и повторно да ги затегнат ограничувањата на меѓународната трговија, на патувањето, на девизната размена и на движењето на капиталот. Скептиците на процесот на глобализација, сметаат дека таа не ни дава цврсти докази дека на државата и се заканува одумирање, дека слабее националната лојалност (Георгиева Свртинов, 2011).

Сепак, според глобалистите, четириесетгодишниот период на протекционизам (околу 1910-1950 година), претставува привремено скршнување од историскиот тренд, насочен кон градење на интегрирана, единствена, светска економија.

Анализирајќи го развитокот на глобалниот пазар на капитал преку движењето на капиталните текови, т.е. преку зголемувањето и намалувањето на мобилноста на капиталните движења во оддлелни периоди, може да се види дека финансиска глобализација и високата мобилност на капиталот имало уште пред 1914 година, т.е. во времето на Златниот стандард.

На следниот графикон, процесот на финансиска глобализација е претставен преку мобилноста на капиталните текови во модерната историја. При тоа, се разгледува периодот од 1860 година, па наваму.

Графикон 1
Мобилност на капиталните текови во периодот од 1860 до 2000 година

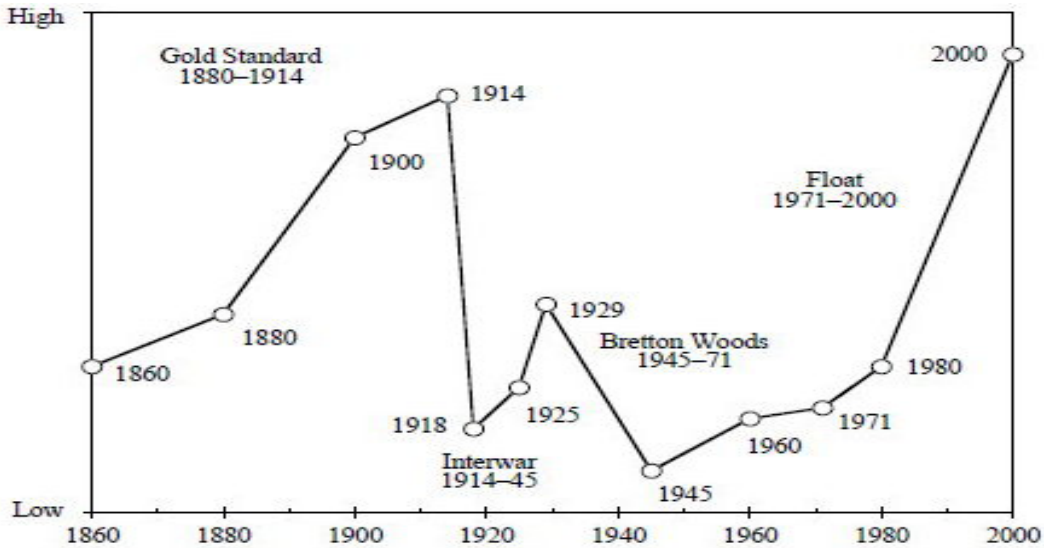

Извор: Obstfeld u Taylor (2002)

На оваа слика, развојот на глобалниот пазар на капитал, разгледуван преку зголемување и намалување на мобилноста на капиталните текови, е поделен на четири периоди.

Првиот период, е периодот пред 1914 година, т.е. во времето на златниот стандард, кога сите најголеми светски економии го фиксирале курсот на својата валута во однос на златото. Овој период се карактеризира со голема мобилност на капиталните движења. Наредниот период е периодот од 1914-1945 година, кога глобалната економија, заради двете светски војни и Големата депресија била речиси уништена, а мобилноста на капиталот минимална. Всушност, мобилноста на капиталот во овој период го достигнала дното во историјата на развојот на глобалниот пазар на капитал. Третиот период, периодот на Бретонвудската ера (1945-71), се карактеризирал со обнова на светската економија и со експанзија во капиталните движења. Повоената политика била потпомогната од ММФ, кој се залагал за либерализација на светската трговија. Извозот на капитал во периодот после Втората светска војна доживува огромен квантитативен пораст во светски размери, пред се како резултат на се поголемата интегрираност и разгранетост на националните економии. Последниот, четврти период, е периодот по Бретонвудскиот систем, т.е. од 1971 година наваму, кога мобилноста на движењето на капиталот го достигна својот врв. Речиси сите индустриски развиени земји ги отстранија капиталните контроли.

Значаен фактор, кој во поново време го помогна процесот на финансиска глобализација во Западна Европа и кој обезбеди создавање на единствен пазар на капитал, беше воведувањето на заедничката валута: евро. Исто така, за поврзување на пазарите на капитал, значаен момент беше и завршувањето на Студената војна меѓу Истокот и Западот. Под влијание на доминантната американска економија, дојде до значаен пораст на финансиската глобализација и во земјите во развој. Значаен фактор за развојот на глобалниот пазар на капитал беше и падот на социјалистичкиот систем,

кога поранешните социјалистички земји преминаа кон отворена пазарна економија. Регионалните трговски блокови во Северна и Јужна Америка, во Азија, во Средниот Исток и во Јужна Африка, предизвикаа зголемување на трговијата меѓу овие блокови и "бум" на странските директни инвестиции, предводени од големите мултинационални компании.

Заклучок

Глобализацијата во економска смисла е процес, со кој се намалуваат или потполно се отстрануваат пречките во меѓународната размена, а економската интеграција меѓу земјите се зголемува. Глобализацијата претставува позитивно движење, кое, генерално, ја намалува сиромаштијата, бидејќи поинтегрираните економии имаат поголема тенденција за побрз раст.

Во трудот, процесот на финансиска глобализација се анализира преку глобалниот пазар на капитал, т.е. преку движењето на капиталните текови, во оддлелни историски периоди. Треба да се има предвид дека низ историскиот развој на финансиската глобализација, постоеле фази на висока мобилност на капиталните движења, но и периоди на протекционизам, каде мобилноста на капиталот била минимална.

Сепак, во последниве децении, процесот на финансиска глобализација доживеа голема експанзија. Ова пред се се должи на забрзаниот развој на Интернетот и на телекомуникациските технологии, на експанзијата на мултинационалните компании и на брзиот развој на глобалниот финансиски систем. Истовремено, во светлината на бројните финансиски кризи од деведесеттите години на минатиот век наваму, многу економисти укажуваат на ризиците и опасностите кои со себе ги носи таквиот процес.

Користена литература:

1. Bhagwati J., In Defense of Globalization ,Oxford University Press: New York, 2004.
2. Bordo M., Eichengreen B., Irwin D., Is globalization today really different than globalization 100 years ago, National Bureau of Economic Research, Working paper 7195, Cambridge, USA, 1999.
3. Георгиева Свртинов В., Финансиска либерализација и финансиска стабилност, Македонска ризница, Куманово, 2011.
4. Scholte J. A., Globalization-A Critical Introduction, Macmillan Press Ltd, 2008.
5. Cecuk A., Finansiska globalizacija, Graf form, Split, 2002.
6. Dunning J.H., Regions, Globalization and Knowledge- Baset economy, Oxford Press University, Oxford, 2002.
7. Fischer S., Globalization and Its Challenges, American Economic Review, 2003.
8. Solimano A., Globalization, tax erosion and Internet, Maastricht Economic Research, Institute on Innovation and Technolgy, Working Paper,1998.
9. Obstfeld M. and Taylor A.M., Globalization and Capital Markets, National Bureau of Economic Research, Working Paper Nb.8846, Cambridge, 2002.

Кожевникова Т.М.
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина
Саяпин А.В.
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина
Рябых В.Н.
Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина

330.322

БИЗНЕС-КАРТА КАК ОДИН ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНА

Социально-экономическое развитие отраслей экономики и социальной сферы неразрывно связано с ростом инвестиционной активности государства и его хозяйствующих субъектов. При этом повышается роль региональной инвестиционной политики и конструктивного взаимодействия всех участников экономического процесса, а именно, власти, бизнеса и общественных организаций по обеспечению конкурентоспособности экономики, экономического роста и социального благополучия населения.

Эффективная инвестиционная политика региона направлена, прежде всего, на: создание благоприятных условий для осуществления инвестиционной деятельности, повышение уровня инвестиционной привлекательности региона, на обновление и модернизацию производственного оборудования, внедрение новых технологий, увеличение производительности труда. И призвана, тем самым, обеспечивать вместе с другими направлениями экономической политики региона конкурентоспособность экономики и повышение уровня жизни населения социальное благополучие населения.

В настоящее время можно проследить некую тенденцию, что инвесторы (как отечественные, так и иностранные), стараясь извлечь большую прибыль из своих капиталов, используют при этом довольно суженный набор конкурентных преимуществ территории, связанный, прежде всего, с использованием дешевой рабочей силы, энергии, сырья, емкостью рынка сбыта. Тогда как в условиях сегодняшнего затяжного экономического кризиса в стороне остаются такие составляющие конкурентных преимуществ региона, как повышение уровня управления, квалификации рабочей силы, внедрение новых и высоких технологий.

Таким образом, изменение ситуации в инвестиционной сфере предполагает работу по управлению инвестиционной привлекательностью территории, как органов управления территории, так и самих инвесторов. И как следствие этого, формирование и поддержание параметров инвестиционной привлекательности территории на практике становится первостепенной задачей региональных органов управления.

Важно при этом отметить, что территория станет наиболее привлекательной для массового инвестора только в том случае, если региональные органы управления сделают своей приоритетной задачей изменение таких ключевых свойств экономики, как надежность системы управления, прозрачность деятельности и целенаправленность распределения ресурсов. А также добьется собственными силами того, что распространение этих ключевых свойств по объектам реального сектора экономики станет устойчивой тенденцией. [1].

В целом, создание благоприятного инвестиционного климата (инвестиционной привлекательности) территории, способствующего привлечению инвестиций, — это довольно сложная задача, требующая от органов власти активных действий во многих направлениях хозяйственной жизни. Но, несмотря на все трудности, органы власти не должны устраняться от ее решения, поскольку формирование благоприятного инвестиционного климата — залог успеха инвестиционной политики региона.

Вместе с тем, учет особенностей привлечения инвестиций на региональном уровне требует использования специфических инструментов управления инвестиционной привлекательностью. Такие инструменты не могут быть просто вырваны из общей модели системы управления инвестиционной привлекательностью территории, а должны быть представлены комплексом организационных, технологических, информационных, социальных и экономических мероприятий, отвечающих принципам системности, непрерывности и преемственности.

Важно понимать также, что здесь не может быть единого метода, применимого для каждого региона. Однако наличие определенных общих черт позволяет использовать современные управленческие и технические разработки, которые наряду с адекватным представлением уже проработанных инвестиционных проектов на определенных территориях, должны включать механизмы поиска и поддержки принятия инвестиционных решений.

Подобные системы реализуемы на основе построения бизнес-карт (БК) территорий. Поддержка принятия управленческих решений – это актуальное и сравнительно новое направление в развитии информационных технологий. Как правило, решения принимаются экспертами в условиях, когда имеет место известная степень неопределенности ситуации внутри проекта и в его окружении. Перед лицом, принимающим решение (инвестор, орган управления), зачастую стоят трудноформализуемые задачи, требующие анализа больших массивов информации. Вследствие чего в таких случаях оправдано использование компьютерных систем поддержки принятия решений.

Бизнес-карты как инструменты поддержки принятия инвестиционных решений имеют свою историю. За время своего существования БК претерпели серьезные изменения – от простейших справочников до современных программно-аппаратных комплексов (ПАК). Так, например, в постперестроечное время эталоном бизнес-карты представлялся увесистый бизнес-справочник с алфавитным указателем, рубрикаторами и прочими атрибутами энциклопедического издания. Современные требования к БК меняются соразмерно задачам, выдвигаемым для инвестиционных решений, а также под влиянием новых возможностей их реализации, в том числе ЭВМ и программных методов.

Бизнес-карта территории является одним из элементов развития деловой и инвестиционной инфраструктуры региона, и рассматривается, прежде всего, как удобная и эффективная форма анализа ситуации в бизнесе с целью принятия рациональных решений в процессе разработки программ социально-экономического развития.

Создание бизнес-карт территорий имеет важное организационное и информационное значение с точки зрения привлечения инвестиций в экономику региона, поскольку главной ее целью является анализ ресурсной базы региона для наиболее эффективного ее использования. БК служить основным источником информации об имеющихся в регионе возможностях, средствах, запасах, источниках

экономической деятельности, которые могут приносить прибыль. А именно: сведения об условиях создания на территории новых предпринимательских структур, о свободных сырьевых и трудовых ресурсах, неиспользуемых производственных мощностях, незавершенных строительством объектах промышленного и гражданского профиля, транспортных связях, и прочие данные, необходимые для принятия решений в отношении организации и развития различных форм хозяйствующих субъектов.

В целом бизнес-карта позволяет добиться нескольких целей:

- оценки предпринимательской активности в решении социально-экономических задач территории и их выражения в стоимостных параметрах;
- координации усилий рыночных агентов в конкретных условиях местного рынка;
- формирования благоприятных условий для деятельности бизнеса в приоритетных направлениях для данной территории;
- стимулирования проблемы занятости населения;
- повышения эффективности использования всех видов местных ресурсов;
- привлечения внешних инвесторов.

Современная практика выработала несколько принципов формирования бизнес-карты территории:

во-первых, обновляемость;

во-вторых, достоверность, т.е. ее необходимо проверять по нескольким источникам;

в-третьих, информация должна быть максимально полной и систематизированной. Рынок - это сложная структурированная система, охватывающая различные предприятия, фирмы, организации, которые связаны между собой производственными и коммерческими отношениями. Предлагать рынку информацию только конкретного сектора рынка означает искусственно изымать из системы какой-либо ее сегмент и тем самым лишать пользователя возможности рассматривать рынок как целое;

в-четвертых, глубина информации - количество показателей, характеризующих структуру рынка. Сегодня требования к предоставляемой информации постоянно возрастают. Вследствие чего необходим не просто перечень информации из справочника, а возможность на основе имеющейся информации сделать обоснованный выбор деловых партнеров, выбор бизнес-ресурсов для формирования предложений еще на этапе работы с первичной информацией;

в-пятых - выборка данных согласно поставленным целям;

в-шестых - конкретность.

По сложности и проблемной специфике БК варьируются в довольно широком диапазоне: от программ, ориентированных на решение отдельных заранее определенных задач до сложных ПАК на базе новейших суперкомпьютеров. Наряду со значительными преимуществами, многие модели БК обладают рядом существенных недостатков, среди которых можно выявить: высокая степень упрощения, так называемая «схематизация» задачи; неспособность обеспечить комплексное рассмотрение вопросов инвестиционной стратегии; высокая трудоемкость препарирования информации.

Перспективным направлением сегодняшнего развития БК выступает использование ПАК с применением возможностей геоинформационных систем (ГИС),

обладающих высокой степенью визуализации, широкими функциями интеграции с различными базами данных, потенциально неограниченными надстройками, позволяющими обеспечить решение специфических задач инвестирования. Важной функцией подобных бизнес-карт выступает пространственно-временное 3D-моделирование объектов, позволяющее обеспечить максимальное соответствие модели и реальных территорий.

Геоинформационная система (ГИС) – программно-аппаратный комплекс, осуществляющий сбор, отображение, обработку, анализ и сопоставление информации о пространственно-распределенных объектах и явлениях на основе электронных карт, связанных с ними баз данных и сопутствующих материалов. ГИС реализуется посредством ГИС-технологий, суть которых составляет ввод, обработка и вывод геопространственных данных, а ее ядро составляют операции пространственного анализа (например, анализ сетей, анализ соседства (транспортной доступности) производственных объектов и прочее) и геомоделирования (например, модели рельефа с целью изучения зон вероятного затопления для размещения производственного объекта).

Составным элементом БК при использовании ГИС-технологий является электронная карта – визуализированная цифровая модель, в число важных особенностей и преимуществ которой входят: отсутствие конкретного масштаба (масштабируемость), что позволяет осуществлять анализ данных на единой плоскости; привязка к географическим координатам, что позволяет обеспечить рассмотрение нескольких систем в единой системе координат; топологическая корректность – позволяет обеспечить целостность анализируемых систем при включении в анализ нескольких карт.

Так, например, одним из программных продуктов, лежащих в основе разработки бизнес-карты территории является MapInfo Professional, разработанный фирмой «Mapping Information Systems Corporation». Это геоинформационная система, позволяющая создавать и анализировать карты стран, территорий, районов, городов.

Универсальные инструменты программного обеспечения ГИС часто требуют существенной переработки и адаптации, включая и разработку приложений конечного пользователя. В этой связи основными проблемами создания БК на основе ГИС являются: 1) «Проблема роста». С одной стороны, информационные службы ориентированы на обслуживание вычислительной техники, а не разработку программного обеспечения, с другой – еще не развит сектор сервисных компаний, готовых предложить нужные конечные решения; 2) Высокие требования к квалификации персонала. До недавнего времени ни одно высшее учебное заведение России не готовило специалистов, отвечающих требованиям геоинформационных проектов. Данная проблема может быть решена посредством размещения соответствующего муниципального заказа или аутсорсинга.

Следовательно, можно дать следующее определение бизнес-карты территории – геоинформационная система, совмещенная с электронной информационной базой данных, позволяющая оценить инвестиционную привлекательность территории и выявить перспективные инвестиционные проекты для сферы малого и среднего предпринимательства.

Важно отметить, в настоящее время в различных регионах встречается упоминание о ГИС, однако их разработка и применение на практике достаточно ограничено. [2]

Бизнес-карта содержит следующую информацию:

1. месторасположение предприятий. Раздел содержит информацию о расположении предприятий на всей территории Камчатской области;
2. характеристика предприятий. Раздел объединяет имеющуюся информацию о предприятиях (объемы и номенклатура производимой продукции, также сведения о неиспользуемых сырьевых ресурсах, свободных производственных мощностях, незавершенных строительных объектах промышленности и гражданского профиля, наличие трудовых ресурсов) и прочие данные, без которых потенциальный предприниматель не может принять решение о создании своего предприятия, а органы управления региона не имеют возможности повседневно контролировать выполнение положений региональной программы;
3. вид деятельности. Раздел содержит информацию об отраслевой направленности предприятий.

Каждый из разделов включает подразделы в зависимости от принадлежности предприятий к той или иной отрасли, вида информации и их расположения. Таким образом, бизнес-карта регионов разрабатывается для предприятий, желающих открыть свое дело и оценить свои конкурентные возможности.

Очевидно, что возможности бизнес-карт намного шире. Считается целесообразным информационно расширить структуру бизнес-карты региона и сформировать следующие разделы:

1. каталог предприятий региона, являющийся частью базы данных о существующих производствах, формируемой с целью определения форм и методов их поддержки;
2. карта-схема территории, разрабатываемая на основе каталога инвестиционных проектов, являющаяся полным отражением всех потенциальных предложений предпринимателей в производстве товаров (услуг) по всей территории. На карте-схеме отмечаются пункты размещения новых предприятий, обозначаются существующие предприятия, подлежащие реконструкции в соответствии с представленными бизнес-планами. Для наглядности рекомендуется разрабатывать карту-схему по решению каждой конкретной задачи либо по отдельному приоритетному направлению развития территории с перспективой реализации задач в течение 2-5 лет.
3. информационный фонд региона, в котором по каждому объекту, занесенному в карту-схему должны быть приведены:
   - данные о сырьевых ресурсах: характер, объем, доступность, экологические ограничения;
   - характеристика местных условий в зоне предполагаемого строительства малого предприятия (реконструкции действующего): существующие предприятия, с которыми возможна кооперация, транспортные связи, положение с трудовыми ресурсами и т.п.;
   - соображения о возможных профилях предприятия в данной точке с выделением приоритетных, получающих наибольшие финансовые льготы.

Пользуясь картой-схемой и информационным фондом, предприниматель может получить полное представление о целесообразности размещения своего предприятия, возможности кооперирования его с другими хозяйствующими субъектами и прочие необходимые данные для принятия решения по созданию предприятия или перепрофилированию существующего.

Таким образом, бизнес-карта способствует:

- управлению инновационными процессами на территории РБ, повышению их эффективности и снижению рисков инновационной деятельности;
- координации и планированию деятельности предприятий исходя из местных особенностей экономического развития конкретной территории;
- формированию условий для стимулирования деятельности предприятий в приоритетных направлениях экономического развития региона;
- созданию дополнительных рабочих мест и решению проблем занятости молодежи.

Построение системы инвестиционной привлекательности (ИП) территории на основе БК включает следующие основные этапы: разработку методологического обоснования создания системы управления инвестиционной привлекательностью; создание методики комплексной оценки ИП на основе количественного и качественного учета стратегически важных ее составляющих; разработку автоматизированного комплекса по оценке ИП; апробацию комплексна на базе «пилотных» территорий; организацию сбора данных; проведение организационно-технических мероприятий по контролю над функционированием системы (в течение 1 года) и ее совершенствование.

Рекомендуется следующий минимальный набор слоев БК: административное деление; климат, рельеф; поверхностные воды; почвы; растительный покров; полезные ископаемые; население; социальная сфера; промышленность; лесное хозяйство; строительство; транспорт и связь; экологическая ситуация и природопользование; торговля и сфера услуг; инфраструктура; инвестиционные проекты. БК должна учитывать возможность дальнейшего добавления количества слоев, то есть удовлетворять критерию открытой архитектуры.

Конечной целью создания этой системы является автоматизация сбора, централизованного хранения и обеспечение доступа к цифровым и электронным картам территории для реализации мер по формированию системы управления инвестиционной привлекательностью территории.

Литература

1. Андрианов В.Д. Россия: экономический и инвестиционный потенциал. - М.: Экономика, 2010.
2. Гаврилов А.И. Региональная экономика и управление - М.: Юнити, 2008.
3. Дрогомирецкий И.И. Стратегическое планирование. СПб.: Вектор, 2006.
4. Чуб Б.А. Управление инвестиционными процессами в регионе. – М.: БУКВИЦА, 2010.

В. Ю. Сутягин 658.16
«Тамбовский государственный университет им. Г. Р. Державина», vlad.sutyagin@inbox.ru zakat05@mail.ru
Р.Ю. Черкашнев
«Тамбовский государственный университет им. Г. Р. Державина»

СТОИМОСТНОЙ ПОДХОД К АНАЛИЗУ СЛИЯНИЙ И ПОГЛОЩЕНИЙ

Слияния и поглощения (в более общем смысле реорганизация) являются частью жизни любой компании. По крайней мере, любая компания на определенном этапе своего развития задумывается о возможной реорганизации. Причин для этого множество. К примеру, одно изпервыхисследованиймотивации слияний и поглощенийосуществлено консалтинговой фирмойArthurD.Little, которая ещё в 1978 г.выделила такие основные мотивыслияний и поглощений [2, с.16]:увеличени емасштабадеятельностидляполучениясинергетического эффекта;диверсификация бизнеса череззапуск новых продуктов и выход нановые рынки;увеличение доли на рынке;стратегическая перегруппировкаподвоздействиемизмененийвтехнологиях и законодательстве;покупка недооценённых активов;оптимизация налогообложения и получение налоговых выгод;стремление менеджеров компаниисамоутвердитьсячере зсовершениебольших и успешных сделок; стратегия выхода из бизнеса.

Это в равной степени оправданно и для обратного направления реорганизационных процедур (разделение и выделение). Однако также очевидно, что столь сложные процессы не могут и не должны проходить без оценки экономической эффективности реорганизационных процедур.

В рамках настоящей статьи рассматривается один из подходов к анализу эффективности слияний и поглощений. Впрочем указанный подход в равной степени подходит и к анализу разделения и выделения компаний. Предлагаемый подход основан на стоимостном анализе процедур реорганизации.

В основе анализа лежит показатель рыночной добавленной стоимости (MVA). Показатель имеет довольно простую основу и по словам Стюарта Дж. Беннета (автора показателя) может быть выражен формулой:

$$MVA=market\ value-capital \quad (1)\ [5]$$

Где: – *market value* рыночная стоимость фирмы; - сумма капитала.

Такая запись рассматривает сумму капитала как инвестиционный ресурс, а рыночную стоимость фирму как отдачу на инвестированный в фирму капитал. При этом сам автор делает ссылку, что под рыночной стоимостью фирмы он понимает сумму капитализации компании и ее обязательств. Это позволяет записать формулу в более привычном виде:

$$MVA=O+K-A \quad (2)\ [1]$$

Где: О – сумма обязательств фирмы (рыночная оценка); К – рыночная капитализация; А –стоимость активов (или капитала, валюта баланса).

Сам автор рекомендует внести ряд поправок для корректировки бухгалтерской

стоимости активов (капитала), с целью получения полной суммы активов, используемые компанией [5]. Однако для приблизительных вычисление можно использовать и бухгалтерские данные [1].

Если показатель MVAположителен, то рыночная оценка стоимости фирмы превышает сумму инвестированного капитала (фактически отдача превышает сумму затрат). Это говорит о том, компания создает стоимость и, следовательно, в динамике она будет расти. Отрицательный показатель MVA означает, что ценность действий и инвестиционных решений менеджмента ниже, чем ценность капитала, инвестированного в компанию рынками капитала. Фактически это означает, что компания разрушает свою стоимость.

Что создает добавленную стоимость? Ответ очевиден: те активы, которые не отражены в балансе, но создающие стоимость компании, главным из которых является деловая репутация. Заметим, что деловая репутация может обладать как положительной стоимостью, так и отрицательной (фактически являясь для компании обязательством или источником убытков). Также интересно, что понятие деловой репутации можно встретить как в ПБУ (№ 14/2000 «Учет нематериальных активов»), так и МСФО (МСФО № 22 «Объединение компаний»). К примеру, МСФО № 22 гласит, что деловая репутация «представляет собой разницу между ценой предприятия и справедливой стоимостью всех его активов» [4]. При этом положительная разница называется goodwill, отрицательная – badwill. И РСБУ и МСФО трактуют деловую репутацию как нематериальный актив, который обладает особенностью, отличающей его от других нематериальных активов - деловая репутация не существует отдельно от предприятия.

Все это рассчитать рыночную стоимость предприятия как:

$$PC=A_{i-1}-O+MVA \quad (3)$$

Учитывая, четкую детерминацию рыночной добавленной стоимости и рыночной стоимости бизнеса (3) экономический эффект от слияния (поглощения) может быть оценен как:

$$MVA_{об.комп.} \geq MVA_1+MVA_2+\cdots+MVA_n \quad (4)[1]$$

Где: $MVA_{об.комп}$, MVA_1, MVA_2, MVA_n рыночная добавленная стоимость объединенной, 1-ой, 2-ой, n-ой компаний.

Для анализа разделений и выделений компаний верно и обратное утверждение:

$$MVA_1+MVA_2+\cdots+MVA_n = MVA_{об.комп.}$$

Ценность такого анализа заключается в направленности в будущее, поскольку показатель MVA отражает будет создаваться компанией стоимость или разрушаться. Кроме того, если учитывать, что показатель MVAформируется деловой репутацией компании, то очевидно, что эффект от реорганизации создается в нематериальной плоскости, а не в механическом сочетании или разделении активов компании.

В качестве примера проанализируем сделку поглощению Роснефтью (ОАО Роснефть) ТНК-ВР (ОАО ТНК-ВР-Холдинг). Согласно официально озвученным подробностям сделки поглощение ТНК-ВР будет осуществляться в два этапа.

Первый этап - это приобретение 50% долей, принадлежащих BP. За эту долю Роснефть должна выплатить 17,1 млрд. долл. США деньгами и 12,84%-м пакетом акций самой Роснефти (казначейскими акциями) по цене 8 долл. США за 1 акцию [5].

Второй этап – приобретение оставшихся 50% долей ТНК-ВР у консорциума ARR, за который Роснефть обязуется выплатить 28 млрд. долл. США деньгами [6]. После чего Роснефть консолидирует 100% долей ТНК-ВР и станет крупнейшей нефтяной компанией по объемам добычи и объемам запасов.

По озвученной информации финансирование сделки будет осуществляться за счет собственных средств компании и займов. Официально информация о сделке озвучена 22.10.2012.

Оценку эффективности поглощения можно на основе анализа показателя MVA. Фактически для этого необходим расчет показателя MVA компаний (Роснефть и ТНК-ВР) до поглощения и после (когда 100% пакет акций ТНК-ВР будет консолидирован на балансе Роснефти). Соответственно расчет будет осуществляться в два этапа:

I этап. Расчет MVA компаний до поглощения. Расчет рыночной добавленной стоимости осуществим по известной уже формуле (2). Цены акций ОАО Роснефть и ОАО ТНК-ВР-Холдинг взяты на последний день до объявления новости о поглощении (20.10.2012 г. – последний торговый день до объявлении новости).

Финансовые показатели (сумма активов, собственного капитала и обязательств) взяты по данным последнего бухгалтерского баланса – 3 кв. 2012г.

Расчет показателя MVA ОАО ТНК-ВР-Холдинг до объявления новости о поглощения

Показатель	*1Q12*	*1H12*	*3Q12*	*До новостей*
ТНК-ВР	I	II	III	
Капитализация, тыс. рублей	1 453 903 936	1 152 620 644	1 306 362 615	1 232 065 818
Количество обыкновенных акций, шт.	14 996 968 376	14 996 968 376	14 996 968 376	14 996 968 376
Цена акции, рублей	94,36	74,83	84,9	80,05
Количество привилегированных акций, шт.	450 000 000	450 000 000	450 000 000	450 000 000
Цена акции, рублей	86,2	67,55	73,6	70,13
Сумма обязательств компании, тыс. рублей	344 895 589	523 975 747	407 281 595	407 281 595
СК (в тыс. рублей)	303 552 347	225 992 674	265 294 795	265 294 795
Сумма активов предприятия (валюта баланса), тыс. рублей	648 447 936	749 968 421	672 576 390	672 576 390
MVA ТНК-ВР, млрд. рублей	1 150,4	926,6	1 041,1	966,8

Расчет показателя MVA ОАО Роснефть до объявления новости о поглощения

Показатель	1Q12	1H12	3Q12	До новостей
Роснефть	I	II	III	
Капитализация, тыс. рублей	2 228 584 831	2 165 419 692	2 235 367 665	2 268 751 925
Цена акции, рублей	210,28	204,32	210,92	214,07
Количество акций, шт.	10 598 177 817	10 598 177 817	10 598 177 817	10 598 177 817
Сумма обязательств компании, тыс. рублей	975 981 442	1 094 294 098	1 144 523 720	1 144 523 720
СК (в тыс. рублей)	1 119 357 310	1 078 103 813	1 249 793 266	1 249 793 266
Сумма активов предприятия (валюта баланса), тыс. рублей	2 095 338 752	2 172 397 911	2 394 316 986	2 394 316 986
MVA Роснефть, млрд. рублей	1 109,2	1 087,3	985,6	1 019,0

Таким образом, совокупная стоимость MVA (Роснефти и ТНК-ВР-Холдинг) 1985,7 млрд. рублей.

II этап. Расчет MVA компаний после поглощения. Оценку рыночной добавленной стоимости осуществим на основе следующих допущений:

1. Все 100% долей уставного капитала ОАО ТНК-ВР-Холдинг переходит на баланс ОАО Роснефть в качестве финансовых вложений, что увеличивает актив и пассив баланса ОАО Роснефть.
2. В качестве ориентира рыночной стоимости акции объединенной компании является параметр приобретения 12,84% долей акций самой Роснефти ВР. По официальной информации, этот пакет ВР приобретает по 8 долл. США за акцию [6].
3. Согласно официальной информации о структуре капитала: 3,04% уставного капитала составляют собственные акции, выкупленные у акционеров (отражены в III разделе пассива баланса); 9,8% уставного капитала составляют квазиказначейские акции, находящиеся в собственности дочерней компании ООО «РН-Развитие» [7]. Фактически эти акции отражаются в составе финансовых вложений, отраженных в активе баланса.
4. Операция приобретения приведет к увеличению актива баланса на сумму финансовых вложений в 100% уставного капитала ОАО ТНК-ВР-Холдинг и уменьшению финансовых вложений на сумму 9,8% уставного капитала ОАО Роснефть.
5. Эта же операция приведет к увеличению суммы собственного капитала на 3,04% собственных акций уставного капитала ОАО Роснефть, а также росту обязательств на сумму 17,1+28=45,1 млрд. долл. США.
6. Стоимость одной обыкновенной акции ОАО Роснефть рассчитаем исходя из параметров сделки – 8 долл. США за акцию. При официальный курс на 23.10.2012 г. – 30,9084 рубля за 1 долл. США.

Расчет показателя MVA ОАО Роснефть после поглощения

Роснефть	После поглощения
Капитализация, тыс. рублей	2 609 890 312
Цена акции, рублей	246,26
Количество акций, шт.	10 598 177 817
Сумма обязательств компании, тыс. рублей	2 795 309 572
СК (в тыс. рублей)	1 329 458 951
Сумма активов предприятия (валюта баланса), тыс. рублей	4 124 768 523
MVA Роснефть, млрд. рублей	1 291,1

Таким образом, MVA ОАО Роснефть после поглощения ОАО ТНК-ВР-Холдинг составит 1 291, 1 млрд. рублей.

Исходя из полученных расчетов эффект от поглощения ТНК-ВР-Холдинг оценивается падение MVA в размере 694,6 млрд. рублей. Фактически ОАО Роснефть «платит» 55,986 млрд. долл. США за увеличение рыночной добавленной стоимости компании на 8,8 млрд. долл. США (272,1 млрд. рублей).

Стоимостной анализ показывает, что сделка не имеет экономической целесообразности и фактически может быть обоснована лишь политическими мотивами.

Отметим, что подобный анализ доступен практически всегда при наличии информации по стоимостным ориентирам (ценам акций) и позволяет произвести предварительную оценку эффективности сделок слияния и поглощения. Аналогичный механизм расчета может быть применен и к сделкам по разделению и выделению бизнеса.

Список использованных источников:

7. Сутягин В. Ю. Рыночная добавленная стоимость. Очемговорятцифры. – Изд-во LAP LAMBERT Acadmic Publishing GmbH & Co. KG, 2013.- 84с.
8. Слияния и поглощения. Путеводитель по рынку профессиональных услуг. М.: АльпинаБизнес Букс, ThePlatzdarmGroup, 2004.
9. ПБУ № 14/2000 «Учет нематериальных активов»
10. МСФО №22 «Объединение компаний»
11. Stewart G. Bennett. The quest for value: a guide for senior managers, Harper Business: 1990, 738 p.
12. «Роснефть» достигла договоренности с ВР о приобретении 50-процентной доли в ТНК-ВР [Электронный ресурс]/ информационный портал компании ОАО Роснефть. - Электрон. дан. (1 файл).—М., [2012].—Режим доступа: http://www.rosneft.ru/news/pressrelease/22102012.html. — Загл. с экрана
13. Структура акционерного капитала [Электронный ресурс]/ информационный портал компании ОАО Роснефть. - Электрон. дан. (1 файл).—М., [2012].—Режим доступа: http://www.rosneft.ru/Investors/structure/share_capital/. — Загл. с экрана

Т.М.Кожевникова
Тамбовский государственный университет им.Г.Р.Державина,
kozhevnikova-tsutmb@mail.ru
Я.Ю Радюкова
Тамбовский государственный университет им.Г.Р.Державина,

334.734:911.373]:330.322.54

ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Проблеме экономической устойчивости сельскохозяйственных организаций в настоящее время в экономической литературе уделяется большое внимание. Масштабы зависимости отрасли от внешних факторов экономического развития, как в техническом ее обеспечении, так и продовольственном обеспечении населения выдвигают названную проблему на первый план. В этой связи возникает необходимость корректировки аграрной политики на всех уровнях управления, принятия срочных мер по выбору стратегий экономического роста отрасли и отдельных хозяйствующих субъектов; выбора форм и способов рационального хозяйствования сельхозпроизводителей.

Преодолеть затянувшийся кризис и занять достойное место в аграрной сфере, как свидетельствует мировая практика, возможно только при переходе к инновационной модели хозяйствования на основе всесторонней диверсификации видов деятельности аграрных организаций. Поэтому устойчивое развитие хозяйствующих субъектов аграрного сектора становится важнейшей государственной задачей.

Устойчивость сельскохозяйственного производства отличается многопараметрической зависимость между переменными, в связи с чем, принято считать, что количественная оценка устойчивости производственных систем затруднена, а в некоторых случаях - невозможна. Однако, по мнению автора Скуратова Р.А. это спорное утверждение, поскольку устойчивость можно оценивать по эффективности конечных результатов деятельности хозяйствующих субъектов систем [2].

Критерий устойчивого развития должен способствовать оценке сложившегося социально-экономического состояния системы не только учитывая доход, но и с учетом уровня развития различных социальных слоев населения. Так же, должен способствовать поиску направлений, обеспечивающих устойчивое развитие [1].

Учитывая многочисленность показателей Г.М. Гриценко и И.Г. Калькаев предлагают условно разделить их на следующие категории: оценка эффективности производства, социально-экологические последствия производственной деятельности, оценка производственных ресурсов [9].

Показатели первой категории, позволяют оценить физическое производство сельхозпродукции, уровень сформированности ресурсной базы организаций, осуществляющих производство сельскохозяйственного сырья с учетом вида применяемых технологий и последовательности осуществления всех ее стадий и качества принимаемых решений [4].

Для характеристики эффективности производственной деятельности предлагается обратить вниманиеи на следующие показатели:

- прибыль (убыток);
- себестоимость продукции;
- объем товарной продукции по видам в натуральном и стоимостном измерении;
- производительность труда,
- рентабельность производства.

Данные показатели, в динамике, позволят оценить уровень колебания результатов и осуществить факторный анализ отклонений от запланированных оптимальных уровней производства по видам продукции.

Эффективность деятельности предполагает сохранение финансового и физического капитала предприятия. Сохранение финансового капитала означает учет уровня инфляции, обесценивания вложенных ресурсов. Сохранение физического капитала подразумевает, возможность предприятию осуществить приобретение ресурсов для организации производственного процесса в необходимых объемах без изменения структуры капитала. Данные условия позволяют определить следующий критерий эффективности:

Кэ = Ra/(Iи*Iцв)>1,

где Кэ — критерий эффективности капитала;

Ra - рентабельность активов, %;

Iцв - индекс изменения цены возмещения ресурсов, %;

Iи - индекс инфляции [9].

Образованный критерий дает возможность оценить эффективность деятельности как предприятия, так и сельского хозяйства в целом:

1. Если Кэ = 1, это показывает, что организацией осуществляется простое воспроизводство, обеспечивающее достаточный уровень дохода, с целью приобретения ресурсов для производственного процесса и сохранения вложенных средств.
2. Если Кэ > 1, то это говорит о возможности организации, осуществлять капитальные вложения и расширять деятельность, обеспечивая тем самым техническое и технологическое перевооружение, то есть расширенное воспроизводство.
3. Если Кэ < 1, то это характеризует неэффективную деятельность предприятия и без дополнительных вложений, продолжение ее деятельности в прежних масштабах экономически нецелесообразно.

Финансово-экономическая устойчивость является одной из важнейших характеристик экономического состояния организации, так как оценивает ее деятельность в долгосрочной перспективе, отражает взаимосвязь с общей финансовой структурой организации, степень ее зависимости от кредиторов и инвесторов [6].

Критерии анализа финансовой устойчивости организации определяют сами в зависимости от преследуемых целей.

Устойчивое развитие сельскохозяйственного производства во многом определяется и зависит от полноты воспроизводства ресурсов, необходимых для создания продуктов питания. Воспроизводство ресурсов в свою очередь, зависит от объема средств, позволяющих компенсировать и направлять основные производственные факторы в созидательное русло [5]. Критериями, характеризующими данный аспект, выделяются следующие:

- объем задействованных средств (капитал);
- объем собственных оборотных средств;
- коэффициент обеспеченности собственными оборотными средствами;
- коэффициент ликвидности;
- соответствие структуры использования вложенных средств структуре источников финансирования по суммам и срокам.

Однако ряд данных коэффициентов отражающих наличие средств и состояние системы имеет значения, лишь в конкретный момент времени. Для оценки устойчивости сельскохозяйственного производства, необходимо учитывать потоки задействованных средств по объемам и направлениям.

Исходя из этого, к оценке устойчивости сельскохозяйственного производства можно применить следующие показатели потоков ресурсов:

- потребность в средствах за определенный период (неделя, месяц» год);
- ожидаемые притоки средств (как правило, выручка от реализации продукции) за определенный период [3].

Определить достаточность денежных и материальных ресурсов для обеспечения расчета с контрагентами и продолжения производственного процесса позволит нижеследующий критерий:

$$Кл = Пр / Ор \geq 1,$$

где Кл - критерий ликвидности и финансовой устойчивости;

Пр - приток ресурсов (как денежных, так и материальных) из собственных и заемных источников, руб.;

Ор- отток ресурсов (как денежных, так и материальных), руб.

Сопоставление данного критерия с предельным значением позволит оценить основные схемы взаимодействия сельских товаропроизводителей и предприятий, осуществляющих хранение, переработку и производство готовой продукции, определить степень и эффективность реализации сельским хозяйством своих целей и, в конечном итоге, сделать вывод об устойчивости развития системы [8].

Таблица 1 Критерии устойчивости развития сельского хозяйства

Состояние сельского хозяйства	Значение критериев
1. Устойчивое — система развивается поступательно и имеет ресурсы для организации расширенного воспроизводства.	Кэ>1, Кп>1, Ко=1
2. Промежуточное - система имеет минимальный запас устойчивости; возможна как поступательность развития, так и регрессия.	Кэ=1, Кл=1, Ко>1
3. Неустойчивое - система не имеет возможности для дальнейшего развития.	Кз<1, Кл<1, Ко<1

«Устойчивое развитие», подразумевает цену преобразований, реализации принятых решений. Только с таких позиций возможно устойчивое развитие социально-экономических систем. В связи с этим любые решения должны оцениваться в совокупности с трансдинамическими издержками, к которым относятся:

1. издержки переоценки социально-экономических ориентиров, укладов, организационных форм, традиций и т.п. Это издержки, связанные с переосмыслением, разработкой новых ориентиров, формированием новых стратегических целей на основе накопившихся противоречий предшествующего развития. К таким затратам относятся убытки, понесенные в результате разовых сделок между сельхозтоваропроизводителями и предприятиями перерабатывающей промышленности, неготовности руководства осуществлять деятельность в рыночных условиях и, как следствие, убыточности множества организаций, специфических условий;
2. издержки, связанные с потерей достигнутого уровня (положения) - разрушение созданного (материальных объектов, организационных форм, связей, навыков, традиций, квалификации и т.п.);
3. прямые затраты, связанные с созданием и внедрением новых форм экономической жизни и соответствующих им связей;
4. затраты на создание необходимой институциональной и экономической инфраструктуры; затраты, возникающие в результате формирования новой институциональной инфраструктуры;
5. издержки обратной связи - потери на одних участках жизнедеятельности социально-экономической системы, вызванные отвлечением средств на другое преобразование.

Любые мероприятия по преобразованию социально-экономических систем необходимо выбирать и оценивать, исходя из соотношения ожидаемого эффекта, и главное - в сопоставлении с изученными и измеренными ожидаемыми издержками. Вне учета всех затрат не может быть эффективной стратегии, позволяющей социально-экономическим системам развиваться устойчиво и поступательно, поэтому с позиции устойчивого развития любые мероприятия и решения предлагается оценивать формализованно, сопоставляя эффект, получаемый от данных мероприятий (прибыль или убыток), с совокупностью трансдинамических издержек:

$$\text{Критерии} = \frac{\text{Эффект (прибыль, убыток)}}{\text{Трансдинамические издержки}} > 1$$

Для оценки достаточности производимого сельскохозяйственной организацией сырья для реализации функции удовлетворения потребности в продовольствии может быть применен обобщающий критерий обеспеченности сырьем:

$$К0 = (С/П) - 1$$

где Ко - критерий обеспеченности сырьем;

С - объем производимого сельскохозяйственного сырья;

П - потребность в сырье перерабатывающими предприятиями, т [7].

Устойчивое развитие сельскохозяйственных организаций предполагает и качественное совершенствование и модернизацию средств производства. Это требует привлечения дополнительных ресурсов из внешних источников, к которым относятся частное инвестирование, государственное субсидирование, финансово-кредитное обеспечение, в связи с чем, сельское хозяйство должно рассматриваться в том числе и с позиции экономической привлекательности.

Литература

1. Бочарова О.Н., Потокина С.А., Ланина О. И. Резервы повышения конкурентоспособности предприятий региональных агропродовольственных систем // Социально – экономические явления и процессы. Тамбов.-2012.-№2.
2. Киселёв М. Ретроспективный анализ финансового состояния предприятия // Аудит и налогообложение.- № 9.- 2001.
3. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2002.
4. Кожевникова Т.М., Мамонтов В.Д. Институциональная составляющая модернизации аграрной сферы // Международный экономический журнал. Социально-экономические явления и процессы. Тамбов.-2012. -№1.
5. Кожевникова Т.М., Саяпин А.В. Проблемы модернизации структуры сельского хозяйства в условиях вступления России в ВТО / Т.М. Кожевникова, А.В. Саяпин // Международный журнал. Социально-экономические явления и процессы. – Тамбов. – 2011. - № 10.
6. Муравьева Н.А., Харитонова Е.В. Региональное инновационное развитие АПК в современных условиях // Социально – экономические явления и процессы. Тамбов.-2013.-№1.
7. Оксанич Н.И. Экономическая устойчивость сельскохозяйственных организаций (монография). – М.: Восход-А, 2007. – 26,2 п.л.
8. Родионова Н.К., Кондрашова И.С., Бурмистрова А.А. Модернизация региональной инфраструктуры развития сельского хозяйства // Вестник Тамбовского университета. Сер. Гуманитарные науки. 2012. №9.
9. Федорова Е.В. Методика экономического анализа деятельности организации / Е.В. Федорова // Вестник университета управления. -№ 31. - М.: Изд-во ГУУ.- 2009.

Д-р Стевчо Димески
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија, Stevco.dimeski@gmail.com

336.71:336.76-027.511

БАНКАРСКИТЕ РЕГУЛАТОРИ ВЕРСУС ИМПЛИКАЦИИТЕ ОД ФИНАНСИСКИТЕ ИНОВАЦИИ

Високото ниво на глобализација придонесе за брзината на пренесување на кризата од финансиска криза во САД во светска рецесија[1]. Рецесијата веќе се манифестира со прошриено дејство, перманентен интензитет и продлабочување во должничка криза.

Претходното, пресликано во рамки на состојбите на финансискиот пазар и поконкретно импликациите во банкарската идндустрија би можело накратко да се илустрира на следниот начин: сите економски аналитичари и експерти се едногласни во тезата дека светската рецесија, всушност, започна од финансиската криза во САД, којашто свои корени влече од кризата на хипотекарниот пазар и секундарните хипотекрани обврзници. Истите, се пак производ на „невидливата рака на пазарот" којашто е всушност раката на управувачите со Федералните резерви[2].

Поконкретно, функционирањето на банкарската индустрија во согласност со пазарниот механизам ја наметна потребата банките да ги напуштат традиционалните банкарски работи (принудени од состојбата на пазарот и небанкарската конкуренција). Станува збор за трендови кои го редизајнираа банкарското работење[3]:

- **Глобализација** на банкарството – сведоци сме на состојби каде најголемите банки во светот си конкурираат една на друга за деловни активности на секој континент;
- **Дерегулација** – зголемената конкуренција и проширувањето на банкарските услуги, исто така, ја поттикнаа дерегулацијата, односно, се примени дозирано суспендирање на државната контрола;
- **Улогата на државата** – беше во насока на проширување на законскиот маневар, со истото се придонесе услугите на многу клучни банкарски конкуренти бидат значајно либерализирани со што се зголеми излоќеноста на банкарската индустрија на ризик;
- **Технолошка револуција** – имајќи ги во предвид повисоките оперативни трошоци, банките се прилагодија со прифаќање на автоматиката и електронските мрежи во насока на зголемена достапност на депозитно - кредитните работи и унапредување на сервисот за клиентите (АТМ, ПОС, телефонско и мобилно банкарство, електронска трговија и сл). Со самото тоа банкарството се повеќе станува капитално-интензивна индустрија со фиксни трошоци, а помалку трудоинтензивна индустрија со променливи

1 Од 1919г. па се досега имало барем шеснаесетина периоди на рецесија, со просечна должина од тринаесет месеци. Многу од тие рецесии им нанелле удар на одредени индустрии. Рецесиите без оглед на големината или должината на траење имаат тенденција да кредираат несигурност и страв во мислите на потрошувачите и бизнисите. Поопширно види Том Хопкинс, Продажба во тешки времиња, Паблишер, 2010г, стр 59.

2 Поопширно види Фернандо Лопез Д`Алесандро во натписот „Надуениот финансиски меур во САД еднаш мораше да пукне" објавен во дневно-економскиот весник Бизнис, 30 јануари 2009 г.

3 Поопширно види: Peter S. Rose, Commercial Bank Manaqement, McCraw-Hill Irwin, 2002 g, стр 54

трошоци. Екстраполација на претходното е тренд на деперсонилизирање на банкарството, а предностите од „тет-а-тет" комуникацијата на банкарите со клиентите се релативизираат со акцептирање на електронска комуникација. Сепак, последните искуства укажуваат на фактот дека тоа е тренд што забавено се реализира од причина што клиентите повеќе сакаат лична услуга и консултирање со своите банкари;

- Претходните трендови на глобализација и дерегулација имплицираат и **зголемена конкуренција**[4]. Нивото на конкуренција во полето на финансиски услуги се зголемија кога банките и нивните конкуренти ги проширија своите понуди на услуги[5], од една страна, а од друга страна банкарската индустрија се соочува со добро едуциран клиент, сензитивен на принос на кого атакуваат агресивни конкуренти;
- Конкурентските притисоци иницираа банките брзо да го шират асортиманот на финансиски услуги со промовирање на нов трен во банкарството познат како **секуритизација** на порфолиото на банката. Всушност, банките во настојувањата да мобилизираат нови депозити, да го амортизираат ризикот, да ја зголемат профитабилноста и да се усогласат со законската регулатива со овој процес ја продаваа пласираната актива во вид на заем, и со самото тоа кредитите од билансот на банките се поместуваат во вонбилансна актива[6];
- Зголемување на **цената за мобилизирање** на средства. Имено, глобализацијата, дерегулацијата во комбинација со зголемената конкуренција, придонесе за реално повисоки трошоци во процесот на „продажба" на депозити.

Некои од овие трендови резултираа со негативни импликации не само врз банкарскиот и финансискиот сектор, но и пошироко врз целокупноста на економските системи (кај поодделни системи придонесоа за колабирање на економијата). Позиционираноста на банкарската индустрија во актуелната состојба немниновно сигнализираше за потреба од мерки во насока на санирање на состојбите. Истовремено, трансформацијата на банкарскиот систем во процесот на создавање ефикасен и сигурен банкарски систем мора да биде насочен во следниве правци:[7]:

- подобрување на капиталната сила на банките;
- подобрување на ефикасноста на банкарските институции;
- големо внимание на ликвидноста на банките, структурата на пласманите и структурата на изворите на средства;
- јакнеење на мерките за подобрување на солвентноста на банките;
- чистење на активата и пасивата на банките од непрофитен облик;
- зголемена контрола на Централната банка над системот на деловни банки.

Со самото тоа се поставува прашањето: кој е одговорот на регулаторите на банкарската индустрија?!

Поконкретно, Базелскиот комитет е одговор на финансиската криза. Концептот со кој се прецизира рамката за унапредување на менаџирањето со ризиците (кредитен и пазарен)

4 Поопширно види: Peter S. Rose, Commercial Bank Manaqement, McCraw-Hill Irwin, 2002 g, глава 3, стр 20

5 Поопширно за експанзијата на банките во небанкарските финансиски услуги види Шила Хефернан, „Современо Банкарство", Академски печат, Скопје, 2009 г, стр 44

6 Види, Попоска К, „Комецијално Банкарство", Економски институт Скопје, Скопје 2008 г, стр 256

7 Поопширно види Zivkovic A, Stankic R, Krstic B, "Bankarsko poslovanje I platni promet", Ekonomski fakultet, Beograd, 2005 g, str. 221,

е познат како Базел I. Еволутивно, во 1999 година е креиран Базел II[8] меѓународниот стандард, која конечна верзија е усвоена во 2004 година, со облигаторен карактер за имплементација до 2007 година за земјите од ЕУ и САД. Станува збор за проширен опфат, што во себе ги вклучува покрај кредитниот, пазарниот и оперативниот ризик. Исто така, значајно место му се дава и на екстерните кредитни агенции коишто вршат класифицирање на компаниите што се наоѓаат во портфолијата на банките. Клучен фактор во управувањето со ризикот е VaR, кадешто со примена софистицирани кватификации се вреднуваат позициите изложени на ризик.

За потоа, анализата на ефектите од кризата да покаже дека нејзината сложеност и сериозност во голема мера е последица на недоволната ликвидност и солвентност, високата стапка на задолженост (leverage) и слабата мотивираност на финансиските институции за соодветно управување со преземените ризици. Врз основа на добиените коментари и извршената анализа, на 26.07.2010 година Групата гувернери на централните банки и раководители на супервизорските органи[9] се договори да ги прифати предложените реформи. Овој договор беше потврден и на состанокот на Групата гувернери на централните банки и раководители на супервизорските органи одржан на 12.09.2010 година. Предложената реформа го доби својот финален изглед до крајот на истата година, по нејзиното разгледување и потврдување од страна на лидерите на Групата земји Г-20 (на самитот кој се одржи во ноември во Сеул, Република Кореја).

Најзначајните промени на предложената реформа можат да се поделат во две групи активности: зајакнување на капиталната рамка (зголемување на потребното ниво на капитал) и воведување меѓународен ликвидносен стандард. Овие две групи активности ја претставуваат основата на новата т.н. Базел III рамка[10].

Наместо заклучок

Глобализираноста на финансиските пазари недвосмислено јасно укажува дека банкарската индустрија треба да ги има во предвид претходно презентираните факти и состојби за да може успешно да ја утврди својата позиција. А истото ќе го реализира деоколку аплицира соодветни механизми и примени банкарски практики кои ќе ги задоволат регулаторните барања и истовремно ќе овозможат остварување на trade off релации помеѓу традиционалните банкарски производи и финансиските иновации. Истовремено, ќе обезбедат задоволителен принос на акционерите, ќе понудат кватитативна и квалитативна сатисфакција на клиентите и самореализирање на вработените кои се јавуваат во улога на двигатели во банкарската индустрија.

8 Капитална Спогодба Базел II се состои од 3 основни елементи:
Stolb 1 - Минимум капитални барања - се дефинираат основните компонетите кои што се користат за утврдување на адекватноста на капиталот: Stolb 2 - Супервизорската анализа и оценка - се дефинира улогата на супервизијата во следењето и анализата на моделите на утврдување на адекватноста на капиталот применувани од страна на банките; Stolb 3 - Пазарна дисциплина - се дефинираат основните информации и податоци кои што имаат јавен карактер, односно кои што банките треба да ги објавуваат на редовна основа.
Поопширно консултирај www.bis.org

9 Групата гувернери на централните банки и раководители на супервизорските органи (Group of Central Bank Governors and Heads of Supervision) е највисок орган на Базелскиот комитет, составен од гувернерите на централните банки и раководителите (директорите) на супервизорските органи (кога супервизорските органи се надвор од централните банки) на земјите – членки на овој комитет.

10 Примената на новите барања за висината на сопствените средства треба да започне од оваа година, а воведувањето на дополнителниот износ за зачувување на капиталот ќе започне во 2016 година и ќе заврши на 01.01.2019 година, при што е предвидено секоја година овој износ да се зголемува за 0,625%. Со постепеното зголемување на овој вид капитал ќе се зголемува и вкупниот износ на потребен капитал (од 8% на 10,5%). На земјите коишто остваруваат значителен кредитен раст им се препорачува во предвидената динамика да го вклучат и потребниот износ на противцикличен капитал.

М-р Борче Серафимовски
Меѓународен Славјански Универзитет "Г.Р.Державин" Свети Николе – Битола, Македонија

339.138:339.9

МЕЃУНАРОДНИОТ МАРКЕТИНГ И ИДНИНАТА

Секое развој е комбинирање на историскиот континуитет и обновување. Што ќе допринесе маркетингот во иднина е прашање со исклучително тешки одговори. Проблемот е во тоа што се појавуваат нови генерации со свој систем на вредности, ставови и желби. И токму тие, луѓето од новите генерации ќе бидат новите производители, посредници, корисници и дури идеолозите на маркетингот.

Сегментација на пазарот на корисниците веќе не може да оди исклучиво по пат на традиционалните социо-демографски критериуми (*пол, возраст, ниво на доход и др.*). Свеста и однесувањето на потрошувачите се повеќе самоуверено започнува да поставува сосема други критериуми и индикатори како што се:

- прифаќање на модата и техниката;
- вештина за ориентација во квалитетот на производите;
- загриженост за состојбата на животната средина;
- ориентација кон здрав начин на живот;
- стремеж кон социјална важност на сопствената личност и кон развој на сопствените можности;
- стремеж кон нови чувства и контакти.

Врз основа на некои процеси кои веќе имаат место во развиените пазарни заедници, може да се претпостави дека се формира *нов тип потрошувач* кој недоволно бара начин да се оддели меѓу другите потрошувачи преку стекнување на специфични предмети, колку што бара начин да се манифестира како личност за сметка на сопствените лични квалитети. Корисникот ќе се ориентира, дејствувајќи по свое лично убедување, да ја зголемува својата лична и општествена вредност. Стремежот кон личното докажување ќе се комбинира со желбата за хармонија со другите личности.

Во процесот на општествениот развој ќе настануваат и промени во образованието, а во таа смилса и во статусот на маркетингот како наставна дисциплина. Значително ќе се прошири нејзината содржина, како на сметка на стратешки приоди, така и благодарение на внимателно, детално проучување на технологијата на маркетинг. Тој ќе се смета не само како потреба на бизнисот туку и на корисниците, а следствено и на општеството во целина.

Во стратешкиот маркетинг ќе се појават нови правци и ќе добијат развој и дистрибуција како нови видови и насики за формирање на стратегии. Се очекува да се појави со нов квалитет стратешката конкурентна предност на фирмите. На промена на предностите во квалитетот или цената на одредена стока, социјална вредност ќе добиваат и предностите во референтната надлежност на фирмата, релативната моќ на организацијата да работи високо професионално во контакт со клиентите и партнерите. Во современите услови се набљудуваат следниве принципи на базната компетентност:

- формирање на корпоративна стратегија не од приоритети во однос на стоки и пазари, туку од бизнис-процеси (*овој вид на пристап сега го реализираат компании - системски интегратори*), со ориентација кон комплексно решавање на проблемите на конкретни корисници;
- воспоставување на сите потребни услови за успешна трансформација на клучните процеси во стратешките можности;
- создавање на одредени способности преку стратешки инвестиции во одржување на инфраструктура со нејасни граници на подразделенијта и функциите за управување;
- доделување на одговорностите за реализација на стратегијата, заснована на способности, на високи лица во менаџментот на организацијата.

Карактеристиките за одлика на способност на организацијата за во иднината ќе се утврдува од структурата на односите, репутацијата, нивото на инвестициите и стратешките средства во вид на монополски, вредносни и регулирани од државата предности.

Нов пристап кон формирање на стратегијата ќе биде соработката по вертикалата со потрошувачите, посредниците и добавувачите, а по хоризонтала - со конкурентите, професионалните советници со јавните институции и со соработниците во организацијата.

Предвидливите промени може да се изразат во следново:

- концентрирање на учесниците околу главната цел на бизнисот;
- заедницата и взаемната комплементарност на целите прават профитабилна соработката;
- обединување на стратегиите на бизнисот во рамките на мрежата;
- интеграција на бизнисот и информатичките стратегии;
- примена на заеднички компјутерски, информатички и комуникациски технологии и стандарди;
- значително разграничување на функционална поделба на трудот.

Ќе се зголеми улогата и ќе настапи продлабочување на планирањето на стратегиите, вклучувајќи ги следниве аспекти:

- последователно зголемување и продалбочување на информатичката размена - од оперативни кон стратешки пораки;
- зголемување на степенот на планирање на информатичката стратегија пред планирањето на бизнис-стратегии;
- распоредување на неколку блиски компании во системот на координатите од стратешки приоритети, кои по наоски на бизнис заедницата ќе бидат предуслов за некои од нив да преминат во основање на вертикални корпорации.

Се очекува иновациите во организацијата на маркетингот да се реализираат преку активно користење на предностите на мрежните, вертикалните организациски структури, децентрализација, приближување до потрошувачите со тотално вклучување на сите соработници. Ќе се добие дистрибуција на виртуалната организациска структура на службите на маркетингот. На промена на примарната службена

хиерархија и функционална поделба на управувањето на маркетингот, ќе дојде до интелектуалното соработка и мрежна соработка на специјалистите. Менаџерите ќе се претворат во коинплементатори и претставници на тимови во кои учествуваат нивните соработници.

Посебни акценти во структурата на буџетот ќе бидат утврдени во буџетите на фирмата (*на истражувањето и развојот*) и во буџетите на маркетингот (*на индивидуалната работа со клиентите*). При тоа, буџетот на маркетингот ќе стане полноправна компонента на набавни цени на производството.

Во стокова политика ќе добијат предност нови типови на стока, наменети да даваат слобода во развојот на корисникот, проширување на неговите креативни можности, ослободувајќи го од рутината. За да се реализираат новите режими за реновирање на асортиманот и да се победи конкуренцијата, треба да се планираат секогаш предвремено. На пример во Јапонија трката со времето во реновирање на асортиманот уште сега се применува. Кај апаратите за домаќинства секогаш функционира системот „6-3-3» односно: 6 месеци развој и дизајн на стоката, 3 месеци производство, 3 месеци реализација. Во автомобилската индустрија функционира системот „8-14-3,5»односно: 8 месеци усовршување на серискиот модел, секои 14 месеци серијата се дополнува со нов изглед, еднаш на 3,5 години се појавува нова серија автомобили.

Во политика на цената значително ќе се зголеми длабочината и периодот на спроведувањето на истражувањето на ценовната еластичност на побарувачката. Заедно со тоа ќе настане преориентирање во принципите на однесување на « homo economicus " со известување на психолошки законитости при донесувањето на одлука за купување. Ќе се зголемува висината на попустот за «лојалните», упорноста во партнерските односи, а исто така попусти ќе има и во рамките на дискриминаторски цените во насока на зголемување на активностите на социјалната помош и поддршката.

Во маркетиншките комуникации, меѓу нивното понатамошно интегрирање, ќе настапи преорентација од фактички принудни форми на нивното преземање на принципите во интерактивна интеракција. Пред сè, тоа ќе влијае на рекламата, изложби и саеми. Во вкупната структура на комуникациите улогата на рекламата и пред се на ТВ, постепено ќе се намали и ќе стане еднаква со зголемената улога на "односи со јавноста", со улогите на изложбата и саемската дејност со географската "поврзаност" на видовите рекламирање (*надворешна, поштенска итн.*) Радикалниот развој ќе добие интерактивната комуникациска средина на интернет.

Во областа на организацијата и реализацијата на продажбата интернетот ќе биде исто така силен, но не единствен инструмент на маркетингот. Ќе продолжи експанзијата на големите странски мрежи и обединување на националните продавачи во услови на конкурентна борба не само за одредени сегменти од населението, но и за доверливи добавувачи. На радикално техничко и технолошки обновување ќе биде изложена логистиката.

Најважен правец за идниот перспективен развој на маркетингот станува неговата специјализација, развојот на одделни насоки на маркетингот. Главни критериуми на специјализацијата ќе бидат специфичноста на категориите на корисниците и објектите за движење. Најголемите објекти на маркетингот ќе бидат стоките, услугите, идеите, организациите, териториите и личностите. Меѓу материјалните стоки е веќе добро забележана специфичноста на стоките со индивидуално, индустриска потрошувачка и производство за државни и социјални потреби. Уште повеќе се специфични такви објектни предмети на разгледување на маркетингот како интелектуален капитал и

територииите.

Малку странични се проблемите во врска со изгледите во маркетингот на производството на државните институции, буџетската дејност, јавните организации. Маркетингот кој се применува на нив, тесно се преплетува со некомерцијален маркетинг. Поголемиот дел од производството во оваа област не е стока, доколку не подлежи на директна размена наспроти паричниот еквивалент и уште повеќе на продажбата. Бидејќи станува збор за јавни добра, треба постојано да се земе предвид дека тие во голема мера се неделливи, при што нивната распределба принципиелно се разликува од распределбата на трговските стоки и овие разлики во иднина ќе се продлабочуваат.

Некомерцијалниот маркетинг, кој се занимава пред се со производство кое се дистрибуира во буџетските сектори на економијата и социјалната сфера – во државното образование и здравството, наплата на даноци, социјалната заштита, обезбедување на државните, личните и другите безбедносни работи за намалување на незгоди при работа, државното управување и локалната самоуправа и други, ќе бара суштински развој. Тоа важи и за услугите на различни јавни и други некомерцијални организации – организацијата на Црвениот крст, добротворни фондови, трговско-индустриски комори, синдикати, јавни движења, политички партии и др.

Специфичноста на некомерцијалниот маркетинг и изгледите за неговиот развој може да се следат преку неговите основни компоненти и аспекти на појавување:

- корисници во некомерцијален маркетинг – тоа се социјалните слоеви, групи од населението;
- цели – во согласност со потребите и очекувањата на социјалните групи од населението;
  производ – услуги, идеи, приоритети кои се однесуваат на јавни, колективни блага;
- природата на односите – нецелосно пазарни односи, посредничка размена;
  извори за егзистенција и развој – даноци, привилегии, увози, спонзорство и др.;
- ресурсите се строго ограничени и се контролираат од страна на јавноста;
- ефективноста се утврдува во границите на постигнувањата на максимално поволни социјални резултати фиксна големина на ресурси осигурување.

Радикалното зголемување на улогата на интелектуалниот капитал и особено на знаењето образованието и културата во цивилизацијата на иднината прави добар актуелен маркетинг на образовните услуги – предлагани како приватни така и од државните образовни институции. Принципиелната карактеристика на дадениот правец во маркетингот е во тоа што побарувачката за образовни услуги може, со степенот на нивното задоволување, не да се намалува (како што се случува со побарувачката на други стоки и услуги), туку да се зголемува, со продлабочување во содржината на една или друга област од знаењето. Принципиелно е важно и тоа дека давањето на образовни услуги, претставува јасна изразена отвореност на оваа сфера за информативна, кадровска и друга размена, го прикажува приоритетот на соработката и ја ограничува ефикасноста на конкуренцијата меѓу производителите.

Во врска со наведените перспективи во иднина се јавуваат прашања како:

- Каква ќе биде еволуцијата на глобалните клиенти и глобалните пазари?
- Како ќе се менува глобалната конкуренција?

- Како фирмата би можела да добие предност на глобалните пазари?

Меѓународниот маркетинг е поврзан со определување на потребите во светот и со нивното подобро конкурентско задоволување. Затоа, неговата иднина е поврзана со тоа како ќе се менуваат потребите на клиентите и како ќе се менува глобалната конкуренција.

Светот се состои од многу и различни пазари. До неодамна компаниите можеа да напредуваат и продаваат само на еден пазар. Но во светот се формираа и утврдија три главни економски и трговски центри (*Северен, Европскиот и Далчниот исток*). САД, Канада и нивните соседи се извор на богатство и куповната моќ. Европа се «проширува» и ги зголемува своите можности. Јапонија и нејзините соседи, а особено Кина формираат блок од брзо развивачки економии.

Особено се привлечни можностите што ги нуди Јапонија. Таа има една од највисоките приходи по глава на жител, но во исто време животниот стандард во земјата не е реципроцитет со овие приходи. Причината е во тоа што високите цени во Јапонија го бришат влијанието на високиот приход. Тоа, генерално, дава голема можност за странските фирми. Внатрешни цени во Јапонија се високи поради нејзиниот внатрешен систем на дистрибуција со многу мали трговци на мало, поврзани со одредени добавувачи и обезбедување на поволни кредити. Овој систем е неефикасен. Јапонците започнаа да трошат многу за куќи, за стока со долготрајна употреба и луксузни стоки. Затоа, ако странските компании можат да навлезат на јапонски пазар и ако ги намалат цените при задржан квалитет, можат да добијат значителен удел на пазарот. Соседите на Јапонија (*Јужна Кореја, Тајван, Хонг Конг, Малезија и Тајланд*) и особено Кина се меѓу најбрзите земји во развој во светот, што го прави овој регион уште попривлечен за странските компании. Европа секогаш била отворена и важен пазар за транснационалните корпорации.

Создавањето на единствен пазар во Европа и постојаното проширување го зголемува интересот за него. Бариерите за овој пазар од секаков карактер (*физички, технички и фискални*) постепено се бришат. Од тоа може да имаат корист и неевропските компании, доколку ги добијат истите привилегии како европските компании. Од маркетиншки аспект изгледите за добивка се големи, бидејќи не е потребно производите да се прилагодат кон различните стандарди на европските земји. Компаниите можат да имаат корист и од можноста да се натпреварува за владини налози со по квалитетни стоки. Тоа беше пазарен сегмент формално затворен за странски компании.

Единствениот европски пазар ја засилува конкуренцијата, но и создава можност за масовно производство, што ги намалува трошоците, ја намалува цените, ги зголемува работни места, ја зголемува добивката и приходите. Затоа е оправдан стремежот на неевропските компании да се сместат на европскиот пазар и да бидат третирани како домашни фирми.

Глобализацијата на пазарите во земјите во развој и во Европа значително се разликува од оние во Далечниот Исток. Дури и во САД расте населението што зборува шпански, за кое треба да се определат одделни маркетиншки цели. Сето тоа го става пред дилема – дали да ги стандардизираат или да ги диференцираат своите програми. Додека хомогенизацијата на вкусовите и создавањето на единствен европски пазар ги потикнуваат производи за стандардизација, тогаш културните и историските разлики ја потикнуваат диференцијацијата и адаптацијата на производот за освојување на пазарот. Маркетиншки предизвик е да се разбере каква стандардизација е неопходна

и да се реши кои елементи на маркетиншки микс треба да се прилагодат кон одделни земји и регионални пазари.

Развојот на глобалните пазари значи дека се проширува вкупното пазарно ниво за нови производи. Впечатлив аспект за реализација претставува целата категоријата "*луксузни стоки*". Компаниите треба да бидат подготвени да одговорат на овој предизвик. Треба да се бара зголемување на бројот и квалитетот на понудените стоки и услуги, персонифицирани за клиенти со нови финансиски можности.

Конкуренцијата меѓу компаниите се глобализира и постојано ќе се зголемува. Таа нема да се ограничува на продажбата и до пазарниот удел, но исто така ќе се манифестира и како конкуренција за знаење и ресурси. Побарувачката на информации од мултинационалните компании доведува до брзо ширење на научните знаења и намалува на компаративните предности од сопствениците на овие знаења. Ова постава сериозни проблеми за брзата реализација на секоја новина во сопственост на една фирма. Во спротивно конкурентите можат да ја надминат фирмата и да добијат дел од потенцијалната добивка на странскиот пазар.

Фактори на надворешната средина, кои ќе го засилува своето влијание врз успехот на фирмата на глобалните пазари, се владините интервенции, заштита и субвенциите, променливите девизни курсови, нагли промени, несигурност итн. Овие фактори ќе играат се поголема улога и влијание врз маркетиншките и управувачките способности на фирмите. Нивното влијание во иднина објективно ќе расте, така што маркетиншки менаџери мора постојано да ги следат овие процеси и да го земат предвид влијанието на надворешната средина во маркетиншки тактики и стратегии

Конкурентските предности на фирмите ќе продолжат да бидат функција од следниве фактори:

- продуктивноста на трудот и трошоците за работа;
- трошоци за капитал;
- технологијата како производ и процес;
- управување и маркетинг знаења и вештини, вклучувајќи ја брзината на реакција, производствени вештини и дизајнерски вештини.

Технологиите не можат да бидат основа за долготрајна предност. Трошоците за капитал и труд се компаративни предности, кои се резултат на целата економија, а не само резултат на дејностите на една фирма. Така што како главни извори за добивање конкурентна предност остануваат продуктивноста на трудот и управувачката способност, вклучувајќи го и маркетингот.

Технологијата е главен извор за нови производи. Тоа, сепак, бара да се развиваат нови технологии кои ќе им служат на корисниците, а не новите технологии да определуваат какви производи да се произведуваат. Секоја компанија треба да ги следи своите конкуренти и да нуди подобри производи од нив.

Кога новиот производ е заштитен со патент, конкурентите се принудени да започнат развој на слични производи, но рационално решение е да се купи потребната технологија, можеби преку лиценцирање. Друг сериозен проблем е да се одговори што е можно побрзо на предизвикот на конкурентите.

Важен аспект на меѓународната маркетиншка стратегија која може да им помогне на компанијата на глобалниот пазар, е развојот на глобални брендови. Има неколку светски трговски марки, на пример Кока Кола. Трговската марка овозможува на компанијата да ја зголемува цената, така што глобалната марка може да донесе

прифатливо враќање на инвестициите за создавање и преку рекламирање и воспоставување на репутација на квалитет.

Под глобален маркетинг се подразбира да се посветуви внимание на сите својства на производот. Глобалните компании се повеќе се натпреварувaат не толку врз основа на ниски цени туку врз основа на квалитетот, дизајн и услугите.

Глобалниот маркетинг во иднина има потреба пред се од луѓе кои ги извршуваат плановите и ја координираат нивната дејност. Пред фирмите ќе се поставува прашањето како да ја балансираат желбата да ја централизираат својата дејност со потребата од локална автономија. Една организациска структура која може брзо да реагира, мора да има неколку нивоа на управување и да биде помалку хиерархиска. Употребата на поголема автономија на ниските нивоа на организацијата може да ги забрза реакциите на глобалната организација. Кога организацијата ќе стане глобална се зголемува важноста на глобалната мрежа од лични контакти, која понекогаш се потценува.

Глобалната дејност бара зголемено внимание кон оценката на компанија и нејзиното однесување. Основно прашање станува како да се мисли перспективно. Потребно е да се донесат и нови маркетиншки мерки како на пример развој и анализа за производен профит. Целта е да се бара задоволување на клиентите преку својствата на производот.

Важно стратешко оружје и во глобалниот маркетинг ќе продолжи да биде информацијата кои во голем број случаи може да создаде релативна предност на фирмата.

Во иднина пред фирмите се по остро ќе се поставува и прашањето за еколошките барања. Клиентите, особено во развиените земји, се повеќе ќе бараат еколошко чисти производи.

Друг тренд, со која треба да биде предмет на внимание во иднина од маркетолозите е стареењето на населението. Се повеќе има постарите луѓе со значителен приход, особено во развиените земји. Ова ќе му дава предност на производството на производи и понудата на услуги на возрасните клиенти.

Како заклучок, маркетолозите треба да сфатат дека и во иднина корисниците ќе продолжат да дејствуваат според своите преференци и барањата, но ќе бидат повеќе едуцирани и побогати. Меѓународниот маркетинг ќе продолжи да се развива и ќе бидат потребни многу повеќе напори, тактика и знаење за да се постигнуваат успеси на глобалните пазари.

Литература:

1. Philip R. Cateora, John L. Graham: "International marketing", 2002
2. Michael R. Czinkota, Ilkka A. Ronkainen: "International marketing", 2007
3. Philip J. Kotler, Gary Armstrong: „Principles of Marketing", Pearson education, 2009
4. Здравко Гаргаров: "Маркетинг", МСИ "Г.Р.Державин"Св.Николе, 2012

Др. Марјан Николов
Центар за економски анализи-ЦЕА, makmar2000@yahoo.com

330.55(497.7)„1998/2011“

КАКО И ШТО ДА СЕ МЕРИ ВО ЕКОНОМИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА?

Претседателот Обама се залага за даночни реформи во смисла на фер даноци, Претседателот Никола Саркози се залагаше за употреба на среќа како економски индикатор, капитализмот добива димензии на државен капитализам, печатењето на пари од страна на САД федералните резерви добива државно-милозвучна персонификација која гласи (грубо преведено) квантитативно олеснување. Во најтешките години на Македонија ММФ не даваше на Македонските влади да се олеснат (иако не е препорачливо од економски аспект излегува дека за „големите“ понекогаш е добро да се олеснат, но не и за „малите“). Казната во тие времиња ја плаќаа граѓаните на Република Македонија.

Понатаму, во Македонија банките среќно си тргуваат трезорски и благајнички хартии од вредност?! Во ЕУ директивите убаво пишува дека домаќинствата треба да уживаат универзална услуга која би имала РАЗУМНА, транспарентна и недискриминаторска цена за регулираните индустрии. Навистина, што има разумно во Македонија кога просечната нето плата (внимавајте со просеците во Македонија бидејќи во услови кога 20% од најбогатите имаат и до 15 пати повеќе приходи од 20% најсиромашните (UNDP 2008) не е баш репрезентативно да зборувате за просеци) е околу 20,000 денари, а сметката за електрична енергија е и до 25% од висината на нето платата, а ако на тоа додадете и сметка за централно греење отиде половина просечна плата (ова само за оние кои редовно земаат ваква месечна плата. Кој зборува и ги мери перформансите на најсиромашните кои немаат ваква просечна плата?)

Централните и локалните власти често зборуваат за јавни приватни партнерства во кои приватниот партнер би давал јавна услуга во името на властите. Нормално е приватниот партнер да остварува и профит во тој потфат но дали властите се доволно умешни и трансапрентни за да го мерат и регулираат квалитетот на услугите? Дали не постои опасност од недоволно искуство и ризик па властите и регулаторите да бидат заробени од големите играчи (само потсетете се на аферата со одложување на либерализацијата на мобилната мрежа)?

Од аспект на медиумите пак, кој тоа може да си дозволи да плаќа скапи секунди на електронските медиуми за да лобира за граѓанството наспроти моќта на бизнис секторот кој понекогаш плаќа и за промовирање на сомнителен квалитет на своите производи и услуги. Каде граѓаните може да си го вратат надоместокот кога паѓа на пример системот на зонско паркирање и на крајот на работниот ден треба да платите и до 500 денари иако сте се обиделе да се одјавите од паркинг, но системот не ве регистрирал т.е. мерењето/системот не било исправно?

Во таа смисла, не само во Македонија туку и глобално се поголем број на луѓе се прашуваат кој зборува во името на граѓаните? Дали се тоа властите или регулаторните тела? Дали се тоа медиумите во сопственост на бизнисите? Дали се тоа банките кои во услови на криза своите дубиозни биланси ги префрлија на националните буџети? Кои се сопствениците на тие банки? Зошто и понатаму тие си исплаќаат бонуси кога

дисциплинираните граѓани се бркаат од нивните домови бидејќи не можат веќе да плаќаат камати? Во чие име зборуваат властите? Како тоа владите ги превземаат дубиозните биланси на банките грешнички и го амортизираат на сите даночни обврзници? Колку е загубата на Македонија од ваквата политика од втора рака поради намалена побарувачка за наши производи и услуги? Кој ги мери, а потоа и кој ќе ги плати овие економски трошоци? Дали тоа е влезено во БДП пресметките?

Овие дилеми елегантно се покриваат под мистичниот превез на ткн. нова економска мисла која ете со боринка сите ја бараат, а во меѓувреме фетишизирано новинарските пера ќе не замараат со БДП дали растело, опаѓало или било во рецесија. Дали некој во Македонија во овие 20 години почувствувал нешто повеќе или помалку и која е корелацијата на тие чувства за среќа, благосостојба, здрава животна средина и соживот со БДП флуктуациите? Колку тоа чини еден човечки живот и која е мерката на кост бенефит анализата која ќе оправда натаможно загадување во името на антикризна мерка?

Прашањето е дали конечно човештвото ќе разбере дека тоа е дел од екосистем и дека економијата и профитот не се цел туку инструмент и алатка за она што најблиску се нарекува одржлива економска благосостојба. Предизвикот е како ова да се приближи до политичарите во Македонија и да се договорат за консензус барем за основни категории за Македонија. Јасно е дека политичкиот живот и практицирањето на политика во Македонија од осамостојувањето до сега не продуцира одржливост на економска благосостојба на граѓаните дури ни во најелементарни категории како сиромаштија и еднаквост.

Во таа смисла, Центар за економски анализи-ЦЕА го пресмета Индексот на одржлива економска благосостојба-ИОЕБ како еден од најнапредните обиди да се создаде показател на економската благосостојбаѝ. Тоа е обид да се измери дел од економската активност која обезбедува реални зголемувања на квалитетот на живот, со еден збор 'квалитетна'економска активност. Појдовна основа за пресметка на ИОЕБ претставува личната / приватната потрошувачка. На личната потрошувачка се додаваат/одземаат конкретни ставки зависно од тоа дали истите придонесуваат за зголемување/намалување на благосостојбата на земјата (на пример во нашата пресметка додаваме семеен труд, јавни расходи за здравство и образование и друго, а одземаме исцрпување на необновливи ресурси, осиромашување на озонска обвивка и друго).

На следниот график е прикажано движењето на БДП и ИОЕБ за Македонија по константни цени. Како што може да се види од графикот вредноста на ИОЕБ е пониска и со поголема волатилност од вредноста на БДП, со оглед дека ИОЕБ опфаќа поширок спектар на прашања, кои освен економските вклучува социјални и прашања од областа на животната средина во една аналитичка рамка.

Ако се анализира динамиката на ИОЕБ по години и се спореди со БДП може да се заклучи следново:

- Безбедносната криза во 2001 година има предизвикано подлабок пад на вредноста на ИОЕБ од вредноста на БДП;
- Растот на економската активност во 2003 и 2005 година не бил придружен со раст на вредноста на ИОЕБ, сугерирајќи дека социјалните и еколошките аспекти на економскиот развој не биле подобрени (за илустрација, стапката на невработеност во 2003 година е зголемена на 36,7% од 31,9%

во 2002 година, а во 2005 година е регистрирана највисоката стапка на невработеност во историјата на Македонија од 37,3%);

- Во 2006 и 2007 година нагорниот тренд на БДП е придружен со нагорно движење на вредноста на ИОЕБ, укажувајќи дека растот на економската активност во овој период бил придружен и со зголемување на благосостојбата на земјата;
- Економската рецесија во 2009 година се чини дека е со поголеми последици ако се набљудува движењето на ИОЕБ, кој бележи остар пад во периодот 2008 (кога беа почуствувани првите ефекти) - 2009 година;

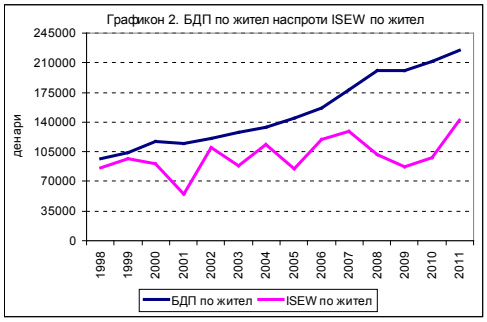

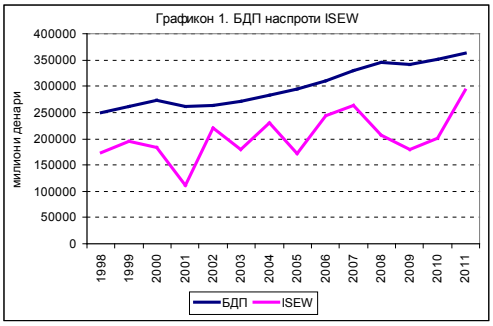

Она што можеме да заклучиме, а што е забележано и од истражувањата е дека постои едно ниво на БДП после кое ИОЕБ опаѓа т.е. секое наредно зголемување на БДП всушност креира повеќе економски трошоци кои водат кон пониска благосостојба за државата. За Холандија тоа ниво на БДП изгледа е постигнато во 80-тите години, а за Австралија во околу 1975 година. Италијанската економија изгледа има слична волатилност на ИОЕБ како и македонската но сепак изгледа дека не е постигнато нивото на БДП после кое би имало опаѓање на ИОЕБ.

Ова е важно за политичките партии кои претендираат да ја водат економијата на РМ бидејќи во случај кога двете криви-БДП и ИОЕБ-се во раст, секое маргинално зголемување на БДП води кон одржлива благосостојба. Проблем е кога ќе се постигне нивото на БДП после кое БДП расте, а ИЕОБ опаѓа бидејќи тогаш благосостојбата на граѓаните не може да се реши само со економски раст туку со решавање на проблеми во нееднаквоста, сиромаштијата и заштита на животната околина во најмала рака.

Сепак, сакаме да укажеме дека оваа ЦЕА пресметка е само индикативна, првична со сите недостатоци и можности за грешки. Ги повикуваме политичките субјекти да се фокусираат на релевантно мерење на квалитетот на живот на граѓаните, благосостојбата, животната средина. Ги повикуваме да дебатираат искрено и конструктивно за да го релаксираат политичкиот амбиент кој граѓаните веднаш ќе го препознаат. Ги повикуваме и да размислат за тоа дека мора да се смени парадигмата дека луѓето и служат на економијата кон нова парадигма дека македонската економија и политиката мора да и служи на граѓаните на РМ и дека БДП растот не се однесува на добра и услуги туку на луѓе и дека економски раст не е исто со благосостојба и со среќа. На тој начин ќе се обезбеди, се надеваме, основа за консензус за основните насоки за решавање на проблемите во РМ и за одржлив развој бидејќи човекот е пред се произлезен од екосферата и егзистира во екосфера.

Проблемите се глобални и реални и немањето на визија за основните проблеми и предизвици во областа на климатските промени (суши, потреба од канали за

наводнување, измена на свеста за употреба на водата итн), енергетски потреби и секогаш растечка цена на енергијата (неконтролирана употреба на фосилни горива, војни за нафта), слепо инсистирање на конзумеризмот и потрошувачка економија како елемент на среќа кој му се наметнува на човештвото (загрозување на диверзитетот на разни култури на глобално ниво) води само кон економски меури. Индикативно е дека сите овие меури кои се јавуваат всушност се хранат од еден голем глобален економско финансиски меур кој се заканува и чии последици навистина само може да се насетат (како што велат Смит и Макс-Ниф во нивната одлична Разоткриена Еконономија и каде откриваат дека во моментот светската економијиа троши ресурси во висина на ресурсите за 30% повеќе од ресурсите на планетата Земја).

Литература

1. Smith B. & Max-Neef M. (2011): "Economics Unmasked: From Power and Greed to Compassion and the Common Good," Green Books
2. State statistical office of Republic of Macedonia publications
3. United Nations Development Programme – UNDP. (2008). New People-Centred Analyses Report – Launching and Presentation of Findings. http://www.undp.org.mk/Default.aspx?LCID=35&NewsID=281

О.Ю. Тарасова 338.486.4:334.722-027.511(470)
«Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина», tolga09@rambler.ru

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ РИСКОВ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕГОСЯ МИРА

Экономическая и политическая конгломерация современного мира порождает все новые формы риска в предпринимательстве, которые довольно трудно определить качественно и оценить количественно. Транснационализация бизнеса сопровождается созданием сложных финансовых и производственных взаимосвязей. В туристском бизнесе, тесно связанным с различными отраслями народного хозяйства, возникает «эффект домино», который в случае банкротства одной компании (например, авиаперевозчика) влечет за собой ряд банкротств компаний-контрагентов (реципиентов), связанных с компанией-источником риска.

Специфика постиндустриальной экономической системы, заключающаяся в прогрессирующей интенсификации нематериальной сервисной составляющей и интегративном курсе развития бизнес-сектора, диктует целесообразность обзора специфичных атрибутов хозяйственных рисков, касаясь именно предпринимательской среды туристского бизнеса локальных территорий в условиях глобализации.

В данном контексте, на наш взгляд, имманентными формами хозяйственных рисков туристского бизнеса и отражением их исключительности в экономическом пространстве постиндустриального общества выделяется следующий набор детерминант:

1. опосредованная зависимость нематериального сектора от материальной обеспеченности детерминирует значение материально-технических рисков в «эру» постиндустриализма. Помимо элементарной возможности выхода из строя оборудования и морально-физической изнашиваемости основных фондов (например, в гостиничном бизнесе туристической индустрии) лоцированы иные новые качественные несоответствия: интересы развития участков сферы туристского бизнеса вступают в прямое противоречие с соображениями эффективности производства материальных благ.
2. Закономерность удорожания непроизводственных товаров ввиду необходимости все больших издержек на сопутствующий материал, транспортных расходов усугубляет социально-экономическую дифференциацию общества, определяя значение социально-экономических рисков для превалирующего множества предприятий постиндустриальной экономики, способных привести к минимизации потребительской активности: в то время как десятки процентов населения Земли не могут удовлетворить даже элементарных первичных (по классификации А. Маслоу) потребностей, более половины себестоимости целого ряда составляющих туристского продукта, составляют затраты на его продвижение и т.п.

При этом, чем выше доля занятых в непроизводственном секторе, тем ниже максимально допустимые уровни потребления, поскольку нематериальные работы создают лишь добавочную стоимость, посредством приложения труда, спекулируя материльно-вещественным предметом предложения, и не могут существовать автономно.

Такой односторонний обмен не может быть добровольным и является областью

принудительного обмена. Поддержание такого состояния требует силового воздействия на работников материального сектора и/или воздействия информационного. Подобное равновесие не может быть стабильным в долгосрочной перспективе, грозит серьезными кризисами, глобальными флуктуациями предпринимательской среды, детерминирующими потенциальное разорение недостаточно устойчивых субъектов малых форм хозяйствования туристского бизнеса.

3. Представленная сегрегация может быть политически неприемлемой внутри одного государства, но вполне реализуема в рамках мирового хозяйства. Вышеуказанное деление на «производителей впечатлений» и производителей материальных благ получило свое отражение в международном разделении труда. Наиболее экономически развитые страны мира видят себя именно в роли производителей нематериальных благ, оставляя материальное производство преимущественно на долю развивающихся стран. Дешевизна рабочей силы в новых индустриальных регионах способствует применению относительно трудоемких технологий с низкой производительностью труда.

Однако, ранее обоснованный вывод о становлении процесса прогрессирующего постиндустриального социального неравенства в условиях мононационального хозяйствования проецируется и на мировую экономическую систему: промышленное развитие стран АТР не сопровождается появлением у наемных работников достаточностью дохода и свободного времени, позволяющего регулярно потреблять достижения постиндустриальной цивилизации (хотя и позволяет рабочим удовлетворять свои базовые потребности.

Следовательно, если в условиях экономической нестабильности наиболее *значимым фактором, изменяющим потребительский спрос* в туристском бизнесе, представляется повсеместное снижение доходов населения, то при интенсификации перехода к постиндустриальному обществу содержание названного фактора трансформируется в *дифференциацию доходов населения*.

4. Первостепенность роли науки и образования в условиях постиндустриального общества преподносится как, безусловно, позитивный фактор развития экономической системы любого уровня, однако, необходимо учитывать модификации глобализирующегося мира, т.е. при уходе материального производства на второй план «устаревает» и классическая индустриальная образовательная система, реформирование которой может занять длительный период времени. Возможные изменения не ограничиваются смещением акцентов с естественных и технических дисциплин в сторону гуманитарных. В условиях, когда от науки и образования уже не требуется получать конкретные практические результаты в материальной сфере, могут подвергнуться «размыванию» собственно основы научной методологии. Можно утверждать, что эти процессы уже начались, и они грозят дефицитом квалифицированных кадров в границах тенденций постиндустриальной деятельности - порождают кадровые риски предпринимательской активности в непроизводственной сфере. В обеспечении развития сектора туристского предпринимательства недостаток качества людского капитала несет с собой катастрофические последствия.

5. Обратной рисковой ситуацией постиндустриальной информационной экономики может стать проблема «неработающих рабочих» (сокращение номенклатуры рабочих мест), основанная на гипотетическом принципе Парето «20:80». Это означает, что в обеспечении населения материальными и нематериальными благами будет задействовано исключительно 20% узкоквалифицированных трудоспособных слоев общества, остальные не будут иметь шанса на работу ввиду снижения разнообразия «трудовых ниш» (производство минимизируется, непроизводственная сфера представлена преимущественно торговыми отношениями). И хотя они могут быть обеспечены

материально и смогут при желании получать однотипное образование, их свободное время вряд ли станет временем развития и, скорее всего, приведет эти классы к маргинализации. Обозначенные прогнозные социальные кризисы не единственны, глобализирующаяся постиндустриальная экономика диктует слишком быстрые изменения общественного уклада, к которым люди не успевают оперативно адаптироваться.

6. Значение национальных границ резко уменьшилось. Бывшие внешние факторы экономического развития стали как бы внутренними не только для транснационального бизнеса, но и для национального предпринимательства. Интернациональные глобализационные тенденции обостряют риски конкурентной борьбы для национального туристского бизнеса на международном уровне, поскольку его превалирующая часть определяется коммерческим обращением (оптовой и розничной торговлей) туристского продукта. Увеличение иностранных активов в совокупном российском капитале туристского бизнеса свидетельствует о потенциальном спросе отечественного потребителя на предложения зарубежных государств и усиливающейся интервенции на российский потребительский рынок. Глобализация также потребовала от стран передать часть своих функций управления международным организациям, и в первую очередь Всемирной торговой организации, полномочия которой в последнее время существенно расширились и заключаются в попытке унификации норм и правил международной торговли товарами и *услугами*.

Характеризуя в целом комплексный подход к оценке масштаба проблемы хозяйственного риска для субъектов предпринимательства с точки зрения науки, очевидно, что постиндустриальная экономика, в том числе *сервисная компонента как приоритетное звено постиндустриальной непроизводственной экономической системы,* функционирует преимущественно по законам рынка: также бифуркационно подвержена воздействию внешних (неконтролируемых) и внутренних (потенциально управляемых) факторов, неоднозначно развивающегося бизнес-окружения, - что целесообразно резюмировать схематично (рисунок 1).

Поскольку центральной фигурой в ориентации предпринимательской активности туристского бизнеса является потребитель, степень удовлетворенности продуктом которого непосредственно отражается на перспективности каждого вида предпринимательства (по масштабу, сферам и бизнес-функциям), под эффективностью в схеме понимается достижение запланированных стратегических, тактических, оперативных результатов с минимально возможными издержками или реализация максимально возможного объема туристского продукта в рамках целевой аудитории при неизменной величине привлеченного ресурсного фонда (воспроизводство экономического потенциала).

Таким образом, текущий временной этап может быть охарактеризован как среднесрочный промежуток генезиса постиндустриальной экономической системы (превалирование непроизводственной сферы над производственными участками в разрезе анализа отраслевой структуры), в условиях развития которой *хозяйственные риски занимают особое* ***место*** в «жизнедеятельности» актуального рыночного механизма: неизбежно негативно напрямую или опосредованно влияют на параметры функционирования предпринимательства посредством претворения специфичных внешних рисковых факторов, генерируемых в условиях трансформации глобализирующейся мировой экономической конъюнктуры.

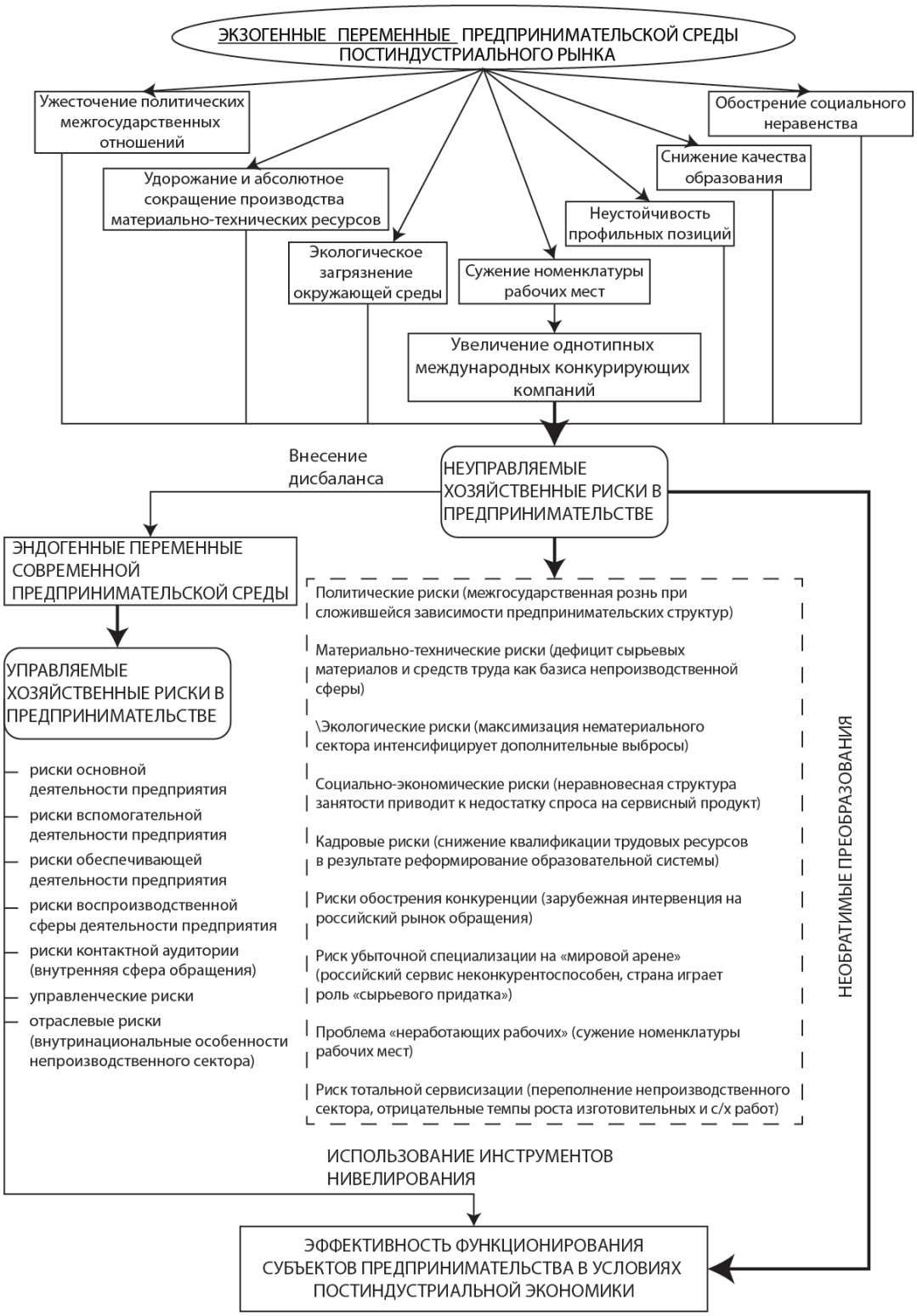

Рисунок 1 –Влияние хозяйственных рисков на эффективность предпринимательской деятельности в условиях постиндустриальной экономики (*составлено автором)*

Особую значимость приобретают предпринимательские риски туристического бизнеса в аспекте оценки вариантов масштаба последствий, отражающихся на эффективности работы доминирующего большинства субъектов хозяйственных отношений и невозможности осуществления превентивных мер и проведения мероприятий локального нивелирования (в периметре рисковой территории) обозначенных экзогенных групп рисков, сформированных тенденциозностью постиндустриализма модернизирующегося народного хозяйства.

Мамонтов В.Д. – д.э. н., профессор,
Россия, Тамбовский государственный университет им. Г.Р. Державина.

338.1.071(470)

РОССИЙСКАЯ ЭКОНОМИКА СЕГОДНЯ: НЕОБХОДИМОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ

Mamontov V.D. - doctor of economic Sciences, professor,
Russia, Tambov state University named Derzhavin

RUSSIAN ECONOMY TODAY: THE NECESSITY OF MODERNIZATION

О современном состоянии российской экономики в научной литературе сказано много, ракурс рассуждений в основном критический. Тон обличений переносится из научной среды в публицистику, приобретает все более бескомпромиссный характер, и заметим, во многом по делу. Более чем двадцатилетний опыт экономических реформ убедительно свидетельствует, что экономическая система, где базовым принципом всей хозяйственной деятельности является принцип экономического индивидуализма, обречена на неудачу и тупиковый характер развития. Сделаем небольшой исторический экскурс. В постсоветский период, в результате действия целого комплекса факторов объективного и субъективного характера, кризис в экономике сопровождался крахом институтов государственной власти и отсутствием консенсуса по базовым ценностям в российском обществе и элите. Это предопределило вектор развития общества, специфику трансформационных процессов; глубину спада и длительность стабилизации. Многократно подчеркивал в различных публикациях, что ученые-экономисты несут свою долю ответственности за все происшедшее в социально-экономическом развитии страны. Многие причины неудач в реформировании экономической системы были заложены теоретическими заблуждениями относительно фатального и универсального действия экономических законов. В теории и практике присутствовала тенденция уложить всю сложную, противоречивую, многообразную действительность в рамки примитивных схем.

За прошедшие годы, по многим позициям российская экономика сделала шаг назад относительно экономики СССР. Заметим, что советская экономика, несмотря на всю противоречивость развития, по многим позициям являлась лидером в мировой системе хозяйства. Приведем лишь некоторые статистические данные. До 1990-х гг., т.е. в дореформенный период по масштабам общественного производства наша страна являлась второй промышленно- развитой державой мира и уступала только экономике США. В структуре промышленного производства, на долю отраслей определяющих научно-технический прогресс, машиностроение и металлообработку, приходилось более 28% — против нынешних 14,7%; почти в 3 раза, с 18,3 до 5,6%, сократилась доля экспорта этой продукции, во внешнеторговом обороте страны. Сегодня, по сравнению с советской экономикой, структура промышленного производства, экспорта и импорта в России изменилась в сторону, противоположную по сравнению с промышленно развитыми странами. Неприятно, но это факт, в международном разделении труда, наша страна занимает нишу сырьевой специализации — в 2,5 раза увеличился

удельный вес топливно-энергетического комплекса, в общем объеме промышленного производства, и вдвое сократилась доля инвестиционного комплекса, то есть машиностроения и металлообработки.

Не все благополучно в истекшие годы происходило с приращением национального богатства России. По оценкам экспертов, за 20 лет из России, в основном через оффшоры, вывезено более 2 трлн. долл. Эта цифра сопоставима с материальными потерями нашей страны во время Второй мировой войны. В настоящее время, обладая 28% мировых запасов минеральных ресурсов, Россия выпускает 0,3% мирового объема наукоемкой продукции. [См. Филосова Т.Г., Быков В.А. Конкуренция и конкурентоспособность М., 2007.].

У постсоветской социально-экономической системы выпукло обозначены проблемы эффективности и рациональности организации. Процесс становления рыночной системы хозяйствования сопровождался не только тенденцией сокращения национального богатства, но и деиндустриализацией во многих секторах народного хозяйства. Государство в рассматриваемое время, было занято главным образом лишь созданием института частной собственности посредством ее перераспределения от государства. Структуры власти разных уровней были поставлены на службу эгоистических интересов высшей бюрократии и приближенной к ней бизнес – элите. Первоначальное накопление капитала – стала центральной проблемой переходной экономики России.

Одним из фундаментальных вопросов современной российской экономики является ее технологическая многоукладность. Сегодня в народном хозяйстве наряду с новейшими производствами продолжают существовать отрасли с устаревшими технологическими укладами, давно вытесненных с рынка развитых стран и не являющихся более носителями экономического роста. Согласно оценкам отдельных ученых, в России сегодня почти 55% объема выпуска промышленной продукции приходится на третий технологический уклад, к которому относятся технологии промышленности строительных материалов, черной металлургии, обработки металла, легкой, деревообрабатывающей, целлюлозно-бумажной промышленности. К четвертому технологическому укладу оказалось возможным отнести 28,6% продукции. Что касается пятого и шестого укладов, то, независимые исследования показывают, что на эти технологические уклады приходится около 5% объема выпуска промышленной продукции. Причем шестой технологический уклад, который определяет перспективы высокотехнологичного развития стран в будущем, в России практически отсутствует (меньше 1%). (См. Назарова Е.А. Многоукладность экономики и технико-инновационный потенциал экономического развития России. // Проблемы современной экономики, № 3 (23), 2007.). О чем это говорит? Технический уровень большинства производств в России, отстает от уровня западных стран, как минимум на 50 лет, что, безусловно, является угрожающей тенденцией с точки зрения конкурентоспособности ее экономики. Сделаем некоторый, такой общий вывод. К началу 21-го столетия, сформировавшаяся модель экономического развития в постсоветской России является неэффективной, без четко очерченного вектора развития, не имеющая перспективы эволюции с позиции тенденций социального прогресса. Сегодня становится очевидным, что решение проблемы модернизации отечественной экономики не может быть найдено в рамках избранной модели социально-экономического развития. В. Путин в своей программной статье «Нам нужна новая экономика» констатирует, что в начале 21 столетия иметь экономику, которая не

гарантирует нам ни стабильности, ни суверенитета, ни достойного благосостояния, - для России непозволительно. «Нам нужна новая экономика, с конкурентоспособной промышленностью и инфраструктурой, с развитой сферой услуг, с эффективным сельским хозяйством. Экономика, работающая на современной технологической базе. Нам необходимо выстроить эффективный механизм обновления экономики, найти и привлечь для нее огромные материальные и кадровые ресурсы». [См. . В. Путин Нам нужна новая экономика //Ведомости, от 30.01.2012.] Сегодня становится очевидным, что технологическое обновление отечественной экономики невозможно без серьезной трансформации экономических отношений.

Руководством страны был объявлен курс на модернизацию. Заметим, сам термин – «модернизация» появился в нашем обиходе не случайно. Во многом, это обусловлено компрометацией таких дефиниций как «реформа», «экономические преобразования», «трансформация». При этом, нередко, разные социальные слои, политические группы в само понятие – «модернизация», вкладывают неодинаковый смысл. По нашему мнению, следует говорить о модернизации как о комплексном явлении, направленного на глубинное обновление экономических отношений. Можно сказать, что модернизация - специфический случай трансформационных процессов, когда субъекты институциональных преобразований ориентируются на некие избранные или сконструированные нормативные образцы. При этом следует подчеркнуть, что современная российская модернизация осуществляется в особых условиях и имеет свою специфику. В данном контексте, в-первую очередь следует согласиться с мнением, что попытки привычной для России модернизации ресурсно-мобилизационного типа не только бесперспективны, но и невозможны. Не все и любые модели модернизации, сегодня осуществимы в России. Это обусловлено целым рядом причин, выделим лишь наиболее существенные факторы ограничения модернизации объективного и субъективного характера. К ним, по нашему мнению следует отнести:

1. противоречивые стартовые условия для инновационного маневра;
2. низкое значение этических оснований функционирования социальных институтов, связанные с ними модели социального действия.
3. проблемы хозяйственных действий предпринимательских структур, невыполнение ими в должной мере функции главной движущей силы модернизации;
4. демографическая составляющая в развитии страны, существенное влияние на перспективы экономического развития ухудшающегося соотношения числа иждивенцев, с одной стороны, и рабочей силы, с другой;
5. сжимающееся пространство расселения, неэффективная внутренняя миграция.
6. недостаточное развитие высокотехнологичных секторов, дефицит квалифицированных и неквалифицированных кадров;
7. деформация институциональных норм политической демократии и рыночной экономики в ходе преобразований в постсоветский период.

Обращаем внимание на тот факт, что без активного участия представителей предпринимательства, модернизация не может состояться. Будет присутствовать только имитация на модернизацию. Но, предпринимательство как активный участник модернизации, в то же время само требует модернизации. Сегодня наряду с позитивной оценкой, имеет место негативная суммарная оценка действий российского предпринимательства. Такая характеристика определяется воздействием множества

факторов, но в-первую очередь ответственность за это несет само предпринимательство. Наша страна занимает второе место по числу супербогачей после США. Соответствует ли такое явление уровню развития России, если по объему ВВП мы занимаем 8 место в мире, а по душевому ВВП только 52 место. По оценке Центрального экономико-математического института РАН разрыв в доходах между 10% самых богатых и 10 % самых бедных составляет около 30 раз. За годы реформирования доля использования инвестиционного капитала не адекватна потребностям экономики. Большая часть его вывозится за рубеж и оседает в банках развитых стран, оффшорах. В этой связи возникает совсем не праздный вопрос. Насколько интересы современного российского предпринимательства совпадают с национально-государственными интересами, не по формальным признакам, декларациям в адрес власти, а по реальным действиям? Общество и предпринимательство – насколько эти институты взаимосвязаны и эффективно взаимодействуют друг с другом? Вопрос не находит сегодня простого решения в российском государстве. Исторический опыт свидетельствует, что социально-экономические преобразования имеют успех лишь только в том случае, когда они отвечают интересам большинства народа. «Необходимо согласиться с тем, что современное общество стало другим и отличается от первозданного капитализма так же, как человек разумный от своих далёких предков». (Абалкин Л.И. Россия: поиск самоопределении: очерки, М., Наука, 2005. С.40).

СЕКЦИЈА 4

ПСИХОЛОГИЈА И ПЕДАГОГИЈА 2

Ристовска Ф.
Специјална болница Филип Втори, frosina.ristovska@filipvtori.com,
проф. д-р Е. Стоименова-Цаневска
Меѓународен Балкански Универзитет Скопје, emilijastoimenova@gmail.com,
м-р Симоновска М.
Меѓународен Славјански Институт "Г.Р.Державин"/ Тренквалдер Македонија,
m.simonovska@trenkwalder.com.mk

364-787:616-036.12

СОЦИЈАЛНАТА СТИГМА И УЛОГАТА НА СОЦИЈАЛНАТА ПОДДРШКА ВО НАДМИНУВАЊЕ НА ХРОНИЧНИТЕ БОЛЕСТИ

Вовед:

Во речиси сите општества болестите негативно се вреднуваат, без оглед за каков тип на болест станува збор. Особено големи проблеми и потешкотии се јавуваат кога во прашање се болестите кои имаат хроничен тек. Хроничните болести според СЗО се дефинираат како болести со долго времетраење и генерално бавна прогресија. Меѓу најчестите се наведуваат коронарните заболувања, хроничните респираторни заболувања, реналната инсуфициенција, дијабетесот. Многу често кога се зборува за хроничните болести се добива слика како единствено со товарот од болеста да се справува оној кој е болен, но големата слика е многу поинаква. Стресот кој настанува како резултат на хроничната болест влијае и на партнерите, децата, целокупното семејство и сите останати членови кои припаѓаат на тој систем.

Ниту еден од нас не е доволен сам за себе. Потребата од контакт со другиот се огледа во нашето секојдневно живеење. За многу нешта ние се потпираме на другите и вклучително за мнозинството животот нема смисла кога ни недостасува контакт со другите. Ако се има во предвид ова тогаш повеќе од очигледно е дека процесот на справување и надминување на хроничните болести не се случува во изолација, односно справувањето со хроничните болести се одвива во поширокиот социјален контекст. Семејството, пријателите, соседите, колегите, работодавците, соучениците, партнерите, сите оние вклучени во процесот на рехабилитација имаат удел во надминувањето на хроничната болест.

Социјалната стигма, социјалната изолација и хроничните болести

Еден од најголемите предизвици кога станува збор за надминување на хроничните болести и справување со сите социјални аспекти кои болеста како таква ги носи, е всушност надминувањето на социјалната стигма. Притоа кога се зборува за социјалната стигма таа нема последици само по лицето со хронично заболување туку едновремено прави и дисбаланс во социјалниот систем. Парсонс смета дека болестите се дисфункционални за социјалниот систем затоа што ги попречуваат индивидуите и ја намалуваат нивната ефективна перформанса на социјалните улоги (Royer, 1998). Тој наведува дека општеството на болеста гледа како на форма на девијација која мора да биде контролирана затоа што носи проблеми и за лицето со хронично заболување и за заедницата. Фридсон од своја страна наведува дека доколку болеста се стигматизира, стигмата ги оштетува и идентитетот на личноста и влијае на нормалните секојдневни

интеракции (Royer, 1998). Кога другите стануваат свесни за состојбата на личноста, често реагираат негативно и интеракцијата или релацијата која дотогаш постоела се нарушува. Состојбата на стигматизација често води и до негативни интерференции во однос на способностите на лицето, неговите карактеристики, личност и посакуваност. Стигматизираните лица не само што се евалуираат непожелно, туку и односот кон нив станува поинаков.

Од перспектива на социјални стандарди таквите лица до одреден степен се со намалени капацитети. Но и покрај тоа од нив се бара да дефинираат нови капацитети на ниво кое ќе биде нормално за нив и да изнајдат начин да продолжат да ги исполнуваат нивните обврски зависно улогите кои ги имаат, затоа што нивната состојба е перманентна. Несигурноста и стравот од акутните епизоди прави дел од лицата доброволно да ги ограничат своите животи, да дадат отказ, да ги редуцираат своите социјални ангажирања и да избегнуваат многу активности.

Намалениот и оневозможен социјален контакт и чувството на социјална изолација се помеѓу најголемите последици од хроничните болести. Социјалната изолација се однесува на намалената партиципација во социјалните релации. Колку е полоша здравствената состојба толку е поголема веројатноста личноста која е болна да се чувствува или да стане изолирана. Оваа изолација може да се случи на два начина. Или болната личност заради симптомите, неочекуваната криза, потешкотиите со кои се соочува и губитокот на енергија ќе се повлече од повеќето социјални контакти или истата бива одбегнувана или дури и напуштена од страна на пријателите и семејството. Сите лица со долготрајни здравствени проблеми се под зголемен ризик за социјална изолација. Лицата со хронични заболувања како што го искусуваат ограничувањето кое нивната болест им го наметнува, стануваат свесни дека не се во можност да прават многу од работите кои ги вреднувале и во кои уживале во минатото. Дури и доколку се во можност до одреден степен ова да го реализираат, сепак тоа ниво е многу помало споредено со она во минатото. Со губењето на претходната слика за себе, не само што доаѓа до социјална изолација туку и до емоционална изолација. Заради долгиот и доживотен процес на лекување на хроничните заболувања дел од овие лица со себе го понесуваат и сознанието дека се зависни од нивните третмани или машини за да можат да живеат. Ова прави, себе си да се доживуваат како нецелосно личности. Ваквите размислувања заедно со нивната физичка неспособност и конкретните ограничувања оди понатаму во функција на изолација, како физичка така и психолошка, од нормалниот живот што им предизвикува дополнително стрес и фрустрации.

Социјалната поддршка во функција на надминување на хроничните болест

Улогата на социјалната поддршка во адаптирањето кон болестите и исходот на истите е нешто кое се почесто се споменува во здравствената психологија. Постои верување дека социјалната поддршка има потенцијал да го намали стресот и да го подобри надминувањето кое во многубројни истражувања се покажа како точно. Социјалната поддршка е неопходна во превенцијата и надминувањето на хроничните болести. Тоитс на социјалната поддршка гледа како на механизам на надминување (Martz & Livneh,2007). Тој наведува дека овие два концепта, социјалната поддршка и социјалното надминување, имаат многу заедничко. Први се инструменталните функции кои од аспект на социјална поддршка вклучуваат помош, а од аспект на надминување вклучуваат кон проблемот насочено надминување. Понатаму емоционалните функции кои од аспект на социјална поддршка вклучуваат емоционална поддршка, а од аспект на надминување го вклучуваат емоционалното фокусирано надминување. И последното е перцепираната

поддршка која од аспект на социјална поддршка вклучува информациона поддршка која влијае врз перцепирањето на значајни апсекти од стресните ситуации, а од аспект на надминување го вклучува когнитивното реструктурирање.

Надминувањето ретко кога се случува во социјален вакум. Барањата и стресот кои резултираат од хроничното заболување влијаат не само на индивидуата, туку и на сопружникот, децата, роднините, пријателите, колегите. Наместо самостојно да се справува со се ова, лицето со хронично заболување ќе има голем бенефит доколку во надминувањето има помош и од сите овие блиски луѓе. Членовите на семејството може да обезбедат когнитивна, емоционална и физичка поддршка во домашното опкружување, пријателите може да ги структурираат социјалните вклучувања со познати луѓе и опкружување, а колегите може да се адаптираат на начин на кој ќе му помогнат на својот колега полесно да ги завршува работните обврски и да ги совлада ограничувањата кои неговата болест му ги носи. Дополнително, и други индивидуи може да бидат вклучени во процесот на надминување – или како извор на информации, совет, поддршка, модели за функционално или дисфункционално надминување, или како соработници вклучени во взаемни или компензаторски напори на надминување.

Заклучок

Бројни пречки на комуникациско ниво врзани за социјалното опкружување се посебно присутни кај лицата со хронични болести и тие потешкотии им оневозможуваат да ја добијат неопходната поддршка која им е животно значајна. Справувањето со социјалната стигма може да значи справувања со погледите на другите, физичкото избегнување и срамот кој се јавува заради ограничувањата кои болеста ги наметнува. Процесот на надминување на хроничните болести не се случува во изолација, туку во многу поширокі социјални контексти кои го вклучуваат семејството, пријателите, соседите, заедницата, работодавците итн. Оттука социјалната поддршка е и во функција на надминување на хроничните болести и подобрување на квалитетот на живеење на луѓето со хронични заболувања. На овој начин се помага и на заедницата во целост, затоа што се обезбедува поголема функционалност и на оние кои се стигматизирани.

Користена литература:

1. Carpenter, N.B. (1992). Personal coping-Theory, Research, and Application. Praeger Publishers, Westport
2. Chronic diseases. http://www.who.int/topics/chronic_diseases/en/ , 08.03.2013
3. Chronic Diseases and Conditions. http://www.health.ny.gov/diseases/chronic/ , 05.03.2013
4. Greenberg M. T. (2007). The Psychological Impact of Acute and Chronic Illness: A Practical Guide for Primary Care Physicians. Springer Science+Business Media, LLC
5. Martz, E. & Livneh, H.(2007). Coping with Chronic Illness and Disability - Theoretical, Empirical, and Clinical Aspects. Springer Science+Business Media, LLC
6. Royer, A. (1998). Life with Chronic Illness: Social and Psychological Dimensions. Praeger Publishers, Westport
7. Sharoff, K. (2004). Coping Skills Manual for Treating Chronicand Terminal Illness. Springer Publishing Company, Inc.
8. Tseng, W. & Streltzer, J. (2008). Cultural Competence in Health Care. Springer Science + Business Media, LLC
9. Vollrath, E.M. (2006). Handbook of Personality and Health. John Wiley & Sons Ltd

м-р Симоновска Стојан Маја
проф. д-р Стоименова-Цаневска Асен Емилија
Ристовска Ласте Фросина

316.472.4

ПРОЕКЦИЈАТА КАКО КРЕАТИВНА АДАПТАЦИЈА ВО СОЦИЈАЛНАТА МРЕЖА FACEBOOK

Вовед

Социјалните мрежи со своите специфични алатки овозможуваат нов и специфичен начин на комуникација. Една од клучните карактеристики на социјалните мрежи е свесниот избор кој лицата го имаат при прикажување аспекти од својот личен живот кои сакаат да ги презентираат на останатите припадници на мрежата.

Ако имаме предвид дека процесот на креативна адаптација подразбира постојано прилагодување на новите услови кои ни ги презентира околината, тогаш на кој начин најдобро би се прилагодиле на барањата на социјалните мрежи? Дали е подобро да се експонираме или прикриеме? Дали е подобро да имаме еден профил на една мрежа или пак да формираме повеќе профили?

Проекција преку создавање профил

За да може едно лице да комуницира преку социјалните мрежи, тоа мора да создаде свој профил. На социјалната мрежа Facebook профилот се гради преку прикачување фотографија, наведување на името и презимето, местото на живеење, возраст, образование итн.

Одбирањето и презентирањето кои информации лицето ќе ги стави на својот профил е процес на проекција кој постојано како задача се поставува пред лицето. Всушност за да едно лице да може да биде присутно на оваа страна и да може да остварува комуникација мора да создаде своја проекција.

Процесот на проекција подразбира пренесување на она што го имаме (карактеристики, мисли, вредности) на некој друг или нешто друго. Најсликовито може да се прикаже како пренесување на филм на платно во кино сала. Проективните техники пак укажуваат дека секое човечко дело, слика, расказ, текст, опис, мисла... претставува наша проекција.

Преку проекцијата во профилите од една страна лицето бира што другите сакаат да видат во него, но и самиото кажува на кој начин се гледа себе си. Па така има профили кои се преполни со фотографии, профили кои ги имаат сите детали за животот на лицето, но и профили кои се сосема штури со информации.

Поради обемот и сензитивноста на информациите присутни на социјалната мрежа Facebook, се воведени забрани кои се однесуваат на начинот на кој лицата се презентираат на оваа мрежа. Едно од правилата објавени на страницата укажува дека „на **Facebook** луѓето се поврзуваат користејќи ги нивните вистински имиња и идентитети. Бараме да се воздржите од објавување на личните информации на други лица без нивна согласност. Тврдењето дека сте друго лице, создавањето лажна презентација на организација или креирањето повеќе профили ги нарушува условите на заедницата и на **Facebook**“ (според, http://www.facebook.com/communitystandards/, 25.02.2013)

И покрај ваквите забрани кои ги воведува мрежата, постојат лица кои презентираат лажни информации, но и лица кои создаваат повеќе профили. Одредени компании како Google дозволуваат во рамките на профилот да се создадат повеќе групи за комуникација, опција која до одреден степен е овозможена и од Facebook.

Проекцијата во процесот на комуникација на социјалната мрежа Facebook

Процесот на проекција не се препознава само со креирањето на профилот, туку напротив со сите подоцнежни активности кои мрежата ги дозволува. Па така на пример во рамките на социјалната мрежа Facebook можеме да дознаеме што едно лице сака, кои се неговите интереси, што му се допаѓа (книги, музика, филмови...), какви мислења има за различни теми, какво е неговото расположение во моментот, политичка припадност, што поддржува а што не итн.

Наодите на Елисон, Хаино и Гибс (Ellison, Heino, Gibbs, 2006) укажуваат дека лицата се свесни дека начинот на кој ќе се претстават на интернет може да направи другите да имаат позитивен впечаток за нив. Исто така наодите од истражувањето на Вилкокс и Стивен (Wilcox, Stephen) укажуваат дека луѓето на другите им го презентираат своето позитивно гледање на себе си (според, Fitzgerald, 2012). Односно дека лицата свесно проектираат кои карактеристики сакаат да ги проектираат во профилите кои ги создаваат.

Начинот на кој лицето ќе го креира профилот зависи од причината поради која профилот е создаден. Ако целта на лицето е да запознае нови лица, тоа ќе го формира профилот за тој да биде привлечен на другите лица. Ако целта е комуникација со пријателите тогаш профилот и активностите поврзани со него ќе бидат насочени кон одржување на постоечките врски.

Меѓутоа сепак, идентификувајќи се со еден фрагментарен дел од себе, едно лице треба да функционира во реалност која постои само на интернет а која е клучна за да остане во контакт со другите.

Креирање лажни профили креативна адаптација или механизам на одбрана

Она што ги прави социјалните мрежи и комуникацијата преку интернет посебни е што едно лице може да создаде повеќе профили преку кои ќе остварува комуникација со останатите лица во својата мрежа. Соговорникот кој се наоѓа на другиот крај не мора секогаш да знае со кого точно ја остварува таа комуникација и дали секогаш зад тој профил се наоѓа истото лице. Дополнителна разкика е што преку ваквата комуникација лицата немаат увид во невербалната комуникација која ним им се испраќа, а со тоа значењето на пораките кои се испраќаат во голема мера може да бидат контролирано и погрешно разбрано.

Во 2012 година одговорните лица кои се претставници на страницата Facebook објавиле информација дека бројот на нивни корисници наскоро ќе достигне една милијарда, односно нивната претпоставка била дека бројот на активни корисници кон крајот на јуни 2012 година ќе изнесува 955 милиони корисници. Во истата објава компанијата потврдува дека 83 милиони профили кои во тој момент биле активни се сметале за лажни. (според Pineda, 2012).

Проективните техники укажуваат дека секое наше пројавување е само еден аспект на нашата личност. Преку создавањето поголем број профили едно лице може да нагласува различни свои карактеристики во секој од профилите, исто така и да ја намали важноста и сосема да изостави да прикаже одредени свои карактеристики.

Досегашните истражувања укажуваат дека без разлика колку различни профили ќе создаде едно лице сите тие ќе претставуваат одредени негови карактеристики.

Доколку едно лице создаде профили кои имаат за цел да му овозможат комуникација со различни групи од неговиот живот, овозможуваат комуникација меѓу лицата во дадената група и функционирање кое е оневозможено со другите технологии, тогаш на овој феномен може да се гледа како креативна адаптација при процесот на проекција. Односно тоа лице се прилагодило на карактеристиките на мрежата и создава групи со кои комуницира речиси на истиот начин на кој комуницира и во секојдневниот живот.

Наодите од истражување насочено кон впечатоците кои ги создаваме за личностите на Facebook покажуваат постојаност во рамките на пет-димензионалниот модел на личност, каде што има голем консензус во однос на цртата екстроверзија. Исто така, импресиите кои се создаваат за лицата се покажува дека се точни во голема мера, со исклучок на цртата емоционална стабилност. Односно наодите сугерираат дека социјалните мрежи се релевантен и валиден начин за комуницирање. (Gosling, Gaddis, Vazire)

Бривио и Клиенто (Brivio, и Cilento, 2009) спровеле истражување во кое го истражувале идентитетот на лицата презентиран на интернет, односно како корисниците на социјалните медиуми избираат како ќе се прикажат и како различните профили на едно лице се поврзани еден со друг. Анализата на нивните наоди покажува дела лицата свесно одбираат како ќе се прикажат, соодветно на нивните желби и цели, како и на техничките можности кои ги нудат медиумите. Лицата се свесни за своите повеќекратни презентации и различните начини на сопствената презентација и чувствуваат кохерентност на сите свои прикажувања.

Затоа е интересно да се разгледа една од забраните кои Facebook која се однесува на создавањето лажни профили. Доколку одговорните лица откријат дека еден човек поседува повеќе профили, сите негови профили се гасат, и лицето има можност да избере да користи само еден профил. Не е дозволено спојување на повеќе постоечки профили во еден. Според објаснувањето на Facebook, причината за ваквата забрана лежи во „заштитата на изразувањето која е во согласност со стандардите на заедницата". (http://www.facebook.com/help/149623348508517/, 25.02.2013).

Заклучок

Креативната адаптација подразбира прифаќање и употребување на нови начини на прилагодување кон нови ситуации, земање предвид на новите информации и формирање нов гешталт. Прилагодувањето на новите барања за комуникација подразбира дека кога станува збор за комуникацијата преку социјалните мрежи проекцијата треба да се прифати единствен начин за остварување на контакт со останатите. Односно, таа подразбира свесен избор кои информации со кои лица ќе бидат споделени и на кој начин.

Користена литература:

1. Ellison, N., Heino, R., Gibbs, J. (2006). Managing Impressions Online: Self-Presentation Processes in the Online Dating Environment , http://jcmc.indiana.edu/vol11/issue2/ellison.html, 23.02.2013
2. Facebook Community Standards, http://www.facebook.com/communitystandards/,

25.02.2013
3. Facebook's Impending Crackdown on Multiple Accounts, http://blog.conduit.com/2012/09/06/facebooks-impending-crackdown-on-multiple-accounts/, 25.02.2013
4. Facebook's "Our Systems have Detected You Have Multiple Accounts" warning (2012). http://thatsnonsense.com/blog/facebooks-our-systems-have-detected-you-have-multiple-accounts-warning/
5. Fitzgerald, B. (2012). Facebook Psychology: 7 Reasons Why We Act Differently Online, The Huffington Post, http://www.huffingtonpost.com/2012/10/11/facebook-psychology-7-reasons_n_1951856.html, 25.02.2012
6. Golijan , R. (). Consumer Reports: Facebook privacy problems are on the rise, http://www.nbcnews.com/technology/technolog/consumer-reports-facebook-privacy-problems-are-rise-749990, 25.02.2013
7. http://www.amazon.com/gp/reader/0739178113/ref=sib_dp_ptu#reader-link
8. http://www.facebook.com/help/149623348508517/
9. http://folk.uio.no/sasanz/Mistorie/Annet/Selfpresentation_on_Facebook.pdf, 23.02.2013
10. http://www.nbcnews.com/technology/technolog/2-girls-ages-12-13-face-felony-fake-facebook-account-916555
11. http://www.slideshare.net/CJAMcMahon/facebook-and-psychology-5667955
12. http://www.simine.com/docs/Back_et_al_PSYCHSCIENCE_2010.pdf
13. Pineda, E. (2012). Facebook Flags Serious Concerns over 'Dodgy', Phony Accounts as it Nears One Billion User Mark, http://au.ibtimes.com/articles/369917/20120803/facebook-flags-serious-concerns-amidst-growing-account.htm#.USvN5GcbLSf, 25.02.2012
14. Popkin, H. A.S.(2012). Facebook: More than 83 million users are fake, NBC News, http://www.nbcnews.com/technology/technolog/facebook-more-83-million-users-are-fake-919873, 25.02.2013
15. Stone, B. (2007). Facebook, http://topics.nytimes.com/top/news/business/companies/facebook_inc/, 25.02.2013
16. What Is the Social Information Processing Theory?, http://www.wisegeek.com/what-is-the-social-information-processing-theory.htm, 02.03.2013
17. Brivio, E, Cilento Ibarra F. (2009). Self presentation in blogs and social networks, http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19592744, 02.03.2013
18.
19. Gosling, S. D.,Gaddis, S., Vazire, S., Personality Impressions Based on Facebook Profiles, http://www.icwsm.org/papers/3--Gosling-Gaddis-Vazire.pdf, 03.03.2013
20.
21. Vazire, S, Gosling, S. D., (2004). e-Perceptions: Personality Impressions Based on Personal Websites, http://www.yourpersonality.net/psych350/Vazire2004.pdf, 03.03.2013

проф. д-р Стоименова-Цаневска Асен Емилија
Ристовска Ласте Фросина
м-р Симоновска Стојан Маја

615.851

ПОИМИТЕ НА ТРАНСФЕР, КОНТРАТРАНСФЕР И ПРОЕКТИВНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА ВО ПСИХОТЕРАПИСКИОТ ПРОЦЕС

Денес кога психотераписката пракса во Република Македонија е веќе воспоставен образец на делување, а професијата психотерапевт чука на вратата на препознаените помагачки професии, многу е значајно што погласно и појасно да проговориме и да го демистифицираме самиот психотераписки процес, со сите концепти кои истиот го прават и уметност и истражување, и магија и наука.

Ако тргнеме по енциклопедистичкот пат во наведување и кусо објаснување на поимите кои го сочинуваат ткивото на овој процес, и една книга ќе ни биде малку. Затоа за овој труд, од морето на концепти, без идеа да ги одбираме според нивното значење, туку напротив според тоа колку биле експонирани во комплет, фокусот ќе го ставиме на релациските поими на трансфер, контратрансфер и проективна идентификација.

Поимите на трансфер, контратрансфер и проективна идентификација, се основните начела кои го прават психотерапискиот процес единствено и можен. Согледувајќи ги постојните дефиниции за психотерапија дадени од некои од најголемите дејци во областа, воочуваме многу спротиставености кои одат од тоа дека психотерапијата не може прецизно да се дефинира (Corsini & Wedding, 2000), преку психотерапијата е екстремно комплициран процес кој тешко се опфаќа во целост (Hersen & Sledge, 2002), се до психотерапијата е системска апликација на дефинирани методи на третман при психичко страдање и психосоматски нарушувања, како и кризи од различна природа, кои во основа на третманот го имаат релацискиот однос на пациентот и психотерапевтот. При тоа потребно е да се истакне дека психотерапијата е исто така наменета и за сите оние кои иако немаат емоционални проблеми, имаат потреба за проширување на своите способности, па така и психотерапијата е многу често употребувана во функција на превенција (A.Pritz, според C.Young, 2011). Соочени со ваква разноликост во поставеноста на поопфатниот поим во однос на оние кои ги ставаме во нашиот истражувачки фокус, првично истакнуваме дека и за нив постојат многу спротивставени согледувања.

Трансфер, контратрансфер и проективна идентификација - определба

Поимите на трансфер, контратрансфер и проективната идентификација се врзуваат за психоаналитичката, аналитичката мисла, како и теоријата на објектните односи. Погледнати во својата севкупност, јасно го определуваат, околчуваат, обојуваат и објаснуваат психотерапскиот процес.

Пристапувајќи кон нивното дефинирање, неопходно е да се истакне дека без нив терапискиот процес кој е релациски во основата нема да биде можен. Затоа велиме дека тие не се алатки, туку посебни феномени на терапискиот процес, кој истиот го креираат, но и попречуваат. Тоа што од друга страна, ние нив ги користиме во самиот тераписки процес, само говори за значењето што го имаат, важноста која треба да ја придадеме на нивното освестување и секако нивната употребна моќ, која понекогаш

делува и како магија, со што потврдува дека психотерапискиот процес е на местото на кое магичното, станува наука, а научното мистично, од едноставна причина која се вика - Човек.

Можеби и токму поради тоа, во самиот процес на дефинирање, повторно се соочивме со дефиниции кои најчесто различно ги дефинираат овие поими.

Трансфер – поим, потекло, определба, развој и употребна вредност

Со поимот на трансферни релации за прв пат се среќаваме во психоаналитичката / аналитичката литература и го врзуваме за имињата на Фројд (транферот е амбивалентен и е составен од негативни и позитивни ставови кон аналитичарот, кој е ставен на местото на еден од родителите или некоја друга значајна фигура), Јунг (во трансферната дијада двајцата вклучени доживуваат различни спротиставености, кои во љубовта и психолошкиот развој претставуваат клуч за успехот врзан за состојбата на издржување на тензијата на поларностите, без при тоа да се прекине процесот, што овозможува развој и трансформација), и Адлер (тенденција за се пренесуваат несоодветни чувства позитивни или негативни, првично исксуени во релацијата со родителот, братот и/или сестрата, или некоја друга значајна фигура од детството - средство да се оправда и заштити барањето на скриена, замислена крајна цел).

Во секојдневниот живот трансферот е присутен, а за него иако не именуван на овој начин среќаваме описи и во делата на руските класици, како Толстој и Достоевски.

Во психотерапискиот процес, трансферот претставува несвесна и неволна емоционална реакција на пациентот/ клиентот кон терапевтот, каде мислите и чувствата од раните фази на развој се пренесуваат од родителите на терапевтот.

Свесноста за него, неговото препознавање, и следствено повикување на клиентот/ пациентот да го препознае, уважи и на крај прифати се што останало незавршено во релацијата со најблиските други, го овозможува започнувањето на тргнување по патот на простување и/или прифаќање. Како таков е најсилно и воочливо изразен секаде каде има релациски проблеми, посебно оние врзани на ниво на афектот и се среќава во сите невротските страдања, од обсесивност до хистрионичност. Затоа велиме, дека се она што останало на ниво на прототип кај детето, во возрасниот живот несвесно, се прелева како стари желби, конфликти, очекувања во новите и значајни врски.

Контратрансфер – поим, потекло, определба, развој и употребна вредност

Следствено на позиционираноста на клиентот/пациентот и терапевтот во психотерапискиот процес, ако трансферот условно му припаѓа на клиентот/пациентот, тогаш како одговор на истиот од страна на терапевтот кој има своја реакција се јавува контратрансферот, кој безусловно бара постојана проверка.

Се смета дека Фројд го има концептуализирано контратрансферот како трансфер на аналитичарот кон пациентот, што е спротиставено на самото поимање на улогата на аналитичарот во процесот, која подразбира неутралност и воздржаност. Сепак, некои од тогашните значајни психоаналитичари како Ференци и Балинт, не се согласуваат со ова поимање на контратрансферот, и за него говорат повеќе како за "комплементарен став" при идентификацијата со трансферираните објекти.

Иако, неговото интерферирање со самиот процес не е спорно, контратрансферот има и свое конструктивно влијание на кое може да се гледа како на поддржувачки елемент на емпатичната одзивност, што понатаму во трудовите на аналитичарите кои за своја основа ги прифаќале објектните релации се вообличува како "корисна можност

за избистрување и разјаснување, демистифицирање, на несвесниот ментален живот на пациентот" (Racker & Little, според Sledge,2002: 570).

Гледајќи го во поширок контекст, контратрансферот ни носи реалистични и предиктивни димензии за одговорот на терапевтот кон клиентот/пациентот, најчесто генерирани од личните незавршени работи, што од друга страна доколку се разрешени отвараат ширум врата за појасно согледување на самата состојба која ни ја носи клиентот, која за нас станува многу појасна и овозможува доколку ја артикулираме и секако постепено проверуваме со клиентот/пациентот, на крајот на денот да вроди со резултат, даде појасни и поцеловити информации за клиентот, што во терапискот процес се од круцијално значење, особено доколку станува збор за посериозни психички нарушувања. Харолд Сирлс е најзначаен за развој на идеата дека емоционалните реакции на терапевтот кон клиентот се во основата на успешното водење на терапискиот процес.

На контратрансферот и теориски, а секако и од практичен аспект може да се гледа од повеќе аспекти: содржински, според хронолошкиот след - каде се појавува во терапискиот процес, патологијата која ја носи клиентот, состојбата на терапевтот и тн. Кога го гледаме пак, како закана на терапискиот процес, неопходно е да бидеме свесни за тоа дека може да има влијание и да не оттргнува од процесот, да ни ги активира несвесните реакции кон клиентот (како што впрочем и првично е дефиниран) и секако да креира несвесни акции.

Изоставувањето на контратрансфертот од терапискиот процес, остава место за сомнеж дека нема интерес за клиентот/пациентот. Од друга страна кога се јавува и бива освестен како на пример досада, незаинтересираност, поспаност, заборавање и слично, може да говори како за незаинтересираноста на терапевтот за клиентот, така и за доживувањата на клиентот во поширокото опкружување, или за тенденцијата на клиентот да се претставува на тој начин, свесно или несвесно, што секако е неопходно да биде проверено, затоа што носи значајни информации на пример за агресивноста на клиентот кон терапевтот. Сумирано, вака гледано контратрансферот, ни ја дава и дијагностичката слика на емоционалната одзивност на терапевтот кон клиентот, и таа одзивност многу често ја претставува и сликата на одзивноста на "другиот" кон клиентот.

Од друга страна кога контратрансферот е активиран како на пример "еротски" контратрансфер, или контратрансфер кој и за терапевтот е несвесен, тогаш терапискиот процес трпи и на терапевтот му е неопходна супервизија и личен процес.

Проективна Идентификација – поим, потекло, определба, развој и употребна вредност

За прв пат Мелани Клајн говори за проективната идентификација, укажувајќи на тоа дека претставува несвесен фантазматски процес во кој аспекти на селфот или на интернализираниот објект се поделени и атрибуирани кон "другиот" надвор. Нејзиното согледување е нераскинливо врзано за параноидно-шизоидната позиција како и за депресивната позиција, од каде и многу јасно ни станува дека кога селфот не може да прифати дел од себе истиот го проектира кон "другиот" надвор.

Иако до ден денес бројни следбеници на Мелани Клајн во Британија, ќе спорат дека проективната идентификација е само варијација на тема на проекцијата Фројдијански опишана, како одбрамбен механизам кој се користи за да се намали сопственото чувство на тензија или вина, што креира психолошка заштита, денес ние

знаеме дека говориме за нешто сосема поинакво. Разликата е во тоа што проективната идентификација се доживува како изразито силовита, незапирлива, што креира преплаженост кај другиот, а дефинитивно говори за разорната моќ која ја имала кај лицето кое ја "исфрла".

Проектираните аспекти без разлика дали се доживеани како добри или лоши од страна на оној кој ги проектира оставаат простор за реакција на слободната волја на оној на кој се проектирани. При проекција пак на фантазмите се очекува другиот да се идентификува со нив без разлика што и да е проектирано, и следствено да делува во склад со тоа. Затоа велиме дека при проективната идентификација се јавувват два многу значајни процеси, едниот на проекција а другиот на интроекција.

Психодинамски гледано, проективната идентификација се јавува во ситуација кога терапевтот ги доживува чувствата на клиентот кој овој не умее да ги досегне и затоа ги проектира на терапевтот.

Така според Орфанос (Orfanos, 2002:507) проективната идентификација претставува процес со кој нестварните чувства на пацентот се проектирани нанадвор кон терапевтот кој станува контејнер на дисоцираните облици на пациентово искуство, додека според Слиџ (Sledge, 2002:569), претставува процес во кој примарно несвесната фантазија е проектирана на замислен или постоечки "друг" што ќе резултира со прифаќање и реизведба која на крај ќе се финалзиира.

Во секојдневната тераписка работа проективната идентификација се среќава кај посериозните психички нарушувања и во состојби на силна трауматизација.

Трансфер, контратрансфер и проективна идентификација - во гешталт терапискиот процес

Гешталт терапискиот процес, има свои особености кои овие три психоаналитички концепти навидум ги негира. Од друга страна она што денес го нарекуваме современ гешталт тераписки пристап, во себе го вклучува моментот на дијадните релации и објектните односи и креира клима за прифаќање на овие концепти и нивно максимално користење во сите етапи на самиот терапикси процес (Evans,2000;).

Во гешталт терапијата често укажуваме на тоа дека препознавањето и свесноста за поедини аспекти, претставува основниот чекор кој води до разрешување. Свесноста за појавувањето на овие релациски феномени во гешталт терапискиот процес, само укажува на застоите кои се прејавуваат во искуството на контакт – повлекувањето и како такви претставуваат значајна дијагностичка но и тераписка поддршка. На нив не се гледа како на феномени кои се несакани, лоши, кои треба да се одбегнуваат. Напротив. Знаејќи дека селфот се појавува само во релација, кога транферира клиентот на нас тој ни ги носи сите други значајни, со кои има незавршена работа. Кога терапевтот доживува контратрансфер и истиот го држи на свесно ниво како нешто што не е негово туку е од клиентот донесено, ја отвара вратата за проективната идентификација, секако имајќи ја во предвид нејзината силовитост која ја нема при контратрансферното доживување доколку се однесува на некој друг од околината. Битно е да напоменеме дека од класичната проекција на која може да се гледа како на механизам за одбрана, но исто така и како на процес на креативна адаптација (Zinker,1978; Ginger,2008; Clarcson,1993; Polsters,1978, Yontef, 1993) проективната иднентикација преплавува и обзема и многу е значајно искуството на терапевтот, неговата свесност и големо лично искуство, разрешени лични незавршени работи и слично.

Заклучок

Трансферот, контратрансферот и проективната идентификација претствауваат релациски феномени кои се неизоставен дел на терапискиот процес. Иако, сите се врзани за психонализата, денес и хуманитички ориентираните модалитети ги уважуваат и користат, сметајќи ги за крајно корисни и со голема употребна моќ.

Литература

1. Clarcson Petruska (1993) Gestalt Counselling in Action . Sage Publications.London UK
2. Corsini, Raymonf & Wedding,Danny,Eds. (2000) Current Psychotherapies.(VIIIedition) Thomson Learning. Australia,Brasil.
3. Evans,R. Kenneth & Gilber,C.Maria (2000) Psychotherapy Supervision: An Integrative Relational Approach to Psychotherapy Supervision. Open University Press.UK
4. Jacobs, Michael (2006) Psychodynamic Counselling in Action.Sage Publications. London UK
5. Hersen & Sledge,Eds (2002) Encyclopedia of Psychotherapy- Vol 1-2. Elsevier Science US.
6. Жинжер,Серж(2008) Гешталт терапија Уметност на контактот..Кокиче прес. Скопје.
7. Mitchell, Juliet, Ed. (1986) The Selected Melanie Klein. Hogarth Press.UK.
8. Orfanos, D.Spyros (2002) Relational Psychoanalysis. во Hersen & Sledge,Eds (2002) Encyclopedia of Psychotherapy- Vol 2:507-513. Elsevier Science US.
9. Polster, Ervin & Polster Miriam (1978) Gestalt Therapy Integrated. Random House. US.
10. Sledge, H.William (2002) Countertransference. во Hersen & Sledge,Eds (2002) Encyclopedia of Psychotherapy- Vol 1:569-572. Elsevier Science US.
11. Stein, T.Henry & Edwards, E. Martha (2002) Adlerian Psychotherapy;; во Hersen & Sledge,Eds (2002) Encyclopedia of Psychotherapy- Vol 1:23-31. Elsevier Science US.
12. Young, Courtenay (2010) Twenty Different Definitions of European Psychotherapy. www.courtenay-young.com (01.03.2013)
13. Yontef, G. (1993)Awareness, Dialogue & Process . Highland , NY : The Gestalt Journal Press.US.
14. Zinker,Jospeh (1978) Creative process in gestalt therapy. Random House.US.